SOSYALİZM
VE TOPLUMSAL MÜCADELELER
ANSİKLOPEDİSİ

İletişim Yayınları

4

SOSYALİZM
VE TOPLUMSAL MÜCADELELER
ANSİKLOPEDİSİ

İletişim Yayınları

4.Cilt

1945-1960

SOSYALİZM
VE TOPLUMSAL MÜCADELELER
ANSİKLOPEDİSİ

İLETİŞİM YAYINLARI A.Ş. ADINA SAHİBİ *Murat Belge*
SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ *Ali Erkan Kayılı*

YAYIN YÖNETMENİ *Ertuğrul Kürkçü*
YAYIN KOORDİNATÖRÜ *İskender Savaşır*
YAYIN SEKRETERİ *Sevda Kılıç*
YAYIN KURULU *Fahri Aral, Tanıl Bora, Erkan Kayılı, Ertuğrul Kürkçü, Saruhan Oluç, İskender Savaşır, Fügen Uğur*

DANIŞMA KURULU *Murat Belge, Korkut Boratav, Alpaslan Işıklı, Rasih Nuri İleri, Ahmet İnsel, Baskın Oran, Taha Parla, Ömür Sezgin, Yavuz Sabuncu, Mete Tunçay, İşaya Üşür*

GÖRSEL TASARIM *Yılmaz Aysan*
GÖRSEL DÜZENLEME *Ümit Kıvanç, Berrin Sözer*

İletişim Yayınları

GENEL YÖNETMEN *Murat Belge*
GENEL MÜDÜR *Nihat Tuna*

DÜZELTİ *Fatih M.Öztan, Remzi Abbas*
OKUR İLİŞKİLERİ *Mürvet İşgör*
SATIŞ VE DAĞITIM *Burhan Kutlutürk*

PERKA A.Ş.

GENEL MÜDÜR *Ahmet Asena*
KAMERA *Cemal Törün, Murat Keylan, Muammer Balta*
MONTAJ *Vahit Mahmatlı, Ümit Ayar, Turgay Tekatan*
DİZGİ *Hüsnü Abbas, İsmail Abbas, Hamit Balaban, Zuhal Yolgun*

RENK AYRIMI *Çağdaş Yayıncılık ve Basın Sanayi A.Ş.*
BASKI *Çiftay Matbaacılık Ltd. Şti.*
DAĞITIM *Hürriyet Holding A.Ş.*

YAZARLAR

Meltem Ahıska *(yazar)* • Tanju Akad *(iktisatçı)* • Taner Akçam • Cüneyt Akman *(iktisatçı)* • Prof.Dr. Ulrich Albrecht *(Freie Universität Berlin öğretim üyesi)* • Tarıq Ali *(New Left Review dergisi yazarı)* • Samir Amin *(Birleşmiş Milletler'e bağlı Third World Forum dergisi yöneticisi)* • Çağatay Anadol *(Görüş dergisi yayın yönetmeni)* • Hacer Ansal • Fahri Aral *(yazar)* • Prof.Dr. Sadun Aren *(A.Ü. S.B.F. eski öğretim üyesi)* • Dr. Tülay Arın *(İ.Ü. İktisat Fakültesi öğretim üyesi)* • Doç. Çelik Arıoba *(SBF Öğretim Üyesi)* • Hasan Aydın • Ergun Aydınoğlu *(yazar)* • Cumhur Aytulun *(yazar)* • Etienne Balibar *(Paris I Üniversitesi öğretim üyesi)* • Atılgan Bayar *(şair)* • Oya Baydar *(araştırmacı)* • Heiner M.Becker *(araştırmacı)* • Murat Belge • Mihri Belli • Yves Benot *(araştırmacı)* • Halil Berktay *(tarihçi)* • Dr. İsmail Beşikçi *(sosyal bilimci)* • Alaattin Bilgi *(çevirmen)* • İhsan Bilgin *(yazar)* • Pierre Bitoun *(Fransa Ulusal Tarım Araştırmaları Enstitüsü'nde araştırmacı)* • Tanıl Bora *(yazar)* • Prof.Dr. Korkut Boratav *(A.Ü. S.B.F. eski öğretim üyesi)* • Burak Boysan *(yazar)* • Peter Brandt *(araştırmacı)* • Hauke Brunkhorst *(araştırmacı)* • Alexander von Brünneck *(araştırmacı)* • Christine Buci-Glucksmann *(araştırmacı)* • Tony Cliff *(araştırmacı)* • İrfan Cüre *(çevirmen, yazar)* • Dr. Arif Çağlar *(kimya mühendisi)* • Murat Çelikkan *(gazeteci)* • Metin Çulhaoğlu *(Gelenek dergisi yayın yönetmeni)* • Rudolf de Jong *(Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nde araştırmacı)* • Henri Desroche *(Ecole Pratique des Hautes Etudes araştırma direktörü)* • Orhan Dilber *(yazar)* • Özden Dilber • Frank Dingel *(tarihçi)* • Ahmet Doğukan *(araştırmacı)* • Thomas Ebermann *(F.Almanya Yeşil Parti milletvekili)* • Yıldız Ecevit *(sosyolog)* • Gültekin Emre *(yazar)* • Neşe Erdilek *(sosyal bilimci)* • Ömer Erzeren *(yazar)* • Ferenc Feher *(The Graduate Faculty, New School for Social Research öğretim üyesi)* • Iring Fetscher *(araştırmacı)* • Ümit Fırat *(yayıncı)* • Tilman Fichter *(araştırmacı)* • Haluk Gerger *(SBF eski öğretim üyesi)* • André Gorz *(araştırmacı)* • Erhan Göksel *(yayıncı)* • Aydemir Güç *(yazar, çevirmen)* • Mesut Gülmez *(TODAİE öğretim üyesi)* • Nurdan Gürbilek *(yazar)* • Müge Gürsoy *(yayıncı)* • Dr. Şehmus Güzel *(Paris VII Üniversitesi öğretim üyesi)* • Prof. Fred Halliday *(London School of Economics öğretim üyesi)* • Mustafa Hasdemir *(yazar)* • Ahmet Hezarfen *(yazar)* • Siegfried Heimann *(Freie Universität Berlin öğretim üyesi)* • Prof.Dr. Alpaslan Işıklı *(A.Ü. S.B.F. eski öğretim üyesi)* • Rasih Nuri İleri *(araştırmacı)* • Dr. Ahmet İnsel *(Paris I Üniversitesi öğretim üyesi)* • Dr. Niels Kadritzke *(sosyal bilimci)* • Fatoş Karaören *(B.Ü. öğretim üyesi)* • Muhittin Karkın *(araştırmacı)* • Dr. Kurtuluş Kayalı *(A.Ü. D.T.C.F. öğretim üyesi)* • Erkan Kayılı • Petra Kelly *(F.Almanya Yeşil Parti milletvekili)* • Jacques Kergoat *(araştırmacı)* • Ümit Kıvanç *(gazeteci, yazar)* • Monique Kieffer *(araştırmacı)* • Dr. Hans-Günter Kleff *(sosyal bilimci)* • Ferda Koç *(yazar)* • Yıldırım Koç *(araştırmacı)* • Dr. Cemil Koçak *(araştırmacı)* • Orhan Koçak *(yazar)* • Prof. Jiri Kosta *(Frankfurt Johann Wolfgang von Goethe Üniversitesi öğretim üyesi)* • Sevil Kurdoğlu *(yazar)* • İldeniz Kurtalan *(doktor)* • Akif Kurtuluş *(şair)* • Demir Küçükaydın *(yayıncı)* • Ertuğrul Kürkçü • Dr. Ernesto Laclau *(University of Essex öğretim üyesi)* • Yves Lacoste *(Paris I Üniversitesi öğretim üyesi)* • Ömer Laçiner *(yazar)* • Dominique Lecourt *(Paris VII Üniversitesi öğretim üyesi)* • Daniel Lindenberg *(araştırmacı)* • Johann J. Lingnau *(sanat eleştirmeni)* • Siegward Lönnendonker *(araştırmacı)* • Michaël Löwy *(Against the Current Danışmanlar Kurulu üyesi)* • Branka Magas *(New Left Review dergisi yazarı)* • Ernest Mandel *(iktisatçı)* • Hans-Arthur Marsiske *(araştırmacı)* • Tayfun Mater • Prof. David McLellan *(University of Kent öğretim üyesi)* • Maria Markus *(School of Sociology, University of NSW öğretim üyesi)* • Jim Monsonis *(sosyolog ve SDS eski genel sekreteri)* • Prof. Bernat Muniesa *(Barselona Üniversitesi öğretim üyesi)* • Murat Nişancıoğlu *(yazar)* • Şule Nişancıoğlu *(yazar)* • Ayşe Nur *(çevirmen)* • Ainde O'Callaghan *(Socialist Review dergisi yazarı)* • Ahmet Oktay *(yazar)* • Ersen Olgaç • Saruhan Oluç *(yazar)* • Hilal Onur *(araştırmacı)* • Dr. Baskın Oran *(A.Ü. S.B.F. eski öğretim üyesi)* • Prof.Dr. Çetin Özek • Doğan Özgüden *(gazeteci, yazar)* • Banu Paker *(yazar)* • Thierry Paquot *(La Découverte Yayınevi redaktörü)* • Jale Parla *(B.Ü. öğretim üyesi)* • Taha Parla *(B.Ü. eski öğretim üyesi)* • Faruk Pekin *(araştırmacı)* • Charles Post *(New Left Review dergisi yazarı)* • Maximilien Rubel *(yazar)* • Christian Rudel (yazar) • Dr. Yavuz Sabuncu *(A.Ü. S.B.F. öğretim üyesi)* • Marion Sarafis *(yazar)* • Nail Satlıgan • İskender Savaşır *(yayıncı, yazar)* • Dr. Gülnur Savran *(İ.Ü. Edebiyat Fakültesi eski öğretim üyesi)* • Dr. Sungur Savran *(İ.Ü. İktisat Fakültesi eski öğretim üyesi)* • Alfred Schmidt *(araştırmacı)* • Lynne Segal *(yazar)* • Doç.Dr. Ömür Sezgin *(A.Ü. S.B.F. öğretim üyesi)* • Anwar Shaikh *(New School for Social Research öğretim üyesi)* • Dr. Orhan Silier *(Tarihçi)* • Dr. Nükhet Sirman *(ODTÜ öğretim üyesi)* • Bülent Somay *(yazar)* • Kenan Somer *(yazar)* • Aslan Sonat *(Bolu S.İ.Y.O. öğretim üyesi)* • Mustafa Sönmez *(iktisatçı)* • Gisela Stockem *(çevirmen)* • Kemal Sülker *(gazeteci)* • Prof.Dr. İlhan Tekeli *(O.D.T.Ü. öğretim üyesi)* • Doç.Dr. Şirin Tekeli *(İ.Ü. İktisat Fakültesi eski öğretim üyesi)* • Göran Therborn *(Lund Üniversitesi öğretim üyesi)* • Dr. E.Ahmet Tonak *(Simon's Rock of Bard College öğretim üyesi)* • Doç.Dr. Zafer Toprak *(B.Ü. öğretim üyesi)* • Doç.Dr. Mete Tunçay *(A.Ü. S.B.F. eski öğretim üyesi)* • Nesrin Tura *(yazar)* • Rıza Tura *(yazar)* • Atila Türk *(yazar)* • Barış Tütün *(araştırmacı)* • Fügen Uğur *(yazar, çevirmen)* • Füsun Üstel *(araştırmacı)* • Özer Üstel *(çevirmen)* • Dr. İşaya Üşür *(Gazi Üniversitesi öğretim üyesi)* • Dr. Serpil Üşür *(SBF öğretim üyesi)* • Markos Vafiadis • Nicholas Walter *(Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nde araştırmacı)* • Stefanos Yerasimos *(Paris VII Üniversitesi öğretim üyesi)* • Murat Yetkin *(gazeteci-yazar)* • Mustafa Yılmazer • Dilek Zaptçıoğlu *(gazeteci)* • Ragıp Zarakolu *(yayıncı)*

KURULUŞLAR

Arbeiterkampf Yazı Kurulu *(Federal Almanya)* • Fourier-Proudhon Vakfı *(Fransa)* • Hamburg Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü *(Federal Almanya)* • Marksizm-Leninizm Enstitüsü SED Merkez Komitesi *(Demokratik Alman Cumhuriyeti)* • Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü *(Hollanda)*

KATKIDA BULUNANLAR

Hakan Akçura • Nilgün Bilgili • Ayşen Can • Kerem Cankoçak • Peri Efe • Ayşen Ekmekçi • Idem Erman • Elif Köksal • Cem Öner • İbrahim Özyıldırım • Mustafa Öztürk • Şadi Samer • Semra Somersan • Sibel Yücel

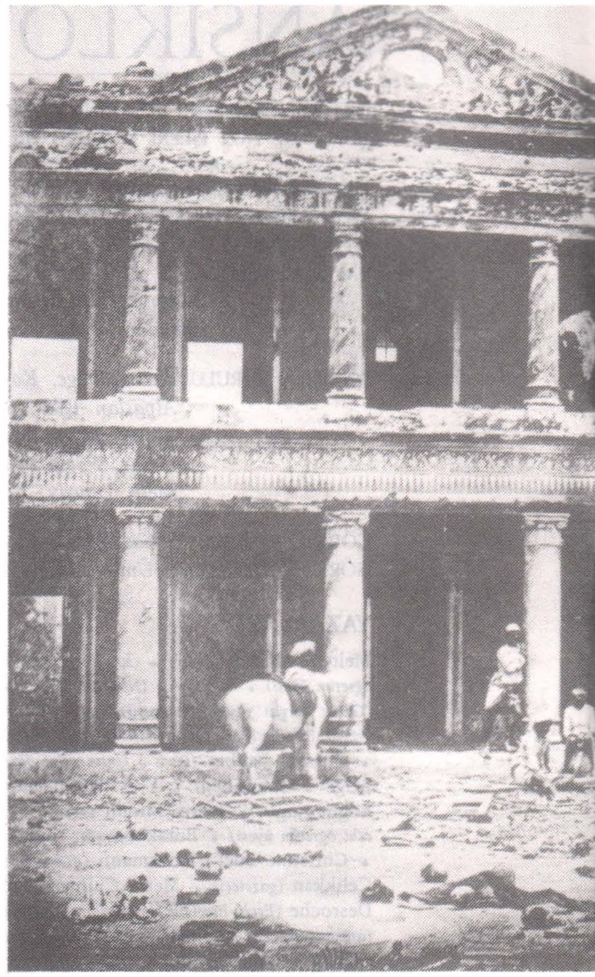
© Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi
İletişim Yayınları 1988

Her hakkı saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler, izin alınmadan tümüyle veya kısmen yayımlanamaz, kullanılamaz. Süreli yayınlarda (günlük, haftalık, onbeş günlük, aylık gazete ve dergiler) kısa alıntılar, kaynak gösterilerek kullanılabilir.

İletişim Yayıncılık, Gazetecilik, Basın Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Klodfarer Caddesi, İletişim Han, Kat: 3,
Cağaloğlu, 34400, İSTANBUL Tel: 516 22 60 (3 hat)

Kapak resmi: Britanya İmparatorluğu'nun Gandhi önderliğindeki Hindistan bağımsızlık hareketine saldırısını konu alan 1933 tarihli Alman karikatürü.

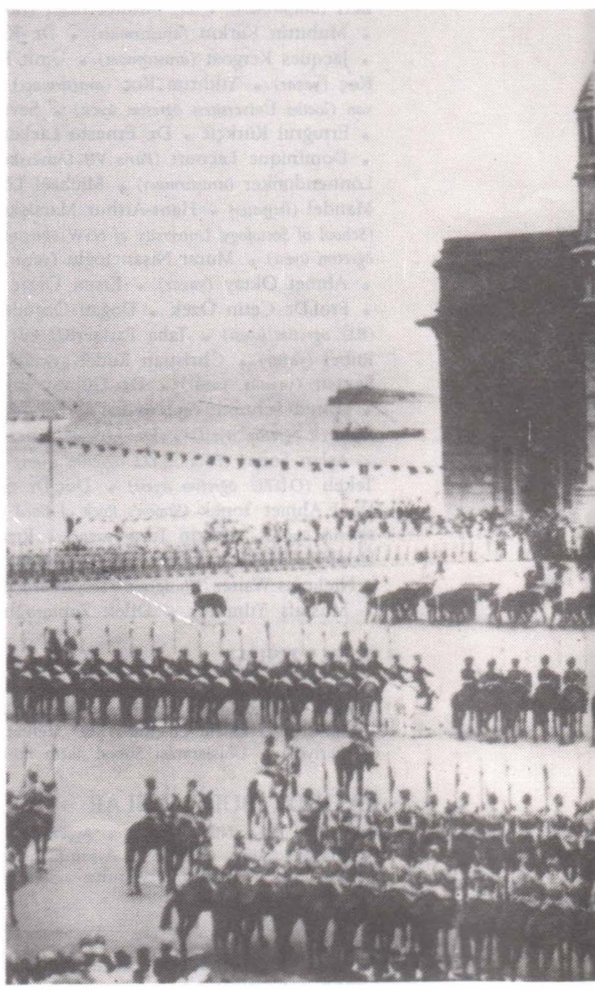
İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü

Avrupalıların sömürgeleştirme hareketinin başladığı 16. yüzyıldan beri, sömürgeler hiçbir zaman tek bir şeyi temsil etmemişlerdi. Özellikle ilk yüzyıllarda, sömürgeleştirenlerin, ilk yerleşenlerin kimliğine, yerel koşullara bağlı olarak, farklı sömürgelerde birbirlerinden son derecede farklı toplumsal ve siyasal oluşumlar ortaya çıktı. Sömürgelerin yapılarındaki bu çeşitliliğe karşın, İngiltere ile ilişkilerinin örgütlenme biçimleri daha çok birbirlerine benziyordu. Sömürgeleştirmenin amacı yerleşim de olsa, ticaret de olsa, bu, genellikle özel bir fermanla kendisine tekel hakları tanınan çok hisseli şirketler aracılığıyla yerine getiriliyordu. 19. yüzyılın ilk yarısına egemen olan eğilim bu şirketlerin yerlerini giderek siyasal yapılara bırakması olarak belirdi. Ancak yeni siyasal biçimler arasında temel bir ayrım vardı. Yerel nüfusun neredeyse tamamen imha edilmesinden sonra, beyaz ırka mensup çeşitli grupların yerleşmeleriyle oluşan sömürgeler, çeşitli evrelerden çoğunlukla barışçı bir biçimde geçerek kendi yerel ve temsilî devlet yapılarını oluşturdular. Sömürgeleştirmenin başlıca hedefinin yerleşim değil, yerel ürünlerin ticareti olduğu koşullarda ise ırkçı ideolojilerle, Hıristiyanlıkla vb. meşrulaştırılan yeni baskı rejimleri oluştu.

Britanya'nın Kuzey Amerika'sı

Kuzey Amerika'daki Britanya sömürgelerinden 13 eyalet 1775'te ilk *American Continental Congress*'i topladıklarında, çoğunluk, Amerika'da umutla, İngiltere'de endişeyle bugünkü Kanada'yı oluşturan eyaletlerin onlara katılacağını bekliyordu. Eskiden *New France* (Yeni Fransa) diye anılan sözkonusu eyaletler ancak 1763 Paris Anlaşması ile Britanya egemenliğine girmişlerdi. Nüfusun çoğunluğu hâlâ Fransız asıllı ve Katolikti. Ancak Kongre'nin başlattığı askerî harekât beklenen halk desteğini bulamamış, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin yayınlandığı 1776 yılında Kanada topraklarından püskürtülmüştü. Bu başarısızlığın çeşitli nedenleri vardı. Fransız asıllı Katolik Kanadalıları, püriten bir geçmişten gelen Amerikalılardan ayıran kültürel mesafe, İngilizlerle olandan daha büyüktü. Öte yandan Kanada'nın ekonomisinin en dinamik kesimini oluşturan Montrealli kürk avcı ve tüccarlarının çıkarları, geniş ve bakir kuzey ve kuzeybatı Kanada topraklarını tarım ve yerleşime açmak isteyen Amerikalı girişimcilerininkiyle taban tabana zıttı. Son olarak Britanya hükümeti, 1774'te geçirmiş olduğu Quebec Yasası ile, anadili Fransızca olanların çoğunlukta olduğu iç bölgelerde, Katoliklere devlet memuru olma hakkını tanımış, İngilizce'nin yanısıra Fransızca'yı da resmî dil olarak kabul etmişti. Bütün bunlardan ötürü, 1783'teki barış görüşmelerinde, Kanada topraklarının Amerika Birleşik Devletleri'ne terki, bir an için sözkonusu edilmişse de, uzun boylu tartışılmamıştı.

Ancak savaşın sona ermesi Britanya egemenliğindeki eyaletlerle ABD arasındaki sorunları sona erdirmedi. Savaş sonunda ABD topraklarında yaşayan, Britanya İmparatorluğu'na sadık 30 ila 40 bin kişi Nova Scotia topraklarına sığınmıştı. Bunların çoğunluğu İmparatorluk zamanında çeşitli resmî görevlerde çalışmış memurlar, meslek adamları ve subaylardı. Ancak ABD'den Kanada'ya göçmen akımı, bunların sığınmasıyla kesilmedi. Bağımsızlık Savaşı'nın yarattığı kargaşa koşullarında, toprakları elinden alınan Amerika'ya yeni göç etmiş basit çiftçilerden oluşan hatırı sayılır bir nüfus da, sınırı geçerek Quebec'e yerleşiyordu. Bu göçler Britanya'nın Kuzey Amerika eyaletlerinin nüfus kompozisyonunu önemli ölçüde değiştirdi. Bu durum karşısında Britanya Parlamentosu, 1791 yılında çıkardığı bir yasayla Kanada'daki Britanya egemenliğindeki toprakları altı eyalete böldü: Newfoundland, Prince Edward Adası, Nova Scotia, New Brunswick, anadili İngilizce olanların çoğunlukta olduğu Yukarı Kanada ve anadili Fransızca olanların çoğunlukta olduğu Aşağı Kanada. Ancak bu yasanın asıl önemli yönü, Fransız asıllı azınlığın o güne kadar sahip olduğu hakları tasdik etmenin yanısıra, bütün eyaletlerin, o zaman için oldukça liberal sayılabilecek bir oy kullanma hakkı temelinde bir meclis seçmelerini öngörmesiydi. Ama yürütme ve yasama yetkilerinin hâlâ Londra'dan atanan bir valinin oluşturduğu konseylerin elinde bulunduğu bu sistemde, seçilmiş meclis ancak bir danışma meclisi olarak işlev görebiliyordu.

Çifte Savaş

Ancak kendi siyasal organlarına sahip bu altı eyaletin dışında kalan yaklaşık 3.5 milyon km²'lik bir alan, doğrudan doğruya her türlü ticaret hakkı tekeline sahip, *Hudson Bay Company*'nin (Hudson Körfezi Şirketi) hükümranlığındaydı. *Şirket*'in başlıca gelir kaynağı kürk ticareti olmakla birlikte, faaliyetlerini büyük ölçüde kıyılarda kurmuş olduğu uğrak noktalarında, kızılderililerin getirdiği kürkleri satın almakla sınırlıyordu. Oysa, yerleştiklerinden beri Fransızlar, Montreal'den hareketle, kuzey ve kuzeybatının ormanlık bölgelerine doğru açılıyor, kızılderililerin avcılık, kano kullanma teknikleri gibi bilgileriyle tanışıyorlardı. Bunların *métis* diye anılan özgül bir melez etnik grubun oluşmasına yetecek kadar büyük bir oranı da, kızılderililerle evlenerek bu bölgelere yerleşiyorlardı.

32 İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü

Yeni Fransa Britanya egemenliğine girince, bu avcılar kızılderililerden edinmiş oldukları bil ve beceriyi yöreye yeni yerleşen İngilizlerle paylaştılar. İngiliz sermayesi, faaliyet alanların daha da genişletme imkânı sağlıyordu. 1783 barış anlaşmasından sonra, *Montrealliler* diye anılan bu kürk tüccarlarının hükümete uyguladıkları baskı, Britanya'nın, Amerika'dan Kan. kaçan göçmenlerin uğradıkları zararların tazmin edilmediği gerekçesiyle, kürk yolu üzerindeki uğrakları terketmekten vazgeçerek barış anlaşmasını ihlal etmesine yol açtı. Ertesi yıl da, sözkonusu avcı-tüccarlar birleşerek, *North West Company'yi (Kuzey Batı Şirketi)* kurdular. *Şirket*'in kuruluşu, *Hudson Körfezi Şirketi*'nin bir tekel olarak sahip olduğu hakların ihlali anlamına geliyordu ama *Hudson Körfezi Şirketi*'nin faaliyetleri 18. yüzyıldaki düzeyiyle sınırlı kaldığı sürece bir sorun yaratmıyordu. Ancak 19. yüzyıl başında *Hudson Körfezi Şirketi* önemli bir dönüşüm geçirdi. Bu dönemde Sanayi Devrimi'nin etkileri İskoçya'ya nüfuz etmeye başlamış, buna bağlı olarak da, yaylalardaki toprak sahipleri, o zamana kadar hâlâ yürürlükte olan klan sistemini parçalayacak şekilde topraklarını çitlemeye, koyun beslemeye başlamışlardı. Kendisi de büyük klan şeflerinden biri olan genç Selkirk Earl, kendisini sorumlu hissettiği yandaşlarını, onları bekleyen sefaletten kurtarmak için hisselerinin çoğunu satın alarak *Hudson Körfezi Şirketi*'nin kontrolünü ele geçirmişti. 1811'de, *Şirket*'in kontrolündeki toprakların yaklaşık onda biri üzerinde kurulması tasarlanmış bir yerleşim alanına ilk İskoçlar gelmeye başladı. Bu, *Montreallilerin* olduğu kadara, kızılderili ve *métis*lerin de başlıca geçim kaynağı olan, el değmemiş ormanların tarıma açılması anlamına geliyordu.

İngiliz emperyalizminin çelişkili dünyasından üç görüntü. İngiliz emperyalizmi kendisini daima yerel iktidar mücadelelerine eklemlenerek, verili iktidar ilişkilerini kendi çıkarları doğrultusunda dönüştürerek süreklileştirmiştir. Bu konuda, zaman zaman en köklü olması beklenebilecek dayanışma ilişkilerini bile parçalayabilmişlerdir. Örneğin 1857 Ayaklanmasının en kanlı anlarından biri olan Lucknow kuşatmasını izleyen katliamda, asi Hintli erlerini katletmekte olan İskoç askerlere, Pencap 4. Alayı yardımcı oluyordu (solda üstte). Doğu toplumlarını gözleyenleri en çok yanıltan olgulardan biri de, yönetenlerin iktidarının mutlakmış gibi görünmesiydi. Kuşkusuz, gösterişli tüketim öteden beri bütün geleneksel toplumlarda yöneticilerin iktidarlarını pekiştirmek, kendilerini insan üstüymüş gibi göstermek için kullandıkları ideolojik mekanizmalardan biriydi. Ancak yöneticiler, bu gösterişli tüketimi mümkün kılacak, "finanse" edecek, artı-ürüne bizzat el koymak zorunda oldukları sürece bu, onları sömürülenlerle ortak bir tarihe zorluyor, üreticilerin pasif bir biçimde de olsa iktidarın sembolik dilini sınırlaması sonucunu doğuruyordu. İktidar, kendisini sömürdükleri nezdinde meşrulaştırmak zorundadır. Oysa emperyalizm koşullarında "görünürdeki" iktidarla emek arasındaki ilişki çok daha dolayımlanmıştır. Artık görünürdeki iktidarı "finanse" eden kendi çabaları, ya da zorbalıkları ile el koydukları artı-ürün değil, emperyalist gücün hesaplarıdır. Bu ise muktedir kesimlerle emekçilerin çoğunluğunu birbirlerine bağlayan, toplumsal hayatın mayasını oluşturan dilin donması, donuklaşması sonucunu doğurur; gelenek diye anılan şey artık emeğin tarihiyle ilişkisini kaybetmiştir. İngilizler'in finanse etmekte olduğu Kaşmir mihracesini ve maiyetini çevreleyen sembolizm (üstte), Müslüman Mogul iktidarının biçimlerine yaptığı bütün göndermelere karşın, geleneksel değildir. Biçimlere gösterilen bu sadakat, emperyalizmin kendi çıkarı için başvurduğu sahtekarlığın örtüsünden ibarettir. Ama, iktidarın sembolizmi arasındaki karşılıklı belirlemeye benzer bir ilişki, bu kez emperyalistlerle yerli maşaları arasında kurulur. 1911'de V. George ile Kraliçe Mary Hindistan'ı ilk kez ziyaret ettiklerinde inşa edilen anıt (solda altta), Mogul üslûbuna öykünerek yapılmıştı.

Diğer yandan, 1770 ve 80'lerde olduğu gibi, 1810'larda da Kanada'nın potansiyel yerleşimleri ABD'nin ortabatısındaki girişimcilerin de iştahını kabartıyordu. Üstelik bu kez, Amerika'daki kürkçülük şirketleri ile *Kuzey Batı Şirketi* arasında da zorlu bir rekabet başgöstermişti. Amerikan şirket ve girişimcileri ile bu rekabetin sonunda 1812 yılında Britanya ile ABD arasında, iki yıl süren ve büyük ölçüde ABD-Kanada sınırı çevresinde cereyan eden bir savaş patlak verdi. İki taraf da birbirlerine karşı askerî bir üstünlük sağlayamadı. Savaşın sonunda imzalanan ve Kanada ile Amerika arasındaki sınırı tayin eden *Ghent Barışı*'ndan zararlı çıkan 'taraf' kızılderililer olmuştu. Kızılderili bölgesi olarak kabul edilen alanın sınırları gerilemiş, onların topraklarının büyük bir bölümü daha yerleşime açılmıştı.

İki ülke arasındakinin aksine, iki şirket arasındaki, daha 1811'de, kısmî çete çatışmalarıyla başlayan savaş çok daha uzun sürdü. Her iki taraf da, *Kuzey Batı Şirketi*'nin Londra'nın talimatıyla *Hudson Körfezi Şirketi*yle birleşmek zorunda bırakıldığı 1821 yılına kadar, kızılderililerden askerî bir güç olarak yararlanabilmek için, onlarla ticaretlerinde giderek alkolden daha fazla yararlanmaya başladılar. Sonunda dayatılan birleşme bir anlamda bir tavizi yansıtıyordu. Gerçi *Kuzey Batı Şirketi* rakibi ile birleşmeye zorlanmıştı ama *Hudson Körfezi Şirketi* de kuzey ve batı Kanada'nın geniş ormanlarını yerleşime açma politikasından tamamen vazgeçmişti; *Şirket*in yeni genel müdürü Sir George Simpson yıllar sonra Selkirk Earl'ünün yerleşiminden "birkaç alüvyonlu nokta" diye sözedecekti. Ancak başka bir açıdan, 1821'deki birleşme *Montrealliler* için kesin bir yenilgi anlamını taşıyordu. Kürk bundan böyle, ırmaklar yoluyla önce Montreal'e gelip oradan dünyaya aktarılmayacak, kıyıdaki limanlardan doğrudan doğruya Londra'ya taşınacaktı. Böylelikle 1820'lerde Kanada'da birbirlerinden neredeyse tamamen kopuk iki ayrı iktisadi ve toplumsal sistem oluştu. Eyaletlerde Londra tarafından atanan valiler, yetkileri resmen değilse de fiilen giderek genişlemekte olan seçilmiş meclislerle, daha sonra "sorumlu hükümet" diye anılacak yönetim biçiminin temellerini atıyordu. Zaman zaman hâlâ, tekel hakkının ilk verildiği Prens Rupert'in adına atfen, "Rupert'in toprakları" diye anılan Kanada'nın büyük bir bölümünde ise, yalnızca hissedarlarına karşı sorumlu olan *Hudson Körfezi Şirketi* mutlak bir şekilde hüküm sürüyor, Montreal'in 2300 km batısındaki, ormanların ortasında kolonyal tarzda inşa edilmiş merkezinde, *Şirket*in yöneticileri bir yandan bilanço çıkarırken, bir yandan da kızılderili şeflerini, yerel métis gruplarının temsilcilerini kabul ediyorlardı.

1867 öncesinde Kanada'daki milliyetçi ve Britanya İmparatorluğu'ndan ayrılmak isteyen akımlar gittikçe güçleniyordu. Aynı dönemde de Amerika'da Kanada'yı işgale yönelik olan bir eğilim gelişiyordu. Amerika Kıtası'nın iki ayrı ulus tarafından işgal edilmiş olmasının doğal olmadığını savunan Kanada'nın Britanya'nın bir parçası olmasının devamı durumunda Amerika Birleşik Devletleri ile Britanya İmparatorluğu arasında uzun süreli bir barışın olamayacağı fikri gelişiyordu. Bu çevreler Kanada'nın ABD ile birleşeceğine dair umutlar besliyorlardı. Aynı dönemde Britanya'da da Kanada'nın esas değerinden daha fazlaya mal olduğunu iddia eden ve bu nedenle de Kanada'nın sorumluluğundan tam olarak kurtulurması gerektiğini savunan çevreler ortaya çıkıyordu. Bu gelişmeler Kanada'nın geleceğini belirliyordu. 1864'de Quebec'de toplanan Konferans'da bir Anayasal Anlaşma oluşturuldu. Bunun hedefi Kanada'ya bir dominyon statüsü kazandırmaktı. Bu Konferansa katılmış olanlar Fathers of the Confederation (Konfederasyonun Babaları) unvanını alıyordu. Bu Konferanstan iki yıl sonra ise Quebec, Ontario, New Brunswick ve Nova Scotia'yı temsil eden delegeler Londra'ya gelerek Britanya parlamentosuna planlarını sundular. Parlamento 1867'de Britanya-Kuzey Amerika anlaşmasını onaylayarak Kanada'nın dominyon statüsünü ilan ediyordu. 1 Temmuz 1867'de Dominyon hükümetinin ilk başbakanlığını Yukarı Kanada Muhafazakâr Partisi önderi Sir John A. McDonald üstleniyordu. Anlaşmaya göre Kanada'nın dış işleri hakkında son söz Britanya hükümetine aitti. Robert Harris'in çizmiş olduğu resimde Kanada'nın Dominyon statüsünün saptandığı 1864'deki Quebec Konferansı ve Konfederasyonunun Babaları canlandırılıyor.

Mahkûmlar Beldesi: Avustralya

18. yüzyılda suçluların yaklaşık yarısına, sürgün cezası veriliyor ya da cezalarını sürgüne çevirme imkânı tanınıyordu. 1713-73 yılları arasında 30 bin suçlunun sürüldüğü kuzey Amerika bu amaçla en sık kullanılan yerlerden biriydiyse de, yüzyıl ilerledikçe bu uygulama eyaletlerde yaşayanların giderek daha çok tepkisini çekmeye başladı. Bu yüzden, Amerika'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra da, Britanya hükümeti mahkûmları diğer kuzey Amerikan

32 İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü

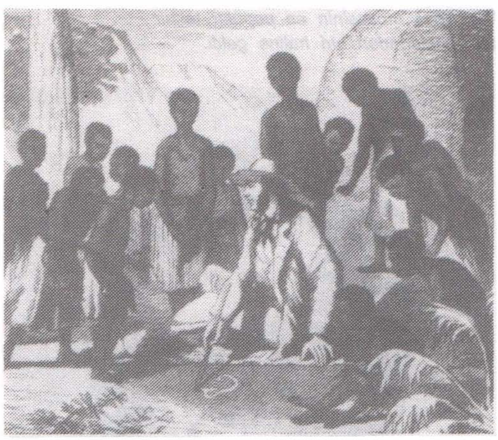

kolonilerine göndermektense, bu iş için özel bir koloni tahsis etme kararını aldı. Mayıs 1787'de Avustralya'ya hareket eden filo 160'ı kadın 750 mahkûm taşıyordu. Mahkûm olmayan 250 kişinin çoğunluğunu ise tayfa ve görevliler oluşturuyordu. Bugünkü Sydney şehrinin ilk sakinleri bu insanlar oldu.

Ardı arkası kesilmeyen konvoylar sayesinde 19. yüzyılın başında Sydney şehrinin nüfusu yüzbini aşmıştı. Gelen mahkûmlar bir süre için ya devlet çiftliklerinde çalıştırılıyorlar ya da birtakım toprak sahiplerinin yanında çalışmaya mahkûm ediliyorlardı. Mahkûmiyet süreleri genellikle kısaydı; sözkonusu toprak sahiplerinin kendileri de genellikle cezalarını çekmiş eski mahkûmlardı. Mahkûm ve eski mahkûmlardan oluşan bu çoğunluğun üzerinde ise orada görevli memurlardan ve sömürgelerin sunduğuna inanılan hızlı servet edinme imkânlarından yararlanmak isteyenlerden oluşan bir seçkinler tabakası bulunuyordu. Kuruluş halindeki bu toplumsal yapı, farklı sınıf ve katmanların ortak bir tarih içersinde biçimlenmiş olmalarının sağlayacağı istikrar unsurlarından tamamen yoksundu. Seçkinler kendi davranış kalıplarını gündelik ihtiyaçlarından, çevre koşullarından hareketle değil, Londra'ya öykünerek kuruyorlardı. Sınıfsal kökenleri itibariyle lümpen proleter olan mahkûmların kendiliğinden yöneldiği biçimlerse çete ve mafya türü örgütlenmelerdi. Koloni için öngörülen yönetim biçimi, nüfusun bu özgül nitelikleri gözönünde bulundurularak tasarlanmıştı. Vali, koloniyi atanmış ya da seçilmiş herhangi bir meclise danışmaksızın mutlak bir tarzda yönetiyordu. Gönderilen valiler de, sözgelimi Kanada'daki eyaletlerde olduğu gibi sivil değil, çoğunlukla asker oluyorlardı. Son olarak, Britanya İmparatorluğu'nun beyazlar tarafından iskân edilen bölgelerinde neredeyse evrensel bir uygulama olan, jüriler tarafından yargılanmanın, eski mahkûmlardan oluşan bir eyalet için uygun olmadığına karar verilmişti.

Sydney'in karmaşık nüfusunu oluşturan gruplar içinde, bu baskı rejimine karşı çıkabilecek siyasal bir örgütlenme geleneğine sahip yegâne grup 1804'te, sonuçsuz bir ayaklanmaya kalkışan İrlanda'lı mahkûmlardı. Ancak isyan mahkûmlarla sınırlı değildi. Kâr ve iktidar hırsının her türlü geleneksel denetimden kurtulmuş olması, egemen kesimler arasında sık sık sert çatışmaların çıkmasına yol açıyordu. 1791'de Avustralya'da görev yapmak üzere *New South Wales Corps* (Yeni Güney Galler Birliği) adlı bir askerî birlik kuruldu. Kurulmasının neredeyse hemen ardından subaylar, kaçak rom ticaretinin ne kadar kârlı olabileceğini keşfetmişlerdi. Valilikle aralarında çıkan ve giderek sertleşen bir dizi ihtilaftan sonra, askerler 1808'de ayaklanarak Vali'yi hapsettiler.

Ayaklanma sadık güçler tarafından kolaylıkla bastırıldıysa da, önemli bir politika değişikliğinin gerekliliğine işaret etti. Bu tarihten sonra *New South Wales*'i (Yeni Güney Galler) yöneten valiler, özellikle orta sınıf diye adlandırılabilecek bir tabana, sınırlı bir ölçekte de olsa sermaye biriktirebilmiş olan eski mahkûmlara yönelmeye özen gösterdiler. Küçükbaş hayvancılığı teşvik etmek için büyük toprak bağışlarında bulunuldu, İspanya'dan merinos koyunları ithal edildi. 1813'te Sydney'i, batısındaki, özellikle küçükbaş hayvancılık için son derecede elverişli büyük artezyen havzadan ayıran *Mavi Dağlar*'ı aşan bir geçidin keşfedilmesi, *New South Wales*'in sonunda İmparatorluk için sürekli bir masraf kapısı olmaktan çıkararak, kendi hinterlandı tarafından beslenen şehirlerden oluşan 'tipik' bir topluma dönüşebileceği yolundaki umutlara yeni bir canlılık kazandırdı.

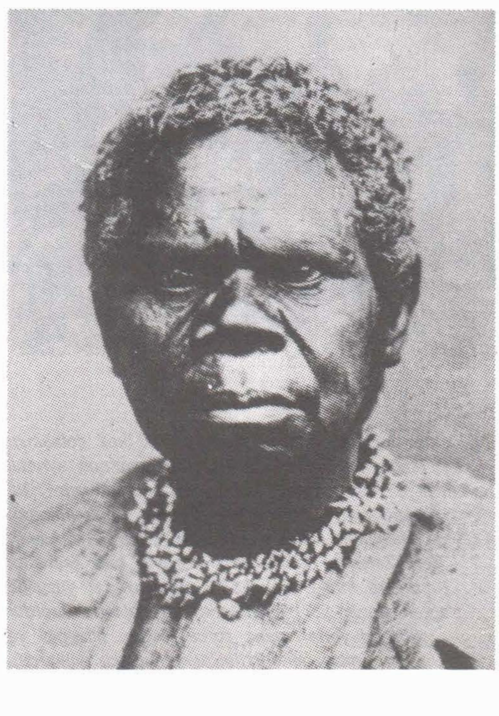

İngiliz denizci, kaşif, dünya çevresini iki kez dolaşmış, keşfettiği adaların ve Pasifik Okyanusu'nun ayrıntılı haritasını çizmiş, İskorbüt hastalığına -günümüzde hâlâ geçerli olan- çare bulmuş Kaptan Cook (yanda); 1779'da Hawaii'de yerliler tarafından öldürülene kadar, Yeni Zelanda dahil olmak üzere 9 ada keşfedip, bunlara İngiliz kralı adına elkoydu. 18. yüzyılda Kaptan Cook gibi "kâşif"lerin Avrupalıları haberdar ettikleri yerler, daha sonra tüccar, girişimci ve misyonerlerin istilasına uğradı (yukarda).

Son Tasmanyalı kadın olan Truganini (altta) Mayıs 1876'da öldüğünde 73 yaşındaydı. Truganini'nin annesi bir asker tarafından vurulmuştu. Kızkardeşi ise bir denizci tarafından kaçırılmıştı. Müstakbel kocası ise gözlerinin önünde iki Avrupalı tarafından boğulmuş ve bu sırada kendisine tecavüz edilmişti. 'Deniz otu' Truganini Hobartita 20 yıla yakın Avrupalı bir ailenin yanında yaşadı. Truganini'nin başına gelenler birçok Tasmanyalı'nın yaşamından çeşitli kesitlerle örtüşüyordu. Avustralya'ya göç etmiş olan beyazların (solda) Tasmanyalılar ile kurdukları ilişkiler pek büyük farklılıklar göstermiyordu. Tasmanyalılar kendilerini terbiye ederek himaye etmeye çalışan, ya da onları insanlık dışı koşullarda yaşamaya zorlayan beyazlar ile karşı karşıya kalıyorlardı. George Augustus Robinson, karısı ve yedi çocuğu ile Tasmanyaya göç etmiş olan bir Londralı idi. Tasmanyalılar ile yakından ilgilenen Robinson onları ıslah etme fikri ile Avrupalılar gibi giyinmeye alıştırıyor, onlara din ve Avrupalı ahlâğı aşılamaya çalışıyordu. "Tanrı bu dünyaya ne yapacak?", "Onu yakacak". "Cennette kimler var?", "Tanrı, melekler, iyi adamlar ve İsa", "Cennet nasıl bir yerdir?", "Güzel bir yer." "Cehennem nasıl bir yerdir?", "Orası bir eziyet yeridir". "Bir eziyet yeri demekle neyi kastediyorsun?", "Ebediyete kadar yanacak olan bir yer" gibi soru ve cevaplarla Tasmanyalıları dinî bir eğitime tabi tutan Robinson, para ilişkilerini de Tasmanyalılar arasına sokmaya çalışıyordu. Robinson, her salı bir pazar kurarak giysilerini, pipolarını, çay ve diğer yiyecek maddelerini vs. alıp-satma ilişkilerini geliştirdi. 1850'de sadece 44 Tasmanya yerlisi yaşıyordu. Artık Avrupalı göçmenler için bir tehlike olmaktan çıktıklarını düşünen hükümet, son Tasmanyalıları yaşamlarının son günlerini orada geçirmeleri için Tasmanyaya geri gönderdi. Son 44 Tasmanyalı 200 yıl önce daha sonra onlara hükmedecek olan Avrupalıların ilk kez seslerini duydukları mevkiin 24 km yakınındaki bir yere getirildiler. Yaşamlarının son dönemini burada geçiren Tasmanyalılar arasıra meraklı şahısların ve antropologların bakışları ile karşı karşıya kalıyorlar, belkemiklerinin ve beyin kapasitelerinin ölçülmesine göz yummak durumunda kalıyorlardı. Son erkek Tasmanyalı olan denizci 'King Billy' Lanney 1869'da öldü. Bilim adamlarınca fotoğrafları çekilmiş olan King Billy'nin mezarı gömüldüğü gece açıldı ve kafatası Royal Society of Tasmania'nın (Tasmanya Kraliyet Akademisi) koleksiyonuna dahil oldu. King Billy'nin cesedinin başına gelenlerin kendisini de beklediğinden korkan Truganini ölüm döşeğinde "beni parçalamalarına izin vermeyin" diye yalvarıyordu. Gömülmesinden bir süre sonra mezarı açıldı, iskeleti çıkarıldı ve bir kutunun içinde yıllar boyunca Tasmanya müzesinin en popüler teşhir malzemelerinden biri haline geldi.

Tasmanya'da Sürek Avı

Ötedenberi Britanya'nın yerleşim sömürgeleri, çevrelerinde kendilerine benzer yerleşim birimleri yaratma eğilimi de olmuştu. Sydney de bu genellemenin dışında kalmadı. Koloniye sürülen mahkûmların burada da cezalandırılması gerekliliği, yöneticiler tarafından sık sık hissediliyordu. Bu amaçla çevrede, Sydney'de suç işleyenlerin gönderilebileceği ceza sömürgeleri kurulmuştu. Bunlardan en ünlüsü güneydeki Tasmanya'daki Port Arthur'daki ceza sömürgesiydi.

Avustralya türü yerlerin bir ceza sömürgesi olarak iskân edilmesine, cezanın niteliği ve ıslahla ilişkisi hakkında 18. yüzyılın sonunda sürdürülmekte olan tartışmada, Jeremy Bentham gibi yararcı filozofların önerdikleri hapisane türlerinin maliyetleri çok yüksek bulunduğundan, karar verilmişti. Oysa Avustralya gibi ücra bir yerde ve çok daha az sayda insan üzerinde bu tür modeller çok daha fütursuzca ve ucuza denenebiliyordu. Port Arthur'da kullanılan cezalandırma yöntemlerinden bir kısmı oldukça gelenekseldi -örneğin, resmî ziyaretçileri taşıyan vagonların prangalı mahkûmlara çektirilmesi gibi. Diğer yandan sömürgenin *Model Prison* (Örnek Hapisane) diye anılan bölümünde ise, tamamen Bentham'ın önerilerinden kaynaklanan, mahkûmların kilisede, birbirlerini göremeyecekleri ayrı hücrelerde ibadet etmesi, ibadet ederken yüzlerine bir maske takmak zorunda bırakılmaları, mutlak bir sessizliğe mahkûm edilmeleri ve bunu sağlamak için gardiyanların koridorlarda yürürken yumuşak terlikler giymeleri gibi modern uygulamalara başvuruluyordu. Ama Port Arthur'da bile çekilen cezanın bir sonu geliyordu ve serbest bırakılan, çoğunlukla anayurduna dönebilmenin imkânlarından yoksun olan sabıkalı adada kendine bir toprak parçası edinerek hayatını sürdürmenin yollarını arıyordu. Adanın yerli sakinleri, avcılık-toplayıcılıkla geçinen, bir kaç aileden oluşan kabileler halinde yaşayan, siyah ırktan birkaç bin kişilik bir halktı. Kendilerine özgü bir savaşma tarzları vardı; iki kabile karşılaştığında hemen savaşa tutuşur, ancak taraflardan herhangi birinden bir kişi ölür ölmez savaşmayı keserlerdi. Poligam olan bu halk kimi zaman gömdüğü, kimi zaman yaktığı ölülerinin adını hiç anmazdı. Başlangıçta Batılılarla kurulan ilişkiler dostane olmuştu. Kimi kabileler beyazların ölülerin dönen ruhları, kimileriyse tanrılar olduğunu sanmışlardı. Ancak beyazların yerleşimleri yoğunlaşmaya başlayınca, Tasmanyalılar da bir av hayvanı olarak görülmeye başlandı. Yeni toprak sahipleri yaya ya da at sırtında av partileri düzenliyorlardı. Kimi zaman, yakalanan kadınlara öldürülmeden (bazen öldürüldükten sonra) tecavüz ediliyor, kimi zaman kadınlar oluşturulan hareme katılmak üzere çiftlik evlerine getiriliyor, hatta bazen erkeklerin bile, hadım edildikten sonra hayatları bağışlanıyor ve avcılık toplayıcılık dışında hiçbir üretim süreci ile tanışıklığı olmayan bu insanlardan, köle emeği olarak yararlanılmaya çalışılıyordu. 1820'lerin ikinci yarısında, valinin de desteğiyle bu avcılık resmen benimsenmiş bir soykırım politikasına dönüştü. Bu politikanın doruk noktası ise 1830'da düzenlenen "kara kordon" harekâtı oldu. Vali Albay George Arthur'un planına göre yürütülen harekâtta her çiftlikten gelen gönüllüler arasından seçilen sağlıklı ve dinç kişilerden oluşturulan 2,500 kişilik güç, her iki kişinin arasındaki mesafe 60 metreyi geçmeyecek şekilde 180 km'lik bir kordon oluşturdu. Amaç, kalan bütün siyahları adanın güney ucundaki burunda kıstırmaktı. Harekât tam bir fiyaskoyla sonuçlandı. Yedi haftanın sonunda burna varıldığında tek bir Tasmanya'lı bile yakalanmamıştı.

Kuşkusuz Londra bu tür soykırım politikalarını dehşetle karşılıyordu. Sömürge Bürosu'nun Tasmanya'ya yolladığı tamimlerden birinde, Londra'nın tavrı açıkça şöyle ifade edilmişti: "Açık ya da gizli hedefi, yerel ırkı imha etmek olan herhangi bir davranış tarzının benimsenmesi, Britanya Hükümeti'nin şahsiyeti üzerine silinmez bir leke bırakacaktır. [Hem zaten] çok uzak olmayan bir vadede, bu insanların bütün ırkının yokolabileceğini beklemek, makul sayılsa gerektir".

32 İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü

Hindistan; İngiliz emperyalizminin gözbebeği, görülmemiş kârların elde edildiği, insan kaynağının bitmez tükenmez olduğu, iliğine kadar sömürülebilir ülke. Materyalist batının doğu mistisizmine ve bilgeliğine ilişkin hayallerinin odak noktası. Gandhi; pasif direnişin ve toplumsal mücadelelerde şiddet kullanılmasına karşı çıkanların tarihteki en önemli dayanağı ve yine şiddet - barışçı yöntemlerle sürdürülmeye çalışılan bağımsızık mücadelesinin sonunda yaşanan korkunç kıyım, ulusal, dinî, siyasal, karşıtlıklardaki şiddet. Emsalsiz kültürel zenginlikler ve her yerde her an görülebilir büyük sefalet; dev bir çelişkiler ülkesi. Gandhi'nin önderliğindeki bağımsızlık mücadelesi İngiliz emperyalizminin en önemli sömürgesini kaybetmesine yol açtı ve Hint burjuvazisinin özgürleşmesini sağladı. Buna karşılık, işçi ve köylülerin hayatında önemli bir değişiklik getirmedi. Gandhi'nin 'sosyalizm'i Hinduizm'e dayanıyordu. Gerçi kast sisteminin hiyerarşik karakterine, içerdiği sosyal ve ahlaki değerlerin kastlar içinde derecelendirilme biçimine karşıydı. Özel mülkiyeti de "her şey Tanrı'ya ait olduğu ve Tanrı'dan geldiği, bu nedenle de tek bir insanın değil tüm halkın hizmetinde olması gerektiği için" reddediyordu. Ama özel mülkiyetin kaldırılması, sınıf mücadelesi yoluyla değil "mülkiyet sahiplerine kendi kendilerini değiştirmeleri için imkân tanıyarak" olabilirdi. Mülkiyet ilişkilerini devlet düzenleyecekti ve toplumun çıkarlarıyla çatışmadığı takdirde özel mülkiyetin korunması mümkün olabilecekti. Sosyalist düşünce Hindistan'da hiçbir dönemde çok gelişemedi; işçi hareketlerinin ve grevlerin olmasına rağmen sosyalist bir mücadele çerçevesine oturtulabilmeleri mümkün olamadı. Sosyalist düşüncenin gelişmesinin önündeki en önemli engel Hinduizmin kendisi oldu. İnsanların doğuştan eşit olmadıklarından, varolan hiyerarşik kast sistemi içinde, yukarıda yeralan kastlardan birine aitse, sözkonusu kastın nimetlerinden yararlanma hakkına sahip, aşağıdaki kastlardan birine aitse, onun çilesini çekmeye mahküm olduklarından yola çıkan, ölümü ve yokolmayı, varolan değerlerin en yücesi olarak gören Hinduizmin sosyalizmle bağdaşması mümkün olmadı. Toplumun iktisadi ve toplumsal yapısının değiştirilmesinin insanları özgürleştirebileceği, haksızlıkları ortadan kaldırabileceği düşüncesini kabul etmek ve bunun için mücadele etmek, kast düzenin dünya varoldukça değişmezliğini öngören Hinduizmi reddetmek anlamına geliyordu. Ancak bu olmadı; çok şey değişmiş olabilir belki de bugün de değişmeyen derin sembolizmi ve ilham ettiği olağanüstü incelikte görsel sanatlarıyla Batılıların gözlerini kamaştıran Hinduizmin örtüsü altında yaşanmakta olanın yoğun bir acı, yoksunluk ve yoksulluk olduğu...

Hindistan

18. yüzyılın sonunda görünüşte İngilizler hâlâ Hindistan'da kimi zaman rekabet eden, kimi zaman işbirliği yapan çeşitli iktidar odaklarından yalnızca birisiydi. Gerçi İngilizler 1757'deki Plassey Savaşı'nda Fransızlar'ın alt-kıtadaki etkinliklerine neredeyse tamamen son vermişler, Portekizlilerin etki alanı ise, küçük Goa bölgesi ile sınırlı kalmıştı ama İngiliz egemenliğinin başlıca organı olan *East India Company* (Doğu Hindistan Şirketi) yarımadadaki diğer Raca ve Mihracelikler gibi, sadece şeklen de olsa, hâlâ Delhi'deki Mogul İmparatorluğu'nun hükümranlığını tanıyorlardı. Görünüşte 16. yüzyıldan beri Hindistan'ın hatırı sayılır bir bölümünün siyasal birliğini kurmuş olan Mogul hanedanı, hâlâ iktidar piramidinin zirvesini oluşturuyordu. Ama 18. yüzyılın sonunda bu düzenlemenin bir görünüşten ibaret olduğu konusunda, ilgili taraflardan hiçbirinin kuşkusu yoktu. Mogul hanedanının varlığını sürdürebiliyor olmasının önemli nedenlerinden biri, İngilizlerin merkezî bir otoritenin varlığının ticari hayatın istikrarına katkısı olduğuna inanmalarıydı. Yalnızca merkezde değil, bölgesel iktidar odakları düzeyinde de siyasal hayatın kontrolü tamamen İngilizlerin eline geçmişti. Örneğin Plassey Savaşı'nda İngilizler yalnızca Fransızların etkinliklerini sınırlamakla kalmamış, Bengal'in yöneticisi olan *Nawab*'ın yerine kendi adayları Mir Cafer'i *Nawab* tayin etmişlerdi. Mir Cafer de şükranını, geleneksel Hint töresi uyarınca *Şirket*in yöneticisine 234 bin sterlin nakit ve yılda 27 bin sterlinlik vergi getiren topraklarının vergilerini toplama hakkını vererek ifade etmişti. Kuşkusuz bu para, tüzel bir kişilik olarak şirkete değil, onun

yöneticisine ödendi ve dolayısıyla *Şirket*'in muhasebe kayıtlarında görünmedi. Bu olay *Şirket* yöneticilerine, ticari kazançları ve ücret gelirlerini siyasal müdahalelerle hatırı sayılır ölçüde arttırabileceklerini kanıtladı. Bundan sonra yalnızca, *Şirket*'in faaliyetlerinin merkezi olan Bengal'de değil diğer racalıklarda da, İngilizler kendi adaylarını yönetime geçirmeye ve raca, *nawab*, *nizam* gibi adlarla anılan yerel prensleri sık sık değiştirmeye başladılar.

Doğu Hindistan Şirketi

Bu süreç içersinde *Doğu Hindistan Şirketi* de ticari bir kuruluş olma niteliğini giderek yitiriyor, aynı anda hem siyasal, hem idari hem de ticari mülahazalarla davranmak zorunda kalan bir kuruma dönüşüyordu. Diğer yandansa, bunca sorumluluğu üstlenmiş olan kurumun iktisadi tabanı 18. yüzyılın sonunda aşınmaya başlamıştı. Geleneksel olarak *Şirket*in başlıca gelir kaynağı, Hindistan'dan Britanya'ya, oradan da diğer Avrupa ülkelerine ihraç ettiği, baharat, kaliteli Hint pamukluları ve ipekli kumaşlar gibi lüks tüketim maddeleriydi. Oysa, 18. yüzyılın sonundaki sanayı devriminin etkisine bağlı olarak, ticarî kârların asıl kaynağı lüks tüketim maddeleri olmaktan çıkarak, kitlesel tüketime konu olan ucuz ve dayanıklı mallar haline geldi. O kadar ki, 1815'te Napoléon'a karşı savaşlar sona erdiğinde Hindistan'ın Britanya'yla ticaretinde, sanayi devriminin ilk evresinin ana hammaddesini oluşturan pamuk, toplam ihracatın yüzde 40'ına ulaşmıştı. Ancak 1830'lara varıncaya kadar İngiltere'nin yapmakta olduğu üretim, ne hammadde açısından ne de ürünleri için pazar bulmak açısından bir darboğazla karşılaşacak bir genişliğe ulaşmıştı. Dolayısıyla, bu dönemde Hindistan'a yatırım yapmak, olası diğer alanlar karşısındaki göreli avantajlarını yitiriyordu. 18. yüzyılın sonunda, *Şirket* ciddi bir malî krize doğru sürükleniyordu. O kadar ki, yüzyıl sonunda Fransa ile savaş çıktığında *Şirket*in devlete olan borçları 18 milyon sterline ulaşmıştı. Ancak sayıları iki ila üçbin arasında değişen hissedarları Londra'nın malî çevrelerinin en etkili kesimlerinden birini oluşturduğundan, *Şirket*'in batmasına da izin verilemezdi. Gerek bundan, gerekse ideolojik düzeyde, ticari amaçlarla kurulmuş bir şirketin böylesine önemli siyasal bir rol alması giderek daha çok tepki çektiğinden, 1773 ve 1784'te geçirilen yasalarla, *Indian Civil Service* (ICS-Hindistan Memuriyeti) kuruldu ve *Şirket*'in o zamana kadar sürdürmekte olduğu idari ve siyasal işlevler devlete devredilmiş oldu. Geçmişte *Şirket* yöneticilerinin yerel racalarla, sırf kendi çıkarlarını gözeterek kurdukları ilişkilerin tekrarlanmasını önlemek amacıyla *ICS*'te çalışacak memurlara çok yüksek maaşlar tahsis edildi (örneğin yüksek bürokratların maaşları başbakanınkinden yüksekti). Bir yandan da, gerek Hindistan gerekse İngiltere'de özellikle *ICS* memurları için, Hint dillerinde verilen derslerin yanısıra, güçlü ve emperyalist bir devlet ideolojisini de aktarmayı hedefleyen okullar kuruldu. Ancak alınan bütün bu önlemlere karşın, *Doğu Hindistan Şirketi* ticari açıdan başarılı bir işletme olmayı başaramadı. Savaş sonunda, *Şirket*'in borçları 18 milyondan 31 milyon sterline tırmanmıştı. Ancak buna rağmen, savaş süresince egemen olan militarist atmosfer içersinde Hindistan'a yatırım yapılmaya devam edildi. 1798'de Britanya kuvvetleri, Mysore Sultanlığı'na karşı, Fransızlarla gizli ilişkiler sürdürdükleri gerekçesiyle bir harekâta giriştiler. Sultan'ın yerine Britanya'nın işbirlikçilerinden biri geçirildi. İkinci evrede Haydarabad *Nizam*'ı, Britanya'nın üstünlüğünü tanıdığı bir anlaşma imzalamak zorunda bırakıldı. 1802'de o zamana kadar, Mogul İmparatorluğu'nun çözülmesinin

1800'ün ortalarına doğru başlayan, İngilizlerin "bütün ilkelleri uygarlaştırma" ve "cehaleti yoketme" siyasetinin Hindistan'da ilk kurbanı thuglar oldu. Tanrıları Kali adına adam boğazlayan thuglar, mevsimin elverdiği zamanlarda (Kasım-Mayıs arası) gruplar halinde seyahat ederek yaşıyorlardı. Özellikle kendi mezheplerine yakın kervanları seçip onların arasına katılıyor ve onlarla dost "kardeş" oluyorlardı. "Kardeş"lerden biri, eğer zaman olgunlaşmış ve kehanet gelmişse çok uzun süren bir törenle öldürülüyordu; önce cinayet aracı olarak kullanılan ipek mendil boğaz üzerinde ilmekleniyor, daha sonra vücut kesilerek parçalanıyor ve törenle gömülüyordu. 1812'de, her yıl yaklaşık 40 bin kişinin thuglar tarafından öldürüldüğü belirtiliyordu. Her ne kadar thuglar kendi dinsel inançlarına göre yapıyor da olsalar bu, İngiliz kanunlarına göre tartışma götürmez bir suçtu. Ama 1673'lerden beri tanıdıkları, bildikleri thugların "caniliğini" ancak 1830'da engellemeye karar verdiler. Thugların vahşiliğine karşı girişilen acımasız av on yıldan fazla sürdü. İngiliz gazabının temsilcisi, 1809'da henüz bir harb okulu talebesiyken Hindistan'a gelen Willian Sleeman'dı. Çok iyi bir eğitim gören bu komutan, thugları Hindistan'ın hemen her yöresinde kovaladı. 1841'de mezhebin kökü hemen hemen kazındı. Yüzlercesi asıldı, birçokları ya ömür boyu hapse mahkum edildi ya da cezalarını çekmeye Andaman adalarına gönderildi. Daha az zararlı olanları Jubbulpore'daki hapishanede "eğitildi"; halıcılık, terzilik, duvarcılık gibi zanaatlar öğretildi. Fotoğraf, kendilerinin yaptıkları halı üzerinde Jubbulpore'da sürgündeki bir grup thug'ı gösteriyor.

32 İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü

Delacroix'nin Yunanlıların ayaklanmasını temsil eden tablosu (üstte solda). Rönesansı yaşamış Batı için antik çağ Yunanistan'ı, Batı uygarlığının beşiğiydi. Helenizmi desteklemek kendi uygarlığının kaynaklarına sahip çıkmaktı. Ama aynı zamanda Helenizm, sömürgeci devletlerin çıkarlarını gözeten ve klasik kültürün yüksek değerleriyle pek ilişkisi olmayan doğu politikasının ideolojik kisvesini oluşturuyordu. İngiltere, Rusya ve Fransa'nın doğu politikalarıyla örtüşen Yunan bağımsızlık hareketinin hedefleri 1814'de Odesa'da kurulan Etniki Etarya örgütüyle maddi bir güce dönüştü. Örgüt Mora ve çevresinde geniş bir kitlesel destek buldu. Aleksandros İpsilanti önderliğinde ayaklanan Yunanlılar kısa sürede bölgedeki kaleleri teker teker ele geçirdiler. İngiltere sömürgelerdeki milliyetçi eğilimleri kışkırtabileceği kaygusuyla başlangıçta tarafsız kalmayı tercih etti. Ancak İngiliz kamuoyu Yunan ayaklanmasını başından itibaren hararetle destekledi. Aralarında Lord Byron'un da bulunduğu çok sayıda İngiliz gönüllü Mora'ya gitti. Osmanlı kuvvetlerinin bir türlü bastıramadığı ayaklanma, 1822'de bir ulusal meclisin kurulması ve Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etme kararının alınmasıyla yeni bir evreye girdi. Osmanlı yönetimi Girit ve Mora Valiliklerinin kendisine verileceği vaadiyle Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istedi. Paşa'nın oğlu İbrahim, harp gemileri eşliğindeki 16 bin askerle ayaklanmayı hızla bastırdı. Mehmet Ali Paşa'nın Doğu Akdeniz'de artan nüfuzunu kendi yayılmacı emelleri karşısında tehlikeli bulan İngiltere, Viyana Antlaşmasının kurduğu düzenin delinmesi pahasına ayaklanmayı açıkça desteklemeğe karar verdi. Benzer emeller taşıyan Rusya ile sürdürülen görüşmeler sonucu 4 Nisan 1827'de imzalanan Petersburg protokolü Yunanistan'ın Osmanlı Devletine vergi ile bağlı özerk bir devlet olması hükmünü içeriyordu. Ruslarla İngilizler arasında bir tampon bölge olarak düşünülen Afganistan'ın tahtını elinde bulunduran Dost Muhammed'in yerine İngilizler, 1839'da Şah Şüca'yı tahta çıkardılar. Şah Şüca'yı ülkeyi yabancılara satmış bir hain olarak gören Dost Muhammed'in oğlu Ekber Han, Afganistan'daki İngiliz birliklerinin sayısının az olmasından da yararlanarak ayaklanmış kabilelerin önderi haline geldi. İngiliz askerlerinin arka arkaya öldürülmesi üzerine İngilizler ülkeyi terk etme kararı aldılar. Tahliye zaten çetin kış koşulları nedeniyle zorlukla gerçekleştirilirken, Ekber Han'ın da söz geçiremediği kabileler ülke boyunca uzanan dar geçitlerde İngilizlere saldırmaya devam ettiler. Kadın ve çocukları himayesine almayı başaran Ekber Han'ın çabaları ancak, 4 bin kişi içinde sadece Doktor Brydon'un (üstte sağda) geçitlerden sağ kurtularak Celalabad'a varmasına yetebildi.

ardından sözkonusu İmparatorluğun yerini alma konusunda Britanya ile rekabet edebilecek yegâne güç gibi görünen Maratha Konfederasyonu'nun şefleri arasındaki rekabetten yararlanan Britanya ordusu, Orta Hindistan'a düzenlediği büyük seferle Konfederasyon'un askerî üstünlüğüne son verdi. İmparatorluğun başkenti Delhi'ye girdiler. "Dünyanın hâkimi" ve "Allah'ın gölgesi" İmparator'u resmen tahttan indirmedilerse de, maaşa bağladılar.

Ancak bu ölçekteki askerî harekâtlar masraflı oluyordu. 1792-1809 arasında *Şirket*, kâr etmek bir yana 8 milyon sterlin zarar etti. Savaş sona erdiğinde, bütün bunları gözönünde bulunduran İngiliz kamuoyunda, Hindistan'dan çekilmek artık yalnızca zamanlaması tartışılan konulardan biri haline gelmiş, Hindistan'a yapılan yatırımlar asgarî düzeye indirilmişti. Dolayısıyla, *ICS* nüfusu 90 milyonu aşan altkıtayı, kendi son derecede sınırlı kadrosunun yanısıra (*ICS*'in Hindistan'daki elemanlarının sayısı hep çok az oldu- 20. yüzyılın başında bile bütün Hindistan'da yalnızca 1,300 memur vardı), giderek azalan bir Britanya ilgisini de hesaba katarak yönetmek zorunluluğuyla karşı karşıya kaldı. Bu koşullar karşısında, *ICS*'in Hindistan'da (ve kısmen, Sömürge Bürosu'nun Afrika'da), *Doğu Hindistan Şirketi*'inden devralarak geliştirdiği *indirect rule* (dolaylı yönetim) ve "böl ve yönet" ilkeleri 19. yüzyıl boyunca İngiliz emperyalizminin belkemiğini oluşturdular.

Kast Sistemi

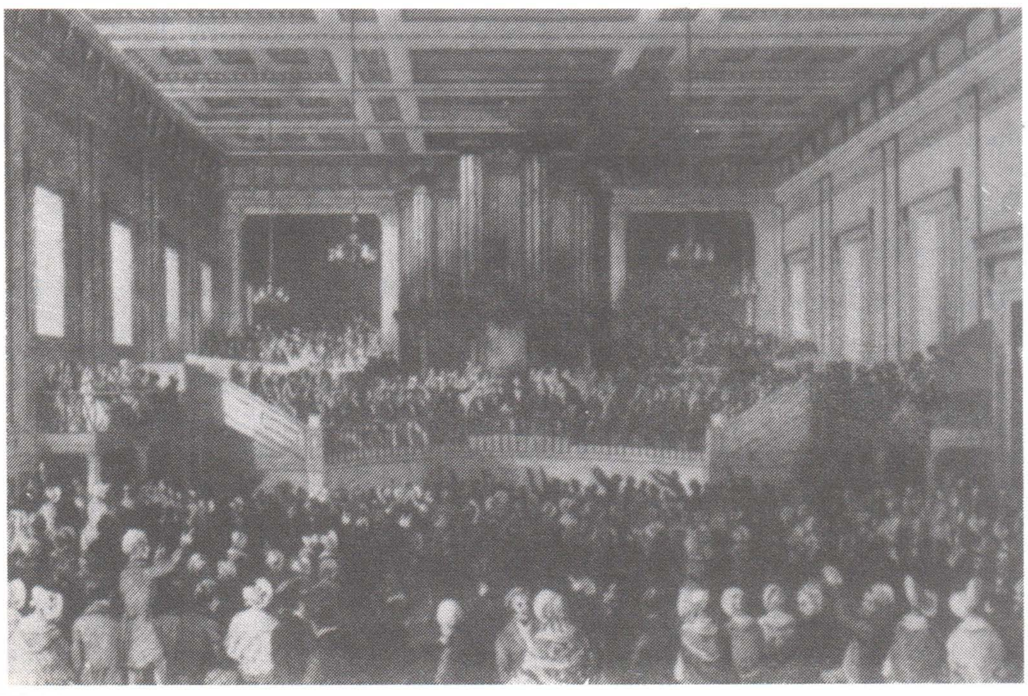
Kuşkusuz, *ICS*'in bu kadar sınırlı bir kadroyla böylesine büyük bir nüfusu idare edebilmesi, ancak geleneksel düzenin sağladığı bazı imkânlar temelinde gerçekleşti. Hindistan'da yerel seçkinler zaten öteden, 1500'lerin başında kurulmuş Mogul iktidarından beri, siyasal iktidarı etnik ve dinî bakımlardan kendilerine yabancı gruplarla paylaşmaya alışkındılar. Öteden beri, Hindistan'ın siyasal hayatına, söz konusu yerel seçkinlerin kritik bir rol oynadığı dört tabakalı bir iktidar piramidi hükmederdi. Merkezdeki ismen mutlak hükümdar, tıpkı Mogul döneminde olduğu gibi Britanya egemenliği sırasında da eyaletlerdeki iktidarını, aynı kültürel geçmişi paylaşan sınırlı sayıdaki temsilcileri aracılığıyla kurardı. Ancak, genellikle nüfusun yüzde birinden fazlasını teşkil eden bu kadroların, kendi iktidarlarını topluma yayabilmeleri için aracı bir tabakaya ihtiyaçları vardı. Bu bağlamda Hint toplumunun geleneksel kast sistemi iktidarın yabancı sahipleri için son derece elverişli bir araç sağlıyordu. Geleneksel kast sistemi, biri, kaynağını eski kutsal metinlerde bulan teorik, biri, binlerce yıllık tarih boyunca oluşturulmuş pratik, iki sürecin etkileşimi sonucunda ortaya çıkmış bir yapıydı. Kutsal metinlerdeki kast, dörtlü bir sınıflandırma öngören *varna*ydı. Milattan önce üçüncü yüzyılda nihai biçimini almış olan bu ideal sınıflandırmaya göre, toplumun tamamı dinî görevlerden sorumlu olan *Brahman*lardan, kılıç kuşanan ve savaşmaktan sorumlu olan *Kşatria*lardan, ticaretle uğraşan *Vaişya*lardan ve son olarak her türden üretici faaliyetin yanısıra, özellikle tarımdan ve genel olarak besin temininden sorumlu olan *Şudra*lardan oluşur. Söz konusu

*varna*ların ancak kendi kastlarından insanlarla evlenmeleri beklenirdi. Tarih içersinde söz konusu sınıflandırmanın ancak iki ucu, yani, *Brahman*lar ve *Şudra*lar bu ideal sınıflandırmanın gerekleriyle uyumlu bir varoluş sürdürebildiler. *Kşatriya* ve özellikle *Vaişya* kastları ise *jati* diye adlandırılan bir dizi yeni kasta kaynaklık ettiler. *Jati*lerin iç yapısının, bir yanıyla aşiret yapılarını, diğer yanıylaysa meslek temelinde örgütlenmiş loncaları çağrıştırdığı düşünülebilir. Başka bir deyişle, belli bir *jati*nin ismi "nalbant", "çoban", "çömlekçi" gibi bazı meslekleri çağrıştırsa da, sözkonusu *jati*nin üyeleri arasındaki ilişki, daha çok akrabalık ya da hısımlık temelliydi ve kısmen buna bağlı olarak, *varna*ların aksine *jati*lerle ilgili töreler genellikle, aynı *jati* içinden evlenmeyi yasaklıyordu.

*Jati*lerin kadim Hindu kutsal metinlerinden kaynaklanmıyor olması, onların daha dünyevi örgütlenme biçimleri oldukları anlamına gelmiyordu. Aksine, herhangi bir *jati*nin grup kimliğinin belirlenme ve sürekileştirilmesinde en önemli unsur, genellikle *jati*nin yerine getirmekle yükümlü olduğu ayinlerdi. Sözkonusu ayinlerin bir kısmı aile içinde, babaların gözetiminde, bir kısmı tüm *jati* tarafından, yaşlılar heyetinin ya da yetişkin erkeklerin tamamının önderliğinde, bir kısmı ise *Brahman*ların sağladığı profesyonel hizmetler aracılığıyla yerine getiriliyordu. Ayrıca her kastın denizaşırı yolculuğa çıkmamak, belli madenlere dokunmamak gibi kendine özgü tabuları vardı. Tabularla ayinlerin nihai hedefi ortaktı: Ruhu kirlenmekten korumak. Ruhgöçümüne inanan Hindular için, en yüce değer olan ruhun arınması, tek bir hayatla sınırlı bir süreç değildi. Belirli bir toplumsal konuma, bir *jati*ye doğmuş olan kişi, o konumun gereklerini yerine getirdiği takdirde, ruhunun arınmışlığı, ölümden sonra daha üst bir konuma doğmasını sağlayacaktı.

Kuşkusuz, her kasta özgü tabuların yanısıra, Hinduların bütün kastları tarafından benimsenen ve bir din olarak Hinduizm'in en önemli temellerinden birini oluşturan tabular da vardı. Bunların içinde en ünlüsü inek etinin yenmesine ilişkin tabu olsa da, toplumsal dokunun belirlenmesinde daha da tayin edici olan tabular, çöp ve leşle herhangi bir temasta bulunmayı yasaklayanlardı. Bu tabular, toplumsal işbölümünün sürekliliği bakımından hayati olan bazı işlevlerin mutlak bir şekilde yasaklanması anlamına geliyordu. Pratikte, sözkonusu işlevler, her türlü kastın dışında addedilen ve "dokunulmaz" ya da Gandhi'nin deyişiyle "harican" diye adlandırılan kişiler tarafından yerine getiriliyordu. Onlarla kurulacak herhangi bir temasın bir leşle kurulan temas kadar kirletici olduğuna inanıldığından, dokunulmazlar her türlü toplumsal ve siyasal haktan yoksun bırakılıyorlardı. Genellikle köylerde değil, köy dışındaki mezralarda oturmak zorunda bırakılıyorlardı. Şehirlerde ise, yöreye bağlı olarak, çeşitli kısıtlamalara tâbîydiler; örneğin bazı sokaklarda yürümeleri yasaklanabileceği gibi, kimi yerlerde yaklaştıklarını belli etmek için üzerlerinde sürekli olarak bazı çanlar taşımak zorunda bırakılıyorlardı.

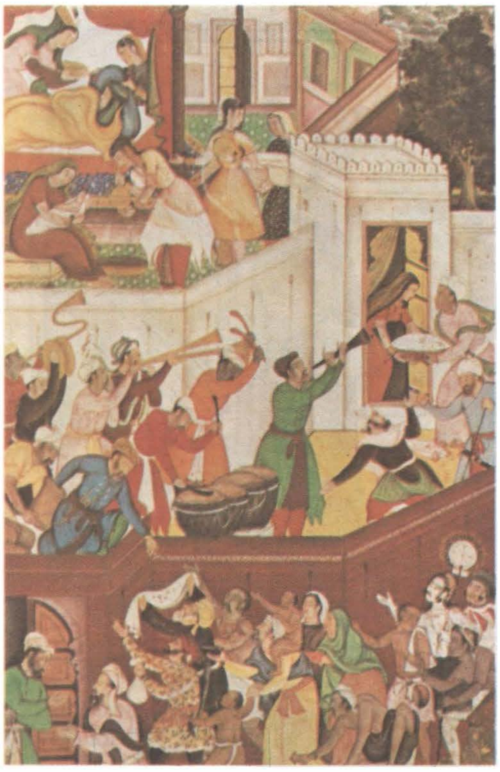
Yeni durumları içerebilmesindeki bütün esnekliğine karşın, kuşkusuz kast sistemi tamamen kendiliğinden bir biçimde işlemiyordu. Kastların birbirlerine karşı yükümlülükleri, her kastın hakları vb. gibi konularda çıkan ihtilaflar, köydeki her kastın önde gelenlerini içeren bir "kastlar konseyi" tarafından çözülüyordu. Son olarak her ne kadar teorik olarak kastları tanımlayan kurallar ebediyse de, pratikte çeşitli kastlar Sanskritçe yazılmış eski kutsal metinlerde *Brahman* için konulmuş kuralları taklit ederek, belli bir süreç içinde toplumsal hiyerarşi içindeki konumunu yükseltmeyi umabiliyordu.

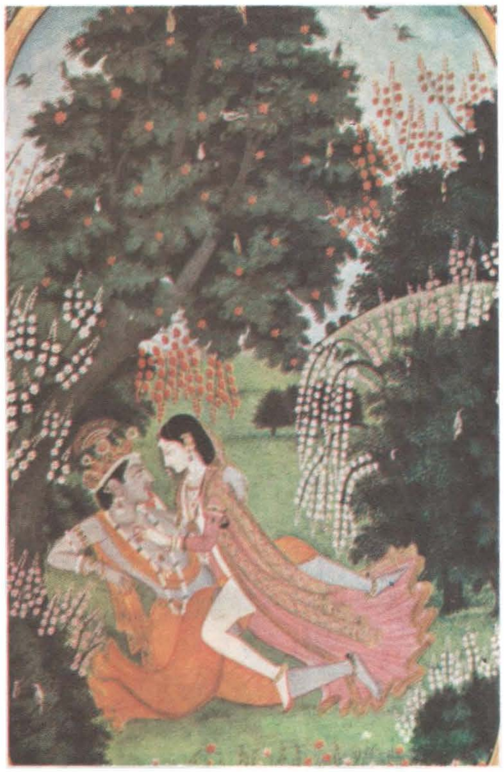

Batı Hint adalarında İngiliz köleciliğinin sürmesi İngiliz orta ve küçük burjuvazisinin yeni uyanmaya başlayan hümanist eğilimlerine ters düşüyordu. 19. yüzyılın başlarında köleciliğe karşı tepkiler artınca 1807'de köle ticaretine son verildi. Tek tek hümanist reformcuların ve dini sektlerin köleciliğe karşı çabaları 1823'de Anti-Slavery Society'*nin (Köleciliğe Karşı Dernek) kurulmasıyla bir merkeze kavuşmuş oldu. Dernek kısa zamanda 200 şube açtı, çıkardığı dergi ve ülkenin her tarafında düzenlediği konferans ve toplantılarla hükümet üzerinde baskı oluşturmayı başardı. Bu toplantılarda adalardan dönen misyonerlerin anlattıkları, kölecilik karşıtlarının heyecanını canlı tutmada önemli bir etken oluyordu. Fotoğrafta* Anti-Slavery Society'*nin düzenlediği toplantılardan biri görülüyor. Kölecilik karşıtı kampanya, bu konuda faaliyet gösteren çeşitli grupların oluşmasıyla yaygınlaşmaya devam etti. 1833 yılında kölecilik tamamen kaldırıldı. Adalardaki sömürgeciler kölelerin yerini dolduracak işgücünü Hindistan'da buldular. 1845-1917 arasında yaklaşık 400 bin Hintli, İngiliz Ginesi ve Trinidad'a göçmen işçi olarak gitti.*

32 İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü

Hinduizm, birçok dinin aksine, hayatın cinsellik, şiddet gibi denetlenmesi güç görünüşlerini yasaklamaya, görmezlikten gelmeye çalışmaktan çok, çeşitli ayinlerle manevileştirmeye, bir ibadete dönüştürmeye yönelirdi. Bu yüzden, esasta dinî olan Hint sanatının, diğer dinî sanatlarda benzeri görülmeyen bir diriliği ve çeşitliliği vardı. Örneğin özellikle tanrı Krişna'nın adı çevresinde geniş bir erotik edebiyat ve minyatürler yaratılmıştı (üstte sağda). Şiva ise kimi zaman kendi başına ayrı bir tanrı, kimi zamansa tek tanrının üç tezahüründen biri (ötekiler Brahma ve Varuna). Kendisine çok farklı yetenekler atfedilirse de, hepsinde ortak olan bir tür neşenin ve dansın eşlik ettiği bir yıkıcılık bütün işlevlerine eşlik eder (altta solda). Kuşkusuz, Hinduizm Hindistan'ın yegâne yerel dini değildi. M.Ö. 6. yüzyılda ortodoks Hinduizm'e tepki olarak Budizm ve Jainizm doğdu. Her ikisi arasında önemli ortak bazı özellikler varsa da, Budizm daha çok Çin, Hindi Çini ve Japonya'da yaygınlaştı; Jainizm'se Hindistan'da. Bugün 2 milyona yakın mümini olan Jainizm, özellike ahimsa (yaşayan hiçbir şeye zarar vermemek, şiddet uygulamamak) öğretisiyle Gandhi üzerinde etkili oldu. 15. yüzyılda bir palmiye yaprağı üzerine yapılmış buradaki örnekte de görüldüğü gibi, özellikle kitap süsleme sanatında parlayan Jain sanatının ürünleri Hinduizminkilere kıyasla nisbeten daha dekoratifti (altta sağda). Mogul İmparatorluğu'nun kurulması ile, özellikle ötedenberi dış etkileri Hindistan'a getirmiş olan kuzeybatıda İslam-İran gelenekleri ile Hint gelenekleri yaratıcı bir etkileşim sürecine girdi. Üstte ortadaki resim Mogul Sultanlarının en büyüklerinden biri olan Ekber'in vakayinâmelerinden alınmış. Yaklaşık 1600'lerden alınmış bu resimde, daha bu erken dönemde bile; Hint-İslam minyatürlerinde İran örneklerine kıyasla hareket unsurunun daha çok ön plana geçtiği görülüyor. 1618'de Abu'l Hasan tarafından yapılmış ve Mogul Sultanlarından Şah Cihan'ı gösteren üstte soldaki resminse ilginç özelliği ressamı tarafından imzalanmış olması.

Gönülsüz Emperyalizm

İngiltere'de 18. yüzyıl boyunca istikrarlı bir biçimde hüküm sürmüş olan egemen sınıf, temelde toprak sahipleri ile denizaşırı ticaretle uğraşan büyük tüccarlar arasında bir ittifakı yansıtıyordu. İki kesim arasında yüksek düzeyde bir geçişlilik vardı; ticaretten edinilen servet çoğunlukla eninde sonunda yeniden toprağa yatırılıyordu. Dahası, yapılan ticaret büyük ölçüde "re-eksport"la (ithal edilen malların yeniden ihracı) sınırlı olduğundan ülke içindeki üretim ilişkilerinin köklü bir biçimde altüst olmasına yol açmıyordu. Dolayısıyla oldukça dinamik bir iktisadi hayat, çok sınırlı bir kesimin denetiminde kalan oldukça tutucu siyasal yapılarla birarada varolabiliyordu. Orta ölçekli toprak sahipleri varlıklarını koruyabiliyor, hatta *East India Company, Hudson Bay Company* gibi sömürge şirketlerindeki hisseleri aracılığıya deniz aşırı ticaretin sağladığı kârlardan da kısmî bir pay alabiliyorlardı. Ancak, bu kesimlerin, yerel taşra siyasetinde değilse de ülke ölçeğindeki siyasette söz sahibi olma imkânları son derecede sınırlıydı. Ayrıca, siyasal iktidarı elinde bulunduran seçkinlerle, kırsal ve kasabalı orta sınıflar arasında önemli bir kütürel farklılaşma da vardı. Seçkinlerin irade ve tercihlerinin sözcüsü durumundaki Anglikan Kilise, bütün hiyerarşik yapısı içinde 17. ve 18. yüzyılın düşünsel devrimlerinin ürünü olan bilimsel dünya görüşüyle kısmen de olsa barışmış, bağnazlıktan alabildiğine uzak gevşek bir dindarlığı temsil ediyordu. Protestanlığın kırdaki temsilcileri ise, genellikle çok daha demokratik biçimlerde örgütlenmiş, daha *fundamentalist* ve misyoner bir dinselliğin sözcüsü çeşitli püriten kiliselerdi.

18. yüzyıl boyunca İngiltere'deki bu iki kutup arasındaki siyasal güç dengesi, temelde iktisadi güçlerin dengesini sadık bir biçimde yansıtıyordu. Ancak sanayi devriminin öncülüğünü yapan, ufukları kendi taşraları ile sınırlı bu orta ölçekli toprak sahipleri olmuştu ve sanayi devrimi

Çin 18. yüzyıl Avrupalılann gözünde gizemli ve mistik bir ülke görünümüne sahipti. Doğu egzotizminin en ilginç örneklerinin görüldüğü bu ülke 19. yüzyılda esrar tekkelerinin dolup taştığı ve kokuşmuşluğun hüküm sürdüğü bir görüntü ile canlandırılıyordu. Bu yaklaşım Avrupalıların birçok eserinde kendini gösteriyordu. Yazılmış olan seyahatnamelere ve resmedilmiş olan tablolara bu görüntü yansıyordu. Çeşitli biçimlerde afyon çeken müptelaların (solda) veya küçük terazilerin önünde ticaretini yaptıkları afyonu tartan Çinlilerin canlandırıldığı tablolar Avrupalı koleksiyonculann duvarlannı süslüyordu. Uzak Doğu'ya ucuz Hint afyonu satarak büyük kârlar elde eden İngiliz tüccarların afyon ticareti Çinliler ile İngilizler arasındaki iki savaşın nedeni oldu. Kanton'a afyon ithal etmek yasaktı. Ancak yarel mandarinleri küçük hediyelerle sevindirerek afyonu resmî mercilerin gözü önünde içeri sokmak mümkündü. Böylelikle İngiliz tacirler kısa sürede getirebildikleri kadar çok afyonu satabileceklerini fark ettiler. 19. yüzyılın başlannda İngilizler Çin'e yılda 40 bin kilo afyon satıyorlardı. 1821'de 500 bin kiloya çıkan alışveriş, 1850'de 3 milyon kiloyu aşıyordu. Afyon ticareti büyük bir süratle gelişiyor, afyon tüketen ve bunun müptelası olan, hastalanan ve sağlıklarını yitiren Çinlilerin sayısı giderek artıyordu. 1839'da Tao-kuang İmparatoru'nun, Kanton'daki durumu incelemek üzere görevlendirdiği Hunan Genel Valisi Lin Tse-hsü'nün 20 bin kasa afyona elkoyarak bunları Paarl nehrine dökmesi birinci Afyon Savaşı'nın başlamasının ilk adımını oluşturdu. Kanton'u afyon kaçakçılarına karşı koruyan Lin 1840 yazında bir İngiliz deniz birliğinin Kanton'u bombardıman etmesi ile karşı karşıya kaldı. Dünyanın en büyük deniz güçlerinden birine karşı duramayan Lin 1842'de direnişine son verdi. Aynı yıl imzalanan Nanking anlaşması ile savaş sona erdi ve İngiliz tacirleri esas olarak afyon ticaretini kapsamasa da önemli haklar elde ettiler. Şanghay ve Kanton'u da kapsayan 5 liman şehrinde İngiliz tüccarlar serbest ticaret hakkı elde ettiler. Hong Kong 5 milyon İngiliz Sterlini karşılığında İngilizlere terkedildi. Birinci Afyon Savaşı sonunda o güne kadar Çin İmparatoru karşısında aşağılanan Batılılar ilk kez İmparator ile aynı düzeyde muhatap olmaya başladılar. Bu ise 2 bin yıllık Çin tarihinde ilk kez Batı'nın gücünün kabullenilmesi anlamına gelen bir dönüm noktası idi. Artık Batılılar 1839'da resmedildiği gibi (aşağıda) vücutları sadece kıllarla ve tüylerle kaplı hilkat garibeleri olarak değerlendirilmektan kurtulacaklardı.

yalnızca İngiltere'de değil, yakın çevresi ve sömürgeleriyle başlayarak bütün dünyada iktisadi hayatı köklü bir şekilde altüst etti. Örneğin 1815'e varıldığında, pamuklu ihracatından elde edilen gelir "re-eksport" gelirlerini kat kat aşarak Britanya'nın toplam ihracatının yüzde 40'ını oluşturmaya başlamıştı. Ancak imalat sektörünün temsilcileri, siyasal düzlemde iktisadi alanda yarattıkları bu yeni güçle oranlı bir etkiye henüz sahip olamamışlardı. Bu yüzden 19. yüzyılın ilk yarısında İngiltere'de çok yönlü ve sert bir sınıf mücadelesi yaşandı. Bir yandan emekçi sınıflar, kapitalist üretim sürecinin kendilerine dayattığı sefalete karşı ayaklanıp, ülkeyi bir devrimci durumun eşiğine getirirken, diğer yandan resmî politikayı da egemen sınıfın çeşitli kesimleri arasındaki çıkar çelişkileri belirliyordu. Örneğin 1815'te toprak sahipleri İngiltere'ye tahıl ithalatını yasaklayan bir "Tahıl Yasası" geçirterek, hem işgücünün tarımdan imalata kayma eğilimini, hem de serbest ticaretin, gıda fiyatlarını ucuzlatarak kendi gelirlerinde yolaçağı düşüşü frenlemişlerdi. Sömürgelerle ticareti ister istemez olumsuz yönde etkileyen bu önlem, kuşkusuz, imalat sektörü açısından olumsuz bir gelişmeydi.

Toprak Yerleşimi

Bu dönemde sömürge ülkelerde benimsenen politikalar da, oldukça hassas bir biçimde İngiltere'deki egemen sınıflar arasında o an için kurulmuş olan geçici dengeleri yansıtıyordu. Örneğin, *East India Company*'nin idari ve siyasal görevleri devlete bırakıldıktan sonra tayin edilen ve *Şirket* çalışanı olmayan ilk Genel Vali Lord Cornwallis, Bengal'de büyük ölçüde İngiltere'deki sınıfsal yapıya benzer bir sınıfsal ve siyasal yapının yaratılmasına yönelmişti. Bu amaçla Mogul dönemindeki büyük toprak sahiplerinin toprak üzerindeki tasarruf haklarını mutlak mülkiyete dönüştürmüştü. Sözkonusu topraklar, verimlilik derecelerine göre, Hindistan'daki İngiliz yönetimini finanse etmek üzere vergilendirilecekti. Cornwallis, *zamindar* diye anılan ve çoğunluğu müslüman olan bu toprak sahiplerinin, İngiltere'de olduğu gibi, tarımda verimi arttıracak yeniliklere öncülük edeceklerini umuyordu. Oysa *zamindar*lar olsa olsa İrlanda'daki *absentee landlord*'larla (topraklarının başında bulunmayan, tarımsal üretim sürecinin hiçbir anıyla temasları olmayan, toprakla yalnızca kendilerine aktarılan rantlar

32 İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü

aracılığıyla ilişki kuran mülk sahipleri) karşılaştırılabilirlerdi. Dolayısıyla, bu yörede tarımsal üründe kayda değer bir artış görülmedi.

Ancak, 1793'te Bengal'de benimsenen bu politikanın diğer yörelere de genellenmemesinin başlıca nedeni, görünen bu başarısızlığı değildi. Politika değişikliklerini yöredeki gelişmelerden çok, İngiltere'de olanlar belirliyordu. Napoléon Savaşları sırasında *East India Company*, faaliyetlerini, Hindistan-İngiltere ticretinin değişen içeriğine bağlı olarak yeniden düzenlemeye yanaşmamış, bu ise özellikle kitlesel tüketim için pazar arayan Lancashire'ın pamuklu dokumacıları için ciddi bir darboğaz yaratmıştı. 1813 yılında *Şirket*'in Çin'le sürdürmekte olduğu çay ticareti dışındaki tekel haklarına son verildi. Bundan böyle bütün Britanya gemileri Hindistan'la ticaret yapabilecekti. Bu, yeni gelişmekte olan kapitalist sanayinin başlıca sözcüleri durumundaki serbest ticaret yanlılarının ilk zaferiydi. Sözkonusu ticaretin Hindistan'a sunduğu ucuz pamuklu dokumalar, şehirlerde kümelenmiş geleneksel dokuma zanaatının çökmesine yol açtı. Döneme dair istatistiklerin yokluğundan ötürü derecesi kestirilememekle birlikte, 1814-30 yılları arasında Hindistan'daki şehirlilik oranının düştüğü, yeni bir kırsallaşma süreci yaşandığı tahmin ediliyor.

Yeni sanayi burjuvazisinin tercih ve eğilimleri, emperyalist politikaları daha dolaylı yollardan da etkiliyordu. Geleneksel ahlak felsefesi ve politikanın sorunlarının bir tür muhasebe dilinde yeniden formüle edilebileceği ve çözülebileceği görüşüne dayanan *utilitarian* (yararcı) felsefenin ilk önemli temsilcilerinden James Mill, 1806-17 yılları arasında üç ciltlik *History of British India* (Britanya Hindistanı'nın Tarihi) kitabını yayınladı. Kitabın o güne kadarki Hindistan politikalarına yönelttiği eleştiriler son derecede sert olmakla birlikte, Mill o dönemde Hindistan politikalarını belirleyen devlet dairesi olan *India House*'a (Hindistan Evi) atandı ve 1819-30 yılları arasında, devlet gelirlerinin nasıl toplanacağına dair bütün talimatlar bizzat Mill tarafından kaleme alındı. Bu talimatlar uyarınca, özellikle Bengal dışında doğrudan İngiliz yönetimindeki iki *Presidency*'de (başkanlık), Madras ve Bombay'da, *Hindi* dilinde "köylü" anlamına gelen *ryot*'tan türetilmiş *ryotwari* kelimesiyle anılan yerleşim sistemi benimsendi. Bu sistemde toprak 20-30 yıllık sürelerle küçük köylülere kiraya veriliyor ve "rant" diye anılmakla birlikte vergilendirilen, doğrudan doğruya hasadın kendisi oluyordu. Böyle bir sistem teorik olarak, tarımsal üretimi arttıran köylülerin, bir dahaki toprak dağıtımında kendilerine daha çok ya da verimli topraklar verilerek ödüllendirilebilmesi olasılığını da öngörüyordu.

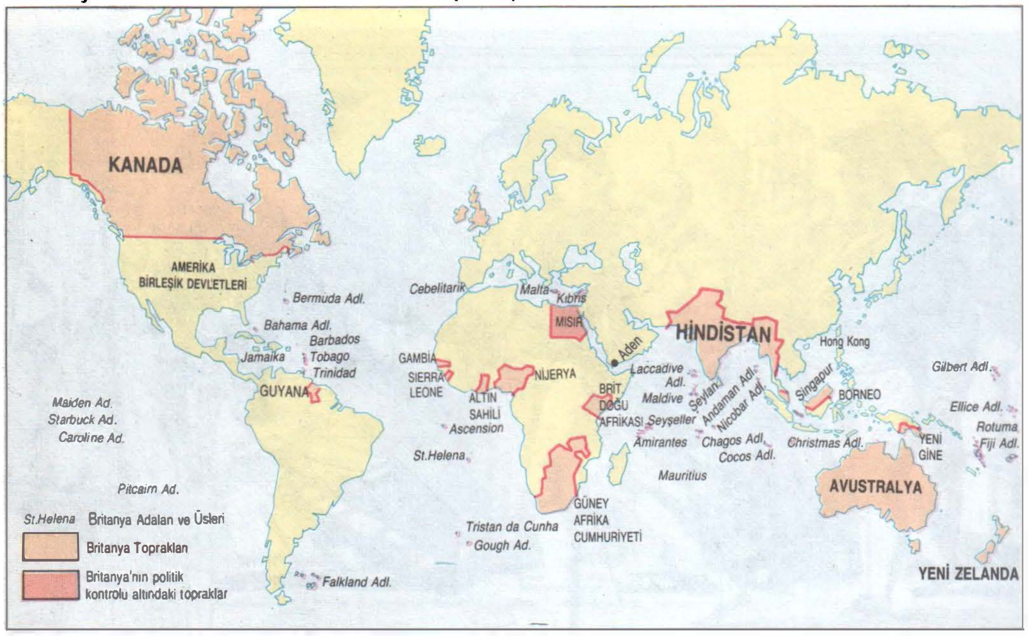

Yerli İşbirlikçiler

Ancak *ryotwari* sisteminin kasdedildiği şekilde işleyebilmesi, etraflı bir kadastro çalışması yapacak geniş bir personeli gerektirirdi. Oysa 19. yüzyılın başında Hindistan ve genel olarak sömürgeler, İngiliz kamuoyunda öncelikle bir masraf kapısı olarak algılanıyor, yapılabilecek yatırımlar konusunda son derece eli sıkı davranılıyordu. Bu yüzden, *Indian Colonial Service ICS* sürekli bir personel ve kaynak sıkıntısı içersindeydi. Pratikte bu, İngiliz yönetiminin kendi iradesini mevcut geleneksel egemen yapı aracılığıyla uygulaması anlamına geliyordu. Başlıca işbirlikçilerin *zamindar*lar olduğu Bengal, İngiliz egemenliğine ilk giren eyalet olduğu halde, Kalküta dışında mevcudiyetlerinin en az hissedildiği, yönetimlerinin en dolaylı olduğu bölgeydi. Madras ve Bombay'da ise toprağın sürekli yeniden dağıtılması, verimin tesbit edilmesi zorunlulukları *ICS*'in memurlarının çok daha sık ve sürekli olarak yerli halkla ilişki kurmalarını gerektiriyordu.

Bu ilişkinin başlıca aracısı, *brahman*'lardan başlayarak "yazıcı kastlar" diye anılan yüksek

KRALİÇE VICTORIA İMPARATORLUĞU (1897)

Makineleşmenin kesin zaferleriyle birlikte yükselen burjuvaziyle yaklaşık bir kuşaktan beri düşünceleri katılaşmış olan Britanya aristokrasisi arasındaki çatışma kaçınılmazdı ve bu da Kraliçe Victoria döneminde gerçekleşerek, burjuvazi lehine sonuçlandı. Sonu hazırlayan en önemli etken de makineleşmenin kesin zaferiydi. Makineleşmeyse gücünü yeni enerji kaynağı olan kömürden alıyordu. Öyle ki Büyük Britanya 1850-1860 arasında dünya kömür üretiminin yaklaşık yüzde 60'ını gerçekleştiriyordu. Britanya donanması dünya denizlerinin tek armadasıydı. Pamuklu üretimi, Britanya sanayi ürünleri üretiminde baş sıraları almakla kalmamış, tüm ihracatının yüzde 40'ını oluşturarak çok uzak ülkelerin pazarlarında bile boy gösterir olmuştu. 1867'de İngiltere'de kişi başına düşen gelir, İskoçya'dakinin üçbuçuk, İrlanda'dakininse 36 katıydı. Yine aynı yıl kurulan Kanada dominyonu da imparatorluğun hayatına olumlu katkılarda bulundu. 1930'larda Hindistan'ın eyalet yapısı, Müslüman Birliği başkanı Cinnah'ın isteğiyle 18 Temmuz 1947'de, İngilizler'in tanımıyla Hint Birliği ve Pakistan olarak bağımsızlaştırıldı. Pakistan aralarında 1.700 km. mesafe olan iki kısma ayrıldı ve Doğu Pakistan Bangladeş adını aldı. Bengal eyaletinin batısındaki küçük bir bölüm Bengal Eyaleti olarak Hindistan'a Batıdaki Belücistan, Sind ve Pencab'ın geniş bölümü Pakistan adını alarak katıldı. Bölünmeler bu kadarla da kalmadı. Bağımsızlıktan sonra Hindistan eyaletlerinin dil ve din nedeniyle bölünerek yeni eyaletlerin oluşmasına tipik bir örnek de Bombay oldu. Burası, 1962'de iki ayrı dili konuşan Maharaştra ve Cucerat olarak iki ayrı eyalete dönüştü (altta).

kastlardı. Kuşkusuz, her türden yabancı maddenin potansiyel olarak kendi arılıklarını ihlal etme, *dharma*'larını (ruh) kirletme olasılığı taşıdığı bu kastlar için, Batılılarla sürdürülen bu ilişki sorunsuz değildi. Örneğin kimi *brahman*lar İngilizlerle kurdukları ilişkilerden sonrası için özel arınma ayinleri geliştirmişlerdi. Ancak öte yandan, Hindistan'da siyasal iktidar öteden beri kıtaya yabancı kavimlerin elinde bulunmuş, *brahman*lar da, yerli toplumla yabancılar arasındaki ilişkiyi sürdürmüşlerdi. Zaten aynı zamanda toprak sahibi olmayan yüksek kast mensuplarının başlıca geçim kaynakları, siyasal iktidarlarla kurulan ilişkinin sağladığı avantajlardı. Bu bakımdan, İngilizlerle kurulan ilişki kendi kimliklerinin radikal bir şekilde yeniden tarif edilmesini gerektirmiyordu. Bunlardan bir kısmı doğrudan doğruya *ICS*'in maaşlı memuru oluyor; bir kısmı ise, özellikle köylerde, daha gayrı-resmî bir çerçeve içersinde, *ICS*'in bölge temsilcisi karşısıda köyün sözcülüğünü yapıyordu. Son olarak, doğrudan İngiliz yönetiminde bulunmayan bölgelerde ise, Genel Vali'nin iradesi yerel yöneticiye, sarayında bulunan danışmanlar aracılığıyla iletiliyordu. Bu bölgelerden bir kısmı büyükçe bir çiftliği aşmazken, Hayderabad Nizamlığı, Mysore Sultanlığı gibi bazıları ise, toprak büyüklüğü bakımından Britanya Hindistanı'na eşitti. Bu tür siyasal birimlerin bağımsızlığı 19. yüzyılın başlarında artık tamamen sözde kaldığı halde, buralarda yaşayan halk açısından İngilizler neredeyse yok hükmündeydi.

Ahlakçı Emperyalizm

İngiltere'de Napoléon savaşlarının sona ermesini izleyen toplumsal huzursuzluk, 1820'lerin sonundaki seçim reformu kampanyasıyla doruğuna ulaştı ve ülke çapına yayıldı. 1832'de kabul edilen Reform Yasası, emekçi çoğunluğu sistemin dışında tutmaya devam ederken, iktisadi varlığını doğrudan ya da dolaylı biçimde sınai sermayeye borçlu olan kesimlere siyasal kararları doğrudan temsilcileri ile belirleme imkânı tanıdı (bkz. Britanya'da Sınıf Mücadeleleri). Bu ise, sözkonusu orta sınıflara dünyanın en geniş İmparatorluğunu, kendi son derecede dar dünya deneyimlerinden hareketle geliştirmiş oldukları ahlak, politika ve varlık anlayışları doğrultusunda dönüştürme konusunda büyük bir güç verdi. Dünya deneyimlerinin darlığı hesaba katıldığında sözkonusu kesimlerin sömürgeler konusundaki tavırlarının çelişkilerle dolu olması kaçınılmazdı. Bu kesimler kendi tarihlerinde, ticari sermaye, toprak sahipleri ve genel olarak eski düzenin temsilcileri ile giriştikleri mücadele içinde demokratik bir ânı, eşitlikçiliği temsil etmişlerdi. Ancak bu demokratikliğin içeriği Hıristiyanlığın en dogmatik görüntülerinden biri olan püritenizmdi. Bu yüzden, onlar için eşitlik, daha çok herkesin Hıristiyanlık mesajına tâbî kılınmaya hakkı olması anlamında eşitlikçilikti.

1813'te *East India Company*'nin tekel haklarını geri alan yasa, aynı zamanda *Şirket*'in yerli halkın "ahlakî durumunu kalkındırmak" konusunda da bir sorumluluğu olduğunu hatırlatıyordu. Daha da önemlisi, bu yasa, yaratması kaçınılmaz olan toplumsal istikrarsızlık ve huzursuzluktan ürktüğü için, *Şirket*'in yasaklamış olduğu misyonerlik faaliyetlerini serbest bıraktı. Ancak orta sınıfların duyarlığına verilen bu tavizler, pratikte Hindistan'da uygulanmakta olan resmî politikalar üzerinde etkili olmadı. O kadar ki, *East India Company*, yükümlenmiş olduğu ve topladığı *Pilgrims Tax* (Hacılar Vergisi) aracılığıyla finanse ettiği Hindu tapınaklarının bakımı işini 1833'e kadar sürdürdü. 1833'te yerel dinler karşısında kesin tarafsızlık ilkesinden hareketle *Hacılar Vergisi* kaldırıldı; *Şirket* tapınakların bakımı sorumluluğunu terketti.

Bu, münferit bir uygulama değildi. Liberal kamuoyu için asıl eleştiri konusu olan, *East India*

1930'LARDA HİNDİSTAN

32 İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü

1856'da Hindistan Ordusu 300 bin kişilik bir orduydu ve büyük bir çoğunluğu Hintli askerlerden, yalnızca 14 bini Avrupalılardan oluşuyordu. Buna ek olarak da Hindistan'da yerleşik Britanya Kraliyet Ordusu'nun 23 bin askeri vardı, fakat bunların büyük çoğunluğu yeni ilhak edilmiş olan Pencap bölgesine gönderilmişti. Hindistan Ordusu'nun içinde Hintlilerin büyük çoğunluğu oluşturması, İngiliz sivillerin kendilerini yeterince güvencede hissetmemesine neden oluyordu. Ordu içinde bir ayaklanma çıkacağı söylentileri, İngiliz subayların kendi birlikleri içinde böyle bir olasılığı sürekli reddetmelerine rağmen bir huzursuzluk kaynağı olmaya devam etti. Yandaki resimde Hindistan Ordusu'ndaki Hintli askerler (sepoylar) görülüyor. Ancak ayaklanma çıktığında bile, sepoyların bazıları İngilizlere sadık kaldı. Örneğin, ayaklanmayı bastırmada en etkili olmuş birliklerden biri "Binbaşı Hodsan'un süvarileri" büyük ölçüde yerli askerlerden oluşuyordu.

Company'nin, yalnızca kâr ve belki de serüven amacıyla yaklaştığı bu toplumu, akılcı, dinî ve uygar ölçütlere göre yeniden düzenlemek için herhangi bir çaba göstermediği gibi, mevcut toplumsal yapıyı korumaktaki özeniydi. Oysa 1830'ların yeni politikacılarına göre İngilizler'in "altkıtaya kök salmaları", *Şirket*'in yeni yönetim kurulu başkanı Charles Grant'ın deyişiyle "anakıtadan yıllık bir kâr çekmekle yetinmeyip, ötedenberi karanlığa, kötülüğe ve sefalete gömülmüş sakinlerine hakikatin aydınlık ve hayırsever ışığı, iyi düzenlenmiş bir toplumun erdemleri ve etkin bir çalışmanın getireceği refah ve kalkınma" götürülmeliydi. Bunun içinse "yalnızca ten rengi Hintli, ruhu ve değerleriyse İngiliz" olan yeni bir insan türü yetiştirilmeliydi. 1830'larda yerlilerin eğitilmesi, İngilizler'e sadık yeni bir devlet memuru kesiminin yaratılması gerekliliği üzerinde emperyalist çevrelerde geniş bir fikir birliği vardı. Tartışma daha çok eğitimin hangi dilde verilmesi gerektiği üzerinde yoğunlaşmıştı. "Oryantalistler" diye anılan bir grup, altkıtada konuşulan dillerden birini, Sanskritçe ya da arapça'yı tercih ediyorduysa da, yazdığı ünlü *İngiltere Tarihi*'yle İngiliz tarih ve kurumlarını, bütün diğer ulusların tekrarlayacağı ve örnek alacağı olgular olarak yorumlayan Lord Macaulay'in "halen İngilizce'de mevcut olan yazın, 300 yıl öncesine kadar dünyada konuşulan bütün dillerde yazılmış her şeyin toplamından daha değerlidir" yolundaki görüşü ağırlık kazandı. Eğitime yapılan yatırım, Hindistan'daki hükûmetin bütçesinin yüzde 1'ini aşmadıysa da, 1850'lere varıldığında Hint milliyetçiliğinin gelişmesinde kritik bir rol oynayacak bu yeni eğitim kurumlarına gidenlerin sayısı yaklaşık 30 bine varmıştı.

Yerel Törelerin Islahı

Daha 1830'da geleneksel Hint töreleri içinde Batılı vicdanları en tedirgin eden uygulamalardan biri olan *sati* yasaklanmıştı. Sözkonusu töre, *brahman* kastından ve onlara öykünen diğer yüksek kastlardan ailelerde, ölen bir erkeğin dulunun, kocasının cenazesi ile birlikte diri diri yakılmasını öngörüyordu. Sözkonusu tören, çoğunlukla kadınların rızası olmadan yerine getiriliyor, dul kadın odun yığının üzerinde kocasının cesedine bağlanıyor ve yığın ateşe verildikten sonra, çevresini, kadın düştüğü takdirde onu yeniden ateşe itmek için sırıklarla hazır bekleyen bir erkekler grubu sarıyordu. 1830'da yasaklanan bu töreye karşı *Şirket* giderek daha sertleşen önlemler aldıysa da, *sati*nin kökün kazınması mümkün olmadı (bugün hâlâ tek tük olarak da olsa *sati* törenlerinin yapıldığı biliniyor).

1830'larda hedef alınan ikinci bir töre ise kökeni beyazların Hindistan'ı istila etmesinden önceye uzanan gizli ve kutsal *thug*lar örgütüyle ilgiliydi. Kendilerini savaş tanrısı *Şiva*'nin eşi kan emici tanrıça *Kali*'ye adamış olan *thug*ların başlıca ibadet biçimi, katıldıkları kervanlarda güvenlerini kazandıkları kişileri boğazlayarak *Kali*'ye kurban etmekti. Bir yanıyla gizli bir

cinayet şebekesi olmakla birlikte *thug*'ların "biraderliği", geleneksel Hint toplumuna sayısız değişik biçimlerde eklemlenmiş örgütü. Köylüler, *thug*ların dahil olduğu herhangi bir cinayet hakkında bilgi vermekten özenle sakınıyorlardı. Hindistan'ın iç ticaretinde vazgeçilmez bir yeri olan ve başlıca kredi kurumları olarak faaliyet gösteren bankerlerin, harcamaları arasındaki önemli kalemlerden biri *thug*ların eylemlerini finanse etmek için ayırdıkları kaynaklardı. Dahası, bilfiil *thug*'lar örgütü içinde yeralan kişiler, sınıfsal kökenleri bakımından son derecede heterojen olabiliyorlardı. Örneğin, yerel prensliklerin subayları, *ICS*'in memurları, Kalküta'daki hükümetin istihbarat servisinin görevlileri arasında *thug*'lar olabiliyordu.

Thug'lara karşı operasyon, son derece sınırlı bir askerî güçle 1830'da başlatıldı; 1841'e varıldığında *thug*ların kökü kazınmıştı. Operasyonun başarısı, yalnızca *thug*lar tarafından değil, onları destekleyen ya da yalnızca onlarla bir şekilde ilişkili olan geniş halk kesimleri tarafından da, İngilizlerin yalnızca askerî değil, ideolojik ve manevi düzeylerdeki üstünlüğünün de tartışılmaz bir kanıtı olarak algılandı.

Köleciliğin Sonu

Ancak 1830'ların yeni ahlakçılığının emperyalist politikalar düzeyindeki en çarpıcı ifadesi, kuşkusuz köleciliğin yasaklanmasıydı. Genişletilmiş oy hakkı temelinde seçilmiş parlamentonun 1833'te aldığı ilk kararlardan biri, kendi kölelerini ilk fırsatta özgürleştirmesi yolunda *East India Company*'ye iletilen bir temenniydi. *Şirket* kendi kölelerini 1836'ya kadar özgürleştirmedi; Genel Valiliğin Hindistan'daki köleliğe karşı bir kampanya açması ise ancak 1843'te gerçekleşti. 1833'teki temenniden bir yıl sonra parlamento Britanya İmparatorluğu'nun bütünü içersinde köleciliği yasaklamıştı; ancak karar, kölelerin, "çıraklık" diye adlandırılan bir sistem çerçevesinde, daha dört yıl boyunca efendilerine bağımlı kalmasını öngörüyordu. Bu kararlar her yerde Hindistan'da karşılandıkları kayıtsızlıkla karşılanmadılar. Örneğin çıraklık süresinin sona ereceği 31 Temmuz 1838 gecesi, Karayib adalarının bir çoğunda olduğu gibi Jamaika'da da, siyahlar kiliseye toplanarak geceyarısının yaklaşmasını beklediler. Rahip saatler ilerledikçe bağırıyordu: "Saat ilerliyor. Vakit yaklaşıyor! Canavarın öleceği gün geliyor". Saat geceyarısını vurduğunda, rahibin "canavar öldü" nidasının eşliğinde bütün siyahlar ayağa fırlayarak yanlarında getirdikleri prangaları, demir tasmaları, kırbaçları parçalamaya başladılar; bir yandan da şarkılar, ilahiler söylüyorlar, birbirleriyle kucaklaşıyorlardı.

1857'nin ilk aylarında çeşitli resmî dairelere ve köylere, 4'er ya da 5'er adet chupatti *adı verilen çörekler bırakılmaya başlandı. Bırakanlar ancak bıraktığı kişinin de onları başka yere bırakması gerektiğini söylüyordu. Bir hesaba göre tek bir* chupatti *zinciri gecede 350-400 kilometre katedebiliyordu.* Chupatti*'leri türbanları içinde koşarak köyden köye taşıyanlar dahil kimse bunların ne anlama geldiğini bilmiyordu ama rivayet muhtelifti: Kimilerine göre çöreklerin taşınması, yaklaşmakta olan bir felaketi önlemek için yerine getirilmesi gereken bir büyü ayiniydi; kimileri ise ülkeyi kolera salgınıyla cezalandıran tanrıları yatıştırma.. için sunulan bir adak; başka bir rivayet ise hükümetin ülkeyi Hıristiyanlaştırmaya direnmeye çağrıydı* chupatti*ler; tam tersi de söyleniyor, çörekleri bizzat İngilizlerin kendilerinin, Hindistan'daki herkesi biraraya toplamak ve aynı tür besinleri yemeye zorlamak kararlılığını ifade etmek için dağıttığını iddia ediyordu. Mayıs ayında patlak veren askerî isyan böylesi bir ajitasyonla çalkalanan sivil huzursuzlukla eklemlendi. Hatta bazı bölgelerde siviller askerlerden önce ayaklanarak, İngilizlerin sahip olduğu atölye, kilise ve okulları, yerli banker ve tefecierin hesap defterlerini yaktılar. Kimi bölgelerde İngilizler bütün yerel dayanaklarını yitirdiler. Bu koşullarda, İngilizler isyanı bastırmakta öncelikle Sihler'le Hindistan'a Nepal'den göçmüş olan Gurka'lardan yararlandı. Ayrıca dağlı aşiretlere de, getirecekleri her kaçak sepoy kellesi için ödül vaadettiler. İsyan sırasında İngilizler'in Hindular'a ve Müslümanlar'a duydukları nefret o dereceye vardı ki, bir yargıç esir alındıktan sonra teslim edildiği Ferruhabad Nawab'ın hareminde, Nawab'dan hamile kaldığı için İngiliz subaylarından birinin dulunun da asılmasını önerdi. Resimde bir İngiliz subayını çevreleyen Sih ve Gurka askerler görülüyor.*

32 İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü

Jamaika'da 35 bin kişilik beyaz nüfusun işini 320 bin siyah görüyordu. Kendisinden daha küçük diğer "Batı Hint" adaları gibi onun da ekonomisi, neredeyse tamamen kölelerin çalıştığı şekerkamışı plantasyonlarına dayanıyordu. Köleliğin yasaklanmasından sonra siyahların çoğu bu plantasyonlarda çalışmaya devam etti; bir kısmı ise şekerkamışı ekimine uygun olmayan topraklara yerleşerek geçimlik tarımla uğraşmaya başladılar.

Askerî Müdahaleler: Çin ve Afganistan

Serbest ticaret yanlısı politikacıların ve genel olarak liberallerin kendilerini çelişkili bir konumda buldukları bir diğer konu, askerî müdahalelerdi. Genel olarak devletin işlevlerinin asgarîye indirilmesinden yana oldukları için, askerî harcamalara karşıydılar. "Malların mübadelesi" eğiliminin insandaki en evrensel özellik olduğu yolunda, büyük ölçüde Adam Smith'ten devralınmış olan inanç, öteden beri serbest ticaretin insanlar arasında barışçı ilişki kurmanın bir, belki de yegâne, yolu olarak savunulmuştu. Klasik liberal öğretiye göre, bu eğilimin kendiliğinden işlemesini önleyen siyasal düzenlemeler, olsa olsa kısmî ve yapay çıkarları temsil ediyor olabilirlerdi; bir kez bunlar ortadan kaldırıldıktan sonra, insan doğasının kendiliğinden tercihleri onları serbest ticarete yöneltecekti. Bu yüzden, bu dönemde Britanya politikasının temel tercihi, tâbî ülkeleri, sözgelimi Osmanlı İmparatorluğu'na 1838'de dayatılan serbest ticaret anlaşması türünden anlaşmalara zorlamaktı. Ancak serbest ticarete karşı *popüler* bir tepkinin doğması, klasik liberalizmin temel felsefi kabullerinden hareketle kavranması bile olanaksız bir olasılıktı. Oysa 1830'lardan başlayarak Britanya devleti ve sermayesi kendisini sık sık bu durumla karşı karşıya oldu. Böylesi savaşların ilk ve belki de en çarpıcı örneği, Çin'e açılan Afyon Savaşları'ydı. *East India Company* Hint ticareti üzerindeki tekel hakkını yitirdikten sonra kârlarının en büyük bölümünü, Çin'le sürdürmekte olduğu çay ticaretinden elde etmeye başlamıştı. Ancak, bu ticaretin karşılaştığı en büyük sorun, kendi kendine yeterli olmakla övünen ve dış ticaretle ilgileri son derece sınırlı olan Çinliler'e çay karşılığında satacak bir mal bulmaktı. 19. yüzyılda bu karşılık bulunmuş, Çin'den satın alınan çay Bengal afyonu ile karşılanmaya başlamıştı. Ancak afyon alışkanlığının yaygınlaşmasından tedirgin olan Çin yöneticileri 1830 yılında bu ticareti yasakladılar. 1839'da yasağın ciddi bir şekilde uygulanmaya başlaması ise Afyon Savaşı'na yol açtı. İki ordunun teknolojik donanımları arasındaki fark savaşın son derece eşitsiz koşullarda yaşanmasına yol açtı. Britaya ordusuna kumanda edecek olan Lord Saltoun, kurmay subaylarından birini, viyolonsel çalma yeteneğini gözönünde bulundurarak seçti; savaşan birliklerden 9. Mızraklı Süvari Bölüğü'nün yüzbaşısı Hope Grant ise sefere yanında hem kemanını hem de piyanosunu götürdü. Kuşkusuz, bütün subaylar müzikle ilgilenmiyordu; kimi yerel dilleri öğreniyor, kimi hayali savaşlar için kurmay stratejileri tasarlıyordu. Karşı tarafta ise, her şehir ele geçirildikten sonra, yalnızca ordu komutanı ve subaylar değil, şehir sakinlerinin de önemli bir bölümü, önce karısı ve çocuklarını öldürdükten sonra intihar ediyordu.

Kısa süren savaştan sonra, Hong Kong tamamen Britanya egemenliğine geçerek bir açık pazar halini aldı; İngilizler beş liman üzerinden serbest ticaret yapmak ve oralarda konsolosluk açmak haklarını elde ettiler ve yüklü bir savaş tazminatı aldılar.

"Harika bir kadın, çok cesur ve kararlı. Erkeklerin hepsinin onun gibi olmaması bizim için bir talih." İngilizlere karşı mücadeleye geçen Hintli isyankârların önderlerinden Jhansi Rani'sinin peşine düşen İngilizler onun hakkında böyle diyordu. Onu tanıyan İngilizlerin kendisinden hayranlıkla sözettiği ölümünden sonra yerine geçen Jhansi Raca'sının bu dul karısı, İngilizlere karşı ayaklananlara katılmaya ve bağımsızlık mücadelasi vermeye karar verdikten sonra efsanevi bir düşman haline gelmişti. Savaşın son büyük seferlerinden biri ona karşı düzenlenmişti. Mayıs 1858 sonunda, Rani, Rao Sahib ve Tatya Tope önderliğindeki Hintli birlikler Gwalior'a doğru ilerlemeye karar verdiler. Orada genç Mihrace Sindhia'nın ordusunu kendilerine katılmaya ikna edebileceklerini umuyorlardı. Mihrace önce Morar yakınlarında karşı koydu, fakat kısa zamanda ordunun büyük kısmı isyankârların tarafına geçince etrafındaki birkaç adamla kaçmak zorunda kaldı. General Sir Hugh Rose'un kumandasındaki İngiliz ordusu, Haziran ortasında isyankârlara karşı saldırıya geçmeye karar vererek Morar'ı işgal etti ve 17 Haziran'da Kotah-ki-Saray'da İngilizlerle isyankârların birlikleri karşı karşıya geldiler. Savaşta Jhansi'li Rani atı üzerinde kılıcıyla savaşırken öldürüldü. Rani'nin ölmeden önceki halini Lord Canning şöyle anlatıyordu: "Bir erkek gibi giyiniyordu (türbanı vardı) ve bir erkek gibi ata biniyordu... Pek güzel sayılmazdı ve yüzü suçiçeği izleriyle doluydu, ama güzel gözleri ve güzel bir vücudu vardı. Ayak bileğine altın halhallar ve boynuna da Gwalior'dan yağma edilmiş mallardan Sindia'nın paha biçilmez inci gerdanlığını takıyordu. Ölmeden önce askerler onu mango ağaçlarının altına taşıdığında bunları onlara dağıttı."

Bu dönemde Britanya'nın Asya'da giriştiği ikinci büyük askerî harekât olan Afganistan operasyonu ticari değil güvenliğe ilişkin kaygılardan kaynaklandı ve Britanya açısından tam bir hezimetle sonuçlandı. Ancak gerek saikleri, gerekse sonuçları bakımından birbirlerinden bu kadar farklı olan bu iki operasyonun, İngiliz emperyalizminin gelişme doğultusu bakımından önemli ipuçları veren bazı ortak yönleri vardı. Bir kere her ikisinde de, toprak ilhakı İngilizler için önemli bir hedef değildi. Daha da önemlisi her iki müdahalenin de gelişme tarzı, hangi emperyalist politikaların benimseneceğine artık giderek parlamenter mekanizmaların dışında karar verildiğini kanıtladı. Afyon Savaşı başlamadan önce tırmanan gerginlik sırasında, Londra'daki parlamento "Majestelerinin hükümetinin, herhangi bir Britanya uyruğunun ticaret yapmakta olduğu ülkenin yasalarını ihlal etmelerini mümkün kılacak herhangi bir müdahalede bulunmayacağı" kararını almış ve *East India Company*'nin Çin'deki askerî temsilcisi Yüzbaşı Elliott'a "Çin yasalarının daha sıkı bir şekilde uygulanmasından doğacak, kayıpların, bu kayba kendi eylemleri ile yol açmış taraflar tarafından yükümlenmesi gerekeceği" bildirilmişti. Ancak Yüzbaşı Elliott, bu tebligatın Britanya'nın saldırgan emellerini gizlemek için başvurulan diplomatik bir hile olduğuna karar vermiş ve Çinli yetkililer büyük bir afyon yüküne el koyunca, Hindistan'daki Genel Vali'den gönderebileceği kadar savaş gemisi isteyerek, parlamentoyu, kendisinden habersiz ilan edilmiş bir savaş durumu ile yüzyüze bırakmıştı. Afganistan örneğinde ise parlamentoyu kasden yanıltan, doğrudan doğruya hükümetin kendisi olmuştu. Afganistan öteden beri Hindistan'a yönelik olası bir Rus tehididine karşı bir tampon bölge olarak düşünülmüştü. O dönemde Afganistan'da yaşayan kabileleri birleştirerek, yeni bir hanedanın temellerini atmakta olan Dost Muhammed, gerek Londra'daki gerekse Hindistan'daki İngiliz yetkililer tarafından bir Rus sempatizanı olarak değerlendiriliyordu. Ancak Kabil'e *East India Company*'nin önce ticari daha sonra da diplomatik ve askerî temsilcisi olarak gönderilen Alexander Burnes, bu kanıyı doğrulayacak hiçbir şeyle karşılaşmamış ve üstlerinin Dost Muhammed'i devirerek yerine Britanya'ya daha sadık Sultan Şüca'yı geçirme tasarılarına şiddetle karşı çıkmıştı. Ancak raporları parlamentoya, bu bölümler çıkartılarak sunulmuş ve sanki *Şirket*'in oradaki gözlemcisi de bu politikadan yanaymış izlenimi yaratılmıştı. Burnes'in kendisi Kabil'de Afganlılar tarafından öldürüldüğü için de bu durumu protesto edemiyordu. Kısacası, 1830'lar boyunca emperyalist politikalar, birbirine bir anlamda zıt yönde hareket eden iki eğilimin baskısı altında şekillendiler: Bir yandan oy hakkının genişletilmesi sömürgecilik hakkındaki tartışmaların sınırlarının genişlemesini, emperyalizmin makro-politikalarının çok daha demokratik mekanizmalar aracılığıyla belirlenmesini mümkün kılıyordu. Ama diğer yandan sözkonusu politikaların uygulanması, giderek daha özerkleşen bir İmparatorluk bürokrasisinin sorumsuz yetki alanına tâbî kılınıyordu.

Beyaz Sömürgelerin Sorumlu Hükümetleri

Yeni orta sınıfların ahlakçılığının etkisi yalnızca, toplumsal yapıları kendilerininkine benzemeyen Asyalı toplumlarla sınırlı kalmadı. Kuşkusuz, Kanada'nın, Avustralya'nın, Yeni Zelanda'nın "sorumlu hükümetler"e yönelmesini açıklayan yegâne unsur, İngiltere'de kabul edilen *Reform Yasası* değildi. Sözkonusu olan daha çok, merkez ülkenin tarihi ile beyaz sömürgelerinkinin örtüşmesiydi. Çünkü eninde sonunda, Hindistan'ın yerlilerinin aksine, bu sömürgelerin yerlileri, hiç değilse bir noktaya kadar yöneticilerininkileriyle aynı tarihi paylaşmışlardı.

Bu yüzden, sözgelimi Lord Durham Kanada için liberal ve federatif bir yönetim biçimi sunan planını kamuoyuna açıkladığında, yalnızca anlaşılmayı değil kabul de görmeyi umacak kadar güvenebilirdi, Kanadalılarla kendisini birbirlerine bağlayan ortak tarihe ve o tarihin ürünü olan liberal ilkelere...

Lord Durham *Reform* kampanyasının en ateşli ve faal aristokratlarından biriydi. Ailesi İngiltere'nin en eskilerinden biri olmakla birlikte, kökeni itibariyle aristokrat değildi. Asalet pâyesini kömür madenciliğindeki başarılarının ve edindikleri servetin bir ödülü olarak almışlardı. Girişimci orta sınıfların bu aristokratik temsilcisi ilk seçim reformu tasarısını daha 1821'de parlamentoya sunmuştu. 1830'da ise sonunda kabul edilecek olan reform tasarısını öneren hükümet içinde yer aldı. 1838'de Lord Durham'ın Kanada'daki eyaletlere Genel Vali olarak tayin edilmesinin başlıca nedeni, Aşağı ve Yukarı Kanadalar'da 1837'de başgöstermiş olan ayaklanmalardı. Aşağı Kanada'daki ayaklanmaya, görünüşte, Fransız asıllı Kanadalıların yerel yönetimde yeterince söz sahibi olmamasına yol açmıştı. Seçilmiş, dolayısıyla Fransız asıllı Kanadalıların çoğunlukta olduğu, ancak yetkileri danışmanlık ve onayla sınırlı olan *Yasama Meclisi*, Vali'nin tayin ettiği *Yürütme Meclisi*'nin yürürlüğe koyduğu vergileri onaylamamıştı. 1774'te daha sonra ABD'nin çekirdeğini oluşturacak 13 eyaletin ayaklanmasıyla sonuçlanan koşullara benzer koşullar yaratılıyor gibiydi. Papineau önderliğindeki küçük bir grup, Montreal'in güneyinde silahlı bir ayaklanmaya kalkıştıysa da, protestanların çoğunlukta olduğu Yukarı Kanada, eyalet sınırları içinde bulunan bütün askerî birliklerin gönderilmesiyle kısa bir süre içinde bastırılmıştı. Ancak bu kez de ayaklanma Yukarı Kanada'da patlak verdi. Her iki eyalette de ayaklamaya yol açan nedenler arasında bazı ortaklıklar vardı. Her iki bölge de siyasal huzursuzlukların yanısıra, eyaletlerin sınırlı toprağı artan nüfusa, özellikle de çiftçilere yetmemeye başlamıştı. Bunun yegâne çözümü hâlâ *Hudson Bay Company*'nin kontrolünde olan toprakların tarıma açılması gibi gözüküyor, bu ise Kanadalılarla kürk ticaretine yatırılmış İngiliz sermayesi arasında bir çıkar çelişkisinin ortaya çıkması anlamına geliyordu.

32 İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü

1

2

3

4

Elizabeth çağı sofralarının pahalı baharatı olan karabibere, bunun ticaretini elinde bulunduran Hollandalı tüccarların yaptığı 5 şilinglik zam üzerine Londra'da biraraya gelen 24 tüccarın kurduğu East India Trading Company'*nin gemileri 24 Ağustos 1600'de Bombay limanına demir attığında Hindistan'dan Güney Afrika'ya, Avustralya'dan Kanada'ya dek uzanacak bir imparatorluğun temelleri atılmış oldu. Mogul İmparatorunun sarayına giren ilk İngiliz Şirket'in ortaklarından biriydi, şaşkınlıktan parlak ısırtacak bir saygıyla karşılandı. Saray rütbelerinden yüksekçe sayılacak bir unvanını yanısıra haremin en güzel kadınının bu ilk İngiliz'e sunulmasına rağmen, İngilizler, sömürge bölgelerine kendi kültür ve geleneklerini taşıyıp, adeta ayrı bir dünya kurdular. Kendilerini 24, 25 yaşında geniş toprakların tek hakimi olarak bulan "efendi"ler, bölgelerine at sırtında köyden köye, uşaklarını yemek odası ve mutfak çadırlarını bir ay yetecek stoklar taşıyan eşek ve deve sürüsünden oluşan koca bir kervanın başında dolaşarak denetlerlerken, uşakların getirdiği viskilerini yudumlamayı veya rahat maroken koltuklara gömülüp* Times *okumayı ve belki de böylelikle ana yurtlarındaki kraliyet ailesinin yaptıklarından, ölüm, doğum ve evlenme ilanlarından haberdar olmayı ihmal etmiyorlardı. Kriket, tenis, golf oynayan, özel olarak İngiltere'den getirtikleri av köpekleriyle kırmızı ceket ve siyah kenarsız şapkalarıyla yaban domuzu ve çakal peşinde koşan İngilizler, medeniyet götürdükleri topraklarda öldüklerinde mezar taşlarına "Rac Mahal cangılında yaşayan dağlı ve vahşi bir ırka uygarlık getirdiklerini", onlara "kültür zevki aşıladıklarını" yazdırmayı unutmuyorlardı. Geniş salonlarda verilen davetler, dünyanın her bir yanından getirtilen yiyecek ve içeceklerle yaratılan şaşaa ve görkem, sömürge ideolojisinin zihinlerde kökleşmesini tamamlayan başka bir faktördü. Üç yüzyıl boyunca İngiltere Parlamentosu'nun Avam Kamarası'nda Britanya İmparatorluğunu kuran ve yöneten bir avuç insanın istekleri çınçın ötüp durmuştu. Bir avuç insanın tartışmaları ve kararları dünyanın dört bir yanına dağılmış yarım milyar insanın alınyazısını çiziyordu. Kuşaktan kuşağa imparatorluğun kurucuları bu kürsüye çıkmış ve İngiltere'yi dünyanın en güçlü ulusu haline getiren girişimlerini anlatmışlardı. Bu duygusal tutkuya imparatorluğun büyüklüğüne olan inanç katıldığında, "yasalardan yoksun zavallı halkların yerel bir zalim sürüsünün egemenliği altında yaşamaktansa İngiltere'nin egemenliği altında yaşamaktan çok daha mutlu olduklarını" ileri süren Victoria çağı düşüncesi coşkuyla benimseniyordu. Avrupa saraylarının eski ve göz kamaştırıcı teşrifatçılarının Doğu'nun gösterişiyle karışımını görüntüleyen en özlü örneklerinden birisi, yanda görülen 19. yüzyılda East India Company memurlarının bir Hint prensle birlikte düzenledikleri bir eğlenceyi canlandıran ve Bizans ikonografisini çağrıştıran tablodur. "Beyaz Adamlar Klübü" üyeleri. 4 büyük dominyonun amblemleri: **1)** Kanada, **2)** Yeni Zelanda, **3)** Avustralya, **4)** Güney Afrika bu şaşanın 20. yüzyılda görsel alanda aldığı ifadenin biçimidir.*

İngilizlerin Güney Afrika'daki askerî gücünü takviye etmesi üzerine Boerlerle İngilizler arasında baş gösteren kriz, Güney Afrika Cumhurbaşkanı Paul Kruger'in Witwatersrand maden bölgelerinde yaşayan Felemenk asıllı olmayan yabancılara siyasal haklar tanımayı reddetmesi üzerine derinleşti. Söz konusu yabancıların çoğunluğu İngiliz asıllı olduğundan İngiliz Yüksek Komiseri Alfred Milmer ve İngiltere'nin Sömürgeler Bakanı Joseph Chamberlain bu uygulama karşısında saldırgan bir tutum benimsedi. Savaşın diğer bir nedeni de İngiliz para sisteminin belirlediği dünya para sisteminin giderek altına daha bağımlı hale geldiği dönemde, Transvaal'daki dünyanın en büyük altın madeni işletmesinin İngilizlerin doğrudan denetimi dışında kalmasıydı. Savaşın başında Güney Afrika'daki İngiliz birliklerinin donanım ve silah yetersizliğinden ötürü savaşa hazırlıksız olmaları nedeniyle Boer orduları iki ayrı cephede saldırıya geçti. Natal ve Kap'a doğru yönelen Boer ordularının ilerlemesi sürerken, Kap'ın kuzey kesimi İngilizlere karşı ayaklandı ve Boerlere katıldı. 10-15 Aralık 1899 tarihleri arasında süren kanlı çatışmalar sonunda Boerler İngilizleri kesin bir yenilgiye uğratarak, Ladysmith, Mafeking ve Kimberley gibi önemli şehirleri kuşattılar. Bu kuşatmalar ancak İngiltere'den gelen takviye güçlerince yarılabildi. İngiliz birliklerinin hızla ilerlemesi ve Şubat 1900'de Blomfontein'i, Mayıs ve Haziran'da Johannesburg ile Pretoria'yı işgal etmesi üzerine Cumhurbaşkanı Kruger Avrupa'ya gitmek zorunda kaldı. Ancak bu, savaşın sonu anlamına gelmedi. Tersine, Boer birlikleri yaklaşık bir buçuk sene İngiliz üslerine ve ulaşım hatlarına saldırılar düzenlediler. İngilizler Transvaal ve Orange Devleti'nin kırsal kesimlerini denetim altına almayı başaramadılar. Boer saldırılarını durdurabilmek için demiryolları etrafına dikenli teller ördüren ve gözetleme kuleleri inşa ettiren İngilizler, bu tedbirlerin de fayda etmemesi üzerine Boerlerin yerleşim bölgelerine saldırılar düzenleyip, Boer ve Afrikalıların çiftliklerini yakıp yıktılar. Kırsal kesimde yaşayan Boerler yakalandıktan sonra toplama kamplarına kapatıldılar. Genellikle kadın ve çocukların oluşturduğu esirler topluluğu kamplardaki kötü yaşam koşulları nedeniyle 20 binden fazla ölü verdi. Bu sırada saldırılarını sürdüren Boer birlikleri Kap'ın içlerine kadar sızmayı başardı ama İngiliz birliklerinin 500 bine ulaşan gücü karşısında kesin sonuç alamadı. Mart 1901'de İngilizlerden barış talebinde bulunan Boerler, bu teklifin reddedilmesinden sonra, Mayıs 1902'de yapılan Vereeniging Barışıyla bağımsızlıklarını yitirdiler. Yanda görüldüğü gibi Londra halkı barış ilanını düzenlediği coşkulu gösterilerle kutladı.

Lord Durham, Kanada'da bulunduğu beş ay içersinde uyguladığı ve "diktatör" diye anılmasına yol açacak sıkıyönetim, kısa bir süre içinde görevden alınması sonucunu doğurdu. Ancak bu dönemin sonunda yazdırdığı "Durham raporu" Kanada'nın bundan sonraki siyasal tarihini belirleyen temel metin haline geldi. 1841 yılında rapor uyarınca Aşağı ve Yukarı Kanada birleştirildi. Ancak asıl dönüm noktası 1846 yılı oldu. Bu yıl liberal politikalar çeşitli alanlarda geri alınmaz bir zafer kazandı. Bu yıl Nova Scotia eyaletinde hükümetin, bundan böyle seçilmiş Yasama Meclisi'ne karşı sorumlu olacağı kararı alındı; bu uygulama kısa bir süre sonra diğer eyaletlere de genellendi. Ancak Kanada'nın iktisadi hayatı açısından uzun vadede daha da belirleyici olanı, İrlanda'daki kıtlığın, üstelik muhafazakâr bir Britanya hükümetini, Tahıl Yasası'nı yürürlükten kaldırmak zorunda bırakması oldu. Böylelikle yalnızca kuzey-batının maceracı kürk avcıları değil, Kanada'ların buğday üreticileri de İmparatorluğun denizaşırı ticaretinden yararlanma imkânını buldular.

Tasmanyalılar'ın Sonu

1830'lar hem Avustralya'da için, hem de Tasmanya'nın yerlileri için bir dönüm noktası oldu. Tasmanyalılar için, nisbeten daha yakından tanıdıkları bir mücadele biçimi olan 'avlanma' yerini Hıristiyanların misyonerlik faaliyetlerine ve toplama kamplarına bıraktı. Soykırım politikalarının bu evredeki aracısı tek bir kişi, George Augustus Robinson adlı bir püriten oldu. "Barıştıran" diye anılan Robinson bu vahşi yerlilere karşı, elinde yalnızca İncil'i, ve flütüyle ve çoğunlukla, parlak kıyafetlere büründürdüğü çekici bir Tasmanyalı kadınla birlikte gitti. Kırda karşılaştığı Tasmanyalılar'a flüt çalan, Hıristiyanlığın temellerini anlatmaya çalışan Robinson, her yıl giderek artan sayıda yerliyi, Tasmanya'nın 40 mil kuzeyindeki Flinders adalarındaki toplama kamplarına gönderiyordu. Burada dinî vaazlar dinliyor ve ahlakî kusurları için kırbaçlanıyorlardı. Kimi zaman 'yerel kültür'lere ilgi duyan beyazların onları 'ev hayvanı' olarak yanlarına aldığı ve beslediği de oluyordu. 1850'de 44 Tasmanyalı kalmıştı. İnatla çocuk yapmıyorlardı. 1855'te sayı 16'ya düştü. Sonuncu Tasmanyalı 1876'da öldü.

Tasmanyalıların ölmekte olduğu yıllar Avustralya'daki beyazların da tedricen, kendi seçilmiş temsilcilerine karşı sorumlu hükümetlere kavuştukları yıllar oldu. 1840'ta *New South Wales,*

32 İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü

İKBAL, MUHAMMED (1873-1938)

22 Şubat 1873'de Pencap'da doğan İkbal, doğu mistisizminin batı dinamizmiyle güçlenmiş halinin, doğuyu emperyalistlerden temizleyecek bir Müslümen hareketin temeli olarak görmüştü ve bu dinamik Müslüman hareketin ancak Avrupa'yı öğrenerek yaratılabileceğine inanmıştı.

24 yaşında Lahor'daki Hükümet Koleji'nden mezun olan İkbal, felsefe öğretmenliği yapmaya başledı. öğretmenlik yaptığı yıllarında genç ve militan bir şair olarak tanındı ve Pencap'taki Müslüman gençliğin siyaset yapmayan ama, siyaset dışı tavırlarıyla kitleleri yönlendiren lideri konumuna geldi.

Avrupa'ya gittiğinde şiirden vazgeçmek üzereydi. Çünkü çağdaş uygarlığın artık şiirle ilişkisini kesmiş olduğunu görmüştü. Ame hiçbir zaman açıklamadığı nedenlerden dolayı şiiri sürdürdü. Belki onun "Bugünün medeniyeti bir camcı dükkânıdır, / Şarkın şairine cinnet adabını öğret" mısraları şiiri neden bırakmadığını anlamak için ipucu olabilir. İkbal Avrupa'da geçirdiği yıllarda Cambridge Üniversitesi'nden lisansını almış, Münihte doktorasını yapmış ve Londra'da avukatlık stajına başlamıştı.

1908'de Hindistan'a dönen İkbal, avukatlık yapmaya başladı ve Müslümanların içinde bulunduğu "dejenere" duruma karşı ajitetif şiirler yazdı.

İkbal, bu yıllarda, Müslümanlığın yayılmasına yönelik yaptığı çalışmaları şöyle açıklıyor: "Ben daha iyi bir toplumsal düzen bulmakla son derece alakadarım ve bu araştırmada esas gayesi ırk, sınıf ve renk ayrımlarını ortadan kaldırmak olan mevcut bir sosyal düzeni kaale almamak mümkün değildir." İkbal, Müslümanların Hindistan'da başlayacak bir sosyal patlamayla emperyalizmden kurtulacaklarına inanmış ve emperyalizmle Müslüman dünya arasındaki savaşın tekrar başladığını ilan etmiş, Müslüman halklara cihad çağrısında bulunmuştu: "At kendini umana, boğuş dalgalarıyla / Hayattır bu mücadele / Uymuyorsa devran sana / Çarpış o zaman devranla"

İkbal, Müslümanlığın dinamik ve ahlâki idealini sergilemeye çalışırken, bir yandan da bağımsız Pakistan fikirlerini destekliyordu. Amacını, "dünya üzerinde bağımsız fertlerden ve devletlerden kurulmuş, kapsamlı bir demokrasi" olarak özetliyordu.

1934'de İkbal hançere iltihabı yüzünden sesini kaybetti; 1935'de eşi öldü ve 1937'de gözlerine perde indi. Bu hastalık dönemi İkbal'in teorik çalışmalarına en fazla ağırlık verdiği yıllardır. 1938'de ölümüne kadar geçen hastalık süreci içinde yüzlerce makale yazmış ve yayınlamıştır. İkbal 21 Nisan 1938'de ölürken, ardında Urdu dilinde 4, Farsça 11 şiir kitabı bırakmıştı. Ölümü emperyalizmin altındaki halklara İkbal'in işaretlerini tekrar hatırlattı. İkbal daha sonra Pakistan'ın ulusal şairi ilan edildi.

1846'da Tasmanya mahkûmların gönderildiği ceza sömürgeleri olmaktan çıktı; her ikisi de o dönemdeki Kanada eyaletleri gibi, sadece istişari işlevleri olan birer meclisle, Londra tarafından atanan bir Vali'nin seçtiği Yasama Meclisleri tarafından yönetiliyordu. 1847'de Victoria eyaleti New South Wales'den ayrıldı. Bu dönemin, kuşkusuz, en önemli olayı 1851'de Avustralya'da altının keşefedilmesi oldu. 1851'le 1860 arasında Avustralya'nın nüfusu 400 binden 1 milyon 100 bine yükseldi. Altının keşfedildiği yıl hâlâ nüfusunun azlığından ötürü mahkûmları kabul eden Batı Avustralya dışındaki bütün eyaletlere, hükümetlerinin seçilmiş meclislere karşı sorumlu olma hakkı tanındı.

Son Direnişler

Liberal dönemin ilk yılları Hindistan'da yatırımların büyük bir hız kazandığı yıllar oldu. Bu yatırımların en görünür simgesi, yapımına 1840'larda başlanan ve doğuda Kalkûta'yı batıda Afgan sınırına ve güneybatıda Bombay'a bağlayacak olan *Grand Trunk Road*'du (Muhteşem Anayol). Diğer yatırımların yanısıra bu anayola bağlı olan ulaşım şebekesi de ülkedeki ticaretin yönünü değiştiriyor, altkıta içinde azalan ticaret hacmının liman şehirleri ile *hinterland* arasında yoğunlaşmasına yol açıyordu. İngilizlerin kışkırtmış olduğu ticari hayattaki bu canlanmanın kendi kasdetmedikleri bir sonucu da oldu. İngilizler kendi rejimlerinin başlıca dayanakları arasında saydıkları kuzeydeki *zamindar*lara kalıcı (*permanent*) toprak sahipleri olarak bakıyorlardı. Ancak toprağın tasarruf hakkının mutlak mülkiyete dönüştürülmesi, tarlaları alınıp satılabilir kılmış, canlanan ticari hayat başka şeylerin yanısıra toprak ticaretini de etkilemişti. Öyle ki, 19. yüzyılın ortasında *zamindar* topraklarının önemli bir bölümü el değiştirmiş, özellikle de tefecilerin eline geçmişti. Bu ise, feodal ilişkiler aracılığıyla geniş kesimleri etkileyebilen hoşnutsuz bir eski toprak sahipleri kesiminin doğmasına yol açmıştı. Yatırımların artmasına paralel olarak Britanya yönetiminin siyasal düzeydeki yayılmacılığı da, özellikle Lord Dalhousie'nin genel valilik yaptığı 1848-56 yılları arasında yeni bir hız kazandı. Hint geleneklerine göre, oğlu olmayan bir raca ya da sultanın

"Alçak gönüllü ama bir elmas kadar sert, tatlı ama kırılgan olmayan bir ses, korkunç bir ciddiyet, enerji ve kararlılık ateşleri yanan tatlı ve derin bakışlı gözler..." Nehru otobiyografisinde Gandhi için bunları söylüyor. Bu betimlemelerin arkasında ise bir ulusun tarihine hükmetmiş iki insanın uzun süren ilginç ilişkileri yatıyor. Üstünlüğünden hiçbir zaman kuşku duymadığı bu adam, ince politika sanatıyla psikolojik bir sarsıntı yaratmıştı. "Mahatma"nın kararlarındaki isabet, inisiyatif koymaktaki cüreti, spontane davranışları, reaksiyonları, sert uzlaşmaz tavrı ve üstelik bunların rasyonel de oluşu Gandhi'nin halk bilincini uyandırabilecek, mücadeleyi başlatabilecek, isteneni netleştirebilecek tek kişi olduğunu, Nehru'nun da kabul etmesini sağladı. Yaklaşık 15 yıl boyunca tanımasına ve sevmesine rağmen hiçbir zaman Nehru, Gandhi'yi yeterince tanımayı beceremez, onda her zaman anlaşılamayan bir şeyler vardır. Nehru, Gandhi ile olan ilişkileri için şunları söylüyor: "Onunla hiçbir zaman birbirimize kırılmadık, çünkü aramızdaki bağ çok güçlüydü." Nehru 20 yıl boyunca, yalnızca huzursuzluk ve kararsızlık anlarında değil, sürekli olarak ve kararlı bir biçimde onun kurallarını kabullendi ve Gandhi'nin ulusal Hint mücadelesindeki doldurulamayan yeri ve ağırlığı konusunda hiç kuşku duymadı.

Dünyanın çeşitli köşelerinde karşı karşıya gelmiş, dost ya da düşman olarak Avrupa ve dünya tarihini derinden etkilemiş iki büyük sömürge devi Fransa ve İngiltere, 1900'de çok az kişinin düşleyebileceği bir dostluğu başlatarak 1904'de Entente Cordiale'*i imzaladılar. Bu anlaşmaya bir ölçüde tesadüfler yol açtıysa da, 1900'de İngiltere ve Fransa'nın önemli bir benzerliği vardı: anayasal hükümet ilkesi. Bu, Mısır'a İngilizlerin egemen olmasıyla Fransız-İngiliz ilişkilerinin bozulmasını engelleyemedi. 1882-1898 arasında Fransız politikasının başlıca hedefi Britanya'yı diplomatik yollarla Mısır'dan çıkarmak oldu. İmparatorluğun genişlemesi çabaları sırasında Siyam (bugünkü Tayland) sınırlarında ve Afrika'da çeşitli bölgelerde ihtilaflar çıkmasıyla Fransa, Britanya'nın başlıca rakibi durumuna geldi. 1898'deki Fashoda kriziyle Fransız-İngiliz ihtilafı doruğa çıktı. Fransızlar Nil'den koşulsuz çekildiler. Fashoda krizi sırasında Théophile Delcasse Fransa Dışişleri Bakanı oldu. Ruslarla olan ittifakı Britanya'ya karşı etkili bir birlik durumuna getirmek istedi. 1902'de İngilizler Japonlarla ittifak kurunca Fransızlar, Ruslarla birlikte Uzak Doğu'ya egemen olma niyetlerine dair bir karşı tebliği kabul etti. Bu tehlikeli bir karardı. Rusya ile Japonya savaşacak olurlarsa Fransa kendini, hiç bir çıkarı olmaksızın Britanya donanmasının karşısında bulacaktı. Uzak Doğu'daki kriz, Delcasse'yi Britanya ile uzlaşmaya yönelten ilk etken oldu. Fransa'daki sömürge yanlıları, Mısır ihtilafının bitmesini ve Almanya'nın Afrika'da yayılmasına karşı Britanya ile işbirliğine gidilmesini istiyorlardı. İktidardaki radikal hükümet, liberal ittifaka dönmekten yanaydı. Britanya'nın da uzlaşma istemek için nedenleri vardı. Avrupa'da yalnız kalmak pahasına, Boer savaşını kazanmıştı, Uzak Doğu'da Japonya gibi bir müttefiği olmuştu, ama yine de tedirgin olması için nedenler vardı. Almanlar büyük bir donanma kuruyorlardı ve Fransızları engellemek için Uzak Doğu'ya savaş gemileri göndermek durumunda kalmamak Britanya'nın işine gelecekti. Üstelik Mısır'daki temsilcileri Lord Cromer'in, buranın mali durumunu ıslah etmek yolundaki tasarılarını gerçekleştirmek için hisse sahiplerinin rızası gerekiyordu; bu da Fransa'nın muhalefetiyle olmazdı. Fransızların Mısır üzerindeki bütün niyetlerinden vaz geçmelerini sağlayacak bir bedel bulmak gerekiyordu. Sorun, İngilizlerin yaratıcılığıyla değilse de, olayların gelişimiyle çözüldü. Fas Sultanlığı yıkılmanın eşiğine gelmişti. İngilizler 1902'de Fas Sultanı'na destek güvencesi verdilerse de, sözlerinde durmadılar. Fas'taki kabileler baş kaldırdı. Sultanlığın her an yıkılabileceğini gören İngilizler, istemeseler de Fransızlarla müzakereye gitmek durumunda kaldılar. 1901'de tahta çıkan VII.Edward, Kraliçe Victoria'nın son yıllarındaki gösterişsizlikten sonra Britanya monarşisinin uluslararası prestijini yeniden kazanmak istedi. Mayıs 1903'te VII.Edward'ın Paris ziyareti, biraz da Fransız basınının hazırlıklarıyla, çok başarılı oldu. Duygu bağlamında barış sağlanmıştı. Temmuzda, Fransa Devlet Başkanı Loubet iade-i ziyaret için Londra'ya geldi. Bu sırada küçük bir güçlük çıktı. VII.Edward, golf pantolonda ısrar etti. Başkan Loubet, ayak takımının* (sans culottes) *cumhuriyetini temsil ettiğini söyleyerek, Londra'daki Amerikan temsilcilerinin her zaman yaptığı gibi pantolon giyeceğini belirtti. VII.Edward istemeyerek razı oldu; kuşkusuz bu onun için Mısır, Fas ve Çin'i pazarlığa koymaktan daha büyük bir teslimdi. Uzlaşmaya varmak kolay değildi. İngiltere, Fransızların Mısır'dan vaz geçmelerini istedi. Delcasse, karşılığında, yalnız Fransız kamuoyu nezdinde haklı çıkmak için bile olsa, somut bir kazanım istedi. Bu da yalnızca Fas olabilirdi. Delacasse bazı ödünler vermeye hazırdı. Fas'ın Cebelitarık karşısındaki sahili, gelecekteki bir taksimde İspanya'ya tahsis edilecekti. Bu sahilin silahlandırılmaması konusunda bu üç ülke arasında bir anlaşma olacaktı. İyi bir pazarlık oldu. Mısır ve Fas konusundaki anlaşma, 1903 Temmuz sonuna doğru ilke olarak tamamlandı. Resim, "Emilou Bey" ve "Bertie"yi (Loubet ve Edward'ı) Elysee Sarayı'nda, nargile başında Sarah Bernhardt'ın da içlerinde olduğu kadınların sunduğu eğlencede müzakerelerde bulunurken tasvir ediyor. Çizer, muhtemelen Loubet'nin son Cezayir ziyaretine atıfta bulunuyor.*

varisi, evlatlık edindiği bir erkek olabilirdi. Bu geleneği tasvip etmeyen Lord Dalhousie varisi olmadan racaların prensliklerinin yönetiminin, raca öldüğünde otomatikman *East India Company*'ye geçeceği kuralını getirdi ve bu yolla küçük racalıklardan bazılarına el koydu. Daha da öteye geçerek, bu sefer hayat tarzını tasvip etmediği Oudh Kralı'nı, ülkesini kötü yönettiği gerekçesiyle, tahttan indirerek Oudh'u da Britanya yönetimine kattı. Bu tür olaylar, yerel racaların İngilizlerle o zamana kadar gayet yakın olmuş olan ilişkilerine bir gölge düşürdü ve doğrudan Dalhousie'nin yeni adetlerine maruz kalmamış olanların arasında bile bir huzursuzluğun doğmasına yol açtı.

1857

Hindistan-da en çok sayıda Hintlinin İngilizlerle yüzyüze geldiği, birlikte yaşamak zorunda kaldığı kurum, kuşkusuz, orduydu. İngilizler ordu da, geleneksel Hint duyarlılıklarını, askerî hayat elverdiği ölçüde gözetmeye çalışıyorlardı. Ancak örneğin askerî hapisanelerde, Hindluar ve Müslümanlar için ayrı tayınlar çıkmıyor, dolayısıyla mahkûmlar ya aç kalmak ya da kendileri için mundar olan yemekleri yemek zorunda kalıyorlardı.

2 Mayıs 1857'de Delhi yakınlarındaki Meerut'taki askerî karargâhta, *sepoy* adı verilen Hintli erler ayaklandılar. Gerekçeleri uzun zamandır kulaktan kulağa iletilmekte olan bir söylentiydi; kendilerine yeni verilen kurşunların, ısırarak atmak zorunda oldukları kâğıt kılıflarının bir domuz ve inek yağı karışımıyla hazırlandığı iddia ediliyordu. Dolayısıyla hem Hindular hem de Müslümanlar için mundardı. Kurşun kılıflarıyla ilgili şikayete yenileri ekleniyordu. Eskiden

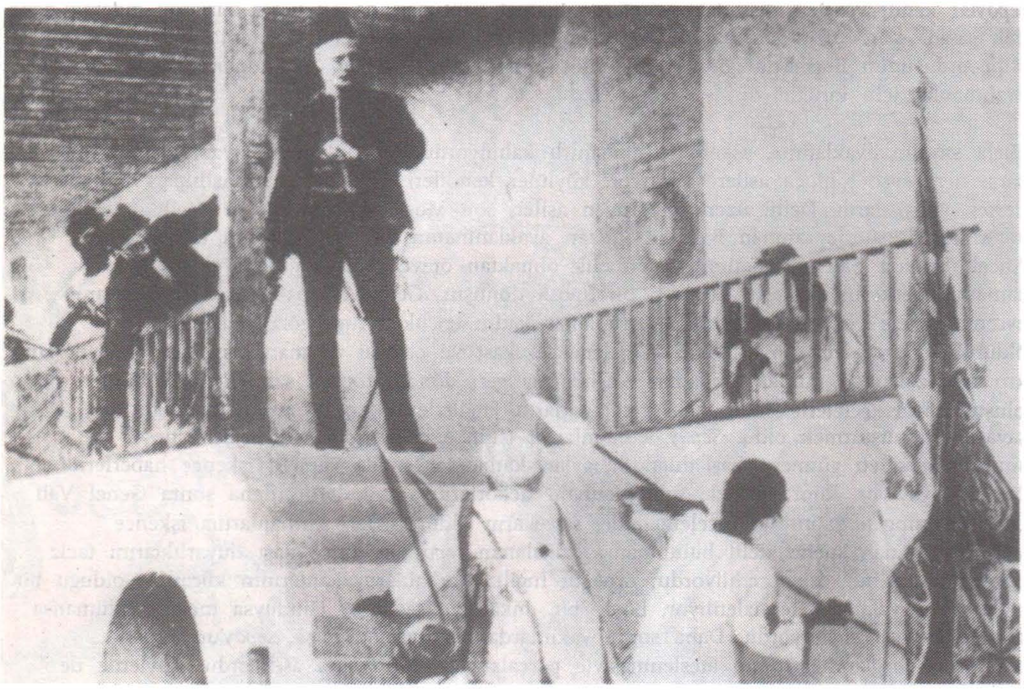
*sepoy*lar kendi yöreleri dışındaki yörelerde hizmet yaptıklarında ek ücret alırlardı; giderek daha çok sayıda yöre doğrudan Britanya yönetimine katıldıkça, ek ücret alma olasılıkları azalıyordu; Hint ordusunun Burma'da göreve gönderileceği rivayet ediliyordu, oysa deniz yolculuğu Brahmanlar için kirleticiydi.

Hızla yayılan ayaklanma, askerlerle de sınırlı kalmıyordu, Meerut'tan başlayarak her yerde çarşı neredeyse topluca asilere katılıyor, köylüler kendileri doğrudan katılmadıkları zaman destek veriyorlardı. Delhi üzerine yürüyen asiler, son Mogul İmparatoru ve özellikle Hindu'lara karşı hoşgörüsü ile tanınan Bahadır Şah'tan ayaklanmanın başına geçmesini talep ettiler. Ancak Bahadır Şah'ın yönetimi göstermelik olmaktan öteye geçemedi ve ayaklanma kısa zamanda herkesin herkesle savaştığı bir kaosa dönüştü. Gerçi Avrupalılara karşı düşmanlık evrenseldi, ele geçirilen yerlerdeki Avrupalılar kadın çocuk ayrımı gözetilmeden öldürülüyorlardı ama bir yandan da geleneksel kast ve cemaat düşmanlıkları alevlenmişti. Hint kırı kısa zamanda mutlak feodalizm koşullarına geri döndü; toprak sahipleri köylülerden oluşturdukları çetelerle etrafa dehşet saçıyorlardı. İngilizlerin tepkisi ayaklanmayı bir ırk savaşına dönüştürmek oldu. *Sepoy* katliamlarını işitince gözü dönen askerler, kitlesel bir sindirme siyaseti gütmeye başladılar. Subaylar, katliamlar sırada yapılan işkence haberlerini özellikle yayıyor, kimi yerlerde sahte katliam dekorları yaratıyorlardı (daha sonra Genel Vali Lord Canning'in yaptırdığı incelemelerde, *sepoy*ların öldürecekleri kurbanlarına işkence yaptıklarına dair hiçbir delil bulunmadı). Yakalanan *sepoy*lara, önce kast duyarlıklarını taciz edecek binbir tür eziyet ediliyordu; örneğin İngiliz kurbanların kanlarının kurumuş olduğu bir taban esire yalatarak temizletiliyor, böyle bir imkân yoksa *sepoy* Hinduysa inek, Müslümansa domuz kanıyla sıvanıyordu. Daha sonra yakınlarda bir top mevcutsa, *sepoy*'un vücudu, namlusuna bağlandığı topun ateşlenmesiyle parçalanıyor, top yoksa asılıyordu. Köylerde de İngilizler suçlu suçsuz tesbit etme işleminden tamamen vazgeçmişler, köylüleri toplu halde imha ediyorlar, kimi zaman kendi saflarında döğüşen sadık *sepoy*ları bile öldürüyorlardı.

Sayısal üstünlüklerine ve İngilizler'den devraldıkları savaş teknolojisini kullanmaktaki başarılarına karşın asiler İngiliz ordusu karşısında sürekli geri çekilmek zorunda kaldılar. Bunda, kritik faktör ayaklanmanın bütünlüklü bir yapıya kavuşturulamamış olmasıydı; her geri çekilişten sonra bir süre *sepoy* silah ve üniformalarını bırakıp köyüne geri dönüyordu. Ayrıca Hintlilerin töre ve batıl itikatları da kimi zaman savaşın gidişatını tayin etmekte önemli bir

Yeni dünyaların keşfedilmesi sürecinde doğu ile batının veya kuzey ile güneyin kültürleri karşı karşıya geldi. Emperyalizm işgal ettiği bölgeleri çok yönlü etkisi ve hegemonyası altına alıyordu. Bir yanda tacirler, diğer yanda askerler ve bunların yanısıra dinî misyonerler de yeni dünyalara gittiler. Gündelik yaşamdan başlayarak, her alan birbiri ardına keşfedilirken, aynı zamanda bu alanlara nüfuz ederek, emperyalizm buralarda hegemonyasını kurmaya, alışkanlıklarını ve geleneklerini buralara aktarmaya başlıyordu. Ticaret, kültür, din, siyaset gibi alanları kapsayan bu hegemonya başlangıçta yeni dünyanın yerlileri arasında ilk yandaşlarını ve taşıyıcılarını buluyor ve böylelikle kültürlerin ilk eklemlenmesi gerçekleşiyordu. Bu eklemlenme sonucu olarak her iki kültürün de deformasyonunu yaratıyor ve ortaya karma kültürel bir yapı çıkıyordu. Tüm sömürgelerin ortak özelliğini oluşturan bu karma kültürel yapıdaki deformasyon güçlü olanın ağır basması ile şekilleniyordu. Kültürel hegemonyanın kurulmasında önemli bir rol de misyonerlerin üstüne düşüyordu. Hıristiyan olmayan halklar arasında Hıristiyanlığın yaygınlaştırılması hedefine sahip olan misyonerler, dinî eğitimin yanısıra okuma-yazma eğitimi, sağlık yardımları vb. gibi hizmetlerde bulunmaktaydılar. Çoğu kez geldikleri bölgelerde kalıp yaşamaya başlayan misyonerler, bulundukları yörenin yaşayış biçimlerini de kendilerine mal ediyorlardı. Ama aynı zamanda bunun karşıtı olarak o bölgelerde kendileri gibi giyinen ve yaşayan yerliler yaratmayı başardıkları da epey sık görülen bir olaydı. Böylelikle siyah derili, beyaz cübbeli eli haçlı papazlar ile karşılaşmak mümkün oluyordu. Yerlilerin giysilerini giyen batılılar ile batılıların giysilerini giyen yerlilerin birlikte görünmeleri ise ancak misyonerlerin bulundukları alanlarda gerçekleşiyordu. Bunun dışında sömürge yöneticisi olan asil beyazların, hor gördükleri yerliler ile böylesine içli dışlı oldukları pek görülmüyordu. Tam tersine hegemonya kurmanın ve bunu sürdürebilmenin yöntemlerinden birini, sömürülen yerlilerden ve onların kültürlerinden uzak ve mesafeli durmak oluşturuyordu.

"Çinli Gordon" olarak da anılan İngiliz generali Charles George Gordon İngilizler tarafından ulusal kahraman olarak görülüyordu. İngiliz emperyalizminin çeşitli bölgelerdeki işgallerinde ve saldırılarında önemli roller üslenmiş olan Gordon Paşa, 1860 yılında yüzbaşı rütbesiyle gönüllü olarak II. Afyon Savaşı'na katıldı. Aynı yılın Ekim ayında Pekin'in işgaliyle sonuçlanan harekatta da görev alan Gordon, İmparator'un yazlık sarayının yakılması eylemini yönetti. Mayıs 1862'de ise Taiping ayaklanması sonrasında Avrupalıların bulunduğu Şanghay'daki ticaret merkezinin savunmasına yardım etti. Bir yıl sonra Şanghay şehrini savunmak üzere toplanan 3500 kişilik bir köylü birliğini yöneterek 18 ay boyunca Çinlilere karşı savaştı. Çin'deki faaliyetlerinin ardından 1865'de İngiltere'ye dönen Gordon, 1874'de bu kez Afrika'ya gönderildi. Sudan'ın Ekvator bölgesindeki eyaletlerinde görevlendirilmişti. Bu görevi sırasında Yukarı Nil'in haritasını çıkaran Gordon, ırmak boyunca bir dizi karakol kurulmasına önderlik etti. Genel Vali olarak Sudan'da İngilizlere karşı başlatılan ayaklanmaları kanlı biçimde bastıran ve geniş bir bölgede egemenliğini kuran Gordon 1880'de İngiltere'ye döndü. Sudan'da Muhammed Ahmed el-Mehdi önderliğinde başlamış olan ayaklanma sonucunda Hartum'da sıkışmış kalmış olan birlikleri kurtarmakla görevlendirilen Gordon, 1884'de tekrar Genel Vali sıfatıyla Sudan'da "işbaşı" yaptı. 1884'ün Şubat'ında "Gordan Paşa"nın Hartum'a varmasından bir ay sonra şehir ayaklanmacılar tarafından kuşatıldı. 26 Ocak 1885'de Hartum'a giren ayaklanmacılar resimde canlandırıldığı gibi Gordon'u ve askerlerini öldürdüler. Sömürgecilik ve emperyalizm tarihinin bu gözde figüründen yoksun kalan İngiltere, Gordon'un ölümünü büyük üzüntüyle karşıladı.

rol oynayabiliyordu. Örneğin, bazı kastlar süngü karşısında dehşete düşüyorlardı; Delhi'nin İngilizler tarafından yeniden ele geçirilişindeki sokak savaşları sırasında, her tek ev sonuna kadar savunuluyor, İngilizler kapıyı kırıp içeri girdiklerinde ise içerdeki asi son kurşununu da sıktıktan sonra, dizlerinin üstüne çöküp elleriyle süngüyü iteklemeye çalışarak "*No sir! Not the bayonet sir! The bullet, the bullet!*" (Hayır efendim! Süngü değil efendim! Kurşun, kurşun) diye yalvarmaya başlıyordu. Delhi Eylül 1857'de yeniden İngilizlerin eline geçti. Ancak Delhi'nin düşmesinden sonra asiler orta Hindistan'da Jhansi'nin yöneticisi Rani'nin, kuzeyde ise Maulvi adlı Müslüman fakirin önderliğinde, savaşı aynı zamanda daha bütünlüklü bir ideolojik ve örgütsel yapı kurmaya da çalışarak savaşı sürdürdüler. Ayaklanma ancak Şubat 1859'da, yüzbinlerce insan öldükten sonra bastırılabildi. Ayaklanmanın bastırılması, İngilizler'i Hindistan'ın yönetimi konusunda köklü değişiklikler yapmaya yöneltti. *East India Company* lağvedildi; Hindistan doğrudan doğruya Britanya'ya devredilerek Kraliçe Victoria Hindistan İmparatoriçesi ilan edildi. Eskiden Genel Vali'nin yürüttüğü işlevin adı ise Kral Naibliği (*Viceroy*) olarak değiştirildi. Ayaklanma sırasında İngilizler'e en sadık kalmış olan kesimler Batı eğitimi görmüş olanlardı. Dolayısıyla, 1860'dan sonra, Hindistan'da eğitime verilen önem arttırıldı ve ilkece *ICS*'de Hintlilerin de memur olabileceği kabul edildi; ancak sınavların İngiltere'de yapılıyor olması, azamî sınava katılma yaşının 19 ila 23 arasında değişiyor olması, ancak hiç değilse 15 yaşından beri İngiltere'deki okullarda okuyan birinin sınavları kazanabileceği anlamına geliyordu. 1868-75 yılları arasında *ICS* sınavlarına yalnızca 14 kişi katılabildi. Ayaklanmayı izleyen yıllarda ve özellikle 1870'lerde başlayarak, Batı eğitimi almış, İngilizlerin değerlerine göre yetişmiş ve İngilizlerin küçültücü bir şekilde *babu* diye andıkları bu meslek adamlarının, potansiyel ya da fiili memurların talep ve eğilimleri Hindistan'ın siyasal hayatına damgasını vuracaktı.

Hint Milliyetçiliğinin Doğuşu

Hint milliyetçiliği başlangıçtan beri İngilizlerin yakın gözetiminde, hatta kimi zaman etkin destekleriyle gelişmişti. *British Indian Association* (Britanya Hindistan Derneği - BIA) 1851 yılında kurulmuştu ve 1858'den sonra Naib'ler danışma amacıyla topladıkları meclislere seçtikleri üyelerinin çoğunluğunun bu dernekten olması özen gösteriyorlardı. Ancak *BIA*'nın üyelerinin çoğunluğu büyük toprak sahipleri ya da *brahman*lardı; bu bakımdan yeni güçlenmekte olan profesyonel kesimlerin sözcüsü olabilmekten uzaktı. 1876'da bunun yerine Batı eğitimi almış bir grup genç, *Indian Association*'ı kurdular ve 1879'dan başlayarak ülkenin her yanında şubeler açmaya başladılar ve 1887-88'de bunların sayısı 124'e ulaştı. Ancak başlangıçta sözkonusu kesimlerin başlıca aracı, özellikle basın ve 1870'lerde nerdeyse bütün büyük şehirlerde kurulan belediye meclisleri seçimleri için sürdürülen kampanyalar oldu. 1870'leden başlayarak bütün büyük şehirlerde belediye meclisi seçimlerinde seçmen olabilmek için ödenmesi gereken vergi miktarını düşürmeye yönelik bir kampanya başlatıldı. Bu kamuoyu oluşturma çalışmasının yerel dillerde yayınlanan gazeteler aracılığıyla da sürdürülmesine rağmen, bu dönemde Batı eğitimi almış profesyonel kesimlerin, kendilerine öncelikle muhatap aldıkları hedef hep İngiliz yönetimiydi. Sözkonusu muhalefet ve çalışmaların ikinci bir özelliği ise, ülke çapında çeşitli yöre ve şehirlerdeki taleplerin benzerliğine karşın, çalışmaların bölgesel ölçeği aşamaması, koordine edilememesiydi.

32 İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü

Kongre'nin Kuruluşu

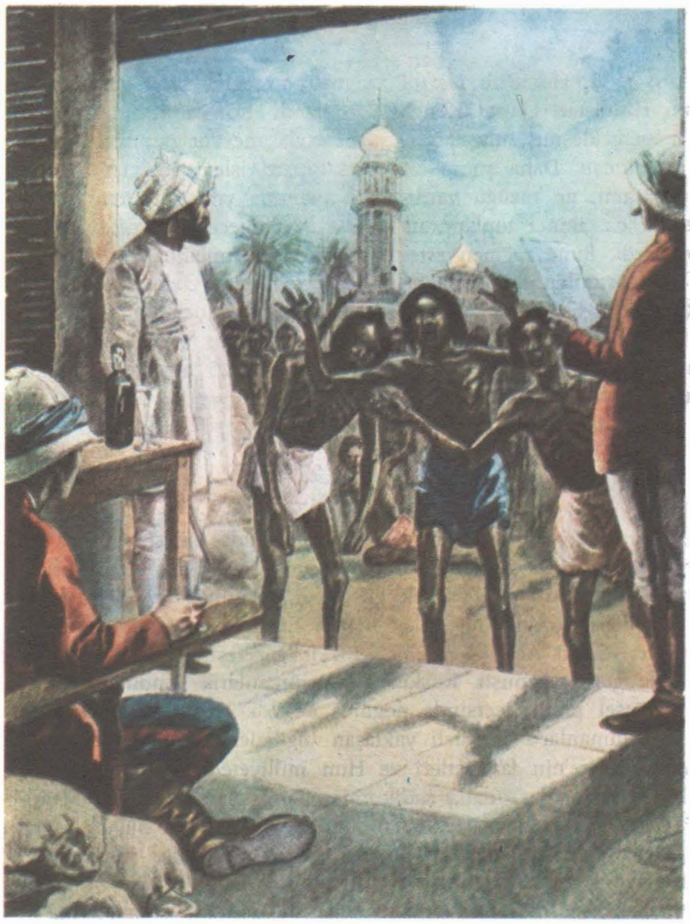
1885'te emekli *ICS* memurlarından A. O. Hume'un teşviki ve malî desteğiyle Bombay'da ilk *All-Indian National Congress* (Tüm Hindistan Ulusal Kongresi) toplandı. Kongre'nin toplanması tamamen gayrı resmî bir biçimde gerçekleşmiş, ulaşılabildiği kadarıyla mevcut bütün derneklerden çağrılan 72 delege katılmıştı. Daha sonra bir siyasal parti işlevi görecek olan *Kongre*'nin bu aşamada ne bir programı, ne tüzüğü vardı. İlk toplantıda yılda bir kere Noel sırasında toplanılma kararı alındıysa da, ikinci toplantının nasıl düzenleneceği, çağrıların hangi ilkelere göre yapılacağı tesbit edilmedi. Buna rağmen ertesi yılki *Kongre* toplantısına 434 delege katıldı ve bundan sonra da gösterilen ilgi hızla artmaya devam etti. Öyle ki on yıl sonraki 1895'teki Poona toplantısına 1584 delege katıldı. Ancak delegelerin dağılımı Hindistan'ın toplumsal yapısını temsil edebilir olmaktan çok uzaktı. Örneğin bu dönemde Hindistan'da Müslümanların genel nüfus içinde oranı tahminen yüzde 20-25 arasında olmakla birlikte Poona toplantısına yalnızca 25 delege (yüzde 1.5) katılmıştı. Öte yandan katılan 1490 Hindu delegeden 996'sı (yüzde 67) *brahman*dı.

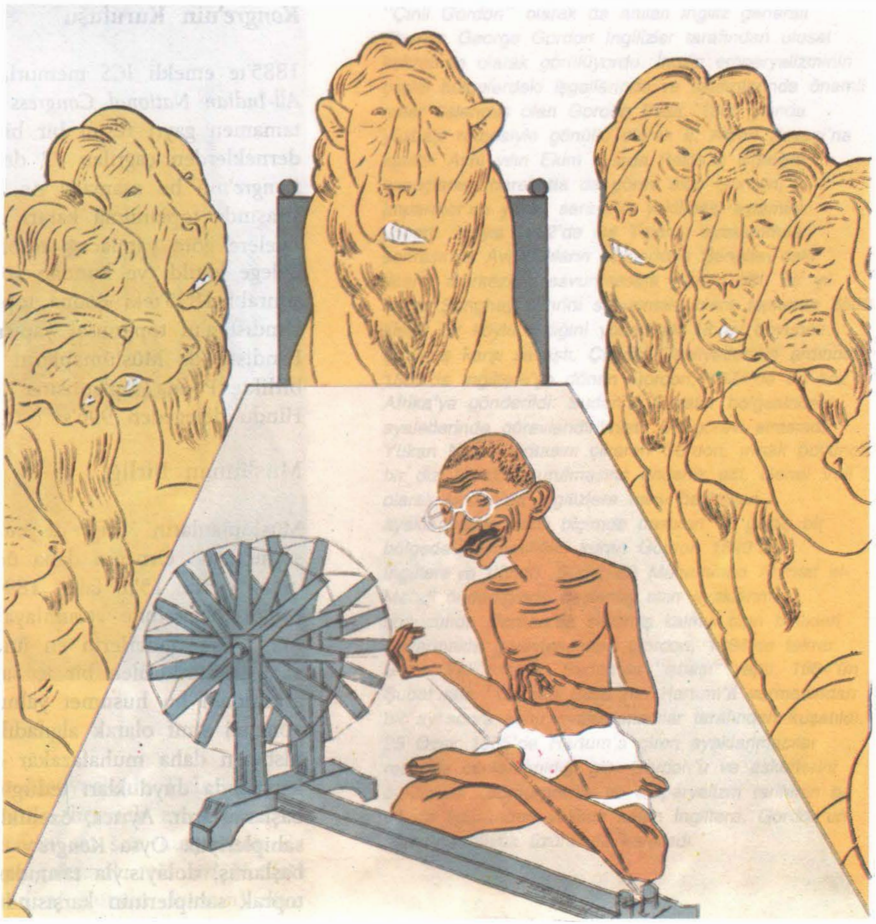
Müslüman Birliği

Müslümanların *Kongre*'de bu kadar düşük oranlarda temsil edilmesi aslında bir sürecin sonucuydu. Örneğin daha üç yıl önceki, 1892 Allahabad toplantısında Müslüman delegelerin oranı yüzde 15'ti, fakat 1890'lar boyunca bu oran giderek düşecekti. İslamiyet'i modernist bir çerçeve içerisinde yorumlayan ve bilimsel araştırmalar için Aligarh Enstitüsü'nü kurmuş olan müslüman önderlerin en ünlülerinden Seyid Ali Han, daha 1887'de gazetesinde "*Kongre*'nin silahsız sürdürülen bir iç savaş" olduğunu yazmıştı. Kuşkusuz Müslümanlarla Hindular arasındaki bu husumet yalnızca örgütsel pratik içersinde doğmuş değildi. Geçmişte geleneksel yönetici sınıf olarak algıladıkları Müslümanlar'a mesafeli yaklaşan İngilizler, özellikle de nisbeten daha muhafazakâr olanları *Kongre*'nin faaliyetleri ve Hint milliyetçiliğinin gelişmesi karşısında duydukları tedirginlikle, Müslümanlar'ı daha sadık müttefikler olarak değerlendirmeye başlamışlardı. Ayrıca, özellikle Pencab çevresindeki Müslüman önderler genellikle büyük toprak sahipleriydi. Oysa *Kongre*'yi destekleyen Hindu burjuvazi giderek sanayi yatırımları yapmaya başlamış, dolayısıyla tarımdan sanayiye kaynak aktarımının yollarını arıyordu. Bu ise onların, toprak sahiplerinin karşısında ve geleneksel hasımları olan tefecilerin yanında yeralmalarına yol açıyordu. Bu durumda Seyid Ahmed Han'ın Aligarh Enstitüsü'ndeki adamları bütün Hindistan'ı gezerek, dernekler kurulmasını teşvik etmeye başladılar ve 1906 yılında *All India Muslim League* (Tüm Hindistan Müslüman Birliği) kuruldu. Ancak, Hint Müslümanları hem tarihleri nisbeten daha yeni, hem de daha heterojen olduğundan *Birlik Kongre*'nin sahip olduğu ve geleneksel ilişkiler üzerine yükselen temsil yeteneğinden yoksundu. Güneydeki müsümanlar geçmişte kendi düşük kast statülerini yükseltmek için müslüman olmuş Hintlilerden oluşuyordu; dolayısıylü güneyde Müslümanlar neredeyse kast-dışı olan "dokunulmazlar" kadar toplum dışı kalabiliyorlardı. Diğer yandan Bengal'deki Müslüman köylüler, ise çıkarları ve hayat tarzları bakımından Hindu'lardan çok köklü bir biçimde ayrışmamıştı. *Birlik*'in başlıca güçlü olduğu alan, toprakların büyük bir bölümünün Müslüman büyük toprak sahiplerinin elinde olduğu, kuzeybatıdaki Pencap ve Birleşik Eyaletlerdi.

Kuzey Afrika'da Büyük Britanya İmparatorluğu ile Fransa arasındaki hegemonya mücadelesi çoğu kez aynı bölgelerde ve alanlarda sürüyordu. Mısır ve Sudan bu bölgelerden birini oluşturuyordu. 1882'deki İskenderiye ayaklanmasının ardından Mısır'ı işgal eden İngilizler, ardından gelen dönemde bölgenin önemli olan bütün noktalarını ellerine geçirmeye başladılar. Mısır'daki İngiliz varlığı aynı zamanda Hindistan yolunun korunmasını da öngörüyordu. Buna karşılık Fransızların hedefleri de Atlantik'ten Kızıl Deniz'e kadar olan bölgenin denetimini bir blok olarak ele geçirmek ve hegemonya altına almaktı. 1896'da İngiliz başbakanı Lord Salisbury'nin hedefleri arasında aşağı Nil ve Sudan'ı fethetme vardı. Mısır'ın işgali Sudan'ın denetimi talebini merkez ve doğu Afrika'nın, Mısır'ın güney sınırının ve Nil'in kaynaklarının korunması amacıyla gündeme getirmiş oldu. İngiliz emperyalizmi Mehdi ayaklanması (1881) ile yitirilmiş olan Sudan'ı 1896-1898'de Kitchener'in önderliğinde ele geçirdi. Ocak 1899'da imzalanan bir anlaşma ile Sudan, İngiliz-Mısır ortak yönetimine bırakıldı. Assuan bölgesi Nil nehrinin alüvyon ovası ile hemen çevresinde dar bir şerit biçiminde uzanan yöreyi kaplamaktadır. Assuan şehrinin güneydeki kısa sınırı, aynı zamanda Mısır-Sudan sınırının da bir bölümünü oluşturur. İşte bu özellikleri ile Assuan şehri önemli bir kilit noktadadır. İngilizlerin inisiyatifiyle 1889-1902 arasında yapımı tamamlanan eski Assuan barajı (sağda) Assuan şehrinin 5 km. güneyinde yer almaktaydı. Böylelikle Fransızların Suez kanalı ile hegemonyaları açısından çok önemli bir adım atmalarının ardından İngilizler de Assuan barajının yapımını tamamlayarak önemli bir adım atmış oldular.

I. Dünya Savaşı

Hindistan, 1. Dünya Savaşı'nda hiçbir muharebeye sahne olmadığı halde, kaynaklarının büyük bir kısmı savaş için seferber edildi. Yaklaşık 1,5 milyon Hintli askere alındı; 184,350 baş hayvan orduya sevkedildi; savaşa Hindistan'ın malî katkısı 146 milyon sterlini buldu. Bu seferberlik hali, ülkenin politizasyonuna da büyük bir katkıda bulundu. 1917 başında ülkede bölgesel olarak birbirini tamamlayan, biri radikal *Kongre* delegelerinden Tilak'ın, biri mistik bir İngiliz kadın olan Annie Besant'ın önderliğinde iki "yerinden yönetim" birliği kuruldu. 1916 yılında ise, *Müslümanlar Birliği* içinde kendisini *Genç Parti* olarak adlandıran ve ulemanın da desteğini alan bir grup, *zamindar*ların etkisini kırarak *Kongre* ile *Birlik* arasında bir paktın kurulmasını sağlamışlardı. *Genç Parti* özellikle savaş sırasında Almanların da propagandasını yaptığı Osmanlı Halifesi'nin çevresinde Pan-İslamist bir manevî birlik oluşturulması fikrinden etkilenmişlerdi. Önderleri Muhammed ve Şevket Ali Kardeşler Batılı kıyafetleri bırakmışlar, Aligarh Enstitüsü'nün modernist İslam anlayışını reddetmişlerdi.

Bu dönem aynı zamanda Gandhi'nin *Kongre* içinde en etkili şahsiyet haline gelme sürecinin başladığı yıllardı. Gandhi'nin modern mücadele yöntemlerinin ancak geleneksel Hinduizm tarafından meşrulaştırılabildiği takdirde benimsenmesi şeklinde özetlenebilecek mücadele perspektifi, *Kongre*, *Birlik* paktının yaşarlık kazanmasında çok etkili oldu. Savaş sona erdiğinde İngilizler'in Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmesine rıza göstermesi, *Genç Parti* içinde büyük bir tepkiye yol açtı ve Hilafet için büyük bir kampanya düzenlendi. Popüler tabanı çok daha geniş olan ulemanın da kampanyaya destek vermesi üzerine, Hilafet Hint Müslümanları arasında popüler bir dava haline geldi. Bu noktada Gandhi kampanyaya aktif olarak katılmaya karar verdi. *Genç Parti*'nin önderleri ile birlikte bir "Hilafet Günü'nün ilan edilmesi ve *Hilafet Merkez Komitesi*'nin oluşturulması için çalıştı.

Hilafet Günü'nde Gandhi, Müslümanlar'ı talepleri kabul edilmediği takdirde *hartal*a ve nihai olarak *satyaghraha*ya çağırdı. *Hartal* geleneksel Hindu kültüründe ibadet ve ruhu arındırma amacıyla geçici olarak iş yapmamaya verilen isimdi. Gandhi daha önce de yerel ölçekte siyasal amaçlarla, bunu bir grev taktiği olarak kullanmıştı. *Satyaghraha* ise, Gandhi'nin formüle etmiş olduğu, sınırları muğlak ve esnek sivil itaatsizlik ve İngilizlerle ve genel olarak haksızlarla her türlü işbirliğini reddetme anlayışıydı. Hükümet'in, Hindu-Müslüman ittifakı karşısındaki tepkisi, 1857'den beri kabul edilmiş en sert baskı yasaları olan *Rowlatt Yasa*'sını geçirmek oldu. Gandhi'nin çağrısıyla bu yasayı protesto etmek için yapılan gösterilerden birinde, Amritsar'da hükûmet birlikleri, duvarlarla çevrili bir meydanda otomatik silahlarla altı dakika boyunca hiç durmadan göstericilerin üzerine ateş etti. Ölü sayısı İngilizler'e göre 379, Hintliler'e göre 800'ün üzerindeydi. 1. Dünya Savaşı'nın sonunda Hindistan'da siyasal hayat net bir şekilde kutuplaşmış, parçalı Hint toplumu İngiliz emperyalizmi karşısında ortak bir muhalefet cephesi oluşturmuş gibi görünüyordu.

1917'de ilk tarım sendikasının kurulması, Gandhi'nin şiddet karşıtı politikasının da ilk önemli zaferi oldu. İngilizlere vatandaşlarının sefaletini göstermeyi başaran ve bu şekilde de Britanya İmparatorluğu'nun müttefikliğini talep eden Gandhi, otoritesini ve haklılığını giderek kaybediyordu. Yavaş yavaş İngilizleri ikna etmeyi başarıyor, ancak bu arada bütün büyük toprak sahiplerinin ve bir çok Hintlinin düşmanlığını kazanıyordu. Hindistan ise, ne bağımsızlık için ne de Gandhi'nin şiddet karşıtı politikası için yeterince olgunlaşmamıştı. Savaşın sonucu Gandhi için de düş kırıklıklarıyla doluydu. O da sonunda İmparatorluk hükümetiyle işbirliği yapma fikrinden vazgeçti. İngilizlerle işbirliğine karşı 6 Nisan 1919'daki hareketi bu ruhla yönetti, ama bu da tam bir iflasla sonuçlandı. Gandhi, Hint ulusal mücadelesini anlamazlar ve yardım etmezlerse, halkın eşitlik ve politik bağımsızlık için karşı koyacağını İngilizlere göstermek istiyordu. Vatandaşlarına İngilizlerin okullarında ve mahkemelerinde çalışmamalarını öğütlüyor, bu itaatsizliğin, adaletsizliği reddetmek ve bir hak arayışı olduğunu belirtiyordu. Özgürlük ancak kişisel fedakarlıklarla, baskılara göğüs gererek ve hepsinden önemlisi her türlü şiddet yöntemini reddetmekle gerçekleşebilirdi. Vatandaşlarına bu şekilde çağrılarda bulunan Gandhi, İngilizlere de şöyle sesleniyordu: "Daha güçlü olsaydım da size elimi kaldırmazdım. Size yalnızca kendi ızdırabımı duyurmak istiyorum." Bu arada İngilizler Gandhi'yi tutuklamak için fırsat kolluyorlardı. Sonunda bu fırsatı ele geçirdiler ve 6 yıla mahkum ederek onu cezaevine yolladılar. Gandhi, sağlık nedenleriyle 2 yıl sonra özgürlüğüne kavuştu. 1942'de İngilizler'e hitaben yayınladığı ünlü manifestosundan sonra Gandhi yeniden tutuklandı ve bu da 4 yıl sürdü. Bu manifestoda Gandhi, kesin tavrını belirlemiş görünüyordu: "Hindistan'ı sahiplerden azat edin ve onu Tanrı'nın kargaşasına terk edin." Solda, Gandhi'nin İngilizler'e beslediği öfkeyi kamçılayan görüntülerden birini temsil eden bir resim: Kıtlık sırasında yerliler bir ICS bölge yetkilisinden yiyecek dileniyor. Sağdaki afiş ise Gandhi'yi elinde geleneksel Hint kültürünü ve Hindistan'ın kendi kendine yeterliliğini simgelemek için seçtiği çıkrığıyla, Britanya İmparatorluğu'nu temsil eden aslanlar tarafından kuşatılmış olarak gösteriyor.

Gandhi Tagore'a Karşı

20. yüzyılın ilk yarısında Hindistan'ın yetiştirdiği en ünlü iki kişi, iki dost Gandhi ile Tagore idi. Gandhi Tagore'a "Guride" (büyük üstad), Tagore ise Gandhi'ye "Mahatma" (büyük ruh) derdi. Tagore her ne kadar Hint bilgeliğiyle kaynaştırmak istediyse de Batı kültürüne fazlasıyla açıktı. Gandhi, Batı ile anlaşabiliyor, ancak geleneksel tüm değerleri yaşamına geçiriyor ve milliyetçi bir mücadele yöntemi geliştiriyordu. Belki de temel sayılabilecek bu ve bunun getirdiği görüş ayrılıkları onların ruh kardeşliğine ve izledikleri bağımsızlık mücadelesine yansımadı. Olsa olsa patika değiştirdiler.

Gandhi politik söylemi yetersiz kalınca susup oruç tutardı. Tagore bu noktada şiirleri, şarkıları, romanları, oyunları ile iletişimi tamamlardı. Tagore fildişi kulesinde idi, sakin. Gandhi pazarın, meydanın, halkın ortasında. Kazınmış saçları, zayıflığı, çıplaklığı, sadeliği ile ermiş gibiydi. Tagore ise uzun, beyaz saçı sakalı ile gösterişli, zengin ve soylu bir aydındı. Batı'ya açık dünyasında Tagore tüketime asla karşı değilken, Gandhi neredeyse tüm dünya nimetlerinden vaz geçecekti. Tagore zaman zaman aydın safdilliği ile, "İngiliz valilerine yazılacak kusursuz, yalın mektuplarla" Hindistan'ın bağımsızlığının kazanılacağını umuyordu. Gandhi ise özgün yöntemi şöyle açıklıyordu: "Yeni bir tarzda savaşım gerekir. Sömürgeciliğe karşı Hindistan'ın bağımsızlığı kazanılabilir. Ancak, insanın içinde bulunan kötülük ile sürekli savaşmak gerekir. Özgürlük mücadelesi sürekli olandır." Bu noktada doğru olduğuna inanılan bir şey için şiddet kullanmadan mücadele etmek gerektiğini savundu. Bu kendine özgü mücadele biçimi sömürgeciliğe karşı başarılı olurken Gandhi'nin temel yöntemi, *satyagraha*, yani "gerçek üzerinde ısrar etmek"ti. Toplantılarda okuduğu bir Shelley şiiri, Gandhi'nin düşüncelerini yansıtıyordu:

Sık ve sessiz bir orman gibi
Sakin ve kararlı durun
Kaybedilmemiş bir savaşın silahları olan

Kavuşturulmuş kollar ve bakışlarla.... Gandhi ile Tagore'un çok iyi anlaştıkları gerçek bir konu vardı: Hindistan'ın asıl özgürlüğü, yeni ve özgür bir Hintli bireyin ortaya çıkmasıdır. Hindistan'ın zincirlerinin, Hint insanının kendisi tarafından yapılmış olduğunu düşünüyorlardı. Tagore bunu şöyle dile getirdi: "Mahpus, şöyle bana bu kırılmaz zinciri kim getirdi? Zinciri çok özenle döven benim, dedi mahpus."

Bu ortak sıçrama taşından hareketle siyasi mücadelelerini sürdürdüler. Tagore şiirlerin, oyunların, romanların yanısıra politik denemeler yazıyordu. 1904'te kaleme aldığı "Ulusal Hareket" adlı makalesinde Hindistan'ın bağımsızlığını hararetle savunuyordu. 1905'te Hindistan'ın İngiltere tarafından parçalanmasına karşı çıktı ve siyasal eylemlerinden ötürü üniversitelerden kovulan öğrencilerin yeniden okuyabilmeleri için çaba gösterdi. Tagore'un yaşamında önemli bir kesit de eğitim ile geçmişti. 1901'de Shantiniketan'da kurduğu *Vişva Bharati* adlı okulunu açtı. Bu okul, öğrencinin uyumlu eğitimi için deneysel projeler yürütüyordu. Gandhi okulu ziyaretinde öğretmen ve öğrencileri mutfak ve temizlik işlerinde çalışmaya ikna etti, ancak ayrıldığında bu görevlerden hemen vazgeçildi ve öğrenciler şarkı söylemeye, dans etmeye, çiçeklerle süs eşyası da yaptıkları eğlenceli eğitimlerine devam ettiler. Gandhi'ye göre Hindistan'da eğitim köktenci olmalıydı ve bu, köylerden başlayarak programlanmalıydı. Tagore'un okulu da bu genel projenin bir örnek ürünü idi. Tagore bir süre sonra Shantiniketan köyü yeniden yapılanma programını Dr. Elmhirst ile birlikte yürüterek, Batı ile Doğu kültürlerini aynı çatı altında yaşatmayı, Gandhi'nin de isteği üzerine, denedi. Ancak çok verimli bir çaba olduğu söylenemezdi. Tagore yeniden kişisel çalışmalarında yoğunlaştı. Henüz 17 yaşındayken öğrenim için gittiği İngiltere'de ve diğer batı ülkelerinde artık kitaplarıyla tanınıyordu. Batı, sanki Doğu'yu yeniden keşfetmiş gibi yoğun biçimde Tagore okuyor, kitapları onlarca baskı yapıyordu. Şair Yeats, Tagore'un şiirlerini çevresine hissettirmeden okumaya çalışmasını, ne kadar etkilendiğini anlamalarından korkmakla açıklıyordu. Ve bu şiirlerin kuşaklar boyunca, yol boylarında gezginler, ırmakta kürek çekenler ve nice insanlar tarafından okunacakları övgüsünü dile getiriyordu. Tagore, 1913 yılında Nobel edebiyat ödülünü aldıktan sonra uzun bir dünya turuna çıktı. Japonya, Amerika, Güney Amerika'yı ve başka bir çok ülkeyi, dünya halklarının yaşamlarını gözlemlemek amacıyla gezmeye başladı. Savaş ve milliyetçilik karşıtı konuşmasını 1916'da Japonya'da yaptı. 1930 yılında İngiltere'den şöyle seslendi: "Avrupa, Asya'daki moral üstünlüğünü tümüyle kaybetti artık. Şimdi yüksek ilkeler savunucusu ve adalet şampiyonu olarak değil de Batı ırkının üstünlüğünün koruyucusu ve sınırları dışındaki dünyanın sömürücüsü olarak görülüyor. Bu, Avrupa için büyük bir ahlaki yenilgidir. Asya, fiziki olarak güçsüz ve yaşamsal çıkarları tehlikeye girdiğinde kendisini saldırıdan koruyamayacak durumda olduğu halde şimdi Avrupa'ya küçümseyerek bakabilmektedir."

Tagore, Gandhi'nin yanında siyasal yaşama hep katılmaya çalışmış, sık sık da bağnazlıklardan dolayı kendini çekmek durumunda kalmıştır. Batı dünyasına açıklığı, İngilizlere karşı çıkmayacak ve giderek onları sevecek ölçüde idi. Ancak, 1915 yılında kendisine verilen "Sir" unvanını hoşgörüyle kabul eden Tagore, 1919'da Pencap'ta çok sayıda suçsuz Hintlinin katledilmesi üzerine, bir protesto mektubu ile birlikte unvanını İngiltere kralına geri verdi. Gandhi için "Belki de başarılı olamayacak, belki de insanları eşitsizlikten kurtarma çabasında İsa gibi, Buda gibi başarısız olacaktır ama, gelecekte yaşamından ders çıkarılacak bir insan olarak her zaman anılacaktır" dedi.

Gandhi, oruca başladığı bir gün mektubunda şöyle yazdı Tagore'a: "Öğle üzeri ateşli kapılardan geçeceğim. Eğer bu çabamı kutsarsan, ki bunu isterim, bana güç vereceksin. Eğer yanılıyorsam, itirafın bedeli ne olursa olsun, hatamı kabul etmeyecek kadar gururlu değilim." Bu sırada Tagore'dan bir telgraf geldi: "Hindistan'ın birliği ve sosyal bütünlüğü için değerli yaşamı feda etmeye değer. Böylesine ulusal bir trajedinin son noktasına gelmesine izin verecek kadar yüreklerimizin nasır tutmamış olduğunu umarım." Gandhi mektubuna bir kaç satır ekledi: "Telgrafın için teşekkür ederim. Girmek üzere bulunduğum fırtınada bana destek olacaktır sözlerin."

Tagore o akşam Shantiniketan'daki okulunda şöyle diyordu: "Güneş tutulmasına benzer bir gölge karartıyor bugün Hindistan'ı. Yaşamı boyunca Hindistan'ı kendi gerçeği yapmış olan Mahatma bugün en üstün fedakarlık sözünü tutmaya başladı. (...) Her ülkenin, ruhun yaşadığı ve maddi güçlerin toprağın bir karışını bile fethedemeyeceği bir coğrafyası vardır. Dışarıdan gelen hükümdarlar kapının dışında kalmalıdırlar."

Yine bu konuda, ilginç bir saptaması da var Tagore'un: "Memleketimizde konservelerin hiç el değmeden hazırlanıp kutulandığını bildiren reklamlar gördük. Bu iddia, Hindistan'ın yönetiliş şekli için de doğrudur; ona da hemen hiç insan eli değmez. Valiler, ne dilimizi öğrenmek ne de görevleri dışında bizimle bir insan olarak temasa geçmek ihtiyacını duyarlar. Ama yönettikleri bizler, soyut bir varlık değiliz, duyarlığı olan canlı kişileriz."

1912'de yazdığı *Jana-gana-mana* şiirini, 1919'da "Hindistan'ın Sabah Şarkısı"na dönüştürmüş, bu da Hindistan'ın ulusal marşı olmuştur. Bağımsızlık mücadelesinde halkın ilham kaynağı olan marşın sözlerinin bir kısmı şöyle; *Yamuna ve Ganj nehirlerinin nağmelerine karışırken adın / Hint denizinin nazlı dağları arasında edilirsin terennüm / Onları takdis etmen için dua ederler / Hint mukaddesatının idarecisisin sen / Zafer, zafer, zafer, zafer sana.*

Rabindranath Tagore (6 Mayıs 1861- 7 Ağustos 1941) soylu bir ailenin en küçük çocuğu olarak Kalküta'da doğdu. Doğa ile uyumlu kusursuz ruh dünyasını sarsan makinaların gelişimi döneminde ülkesinin gelenekleri temelinde manevi pozitivizmi seçti. Birbirlerini hayranlıkla izleyen Gandhi ve Tagore, Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesinde özgün, soylu düşünce ile pratiğin temsilcisi olmuşlardır. Tagore hep Gandhi'nin yanında yer almaya çalıştıysa da ilişkileri zaman zaman tipik politikacı-edebiyatçı ikilemlerinin küçük tartışmalarıyla renklenmiştir.

HASAN AYDIN

Hindistan Komünist Partisi

Birinci Dünya Savaşı öncesi Hindistan'da sosyalizm daha çok birbirinden kopuk gruplar içinde yaşayan bulanık bir düşünce olarak varoldu. Ne sosyalizmin gelişkin olduğu bir ülke olan İngiltere'deki hareketin gücü ve oradaki hareketle varolan ilişkiler ne de işçi hareketindeki kıpırdanmalar yaygın bir sosyalist hareketin oluşmasına temel olamadılar. Bir yandan Hint milliyetçiliği, Hinduizmin gücü ve bağımsızlık arzusu, diğer yandan İngiliz sosyalizminin etkileri sonucunda, sosyalizmle Hinduizmi bir şekilde birleştirme ve geleneksel Hint toplumunun değerlerini yücelterek sosyalist bir topluma temel olabilecek değerler olarak sunma yolundaki eğilimleri güçlendirdi. Savaş öncesinde Avrupa ve Amerika'daki Hintli sosyalistlerin oralardaki sosyalist çevrelerle kurdukları ilişkiler oldukça yoğundu. Bulundukları ülkelerdeki Hintli işçi ve öğrencileri örgütlediler, uluslararası toplantı ve kongrelere katıldılar. Hindistan'da ise sosyalist hareket kendine üzerinde gelişebilecek bir temel bulamadı. K. Showdery'nin 1907'de Kalküta'da kurduğu Sosyaldemokrat Birlik bir etkinlik gösteremedi, anarkososyalist bir çizgi savunan Ghadari Partisi militanlarının büyük bir çoğunluğunun ölüme mahkum edilip idam edilmesi veya ömür boyu sürgüne gönderilmesi üzerina ortadan kalktı.

Komünist Enternasyonal, Hindistan'da bir komünist parti kurulmasına ve güçlü bir komünist hareket oluşmasına büyük önem veriyordu. Britanya İmparatorluğu'nun bu en önemli sömürgesinde gerçekleşecek bir devrim, Asya'daki devrimin diğer ülkelere de sıçrayacak kıvılcımı olacaktı. Buna karşın Hindistan'da bir komünist partinin kurulması ancak 1927'de gerçekleşebildi. Mayıs 1927'de Bombay'da o zamana kadar ayrı durmuş küçük komünist gruplar iki İngiliz komünistin, Philip Spratt ve Benjamin F. Bradley'in önderliğinde biraraya gelerek *Hindistan Komünist Partisi*'ni *(CPI)* kurdular ve ülkenin çeşitli yerlerinde İşçi ve Köylü Partileri adı altında komünist gruplar örgütlediler. Partinin önderlerinin büyük kısmının 1929'da tutuklanarak ağır hapis cezalarına mahkum edilmeleri hareketin gelişmesine sekte vurdu. Mahkumiyet nedenleri, *Komünist Enternasyonal*'in kanundışı faaliyetleri ve Hindistan'da bir devrim gerçekleştirmeye kararlı olmasıydı. Komünist hareket bir süre öndersiz kaldı, ama diğer yandan üçbuçuk yıl süren mahkeme boyunca komünistler halk arasında büyük sempati topladılar. Tutuklulardan Spratt bu durumu şöyle anlatıyordu: "Gizli yöntemlerimizin açıklanması halkın bize hayranlık duymasına yol açtı. Biz genç insanların büyük çoğunluğunun yapmak istediğini yapmıştık. Mahkeme boyunca önemli konuşmalar yaptık ve bunlar basında yayınlandı. Komünizm lehine ne söylenebilirse onu söyledik."

Komünist Enternasyonal, 1928'de Hindistan komünistlerinin görevini İngiliz emperyalizmine karşı ülkenin bağımsızlığı için mücadele etmek, feodalizmin tüm kalıntılarını yıkmak, tarım devrimini gerçekleştirmek ve proletarya ve köylülerin diktatörlüğünü kurmak olarak belirlemişti. Komünistler, Ulusal Kongre'nin milliyetçi reformizmini ortaya çıkarmalı ve Gandhi'nin pasif direnişine karşı ülkenin bağımsızlığını kazanması için silahlı mücadelenin gerekliliği sloganını ortaya atmalıydılar. Bu görüşler *CPI*'nin 1930'da yayınladığı eylem platformuna yansıdı ve Ulusal Kongre içinde yer alan *Congress Socialist Party (CSP)*, Hindistan devriminin zaferinin önündeki en büyük engel olarak nitelendirildi. *CSP*, Ekim 1934'de Bombay'da kurulmuştu ve ulusal hareketin temsilcisi olarak gördüğü Ulusal Kongre içinde çalışıyor ve "kapitalist demokrasinin yabancı bir gücün egemenliği altında esarete tercih edilmesi gerektiği"ni savunuyordu. *Komünist Parti*'nin *CSP*'ye karşı tavrı 1935'den itibaren *Komünist Enternasyonal*'in halk cephesi teorisini savunmaya başlamasıyla birlikte değişti ve

Daha 20. yüzyılın başında, Hindularla Müslümanlar birbirlerinden farklı yapılar içinde örgütlenmişlerdi. Gerçi Tüm Hindistan Ulusal Kongresi hiçbir zaman yalnızca Hindu'ların örgütü olarak tanımlanmamıştı ama pratikte, Kongre'de Hinduların dışındaki azınlıkların ağırlıkları son derecede sınırlı kaldı. Müslümanlar için ayrı bir devlet fikri ilk kez 1933'de, Şüdri Rahmet Ali adlı bir Müslüman Hintli tarafından ortaya atıldı. Dörtbuçuk daktilo sayfası tutan bu metinde, Hindistan'da tek bir milletin yaşadığı fikrinin "tamamen saçma ve yalan" olduğu, kuzeybatı Hindistan'da Müslüman nüfusunun çok daha fazla olduğu ve bu bölgede temiz anlamına gelen "Pak"ların bağımsız bir devleti olması gerektiği söyleniyor ve bu devletin ismi için de, temizlerin ülkesi anlamına gelen "Pakistan" öneriliyordu. Bu fikir kısa süre içinde Müslüman liderler arasında kabul bulmaya başladı. 1934'de Müslüman Birliği'nin daimi başkanı olan Cinnah, başta sadece özerklik ve Müslümanlar için daha fazla temsilci, daha iyi koşullar için mücadele etse de sonraları, Hintlilere göre çok daha yoksul durumda olan Müslümanlar için özerkliğin yeterli olamayacağı ve kendi bağımsız devletlerini kurmalarının zorunlu olduğunu düşünmeye başladı. 21 Eylül 1944'de, Mohandas Gandhi'ye yazdığı mektupta "Müslümanların kaderini belirleme hakkı sadece ve kendilerine aittir ve bir millet olarak gerçekleştirilecektir..." diyordu. Buna rağmen, özellikle de Gandhi'nin karizmatik kimliği sayesinde, özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında, son derecede farklı hedeflere yönelen grup ve cemaatler bile bağımsızlık uğruna ortak gösteriler yapabiliyorlardı. Yandaki resim bu tür gösterilerden birinden çarpıcı bir görüntü sunuyor. Miting standında Gandhi'nin kalben karşı olduğu Hindistan'dan ayrı, bağımsız Pakistan'ı simgeleyen bayrağın yanında, Gandhi'nin Hindistan altkıtasının geleneksel elsanatları temelinde, iktisadi bakımdan kendi kendine yetebileceğini simgelemek için kullandığı çıkrık duruyor. Aşağıda ise geleneksel olarak, hem Hindular hem de Müslümanlarla ilişkisi hasmane olan Sihlerden biri, bir bağımsızlık gösterisinden sonra tutuklanırken görülüyor.

32 İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü

İngiliz egemenliği altındaki Hindistan kendini yürütme organlarının kararı olmaksızın II. Dünya Savaşı'na katılmış buldu. Remgarth'da toplanan Kongre Partisi yönetimi 20 Mart 1940'da Hindistan'ın savaşa katılmasına ilişkin İngilizlerin açıklamasını "kendine saygısı olan ve özgürlük tutkunu bir halkın kabul edemeyeceği bir yüz karası" olarak tanımladı. Hindistan'a dominyon statüsü tanınmasına şiddetle karşı çıkan İngiltere, 14 Ağustos 1941'de Roosevelt'le Atlantik Paktı'nı imzalamıştı. Paktın 3. maddesi "Her halkın yaşamak istediği hükümet biçimini seçme hskkı"ndan söz ediyordu. Ama, Chuchill 9 Eylül 1941'de Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada bu maddenin sömürge halklarda yanıltıcı ve kışkırtıcı umutlar doğması tehlikesi taşıması nedenlyle "Biz savaşa yayılmacı emellerle girmedik, ama elimizdekileri de kaybetmek istemiyoruz. Ben Britanya İmparatorluğu'nun tasfiyesini gerçekleştirmek için başbakan olmadım" diyecekti. Ancak Japonya'nın savaşa girmesi Uzak-Doğu'daki güçler dengesinde köklü değişikliklere yol açtı. İngilizler ağır yenilgilere uğradılar. Japonlar Singapur, Malezya ve Birmanya'yı işgal edip Hindistan kapılarına dayandılar. Durumun vahameti üzerine Churchill, Hindistan'a özerklik tanınmasını savunan ve Hintli önderlerle yakın ilişkiler içindeki İşçi Partili Stafford Cripps'i Gandhi, Nehru ve Cinnah ile görüşmek üzere Hindistan'a yolladı. Japonlar, kapağı yanda görülen ve uçaklardan attıkları bildirilerle İngiliz birliklerinin ardarda aldığı yenilgilerin güçlendirdiği bağımsızlık duygularını körüklemeye ve Hintlilerin İngilizlere karşı ulusal kurtuluş hareketine katılmasını sağlamaya çalıştılar.

Sosyalist Parti'yle bir birliğin yollarını aramaya başladı. 1936'da *CSP Komünist Parti*'yle bir birleşik cephe kurulmasına ve tek tek komünistlerin partiye üye kabul edilmesine karar verdi. Birlik çok uzun sürmedi ve parti içinde sosyalistlerle komünistlerin çatışmalarının artması ve komünistlerin önemli parti örgütlerini, sendikaları ve köylü ve öğrenci örgütlerini ele geçirmesi üzerine *CSP* 1940'da komünistleri partiden uzaklaştırma kararı aldı. *Hindistan Komünist Partisi* 1939-1941 arasında savaşa ve İngiltere'ye karşı farklı tavırlar aldı. 1939'daki Hitler-Stalin Paktı'nın etkisiyle komünistler tereddüt etmeden İngiltere'ye karşı çıktılar ve kitleleri İngiliz hükümetine karşı mücadeleye çağırdılar, kitlesel grevler örgütlediler. 1941'de Nazi ordularının Sovyetler Birliği'ne saldırmasıyla birlikte durum değişti, İngiltere artık savaşta Sovyetler Birliği'nin müttefikiydi. Dünya politikasındaki bu değişiklikler ve şimdi de kendilerinden İngiltere'yi desteklemelerinin beklenmesi komünistleri çok zor bir duruma düşürdü, buna rağmen yaklaşık altı aylık bir tereddüt döneminden sonra bu sefer de savaştan yana tavır aldılar. Bağımsızlık hareketinin yükseldiği bir dönemde komünistlerin bu çelişkili tavırları kitle desteğini büyük ölçüde yitirmelerine yol açtı. Ağustos 1947'de Hindistan'ın bağımsızlığının ilanından ve Nehru önderliğinde Ulusal Kongre Hükümetinin kurulmasından sonra *CPI* hükümeti desteklediğini açıkladı. *CPI*'nin Şubat 1948'deki ikinci kongresinde 12 yıldan beri partinin genel sekreterliğini yapan ve son dönemde izlenen sağ politikaların sorumlusu P.C. Joshi'nin yerine sol kanadın adayı B.T. Ranadive getirildi. Ranadive, proleter devrim için koşulların olgunlaşmış olduğunu açıkladı ve kongre tüm devrimcileri demokratik bir cephede birleşerek devrimi hazırlamaya çağırdı. Parti bir dizi kitlesel grev örgütlemeye, silahlı öncü birlikler kurmaya ve silahlı eylemlerle halkı devrimci saflara çekmeye karar verdi. Planlanan grevlerin ilki 9 Mart 1948'deki demiryolu işçileri genel greviydi, fakat hem bu grev, hem de bundan sonra örgütlenmeye çalışılan grevler başarısızlıkla sonuçlandı. Güney Hindistan'daki Haydarabad Prensliği'nde komünistlerin önderliğinde gelişen köylü ayaklanması Hint ordusunun Eylül 1948'de burayı işgal etmesiyle bastırıldı. *CPI*'nin 1951'e kadar izlediği bu sol çizgi kitleleri devrime götürmek yerine onların partiden uzaklaşmalarına yol açtı. Parti 1948-1951 yılları arasında yaklaşık yüz bin üyesinin büyük bir bölümünü kaybetti. Bu başarısızlıklar *CPI* içinde bir kez daha önderliğin el değiştirmesine neden oldu ve baştan beri partinin "maceracı politikalarına" muhalefet eden Ajoy Ghosh genel sekreter seçildi. Nisan 1951'de yayınlanan yeni parti programında, Hindistan'ın ekonomik geriliğinden ve işçi köylü ve çalışan entelektüellerin kitle örgütlerinin güçsüzlüğünden dolayı ülkede sosyalist bir dönüşümün gerçekleştirilmesinin imkansızlığından söz ediliyordu. Parti bütün gücünü 1951-52 kışında yapılacak olan parlamento seçimlerine yöneltti. Ağustos 1951'de yayınlanan seçim bildirgesinde "demokratik bir halk hükümeti" kurulmasını amaçladığını ve bu hükümetin işçileri, köylüleri, orta sınıfları ve ulusal burjuvaziyi temsil edeceğini söylüyordu.

Seçimlerde *CPI*, Nehru'nun *Kongre Partisi*'nin ardından en çok parlamenter çıkaran parti oldu. Parti içinde hakim olan Ajoy Gosh önderliğindeki sağ kanadın savunduğu politikalar, Kongre Partisi'nin sol kanadıyla koalisyona gitmek istemesi ve böylece oluşacak ulusal demokratik cephenin sosyalizme barışçı yollardan geçişin önemli bir adımı olacağını savunması sol kanadın muhalefetiyle karşılaştı. Sağ ve sol kanat arasında giderek artan cepheleşme, 1962'de Çin'in Himalayalar üzerinden Hindistan'ı işgale girişmesi üzerine partiyi bölünme noktasına getirdi. S.A. Dange önderliğindeki sağ kanat Nehru Hükümetinin işgale karşı silahlı direnişini desteklerken, E.M.S. Namboodiripad'ın önderliğini yaptığı sol kanat Çin'den yana tavır aldı.

Beyaz Britanya'da İşçi Hareketi

Britanya İmparatorluğu'nun beyazlar tarafından iskân edilen sömürgelerinde ortaya çıkan işçi hareketleri, Avrupa ve Amerika'da işçi hareketleri ile temelde birbirlerine benzeşen bir zeminden hareket ettiler, aynı tarihsel ve kültürel birikimlerden yararlandılar. Kuşkusuz bu sömürgeler arasında da farklar vardı; örneğin, yerel koşullardan kaynaklanan özgüllüklerin yanısıra, Kanada'da Amerikan etkisi, Avustralya ve Yeni Zelanda'da ise İngiltere'nin etkisi daha belirleyiciydi.

Kanada'daki ilk işçi, örgütleri 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktı. Kurulan ilk örgüt belki de, 1827'deki matbaa işçileri derneğiydi. İngiltere'nin vasıflı işkolları temelinde örgütlenme geleneğini sürdüren bu dernek ve sendikalar üzerindeki İngiliz etkisi 1860'lara kadar sürdü. 1873'te kurulan *Canadian Labour Union* da (Kanada İşçi Birliği) bu geleneğin doğal bir ürünüydü. 1880'li yıllarda, *Knights of Labour*'ın kurulması ve bütün işçilerin birlikte örgütlenmesinin propagandasını yapmaya başlaması ile birlikte, İngiliz etkisi yerini Amerika'nınkine bırakmaya başladı. Bu propaganda 1886'da *Trades and Labour Congress of Canada*'nın (Kanada Meslekler ve İş Kongresi) kurulması ile sonuçlandı. Ancak işçi hareketinin bu örgütsel birliği çok uzun sürmedi. 1903 yılında *Knights of Labour* diğer gruplardan koparak *National Trades and Labour Congress*'i (Ulusal Meslekler ve İş Kongresi) kurdu. 1908'de *Labour Federation of Canada* (Kanada Emek Federasyonu) adını alan bu örgüt, yalnızca çalışma koşullarının düzeltilmesi, işgününün kısaltılması gibi sorunlarla ilgileniyor, siyasal taleplerde bulunmuyordu. Gerçek anlamda sosyalist sayılabilecek yegâne örgütler 1893'de kurulmuş 17 bin üyeli *Kanada Sosyalist Partisi* ve *II. Enternasyonal*'e kayıtlı 5 bin üyeli *Sosyal Demokrat Parti*'ydi. Öte yandan, anarşistler ve anarko-sendikalistler, ABD ve İngiltere'de olduğu gibi, özellikle British Columbia'da da "tek bir büyük sendika" anlayışını savunuyor, *Industrial Workers of the World*'u (Dünya Sanayi İşçileri - IWW; bkz. Amerika'da İşçi hareketleri) örgütlemeye çalışıyorlardı.

Kanada'da böylesi bir birleşik sendika anlayışının önündeki belki de en büyük engel, Kanada'daki Fransız asıllı işgücü ile çoğunlukta olan İngiliz asıllılar arasında süregiden etnik çatışmaydı. Fransız Kanada'sında 1900'deki büyük bir grevden sonra, hıristiyanlık temeli üzerinde büyük bir sendika örgütlendi. Kilise'nin denetimindeki bu hareket sınıf mücadelesi anlayışına şiddetle karşıydı ve bünyesinde dindarlığın yanısıra hatırı sayılır bir milliyetçi eğilim barındırıyordu. I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde anarşist, sosyalist ya da Hıristiyan eğilimli bütün sendikalara kayıtlı işçi sayısı 150 bini aşmıyordu. Ancak savaş sırasında sosyalist partilerin askere yazılmama aracılığıyla yürüttüğü savaş karşıtı kampanya büyük bir yankı uyandırdı ve bunun yarattığı dinamizm savaş sonrası yıllarında da sürdü. 1918-20 arasında yaygınlaşan grevler 1920'de Winnipeg'deki genel grevle doruk noktasına ulaştı. Ertesi yıl, Rus Devrimi'nden esinlenerek bir komünist parti kuruldu. Uzun süre yasadışı çalışmak zorunda kalıp, önce *Kanada Emekçi Partisi* adı altında yasallaştıktan sonra, 1924'te *Kominist Parti* adını aldı. Ancak kitleler nezdinde önem kazanarak ciddi bir güç haline gelmeyi hiçbir zaman başaramadı. Etki alanı büyük ölçüde Rus göçmenlerle sınırlı olan *Parti*'nin üye sayısı 1928'de sadece 4 bine ulaşmıştı. Bu dönemden başlayarak *Parti* Stalin ve Troçki yandaşlarının giriştiği sert tartışmadan ötürü giderek daha da zayıflamaya başlamıştı. 1931'de polis parti yöneticilerini komplo hazırlama suçuyla tutuklayıp 5 yıl hapse mahkûm edince, *Parti* öylesine etkisizleşti ki, yasadışı ilan edilmesi önemli bir yankı uyandırmadı. 1935'te yeniden legal ilan edilen *Parti*, *Komintern*'in halk cephesi politikasını benimsemesiyle, özellikle aydınlar ve işçiler arasında genişleme imkânı buldu.

Kanada'da toplumsal muhalefetin en örgütlü düzeyine ulaştı yıllar, büyük buhran yılları oldu. Kırsal kesimdeki protesto hareketleri, 1920'lerde kurulmuş *Birleşik Çiftçiler*'in programını devralarak, *Kanada Demokratik Partisi* adı altında partileştiler. Öte yandan işçi hareketliliği, 1933 kongresinde kabul edilen programında sosyalizmi Kanada koşullarına uyarlamayı öngören *İşçi Çiftçi Partisi*'nde örgütlendi. "Planlı ve toplumsallaşmış bir ekonomi"yi hedefleyen sözkonusu program, bankaların, ulaşım araçlarının, elektrik şebekesinin ve doğal kaynakların millileştirileceğini vaadediyordu.

Avustralya'da ilk işçi örgütleri daha 19. yüzyılın başlarında kuruldular. İngiliz, İskoç ve İrlandalı işçiler beraberlerinde getirdikleri gelenekler uyarınca, vasıflı işkolları temelinde örgütlenmiş ve yalnızca ücret ve iş güvenliği gibi konularda pazarlık etmekle yetinmeyen, her türden yardımlaşma ve dayanışmayı kendi faaliyetlerinin doğal bir parçası olarak gören sendikalar kurdular.

1850'lerdeki altına hücum ve bu dalgayı izleyen hızlı kapitalistleşme, işçi hareketliliğin de bir dönüm noktası oldu. *Chartism* ve cumhuriyetçiliğin etkisiyle ideolojik donanımı giderek daha radikal bir nitelik kazanan işçilerin taleplerinde yeni vurgular belirdi: Yasama organlarında işçilerin de temsil edilmesi, 8 saatlik işgücü, dışarıdan işgücü göçünün denetlenmesi için devlet müdahalesi ve kapsamlı bir iş yasasının çıkartılması gibi. Taleplerdeki bu yenilik sendikaların başdöndürücü bir hızda kitleselleşmesini sağladı. O kadar ki, 1854'te yalnızca 54 Avustralyalı'dan biri sendikalıyken, bu oran, 1914'te dokuzda bire ulaşmıştı. 1871-75 yılları arasında İngiltere'deki yasalar sömürgeler için de geçerli kılınınca 1871'de önce Sydney, daha sonra da sırasıyla Melburn ve Adelaide'de İş ve İşçi Bulma kurumları kuruldu. Bu gelişmeleri 1880'lerde Avustralya'ya sosyalist denebilecek düşüncelerin ilk kez girmesi izledi. İngiltere'deki sosyalist hareketin kurumsal pratiğinin Avustralya'ya yansıması ise, 1887'de Sydney'de *Australian Socialist* (Sosyal Demokrat Federasyon) kurulmasıyla gerçekleşti. Ancak 1890-91 yıllarında kırsal kesimde ve belli başlı limanlarda başlatılan grevlerin başarısızlığa uğraması, işçilerin düzeni dönüştürmeye yönelik eylemlere girişme ve siyasal genel grev perspektifini benimseme konusunda cesaretlerini kırdı. Kısmen buna bağlı olarak parlamenter ve reformist bir çizgiyi temsil eden *Labour Party* hızla gelişti ve Victoira, Queensland ve orta Avustralya'da *League*'in (Avustralya Sosyalist Birliği) ve 1899'da Victoria eyaletinde *Social Democratic Federation*'un (Sosyalya'da kurulan diğer partilerle birleşti. İşçi hareketinin nisbeten daha geç bir gelişme gösterdiği Batı Avustralya'da ise, her biri farkLı karakterde ve değişik bölgelerde örgütlenmiş işçi grupları 1901 seçimlerine ortak bir listeyle katıldılar. Birleşmeden sonra *Labour* bütün eyaletlerde öylesine hızlı bir gelişme gösterdi ki, 1904'te dünyada hükümet kuran ilk işçi partisi olma başarısı elde etti. Programatik talepleri arasında siyasal hayatın demokratikleştirilmesi, bir iş yasasının çıkarılması, iş anlaşmazlıklarının yargı yoluyla çözülmesi bulunan *Labour* 1910 seçimlerinde mutlak çoğunluğu elde etti. Aynı başarıyı eyalet seçimlerinde de gösteriyordu; 1915'te Victoria hariç her yerde iktidardaydı.

Ancak önemli bazı konularda *Labour*, burjuva partilerinin çizgisini benimsiyor, "ulusal uzlaşma"nın dışına çıkmamaya özen gösteriyordu. Bunların belki de başında, "beyaz Avustralya" talebi geliyordu. Bunun berisinde, kuşkusuz, Avrupa kökenli işçilerin, yeni bir göç dalgasının yaratacağı işgücü fazlası karşısında, yaşam düzeylerini ve ücretlerini koruyamayacakları kaygusu yatıyordu. Genellikle bir yabancı düşmanlığı şeklinde ortaya çıkan bu kaygu, Asya kökenli göçmenler sözkonusu olduğunda açık bir ırkçılığa dönüşüyordu. *Labour*'un burjuva partileri ile mutlak bir görüş birliğine girdiği ikinci bir konu, Avrupa'da olduğu gibi Avustralya'da da, savaş oldu. İşçilerin partisi, 60 bin kişinin öleceği, 165 bin kişinin ağır yaralanacağı savaşın sorumluluğunu üstlenmekten çekinmedi. Kuşkusuz, savaşa karşı çıkan sol partiler yok değildi. Daha 20. yüzyılın başında Victoria eyaletinde Tom Mann'ın öncülüğünde Marksist bir sosyalist parti kurulmuş ve önce 1907'de *Socialist Federation of Australia* (Avustralya Sosyalist Federasyonu), 1910'da ise *Australian Socialist Party* (Avustralya Sosyalist Partisi) adını almıştı. Öte yandan *American Socialist Labour Party*'nin (Amerikan Sosyalist İşçi Partisi) etkisiyle 1907'de *Australian Socialist Labour Party* (Avustralya Sosyalist İşçi Partisi) kurulmuştu. Ancak bu partiler, siyasal gündemi belirleyebilmekten uzak, marjinal partiler olarak kaldılar.

Savaş karşısında İngiltere'deki *Labour Party*'nin tavrını benimsemiş olan *Australian Labour Party*, savaş sırasında da onun kaderini paylaştı. Savaşın gereklerine işçi sınıfının kazanımlarını feda etmesi, hızla itibar kaybetmesine ve bu da parti içinde tartışma ve bölünmelere yol açtı. Partinin yeni önderi ve başbakan Hughes giderek "fanatik" diye nitelenebilecek bir milliyetçi çizgiye

32 İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü

15 Mayıs 1856'da Warwickshire'da doğan Tom Mann, 1881'de İngiltere Mühendisler Birliği'ne üye olduktan sonra sosyalist mücadeleye katıldı. John Burns ile birlikte 1889'da Londra dok işçilerinin grevini örgütleyen Mann, 1898'de James Keir Hardie'nin kurduğu Independent Labour Party'nin (Bağımsız İşçi Partisi) sekreterliğini üstlendi. Bağımsız İşçi Partisi Marksizmden esinlenmiş görüşleriyle Boer Savaşına karşı çıkmış, İrlanda'nın bağımsızlığını savunmuş ve I. Dünya Savaşı sırasında anti-militarist bir tavır takınmıştı. 20. yüzyılın ilk yıllarında Avustralya'ya giden Mann, Sosyalist Parti'nin kitleselleşmesinde ateşli bir hatip ve titiz bir örgütçü olarak önemli bir rol oynadı ve bu rolünden ötürü Avustralya işçi sınıfının kolektif hafızasında kalıcı bir yer edindi. Resimde Lithgow'da 1 Mayıs 1927'de Mann'ın da posterini taşıyan bir kortej görülüyor.

kayıyordu. Avustralya'nın savaşa katkılarının ve dolayısıyla asker elımlarının artırılmasını önerisi ülkedeki referandumda elde edildiği halde başbakanlığını sürdürmesi üzerine *Labour Party* üyeleri güvensizlik oyu vererek kendisini parti başkanlığından uzaklaştırdılar. Bunun üzerine bir grup taraftarıyla birlikte partiden ayrılan Hughes, *Liberal Parti*'yle birleşerek *Nationalist Party*'yi (Milliyetçi Parti) kurdu. *Labour Party* ise gerek kendi içindeki barış yanlısı ve devrimci unsurların, gerek *IWW*'nun baskısıyla gerekse de Ekim Devrimi'nin yarattığı coşkuyla giderek daha devrimci bir çizgiye doğru kaydı. *Labour*'un bu devrimci çizgisiyle girdiği savaş sonrası dönem 4 evreye ayrılabilir: 1923'e kadar süren ilk dönemde, 1914'te 500 bin olan sendikalı işçi sayısı hızla yükselerek 1921'de 700 bine ulaştı. Bu yıllar, aynı zamanda anarko-sendikalizmin de altın yıllarını teşkil etti. Ancak *Labour Party*'nin 1921'deki Brisbane Kongresi'nde kabul edilen yeni programı, ayaklanma taktiklerini reddetmekle ve faaliyetlerini yasal ve parlamenter kanallara sınırlandırmakla birlikte, sanayinin ve pazarlamanın sosyalizasyonunu hedefliyordu. Öte yandan "beyaz Avustralya'nın korunması" talebi de programda yeralmaya devam ediyordu. 1922-23 yıllarıyla birlikte savaş sonrasının çalkantısı yerini *Country Party*'nin yeni "insanlar, para ve pazarlar" keşfetmeyi hedefleyen yönetiminde bir istikrar dönemin bırakınca, gerek *Labour Party* gerekse sendikal hareket mevzi kazanma politikalarına geri çekildiler. Kurucuları araaında, devrimci sendikacılık deneyiminden gelen bir İskoç olan J. Garden, Brisbane'de bir işçi olarak çalışmakta olan bir Rus köylüsünün oğlu ve daha sonra SSCB'nin Avustralya konsolosluğunu yapacak olan P. Simonov ve İtalyan kökenli bir aydın olan G. Baracchi *Parti*'de, 19. yüzyıl boyunca Avustralya'ya göç etmiş olan işgücünün etnik kompozisyonunun sadık bir aynası gibiydi ama ulusal kimlik yaratma ülküsünün işçi sınıfınca da benimsenmiş olduğu dönem koşullarında geniş bir yankı uyandırmayı başaramadı. 1929 seçimleri sonucunda *Labour Party* bir kez daha iktidara gelerek, dünya krizini karşılamak durumunda kalan hükümet oldu. Krize bağlı olarak 6 milyonluk ülkede işsiz sayısı 300 bini buldu. Dolayısıyla 1931 yılında *Labour* bir kez daha parçalanarak sadık muhalefet konumuna geri dönmek zorunda kaldı. II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde ise Avustralya yeniden yükselen bir işçi hareketine tanık oldu. İşgünün kısaltılması için yapılan grevlerin oluşturduğu kamuoyu *Labour Party*'nin de yeniden itibar kazanmasına yol açtı. Öyle ki savaş sırasında, yapılan 1941 seçimlerinde *Labour* bir kez daha hükümet oldu. Savaş, Avustralya'ya yarayacaktı. GSMH 1938-9 ile 1942-3 yılları arasında yüzde 63 arttı. Süren bu iktisadi büyüme, *Labour*'ın iktidarının sürekliliğini de temin etti.

Yeni Zelanda'da ise ilk büyük işçi gösterileri 1873-1896 bunalımın en derinleştiği dönem olan 1880'lerde düzenlendi. Amerika'dan esinlenerek kurulmuş olan *Knights of Labour*'ın desteğiyle 1889'dan itibaren sendikalar harekete geçti. 1890'da hareket doğruğuna ulaştı ve Avustralya liman işçilerinin grevi Yeni Zelandalı meslekdaşları için bir örnek oluşturarak, bir süre için Güney Pasifik'teki bütün limanların kapanmasına yol açtı. Grevin başarısızlıkla sonuçlanması, sendika ve işçi önderlerini hoşnutsuz çiftçilerle ittifaka yöneltti ve bu ittifakın sonucunda 1890 seçimlerinde *Liberal Parti* iktidara geldi. *Liberal Parti*, bir işçi sınıfı partisi değildi; programı, Fabianlardan ve Henry George'un sosyalizminden olduğu kadar, John Sturat Mill'in liberalizminden de izler barındırıyordu. Buna rağmen, "radikal kolektivist" aydın W. Pemper Reeves ve pragmatik politikacı Seddon gibi önderlerin yönetiminde, işçi ve küçük çiftçilerin sorunlarını bir dizi reform yoluyla çözmeye yöneldiler.

Liberal Parti iktidarı, Yeni Zelanda'da işçi sınıfının kendi bağımsız siyasal örgütlenmesine yöneldiği dönem oldu. Hernekadar çeşitli işçi gruplarını biraraya getirecek bir *Emek Birliği* kurma çabaları başarısızlıkla sonuçlandıysa da, 1905 ve 1908 seçimlerine bazı işçi adayları bağımsız olarak katıldılar. Nihayet 1910'da *Labour Party* kuruldu. Ancak sendikalist ve reformist taleplerin sözcüsü *Labor Party*, 1901'de kurulmuş *Socialist Party* ve 1908'de devrimci sendikacılar tarafından kurulmuş *New Zealand Socialist Party*'nin rekabetiyle karşılaştı. İşçi sınıfı içindeki reformist kanatla devrimci kanat arasındaki bu mücadele, sendikal faaliyetlere de yansıyordu. 1912'de Amerika'daki *Industrial Workers of the World*'den etkilenmiş bir grup anarşistin kurduğu *Red Federation* (Kızıl Federasyon) doğrudan kapitalist sistemin yıkılmasını hedefleyen bir eylem programına sahipti. Mücadele 1912-13 yılları arasında madenlerde ve limanlarda düzenlenen ve hükümet tarafından şiddetli bir şekilde bastırılan kitlesel grevlerde doruğuna ulaştı. Ancak Yeni Zelanda'nın 1914'te savaşa girmesiyle filizlenen milliyetçilik dalgasıyla, iki kanat arasındaki mücadele reformistlerin lehine sonuçlanmış oldu.

Savaş yıllarında yoğunlaşan baskılar çeşitli devrimci grupları biraraya gelerek *Birleşik İşçi Partisi*'ni kurmaya yöneltti. 1921'de ise Rus Devrimi'nin etkisi altında oluşmuş olan küçük Marksist gruplar 1921'de *Yeni Zelanda Komünist Partisi*'ni kurdular. Önceleri *Avusturya Komünist Partisi*'ne bağlı olan bu parti, bir müddet sonra bağımsız bir çizgiye yöneldiyse de, hiçbir zaman siyasal hayatın önemli bir gücü haline gelmeyi başaramadı. *Labour Party* ise, Avustralya'dakinin aksine, savaştan sonra geçici bir süre için bile bir radikalleşme sürecine girmedi. Partiye egemen olan ılımlılar, kısa vadedeki taleplerini işalziğe karşı mücadele ve sosyal hizmetlerin geliştirilmealyle sınırlandırmışlardı. 1918'de kabul edilen program "kolektifleştirmenin nihai amaç olarak benimsendi"ğini, "ancak güncel hedefin sosyalizme doğru yürüyüş" olduğunu belirtiyordu. 1920'lerde işçi hareketlerinin yaygınlaşmasına paralel olarak sendikalı işçi sayısında da artışlar meydana geldi. 1901'de 24 bin olan sendikalı işçi sayısı, 1920-21'de 97 bine, 1925'te 123 bine ulaştı. *Labour Party* ise 1919'dan 1928'e kadar düzenli olarak oyların dörtte birini alarak istikrarlı bir konum edindi. Ancak büyük krizden sonra, partinin çeyrek yüzyıldır şehirli yığınlarla sınırlı olan tabanını genişletmek amacıyla işçilerle çiftçiler arasında bir ittifak kurulmasını öngören bir stratejinin benimsenmesinin, orta sınıflardan da destek göreceğini hesaplayan partinin yeni önderi Michael Savage, gerçekten de liberal hükümetin acımasız politikalarından bunalmış kitlelerin ezici çoğunluğunun desteğiyle 1935 seçimlerinden sonra iktidar geldi.

I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Avrupa'daki bütün işçi sınıfı partilerinin savaşa destek vermesi birtakım insanları dehşete düşürdü -kimilerini teorik ve politik, kimilerini vicdani gerekçelerden ötürü. Bu dehşeti, karşı taraftan, ulusların birbirini boğazlamasının doğal ve meşru olduğuna inanan biri bile sevinerek de olsa anlayışla karşılayabilir. Çok değil, daha iki yıl öncesinden sarfedilmiş sözlerle, iki yıl sonra benimsenen tavırlar böylesine derin bir uçurumun varlığı karşısında dehşete kapılmamak için başlangıçtaki sözlere ille de inanmak gerekmiyor. *II. Enternasyonal* partilerinin ihaneti somut belli bir içerikten çok daha köklü bir "entelektüel namus" duygusunu taciz ediyor.

Aynı şeyi, Avrupa'daki partilerle aynı tarihsel ve teorik zemin üzerinde durdukları halde, beyaz Britanya İmparatorluğu'nun sol partileri için söylemek mümkün değil. Çünkü onlar benimsedikleri ırkçı tavırlarla, enternasyonalizmlerinin de bir sınırı olduğunun işaretini çok daha önceden vermişlerdi. Gerçi "ırkçı" nitelemesi, bütün Britanya sömürgelerinin sol partilerine, "beyaz Avusturalya" talebini savunan *Australian Labour Party*'ye yakıştığı kadar yakışmayabilir. Sözgelimi Kanada'nın sol partilerinin "ırkçılığı" daha ziyade bir kayıtsızlık şeklinde tezahür etti. 19. yüzyılda avcılıkla ve kürk ticaretiyle geçinen *métis*'lerle kızılderililer, doğal çevrelerinin tahrip edilmesine karşı ayaklandıklarında, sol çevrelerden, işçi hareketi içinde onları desteklemeye yönelen, ifade bulmamış bir eğilim var mıydı, bilmiyoruz. Ayaklanmanın kendisine bulduğu önder Louis Ril, Amerika'da bir akıl sağlığı kliniğinde, çok değil bir kaç yıl önce tedavi görmekteydi.

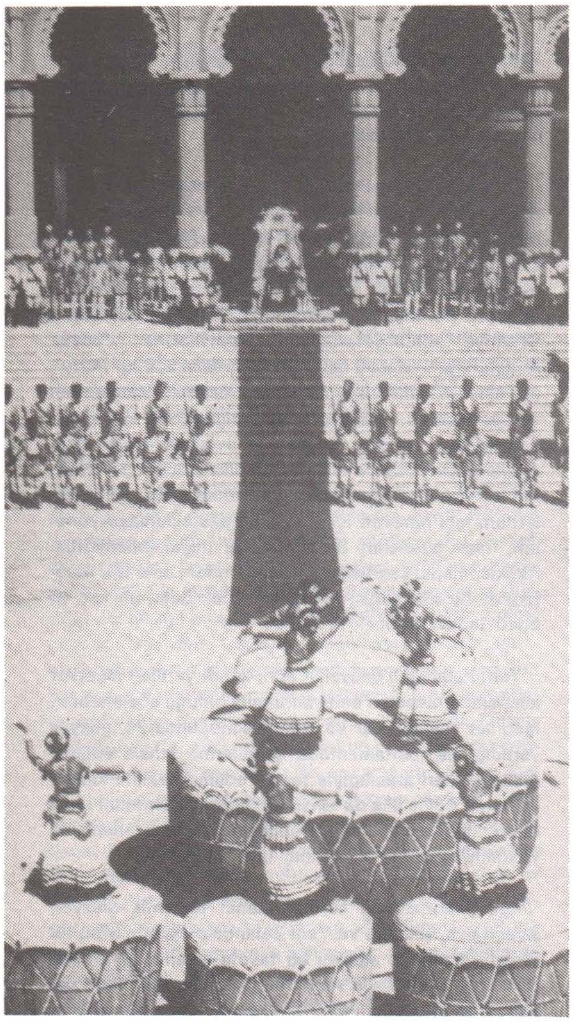
Yeni Zelanda'lı sosyalistlerin, kendi yerlileri Maoriler karşısında nispeten daha sorunsuz olduğu söylenebilir. Maoriler savaşmışlar ve bunun sonucunda 20. yüzyıla varıldığında, parlamentoda kendilerine tahsis edilmiş milletvekilleri aracılığıyla temsil edilme hakkını kazanmışlardı. Böylelikle de sol partiler emek kavramını Maorilerin de varoluşunu içerebilecek şekilde tanımlama yükümlülüğünden kurtarmış oldular.

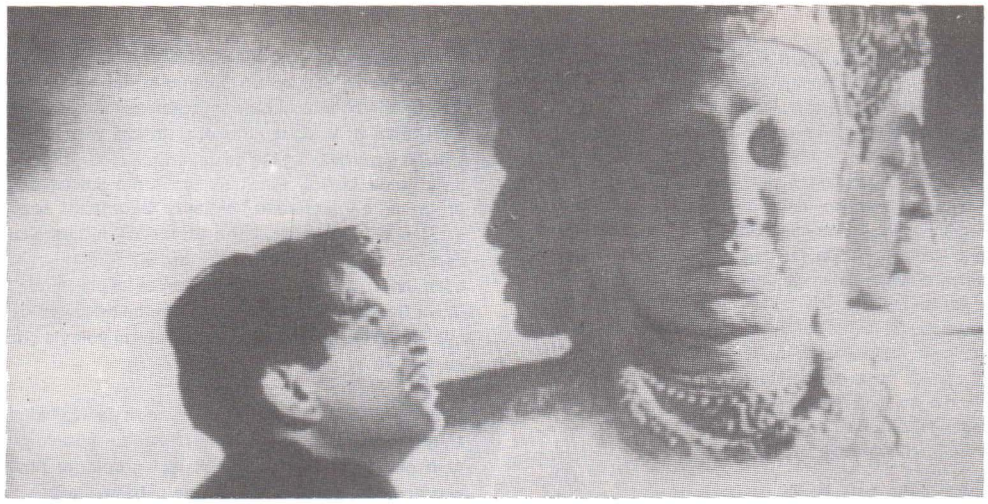
Eğer Avrupa'daki partiler ihanet etmemiş olsaydı, Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda partilerinin bu tavırları karşısında ahlakçı bir tavırla isyan etmek belki daha kolay olabilirdi. Ama 1890'ların ve 1900'ların sömürge partilerinin, *II. Enternasyonal* partilerinin geleceğini gösterdikleri, olacağı şey oldukları söylenebilir.

Yine de ahlakçı olmamak gerekiyor. Sorunun çetrefilliğini anlamak için bir başka sömürgeye, Güney Afrika'ya göz atmakta yarar var. 1922'de Güney Afrika'da patlak veren grevler dalgası, "Rand devrimi" diye anılmayı hak edecek kadar kitleseldi. Hükümet, *İşçi Partisi*'nin de desteğiyle barikatları topa tuttu. İhanet mi...? Top ateşi altında can veren işçilerin taşıdığı pankartlarda "İşçiler! Beyaz bir Güney Afrika için birleşiniz!" yazılıydı. Barikatların kuruluşuna, *İşçi Partisi*'nden kopmuş komünistler de katılmıştı. Kimin ihaneti?

Marksizmin kurucuları, siyasal mücadelelerinin başlangıcında enternasyonalistlerdi. Ama başlangıçtaki bu enternasyonalizm, tıpkı 19. yüzyıl sosyalist hareketin, bütünün ortalama çizgisinin enternasyonalizmi gibi sınanmamış bir enternasyonalizmdi. Onlar, güney Slavlar'ın, İrlanda'lıların ve hayatlarının sonunda Ruslar'ın mücadelesinin kendi temel teorik kabullerini sorgulamasına, hatta tehdit etmesine izin verdiler. Tek tek, entelektüel bakımdan ayrıcalıklı kişiler için teorik düzeyde varolan bu imkan, Batı Avrupa proletaryası için 1945'ten önce fiili bir gerçeklik kazanmadı. Öncesinde, Batı Avrupa proletaryası yalnızca kızılderililerin, Tasmanyalıların ve adını unuttuğumuz sayısız Afrika kabilesinin imhası karşısında seyirci kalmakla, hatta zaman zaman aktif olarak destek vermekle yetinmedi, Batı'nın sömürülenleri, enternasyonalizmi, örtük olarak da olsa, ortak bir yaşantıdan, bu yaşantı mülksüzleştirilme de olsa, birlikte yaşanmış, temellük edilmiş bir yaşantıdan hareketle tanımladılar. Enternasyonalizmin başka bir şekilde de kavranabileceği, yabancılığın, farklılığın paylaşılmamış bir hayatın, ille de bir sömürü ilişkisi çerçevesi içinde yaşanmayabileceği sezgisi ancak bağımsızlık savaşlarından sonra mümkün oldu. Henüz politik biçimini bulamamış bir sezgi, kurulmamış bir Enternasyonal.

ERKAN KAYILI — İSKENDER SAVAŞIR

Bölünmeyi önlemek için son bir girişim partinin yönetiminin iki kanat arasında paylaştırılması oldu. Nisan 1962'de Namboodiripad genel sekreter, Dange de başkan seçildi. Fakat bu çözüm de partinin bölünmesini engelleyemedi. Çin-Sovyet ayrışmasının ardından, Temmuz 1964'de partinin Çin yanlısı sol kanadı ayrılarak *Hindistan Komünist Partisi* (Marksist)'ni kurdu.

Seçimlerde CPI, Nehru'nun Kongre Partisi'nin ardından en çok parlamenter çıkaran parti oldu. Parti içinde hakim olan Ajoy Gosh önderliğindeki sağ kanadın savunduğu politikalar, Kongre Partisi'nin sol kanadıyla koalisyona gitmek istemesi, ve böylece oluşacak ulusal demokratik cephenin sosyalizme barışçı yollardan geçişin önemli bir adımı olacağını savunması sol kanadın muhalefetiyle karşılaştı. Sağ ve sol kanat arasında giderek artan cepheleşme, 1962'de Çin'in Himalayalar üzerinden Hindistan'ı işgale girişmesi üzerine partiyi bölünme noktasına getirdi. S.A. Dange önderliğindeki sağ kanat Nehru Hükümetinin işgale karşı silahlı direnişini desteklerken, E.M.S. Namboodiripad'ın önderliğini yaptığı sol kanat Çin'den yana tavır aldı. Bölünmeyi önlemek için son bir girişim partinin yönetiminin iki kanat arasında paylaştırılması oldu. Nisan 1962'de Namboodiripad genel sekreter, Dange de başkan seçildi. Fakat bu çözüm de partinin bölünmesini engelleyemedi. Çin-Sovyet ayrışmasının ardından, Temmuz 1964'de partinin Çin yanlısı sol kanadı ayrılarak *Hindistan Komünist Partisi (Marksist)*'i kurdu.

1967 seçimlerinde sağ Komünist Parti 7.5 milyon, Çin tarafından tanınan sol Komünist Parti ise 6 milyon oy aldı. Buna karşılık bu parti Kerala ve Batı Benga eyaletlerinde en çok oyu alarak, kurulan koalisyon hükümetlerinde de en güçlü parti olarak yer aldı. Fakat kısa süre sonra *CPI*'nin bölünmesine neden olan Çin'e karşı tutum sorunu yeni kurulan *Hindistan Komünist Partisi (Marksist)*'in de bölünmesine neden oldu. Bu sefer mesele, Kerala'da Namboodiripad ve Batı Bengal'de Jyoti Basu'nun önderliğinde hükümette yer alan partinin Kaşmir sorunundaki tutumuydu. Parti Hindistan ile Pakistan arasında bir türlü çözüme bağlanamayan Kaşmir sorununda, Hindistan devletinin resmî görüşüne yakın bir çizgi benimsiyordu. Buna karşılık Çin bu sorunda Pakistan'dan yana tavır almıştı. Diğer bir sorun da *Komünist Partisi*'nin parlamenter yolu tercih etmiş olması ve koalisyon hükümetlerinde yer almasıydı. Çin, partinin tutumunu modern revizyonizm olarak eleştirdi, parti önderleri Çin basınında revizyonist olarak nitelendirildi. Tüm bu çelişkiler Komünist Partisi'nin Nisan 1969'da yeniden bölünmesine yol açtı. Partinin sol kanadı daha devrimci taktikler izlenmesini talep ederek ayrıldı ve Charu Mazumdar ve Kanu Sanyal'ın önderliğinde *Hindistan Komünist Partisi (Marksist-Leninist)*'i kurdu.

Hint sinemasının tarihi, sinemanın tarihi kadar eskidir. Bombay'da ilk film gösterimi Londra'dakinden 5, New York'ta Edison'unkinden 3 ay sonra, Temmuz 1896'da gerçekleşmiştir. 1898'de H.S. Bhatvadekar, ithal ettiklerinin dışında kendi yapımı olan filmleri gösterime sokmayı başardı. Yine bu sıralarda Sanskritçe öğretmeni ve matbaacı D. G. Phalke, Bombay'daki evini stüdyoya çevirerek Harischanda *adlı ilk konulu Hint filmini yaptı. Ama, o dönemde oyunculuk sinema kadar revaçta değildi; hatta o denli kötü bir iş olarak addediliyordu ki, Phalke, bu işe en uygun olduğunu sandığı Bombay'lı fahişeleri bile filmlerinde oynatmayı başaramamış ve kadın rollerinde 1930'lu yıllara kadar traşlı ve makyajlı erkekler oyunculuk yapmışlardı. I. Dünya Savaşı'nın ardından Hollywood filmlerinin istilasına uğrayan Hindistan, ilk kez kadın oyuncuların rol aldıkları* Typist Girl *(Sekreter) ve* Miss' 33 *(1933 Güzeli) adlı filmlerle, etkin olmaya başladı. Yine bu yıllarda önce İngiliz'lerin, bağımsızlıktan sonra da Hindistan hükümetlerinin katı sansürü yerleşti. 1931'de sesli filmlerin ortaya çıkmasıyla Hindistan sineması dil sorunuyla karşı karşı kaldı. Bunun sonucu Bombay, Kalküta ve Madras merkezleri ortaya çıktı. Bombay filmciliği çok çeşitli dil ve geniş pazara sahip olmasının avantajını Hollywood standartlarındaki üstün yapımlar gerçekleştirerek aştı. Mogul imparatorlarının ve Hindli milyonerlerin yaşamları konuların ana ekseniydi. Kalküta merkezli Bengali sineması yazınsal ve teatral uyarlamalarla sivrildi. Güney Hindistan'daki merkez olan Madras'daki filmlerin konusunu, neredeyse unutulmaya yüz tutmuş Sanskrit mitolojisi oluşturur. (Solda) 1948'deki* Candralekha *adlı üstün yapımın ünlü davul dansı sahnesi. Film Madras'ın dünya pazarına başarılı girişinin simgesiydi. (Sağda üstte) 1951 yapımı* Awara *(Avere), Bombay'ın büyük bütçeli ilk Hint filmiydi. (Sağ altta)* Pather Panchali *(ya da Song of the Road- Yol Türküsü). 1955 yapımı bu film yönetmen Satyajit Ray'ın ilk filmiydi ve ona dünya çapında ün sağlamıştı.*

Yeşil Devrim

1960'lı yılların ikinci yarısında dünyanın çeşitli köşelerinden az gelişmiş ülkelerin ciddi ve uzun sürecek bir kıtlığın eşiğinde olduğuna dair feryatlar yükseliyordu. Özellikle Asya'da, gıda maddeleri üretiminin ihtiyacın gerisinde kalacağı, kıtlığın sürekli ve etkili bir açlık sürecinin nedeni olacağı kehanetleri birbirini izliyordu. Üstelik, bu kehanet sahipleri arasında ciddi, bilgili, güvenilir kabul edilen kişi ve kuruluşların bulunması bir dehşet havasının doğmasına neden olmuştu. Bazı tahminler pekçok fakir ülkede kişi başına düşen gıda maddeleri miktarında ortaya çıkan azalma eğiliminin uzun dönemde de durdurulamayacağı görüşüne kadar uzanıyordu.

Kısa bir süre sonra bu feryatlar kesildi. 1970'lerin başlarında felaket habercilerinin çığlıkları duyulmaz oldu. Çünkü, Afrika'nın bazı bölgeleri dışarda bırakılırsa, gıda maddeleri arzı ile nüfus ilişkisinin, yine çok olumsuz bir görünüşte olmasına rağmen, hiç olmazsa 1960'lı yılların ortalarındaki kriz döneminden daha iyi olduğu gözlenebiliyordu. Gerçi, yine geçici kıtlıklarla karşılaşılacağı biliyordu ama, kişi başına gıda maddeleri artış hızının yeniden tarihi eğilimine dönmesi, bu kez bir iyimserlik havası yaratmıştı.

Bazı başka gelişmeler de iyimserliği güçlendiriyordu. Önce, göreli fiyat değişmeleri, başka bir deyişle iç ticaret hadleri tarım ürünleri lehine hareket etmeye başlamıştı. Ayrıca hükümetlerin bu sektörü daha fazla destekledikleri, daha fazla yatırım yapılmasını sağlayıcı politikalar uyguladıkları gözleniyordu.

Kuşkusuz pekçok kişi ve çevrede önemli bir başka iyimserlik nedeni, bazı gıda maddelerinde geliştirilen yüksek verimli tohumların ve bunlarla birlikte önerilen yeni teknolojilerin ortaya çıkması, kısacası "yeşil devrim"in başlamış olmasıydı.

1960'lı yıllarda göklere yükselen açlık feryatları, aslında, Güney ve Güneydoğu Asya'da muson yağmurlarının üst üste iki yıl gelmemesinden kaynaklanıyordu. 1965-66 ve 1966-67 dönemlerinde, özellikle Hindistan'da gıda durumunun çok olumsuz bir noktaya vardığı yadsınamaz. Ama üçüncü yıl, havaların iyi gitmesi yeniden eski yapının ortaya çıkmasına neden oldu. Başka bir deyişle sürekli kıtlık ve açlık kehanetlerinin sanıldığı kadar güçlü olmadığı anlaşıldı.

Açlık, daha açık bir anlatımla, eksik ve kötü beslenme, dünyanın pekçok köşesinde kronik bir yara olarak durmaktadır. Ama çarpıcı kıtlıklar genellikle savaşlara ya da büyük doğal felaketlere bağlı olgulardır. Azgelişmiş dünyanın gıda ve tarım hastalığı sessiz bir hastalıktır. Ancak bazı durumlarda dikkati çeker, dramatikleşir. 1960'lı yılların ortalarında olduğu gibi. Yeşil devrim kavramının birdenbire bu kadar gürültü koparması böyle bir buhran döneminin yaşandığı sırada ve hemen ardından söylenir olmasındandır.

Yeşil devrim sözünü o günlerden bu yana sık sık duyuyoruz. Dikkat edilirse bu söz, dolu bir sözdür, daha doğrusu siyasi bir slogandır. Günümüzdeki anlamıyla "yeşil devrim" sözünü ilk kez ABD Uluslararası Gelişme Ajansı (AID)'nın 1960'lardaki yöneticisi William Gaud, Washington'da, Uluslararası Gelişme Derneği'nin bir toplantısında kullanmıştır.

Yeşil devrim, William Gaud ya da, aynı görüş ve amaçta olan kişiler tarafından, az gelişmiş ülkelerde, tarımsal üretimde önemli bir atılımın gerçekleştiğini, üstelik bu atılımın barışçı bir biçimde, kurumsal reformlara gerek duyulmadan ortaya çıktığını, çarpıcı bir üslupla vurgulamak için kullanılır. Teknolojik değişmenin, kurumsal ve siyasal değişme ve yenileşmenin güçlü bir alternatifi olduğunu imâ eder. Ancak izleyen yıllar, bu görüşün doğru olmadığını, bazı insanları, bazı hayal ve yanlış düşüncelerin peşine düşürmekten başka işe yaramadığını ortaya koymuştur. Kısacası, yeşil devrim sözkonusu olduğunda, gerçeklerle retorik farklıdır.

Yeşil devrim kavramı iki birbirinden farklı anlamda kullanılmaktadır. Bazı yazarlar, yeşil devrim sözünü kullandıklarında az gelişmiş ülkeler tarım sektöründe geniş çaplı bir yapı değişikliğini kastederler. Gıda maddeleri arz yeterazlığının ortadan kalktığını, tarımın artık genel kalkınma çabaları için bir darboğaz olmaktan çıktığını vurgulamak isterler.

Kavramın ikinci kullanılış anlamıysa, çok daha dardır ve tanımı oldukça kolaydır. Burada kastedilen, bazı bitkilerde sağlanan gelişme, özellikle buğday ve pirinçte bazı yüksek verimli tohumların üretilmiş olması, bu tohumlarla birlikte uygulanacak yeni bir teknoloji paketinin üretim ve verimleri arttıracağı görüşünden ibarettir. Bu arada, yüksek verimli pirinç tohumlarıyla birlikte bir başka politik slogan daha kullanılmaya başlanmıştır: "Mucize pirinç". Mucize pirinç sözünün özellikle Filipinler gibi nüfusunun hemen tamamı Katolik olan ve durmadan mucize bekleyen insanlardan oluşan bir toplumda kullanılması pek de tesadüf olmasa gerektir.

Kavrama yüklenen birinci anlamla, az gelişmiş ülkeler tarım sektöründe bir yeşil devrim gerçekleşmediği, devrimin başlama tarihinden bu yana yirmi yıldan fazla bir süre geçmiş olmasına rağmen, bugün açıkça görülmekte, bilinmektedir. Bu ülkelerde nüfusun büyük bölümü hâlâ tarımda istihdam edilmekte, hâlâ eksik ve yanlış beslenme sorunu sürmekte, bu ülkelerin büyük bölümü hâlâ gıda maddeleri, özellikle tahıllar ithalatına bağımlı bulunmaktadır.

İkinci anlamıyla yeşil devrim konusu üzerinde biraz daha fazla durulabilir. Kıtlık yılları dışında bütün tarım yapılarında gıda maddeleri üretiminin genellikle tarihi bir ortalama artış hızı çerçevesinde yükselmekte olduğu söylenmişti. Özellikle 1960'lı yıllara kadar bu yükselmenin daha çok kullanılan toprak miktarının arttırılmasıyla gerçekleştiği görülür. Ancak bu yıllarda, pekçok az gelişmiş ülkede tarıma açılabilir toprakların sınırına ulaşılmıştır. Başka bir deyişle, bundan sonra tarımsal üretim ancak verimlerin yükseltilmesi yoluyla arttırılabilecektir. Kısacası, tarım üretimini, gıda maddeleri arzını arttırabilmek için az gelişmiş ülkelerde bir teknolojik yenileşme sürecinin başlaması kaçınılmazdır.

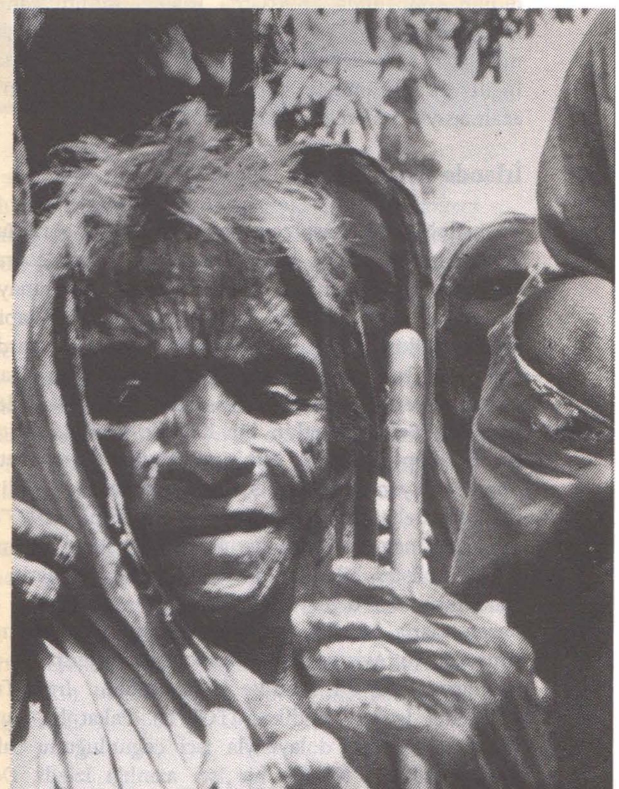
Özellikle buğday ve pirinçte yüksek verimli tohumların üretilmesi ve kullanıma sunulması, bunun yanında yeni bir teknoloji paketinin geliştirilip önerilmesi, sözkonusu teknolojik yenileşme gereğine önemli ölçüde destek sağlamıştır.

Önerilen yeni teknoloji paketinin önemli unsurları, yeni tohumlarla birlikte, daha fazla yapay gübre, ilaç gibi girdilerin kullanılması ve sulama olanaklarının geliştirilmesidir. Yeni teknolojinin bir devrim gerçekleştirdiğini, ya da gerçekleştireceğini söyleyenler, çıkış noktası olarak bu teknoloji paketinin tam bölünebilirlik özelliğini kullanırlar: Yeni paketi oluşturan bütün girdiler çok küçük parçalar halinde kullanılabilir. O halde az gelişmiş ülke tarımının hakim unsuru olan küçük ya da cüce üreticilerin de bu teknolojiyi kullanmaması için hiç bir neden yoktur. Böylece fakir çiftçi zenginleşecek, yeteri kadar gıda maddesi üretilebilecek, devrim başarıya ulaşacaktır.

Oysa yeni teknoloji paketinin küçük çiftçi tarafından kullanılamayacağı, pek çok olumsuz nedenin varlığı aradan geçen uzun yıllar boyunca açıkça ortaya çıkmıştır. Gerçekten yeni tohumların ve teknolojinin genellikle büyük ve orta çiftçi tarafından kullanıldığı, Hindistan, Pakistan başta olmak üzere pekçok azgelişmiş ülkede hükümet politikalarının da teknolojik yenileşme konusunda bu tür çiftçileri teşvik ettiği anlaşılmaktadır. Pencap bölgesinde hem Hint hem de Pakistan hükümetleri yeni tohum, daha çok gübre ile birlikte büyük traktörlerin kullanımını da teşvik etmektedir. Büyük traktörlerin tam bölünebilir olduğunu ve küçük çiftçilerin de bunları kullanabileceğini kimse ileri süremez.

Dar anlamıyla yeşil devrimin başarılı olduğunu ileri sürebiliriz. Söz konusu teknolojik gelişme olmasaydı, az gelişmiş ülkeler, toprak girdisini arttırma olanağı kalmadığı için belki de gerçek bir kıtlık tehlikesi ile karşı karşıya kalabileceklerdi. Ancak, geniş politik anlamıyla bir tarım devriminden, bu anlamda bir teknoloji devriminden bugün de çok uzağız. Tarım sektörü, tarım nüfusu, küçük çiftçiler hâlâ dünyanın en önemli sorunu olarak duruyorlar. Hızla nüfus artışı, kişi başına gıda maddeleri artış hızının yükselmesini önlüyor. Sessiz hastalık sürüp gidiyor. Kıtlık ve açlık feryatlarının su yüzüne çıkması için olumsuz dönemler gerekiyor ama, eksik beslenme, dengesiz beslenme, beslenme hastalıkları, gündemdeki ağırlıklarını hiç eksiltmiyorlar.

ÇELİK ARIOBA

Tarım üretimini arttırmayı hedefleyen teknolojik yenilenme hareketi, resimdeki yaşlı dilenci kadının gözlerindeki donukluk ve çaresizlikte ifadesini bulan yoksulluğun kökünü kazımayı başaramadı.

İrlanda Devrimi

Yüzyılın başlarında İrlanda esas olarak bir tarım ülkesi olarak kalmıştı, nüfusun çoğunluğu geçimini hala topraktan sağlıyordu ve başlıca ekonomik faaliyet İngiltere pazarı için tarımsal mallar üretmekti. Ülke, siyasal bakımdan Birleşik Krallığa bağlıydı. Bununla birlikte 19. yüzyılın büyük bölümünde *Coercion of Ireland Act* (İrlanda'ya Baskı Yasası) olarak bilinen baskıcı yasanın olanaklarıyla sömürge düzeninin sürmesini sağlayan bir genel valinin yönetimindeydi. Halkının çoğunluğu özerklik ve bağımsızlık yanlısı olan İrlanda, İngiltere Parlamentosu'nda *Irish Party* (Irlanda Partisi) tarafından temsil ediliyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısında, *Home Rule* (Yerinden Yönetim) kampanyasının yol açtığı öfke, çoğunluğu İngiltere'de yaşayan toprak sahibi aristokrasinin topraklarının bir bölümünü köylülere dağıtan bir dizi toprak reformuyla yatıştırılabilmişti.

İrlanda Milliyetçiliğinin Temelleri

Gelişmiş bir sanayiden yoksun olan İrlanda'da kapitalist kesim geniş ölçüde ticaretle ilgilenmekteydi ve İngiltere'nin büyük kapitalistleriyle doğrudan rekabet etmek zorunda kalmalarına içerleseler bile, politik istikrardan hoşnuttular. Bundan ötürü de ılımlı bir milliyetçiliğe eğilim gösteriyorlardı. Orta sınıflar arasında, İngiltere'ye olan bağımlılığın ulusal ekonominin gelişmesine engel olduğu inancının doğurduğu hoşnutsuzluk hakimdi. 19. yüzyılın başlarında İngiltere'yle politik ve ekonomik birliğin kurulmasıyla, gelişmiş İngiliz sanayii karşısında, varlık gösteremeyen İrlanda sanayii çöktü. Bu da korumacı gümrük engelleri konulmasının, İrlanda sanayisinin gelişimi açısından gerekli olduğunun anlaşılmasını sağladı. Bu düşünceler 1905'te Arthur Griffiths tarafından kurulan *Sinn Fein*'de (Yalnız Başımıza) politik bir programa dönüştürüldü. Bu örgüt İngiltere'den tümüyle kopuşu değil, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda olduğu gibi İngiltere'den bağımsız ama aynı krala bağlı olarak İrlanda'nın da İngiltere'nin sömürgeciliğine ortak olmasını savunuyordu.

Aydınlar arasındaki hoşnutsuzluk ise kültürel milliyetçilik biçiminde kendini göstermekteydi. Bunun sonucunda 1890'larda İrlanda dilinin canlanmasına ve kültürünün yayılmasına çalışan kitle örgütleri kuruldu. Bu kültürel hareket içinde, 1860-70'lerin gizli devrimci örgütlerinin mirasçısı *Irish Republican Brotherhood* (İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşliği-IRB) etkindi. Bunlar İngiltere'den tümüyle kopmak istemelerine karşın başlıca dayanakları olan topraksızlığın azalmasıyla giderek güçsüzleşmişlerdi.

İrlanda İşçi Sınıfı

Kuzeydoğuda, Belfast çevresiyse farklı bir görünüm sergilemekteydi. Buranın İskoç kömür yataklarına yakınlığı, işlek limanı ve uygun coğrafi konumundan ötürü sanayi, özellikle metal ve gemi yapım sanayii, oldukça gelişti. Bu sanayi kolları ingiliz ekonomisinin bir parçası olarak da büyümüşlerdi. Dolayısıyla yörenin kapitalistleri İngiltere'yle birleşme yanlısıydılar ve ayrılıkçı fikirlerle ilgilenmiyorlardı. Bölgenin ayırdedici bir özelliği daha vardı. İngiltere'nin 17. yüzyıldan beri varolan sömügeleştirme tarzına bağlı olarak diğer bölgeler Katolik olmasına karşın yörenin nüfusu Protestandı. Sanayileşmeyle birlikte İrlanda'nın çeşitli yerlerinden gelen köylüler, Belfast'ta etkin bir Katolik azınlık oluşturdular. Bundan da işverenler, işçileri bilinçli bir mezhep ayrımıyla birbirine düşürerek rekabete sürüklemek ve böylelikle daha düşük ücret ödemekte yararlandılar. İşçi sınıfının İrlanda politikasına yeni bir etken olarak ilk kez girmesi de yine Belfast'da oldu. Tersane işçilerinin 1907'de başlattıkları grev, Belfast'da genel greve dönüştüğünde Protestan ve Katolik işçilerin başında, İngiliz sendikacı James Larkin'in vardı. Greve polisler bile katılmışlardı. Ancak, işçilerin sokağa dökülmesi üzerine, Larkin'in sendikasındaki diğer İngiliz kökenli sendikacılar devreye girdiler ve sonuçta grev önemsiz kazanımlarla bitirildi ve James Larkin sendikadan çıkarıldı. James Larkin'in buna tepkisi, Amerika ve Avrupa'daki sendikalist fikirlerin de etkisi altında İngiliz sendika patronlarından bağımsız, yeni bir sendika kurmak oldu: *Irish Transport and Workers' Union* (İrlanda Ulaştırma ve Genel İşçiler Sendikası-ITGWU). Fakat bu sendika, 1907 grevi yenilgisi sonrasında oluşan moral çöküntüsü dolayısıyla işçi çoğunluğunu saflarına çekmeyi başaramadı. Larkin'i esas olarak yalnızca Katolik bir işçi azınlığı izledi. Dolayısıyla yeni birliğin merkezi de başlıca sanayi merkezi olan Belfast değil, işçilerin çoğunun üretim değil dağıtımda çalıştıkları Dublin haline geldi. 1908'deki mütevazı başlangıcından sonra birlik, 1910'u izleyen yıllarda , bütün Avrupa'yı saran ve *Büyük Başkaldırı* olarak bilinen işçi sınıfı militanlığı dalgası içinde hızla büyümeye başladı ve başa çıkılmaz bir güç halini aldı.

Home Rule

Bu sırada meydana gelen önemli siyasal gelişmeler içinde 1911'de, parlamentoda çoğunluğu elde etmek için *Irish Party*'ye dayanmak zorunda olan Liberal hükümet seçimleri kazandı. Liberal Parti destek karşılığında *Home Rule* sözü vermişti. Bu, durumu imparatorluğun sonuna giden bir adım olarak gören muhafazakarlar arasında gürültü kopardı. Hükümetin önerisi Lordlar Kamarasında geri çevrildi. Durumun bir anayasal bunalıma yol açması üzerine gidilen yeni seçimlerle işbaşına gelen yeni liberal hükümet de Lordlar Kamarasının yetkilerini sınırladı. *Home Rule* artık engellenemez gibi görünüyordu.

MOUNTBATTEN, LOUIS (1900-1979)

Hindistan'ın son genel valisi, İngiliz asker ve devlet adamı Louis Francis Albert Victor Nicolos Mountbatten, 25 Haziran 1900'de Windsor'da doğdu. Kraliyet ailesine mensup bir çocuk olarak iyi bir eğitim gördü. Osborne, Darmouth ve Cambridge'de okudu. 1913'de Kraliyet Donanması'na katıldı. İki dünya savaşında da gösterdiği başarılar onun bir kahraman ve çok önemli deniz komutanlarından biri olarak tanınmasına nadan oldu. Savaşın bitişinden sonra diplomatik ve siyasi görevler üstlendi. 1947'de Clement Attlee hükümeti tarafından Hindistan Genel Valiliği'ne atandı. İngiltere'nin, Hindistan'a bağımsızlığını vermekten başka çaresinin kalmadığı bu yıllarda son kral naibi olarak, kendi adıyla anılan ve hem *Kongre Partisi* hem de *Müslüman Birliği* tarafından onaylanan tasarı sayesinde Hindistan'ın Hindu ve Müslüman toplumlarının ayrı birer devlet kurmaları sağlandı ve Pakistan Hindistan'dan ayrılarak bağımsız bir devlet oldu. Hindistan'da bulunduğu sıralarda Nehru ile kurduğu dostluk, Nehru'dan geçici hükümet kurmasını istemesinde etkili oldu. 21 Haziran 1948'de değin yürüttüğü görevi süresince, yüze yakın prensliğin Hindistan'la ya da Pakistan'la birleşmesine çalıştı.

Ekim 1948'de, Hindistan'ı terkettikten sonra, Malta'da üstlenen Birinci kruvazör filosunun kumandanlığı, 1952-54 arası Akdeniz'de *NATO* deniz kuvvetleri başkomutanlığı yaptı. 1955'te aldığı Birinci Deniz Lordu unvanı, en büyük tutkularından birinin gerçekleşmesi anlamına geliyordu. Hindistan'a karşı duyduğu ilginin hiçbir zaman eksilmediğini, eski dostu Nehru'nun ölümünden sonra, onun anısına Hintli öğrencilerin bursla İngiltere'de eğitim yapmalarını sağlayan bir vakıf kurması göstetiyor. Ayrıca Hindistan'da hayırseverliğiyle tanınan karısının ölüm haberinin Yeni Delhi'ye ulaşmasıyla, parlamento'da meclis üyelerinin derhal ayağa kalkarak, saygı duruşunda bulunmaları Hindistanlı'ların da, Mountbattenlar'a karşı beslediklerí duygunun en iyi ifadesi olmuştur.

1963'de emekli olan Mountbatten, iki yüzden fazla örgütün üyesi ve bunların kırkdördünün başkanı olarak İngiliz Krallığı'nın en faal kişiliğini sergiliyordu. Lord Mountbatten, 27 Ağustos 1979'da, Protestanlarla Katolikler arası çıkan çatışmaların ardından İngiliz askerlerinin adaya girişinin onuncu yılında, İrlanda'nın batı sahillerinde yatıyla yaptığı bir gezinti sırasında, *IRA*'nın *(İrlanda Cumhuriyet Ordusu)* bir kolu *INLA* militanları tarafından öldürüldü. *IRA*'nın İngiliz emperyalizminin bu en parlak ve en başarılı kişisini hedef alışı, Mountbettan'ın İrlanda'yla doğrudan ilişkisinden ziyade, İrlandalı'ların birleşme yönündeki çabalarının boşa çıkması, İngiltere'de hükümetin başına Thatcher'ın gelişi ve adada bol miktarda bulunan İngiliz askerleriydi.

32 İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü

19. yüzyılın ikinci yarısında İrlanda'da dil ve kültürde İngilizleştirme artarak sürdü, artık tüm İrlanda'da günlük hayatta İrlanda Galcesini kullananlar yalnızca batı kıyısında ve buradaki adalarda yaşayan bir kısım köylülerdi. Diğer yandan bu gelişmeye karşı hareketler de oluştu, 1893'de kurulan "The Gaelic League" (Gal Birliği) İrlanda dilinin yeniden canlandırılması ve bu dilde yayınların desteklenmesi amacıyla çalışmalar yaptı. Birliğin etkinlikleri beklenmedik ölçüde başarılı oldu, İrlanda diline yeniden duyulmaya başlayan ilgi geleneksel İrlanda müziğinin, edebiyatının, folklörünün de yeniden keşfedilmesine yol açtı. İrlanda Gal kültürünün yeniden canlanmasının etkileri İngilizce İrlanda edebiyatına da yansıdı. Edebiyatta ve tiyatroda yeniden canlanma hareketinin başını çeken, çoğunluğu İngiliz kökenli İrlandalı sanatçılar, İrlanda kültüründen, efsanelerinden esinlendiler. Dönemin en önemli şairi William Butler Yeats'in (1865-1939 üstte solda) şiirlerinde eski İrlanda efsaneleri ve masalları gizem dolu bir dünyada yeniden hayat buldular. Çağdaş İrlanda resminin en önemli isimlerinden Louis de Brocquy'un resimlediği eski İrlanda destanı Tain Bo Cuailgne (altta sağda), içerdiği savaş, kahramanlar, tanrılar ve büyüye dayalı efsanelerle Yeats ve John Millington Synge (1871-1909) gibi bir dizi edebiyatçı ve tiyatro yazarına esin kaynağı oldu. Yeni edebiyat hareketi, kendine ürünlerini sahneye koyacağı bir kurumu da 1904'de Abbey Tiyatrosu'nun kurulmasıyla yarattı (üstte sağda). Abbey Tiyatrosu kuruluşundan 20'li yılların sonuna kadar hareketin ayakta kalmasını ve etkisini sürdürmesini sağlayan en önemli güçlerden biri olmaya devam etti. 20. yüzyıl İrlanda edebiyatının en önemli isimlerinden James Joyce (1882-1941) ve Samuel Beckett (1906-....) hayatlarının büyük bölümünü İrlanda dışında geçirdiler. Joyce, ilk önemli eserleri olan Dublinliler *ve* Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi'*nden sonra üzerinde yedi yıl çalışarak tamamladığı* Ulysses'*le dünya çapında ün kazandı* Ulysses, *20. yüzyıl romanının en önemli örneklerinden biri sayılırken aynı zamanda en "zorlarından" biri de oldu. Beckett'in uluslararası ün kazanmasına yol açan eseri ise 1952'de yazdığı* Godot'yu Beklerken *adlı tiyatro oyunuydu (altta solda). Geleneksel İrlanda müziğinin yeniden canlandırılmasında önemli rol oynayanlardan biri Sean O Riada'ydı (1931-1971).O Riada, genç yaşta ölene kadar kendi grubuyla yaptığı çalışmalarla bu müziğin yeniden sevilip beğenilmesini sağladı.*

Bununla birlikte durumu kabullenmeyi içlerini sindiremeyen kuzeydoğulu sanayiciler, *Home Rule*'u silah gücüyle engellemek üzere Britanyalı muhafazakarların desteğiyle *Ulster Volunteer Force* (Ulster Gönüllü Gücü- UVF) adını verdikleri bir grup kurdular. I. Dünya Savaşı öncesi ortamda İngiltere ile Almanya arasında ilişkilerin gerginleşmiş olmasına karşın, Almanya'dan silah satın aldılar.

Home Rule'u savunmada kararlı olan milliyetçiler de *National Volunteers* (Ulusal Gönüllüler-NV) adlı bir karşı örgüt kurarak Almanlardan silah edindiler. Britanya ordusuna *UVF*'yi salahsızlandırma emri verilmesiyle başgösteren kriz İrlanda'daki ana üs olan Durragh'ta subayların harekete geçmeyi redederek istifa tehdidinde bulunmalarıyla doruğuna çıktı. Bu karışıklık sonucunda Liberal hükümet ve *Irish Party* geri çekildi. Kriz ise ancak savaşın başlaması ve *Home Rule*'un ertelenmesi ile sonuçlandırılabildi.

1913, yalnızca bir siyasal bunalım dönemi olmakla da kalmadı. Milliyetçiler arasında çıkan önemli bir anlaşmazlık sonucunda, Dublinli önde gelen milliyetçilerden William Martin Murphy'nin başını çektiği işverenler, *ITGWU*'yu parçalamaya karar vererek işçilerden sendikayı tanımamalarını istediler. Dublin'li işçilerin buna tepki göstermeleri üzerine patronlar lokavt ilan etti ve bütün kentte işler durdu. Patronların teşviki üzerine İngiliz hükümeti duruma müdahale ederek işçileri teslim olmaya zorladı. Larkin tutuklandı ve grevi yönetmesi için yardımcısı James Connolly Belfast'tan Dublin'e getirildi.

Connolly ve İrlanda Sosyalist Hareketi

Conolly Marksizme vâkıf, yetenekli bir örgütçü olmasına karşın sendikalizmden hayli etkilenmişti. İrlanda'ya 1910'da dönmezden önce ABD'de *IWV* önderliğinde yer almış olan Connolly, İrlanda'nın bağımsızlık mücadelesiyle sosyalizm mücadelesinin kopmaz biçimde bağlı oldukları yargısıyla, yalnızca işçi sınıfının, kendi özgürlüğünün bir parçası olarak İrlanda'nın özgürlüğünü istediğini savunuyordu. Connolly'ye göre toplumsal statükonun sürmesini İrlanda'nın özgürlüğünden daha önde tutan tüm öteki sınıflar ise İngiliz egemenliğiyle uzlaşmışlardı.

Polisin saldırılarına karşı koymak için *Irish Citizen Army* (İrlanda Yurttaş Ordusu) adıyla bir savunma gücü kuran Connolly, Larkin ile birlikte İngiltere'de İrlanda ile dayanışmayı örgütledi ve Avrupa'daki sendikalardan Dublin'e gıda ve ihtiyaç maddeleri yağmasını sağladı. Connolly ve Larkin'in İngiltere'nin her yerinde kitleler önünde yaptıkları konuşmalarda onay

19. yüzyılda İrlanda ekonomisi tarıma dayalı ve büyük ölçüde İngiltere pazarına bağımlıydı. Tarımsal üretimin önemli bir bölümü İngiltere'nin yiyecek maddeleri ihtiyacını karşılamak için yapılıyor ve buraya dünya fiyatlarıyla satılıyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısında, İrlanda'da tarım alanında büyük bir kriz ortaya çıktı. Bir yandan 1845-1849 yılları arasında başgösteren büyük açlık hem insan kaybına yol açtı, hem de pek çok köylü İrlanda'yı terkederek göç etmek zorunda kaldı. Diğer yandan da artan ve yoğunlaşan dünya çapındaki rekabet sonucunda tarım ürünlerinin fiyatları giderek düştü. İrlanda'da hakim olan toprak mülkiyeti sistemi öteden beri tarımsal gelişmeye köstek olan ve toprağı işleyen çiftçileri sefalete mahkum eden bir faktördü. Çoğunluğu Protestan ve İngiliz kökenli soylular olan toprak sahipleri topraklarını çiftçilere yüksek bedellerle kiralıyorlardı. Kira bedellerinin giderek yükselmesi ve çiftçilerin ürünlerine ödenen fiyatların giderek düşmesi sonucunda çiftçiler çok zor durumda kaldılar. Britanya Başbakanı Gladstone, 1870'de çıkarttığı İrlanda Toprak Kanunu'yla tarımda sabit kira bedeli prensibinin uygulanmasını sağlamaya çalıştı, ama bir yandan kiracı köylülerin bundan yararlanmasını kısıtlayan koşullar içermesi, diğer yandan toprak sahiplerinin muhalefeti sonucunda kanun işlerlik kazanamadı. Çiftçiler kiralarını zamanında ödeyemedikleri takdirde yine hiçbir güvenceye sahip değillerdi. 1877'de patates mahsulünde başlayan düşüş, diğer ürünlere de sıçrayarak sürdü ve 1879'da pek çok bölgede açlığa ve hakim olan genel sefaletin daha da artmasına yol açtı. Toprak sahipleri, küçük çiftçilerin artık kira bedellerini ödeyemez hale gelmeleri üzerine, çözümü toprakları onların elinden alarak büyük ölçekli tarıma yönelmekte gördüler. 1877'de 980 çiftçi ailesi evleri ve topraklarından tahliye edildi, bu sayı 1880'de 2100'e ulaştı. Hem küçük çiftçilerin işlediği toprakların tahliyesini hızlandırmak isteyen toprak sahiplerinin çabaları, hem de bu tahliyelerin sonucunda ülkenin dört bir yanında işleyebilecek toprak peşine düşen köylülerin artması kira bedellerinin yükselmeye devam etmesine yol açtı. Tahliyeler sırasında çeşitli dramlar yaşandı, çiftçiler aileleri ve birkaç parça eşyalayıyla yersiz yurtsuz kaldılar, yer yer umutsuzca direnmeye çalıştılar. 1890'daki bir tahliyeyi görüntüleyen yukardaki fotoğrafta görüldüğü gibi, toprak sahipleri İngiliz birliklerini devreye sokarak tahliyeleri bir savaş havasına sokmaktan çekinmediler. Tarımda yaşanan sefalet ve tüm bu gelişmeler sonucunda İrlanda'da toprak sahiplerine ve başarısız ve yetersiz toprak reformu girişimleriyle sorunu çözümlemekten uzak kalan İngilizlere karşı muhalefet gelişti ve radikalleşti. 1879'da bu ortamda kurulan Michael Davitt ve Charles Stewart Parnell'in önderliğindeki Land League (Toprak Birliği) muhalefet hareketinin başını çekti. Parnell'in üyesi olduğu İrlanda Partisi, Land League'i destekleyerek mücadelenin parlamenter alana da yansımasını sağladı. Tarımdaki sefalet ve toprak mücadelesi, 1916'daki silahlı ayaklanmaya giden sürecin en önemli faktörlerinden biri oldu.

sağlamalarına rağmen Britanyalı sendika önderleri, dayanışma grevleri örgütlenmesi yolundaki tüm girişimleri sabote ettiler. Altı ay süren sert mücadelelerden sonra işçiler, patronların öne sürdükleri koşulları kabul ederek işe dönmek zorunda kaldılar. Birçok militan işçi, işten atılıp hapsedildi ancak sendika bunlara karşın ayakta kalmayı başardı. Larkin para toplamak için ABD'ne gitti, Connolly ise sendikayı yeniden örgütlemeye girişti. Bu mücadele, Connolly'nin mülk sahibi sınıfların görünüşteki milliyetçiliklerine karşın, Britanya devleti ile işbirliği yapmaya gönüllü oldukları yolundaki çözümlemesini kanıtlamış gibiydi.

Savaşın patlak vermesiyle birlikte, İngiliz sendika önderleri, Avrupanın her yanındaki işçi önderlerinin çoğunluğu gibi, savaşta kendi hükümetlerinin yanında yer aldılar. İrlandalı önderler de ister birlikçi ister milliyetçi olsunlar savaşı desteklediler. *UVF* önderlik içinde bir bölünme geçirdikten sonra topluca askere yazıldı *NV*'lerin çoğunluğu da aynı şekilde davrandı. Açlık ve yoksulluktan sürünmekte olan birçok *ITGWU* üyesi de bu sonu gelmeyen sıkıntılarla başedebilmek umuduyla orduya yazıldı.

NV'lerin *Irish Volunteers* (İrlanda Gönüllüleri-IV) adıyla anılan ve *IRB* üyelerince yönlendirilen bir kesimi, İngiltere'de başgösteren sorunlara, İrlanda'nın özgürlüğünü elde edebileceği fırsatlar gözüyle bakıyordu. Connolly de *II. Enternasyonal*'in, genel grevler dahil, mümkün her yolla savaşın karşısına çıkılmasını savunan perspektiflerine dayanarak savaşa karşı çıktı. 1913'te sendikalist taktiklerin başarısız kalması yüzünden genel grev gerçekleşemeyince, Connolly tüm görüşlerini yeniden değerlendirmek durumunda kaldı. Bir yandan, propaganda ve seçimden yana sosyal demokrat partilerin karşı karşıya kaldıkları sınavdan başarıyla çıkamamış olmaları, öte yandan, ister sosyalist, ister sendikalistlerce yönetilsin geniş tabanlı sendikaların da çok farklı bir durumda olmayışları, tutarlı, merkezî, etkin bir örgüt ihtiyacını dayatıyordu. Bunlara ek olarak, kitlesel işçi sınıfı eylemiyle savaşın durdurulması başarılamadığı ve başlangıçta işçiler bütünüyle eylemsiz sayılmasalarda eylemleri yetersiz kaldığı için Connolly, daha yaygın bir mücadele doğrultusunda örnek alınabilecek bir eylem biçimi örgütlemenin gerekli olduğunu düşünmeye başlamış, savaş karşısında sosyalizm ve İrlanda'nın özgürlüğünden yana bir ayaklanma propagandasına girişmişti. Bu, kendisini, *IRB* önderliğine yaklaştırınca onların 1916 Paskalya yortusunda ulusal bir ayaklanma başlatma planına katıldı ve ayaklanmayı birlikte tasarlamaya giriştiler.

Paskalya Ayaklanması ve Bağımsızlık Savaşı

Ancak, ayaklanma büyük bir fiyasko ile sonuçlandı. *IRB* önderleri ayaklanmayı paskalya yortusu pazar gününde yapılması planlanan *Gönüllü* manevraları ile örtmeyi tasarlamış ama bunu *Gönüllüler*'in ılımlı önderlerinden saklamışlardı; ılımlı önderler, durumu farkedince manevraları iptal ettiler. Dublin dışında yalnızca birkaç küçük çatışma oldu. Dublin'deki isyan ise, beş gün süren ve şehir merkezinin büyük bir bölümünün İngiliz topçusu tarafından bombalandığı sert sokak çatışmalarının ardından bastırıldı. Kocaları Britanya ordusunda asker olan çoğu 1913 lokavtını yaşamış işçi kadınlar teslim olan isyancıların suratlarına tükürdüler.

Ayaklanma kitle desteğinden yoksundu ama, geçen aylar içinde durumda köklü değişiklikler başgösterdi. Savaşın büyüsü büyük bir hızla çözülmeye başlamıştı. 1916'nın

32 İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü

sonraki aylarında savaşa giren tüm ülkelerde gelişmeye başlayan savaş karşıtı duygular, İrlanda'da ayaklanma önderlerinin uğradığı zulüm dolayısıyla, daha da ileri vardı. Ayaklanmanın hemen ertesi günü kurulan Harp Divanında çatışma sırasında aldığı yaralardan ötürü ölmek üzere olan Connolly de içlerinde, on beş isyancı idama mahkum edilerek kurşuna dizildiler. Halktaki bu yeni savaş karşıtı düşünceler, 1917'de İngiliz Hükümetinin zorunlu askerliği uygulama çabaları dolayısıyla daha da şiddetlendi.

Cumhuriyetçi adayların parlamento seçimlerinde ikili monarşi yanlısı *Sinn Fein* örgütünü ele geçirerek politik bir araç olarak kullanmaları sonucunda kazandıkları sansasyonel zaferlerin ardından Cumhuriyetçi mahkumlar da affedildiler. Connolly'nin ölümü ve Larkin'in uzakta, ABD de olmasından ötürü siyasal bilince sahip bir önderlikten yoksun olmasına karşın işçi sınıfı, Nisan 1917'de zorunlu askerlik yasasına karşı ülke çapında bir günlük bir grev gerçekleştirerek sahip olduğu potansiyelleri sergilemişti. Ancak, yeni bir mücadele için koşullar henüz hazır değildi. Aralık 1918'deki seçimlerde *Irish Party* silindi. *Sinn Fein* İrlanda'ya ayrılmış 105 sandalyeden 73'ünü aldı. Bunda en büyük etken Westminister'deki İmparatorluk parlamentosunu boykot ederek bunun yerine Dublin'de bir *Dail Eireann* (İrlanda Meclisi) kurulması temelinde bir platformu savunmuş olmasıydı. *Sinn Fein* milletvekillerinin çoğu orta sınıftan meslek sahipleri, küçük bir bölümü ise küçük işadamlarıydı. *Irish Party*'yi desteklemiş olan burjuvalarsa parlamentoya temsilci sokamadılar.

Ancak, parlamentoda işçi sınıfı da temsil edilemiyordu. Sendikaların siyasal kolu olan *Labour Party* (İşçi Partisi), "Emek beklesin", yani, toplumsal sorun ulusal sorunun çözülmesine tabi kılınsın talebine seçimlerde aday göstermeyerek uymuştu. Devrimin önderliği bütünüyle radikal küçük burjuvazinin eline geçmişti. *Dail* üyelerinin çoğu büyük bir ihtimalle, İrlanda'daki İngiliz kurumlarını tanımayı reddetmeye ve Versailles Barış Konferansındaki diplomatik manevralara dayanan pasif bir mücadeleyi desteklemekten yana çıkacaklardı. Ancak, *Irish Republican Army* (İrlanda Cumhuriyet Ordusu-IRA) adı altında örgütlenen *Gönüllü* militanlar, İngiltere'yi yenilgiye uğratmak için bir sivil itaatsizlik gösterisinden daha fazlasına gerek olduğunu fark ettiler. Silah ele geçirmek için polis kışlalarına saldırılar düzenlemeye başladılar. *Dail* de bu saldırıların sorumluluğunu üstlenmek zorunda kaldı. Artık bağımsızlık savaşı başlamıştı.

Ulusal ve Toplumsal Kurtuluş Çatışması

İşçi sınıfının kendisi adına giriştiği bağımsız mücadelelere karşı ise bütünüyle farklı bir tavır takınılmıştı. Güneyde çarpışmaların başlamasıyla hemen hemen aynı zamanda Belfast'ta imalat sanayii işçileri, haftada 44 saat çalışma talebiyle greve gittiler. Grev hızla Belfas'a yayıldı ve tüm İrlanda'da yankı uyandırdı. Fakat *Dail* Katolik ve Protestan işçilerin Belfast'taki birleşik eylemini görmezden geldi, ve ardından İngiliz kökenli sendika önderleri, imalat sanayii işçilerinin haftalık çalışma saatlerini 54'ten 47'ye indirmekle birlikte öteki işçilerin sorunlarına çözüm getirmeyen bir uzlaşmayı 1907'de olduğu gibi, işçilere kabul ettirdiler.

Doğru düzgün konuşmasını bilmeyen, istediğini ifade edebilmek yeteneğinden yoksun, anlamsız ve kontrolsüz bir öfke içinde köylü kılıklı biri, bir İrlandalı parlamenter... İngilizlerin, İrlandalılara ve İrlanda milliyetçiliğinin temsilcisi olarak gördükleri Westminster'deki parlamento üyelerine tepeden bakışları bu karikatürde özetleniyor. 20. yüzyılın başında, 1900'de İrlanda Partisi, *Britanya Parlamentosunda İrlandalılara ayrılmış olan 103 sandalyeden 81'ine sahipti. İrlanda milliyetçiliği, bu yılda Birleşik Krallığın Güney Afrika'da sürdürdüğü Boer Savaşı'na karşı tepkiler ve İrlandalıların Boerlere duydukları sempatiyle beslenerek güçlendi. Aralarında çeşitli siyasi ayrılıklar olan milliyetçi gruplar ve akımlar bu konuda birleştiler. Kraliçe Victoria'nın Boer Savaşı'na katılan İrlandalı askerleri ne kadar takdir ettiğini dile getirmek için İrlanda'ya yaptığı ziyaret çeşitli protestolara yol açtı. İrlanda milliyetçiliğinin önemli bir akımı da Arthur Griffith'in kurduğu* Sinn Fein *hareketiydi. Griffith, parlamentarizme alternatif bir modelden, Avusturya-Macaristan tipi bir ikili İngiltere-İrlanda krallığı kurulmasından yanaydı. İngilizlerin İrlanda'dan atılması ve bağımsız bir İrlanda Cumhuriyeti kurulması için mücadele eden, Fenian'ların devamı olan* Irish Republican Brotherhood *(İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşliği), kültür alanında da Gaelic League ve yeni edebiyatçılar milliyetçi hareketin içinde yer alan diğer akımları oluşturuyorlardı.*

Limerick "Sovyeti"

Milliyetçiler sınıf ıücadelesini gözardı etmişlerdi ama işçilerin ulusal mücadeleyi görmezden gerdikleri söylenemezdi. Limerick'te Cumhuriyetçi eylemleri bastırmak için sıkıyönetim ilan edilmesi üzerine Sendikalar Birliği bir genel greve giderek sıkıyönetim kaldırılana kadar üç hafta boyunca şehrin kontrolünü eline geçirdi. Limerick Sovyeti olarak bilinen bu olay işçilerin mücadelesinin ulusal ve toplumsal sorunlara katkısını ülke çapında yükseltti.

1919'a gelindiğinde ülkenin büyük bölümünde İngiliz denetiminin bir hükmü kalmamış gibiydi. Cephaneliklere düzenlenen baskınlara fırsat vermemek ve *IRA* saldırılarından korunmak için polis, şehir dışındaki kışlalardan büyük garnizonlara çekildi. Birçok yerel yönetici *Dial*'a bağlılıklarını bildirdiler, çok yerde İngiliz mahkemelerinin yerini Cumhuriyetçi mahkemeler aldı. 1920'lerin başlarında da İngiltere'ye vergi ödenmesi tümüyle durduruldu.

İrlanda tarihinin en önemli isimlerinden biri, İrlanda milliyetçiliğine, Home Rule *(Yerinden Yönetim) etrafında sürdürülecek mücadeleyle yeni bir anlam kazandırmış, önceleri halkın gözünde bir "kahraman" olup daha sonra gözden düşen Charles Stewart Parnell'dir. Büyük toprak sahibi bir Protestan'dı. Buna rağmen, o dönemdeki (19. yüzyılın sonları) birçok İrlandalı büyük toprak sahibinin aksine, İngiliz hakimiyetine muhalif bir aile içersinde yetişti. 1875'de, 29 yaşındayken, parlamentoda 56 sandalyeyle temsil edilen İrlandalı'ların oluşturduğu,* Yerinden Yönetim Birliği*'nin ve daha sonra* Büyük Britanya Yerinden Yönetim Konfederasyonu*'nun başkanlığını yaptı. Yoksul İrlanda köylülerinin sorunlarını hep gündemde tutmak için parlamento çalışmalarını sürekli olarak engellemesi, liberal başbakan Gladstone'u 1881'de,* İrlanda Toprak Yasası*'nı çıkartmak zorunda bıraktı. Yasayı yetersiz bularak, Parlamento çalışmalarını engelleme siyasetini sürdürmesi tutuklanmasına ve yasanın "yasadışı" ilan edilmesine neden oldu. Ancak hareketin giderek parçalanması Parnell'i İngiliz hükümetiyle uzlaşmaya doğru itti. 1882'de serbest bırakılışından sonra, yeniden girdiği Parlamento'da engelleyici tavrından vazgeçerek, Muhafazakarlar ve Liberaller arasında, İrlanda sorununu ele alış tarzlarına göre kâh biri kâh öbürüyle uzlaşmacı bir siyaset güttü. Parnell, özellikle İrlanda'nın kadim geleneklerinin yeniden diriltilmesinin Avrupa'nın çıkmazı için de bir çözüm olacağına inanan Yeats gibi aydınlar için İrlanda milliyetçiliğinin en olumlu yönlerinin simgesi haline geldi. Ancak önce, İrlanda'lı bir bakanın Dublin'de bir parkta öldürülmesiyle Parnell arasında kurulan ilişki (sonradan suçsuzluğu kesin olarak saptansa da), daha sonra karısının, çok yakın arkadaşlarından biriyle olan ilişkisi ve bu nedenle boşanmaları, özellikle Katolik İrlandalılar başta olmak üzere halkın ona duyduğu güvenin sarsılmasına ve Parnell'in de siyasetten çekilmesine neden oldu.*

İrlanda'nın ve Ulusal Hareketin Bölünmesi

İngiliz hükümeti otoritesini geri almak üzere, politik ve askeri iki yanlı bir strateji geliştirdi. Politik olarak milliyetçi bir karakter arzetmeyen Kuzeydoğu sorununun, sayıları dokuz olan Ulster ilçelerinden altısının ayrılarak çözülmesine karar verildi. Böylece, Birleşmeci çoğunluk bire karşı iki olarak sağlama bağlanacak, bu idari bölünme ekonomik bakımdan da yararlı olacaktı. Bölgeye İrlandalılar arasında yalnızca "Kuzey" olarak anılacak olan Kuzey İrlanda adı verilecek ve Belfast ve Dublin'de görev yapacak olan parlamenter hükümet yalnızca içişleriyle ilgilenecek, dışişleri ve savunma ise Westminster'a bırakılacaktı. Güney'de Cumhuriyetçileri bu politik yapıyı kabule zorlamak için bir askerî baskı politikası yürürlüğe konuldu. 1919-20 boyunca içlerinde yalnızca Cumhuriyetçiler değil, sendikacılar ve başka eylemciler de bulunan birçok muhalif tutuklandı. Buna ek olarak İngiltere'de eski askerler ve lümpenproleterlerden oluşan bir paramiliter kuvvet oluşturuldu. Sertlik ve saldırganlıklarıyla kısa zamanda kötü bir ün edinen bu kuvvetlere üniformalarının renginden ötürü *Black and Tans* (Kahverengi ve Siyahlılar) adı takılmıştı.

Nisan 1920'de siyasi tutukluların açlık grevine gitmeleri işçi sınıfının kararlılığını bir kere daha kanıtlamasına olanak verdi. Üç günlük genel grevden sonra tüm mahkumlar serbest bırakıldı. Mayısta tersane işçileri araç yapımını, demiryolu işçileri ise askerleri taşımayı reddettiler. Bu da, dar kır yollarından sevkedilen askerlerin pusuya düşürülmesini kolaylaştırdığından gerillaların işine yaradı. Kırlarda köylüler ve topraksız tarım işçileri, geniş topraklara el koyarak aralarında bölüşmeye giriştiler. Tarım işçileri, süt üretiminin egemen olduğu güneybatıda yağ fabrikalarının denetimini ellerine geçirdiler. Batıdaysa kömür madeni işçileri ücret taleplerinin reddedilmesi üzerine ocakları işgal ettiler. Her iki olayda da, kızıl bayraklar çeken işçiler, "sovyetler" kurduklarını ilan ettiler.

İrlanda İşçi Partisi *gibi bağımsızlığı kazanmak için silahlı mücadele verilmesine karşı. olan ve İrlanda milli burjuvazisinin temsilcisi olan* Irish Party *(İrlanda Partisi) İngiliz hükümetinin savaş ilanını desteklediğini açıklamış ve* Home Rule*'un (Yerinden Yönetim) derhal uygulanmaya konulmasını talep etmişti. Emperyalist savaşın devrimci bir savaşa dönüştürülmesi yanlısı devrimci sendikacı James Connolly, İrlanda'da proleter bir devrimin gerekli ama olanaksız bulduğundan burjuvazinin ilerici kesimiyle ittifakı zorunlu görüyordu. Connolly ve taraftarları* Fenian*'ların uzantısı illegal bir örgüt olan* İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşliği*'yle birleştiler. Protestan burjuvazinin silahlı gücünü oluşturan* Ulster Volunteer Force*'a (Ulster Gönüllü Gücü) karşı* İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşliği *18 bin kişiden oluşan* Irish Volunteers*'i (İrlanda Gönüllüleri) kurmuştu. Askerî eğitim yaparken görülen* Ulster Gönüllüleri *Katolik bağımsızlıkçıların her türlü direniş eylemini İngiliz burjuvazisi ve polisinin açık desteğiyle bastırmada oldukça etkili oldular.*

32 İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü

1913'de, James Larkin'in önderliğinde Ulaştırma ve Genel İş Sendikası'*nın düzenlediği grevlerin güçlü ordu desteğiyle bozguna uğraması sonucu Connolly, işçilerin kendilerini savunacak bir orduya ihtiyaçları olduğunu düşünürek gayri nizami* İrlanda Yurttaş Ordusu'*nu kurdu. Connolly ile birlikte Biritanya ordusundan ayrılmış Jack White tarafından yönetilen orduyu çoğunlukla sendika üyeleri işçiler oluşturuyordu. İrlanda'nın bağımsızlığı için mücadele eden örgütler arasında en etkin silahlı güç olarak kabul edilmesine rağmen,* Yurttaş Ordusu *toplamı yalnızca yaklaşık 250 kişi oluşturan küçük birimlerden oluşuyordu. Bu orduyu destekleyen kadın örgütleri de vardı. Bu tür kadın örgütlerine komuta edenlerden biri de, aristokrat bir aileden gelen İrlandalı Kontes Markievicz'di. Paskalya Ayaklanmasında* Yurttaş Ordusu'*na hizmet eden Kontes, sadece bir yurtsever değil aynı zamanda bir sosyalistti. Fotoğrafta,* Yurttaş Ordusu *Özgürlük Binası önünde bir gösteride görülüyor. Connoly'nin astığı pankartta "Ne Kral'ın Ne Kayzer'in, Yalnız İrlanda'nın Askeriyiz!"yazıyor.*

İşçiler Milliyetçiliğe Kurban Ediliyor

Bu noktada Cumhuriyetçi önderler bütün mücadelenin kaderini belirleyen bir karara vardılar. Ulusal mücadeleye hiçbir katkısı olmayan toprak sahipleri ve patronların temsilcileriyle yaptıkları görüşmelerin ardından, halkın enerjisinin ulusal sorunlardan toplumsal sorunlara çevrilmesini kınayarak el konulan toprakların sahiplerine iadesiyle görevli arazi mahkemeleri kurdular. *IRA* birlikleri bu kararların yerine getirilmesi için kolluk gücü olarak kullanıldı. Cumhuriyetçi hareket kesinlikle olarak mülkiyet hakkının yanında tavır almıştı. Ulusal burjuvazi ile yakınlaşma politikası için alan temizlenmiş bulunuyordu.

Kuzeyde ise, Birlikçiler pogromlar ve bir gericilik dalgasıyla birlikte kendi parlamentolarını kurmak üzere hazırlığa başladılar. Temmuz'dan başlayarak Belfast'ın Katolik gettolarına yönelen saldırılar, tersanelere de yayılarak yalnızca Katolikleri değil, önceki yıl grevlerin başını çeken Protestan sendika önderlerini de safdışı etmeyi amaçlıyordu. Kuzeyde sadakatinden şüphe edilen unsurların tasfiyesi bu biçimde sürerken Güneyde yeni baskı tedbirleri yürürlüğe sokuldu. Siyasal hükümlüler için toplama kampları kuruldu. Karşılıklı katliamlar sıradan bir hal aldı. *Black and Tans* tarafından sivillere karşı girişilen bastırma hareketlerinde artış oldu. Ancak, bir uzlaşmaya zorlamak üzere hem İngiltere içinden hem de uluslararası alandan hükümet üzerine baskılar gelirken, Cumhuriyetçiler arasında da Katolik kilisesi ve iş çevrelerinden gelen baskılarla daha ılımlı unsurlar öne çıkmaya başladı. Ancak 1921'in ilk aylarında da süren tutuklamalar sonucunda gözetim altına alınanların sayısı 3.200'e yükseldi, hapisanelerde 1.500 kişi vardı, 1000 kişi ise yargılanmayı bekliyordu. İngiliz birliklerinin giriştikleri katliamlar ise durmadan artıyordu.

Mayıs 1921'de İrlanda Hükümeti Hakkındaki Yasa'ya göre kurulan hükümetin gözetimi altında yeni seçimler yapıldı. Güney'de *Sinn Fein* adaylarına karşı hiçbir aday gösterilmediğinden herhangi bir olay olmadı. Kuzey'de ise yaygın huzursuzluk vardı ve Birlikçiler ezici bir çoğunluk sağlamışlardı. Bu, çoğu kere polisin yol göstericiliğinde yeni yeni pogromlara girişilmesi için bir vesile oldu. Kuzey, Cumhuriyetçilere tek bir darbe bile vuramadan Milli Devrime kurban edilmişti, ve bu devletçik de bütün muhalefete karşı gericilik gösterileri arasında yerli yerine oturdu. 1921'den sonra, hem İngiliz hükümeti hem Cumhuriyetçiler üzerindeki baskıların daha da çok artması üzerine bir silah bırakışması anlaşmasına varıldı ve görüşmeler başladı. Bütün yıl boyunca süren görüşmeler sırasında aslında, İngilizlerin şartlarına boyun eğmeyi ya da topyekun savaşı kabul etmeyi dayatan bir ultimatomla karşı karşıya kalan İrlandalı heyetindekilerin çoğu buna rıza gösterdi. Antlaşma koşullarına göre, İrlanda, İmparatorluğun bir parçası olarak yasama bağımsızlığı elde edecek ve altı Kuzey ilçesinin ayrılması tescil edilecekti. Antlaşma Cumhuriyetçi hareket ve *Dail* içinde bir bölünmeye yol açtı. Ancak şaşırtıcı bir biçimde anlaşmazlığın ekseni Kuzey'in ayrılması değil, İngiltere ile ilişkilerin mahiyetiydi. Cumhuriyetçi militanlar İngiltere ile bütün bağlar koparılmadıkça tatmin olmazken, ılımlılar, bu İngiliz krallığını resmen tanımak anlamına gelse bile, yasama bağımsızlığını kabullenmeye hazır görünüyorlardı. Anlaşmazlığın temelinde bu kendisini açıkça ortaya vurmuş görünmese de bir sınıf ayrımı bulunuyordu. Ilımlılar, toplumsal statükoyu benimseyen ve burjuvazi ve öteki mülk sahibi sınıflarla birleşmek isteyenleri, militanlar ise statükodan kazanacak birşeyi bulunmayanları, işçileri köylüleri ve topraksız emekçileri temsil ediyorlardı. Sert bir tartışmanın ardından Antlaşma *Dail* tarafından 57'ye karşı 64 oyla kabul edildi ve Aralık 1921 sonunda *IRA* ve *Sinn Fein* Antlaşma karşıtı ve Antlaşma yanlısı hiziplere bölündüler. Ortam iç savaş için hazır hale gelmişti ama her iki yan da bu savaşı başlatmaya o kadar istekli görünmüyorlardı. Başlangıçta her iki hizip de Kuzey'in katolik gettolarını savunmada işbirliği halindeydiler. Ancak İngiliz birlikleri geri çekilip askeri üsler en güçlü *IRA* hizbi tarafından ele geçirilmeye başlanınca durumun hep böyle belirsizlik içinde sürüp gidemeyeceği de açığa çıktı.

İç Savaş

Ekonomik gerileme dolayısıyla başvurulan ücret indirimleri karşısında işçilerin işyerlerini işgale başlamalarıyla birlikte toplumsal gerilim de arttı. İşsizler kamu binalarını işgale girişirlerken toprak işgali yönündeki ajitasyon kızıştı. Kuzey'de baskınlar, adam öldürmeler ve kitle halinde tutuklamalar yoğunlaşırken *IRA* birlikleri gettoları savunmaya çabaladılar ve yeni sınır boyunca silahlı çatışmalar patlak verdi. İngiliz hükümeti İrlanda'da Kuzey'de *IRA* faaliyetlerine son vermeyi ve Antlaşma karşıtı güçleri silahsızlandırmayı amaçlayan bir istikrar arayışı içine girmişti. Çatışmanın odağında 1922'de Antlaşma karşıtı güçler tarafından askeri karargah olarak işgal edilen Dublin'deki Four Courts (Dört Mahkeme) adıyla anılan adliye binası yeralıyordu. Haziran sonlarına doğru, kendilerini İrlanda Geçici Hükümeti olarak ilan eden Antlaşma yanlısı güçler Four Courts'un teslim olmasını istediler. Cumhuriyetçilerin bunu reddetmesi üzerine, Geçici Hükümet birlikleri, binayı İngilizlerden sağladıkları cephaneyle topa tuttular. İç Savaş başlamıştı.

Kısa süre içinde Four Courts'la birlikte siyasal olarak en uzlaşmaz Cumhuriyetçi önderler de ele geçirildi. Geride kalan *IRA* önderleri, siyasetçilerin boğazlarına kadar siyasete gömülmeleri yüzünden "Cumhuriyet"e ihanet ettikleri gerekçesiyle siyasete kuşkuyla bakmaya başlamışlardı. Bu yüzden salt askerî bir stratejiye yönelerek, kendi hükümetlerini kurmayı ya da

"Cumhuriyet"in savunulması için ilahi çağrılarda bulunmanın ötesinde herhangi bir siyaset ileri sürmeyi redederek toplumu harakete geçirme imkanlarını bütünüyle kaybettiler. Bu yaklaşımın sonucunun önceden tahmin edilebilir olmasına karşın İç Savaş, Mayıs 1923'e kadar amansızca sürüp gitti. Bağımsızlık savaşında verilenden çok daha fazla kurban verildi ve aralarında Four Courts'da ele geçirilenler de olmak üzere pek çok *IRA* önderi yargılanmaksızın idam edildi, birçok Cumhuriyetçi tutuklu ele geçer geçmez kurşuna dizildi.

Karşı Devrimin Zaferi

İç Savaş sonrasında zaferi kazanan karşı devrimciler işçi ve köylü hareketlerini bastırmak ve ülke çapında düzeni yeniden tesis etmek üzere patronlar ve toprak sahipleriyle işbirliğine giriştiler. İrlanda'da artık Westminster'den yürütülen İngiliz yönetimi yerine Dublin'den yürütülen İrlanda yönetimi hüküm sürüyordu.

Ancak, geriye doğru bakıldığında gelişmesi 50 yıl sürmüş ve bunun, kökten değişmiş olan dünya kapitalist sistemi içinde gerçekleştirilebilmesi için himayeci politikaların terki gerekmiş de olsa İrlanda'nın sanayileşmesinin *Home Rule* ile birlikte atılmış olduğu görülür. İngiliz yönetiminin sürmüş olması halinde, hakim eğilimin hükmünü icra edeceği ve İrlanda'nın İngiliz ekonomisi için bir tarım ürünleri ve işçi kaynağı olarak kalmış olacağını kestirmek mümkündür. *Home Rule* sayesinde ülke, tüm yurttaşlarına iş bulmayı başarmış olmasa bile, bir sanayi ülkesi haline geldi.

Ulusal Devrim sırasında ne tür bir toplum uğruna savaşıldığı tartışmanın başlıca konusuydu: İrlanda işçi sınıfı özellikle 1919 ve 1920'de özgül mücadele ve egemenlik biçimlerini kendiliğinden el yordamıyla keşfetti. Yalnızca İrlanda içindeki gelişmelerle yetinmeyerek işçi sınıfının uluslararası tecrübelerinden dersler çıkartmaya uğraştı. Grev ve işgal komitelerini bilinçli olarak "sovyet" diye adlandırmış olmaları bu bakımdan önem taşır. Bununla birlikte, Connolly'nin katledilmesinden sonra, İrlanda işçi sınıfı ulusal ve toplumsal mücadeleler arasındaki bağı kavrayabilen ve Kuzey ve Güneyin işçi sınıflarının mücadelesini birbiriyle ilişkilendirebilen bilinçli bir önderlikten yoksun kalmış oldu. Bu, burjuva milliyetçiliğinin Kuzeyli işçilere işsizlikten başka birşey vermemesi ve işçileri Ulusal Devrim'e kurban etmiş olması bakımından özel bir önem taşır. Devrimci sendikalizmin 1913'teki, Sosyal Demokrasinin de 1914'teki yenilgilerinden sonra Connolly, işçi sınıfının merkezî siyasal örgütlenmesinin gerekliliğini yavaş yavaş kavramaya başlamıştı. Ancak, askerî örgütlenme ve mücadele biçimlerini benimsemiş olması izleyicilerinin *IRA* tarafından yutulmasına ve bağımsız bir işçi sınıfı önderliğinin yitirilmesine yol açtı. Connolly'nin ölümüyle İrlanda işçi sınıfı onun kıratında ve görüş genişliğinde bir önderden yoksun kaldı. Hem merkezî hem demokratik olacak böyle bir işçi sınıfı örgütü, onun ölümünden 18 ay sonra Avrupa'nın öteki tarafında ortaya çıktı. Böyle bir önderlikten yoksunluk Ulusal Devrimin yolundan sapmasına yolaçtı. Devrim hâlâ ülkenin birleştirilmesi yoluyla tamamlanmaya muhtaç bulunuyordu.

Ayaklanma sonrası çekilmiş bu fotoğraf, Büyük Postanenin kuşatılması sırasında büyük bir cesaretle çarpışan bir grup kadını gösteriyor (yanda). 1959-1973 arası cumhurbaşkanlığı yapacak olan ve Paskalya Ayaklanması sırasında yakalanıp idama mahkum edilen ama Amerikan kökenli olduğu için idamından vazgeçilen Eamonn de Valera'nın portresi (üstte) İrlandalı Gönüllüler *bayrağına işlenmişti.*

CONNOLLY, JAMES (1868-1916)

İrlandalı bir göçmenin oğlu olarak, 5 Haziran 1868'de İskoçya'nın Edinburg kentinde doğan İrlanda'nın ilk Marksist işçi önderlerinden James Connolly, 1896'da, henüz 28 yaşındayken *ISRP*'yi (İrlanda Sosyalist Cumhuriyetçi Partisi) kurdu. 1898'de Parti'nin yayın organı *Worker's Republic*'in editörlüğünü yapmaya başladı. 1903-1910 arasında New York'da yaşadığı süre içersinde *IWW*'nin (Dünya Sanayi İşçileri) kuruluş çalışmalarına katıldı. 1912'de James Larkin'le, birlikte Tipperary bölgesindeki Clonmel'de *ILP*'yi (İrlanda İşçi Partisi) kurdu. *İrlanda Ulusal Ulaştırma ve Genel İş Sendikası*'nın çeşitli işkollarında dayanışma grevleri düzenlemesi sırasında Larkin'in en önemli yardımcısı oldu. 1914'te I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine savaşa karşı tavır alan Connolly, İrlanda'nın sömürge bağımlılığından kurtuluşunun da, işçi sınıfının toplumsal kurtuluşu ile mümkün olduğunu savunan tutarlı bir enternasyonalistti.

1915 yılını, ayaklanma anında mücadelenin stratejı ve taktiklerini, sokak savaşının kendine özgü özelliklerini inceleyerek geçirdi. Connolly'nin önderliğinde 23 Nisan 1916'da Dublin'de Paskalya Yortusunda başlatılan zamansız ve hazırlıksız ayaklanma felaketle sonuçlandı. Uluslararası sosyalist hareket içinde de yankılanan ayaklanmayı Plehanov, "zararlı bir hareket" olarak nitelerken Troçki "İşçiler öçlerini Lloyd George'un cellatlarından alacaklardır", diye selamladı. Lenin ise, ayaklanmanın bir "darbe" olduğu iddiasını kınadı ve "İrlandalıların talihsizliği, Avrupa proletaryasının isyanının henüz olgunlaşmamış olduğu bir sırada ayaklanmalarıdır" diye değerlendirdi. Connolly, ayaklanmanın bastırılması sırasında İngilizler tarafından ağır yaralı olarak ele geçirildikten sonra, Harp Divanında gizli duruşmada yargılanarak idama mahkum edildi, kangrene dönüşen yaraları nedeniyle ayakta duramaz haldeyken, 12 Mayıs 1916'da Dublin'de bir koltuğa oturtularak kurşuna dizildi.

Bir eylemci önder olduğu kadar İrlanda'nın ilk Marksist siyasal yazarı da olan Connolly'nin eserleri arasında *Labour Made Easy* (Zahmetsiz Çalışma), *Labour in Irish History* (İrlanda Tarihinde Emek), *Reconquering Ireland* (İrlanda'nın Yeniden Fethi) sayılabilir.

32 İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü

Gandhi'nin 1928'de Kongre *içindeki çalışmalarına geri dönmesini, büyük bir örgütlenme faaliyeti izledi. Mayıs 1929'da 56 bin olan* Kongre *üyesi sayısı, yaz içersinde 500 bine yaklaşmıştı. İngilizler'in Hindistan'ın yönetimini yeniden gözden geçirmek üzere oluşturdukları* Simon's Komisyonu*'nun hiçbir Hintliyi içermemesi üzerine, Gandhi, 1930'da bir kez daha bir işbirliği yapmama kampanyası ilan etmeye karar verdi. Yerli ve merkezî çeşitli meclislerde yeralan* Kongre *üyeleri görevlerini terkettiler. Bu kez, kampanyanın ülke ölçeğindeki teması, İngilizlerin tuz imalatı üzerine koymuş oldukları tekeldi. Gandhi yaklaşık 400 km.lik bir yürüşten sonra, bir grup arkadaşı ile birlikte deniz kıyısına vararak, yasalara aykırı bir şekilde deniz suyunu kaynatıp tuz yaptı. Ancak ülke ölçeğindeki bu ortak temanın yanısıra, kampanya sırasında her yörede insanlar kendi özgül sorunları için mücadele ettiler. Örneğin Gujarat'ın bazı bölgelerinde toprak vergileri ödenmemeye başlandı. Kimi yerlerde, görevlerini terketmeyen Hintli devlet memurları, toplumsal bir tecrit edilme stratejisine maruz bırakılarak istifaya zorlandı. Bombay şehrinde kimi mahallelere polis giremez oldu. Merkezî Eyaletler'de toprak sahiplerinin de desteğiyle ormanlarla ilgili yasalar ihlal edildi. Kampanya sırasında yaklaşık 60 bin kişi hapse girip çıktı. Ancak kampanyanın en önemli yönlerinden biri, resimde görüldüğü gibi, o zamana kadar Hindistan'ın siyasal hayatında neredeyse hiç rol oynamamış olan kadınların katılımıydı. Gandhi kendi şiddet karşıtı, sivil itaatsizlik anlayışının, özellikle kadınların mizacı ve yeteneklerine çok uygun düştüğünü düşünüyordu. Kasım 1930'a varıldığında, 360 kadın, kampanyadaki rollerinden ötürü hapsedilmişlerdi. 1931'de kampanyayı sona erdiren anlaşma, daha çok geçici bir ateşkes niteliğini taşıyordu. Gandhi güvenlik güçlerinin faaliyetlerine yönelik geniş bir soruşturma yapılması ve hükümetin el koymuş olduğu toprakların geri verilmesi talebinden vazgeçti, Hükümet de, tuz üretilen bölgelerde yerli halkın kendi ihtiyaçları için tuz yapabileceğini kabul etti. Daha da önemlisi, bundan böyle* Kongre *Londra'da sürdürülmekte olan yuvarlak masa toplantılarına katılmayı kabul etti.*

Hindistan'ın Bağımsızlığı

1. Dünya savaşı sonrasında, Hindistan'daki çeşitli cemaat, kast ve gruplar arasında, oluşturulan ortak muhalefet cephesinin ömrü kısa oldu. Gerçi, Gandhi'nin 1 Ağustos 1920'de çağırdığı *swadeshi* (İngiliz mal ve hizmetlerini boykot etme ve işbirliği yapmama) çağrısı görünüşte başarılı olmuştu. Kimi yerlerde, örneğin Bombay şehrinde yerel seçimlerde oy kullanma oranı yüzde 8'e kadar düştü; 200 avukat mahkemelerden ve barolardan çekildi; resmî İngiliz mahkamelerinden bağımsız *panchayat* adlı mahkemeler kuruldu. Ancak aynı zamanda, bu politizasyon geleneksel topluma içkin olan çıkar çatışmalarının sertleşmesine, sıcak mücadele biçimlerine dönüşmesine yol açıyordu. Birleşik Eyaletler'de Gandhi'nin çağrısına uyan topraksız köylüler, Müslüman *zamindar*lara karşı da mücadele etmeye, toprak işgal etmeye başladılar. Pencap'ta, işbirliği yapmama kampanyası, rakip Sih gruplar arasında dini mülkleri kimin kontrol edeceği hakkında bir çatışmaya dönüştü. 1921 sonunda İngilizleri de hedef alan şiddet eylemlerinin yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte Gandhi kampanyaya son verdi.

Tam Bağımsızlık Talebi

1919-22 arasındaki mücadeleyi yönlendiren *swaraj* (bağımsızlık) ideali Gandhi ve *Kongre* önderliğinin çoğunluğu tarafından Britanya İmparatorluğu'nun bünyesi içinde dominyon statüsü şeklinde yorumlanmıştı. 1922-47 arasındaki gelişmeler, bu çözümün olanaksızlığını kanıtladı.

1922-28 arasında Hindistan'daki Britanya yönetiminin uyguladığı seçici baskı politikası, geçici bir süre için tüm Hindistan düzeyinde yürütülen mücadeleyi parçalamayı başardı. 1922'de Gandhi tutuklandı; 1924'te ülkedeki komünist önderlerin büyük bir bölümü tutuklandı. Öte yandan, yönetim Gandhi'nin işbirliği yapmama politikasının başarısızlığa uğraması karşısında hayal kırıklığına uğramış *Kongre* önderlerinin yerel politika düzeyinde aktif rol almasına destek veriyor, onları yeniden içermeye çalışıyordu.

Pakistan Kavramının Doğuşu

Ancak bu daralmış kadro içersinde, bütün kanatlarıyla birlikte, gelecekte bağımsız Hindistan'ı kuracak siyasal kadroların çekirdeği oluştu. Bu çekirdeğin sol kanadının kadroları arasında, geçmişte İngilizler'e karşı bireysel şiddet eylemlerine katılmış militanlar da vardı ve bu kanadın ideolojik önderliğini Motilal ve oğlu Jawaharlal Nehru yapıyordu. Sol kanadın problemi, bir yandan *Kongre* içinde, bağımsızlığı siyasal kerte ile sınırlandıran ve toplumsal düzeydeki bütün dönüşüm projelerine karşı çıkan Patel önderliğindeki sağ kanada karşı bir üstünlük kazanmak, öte yandan da komünistlerin karşısında inanılır bir seçenek oluşturmaktı. 1928'de Nehru komünist aday karşısında *Tüm Hindistan Sendikalar Konfederasyonu* başkanlığını ancak bir oyla kazanabilmişti.

1928 yılında, Jawaharlal Nehru, sol kanadın görüşlerinin bir özeti sayılabilecek bir rapor yayınladı ve raporun *Kongre*'yi bölmesini önlemek için, o sırada sağ kanadın önderi Patel'le birlikte yerel bir *satyaghraha* düzenlemekte olan Gandhi *Kongre*'de daha faal bir rol almaya çağrıldı.

Nehru raporu ve Gandhi'nin katkıları, *Kongre*'nin bundan sonra Britanya hükümeti karşısındaki en güçlü odak haline gelmesini sağladıysa, gelecekteki Hindistan-Pakistan bölünmesinin de temellerini atmış oldu. Rapor, bağımsız Hindistan'ın yönetim biçimini, güçlü bir merkezî devlet tarafından yönetilen bir federasyon olarak betimliyordu. Müslümanlarsa, kendilerine ayrılmış özel milletvekilliklerini lağveden ve güçlü bir merkezî devlet öngören bu raporun, kendilerini yeni devlette ikinci sınıf vatandaş konumuna indirgeyeceğinden ürküyordu.

Savaş ve Bağımsızlık

Bu sırada, Britanya hükümeti, Hindistan'ın yeni statüsünü belirlemek için, *Kongre* partisini dışarda bırakan ve özellikle yerel racaların desteğini alan bir dizi yuvarlak masa toplantısı başlatmış, buna tepki olarak da Gandhi önderliğindeki *Kongre* yeni bir işbirliği yapmama kararı almıştı. Ancak artık Müslüman örgütler, *Kongre*dense Britanya hükümeti ile işbirliğine daha yatkın bir eğilim içine girmişti. 1930'lardaki *satyaghraha* kampanyası sırasında tutuklanan 29 bin kişiden yalnızca 1,500'ü Müslümandı. *Kongre* yuvarlak masa toplantılarının sonucu olan *Hindistan Yasası*nın öngördüğü idari çerçeve ile işbirliği yapmayı kabul ederek, 1937 seçimlerinde büyük bir başarı kazandıysa da, 1939'da savaşın ilanıyla birlikte bütün *Kongre* üyeleri yerel ve merkezî hükümetlerdeki bakanlıklardan çekildiler. Cinnah önderliğinde örgütsel yapısını sağlamlaştırmış ve kısmen de olsa temsilî bir niteliğe kavuşmuş olan *Müslüman Birlik*'in Hindu bakanların görevden çekildiği günü "kurtuluş günü" ilan etmesi, Britanya'dan savaş sonrası bölünmesinin kaçınılmaz olduğunun bir işaretiydi.

Savaş sonuçlandığında yapılan uzun müzakereler sonucunda, Hindistan altkıtasını iyi bilmediği için daha adil bir sınır çizeceği umulan bir İngiliz uzmanın çizdiği sınırlar temel alınarak 15 Ağustos 1947'de Pakistan ve Hindistan'ın bağımsızlıkları ilan edildi. Her iki tarafta da milyonlarca insan kendilerini birden azınlık durumunda buldular ve tarihin kaydettiği en büyük cemaat savaşlarından biri başladı. Sayısı 100 binleri bulan kervanlarla bir taraftan öbür tarafa kaçmaya çalışırken milyonlarca insan öldü. Artık Britanya tarafından yönetilmeyen altkıta iflah olmayacak bir şekilde bölünmüştü.

Yunanistan İç Savaşı

1830'da Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını elde etmesinin Avrupa ölçeğinde iki büyük etkisi oldu. *Palikarya*'ların (bağımsızlıkçı çeteciler) bağımsız bir ulusal devlet uğruna sürdürdükleri mücadelede gösterdikleri kahramanlıklar, Avrupa'da haçlı seferleri dönemini andıran, "Hilal-Salip" karşıtlığı üzerine temellenen yaygın bir duygudaşlık yaratmış, *Philhellenism* (Yunanseverlik) hareketi çevresinde bütün Avrupa'da milliyetçilik ve liberalizm akımları yeni bir itilim kazanmışlardı. Fransa'da Chateaubriand ve Hugo, İngiltere'de Shelley ve Byron'ın edebi önderliğini yaptıkları bu hareket, 1830 devrimlerinin entelektüel mayasını oluşturdu, buna karşılık olarak liberal Avrupalı aydınlar da Yunan bağımsızlığının sağlanması için kendi devletleri üzerindeki büyük bir baskı gücü oluşturdular. Öte yandan, Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etmesi, Viyana anlaşması ile kurulmuş olan Kutsal İttifakta en önemli gediği açarak, Balkanlar üzerinde İngiltere'nin hegemonyasının zeminini hazırlamış, Yunanistan'ın kaderi üzerinde İngiltere'yi her zaman söz sahibi konuma getirmişti. İkinci Dünya Savaşı biterken başlayan Yunanistan İç Savaşı ise, Yunanistan bağımsızlık savaşının bir negatif kopyası gibiydi. Osmanlı Devleti karşısında *palikarya*'ların başlıca dayanağı olan Britanya İmparatorluğu, İşçi Partisi'nin yönetimi altında, İç Savaş'ta *kapetanios*ların başlıca hasmıydı artık. Byron, Hugo, Shelley ve ötekilerin "Hilal" karşısındaki devrimciliği, "orak ve çekiç" karşısında karşı devrimciliğe dönüşünce, Yunanistan İç Savaşı, tarihin gördüğü en umutsuz kahramanlıklardan biri olarak kaldı. Yunanistan İç Savaşı, bir toplumsal devrimin 20. yüzyılda, 19. yüzyıldakinden çok daha fazla enternasyonal dinamikle yüklü olduğunun çarpıcı dersleriyle doludur.

Yunanistan'ın Nazi Almanya'sının işgalinden kurtuluşu, aynı zamanda Metaksas diktatörlüğünden de kurtuluş anlamına geliyordu. 27 Eylül 1941'de kurulan Kurtuluş Cephesi (EAM) *ve* Kurtuluş Ordusu (ELAS), *Yunan halkının yalnızca Nazi zulmüne karşı direnişini değil, bu cephede birleşen bütün siyasal parti ve inisiyatiflerin temsil ettiği Yunan halkının özgür bir toplum umudunu ifade ediyordu. 28 Eylül 1948'de yayınlanan* EAM *Kuruluş Bildirgesinde kurtuluş programı şöyle ifade edilmişti: 1) Yunanistan faşist işgalcilerden temizlenecek ve tam bağımsızlık ve egemenlik sağlanacaktır; 2) Kurtuluştan sonra gerçek anti-faşistlerden oluşan bir geçici hükumet kurulacaktır; bu hükumetin görevi, halkın demokratik haklarına kavuşturulması, herkese ekmek ve iş sağlanması, siyasal hükümlülere af çıkarılması ve serbest seçimlerin düzenlenmesi olacaktır; 3) Vatan hainleri ve savaş suçluları cezalandırılacaktır; 4) Serbestçe düzenlenecek bir plebisit yoluyla halkın vereceği karara kadar Kral'ın Yunanistan'a dönüşü engellenecektir; 5) Halkın dilediği rejimi seçmesini engelleyecek gerici davranışlara karşı etkin tavır takınılacaktır.* EAM*'da yer alan bütün siyasal partiler arasında* Yunanistan Komünist Partisi (KKE) *İngiliz istihbaratçı Woodhouse'un da anılarında anlattığı gibi, en modern partiyi oluşturuyordu. Kayıtlı bir üye kitlesi, temsili kongreleri ve onaylanmış programıyla* KKE *Yunanistan'ın arkaik ilişkilerini ele veren öteki partilerden kayda değer bir biçimde ayırdedilebiliyordu. Ancak, Yunanistan'ın bir küçük köylüler ülkesi olması,* KKE*'nin direniş yıllarında etkin bir halk direnişi çizgisi izleyerek elde ettiği köylü desteğini, kurtuluştan sonra* Çiftçi Partisi*'ne kaptırmasına yol açtı.* KKE*'nin önderliğini büyük ölçüde denetim altında tuttuğu* EAM, *kurtuluştan sonra serbest seçimlerle oluşturulacak olan Geçici Hükümet kuruluşunun provasını 1944 baharında* Ulusal Kurtuluş Siyasal Komitesi *PEEA için düzenlediği seçimlerde yaptı. PEEA'nın* Layiki dimokrita *(halk demokrasisi) programının büyük ölçekli kamulaştırmalar öngeren ekonomik yönünün yanısıra asıl ilgi çekici olan, ademi merkeziyetçilik ve yerel yönetime dayalı katılımcı siyasal programıydı. Büyük ölçüde kırda ve küçük ölçekli yerleşme birimlerinin hayat pratikleriyle ilişki içinde geliştirilmiş olan bu programın köylülere yakın düşmesine karşın* KKE*'nin uzun vadeli hedefi olan Sovyet iktidarı ve proletarya diktatörlüğü amacıyla bu programın çeliştiğini düşünen kadrolar çoğunluktaydı. Nüfusun yüzde kırksekizini köylülerin oluşturduğu Yunanistan'da* KKE*'nin iç savaş olmasa kurtuluş savaşı yıllarında elde ettiği coşkulu kırsal desteği koruyabileceği ve uzun vadeli programı uygulayabileceği yaygın olarak paylaşılan bir düşünceydi. İngiltere ve ABD'nin desteğini alan Yunanistan egemen sınıflarının İç Savaş kozunu oynamalarının en önemli nedeni de zaten "orak ve çekiç"i kendi simgeleri olarak görmeye başlamış olan bu köylülerdi.*

Bağımsızlıktan 20. Yüzyıla Doğru Yunanistan

Bağımsızlığına kavuşan Yunanistan'ın sosyo-ekonomik yapısı, 1860'lara kadar köklü bir değişim geçiremeden kaldı. Osmanlı beylerinin yerini mahalli beyler ve eşraf almıştı. Bunlar bağımsızlık savaşında önemli bir rol oynamışlardı ama bu süreç boyunca halk kitleleri ile de çelişkileri artmış ve silahlı çatışmalar olmuştu. Bağımsızlığını kazanan ülkede, köhnemiş bir yarı-feodal yapı egemendi, dolayısıyla toprak sorunu her zaman ön plandaydı ve egemenler bu konuda reforma yanaşmıyorlardı. İngiltere ve Fransa'nın ekonomik denetiminde ve 1833'de ülkeye getirilen Bavyera'lı kral Otto'nun boyunduruğundaki Yunanistan çok yavaş bir gelişim gösteriyordu. Bir Alman hanedanının yönetimindeki hükümet ve Alman kültürel hegemonyasının dayatılmak istemesi, 1843'te isyana yol açtı. Ertesi yıl, kral meşruti monarşiyi daha etkin hale getirdi ama 1862'deki bir ayaklanma ile tahtını kaybetti. Yerine Glucksburg hanedanından I. Yorgo geçirildi ve 1913'te öldürülünceye kadar tahtta kaldı.

Kırım Savaşı sonrası İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki nüfuzları arttı. Tüm Ortadoğu ve Balkanlarda Avrupa'dan sermaye akışı sonucunda büyük bir ekonomik faaliyet başlayınca, Yunanistan'da da kapitalist süreç, toplumsal ve iktisadi hayat üzerindeki etkilerini daha belirgin olarak ortaya koymaya başladı. Gelişen ticaret filosu ve artan ticaret hacmi, yerli sermaye birikim ve yatırımlarını da yoğunlaştırdı ve burjuvaziyi güçlendirdi. İktisadi ve toplumsal temel üzerindeki bu hareketlerin yansıması olarak 1870'lere doğru ilk demokratik anayasa ilan edildi. Kamu hizmetleri sektörü, ordu ve donanma yeniden düzenlendi. Altyapıdaki atılım, şehir proletaryasının da gelişmesini sağladı. Güçsüz olmakla birlikte sendikal örgütler kuruldu, grevlerle birlikte sanayi işçilerinin toplumsal etkinliği hissedilmeye başlandı.

Bu dönemde küçük burjuvazi, siyasal alandaki en faal güç olarak kendisini gösterdi. Küçük burjuvazinin desteğinde iktidara gelen liberaller, 1875 ile 1895 arasında ülkeyi yönettiler. Toprak sorununu büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını gözeterek halletmeye uğraşan liberaller, köylülerin ayaklanmalarını şiddetle bastırmalarına karşın büyük toprak sahiplerinin muhalefeti karşısında iktidarlarını koruyamadılar. Özellikle İngiltere'den alınan dış borçlar ve iç baskılar, 1893'te devletin iflasına yol açtı. 1895'te iktidarı ele geçiren muhafazakarlar, halkın memnuniyetsizliğini savaşla gidermeye yöneldiler, Girit'in Osmanlı Devleti'nden ayrılarak Yunanistan'a ilhakı için başlatılan ayaklanmaya müdahale eden Osmanlı Ordusu 1897'de Yunan ordusunu darmadağın etti. Büyük güçlerin müdahalesiyle Girit'in Osmanlı himayesinde özerk statüsünün devamı için varılan anlaşma, Venizelos'un önderi olduğu Giritli ihtilalciler tarafından Bizans İmparatorluğunu yeniden kurma ülküsü anlamına gelen *Megali Idea*'dan vazgeçilmesi olarak algılandı. Toplumsal ve ulusal hayal kırıklıkları ve yenilgiler sonunda genç subaylar Rus Dekabristler'inkine benzeyen gizli örgütler kurmaya başladılar.

Venizelos dönemi

1905'te Girit'te halk, özerk yönetimin adalet bakanlığına getirilmiş olan liberal politikacı Venizelos önderliğinde *enosis* (Yunanistan'la birleşme) talebiyle, Vali Prens Yorgo'ya karşı ayaklandı. Prens Yorgo'nun yerine atanan Zaymis'in durumu idare etme çabalarına karşın

33 Yunanistan İç Savaşı

1908'de Girit yerel meclisinin *enosis* ilanını hükûmetin kabul etmeyişi, ordudaki kral aleyhtarı duyguları güçlendirdi. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Jön Türk Devrimi, Yunanistan'da da büyük etki yaptı ve *Yunan Subaylar Birliği* adlı örgüt 1909'da ihtilali başlattı. Kral I. Yorgo, ihtilalle uzlaşmayı tercih edince, 1911'de kurucu meclis bir Anayasal monarşi biçimini alan yeni devlet düzenini yerleştirdi. 1912 seçimleriyle de Venizelos önderliğinde toplumsal temelini küçük burjuvazinin zenginleşme yolundaki serbest meslek ve ticaret kesiminin oluşturduğu liberaller iktidara geldi.

Yunanistan'da yüzyılın başından beri artmakta olan toplumsal huzursuzluk ve çelişmeler, ilerici ve sosyalist hareketlerin gelişmesine yol açarken, yeni kurulan sendikalar yoluyla işçilerin örgütlenmeleri de güçlenmişti. İşçi sınıfına yönelik federasyonların yeniden düzenlenmesi ve işçilerin çalışma saatlerinin azaltılması (1910), sendikalara toplu iş sözleşmesi yapma hakkı (1912) ve zorunlu işçi sigortası sistemi Liberal hükûmet döneminde gerçekleştirildi.

Kırsal kesimdeki huzursuzluk ise sürüyordu. 1905 ile 1910 arasındaki örgütsüz köylü ayaklanmaları kanlı bir şekilde bastırıldı. Toprak reformunu yapamayan Venizelos, geniş köylü yığınlarınca terk edilip toplumsal desteğini yitirince I. Dünya Savaşı'nın anaforu içinde 1916'da Kral Konstantin'i tahta çıkaran subayların darbesiyle Girit'e kaçmak zorunda kaldı ve ancak Haziran 1917'de İtilaf Devletleri'nin desteğiyle kralı düşürüp, tekrar iktidara geçebildi. 1919 ortalarında ise, Anadolu macerasına atılarak İngiltere'ye olan borcunu ödemiş oldu.

Yunanistan Komünist Partisi'nin *(KKE)* Kuruluşu

Ekim 1917 Devrimi bütün Avrupa'da olduğu gibi Yunanistan'da da işçi sınıfının hareketinin örgütlenmesine itilim verdi ve Kasım 1918 başında *Yunanistan Genel İş Konfederasyonu (GSEE)* kuruldu. *GSEE* 60 bin üyeye sahip 214 sendikadan oluşmuştu. *Yunanistan Sosyalist İşçi Partisi (SEKE)* ise, 5 Kasım 1918'de Atina'da kuruluş toplantısını yaptı. Kurucular, başta grev hakkının tanınması olmak üzere, burjuva demokratik haklar için mücadele vereceklerini açıklayarak, sonradan *KKE*'nin resmî yayın organı haline gelecek olan *Rizospastis* (Radikal) gazetesini yayınlamaya başladılar. *SEKE*'nin işçi uzmanı Kostas Theos ve arkadaşları da *GSEE*'nin yönetim organlarında görev aldılar. I. Kongre, dış politika alanında o zaman için bir hayli ütopik olan görüşler de ileri sürdü. Örneğin Yunanistan'ın "Makedonya ve Trakya gibi birtakım özerk bölgelere ayrılıp, Balkan Demokratik Federasyonu'nun kurulması" tezi bunlar arasındaydı.

SEKE kurucuları, ağırlıkla aydınlar ve öğrencilerdi. Üyeler ise, tütün atölyelerinden, demiryollarından, ülkedeki birkaç fabrikadan ve sonraları Anadolu'dan geldiler. Parti kent merkezli olarak örgütlendi ve kırsal alana fazla önem vermedi. *SEKE*, 1908'de Bulgar, Sırp ve Yunan sosyalistlerinin birleşerek kurdukları yönetiminde Yunanlı ve Yahudilerin etkin olduğu *Selanik Sosyalist Federasyonu* yoluyla *II. Enternasyonal*'e bağlıydı. Mart 1919'da *III. Enternasyonal*'in *(Komintern)* kurulması, partiyi karıştırdı. Mayıs 1919'da toplanan *SEKE* Ulusal Konseyi, uzun

1

2

3

4

5

Kral I. Yorgo (1); 1863'den 1913'de bir geri zekalı Makedonyalı tarafından suikaste kurban gidesiye kadar krallık yaptı. Ulusal Meclisin imtiyazlarını geri almaktan çekindiği için, dönemin en başarılı meşruti monarşisini gerçekleştirdi. Konstantin'in en büyük oğlu II. Yorgo (2), 1947'de ölesiye kadar, tam üç kez krallığın başına getirildi. Yunan siyasal yaşamının en etkin kişilerinden Venizilos (3), henüz 22 yaşındayken önderlik ettiği Girit adasının bağımsızlığı için mücadele eden gençlik örgütü adına, Atina'yı ziyaret eden İngiliz devlet adamı Chamberlain'la yaptığı görüşme ile dikkatleri üzerine çekti. Askeri Birliğin çağrısı üzerine 1910'da gittiği Atina'da seçimlere gidilmesini sağlayarak aynı yıl başbakan oldu. Savaşın bitiminde barış görüşmeleri sırasında ortaya attığı Megalo Idea (Büyük Yunanistan Düşüncesi) doğrultusunda Bulgaristan ve Osmanlılarla yapılan anlaşmalar sonucu Yunanistan büyük toprak kazançları sağladı; İtalya ile varılan anlaşma sonucu ise 12 ada Yunanistan'a kaldı. Kral Konstantin'in en önemli destekçilerinden Metaksas (4), 1917'de krallık kaldırıldığında ülkesini terketti. 1920'de Kral Konstantin tekrar başa gelince ülkesine döndü. 1923'de krallık yeniden kaldırıldığında, başarısız bir darbe girişiminde bulunarak yurt dışına kaçmak zorunda kaldı. 1935'deki halkoylamasından sonra krallığın yönetimi alması sonucu önce savaş bakanı ardından başbakan oldu ve 1941'de ölesiye kadar ülkesini tam bir diktatörlükle yönetti. Modern Yunanistan'ın ilk kralı Otto (5), 1832'de Bavyera'dan ithal edilerek başa geçti. 23 Ekim 1862'de meydana gelen bir isyan sonrası Yunanistan'ı terkedip ülkesine dönmek zorunda kaldı.

1 Eylül 1909'da Kastorya'da doğan Andreas Cimas, babasının yargıç olması nedeniyle çocukluğunu Yunanistan'ın değişik şehirlerinde geçirdi. Atina Hukuk Fakültesi'ne devam ettiği yıllarda Yunanistan Komünist Partisi'*ne üye olup, 1929'da Atina Örgütü sekreterliğine getirildi. 1936'da* Komünist Partisi'nin, Pallayko Metopo *(Halk Cephesi) adıyla katıldığı seçimlerde Kastorya milletvekilliğine seçildiyse de Metaksas 6 ay sonra Parlamentoyu feshetti. 1937'de Trakya Örgütü sekreterliğinin yanısıra Merkez Komitesi II. Sekreteri olan Cimas, 1939'da gönderildiği Akronafpliya cezaevinde Rusça öğrendi. Yunanistan'ın faşistlerce işgal edilmesinden sonra Parti'nin kurduğu* ELAS'*ı Sarafis ve Aris ile birlikte yöneten Andreas Cimas, parti yönetiminin cephede kazandığı başarılar nedeniyle kitleler nezdinde artan prestijinden rahatsız olması nedeniyle Tito ile görüşmeler yapmak üzere Yugoslavya'ya gönderildi. 1945'de gizlice döndüğü ülkesinde Kavala örgütü sekreterliğini üstlendi. Temmuz 1946'da polis tarafından yakalandıktan sonra sırasıyla Anafi, Serifos ve İkarya adalarına sürgüne gönderildi. 3 Mart 1947'de İkarya'dan kaçmayı başaran Cimas, partinin aynı yıl Belgrad'da yapılan Politbüro toplantısında izlenen iç savaş politikalarına karşı çıkıp gizlice Yunanistan'a döndü. Ancak 1948'de eşinin ve çocuklarının Macaristan'a 7 yıl sürecek bir sürgüne gönderilmesi üzerine Macaristan'a gitti. Eşinin sürgün cezasını tamamladığı 1955 yılına kadar bir akıl hastanesine kapatılan Cimas, serbest bırakıldıktan sonra ailesiyle birlikte Çekoslavakya'ya yerleşti. Prag'da bir fabrikada gece bekçiliği yapan Cimas Mart 1972'de kanserden öldü.*

Cimas'ın EAM *sorumlusu ve siyasal sorumlu olarak yönettiği* ELAS *1943 ortalarına doğru Yunanistan'ın birçok bölgesini işgalci düşmandan kurtarmayı başarmıştı.* EAM'*ın kuruluşunun 3. yıldönümü nedeniyle düzenlenen gösteriler, resimde görüldüğü gibi, kırsal kesimde süregelen yoksulluk, salgın hastalıklar, açlık gibi zorluklara rağmen yeni bir toplumsal düzenin kuruluşunun çoşkusunu taşıyan bir kitlesellik taşıyordu.*

tartışmalardan sonra *Komintern*'e katılmaya karar verdi ama karşı çıkışlar sürdü ve II. Kongre gecikerek ancak 5 Nisan 1920'de Atina'da toplanabildi. Kongre hemen hemen oybirliğiyle "*Komintern*'e örgüt halinde katılıp, tüm ilke ve kararlarını kabule" karar verdi. Merkez Komitesi, tam yetkili yürütme organı haline getirildi ve Parti'nin adına "Komünist" ibaresi eklendi.

Mart 1920'de genç üniversite öğrencisi Dimosteniz Ligdopulos *SEKE* temsilcisi olarak Moskova'ya gönderilmiş ve oradan Oryon Aleksakis'le beraber *Komintern* temsilcisi olarak resmen kabul edilmişlerdi. Partinin *Komintern*'e katıldığı 21 Eylül 1920'de Zinovyev tarafından açıklanmış ve Ekim ortalarında Ligdopulos ile Aleksakis ülkelerine dönmek için Odessa'dan bir tekneyle denize açılmışlardı. 20 Ekim 1920 gecesi, tekne mürettebatı 2 arkadaşı öldürüp cesetlerini denize attı ve yanlarındaki altınlara el koydu. Kısa bir süre sonra Ocak 1921'de *Türkiye Komünist Partisi (TKP)* önderleri, Mustafa Suphi ve arkadaşları da yine Karadeniz'de benzer bir yöntemle yok edileceklerdi.

Komintern-KKE İlişkileri ve Metaksas Diktatörlüğü

Komintern'in 21 maddelik Tüzüğünün katı hükümlerinin *SEKE* kadroları tarafından kabulü Parti'de büyük çatlamalara yolaçtı. Genellikle sosyal demokrat ilkelere bağlı olan yönetici kadroların, *Bolşevik Parti* anlayışına hemen kendilerini uydurmaları beklenemezdi. Bunların yerini *Doğu Halkları Komünist Üniversitesi*'ne *(KUTV)* giden genç kadrolar almaya ve KKE'nin önder kadroları Moskova'da yetişmeye başladı.

KKE Yunan Ordusu'nun Anadolu'yu işgaline karşı çıkınca hükümet, "ihtilâlci ve savaş aleyhtarı propaganda yaptığı" gerekçesiyle, *Rizospastis* gazetesini kapattı. Bu propagandalar, Anadolu'da epeyi etkin oldu ve *KKE* işgalci ordu içinde yeni taraftarlar kazandı. Bunlardan bazıları ordunun düzenini bozduğu gerekçesiyle savaş divanlarına verilip, kurşuna dizildiler.

Ekim 1922'de yapılan I. Olağanüstü Kongre'de Anadolu'dan gelenler, devrimci kanadın gelişmesine yardımcı oldu. *SEKE*'den gelen "kararsız aydınlar ve küçük burjuva unsurlar" Parti'den uzaklaştırıldı. Eylül 1923'te toplanan II. Olağanüstü Kongre, yeni bir MK seçerek genel seçimlere katılma kararı aldı. Ancak, Parti 800 bin oyun ancak 20 binini toplayabilmişti. Kasım 1924'te toplanan III. Kongre, *Komintern*'in Balkanlarda federasyon kurulması yolundaki kararlarına uyunca, iç çatışma, tekrar büyüdü ve *KKE*'nin gelişmesi sekteye uğradı. Burjuvazi, "Bir karış toprak vermeyiz" diyerek, federasyon tezini komünistlere karşı çok önemli bir propaganda malzemesi olarak sürekli kullandı.

A. Tassos'un direnişin gizli baskı atölyesinde basılmış "Kuşatılmış Özgürler" adlı, 1821'in mücadelelerini dile getiren ağaç baskısı.

1924'te Cumhuriyet'in ilan edildiği Yunanistan'da *KKE* 1926 başında, "Toplumsal Devrim" sloganıyla kitlelere gidilince, hükümet sert önlemler alıp, MK üyelerini Ege adalarına sürdü. Haziran ve Ağustos 1926'daki iki "liberal" askerî darbenin ardından sürgündekiler affedıldi. Kasım 1926 genel seçimlerinde *KKE* 10 milletvekilliği kazandı.

1929 sonunda *SBKP* içindeki Troçki-Stalin mücadelesi Yunanistan'a da yansıdı ve *KUTV*'dan dönen gençler, Parti'nin "küçük burjuva entelektüelleri"nin yönetiminde olduğunu ileri sürerek iki yıl süren bir tartışma yürüttüler. Sonunda Ekim 1928'deki 4. Kongre eskilerin tasfiyesiyle sonuçlandı. Bunların pekçoğu Troçkist olarak suçlanıp, Parti'den atıldılar.

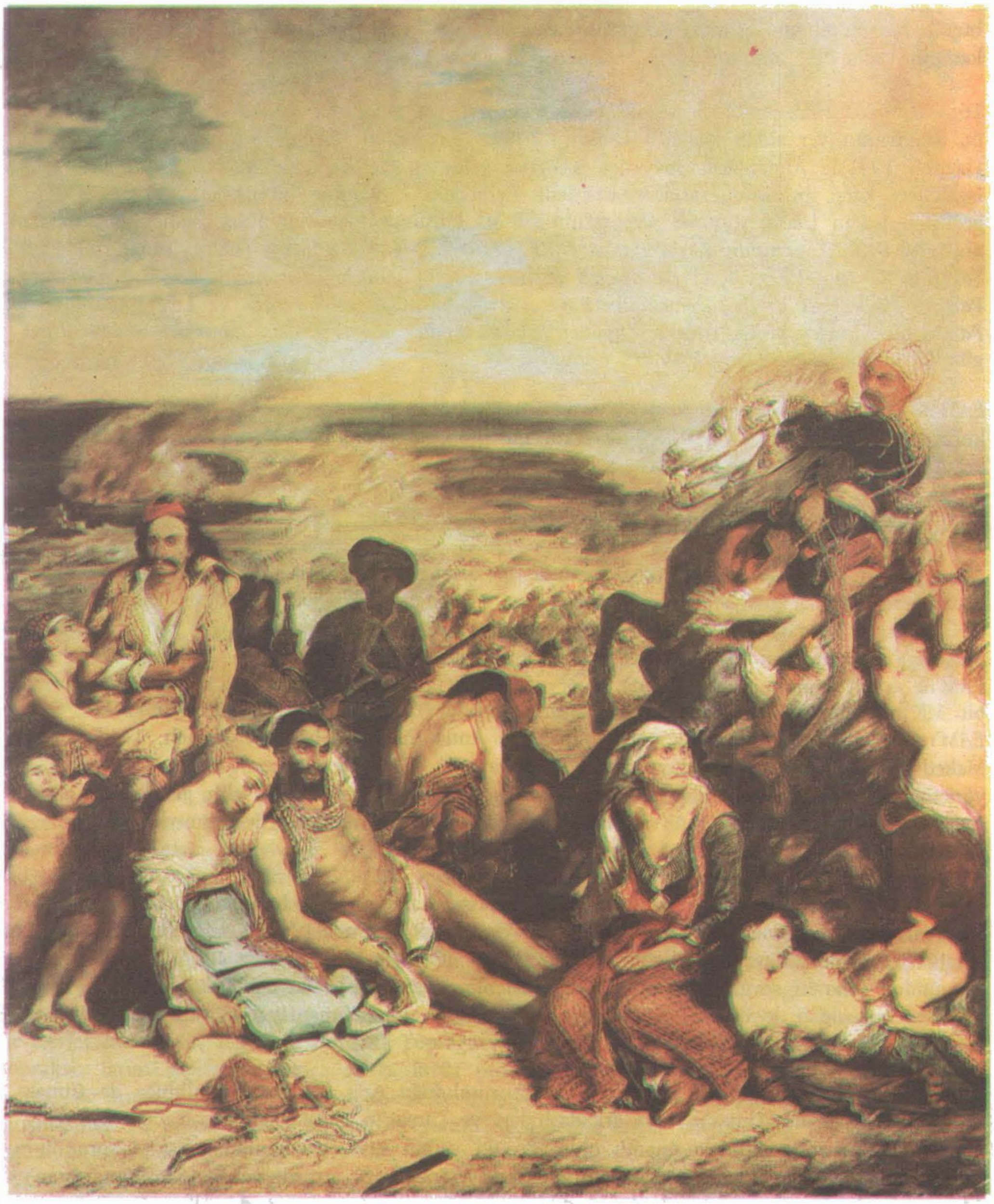
Haziran 1929'da toplanan MK 2. Plenumu, *Komintern*'in 6. Kongresinde oluşturulan "III. Dönem" politikasını uygulamaya geçirme kararı aldı. Savaş aleyhtarı propagandaya hız verip, mitingler tertiplendi ve 1 Ağustos 1929'da pek başarılı olmayan bir genel grev yapıldı. Ocak 1930'deki MK 3. Plenumu siyasal grevlere devam konusunda ısrarlıydı. Moskova'da bulunan *KUTV*'cuların önderi Zaharyadis ise, bu grevleri "İlkesiz Mücadele" olarak niteledi. *Komintern* 1931'de Zaharyadis'i sekreterliğe önerdi ve MK 4. Plenumu bu öneriyi benimsedi. Ancak Zaharyadis'in *KKE*'de kesin otoritesini kurması 1934'e kadar sürdü ve 1935'te Genel Sekreterlik makamı kurulunca bu göreve gelebildi.

O sıralarda *KKE*'nin aktif üye sayısı 1.700 civarında olup, bu üyeler, 9 bölgede faaliyet gösteriyorlardı. Parti'nin oy oranı yüzde 10'u geçemiyordu. Nispi temsil sonucu Ocak 1936 seçimlerinde parlamentoda 15 sandalye kazanan *KKE*, 143 ve 142 milletvekili çıkaran Liberallerle, Halkçı Cephe arasında denge unsuru oldu.

1935'te ülkede yeniden krallığa dönülmüş ve II. Yorgo tekrar tahta geçmişti. Ağustos 1936'da özellikle Selanik bölgesindeki genel grev üzerine, ülkenin tehlikede olduğu bahanesiyle Kral'ın yardımıyla iktidarı ele geçiren General Metaksas 5 yıl süren bir askerî diktatörlük kurdu. Gizli polis, yargılamaksızın hapsetme uygulaması ve sansür, halkı susturdu. Cumhuriyetçi ve komünist oldukları gerekçesiyle 2 binin üzerinde subay ordudan atıldı ve bunların bir kısmı sürgüne yollandı. *KKE* kapatıldı, hemen hemen tüm önder kadrolar tutuklandı, binlerce taraftar adalara sürüldü. Polis Parti'nin içine sızıp, sahte "komünist" yayınlar yapmaya başladı. Çıkarılan "Pişmanlık Yasası" birçok üye ve sempatizanın *KKE*'den ayrılmasına yol açtı. Metaksas diktatörlüğüne karşı tek ciddi tehdit, cumhuriyetçi geleneğin güçlü olduğu Girit'ten geldi. Temmuz 1940'ta çıkan ayaklanma bastırıldı.

1822 başlarında Mora'nın tümünün Yunanlıların eline geçmesi ve ayaklanan bölge temsilcilerinin Yunan ulusunun bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, Osmanlıların giriştiği intikam savaşı çok şiddetli oldu. Sakız adasında ada sakinlerinden savunmasız 23 bini öldürüldü, 47 bini köleleştirildi. Ada daha sonra Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın denetimi altına girdi. Delacroix'un tablosu (yanda), Sakızlıların Osmanlılar tarafından imhasını görüntülüyor. Bu olay tüm dünyada, özellikle Avrupa'da romantik akım içinde yankısını buldu. 1820'lerin başında ortaya çıkan, çoğunluğu Fransa ve İngiltere kökenli ikinci kuşak romantik edebiyatçılar, romantizmi "özgürlüğün edebiyatı" olarak tanımlıyorlardı. Devrimcilerle romantik akım arasındaki en güçlü bağ Philhellenizm hareketiydi. Osmanlılara karşı bağımsızlık savaşı veren Yunanlıları; Fransa'dan Chateaubriand ve Hugo, İngiltere'den Shelley ve Byron gibi birçok romantik edebiyatçı destekliyordu. 1824'de Yunanistan'da ölen Lord Byron (altta), 1823'de gittiği Yunanistan'da 4 bin sterlin bağışta bulunarak Yunan donanmasının oluşmasına yardım etti. Masraflarını karşıladığı Suliyot askerlerinin ayrıca komutasını da üstlendi. Hizipler arasında uzlaşma sağlamaya çalışarak, Doğu ve Batı Yunanistan'ı birleştirmeye çabaladı. Suliyotların başkaldırısı ve açgözlülüğüne rağmen, Yunanlıların bağımsızlık mücadelesine, ardarda yakalandığı hastalıklardan ve bakımsızlıktan ölene kadar destek verdi.

Alman İşgali ve *Ulusal Kurtuluş Cephesi*'nin *(EAM)* Kuruluşu

II. Dünya Savaşı arefesinde Almanların Avrupa'daki ilhaklarından aldığı güçle Mussolini, 1940 ortalarında Yunanistan'dan Girit ve Korfu adalarıyla, Epir'in bir bölümünü ve Pire limanını istedi. İstekleri reddedilince 28 Ekim'de saldırıya geçti. İtalyanlar başlangıçta başarılıydılar ama Papagos'un komutasındaki Yunan birlikleri ilerlemeyi durdurup, karşı saldırıya geçtiler ve İtalyanları gerileterek Arnavutluk'a girdiler. Metaksas 22 Ocak 1941'de ölünceye kadar, İngilizlerin yardım tekliflerini kabul etmemişti. Ölümünden sonra yerine geçen Koriyzis ise, savaşın kötüye gitmesi üzerine İngiliz yardımını kabul etmek zorunda kaldı. İngiliz kara ve hava birlikleri Yunanistan'a geldi. Mussolini'nin içine düştüğü zor durumu da dikkate alan Hitler, Yugoslavya'daki İngiliz yanlısı hükümet darbesinden sonra, Nisan başında Balkanlara saldırıya geçti. Bir hafta içinde Yugoslavya düştü ve İngilizler güneye doğru çekilip, Girit'e geçmeye başladılar. Başbakan Koriyzis intihar etti, yerine 18 Nisan'da Girit'li Çuderos atandı. Nisan sonuna doğru Yunan anakarasının ve bazı adaların ele geçirilmesi tamamlandı, Mayıs sonunda da Girit düştü. Kral II. Yorgo ve hükümet Mısır'a geçti. Almanlar Atina, Pire, Selanik ve bazı adaları; Bulgarlar Doğu Makedonya ve Trakya'yı, İtalyanlar da ülkenin geri kalanını işgal ettiler.

Metaksas, İtalyan saldırısının başlamasıyla birlikte, o ana kadar tutuklanmayan komünistleri de yakalayıp hapsetmeye başlamıştı. Ancak, Alman işgaliyle birlikte doğan yönetim boşluğundan yararlanan *KKE*'nin birçok önder kadrosu sürgünden ve hapishanelerden kaçma olanağı buldular. Parti ilk başta işgale karşı kesin bir tavır koyamadı, ama Selanik bölge komitesi gibi bazı yerel birimler direnmek için silah temin edip Langadas dağlarında küçük gerilla grupları oluşturdular. Mayıs'ın son gecesi Manolis Glezos ile Apostolos Santes adlı iki devrimci, Akropol üzerindeki gamalı haçlı bayrağı indirdiler. Bu eylem Yunan halkı üzerinde

Yunanlıların bağımsızlık savaşına hizmet eden birçok Fransız'dan biri de Albay Carol Fabvier'di (ortada). 1823'de gönüllü olarak katıldığı Yunan ordusunun 1827'deki Atina savunmasını yönetti. 1790'da İpsara'da doğan, Deniz Kuvvetleri komutanlığının ardından bir süre başbakanlık da yapan Konstantin Kanaris (solda), bağımsızlık savaşının önde gelen kahramanlarındandı. Ünlü amiral Andreas Miyaulis (sağda), 1822'de Patra, daha sonra Limni, Atos ve Sisam deniz savaşlarında Osmanlı donanmasını yakmakla ünlüdür; Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ve danıştay üyeliği de yapmıştır.

büyük bir moral etki yarattı. Komünistlere karşı harekete geçen işgalciler, Zaharyadis'i Dachau kampına yollayıp, tanınmış parti önderlerini toplamaya başladılar.

16 Haziran'da *KKE*'den Teos ve iki tanınmış sol kanat işçi lideri Kalomoris ve Stratis, içinde üç sendikanın yer aldığı İşçilerin Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni *(EEAM)* kurdular. 22 Haziran 1941'de Almanların Sovyetler Birliği'ne saldırısı üzerine, *KKE MK* 6. Plenum'u işgalcilere karşı direnişin esaslarını belirledi. Eylül'deki 7. Plenum bu ilkelerin hayata geçirilmesi için *Ulusal Kurtuluş Cephesi*'nin *(EAM)* kurulması kararını aldı. Cephenin kurucuları arasında *KKE, Yunanistan Köylü Partisi (AKE), Halkçı Demokrasi Birliği (ELD), Yunanistan Sosyalist Partisi (SKE), Ulusal Dayanışma (EA) ve EEAM* gibi örgütler vardı. *Sosyal Demokrat Parti, Sosyalist İşçi Partisi, Demokratik Birlik Partisi, Sosyalist Birlik Partisi* ve *Liberal Parti*'yle *Panhelenik Gençler Birliği, Memur Örgütleri Ulusal Merkez Komitesi, Din Adamları Ulusal Birliği* gibi kuruluşlar daha sonra *EAM*'a katıldılar.

EAM'ın amacı, özetle, işgale karşı direnmek ve kurtuluştan sonra demokratik bir rejimin kurulmasını sağlamaktı. Cephe içinde etkili bir propaganda bölümü kurulup; Atina, Pire ve Selanik'te bildiriler dağıtılmaya başlandı.

Silahlı Direniş: *Ulusal Halk Kurtuluş Ordusu (ELAS)*

Alman işgaliyle beraber, ülkenin her yerinde halk liderleri *Kapetanios*'ların önderliğindeki *anderteler* (gerillalar) dağlara çıkmaya başladılar. Hapishanelerden ve sürgünden kaçan devrimcilerin ve dağılan Yunan Ordusu'nun yurtsever subaylarının katılımıyla gerilla birlikleri oluşmaya başladı. Kendiliğinden gelişen bu duruma müdahale etmek için 2 Şubat 1942'de *EAM*'ın askerî kolunun kurulmasına karar verildi ve 10 Şubat'ta yurtsever subaylardan oluşan bir *MK*'nin yönetiminde *Ulusal Halk Kurtuluş Ordusu (ELAS)* resmen kuruldu. *ELAS MK*, *EAM*'ın bir alt komitesi olarak görev yapacaktı. Atina dışındaki bölgeler Rumeli, Teselya ve Makedonya olmak üzere üçe ayrılmıştı. 1943 yazında *ELAS* Genel Karargâhının savaşı yönetmeye başlamasıyla birlikte, *ELAS MK*'nin görevi Atina bölgesinde şehir gerillası olarak savaşan *ELAS* I. Kolordusunun ve Peloponez'deki silahlı mücadelenin yönetimiyle sınırlandırıldı.

ELAS'ın silahlı bir direniş gücü olarak ortaya çıkışı, Haziran 1942 başında Atina'nın 300 kilometre kuzeybatısında Karpenisi bölgesinin Domnista köyünde oldu. Önde Yunan bayrağı ve bir borozancı ile yürüyen 15 silahlı adam köylüleri meydana topladı. Kapetan Aris şöyle konuştu: "Bugünden itibaren sevgili yurdumuzu işgal edenlere karşı isyan bayrağını kaldırıyorum. Yakında onbinlerce kişilik bir ordu olacağız." Bu çağrı tüm Yunanistan'da yankılandı. Bir yıl sonra *ELAS* artık bir orduydu.

ELAS'ın yeni yapılanmasında askerî ve idarî sorumluluğu Aris, siyasal sorumluluğa da Cimas yürütecekti. Aris ile Cimas'ın eski arkadaşlıkları ve Cimas'ın gerilla savaşına yatkın kafası direnişin başarısında oldukça önemli oldu. Bu iki yetkin savaşçıya sonradan askerî sorumlu olarak katılan Sarafis, direniş önderliğinin askeri yeteneklerini arttırdı ve *ELAS*'ın Yunanistan'ı düşman işgalinden kurtarmasında bu önderlik çok önemli bir rol oynadı. Albay Sarafis'in *ELAS*'a katılmasından sonra yapılan *EAM/ELAS MK* toplantısında gerilla önderlerinin görevlerine son verilmesi, askerî komutan ve siyasal komiserden oluşan ikili bir yapı kurulması önerilmişti. Ancak, doğal halk önderlerinden oluşan *Kapetanios*ların tasfiye edilmelerinin direnişin halkla bağlarını keserek, mücadeleyi yalıtacağı gerekçesiyle Sarafis'in bu plana şiddetle muhalefet etmesi sonucunda, üçlü bir yönetim tarzı kuruldu.

ELAS Genel Karargâhında askerî sorumlu Sarafis, siyasal sorumlu Cimas ve idari sorumlu Aris'ti. Bu yapılanma biçimi *ELAS*'ın tüm kademelerinde uygulandı ve *Kapetanios*'lar görevlerini etkin bir biçimde sürdürdüler. Yöneticilerin sorumluluk alanları şöyle belirlenmişti: Askerî üye (subay): Harekât, planlama ve güvenlik. İdari üye (Kapetanios): Asker, silah, cephane temini, lojistik destek. Politik üye (*EAM* temsilcisi): Siyasal karar mekanizması.

ELAS'a paralel olarak kurulan *Ulusal Halk Kurtuluş Donanması (ELAN)* Mayıs 1943'e kadar adalar arasında ve kıyılar boyunca işgördü. *ELAS* iç bölgelere çekilince faaliyetleri kısa bir süre durdu, Temmuz'da kıyıların kontrolü sağlanınca tekrar aktif hale geldi.

Dağlarda Yeni Yönetim

KKE, direniş cephesinde farklı çıkarlara ve özlemlere sahip geniş bir halk katılımı sağlamak için, *EAM* programına ilk hedef olarak sosyalizmin inşasını koymamıştı. *EAM* işgal boyunca da işgalden sonra da kuruluş bildirgesindeki resmî çizgiden sapmadı. Diğer direniş örgütleri, *Yunanistan Ulusal Demokratik Birliği (EDES)* ve *Ulusal ve Toplumsal Kurtuluş Hareketi (EKKA)* ise daha sonraları kral aleyhtarı cumhuriyetçi subaylar tarafından kuruldular. Bunların siyasal yaklaşım açısından *EAM* ile aralarında fazla bir farklılık yoktu. Ancak, küçük burjuva karakterdeki bu iki örgüt halkla hiçbir zaman yakın bir iletişim kuramadı.

İngiliz istihbaratçı C.M. Woodhouse'un raporlarında Yunanistan direnişi şöyle anlatılıyordu: "EAM/ELAS, Almanlar tarafından kullanılan ana yollar dışında, ülkenin neredeyse tamamını ele

ZAHARYADİS, NİKOS (1902-1974)

Anadolu'de İzmit'te 1902'de doğan Zeharyedis mübadelede önce Yunenisten'e oradan da Sovyetler Birliği'ne gitti. 1925'e keder *KUTV*'de eğitim görüp, mezun olduktan sonra Selenik'e döndü. Kutvistlerin lideri olarak Balkanlardaki Slav azınlıkların taleplerini destekliyordu. 1926'da bağımsız Makedonya devleti lehine propaganda yapmaktan tutuklandı. Serbest kalınca tekrar Sovyetler Birliği'ne gitti, orada kaldığı yıllarda *KKE*'nin *Komintern* temelciliğini yaptı.

1930 başlarında *Komintern* tarafından *KKE*'nin Genel Sekreterliğine atandı. 1936'da parlamentoya seçilmesinden hemen sonra Metaksas derbesiyle birlikte tutuklandı. İtalyan saldırısına kadar *KKE* çok güç bir dönem geçirdi. Saldırıyla beraber, Zaharyadis hücresinden partilere seslendi ve Metaksas'la birlikte işgalciye karşı savaşmalarını istedi. Almanlar, onu 1942'de Korfu hapisanesinden Dachau toplama kampına naklettiler ve direnişle tüm ilişkisi kesildi.

Kurtuluşla beraber direnişin içine düştüğü acı durum *KKE* kadrolarında büyük bir moral bozukluğu yaratmıştı. Zaheryadis'in yaşadığının duyulması onlar için çok sevindirci bir şok oldu. Dönüşüyle birlikte herkes ondan mucize beklemeye başladı. Halbuki Zaheryedis 9 yıldır hapisteydi ve direniş savaşı hakkında hiçbir bilgisi yoktu. 1920'lerde *KUTV*'de öğrendikleri kendisi için yeterliydi, kırsal alanda örgütlenecek bir devrimci mücedele onun için söz konusu olamazdı. 25 Haziran 1945'te partinin yönetimini tekrar ele aldı. Büyük kentlerin stadlarında onbinlerce kişiyi coşturan söylevler verdi, tehdit etti ama söylediklerinin gereğini zamanında yerine getirmedi. Kentleri ne keder ön plana alırsa alsın, mücedelenin dağlarda ve kırlarda yürüyeceği açıkça görülüyordu. Kentler hızla İngilizlerin ve yerli işbirlikçilerin eline geçerken, devrimciler kırsal alanda bile birçok zorlukla karşılaşıyorlardı. Zaheryedis iç savaş boyunca Demokratik Ordu'yu ve 12 yıl boyunca *KKE*'yi istediği gibi yönetti.

İç savaş sırasında işlenen stratejik ve taktik hatalar konusunda hiçbir özeleştiri yapmayan Zaharyadis, suçu daima başkalarına yükledi. Aris'in ölümüne neden olduğu gibi; Siyantos, Perçelidis, Markos Vafyadis, Karayorgi gibi *KKE* önderlerini de tasfiye etti.

Stalin'in ölümünden sonra toplanan *SBKP* 20. Kongresi sonucunda *KKE*'ye dışarıdan müdahale edildi. 6. Kominform Partisi'nin hazırladığı rapor sonucu, Lübnan ve Caserta anlaşmalarıyla, 1946'daki seçim boykotu korkunç hatalar olarak nitelendi.

İç savaş yenilgisinden sorumlu tutularak 1957'de *KKE*'den kovuldu. Önce Romanya'de, sonra da Sovyetler Birliği'nin uzak bir köşesindeki bir kolhozda yaşadı. 1974'de Sovyetler Birliği'nde öldü.

Haziran 1940'da Fransa'nın düşüşünden sonra, İtalyan basınında ve devlet radyosunda Yunanistan'ın işgali yönündeki yayınlarda önemli artışlar oldu. Bir süre sonra İtalyan uçakları Yunan hava sahasını ihlal eden keşif uçuşları yapmaya başladılar. 15 Ağustos 1940'da bir İtalyan denizaltısının Elli savaş gemisini torpillemesiyle Metaksas'ın II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ilan ettiği tarafsızlık tehlikeye girmişti. Birçok Yunan tümeni İtalyan işgali altındaki Arnavutluk sınırına kaydırılırken 28 Ekim'de Mussolini, İtalyan birliklerinin Yunan topraklarından serbestçe geçiş hakkının tanınması için ültimatom verdi. Metaksas "Hayır" dedi ama önemli olan Yunan halkının "Hayır"ıydı. Metaksas'ın "Hayır"ı işgalin başarılı olması durumunda kurmayı düşündüğü bir sürgün hükümetinin İngilizlerce tanınmasına ve dolayısıyla daha şimdiden İngilizlerden almayı umduğu desteğe yönelik bir manevraydı. Yunan halkının "Hayır"ı ise çok daha köklü oldu. Zaharyadis hapisanedeki hücresinden antifaşist direnişin örgütlenmesi ve tüm yurtseverlerin mücadeleye katılması çağrısı yaptı. Metaksas hükümetinin yüzlerce Cumhuriyetçi subayı ordudaki aktif görevlerden alması işgalcilere karşı yürütülen savaşın etkinliğinin azalmasına yol açtı. Ancak Yunan halkının kararlı direnişi sayesinde 1941 ilkbaharında İtalyanlar Arnavutluk içine doğru püskürtüldü. Bu geçici başarıda İtalyan faşizminin yayılmacı politikasına sessizce karşı çıkan İtalyan askerlerinin cephede gitar çalarak ve şarkı söyleyerek savaş karşısında takındıkları umursamazlık da etkili olmuştu. Resimde de farkedileceği gibi tutsak düşen İtalyan askerleri durumlarına pek de üzülmüşe benzemiyorlardı. İtalyanların takviye göndermesiyle cephede durum değişti ve zaten kötü yönetilen Yunan ordusu geri çekilmeğe başladı. General Sarafis'e göre eğer başta İtalyanlar Adriyatik denizine doğru sürüklenebilse, Yunan Ordusu'nun Makedonya'da serbest kalması ve İngiliz birliklerinin de desteğiyle Nazi Almanya'sına karşı birleşik bir cephe kurulması mümkün olabilirdi.

geçirmiş ve ona, o güne dek bilinmeyen şeyleri kazandırmıştı. Dağlarda telsizle, telefonla ve kuryelerle sağlanan haberleşme mükemmeldi, araba yolları *EAM/ELAS* tarafından onarılıp, kullanılıyordu. Telsiz haberleşme ağı, gerilla etkinliklerinin sürdüğü Sisam ve Girit adalarına kadar uzanıyordu. Uygarlığın ve kültürün yararları, Yunanistan dağlarına ilk kez giriyordu. Savaşın öğretimlerine son verdiği okullar, yerel yönetim, mahkeme ve kamu hizmetleri yeniden çalışmaya başlamıştı. Tiyatrolar, fabrikalar ilk kez açılıp, yerel meclis toplantıları yapılmaya başlanmış; köylünün geleneksel bireyciliğinin yerini, kolektif yaşantı almıştı. Çocuğu *EPON*'a katılıyor, ürünü *EA* tarafından toplanıyor, kayığı *ELAN*'ın hizmetine giriyordu. *EAM/ELAS*, Yunan hükümetlerinin şimdiye kadar ciddiye almadığı bir şeyin, dağlarda örgütlü bir devlet kuramının temelini atmıştı." Toprağın mülkiyeti, *EAM* tarafından da korundu. Topraksız tarım işçilerinin sayıca azlığı, kırda proleter hareketinin gücünü azaltıyordu. *KKE*'nin radikal bir toprak politikası izleyip kolektifleştirmeye gitmemesi, kurtuluştan sonraki sınıf çatışmasında burjuvazi lehine bir durum yarattı ve *EAM*'ın kırsal bölgelerdeki tartışmasız üstünlüğü sarsıldı.

1940'lara doğru tüm kadroları dağılmış; üyelerinin yarısı pişman olmuş yarısı da kamplarda ve hapishanelerde pasif bir durumda bulunan *KKE*'nin, *EAM*'ı yönetip, neredeyse tüm ülkeyi ele geçirmiş olması, inanılması güç bir başarıydı. Kentlerde işçi ayaklanmalarıyla iktidarın ele geçirilmesi şeklindeki stratejik yönelimden hareket eden *KKE* yönetimi, silahlı halk direnişini örgütlemeye karar verince, kentleri elde tutan Alman ordusuna karşı savaşın doğal olarak kırlarda ve özellikle dağlarda yürütülmesini kabullenmek zorunda kalmıştı. Bu yeni yönelimin sonunda o zamana kadar ihmal edilen köylülük, direnişin başlıca dayanağı haline geldi ve *Kapetanios* diye ünlenen çete reislerinin önderliğindeki *anderte*'lerden oluşan *Devrimci Köylü Ordusu (ELAS)* doğdu. *KKE MK* gene de nihai sonucun kentlerde alınacağı varsayımıyla hareket ettiğinden toprak sorununa ilişkin kayda değer bir perspektif geliştirmeyi başaramadı.

Direnişe İngiliz Müdahalesi

Direnişe ilk yabancı müdahale, Kahire'deki İngiliz Ortadoğu Komutanlığı'ndan gönderilen *SDE* (Özel Harekât Dairesi) elemanlarının 1 Ekim 1942 gecesi Yunanistan'a paraşütle inmeleriyle başladı. Albay Myers ve binbaşı Woodhouse komutasında ekibin görevi, partizanlarla birlikte Atina- Selanik demiryolunu uçurmaktı. Sabotajı İngilizlerle beraber *ELAS*'tan 115 *anderte* ve *EDES*'ten 45 kişi yaptı. Gorgopotamos demiryolu köprüsünün 25 Kasım'da uçurulmasıyla, Afrika'daki Alman ordularına yapılan ikmal üç ay kesintiye uğradı. Bu olağanüstü başarı İngilizler tarafından *EDES*'e ve Zervas'a maledildi. Ama, bu olaydan sonra tüm Yunanistan'da halkın dilinde dolaşan, kahramanlık türkü ve öyküleriyle *ELAS* ve Aris'ti.

İngiliz desteğindeki Zervas, *ELAS*'a karşı her yönden saldırıya geçti ama bir başarı elde edemedi. Kahire'deki İngiliz Komutanlığı ise *EDES/ELAS* ortak komutanlığı içinde İngiliz nüfuzunu genişletmenin ve direniş içinde bir iktidar odağı oluşturmanın peşindeydi.. Sadece sabotaj için gelmiş gözüken Myers ve Woodhouse, dağlardaki ikametlerini uzatıp, direniş politikasının belirlenmesinde etkin bir güç haline geldiler. Silahsız, teçhizatsız dolaşan partizanlara malzeme ve mali destek sağlamak gibi bir avantajları olduğu için *ELAS* tarafından da kabul gördüler.

Atina'ya giden Woodhouse, *EAM* ile özellikle kralın durumunu ve direnişe silah sağlanmasını tartıştı. Ayrıca, şiddete sıkça başvurduğu gerekçesiyle bol bol Aris'ten yakındı. İngilizler kendi nüfuzlarını da temsil eden bir ortak komutanlık kurmayı başaramayınca, *ELAS*'ı etkisizleştirmek için her çareye başvurdular. *EDES*, *EKKA* ve Teselya'da Papandreu'nun kontrolünde kurulan *Kurtuluş Mücadelesi Komutanlığı (AAA)* gibi örgütleri desteklediler. *AAA*'nın saygın komutanlarından Sarafis'i kendi yanlarına çekerek, bu üç örgütü *Ulusal Çeteler* haline getirip *ELAS*'a karşı kullanmayı tasarladılar.

ELAS'la *AAA* arasında çıkan bir anlaşmazlığın halli için kurtarılmış bölgeye giden ve oradaki karargâhta tutuklanan Sarafis dağlarda gördüklerinden çok etkilenmiş; izlenimlerini anılarında şöyle aktarmıştı: "*EAM/ELAS*'ın halk tarafından sevilen muazzam bir güç ve ulus çapında kudretli bir örgüt olduğunu gördüm." Aris'in duruma el koyması üzerine serbest bırakılan Sarafis'in tereddütsüzce *ELAS* saflarına katılması, direniş üzerindeki İngiliz plan ve oyunlarını darmadağın edince İngilizler, Temmuz 1943'te *ELAS*'ı resmen tanımak zorunda kaldılar.

Sarafis'in tutuklanması ve *ELAS*'ın İngiliz isteklerine karşı direnişi Atina'daki *KKE ve EAM* yöneticilerini çok kızdırmıştı. Haberleşme yetersiz olduğu için sağlıklı bilgi alınamıyordu. Atina'daki merkez daima olayların gerisinde kalıyordu, *ELAS*'ın gücünü anlayamıyor, İngiliz desteğinden yoksun kalmak korkusuyla yanlış değerlendirmeler yapıyordu. *MK* bir an önce ve İngilizlerin öne sürdüğü şartlarla anlaşmaya varmak isterken, Cimas sonuna kadar direndi. 1943 baharı boyunca kurtarılmış bölgeler hızla genişledi. *EAM/ELAS* kırsal alanda ülkenin yönetimini ele geçirmek üzereydi. Haziran ortalarında Kahire karargâhı *SOE* elemanlarının sadece irtibat subayları olarak *EAM/ELAS*'a katılmalarını kabul etti. 6 Temmuz'da ise askerî anlaşma resmen imzalandı.

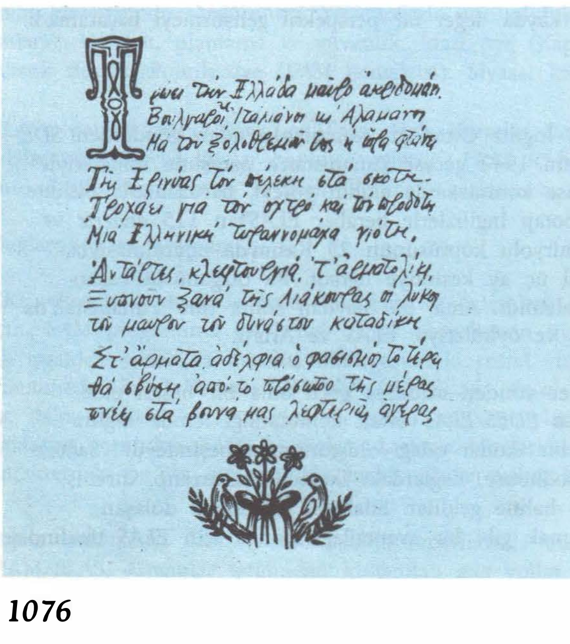
Kent'de ve Kır'da Direniş

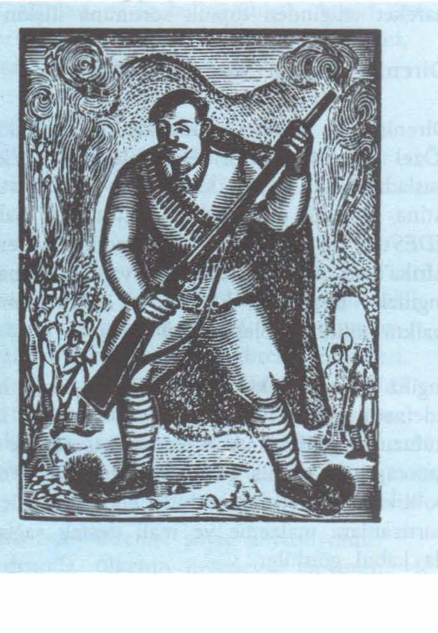
Atinalılar işgalcilere karşı sağır ve dilsiz oldular. Naziler halkla ilişki kuramadılar. Nisan ve Eylül 1942'deki genel grevler sonucu işçi ücretleri arttı ama yeterli yiyecek maddesi bulunamıyordu. 1942 ve 43 kışları Atina'ya felaket getirdi. Açlıktan ölenlerin sayısı ikiyüzbini geçti. *EAM*'ın yan örgütleri köylerden kentlere yiyecek gönderilmesi işini düzenlemeye başladılar. Karaborsacı ve istifçilerin mağazalarını açmaları sağlandı. Halkı doyuramayan işgal yönetimi bir de zorunlu çalışma emri çıkararak tüm Atina'yı karşısına aldı. Çalışma seferberliği tüm erkeklerin zorla çalıştırılmaları ve gerekirse yurtdışına, çalışma kamplarına gönderilmeleri anlamına geliyordu.

24 Şubat 1943'te ayaklanan Atina halkı sel gibi Anayasa Meydanına çıktı. Oradan Çalışma Bakanlığına yönelip, büroları ve dosyaları tahrip etti. Halk üzerine açılan yoğun ateşe rağmen, yüzlerce ölü ve yaralıyı toplayarak geri çekildi. Ertesi gün telefon santralinde iki grev denemesi yapıldı. 4 Mart'ta ise *EAM* genel grev emri verdi. 5 Mart'ta tüm kamu görevlileri grevdeydi. Yaklaşık ikiyüzbin kişi bir kez daha kentin merkezine aktı, Çalışma Bakanlığını tekrar ele geçirdi. Tüm dosyalar ve bürolar yakıldı. O gün çıkan çatışmalarda kaç kişinin öldüğü hiçbir zaman öğrenilmedi. İşgalci birlikler 20 ölü vermişti. Halkın tepkisini iyi hesaplayan Atina Başpiskoposu Damaskinos işgal yönetimine 7 Mart'a kadar zaman tanıdı. Bu tarihe kadar sivil seferberlik emri iptal edilmezse, tüm kiliselerin çanlarını çalıp halkı ayaklanmaya çağıracağını bildirdi. Berlin mesajı aldı ve geri çekildi.

II. Dünya Savaşı boyunca işgal altındaki Avrupa'da sadece Yunanistan'dan hiçbir işçi Almanya'ya çalışmaya gitmediği gibi, Almanlar Sovyetler Birliği'ne karşı savaştırmak için hiçbir Yunan askeri bulamadılar. İşgal yönetimi Nisan başında kendilerine yeni bir işbirlikçi bulup, başbakanlığa atandı. Yannis Rallis göreve başladıktan hemen sonra, halkın başına bela olacak

Yunanistan, yüzyıllar boyunca kabilelerin, kavimlerin, kentlerin, ulusların, imparatorlukların, üzerinde egemenlik kurmak için savaştıkları kritik bir coğrafyada yaşamanın azabını çekti. Yunan halkı için savaşmak yalnızca o an için yaşanmakla kalmayan, kaydedilen ve estetize edilerek kültüre içselleştirilen bir ilişkiydi de. Bir antik Yunan vazosunda Pers işgalcilerini yurtlarından atmak için döğüşen Kleptler, İsa'dan önceki çağların savaş yöntemleri ve araçlarıyla gündelik yaşamın bir nesnesine boyanmış oldukları için, bir tarih belgesi niteliği de kazanmış olacaklarından belki habersizlerdi (üstte). Ama 1943'te, İtalyan ve Alman işgali günlerinde Memos Makris'in gizli atölyesinde andarteleri ağaç baskılara (solda) yansıtan L. Magioru'nun direnişi tarihe kazımayı kasdettiği açık görünüyor; geçen zaman yalnızca savaşı estetize etmeyi değil, estetiği savaşın aleti kılmayı da Yunan kültürüne dahil etmişti.

33 Yunanistan İç Savaşı

olan Güvenlik Müfrezelerini kurdu. O gün için Almanların emrinde görev yapan bu birlikler, ilerde İngilizlerin hizmetine girecekti.

Direnişin Haziran 1943'te Müttefiklerce kabul edilen asker sayısı şöyleydi: *ELAS: 12.500, EDES.* 300 Müttefiklerin 11 Temmuz'daki Sicilya çıkartmasından önce *ELAS* tüm gücüyle saldırıya geçti. 28 Mayıs'ta Lamia'nın kuzeyindeki Tirnavo tünelinde tuzağa düşürülen trende 300'den çok Alman askeri öldürüldü. İşgalciler buna, yüzlerce rehineyi öldürerek cevap verdiler. 24-25 Haziran'da Asopos köprüsü uçurulup, demiryolu 4 ay ulaşıma kapandı. Haziran boyunca Selanik-Atina demiryolu birçok noktada tahribedildi, bazı katarlar yakıldı. Kırsal alanda her bölgede baskınlar yapıldı. *SOE*'nin Alman Yüksek Komutanlığı'nı şaşırtma isteği amacına ulaştı. Komutanlık çıkartmanın Balkanlara yapılacağına inanıp, İtalya'da olması gereken 2 tümeni Yunanistan'a sevketti. Böylece Sicilya'daki gücünü azalttı.

Sicilya çıkartmasını takip eden iki ay içinde Müttefikler önemli köşe başlarını ele geçirdiler ve Eylül başlarında Mussolini devrildi. Bu durumun Yunanistan'a yansıması, İtalyanlarla 9 Eylül'de imzalanan anlaşma oldu. İtalyan birlikleri, silahlarını bırakacaklardı. Nazi Almanyası sadece İtalya'ya karşı değil, Yunanistan'daki İtalyan ordusuna karşı da saldırıya geçip, iki ülkeyi de işgale başladı. İtalyan savaş ganimetine kimin el koyacağı konusu *ELAS, EDES* ve İngilizler arasında yoğun tartışma ve giderek çatışmalara yol açtı. Atina'daki *MK* artık kesin bir tavır alınmasına karar verince, Aris İtalyanların bıraktığı toplar dahil, tüm silah ve

cephaneye el koydu. Böylelikle, *EDES*'e ve İngilizlere karşı savaş ilan edilmiş oluyordu. İngilizler *ELAS*'a yardımı kestiler.

Kentteki baskının yoğunlaşması üzerine Atina'dan ayrılıp dağlara gelmeye karar veren *KKE MK*, Aris'i Zervas'ın üzerine saldırttı. *EDES* iyice yıprandı ve geri çekildi. Tam bu sırada, Ekim başında Alman Ordusu genel saldırıya kalktı. Halkı hedef alan misillemeler korkunçtu. Birçok köy içindeki sakinleriyle birlikte yakıldı. Saldırının askerî sonucu fiyaskoydu ama Kasım ve Aralık'ta Yunanistan köyleri alevler içindeydi.

EDES'i zor durumdan kurtarmak için, İngilizler Kahire'den müdahale ettiler. Şubat 1944'te önce *ELAS*'la *EDES* arasında ateşkes yapıldı, sonra da 21 Şubat'ta Epir'de Plaka köyünde *ELAS, EDES* ve *EKKA* arasında konferans toplandı. Amaç direnişi tek komuta altında birleştirmekti. İngilizlerin *EDES* yanlısı ayakoyunları yüzünden bir sonuca varılmadı. Zervas'ın 5 bin adamına karşılık, 30 bin partizandan oluşan *ELAS*, İngilizler için bir şey ifade etmiyordu.

Dış İlişkiler

Yugoslavya'da Tito önderliğindeki partizanlar, 1943 başlarında önemli bir güç haline gelip, hem kral yanlısı çetelere hem de Almanlara ağır kayıplar verdirmeye başlamışlardı. O zamana kadar İngiltere, Tito ile ilişki kurmaktan kaçınıp, kralcıları desteklemişti. Cimas'ın ilişki kurma isteğine olumlu cevap veren Yugoslav direnişi, Makedonya bölge sorumlusu Vukmanoviç-Tempo'yu Haziran'da Grammos'a yolladı. Tempo, Yunan direnişini sosyalist ilkeleri gözardı ettikleri ve İngilizlere güvendikleri için şiddetle eleştirdi ve ortak bir Balkan Direniş Karargâhı oluşturulmasını önerdi. Cimas tarafından olumlu karşılanan bu öneri, *KKE MK* tarafından uygun bulunmadı. Gerekçe olarak da, *Komintern*'in dağıtılmasından sonra böyle bir birliğe gerek olmadığı söylendi. Yaz aylarında İngilizler, Yugoslav partizanlarını da resmen tanıyıp, destek vermeye başladılar.

İngilizler Mısır'a 20 bin kadar Yunanlı subay ve askerle beraber çekilmişler; Ekim 1941'de Kahire'de Yannis Sallas tarafından *Anti-faşist Askeri Örgüt (ASO)* kurulmuştu. Mart 1942'de Londra'da Kral'la İngilizler arasında Yunan Ordusu'nun düzenlenmesi anlaşması imzalanmış, böylece Mısır'daki Yunan birlikleri İngiltere'nin Ortadoğu Komutanlığı'nın emrine alınmışlardı. *ASO* ile *EAM* arasında ilişki ancak 1943'te kurulabildi. Yunanlılar, İngilizlerle birlikte savaşıyor ve ağır kayıplar veriyorlardı. Bu zayiatın ötesinde, Metaksasçı subaylar *ASO*'nun etkisini azaltmak için İngilizlerle ortak komplolar düzenlediler. Liberal Çuderos başkanlığındaki sürgündeki hükümet de *ASO*'ya karşı tavır aldı. Bu durumda ayaklanmaktan başka çareleri kalmayan yurtsever askerler Mart 1943 başında kendi tugaylarının kontrolünü ele geçirdiler. İstekleri üzerine Çuderos hükümetinde bazı değişiklikler yapıldı. İngilizler sessiz kaldı ama

İşgal boyunca Nazilerin idam ettiği Yunanlıların sayısı bilinmiyor ama, Almanların ölçütü bir Alman ölüsüne karşılık 50 Yunanlıydı. Alman askerlerinin öldürüldüğü yerlerin yakınlarındaki köyler tümüyle tahrip ediliyor, direnişçilere yardım ettiğinden bile şüphe edilenler ya katlediliyor ya da kamplara gönderiliyordu. Şehirlerde de durum pek farklı değildi. Resimde görüldüğü gibi partizanlar veya destekçileri Yunan halkına göz dağı vermek amacıyla caddelerde asılıyorlardı. Saldırıların önünün alınamaması üzerine Almanlar kamplardaki esirleri bile kurşuna dizmekten çekinmediler. Misillemelerin korkunç boyutlara varması ve halkta belli bir yılgınlık yaratması üzerine KKE yönetimi Haydari kampındaki esirlerin düşüncesini öğrenmek istedi. Alınan cevap kısa ama özlüydü: "Kendi yaşamımız değil, işgalcilere karşı sürdürülen mücadelenin sürekliliği önemlidir."

SARAFİS, STEFANOS (1890-1957)

26 Ekim 1890'da Batı Teselya'da Trikkala kentinde doğan Sarafis bir tüccarın oğluydu. Babasının işlerinin bozulması sonucu zor bir öğrenim devresi geçirdi. Liseyi bitirdikten sonra bir süre Atina'da Hukuk Fakültesine devam etti ve sonra Trikkala'ya dönerek bir avukat akrabasının yanında çalışmaya beşladı. Askerlik yaşına gelince aynı kentteki askerî garnizona çavuş olarak katıldı. Bölük komutanı yüzbaşı Aleksandros Otoneos entelektüel ve liberal görüşlü bir subaydı. Sarafis'in "benim asker babam" dediği Otoneos ile ilişkileri bir yaşam boyu sürecekti.

Sarafis Balkan Savaşı sırasında başçavuşluğa yükseldi, Atina'da kısa dönem subay eğitimi gördükten sonra da Mart 1914'te teğmen oldu. Ülkenin her yerinden gelen askerlerinin düşünceleri ve yaşam düzeyleri onda monarşiye karşı bir yaklaşımın uyanmasına neden oldu. Venizelos taraftarı subaylara katıldı, bir darbe girişimine ismi karıştığı için bir süre Atina'da tutuklu kaldı. I. Dünya Savaşı'nı yüzbaşı olarak tamamladıktan sonra, bir süre ordunun binbaşı rütbesindeki en genç tabur komutanı olarak Anadolu'daki işgal kuvvetlerinde görev aldı. 1920 yazında, general rütbesine yükselmiş olan Otoneos'un yanına Attica'ya döndü. Venizelos'un iktidarı kaybetmesiyle beraber yandaşı birçok subay uzak bölgelere sürüldü. Anadolu yenilgisiyle birlikte bu subaylar tekrar etkin görevlere geldiler ve Nisan 1924'te cumhuriyetin ilan edilmesinde rol aldılar.

Yarbay rütbesiyle askerî öğrenimini geliştirmesi için Fransa'ya yollanması, Sarafis'in yaşamında önemli bir yer tutar. Fransa'da geçirdiği süre içinde kendisini her anlamda geliştirme fırsatı buldu ve dönüşünde Atina'da açılacak olan Harp Okulu'nun kuruluşunda etkin bir görev aldı. 1927'de Askerî Akademi komutan yardımcısı olunca, o kademenin eğitim sisteminde, önemli reformlar yaptı. 1929'da Genel Müfettiş Otoneos'un kurmay başkanlığına atandı. 1931'de ise albay olarak, Fransa'ya askerî ataşe göreviyle gitti. Görevinde gösterdiği yük-

"Size diz çöktüreceğiz." Bu slogan 1943'de Atina sokaklarını boydan boya kaplamıştı. İşgal ordusunun duvarlara astığı emirler, misilleme tehditleri, arananlar listesi ve ihbarcıların ödüllendirileceğini bildiren afişler karşısında Atinalı öğrenciler Alman askerlerinin ateş açma tehditine ve hatta bu uygulamaya sık sık girişmesine rağmen Atina sokaklarına bu sloganı yazmaktan vazgeçmediler. KKE'nin Atina örgütü yeraltı çalışması yürütürken EAM'ın gençlik örgütü EPON, Atina duvarlarını direniş ve müttefiklerin ilerleyişi hakkındaki bilgilerin Yunan halkına aktarıldığı bir kürsü haline getirdiler.

sek performansla iki yıl gibi kısa bir sürede Légion d'Honneur nişanı aldı, ama Vanizelos'un iktidardan düşmesiyle Atina'ya geri çağrıldı.

Mart 1935'deki askerî ayaklanmanın önderlerinden olduğu için ağır hapis cezasına çarptırıldı. Cezaevinde komünist tutukluların eğitim çalışmalarına katılması, Marksist felsefe ve tarih anlayışı üzerine bilgi edinmesine yardımcı oldu. Artık monarşiden yana tavır alan Venizelos ile ilişkilerini kesti. Kralın dönüşüyle çıkan afta serbest bırakıldı, bir süre Girit ve Trikkala'da kaldı. Metaksas'ın iktidara gelişiyle yargılanmadan Milos adasına sürüldü. Orada, sonradan evleneceği İngiliz arkeolog bayan Marion'la tanıştı. Albay Sarafis artık sosyalist düşünceyi savunuyordu.

İtalyan saldırısından sonra Atina'ya dönmesine izin verildi. Alman işgaliyle beraber kenti terkederek direnişte yer almak için *Kurtuluş Mücadelesi Komutanlığı (AAA)* adlı örgüte katıldı. Dağlarda iken İngilizlerle görüştü ve *ELAS*'a karşı çıkması kaydıyla tam destek vaadi aldı. Bir sürtüşmeyi görüşmek için Şubat 1943'te gittiği Rumeli'deki *ELAS* karargâhında tutuklandı. Aris ve Cimas'ın oraya gelmeleriyle serbest bırakıldı ve *ELAS*'a katıldı. Onu, yüzlerce demokrat ve yurtsever subay izledi.

General rütbesine yükseltilen Sarafis'in başkomutanlığındaki *ELAS*, askerî anlamda yetkin bir ordu haline geldi. Direniş boyunca *KKE* ile yakın ilişkisi vardı. Dağlarda iken, *KKE*'ye katıldığı ve yaşamının sonuna kadar parti üyesi olarak görev yaptığı bugün biliniyor. *KKE* yönetiminin iç savaş öncesindeki tereddütlü davranışları yüzünden, Sarafis ve yüzlerce *ELAS* subayı yakalanıp, adalara sürüldüler. Milletvekili seçildiği 1951 yazına kadar Sarafis hapiste kaldı. *Birleşik Demokratik Sol Parti (EDA)* partinin genel sekreteri olarak katıldığı seçimlerde çok yüksek oy alarak iki kez daha milletvekili seçildi. 31 Mayıs 1957'da bir Amerikan askeri servis aracı tarafından ezilerek öldürüldü. Olayın kaza olduğu söylendi.

emirlerindeki Yunan birliklerini uzak yerlere dağıtıp, *ASO* üyelerini ayıklamaya başladılar. Taburlar çöllere sürülüp, yaz sıcağında özel eğitimden geçirildiler.

Ağustos 1943 başında direniş temsilcileri Kahire'ye davet edildi. *EAM*'dan 4, *EDES* ve *EKKA*'dan 1'er olmak üzere toplam 6 temsilci, Kral II. Yorgo ile görüşüp, kurtuluştan sonra hemen ülkeye dönmeyip, yapılacak plebisiti beklemesini; ayrıca Ulusal Birlik Hükûmeti'nin oluşturulmasını istediler. Böylece bir anlamda krallığın yasallığını kabul etmiş oluyorlardı. Halbuki 1936'da yetkilerini Metaksas'a devreden kralın hiçbir yasal dayanağı yoktu ve ancak Müttefiklere sırtını dayayarak ayakta durabiliyordu. Kral direnişin istemlerine cevap vermeyip, Lübnan'a kaçtı. *EAM* delegeleri *ASO* lideri Sallas'la görüşüp desteğini aldılar. Dağlardan gelenlerin gösterdiği başarılı diplomatik faaliyet İngilizleri endişelendirdi ve heyeti hemen geri dönmeye zorladılar. Çuderos, arayı bulmak için onları hükûmeti adına davet etti. Temsilcilerin iki hafta daha Mısır'da kalması da herhangi bir somut bir sonuca varmayınca durumu yatıştırmak isteyen Churchill, Başpiskopos Damaskinos'un kral naibi olmasını istedi. Roosevelt'ten destek alan kral reddetti. Aralık başında SSCB elçisi, Kral'a itimatnamesini sundu.

Dağlara gelen Siyantos, Cimas'ın yetkilerini kendi üzerine aldı ve onu Yugoslavya ile ilişkilerin geliştirilmesi için Tito nezdinde görevlendirdi. Bu durum Cimas'ın savaş alanında uzaklaştırılması anlamına geliyordu. *KKE MK*, askerî harekâtı ve politikayı artık kendi başına belirleyecekti. Cimas, Bulgarların da katılacağı ortak karargâh konusunu gene gündeme getirdi ama bu öneri hayata geçirilemedi. Toplantılara Bulgarlar gelmediler, sadece bazı Bulgar direniş grupları sınırı geçip, *ELAS*'la birlikte savaştılar. Bu sınırlı birliktelik 1944'e kadar sürdü.

EAM ve Papandreu Hükûmetleri, Lübnan Anlaşması

Ekim 1943 başlarında *ELAS*'ın Teselya'da *EDES*'e karşı saldırıya geçmesiyle direniş tarihinde yeni bir dönem başlıyordu. Kurtuluş Savaşı'yla birlikte süren bir iç savaştan da söz edilebilirdi artık. İtalyanların elkonulmuş toplarının da yardımıyla *EDES*'e ağır kayıplar verdirildi. Bu arada *ES, EOA, PAO* ve Atis Rumelitis'inki de dahil olmak üzere küçük gerilla grupları da hemen hemen etkisiz hale getirildiler.

Cimas'ın ayrılmasından sonra *ELAS* Genel Karargâhında yönetim Sarafis ve Aris arasında bölüştürüldü. Tüm birliklerde 3 kişilik yönetim biçimi, *EAM* temsilcileri devreden çıkarılarak, 2 kişiye indirildi. Tüm askeri yapı içinde politik bölümler kuruldu. *Kapetanios*'lar siyasi komiser durumuna geldiler.

ELAN ise, Temmuz 1944'ten itibaren *ELAS* Genel Karargâhına bağlandı. 1.200'den fazla denizci 7 filo halinde 100'den fazla silahlı tekneye dağılmışlardı. Almanların kıyıdaki barınaklara yaptığı akınlar, *ELAN*'a oldukça zayiat verdirdi ve ele geçmemek için bazı tekneler kendilerini batırdılar.

Durumun bir iç savaşa dönüşmesiyle birlikte *KKE* ve *EAM* içindeki tartışmalar da arttı. Aris'in ve *Kapetanios*'ların görüşü, eldeki her gücün gerilla savaşı için biraraya getirilmesi ve nihai zafer için savaşılmasıydı. Bu görüştekilerin yer almadığı *KKE MK* içindeyse iki ayrı eğilim belirlemeye başlamıştı. Siyantos'un öncülüğünü yaptığı grup, *EAM* temelinde politik tavır konmasını savunurken, Yoannidis'in yandaşları geçici ittifaklara kuşkuyla bakıyorlardı.

Siyantos'un ağır basmasıyla, dağlarda sürgündeki hükûmete bir alternatif yaratılmasına karar verildi ve *Ulusal Kurtuluş Politik Komitesi (PEEA)* adıyla *EAM* hükûmeti kuruldu. Örgütte sadece komünistler değil, din adamları ve subaylarla bilimadamları da yer alıyordu. *Kapetanios*'lara üst düzeyde hiçbir yer verilmemişti. 11 Mart 1944'te açıklanan görev dağılımına göre başkan Sosyalist profesör Svolos, yardımcısı, *EKKA*'dan ayrılan general Bakırcis, İçişleri Sekreteri Siyantos'du.

PEEA ilk iş olarak 1942'den beri dağlarda uygulanan "Özyönetim ve Halk Mahkemeleri Yasası"nı birbirinden ayırdı. Zaten bir yıldan beri, toprak üzerindeki devrimci tasarruflara son verilmiş, orta ve büyük mülk sahipleri rahatlamışlardı. Nisan başında işgal altındaki kentlerde kapı kapı dolaşarak oy toplamak yoluyla kırsal alandaysa serbest bir biçimde tüm ülkede seçim yapıldı. *EAM* bir milyondan fazla oy topladı. Ulusal Direniş Meclisi 14-27 Mayıs arası bir köyde toplanıp *PEEA*'nın kuruluşunu onayladı ve kararlarını kabul etti.

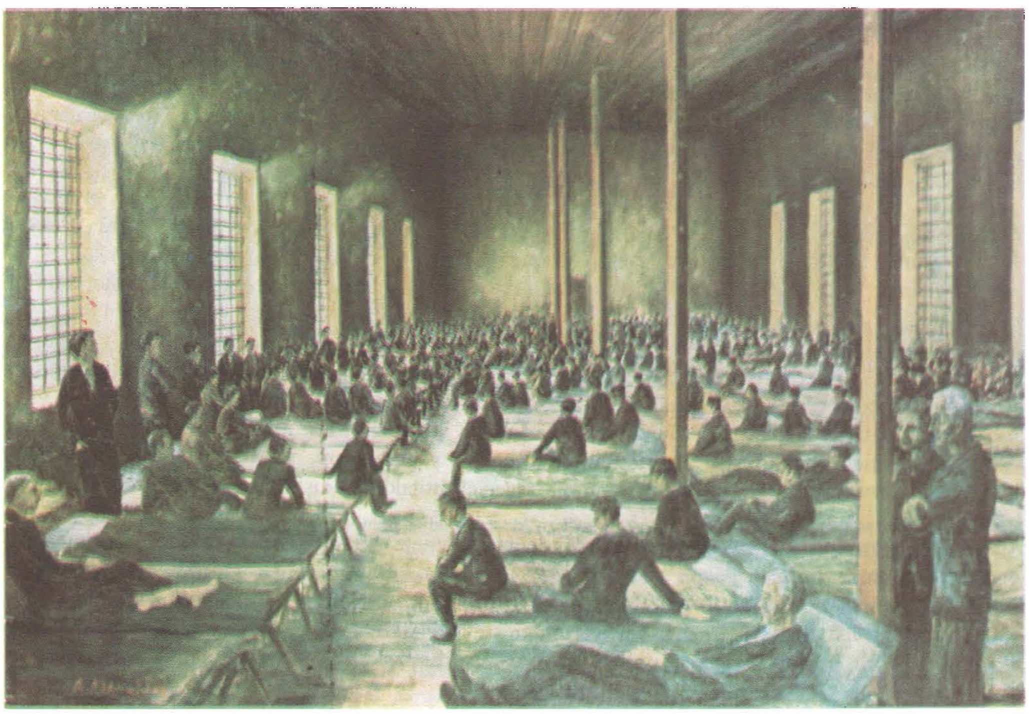
İngilizler *PEEA*'nın kuruluşuyla kendilerine meydan okunmasına cevap vermekte gecikmediler. Mart sonunda Kahire'de binlerce imza toplayan *ASO*, Çuderos'un istifasını istedi, çekilen başbakanın yerine ulusal birlik yanlısı olduğunu söyleyen oğul Venizelos geldi. İngilizler, *ASO*'nun etkin olduğu yerlere saldırıya geçerek militan üyeleri tutuklamaya başladılar. *ASO* ise güçlü olduğu 1. Tugayı ele geçirip, Metaksasçıları tutukladı ve ardından İskenderiye limanında bulunan Yunan Donanmasını ayaklandırdı. Anavatandaki iç savaş Mısır'a da yayılmıştı. Churchill güvenilmez olarak gördüğü birlikleri dağıtıp, kral yanlısı yeni bir Yunan Ordusu kurmaya karar vermişti. Bu ordunun ilerde kralla birlikte ülkeye dönmesi düşünülüyordu. İsyan Nisan sonuna kadar sürdü ve zorla bastırıldı. Birçok ölü ve yaralıya 'mal olan ayaklanmanın *ASO*'lu lideri Salas, hükümet ajanlarınca öldürülmüştü. İsyancılar Libya ve Etiyopya'daki kamplara sürüldüler. Kral artık kendi ordusunu kurabilirdi. Güvenilmeyen Venizelos'un yerine 26 Nisan'da Yorgo Papandreu getirildi.İngilizler adamlarını bulmuşlardı.

PEEA'nın kuruluşundan sonra, İngilizler *EKKA*'yı da kullanmayı düşündüler. Etkiledikleri bazı subayları *ELAS*'a saldırttılar, çatışma yayıldı. 12 Nisan'da *EKKA* karargâhı kuşatıldı, İngiliz yanlıları kaçarak Güvenlik Müfrezelerine sığınırken Psarros *ELAS*'a teslim olmayı tercih etti. Aris'e gönderilmek üzere yola çıkarılan *EKKA* lideri, yolda küçük bir *ELAS* birliğiyle karşılaştı. Çıkan tartışmada Psarros öldürüldü. *EKKA* bitmişti ama Psarros'un ölümü *ELAS*'ın prestijini sarsacaktı.

Yaz boyunca Aris, *ES* ve *EOA* üzerindeki baskıyı arttırdı ve Ağustos'ta her iki örgüt de ortadan kaldırıldı. Peloponez'deki bu harekât sırasında Güvenlik Müfrezeleri de *ELAS*'a saldırdı. Her biri 500 kişiden oluşan 30 Güvenlik Taburu kurulmuştu. Bunların onbine yakını Peloponez'de, diğerleri Atina ve Orta Yunanistan'daydı. Aris, Peloponez'in Patras bölgesindeki müfrezeleri de temizledi. O sıralar aynı yerde *SOE* görevlileri *ELAS* karşıtı örgütler kurmaya çalışıyor ve sonradan Almanlara katılacak olan sağcı çeteleri örgütleyip, destekliyorlardı.

Kuzeyde *SNOF* ile ilişkiler de gergindi. Bunlar, komünist Güney Slav Federasyonu içinde, özerk bir yapıya kavuşacak olan Makedonya için çarpıştıklarını söylüyorlardı. 2 bin adamları vardı ve *ELAS*'la bozuştuktan sonra, Tito yanlısı bir tutum aldılar.

Papandreu başbakan olduktan sonra, bir konferans çağrısı yaptı. 17 Mayıs'ta Beyrut'ta başlayan toplantıya içinde Svolos ve Sarafis'in de yer aldığı *PEEA* delegasyonu 7, *EDES* 3 ve *EKKA* 1 kişiyle katıldı. Toplam 25 delegenin yer aldığı bu görüşmelere katılanların çoğunun direnişle bir ilgisi olmamıştı. 18 kişi sürekli olarak *EAM* temsilcilerine saldırdı. Papandreu işbirlikçi yüzünü açığa vurdu ve kurtuluştan sonra bir *EAM* iktidarına asla izin verilmeyeceğini, gerekirse Müttefiklerden yardım isteyeceğini açıklıkla belirtti. *Andarte*'lere çok ağır suçlamalar yöneltti. *PEEA* delegeleriyse, bu hakaretlere karşı kesin bir tavır koyamayıp alttan aldılar. Psarros'un öldürülmesi sürekli aleyhlerinde kullanıldı.

33 Yunanistan İç Savaşı

Yunanistan İç Savaşının tohumları gerçekte, savaşın başladığı 1946'dan çok daha önce, General Metaksas'ın askeri diktatörlüğü sırasında atılmıştı. 4 Ağustos rejimi olarak da bilinen Metaksas diktatörlüğünün İçişleri Bakanı Manyadakis, komünistlerin ve cumhuriyetçilerin safdışı edilmeleri için, toplama kamplarını ve sistematik işkenceyi Yunanistan'ın toplumsal hayatına ilk sokan kişi oldu. Kendilerinden bilgi edinilmesi için günlerce ve aylarca süren korkunç işkencelere uğratıldıktan sonra büyük çoğunluğu Ege Denizi'ndeki adalarda kurulan toplama kamplarına kapatılan siyasi tutuklular, buralarda bu kez "davayı reddetmeleri" için sistemli fiziksel, moral, psikolojik ve ekonomik bir baskı altına alınıyorlardı. Temos Kornaros'un Haydari Kampı ve Fırtına Çocukları *adlı Türkçe'ye de çevrilmiş romanlarında ayrıntılı olarak anlatılan bu kamplarda insanlar, hergün en ağır şartlar altında köle gibi çalıştırılıyorlar, her fırsatta işkenceye tabi tutuluyorlar, kadınların ırzına geçiliyor ve sonunda bütün bunlardan kurtulmak için yalnızca "pişmanlık" dilekçelerini imzalamaları isteniyordu. Yunanistan gibi, kahramanlık kültü ile yaşayan bir ülkede, bu pişmanlık dilekçelerinin gazetelerde yayınlanması, "pişmanlar"ın köy veya mahalllelerinde tellal bağırtılarak ilan edilmesi, "pişman komünistler" için olduğu kadar, aileleri, çevreleri ve kendilerini sevenler için de büyük bir moral yıkıma yol açıyordu. Toplama kamplarındaki komünistlerin büyük çoğunluğu Manyadakis'in bu yöntemleri karşısında gafil avlandılar ve. "pişmanlık dilekçelerini" imzaladılar. Bu durum karşısında doğru bir politika geliştiremediği gibi "piş ıanlığın" sonuçlarıyla da başa çıkamayan* KKE *saflarında yeni bir sıfat türedi–*diloziyas*(itirafçı). Parti tarafından reddedilen bu "itirafçılar"ın daha zayıf karakterli olanları bu kez rejimin siyasi polisiyle işbirliği yapmaya başlayınca, Manyadakis elinin altında bir sahte komünist partisi kuracak kadar adam bulur oldu. Bizzat toplama kamplarında tutulanların yaptıkları resimlerde, zorla pirinç tarlalarında çalıştırılanlar (üstte) ve hapsedildikleri (ensolda) yerler görülüyor. 1939'da İtalyanların Yunanistan'ı işgali sırasında Komünistler, uğradıkları bütün işkence ve zulme karşın İşgalcilere karşı savaşmak üzere bu toplama kamplarından direniş çağrısında bulundular.* EAM *ve* ELAS *esas olarak Komünistlerin inatçı ve kararlı mücadeleleri sonucunda oluştu. Direniş savaşı, aynı zamanda, Metaksas diktatörlüğünün ve Manyadakis'in işkence rejiminin sona erdirilmesi için bir intikam savaşı da oldu ve direnme içinde bir iç savaş alttan alta sürüp gitti. İşgalci ortadan çekilince iç savaşın tarafları karşı karşıya kalmışlardı. Direniş savaşı günlerinde komünistlerin çağrısıyla (solda) silaha sarılan yoksul köylüler, dağlarda kurdukları iktidarın hesabını kendilerinden soran İngiliz işbirlikçilerine karşı bir kez daha ayağa kalktıklarında, aslında gecikmiş oir hesaplaşmayı, yitirilmiş bir konumda sürdürmekten başka birşey yapıyor değillerdi.*

Alman işgalinin başlamasıyla birlikte Yunanistan dağlarında işgalcilere karşı kendiliğinden bir ayaklanma başladı. 400 yıl süren Osmanlı yönetimine karşı sürdürülen direnişin esas taşıyıcısı olan palikaryalar, *halk önderleri* kapetanios*ların yönettiği* andarteler *olarak yeniden doğdular. Bu partizan gruplarının başlangıçtaki dağınıklıkları ve disiplinsizlikleri direnişin güçlendirilmesi karşısında bir engele dönüşünce Aris'in dağa gönderilmesi gerekti. Aris'in Rumeli dağlarında sürdürdüğü bir kaç aylık çaba* ELAS*'ın kurulmasını oldukça kolaylaştırdı.*

EAM delegeleri 25 Mayıs 1944'te *PEEA*'nın nihai onayına 3 ay içinde sunulması şartıyla, Lübnan Anlaşması olarak anılacak olan belgeyi imzaladılar. Böylece direniş bir anlamda teslim oluyor ve sürgündeki hükümetin emrine giriyordu. Papandreu o gün kralın huzurunda yemin edip 20 üyeli bir kabine kurdu. Önemsiz 5 sandalyeyi *PEEA*'ya ayırmıştı. Kahire'ye dönen delegasyona bu teslimiyetin hesabı dağlardan soruldu. Sarafis hemen karargâhına geri döndü ve çok soğuk karşılandı. İstifa etme isteği ise kabul edilmedi.

Üç Büyükler Tahran Konferansı sonrası, dünyanın yeniden paylaşılması sorununu tartışmaya başlamışlardı. Churchill, Roosevelt'e başvurarak Yunanistan için yaptıkları fedakârlıkların gözönünde tutulmasını istedi. Dışişleri Bakanı Eden de, Sovyetler'e Romanya ve Bulgaristan'da serbestçe davranmaları karşılığı, Yunanistan'a karışmamalarını önerdi. *KKE MK* üyesi Rusos, Kahire'de Sovyet elçisiyle görüştüğünde, İngilizlerin isteklerine karşı çıkılmaması tavsiyesini aldı. *PEEA* yönetimi ne yapacağını bilemez hale gelmişti.

Aris, Lübnan'da satıldıklarını düşünerek, silah arkadaşlarıyla durumu tartışmak istedi. *Kapetonios*'lar her yerden Piyerya dağı eteğindeki Daskiyo köyüne geldiler. Lübnan Anlaşmasının bir ihanet olduğu ve bunun sorumluluğunun yüklenilemeyeceği bir telgrafla, *PEEA*'ya bildirildi. Siyantos ortalığı yatıştırmaya uğraşıyor, *PEEA*'nın dağılmasından korkuyordu.

Cimas Haziran ortasında Tito'nun yanına varmış ve Sovyetler Hükümetine mektup gönderip, yardım istemişti. Gelen cevap açık değildi. O sırada Churchill, Tito'yu da Lübnan'a benzer bir tuzağa düşürüp, sürgündeki Yugoslav hükümetiyle bir masaya oturtmayı denedi ama çok sert

İç Savaşın Kaçınılmazlığı Üzerine

5 Nisan 1947 sabahı Yunanistan dağlarına ayak bastım. 1949 yazında *Yunanistan Demokratik Ordusu*'ndan *(DO)* yurduma dönmek üzere ayrıldım. O iki buçuk yıllık süre içerisinde esas görevim askerî idi. Bir yandan bu görevi sürdürürken öte yandan Geçici Yunan Hükümeti Doğu Makedonya ve Trakya Bölge Temsilcilik danışmanlığı yaptım ve dağda Türkçe *Savaş* gazetesinin yayınlanmasına yardımcı oldum. Ağır yaralanmış olmam yüzünden iki kez tedavi için Yunanistan'dan ayrılarak bize dost ülkelere gitmek zorunda kaldığım birkaç ay dışındaki zamanı hep Yunanistan toprağında, *Demokratik Ordu* saflarında, Yunan direnişinin insanları içinde geçirdim. O insanları anlatmaya çalışacağım.

Düşman propagandası Yunan direnişinin yabancı müdahalesiyle oluştuğu yolunda iddialar ileri süredurmuştur. Bildiğim kadarıyla 1946-1949 Yunan içsavaşında *DO* saflarında savaşmış olan tek yabancı bendim: Bir Türk. Bu savaşta hiçbir zaman bir "Uluslararası Tugay" olmadı. İngilizlerin askerî işgali ve ABD'nin denetim ve yönetimi altındaki Yunanistan'da yabancının çok yönlü ve sınırsız yardımıyla ayakta tutulan bir kralcı faşist orduya karşı, Yunanistan yurtseverleri kendi halklarından güç alarak savaştılar. Birinci ve İkinci Yunan direnişi bir bütün oluşturur. Ve her iki direniş Yunan toplumunun kendi iç dinamizminin ürünüdür. Yığınların, en ters koşullarda böylesine sahip çıktığı, en yiğit evlatlarını uğrunda feda ettiği bir halk savaşının dıştan ısmarlamayla, dıştan dayatmalarla gerçekleşebileceği düşünülemez.

Dıştan etkileme çabaları oldu ise bu, ters yönde olmuştur. Sovyetler Birliği yetkilileri de, komşu halk demokrasileri liderleri de iç savaşın arifesinde Yunanlı yoldaşlara işi bir silahlı savaşa vardırmalarının yanlış olacağını, manevi destek dışında ciddi herhangi bir maddi yardımın sözkonusu olamayacağını en açık biçimde söylemişlerdir. İşin iç savaş şeklini alan bir direnişe vardırılması *Yunanistan Komünist Partisi*'nin bağımsız kararıyla, kardeş partilerin aksi yönde telkinlerine karşın olmuştur.

Yunan iç savaşı yılları, dünya güçler dengesinde ABD'nin iktisadi, dolayısıyla askerî güç olarak ağır bastığı yıllardı. Savaş yüzünden Amerikan kapitalizmi eşi görülmedik bir refah dönemi yaşamaktaydı. Atom bombası da 1949 yazına kadar ABD'nin tekelindeydi.

Stalin'in Ekim 1944 Moskova görüşmesi sırasında Churchill'e Yunanistan'da "savaş süresince" yüzde 90 etkinlik tanıması olgusu (mavi kalemle çizilen ünlü hikayesi) bu güçler dengesinin zorunlu kıldığı bir taviz olarak değerlendirilebilir.

Ve gene, Yalta'da da aynı Stalin'in, Churchill'in anılarında yazdığına göre, gene kendisine, Yunanistan'da Alman işgâli döneminin işbirlikçilerini silahlandırarak halka karşı faşist bir terörü kışkırtıp toplumdaki en gerici güçlere dayanan bir kralcı düzen kurma işine soyunmuş olan İngiltere'yi "eleştirmeye hiç niyetli olmadığını" söylemesi ve ardından İngiltere'nin Yunanistan'daki politikasına tam bir güveni olduğunu belirtmesi gibi kraldan fazla kralcı bir tutum bile, bir bakıma aynı biçimde değerlendirilebilir.

Ocak 1945'de, Molotov'un Moskova'da Parçalidis ile görüşmesinde ayaklanmaya karşı çıkışı ve Yunanlı yoldaşlara bir demokratik cephe ile seçimlere katılmalarını önermesi de aynı Sovyet tutumunun bir başka sorumlu tarafından dile getirilmesidir.

Komşu halk demokrasileri liderlerinin görüşü de farklı

değildi: *Yunan Komünist Partisi*'nin bir ayaklanma durumunda destek istemi içeren yazısına Dimitrov'un cevabı açıktır: Dimitrov, Bulgaristan ve Yugoslavya'nın İngiliz silahlı kuvvetlerine karşı *ELAS*'ın tarafını tutmasının bugün Yunanlı yoldaşlara pek az yarar sağlayacağını, ama buna karşılık Yugoslavya ve Bulgaristan'a zarar getirebileceğini belirttikten sonra, "Yunanlı dostlar bunu hesaba katmalıdırlar. Yunanlılar ve *ELAS* kendi lehlerine olmayan bu durumdan çıkış yaparak hareketlerini yönlendirmelidirler. İpi fazla germemeli, tam tersine kuvvetlerini olabildiğince korumak ve demokratik programlarını gerçekleştirecekleri daha uygun bir zamanı bekleyebilmek için özel bir esneklik ve manevra yeteneği gösterebilmelidirler" diyor.

Özellikle destalinizasyon döneminin hızlı anlarında Stalin'in Yunanistan'ı "sattığından", Stalin'in Yunan halkına "ihanetinden" çok söz edildi. Böyle bir iddia, mantıklı olarak, Stalin'in "ihanet" durumuna düşmemek için Yunanistan'ı kendi etki alanına almak amacıyla askerî müdahaleyi göze almış olan İngiltere ve Amerika'nın karşısına mukabil askerî güçle çıkması gerektiği savını içerir. Bu gibi iddiaların arkasında Yunan halkının yahut da herhangi bir halkın devrim yapacaksa bunu kendi toplumunun iç dinamizmiyle kendi emekçi halkına güvenerek değil, dışarıdan gelecek olan bratuşkaların (rusça, kardeşlik) işe karışmasıyla yapabileceği inancı, daha doğrusu inançsızlığı yatar. O cinsten ithal malı devrimlerden hayır gelmediği ortadadır. Evet, devrim yapacaksan kendi ulusal güçlerine güveneceksin. Uluslararası alanda ittifak kurabileceğin güçler burada ancak bir yedek güç olarak değerlendirilebilir.

KKE'nin 1945'de genel seçimlere katılarak legalite olanaklarını sonuna kadar kullanmaması sonradan mahkûm edildi. *KKE*'nin çizgisini belirlemede başrolü oynamış olan Zaharyadis'in bile bu görüşe katıldığını gördük. Acaba, Dimitrov'un Molotov'un öğütlerine uyularak burjuva parlamentarizminin olanaklarından yararlanmakla yetinmek, işi silahlı direnişe vardırmamak gerçekten doğru muydu?

"İşi silahlı ayaklanmaya vardırmak yanlıştır, seçimlere girilmeli, legalite olanaklarından yararlanılmalıdır" diyenler dünya ölçüsünde güçler dengesi bakımından sorunu doğru koymuş olabilirler. Ama bizce o dönemde Yunanistan gerçeği açısından her ne pahasına olursa olsun legaliteden yana olmak teslimiyetten yana olmaya eşitti. Neydi bu gerçek?

Varkiza'dan hemen sonra İngiliz işgal kuvvetleri faşist çeteleri silahlandırmaya başladılar. Bunlar daha önce Almanlarla işbirliği etmiş faşist terörün vurucu gücü idi. Kendilerine devredilen silahlar Varkiza anlaşması gereği *ELAS*'ın kendi eliyle teslim ettiği silahlardı. Bu faşist terör çeteleri kolluk kuvvetlerinin himayesindeydiler. Çok kez birlikte iş görüyorlardı. Silahlarını bırakarak köylerine, kentteki mahallelerine dönen *ELAS*'çılar yer yer bu silahlı faşist gruplar tarafından linç ediliyordu. Kısa zamanda bunlar kırsal bölgelerde egemen oldular ve dayanılmaz bir terör havası estirdiler. Savunmasız yakaladıkları yurtseverlerin kellesini kesip kazıklara takarak kasaba meydanlarında teşhir etmek bunların eski marifetiydi. Yunanistan'da kendilerine kelle başına ödül veriliyordu. "Yüzde 90 İngiliz etkinliği" işte böyle sağlandı.

Siyasal üstyapının doruğunu ise kral ve kraliçe çevresindeki en gerici ekip ve burjuva politikacılar oluşturacaktı. Bu koşullarda bir burjuva parlamenter demokrasisinin varlığından söz edilemez elbet. "Burjuva demokrasisinin olanaklarından sonuna kadar yararlanılmakla yetinilmeliydi" diyenlerin söz konusu olanları abarttıkları açık.

Almanlarla işbirliği yaparak ihanet batağına batmış, dolayısıyla yurtsever güçlerle kan davası olan, İngilizlerce yeniden silahlandırılmış sağın, silahsız bir sol ile karşı karşıya geleceği bir seçim oyununu sineye çekmek, sağın kazandırılacağı önceden bilinen böyle bir seçimin sonuçlarına razı olmak dolayısıyla ulusal kurtuluş savaşı boyunca halka verdiği sözden, bağımsız ve demokratik bir Yunanistan gerçekleştirme sözünden dönmek ve bu dönekliğin maddi manevi çöküş biçimini alacak olan sonuçlarına katlanmak; ya da zaten dağlarda faşist teröre tepki olarak kendiliğinden oluşan direniş birimlerine dayanarak çete hareketini genişletmek ve direnmek.

ABD ve Uzak Doğu yolculuklarından sonra Yunanistan İç Savaşı'na katılan Mihri Belli 1951'de ülkeye gizlice döndükten hemen sonra tutuklanmıştı.

Seçilen ikinci yol oldu. Ve o dönemde buna karşı çıkan pek yoktu. Biz dağda *DO*'nun niçin kurulduğunu halka böyle anlatıyorduk, halk da pek güzel anlıyordu.

İç savaş kızıştıktan sonra da Sovyetler Birliği'nin olsun, Halk Demokrasilerinin olsun tutumu uzun boylu değişmedi. Elbette ki Yunan devriminden yana idiler. Ama bu yana oluş, genel niteliğiyle, manevi destekten ibaret kaldı. Maddi yardım çok sınırlıydı. Ağır yaralıları tedavi için kabul ediyorlardı. Bizim bölgede (Doğu Makedonya ve Trakya) Batı ülkeleri Kızılhaç'ından sağlanan az miktarda giyim eşyasını *DO*'ya devrettiler. Öteki bölgelerde bir miktar yiyecek yardımları da oldu. Silah ve cephaneye gelince, bunda da yardımın, bir tahmine göre, *DO*'nun elindeki silahlara oranı yüzde yarımdan ibarettir.

Ne denli zor durumda kalırsa kalsın, bir birliğin Halk Demokrasileri topraklarına sığınmaya kalkışması yasaktı. Bu yasağı çiğneyen provokatör durumuna düşebilirdi. Uzun süre Halk Demokrasileri yalnızca ağır yaralıları kabul etmekle yetindiler.

Demokratik Ordu saflarına katılanlar, hiç değilse bizim bölgede genellikle köydeki giysileriyle askerlik yapmak zorundaydılar. Kara kışı bir tek yün kazakla geçiren Yunanlı genç kızlar vardı. Silah altına alınan Rodop köylüleri, Türkler ve Pomaklar, ki bunların bir kısmı tekerleğin henüz girmediği ücra dağ köylerinden gelmekteydi, kendi evlerinde dokunan kaba şayaktan ilkel giysilerle, başlarında keçe külâh ve sarık, Fatih Sultan Mehmet zamanında ne giyiyorlardıysa onunla taburlar oluşturuyorlardı. Üzerlerinde yirminci yüzyılın nişanesi olarak yalnızca omuzlarındaki *ELAS*'dan kalma Alman piyade tüfeği, ayaklarındaki otomobil lastiğinden çarıklar vardı.

Sosyalist blok başından beri Yunanistan'da bir halk ayaklanmasına karşıydı. Savaş patlak verdikten sonra da bu savaşın kangrenleşmeden bir an önce sona ermesinden yana oldu. Ve bu durumda *DO* için kendi yağı ile kavrulmaktan, yani tüm ikmali Yunanistan toprağında yapmaktan başka çare yoktu.

İç savaş sırasında güdülecek askerî strateji konusunda iki görüşün çatıştığını biliyoruz. Bir yanda *DO* kuvvetlerini nizami ordu biçiminde örgütleyerek kralcı faşist kuvvetlere karşı cephe savaşı vermeyi ve bir an önce sonuç almayı savunan Zaharyadis'in III. Plenum toplantısına kabul ettirdiği görüş, öte yanda çete savaşını sürdürmeyi ve düşmanı uzun soluklu bir savaşta yıprata yıprata dize getirmeyi savunan, Markos başta, kapetaniosların çoğunluğunun savunduğu görüş.

Nizami ordu örgütlenmesine geçilerek kuvvetleri Gramos-Vitsi bölgesine yığıp bir cephe savaşı vererek ve kurtarılmış bölgeler alanına kentleri de katma yolundaki III. Plenum kararının, sonuç yenilgi olduğuna göre, yanlış bir karar olduğunu bugün biliyoruz. Markos'un bu karara karşı çıkarken ileri sürdüğü savları tarih doğrulamıştır.

Ama bu doğru değerlendirmeden, eğer kuvvetler dağınık tutularak ülke düzeyinde gerilla savaşı sürdürülseydi zafere ulaşılırdı yargısı çıkarılamaz. Bundan ancak çete savaşı taktiklerinin sürdürülmesiyle direnişin daha uzun bir süre sürdürülebileceği ve bu arada, uygulanacak, en gerici güçlerin tecrit edilmesini ve *KKE*'nin etkilediği yığınlar dışındaki demokratik güçlerin cephe birliğinin de sağlanabilmesini hedef alan doğru bir çizgiyle, bir politik çözüm için askerî güçten yararlanılabileceği sonucu çıkarılabilir.

Ancak şu da bir gerçektir ki, Yunanistan'da koşullar uzun soluklu bir çete savaşının sürdürülmesine de elverişli değildi. 1949 yazında Vitsi ve Gramos'da yığılan *DO* kuvvetleri 15 bin kişiydi ve bunlar kendilerinden on kat daha büyük kuvvetlerle ve ikişer ton patlayıcı madde taşıyan, zamanın tahrip gücü en yüksek uçaklarıyla, dağ doruklarını cehenneme çeviren napalm ile saldıran bir düşmana karşı kahramanca savaştıktan ve binlerle sayılabilecek kayıplar verdikten sonra Arnavutluk topraklarına çekilmek zorunda kaldılar. Eğer gerçekten uzun soluklu çete savaşını sürdürmeye elverişli koşullar olsaydı bu ülkede, besbelli ki, Gramos'tan sonra Yunan dağlarına bir mezarlık sessizliği çökmezdi.

Bütün bu söylediklerim savaş sırasında gözlemlerim sonucu, daha o zaman üzerinde düşündüğüm ve yargıya vardığım şeyler değil. Biz tabandakiler, Parti lideri Zaharyadis ile Başkumandanımız Markos arasında, en temel sorunlarda görüş ayrılığı olduğunu bilmiyorduk. Böyle bir şeyi aklımızdan geçirmiyorduk. Bizim tutumumuz, aldığı emirleri yaratıcı bir tutumla, elinden geldiğince kusursuz uygulamaya çalışan askerin tutum ve davranışıydı.

İşlenen bütün hatalara karşın Yunan iç savaşı, günahıyla, sevabıyla, yalnız Yunan halkının değil, tüm ilerici insanlığın daha iyi bir dünya uğruna çağlar boyu verdiği mücadelenin bir parçasıdır. Bir emperyalist bloka karşı ulusal kurtuluş savaşı verenler pek az istisnalarla, müttefik kisvesiyle askerî güç olarak gelen öteki emperyalist blokun ülkede gerici, işbirlikçi güçlere dayanarak vesayetini kurmasına karşı direndiler ve yıllarca dünya devriminin nabzı Yunanistan dağlarında attı. Bunca kurban boşuna değildir.

MİHRİ BELLİ

bir tepki aldı. Cimas da anlaşmanın iptal edilmesi için *PEEA*'yı sıkıştırıyordu. Kahire'de kalan Svolos ve yandaşları imzalamaya karar verince Siyantos ne yapacağını bilmez bir hale geldi ve Temmuz ortasında Papandreu'ya, İçişleri dahil 7 sandalyenin *EAM*'a verileceği 15 üyelik bir hükümet önerdi. Papandreu derhal reddetti ve Kahire'de kalanlar ülkeye döndüler.

Sovyetlerle İlişki ve Caserta Anlaşması

Cimas'ın Tito'nun karargâhına gidişinden beri *ELAS* Karargâhıyla düzenli bir telsiz bağlantısı sağlanmıştı. İngilizlere karşı direnilmesini isteyen Cimas, Sovyetlerle yüzyüze ilişkinin daha iyi sonuçlar verebileceğini düşünmüş ve Ingilizlerin isteklerine karşı Sovyetlerden destek alınabileceği kanısına varmıştı. Israrları üzerine gözlemci bir Sovyet heyetinin Yunan dağlarına gönderilmesini sağladı. 28 temmuz 1944'te 8 sovyet subayı İtalya'dan uçakla Neredya yakınındaki havaalanına geldiler. Makedonya'ya ise 2 subay paraşütle indirildi. Albay Popov liderliğindeki grubun gelişi Londra'yı çok şaşırttı, gazeteler ürktüklerini gösteren başlıklar attılar.

Popov, *ELAS*'la ilgili herşeyi hemen öğrenmek istedi ve ihtiyaç listelerini, yanlarında getirdikleri güçlü telsiz vericileriyle Moskova'ya gönderdi, ama bu çabaların boşuna olduğu ilerde anlaşılacaktı. Sovyetler *ELAS*'a hiçbir yardım yapmayacak, tersine, direnişe İngilizlerle çatışmamalarını örgütleyeceklerdi. Popov Siyantos'la özel olarak görüştü. Ne konuşulduğu bugün de bilinmemektedir. Bilinen, görüşme sonrasında Siyantos'un *Politbüro*'yu toplaması ve Lübnan Anlaşmasının onaylanmasını istemesiydi. Yoannidis ise, direndi ve hatta Ingiltere'ye karşı savaşa hazırlanılmasını istedi. Siyantos tartışmalar sürerken elini silahına atarak anlaşmanın imzalanacağını bildirdiğinde Yunan Devrimi dönüm noktasına gelmişti. Devrimin önderleri Yoannidis, Cimas, Aris, *Kapetanios*'lar hepsi çaresizdi. Siyantos, parti disiplininin her şeyden önce geldiğini bir kez daha belirtip tümünü susturmuş ve Yunan Devrimi'nin gerileme sürecini başlatmıştı.

15 Ağustos'da *PEEA*, anlaşmanın bütün şartlarını kabul ettiğini Kahire'ye bildirdi. Bu da yetmezdi. Churchill iktidarı tam olarak ele geçirmeliydi. Atina'ya tümenlerini gönderebilmek için Roosevelt'ten yardım istedi ve Amerikan nakliye uçaklarını kullanma iznini aldı.

Almanya Ağustos'ta Romanya'yı kaybedince, Balkanlarda iyice sıkışmıştı. Gecikmemek için, ay sonunda Orta Yunanistan'dan Kuzeye doğru çekilmeye başlayıp, *ELAS*'a şiddetle saldırdılar. İki hafta boyunca Naziler 2.500'den fazla kayıp verdiler ama misilleme olarak yüzlerce köyü yerle

bir ettiler ve binlerce sivili, bazılarını fırınlarda yakarak öldürdüler.

İşgalden kurtuluşun yakın olduğunu anlayan Aris, mücadelenin iç savaş ve dış müdahale olarak gelişeceğini gördü ve ilk iş olarak bölgesindeki Güvenlik Müfrezelerini temizlemeye başladı. Sadece Meligala'da bunlardan 1.500'ünü kuşattı. Kasabayı ele geçirdikten sonra, işbirlikçilerin tümünü hızla çalışan halk mahkemelerinin yardımıyla yoketti. İlerlemeye devam edip, kısa bir sürede çevredeki tüm müfrezeleri dağıttı.

Ağustos ortasında Almanlar Atina'yı da semt semt taramaya başlayıp, şüpheli gördükleri binlerce kişiyi vagonlara doldurup rehine olarak Almanya'ya göndermeye başladılar. Bazı rehineler ise halkın gözünü korkutmak için hemen kurşuna dizildi. Atina halkı 24 Ağustos'ta evlerinden çıkmayarak bu katliamları protesto etti ve Nazilerin bundan sonraki saldırıları aktif direnişle karşılaştı.

Atina Komünist Örgütü (KOA), 3-4 kişilik özel timler kurarak Almanlara karşı savaşırken, İstihbarat Örgütü *(OPLA)* ise işbirlikçi hükümete ve Güvenlik Müfrezelerine garantiler veren İngiliz belgelerini ele geçirmişti. *KOA* yönetimi kaçınılmaz olarak İngilizlerle savaşılacağını anlayıp, Eylül başında silahlı ayaklanmaya hazırlanma kararı aldı. Ayrıntılı bir askeri plan hazırlandı ama zamanı gelince uygulanamadı. Dağlarda bulunan *KKE* yönetiminin isteksizliği, işlerin bu plana göre yürümesini engelledi.

Atina'da hükümet listesi ev ev dolaşılarak gene onaya sunuluyordu ama Ulusal Direniş Meclisi seçimlerindeki coşku artık yoktu. Halk hiç tanımadığı kişilerden oluşan bir listeyi onaylamak zorunda bırakılıyordu. 2 komünist ve 2 sosyalistten oluşan *EAM* Bakanları önce Kahire'ye gittiler ama Churchill oradaki Yur ın kolonisine güvenmediği için Papandreu hükümetini İtalya'ya çağırdı. Tesadüfen orada bulunan Cimas, Papandreu ile görüştüğünde onun ve hükümetinin hiçbir yetkisi olmadığını, iplerin kesinlikle Churchill'in elinde olduğunu anladı.

Churchill *MANN* Harekâtı, yani Yunanistan'ın İngilizler tarafından işgali için hazırlık emrini vermişti. Bu, Tahran Anlaşmasıyla bağdaşmayan bir durumdu. Müttefikler, işgal altındaki yerlerde, sadece Almanlara karşı silah kullanabilirlerdi, ama Churchill Yunanistan için herşeyi yapmaya hazırdı. Öyle ki, askeri kuvveti çekiyor ve Müttefiklerin savaş gücünü zayıflatıyordu. ABD ve Sovyetler Birliği ses çıkarmamayı tercih edeceklerdi. Tahran anlaşmasının ihlalinin sessizlikle geçiştirilmesi, Tahran ve Moskova'da dünyanın yeniden paylaşılması girişimlerinin yapıldığı iddialarına ağırlık kazandırmaktadır.

Churchill'in emriyle Papandreu, İngiliz generali Scobie'yi Yunanisan'daki Müttefik Güçleri Komutanlığına atadı. Rimini'de savaştığı için o adla anılan ve monarşist subayların yönetimindeki Yunan Tugayını, ayrıca Kutsal Tabu diye isimlendirilen bir birliği de generalin emrine verdi. Direnişin komutasını da Scobie'ye vermek için, Sarafis ve Zervas Caserta'ya

Yunanistan, bir kıyı ülkesi olduğu kadar, denize uzanan coğrafyasının girintili çıkıntılı ve nüfusun Ege adaları üzerine serpiştirilmiş olması dolayısıyla da, denizde yaşamayı dolayısıyla da denizde savaşmayı, tarihinin ilk dönemlerinden beri kendi kültürünün bir parçası kılmıştı (üstte). Andarteler'*in* palikaryalar'*dan (solda) devraldıkları direniş günlerinde de aynı gelenek başka bir tarzda sürdü. Gerilla donanması* ELAN *Mart 1943'te Ortiris'li* kapetan *Sotiris Beynis'in kendi girişimiyle hazırladığı birkaç* kayık'*la Malyak körfezinde düşman teknelerine saldırıp ele geçirmesiyle başladı. Başka yerlerde de kendiliğinden ve dağınık olarak başlayan girişimlerle yanda bir örneği görülen bir gerilla deniz gücü oluştu. İtalyanların Müttefik ordularının ilerleyişi karşısında donanmalarını İtalya'ya çekmeleri sonucunda koşullar daha elverişli hale gelince Eylül 1943'de* ELAS'*a bağlı olarak resmen* ELAN'*ın kuruluşuna girişildi.* ELAS *Genel Kurmay'ına bağlı olarak oluşturulan gerilla donanmasının motorlu tekneleri 12 ile 18 mürettebata ve anti-tank silahları ile makineli tüfek, tüfek ve tabancalara sahipti. Karadan bağlantısı olmayan* ELAS *birlikleri arasında haberleşme, ulaştırma görevlerinin yanısıra, düşman birliklerinin harekatını gözetleme ve devrimci birliklere refakat görevi de yapan gerilla donanması, düşman teknelerinin batırılması ya da el konulması gibi muharebe yeteneği gerektiren mücadelelerden de başarıyla çıktı. Varkiza anlaşmasıyla birlikte* ELAN *da* ELAS *gibi dağıtıldı ve silahlarla tekneler İngilizlere teslim edildi.*

çağırıldılar. 26 Eylül'de orada imzalanan anlaşmayla, *ELAS* da yolun sonuna gelmişti. Atina ve Selanik, faşist subayların yönetimine bırakılıyor, *ELAS* devreden iyice çıkarılıyordu. 9 Ekim'de Churchill Moskova'ya gitti ve Stalin'le buluştu. Balkanların kaderi o gün çizilecekti.

Kurtuluş

Caserta Anlaşmasından sonra tüm harekâtın yönetimi İtalya'ya geçmişti. *Kapetanios*'ların itirazları fayda vermedi. Aris, Peloponez'den geri çağrıldı. Eli kolu bağlanan *ELAS* hareketsiz kalırken, Almanlar Ekim başından itibaren Atina'yı boşaltmaya başlamışlardı. Binlerce asker taşıyan konvoylar, ciddi bir engellemeyle karşılaşmadan yollarına devam ediyorlardı. Ama bu geri çekilme sonraları pek sessiz olmadı. Kuzeye doğru *ELAS* saldırıya geçti ve düşmana 5 binin üzerinde kayıp verdirdi. Büyük çapta silah ve cephane ele geçirilmişti ama SS birlikleri de yolların üzerindeki köprü, fabrika, liman ve demiryollarını ellerinden geldiğince tahrip etmişlerdi. 12 Ekim 1944'te Atina düşman işgalinden kurtuldu. Kasım'ın ilk haftasında ise, tüm anakarada hiçbir işgalci kalmamıştı.

Atina'daki 20 bin kişiye varan *EAM/ELAS* gücü yönetimi hemen ele alabilirdi ama *KKE* MK 6 Ekim'de Ulusal Hükümete ve yasalara sadakatini bir bildiriyle açıklamıştı. *KOA* tarafından hazırlanan ve varoşlardaki *ELAS* tümenlerinin kente getirilmesini amaçlayan askeri planın uygulanmasına Siyantos izin vermedi.

MANN Harekâtı ise Ekim başında yürürlüğe konmuş ve 600 kişilik ilk İngiliz paraşütçü birliği Patras'a indirilmişti. Scobie ve tugayları ise Pire yoluyla ay ortasında Atina'ya vardılar ve halk tarafından coşkuyla karşılandılar. Onları, İtalya'dan gelen Papandreu ve hükümeti izledi. Anayasa meydanında toplanan yüzbinler, onları *Laokratya* (Halk İktidarı) çığlıklarıyla karşıladı. Kukla başbakan ne yapacağını bilemez halde ortada kalmıştı.

Scobie Caserta Anlaşmasına uymadı. Başkentteki işbirlikçiler halkın tepkisine karşı korunmaya alınırken, Güvenlik Müfrezelerine modern silahlar verildi. Bunlar ilerde *ELAS*'a karşı kullanılacaktı. İşgal sırasında adı pek duyulmayan albay Grivas'ın aşırı sağcı X örgütü, İngiliz istihbaratının desteğiyle direnişçilere karşı saldırıya geçti. *KKE*'nin istihbarat servisi *OPLA*'nın

Tarım teknisyeni Tanasis Klaras, toplama kampından kurtulup mücadeleye yeniden dahil olmak için, bir söylentiye göre partinin verdiği emirle, bir başkasına göre kendi başına, "pişmanlık dilekçesi"ni imzalamıştı. Savaş tanrısı Aris'in adını alarak dağlara çıktığında, bir küçük müfreze kuracak kadar daha başka "itirafçı" buldu. Şu ya da bu şekilde "döneklik" etmiş olan bu insanlar, direnişin ve iç savaşın kapetanios'*ları oldular sonunda. Bu yaralı kahramanlar ve önderleri Aris, partiye ve kendi adlarına sürdükleri lekeyi temizlemek için herkesten çok daha fazla tehlikeye atılarak, enerjilerini devrime adadılar, kendilerine ettiği zulmün ve adlarına sürdüğü lekenin öcünü almak için de rejimin en acımasız düşmanı haline geldiler.* KKE *ve* EAM/ELAS *önderliği içinde dağda döğüşen "itirafçılar"la, silahlı mücadeleden kaçınan "direnişçiler" arasında toplumsal mücadeleler tarihinde pek az raslanabilecek bir gerilim yaşandı. Aris, bu gerilimin kendisinde cisimleştiği en büyük* ELAS *önderlerinden biri oldu. Ama, bu geçmiş, yakasını hiç bırakmadı.*

VELUÇİYOTİS, ARİS (1906-1945)

Kapetanios'ların efsanevi lideri, _ELAS_'ın yaratıcısı Aris'in gerçek adı Tenasis Klerss'tır. Takma adını ise, doğduğu yer olan Veluçi dağlarından ve savaş tanrısı Aris'ten almıştır. Liberal burjuva bir aileden gelen Aris'in bebası avukattı. Aris, Rumeli'nin vahşi topraklarında yetişti, köylü hayatını yaşadı ve tarım öğrenimi gördü. Okuldayken, yeni kurulan _KKE_ ile ilişkiye geçti. Askerlik hizmeti sırasında, isyancı kişiliğinden ötürü hapise düştü.

1929'da _Genç Komünistler_'in lideri olduğu sıralar birkaç kez tutuklandı. Polisle çıkan bir çatışmada yaralandıktan sonra ise, Girit'in güneyindeki ıssız ve beteklık Gavdoa adasına sürüldü. Oradaki diğer 10 kişi arasında bulunan Andrea Cimas ile aralarında kurulan sarsılmaz dostluk, _ELAS_'ın yaratılışında önemli bir rol oynayacaktı.

Aris 1932'de döndüğü Atina'da çok az kalabildi. Gelecek 4 yılın çoğunu çeşitli hapishane ve sürgün adalarında geçirdi. 1936 sonunda yeniden tutuklandı. Atina'ya nakledilirken yolda kaçtı, yakalandı ve 4 yıl daha ceza aldı.

O sıralar Metaksas diktatörlüğünün Güvenlik Bakanı Manyadakis'in yürürlüğe koyduğu "Pişmanlık Belgesi" uygulaması _KKE_ içinde büyük karışıklıklara neden olmuştu. Aris de Temmuz 1939'da bu belgeyi imzalayarak bir _dilosias_ (dönek) oldu. Onu, belgeyi imzalamaya zorlayan nedenler, hiçbir zaman öğrenilemedi. _KKE_ lideri Zaharyedis'in emriyle böyle bir iş yapıp yapmadığı da meçhuldur.

Aris adını almadan önce bir süre Miserias olarak tanındı. Tekrar mücadeleye atılan Aris, Ekim 1941'de parti gazetesi _Rizospastis_'i yakınlarında gizli bir matbeada basıyor, diğer yandan da _Politbüro_ üyesi Cimas'ı, kendisini dağlara göndermesi için zorluyordu.

Rumeli köyleri çevresinde bağımsız hareket eden bir-

33 Yunanistan İç Savaşı

Aris'in ölümünden sonraki günlerde, İç Savaş bütün şiddetiyle başladığında, KKE, İngiltere, Sovyetler Birliği ABD arasındaki ilişkiler, Yunanistan egemen bloku içindeki çelişkiler vb. üzerindeki iki yönlü, üç yönlü hesaplar arasında tereddüt içinde kaldı. Nihayet kentlerde yaşamak bütünüyle imkansız hale getirilip, EAM *üyeleri, komandolar tarafından yol ortasında, halkın gözleri önünde, süngü ile gözleri oyulup öldürülmeye başlanınca, dağlarda* Demokratik Ordu *kurulmaya başlandı. Bu kez Aris ölü, Sarafis bir adada sürgündeydi ve* Demokratik Ordu*'nun başına Markos geçirilmişti. Kasım 1946 sonunda* Demokratik Ordu *askerlerinin sayısı 7 bine ulaşmıştı. Ancak,* KKE*'nin savunucu mücadele dışında silahlı eylemi geliştirmekte yavaş davranması sonucunda, 1947 kışında* Demokratik Ordu *çok fazla bir gelişme gösteremeden kaldı. 1947 boyunca kentlerde baskı doruğa çıktıkça insanlar kendiliklerinden, yerel kılavuzlara adam başı on altın sterlin vererek kadınlı erkekli,* Demokratik Ordu*'yu bulmak üzere dağların yolunu tutmaya başladılar. Ancak, bu kez* Demokratik Ordu*'nun gerilla birimleri halinde mi yoksa düzenli ordu halinde mi geliştirileceği yeni bir sorun olarak ortaya çıktı. Sonunda çift yönlü politikasının barışçıl siyasal eylem cephesi çöküntüye uğrayan Zaharyadis de dağlara gelmişti, ama bu kez* Demokratik Ordu *güçlerinin Grammos'a yığılmasını ve cepheden bir saldırı düzenlenmesini istiyordu.* Demokratik Ordu*'nun asker toplamadaki güçlüklerini gözönüne alan Markos ise, birliklerin ülkenin çeşitli yörelerine dağılmış olarak kalmasının halkla ilişkileri geliştirerek orduya sürekli bir ihtiyat gücü sağlayacağı düşüncesindeydi. Ancak* Demokratik Ordu*'ya yeni katılan acemiler, henüz bütün bu strateji tartışmalarının anlamını çok iyi kavrayamayacak kadar askerlikten uzaktılar aslında. Ama belki de çoğu, hangi strateji uygulanırsa uygulansın kazanamayacaklarını biliyor, yalnızca kentlerde kalıp bir tek kurşun bile atmadan faşistlerin eline düşüp yokolmamak için dağlara geliyorlardı.*

çok çete, işgalcilere karşı verilecek savaş için iyi bir potansiyeldi ama, bunları yönetecek bir lidere gereksinme vardı. Clmes sonunda başardı ve Arla dağların yolunu tuttu.

Arla, Kapeten Periklea ile birlikte 1942 kışının başında Rumeli'ye hakim konumdaki Lamia kentine, oradan da silahlarını temin edecekleri Guline dağına gittiler. *ELAS* çekirdeği yavaş yavaş oluşuyor ve Arla'in dehşet verici görünüşü başıbozuk çeteleri yola getirmeye başlıyordu.

Arla'in silahlı mücadeleyi örgütlerken kullanmak zorunda kaldığı şiddet, liberal burjuvaziyi korkutmak isteyen *KKE* MK'ni ürkütmeye başlamıştı. Dağa inanmayan ortodoks parti liderliği, *Kapetanios*'ların yarattığı direnişin başarısına inanmıyordu. Ayrıca İngilizlerin *KKE*'yi Arla aleyhinde sürekli kışkırtması, Clmes'ın da dağlara çıkmasını gerektirdi. Sarefis'in de kendilerine katılmasıyla oluşan üçlü, *ELAS*'ı yönetti ama kurtuluşa doğru parti liderliğiyle aralarında çıkan anlaşmazlıklar sonucu önce Clmes, sonraları diğer ikisi etkisizleştirildi. Arla, imzaladığı pişmanlık belgesinin sürekli baskılanması altında yaşadığı için, *KKE* liderliğinin politik ve askerî yanlışlarına karşı yeterince tavır koyamıyordu.

Yunan direnişinin teslimiyeti anlamına gelen Verkiza anlaşmasını tanımayan Arla, kendisine bağlı az sayıda andartayla birkaç ay dağlarda dolaştı. Zaharyadis'in dönüşünden umutlandı ama *KKE* onu gözden çıkarmıştı.

Zaharyadis, Arla'in silahını bırakmayıp savaşa devam etmesi üzerine, eski defterleri karıştırdı, Arla'in "dönek"liğini yeniden gündeme getirdi. Parti gazetesinde bu suçlamanın yayınlanmasıyla birlikte, Arla'in Açelyos ırmağı yakınında Mesunde köyünün dışında, düşman takibi altında iken 18 Haziran 1945'ta kendini öldürdüğü bugün artık kesinlik kazanmış durumdadır.

müdahalesinden başka çare kalmamıştı. Almanların çekilmesinden bir süre önce kurulan *EAM*'ın özel polis gücü *EP* de, tutuklama ve yargılamalarda *OPLA*'ya yardımcı oldu ama binlerce işbirlikçi, İngilizlere sığınarak, hesap vermekten kurtuldu.

Girit'in bir bölümü ve Oniki Ada dışında tüm ülke kurtarılmıştı. Almanlar gitmişti ama yeni işgal gücü 3. İngiliz Kolordusunun asker sayısı Ekim sonunda 26.500'e varmıştı ve ayrıca 5 uçak filosu bu birlikleri destekliyordu. General Sarafis'e göre, *ELAS*'ın o andaki gücü 5130 subay, 1070 siyasi görevli ve 48940 er'di. Bu ordu İngilizler'in ve *EDES*'in girdiği bölgeler dışında her yeri kontrol ediyordu. Papandreu'nun dağıtılmasını emrettiği *EP* görevini sürdürürken, Ulusal Dayanışma *(EA)* da, halkın günlük ihtiyaçlarını karşılıyor, Birleşmiş Milletler yardımlarının dağıtılmasını örgütlüyordu.

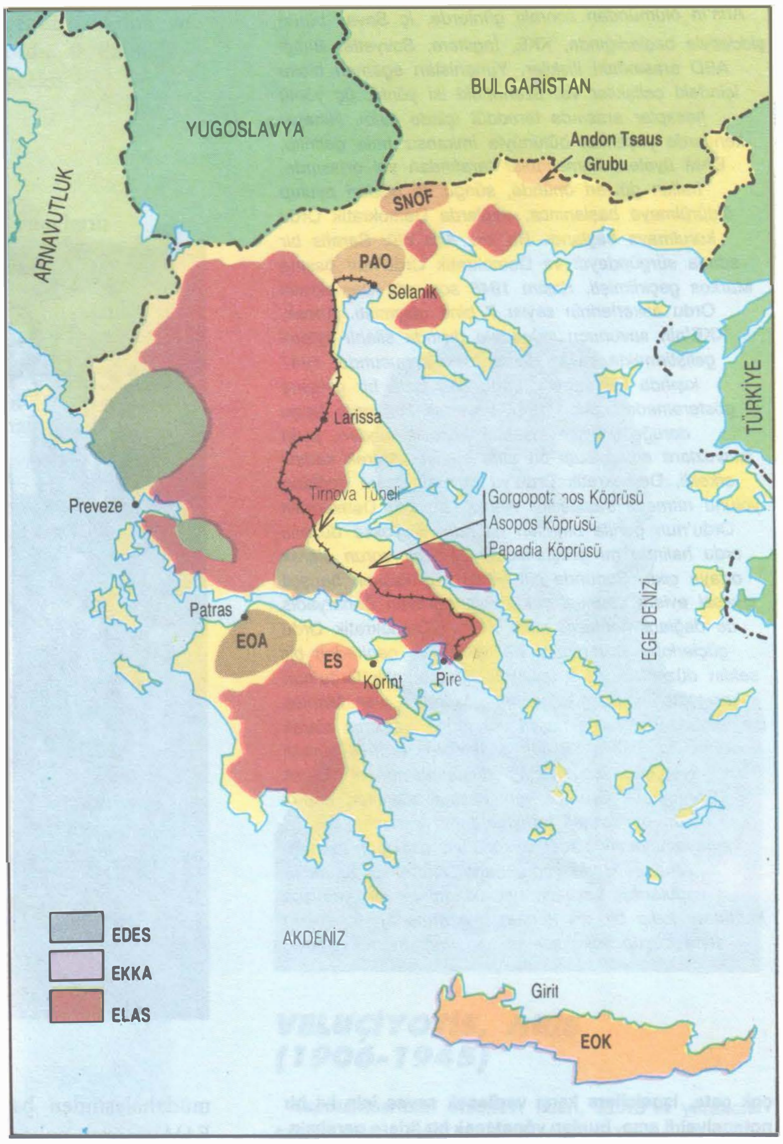
EAM Kasım başında, verilen vaadlerin yerine getirilmesi için Atina'da mitingler tertiplemeye başladı. 7 Kasım'da yüzbinlerce Atina'lı Sovyet Devrimi'ni kızıl bayraklarla selamlayarak büyük bir gövde gösterisi yaptılar. Hükümet bu kitle gösterilerine aldırmadı ve işbirlikçileri korumayı sürdürüp, aşırı sağcıları silahlandırmaya hız verdi. *PEEA* bakanlarının hükümette hiçbir etkisi kalmamıştı. Londra'nın emrine uyan Papandreu, kralcı Rimini Tugayını İtalya'dan getirtti. Bunu güçlü İngiliz tümenleri izledi. 4 Hint Tümeni Selanik dışında mevzilendi.

Papandreu önceleri tüm silahlı birliklerin terhis edilip, ulusal bir ordunun kurulmasını kabul eder gibi olmuştu ama sonradan Churchill'in desteğini alınca, hiçbir pazarlığa girmeden, sadece *ELAS*'ın dağıtılmasında ısrar etti. Sarafis silahlarını teslim etmeyi reddederken, Aris tüm önde gelen *Kapetanios*'ları Lamia'daki karargâhına toplayıp, silahlı mücadeleyi her şart altında sürdürmeyi önerdi. Arkadaşlarının yardımıyla *MK*'ni etkileyeceğini umuyordu ama beklediği desteği bulamadı. Markos emirlere bir kez karşı gelmişti, ikincisine cesaret edemiyordu, diğerleri de suskun kaldılar.

MK, Kasım ayı içinde Cimas'ı yollayarak Tito'dan yardım talep etmişti. Özgücüne güvenerek tek başına savaşan Yugoslav Direnişi kazanmıştı, fakat Tito'nun başında Trieste Sorunu vardı ve tatmin edici bir cevap veremiyordu. Sovyetler tarafı da sessizdi. Kızılordu Tuna boyunca ilerleyip Almanya'ya yaklaşmaya uğraşıyordu.

ELAS, 75 bin kişiye ulaşan bir İngiliz askeri kuvveti ve kralcı Yunan birlikleriyle karşı karşıyaydı. 1943 sonunda başlayan İç Savaşın ikinci raunduna, 1944 Aralık başında gelinmişti.

EDES'in (Yunanistan Ulusal Demokratik Birliği) etkin olduğu Epir'de EKKA*'nın (Ulusal ve Toplumsal Kurtuluş Hareketi) oldukça örgütlü olduğu Parnassus dağı civarında,* EOA *(Ulusal Subaylar Örgütü) ve ES (Yunan Ordusu) gibi sürgündeki hükümeti tanıyan küçük grupların bulunduğu Peloponez'de ve nihayet* EOK*'nın (Girit Ulusal Örgütü) hakim olduğu Girit'te* ELAS *(Ulusal Halk Kurtuluş Ordusu) oldukça güçsüz bir konumdaydı. Selanik merkezli* PAO *(Panhelenik Kurtuluş Örgütü) şehrin kuzeyinde küçük bir gerilla birliğine sahipti.* ELAS*'tan ayrılan Atos Rumelyotis, Pindus dağlarında feodal bir bey gibi davranıyor, Trakya'da ise Bulgaristan sınırına yakın biryerde mevzilenen aşırı sağcı Andon Çavus çeteleri etrafa korku saçıyordu. Ayrıca Bulgaristan-Yugoslavya sınırının kesiştiği bölgede* SNOF *(Slavo-Makedon Halk Kurtuluş Cephesi) iyice kök salmıştı. Şatafatlı isimlerine rağmen, bu örgütlerin tüm silahlı gücü bir kaç bin kişiyi geçmiyordu. Buna karşılık* ELAS *bölge komutanlıklarının asker sayısı Makedonya'da 4.500, Teselya'da 4 bin, Rumeli'de 3 bin, Epir'de 500, Peloponez'de 1.500 ve Attika'da 800'e ulaşmıştı. İlk dört bölge* ELAS *Genel Karargahına, son ikisi Atina'ya bağlıydı. 1945'de İngilizlerin yardımına rağmen çok zayıf bir pozisyonoa varlığını sürdürmeğe devam eden* EDES *dışında, rakip örgütlerin hemen hepsi 1943 sonlarında ya dağıtıldılar ya da* ELAS*'a katıldılar (sağda). 19 Haziran 1948'de başlayan Grammos harekatında hükümet kuvvetlerine karşı savaşan* Demokratik Ordu'nun *askeri gücü, Grammos ve Arnavutluk sınırında 8 bin, Yugoslavya-Arnavutluk sınırının kesiştiği Viçi'de 5 bin, Yugoslavya ve Bulgaristan sınırlarına yayılmış olan 5 bin, Epir'de 2 bin, Orta Yunanistan'da 1.500, Peloponez'de 2.500, eğitimde ve yaralı 4 bin savaşçı olmak üzere 28 bin kişiye ulaşmıştı.*

Atina Savaşı

29 Kasım'da toplanan *EAM MK'nde Siyantos, KKE* dışındaki diğer ortakları da, muhalefete geçme konusunda ikna etti. Aynı gün Scobie *ELAS*'a karşı bir bildiri yayınlayarak 10 Aralık'a kadar silahlarını teslim etmelerini emretti. Artık bütün ipler kopmuştu. İç Savaşın ikinci raundu başlıyordu.

1 Aralık'taki hükümet toplantısına *EAM* bakanları katılmadı. Ertesi gün, hazırlanan yeni savaş planı uyarınca *ELAS* yönetimi ikiye bölündü. Güneyden, emirlerinde 18 bin asker bulunan Siyantos ve general Mandakas sorumlu olurken, kuzeyde Sarafis ve Aris 23 bin kişiyle savaşa gireceklerdi. Güneyde hedef Atina'nın ele geçirilmesi, kuzeyde ise *EDES*'in yok edilmesi olacaktı. Peloponez'deki *ELAS* tümeni Atina'ya çağrıldı. Fakat işler yavaş yürüyor ve *KOA* tarafından önceden hazırlanan plana göre davranılmıyordu. İngilizlere ve işbirlikçilere karşı derhal saldırıya geçilmesi gerekirken, son ana kadar yasallığa uyulmasını savunan Siyantos'un tavrı nedeniyle inisiyatif sürekli Scobie'de oluyordu.

KKE ve *EAM* 3 Aralık'ta Atina halkını kitle gösterilerine ve genel greve çağırdı. Yüzbinler gene Anayasa Meydanına aktı ve damlardan üzerlerine makineli tüfek ateşi yağdı. 30 ölü, yüzlerce yaralı günün bilançosuydu. Halkın korunmasız bir şekilde böyle bir gösteriye çağrılması hataydı. Ertesi günü genel grev tüm ülkeyi etkilerken, halk ölülerine son görevini yerine getirmek istedi. Mezarlığa doğru yürüyen kitleye, bu kez X örgütünün elindeki Hermes otelinden ateş açıldı. Sonuç yüz ölü ve yaralıydı. Halk bir kez daha, silahsız olmanın acısını çekiyordu.

Scobie, fırsatı değerlendirip sıkıyönetim ilan etti ve *ELAS* 6 Aralık'a kadar kenti terketmezse Birleşmiş Milletler'in yolladığı yiyeceklerin dağıtımını önleyeceğini belirtti. Siyantos en sonunda harekât emrini verebildi. Geceyarısı başlayan saldırı sonucu sabaha doğru tüm polis karakolları ele geçirilmişti ama İngilizlere ateş açılması yasaklandığı için, Grivas'ın birçok adamı ve Güvenlik Müfrezelerinin bir bölümü İngilizler tarafından kurtarıldılar.

4 Aralık'ta Papandreu istifasını sundu, ama Churchill kabul etmedi ve ayaklanmanın ne

16 Ekim 1944'te Almanların boşalttığı Selanik'te Güvenlik Müfrezelerinin saldırısına uğrayan halk, ağır kayıplar vermesine rağmen küçük gruplar halinde sürdüğü sokak savaşı taktikleriyle uzun süre direnmeyi başardı ve EAM kentin kontrolünü yavaş yavaş ele geçirdi. Ancak ne var ki Atina'daki parti örgütü ELAS'ın Selanik'e girmesini yasakladı. Caserta Antlaşması'na körü körüne boyun eğmeyi reddeden Kapetan Markos ve Albay Bakırcis 28 Ekim'de kente girince (sağda) KKE yönetimi sert bir ihtar yolladı. Fakat Markos ilerlemesini sürdürerek Trakya'da Drama ve çevresinde yaklaşık bin kişilik bir silahlı gücü bulunan anti-Bulgar aşırı sağcı Çavus çetesini kısa sürede yok etti. Atina'ya kaçmayı başaran Çavus daha sonra yeni kurulacak hükümet ordusunda subay olarak görev almayı tereddütsüzce kabullendi. EAM/ELAS önderliğinde sürdürülen direniş başarıya ulaşmış, ülke işgalcilerden temizlenmişti ama Kurtuluş Savaşı Yunan halkına 500 bin ölüye malolmuştu. Bunların yarısı Atina'da açlıktan ölürken, diğer yarısı işgalcilerin vahşi misillemelerine kurban gitmişti. ELAS savaşçıları 13 Alman, İtalyan ve Bulgar tümeninin 300 bin askerini hareketsiz bırakırken, 20 bin işgalciyi öldürmüş, 8 binini yaralayıp 5 binini esir almıştı. Ayrıca direniş boyunca 30 köprü uçurulmuş, 85 lokomotif, 960 vagon ve binin üzerinde motorlu taşıt tahrip edilmişti. ELAS'ın ise kırsal alandaki savaşta kayıpları 4500 ölü ve 6 bin yaralıydı.

pahasına olursa olsun bastırılması emrini verdi. Siyantos Churchill'in kararlılığını hiçbir zaman doğru olarak değerlendiremediği için, günlerdir düşmana rahat hareket etme olanağını sağlamış, onlar da zamanı değerlendirerek birçok asker ve işbirlikçiyi Atina'ya taşıyarak kritik noktalardaki konumlarını güçlendirmişlerdi.

Scobie fazla beklemeden 4-5 Aralık gecesi saldırıya geçti. Emrinde Rimini Tugayı dahil 5 tugay ve hava kuvvetleri vardı. Tanklara ve uçaklara karşı yeterli ağır silahı olmayan *ELAS* ağır kayıplar vermeye başladı. Ülkenin ortalarında bomboş bekleyen birliklerin Atina'ya getirilmemesi pahalıya mal oluyordu.

Markos ve Bakircis kendi çabalarıyla 4. Hint Tümenini Selanik'te etkisizleştirdiler ama bu birlik birkaç gün sonra Atina'ya yardıma gitti. Tüm olumsuzluklara rağmen, *ELAS* gene de kente hakim olmak üzereydi. Çok dar bir bölgeye sıkışan Scobie geri çekilme planları yaparken, ABD ve İngiltere kamuoyunun baskısı da Churchill'i köşeye sıkıştırmıştı. İngiliz İşçi Partisi koalisyondan çekilme tehditinde bulunurken, İngiliz Sendikalar Birliği, hatta Roosevelt bile, uygulanan politikaya karşı çıktılar. Avam Kamarası'nda konuşan Churchill ise dövüşen Yunan halkını "ayaktakımı ve gangster çeteleri" olarak nitelemekte tereddüt etmedi.

ELAS'ın uzlaşma önerileri, derhal reddedilirken, ayın ortalarında tam teçhizatlı 2 tümen havayoluyla Atina'ya taşındı. Ardenne'lerden çekilen bu birlikler, birkaç gün sonra başlayacak olan Alman saldırısı karşısında müttefiklerin güçsüz kalmasına neden olacaktı. Siyantos'un kararsızlığı, Atina dışındaki *ELAS* birliklerini çağırmaması, Scobie'ye gerekli zamanı sağlamıştı.

Aris ve Sarafis 18 Aralık'ta *EDES*'i yoketmeye giriştiler. Üç gün sonra Zervas Korfu adasına kaçmış ve tüm Epirus kurtarılmıştı. Savaşın nasıl sonuçlanacağı daha ortadaydı ama Scobie'nin yavaş yavaş yerini sağlamlaştırdığı ve kent merkezinden dışarıya doğru yayılmaya başladığı görülüyordu. Hapishanelerdeki tüm faşistleri serbest bıraktırıp hizmetine almıştı. Onların yardımıyla binlerce kişiyi tutuklayıp, gemilerle Libya'daki esir kamplarına göndermeye başladı. Savaşta esir alınan İngilizler ise, kent dışındaki *ELAS* esir kamplarına gönderiliyordu. Durumun kötüleştiğini gören *OPLA* rehine toplamaya başlarken, Menşevik ve Troçkist olmakla suçladığı bazı kişileri de tutuklayıp idam etti. Bu davranışların sosyal demokrat sendikacılara da yönelmesi, sosyalistlerin Nisan 1945'te *EAM*'dan ayrılmalarının nedenlerinden biri olacaktı.

İngiliz komutanlığının ve Müttefik heyetlerinin bulunduğu Büyük Britanya Oteli'nin dibine kanalizasyondan ulaşan bir *ELAS* komando grubu 750 kg. patlayıcıyı binanın temellerine yerleştirmişti. Düzelen askeri durumunu siyasi olarak da güçlendirmek isteyen Churchill 25 Aralık'ta Noel günü Atina'ya geldi. Hâlâ adil bir barış uman *KKE* yönetimi, Churchill'in kalacağı otelin bodrumundaki ateşleme mekanizmalarının sökülmesini emretti.

Churchill oyun sahnesini iyi hazırlamıştı. Kral naibi yapmayı düşündüğü Damaskinos'u ve Papandreu'dan vazgeçtiği için Fransa'dan getirdiği eski cumhuriyetçi general Plastiras'ı arkasına alarak 26 Aralık'ta konferansı topladı. Kendilerini yoketmeye kararlı kalabalığın karşısına *EAM*

Yunanistan İç Savaşı'nın Bir Eleştirel Tahlili

Yunanistan İç Savaşı'nın belgelere dayalı nihai tarihi hâlâ yazılmadı. Ancak, *Kopenhag Modern Yunan ve Balkan Araştırma Merkezi*'nde 1984'de toplanan tarihçiler konferansında "ortaya bazı şeylerin çıkabildiğini" söylemem mümkün. Bu tarihten önce konu, nesnel tartışma açısından fazlasıyla hassas bir soğuk savaş dönemi konusu halindeydi. 60'lı ve 70'li yıllarda yayımlanan üç İngilizce çalışma (Kusulas, O'Ballanca, Woodhouse) ise büyük ölçüde İngiliz-Amerikan resmî yorumunu yansıtmaktadır. Ancak 80'li yıllarda akademik çalışmaların sayısı artar ve bir Fransızca kitap yayımlanırken Yunancada da İç Savaş'ın baş kişilerinden dördünün anıları ve *Yunanistan Komünist Partisi (KKE)*'nin düzenlediği bir sempozyumdan bazı tebliğler yayımlandı. Yunanistan Demokratik Ordusu komutanı Markoa Vafyadis'in anılarının İç Savaş'a ayrılmış dördüncü cildinin yayımlanması bekleniyor. Mihri Belli'nin ilginç Türkçe katkısını da unutmamak gerekiyor.

İç Savaş, soğuk savaş propagandasının çok gözlenen bir konusu olduğundan, öncelikle İç Savaş'ın ne olmadığını söylemek gerekiyor.

İç Savaş, *KKE*'nin iktidarı zor yoluyla ele geçirme girişiminin üçüncü "raundu" olarak görülemez. Öteki iki "raund" denilen 1943-44'de direniş ordularının sağ ve sol kanatları arasındaki çarpışmaların ve İngilizlerin *EAM-ELAS*'a (sol kanat direniş hareketi) karşı Aralık 1944 giriştiği saldırının farklı nedenleri ve karakteri vardı. Ama İç Savaş, bir anlamda "proleter devrimi"ne yönelik bir girişimdi.

İç Savaş Yunanistan'ı doğu blokuna katmak için Stalin tarafından yönetilen bir macera da değildi. Stalin'in İç Savaş'a karşı yaklaşımı en çoğundan mesafeliydi ancak savaş patlak verince politik puanlar kazanmak için bundan yararlandı. Son olarak da, bir bakıma bu direnişin bir sonucu olmasına karşın, savaş sırasındaki *EAM-ELAS* direnişinin devamı değildi.

Ülkenin 1945-46'daki durumu içinde İç Savaş'ı kaçınılmaz kılan nedenler vardı. *EAM-ELAS* ile özgürlükten sonra İngilizlerce desteklenen Yunan hükümeti arasındaki çatışmaya yol açan nedenleri burada incelemek mümkün değil. Bu çatışma 14 Şubat 1945'te yapılan Varkiza anlaşması ve *ELAS*'ın bu anlaşma uyarınca dağılmasıyla sonuçlandı. Anlaşma bir karşılıklı uzlaşmaydı ve Yunan hükümeti anlaşma şartlarına uymuş olsa solun savaş sonrası İtalya ve Fransa da olduğu gibi politik olarak faaliyet göstermesine olanak veren normal koşullara dönüşü sağlayabilirdi.

Bunun yerine hükümet, 1945 sonbaharından başlayarak sonunda 30 bin siyasal mahkûm yaratan bir politik baskı uygulamakla yetinmediği gibi çoğu, mihver ülkelerinin eski işbirlikçileri olan sağ kanat çetelerin faaliyetlerine de göz yumdu, hatta bunlara cesaret verdi. Bu çeteler, kırsal kesimi talan ederek eski direniş savaşçılarının köylerine dönmelerini ve yaşamlarını tehlikeye düşürüyordu. Bu nedenle giderek artan sayıda savaşçı, güvenliği dağlara dönmekte buldular. Şehirlerde ise sol basın ve güçlü sol sendikal hareketler de saldırılara maruz kalıyordu. Bu döneme ait istatistikler, 1.209 katliam, 33.632 dövülme, 84.931 tutuklamayı ve 667 yerin tahrip edildiğini ortaya koyuyor. Bu durumun asıl sorumluluğu "himayeci güç" olarak Yunanistan'da asker ve polis gücünü elinde tutan ve baskıyı kolaylıkla durdurabilecek olan İngilizlerdedir. Temmuz 1945'de seçilen İngiliz İşçi Hükümeti, Churchill'in Yunanistan politikasını değiştirmeyince Yunan sağı daha da cesaretlendi. 1946 yazında dağlarda 4 bin kadar eski direnişçi, tehdit altındakilerin savunulması için dağınık gruplar halinde örgütlenmişlerdi. Bunlardan birinin açıklaması durum hakkında fikir veriyor: "Tüm bir yıl boyunca işkence gördük, hapsedildim, tehdit edildim. Hep dişimi sıktım. Ama sonunda artık dayanamadım. Dağlara çıktım."

İç Savaş'a neden olan nesnel ortam buydu. İç Savaş'ın önlenmesi, Mayıs 1945'de savaş boyunca hapsedildiği Dachau toplama kampından dönen *KKE*'nin savaş öncesi genel sekreteri Nikos Zaharyadis'in sahip olduğu politik kavrayış ve yetenekten daha fazlasını gerektiriyordu. Zaharyadis, savaş öncesinde çok dar örgütlenmiş ve 1936-41 Metaksas diktatörlüğü tarafından hemen hemen yok edilmiş olan küçük bir kadro partisini yönetiyordu. Dönüşünde ise savaş döneminde direnişe katılan ve çoğunluğu köylülerden oluşan 420 bini aşkın üyeli bir parti buldu.

Varkiza anlaşmasındaki uzlaşmaların, özellikle yarattığı sonuçlar açısından haklı bir eleştirisi de yapılabilecekken Zaharyadis, genel olarak, karşılaştığı durumdan fazla hoşlanmamakla yetinmiş görünüyor. *KKE*'yi savaş öncesi karakterine döndürmeye çalışan Zaharyadis, kırsal kesimden partiye yeni katılanları partiden kopartarak bir köylü partisine yöneltmeye çalıştı. Bunu yaparken Yunanistan'da aslında çok küçük bir güç olan "kent proleterlerinin öncü rolü" ilkesini esas almasının sonucunda direniş sırasında popüler olan liderler yalıtıldı ve gözden düşürüldü. Bunlarınsa, genel bir hoşnutlukla karşılandığını söylemek olanaksız. 1945 boyunca bir yandan baskıya uğrayanların "öz savunma"ya başvuracakları tehditinde bulunup bir yandan da "uzlaşma" önererek "bir sert, bir yuşumak" politika yürüttü.

Ancak, sorun savaş sonrasının ilk seçimi olan 31 Mart 1946 seçimleriyle belirginleşti. Tarihçiler hâlâ İç Savaş kararının Şubat 1946'daki *KKE* merkez komite plenumunda alınıp alınmadığını tartışıyorlar. Ancak *KKE* kuryesinin Moskova'dan getirdiği görüşün aksine alınan merkez solun küçük partileri ile *EAM*'ın da uyduğu seçimlere katılmama kararı aslında hayati bir hataydı. *ELAS* Komutanı General Stefanos Sarafis, Zaharyadis'e seçimlerden çekilmenin İç Savaş anlamına gelebileceğinin farkında olup olmadığını sorduğunda aldığı cevap, farkında olduğuydu. Bu da en azından onun kafasında İç Savaş kararının alındığını gösteren bir olaydır. Bir diğer tartışmalı konu da ilk kaçak gruplarından birinin seçim gecesi Olimpus bölgesinde Litokoro jandarma karakoluna yaptığı baskının, İç Savaş'ın ilk eylemi mi, kendiliğinden bir ayaklanma hareketi mi olduğudur.

Tartışma götürmeyen şey ise, en azından, kırsal kesimde serbestçe yapılabildiğini kabul etmenin mümkün olmadığı seçimlerin sonucunda sağcı *Halkçı Parti*'nin hükümete gelmesinin Churchill'in başlangıçtaki amacını hızlandırmış olmasıdır. Churchill'in amacı 1 Eylül'deki çok daha kuşku götürür bir seçimle krallığın restorasyonu ve 17 Haziran'da acil önlem yasasının meclisden geçirilerek baskı ve tehditlerin arttırılması, tüm ülke çapında askerî mahkemeler kurulması ve diğer kısıtlayıcı önlemlerdi. Resmî güvenlik komiteleri de aynı dönemde siyasal muhalifleri adalara sürmeye başladı.

Bu arada dağlarda oluşan silahlı grupların ordu ve jandarmayla ilk çatışmalara giriştikleri sırada Atina'da bir başka hata yapıldı. Zaharyadis *ELAS*'ı çok etkin bir savaş gücü haline getiren profesyonel subayların yardımlarını reddetti. Zaharyadis'in proleter devrimi anlayışına uymuyor ve en önemlisi askerî konularda son karar hakkının kendilerinde olmasını istiyorlardı. Yüksek rütbeli tüm *ELAS* subayları -ki aralarında *KKE*'nin askerî uzmanı binbaşı Makridis de bulunuyordu- Eylül 1946'da adalara dağıtılmışlardı. Bu nedenle, çarpışmalar yalnızca partizan deneyimi olan önderlerle başladı. Çarpıştıkları Yunan hükümet ordusu karşısında uzmanlık bilgisinden yoksundular. Çatışma savaş zamanı direnişinin coşkusundan çok, baskı ve cezalandırmadan bir kaçış isteğiyle başladı. İç savaş, direniş zamanında yaşanan yaygın kitle desteğine de hiç bir zaman sahip olamadı. *EAM* ve direniş cephesinin birçok kesimi de İç Savaş konusunda çekimser kaldılar.

1946 sonbaharı süresince Zaharyadis, iki yanlı politikasını sürdürdü. Zaharyadis'in açık tavrı, uzlaşma ve Yunanistan'ı hiç bir bloka bağlı olmayan tarafsız bir ülke haline getirmek için yapıcı öneriler getirmekti. Bu arada dağlarda direniş silahlarıyla donanan gruplar da, eski bir *ELAS Kapetanios*'u olan Markos Vafyadis'in yönetimindeki *Yunanistan Demokratik Ordusu*'nu oluşturuyorlardı.

Ocak 1947'de *Birleşmiş Milletler Araştırma Komisyonu* "Balkanları inceleme komisyonu" *(UNSCOB)* Yunanistan'a geldi. *EAM*'da yasal bir tutum takınarak araştırma sırasında yararsız bir ateşkes önerisinde bulundu. Ama Şubat'a gelindiğinde artık 10 bin kişilik bir güce ulaşan *Demokratik Ordu* Peloponez de başlıca altı büyük başarısını elde etmişti. Bu ay içinde *KKE* Politbürosu silahlı mücadeleyi politikasının temel ekseni yapmaya karar verdi.

Daha sonra Mart 1947'de İngilizlerin Yunanistan'ın sorumluluğundan çekilmeleri ve Truman doktrinin açıklanmasıyla ABD'nin onların yerini alması gündeme geldi. Bu, Yunan hükümetine daha fazla askerî ve ekonomik yardım yapılarak, vidanın daha da sıkıştırılması ve ABD'li askerî danışmanları ve bir generalle sola karşı cepheyi de takviye etmeleri anlamına geliyordu.

ELAS'ın andarteleri tarafından tutuklandıktan sonra gördüklerinden etkilenerek onlara katılan Sarafis anılarında bu kararı nasıl verdiğini şöyle anlatır: "Yanımdaki subaylar bu köyde kurşuna dizileceklerinden korkuyorlardı. Tutuklu kaldığımız bütün dönem boyunca bu adamları yakından incelemiş ve aramızda ortak hiçbir şey olmadığı kanısına varmıştım. Yerim onların yanı olamazdı. Hiç bir dayanışma duygusu yoktu. Yalnızca küçük kıskançlıklar ve bencillik, disiplin ve saygı yoksunluğu, olan buydu. Onları, bizi gözetim altında tutan gerillalarla, geçtiğimiz köylerde rasladığımız insanlarla karşılaştırdım ve sonunda İngilizlerin aleti haline gelecek olan ayrı bir gerilla gücü yaratmamızın yanlış olduğuna ve kendimizi halkın hizmetine koşmamız gerektiğine karar verdim".

Haziran'da Strasbourg'da yapılan *Fransız Komünist Partisi* kongresinde Yunan delegesi Prifirogenis özgür Yunan hükümetinin oluşturulacağını önceden haber vermişti. Buysa ancak 28 Aralık'ta Yunanistan Bölgesel Demokratik Hükümeti adıyla ve Markos Vafyadis'in başkanlığında gerçekleştirilebildi. Markos bunu kuzey Yunanistan'da orta büyüklükteki bir kenti alınıp başkent yapılamadığı sürece yanlış buluyordu. Ama Zaharyadis Markos'a baskın çıktı. Bu hükümetin bir işe yaramadığı görüldü. İlerici politikalarını yürürlüğe sokacak araçları yoktu. Doğu Avrupadakiler dahil hiçbir resmî hükümet tarafından tanınmadı. *EAM*'ın eski kadroları da hükümette yer alma konusunda isteksiz davrandılar. Uygulamada demokratik ordu için bir cephe olmanın ötesinde bir şey değildi ve bu alanda da Markos ile Zaharyadis arasında anlaşmazlık büyüyordu. Markos hareketli bir gerilla savaşını önerirken Zaharyadis savaşa girebilecek düzenli birimler istiyordu.

Bu rakip "hükümetin" oluşturulması Atina'nın baskıyı artırmasına yol açtı. Yıkıcılığa karşı 50 sayılı yasayı hemen meclisden geçirerek *EAM* ve *KKE*'yi yasadışı ilan ettiler. Bu yasa 1974'de kadar yürürlükte kaldı. Baskı arttırıldı. Askerî mahkemeler, tek suçları suçluları ihbar etmemek olan kişileri ölüme mahkûm ettiler, 1950'de İngiliz dışişleri 3 bin kişinin idam edildiğine dair muhafazakâr bir tahminde bulundu ama 6 bin daha doğru bir sayı olmalıdır. Adalara dağıtılmış olanlar ise, artık korkunç Makronissos kampında toplanmıştı. Kamp bu tarihe kadar "güvenilmeyen" ordu kaçakları için kullanılıyordu. Bu kampta yaklaşık 30 bin kişi zorunlu çalışma ve sürekli dayağa maruz kaldı ve birkaç kişi de katledildi. Bütün amaç mahkûmların çözülmesini, kendilerini inkâr etmelerini sağlamaktı. İç Savaş'ın sonunda nedamet getirmemiş yaklaşık bin erkek ve 300 kadın kalmıştı.

1948 başları Demokratik Ordu için başka bir sorunu daha gündeme getirdi. Kuzeyde savaşın yoğunlaşması ve ABD'nin napalm bombası denemeleriyle karşı karşıya gelen Demokratik Ordu, 12 bin çocuğu tehlike bölgesinden uzaklaştırmak zorunda kaldı. Yugoslavya ve Arnavutluk sınırından geçirilen çocuklar, doğu Avrupa ülkelerine dağıtıldı. Daha sonra ailelerinin önemli bir kısmıyla bu ülkelerde biraraya geldiler. Hayatlar kurtarıldı: Beslenme ve eğitim garanti altına alındı, ama Yunan hükümeti bu olayı "çocuk kaçırma" olarak adlandıran yoğun ve etkin bir propaganda kampanyası yaptı.

Haziran 1948'de Demokratik Ordu, Yunan hükümeti için hâlâ yeterli tehlike oluşturuyordu. Bu nedenle Amerikalı gazeteci Homer Bigart aracılığıyla görüşmelerin başlatılması için bir girişim yaptılar. Markos kaçınılmaz fekaleti görerek görüşmelerden yana tavır koyarken, Zaharyadis barış önerisinde bulunmuş olmasına karşın, olanaksız koşullar ileri sürdü. Bunlardan biri de Yunan hükümetinin savaş suçlusu olarak yargılanmasıydı. Markos ile Zaharyadis arasındaki görüş ayrılığı bu noktada Markos'un görevden alınması ve Arnavutluk'ta gözetime gönderilmesiyle sonuçlandı. Buradan da Sovyetler Birliği'ne götürülen Markos Yunanistan'a ancak 1982'de döndü.

Demokratik Ordu'nun moraline indirilen bu darbe Yugoslavya'nın *Kominform* ile çatışmasıyla eş anlamlıdır. Arnavutluk ve Bulgaristan'dan kısmi yardım alınırken Yugoslavya Demokratik Ordu'nun başlıca destek kaynağıydı. Zaharyadis, Sovyetler Birliği'nden büyük destek geleceği vaadlerinde bulundu, (bunun içinde uçaklar da vardı) ama hiçbir şey gelmiyordu. Stalin'in İç Savaş'ı desteklememe konusundaki tavrı artık kuşku götürmeyecek durumdaydı. Markos ve Zaharyadis'in Yugoslavya konusunda da görüş ayrılıkları vardı. Yugoslavlarla ilişki içinde olunmasını savunan Markos'a karşı Zaharyadis, Sovyet çizgisini takip etti ve Yugoslavya'nın Yunanistan ile sınırını kapatmasıyla da Yugoslav yardımından yoksun kalmasına yol açtı.

Demokratik Ordu'nun 28 bin savaşçıdan oluşan azami güce ulaşması (savaş zamanı *ELAS*'ın 50 binine karşı) 1948'de gerçekleşti. Kadınlar bu güç içinde ağırlıklıydılar: Savaş gücünün yüzde 25 ve destek hizmetlerin yüzde 70'i kadınlardan oluşuyordu. Ordu da oldukça gençti ve 1949'un sonlarında gücünü koruyabilmek için bölgesinde zorunlu askerliği başlattı. Genel olarak ordu, umutsuz bir cesaretle savaştı.

1949 başında Yunan hükümeti karşı saldırıya geçti. Peloponez'den başlayıp Ağustos'ta Arnavutluk sınırına ulaştılar. Şubat'ta Demokratik Ordu'nun son büyük saldırısı gerçekleşti.

Bu arada Markos'un sahneden çekilmesine yol açan Zaharyadis geçici demokratik hükümetini yeniden oluşturdu. Kamptan kaçmış olan *EAM* eski genel sekreteri Miços Parçalidis başkan oldu. Bu hükümette Makedon-Slav azınlığın iki temsilcisi de vardı. 30-31 Ocak'ta yapılan 5. Merkez Komite plenumunda da direniş döneminin azınlık hakları anlayışı yerine Makedon otonomisi sloganını tekrar ortaya atmak ve kabul etmek hatası yapıldı. Bu otonomi yanlısı tutum 20'li yıllarda *KKE*'yi büyük ölçüde zarara uğratmış ve terk edilmişti. Bu tutum Yunan hükümetine de ihanet suçlaması için bir gerekçe oluşturdu.

Ağustos itibariyle geriye kalan 23 bin savaşçı Grammos ve Vitsi sıradağlarında son direnişlerini gerçekleştiriyorlardı. 30 Ağustos'da son kale de düştü. Hayatta kalanlar doğu Avrupa ülkelerinde 30 yıl sürgün yaşadıktan sonra cunta sonrası hükümetin *KKE*'yi yasal ilan etmesiyle vatandaşlık haklarını yeniden kazanabildiler.

Bilanço oldukça ağırdı. Yunanistan 1938'in yaşam standartını tuturabilmek için 1952'ye kadar beklemek zorunda kaldı. Yaklaşık olarak 40 bin kişi (her iki taraftan da 20'şer bin) savaş sırasında öldü. 6 bin kişi de hükümet tarafından kurşuna dizildi. 600 bin kadar köylü Atina'nın döküntü varoşlarında güvenlikte olmak için köylerini terk ettiler. 120 bin kişi -bu rakam Slav-Makedon azınlıklardan 60 binini de içeriyordu- ise Doğu Avrupa'da göçmen olarak yaşadı. Yunanistan 5 yıl içinde yüzde 75'i ABD'den olmak üzere 2 milyar dolar yardım aldı. ABD ayrıca 4.130 uçak, tank, top ve silahlı araç ile 90 bin bomba sağladı, kişisel askerî malzemeler de cabası.

Yunan solu, ülke içinde tekrar örgütleme çabalarına rağmen geçici olarak yok edilmişti. *KKE* ise 1968'de ülke dışında iç tartışmalar sonucu gelenekçi ve Avrupa Komünizmi yanlısı iki fraksiyona bölündü. 1950-52 ve 1964-66'daki iki merkez-liberal dönem başında ülke ABD'ye bağımlı bir devlet olarak 25 yıl değişmez sağ kanat yönetimlerini, 7 yıl da vahşi askeri cunta dönemini yaşadı. Politik ve kültürel olarak İç Savaş tıpkı İspanya İç Savaş'ı sonrasında yaşananlar gibi bir "kayıp kuşak" yarattı.

İç Savaş'ın, bedeli ağır ve korkunç bir hata olduğu hükmüne varmak gerekiyor. Ancak, 1945-46 koşullarında İç Savaş'ı engellemek için çok büyük politik beceri gerekiyordu ve ne yazık ki bu beceri ortada yoktu.

MARİON SARAFİŞ

3 kişiyle çıktı: Siyantos, Parçalidis ve Mandakas. Churchill bu "gangasterler"in ellerini bile sıktı. *EAM* Genel Sekreteri Parçalidis görüşmeler yoluyla sonuca varmayı arzuladıklarını açıkladı. Naiblik meselesi biraz tartışıldı ve ertesi gün Siyantos, yarısını *EAM*'ın oluşturacağı bir hükümetin tüm silahlı güçleri dağıtmasını, Şubat'ta yapılacak bir plebisitle krallığın durumu açığa kavuştuktan sonra, Nisan 1945'te seçimlerin yapılmasını önerdi. Plastiras derhal reddetti ve konferans yarıda kesildi. *EAM* uzlaşmaz pozisyona getirilmiş ve Churchill istediğini elde ederek uluslararası kamuoyunda haklı duruma geçmişti. Artık zaferini askerî yoldan pekiştirecekti.

29 Aralık'ta SSCB Atina'ya büyükelçi atadı, Churchill Londra'da kralı zorlayarak 31 Aralık'ta Damaskinos'un naibliğini onaylattı. Siyasi durum aleyhlerine gelişirken, *ELAS* yönetimi Scobie ile Atina'yı boşaltmayı görüşmek istedi ama karşılık alamadı. Faşist terör kente egemen olurken, *ELAS* 15 bin rehineyle birlikte, dövüşe dövüşe çekilmeye başladı. Rehinelerin ilerdeki pazarlıklarda kullanılması düşünülüyordu.

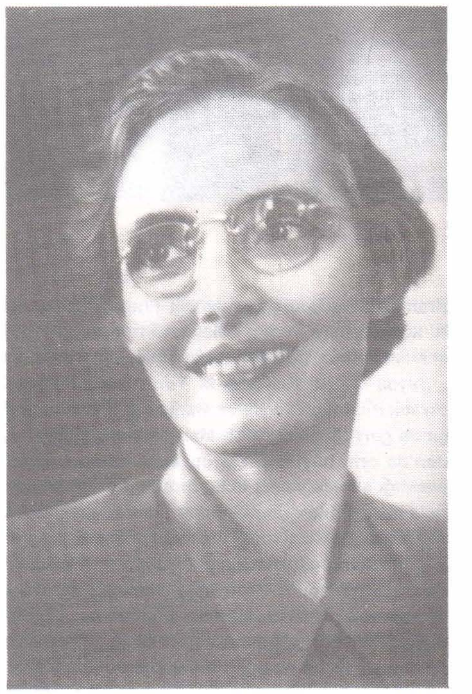
3 Ocak 1945'te Damaskinos, Plastiras'ı yeni hükümetin başına getirdi. 6 Ocak'ta son *ELAS* savaşçıları kenti terk ederken, ertesi gün ateşkes ve diğer kentlerin boşaltılması kabul edildi. 1,5 ayda 5 bin kayıp veren *ELAS*'a göre, İngilizlerin zayiatı azdı: 250'si ölü, 2.100 asker.

Varkiza Anlaşması ve Aris'in Sonu

Dış desteğe ihtiyaç duyan *KKE MK* Bulgaristan'dan yardım istedi. Dimitrov, *ELAS*'ın zor durumdan kendi çabalarıyla kurtulması gerektiğini söyledi. Hiçbir dost çevreden destek görmeyen *MK*, o anda ülkenin yüzde seksenini denetim altında tuttuğu halde kendisini uzlaşmaya zorunlu görmeye başladı. Sonunda anlaşmak gerektiğine karar verilince, *EAM* delegeleri, Siyantos, Parçalidis ve Çirimokos 2 Şubat'ta Atina yakınlarındaki Varkiza köyüne geldiler.

11-12 Şubat gecesi Siyantos, *ELAS*'ın dağıtılmasını kabul edip, anlaşmayı imzaladı. Direniş ay sonuna kadar 41.500 tüfek, 2 bin makineli tüfek ve 32 topu İngilizlere teslim edecekti. Halbuki müttefiklerin *ELAS*'a verdikleri sadece 10 havan topu, 100 makineli tüfek, 300 makineli tabanca ve 3 bin tüfekle bir miktar cephaneydi. Direniş, teslime zorlandığı silahlarını düşmanla savaşırken ele geçirmişti. Silahların teslimine hemen başlandı. Terhis edilip köylerine dönen askerlerin çoğu sağcı çetelerce katledildi. Mücadeleden vazgeçmeyenler ise silahlarını gömüp Yugoslavya ve Arnavutluk'a geçmeye başladılar. *ELAS*'ın dağıtılması emri 16 Şubat 1945'te Aris ve Sarafis'in imzalarıyla yayınlandı.

Aris bir süre önce *kapetanios*'larla yaptığı toplantıda yalnız kalmıştı ama, haklı olduğu Ocak'taki ateşkesle birlikte ortaya çıkmıştı. Geleceğe yönelik görüşlerini içeren birer mühürlü mektubu önde gelen *kapetanios*'lara yollayıp, kendisinden haber gelmedikçe bunların

Yunanistan Komünist Partisi'*nin tek kadın Politbüro üyesi ve Atina yeraltı örgütü önderlerinden Hrisa Hacıvasilyu (üstte), silahlı mücadeleye başlanması fikrine karşı çıkarak, Siyantos ve Parçalidis'le birlikte Zaharyadis'in aksine 1946 seçimlerine katılınmasını önermişti. Parti içinde Zaharyadis'in sınır tanımaz otoritesine karşı sürekli bir mücadele yürüten Hacıvasilyu kan, kanserine yakalanması üzerine aktif siyasal mücadeleden uzaklaşmak zorunda kaldıysa da ancak 1949'da,* KKE *tarafından Markos'la birlikte "sağlık nedenleri" ile görevinden alındı.*

1943 yazında Panhelenik Ulusal Gençlik Örgütü (EPON) *kuruldu.Örgüte katılan genç kız ve erkekler kısa süreli bir temel askeri eğitim gördükten sonra* ELAS *Bölge Komutanlıklarına bağlı olarak, halka günlük ev işlerinde, tarlalarda yardım ediyor, tayınları dağıtıyor, erzak, silah ve cephane nakli,keşif,istihbarat toplama gibi yardımcı askeri hizmetlerin yanısıra kurye ve kılazuz olarak da görev yapıyorlardı. Şehirlerde özelikle öğrencilerden oluşan* EPON *üyeleri Parti Örgütünün bildirilerini dağıtıyor,duvarlara antifaşist sloganlar yazıyor,kırsal kesimde her geçen gün daha da gelişmekte olan direnişin en ufak ayrıntılarına kadar şehir halkının haberdar olmasını sağlamaya yönelik çabalar gösterip propaganda yapıyorlardı. Bir bayram günü coşkusu içinde Grammos Dağlarının kuş uçmaz kervan geçmez tepelerinde silah ve cephane taşırken görülen* EPON *gençleri Yunanistan İç Savaşı'nda hatırı sayılır bir rol oynadılar.*

açılmamasını emretti. *KKE* liderliği ise, Varkiza görüşmeleri sürerken, bunların imha edilmesini istedi. Böylece Aris ile *kapetanios*'lar arasındaki bağ koparılmış oldu.

Aris, *MK*'nin zorlamasıyla *ELAS*'ın dağıtılması emrini imzalamakla beraber silahlarını bırakmayı reddedip 100 kadar savaşçıyla birlikte Lamia yakınlarında bir köye çekildi. *MK* Atina'ya dönmek istemiyorsa, yurtdışına çıkmasını istediklerini resmen bildirince, Aris adamlarıyla birlikte İngilizlerle dövüşerek Arnavutluk sınırını geçti. Silahlı olarak oraya kabul edilmeyince yaralıları bırakıp geri döndüler. Zaharyadis'in sağ olduğunu öğrenince, bir ay boyunca dövüşerek Mayıs'ta Trilekala'ya geldiler. Aris *MK*'ne haber gönderip Atina'ya dönmek istediğini bildirdi ve cevabı beklemek için dağlık bölgeye çekildi.

Aris'in yeri X örgütünce farkedilince, Haziran başından itibaren sürek avı başladı ve ayın ortasında Aris ve yardımcısı Cavelas bugün bile tam olarak aydınlatılmış olmayan bir biçimde öldürüldüler. Zaharyadis'in Aris'in cinayetlerinden söz etmeye başladığı bir dönemde, hem *KKE* liderliğini hem de gerici hükümetini memnun eden bir sonuca ulaşılmış oluyordu.

Yeni Düzen

Yunanistan'ı kurtuluştan, iç savaşın bitimine kadar 5 yıl boyunca 9 ayrı hükümet yönetti. Aynı yıl içinde üç hükumet değişikliğinin olduğu bile görüldü. Bu değişikliklerde önceleri İngilizlerin, 1947'den sonra ise ABD'nin etkinliği vardı. Hepsi de koalisyon olan hükümetlerin bileşiminde bazen kralcı *Halkçılar* bazen *Liberaller* ağır bastı ama ülkede karar alıcı mekanizmanın başında daima ya İngiltere ya da ABD Büyükelçisi vardı.

Varolan sağ ve sol kamplaşmada bir üçüncü faktör olarak düşünülen bağımsız sosyalist politika ise yaratılamadı. *EAM*'dan ayrıldıktan sonra *SK-ELD* olarak birleşen sosyalist fraksiyonlar iç savaş sırasında tutarlı bir politika izleyemedikleri gibi, sonunda milliyetçi bir yaklaşımı benimseyerek gerici hükümetleri destekler bir pozisyona düştüler.

Kamu hizmetinde çalışanlar arasında yapılması gereken temizlik, işbirlikçileri değil solcuları hedef aldı. Varkiza'dan birkaç gün sonra, *EAM*'la yakın ilişkisi olmayanlar bile tutuklanırken, Güvenlik Müfrezeleri Atinalıların gözünü korkutmaya devam ediyordu. Bunların tamamına yakını, kısa bir süre sonra hükümet ordusuna katılacaklardı.

Churchill, işbirlikçilerin korunmasından yana tavır alınca, Aralık ayaklanmasına katıldıkları gerekçesiyle solcu öğretim üyeleri bile üniversitelerden tasfiye edildiler. İşbirlikçilere karşı Temmuz 1945 ortalarında 18 bin kişisel suçlama varken, yargılanmayı bekleyenler sadece

Dağlarda direnişe katılan kadınlar, doğrudan doğruya köylüler arasından olduğu kadar kentlerden çıkarak da cepheye geliyorlardı. Kadınlar direniş savaşında olsun iç savaşta olsun mücadeleye yaygın bir biçimde katıldılar. Direnişe katılan kadın sayısı yaklaşık yüzde yirmi beş oranındaydı ve bunun hayli yüksek bir oran olduğu söylenebilir. Kadınların siyasal ve ulusal nedenlerin yanısıra, dolaysız toplumsal ve ekonomik nedenlerden ötürü de direnişte ve iç savaşta yaygın bir biçimde yer aldığını düşünmek için hayli neden vardır. Doğu ülkelerindekinin aksine Yunanistan'da da kadınlar, evlenmek için drahoma *denilen bir servet parçasını erkeğin ailesine vermek zorundaydılar. Drahoma adetinin yanısıra, kadınların boşanma ve öteki medeni haklardan dinsel ve geleneksel nedenlerden ötürü yoksun bulunmaları Yunanistan'da kadınlar üzerine birkaç katlı baskı kurulmasına neden oluyordu. Kendi içinde demokratik bir hayat tarzını ve kurtuluş umudunu barındıran direnişin kadınlara bu bakımdan da çekici geldiği anlaşılabilir. Ancak fotoğrafa bakıldığında direnişte de kadınlara düşen geleneksel rolün çok fazla değişmemiş olduğu görülebilir. Her zaman olduğu gibi, çamaşır teknesi kadınlara aittir. Ancak bu kez, çamaşırı yıkananlar, drahoması ödenmiş kocalar değil, anonim andarteler olunca herşeye rağmen gülümsemek mümkün olabiliyor.*

ELAS'ın denetimi altındaki bölgelerde adalet halk mahkemeleri tarafından sağlanıyordu. Doğrudan seçim yoluyla belirlenen köy komiteleri, yönetim ve adaletin sağlanması görevlerini üstleniyorlardı. Birleşik Genel Komutanlığın yasa koyucu olarak çıkardığı yasaları yürüten ve bu yasaları ihlal edenleri yargılayan köy idareleri halk egemenliği organları olarak, et, peynir, yağ, buğday, arpa vb. yiyeceklerin konan narh üzerinden satılmasını gözetiyor, buna uymayanları yargılıyordu. Her bölgede kurulan harp divanları da ağır ceza gerektiren suçlara bakıyordu ve Birleşik Genel Komutanlık tarafından onaylanmayan hiçbir idam kararı infaz edilemiyordu. Yargılama sonunda yargıç açık duruşmaya katılan herkese sanık lehine söyleyecekleri olup olmadığını soruyor böylece yargılama sürecine herkes katılıyordu. Suçlananın Birleşik Genel Komutanlıktan affını isteme hakkı vardı. Köy halk mahkemelerinin kararlarından şikayeti olanlar da bir İstinaf Mahkemesine başvurabilirlerdi. Mücadeleye sadece gerillalar değil halk bizzat kendisi de katıldığından ne jandarma ne başka bir kolluk gücüne gerek kalmıştı. Hiç kimse kendi iradesi hilafına herhangi bir sivil hizmete koşulamazdı. Böylelikle direniş gelişirken, kendisiyle birlikte bir halkın öz yönetimi sistemini de birlikte geliştirmeye başladı.Almanların ve Metaksas rejiminin yaptığı işkencelerin acısını çekmiş olanların kimi aşırılıklarına rağmen Direniş, tutsaklarına kötü muamele etmeyi yasaklamış, işkence çekenler öfkelerini yandaki baskıda görüldüğü gibi ağaçlara kazıyarak dile getirmişlerdi.

Geçici Demokratik Hükümetin Oluşturulması ve Gerçek Konumu

Hükümet kurulması sorunu 1947 baharı sonunda, Nisan-Haziran aylarında Kuzey Yunanistan'da, Orta Pindusiar'da bulunduğum sıralarda ortaya kondu. Telgrafla iki konu bildirilmişti. İlki, geçici bir hükümet kurulması sorunuyla ilgiliydi. Paralel olarak, kuruluş öncesi dönemde, komutanlığın, devlet ve hükümet işlerini üstlenmesine ilişkin görüşüm soruluyordu. İkinci konu, '48 baharına kadar, Selanik'in işgali ile başlangıçta Makedonya'da özgür Yunanistan oluşturulmasının ve mevcut hükümetin devrilmesi doğrultusunda harekete geçilmesinin mümkün olup olmadığıydı. İki konuya ilişkin yanıtım da olumsuzdu.

Bu belgeler bende bulunmamaktadır. Telgraf metinlerini imha etmedilerse iki Komünist Parti'den birinin arşivinde olmalı.

İkinci konuya ilişkin yanıtım şöyleydi:

"Eğer Parti bu konumdaysa, '48 baharına kadar güçlerini seferber etmeli -biz, yaratılan görüntüye uymak bir yana, karmakarışık ve darmadağınıktık- 60-70 hatta 80 bin kişilik bir savaşçı kuvvet oluşturmalıyız. Dolayısıyla, hiç olmazsa üç hükümet askerine karşılık bir savaşçımız olsun."

Merkez bölgeden Kuzey Pindus'a dönüşümde Demokratik Hükümetin kurulması konusu gündeme geldi. Konu Eylül'de Zaharyadis dağa geldiğinde yapılan Üçüncü Plenum'da tartışılmamıştı. Bu noktada anlaşamadık. İtiraz ettim, zira hükümet kuruluşu, o anki durumumuzun gereklerine tekabül etmiyordu, üstelik böylesi bir hükümet, mutlak gerekli koşul olan dost ülkelerce tanınma konusunu da garantiye almamıştı. Bu arada Orta Pindus'ta bulunduğumuz dönemde silahlı mücadelemizin kazandığı tüm askeri başarılara karşın genelde rakibimizin bizi yenik duruma düşürmüş olduğunu ve gerçekte, yaşama mücadelesi vermekte olduğumuzu belirttim.

Herşey olumsuzdu. *Çiftçi Partisi*, Partinin yerel örgütleri, çoğunlukla olumsuz görüş belirtmişlerdi. Bize karşı silahlı mücadeleye yandaş olmadıklarını, bağımsız olduklarını vs. yazdıkları bildiriler dağıtmışlardı. O güne kadar *KKE* de yerel örgütlerine dağa adam göndermeleri konusunda buyruk vermemişti.

Hükümet kurulması kararı, artık Politik Büro sekreterliğini oluşturan üçlü (Barciyotas, Zaharyadis, Yoannidis ve Üçüncü Plenum'da seçilmiş olan ben) tarafından oy çokluğuyla alındı. Politik Büro üyelerinin kimi tutuklu kimi Atina'da olduğu için biz bir sekreterlik oluşturmuştuk. Sonuçta şöyle bir karara vardık: Hazırladığımız harekât başarılı olur ve biz 23 ve 24 Aralık'ta Konİça'yı işgal edebilirsek, -yanılmıyorsam- 25 Aralık'ta Geçici Demokratik Hükümeti açıklayacaktık. Birinci önkoşul buydu. İkinci önkoşulsa, tanınmamızın asgari şartlarının hazırlanmasıydı.

Bu önkoşullar altında, Zaharyadis, hazırlık yapmak ve Geçici Demokratik Hükümetin kurulduğunu ilan etmek için radyomuzun da bulunduğu Yugoslavya'ya hareket etti. Ama Zaharyadis, Konİça harekâtından bir gün önce açıklamayı yaptı. Konİça'da başarısızlığa uğradık. Geçici Demokratik Hükümetin kuruluşuna böyle sürüklendik.

Yugoslavlar bile, en yakın ve sıcak destekçilerimiz oldukları halde tanınmamıza ilişkin en ufak bir işaret vermemişlerdi. Bu, tanımamış olmalarında somutlanmış olduğu gibi, Üçüncü Plenum sonrası Tito ile yaptığımız görüşmeden de çıkıyordu. Zaharyadis'in Yugoslavların bize uçak ve zırhlı araç vereceği yolundaki güvencelerinden adamların haberi bile yoktu. Tito bize uç noktalara sürüklenmememizi söylemişti.

Zaharyadis, daha o zamandan konuyu öne sürmüş ve düzenli ordular vs.'den dem vurmuştu. Oysa biz o koşullara çok uzaktık. Yaklaşamıyorduk da. Sıradan partizan birliklerliydik ve duruma göre geliştirdiğimiz taktiklerimiz vardı. Olaylara müdahale edebilmemizi sağlayan da bu yanımızdı. Tito, benim de düşündüğüm gibi, büyük birlikler kurmamızı öğütledi. Düzenli orduya gerek olmadığını, zira koşullarla uyuşmadığını söyledi. "Yapmanız gereken," dedi, "bizimkiler gibi hafif tugaylar kurmaktır. Otomatik silahlı tugaylar. Hafif, küçük." Bunlardı Eylül'de olanlar. Güçlü Demokratik Hükümet oluşturulmasının öyküsü böyledir. Hükümet başkanı bendim. Başbakan olarak toplantılara katılmak ve önerilerimi söylemek dışında hiç ama hiçbirşey yapmadığımı söyleyebilirim. Hazırlanan kararnameleri ne okumaya vaktim oluyordu doğrusu, ne de herhangi bir ağırlıkları olduğuna inanıyordum. Elinde olmayan çiftlikleri kamulaştırmak ya da manastır arazilerine el koymak gerçekliklerin tümüyle dışındaydı. Gerçeklik, Hükümetin denetlediği yerlere tuz sağlayacak durumda bile olmaması ve büyük güçlükler içinde olmamızdı.

Hükümetin diğer uygulamaları nelerdi? Gözegörünür yaratıcı bir uygulama yoktu. Şu ya da örneğin bu sorun için şunu yapmıştık diyemem. Birkere, denetlediğimiz bölgeler o zamanlar boştu. Köylerse ya dağ köyleri ya da vadilere konmuş yerleşim bölgeleriydi. İkincisi, Hükümet olarak birşeyler yapmaktan çok, gücümüzü, asker olarak rakibimizin saldırılarına karşı durmaya, bombardımanlarından korunmaya harcıyorduk.

Örnek olarak şu ünlü çocuk toplama olayını alalım: Yakınları ve bakacak kimseleri dağda olan yaşlıların ve çocukların toplanıp dışarı gönderilmesiydi. Yoksa karşıdakiler öldüreceklerdi hepsini. *Demokratik Ordu'*nun ilişki kanallarıyla toplayıp sonra sınıra götürüp güvenli bir biçimde içerilere gönderiyorduk. Ama adı Hükümet yaptı oluyordu. Bunu bir hükümet işi olarak kenara ayıramazsınız. Alınıp verilen kararların yürütülmesi bile Ordu'nun eylemlerine bağımlıydı.

Burada bir nokta altı çizilerek belirtilmeli. Geçici Demokratik Hükümet'in kurulması, bir dönemin kapanıp

yeni bir dönemin açılmasıydı da. Sonuç olarak tüm hareket yasadışı olmuştu.

O zamana dek, bazı şeylere daha esnek yaklaşılıyordu. *Rizospastis* yasal olarak yayınlanıyordu. Örneğin, sendikaların yasal birtakım örgütlenmelerine izin veriliyordu. Hatta Atina'da kalmış olan Parti örgütlerinin bile yasal görünümlerini sağlayan çeşitli örgütlenmeleri vardı.

O güne dek varolan göreli bir yasallıktan kökten bir kopuştu yeni tavrın sonucu. Çünkü o güne kadar Parti önderliği, silahlı mücadeleye karşı Parti önderliğinde yürütüldüğü yolunda kesin bir tavır almamıştı. Reddeder bir görünümü vardı.

1946 ve 1947'de böylesi bir geçiş dönemi yaşanmasına ilişkin bilinçli bir tercih de yoktu ama, aniden ve çok kararlı bir biçimde yollar ayrılıverdi. Duvarlar örülmüştü. Kesin içsavaş havası oturmuştu. Bizim, savaş yaptığımızı kabul etmeyen, yeniden kardeşlik için, İngilizlerin ve Kontr-gerillanın terörüne karşı mücadele ettiğimizi savunan, demokratik özgürlükleri garantiye almaya çalıştığımızı haykıran sloganlarımıza karşın mücadele artık içsavaş halini almıştı.

Başka bir hükümet kurduğun zaman, devamında, bu işin bitmesi vardır. Bitti de. Bilinen sonuçlarla... Öte yandan, ne herhangi bir resmî tanıma gerçekleşti bu Hükümeti, ne de buna ilişkin bir düşüncenin izine rastlandı. Sovyetler Birliği ne böyle bir hükümetin kuruluşundan yanaydı, ne de bu biçimde bir silahlı mücadelenin başlamasını istiyordu. Sorumlu biri olarak belirtiyorum bunu.

Bu hükümetin feshedildiği hiçbir zaman açıklanmadı. 1949'da geri çekilme gerçekleştiğinde ve silahlı mücadele bittiğinde birlikler Halk Cumhuriyetleri'ne geçtiler ve Zaharyadis'in "silahlar hazır beklenecek" tezi direktif olarak verildi. Hükümetin varlığının kesintiye uğradığının ise hiçbir zaman sözü bile edilmedi.

MARKOS VAFYADİS

1.100 kişiydi. 11 ölüm ve 6 müebbet hapis cezası verilirken, 2 infaz yapıldı. 1946 ortalarında işbirlikçilikle suçlanan 400 kişiye karşı, hapishanelerdeki *EAM* taraftarlarının sayısı 49 bin idi.

Ekonomi politikalarının belirlenmesinde de yabancılar etkin oldu. İngiliz ve ABD yardım heyetleri ekonomik alanda tam yetkiliydiler. İşgalden sonra en acil iş, halkı doyurmak ve yeni bir para sistemini yürürlüğe koymaktı. Birleşmiş Milletler gıda yardımları halkın gereksinimlerinin ancak bir bölümünü karşılayabilirken, karaborsa alıp yürümüş ve dışa bağımlı bir vurguncu tabaka türemişti. Kökleri işgale kadar uzanan bu vurguncuların işgal sırasındaki anormal kazançları için getirilen vergiler ise toplanamıyordu. Milyarlarla ifade edilen eski para birimi yerine, sıfırlar atılarak, yeni drahmi getirildi.

Atina savaşını izleyen 6 ay içinde tam bir liberalizm hakim olunca, birkaç ayda emisyon hacmi 2 katına geçti. Gelirler, harcamaların yüzde 25'ini karşılayabilirken, çok yüksek bir bütçe açığı meydana geldi. Ücretler düşük bir seviyede tutulup, donduruldu. Ekonomik bunalım arttıkça, grevler de Mayıs ayında zirve noktasına vardı. Plastiras değiştirilip yerine gene bir asker olan Vulgaris getirildi ama o da ancak 5-6 ay dayanabildi.

Zaharyadis'in Dönüşü

Dağıtılan *ELAS*'ın savaşçıları faşist teröre kurban edilirken, *KKE* Atina'da resmi yayın organı *Rizospastis*'i çıkarıyor ve tanınmış parti liderleri serbestçe dolaşıyorlardı. Nisan başında toplanan *MK* 11. Plenum'u karşı saldırıya geçmek için güçleri toplayıp, zaman kazanmak gerektiğine karar verdi. Ayrıca tüm demokrasi güçlerine, halk demokrasisinin demokratik bir biçimde kurulması için çağrı yapıldı ama 18 Nisan'da sosyalist ortaklar *EAM*'dan ayrılarak *SK-ELD* partisini kurdular.

Almanlar tarafından Dachau'ya yollanan Zaharyadis müttefikler tarafından kurtarılmıştı. Büyük coşku gösterileriyle Mayıs sonunda Atina'da bir kurtarıcı gibi karşılanan Zaharyadis derhal parti yönetimine elkoydu. Arkasından Atina stadyumundaki büyük bir sendika gösterisine katılıp, halkın karşısına çıktı.

Vulgaris hükümetiyle beraber, sağ terör dayanılmaz boyutlara varmış, İngilizler bile durumdan endişelenmeye başlamışlardı. *KKE MK* 12. Plenumu ise teröre karşı somut öneriler getiremedi. 25 Haziran'da Zaharyadis resmen genel sekreterliğe atanırken, önceki plenumun kararları da onaylandı. Ağustos sonunda Selanik'te 150 bin kişiye seslenen Zaharyadis, gerektiğinde *ELAS*'ın yürüyüş marşının her yerde duyulacağını söylemişti, ama silahlı direnme yasaklandığından, birçok savaşçı için sınırı geçmekten başka çare kalmamıştı.

Varkiza'dan sonra Yugoslavya'ya geçen 3 bin kişilik ilk sürgün kafilesi uzun bir yürüyüşle Belgrad'ın ilerisinde, Tuna üzerindeki Bulkes'e yerleşti. Bu yeri Cimas bulmuştu, fakat kampın yönetimi *OPLA*'ya verildi ve 1950'lere kadar süren bazı uygulamalara girişildi. *ELAS*'tan gelenlere güvenilmediği için hepsine şüpheli muamelesi yapıldı. En küçük bir eleştiri bile ihanet olarak nitelendirilip, insanları yoketmeye varan cezalandırmalara gidildi. Zaharyadis'in sorumluluğunda yürütülen bu işlemlere, Tito yönetiminin de engel olmadığı bilinmektedir.

2 binden fazla *ELAS* savaşçısının sıkıyönetim tarafından ölüme mahkûm edildiği bir ortamda *KKE* 7. Kongresi Ekim 1945'te Atina'da toplandı. Salondaki duvarlar mavi-beyaz ulusal bayraklarla süslenmişti, kızıl bayraklar ortada gözükmüyordu. Makedonya ve Kuzey Epir'in Yunan toprağı olduğu belirtilerek ulusal çizgi benimsenirken 12. Plenum'da alınan kararlar tekrar onaylandı. Zaharyadis, halk demokrasisine barışçı geçişin mümkün fakat zorunlu olmadığı üzerinde durdu ve barışçı geçiş olanağının gittikçe azaldığını belirtti.

Üçüncü Raund'a Doğru

Sola yönelen terörle başa çıkılamaz hale gelince, Londra da telaşlandı ve liberal Sofulis, Vulgaris'in yerine başbakanlığa getirildi. Bu hükümet de öncekilerden pek farklı değildi. Mevcudu 75 bine varan ordudan, *ELAS*'ta yer alan subaylar tasfiye edilirken, boşalan kadrolara Almanlarla işbirliği yapan milisler ve faşist X örgütünün militanları dolduruluyordu. Gözaltına alınan ve tutuklanan *EAM/ELAS*'çıların sayısı 80 bine varmıştı. Sonuçta 11 Aralık'ta *KKE* ve *EAM*, Sofulis'ten desteklerini çektiler.

15 Aralık'ta Bulgaristan'da sınıra yakın Petriç'de, *KKE* temsilcileri Bulgar ve Yugoslav askerî yetkililerle buluşup, silahlı mücadelenin yürütülmesi için Cumhuriyetçi Ordu'nun kurulması gerektiği üzerinde anlaştılar. Yugoslavya büyük çapta yardım sözü verdi. Bulkes ilk askeri kamp olarak belirlendi.

Yasal mücadelenin gittikçe zorlaşması üzerine, 12. Plenum'da özsavunma stratejisi benimsenmiş ve 7. Kongre de bunu onaylamıştı. Özsavunmanın ne anlama geldiği ise, şu şekilde tanımlanmıştı:

1. Terörist saldırılara karşı kişisel silahsız savunma,

Kral II. Yorgo'nun 1947'de ölmesi üzerine Kral Paul ve karısı Kraliçe Frederika İç Savaşın sonunu getiren Terminus Harekatı'*ndan bir hafta önce tahta çıkmışlardı. Paul'un hükümdarlığı sırasında ülkenin gerçek hakimi Frederika'ydı. Alman İmparatoru II. Kaiser Wilhelm'in torunu olan Brunswick Prensesi Frederika Hitler Gençliği örgütünde çalışmış, yıllarca hep geçmişin mutlak monarşilerinin özlemiyle yanıp tutuşmuştu, devrimcilerin yenilgisi ona bu özlemini gidermek için eşsiz bir kaynak sunacaktı. II. Dünya Savaşı sırasında Ankara'daki aracıları vasıtasıyla Alman gizli servislerinin ajanlığını yaptığını bilinen Frederika Yunan gericiliğinin arayıp da bulamadığı bir gelin oldu. Kocası Danimarkalı Kral Paul ise, şahsiyetsiz bir kukla rolünü benimsemeye hazır fazla hırsı olmayan biriydi. Yeni çiftin tahta çıkmasından hemen sonra 9 Nisan 1947'de havadan bombardıman yoluyla* Demokratik Ordu'*nun son mevzileri üzerine saldırı başladı. Önce uçaklar havadan* andartleri *teslime çağıran bildiriler yağdırıyor, bir dakika sonra bombardıman uçakları bombalarını bırakıyorlardı. Ancak küçük demokratik ordu birlikleri hızlı hareket ederek peşlerindeki 70 bin kişilik hükumet güçlerinin takibinden sıyrılmayı başarıyorlardı. Bütün güçlerini Makedonya'da toplayan* Demokratik Ordu, *bir mevzi oluşturmayı ve tutunmayı başarınca son savaş uzamaya başladı. Demokratik Ordu kendisine bir genel karargah kurmak üzere, Variça kasabasına yüklenmeye başladı. 30 Aralık'ta hükümet kuvvetleri, kasabaya ulaştılar ve gerillaları çevirmeye başladılar. Hava desteğiyle baskısını artıran hükumet güçleri karşısında* Demokratik Ordu *tutunamayarak geri çekilmeye başladı. 4 Ocak'ta kasabaya giden bütün yollar hükumet tarafından kontrol altına alınmıştı. Daha savaş çevrediki tepelerde sürerken 15 Ocak'ta Frederika yanında kocası Paul ile birlikte köyü ziyarete geldi. Komünist slavlardan kurtardığı tebası tarafından saygı ile karşılanan muhteşem kraliçe imgesi, uluslararası basın tarafından bütün dünyaya ve Yunanistan'a yayıldı. Hükumet güçlerinin morali üzerinde olumlu etki yapan bu gösterinin ardından Frederika önderliğinde bir yalan kampanyası başlatıldı: hükumetin zulmünden korumak üzere komşu ülkelere aktarılan anasız babasız çocukların, komünistler tarafından beyinleri yıkanmak üzere kaçırıldıkları iddiası gene uluslararası basın tarafından "Yunan Çocuklarını kurtarma" kampanyasına dönüştürüldü. Sovyetler Birliği ve Halk Demokrasilerinden siyasal destek alamayan devrimciler, böylelikle uluslararası kamuoyunda da moral desteklerinin aşınmaya başladığını göreceklerdi.*

2. Yönetimden gelen saldırı ve tutuklamalara karşı, grevler ve gösteriler yoluyla kitlesel savunma,

3. Dağlarda gizlenen eski *ELAS*'çıların silahlı savunma eylemleri.

Tüm parti üyeleri özsavunma sistemi içinde örgütlendi. 10 kişilik timler birleşerek, bölge ve kentlerde üst sorunlara bağlı komiteleri oluşturuyorlardı. Kırsal alanda da aynı yapılanmaya gidildi. Başlangıçta kullanılması yasaklanan silahlar, depolanarak saklandı. Özsavunma stratejisinin uygulanmasıyla geniş bölgeler polis kontrolünden kurtuldu. 7. Kongre'den sonra *Rizospastis* özsavunma örgütlenmesinin sağ teröre karşı kazandığı başarıları yayınlamaya başladı.

1946 başında, gelecekte izlenmesi gereken strateji konusunda *KKE MK*'nde 3 ayrı görüş belirmişti:

1. Fransa ve İtalya örneğinde olduğu gibi, barışçı bir yol izlenerek varolan sistemle bütünleşilmesi.

KKE ve *EAM* kadrolarıyla, *MK*'nin çoğunluğu bu görüşe yatkın olup, önde gelen temsilcileri Siantos ve Parçalidis'ti. Bu çizgiyi izleyenler seçimlere katılmayı savunuyorlardı. Parçalidis'in sonradan yaptığı değerlendirmeye göre, "Ne pahasına olursa olsun savaştan kaçınılmalıydı. İçsavaşın sorumlusu Zaharyadis'tir."

2) Partizan savaşının başlatılması.

Genellikle kuzeyde etkin olan, faşist terörden en fazla zarar gören ve yenilgiyi kabullenmeyen *kapetanios*'ların savunduğu bu görüşün sözcüsü Markos'tu. 1946 yazında girişilecek, geniş ölçekli bir saldırının çözüm olacağını düşünüyorlardı. Titocu olarak nitelenebilecek bu çizgidekilerin hiçbiri politbüro üyesi değildi.

3. Sistemin içinde yer alınmadığı gibi, partizan savaşına da girişilmemesi.

Ortayolculuk olarak nitelenebilecek bu çizginin temsilcileri Zaharyadis ve Yoannidis, politbüroda çoğunluktaydılar. Birinci görüşü, Leninist ilkelerden vazgeçen sağ sapma, ikincisini de sol sapma olarak değerlendiriyorlardı. Yasallığın ve yasadışılığın içiçe olduğu ikili bir strateji önerirken, *KKE*'nin sendika örgütü *ERGAS* (İşçilerin Anti-faşist Birliği)'ın yönettiği grevlerden ve dev gösterilerden etkilenerek kentlerdeki bir ayaklanmaya bel bağlamışlardı. *MK*'nde oyalanmadan politbürodaki sayı üstünlüğüne dayanarak savunulan bu kararsız politikalar sonucu ise, nereye gidildiğinin farkına varılmadan iç savaşa sürükleniliyordu.

KKE'nin 1946-47'yi kapsayan uzun bir dönemde, yasallıktan yana tavır koymasını, tarihçilerin çoğunluğu parti hiyerarşisindeki bölünmeye bağlar.

MK 2. Plenum'u ve Seçimler

21 Ocak 1946'da *KKE*, ülkedeki faşist terörden İngiltere'yi sorumlu tutup, askerlerinin derhal Yunanistan'ı terketmesini isterken, Sovyetler Birliği de BM Güvenlik Konseyi'ne bir nota vererek, İngiliz birliklerinin durumuyla ilgili olarak görüşme açılmasını istedi. Bu girişimlerin pratikte bir yarar ve sonucu ise görülmedi.

Büyük ölçüde dağlarda geçen İç Savaş'ta her iki taraf da ikmal ve taşıma amacıyla at ve katırlardan yararlanıyordu. Özellikle hükümet güçleri, alışık olmadıkları dağ savaşında hayvanlara büyük ihtiyaç duyduğundan ABD yardımı olarak silah ve cephanenin yanısıra 4000 de katır almıştı. Katırdan yana pek sıkıntı çekmeyen Demokratik Ordu ise, savaşın umutsuz bir hal aldığı günlerde, terkedilmiş maden ocaklarını havaya uçurarak bütün bir tepeyi düşmanın üzerine deviriyor, toprak kaymaları yaratıyor ve katır peşinde koşan hükümet güçlerinin eline geçmesi için bubi tuzağı haline getirilmiş katırları araziye salıveriyorlardı.

Monarşist darbe söylentilerinin yoğunlaşması üzerine 12 Şubat'ta toplanan *MK* 2. Plenum'unda da yasal uzlaşma politikasının sürdürülmesi gündemde kaldı. Fakat alınan kararların 4. maddesinin yazılmadan ( ) biçiminde boş bırakılması, günümüze kadar süren yoğun tartışmalara neden olmuştur. Bu belirsizlik, genellikle 2. Plenum'un silahlı mücadeleyi başlatma kararı aldığı şeklinde yorumlanmıştı. Son zamanlarda ise, aralarında Markos'un da yer aldığı birçok önde gelen *KKE* sorumlusu ve tarihçiler, böyle bir karar alınmadığını söylemektedirler. Partideki iç çatışmalar sırasında kaybolan arşiv ve tutanakların noksanlığı, bu konuda kesin bir yargıya varmayı engellemektedir.

Zaharyadis ise, ikili stratejinin izlenmesini sürdürmeyi, bir yandan kitlesel siyasi çalışma yapılırken, sınırlı partizan eylemlerini hükümet üzerinde baskı olarak kullanmayı düşünmekteydi. Yaklaşan seçimlere katılma konusunun çözümünü ise, Plenum'u zorlayarak, Politbüro'ya bıraktı. Oturumda ayrıca, monarşist darbe tehditine karşı bir askeri komite oluşturuldu. Yunan ordusundaki birçok birlikte, eski *ELAS* savaşçıları ve *KKE* hücreleri vardı. Bir darbeyi önlemek için, bunların ayaklanmasını öneren Zaharyadis, başta Markos olmak üzere, askeri önderlerden şiddetli bir tepki görünce geri çekildi ve kurulan askeri komitenin herhangi bir işlevi olmadı. Komitenin çok kısa süren toplantısında, bölge sekreterleri sorumluluk alanlarındaki silah güçlerini aktarmakla yetindiler.

17 Şubat'ta *Rizospastis*, hükümet tarafsız davranıp gerekli önlemleri almadıkça, *EAM*'ın seçimlere katılamayacağını duyurdu. Oysa, aynı sırada Moskova'da bulunan Parçalidis'e seçimlere katılmaları tavsiyesi yapılıyordu. Bu sıralarda liberal Sofulis hükümeti ise dağılmanın eşiğine gelmiş, *SK-ELD* ve Kartalis, İngilizlerin düzenlediği oyunda yeralmayı reddederek kabineden ayrılmışlardı. *EAM*'ın tamamının boykota gideceği anlaşılınca, Sofulis seçimleri ertelemek istedi ama Londra *EAM*'ın katılmamasını değerlendirmeye karar verip, 31 Mart tarihinde ısrar etti.

Bu sıralarda Prag'a giden Zaharyadis'e, Thorez ve Togliatti seçimlere katılmalarını önerirken; Dimitrov, silahlı mücadeleye doğru tedrici bir gelişmeyi destekler tavır aldı. Siyantos ise Zaharyadis'in yokluğundan yararlanıp son anda aday listelerini vermek istedi ama Sofulis ve Damaskinos bunu kabul etmediler. Bu davranış, seçimler konusunda *Politbüro*'nun bölünmüşlüğünü gösteren önemli bir örnektir.

Zaharyadis daha Prag'a gitmeden önce, Makedonya örgütüne yolladığı emirde, seçimlerden bir gün önce bir yerleşim merkezine saldırılmasını istemişti. Markos ve Kiliças, *EAM*a görevlilerine karşı yoğun saldırıların olduğu Litoçoron kasabasını 30 Mart'ta hiç kayıp vermeden işgal edip, İngilizler gelene kadar elde tuttular. Bu olay, özsavunmadan sapma olup, hükümete karşı açık bir ikaz niteliği taşıyordu. Zaharyadis ise olayı, kendilerini korumak için dağlara kaçmak zorunda kalan halkın özsavunma eylemi olarak niteledi.

Yüzde 48 geçersiz oy kullanılan seçimlerde, kralcılar 208'i *Halkçı Parti*'den olmak üzere, 238 sandalye kazanırken; Papandreu-Venizelos ittifakı 67, Sofulis'in liberalleri ise 48 milletvekili çıkardılar. Monarşist hükümet Çaldaris tarafından kuruldu ve aşırı sağcı çeteler avladıkları *ELAS* savaşçılarının başlarını keserek meydanlarda teşhire devam ettiler. *KKE* denetimindeki sendikalar konfederasyonu genel grev çağrısı yapınca, hükümet sendika seçimlerini iptal edip, yönetime el koydu. Parti büyük bir darbe yemişti. Bu olaydan sonra komünistler, yönetimi bir daha ele geçiremediler.

Orduya sızmalara karşı geniş önlemler alındı ve 50 bin civarında *EAM* yandaşı asker, toplama kamplarına gönderildi. Sarafis ve Bakırcis'le beraber 600 *ELAS* subayı Atina yakınlarında bir kampta tutuluyorlardı. Markos, bunların kaçırılarak kuzeye gönderilmelerini önerdi. *ELAS* kadrolarına güvenmeyen Zaharyadis ise, bunun, partinin politik çizgisini tehlikeye atacak bir provokasyon olacağını öne sürdü. Sonuçta Sarafis ve yanındakiler tutuklanıp, uzak Ege adalarına sürüldüler ve gelecekteki *Demokratik Ordu (DO)* çok değerli subaylardan yoksun kalmış oldu.

İşçi örgütlerini ve *ELAS* subaylarını etkisizleştiren hükümet, Temmuz başında kentlerdeki partileri hedef alıp, geniş tutuklamalara girişti. *MK* tarafından dağlara gitmeleri yasaklananlar birer birer avlanıyordu. Olağanüstü önlemler yasası da parlamentodan geçirilip, ülkenin tamamına yakını sıkıyönetim altına alındı.

1 Eylül 1946'da krallık için yapılan plebisitte yüzde 68 "Evet" oranı elde edilirken, Pire, Selanik ve Girit krallığa karşı çıktı. Kral II. Yorgo, derhal ülkeye dönerek Çaldaris'i yeniden başbakanlığa atadı. İngiltere'nin istediği olmuş, krallık rejimi tekrar işler hale gelmişti. Fakat işgalci İngiliz birliklerinin çekileceğine dair hiçbir işaret yoktu. Bir iyiniyet gösterisi olarak *EAM* da plebisiti onaylamış ve taraftarlarından oylamaya katılmalarını istemişti, ama sonuç olumsuzdu.

Markos'un Özsavunmanın Başına Getirilmesi

Yaz aylarındaki yoğun faşist teröre rağmen, *Rizospastis*, "uzlaşma ve barışma" sloganını sürekli yineledi. Zaharyadis ise, izlediği stratejiye uygun olarak, Temmuz'da Markos'u özsavunmanın

Bir köy idare heyeti toplantı halinde. EAM/ELAS'ın *direniş savaşı sırasında denetim altında tuttuğu bölgelerde hemen hemen bütün nüfus direnişe etkin olarak katıldığı için, halkın kendisini yönetmesi ve adaletin sağlanması hiçbir ciddi sorun çıkmaksızın kendiliğinden yürüyebilen bir süreçti. Bununla birlikte, gerek direniş savaşında gerek iç savaşta karşıt güçler arasında fasılarla el değiştiren köylerde küçük topluluklar içinde sürüp giden çatışmaların ahlaki ve insani düzeyde yarattığı tahribat büyük oldu. Gerek kooperatifler aracılığıyla süren ticari hayat, gerekse evlenmelerle gelişen gruplaşmalardan ötürü ortaya çıkan gerilimler, Direniş Savaşı kendi sağ ve sol kanatlarını yarattığı ölçüde politik belirlenimler de edindi. Kralcı direniş gruplarına katılanlarla* EAM/ELAS*'a katılanların dış dünyadan gelen etkileri köyün kendi iç dokusuna taşımalarıyla, bütün toplumsal geleneksel ve maddi çıkar mirası kendisini siyasal şiddete dönüştürdü. Evler yakılmaya, adamlar ve çocuklar kaçırılmaya ve öldürülmeye başlanınca, ülke çapında görüldüğü nisbette soyut olabilen "sol"a ya da "sağ"a duyulan nefret, bu küçük dünyalar içinde, şu ya da bu somut Yorgo ya da Niko'dan duyulan nefrete, intikam tutkusuna dönüşünce, hayat herkes için gerçek bir cehennem halini aldı. Ailevi ve maddi çıkar çatışmalarını, büyük siyasal davalara bir şekilde eklemleyen köy halkının arasındaki bölünme. karşılıklı öldürmelerle sürdükten sonra, İngiltere ve ABD'nin desteklediği krallığın yeniden kurulması ve komünistlerin silahları bıraktıklarını ilan etmeleriyle yatıştı. Ancak, İç savaşın kendi yörelerinde nasıl yaşanmış olduğuna bağlı olarak Yunanistan'da her siyasal gerilim insanlar arasında farklı duygular doğurur oldu. Devrimcilerin etkin oldukları bölgelerde yaşamış olanlar, toplumda radikal dönüşüm olanakları belirdiğinde halkın kendisini yönettiği günlere dönebilme umuduyla dolarken, ara bölgelerde yaşamış olanlar genel bir tedirginliğe kapılır, karşılıklı öldürmelerle dolu günleri yeniden yaşamanın ürküntüsünü duyarlar.*

yönetimine getirdi. Fakat adam toplamanın tek tek gönüllülük bazında olmasında ve savunma çizgisinde kalınıp, sadece monarşist çetelerle silahlı çatışmaya girilmesinde ısrarlı oldu. Hükümete baskı yapmak için yatıştırıcı bir çizgi izlemeyi yeğliyordu. Markos'u kimseye danışmadan atamıştı ama *kapetanios*'un iç savaşta gösterdiği yüksek performans, bu seçimin doğruluğunu kanıtlayacaktı.

Markos'un bir yıl içinde 20 bin *andarte*'den oluşan bir ordu kurma önerisi, gene Zaharyadis'in çekinceleri doğrultusunda, Politbüro tarafından kabul görmedi. Yaklaşan kışı ve uluslararası durumu gözönüne alan Dimitrov'un, geniş ölçekte bir seferberliğe gitmemeleri konusunda uyardığı Yoannidis, 5 bin kişilik bir silahlı kuvvetin yeterli olacağını söyledi. Bütün bu masa başı hesaplarından bağımsız olarak savaşçıların sayısı birkaç ay içinde 10 bini aşacaktı.

Dış ilişkilerin eşgüdümünü üstlenen Yoannidis, Yunanistan'la diplomatik ilişkisi olmayan Bulgaristan'dan bir kısım mülteci ve *andarte*'nin sınır ötesine geçmesi iznini almıştı. Yunanistan'la resmen savaş halinde gözüken Arnavutluk ise, Rubin ve Nikoliça bölgelerinde askeri kamplar kurulmasını kabul etti. Ağustos'ta Atina'dan elçisini geri çeken Yugoslavya ise, kampların ötesinde, taşıt araçları ve sınırı her zaman serbestçe geçme olanağı da sağladı.

Bu olumlu gelişmelerden umutlanan Yoannidis, Eylül'de, Belgrad'dan Moskova'ya durumu anlatan ve isteklerini bildiren bir mektup yolladı. Kasım'da gelen yanıt pek umut verici değildi. Silahlı eylemlerin yaygınlaştırılmaması, yasal kitlesel mücadeleye ağırlık verilmesi tavsiye ediliyordu. İsteklerin karşılanacağı konusunda da somut adımlar atılmamıştı. Markos, üç ülkeyi dolaşıp, yetersiz de olsa silah temin etti. Silahsız adam toplamaya ilke olarak karşı olduğundan, insan gücünü silah sayısıyla orantılı olarak arttırdı. Komutayı ele aldığında tüm ülkede ancak 1.500 kadar silahlı savaşçı kaldığını öğrenmişti. Yardımcısı Kikiças'la birlikte tüm kuzeyi dolaşıp gönüllüleri toplamaya başladılar ve Bulkes'teki *Kapetonios*'ları göreve çağırdılar.

Eylül'de ilk silahlı gruplar Teselya'daki köy karakollarını vur-kaç taktiğiyle basmaya, takviyeler gelmeden köylerden aldıkları gönüllülerle geri çekilmeye başladılar. Ekim'de bu saldırılar yoğunlaşınca, hükümet kuzeyin tümünde sıkıyönetim ilan ettiği gibi, yeni bir köy koruculuğu sistemi düzenleyip, Makedonya'da 9 bin kişiyi silahlandırdı. Markos'un gücü ise 6 bin kişiye varmıştı. Kapatılmasını önlemek için *Rizospastis* gazetesi, *andarte*'lerin eylemlerinden sahiplenmeden sözederken, *KKE* sorumluluğunu açıkça yadsımaktaydı.

Demokratik Ordu *(DO)*

Yeni Çaldaris hükümetinin ilk kararlarından biri, orduyu dağlara, partizanlara karşı sürmek oldu. Yunan ordusunun insan gücü o sıra 100 bin kişiydi. Alay ve tümen düzeyindeki birlikler, güçlü politikacıların bölgelerini koruma görevi yapıyor; hareket edemeyip statik savunma durumunda kalıyorlardı. Atina'daki Genelkurmay'ın emri olmadan hiçbirşey yapamıyorlar; bu inisiyatif ve hareket noksanlığı *andarte*'lere avantaj sağlıyordu.

Durumun olgunlaştığını düşünen Markos 28 Ekim 1946'da *Demokratik Ordu (DO)*'nun kurulduğunu açıklayıp, *KKE* kadrolarına ve eski savaşçılara silah başına çağrısı yaptı. Partinin Selanik Komitesi, yardımcı olacaklarını, ama uzlaşma sağlamak için mücadele edildiğinin unutulmamasını istedi. *MK*'nin ise, 1943'te olduğu gibi, şimdilik dağlara gitme niyeti yoktu.

DO eylemlerin yoğunlaşması üzerine hükümet Kasım ayı ortalarında Olimpus dağının kuzeyinde tam kontrole sahip olmadığını kabul edip; *DO*'ya gelen dış yardımların tesbiti konusunda BM araştırması yapılmasını istedi. Daha önce SSCB ve Ukrayna'nın başvuruları reddedilmişken, bu kez içinde SSCB'nin de yer aldığı 11 üyeli *Birleşmiş Milletler Balkanlar Özel Komisyonu (UNSCOB)* kurulması kabul edildi. İngiltere ise, kendisine çok pahalıya mal olan 16 bin askerin istemeyerek de olsa Yunanistan'da kalmasına razı olurken; Ocak 1947 başında Çaldaris'in yerine monarşist Maksimos'u atadı. Papandreu, Venizelos, Kartalis ve Zervas'ın da içinde yer aldığı karmakarışık bir hükümet kuruldu. İngiliz askeri yardımı 3 ay sonra kesilecek ve birlikleri geri çekilecekti. 10 gün sonra ilk ABD heyeti ekonomik durumu izlemek için Atina'ya geldi.

Hükümet düzensiz sağcı çeteleri *Kırsal Alanı Koruma Birlikleri (MAY)* olarak örgütleyip, askerlerinin sayısını arttırırken; *DO* genel karargâhıyla beraber hareket eden bir subay okulu kuruyordu. Asker toplamak ise gittikçe zorlaşıyordu. İngilizler, öncelikle şüpheli köylerden başlamak üzere, kırsal alandaki yüzlerce yerleşim biriminin insanlarını askeri garnizonlar yakınlarındaki kampların dikenli tellerinin ardına zorla getirmeye başladılar. Böylece insan kaynağının kuruması ötesinde, *DO* için yiyecek temini de güçleşiyordu. Komşu ülkelerin yardımı ise, şimdilik tıbbi malzemeyle sınırlıydı.

Bu olumsuzluklara ve kötü hava koşullarına rağmen, 100'ün üzerinde köyle Yunanistan, Yugoslavya ve Arnavutluk sınırının kesiştiği kuzeybatı bölgesi *DO*'nun kontrolüne girmişti. Ordunun gücü Mart'ta yüzde 20'si kadın, az eğitimli 13 bin kişiye ulaşmıştı. 100 kişilik *andarte* birliklerinden oluşan *DO* grupları; Makedonya, Teselya, Rumeli ve Peloponez'deki 4 hareketli karargâhtan yönetiliyorlardı. Birliklerde, askeri ve siyasi sorumluların beraber çalıştığı ikili yönetim biçimi uygulanıyordu. *EAM*'a bağlı *YIAFAKA* örgütü, *DO*'nun personel ve lojistik ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Personel sorununun çözümüne yardımcı olacak, İspanya örneğine benzer *Uluslararası Tugaylar*'ın Avrupa'dan yardıma geleceği söylentileri uzun süre *DO* saflarında moral etki yaratmakla birlikte, iç savaşın bitimine kadar Avrupa'dan hiçbir savaşçı gelmedi. Enternasyonal dayanışma Yunanistan için işletilmemişti. *Komintern* tipi bir örgütlenmenin o sıra olmaması da, bu dayanışmayı engellemişti. Markos'un önderliğindeki *DO* çok kısa bir sürede büyük bir ilerleme kaydetmişti, ama *KKE* liderliği silahlı mücadele konusunda hâlâ tereddüt duyuyordu.

İç Savaşa Amerikan Müdahalesi

Maksimos hükümeti 3 Mart'ta ekonomik ve askeri yardım sağlamak için ABD'ye başvurdu. 12 Mart'ta ABD Kongresine çok acıklı bir tablo çizen Başkan Truman, komünist tehditine karşı Yunanistan'ın korunma altına alınmasını önerdi. Truman Doktrini ile birlikte, ülke sivil ve askeri alanda ABD'nin tam denetimine giriyordu. Mayıs sonunda, yarısı askeri olmak üzere 300 milyon dolarlık yardım akmaya başlarken, Amerikan Yardım Heyeti de Atina'ya yerleşmişti. Yunan ordusunu o zamana kadar yöneten İngiliz subaylarının yerini de ABD generalleri almaktaydı. Bu yakınlığa karşıt olarak, SSCB Nisan'da elçisini çekmiş, Yugoslavlar ise elçiliklerini Ağustos'ta tamamen boşaltmışlardı.

UNSCOB araştırma için geldiğinde, Atina'dan Siyantos, Parçalidis askeri harekâtı yavaşlatması için *DO*'yu uyardılar ama Markos kabul etmedi. Komisyona bilgi veren *EAM* temsilcileri 16 bin kişilik İngiliz askeri gücünün geri çekilmesini isterken, Atina yönetimi her türlü düzmece tanıklık ve belgelerle, yabancı saldırısının ülkeyi tehdit ettiği konusunda *UNSCOB*'un çoğunluğunu etkilemeyi başarıyordu. İnandırıcı olmak için *DO*'ya da gitmek gerekiyordu. Harekâtta bulunan Markos randevuya zamanında yetişemeyince, 20 Mart'ta sadece Sovyet ve Polonyalı delegelerle görüşebildi ve *DO*'nun mücadelesiyle amaçlarını açıklıkla ortaya koydu. Resmi bir toplantıda açıklanmadığı için, bu görüşler BM'de kabul görmedi. Hükümetçe suçlanan komşu 3 ülke de, araştırmaya karşı soğuk tavır alınca, sonuçta *DO* aleyhinde bir hava komisyona hakim oldu. Hazırlanan rapor ise, BM Güvenlik Konseyinde SSCB tarafından veto edilecekti!

UNSCOB'un bazı üyeleriyle Selanik'te görüşecek olan *KKE MK* üyesi Zevgos, 23 Mart'ta sokak ortasında katledilince, Zervas sorumlu tutuldu ve *DO* misilleme olarak bazı rehineler alıp idam etti. Zervas Kamu Düzeni Bakanı olduğundan beri, sağcılar da dahil tüm silahlı güçleri

Komünistler Metaksas diktatörlüğü ve Alman işgali sırasında toplama kampları ve ceazevlerinde yaşamayı öğrenmişlerdi ve bu dersleri İç Savaş yenilgisinin ardından yeniden hatırlamaları gerekti. On iki yıl süren gerici yönetim altında komünistlerin çoğu iç savaştaki faaliyetlerinden ötürü hapisanelere dolduruldular. Yaklaşık 80 bin kadarı Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliğine kaçmak zorunda kaldı. Hapse girmeyip ülkede kalmayı başaranların ise, herhangi bir biçimde devlette görev alabilmeleri olanaksızdı. Güvenlik soruşturmalarından kurtulmak için hiçbir şansları olmayan komünistler kamusal hayattan da uzağa sürüldüler. Ancak, Kralcıların askeri zaferlerinin ardından komünistlere karşı getirilen ağır cezalar, Yunanistan siyasal hayatından komünizmi silmeye yetmedi. 1951'de kurulan EDA (Birleşik Demokratik Sol) kapatılan komünist partisinini yerini alarak '50'ler ve '60'larda oyların yüzde 9.5 ile yüzde 16'sını (1958'de yüzde 24) kendisine çekmeyi başardı. Ancak İç Savaş öncesinin en güçlü siyasal partisi olan komünistler artık iktidar mücadeleleri bakımından ihmal edilebilir bir güç haline getirilmişlerdi. Serbest bırakılmaları için açılan kampanyalardan birinin ağaç baskısı afişi görülen komünist tutuklular ancak 1963'te bugünkü Yunanistan başbakanı Andreas Papandreu'nnun babası, Yorgo Papandreu'nun başbakanlığı sırasında cezaevlerinden çıkabildiler.

dağıtacağını söyleyip duruyor; pratikte ise önüne gelen komünisti tutuklayıp, Ege Adalarına sürüyordu. Parçalidis'in de aralarında bulunduğu Atina'daki *EAM MK* üyeleriyle beraber 3 bin kişiyi daha sürgüne yollayıp toplamı 15 bine çıkarınca, kullandığı şiddet iyice tepki görmeye başladı ve Amerikalılar hükümeti değiştirmek zorunda kaldılar.

DO'nun gücü Mayıs'ta 18 bine, Temmuz'da 23 bine çıkarken; Yugoslavya'daki Bulkes, Tirnovo Berkoviça, Pazarcık, Malkogradiça; Arnavutluk'taki Rubig ve Nikoliça ile Bulgaristan'daki Petrich kamplarında eğitim gören kadın ve erkek savaşçı 8 bine ulaşmıştı. Yıl ortalarında aktif üye sayısı 50 bine, sempatizanları 250 bine varan *YİAFAKA;* istihbarat toplamanın yanısıra, personel, para ve malzeme tedarik ediyor; ayrıca bazı cezalandırma eylemlerinde de yer alıyordu. *DO* grupları 2'şer 3'er birleştirilirken, Genel Karargâhla haberleşebilmeleri için bunlara telsiz cihazları da veriliyordu. 17 Temmuz'da Arnavutluk'ta Tiran yakınında yayına başlayan *DO* radyo istasyonu ise, daha sonra Yugoslavya'ya tanışacaktı.

Mayıs'ta Atina'daki Mecliste, *KKE*'yi kanundışı ilan etme eğilimi belirince, işlerin iyice yeraltına kayacağını düşünen ABD elçisi bu girişime engel oldu. Bu sıralarda ölen II. Yorgo'nun yerine geçen Kral Paul savaş sırasında Nazi ajanı olarak çalışan Alman asıllı karısı Frederika'nın kuklasıydı. Kraliçe 20 yılı aşkın bir süre ABD elçiliği ile birlikte ülke yönetiminde etkin rol alacaktı.

KKE yönetimi, Markos'un karşı olmasına rağmen, bazı kent ve kasabaların ele geçirilmesinde ısrar etti. Yaz ayları boyunca Florina, Konica Kastorya, Grevena ve Aleksandrupolis'e yapılan *DO* saldırıları başarısızlıkla sonuçlanıp, ağır kayıplara ve moral bozukluğuna neden oldu. Halen yarı bağımsız birlikler halinde bulunan *DO*, klasik bir savaşı yürütecek ve kentleri elde tutacak güce henüz sahip değildi. Markos haklı çıkmıştı.

Geçici Demokratik Hükümet

Zervas'ın aşırılıklarından ve ekonomik durumun kötüye gitmesinden şikâyetçi olan Amerikalılar, Eylül başında liberal Sofulis'i başbakanlığa ve monarşist Çaldaris'i de onun yardımcılığına getirdiler. Bu sırada *DO* ateşkes önerip, *EAM*'ın içinde yer alacağı bir hükümetle, anayasal hakların iadesini ve milislerin dağıtılmasını istedi. Sofulis bunu bir zayıflık belirtisi olarak yorumlayıp, cevap vermeye değer bulmadı.

Zaharyadis 12-15 Eylül arasındaki *MK* 3. Plenumunu çok az bir katılımla toplayıp, tam bir saldırı politikası izlenmesi için karar aldırdı. Açık savaş için karar, aslında Şubat ayındaki politbüro toplantısında alınmış; açıklaması ise, aylarca gecikmişti. ABD ve İngiltere ile açık bir çatışmaya girmek istemeyen Stalin'in, Zaharyadis'i ikna ederek bu gecikmeye neden olduğu sanılmaktadır. Zaharyadis Ocak, Mayıs ve Ekim aylarında Stalin'e 3 kez mektupla başvurarak destek istemişti. Sonuncu başvuruda kurulacak *Kominform*'a *KKE*'nin de alınması talep ediliyordu. Bu istemlere ne yanıt verildiği bilinmemekle beraber, İç Savaşın sonuna kadar SSCB'den hiçbir yardımın gelmemesi ve 9 komünist partinin kurduğu *Kominform*'a *KKE*'nin alınmaması, Stalin'in *KKE*'ye olumsuz bakışının göstergeleri sayılabilir.

İç Savaş süresince görevde kalacak olan Sofulis'in şahsında ABD tam istediği adamı bulmuştu. *Rizospastis*'in kapatılmasının ardından grevler yasaklanıyor ve komünist olduklarından şüphelenilen kamu görevlilerine karşı geniş bir tasfiyeye girişiliyordu. Atların terkilerine asılmış kadın ve erkek partizanların başları, Batı ülkelerinde bir dehşet havası yarattıysa da, hükümet pişkinliğe vurup, bunun bir Yunan geleneği olduğunu açıkladı. Bu arada yüzlerce komünist tutuklu da hapishanelerde idam ediliyordu. Zaharyadis ve *MK*'nin Atina'da kalan üyeleri de dağlara çekilmek zorunda kaldılar. 28 Aralık'ta *KKE* yasaklanınca, kentlerdeki çalışma çok zorlaştı ve Zaharyadis'in, kentlerde proletaryanın ayaklanmasıyla iktidarın ele geçirilmesi hayalleri suya düşmüş oldu. Fakat askeri alanda da benzer bir strateji izlenmesini savunup, *DO*'yu klasik ordu haline dönüştürmeye ve bu yolla kentleri sarıp düşürme planları yapmaya başladı.

Andarte'lerin tüm güçleriyle kuzeye çekilmelerini ve mevzi savaşına hazırlanmalarını emreden Zaharyadis'e karşı çıkan Markos, yalnız kaldı. *Kapetanios*'lar birer birer etkisizleştirilirken, Zaharyadis'in sadık yardımcıları general ve albay rütbeleri verilerek onların yerlerine atanıyorlardı. Grammos bölgesine çekilmeyle *DO*'nun halktan kopacağının ve etrafının birkaç kat düşmanla çevrileceğinin bilincinde olan Markos, güçlerin dağınık konumda olmasında ve kentlerin geçici bir süre elde tutulduktan sonra boşaltılmasında ısrar etti. Ama son söz Zaharyadis ve yardımcılarındaydı. Böylece, Amerikalıların da tercih edeceği bir askeri strateji benimsendi ve yenilgiye doğru en önemli adım atılmış oldu. Düzenli bir ordu haline dönüşecek olan andartelere karşı savaşacak Yunan ordusunun harekâtı artık *ABD Askeri Planlama ve Yardımlaşma Grubu (JUSMAPG)* tarafından yönetilecekti.

Toplarla ilk saldırı, Arnavutluk sınırı yakınındaki Konica'ya karşı yapıldı. Kurulacak isyancı hükümetin başkenti yapılması düşünülen bu yer ele geçirilemedi. *DO*'nun ağır kayıplar vermesine karşın, hükümet güçlerinin de morali iyi değildi. İnsan gücü, silah ve ulaşım üstünlüklerine rağmen duruma hakim olamıyorlardı. Kentleri alamamakla birlikte, *DO* hâlâ geniş bölgelere hükmediyordu.

VAFYADİS, MARKOS (1906-....)

1906'da Anadolu'daki Toaya kasabasında doğan Markos'un babası yoksul bir öğretmendi. İlkokulu 4. sınıftan terkedip işçi olarak çalışmaya başlayan Markos küçük yaşta anne ve babasını kaybetti. Yunan halkının Bizans'ı yeniden diriltme coşkusuna kapılmasına yol açan "Megalo İdea" Ağustos 1922'de başarısızlığa uğrayınca, Yunanistan ve Türkiye'deki etnik azınlıkların mübadelesi gündeme geldi. Markos da önce İstanbul'a, oradan da 1923'de yüzbinlerce Yunanlının göç ettiği Selanik'e geldi. Kavala'da tütün fabrikalarında çalışırken, 1924'te *Yunanistan Komünist Gençlik Örgütü (OKNE)*'ne, sonra da *KKE*'ye girdi. Genç Komünistler'in liderlerinden biri olarak defalarca hapse girdi, çıktı veya kaçtı. İlk mahkûmiyeti 1932'den 34'e kadar sürdü. Temmuz 1936'da gene tutuklandı, Eylül'de ise Agios Evstratios adasında kaçtı. 1938'de yakalanınca Eyna'ya gönderildi, oradan da Gavdos adasına sürüldü. Alman işgali başlarken Girit yakınlarındaki bu adadan kaçarak dağa çıktı.

***ELAS*'a katıldıktan sonra Makedonya'daki 10. Tümen komutanlığına getirildi. 1944 yazında ise tüm Makedonya tümenlerinin *Kapetanios*'u olmuştu. Makedonya ve Batı Trakya'da Alman işgaline ve işbirlikçilere karşı verilen mücadelenin efsanevi ismi haline gelen Kapetan Markos, Aris'in ölümünden sonra ise tüm Kapetanios'ların tartışmasız lideri oldu.**

Varkiza anlaşmasından sonra aranmaya başlanan Markos tekrar dağa çıktı. Sonradan intihar eden Kapetan Lazanis ile birlikte ilk önce *Kovuşturulan Silahlı Demokratlar Birliği (ODEK)*'ni kurdu. Bu birlik 28 Ekim 1946'da kuruluşu açıklanacak olan Demokratik Ordu'nun nüvesiydi. Markos, Zaharyadis tarafından general rütbesi verilerek bu ordunun komutanlığına atanmıştı.

Markos 2 yıl boyunca *DO*'yu, tüm olanaksızlıklara rağmen üstün bir başarıyla yönetti. *DO*'nun hemen hemen bütün operasyonlarında yer aldı. *DO*'nun yönetimindeki başarıları Batılı askerî uzmanlarca hayranlıkla karşılandı

Yunanca'da doğru kanaat anlamına gelen Ortodoks kelimesi aynı zamanda Hıristiyanlığın bir sektinin, yani mezhebinin de adıdır. Ortodoks inancı IX. yüzyıl'dan sonra Slavlar arasında yayılmaya başladı. Aynı yüzyılda Bulgarlar ve Sırplar da Ortodoks inancı benimsediler. Ruslar ise X. yüzyıl'da Ortodoks oldular. Önceleri bütün doğu Ortodoks kiliseleri, Doğu Roma Kilisesi denilen Bizans (İstanbul) kilisesine bağlıydı. Ortaya çıkan anlaşmazlıklar sonucunda İstanbul Ortodoks kilisesi, Rum Ortodoks, Ermeni Ortodoks, Süryani Ortodoks kiliseleri olarak üçe ayrıldı. Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti altındaki ülkeler bağımsız birer devlet olmaya başlayınca, bu ülkelerin Ortodoks kiliseleri de İstanbul Patrikhanesine bağlı kalmak istemediler. Tanzimat dönemine kadar süren bu durum, fermanın ilanı üzerine diğer azınlıklara olduğu gibi Ortodoks azınlığa da yeni hakların ve bağımsızlıkların tanınması üzerine değişti. Bütün Ortodoks kiliselerine eğitim, öğretim ve din işlerinde geniş haklar verildi. Bu durumdan özellikle Rum Ortodoks kilisesi geniş ölçüde yararlandı. Din perdesi altında Yunanistan'ın bağımsızlığı, Osmanlı Devleti'nden ayrılması, Anadolu'da bulunan topraklar üzerinde Büyük Yunanistan kurulması yönünde yoğun çalışmalar sürdürdü. Böylesi mücadele ve örgütlenme deneylerine sahip olan Rum Ortodoks kilisesi, II. Savaş esnasında da İtalyanların ve Almanların işgaline karşı direndi. Bu mücadele geleneği, Yunan İç Savaşı sırasında da kendini yeniden üretti. Ancak bu kez Ortodoks kilisesinin bir kesimi direnişçilerden ve komünistlerden yana olurken, bir kısmı ise monarşistlerden yana idi. Böylelikle Rum Ortodoks kilisesi toplumdaki bölünmeyi kendi içinde de bir biçimde yeniden üretmiş ve yaşamış oldu.

ve övüldü.

Vafyadis, başkomutanlıktan öte, Geçici Demokratik Hükümetin Başbakanlık ve Savunma Bakanlığı'nı da üstlenmişti ama bu 2 ek görev aslında kâğıt üzerindeydi. Ayrıca askerî stratejinin belirlenmesinde de geri plana itilmiş ve tüm karşı çıkışlarına rağmen, gerilla savaşı anlayışı terkedilerek düzenli ordu kuruluşuna geçilmiş, bu da *DO*'nun yenilgisine neden olmuştu.

Markos Ağustos 1948'deki Grammos savaşından sonra *KKE* yönetimiyle iplerini kopardı ve Arnavutluk'a geçti. 15 Kasım 1948'de yapılan *Politbüro* toplantısına yolladığı ve sonradan "Markos'un Oportünist Platformu" diye isimlendirilecek olen raporu dolayısıyla 1949 başında tüm görevlerinden alındı. Ekim 1950'de ise Zaheryadis tarafından "Troçkist ve maceracı" olarak ilen edilip, *KKE*'den atıldı.

***SBKP* 20. Kongresi sonrasında *KKE*'de yapılan temizlik sonucu, Markos Vafyadis tekrar Parti'ye alındı ama "aşırı şiddetli" eleştirileri yüzünden 1961'de bir kez daha atıldı. Markos, uzun yıllar Doğu blokunda, özellikle Sovyetler Birliği'nde Pevza kentinde yaşadı. Kendisine herhangi bir ayrıcalık tanınmasını istemedi ve yıllarca bir saat fabrikasında çalıştı. 1981'de *PASOK*'un iktidara gelişi sonrasında çıkarılan yasayla Yunanistan'a dönen siyasal mültecilerin sonuncularındandır. 27 Mert 1983'de *Avgi* gazetesinde çıkan söyleşisinde; 2. Plenum'da silahlı mücadele kararı alınmadığını, hatta kendisinin bu mücadele biçimine tek karşı çıkan olduğunu söylemektedir. Ama 1957'de Zaharyadis'e yönelttiği genel seferberliği geciktirme suçlamasıyla, bu söyledikleri çelişmektedir.**

Sürgünden döndükten sonra, *PASOK*'u destekleyen ame yer yer sert biçimde de eleştiren *Kapetanios*'lar grubu içinde yeralmakla birlikte aktif politikaya katılmamaktadır. Anılarının iç savaşa kadarki ilk iki cildi yayınlenmıştır.

Zamanın uygun olduğunu düşünen Zaharyadis, 25 Aralık 1947'de *Yunanistan Geçici Demokratik Hükümeti*'nin kuruluşunu ilan ettirdi. Markos, büyük prestijinden dolayı, göstermelik olarak Başbakan ve Savunma Bakanı olarak atanmıştı. 8 üyeden 7'si *KKE MK*'nden olup; ipler Başbakan yardımcısı konumunda olan Yionnidis'in ellerindeydi. Aynı gün Parçalidis'le beraber sürgünden kaçmayı başaran Cimas dağlara döndüğünde Zaharyadis tarafından hoş karşılanmadı ve Yugoslavya'ya kaçmak zorunda kaldı. *ELAS*'ı burjuva yapıda bir örgütlenme olarak karalayıp bunu *DO* gazetesinde yazmaktan çekinmeyen Zaharyadis'in, *ELAS*'ın siyasal önderi Cimas'la işbirliği yapması düşünülemezdi. Parçalidis boyun eğip geçici hükümete katılacak ama o da 3 yıl sonra tasfiye edilmekten kurtulamayacaktı.

Geçici Demokratik Hükümet'in 10 maddelik programı şöyleydi: 1. Halk güçlerini ülkeyi kurtarmak için harekete geçirmek, 2. Halk adaletini kurmak, 3. Yabancı yatırımları ve ağır sanayii millileştirmek, 4. Toprak reformu yapmak, 5. Halka uzlaşma ve barışma çağrısında bulunmak, 6. Ülkenin demokratik çizgide yeniden yapılanmasını sağlamak, 7. BM çevresi içinde demokratik ülkelerle yakın ilişkiler kurmak, 8. Azınlıklara tam eşitliğin tanınmasını sağlamak, 9. Dış saldırılara karşı silahlı kuvvetleri kurmak, 10. Seçimlerin yapılmasını örgütlemek.

UNSCOB geçici hükümetin tanınması için BM'ye üye ülkelere çağrı yaptı. Sosyalist ülkelerin *Geçici Demokratik Hükümet*'i tanıyacağını hesaplayan Zaharyadis hata etmişti. Yeni kurulan Kominform etkin bir örgütlenmeye gidemediği gibi, Tito'nun bağımsız hareket etmeye başlaması Sovyetler Birliği ile ilişkilerini gerginleştirmişti. Tito'nun Balkan Konfederasyonu tasarıları Pravda tarafından şiddetle eleştirilirken, Stalin Moskova'da kabul ettiği Yugoslav ve Bulgar heyetlerine bu Konfederasyon işinden vazgeçmelerini öğütledi. Ayrıca Yunanistan'daki durumdan hiç hoşlanmadığını da belirtmeyi unutmamıştı. Bu ortamda sosyalist ülkelerin *Geçici Demokratik Hükümeti* tanımaları beklenemezdi.

15 Ocak 1948'de *MK*'ni toplayan Zaharyadis, 3. Plenum kararlarının doğruluğunu onaylatıp güvenoyu aldığı gibi, izlediği askeri politikayı sürdürebilmek için Markos'un muhalefetini de etkisiz hale getirmeyi başardı. Tasfiye edilmektense, politbüroda kalarak *kapetanios*'ların görüşünü savunabileceğini düşünen Markos, yeni askeri stratejiye karşı çıkamamıştı. Zaharyadis bu örgüt içi manevralarla meşgulken, Amerikalı uzmanlar dağlık bölgelerin sistematik olarak boşaltılmasıyla, yani *DO*'nun insan ve yiyecek kaynaklarının kurutulmasıyla

uğraşıyorlardı. 500 bin köylü kentlerdeki toplama kamplarına kapatılırken, dikenli tellerle çevrilen kentlere giriş ve çıkışlar kontrol altındaydı.

Hükûmetin köylerdeki teröründen ve toplama kamplarından kaçabilenlerin çocuklarının durumu, *DO* için önemli bir sorun haline geliyordu. Sosyalist ülkeler bu çocukları kabul etmeye karar verince binlercesi sınırlardan geçirilerek bu ülkelere yollandı. 1948 yılı içinde 3-14 yaşlarında 25 bin çocuk sosyalist ülkelerde misafir ediliyordu. Kendi yurttaşlarının denetiminde anadillerinde eğitim görmelerine karşın, Kraliçe Frederika'nın başını çektiği bir kampanya, çocukların kaçırılarak beyinlerinin yıkanıp Slavlaştırıldıkları temasını işlemeye başladı. *UNSCOB*'a yeni bir fırsat çıkmıştı. Her türlü yalanla beslenen propagandaya alet olup, hazırladıkları raporlarla *Geçici Demokratik Hükûmet*'in karalanmasına yardım ettiler. Öyle ki, çocukların kaçırılması yalanı, ABD yardımının sürmesi için öne sürülen gerekçelerden biri haline geldi.

İç Savaş, KKE'nin "Yunan ulusal varlığının daha çok harabolmasına izin vermemek" üzere, savaşa son vermesiyle bitti. KKE 1945'ten sonraki dönemde uluslararası koşulların elverişsizliğine, Varkiza Anlaşmasının devrimci hareketi bütünüyle silahsızlandırılarak felce uğratmış olmasına ve o an kendi dışında kalmış olan aleyhte koşullara ek olarak, sürdürdüğü gerilla harbi için gereken en önemli dayanaktan, köylü nüfusun desteğinden yoksun kalmasına yol açan bir strateji izlemesinin de kurbanı oldu. Batılı askeri uzmanların kaydettiklerine göre KKE İç Savaş sırasında askeri strateji bakımından Kurtuluş Savaşı sırasında olduğundan bütünüyle farklı bir tavır takınmıştı. Ulusal gerekçelerle ELAS'a büyük bir destek veren köylüler, devrimci ordunun başlıca üsleri ve ikmal merkezleriyken, 1945'ten sonra kurulan DSE'nin hedefleri haline gelmişlerdi. Öte yandan gene Batılı askeri uzmanlara göre. kendilerinden üstün düşman birlikleri karşısında vaktinden önce güçlerini düzenli ordu biçiminde tertipleyen Zaharyadis'in taktiği de askeri açıdan İç savaşın KKE'nin kesin yenilgisiyle sonuçlanmasına hatırı sayılır bir katkıda bulunmuştu. Bir batılı tahmine göre İç Savaş'ta her iki yandan toplam 158 bin kişi can vermişti. Yunan Genel Kurmayı'nın haftalık dergisi Stratiotika'da (Strateji) verilen resmi rakamlara göreyse, Yunan ordusu 12 777 ölü, 37 732 yaralı vermiş, DSE ise 38 bin ölü vermiş 40 bin kişiyse teslim olmuş ya da esir alınmıştı.

İç Savaşın Şiddetlenmesi

1948 Mart'ına gelindiğinde *DO*'nun 15 yıllık kaybı 9 bini ölçü olmak üzere 20 bine varmıştı. Asker sayısı 21 bine düşen *DO*'yu güçlendirebilmek için 3 aylık etkin bir kampanya yürütüldü ve tekrar 26 bin kişilik askeri güce ulaşıldı. *DO*'nun etkinliğinin azaldığını farkeden *JUSMAPG*, iç savaşı bu yıl bitirebilmek amacıyla güçlü bir ilkbahar saldırısının yapılmasında ısrar ediyordu. 250'den fazla Amerikan subayı modern toplar, uçaklar ve 35 bin yeni İngiliz tüfeği hükûmet kuvvetlerinin gücünü arttırmıştı. 215 bini denizci ve havacı olmak üzere, asker sayısı 168 bine çıkmıştı.

Harekât 15 Nisan'da başladı. İlk hedef Rumeli dağlarındaki 2 bin milkarelik bölümün temizlenmesiydi. 3 tümen ve *LOK* birliklerinden oluşan 20 bin askere, *DO* 2.500 kişiyle karşı koyacaktı. 3 hafta sonra isyancılar 640 ölü ve 1350 esir vererek bölgeyi terkettiler. Hükûmet kuvvetleri de çok yıprandıklarından ileri harekâta kalkışamadılar. Zaharyadis'in ısrarıyla güçlerin Grammos'a doğru çekilip, orada yoğunlaştırılması olumsuz sonuçlarını vermeye başlamıştı.

1 Mayıs günü *OPLA* Atina'da Adalet Bakanı Ladas'ı öldürünce, hükûmet ölüm cezası alan *ELAS* savaşçılarından 238'ini 3 gün içinde hapishanelerde idam etti. Uluslararası protestoların artması üzerine misillemeye bir süre ara verildi. Ay sonunda Markos, radyodan barış önerisinde bulundu. Hükûmetin yanıtı olumsuzdu. Amerikalılar yıl sonuna kadar *DO*'nun hesabının görülebileceğini söylüyorlardı. Atina askeri çözümü kolaylaştırabilmek amacıyla diplomatik taarruza kalktı. Arnavutluk'la görüşmelere başlama kararı alınırken, Bulgaristan'dan gelen diplomatik ilişki kurma önerisi de kabul gördü.

15 Haziran'da Yunan Ordusu Grammos'a karşı iç savaşın en büyük operasyonuna girişti. Amerikalı danışmanlar 2 haftada sonuç alınacağını ummuşlardı ama Grammos Seferi 9 hafta sürdü ve iki tarafa da çok ağır kayıplara maloldu. *DO* iyice kuzeye sürüldü ve sınır bölgesine sıkıştırıldı. Zaharyadis'in mevzi savaşı yöntemleri iflas etmişti.

Durumun umutsuz olduğunu kabul etmek zorunda kalan Zaharyadis, geri çekilmeyi Viçi'ye doğru yapılarak Yugoslav sınırına yaslanmak koşuluyla kabul etti. 20 Ağustos gecesi Markos, şiddetli bir karşı-saldırıyla Grammos'un kuzeyinden çıkış yolunu açtı. 50 kadar topu, malzemelerin büyük bir kısmını ve 3 bin yaralısını taşıyarak Viçi'ye doğru ilerledi. Bu ustaca yarma ve geri çekilme operasyonu General Markos'un üstün örgütleme ve yönetme yeteneğinin yeni bir göstergesiydi. Gerilla savaşçısı gene başarmıştı.

DO, Grammos'ta ölüm kalım savaşı verirken Tito ve Stalin arasındaki anlaşmazlık da en üst düzeye varmış ve *Kominform* 28 Haziran'da Tito yönetimini "milliyetçi sapma" ile mahkum etmişti. En zor durumda kalan Zaharyadis'ti. Bir yanda yürekten bağlı olduğu Stalin vardı, ama Yugoslavya'nın desteği olmaksızın da savaşı sürdürmesi olanaksızdı. 10 kişiyle toplanan *MK* 4. Plenumu *Kominform* kararını açıkça kabul etmeye cesaret edemedi. Yugoslavya ise *DO*'ya yardımı sürdürüyordu. Markos'un izlenen stratejiden vazgeçilmesini yeniden önermesine karşın Zaharyadis direnince, Markos bir kez daha partinin bölünmemesi için boyun eğmek zorunda kaldı.

Markos'un Görevden Alınması

Markos ile konvansiyonel savaşı savunan Zahariyadis arasındaki çatışma Markos'un ve öteki *kapetanios*'ların *ELAS*'tan tasfiyesi ile sonuçlandı. Halk Kurtuluş Ordusunun son izleri de silinirken Zaharyadis *DO*'nun başına yükseldi. Ağustos sonunda Viçi'ye saldıran hükûmet kuvvetlerinin, *DO*'dan beklemediği kadar sert bir direnişle karşılaşması üzerine Atina'ya gelen ABD Dışişleri Bakanı Marshall beceriksizlikle suçladığı ordu üst kademelerini ve hükûmeti değiştirdi. Yeniden Sofulis başkanlığında sağcı bir hükûmet kurdurdu. Markos, ileride *KKE MK* tarafından "Markos'un Oportünist Platformu" olarak adlandırılacak olan uzun bir değerlendirmesini Politbüro'ya yolladı. Bu yazıda özetle "parti içinde demokrasi olmadığını, önderliğin hiçbir biçimde özeleştiriye yanaşmadığını, seçimleri boykot kararının yanlış olarak alındığını partinin başlangıçta silahlı mücadeleyi kararlı bir şekilde savunmayıp bir şantaj aracı

olarak kullandığını, Yunanistan sorununun şu an için barışçıl bir çözüme kavuşturulmasının mümkün olmadığını, silahlı mücadelenin ülke çapında etkin gerilla eylemleriyle sürdürülmesi ve *DO*'yu statik bir konuma sokan düzenli ordu anlayışından vazgeçilmesi gerektiğini" belirtiyordu. Zaharyadis'in bu eleştirilere karşılığı, Markos'un psikolojisinin çözümlenmesinden öteye geçmedi. Ona göre Markos, gençliğinden beri Partiye karşı bir tutum içindeydi, ve bunu bir tür paranoya haline getirmişti. Ancak bütün bu tartışmalar hakkında *DO*'ya herhangi bir açıklamada bulunulmuş değildi ve *anderte*'ler önderlik içindeki ihtilaflar hakkında bilgiden yoksundular. *DO*'yu bin ile iki bin kişilik tugaylar ve bunların birleşmesinden oluşan beş küçük tümen haline dönüştüren Zaharyadis, Aralık ve Ocak ayları boyunca kentleri hedef aldı. Serres, Kardica, Edessa, Nayusa ve Karpenisi'ye yapılan saldırılar genel olarak başarısız oldu.

Marshall'ın müdahalesinin ardından Atina hazırladığı yeni harekat planıyla *DO*'ya karşı harekatların ağırlığını güneye kaydırdı ve üç ay süren bir temizlik hareketinin ardından Peloponez'te hiçbir *andarte* bırakılmadığı hükümet tarafından açıklandı. Zaharyadis ise, Şubat başında Florina'yı alma denemesinden sonra dört gün içinde 800 ölü ve 350 esir vererek geri çekilmek zorunda kalmış, asker gücü 19 bine inmişti. Bu arada istifa eden Sofulis hükümetinin yerine yeniden Sofulis başkanlığında beş partinin oluşturduğu bir koalisyon hükümeti kuruldu. Hükumetin yanısıra bir savaş hükümeti olarak kurulan Ulusal Savunma Konseyi, savaşın 1949'da bitmesi için daha çok ABD yardımı gerektiğini ilan etti.

İç Savaşın Sonu

Hükümet kuvvetlerinin politikasının Papagos'a geçmesinden sonra, hükümet kuvvetlerinin ilerleyişi daha düzenli bir hale geldi. Mayıs ve Haziran aylarında çok üstün düşman kuvvetlerine karşı mevzilerini büyük kayıplar pahasına savunan *DO*, 7 bin partizanla 3 hükümet tümenine dayandıktan sonra bin ölü vererek Arnavutluk'a çekildi. ABD yardımı 50 bombardıman uçağının ve ağır topçu ateşinin altında Bulgaristan sınırına sürülen Beles dağlarındaki *DO* birliklerinin Bulgaristan tarafından silahsızlandırılacağı ilan edildi. Yunanistan karşısında yalnız kaldığını düşünen Arnavutluk da aynı şekilde davranacağını bildirince 30 Ağustos'ta 8.500 *DO* savaşçısı Arnavutluğa geçerek savaşı bıraktılar ve *DO*'nun son kalesi Grammos düştü. Artık Yunanistan dağlarında dağınık halde yalnızca bin savaşçı kalmıştı.

Zaharyadis, *MK*'yi toplayarak, "bu koşullar altında silahlı mücadeleyi sürdürmenin umutsuzca bir küçük burjuva tavrı ve uzak görüşlülükten yoksunluk olacağı"nı ilan etti. "Silahlı mücadele durdurulmalı ve eylemler emekçi halkın siyasal ve ekonomik mücadelesinin örgütlenmesinde yoğunlaştırılmalıydı". 16 Ekim 1949'da *DO* radyosu savaşın sona erdiğini duyurdu. Yunanistan Devrimi yenilmişti.

Hükümet güçleri, üstün askeri güçlerine ve komünistlerin yeterli halk desteğinden yoksun olmalarına karşın, zaferleriyle biteceği kesin olan savaşı bir an önce bitirmek için askerin bütün atavik saldırganlığını kışkırtıyor, "kelle getirenleri" taltif ediyor, Batılı müttefiklerini bile tedirgin eden bir vahşet içinde kendi yurttaşlarına karşı sınıfsal ve ideolojik bir "genosid" uyguluyordu. Resimde görülenlerin, böyle bir "hatıra"dan iğrenti değil övünç duyabilmeleri için, nasıl yönlendirilmiş olabileceklerini biran için düşünmek bile, Yunan egemen sınıflarının dünya görüşü hakkında bir fikir verebilir. Kuzey Yunanistan'daki İngiliz Ekonomik Heyetinin başındaki Albay A.W. Sheppard, gönderdiği raporlardan birinde şöyle yazıyordu: "Bütün savaşlar zalim, iç savaş daha da zalim. Bay Çaldaris Atina hükümetinin köy meydanlarında kesik baş teşhir etme adetinde olduğunu kabul etti. Bu yılın başlarında İngiliz Hükümetinin olayları soruşturması üzerine... Bay Çaldaris, bunun eski bir Yunan adeti olduğunu, ancak kendisinin ileride kesik kadın başları da teşhir edilmesinin önünü almak için elinden geleni yapacağını söyledi. Bunlar ister kadın ister erkek başı olsun böylesi manzaraları çocuklarımızın gözünden uzak tutmak için iktidarımızda olan herşeyi denememiz gerekmez mi?"

Çin Devrimi'nin Tarihsel Kökleri

Batı, sermayenin egemenliği altında girdiği yeni çağda, yeni hayat alanları bulmak üzere gözlerini Doğu'ya çevirdiğinde, kendisinin edinmeye henüz başlayabildiği tekniklerin, kâğıt, barut ve saat yapımının, askerlik ve devlet idaresinin, güzel sanatlar ve felsefenin en incelmiş ve ayrıntılı bilgisine, muazzam zenginliklere ve Avrupa'nın henüz ulaşmayı başaramadığı Pasifik'in ikliminde yeşermiş başka kültürlerle ilişkilere sahip kıta kadar büyük bir uygarlık ülkesiyle tanıştı: Çin. Vahşi bir güçle yükselmekte olan Batı'nın burjuva uygarlığıyla, çökmekte olan geleneksel uygarlığın bu karşılaşması, dünyanın en eski sömürü sistemlerinden biri olan Çin İmparatorluğunun son birkaç dayanağını da yıkınca, Batı'da yalnızca burjuvalar değil, işçi sınıfları da bu büyük ülkenin dünya tarihindeki rolünün, zenginliklerini batının gelişmesine teslim etmekten başka birşey olamayacağına çoktan ikna olmuşlardı. Sermaye egemenliği, dünya ölçeğinde bir hegemonya sistemi kurduğunda, tükenmiş Çin İmparatorluğu, bu geleneksel uygarlık, artık bir yarı-sömürgeden başka birşey değildi. Çin'in de aralarında olduğu sömürgeler sisteminin yeniden paylaşılması uğruna girişilen rekabet, emperyalist zincirin Rusya'da kopmasına yol açtı ve yenik Rusyanın işçi sınıfları, Ekim 1917'de dünya kapitalizminin yıkılmasının mümkün olduğunun somut kanıtlarını sunan bir devrimi başardılar. Savaş ağalarından, büyük toprak sahiplerinden ve Çin'i bir sömürge olarak elde tutmak için bu çökmüş egemenlik sistemini destekleyen emperyalizmden kurtulmak için çırpınan Çin köylüleri, Batı'da ne kapitalistlerin ne de işçilerin büyük bölümünün gerçek bir imkan olarak gördükleri bir şeyi sezdiler- başlamış olan sosyalist devrimlere eklenerek, emperyalizmden ve toprak sahiplerinin egemenliğinden kurtulmanın mümkün olduğunu. Bu sezgiyi kendileri için anlaşılabilir bir bilgiye dönüştüren kendileri gibi bir köylünün oğlunu, bir köy öğretmenini, başaşağı ettikleri mandarinlerin yerine geçirerek, yoğunluğu ve genişliğiyle 20. yüzyılın en büyük kitle hareketini Çin'in sonsuz bozkırlarına yaydılar. İmparatorluğun enkazından 30 yıl içinde bir sosyalist hükümet doğdu. Kendisiyle birlikte, devrim, sosyalizm ve sınıf mücadelesi hakkındaki yerleşik Marksist yorumların hepsine yönelik soru işaretlerini peşisıra sürükleyerek, 1 milyar yoksul köylüyü sosyalizm alanına çeken Çin Devrimi'nin özgüllükleri, Çin'in sosyo ekonomik oluşum sürecinin gelişimi içinde aranıp bulunmayı gerektirir.

Geleneksel İmparatorluk Rejimi

Bütün büyük tarım imparatorluklarının tarihlerini belirleyen merkezî iktidarla, onun dayanağını oluşturan yerel derebeyleri arasındaki çelişkili işbirliği, geçmişte Çin imparatorluğunun da iktidar aygıtını biçimlendiren en önemli etkendi. Ancak yaklaşık M.S. binlerde başlayan bir "tarım devrimi", diğer geleneksel toplumlarda benzeri olmayan bir iktidar aygıtının kurulmasını, güçlerini toprak üzerindeki tasarruf haklarından değil, bilgi tekelini ellerinde bulundurmalarından alan bir yöneticiler zümresinin ortaya çıkmasını mümkün kıldı. Çok çeşitli ve heterojen faktörlerin ürünü olmakla birlikte, özellikle ülkedeki iki büyük ırmak sistemi olan Sarı Irmakla, Yangze'yi (Yangdzğı) birleştiren kanalların inşası, söz konusu tarım devriminin yaygınlaşmasında ve kalıcılaşmasını sağlayan en önemli etkenlerden biriydi. 18. yüzyıla gelindiğinde yalnızca Büyük Kanal üzerinden Beijing'e (Pekin) güneyden 300 bin kilodan fazla tahıl aktarılıyordu. Yine aynı dönemde, yani 1000 yıllarına doğru, daha etkili ve gelişkin değirmenlerin inşa edilmeye başlanmasına da paralel olarak, Çin'in geleneksel ürünü olan akdarının yerini buğday almaya başladı. Kanal inşaatları sırasında geliştirilen sulama teknikleri sayesinde de 1000'li yıllarda güneyde sulu pirinç tarımı yaygınlaştı. Bu dönemden başlayarak Çin tarımının bütün dünyada verimi en yüksek tarım halini almasının başlıca nedeni, çok çeşitli gübrelerin kullanılması ve gübre kullanımı hakkında engin bir kültürün oluşmasıydı. Tarımdaki bu ürün artışı iktisadi ve toplumsal hayatın diğer alanlarını da etkilemekte gecikmedi. 1024 yılında Sicuan'da (Sitsuan) dünyanın ilk kâğıt parası basıldı. Para iktisadının gelişmesine paralel olarak da, hem şehirlerde hem kırlarda da toplumsal işbölümünde bir çeşitlenme görüldü; kırda tarımdan ayrılabilen işgücüyle kerestecilik, yağcılık, şekercilik, balıkçılık, kâğıtçılık, kenevir ve 13. yüzyıldan sonra pamuk dokumacılığı yapıldı. Diğer yandan şehirler aracılığıyla hem temel gıda ve temel geçim maddelerinin, hem ipek, porselen ve ilaç gibi lüks tüketim maddelerinin ticareti yapılıyordu. Ticaret ülke ölçeğiyle de sınırlı değildi; Japonya ve güneydoğu Asya giderek Çin'in ticaret ağının içersine çekilmişlerdi. 17. yüzyıla varıldığında, nüfusun tahminen yüzde 6 ila 7.5'u nüfusu 100 bin ya da daha fazla olan şehirlerde yaşıyordu.

Para iktisadındaki bu gelişme büyük toprak sahiplerini, serflerinin angarya gibi aynî yükümlülüklerini nakdî yükümlülüklere çevirmeye, daha sık olarak da topraklarını satmaya teşvik etti. Diğer yandan toprağın erkek çocuklar arasında bölüştürülmesini öngören Çin miras hukuku da, böylesi bir feodalizmin yeniden kurulmasının önünde bir engel oluşturuyordu. Bütün bunların sonucu olarak tipik feodal toplumun maddi zemini hızla aşınmaya başladı. En son olarak 17. yüzyıldaki büyük köylü ayaklanmalarının sonucunda Çin köylülüğün neredeyse tamamı hukuken özgürleşti.

19. yüzyıl sonlarına doğru Çin İmparatorluğu, üç büyük baskı altında eziliyordu; yabancıların işgali, toplumsal ve siyasi krizin geleneksel mekanizması, modernleşme yanlılarının eylemleri. İngilizler ilk kez 1839'da saldırıya geçtikleri Kanton'un, 1857'de Fransız kuvvetleriyle birlikte Petchili bölgesindeki limanlarını ele geçirdiler. Körfezdeki limanların ele geçirilmesinin ardından Dian-zun anlaşması imzalandı. Pekin'in anlaşmayı reddetmesi üzerine, bu birlikler Pekin'e saldırı düzenlediler. 25 Haziran 1859'da iyi örgütlenmemiş harekât başarısızlıkla sona erdi. 430 İngiliz, 15 Fransız öldürüldü. Bunun üzerine İngiliz ve Fransız kuvvetleri daha büyük bir güçle saldırıya geçtiler. Pekin'den Dian-zun anlaşmasının onaylanması ve savaş tazminatı ödenmesi istendi. Petchili körfezine çıkarma yapılmasının ardından, 21 Ağustos 1860'da Pei ho kıyılarında bu yeni gelen birliklerin giriştiği savaş kazanıldı. Daha sonra Pekin üzerine yürüme kararı verilerek, Pekin'in ele geçirilişini tayin edecek 21 Eylül'de başlayan savaş gerçekleşti. Savaşın kaybedileceğinin kesin olarak görülmesi sonucu Çin İmparatoru sarayı terkederek kaçmak zorunda kaldı. 6 Ekim günü İngiliz-Fransız ortak birliği kendisini ortada tek bir silahlı Çinli askerin bulunmadığı imparatorluk sarayında buldu. Bu tarihten itibaren başlayan Batı işgali başta liman kentleri olmak üzere Çin'in içlerine doğru yayılmaya başladı. İşgalle birlikte, Batılıların işgaline karşı yayılan tepkiler de gelişiyordu. Köylülerin yabancı işgalini somut bir gerçeklik olarak görmedikçe bunlara karşı herhangi bir ayaklanma içine girmiyorlardı. Yabancı işgalinin yoğunlaştığı liman kentleri, Tyencin ve Şangay gibi merkezlerde Batılıların sahip oldukları imtiyazları, sadece kendileri için varolan mahkemeleri, gazeteleri, yayınları, üniversiteleri, bankaları, fabrikaları, dokları, garnizonlarında vb. neler olup bittiğini bilmiyorlardı; Çin'in uzak bölgelerine ulaşan Batı nüfuzunun etkisi belki bir askeri keşif, eğer ulaşabildiyse sanayileşmenin sonuçlarının yansımaları ve hepsinden önemlisi Katolik ve Protestan misyonerlerinin kendi bölgelerindeki varlıklarından öteye gidemiyordu. Bunun yansıması olarak bu dönemde, yabancı yatırımlara karşı köylü direnişi özel olay ve durumlarla sınırlı kalıyordu: Örneğin, 1841'de, Kanton'un bir banliyösü olan San Yüenli'de köylülerin, İngiliz asıllı Hindistan ordusunun bir birliğini bozguna uğratmaları; 1884-85 arası Toking'lerin Kara Bayrakları'nın ve Güney Çin'in sınır bölgelerinde yaşayanların Fransız kuvvetlerine karşı güçlü bir direniş başlatmaları; Hung Hudzu'nun (Kızıl Sakallar) -Mançuryalı dağ haydutları- Transmançurya Demiryollarının inşası sırasında büyük kayıp verdirdikleri Rus kuvvetleri tarafından bozguna uğratılana kadar çok etkin bir şekilde verdikleri mücadele. Bu yarı köylü, yarı tüccarlardan oluşan ahali yalnızca kendiliğinden gelişen bir milliyetçilikten ilham alıyordu. Ancak, köylü ayaklanmaları 20. yüzyılın başlarında, özellikle Japon işaline karşı giriştikleri mücadeleler doğrultusunda anlamlı ve etkin olabildi. (Yanda) Fransız ve İngiliz birliklerinin Yazlık Sarayı ele geçirişi resmediliyor.

34 Çin Devrimi'nin Tarihsel Kökleri

Sun Yatsen'in Tokyo'daki Çinli öğrenciler için çıkarttığı Min Bao (Halkın Gazetesi) adlı gazetenin ilanı. Gerek Çinlilerin kendi dillerini Batılılar için anlaşılır kılmak, gerekse Batılıların Çince adları kendi telaffuzlarına uygun olarak yazabilmek için, Çince ideogramları Latin harflerine dönüştürmek üzere iki ayrı sistem kurulmuştu. Bunlardan bir İngiliz diplomatı ve Cambridge Üniversitesinde profesör olan Sir Thomas Francis Wade'in kurduğu ve onun yerine geçen H. A. Giles'ın geliştirdiği, her ikisinin adlarıyla Wade-Giles olarak anılan sistem daha çok İngilizce konuşan ülkelerde, Çince ideogramları İngilizce telaffuz etmekte yaygın olarak kullanılır. Beycin lehçesindeki ideogramların telaffuzu üzerine kurulu olan Pinyin sistemi ise 1958'de modern standard Çince'nin bütün ülkede yaygınlaştırılmasına yardımcı olacak bir sistem olarak, Çin'de kuruldu. Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi'nde uluslararası referanslarla aynılık sağlamak amacıyla Çince sözcüklerin Latin harfleriyle Pinyin sistemine göre yazılışı benimsendi. Aynı sözcüklerin yazılışları ile telaffuzları arasındaki farkı gidermek amacıyla da her Çince sözcükten sonra parantez içinde Türkçe fonetikle telaffuz edildikleri şekilde yazılışları verildi.

Devlet Aygıtı

Bugün "Çinli" diye anılan ulus tarih boyunca etnik ve dilsel bakımdan birbirlerinden çok farklı kültürlerin, kuzeyde Moğol ve Türk boylarının, güneyde Vietnamlıların, Batıda Tibetlilerin, Nepal'de Gurkaların karışması ve "Çinlileşmesi" sonucunda oluştu. Farklı kültürlerle Çin arasındaki etkileşimin tarzı da, döneme ve yöreye göre farklılıklar gösteriyordu. Örneğin Çin Hindi üzerindeki Çin etkisi, çoğunlukla koloniler aracılığıyla sağlanırken, Çin'deki çeşitli rakip iktidar adayları kuzeydeki Türk ve Moğol boylarından askerî olarak yararlanıyordu. Moğol asıllı Mançu (ya da Çing) hanedanı da, 17. yüzyıl başlarındaki saltanatı başlamadan önce Çin'le kurulmuş bu tarz bir ilişki sonucunda, büyük ölçüde Çinlileşmişti. Bu yüzden iktidara geçmeleri devlet aygıtında değil, daha çok onların bazı alışkanlıklarında bir uyarlanma anlamına geldi ve 500 yılı aşkın bir süre içinde oluşmuş idari ve siyasal sistemi büyük ölçüde olduğu gibi korudular. Bu sistem çerçevesinde bütün ülke, 18 eyalete, eyaletler de 184 vilayete (*fu*) bölünmüştü. Vilayetler genel olarak valiler tarafından yönetilmekle birlikte, kimi zaman birkaç vilayet bir çevre (*tao*) oluşturacak şekilde birleştirilir, o zaman da bir naib tarafından yönetilirdi. Bu bürokratik yapının toplumun kendi 'organik' temsilcileri ile yüzyüze kaldığı düzey ise, sayıları 1470 olan ve genellikle birkaç köy ya da bir şehirden oluşan bölgelerdi (shien). Teorik olarak, her düzeydeki bütün yöneticileri, aynı zamanda da bütün yasaların iradesini yansıttığı varsayılan İmparator atardı. Ancak Mançu'ların İmparatorluk yönetim yapısında yarattıkları en önemli değişiklik de, hiyerarşinin bu en üst noktasında

1793'ün bir Eylül sabahında üniformalı koruyucular, hizmetkârlar, sekreterlerden oluşan İngiliz elçilik delegasyonu Jehol'daki İmparator'un Yazlık Sarayı'na doğru yürüyordu. İrlandalı olan elçinin adı Lord Macartney idi. Macartney'in 21 Eylül 1792'de Pekin'deki yeni görevi için Lion adlı gemiye binmesinden bir hafta önce, yani 14 Eylül'de James Gillray yukarda görülen diplomat ve maiyetinin Pekin'deki sarayda karşılanması *isimli resmi çiziyordu. Gillray'in tahayyül yeteneğini yansıtan bu resim bir batılının Çinlileri gözünde nasıl canlandırdığını da gösteriyordu. İlginç olan bu resmin çizilmesinden bir yıl sonra Macartney'in benzer bir biçimde İmparator'un huzuruna çıkması idi. İmparator Çien-Lung 83 yaşındaydı ve huzura çıkma öncesinde yapılan ve iki kültür arasındaki farkları yansıtan tartışma İngiliz sefirinin saygısını gösterme biçimine ilişkindi. Bir diğer töreni ise karşılıklı hediye alışverişi oluşturuyordu. Lord Macartney İmparator için getirdiği hediyelerin taşınamayacak kadar değerli olanlarını Pekin'deki Yüan-ming Yüan Sarayı'nda bir odaya bıraktı. Dünyayı gösteren ihtişamlı bir küre ve gökyüzünü gösteren bir başka küre, kristal avizeler, güzel saatler, porselen vazolar ve biblolar, barometre, yıldızları ve güneş sistemini hareket halinde canlandıran bir cihaz olan planetarium hediyelerden bazıları idi. Daha kolay taşınabilir olan hediyeler arasında bulunan halıları, av tüfeklerini, tabancaları, çok şık iki eyeri ve İngiliz devlet adamlarının portrelerinden oluşan bir koleksiyonu Macartney beraberinde Jehol'a getirdi. İmparatorun İngiltere kralına verilmek üzere ilettiği hediyelerin arasında ise 800 yıldır aile yadigarı olarak saklanan ve eski Japon taşlarının bulunduğu bir kutu ve İmparatorun kendi eli ile yazmış ve boyamış olduğu bir kitapçık vardı. Hediyeler arasındaki farklılıklar aynı zamanda doğu ve batı kültürleri arasındaki son derece çarpıcı olan farklılıkları da yansıtıyordu. Batı daha çok teknolojik gelişmeleri de kapsayan ve hayranlık uyandıracak bir hediye toplamını tercih ederken, doğu kültürü daha çok el emeği ile yapılmış olan ve manevi değerinin ağır bastığı hediyelere öncelik veriyordu.*

oldu. Mançular'dan önce, İmparator'un danışma için de olsa başvurduğu, onun yetkilerini belli bir kurumsallığın mantığıyla sınırlandırabilecek yegâne organ, *Yüce Sekreterlik* diye anılan ve daha çok bir arşiv işlevi gören bir kuruldu. Mançular bu kurula bir yenisini, bir hükümet işlevi gören *Yüce Konsey* adlı bir kurulu eklediler. *Konsey*, her biri farklı işlevden sorumlu altı kurulun, "bakan" diye adlandırılabilecek temsilcilerinden oluşuyordu: Sivil atamalar, gelir, savaş, adalet ve cezalandırma, ayin ve törenler, kamu işleri (sulama kanallarının inşa ve bakımı ve genel olarak bayındırlık). Her ne kadar Mançular Çin'in yönetim yapısını büyük ölçüde olduğu gibi devraldılarsa da, kendi etnik kimliklerini korumaya özen gösterdiler, bu amaçla Çinliler'le Mançular'ın evlenmesini yasaklayan yasalar çıkardılar. Özellikle de hiyerarşinin en üst düzeyindeki bakanlıkların, özellikle de ordudaki komutanlıkların dağıtımında, mutlak bir biçimde olmasa da kendi soylarını kayırdılar. O kadar ki, 19. yüzyıl ortasındaki *Taiping* ayaklanması sırasında bile, Mançular "yabancı bir ırk" olarak algılanmaya devam ediyordu. Ancak bütün bunlara rağmen, saltanatın daha önceki Ming hanedanından Mançular'ın Çing hanedanına geçmesi, ülkenin politik hayatında ciddi bir kopuş oluşturmadı çünkü İmparator'un geniş ailesinden gelen bireylere tanınan ayrıcalıklar dışta tutulursa, her düzeydeki bütün yöneticiler aynı tabakalardan ve aynı sistemle, ***mandarin***ler arasından seçilmeye devam ediyordu.

Konfiçyüs Öğretisi

Çin'in toplusal yapısının Avrupa feodalizmini çok daha fazla andırdığı ve merkezî devlet yapısının daha çok yerel derebeylerinin siyasal egemenliğinin bir uzantısı olarak varolduğu koşullarda bile, Çin'de cılız da olsa bir bürokrasi vardı ve Konfiçyüs öğretisi o zaman da bu bürokrasinin başlıca ideolojik harcını oluşturdu. M.Ö. 551-479 arasında yaşamış olan ve adı Batılılar tarafından Konfiçyüs olarak telaffuz edilen Kong Futzu, kendi adıyla eser vermekten çok, kendisinden önceki kuşakların biriktirmiş olduğu "hikmet"i yorumlayarak aktardığını iddia etmişti. Ancak, "Konfiçyüs öğretisi", Konfiçyüs'ün, zaten çoğunluğu bize ulaşmayan kendi yorum ve aktarımlardan çok, onu izleyen ikiyüzyıl içinde öğrenci ve müridlerinin metinlerinde sistematize edilen görüşlere verilen addır. Konfiçyüs öğretisinin şekillendiği M.Ö. 550-200 arasındaki bu dönem, değişik zamanlarda, gerek popüler gerekse resmî düzeylerde Çinlilerin dünya görüşünün belirlenmesinde etkili olmuş temel altı okuldan altısının da -Konfiçyüs öğretisi, Taoculuk, Moculuk, Yin ve Yang öğretisi, diyalektikçilik ve legalizm- temel tezlerinin dile getirildiği ve Çin tarihçileri tarafından "yüz filozof çağı" diye adlandırılan dönemdi. Sözkonusu dönem, verili maddî temeller üzerinde Çin'in siyasal birliğinin kurulmasının ilk kez tasarlanabilir hale geldiği, bu yüzden de feodal beylikler arasında ötedenberi sürdürülegelmiş savaşların tahammül edilmez olduğunun hissedildiği bir zamandı. Kong Futzu'ya atfedilen metinler, efsanevî kralların döneminde yaşandığı farzedilen bir "iyi ve barışçı yönetim"e yapılan göndermelerle doludur.

Her ne kadar daha sonra Konfiçyüs öğretisi, özellikle de Çin'in kültürel etkisi altında kalan Japonya, Kore ve Vietnam gibi bölgelerde bir dinmişçesine yorumlandıysa da, klasik metinlerde dinî temalar geri plandadır. Klasik öğretinin merkezinde yeralan ve bağlamına göre

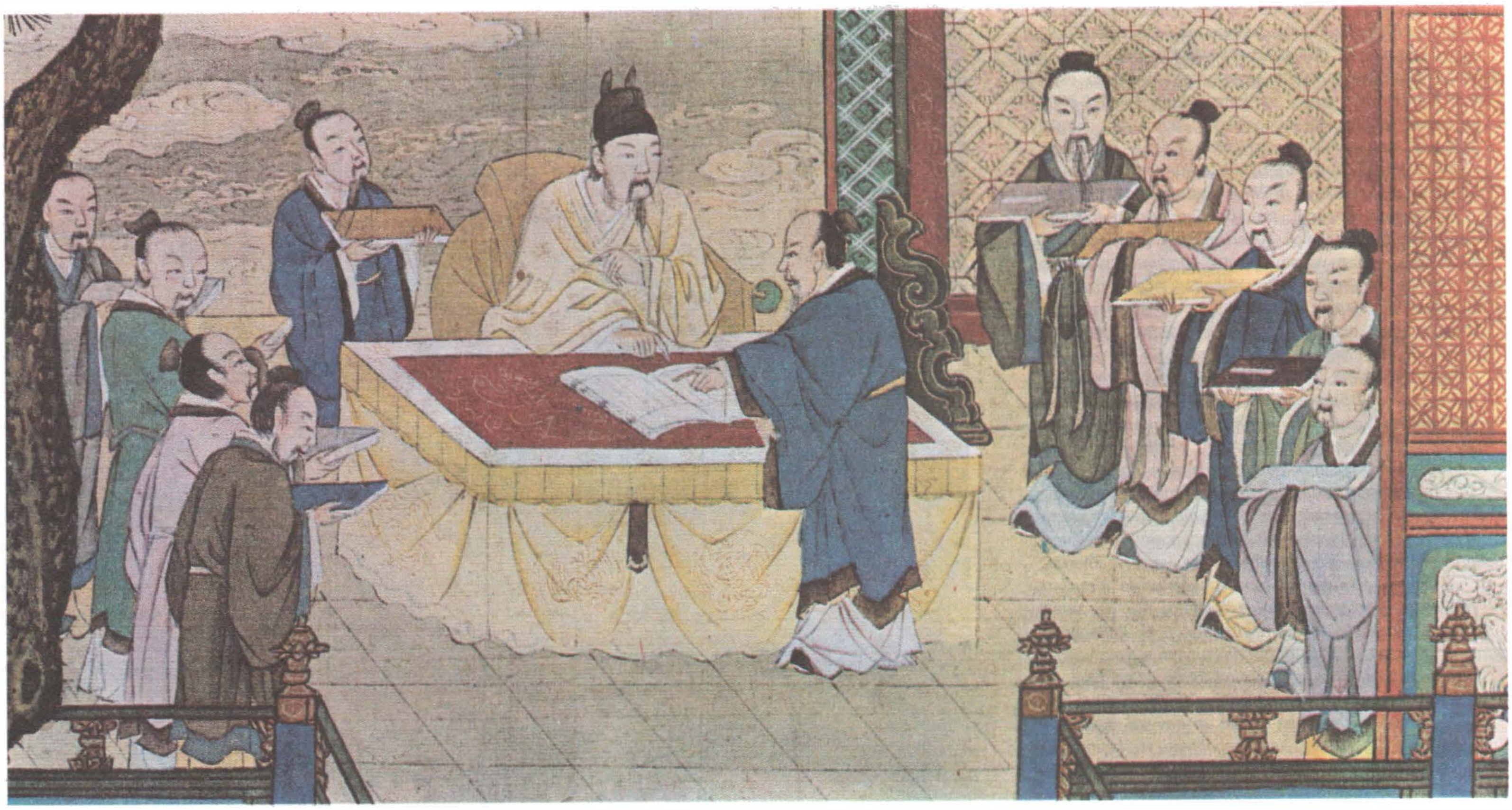

Bir mandarinin ipek giysisinin deseni olan bu ejder(dragon), yüzyıllar boyunca saygınlık ve iyilik simgesi olarak Çin egemen kültürünün başlıca işaretlerinden birini oluşturdu. long olarak bilinen Çin ejderi Hıristiyan Batı kültüründe günahın ve putperestliğin simgesi olmasına karşın Çin kozmolojisindeki ying-yang ilkesi içinde Cennet, erkeklik ve etkinliğin ifadesi olan yang'ı temsil eder. Uzun çağlar boyu imparatorluk ailesinin amblemi olan ejder, bütün Çin hayatına egemen bir simge olarak Batılıların kendi mitolojilerindeki kötülük imgesini sürekli olarak çağrıştırması yüzünden, Batılıların Çine ve doğuya yaklaşırkenki ürküntü ve kaygılarını pekiştiren, dolayısıyla, Çin'i "uygarlaştırma", yani sömürgeleştirme ideolojisini kamu oyunda meşrulaştıran bir yanılsama ögesi oldu.

Çin çok geniş bir araziye ve çok yoğun bir nüfusa sahipti. Ekilebilir toprak sadece yedide bir kadardı. Tarımın en önemli özelliği küçük bahçe tarımı denilebilecek ölçekte küçük toprak parçacıklarının ekim alanı olarak kullanılması ve daha da ayırt edici olanı bu toprak parçacıklarının çoğunluğunun doğa vergisi olmayıp, insanlar tarafından ıslah edilmiş olmasıydı. Çin'deki tahıl tarımının büyük bölümünü bugün de olduğu gibi pirinç üretimi oluşturuyordu. Sulama probleminin çözümü, tarımda o günün koşullarına göre çok ileri teknoloji kullanılması, Çin'in özellikle, afyon kullanımının yaygınlaşmaya başlamasına neden olan Batılılar tarafından işgaline kadar refah düzeyinin yüksek olmasını sağlıyordu. Su kullanımı sadece ekimin verimli olmasını değil, aynı zamanda köylüler arasında kolektifleşmeyi de sağlıyordu. Su kanallarının ve depolarının kazılıp diplerinin temizlenmesi, su yollarının, barajların ve savak kapaklarının inşa edilmesi ve bakımlarının yapılması insan emeğinin ve suyun adil olarak paylaştırılmasını gerektiriyordu. Bu sistemin iyi işlememesi durumunda imparatorluk bürokrasisi soruna çözüm getirmek zorundaydı. İmparatorluk bürokrasisi özellikle büyük çaplı projelerin olduğu yerlerde projenin doğrudan sorumluluğunu üstlenmişti. Küçük çaplı projelerde ise yerel memurlar, küçük soylular ve toprak sahipleriyle kiracıları projelerin işlerliğini kontrol ediyorlardı. Çin'de zaten küçük ölçekte olan tarım sürekli toprak kullanımını zorunlu kılıyordu, bu da gübre kullanımının çok yaygın olması demekti. Toprağın verimliliğinin arttırılması ve korunmasının yolları çok zahmetliydi; çağlar boyu gübre olarak kullandıkları insan ve hayvan dışkısının çeşitli yollarla hazır hale getirilmesi ve taşınması, çeşitli tohumların ezilip sıkıştırılmasıyla elde edilen küspe, nehir ve kanal diplerinin taranmasıyla kepçelerle çıkarılan çamur vb. En fazla emek gerektireni ise, dut ağaçlarının etrafındaki toprağın, elle kazınarak, pirinç tarlalarındaki toprakla değiştirilmesiydi. Hayvan gücünün yetersizliği de, insanların çok ağır bir çapayı kendi güçleriyle kullanmasını gerektiriyordu. 18. yüzyıla ait bir kitaptan alınan bu resim, geriye doğru giderek pirinç eken çiftçileri gösteriyor.

"erdem", "sevgi", "iyilik", "cömertlik" gibi farklı şekillerde çevrilebilen *jen* kavramının, aslında ne anlama geldiği sorusuna Kung Futzu'nun verdiği en kısa cevap, klasik metinlerde "insanları sevin!"dir. Ancak Konfiçyüs öğretisinin tarihsel gelişmesi ve rolü açısından çok daha merkezî bir rolü olan kavram, "akıl", "doğruluk" ve "düzen" gibi anlamlara gelebilen *li* kavramıdır. *Li*, insanın da bir parçası olduğu evrene ve doğaya içkin olan düzenin, insana yüklediği sorumluluklara, o düzene uygun olarak davranma yükümlülüğüne işaret eder. Pratikte bu, çeşitli davranışların nasıl yerine getirileceğine dair varolan biçimsel kurallara, son derecede titiz bir biçimde riayet etmek anlamına gelir. Her tek davranışın belli bir durumda içerdiği anlamdan çok, verili ve evrensel olduğu farzedilen bir düzenle uyum içersinde olması önem kazanır. Dile getirildiği klasik döneminde Konfiçyüs öğretisi ayrıcalıklı olan, ancak ayrıcalığının temeli askerî erdemler olmayan bir kesimin varlık anlayışını dile getiriyordu. Ancak böylesi bir varlık anlayışının resmî bir ideoloji olarak benimsenmesi, ancak feodal düzenin, yerel derebeyler karşısında nisbeten bağımsız bir merkezî devlete doğru evrildiği bir çerçevede mümkün olabilirdi. Bu ise, M.Ö. 206'da hüküm sürmeye başlayan Han hanedanı sırasında gerçekleşti. Kuşkusuz, Konfiçyüs öğretisinin bu şekilde resmîleşebilmesi için, daha önce ideolojik hegemonya rekabeti yaptığı diğer okulların, sözgelimi Taoculuğun, Yin ve Yang öğretisinin çeşitli unsurlarını içermesi gerekti. Örneğin Taoculuk aradan geçen süre içinde, kırdaki büyücülük, popüler tıp gelenekleri vb. ile eklemlenmiş, köylülük tarafından en yaygın olarak benimsenen öğretilerden biri haline gelmişti. Resmî Konfiçyüs öğretisinin içerdiği Taocu unsurlar, popüler inanışlarla yeni oluşmakta oluşan bürokrasinin ideolojisi arasında bir

süreklilik sağlıyordu. Ama bu sürekliliğin kurulmasında en önemli rolü oynayan unsur aile ilişkilerinin, özellikle de baba-oğul ilişkisinin her iki düzeyde de oynadığı roldü. Avrupa ve Ortadoğu'daki tarım toplumlarında köy, cemaat ya da resmî kurumlar aracılığıyla yerine getirilen işlevlerin bir çoğu Çin'de, aile düzeyinde ve özellikle de babanın otoritesi aracılığıyla yerine getiriliyordu. Örneğin kimi zaman bütün bir köy iki ya da üç aileden oluşabiliyor, şehirlerde loncalar akrabalık ilişkileri üzerinden kuruluyordu. Taoculuk ve daha sonra Budizm gibi, entelektüel düzeyde dile getirilmiş dinî inanışlar yaygınlaştığında bile, atalara ibadet 19. yüzyıla kadar en yaygın dinî davranış olarak yerini korudu. Konfiçyüs öğretisi ise, yalnızca yönetici ile tebası arasındaki ilişkiyi değil, bütün siyasal ve toplumsal ilişkileri baba ile oğul arasındaki sevgi, saygı ve itaat ilişkisinden hareketle açıklayarak, üreticilerin pratik hayat içersinde kendilerini içinde buldukları iktidar ilişkileri ile merkezî devletin siyasal iktidarı için ortak bir dil üretmiş oluyordu.

Mandarinler

Konfiçyüs öğretisinin, kurumsal düzeydeki başarısı, İmparator'un iradesini yerine getirmekle yükümlü bürokratik personelin, sınavlarla seçilmesini sağlamak oldu. Bu uygulamaya ilk kez M.Ö.136'da başlandı. Aynı dönemde bir dizi yeni okulun yanısıra, diğerlerinden daha ileri bir düzeyde olduğu kabul edilen "İmparatorluk Üniversitesi" *(Day Shue)* kuruldu. Konfiçyüs öğretisinin bu klasik gelenek içersinde üretilmeye devam edilen metinleri yalnızca bütün bu okulların başlıca müfredatı olmakla kalmadı, İmparatorluk bürokrasisinde sınavını geçebilmek için sahip olunması gereken yegâne bilgiler bütünü halini aldı. Ancak derebeyler, maddi hayat içersindeki ayrıcalıklı konumlarını korudukları sürece, devlet içindeki egemenliklerinin de tamamen kırılması mümkün olmadı; bürokrasi içinde memuriyetini sınavdaki başarısı sayesinde kazanabilmiş olanlar azınlıkta kaldı; yöneticiliklerin büyük çoğunluğuna atananlar, soyluların kendi nüfuz alanlarını genişletmek için seçtikleri yakınları olmaya devam etti. 11. yüzyıla kadar, liyakatini Konfiçyüs kültürünün sınandığı bir sınav aracılığıyla kanıtlamış görevliler tarafından, kılıç zoruyla değil "şefkatle ve erdemle" ve "prensin prens, bakanın bakan, babanın baba ve oğulun oğul kalması"nı sağlayacak şekilde yönetilen bir Çin, fiili bir gerçeklik olmaktan çok, prestiji yüksek fakat dar bir kesimin ideali olarak kaldı.

Derebeyliğin tasfiye edilmesine yol açan tarım devrimini, 11. ve 12. yüzyıllarda "Yeni Konfiçyüsçülük" diye anılan büyük bir entelektüel canlanma izledi. Bu dönemde, o zamana kadar farklı gelenekler tarafından farklı biçimlerde aktarılan metinler standartlaştırıldı ve Yeni Konfiçyüsçülük'ün en ünlü isimlerinden Cu Hsi'nin, kendi şerhleriyle birlikte yayınladığı, *Shı Ssu*'nun (Dört Kitap), Konfiçyüs öğretisinin ortodoks yorumu olarak, önemi giderek artmakta olan bürokrasi sınavları için bir temel oluşturması resmen kabul edildi. Mançular iktidarı devraldığında bütün yönetim işlevlerinin, üç kademeli bir sınavlar sistemi tarafından seçilen ***mandarin***lerce yerine getirildiği Çin'e özgü bürokratik sistem, artık üçyüz yıldır kesintisiz bir şekilde işliyordu.

Song hanedanından İmparator Hui Zong (Huiy Dzung) tarafından yazılmış, "İmparatorun emriyle" anlamına gelen bir ideogram. İdeogramların dille ilişkisi, diğer alfabelerdeki harflerin dille ilişkisinden çok farklıdır. İdeogramlar seslere değil, anlam birimlerine işaret ederler ve geçmişte işaret ettikleri anlam birimini resmetmiş oldukları tahmin ediliyor. Örneğin, "güneş" anlamına gelen ideogramın ilk biçimi, bir daire ortasında bir noktaydı. Bugün büyükçe bir Çin sözlüğündeki ideogram sayısı 40 bin, bir gazete çıkarmak için gereken ideogram sayısı ise 7 bindir. Kuşkusuz bu yazının öğrenilmesini, alfabetik sistemlere kıyasla çok daha zor bir uğraş haline getirir. Hem bu kadar çileyle öğrenildiğinden, hem de mandarinlerin iktidarının başlıca simgesi olduğundan, geleneksel Çin'de yazı bir iletişim aracı olmaktan çok, İmparatorların da içinde yer almaktan onur duydukları dinî ve estetik bir kurum gibi algılanırdı. O kadar ki, "yazı" anlamına gelen wén kelimesi, aynı zamanda "düzen", "medeniyet" ve "kültür" gibi anlamlara da gelir.

34 Çin Devrimi'nin Tarihsel Kökleri

Çin'de Moğol iktidarı sırasında toplumsal konumları göreceli olarak zayıflayan ve kendilerine verilen önem azalan Konfiçyüsçü aydınlar, Ming hanedanının iktidarı sırasında yeniden önem kazandılar. Batılılaşma akımının başlamasından beş-altı yüzyıl önce, Ming hanedanının ve erken Mançu hanedanının Çin'inde bilim hor görülüyor, ilerleme reddediliyor, mesleklerde uzmanlaşmaya karşı çıkılıyordu. Çinli aydınlar klasik edebiyat ve sanatla ilgileniyorlar, modernizme karşı gelenekçiliği, doğa bilimlerine karşı doğrudan insanı konu alan bilimleri tercih ediyorlardı ve materyalist faydacılığa karşıydılar. Kendi kişiliklerini herhangi bir alanda uzmanlaşarak ispatlamak zorunda değillerdi, Ming kültürü tam anlamıyla bir amatörler kültürüydü. Bürokrasi kademelerinde yer alan memurlar akademik bir eğitim görüyorlar ve memuriyet sınavından geçiyorlardı, ama gördükleri eğitim yerine getirmeleri gereken görevlerin gerekleriyle doğrudan ilintili değildi. Memur aydınlar ve alimler her konuda bilgili, güzel sanatlarla ilgilenen kültür düzeyi yüksek kişilerdi, ama hiçbir zaman gördükleri işin profesyoneli değildiler. Memuriyet, yüksek bir kültür düzeyine sahip olmanın, medeniyetin sembolüydü ve bu nedenle tüm diğer toplumsal konumlardan daha yüksek ve değerli görülüyordu. Soldaki resimde, alimlerin bir imparatora klasik metinleri açıklamaları tasvir ediliyor.

Sınavların birincisi bölge düzeyinde ve üç yılda bir ya da beş yılda iki kere olmak üzere düzenlenirdi. Sınavlara teorik olarak, çok açıkça tanımlanmış bazı mesleklerin dışında herkesin katılması mümkündü. Katılamayacakların başında askerlerin geliyor olması, Çin'e 1300'lerden başlayarak giderek egemen olan yeni zihniyetin çarpıcı bir göstergesiydi. Çin İmparatorluğu, 13. yüzyılın sonlarına doğru 'doğal sınırları'na ulaşmış ve İç Çin bu zamandan Batılılara maruz kaldığı 19. yüzyıla kadar savaş görmeden yaşamıştı. Dahası, Mançular döneminde sınır savaşları da seyrekleşmiş ve özellikle 17. yüzyılda Çin, yüz yıllık uzun kesintisiz bir barış dönemi yaşamıştı. Kısmen buna bağlı olarak da, askerliğin toplumsal itibarı azalmış, Batı ve Ortadoğu toplumlarının aksine, büyük ölçüde etnik Mançular'dan oluşan askerler, statüleri köylülerden düşük bir kesim derecesine indirgenmişti. Kuşkusuz sınavların herkese açık olması, herkesin kazanma şansının eşit olduğu anlamına gelmiyordu. Konfiçyüs öğretisine sahip olmanın getirdiği ayrıcalık, *mandarin* ailelerinden gelen çocukların başarı şansını arttırıyor, kurumun kısmen de olsa, soydan geçer olması sonucunu doğuruyordu.

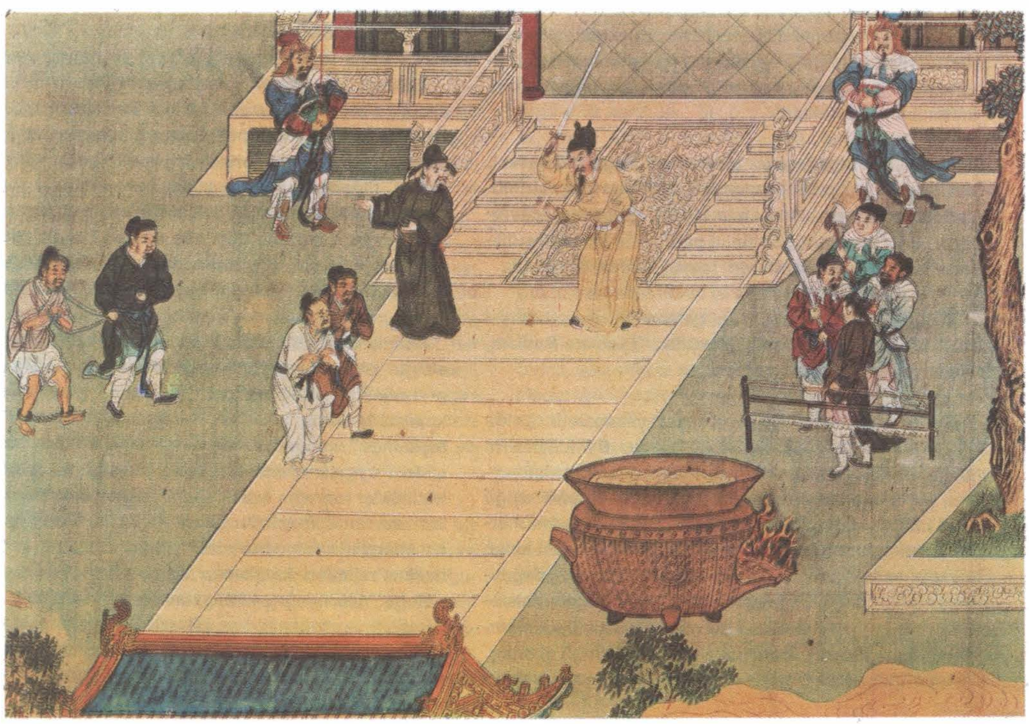
Üç kademeli sınavları kazananlar bölge düzeyinden başlanarak çeşitli yöneticiliklere ya da saray çevresindeki görevlere atanıyordu. Genel ilke, kimsenin kendi doğduğu ya da oturduğu yörede yöneticilik yapmaması, görev almamasıydı. Görev süresi üç yıldı ve ilkece aynı kişi göreve iki kereden fazla atanmıyor, böylece de, belli bir bölgede uzun süre kalarak kendisi için alternatif bir yerel iktidar tabanı oluşturması engellenmiş oluyordu. *Mandarin*lerin maaşları genellikle çok düşüktü; bir devlet memuruna yaraşır şekilde yaşamasını sağlamak için, bu geliri gayrı resmî yollardan arttırması beklenirdi. Bu gayrı resmî yollardan en standartlaşmış olanı, yöneticinin kendi bölgesi için belirlenmiş olandan daha fazla vergi toplamasıydı. Terfiler, *mandarin*in çeşitli görevlerdeki performansı hakkında tutulmuş raporlar temelinde yapılırdı; başka bir deyişle, yalnızca bürokrasiye girme hakkı değil yükselme de, ilkece, liyakat esasına göreydi. *Mandarin*in bürokratik sistemdeki derecesi, kıyafetindeki düğmelerin renk ve türünden anlaşılırdı.

Yerel yöneticiliklerin yanısıra, *mandarin*lerin istihdam edildiği önemli ikinci bir görev, müfettişliklerdi. "İmparator'un gözleri ve kulakları" olarak nitelenen müfettişlerin başlıca işlevi istihbarat toplamak ve eleştirmek olduğundan, kendileri en çok ürkülen devlet memurları arasındaydılar. Beijing'de (Pekin) 24, eyaletlerde 56 müfettiş, doğrudan doğruya hükümete bağlı özerk bir bürokrasi oluşturur ve ilkece, İmparator ve hükümeti bile eleştirebilirdi. Topladıkları istihbarat, merkezî iktidarın vali ve naiblerin eyaletlerden yolladıkları olağan raporları sınama imkânı verirdi.

Ancak çoğu zaman sınavların zorluğuna ve eleyicilik derecelerine rağmen, sınavı kazananların sayısı, bu gelişmiş bürokrasinin içerdiği kadro sayısını aşabilirdi. Bu takdirde, devlette iş bulamayan *mandarin*in başvurabileceği alternatif istihdam alanları öğretmenlik ve loncaların, kendi gündelik faaliyetlerini ve devletle ilişkilerini düzenlemek için tuttukları sekreterliklerdi. Ancak sözkonusu işlerin ücretlerinin düşük olmasının yanısıra, devlet memurluğunun sahip olduğu yolsuzluk imkânlarından da yoksundular. Bu durum, hukukî ve biçimsel düzeyde tek bir tabaka olarak değerlendirilen *mandarinler* topluluğunun, hayat düzeyleri ve tarzları açısından ciddi bir biçimde ayrışmasına yol açıyordu.

Adayların çokluğu ile kadroların azlığından kaynaklanan bu oransızlığın tam tersi yönde bir oransızlık da, mevcut kadroların yönetim işlevlerinin tamamını karşılayamıyacak kadar az

618'de Li Yuan'ın tahtı ele geçirmesiyle tarım devrimi öncesi imparatorluğun en parlak dönemlerinden biri olan Tang hanedanının saltanatı başladı. Li Yuan, toprak sahipliği sistemini değiştirerek büyük toprakların yalnızca imparatorluk ailesi mensupları, nüfuzlu memurlar, devlet kurumları ve Budist kurumların mülkiyetinde olmasını ve kalan toprakların eşit dağılımını öngören bir sistem getirdi. Yerine geçen ve Tai Tsang olarak tarihe geçen oğlu Li Şimin'in döneminde İmparatorluğun siyasi örgütlenmesinde ve eğitim ve memuriyet sınavları sisteminde önemli değişikliklere gidildi, ülkenin bölgeleri arasında bir denge sağlanarak alim ve memur çocuklarına da bürokrasi kademelerinde yükselme olanağı tanındı. Tangların dönemi aynı zamanda sanat ve edebiyat alanında da önemli atılımların yapıldığı bir dönem oldu. Dönemin imparatorları eski vahşi cezalandırma yöntemlerinden vazgeçtiler. Tai Tsang, suçluların sırtlarına vurularak cezalandırılmasını yasakladı. Sağdaki resimde görüldüğü gibi, daha önceki imparatorların pek çoğunun severek uyguladıkları kurbanlarını kılıçla ikiye biçtirme, kaynar yağ kazanlarına attırma gibi uygulamalar Tang hanedanı zamanında ortadan kalkmıştı.

Çin'de Ütopyacılık ve Sosyalizm

Batı'dakinin aksine, Doğu'nun eşitlikçi ve ütopik geleneklerlyle modern sosyalizm arasında doğrudan bir süreklilik kurmak olanaksız gibidir. Başka bir deyişle sosyalizm, Asya'ya, ideolojik ve toplumsal bir iç evrimin ürünü olarak ortaya çıkmamış, daha ziyade dışardan enjekte edilmiştir. Asya'nın geçmişinin sosyalist düşünceler ve sosyalistlere sunduğu "alanı" ve bu alandaki elverişli veya engelleyici koşulları anlamak için ütopik ve eşitlikçi gelenekleri incelemek temel bir önem taşır. Bu sorun, yabancı müdahalelerden sonra modern Asya ile eski Asya arasında bir süreklilik arama çabası güden tarihçilere haklılık kazandırmak için değil, Asyalı ilk sosyalistlerin dışardan gelen bu fikirlere "ulusal meşruiyet" kazandırma ve bu fikirlerin köklerini geleneksel Asya değerlerinde aramak eğilimini açığa çıkartmak için de önemlidir. Örneğin 1905'de Tokyo'da Çinli sosyalist öğrenciler sosyalizmin "Konfiçyüscü" atalarından söz ediyorlar, Mencius'un tarlalarda cemaat ilkelerine dayalı çalışmaya ilişkin düşünceleriyle, Sung hanedanı döneminde Wang An-shi'nin (Vanğ Anşı) eşitlikçi reformlarını bu kapsamda değerlendiriyorlardı.

Genel tarih felsefesi bakımından Doğu'nun bu ütopik ve eşitlikçi teorilerinin incelenmesi, doğu ve batı arasında doğrudan ilişkiler kurulmadan önce Eski Dünya'nın farklı prekapitalist uygarlıkları arasındaki ayrımları belirleme olanağı sunar.

Sosyalizm Doğu'ya her ne kadar dolaylı bir sürecin sonunda girmiş de olsa, batı ülkelerindeki gibi insanların kuşaktan kuşağa süregelen hülyalarını gerçekleştirmeye muktedirmiş gibi gözüktü. Bu anlamda Doğu'ya çok da yabancı kalmadı. Mao bir çok kez, "komünizmin eski Konfiçyüscü ütopyaları tamamlaması gerektiğini" insanlığın *dadung* (büyük uyum) dönemine girmesi anlamına gelen komünizmde, Devlet iktidarı ve siyasal partilerin doğal olarak ortadan kalkacağını söyledi. Sun Yatsen ise çok daha önceleri modern sosyalist düşüncelerle Taoizm ve Konfiçyüscülük arasındaki sürekliliği şöyle dile getirmişti: "Halk Devlet'e ilişkin herşeye ortak olduğunda, halkın iyiliği hedefinin, *dadung* dünyasının gerçekleştiğini göreceğiz."

Bugün sık sık sözü edilen yeni Avrupa kültürü, anarşizm ve komünizm Çin'de binlerce yıldır embriyon halinden de öte varolmuş düşüncelerdir. Huangdi ve Laozi'nin teorileri anarşist çizgiler taşır ve betimledikleri toplumlarda ne önder, ne yasa olduğundan sadece doğa kanunları yürürlüktedir.

Ancak, bu presosyalist geleneksel doğu düşüncesi, özellikle 20. yüzyılda, Marksist sosyalizme karşı bir mücadele aracı, hem siyasal hem de dini geleneksel çevrelerin Doğu'nun genç komünist partilerine karşı çıkardıkları "İslam komünizmi"nin temeli olarak kullanıldı.

Bütün bu ütopik ve eşitlikçi gelenekler siyasal-dinsel büyük sistemlere -Konfiçyüscülük, Taoizm, Budizm, İslamiyet- sıkı sıkıya bağlıdır.

Mencius'de karşılıklı çıkarın kişisel çıkara üstün geldiği bir kardeşlik toplumu ideali vardır. Bu ideal aynı zamanda halkın hükümdar üzerindeki önceliği düşüncesini de içerir. Mencius, toprağın 9 parçaya bölündüğü ilkel bir tarım komünizmi betimler. Bu 9 parçadan merkezde olanı prensin yararına ortaklaşa ekilir, geri kalan ve merkezdeki parçayı çevreleyen sekizi ailelere dağıtılmıştır. Bu, "kuyu biçiminde" tarla, yani Jingtian sistemidir (kuyu yatay ve dikey iki çizgiyle temsil edildiğinden 9 hane oluşur). Mencius'e göre aynı Jing'i ekenler, nereye giderlerse gitsinler hep beraber olacak, savunma ve sağlık hizmetlerini aralarında paylaşacak, böylece insanlar birbirlerini sevecek ve mutlu olacaklardır. İlk Marksistler bu ütopyada ilkel komünizmin bir versiyonunu bulurken "asya tipi üretim tarzı" savunucuları 1930'larda bu ütopyaya dört elle sarıldılar.

Çin klasik felsefesi ustalarından Mo Ti, felsefesini evrensel aşk ve karşılıklı yardım üzerine kurmuştu. Mocu ideal toplum, benzeşirlik ilkesine dayanıyordu: İnsanlar herkesin yararına olan şeyleri seviyorlar, herkes çalışıyor ve kazanç eşit olarak paylaşılıyordu. Ancak eşitçiliğin ve ütopyanın en zengin geleneklerini sunan Taoist okul "fetih değil, işbirliğine dayalı" altın çağ nostaljisine kapılmıştı. Sınıf farklılıklarını mahkum ediyor, karşılıklı yardımı öne çıkarıyor ve nihayet devlet iktidarına ve özel çıkara şiddetle karşı çıkıyordu.

Taoist filozof Yang Zhou (Yang Coğ) emekçinin fizik gücünü ve çalışma aşkını göklere çıkarıyordu: Onun için en önemlisi, "tarla insanına huzur veren, onu tatmin eden herşey"di. Coğ'a göre yarar, zafer ve çıkar aracılığıyla kendi karşıtına dönüşür: Yararlar ve özellikle "dağıtımlar" zafer getirir. Zafer, kazanılmış saygınlık sayesinde kazanca götürür. Kazanç isteği diğer insanların haklarının ihlaline, ihtilaflara yol açar: Yarar "kötülüğe" dönüşür.

Başka bir Taoist olan Lyedzi, "hiç bir önderin var olmadığı, herşeyin kendi kendine aktığı" bir düzen düşler: Halkın istekleri yoktur, herşey kendi doğallığında gelişmektedir. Sun Yatsen bu düşüncelerde modern anlamda anarşizmin öncüllerini görecektir. Bu Taoist gelenek ütopik bir eşitçiliğin izlerini taşır. Daybing (büyük uyum), pingcün (eşitleme) Cüntyen (eşit tarlalar) kavramlarını içerir. Bu eşitlikçi hareketler, zenginliklerin mahkûmiyeti ve merhamet öneren Budist gelenekten ve özellikle de adalet, bolluk ve iyilik çağı açan Budist Mesih mitinden yararlanırlar.

Eski Çin'in başka bir felsefi okulu "tarımcılar" presosyalist dönemin bir başka önemli bileşenidir. Tarımcılar, özne ve yöneticilerin birlikte çalıştıkları bir toplum çağrısı yaparlar. Dolayısıyla her türlü el emeği kullanımından uzak, sağduyulu kişilerin Devlet'i yönetmesi gerekliliğini savunan Konfiçyüscü okuldan köklü bir kopuşu temsil ederler. Betimledikleri ideal toplumda yöneticiler sade vatandaşlar gibi toprağı işlerler, yemeklerini yaparlar vb. Bu zengin ütopik ve eşitlikçi gelenek bütün klasik Çin tarihi boyunca ve 19. yüzyıla kadar müesses düzene karşı çıkan iki toplumsal protesto akımıyla sürer: Ütopik yenilikçi aydınlar ve eşitlikçi köylü hareketlerinin içerdikleri protesto...

Çin tarihinde yönetici sınıfa dahil olan Konfiçyüscü aydınlar, müesses düzenle bir çok kez çatışmaya girdiler. Bazıları daha adil bir toplum hülyalarını ve kurulu düzene ilişkin eleştirilerini yazıyla dile getirmekle yetinirken, diğerleri uygun koşullar bulduklarında toplumsal reform projelerini uygulamaya koymayı denediler. Altın çağın dung'una dört elle sarılan her iki grup da zenginliklerin, özellikle toprağın, eşit bölüşümünü talep ederek özel çıkarlara amansız saldırılar yönelttiler.

Han hanedanı döneminde gerçek bir Taocu toplumsal eleştiri okulu oluştu. Vangfu büyük uyum dönemine geri dönülmesini önerir, zenginliklerin belli ellerde toplanmasına karşı çıkarken Cungçang tarlaların "kuyu biçiminde" cemaat ilkesi uyarınca ekimini içeren bir sistem uygulanmasını istiyordu. Ona göre toplumdaki kötülükler toprağın özel kişiler arasında sınırsızca dağıtılmasından doğuyordu. Bav Runyen ise Çin'in ilk siyasal anarşisti sıfatını hakedecek kadar ileri gidip zamanın baskıcı rejiminin karşısına, "ne derebeyi, ne de serf'in olduğu" altın çağı çıkarmaktan kaçınmadı. Yuenming, zamanın ve mekanın dışa çıkarak insanların eski Çin'in ilkel geleneklerini koruduklan bir ülke betimledi: İş, zevkler, günlük hayat bir cemaat atmosferi içinde akıp gidiyordu. Ne hükümet, ne memur, ne vergi, ne angarya ne de savaş söz konusuydu.

Ancak yeni bir toplum projeleri sadece aydınların zihnini meşgul eden bir sorun değildi. Han hanedanının son zamanlarında Vanğ Mang, Jingtian, sistemine uygun bir toprak yasası yürürlüğe koymayı başarmıştı. Öte yandan kurulan bürolar fiyatları saptıyor, "artık"ı satınalıyor, fiyatların yükseldiği dönemde aynı fiyattan satıyordu.

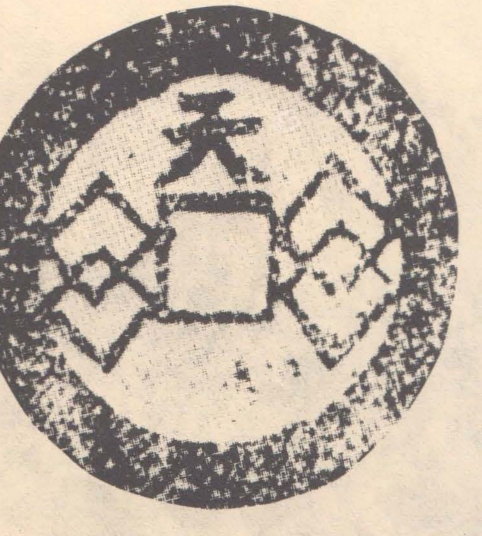
Sung hanedanı döneminde başka bir yenilikçi Vanğ Anşı, toprağın üretkenliğiyle orantılı yeni bir vergi sistemi getirdi ve 20. yüzyıl başında bazı aydınlar tarafından

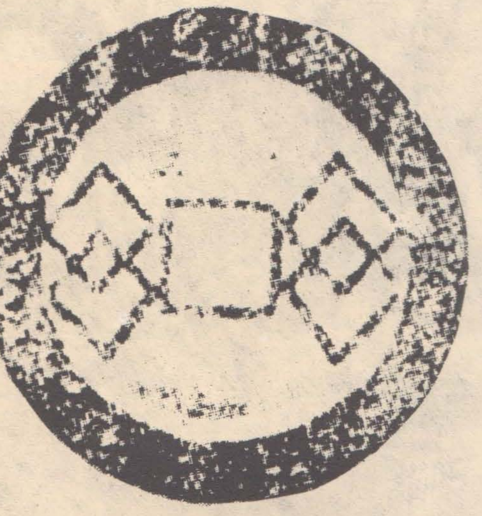

Mançu Hanedanının yıkılması ve eşitlikçi bir toplum kurulması için mücadele eden Jin Qian (Cin Çyen) gizli örgütünün alameti olarak bastırılmış sikkeler. Gizli örgüt üyeleri üzerinde taşıdıkları bu sikkeleri, birbirlerini tanımak için bir rozet olarak kullanıyorlardı.

34 Çin Devrimi'nin Tarihsel Kökleri

Çin sosyalizminin babası olarak tanımlandı. Aynı hanedanın bir başka düşünürü olan Li Koğ, radikal bir toprak kanununun çıkarılmasını ve uyumlu bir toplumun vakit geçirilmeden kurulmasını isteyecekti.

17. yüzyılda Mınğ hanedanının düşüşü ve Mançuların tahta çıkmasıyla yeni bir toplumsal, siyasal ve entelektüel bunalım dönemi açılmış oldu. Kuzeyin işgal edilmesi üzerine başgösteren direnişe katılan ve *Prens İçin Plan* adlı eserin yazarı Huang Zongki (Huanğ Cunğşi), "insanlığın en büyük düşmanı" olarak tanımladığı prensin işlevine ilişkin şiddetli eleştiriler yöneltti. Ona göre, yönetici olmasa herkes kendisi için yaşayacak ve çok daha az karışıklık meydana gelecekti.

18. yüzyılda bu ütopik düşünceler *Çiçekler Aynası* adlı eserin yazarının şahsında yeniden üretildi: Li Rucin'in (Li Ruzhen) romanı Mançu döneminin keskin bir eleştirisini yapıyor ve daha da önemlisi gelecek kuşaklarda önemli yankılar yaratacak bir feminizmin tohumlarını atıyordu. Romanda kadınlar serbestçe okula gidiyor, evlenebiliyor ve ayaklarını bağlamıyorlardı.

3. yüzyılda Han hanedanının düşüşüne yol açan *Sarı Türbanlılar* ve *Beş Teneke Pirinç* tarikatının ayaklanmalarının temel talebi pazardaki fiyat farklılıklarının kaldırılmasın ve yollardaki eşkıyaların temizlenmesiydi. Yıllarca süren ayaklanma boyunca özellikle kırsal kesimde "eşitlik barınakları" sistemi kurulmuştu: Et ve şarap, yolcuların ihtiyaçlarından fazlasını tüketmemeleri koşuluyla ortaya bırakılıyor ve herkes karşılıksız olarak bunlardan yararlanıyordu. Eğer ihtiyaçlarından fazlasını tüketirlerse ceza olarak yol yapımında çalıştırıyorlardı.

Dang hanedanının sonuna doğru Tanrı'nın kendisine verdiği görev gereği eşitliği kurmaya kalkan köylü önderleri Vang Şiyenci (Wang Xianzhi) bütün zenginlerin fazla mallarına el koymuş ve yoksullara dağıtmıştı. Başka bir köylü önderi Sonğ Yang Kığşı (Song Yang Keshi) sahip oldukları her şeyi, giyecek, yiyecek, sürü, kumaş, herkese eşit olarak dağıtacaklarını ilan etmiş ve böylece bir cemaat kuracaklarını açıklamıştı.

Bu eşitlikçi ütopyalar, köylülerin talepleriyle birleşip ifadelerini bütün Çin topraklarına yayılmış gizli derneklerin kurulmasında buldular. 19. yüzyılda orta Çin'de muhalif bir devletin kurulmasıyla sonuçlanan köylü ayaklanması, radikal bir toprak yasasının çıkartılmasıyla taçlanmıştı. Bu yasaya göre, "Bütün topraklar ortak olarak ekilecek, pirinç herkes tarafından yenecek, para herkes tarafından harcanacaktı. Hiçbir eşitsizlik kalmayacak ve herkesin yiyecek ve içeceği olacak"tı.

Köylü hareketlerinin bu eşitlikçi karakteri, toplumsal alt üst oluşların iktidara getirdiği yeni hanedanın önüne kısmî de olsa bir toprak reformu yapma zorunluluğunu koyuyordu.

Bütün bu cemaatçi eğilimlerin içinde yeşerdiği geleneksel Çin toplumunun modern sosyalizminin gelişimine uygun bir alan oluşturduğunu ileri sürmek olanaklı gibi gözüküyor. Klasik Çin toplumunun iklimi Batı'da olduğu gibi bireyle kolektifi karşı karşıya getirmekten ziyade, bireyi kolektife uyuşturma eğilimindedir. İnsan ailesinin, loncasının, klanının ve köyünün bir parçasıdır. Kolektif kelimesi iktisadi anlamda "özel olanın" karşısına konur. Ancak "özel olan" kelimesinin başka bir pejoratif ahlâki anlamı vardır: Genel çıkar yararına, kamusal ve kolektif biçimde gerçekleştirilenin karşısında yer alan gizli, namussuz olanın "kişisel" mülksüzleştirilmesini ifade eder.

Klasik Çin toplumu kârlı faaliyetlere, kişisel zenginleşmeye uygun bir alan değildir. Bu olgu esasen Konfiçyüscü siyasal etik'in tanımladığı gibi "devletlerin" önceliği düzeyinde, toplumsal değerleri hiyerarşisinde de açığa çıkar: Bu hiyerarşinin tepesinde iktidar ve bilgiyi elinde bulunduran aydınlar vardır, sonra sırasıyla çalışması toplumun temelini oluşturan köylüler, zanaatkârlar ve son olarak da askerler ve sahtekârlar yer alır.

Eski Çin'in kolektif ikliminin başka bir tezahürü ekonominin kamusal yönetim geleneklerinin önemidir. Bu yönetim sadece kanallar ve bentleri değil, aynı zamanda Han hanedanından beri devlet tekelinde bulunan tuz ve demiri içerir. Bu "millileştirilmiş üretim" geleneği "asya tipi üretim" tarzının gelecekteki savunucuları için önemli bir dayanak oluşturur. Öte yandan toprakta özel mülkiyet varlığını sürdürmesine rağmen bu, mutlak ve sınırsız bir özellik kazanmamıştır.

İmparatorluk Çin'i ile Çin sosyalizmi arasındaki bir tarihi süreklilik fikrine bu yaklaşımın eski Rejimin ve toplumsal eşitsizliklerin korunmasına hizmet eden olgulara dayandığı gerekçesiyle karşı çıkılabilir. Aydınların tüccarlar üzerindeki ahlâki ve siyasal üstünlüğünü sağlayan hiyerarşinin anlamı budur. Kolektif ile "kişisel olan" arasındaki karşıtlıkla içerilen toplumsal bağ, imparatorun ve onun adına hüküm süren mandarinlerin "doğal" otoritesine, kurulu iktidara yarar. İmparatorun ve mandarinlerin iktidarını sağlamlaştıran ekonominin kamusal yönetimi geleneği için de aynı şey geçerlidir. Klasik Konfiçyüscü toplum, halk ile iktidarın karşıtlığı, birinin diğerine bağımlılığı ve bu bağımlılığı ortaya çıkaran koşullar ve servet eşitsizliği üzerine kurulmuştur. Bu anlamda Konfiçyüscü toplum, ütopik ve eşitlikçi geleneklere aykırı yanlar barındırır ve ütopik gelenek, Konfiçyüscülükle mücadele içerisinde gelişmiştir.

19. yüzyıl ütopyacılarından Kang You-wei (Kang-Yoğvey)'in çizdiği ideal toplum projesinde devlet ve aile ortadan kalkmış, tam eşitlik sağlanmıştı, insanlar her yıl yeniden evleniyor ve eşcinsel ilişkiler kurabiliyor, çocuklar kamu kuruluşlarında kolektif denetim ve sorumlulukla yetiştiriliyorlardı. Sanayi ve tarım işletmeleri kolektif tarafından yönetilmektedir. Batı dillerini okumayı bilmeyen Kang, Çin halkına sosyalist düşünceleri tanıtan Anglo-Sakson misyonerlerden öğrendiği Owenci ve Fourierci düşüncelerden oldukça etkilenmiştir.

Silahlı ayaklanmaların başarısızlığa uğraması üzerine bireysel eylemleri tercih eden Çinli sosyalistler, Taoizmin de bireysel ve konformist olmayan mesajının ve toplumsal sistemi eleştiren yaklaşımının sağladığı manevi zeminin de itmesiyle anarşizme yöneldi. Paris'de kümelenen bir grup aydın devlet, aile ve dinin ortadan kaldırılmasını öneriyor ve modern anarşizmle geleneksel Çin kültürü ve felsefesi arasında bir süreklilik fikrini reddediyordu. Buna karşılık Tokyo grubu ise anarşizm üzerindeki geleneksel felsefenin etkilerini reddetmediği gibi, klasik Konfiçyüscü kültüre bağlı bir aydın tarafından yönetiliyordu. Anarşizmi sosyalizmin tamamlanmış bir biçimi olarak algılayan bu grup 1907'de *Tian-yi-bao* (Tyen İbav-Doğal Yasa Gazetesi) adlı bir gazete çıkarmayı başarmasına rağmen artan polis baskısı nedeniyle dağılmak zorunda kaldı.

Cumhuriyetçi hareketle anarşizm arasındaki benzeşme, Sun Yatsen taraftarlarıyla anarşistler arasındaki ilişkileri sadece mümkün kılmadı, ortak bir dergi çıkartılmayla sonuçlandı. Dahası bu iki grup arasında politik pratik düzeyde başlayan işbirliği sonucunda Tokyo'da öğrenilen teknikler sayesinde Çin'de patlayıcı imal eden atölyeler kuruldu.

Programında sınıfların, sınırların, ailenin ve dinin ortadan kaldırılması içerilen "Saf Sosyalist Parti"nin kapatılmasından sonra, anarşist çevreler ancak Cumhuriyetin ilanından sonra yeniden örgütlenmek imkanı buldular. Paris grubu önderleri Çin'e geri döndükten sonra Liu Si-fu'nun (Lyu Şifu) önderliğinde *Min-sheng* (Halkın Sesi) adlı bir dergi çıkardılar ve Xin-she (Şın Şğı-Bilinç) örgütünü kurdular. Bu örgütün temel ilkeleri arasında et, alkol, tütün, hizmetçi tutma, tahtırevan, evlenme, soyadı taşıma, kamu hizmetlerinde görev alma, askerlik yapma, seçimlere katılma, herhangi bir siyasi partiye üye olma ve nihayet dini inanç yasakları vardı.

Böylece, 20. yüzyıl başında bile eşitlikçi ve ütopik Çin felsefesinin temel özellikleriyle bezenmiş Çin sosyalist hareketinin tarihi, Konfiçyüscülük, milliyetçilik ve batılılaşma eğilimi arasındaki mücadeleyle birlikte, birbirine gösterişsiz ve uyumlu bir eklemlenme sürecidir. Modernizm ve Marksizm, bir bakıma Çin ütopyasını yeniden zaman ve mekan içine çekerek, hedeflediklerі toplumsal ve siyasal dönüşümlerin alışılagelmiş düşünce kalıplarına dökülerek Çin "gerçeğine" yakınlaştırılması/emdirilmesi işlevini gördüler. Toplumsal destek bulmayı veya güçlendirmeyi kolaylaştırıcı gibi gözüken bu özellik, her yenilenme hareketinin geleneksel felsefe nezdinde sınanmasını zorunlu kılarak, belki de radikalizmin zaman zaman törpülenmesi, zaman zaman da uçlarına götürülmesinin başlıca manevi gerekçesi oldu.

ERKAN KAYILI

olmasından kaynaklanıyordu. Örneğin eyalet düzeyindeki yöneticiden beklenen işlevler tek bir kişinin karşılayamacağı kadar çok ve karmaşıktı. Bu işlerden bir kısmı kayıt tutmak, mevzuatı belgelemek gibi kâtipler düzeyinde yerine getirilebilecek işler olmakla birlikte, bir kısmı da devlet tekelinde olan tuz üretimini örgütlemek, pazarlamasını yapmak gibi, uzmanlık ve yerel koşullarla tanışıklık gerektiren karmaşık işlerdi. Bu işlerden sorumlu kadrolara atanmak "derece" sahibi olmaya da bağlıydı, ancak sınavla seçilen *mandarin*liklerin aksine, yerel yönetim düzeyindeki bu dereceler satın alınırdı. 1850'lere gelindiğinde ülkede 20 bin *mandarine* karşı 1 milyon 250 bin derece sahibi vardı.

Taiping *ordusunun başarılı saldırılarından biri. Rejimin sonu geldiğinde askerlerin büyük bir kısmı Göksel Kral Hong Shui Chuan'ı çoktan terketmişti. Yanındaki son komutanlarından Sadık Kral Li Hsiu Cheng kaçması için ısrar ettiğinde reddederek oğlunu varisi tayin ederek intihar etti. Gizlice gömüldüğü bahçe köşesindeki ağaçlara cariyelerinden bir kısmı kendilerini astılar. Sadık Kral yeni ve genç efendisi ile birlikte çok geçmeden yakalandı; kendi atını, kaçma telaşı sırasında yaşlı bir ata binmiş olan genç krala vermişti. Beijing'den "uzun ve acılı bir ölümle öldürülebilmesi için" derhal başkente gönderilmesine dair bir ferman geldi. Çin töresinde altı idam şekli vardı: Onbin parçaya bölünmek, sekiz parçaya bölünmek, kafası kesilmek, boğulmak, yakılmak ve döverek öldürülmek. Fermanın dili, Li'nin idamının bunlardan hiçbiri olmayacağını ima ediyordu. Ancak düşmanının sadakat ve cesaretine hayran kalan komutan Zeng Kuofan, "tutsağı çok fazla sevildiği için onu ülke boyunca taşıyamayacağı" gerekçesiyle hemen başını kestirdi.*

Mançular Döneminde Toplumsal Yapı

Çin'in kendi içine kapanma süreci, Mançu'lardan önce, daha Ming hanedanı sırasında başlamıştı. 1371'de Çinliler'in denizaşırı ülkelere gitmesi, 15. yüzyılın başında ise, kıyı taşımacılığı bile yasaklanmış . Gerçi bu yasaklar 1567'de kısmen kaldırıldı ama arada geçen süre, giderek canlanmakta olan iktisadi hayat, Çin'in devasa iç pazarına yönelmesi için yetmişti.

Bu iktisadi canlılığın ve iç ticaretin belkemiği, kuşkusuz, loncalardı. Loncalar batıda olduğu gibi, belli bir zanaatın sorumlu olduğu ürünün kalite standartlarını, asgarî fiyat ve ücretleri

34 Çin Devrimi'nin Tarihsel Kökleri

belirlerdi. Ancak loncanın sekreteri olan *mandarinin*, aynı zamanda, çoğunlukla, loncanın iç işlerinin düzenlenmesinde en etkili olan kişi olması, loncanın, iktisadi düzeyde olmasa da, ideolojik ve örgütsel düzeylerde merkezî devletle çok daha yakın bir ilişkisi olması anlamına geliyordu. Kuşkusuz, her ikisi de *mandarin* olan yerel yönetici ve lonca sekreteri aracılığıyla sürdürülen bu yakın ilişki her zaman sorunsuz olmuyordu. Bir ihtilaf çıktığı takdirde, loncanın işi yavaşlattığı, hatta üretimin tamamen durduğu ve hatta daha seyrek olarak da olsa, yerel yöneticinin, ilkece *mandarinler* dışında herkesin girmesinin yasak olduğu, *yamen*ini (görev yerini) istila ettiği durumlar bile oluyordu. Ancak Çin'de toplumsal çelişkilerin daha sık olarak sıcak mücadele biçimlerine dönüştüğü nokta, loncalar ve kent olmaktan çok, kırdı. Loncaların üretimini, gelişkin bürokrasiyi, astronomisi, tıbbı, şiiri ve görsel sanatlarıyla Çin kültürünü mümkün kılan, son kertede hep köylülerin ürettiği artıktı. Çin'de tarımsal emeğin yüksek verimine karşın, bu parlak kültürün sürekliliği ise ancak zaman zaman son derecede yoğunlaşabilen bir sömürü ile mümkün olabilirdi. Köylülerin bu yoğun sömürüye karşı oluşturdukları en önemli mücadele aracı gizli örgütlerdi. Sözkonusu gizli örgütlerin çoğunluğunun ideolojik harcını, Çin'de özellikle 7-10. yüzyıllar arasında çok etkili olmuş olan Budizm'in özgün yorumlarından biri oluştururdu. Yönetici sınıf için bir ahlak geliştiren Konfiçyüs öğretisinin ve popüler düzeyde, mevcut doğa güçlerini denetlemeye yönelik çeşitli büyücülük tekniklerinin zeminini oluşturan bir inanç sistemi halini almış olan Taoculukun aksine, Budizm, aşkın bir kurtuluş uğruna verili dünyanın mutlak bir şekilde reddedilmesini,

bir yanılsamadan ibaret olduğunun kavranmasını öngörüyordu. Gerçi olağan koşullarda bu reddediş, daha çok inziva, içe dönüş gibi barışçı ve hatta teslimiyetçi biçimler alıyordu. Ancak kriz dönemlerinde, Budizm'e içkin olan bu reddediş, popüler kültürdeki başka birçok öge ile de eklemlenerek kitlesel bir isyanı kışkırtabiliyordu. Kimi zaman, askerlerin ve diğer yerel görevlilerin de katılımıyla gelişen bu isyanların genellikle klasik bir örgüsü olmuştur. Önce bölgedeki yüksek memurlar öldürülür. Hükümet binaları yıkılır ve hükümetin adaletsizliklerini düzeltmek için, hapishane basılarak tutuklular serbest bırakılır. Bütün Çin gözönünde bulundurulduğunda, köylü ayaklanmalarının birbirini izleyen dalgalar halinde aralıksız sürdüğü söylenebilir. Ancak, ülke değilse de birkaç eyalete birden yayılan ve hanedanın varlığını tehdit eden ayaklanmalar çok daha seyrektir. Batılıların ülkenin kaderi üzerinde tayin edici bir rol oynamaya başlamasından önce patlak veren bu türdeki son ayaklanma, 1796-1804 yılları arasında Sichuan'dan (Siçuan) kaynaklanıp çevredeki eyaletlere sıçrayan Beyaz Nilüfer ayaklanmasıdır. Ayaklanma Çin ordusunun cephedeki yetersizliğini çarpıcı bir biçimde kanıtlamış, bastırılması için, merkezî hükümetin köylülere önemli tavizler vererek yerel milisler oluşturması gerekmişti. Ayaklanmanın merkezinde yeralan Beyaz Nilüfer örgütü, geçmişte de çeşitli ayaklanmalara karışmış, çok eski bir gizli örgüttü. Bu bakımdan da bir istisna değildi; gizli örgütler, genellikle ayaklanma bastırıldıktan sonra da varlıklarını sürdürüyor, bir yandan çeşitli dayanışma ve yardımlaşma işlevlerini karşılarken, bir yandan isyanın anısını diri tutuyorlardı. Köylü isyanlarıyla ilgili önemli bir çalışma yapmış olan Chesnaux Çin'deki sayısız gizli örgütü iki ana gruba ayırır. Daha çok kuzeyde yoğunlaşmış olan *Adil ve Ahenkli Yumruklar* (Boksörler), *Büyük Kılıç Derneği, Rasal Derneği, Sekiz Trigram* gibi örgütlerde dinî temalar daha ağırlıklı bir yer tutar. Güneydeki *Gökyüzü ve Toprak, Üç Nokta Cemiyeti, Üç Uyum Cemiyeti* gibi adlar taşıyan örgütlerin ise tüm ayaklanmalarda rol oynadığı görülmektedir. Başka bir deyişle, ilk gruptakiler daha çok siyasal mücadeleye katılan dini dernekler, ikinci gruptakilerse dinsel görünüş altında faaliyet gösteren siyasal oluşumlar olarak nitelenebilir.

Batı İle İlk Karşılaşmalar

1516'da güney Çin kıyılarına ilk Portekiz ticaret gemisi yanaştığında, Ming hanedanının Çinlilerin yabancılarla ilişki kurmasının yaratabileceği tehlikeler konusundaki kaygıları nisbeten hafiflemişti. Portekizliler'i 1575'te Hollandalılar, 1637'de İngilizler izledi. Kuzeyde ise Rus yayılmacılığı 17. yüzyılın sonunda Çarlık Rusyası'nın Çin sınırına dayanması sonucunu doğurdu. Çin İmparatorluğu ticaret anlaşmasını 1689 yılında Çarlık Rusyası yaptı (Nerçinsk Anlaşması). Batılılar'ın hiçbir sınırlama ile karşılaşmaksızın ticaretlerini bütün ülkede sürdürdükleri bu ilk dönemde, dinî misyonlar da Çin'e girdi. Öncülüğü yapan *Cizvitler*'di ancak onları kısa bir süre sonra *Fransiskenler* ve *Dominikenler* izledi. Ancak çok geçmeden, sözkonusu üç mezhebin arasındaki rekabetten çok daha önemli bir sorun Çinli yöneticileri tedirgin etmeye başladı. Her üç mezhebin öğrettiği şekliyle de Hıristiyanlık, köylerdeki atalara ibadet ayinlerini horgörüyor, geleneksel düzenin belkemiğini oluşturan bu törenin aşınmasının da düzenin kendisini tehlikeye düşürme potansiyelini taşıdığından ürküIüyordu. 1724'te İmparator yayınladığı bir fermanla "çeşitli mezhepler arasındaki tartışmalardan, kimi dönmelerin İmparator'un ataların haklarına ilişkin buyruklarına direnmesinden ve memurların, yeni dinin kendi otoritesini aşındırmakta olduğu" yolundaki raporlarından ötürü her türlü misyoner faaliyeti yasakladı. Ancak misyonerlik faaliyetlerinin resmen yasaklanması, Hıristiyanlık propagandasının etkisinin sona erdiği anlamına gelmiyordu. 1820'de, bir tahmine göre, Çin'de 6 piskopos, 2 yardımcı piskopos, 23 yabancı misyoner, 80 yerli papaz ve 215 bin dönme vardı.

Misyonerlik faaliyetlerinin yasaklanmasını ticaretin sınırlandırılması izledi. 1702'de Batılı tüccarların ancak onların *Hoppo* diye andığı bir "İmparatorluk Tüccarı" aracılığıyla ticaret yapabileceklerini bildiren bir ferman yayınlandı. Bu düzenleme 50 yıl sonra, Çin'in tarihi bakımından kritik bir önem taşıyan bir kararla değiştirildi; *Hoppo*'nun yetkileri idari işlerle sınırlandırılırken, Batılılar'la ticaret yapma ayrıcalığı, *Co Hong* adlı bir lonca içinde örgütlenmiş bir tüccarlar grubuna bırakıldı. 1757'de ise Batılılar'ın ticarî faaliyetleri Kanton limanı ile sınırlandı.

Komprador Burjuvazinin Doğuşu

Bu kurumsal düzenlemenin yanısıra, Batılılar'ın Çin'le sürdürmekte oldukları ticaretin özgül nitelikleri de, bu sınırlandırılmış ticaretin Çin'in toplumsal hayatı üzerinde tayin edici etkileri olması sonucunu doğuracaktı. Arada geçen süre içinde Batılılar, özellikle de İngilizler'in *East India Company*'si (Doğu Hindistan Şirketi- bkz. 31 - İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü) afyonun nimetlerini keşfetmişti. Dönemin Batı'daki egemen iktisadi zihniyeti olan merkantilizm, ülkeden değerli madenlerin çıkışını, ulusal servetin azalması ile eşanlamlı görüyordu. Dolayısıyla, Çin'le sürdürülecek ticarette satın alınan malın bedelinin sözkonusu değeri madenler dışında bir meta ile ödenmesi gerekiyordu. Bu 'öznel' faktörün yanısıra Çin iktisadının kendine yeterliği, Batılılar'ın onca övündükleri mamul mallar karşısındaki kayıtsızlıkları da, Batılılar'ı Çin'e ihraç edecekleri başka bir meta bulma zorunluluğuyla karşı karşıya bırakıyordu. Bu ihtiyacı Bengal'de üretilmekte olan afyon karşıladı.

Bu ticaret başlamadan önce afyon, Çin'de keyif verici olarak değil, ilaç olarak kullanılan bir

Çin ve Osmanlı İmparatorlukları

Rönesans'ın siyaset teorisyenleri, Macchiavelli, Bodin, Harrington, Osmanlı Sultanı'ndan *Grande Seignior* diye sözederlerdi. 19. yüzyıldaysa Osmanlı devleti *hasta adam* diye anılır oldu. Birinci niteleme teorisyenin kendi dünyasının dilinin, hakkında konuştuğu toplumun siyasal ilişkilerini de betimleyebileceğine inandığını gösteriyor, onun gözünde Osmanlı İmparatorluğu ile kendi toplumu henüz hâlâ aynı dünya içinde yeralmaktadırlar. İkincisi ise tamamen farklı bir zihniyeti yansıtıyor: Batı'nın temsil ettiği toplumsal ve siyasal sağlık normunun karşısında "şark" artık yalnızca özel bazı metaforlarla, bir uzmanlık dilinin aracılığıyla anlaşılabilir hale gelmiştir. İkisinin arasında aydınlanmanın betimleme/sınıflandırma ile değerlendirme/yargılama arasında kararsız kalan zihniyetini ifade eden bir de "despotizm" nitelemesi var. Sözgelimi Montesquieu için despotizm aynı zamanda hem belli maddi koşulların doğal sonucu olan bir yönetim biçiminin adı, hem de açık ya da örtük bir eleştirinin ifadesidir. Onun kavramsal evreninde Çin, İran ve Osmanlı İmparatorlukları, Batı ile aynı doğal zemin üzerinde eşitsiz bir ilişki sürdürürler; konumlarını belki de "hilkat garibe"lerine benzetmek gerekir- aynı zmanda hem doğal hem de canavar olan yaratıklar.

"Asya'nın hasta adamı" lafı yalnızca Osmanlılar için değil Çin için de söylenmiştir. Perry Anderson'a göre "ilk önce Türkiye'yle temas sırasında tasarlanan fikirlerin uygulama alanı, kolonyal keşifler ve yayılmayla birlikte, sürekli olarak Doğu'ya doğru genişlemiştir: önce İran, sonra Hindistan, en sonunda da Çin" (Lineages of the Absolutist State). Kuşkusuz bu tür fikirler, her zaman hakkında oldukları şeyi aydınlattıkları kadar, fikrin sahibini de açığa çıkarır, ifşa ederler. "Hasta adam", "Doğu despotizmi" gibi nitelemelerin hangi emelleri ifade etmek için kulanıldığını, ne tür siyasal projelerin aracısı olduklarını biliyoruz. Ancak Çin ve Osmanlı İmparatorlukları'nı ortak bir gerikalmışlık parantezine alanlar yalnız Batılılar değildi. Sun Yatsen'in çağdaşı Kang Youwei'in, çağdaşlarını kapsamlı bir reformun gerekliliğine ikna etmek için 1890'larda yazdığı kitaplardan birinin adı *Türkiye'nin Yozlaşmışlığı*'ydı. Öğrencisi ve arkadaşı Ling Qichao, reformlar uygulanmadığı takdirde "altı devletin tahakkümündeki Türkiye"ye benzeneceğini söylüyordu.

Kuşkusuz, böyle bir paralelliğin kurulmasına yol açan faktörlerden biri, belki de en önemlisi, her iki imparatorluğun tarihte görülmüş en gelişkin bürokratik aygıtları yaratmış olmalarıydı. Ancak bu soyutlama düzeyinde dile getirildiğinde sözkonusu paralellik, bürokratik aygıtların yönettiği toplumsal yapılar arasındaki kritik bazı farkların gözden kaçırılmasına yol açabilir. İmparatorluğun tarihsel merkezi olagelmiş iç Çin, tarımda sınai girdilerin (traktör, kimyasal gübre vb.) kullanılmaya başlanmasından önce, tarımsal verimin dünyada en yüksek olduğu bölgelerinden biriydi. Tarımsal verimin yüksekliği hem gelişkin bir bürokratik aygıtı mümkün kılacak artı ürünü sağlıyor, hem de yoğunluğu çok yüksek bir nüfusu besliyordu. (Paradoksal bir biçimde de, yoğunluğundan ötürü bu nüfus sürekli kıtlık tehdidi altında yaşıyordu.) Osmanlı İmparatorluğu'nun devralmış olduğu iktisadi gelenekler ise, bürokratik aygıtı tarımsal artı üründen çok "dış" kaynaklara bağımlı kılıyordu. İmparatorluk denizaşırı ticaretin en gelişmiş olduğu topraklarda kurulmuştu; diğer yandan yönetici elit olan Türkler bir talan ve ganimet ekonomisi geçmişinden geliyorlardı. Bu faktörler, Osmanlılar'ı Çin İmparatorluğu'nun efsanevi içine kapalılığı ile tam bir kontrast oluşturacak şekilde, sürekli olarak savaşçı ya da barışçı yollardan yayılmaya zorluyordu. Belki de bu yüzden, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan halklar hiçbir zaman

Altta, Enver Paşa, Britanya askerî ataşesi ile tokalaşıyor. Osmanlı bürokrasisinin Batıcı reformist kanadı, en hevesli olduğu sıralarda bile emperyalist güçlerle, özellikle de Britanya'yla ilişkilerini, istedikleri doğrultuya oturtamadılar. Sorun yalnızca çıkar ilişkilerinden ibaret de değildi; en Batıcı oldukları zamanlarda bile, Batı'nın davranış kalıplarının üzerlerinde eğreti durmasından kurtulamadılar. Üstte, Sun Yatsen (soldan ikinci) Asya'nın çeşitli yerlerinde yaşayan ve kendisine destek veren taraftarlarından bir grupla birlikte. Boksör ayaklanması çıktığında, Sun Yatsen bu taraftarlardan aldığı destekle Çin'de, Boksör'lerin sloganlarını tam tersine çeviren "Yabancıları destekleyin! Kahrolsun Mançular!" sloganı etrafında harekete geçen bir ayaklanma başlattı.

etnik ve kültürel bakımdan Çin'dekiler kadar kaynaşmadı, İmparatorluk sonuna kadar kozmopolit yapısını korudu.

Kısmen bundan ötürü, iki ülkenin kapitalizmin etkilerini hissetmesi farklı dönemlerde oldu. Osmanlı İmparatorluğu duraklama dönemine, 16. yüzyılın sonunda, dünya denizaşırı ticaret yolları Batı kontrolüne geçtikten hemen sonra girdi. Oysa 18. yüzyılda Çin altın çağlarından birini yaşıyordu. Ancak afyon ticareti sonucunda afyon alışkanlığının yaygınlaşmasına bağlı olarak 19. yüzyılda Çin'de de afyon ekiminin yayılmasıyla, Çin'in iktisadi hayatında kapitalizmin hatırı sayılır bir etkisinden sözedilebilir.

Ancak sanayi devriminin etkisi çok daha homojen oldu. 1838'deki Osmanlı-İngiliz ticaret anlaşmasından 4 yıl sonra yapılan Nankeng anlaşması Çin pazarını İngiliz pamuklularına açtı. Dahası, Çin ve Osmanlı yöneticilerinin bu dalga karşısındaki tepkileri arasında da çarpıcı paralellikler olduğu söylenebilir. Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyılın sonunda olduğu gibi, Birinci Afyon Savaşı'ndan sonra, Çin'de bürokrasi içersinde "batıcı reformcular" ve "muafaakârlar" diye adlandırılabilecek bir bölünme ortaya çıktı. 1861'de İkinci Afyon Savaşı'ndan sonra, kısmen bir dışişleri bakanlığının görevlerini yerine getirmesi amacıyla kurulan *Tsangli Yamen* Çin'deki Batıcılar için Osmanlı İmparatorluğu'nda *Tercüme Odası*'nın gördüğü işlevi gördü. Her iki imparatorlukta batıcı kesimlerinin ilk ilgi gösterdiği alanlar silah ve savaş sanayi ve askerî eğitim oldu; kapsamlı reform programlarına daha sonra yönelindi. Önerilen reformların içeriğinde de benzerlikler gözlemek mümkün. Ancak İmparatorlukların siyasal yapıları arasındaki benzerliğin, toplumsal yapılar arasındaki farkı gizlemesi gibi, modernleşme projeleri arasındaki bu biçimsel benzerlik, kapitalizmle eklemlenme sürecinde rol alan tarafların sınıfsal aidiyetleri arasındaki farkları gizliyordu. Yabancı sermaye Osmanlı İmparatorluğu'na girerken İmparatorluğun kozmopolit yapısının sağladığı imkânlardan yararlanarak, işbirlikçilerini Hristiyan azınlıklardan seçmişti. Dolayısıyla, gerek artı ürüne el konması gerekse emperyalizmle ilişkiler konusunda bürokrasi, komprador burjuvaziyi karşısında etnik ve kültürel bakımdan da kendisinden farklı bir rakip olarak bulmuştu. Oysa Çin'de komprador burjuvazi, bürokrasinin önemli bir kesiminin, kendi bürokratik kimliklerini terketmek zorunda kalmadan yabancı sermayenin temsilciliği konumunu üstlenmesiyle ortaya çıkmıştı. 20. yüzyılın başında her iki ülkede de bürokrasinin Batıcı/raformcu kanadı muhafazakâr kanatla sürdürdükleri mücadeleyi yitirmiş gözüküyordu. 1898'de İmparatoriçe Cixi'nin iktidara tekrar el koymasından sonra, Kang Youwei ve arkadaşları, tıpkı Jöntürkler gibi, bir sürgün hayatı yaşamaya başlamak zorunda kalmışlardı (Sun Yatsen zaten öyle yaşıyordu). Ancak iki ülke aydınlarının sürgünü yaşama tarzları birbirlerinden tamamen farklıydı. Nüfus yoğunluğu düşük Anadolu 19.yüzyılda büyük işgücü göçlerine sahne olmamış, nüfus hareketleri genellikle İmparatorluk sınırları içinde kalmıştı. Jöntürkler kaçtıkları yerlerde, geniş bir Türk (ya da Osmanlı) cemaati bulmuyor; küçük bir koloni halinde yaşıyor, çoğunlukla bürokrasinin muhafazakâr temsilcilerinden oluşan dışişleri temsilcileriyle ilişkilerini sürdürüyor, hatta bazen devletten maaş almaya devam ediyorlardı. Oysa 19. yüzyıl boyunca her yıl yüzbinlerce insan Çin'den Hindi Çin'e, Amerika'ya, Kanada'ya, Avustralya'ya göç etmişti. Bu insanların biriktirmiş oldukları sermayeden yararlanmak, zaten Çin'deki bütün reform programlarının ortak temalarından biriydi (ve reformcular tasfiye edildikten sonra da muhafazakârlar tarafından benimsenen yegâne politika bu sermayenin Çin'e akmasını teşvik etmek oldu). Kang Yowei, Sun Yatsan ve diğerleri sürgünde bu cemaatların desteğiyle yaşıyor, ayaklanma projelerini onların sağladığı sermayeyle finanse ediyorlardı; örneğin Kang ülkeden kaçtıktan sonra, tasarladığı ayaklanma için Singapur, Amerika ve Kanada'daki taraftarlarından bir yıl içinde 300 bin dolar toplamıştı.

Görünüşteki bütün biçimsel benzerliklerine karşın iki ülkenin bürokrasileri arasındaki köklü fark iki ülkenin Kurtuluş Savaşları arasında çarpıcı bir biçimde su yüzüne çıkacaktı. Komprador burjuvazi ile arasındaki rekabet ilişkisi, Kurtuluş Savaşı çıktığında Osmanlı bürokrasisinin önemli bir kesiminin köylülüğe önderlik etmesini mümkün kıldı. Savaşın en önemli sonuçlarından biri, komprador burjuvazinin mülksüzleştirilmesi oldu. Çin'de ise kurtuluş savaşının yerini köylülüğün ve diğer halk kesimlerinin, yabancı güçlere karşı olduğu kadar geleneksel bürokrasi ve komprador burjuvaziye de karşı bir halk savaşı vermek zorunda kaldığı bir toplumsal devrim süreci aldı.

maddeydi. Ticaretin hız kazanmasıyla birlikte, 18. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak afyon iptilası da hızla yaygınlaştı. 1750'de 400 sandıktan (yaklaşık 27 bin kg.) ibaret olan ihracat, 1820'de 5 bin, 1825'te 10 bin, 1830'daysa 20 bin sandığa ulaşmıştı. Ticaretinin hacmıyla orantılı olarak afyondan elde edilen gelir, geçmişte dış ticaretten elde edilenle kıyaslanamayacak kadar fazlaydı; dolayısıyla yabancılarla kurulan yalnızca ticarî değil, bütün ilişkileri düzenlemekle yükümlü olan *Co Hong* loncası, kısa zamanda, geleneksel dengeleri zorlayacak kadar güç kazandı. O kadar ki, İmparator 1792'de afyon satış ve tüketimini yasakladığı halde, *Co Hong*'dan büyük rüşvetler alan ilgili *mandarin*lere bu yasağı uygulatmayı başaramıyordu. Kanton limanındaki bu afyon tüccarları ile eyaletteki sorumlu memurların işbirliğinden, Çin'in 19. yüzyıldaki gelişmesinde (ya da gelişmemesinde) kritik bir rol oyanayacak olan komprador burjuvazinin çekirdeği doğdu.

Birinci Afyon Savaşı

Afyon ticaretinin yasadışı ilan edilmesi, tüccarlar açısından ciddi bir sorun oluşturmamakla birlikte, Batılı devletler ve özellikle de 19. yüzyılın başında yeni gelişmekte olan pamuklu dokuma sanayii sermayedarları açısından, Çin'le sürdürülen ilişkiler yeterli olmaktan çok uzaktı. Diplomasi ve devletler hukuku düzeyinde, Çin İmparatoru başka hiçbir devletin eşit statüde olduğunu kabul etmiyor, olağan diplomatik ilişkilere girmeyi reddediyordu. 1793 yılında Lord Macartney, Britanya ve Çin İmparatorlukları arasında diplomatik ilişkiler kurmak için yollanmış ilk olağanüstü elçi olarak Çin'e ulaştı. Beijing'e varmadan ona mihmandarlık eden *mandarin*lerle sürdürülen tartışmaların en önemli unsuru, olağanüstü elçinin İmparator'la karşılaşmasında hangi teşrifata uygun olarak davranacağıydı. Çin töresine göre, getou (gıgtoğ) yapması, yani üç kere diz çökerek alnını dokuz kere yere değdirmesi gerekiyordu. Lord Macartney ise İmparator'a ancak kendi hükümdarına gösterdiği saygıyı göstereceğini, yani tek dizi üzerinde çöküp İmparator'un elini öpeceğini söylüyordu. Önerisi sonunda "elçinin geldiği yolun uzaklığı ve getirdiği armağanların değeri gözönünde bulundurularak" ve el öpme kısmının çıkarılması kaydıyla kabul edildi ve Britanya elçisi Çin İmparatoru'nun huzuruna çıktı; ancak ziyaretin gerekçesi olan talepler huzurda konuşulmadı. İmparator Britanya Kralı'na hitaben yazdığı mektupta, haraç olarak gönderdiği armağanlara teşekkür ediyor, Çinlilerin "bir zekâ gösterisi olan icatlara hibir zaman kıymet vermemiş" olduklarını ve İngilizlerin mamul mallarına "en ufak bir ihtiyaç duymadıklarını" bildiriyordu. "Dolayısıyla, başkentimizde daimi bir temsilci bulundurma talebine gelince, ey Kral, bu uygulamanın Göksel İmparatorluğu'nun kurallarına uymamasının yanısıra, bunun sizin ülkeniz için de en ufak bir avantaj sağlamayacağına eminiz".

Meici hanedanının başa geçmesinden sonra Japonya'da köklü değişiklikler gerçekleştirildi. 1871'de eyalet yönetimlerinden sorumlu olan ve geniş topraklara sahip daimyoların ellerindeki topraklar İmparatora devredilince, feodalizme son verilmiş oldu. Feodal bağımlılıktan kurtulan köylülere toprak dağıtılması ve yeni tarım tekniklerinin benimsenmesi tarım üretiminde ciddi bir artış sağlarken, devletin öncülüğü ve desteğiyle bir sanayileşme atılımı gerçekleştirildi. 1873'de eski ordu sisteminin yerine zorunlu askerlik hizmetinin benimsenmesi ve modern bir yönetim sistemi ve bürokratik mekanizma oluşturulması Meici Reformları adı verilen restorasyon çabalarını hızlandırdı. 20. yüzyıl başında Japonya ağır sanayideki hızlı gelişmenin yanısıra tüketim malları sanayiinde kendine yeterli hale geldi. Ancak hammadde ve gıda ürünleri nedeniyle yayılmacı bir dış politikaya yöneldi. 1894'de Kore'yi kendi denetimine almak istemesi üzerine Çin'le bir savaşa tutuştu. Temmuz 1894'de Japon deniz kuvvetleri Kangfa'daki Çin donanmasını yenilgiye uğrattı. Çin ile girişilen savaşı görüntüleyen Japon taş baskısında görülen ihtiras, savaş sonunda yapılan anlaşmada Japonya'nın Çin'in batılı devletlere tanıdığı imtiyazlardan yararlanma hakkının yanısıra, Liaodong yarımadası ve Tayvan'ın ele geçirilmesiyle somutlandı.

34 Çin Devrimi'nin Tarihsel Kökleri

Benzer taleplerle -Çin pazarının kendi mamul mallarına açılması ve başkentte daimi bir temsilci bulundurmak- Hollandalılar da İmparator'a başvurdular; *getou* yapmaktan da çekinmedikleri halde, daha sonra başvuran bütün Batılılar gibi onların da talepleri reddedildi. *Getou*nun ve daimi temsilci bulundurma tartışmasının berisinde, iki tarafın çok farklı biçimlerde yorumladığı ilke sorunları yatıyordu. Batılılar için gerek Beijing'de gerekse ticaretin bilfiil yürütülmekte olduğu Kanton'da resmî memurlarla görüşememek, gümrük ve liman vergileri, navlun düzeyleri gibi, kazançları üzerinde doğrudan etkili olan konuların belirlenmesi sürecine katılamamak anlamına geliyordu. Batılılar bu bilgisizlik koşullarında kendilerini, tanımadıkları, ticaretten anlamayan ve üstelik, dürüst olmayan, rüşvet alan memurların kaprislerine mahkûm edilmiş gibi hissediyorlardı; serbest ticaretten yana olmakla birlikte, bu ticaretin içinde gerçekleşeceği çerçeveye siyasal iktidarlar tarafından bir istikrar kazandırılmasını istiyorlardı. Çin tarafının görüşleri ise, bir tür ticaret ataşeliği göreviyle 1833'te Britanya hükûmeti tarafından Kanton'a tayin edilmiş Lord Napier'e naib Lu Kon tarafından gönderilen bildiride çok açık bir şekilde dile getirilmişti: "Göksel İmparatorluk halkı yönetmek için sivil memurlar, kötüleri ürkütmek için askerî memurlar tayin eder; ticaretin harcı alem işleriyse tüccarların kendileri tarafından yönlendirilir".

Sözkonusu bildirinin yollanmasını izleyen yıllarda, İmparator yüksek düzeyli *mandarin*ler arasında, illegal afyon ticareti hakkında ne yapılması gerektiğine dair bir tartışma başlattı. Raporlar aracılığıyla yürütülen tartışmada önce ağırlık kazanan görüş, ticaretin kontrol altına alınabilmek amacıyla serbest bırakılması olduysa da, sonunda İmparator'u ikna eden, mümkün olan en sert önlemlerle yasağın uygulanmasını öneren Lin Zişu (Lin Dzişu) oldu ve Lin, 1838'de Kanton'a olağanüstü yetkilerle donanmış Yüksek Müfettiş olarak atandı. Lin'in ilk dramatik hamlesi, 1839 yılında el koyduğu 1 milyon tondan fazla afyonu imha etmek oldu. Bu, askerî önlemlere başvurulması için bölgedeki aslen asker olan ticari ataşeleri sıkıştıran afyon tüccarlarının kaçırmadığı bir fırsat oldu. Hindistan'dan çağrılan son derecede sınırlı sayıda askerle, Britanya orduları, giriştikleri neredeyse her operasyondan (Sanyuan-li dışında), kendileri çok az zayiat vererek çıktılar ve 1842'de Çin İmparatorluğu'nu Nankeng (Nanking) barışına zorladılar.

Nankeng Barışı

Barış, Kanton'un yanısıra, Amoy, Şangay, Fochou ve Ningpo şehirlerinin de ticarete açılmasını öngörüyor, dahası, bu limanlarda İngilizler'in konsolosluk düzeyinde diplomatik temsilciler bulundurması kabul ediliyordu. Böylelikle, artık Çinliler Britanya ile siyasal düzeyde ilişki sürdürmeye zorlanmış oluyorlardı. Ayrıca, *Co Hong* loncasının dış ticaret üzerindeki tekeli kaldırılıyor ve ihracat ve ithalat vergilerinin Britanya ile Çinliler arasında karşılıklı anlaşma yoluyla belirlenmesi ilkesi kabul edildi. Çin'in bundan böyle dış ticaret rejiminde bağımsız olamayacağı anlamına geliyordu. Anlaşmanın öngördüğü yegâne toprak ilhakı ise, Hong Kong adasının Britanya'ya bırakılmasıydı.

Çin'in başlıca eyaletleri. M.Ö. 2 civarında, Batı Han hanedanının son yıllarında tutulan nüfus kayıtlarına göre Çin'de yaklaşık 60 milyon civarında insan yaşıyordu. Çin'in nüfusu yüzyıllar boyunca farklı artış hızları gösterdi; savaşlar, işgaller, ülke içi kargaşalar, açlık gibi nedenlerden nüfus artışı yavaşladı, hatta 12. yüzyılla 15. yüzyıl arasında nüfus 100 milyondan 60 milyona düştü. 19. yüzyılın başında Çin nüfusu 300 milyona ulaşmıştı. Bu yüzyılda yaşanan çeşitli ayaklanma ve işgaller sonucunda ise nüfus artış hızı yeniden düştü. Buna rağmen 1834'te nüfus 401 milyona ulaştı. Çin, zaten tarihi boyunca büyük iç göçlere de sahne olmuştu. Bazen bir eyalette görülen açlık ya da siyasi çatışmalar yüzünden halk bir başka eyalete göç etmiş, bazen de bir eyalette başgösteren ayaklanmaların sonucunda kitlesel ölümler olunca boşalan yörelere başka eyaletlerden göçenler olmuştu. Bu tip göç hareketleri 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar zaman zaman Sichuan'la Hubei ve Shanxi eyaletleri arasında meydana geldi. Hubei'da meydana gelen bir ayaklanmanın ardından boşalan bölgelere bu iki eyaletten insanlar gelip yerleşiyorlardı. 19. yüzyılın ikinci yansında benzer göç hareketleri Taiping ve Nian ayaklanmalarının ve Shanxi'de başgösteren açlığın ardından görüldü. Ancak 19. yüzyılda bütün bunlara, bir de dış göç eklendi ve Amerika, Kanada, Avustralya gibi sanayileşen ülkelere doğru bir işgücü göçü başladı.

Nankeng anlaşmasını diğer Batılı devletler ve Rusya'yla yapılan ve benzer ayrıcalıkları onlara da veren ticaret anlaşmaları izledi. Ancak bu yeni anlaşmalar, İmparatorluğun siyasal iradesini daha da sınırlandıran önemli bazı ekler içeriyordu. Örneğin ABD ile yapılan anlaşma, suç işleyen Çinlilerin Çin, Amerikalıların ise Amerikan yasalarına göre ve Amerikan yetkililer tarafından yargılanacağı koşulunu getiriyordu. Bu koşulların yarattığı ortamda, Batılı tüccarlar 1840'larda bütün güçleriyle Çin pazarına saldırarak, Sheffield imalatı çatal bıçaklardan Londra'da yapılmış piyanolara kadar ellerine geçirebildikleri her şeyi satmaya çalıştılar. Bu ürünlerin çoğu alıcı bulamadıysa da, geniş bir pazar bulan Lancashire pamukluları, Osmanlı İmparatorluğu'nda, Hindistan'da zaten doğurmaya başlamış olduğu sonuçları Çin'de de yaratmakta gecikmedi; yerel zanaatlar hızla gerilemeye başladı.

Ancak orta vadedeki gelişmeler açısından, anlaşmalar sürecinin en önemli sonuçlarından biri, Fransa temsilcisinin 1844'te Çinli yetkilileri katoliklerin misyonerlik faaliyetlerine, kilise, okul ve yetimhaneler açmalarına izin vermeye ikna etmesiydi. Herhangi bir Batılı devletin elde ettiği ayrıcalık neredeyse otomatik olarak diğer devletlere tanındığından, aynı izin protestan misyonerlere de verildi. Bu şekilde yoğunlaşan dinî propaganda kırda yaygınlaşmakta huzursuzluğa, 19. yüzyılın ikinci yarısı boyunca hem bir ifade aracı hem de bir hedef sağlayacaktı.

1895'de Japon yenilgisinden sonra, İngiltere, Fransa ve Almanya'nın da daha önce sahip olduğu imtiyazlı bölgelere ek olarak "kiralık" bölgeler de elde etmesi Çin'de ateşli bir yabancı ve batı düşmanlığı dalgasının yükselmesine yol açtı.Adını üyelerinin boksa benzeyen bir eğitim almasından alan Adil ve Ahenkli Yumruklar adlı gizli örgüt 1900'de bir ayaklanma başlattı. Taiping ayaklanması sırasında öz savunma amacıyla kurulan örgüt, Almanların ülke içinde ilerleyişiyle köylülerden, işsizlerden ve terhis edilmiş askerlerden oluşan geniş bir kitle desteği kazandı. Boksör ayaklanması adıyla bilinen ayaklanmanın ilk kurbanı Alman bakan von Ketteler oldu. Avrupalı misyonerler ve Hıristiyan Çinliler linç edildi, kiliselerle elçilikler ateşe verildi. Batı uygarlığına duyulan öfke, Boksörleri telgraf direklerini yıkmaya ve demiryollarına sabotajlar düzenlemeğe kadar götürdü. Başlarına sardıkları kırmızı türban ve sicimlerle ayırdedilen Boksörler zaman zaman savaşmaya ara veriyor ve Buda'ya kendilerine yardım etmesi için dua ediyorlardı. İki ay boyunca öldürücü bir sıcak altında süren savaş nedeniyle başgösteren kıtlık karşısında insanlar çareyi kısrak, eşek, çiçek ve ot yemekte buldular. Batılı güçlerin askeri birlikleri 15 Ağustos 1900'de Beijing'e girerek ayaklanmayı kanlı bir biçimde bastırdı."Af yok" nidalarıyla kent sokaklarında misillemeye girişen Batılı askerler İmparatorluk sarayını da yağmalamayı ihmal etmediler. 7 Eylül 1901'de imzalanan bir protokolle Çin'in yüklü bir tazminat ödemesi, gizli derneklerin kapatılması ve Batılı devletlerin Çin'de kalıcı muhafız birlikleri bulundurması kararlaştırıldı. Fotoğrafta sivri başlıklı Almanlar, horoz tüylü şapkalarıyla İtalyanlar, deri başlıklı Ruslarla birlikte görülen İngiliz Hindistan'ı ve fransız Hindiçini'nden yerli askerler, yaklaşık yarım asır sonra başkaldıracakları sömürgeci güçlerin yedeğinde olmaktan en azından o zamanlar mutlu görünüyorlardı.

Göksel Barış İmparatorluğu

Ancak Hong Shui Chuan'ın (Hung Şuyçuan) Hıristiyanlıkla tanışması, dinî propagandaya verilen bu resmî izinden önce gerçekleşmişti. Hong Shui Chuan, Kanton'un *hinterlandı* olan Kuangsi (Kuangşı) eyaletindendi ve çocukluğundan beri *mandarin* olmaya hazırlanıyordu. Ancak bu amaçla girdiği sınavlarda başarılı olamamış ancak bu sırada, Kanton'daki sayısız denemelerinden birinden geri dönerken, tanımadığı birinin eline sıkıştırdığı broşür aracılığıyla tanışmıştı. Ertesi yıl tutulduğu ağır hastalık sırasında, ateşli bir halde yatarken, ilahi olduğuna inandığı bir hayal gördü. Büyük bir sarayda yaşlı bir adam eline bir kılıç vererek, bunu şeytanlarla savaşmak ve erkek ve kız kardeşlerini korumak için kullanmasını söylüyordu. Savaşmak üzere saraydan çıkarken de, kendisine "ağabey" diye andığı daha genç bir adam eşlik ediyordu. İyileştikten sonra gördüğü hayali, bir yıl önce edinmiş olduğu protestan broşür aracılığıyla yorumlamaya karar verdi. Yaşlı adam Tanrı'ydı, Hıristiyanlığın Tanrı'sı; "ağabey" ise İsa Mesih'ti. Bu işaretlerden hareketle Hong Shui Chuan kendisinin de, Tanrı'nın oğlu, İsa Mesih'in küçük kardeşi olduğuna karar verdi. Ancak Hıristiyanlığın kendine özgü yorumunu ilan ettiği 1843'e kadar bu sezgi onu herhangi bir eyleme yöneltmedi. Arada Kanton çevresinde köy öğretmeni olarak çalıştı. Mesajını ilan ettiğinde, ilk önce kendi akraba ve yakın dostlar çevresinden müridler edinerek *Pai shang-ti hui* (Tanrı'ya ibadet edenler) adlı bir örgüt kurdu.

Hong, kuzeyden güney Çin'e, Kuangtang ve Kuansi'ye, 4. yüzyılda göçmeye başlamış ama etnik kimliğini korumuş ***hangka*** (konuklar) topluluğundandı. Mesajı özellikle ilk müridlerinden Feng Yünshan'ın (Fınğ Yünşan) örgütçülüğü sayesinde önce ***hangka*** arasında yaygınlaştıysa da, mülkiyet ortaklığını, kadın erkek eşitliğini vazeden proto-komünist içeriği sayesinde, kısa zamanda geleneksel toplumun proletaryasını oluşturan madenciler ve kömür işçilerinden taraftarlar bulmaya başladı. 1847'de Feng'in kurmuş olduğu *Pai shang-ti hui*'nin 3 bin üyesi vardı. Bu noktada yetkililer müdahale etmeye karar verdiler ve üst düzeyde bir ***mandarinin*** emriyle kamu huzurunu bozmak ve yanlış öğretiler yaymaktan ötürü Feng hapsedildi Hong ise, Hıristiyanlığın doğru bildiği konusunda kuşkuya düşmüş, Kanton'da Amerikalı bir **Baptistten** dersler almaya gitmişti (sözkonusu misyoner, Mr. Issachar Roberts, Hıristiyanlık öğretisini kavrayabileceğinden duyduğu kuşkulardan ötürü, Hong'u vaftiz etmeyi reddetti) Başsız kalmış gibi görünen hareket, artık kendi içinden kendi önderlerini yaratacak dinamizmi **kazanmıştı**. İki kömür işçisi, Yang Xiuqing (Yang Şyuçinğ) ve Xiao Chaogui (Şyan Çaguiy). hareketin sözcüleri olarak genel kabul gördü ve bu noktada itibaren, hareketin kendine çektiği kitle, yoksul köylülerin, toprağını yitirdiği için eşkiyalığa başlamış olanların, eski korsanların, yoksul ***mandarinlerin***, dilencilerin katılmasıyla giderek daha heterojen bir nitelik kazandı. Dahası, Çin köylülüğün geleneksel isyankârlığını barındıran, ***Triad***, *Beyaz Nilüfer*, ***Gökyüzü*** *ve* ***Toprak*** gibi gizli örgütlerle de ilişki kuruldu ve dolayısıyla bu örgütlerin geleneksel ideolojik donanımlarının bir parçası olan Mançu hanedanı düşmanlığı da, hareketin söylemine katıldı Asiler, 17. yüzyılda yeni hanedanın, Çinliler'i aşağılamak için dayattığı at kuyruğu zorunluluğunu protesto etmek için at kuyruklarını kesip saçlarını uzatmaya başladılar.

1851 yılı bir dönüm noktası oldu. Yungan adlı bir dağ kasabasında toplanan asiler, *Taiping* ***tianguo***'yu (Büyük Barışın Göksel Krallığı) ilan ettiler. "Büyük Barış" anlamına gelen *tai ping* yüklü bir kelimeydi; "barış"ın yanısıra "mutluluk", "bereket" ve "eşitlik"i de çağrıştırıyordu. Bir "Göksel Krallık" ilan etmekle zaten hanedanın meşruiyetini sorgulamış, alternatif bir iktidar odağı yaratmış olan ***taiping***ler, eşitlik üzerindeki bu vurgularıyla, yalnızca bir hanedan değişikliği hedeflemediklerini, hiyerarşik rejimin kendisini sorguladıklarını göstermiş oluyorlardı Buna rağmen, kullandıkları simge ve adlandırmalar geleneksel olmaya devam ediyordu. "Tanrı'nın küçük oğlu" Hong Shui Chuan "göksel Kral", harekâtın başından beri yanında yeralmış olan Feng Yünshan "Güney Kralı", onların yokluğunda harekâtı diri tutmuş olan Yang Xiuqing ile Xiao Chaogui ise sırasıyla "Doğu" ve "Batı Kralı" unvanlarını aldılar. Bunlara ek olarak bir de "Kuzey Kralı ve "yardımcı Kral" vardı. 10 bin kişinin biraz üzerinde bir

34 Çin Devrimi'nin Tarihsel Kökleri

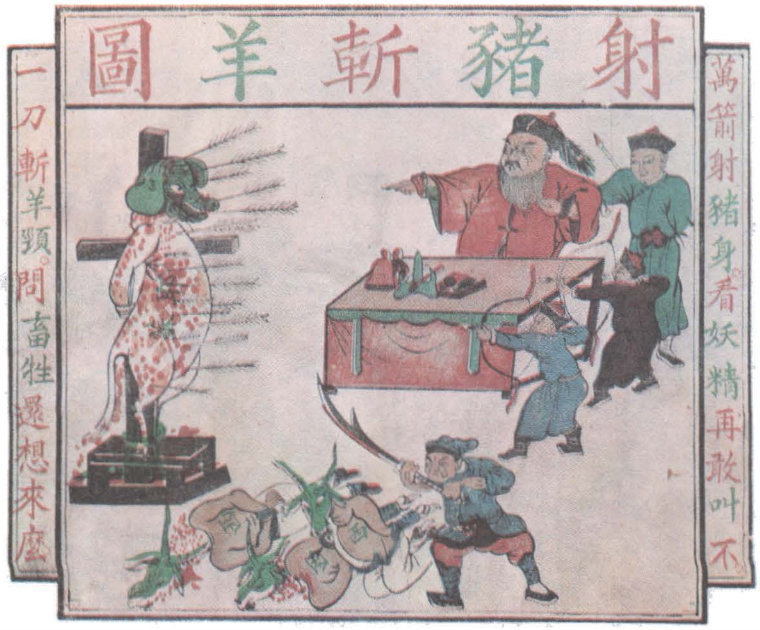

askerî güçle *taiping*ler Kuangsi eyaletini aşarak Hunan eyaleti üzerinden kuzeye, Yangze ırmağı'na doğru ilerlediler. Ele geçirdikleri bölgelerde toprak beyleri ve memurlar öldürüldü, senetler, vergi ve tapu kayıtları yakıldı, fakirlere dokunulmadı. Zenginlerin eşyaları talan edilerek yoksullara dağıtıldı. Her yerde hareket yeni ayaklanma ve katılımlarla güçlendi; Yangze Irmağı'yla Dongting (Dunğting) Gölü'nün kıyısındaki Yozhou'a (Yoçoğ) vardıklarında, su taşıyıcılarının sağladıkları yüzlerce kayıkla, bu kez ırmak üzerinden hareket ederek Hupei eyaletinin başkenti Wuçang'ı kuşattıklarında sayıları 100 bini aşmıştı. Beijing'den yollanan bir ordu da yenildikten sonra, yalnızca Wuçang düşmekle kalmadı, başkentin yolu tamamen açılmış oldu. Ancak *taiping*ler kuzeye ilerlemektense, aşağı Yangtze vadisinin mümbit topraklarına yöneldiler ve güneyin başkentini ele geçirdiler.

Nankeng'in alınmasıyla sona eren *taiping* ayaklanmasının birinci evresi, özellikle asilerin geliştirmiş oldukları popüler askerî tekniklerden ötürü, daha sonraki devrimciler ve halk savaşı teorisyenleri tarafından sürekli olarak incelenmiştir. Güney ve Batı kralları daha askerî harekâtın ilk aşamalarında, ön saflarda çarpışırlarken öldüler. Ancak eski kömür işçisi, Doğu Kralı Yang Hsiu-çing, savaşlar sürecinde çok başarılı bir örgütçü ve stratejist olduğunu kanıtladı. Zaten devrimci bir coşkuyla savaşan kitlenin atılganlığını, çok sıkı bir disiplin içersinde örgütledi; savaş sırasında emir almadan geri çekilen ya da safları terkedenler, subaylar tarafından hemen öldürülüyordu. Erkeklerin yanısıra döğüşen kadın birlikleri ile herhangi bir temas kurmaları yasaklanmıştı. Kamplarda tütün, alkol ve afyon bulundurulmuyordu. Wuçang'ın alınışı sırasında ise Yang bir stratejist olarak başarısını kanıtladı. Kazdırdığı uzun bir tünelin ucunda bir mayın patlatarak, şehrin alınmasını sağladı.

1853'te Nankeng'in ele geçirilmesi üzerine Çin İmparatorluğu kesin bir şekilde iki başlı bir görünüm kazandı. Naiping'i ele geçiren Hong, "Göksel Hanedanın Toprak Sistemi" adlı altında bir toprak reformu fermanı yayınladı. Geleneksel köylü ütopyacılığından esinlenmiş bir ilkel komünizmin ifadesi olan fermanda "Gökler altındaki toprakların tamamı, gökler altındaki insanlar tarafından birlikte işlenecek. (...) Toprak herkes tarafından işlenecek; pirinç herkes tarafından yenecek; kıyafetler herkes tarafından giyilecek; para, herkes tarafından harcanacak. Eşitsizlik olmayacak ve kimse yiyeceksiz ya da yakıtsız kalmayacak. Erkek olsun kadın olsun, 16 yaşın üzerindeki herkese toprak verilecek" deniyordu. Zanaatlar için de benzer bir kolektivist süreç öngörülüyordu; üretim "zanaatkâr taburları" tarafından birlikte yapılacak, ürünler ise herkes tarafından paylaşılmak üzere devlet hazinesine aktarılacaktı.

İkinci Afyon Savaşı

1850'lerde Mançu hanedanını tehdit eden yegâne unsur *taiping* ayaklanması değildi. Yalnızca merkezî hükûmet değil *mandarin*lerin de büyük bir bölümü, Nankeng anlaşmasının ve onu izleyen diğer anlaşmaların hükûmlerinin uygulanmasının kendi iktidarlarını aşındıracağına emindi. Bu yüzden akerî baskının hafiflediğine inandıkları andan itibaren, anlaşmanın koşullarına uymamanın yollarını arıyorlardı. Örneğin, anlaşmalara göre her limanda, ticari ateşelikler limandan sorumlu olan müfetişle sürekli olarak görüşebilecekleri halde, Kanton'da İngilizler de Amerikalılar da *mandarin* Ye ile tek bir görüşme dahi elde edememişlerdi. Dahası Anlaşmalar yabancılara liman şehirlerinde yerleşme hakkını tanıyorlardı ancak Batılılar bu hakkı surların içinde yerleşmek diye yorumlarken, Çinli yetkililer ancak surların dışındaki bölgelere izin veriyorlardı.

Bu kısmî huzursuzlukların berisinde çok daha yapısal sorunlar vardı. Anlaşmalar, Batı sermayesine umulan dev pazarı sağlayamamıştı; Çin pazarının gerçekten açılabilmesi için yine askerî güce başvurmak gerektiği görüşü ilgili ticari çevreler arasında giderek yaygınlık kazanıyordu. Ancak yeniden silahlı çatışmaya ve İkinci Afyon Savaşı'na yol açan sorun, giderek hasmane bir nitelik kazanan gündelik Çinli-Batılı ilişkileri çerçevesinde çıkması kaçınılmaz olan şiddet olaylarının nasıl denetleneceği ve sorumluların kimin tarafından cezalandırılacağı ile ilgili olarak patlak verdi. 1856 yılında, Kanton'da Çinli yetkililer Britanya bayrağı taşıyan *Lorcha Arrow* adlı geminin tayfalarından oniki Çinli'yi, korsan zanlısı olarak tutukladılar. İngilizler tayfaların derhal iadesini istediler. Olayın hukuki yönü tartışmalı idi; gemi Britanya bayrağı taşıyor olmakla birlikte, Hong Kong limanında aldığı ruhsatın süresi sona ermişti, üstelik sahibi de bir Çinliydi. 1857 sonunda İngilizler Kanton'u önce bombardımana tuttular, sonra yağmaladılar, sonra da işgal ettiler. Bu şekilde başlayan ikinci Afyon Savaşı'nı birincisinden ayıran önemli bazı farklar vardı. Birincisi, Kanton'un bombardımanı ve işgali sırasında, 1839'un aksine hiçbir ciddi direnişle karşılaşılmamıştı. O kadar ki, bombardıman için İnci Irmağının sığ sularındaki limana girmeye çalışan savaş gemilerinden biri karaya oturunca, tayfalar çevredeki Çinliler'den yardım istemiş, onlar da ertesi gün şehirlerini topa tutacak gemiyi, halatlarla çekerek kurtarmışlardı. Dönemin *Times* muhabiri bombardıman karşısında Çinlilerin tepkilerini şöyle anlatıyordu: "Bu tuhaf, vurdumduymaz ve vakur insanlar, sanki bizim buradaki mevcudiyetmizi görmezlikten gelmek istermiş, c anımızın gitmek isteyeceği zamanı bekliyorlarmış gibi davranıyorlar. Müfettiş Yeh her zamanki hayatını sürdürmeye devam ediyor. Dün sabah, 400 kafayı daha kesip, şehrin güney kapısında teşhir etti. Önderlerimiz de, düşmanın bu kararlı, çocuksu ve çaresiz inadı pasif direnişi- karşısında şaşırmış görünüyor". İki savaş arasındaki ikinci bir önemli fark ise, bu kez Çinliler'e karşı savaşanların Britanya güçleri ile sınırlı kalmaması idi. 1856 yılında, iç bölgelere giden bir Fransız misyoneri, bulunduğu yerdeki yerel *mandarin*in de onayıyla idam edilmişti. Bu olay üzerine Britanya'nın Çin'in başkentine düzenleyeceği cezalandırıcı sefere kendi askerî birlikleriyle katılmaya karar verdi. Ancak 1857'de Hindistan'da patlak veren büyük ayaklanma, o yıl İngilizler'in Çin'e askerî birlik sevkedebilmelerini olanaksızlaştırdı. Sefer ancak 1858'de başlayabildi. Diğer büyük güçler, Amerika ve Rusya, Çin'in daha serbest bir ticaret anlaşmasına zorlanması gerektiğini ilkece kabul ediyorlar, ancak askerî harekâta karşı çıkıyorlardı.

1858 yılında, Amerikalı ve Rus temsilcilerin gözlemci olarak bulunduğu İngiliz ve Fransız savaş gemilerinden oluşan bir filo, kuzeye çıkarak, başkent Beijing'in içinde bulunduğu Chili (Çıhlı) eyaletinin kıyısındaki Dagu kalelerini topa tuttular. Operasyon bir hafta sürdü; ancak

1807'de Londra Misyonerler Topluluğu, Muhterem Robert Morrison'u, henüz çok sınırlı olan ilişkileri güçlendirmek amacıyla Çin'e gönderdi. Fakat bu ilk çalışmalar, dinin yayılmasından çok Çinlilerle Batılıların arasındaki ticari ilişkilerde tercümanlık yapmak anlamını taşıyordu. Ticari şirketlerin birçoğu ilişkilerini bu misyonerler aracılığıyls kuruyorlardı. Bu amaçla, Morrison'un başını çektiği bir grup misyoner yaptıkları saha çalışmalarıyla bir sözlük hazırladı. Dil bilen misyonerlerle şirketler arasında her iki tarafın da yararına kurulmuş ilişkilerin en iyi bilineni afyon ithal eden şirketlerin en büyüğü olan Jardine & Matheson'la bildiği lehçelerin sayısı ile ünlü Prusyalı misyoner Karl Friedrich Augustus Gützlaff arasında kurulanıydı. Onu tanıyan İngiliz hükûmet görevlilerinden birinin "onu en iyi tanıyanlar, ona en az güvenenlerdir" diye betimlediği Gützlaff, Birinci Afyon Savaşı sırasında işgal edilen Tinghai'ye düzeni sağlamakla sorumlu yargıç olarak tayin edilmişti. Ancak Çin yönetimi altında önceleri misyonerlerin fazla imtiyazı yoktu; imparatorluk yönetimi, çalışmalarını ne engelliyor ne de destekliyordu. Bu durum 1844'de Nankeng anlaşmasına yapılan eklemelerle birlikte değişti ve misyonerlere pek çok imtiyaz tanındı. Bu tarihten sonra tercümanlık gibi işlevleri giderek azalmaya, buna karşılık Batı kültürünün hızla yayılması görevi ön plana çıkmaya başladı. Bu yayılmanın başlıca araçlarından biri resimde görülen türden yetimhanelerdi.

34 Çin Devrimi'nin Tarihsel Kökleri

Çin köylülerinin Batıyla en uzun süreli ve yakın ilişkisi misyonerlikle başladı ve bu ilişki sürekli gergin bir durumdaydı. 1890'lara doğru misyonerlere karşı girişilen eylemler giderek hızlandı, misyoner binaları saldırıya uğrayıp tahrip edildi. 2 Eylül 1891'de I-ch'ang'da bir kalabalık Amerikan Protestan Kilisesini, İngiliz Konsolosluk binasını, İngiliz Gümrük Müfettişliğinin ikametlerini, İmparatorluk Liman Gümrük İdaresinin bir bölümünü yaktı. Yoksul şehirlilerin ve köylülerin gerçekleştirdiği bu eylemler, yerel orta sınıf tarafından da, Wu-sung demiryolunda ve San-yuan-li vakasında olduğu gibi, destekleniyor ve hatta yabancılara karşı köylüler kışkırtılıyor. Bazı durumlarda gizli örgütler ki bunlar geleneksel olarak orta sınıfın düşmanları olarak görülüyordu, dahi bu tür eylemlere karışıyorlardı. Örneğin Abiler Derneği'nin kesin olmamakla birlikte Eylül 1891 olaylarının arkasında olduğu söyleniyordu. "Pirinç Hıristiyanları" diye adlandırdıkları Hıristiyanlığı benimseyen Çinlilerdense nefret edip onları lanetliyorlardı. 1890'lı yıllarda yapılmış bu iki tahta baskı Hıristiyanlığa karşı düşmanlığı simgeliyor (solda). Yıldırımlar tanrısı "Ta-hsi"yi (Büyük Batı) simgeleyen keçi ve "Ye-su"yu (İsa) ve "Chiao-t"u (takipçileri) simgeleyen domuzları öldürüyor. Sağda domuz olarak gösterilen İsa çarmıha gerilmiş ve keçi olarak gösterilen takipçilerin ise kafası uçurulmuş.

bu sırada Rus donanması da Dagu bombardımanın sona ermesinden hemen sonra Doğu Sibirya'da Aigun'u topa tutmuş ve oradaki Mançu elçisini, Amur ırmağı çevresindeki ihtilaflı toprakları Rusya'ya bırakmayı kabul etmeye zorlamıştı. Sonunda Çinli yetkililerle donanma komutanları ile Rus ve Amerikan gözlemciler arasında Tiancen (Tiyantsın) anlaşması imzalandı. Birinci Afyon Savaşı'nı sona erdiren Nankeng anlaşması afyon ticaretine dair hiçbir hüküm içermiyordu; yalnızca ticaretin engellenmeyeceği konusunda taraflar yazılı olmayan bir anlaşmaya ulaşmışlardı. O dönemde emperyalist hükümetlerin afyon ticaretini kendi kamuoyları karşısında meşrulaştırma konusunda çekecekleri güçlükten ötürü böyle bir çözüm benimsenmişti. Tiancen barışı, afyon ticaretini açıkça yasallaştıran bir hüküm içeriyordu; aradan geçen 16 yıl içinde, sömürgecilik ve onun ideolojik payandası olan ırkçılık artık yalnızca devletler düzeyinde benimsenen bir politika olmaktan çıkmış, toplumsal bir meşruiyet kazanmıştı.

Ancak barış görüşmeleri sırasında en çok sorun çıkaran konu afyon ticareti olmadı; sorun çıkaran konu 1793'te Lord Macartney'in dile getirdiği taleplerle aynıydı. Yabancıların ticaret yapabileceği limanları sayısı 10'a çıkarılabilir, hatta bunlara Yangze üzerinde kıyı şehri olmayan dört şehir de eklenebilirdi ama Çinliler, Beijing'de daimi yabancı temsilciliklerin bulunmasını ve İmparator'a, diğer devlet başkanları ile biçimsel düzeyde eşit bir statü verilmesini kabul edemiyorlardı. Şartlar ancak Britanya donanmasına kumanda eden Lord Elgin, görüşmelerde Çin'i temsil eden *mandarin*leri doğrudan Beijing üzerine yürümekle tehdit edince, o zaman da ancak kâğıt üzerinde varolacak Beijing'de temsilci bulundurma hakkının fiilen uygulamaya konmayacağına dair bir teminat verilince, kabul edildi. Ancak anlaşmanın bir yıl sonra Beijing'de onaylanması gerekiyordu. Bu iş için gelmekte olan heyet yine Dagu kalelerinde durduruldu; çıkan çatışmada İngilizler o güne kadar alışık olmadıkları kadar çok zayiat verdiler -85 ölü, 345 yaralı. Bunun üzerine 1860 yılında, Britanya ve Fransa, kısmen Hintliler'den oluşan 11 bin kişilik bir İngiliz ordusu ve 7 bin kişilik bir Fransız ordusuyla, o güne kadar Çin'de kullanmış oldukları askerî gücü kat kat aşan bir ordu çıkardı. Üstelik bu sefer ordu, donanmayla Chili'ye taşınmayacak, daha güneydeki Şangay'da karaya çıktıktan sonra .Beijing'e ilerleyecekti.

Bu dönemde Batılılarla *taiping*ler arasında sıkışmış olan Çin yönetimi o kadar çaresiz kalmıştı ki, Kiangsu valisi, işgal ordusundan *taiping*lere karşı yardım istedi. Fransız komutanının buna yatkın olmasına karşın, İngiliz komutanın ısrarıyla ordu, yolda, geçtiği kasaba ve şehirleri yağmalayarak hızla önce Taku Kalelerine daha sonra da Beijing'e doğru ilerledi. Ancak Beijing'in işgal edilmesi, yönetimde İmparator'un halkından intihar etmediği için özür dilediğini açıklayan bir ferman yayınlamasına yol açacak büyük bir şoka yol açtıysa da, işgal güçleri için yeterli değildi. İngiliz ordusu, Britanya'nın diplomatlarının esir alınmasını cezalandırmak üzere İmparator'un Beijing yakınlarındaki Yazlık Sarayı'nı, önce yağmaladıktan sonra yakmaya karar verdiler.

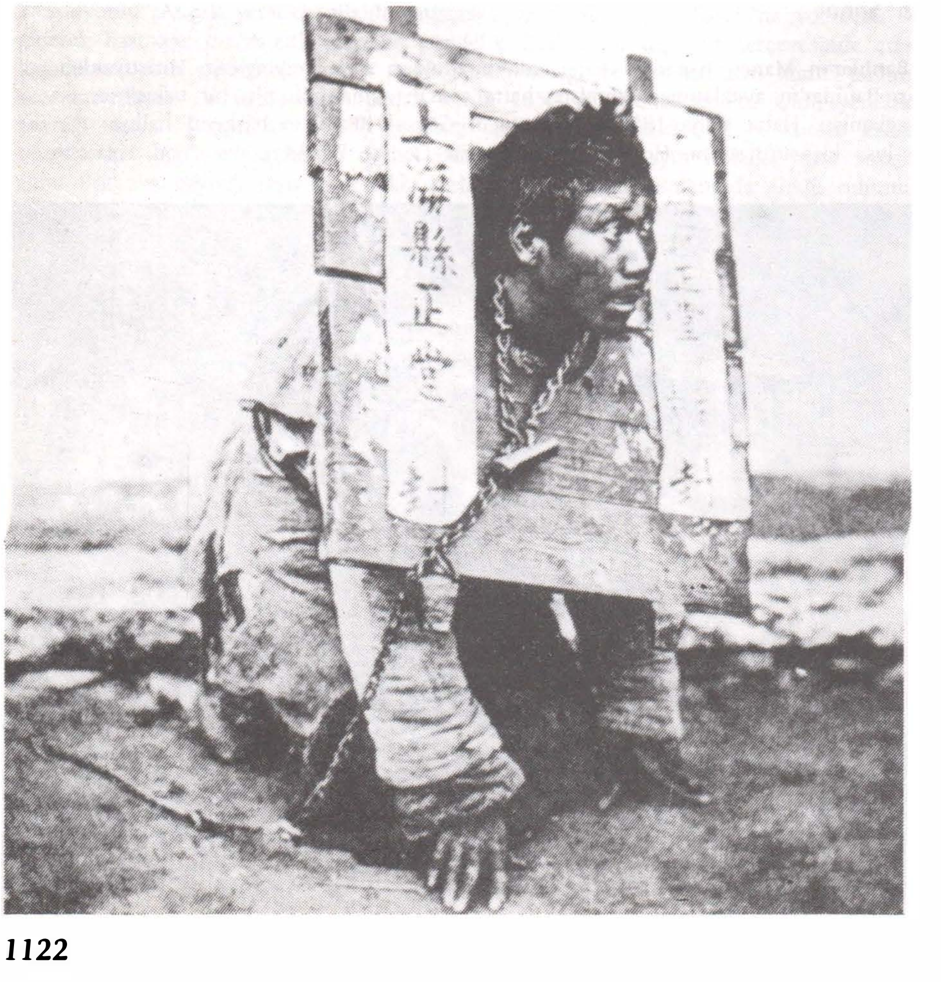
Taipinglerin Sonu

Başlangıçta Batılılar'ın Mançu hanedanı karşısında duydukları öfke, *taiping*lerin Hıristiyanlığı gibi unsurlar, Batılılar'ın ayaklanmaya tarafsız, hatta zaman zaman olumlu bir bakışla bakmasını sağlamıştı. Hatta, daha 1853'te Nankeng'in Göksel Krallık'ın başkenti haline gelmesinden kısa bir süre sonra, Hong Kong valisi Sir George Bonham, resmî bir ziyarette

bulunmuş ve büyük bir sıcaklıkla karşılanmıştı. Kendilerini protestanlara daha yakın hisseden *taiping*ler başlangıçta aynı sıcaklığı katolik uluslara ve özellikle, Fransızlar'a göstermediler. 1853'te cizvitler'in Paskalya ayinini basarak cemaati Göksel Kral'a dua etmeye zorlamaya çalıştılar. Ancak 1853 sonuna varıldığında, Nangken'i ziyaret eden Fransız heyetinin çevirmeni, katolik bir papazdı ve *taiping*ler tarafından "aynı Tanrı'ya ibadet ettiklerinden ötürü yalnızca dost değil kardeş oldukları" sözleriyle karşılandı. Bu dönemde, *taiping*lerin Mançular'a tercih edilebilecek bir müttefik, dolayısıyla desteklenmesi gereken bir güç olduğu görüşü, resmen benimsenmese de, birçok Batılı'nın zihnini çeliyordu. Dolayısıyla Göksel Krallık'ın ilk yıllarında *taiping*ler için eden asıl tehlike Batılılar değildi. Resmî Çin ordusunun da, *taiping*ler karşısındaki zayıflığı da Nankeng'in fethine kadarki süreçte açıkça kanıtlanmıştı. *Taiping*leri tehdit asıl tehlike içseldi. İlan ettikleri toprak reformunu uygulayabilecek idari aygıttan yoksunlardı; dolayısıyla, yapılabildiği kadarıyla toprak dağıtımından yararlananlar yine kırın geleneksel seçkinleri olmuş, bu ise *taiping*lerin popüler tabanı kısa sürede aşınmaya başlamıştı. Diğer yandan önderlik düzeyinde giderek sertleşen bir rekabet yaşanıyordu. Göksel Kral, kendisini neredeyse tamamen saraya kapatmış, kurduğu haremle oyalanıyordu. Seyrek olarak sokağa çıktığında da, yoldan geçen herkesi diz çökmeye zorlayan 64 koruyucu tarafından korunuyordu. Benzer bir saygının diğer krallara da gösterilmesi gerekiyordu. Askerî başarılarından ötürü hiyerarşideki yeri giderek yükselmiş olan ve Tanrı ile Ruh-ül Kudüz aracılığıyla özel bir dille haberleştiği iddia edilen Doğu Kralı Yang Xiuqing, 1853 sonunda, Hong Şuichuan'ın cariyelerinden birini tekmelemiş olduğu için 40 bambu vuruşuyla cezalandırılması gerektiğine dair bir ilahi mesaj aldığını bildirdi; Hong cezaya boyun eğeceğini bildirince, Yang cezanın bağışlandığını bildirdi. Bu içsel zaafların askerî düzeye yansıması ilk kez 1855'te gerçekleşti. O yıl kuzeye yollanan ve Tientsin yakınlarına kadar ulaşan sefer püskürtülmekle kalmadı, İmparatorluğa sadık güçlerin başarılı komutanı Tseng Kuofan, Wuchan ve Hanyang'ı geri aldı. Tseng'in komuta ettiği güçler resmî ordu birlikleri değildi. Merkezî hükümet ayaklanmayı bastırmanın gerektirdiği malî kaynakları yaratabilmek için, 1853'te bölgelerarası ticarete gömrük vergisi koydu. Bu yalnızca, ticareti olumsuz yönde etkilemekle kalmadı, neredeyse bin yıldan sonra vali ve genel valilere hatırı sayı bir malî özerklik tanıyarak feodal eğilimleri yeniden harekete geçirdi. Tseng Kuofan bu yeni kaynaklarla özerk ve yerel bir ordu kurmuş *mandarin*lerin en ünlüsüydü ama tekil bir örnek değildi. Yenilgi *taiping* önderliği içindeki çatışmaların daha da sertleşmesi sonucunu doğurdu. Göksel Kral'ın yenilgi karşısındaki ilk tepkisi, yenilen ordunun komutanlarının başlarını kestirmek oldu. Daha sonra Yardımcı Kral Shih Tak'ai, Yangze havzasında yeniden *taiping* egemenliğini kurduysa da, artık çelişkiler kontrol altında tutulan bölgenin kendi içinde parçalanmasına yol açma derecesine gelmişti. Shih Tak'ai'in başarıları karşısında Doğu Kralı Yang, kendisine Göksel Kral'la aynı statünün verilmesini, yani Tanrı'nın Oğlu olarak tanınmayı talep etti. Bunun üzerine Hong, Kuzey Kralı Wei Cha'nghui'yle Yardımcı Kral'a, derhal askerî harekâtlarına ara verip Nankeng'e geri dönmelerini buyurdu.

Dul İmparatoriçe Zi Xi; 1800'lerin sonlarına doğru gelişen reform hareketlerini acımasızca bastırmış, İmparatorun haremindeyken bir erkek çocuğu doğurarak İmparator'un ikinci karısı olabilmiş Çin imparatoriçesi. Geleneksel Çin İmparatorluğuna bağnazca bağlılığı, reform hareketlerini desteklemekle kalmayıp bizzat kendisi bir reform programı hazırlayarak uygulamaya çalışan 27 yaşındaki üvey oğlu İmparator Guang Xu'ya (Guanğ Şü) karşı bir darbe hazırlamasına ve sayıları hiç de azımsanmayacak ölçüde olan tutucuların desteğiyle darbenin başarılı olması sonucu üvey oğlunu ömrünün sonuna kadar kalacağı bir saraya hapsetmesine neden olmuştur. Guang Xu'nun (Guanğ Şü) hapsedilmesinin ardından birçok reformcu idam edildi. Hıristiyanlığı kabul eden Çinliler en vahşi cezalara çarptırılıp, öldürüldü. Ordunun modernleşmesi, eğitimin yaygınlaştırılması, geleneksel kurallara uygun ceza sisteminin yokedilmesi gibi maddeleri içeren reform programı tamamen yürürlükten kaldırıldı. İmparatoriçe'nin sayesinde reformlar döneminde öncelikle kaldırılması düşünülen boyunduruğa geçirme gibi cezalar yeniden gündeme geldi. Fotoğraftaki adam boyunduruğa geçirilmiş bir hırsız, boyunduruğun çerçevesine hırsızın suçları yazılmış.

34 Çin Devrimi'nin Tarihsel Kökleri

İmparatorluğun son yıllarında Çin'de günlük hayat resimden hemen görülebileceği gibi son derece mütevazı standardlara dayanmaktaydı. Çin'in herhangi bir küçük kentinde öğleye yakın bir saatte, birbirinden bütünüyle bağımsız üç mesleği açık havada icra eden üç esnaf ve müşterileri: Açık hava mutfağında sanatını icra eden bir gezgin aşevi, bir dilekçeci ve bir berber. Herbiri Çin'in uzun geçmişi içinde şekillenmiş olan iş bölümü içinde mesleklerinin gereğini yapıyorlar. Çin'de halkın son derece düşük olan hayat standardına uygun olarak en düşük fiyat, dolayısıyla en düşük maliyetle bu hizmetlerin görülebilmesi mümkün olduğu kadar az donanım kullanmayı zorunlu kılıyor. Bu yıllarda beş kişilik bir Çinli ailenin geçinebilmesi yılda yaklaşık 80 dolar gerektiriyor ve bunun yüzde sekseni yiyeceğe yatırılıyordu. Dilekçecinin önünde oturanın bir kadın olması çok doğal olmalı. Çünkü Çin'de kızlar toplumsal statü olarak evde oğlan çocukların gerisinde bir yere sahiplerdi ve kadınların eğitilmesi geleneksel olarak hemen hemen hiç hesaba katılmayan bir durumdu. Eğer böyle bir eğitim edinilebilse bile yaygın bir halk eğitimi sisteminin yokluğunda binlerce karmaşık ideogramdan oluşan yazılı dili sökmek erkekler için bile yaygın ve sık raslanılan bir durum değildi. Bu durum ister istemez devlet ya da toplumla bireyin ilişkisini bir dizi aracılar dolayımıyla kurmasını gerektiriyordu. Dilekçeci bunların ilk sırada gelenlerindendi. Kadının ayakları görüleceği gibi, geleneksel adetlere uygun olarak cendere içinde küçültülmüş ve bu nedenle herkes ayakta durur veya çömelirken oturmak zorunda. Ayak küçültme adeti, geriliğin en gözle görülür simgesi olarak Çinli reformcuların en şiddetle karşı çıktıkları geleneklerden biriydi. Bu adetin nereden kaldığı tam olarak bilinmemekle birlikte, saray dansözlerinin, daha iyi dansedebilmek için başlattıkları ve genç yaştan başlayarak çalışmak zorunda olan en yoksul sınıfları dışında tüm topluma bir statü simgesi olarak yayıldığı genellikle kabul edilirdi. Erkeklerin saç uzatmaları da bir toplumsal bağlılık simgesi olduğundan bütün ergin Çinli erkeklerin özellikle toz toprak içinde çalışıyorlarsa, uzun saçlarını yıkamak ve taratmak için sıkça berbere başvurmaları gerekiyordu. Çinliler bu yıkama işlemleri için kullandıkları sabundan çok bugünkü deterjanları andıran, bitkilerden elde edilmiş kremleri ve sıvıları kullanıyorlardı.

Başkente ilk ulaşan Wei Changhui (Vey Çanghuiy) oldu ve ilk işi de Doğu Kralı Yang'ın sarayını basarak ailesi ve maiyeti ile birlikte kendisini de öldürmek oldu. Daha sonra, yaptığı işten duyduğu pişmanlıktan ötürü bütün kamuoyu önünde kırbaçlanmaya hazır olduğunu ilan ederek Yang'ın bütün dost ve yandaşlarını gösteriye çağırdı. Günü geldiğinde saray kapısındaki nöbetçiler tarafından silahsızlandırılan yaklaşık 20 bin seyirci, iç avluya girer girmez, hazır bekleyen Wei'nin askerleri tarafından biçildi. Olayın dehşeti karşısında Güney Kralı da *Taiping*lerden tamamen koparak güneybatıya çekildi. Yalnız başına kalan Wei ve taraftarlarının da Hong tarafından öldürülmesi güç olmadı. *Taiping*lerin bu dönemdeki davranışlarına egemen olan şiddet, yalnıza birbirleriyle süren rekabetlerinin bir boyutu değildi. *Taiping* yönetimi halkla ilişkisinde de, şiddete giderek daha sık başvuruyordu. Örneğin, Chekiang vilayetinde dağlarda yuvalanmış bir karşı-devrimci çetenin bir *taiping* birliğini düşürdüğü pusuya misilleme olarak, bütün nüfusu öldürüldükten sonra 10 bin kişilik bir kasaba yerle bir ediliyor, içinde yeraldığı vadi yakılıyordu. Diğer yandan Batılıların *Taiping*lere karşı tavrı da zaman içinde bariz bir biçimde değişti. Bunda *taiping*lerin Batılıların beklediği istikrarı sağlayamayacağı sezgisinin olduğu kadar, İkinci Afyon Savaşı'nın sonuçlanmış olmasının da payı vardı. Britanya, bütün taleplerini kabul etmiş bir Mançu hanedanını, afyon ticaretini yasaklayan, kendi topraklarındaki herkesin Çin yasasına tâbi olmasında ısrarlı olan bir *taiping* iktidarına tercih etti. Batı desteği Taipinglerin yenilmesinde kesin etken olmadı ama batılılar buharlı gemilerle imparatorluk güçlerini taşıdılar, bazı birlikleri modern tekniklere göre eğittiler. Hatta, daha sonra Sudan'da Mehdi ayaklanmasında ölecek olan İngiliz subayı G.G.Gordon (Sonradan Çinli Gordon diye anılmıştır) karma bir birliğin komutanı olarak vazife yapmıştı.

1864'de Nankeng düştü. Şehrin ele geçirilmesi sırasında öldürülenlerin sayısı Zeng Kuofan'ın (Dzing Guofan) kendi tahminine göre yüzbini aşmıştı. Hong zaten daha kuşatma başlamadan intihar etmişti. Asilerin çoğu da liderleriyle birlikte intihar etti. Bir dokunulmazlık anlaşması yaparak teslim olanlar da, anlaşmaya rağmen idam edildiler ve böylece 70 yıl sonra başka bir halk savaşının perspektifinden bakıldığında, *taiping*lerin bir devrim provası gibi görünecek iktidarı sona erdi.

Diğer Ayaklanmalar

Taipingler ile bütün Çin'i sarsan bir sonraki büyük ayaklanma olan Boksörler hareketi arasında en önemlisi *Nian* (Nyen) ayaklanması olan bir dizi toplumsal mücadele yaşandı. Aslında *Taiping*ler ile eşzamanlı olan *Nian* hareketi, 1853 ile 1868 yılları arasında, geleneksel ayaklanma modeline daha yakın bir seyir izlemiştir. İmparatorluk güçlerinin *Taiping*lerle meşgul olmasının yarattığı ortamı değerlendirerek, merkezî otoritenin esasen zayıf olduğu Huai (Huay) Nehri bölgesinde harekete geçen *Nian*'ler zenginleri ve memurları öldürerek yoksulları korumuşlar ve sonuna kadar basit bir örgütlenmeyle yetinerek bürokrasi kurmaya yönelmemişlerdir. Böylece istihbarat sistemleri, savaş taktikleri ve halktan aldıkları destek canlılığını korumuştur. Ancak Nian hareketi de bölgesel kalmış ve bu nedenle diğer köylü

hareketleri gibi boğulmuştur. Hatta isyan liderleri belli zamanlarda biraraya gelmiş olsalar da genel olarak "toplumsal eşkiyalık" diye anılan model hakim olmuştur.

Yine de büyük dalganın etkisi altında kuzeybatıda Yunnan'daki büyük Müslüman ayaklanmaları (1853-73) ile 1854-72 yılları arasında Kweichow'da Miao (Myav) isyanı gelişmiştir. Her ikisi de etnik ve dinî azınlıkların hareketi olmakla birlikte sosyal temelleri köylülüğe dayanıyordu. Bunların ötesinde Kanton ve Szechun'da eşzamanlı ama bağımsız hareketler meydana geldi. Birbiriyle bağlantılı olmayan, hatta tanımlanabilecek ortak hedeflere dahi sahip olmayan bu hareketler hiçbir zaman birleşik bir eylemliliğe dönüşemedi. Tek tek tecrit oldu ve büyük kan dökülerek yenildi. On milyonlarca kişi öldürüldü, hatta o kadar ki, bazı yörelerdeki nüfus azalışı yüz yıl sonraki 1953 sayımında bile göze çarpıyordu.

1850-1870 dalgası sona erdikten sonra, yaklaşık otuz yıllık bir ara dönem yaşandı. Ne var ki bu dönem asla bir mutlak sükun devresi sayılmamalıdır. Sayısız gizli dernek ve mezhep örgütlenme çalışmalarını aralıksız sürdürmüş, isyanlar yer yer patlak vermiştir. Ne ki bu yeni isyanlar sayıca çok olmakla birlikte daha küçük boyutlu olmuşlardır. 1860-70 yılları arasında dört bölgede 42 isyan olmuştur. 1870-85 arasında 8 bölgede 51 isyan meydana gelmiş, bu sayı 1885-95 arasında 22'ye düşmüş, ama 9 bölgeye dağılmıştı.

Devlette Reform ve Muhafazakârlık

1861 bir çok bakımdan Mançu hanedanı ve hatta genel olarak bürokratik rejimin kendisi için bir dönüm noktası oldu. 22 Ağustos 1861'de İmparator Xien Feng, Beijing'i işgal eden Batılı güçlerden kaçtığı Jehol'de öldü. Ölmeden önce üç Mançu prensini beş yaşındaki oğluna vasi tayin etmişti. Vasilerin ilk işi, tahtın varisinin annesi, cariye Yehonala'yı oğlunun eğitimiyle ilgilenmekten meneden bir ferman yayınlamak oldu. İmparator'un son yıllarında Yehonala'nın gücü giderek artmıştı. Şimdi de ikincil bir role razı olmaya niyetli değildi. Çocuk kralın eşini de razı ederek Beijing'deki Prens Kung'a bir mektup yazdı ve cenazeden önce varmak üzere Beijing'e doğru yola çıktı. Vasiler heyeti cenazeyle birlikte Beijing'e vardıklarında, Yehonala ve Prens Kung hazırdı. Tutuklanan vasilerden biri idam edildi; öteki ikisine kendilerini asma izni verildi. Onların yerine çocuk kralın eşi ve Cixi (Tsişi) adını alan Yehonala vasi tayin edildi.

Bu saray entrikasının berisinde, 1860'lardan 19. yüzyıl sonuna kadar Çin'in yüksek bürokrasinin hayatının merkezî eksenini oluşturacak çatışma, reformcularla muhafazakârlar arasındaki çelişki yatıyordu. Kendisini asma izni verilen Prens I, geçmişte Batılılara karşı daima sertlik yanlısı olmuş, Tiancen barışını onaylamak üzere Beijing'e gitmekte olan batılı diplomatların tutuklanmalarında başrol oynamış kişilerden biriydi. Prens Kung ise, İmparator'u Beijing önündeki işgal ordusu ile uzlaşmaya razı etmişti. Yazlık Saray'ın uzlaşmadan sonra yakılması, İmparator'un Kung yerine Prens I'yi vasi olarak tayin etmesinde etkili olmuş unsurlardan biriydi. Bu örnekte de görüldüğü gibi, çatışmanın ana temasını Batı'ya karşı benimsenmesi gereken tavır oluşturuyordu. Ancak çelişki kişiler arasında olmaktan çok belli pozisyonlar arasındaki soyut bir çelişkiydi. Kimi zaman aynı kişi farklı konjonktürlerde, çelişkinin ters kutuplarında yer alabiliyordu. Örneğin İmparatoriçe Cixi (Tsişi), en cüretli reformistlerden Prens Kung'un desteğiyle vasi atanmış, daha sonra Kung'u bütün görevlerinden azletmiş, Batılılar'a karşı girişilmiş en muhafazkâr ve şiddetli ayaklanma olan Boksör hareketini desteklemiş, daha sonra da batılı diplomatlarla, onların talep ettiği biçimler içinde eşit ilişkiler kuran ilk Çinli hükümdar sıfatını kazanmıştı. Daha da önemlisi, çelişki bürokrasiyi 19. yüzyıl boyunca parçalamadı; zaman zaman Prens I gibi kurbanlar verilse de, ortak *mandarin* kimliğini zedelemedi; bürokrasi içindeki taraflardan hiçbiri, rakibi ile mücadelesini iki tarafın da meşru saydığı zeminlerin dışına taşırmadı ve Boksör ayaklanmasına kadar, kendi dışındaki halk kesimlerine seslenmedi.

Zi Qiang (Dzi Çyang) Öz-Güçlenme

1860'larda Prens Kung'un temsil ettiği taraf, Batı'nın tekniklerinden, özellikle de askerî teknolojisinden yararlanarak onu yenecek kadar güçlenme perspektifi ifade etmek için Zi Quiang (Dzı Çyang - Öz-Güçlenme) kavramı kullanıyordu. Bu amaçla ilk kez Çin hükümeti 1868'de Amerika ve Avrupa'ya diplomatik bir heyet yolladı. Ayrıca Prens Kung'un etkisinin doruğunda olduğu 1861-72 yılları arasında, özellikle askerî teknoloji alanına önemli yatırımlar yapıldı. 1865'te Şanghay'da Kiangnan Cephaneliği, 1866'da Fouchou'da doklar, 1867'de Tiancen'de makina fabrikası kuruldu.

Kompradorlar

1872'den sonra ise yatırım alanlarında bir çeşitlenme görüldü ve ağırlık silah sanayiinden sivil imalat sanayiine doğru kaydı. Sadece yatırım alanı değil, tarzı da değişiyor, doğrudan devlet yatırımlarının yerini, devlet denetimindeki özel yatırımlar ya da doğrudan doğruya ticari sermayenin yaptığı yatırımlar aldı. Ama asıl yatırım kompradorlar, yabancı firmaların Çin'li temsilcileri tarafından yapılıyordu. Ancak çoğunlukla kompradorlar, tüccarlar ve bu işletmeleri gözeten yüksek devlet memurları, aynı kişi olmadıkları zaman bile, birbirlerine çeşitli akrabalık ve kayırma bağlarıyla bağlı klikler oluşturuyorlardı. Öyle ki pamuklu dokuma sanayiinde 1890 ile 1913 arasında kurulan 26 fabrikanın 9'u büyük memurlar, 10'u

Çin'de milliyetçilik ve cumhuriyetçilik eğilimlerinin gelişmesinde Avrupa'ya, Amerika'ya ve Japonya'ya göçetmiş veya okumaya gitmiş Çinlilerin önemli etkileri oldu. 19. yüzyılın ortalarından sonra çalışmak üzere Çin'den Amerika'ya gidenlerin sayısı çok artmış, 1852'de 25 bin olan Amerika'daki Çinli nüfusu 1867'de 50 bine, 1882'de 132 bine ulaşmıştı. Önemli bir ucuz emek gücü teşkil eden ve kısmen anlaşmalı olarak Amerika'ya getirilen, kısmen de daha iyi yaşam koşulları bulmak umuduyla buraya gelen Çinlilerin büyük çoğunluğu Pasifik kıyılarında yaşıyorlardı. Önceleri Amerikalılar tarafından iyi karşılanmışlardı, fakat sayıları arttıkça Çinlilere karşı tutum hem halk arasında değişti, hem de yasal açıdan Amerikalılardan daha elverişsiz koşullarda yaşamak zorunda kaldılar. Amerika'daki Çinliler, kendi içlerine kapalı bir topluluk oluşturdular, Çin mahallelerinde toplu halde yaşamaya başladılar. Sağdaki fotoğrafta 19. yüzyılın sonlarında San Francisco'daki Çin mahallesindeki bir sokakta günlük yaşam görülüyor. Buraya göç eden Çinlilerin bir kısmı ise, zengin olarak umdukları iyi yaşam koşullarına kavuşmayı başardılar, Amerikan toplumunun değerlerini benimsediler. Küçük yaşta, Hawai'ye yerleşmiş ağabeyinin yanına gelerek burada eğitim gören ve Hıristiyan dinini kabul eden Sun Yatsen de batılılaşmış Çinlilerden biriydi. Daha sonra cumhuriyetçi hareketin önderi olan Sun'un en önemli parasal destekçileri de Amerika'daki zengin Çinliler oldular. Japonya'da okuyan Çinli öğrencilerin de merkezi Tokyo'da olan cumhuriyetçi harekete büyük katkıları oldu. Bu öğrencilerin çoğu, İmparatorluk hükümeti tarafından Japonya'ya öğrenim için gönderilmek üzere seçilmişlerdi, hükümetten burs alıyorlar ve Japonya'daki faaliyetleri buradaki Çinli yetkililer tarafından izleniyordu. Böylesine bağımlı bir konumda bulunan öğrenciler Çin'den çok daha modern bir ülke olan Japonya'da yeni fikirlerle tanışıyorlar, burada uygulanan reformların başarısını görüyorlar ve Çin'deki imparatorluk rejiminin zayıflığının ve geriliğinin farkına varıyorlardı. 1904-1905 Rus-Japon savaşında Japonların güçlü Çar ordularına karşı koymayı başarması, onlar için reform hareketinin Japon ulusunun ne derece güçlendirdiğinin kanıtı oldu. Öğrenciler dernekler kurdular, çıkardıkları gazete ve dergilerde Mançu hanedanını eleştiren yazılar yazdılar, Japonya'ya sığınmış olan cumhuriyetçi liderlerle ilişki kurarak harekete katıldılar. Aşağıdaki fotoğrafta Japonya'da okuyan bir grup Çinli öğrenci görülüyor.

34 Çin Devrimi'nin Tarihsel Kökleri

bürokratların özel ortaklıkları ve 7'si de yine bürokratlarla yakın ilişkileri olan yeni liman kompradorları tarafından kurulmuştu. Sonraki yıllarda Chang Gaishek (Çang Kayşek) yüksek bürokratları da dört büyük banka yoluyla ekonomiye hakim olmuşlardı. Yüzyıllar süren evrim sonunda bürokratik Çin kapitalizm ile işbirliği halinde limanlarda bir komprador kapitalizmi yaratmıştı. Bu yüzden, 19. yüzyılın ikinci yarısında bir yandan Batıyla nasıl ilişki kurulacağına dair çok net bazı seçenekleri siyasal rakipleriyle tartışan bürokratlar, diğer yandan iktisadi pratikleri aracılığıyla Batı sermayesi ile, siyasal tartışmalarının hiç öngörmediği şekillerde eklemleniyorlardı. Başka bir deyişle, bürokrasinin görünürdeki bütünlüğü giderek yalnızca bir görüntüden ibaret kalıyordu. *Mandarin*leri yerli ve yabancı ortaklarına bağlayan ilişkiler, meslektaşlarına bağlayan ilişkilere kıyasla giderek güçleniyordu.

Yeni Mücadele Biçimleri

Kuşkusuz emperyalizmin nüfuzunun derinleşmesinin çözdüğü yegâne geleneksel ilişkiler, *mandarin*lerinkiler değildi. İngiliz pamuklularının dokumacılara ve yün eğiricilerine yaptığını, buharlı gemiler salcılara, sandalcılara, takacılara yapıyor, yer yer gelişmekte olan fabrika düzeni geleneksel atölye ilişkilerini tanınmaz hale getiriyor, demiryolları ise hem kırın düzenine müdahale ediyor, hem de yeni ulaşım örgüleri oluşturuyordu. 1875'te Wusung ile Şangay arasında yapılmış bir hat, iki yıl sonra toprak sahiplerinin de desteklemesiyle köylüler tarafından tahrip edildi. Demiryollarının tarlalardaki mezarları huzursuz, toprak ruhlarını taciz ettiğine inanılıyordu. 1880'lerden başlayarak makine kırma eylemleri görülmeye başladı. Bu dönemdeki kitlesel eylemlere ise genel bir umutsuzluk hakimdi. Fabrikalarda yeni çalışmaya başlayan köylülerin, bir gün aniden ayaklanıp bütün fabrikayı tahrip ettikleri durumlar oluyordu. Kırda ise durum daha da vahimdi. Yerli yatırımcıların hem alıştıkları hayat tarzını sürdürebilmeleri hem de yatırım yapabilmeleri için kırdaki sömürü oranını yükseltmeleri gerekiyordu. Bunun için çeşitli yollara başvuruluyordu. Örneğin kuzey Çin'de köylülere ödemeler bakır sikkelerle yapılıyor, vergiler ise gümüş sikkelerle alınıyordu. 1880'de bir gümüş sikke 2 bin bakır sikke ederken, yerel otoritelerin üstüste aldıkları bir dizi idari

kararla, 1890'da aynı gümüş sikkenin değeri 8 bin bakır sikkeye çıkmıştı. Kırlardaki açlık yürüyüşlerinden birini bir görgü tanığı şöyle anlatıyordu: "Toz bulutunun ardından bir insan iskeletleri kitlesi gördüm; her türden silahlar taşıyan erkekler, ayakları bağlı bebeklerini sırtlarına vurmuş kadınlar, onların ardlarında yorgun argın yürüyen, karınları şişmiş, kızarmış gözleri mağara gibi çocuklar... Bir mırıldanan sesler karmaşasının arasından, Ting malikânesinden gelmekte olan, zil ve davul seslerini duydum. Cehennem Kralı, kiracılarını onun için dövüşmeye çağırıyordu."

Ancak Çin'in geçmiş tarihi açısından 1860 sonrasının belki de en beklenmedik özelliği, popüler düzeyde yaygınlaşmakta olan Hıristiyan düşmanlığıydı. Geçmişte kırda Hıristiyanlığa yönelenler genellikle sadaka için yönelirler, kendi cemaatleri tarafından "pirinç Hıristiyanları" diye alayla anılırlardı. Hıristiyanlar'a karşı düzenlenen gösteriler olduğu zaman da, bunlar çoğunlukla siyasal hesaplarla *mandarin*ler tarafından kışkırtılmış olurdu. Popüler düzeyde ötedenberi bütün dinlere karşı varolan bu hoşgörü, *Taiping* ayaklanması sırasında Hıristiyanlığın kimi ögelerinin kitleler tarafından kendi en derin ve devrimci özlemlerinin ifadesi olarak benimsenmesine dönüşmüştü. Oysa 1860'lardan sonra Hıristiyanlık düşmanlığı giderek popüler düzeyde yaygınlaşan bir eğilim halini aldı. Bu eğilimin ilk çarpıcı tezahürlerinden biri Tiancen'de 1870'de ortaya çıktı. Bölgedeki Katolik yetimhanede çocukların kurban edilmesini içeren ayinler yapıldığı söylentilerini, çıkan bir salgında 30 ila 40 çocuğun ölmesinin izlemesi üzerine şehirdeki yetimhane ve katedral yakıldı; rahibeler ve rahiplerin yanısıra dönmeler de öldürüldü. Bu tür olaylara yol açan eğilim giderek yaygınlaşacak ve yüzyıl sonunda *mandarin*lerin muhafazakârlığı ile birleşerek, Çin'in Batılılaşmasına, emperyalizmin yörüngesine girmesine karşı son büyük premodern ayaklanmada örgütlü bir hareket halini alarak doruğuna ulaşacaktı.

Yüz Günlük Reformlar

Prens Kung, bürokaside, özellikle de öğretmen olarak çalışan *mandarin*ler arasında desteğini korumakla birlikte, sarayda, İmparatoriçe'nin iğdiş edilmiş hizmetkârları aracılığıyla ördüğü özel iktidar şebekesi tarafından giderek yalnız bırakılıyordu. 1884'te bütün görevlerinden azledildi. Onun azlinden sonra bürokrasi içindeki muhafazakâr kanat, özellikle İmparatoriçe'nin kendisi aracılığıyla, bir kere daha devlet yönetimine ağırlığını koydu. Bu arada dönem de değişmişti. Artık emperyalist güçlerin işbirliğini mümkün kılan Britanya hegemonyası, yerini giderek sertleşen bir sömürge rekabetine bırakmıştı. Bu ise muhafazakârlara emperyalistler arası rekabetten yararlanarak Çin'in manevra kabiliyetini arttırabilecekleri umudunu veriyordu. Ancak bu "manevra kabiliyeti", çeşitli yabancı sermaye grupları ile siyasal ilişkilerin de içiçe girmesi sonucunu doğuracak şekilde yorumlanabiliyordu. Bu dönem yolsuzluk iddialarının hızla arttığı,

Farklı kültürlerin karşılaşması, birbirlerini etkileyerek ve birbirlerine eklemlenerek gelişmeleri, bu sürecin yaşandığı ülkede ve toplumda bir tür karma kültür yaratıyordu. Doğu ülkelerinde 18. ve 19. yüzyılda yoğun olarak yaşanan bu durum gündelik yaşamın birçok alanını kapsıyordu. Kültürel değerlerin yanısıra teknoloji alanında da batıdan doğuya bir akış yaşanıyordu. Gelişmiş teknolojilerin transferi yeni toplumsal ilişkiler de yaratıyordu. Bu eklemlenmelerin yoğun ve hızlı yaşandığı ülkelerden birini Japonya oluşturuyordu. İmparator Meiji'nin, 1872'de geleneksel Japon giysileri içinde ilk Japon tren yolunu açmak için istasyona gelirken canlandırıldığı resimde görüldüğü gibi, feodal geçmiş teknolojik gelecek ile karşılaşıyordu. 1872'de Japonya'da 18 mil olan demiryolu uzunluğu, 1904'de 4700 mile çıkıyordu. 1875'de 600 bin ton olan kömür üretimi ise, 30 yıl içinde 13 milyon tona ulaşıyordu. Çelik üretimi ise 1896-1906 arasında 1 milyon tondan 69 milyon tona fırlıyordu. Böylelikle 1890'lı yılların son döneminde Japonya'da bir tür sanayi devrimi yaşanıyordu. Japonya ile önemli ilişkileri olan Çin de bu gelişmelerden süratle etkileniyordu. Bir yandan Japonya'ya eğitim için giden Çinliler bu gelişmeyi yakından takip ediyorlardı. Öte yandan ise kurulan ticari ilişkiler sanayi devriminin sonuçlarının Çin'e aktarılmasının koşullarını oluşturuyordu.

SUN YATSEN (1866-1925)

12 Kasım 1866'da Kuangtung Eyaleti'nde Macao (Matsov) yakınlarında doğan Sun Yatsen, yoksul bir köylü ailesinin oğluydu. Çin Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk burjuva devriminin önderi, kendi köyündeki ilkokulda üç yıl eğitim gördükten sonra, terzilik öğrenmek amacıyla bir süre için Macao'ya gitti. 13 yaşında Hawai'ye göç etmiş olan ağabeyinin yanına giden Sun Yetsen, burada devem ettiği "Papaz Okulu" olarak bilinen iolani Kolejinde aldığı eğitim sonunda Hıristiyanlığı seçti. Aynı dönemde, özellikle Amerikalıların etkisiyle cumhuriyetçi fikirlere ilgi duymaya başladı ve monarşi karşıtı bir tutum benimsedi. Batı kültürüyle aydınlanmış olarak 1883'de Çin'e geri dönen Sun Yatsen, ertesi yıl Hong Kong'e giderek tıp öğrenimine başladı. Hıristiyan olmanın verdiği avantajla yabancı elçiliklerle kurmayı başardığı iyi ilişkiler sonucu *Kanton Tıbbi Misyoner Cemiyeti*'nin Kanton Hastanesi Okulu'nda 1886-87 döneminde öğrenime başladı. 1892'de cerrah olarak tıp öğrenimini tamamladı. 1894 yazında patlak veren Japonya ile savaşın kaybedilmesinin devrim için uygun koşullar doğuracağını düşünerek *Çin'in Yeniden Doğuşu İçin Birlik* adlı bir örgüt kurdu. 1895'de Kenton'da silahlı bir ayaklanma hazırlığına girişti ancak, silah ve cephane getiren geminin Çin'li yetkililerin eline geçmesiyle darbe planı ortaya çıkarıldı ve Sun Yatsen yurt dışına kaçmak zorunda kaldı.

Sürgün yıllarını Avrupa'daki Çinli öğrencilere siyasal konferanslar vererek ve ayaklanma için gerekli maddi kaynak arayışıyla geçiren Sun Yatsen, Boksör ayaklanmasına Batı düşmanlığının ayaklanmanın temel dürtüsü olması nedeniyle karşı çıktı. 1905 Rus Devrimi'nin ve *Narodnikler'in* görüşlerinin etkisiyle ünlü "üç ilke"sini belirleyen Sun Yatsan, *Çin'in Yeniden Doğuşu İçin Birlik*'in başka devrimci örgütlerle birleşerek *Ortak Birlik* örgütünün kurulmasıyla yeni bir ayaklanma teşebbüsü için hazırlıklarını yoğunlaştırdı. Sun Yatsen'in *Ortak Birlik*'in programının temelini de oluşturan üç ilkesi, Çin'de Mançu Hanedanının devrilmesi, demokratik bir Cumhuriyet'in kurulması ve toprakta eşit mülkiyet hakkının sağlanmasını içeriyordu.

Ortak Birlik'in görüşlerine yakınlık duyan bir grup küçük rütbeli subay önderliğinde Ekim 1911'de Wushuang'da (Vuşuang) başlayan ayaklanma sonucunda Hupei (Hupey) eyaletinde Cumhuriyet ilan edildi. Ülkesine geri döndü 30 Aralık 1911'de Cumhurbaşkanı seçildi. Görevine başladıktan sonra İmparatorluk başbakanı Yün

34 Çin Devrimi'nin Tarihsel Kökleri

Eski Çin'de köylü ayaklanmaları genellikle çekilmez hale gelen yaşam koşullarına karşı kendiliğinden isyanlar şeklinde gelişti, fakat buna rağmen gizli örgütler köylülere temel bir önderlik sunma, harekete belli bir ideoloji kazandırma açısından daha o zamandan beri önem taşıyorlardı. Köylü ayaklanmalarının tarih boyunca zaman zaman ortaya çıkmalarına ve dağınık olmlarına rağmen gizli örgütlerin varlığı bir süreklilik unsuru oluşturdu. Bu örgütler yalnızca köylülere dayanmıyorlardı ve sefalet içinde yaşayan şehirliler arasında da taraftar buluyorlardı. 19. yüzyılın son otuz yılında köylü hareketi genel bir durağanlık içine girmişti. Taiping ayaklanmasının bastırılmasının yarattığı yıkım, savaş ağalarının güç kazanması, ayaklanmanın meydana geldiği bölgelere başka bölgelerden köylülerin gelip yerleşmiş olması ve yerli köylülerin bunlara güven duymaması köylüler arasında eskisi gibi bir dayanışma ruhunun oluşmasını engellemiş, yakın bir zamanda yeniden bir kitlesel ayaklanma olması ihtimalini tamamen ortadan kaldırmıştı. Buna karşılık gizli örgütler, kendilerini birdenbire düşmanca bir ortamda bulan yeni yerleşmiş köylülerin ve Taiping ayaklanmasının bastırılmasından sonra ordudaki görevleri sona eren ve evlerinden uzakta işsiz ve parasız kalan askerlerin, işsiz gemicilerin de katılmasıyla giderek güçlendiler. Fotoğrafta, böyle bir gizli örgütün üyeleri görülüyor.

Sihkay'la yaptığı görüşmeler sonunda, imparatoru tahttan çakilmeye zorlaması karşılığında cumhurbaşkanlığını ona devretmek konusunda anlaştı.

13 Ağustas 1912'de *Ortak Birlik* Kuomuntang (Ulusal Birlik Partisi) adlı bir partiye dönüştürüldü. Reformların yapılması savsaklanınca bazı eyaletlerde baş gösteren ayaklanmalar kanlı bir biçimde bastırıldı. Sun Yatsen Aralık 1913'de yeniden Japonya'ya sığınmak zorunda kaldı. Ülkede monarşinin yeniden kurulmasına karşı mücadele amacıyla *Çin Devrimci Partisi*'ni kurdu. Ülkede birbiri ardına patlak veren ayaklanmalar sonucu 1916'da Kanton'da *Bağımsız Güney Eyaletleri Federasyonu* kuruldu. Ekim Devrimi sonrası Sovye'lerin Çin'in borç ve tazminatlarını almayacağını açıklamasından sonra her iki ülke arasında karşılıklı destek temeline dayanan ilişkiler yoğunlaştı. Sun Yatsen bu dönemde kaleme aldığı *Yeniden İnşanın İlkeleri* ve *Çin'in Uluslararası Kalkınması* adlı kitabında Çin'in yeniden nasıl birleşeceği konusunda ve Çin'de sanayileşmenin ve modernleşmenin sağlanabilmesi için ayrıntılı plan ve programları taslağını geliştirdi. 1921'de *Çin Komünist Partisi*'nin kurulmasının ardından Sun Yatsen'in daveti üzerine Kanton'a gelen Borodin ve Sovyat askeri danışmanları Kuomintang'ın yeniden örgütlenmesi çalışmalarına katıldılar. 1924'de yapılan Kuomintang Kongresi'nin kabul ettiği "üç büyük ilke" uyarınca Sovyetler Birliği ile ittifak, *Çin Komünist Partisi* ile işbirliği ve işçi köylülere yardım politikası benimsendi. Çin'in geleceğini belirlemek ve Çin'in birleştirilmesi amacıyla Pekin'de düzenlenen bir kurultaya giden Sun Yatsen, burada 12 Mart 1925'de akciğer kanserinden öldü.

Modern Çin'in kurucusu ve batılı yaşam tarzıyla geleneksel Çin kültürünün yaratıcı biçimde birleştirilmesinin öncüsü Sun Yatsen ölümünden kısa bir süre önce Kanton'da verdiği derslerde Çin'i dünyanın ilk uygar ulusu olarak tanımlamış, felsefe, din, ahlak ve tüm sanat dallarının Asya kökenli olduğunu ileri sürmüştür. Sun Yatsen'e göre kapitalizm gelişmemiş olduğundan, devletin yönlendirmesiyle yeni bir toplum düzeni kurmak olanaklıydı. Devlet kapitalist tekellerin oluşmasını önlemeli, büyük işletmeleri ya denetlemeli ya da kamulaştırmalıydı. Batılılaşma hamlesini başlatmakla birlikte Çin toplumunun binlerce yıllık gelaneksel düşüncelerinin de etkisiyle, siyasal demokrasi anlayışını seçmeden, geri çağırmaya kadar ilerletmiştir.

İmaratorluk bürokrasisinin komprador burjuvazi karşısındaki özerkliğini tamamen yitirdiği dönem oldu. Devlet memuriyetine atanma ve burada yükselmede sınavlar önemlerini yitirerek, yerlerini himayeye ve genel olarak "feodal" ilişkilere bıraktılar. Reformcuların bir kez daha, etkili olması ancak 1895'te Çin'in Japonya'ya, küçümsenmesi adet olan bu "cüce krallık"a yenilmesinin yarattığı şoktan sonra mümkün oldu. Bu sırada sarayda vasi İmparatoriçe muhafazakâr Cixi ile artık ismen taşıdığı İmparatorluk ünvanını fiilen de taşımaya hak kazanmış 23 yaşındaki İmparator Guangxu (Guangşü) arasında bir iktidar mücadelesi sürüyordu. Japon yenilgisinin şoku üzerine, İmparator'a 1860'ların "öz-güçlenme" sloganı altında 6 somut reform önerisi sunan, 18 bin karakterlik bir dilekçe sunuldu: Vergilerin yükseltilmesi, ulus ölçeğinde bir demiryolu ağının kurulması, makine sanayiinin teşvik edilip gemiciliğin geliştirilmesi, maden yataklarından yararlanılması, para sisteminin homojenleştirilmesi ve sisteme istikrar kazandırılması, ulusal bir posta sisteminin kurulması. Dilekçede yeni olan tek tek reform önerilerinin içeriğinden çok, sunuluş tarzlarıydı. İmparator'a yüksek düzeyde bir *mandarin*in bir raporu olarak ulaşmamıştı; İmparatorluk bürokrasisine katılmak için geçilmesi gereken sınavların en üst düzeydekine katılmakta olan biri, Kang Youwei tarafından yazılmış ve sınava katılan diğer 'öğrenci'lerin de imzasına açılmıştı; İmparator okurken dilekçe imzalanmaya devam ediyordu. Muhafazakârların Japonya karşısındaki yenilgiye tepkisi çok daha farklı olmuştu. Kang'ın dilekçesinin İmparator'a ulaşmasını mümkün kılan bütün bürokratik yollardan engellemeye çalışmış olan muhafazakâr kanadın (ve rejimin) en güçlü kişisi Li Huchang Mayıs 1896'da Moskova'ya gitmiş ve Japonya'dan gelecek olası yeni bir saldırıya karşı bir karşılıklı savunma anlaşması imzalamıştı. Anlaşmanın mümkün olabilmesi için Rusya'ya son derecede uygun koşullarda Trans-Sibirya demiryolunun Mançurya üzerinden geçme ve bu hattın gelirlerinin Rusya tarafından toplanması hakkı için, Li Huchang'a da yüklü bir rüşvet verilmesi gerekmişti. Ancak bu dönemde emperyalistler arası rekabet en sert dönemine girmiş bulunuyordu. Bu anlaşmayı Almanya'nın Qingdao limanının 99 yıllığına kendisine kiralanması ve Shandong eyaletinde demiryolu inşa etme ve kömür çıkarma haklarının Alman tekelinde olması talepleri izledi ve emperyalistler arasında Çin'e yönelik bir "kapitülasyon talepleri yarışı" başladı. Kiachow körfezinde Alman donanmasının varlığı, Çin hükümetini Almanya'nın taleplerini kabul etmeye ikna etti. Ancak bu da, doğu Asya'daki güçler dengesini ciddi bir biçimde etkilediğinden Rusya Tianjin Körfezi'nin ucundaki Port Arthur'u işgal etti. Bunun üzerine, Britanya Körfez'in öteki ucundaki Wei Hai Wei'i Ruslar'ın Port Arthur'u işgal altında bulundurduğu sürece kontrol etme hakkını talep etti ve muhafazakârların, emperyalistler arası rekabetten, Çin'in manevra kabiliyetini arttıracak şekilde yararlanılabileceği yolundaki tezlerini savunulamaz bir hale getirecek şekilde, bu süreç tırmanarak sürdü - Fransa Guangzhou Körfezi'nin 99 yıllığına kendisine kiralanmasını istedi ve bütün bu talepler karşılandı.

Bu sırada Kang Youwei çevresindeki genç reformcular ülke içinde hatırı sayılır bir propaganda faaliyetine girişmişler, yalnızca Beijing'de değil çeşitli eyaletlerde de çeşitli çalışma grupları, dernekler oluşturmuşlardı. Kang'ın kendisi de bu propaganda faaliyetlerine, örgütçülüğünün *Japonya'nın Yenilenmesi*, *Türkiye'nin Dekadansı*, *Büyük Petro* gibi kitap ve broşürleriyle de

1912'de çekilmiş bu fotoğrafta, Çinliler saç kuyruklarını kesiyorlar. Saçlarını kuyruk şeklinde örmeleri Çin halkına 17. yüzyılda Mançuların Pekin'i işgal edip kendi hanedanlarını kurmaları üzerine, sürekli bir utanç işareti olarak empoze ettirilmişti. Mançulara karşı isyan edenlerin çoğu tepkilerini bu örgüleri keserek göstermişlerdi. Örneğin Taipingler kuyruklarını kesip saçlarını uzattıkları için "uzun saçlı asiler" olarak adlandırılmışlardı. 19. yüzyılda kuyruk kesmenin anlamı giderek değişip Batılılaşma veya modernleşme anlamı kazandı. Ülkenin ilk profesyonel devrimcisi ve ilk cumhurbaşkanı Sun Yatsen de kuyruğunu, ilk devrimci ayaklanmanın başarısızlığından sonra, 1895 yılında Japonya'ya kaçarken kestirmiştir. Cumhuriyetin kurulduğu 1911'den sonra kuyruklar kalabalık topluluklar halinde kesilmiş, özellikle 4 Mayıs hareketinden sonra kuyruklar iyice azalmıştı.

katılmıştı. Öyle ki, Çin'de bürokratik kanalların dışında işleyecek bir kamuoyu oluşacakmış gibi görünüyordu. Bu gelişmelerden etkilenen İmparator, kendisini İmparatoriçe ve muhafazakâr kanada karşı, yaşlı reformcu Prens Kung'u yeniden göreve çağıracak kadar güçlü hissetti ve nihayet Haziran 1898'de bizzat Kang Youwei'yi huzura kabul etti. Bu görüşmenin hemen ardından fermanların büyük bir hızla birbirini izlediği "100 günlük reformlar" dönemi başladı. İmparator'un bu dönemdeki fermanlarına göre yeni bankalar açılacak, ticaret odaları kurulacak, eğitim yeniden düzenlenecek, Beijing'de bir üniversite kurulacak, basın serbest olacaktı. Bu fermanlardan hiçbiri kısmî de olsa bir geçerlik kazanmadı. Muhafazakâr bürokrasinin direnci aşılmaz gibi görülüyordu. Eylül başında reformcular, İmparatoriçe'yi bir darbeyle iktidardan uzaklaştırmaya karar verdiler. Ancak 20 Eylül'de saray sınırları içinde bir göldeki bir adada yaşamaya mahkûm edilen İmparatoriçe değil İmparator'du. Önceden uyarılan Kang ve en ünlü taraftarı Liang Qichao kaçmayı başarabildi. Ancak kardeşi dahil birçok taraftarı tutuklandı. Tutuklamalar Beijin'le sınırlı değildi, eyaletlerde son 3 yıl içersinde açılmış klüplerin çoğu kapatılıyor, üyeleri tutuklanıyordu. Aralarında Kang'ın kardeşinin de bulunduğu altı kişi 27 Eylül'de vatana ihanet suçundan mahkemeye çıkarıldı. Duruşma İmparatoriçe'nin altısının da derhal idam edilmesini buyuran buyruğuyla kesintiye uğradı. Altısının da o akşam kafaları kesildi.

Boksörler

Reformcuların propagandaları Çin'de özellikle bilginler, öğrenciler ve doğrudan devlet dairelerinde çalışmayan *mandarin*ler arasında hatırı sayılır bir dinamizm yaratmıştı. Ama Çin'i sarsan ikinci büyük isyan, çok farklı toplumsal kesimlerde aynı sıralarda yaşanmakta olan dinamizmden geldi. Bu dalganın en tipik özelliği yabancılara karşı duyulan düşmanlıktır ki, bunun çeşitli nedenleri arasında köylülerin Hıristiyan misyonerlere tepkileri, tüm halkın sömürgecilerin tasarruflarına karşı tepkisi, yükselen milliyetçi duygular ve kimi kesimlerdeki geleneğe sarılma eğilimleri sayılabilir. Yabancıların, hele Japonların 1895 zaferinden sonra üstüste aldıkları imtiyazlar halkın öfkesini biriktirmişti. 1897 yıllarında yine bir gizli köylü derneği olan "Adalet ve Ahenk Grubu" tarafından başlatılan isyan, aynı yıl meydana gelen açlık ve 1898'deki sellerin etkisiyle de gelişmeye başladı. Bu noktada muhafazakâr burjuvazinin çeşitli kesimlerinin örtük desteğini görmeye başladı. Bir anlamda, açıkça olmasa da, bir pazarlık yapılmış gibiydi. Verilen desteğe karşılık olarak ilk defa bir gizli örgüt Mançu aleyhtarı olmaktan vazgeçiyor ve "Mançuları destekleyin! Yabancılara Ölüm!" sloganını benimsiyorlardı. 1898'den sonra, dövüşme taktiklerinden ötürü Batılılar tarafından *Boksör* diye anılan bu gizli tarikat üyelerine duyduğu sempatisi bilinen Prens Tuan'ın oğlunu, İmparatoriçe yeni İmparator adayı olarak seçince, yerel yöneticiler, ordu, güvenlik güçleri ve gizli örgüt üyeleri arasındaki örtük işbirliği daha da yoğun bir nitelik kazandı. Nihayet 1900'de hareket tüm Kuzey Çin'de fırtına gibi esmeye başladı. Pekin ve oradaki yabancı elçilikler kuşatıldı; misyonerler, hıristiyanlaşmış Çinliler ve özellikle işbirlikçiler öldürüldü. Müttefikler askerî birlikler göndererek elçilikleri kurtardı ve katliama girişti. Dul Kraliçe Pekin'den ayrıldı ve anlaşma yapmak için vekil bıraktı. Eylül 1901'de Boksör protokolü imzalandı, Çinliler 333 milyon dolarlık bir tazminat yükü altına girdiler Boksör hareketinin sona ermesine rağmen köylü ayaklanmaları hiç durmadı. Kesin sayı bilinmemekle birlikte, örneğin 1909'da 113, 1910'da 285 köylü ayaklanması tesbit edilmiştir.

Adı Çin'de Cumhuriyetçilikle özdeşleşmiş olan Sun Yatsen'in Çince ve İngilizce Çin Cumhuriyeti ibareleriyle bezenmiş bir amblemi. Sun Yatsen'in umutlarının tersine Batı emperyalizminin, Çin'de bir Cumhuriyet değil sadece kendi çıkarlarını koruyacak istikrarlı bir hükumet istediği ortaya çıkınca, Sun Yatsen yüzünü devrimci Sovyetler Birliği'ne döndürmekte tereddüt etmeyecekti.

34 Çin Devrimi'nin Tarihsel Kökleri

Boksör ayaklanması, bir anlamda, eski Çin'in son hamlesiydi. Bir an için geleneksel topluma içkin olan çelişkiler sanki unutulmuş gibiydi; Boksörler'i bastırması beklenen güvenlik güçleri onlara destek veriyor, ötedenberi görevleri arasında gizli örgütleri denetlemek olan yerel yöneticiler, bu yeni alternatif iktidar odağını, geçmişte Batı'ya karşı sürdürülmüş olan uzlaşma politikalarının yanlışlığını kanıtlayan bir olgu olarak coşkuyla karşılıyor, İmparatoriçe Boksörler'i yerel milisler halinde örgütleme tasarıları kuruyordu. Taiyuan'da Boksörler'in yakaladığı 45 misyoner bizzat eyaletin yöneticisi tarafından idam ettirilmiş ve İmparatoriçe tarafından da "Shanxi'den bu yabancı şeytanlar sülalesinin tamamını temizlemekle harika bir şekilde davrandın" diye kutlanmıştı.

Ancak, Boksör ayaklanması artık, bu şekilde bütünleşmiş eski Çin'in yanısıra yeni bir Çin'in de varolduğunu kanıtladı. Boksörlerin dağıttıkları el ilanlarından birinde "eğer köyünüzde Çinli dönmeler varsa, onlardan bir an önce kurtulmalısınız" deniyordu. "Kıllılar" diye anılan Batılı Hıristiyanların yanısıra "ikincil kıllılar" diye anılan Çinli dönmeler de öldürülüyordu. Ayaklanma, Batı ile temasların nisbeten daha yeni olduğu kuzey Çin'le sınırlıydı. Güneydeki ayaklanmalar karşı çıktıkları Boksör faaliyetlerini bahane ederek doğrudan doğruya Mançu yönetimini hedef alıyorlardı ve büyük ölçüde 1898'de yurtdışına kaçmak zorunda kalmış reformcular tarafından destekleniyorlardı.

Mançu hanedanının önderliğinde bir modernleşme talep eden reformcu hareketin önde gelen üç kişisi. Liang Qichao (üstte), Yüz Günlük Reform'un sonunda idam edilen Tan Sitong (üstte yanda) ve Kang Youwei. Kang'dan bir sonraki kuşaktan olan Tan ve Liang sosyalist fikirlere daha yakındılar. Her ikisi de özellikle Edward Bellamy'nin devletçi ve kolektivist bir ütopyayı betimleyen romanı Looking Backward*'dan çok etkilenmişlerdi. O kadar ki, Tan kitabı okuduktan sonra, Bellamy'nin betimlediği toplumun "neredeyse* Datong*'un imgesi" olduğunu söylemişti. Kang'a göre, Konfiçyüs'e atfedilen* Ayinler Kitabı*'nın* Liyun *bölümünde betimlenen* Datong*'a varmak için, tarihe Kargaşa Çağı'ndan başlayan insanlığın, önce Yükselen Barış Çağı'ndan geçmesi gerekirdi; doğrudan doğruya, bir devrimle* Datong*'a sıçramanın imkânı yoktu. Hem bu muhafazakâr fikirlerinden, hem de Sun Yatsen'le aralarındaki düşmanlıktan ötürü gerek Kang gerekse Liang cumhuriyetin ilanını hoş karşılamadılar. Ancak Liang Quichao 1912'de Yuan Shikai'ın çağrısı üzerine yeni hükümette görev almak üzere Çin'e döndü. Bu aynı zamanda iki eski dostun arasının açılması anlamına geliyordu. Liang, 1913'te Guomindang milletvekillerini parlamentodan kovan, 1914'te parlamentoyu lağveden hükümette adalet bakanıydı. Aralık 1913'te hükümetin politikaları karşısında kendini tehlikede hisseden Sun Yatsen yeniden Japonya'ya kaçtı ve tam o sırada, Kang Youwei yıllardır ilk kez Çin'e döndü. Hükümet Tan Sitong ve Yüz Günlük Reform'un diğer kurbanlarını ulusal kahraman ilan etti. Bu jestlere karşın Kang cumhuriyetçi yönetimle uzlaşmadı; ancak çocuk imparator Puyi tahta çıkınca, onun Danışma Konseyi'nin başkan yardımcısı olarak resmî bir görev aldı.*

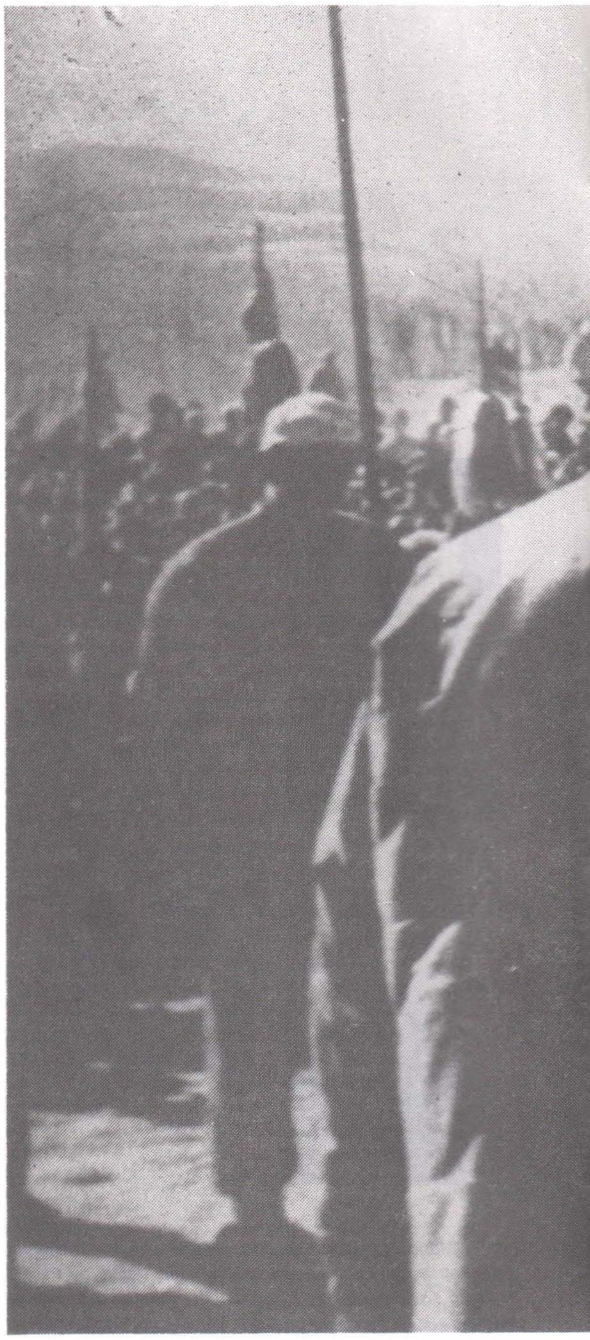
Bu dönemde Kanada, Avustralya, Japonya ve Singapur'da çeşitli grup, örgüt ve çevreler halinde varolmakla birlikte, Batıcı reformcular, ideolojik olarak temelde iki odak çevresinde kümelenmişlerdi. Bunlardan birincisi, Singapur'da bulunan Kang Youwei'in *İmparatoru Koruma Derneği*'ydi. Kang bu derneği, İmparatoriçe'nin reformcu İmparator Guangxu'yu tamamen tahttan uzaklaştırmak tasarısını önlemek için kurmuş, dernek aracılığıyla dünyanın her yerindeki binlerce Çinlinin saraya protesto telgrafları çekmesini sağlamıştı. Çünkü büyük ölçüde Konfiçyüs öğretisinden esinlenmiş olan Kang, cumhuriyet yönetimine doğrudan bir geçiş öngörmüyor, hâlâ reformların uygulanabilmesi için hanedanın ikna edilmesi perspektifini benimsiyordu.

Kang'ın başlıca rakibi ise Sun Yatsen'in kurduğu ve Mançularla herhangi bir uzlaşmayı redddeden, doğrudan siyasal bir devrimci cumhuriyet yönetimine geçişi öngören *Çin'i Canlandırma Derneği*'ydi. *Çin'i Canlandırma Derneği*'ni Kasım 1894'te, Çin'in Japonya karşısındaki yenilgisinden sonra bir ayaklanma çıkarmak için 120 üyeyle kurmuştu. Üyeler giriş aidatı olarak 5 dolar ödüyorlardı. Malî imkânları Kang'a göre daha sınırlı olan Sun Yatsen, ayrıca çeşitli taraftarlarına, devrimden sonra üst fiyatlarının 10 misli karşılığında geri almayı garanti ettiği "devrimci bonolar" satarak kendisine 700 dolar kadar ek kaynak yaratmıştı. Ayaklanma tasarısı 1895'te açığa çıkarılınca Sun Yatsen Londra'ya geçmiş ancak orada da Çin elçiliği yetkilileri tarafından kaçırılarak tutuklanmıştı. Ancak Çinli dostlarının yarattığı kamuoyu, elçiliğin Sun Yatsen'i tasarlandığı gibi idam edilmek üzere Çin'e göndermekten alıkoymuş; Sun Yatsen serbest bırakılmıştı. Bu olay, uluslararası kamuoyunda büyük bir sempati toplaması sonucu doğurdu ve Çin devrimcilerinin tartışılmaz önderi haline gelmesini sağladı.

Reformcuların her iki kanadı da Boksör ayaklanmasının yarattığı koşulların, kendileri için çok elverişli bir fırsat yarattığına karar verdiyse, ilk davranan Kang oldu. Şangay'ın İngiliz yönetiminde olan semtlerinden birindeki bir fotoğrafçı dükkânı aracılığıyla yüz günlük reform sırasında çeşitli eğitim projelerinde görev almış olan Tang Caichang'la ilişki kuruldu. Ancak, Kang'ın genel siyasal perspektifi ile yerel taleplerin koordine edilmesinde güçlük çekildiği gibi, örgütlenme ve strateji düzeyinde de, asilerin ihtiyaçlarıyla Singapur'dan vaadedilen kaynakların buluşmasını sağlamak mümkün olmadı. Dahası Anhui grubunun tasarlandığından önce harekete geçmesi ve yakalanmasıyla bütün asilerin kısa bir sürede yakalanması mümkün oldu. Tang Caichang, Şangay'ın İngiliz yönetimindeki bölgesine sığındıysa da, Britanya yetkilileri kendisini onu idam edecek Mançu yönetimine teslim etmeye karar verdi. Tang Caichang 21 Ağustos'ta idam edildi. Ekim'de bu sefer Houzhiou'daki *Triad* gizli örgütünün ayaklanması başladı. Başlıca sloganı Boksör'lerin sloganının tam tersi, "Yabancıları destekleyin! Mançuları yokedin!" olan ayaklanmanın kararı, büyük ölçüde, gizli örgütlerin kendi bünyesi içerisine alındıysa da, Sun Yatsen'in destek ve maddi yardım vaadi de kararın alınmasında etkili olmuştu. .maçları "hayırlı reformların uygulamaya konması ve ülkenin serbest ticarete açılması"ydı. Ancak tıpkı Tang'ın ayaklanmasında olduğu gibi, cephane taşıyan bir aracının sahtekârlığı, Japonya'daki taraftarların kararsızlığı, bu sefer de, Sun Yatsen'in vaadettiği yardımın asilere ulaştırılmasını engelledi. Ekim sonunda henüz öldürülmemiş olan asiler Hong Kong'a kaçtı, Mançu yetkilileri tarafından tesbit edilmemiş olanlar ise yeniden halka karıştı.

Her ne kadar, her iki ayaklanma da benzer nedenlerle başarısızlığa uğradıysa da, 1900 özellikle Kang'ın itibar yitirmesi sonucunu doğurdu. Ortaya, ayaklanmanın desteklenmesi için toplanan 300 bin doların hepsinin hesabını vermeyeceği yolunda iddialar atıldı. Diğer yandan, Kang, Kanada'daki taraftarlarının baskısıyla *İmparatoru Koruma Derneği*'ni uluslararası bankacılık, gayrı menkul ve taşımacılıkla uğraşan ticari bir işletmeye dönüştürdü. Buradan elde edilecek kârların İmparator Guangxu'nun iktidara gelmesi yolunda harcanacağı düşünülüyordu. Ama *Dernek*'in üyelerinin çoğunluğu tarafından bu siyasetin terki olarak yorumlandı. Dolayısıyla 20. yüzyıla muhalif bürokrat kesimin büyük bir çoğunluğu, Çin'in dönüşümü için tedrici ve reformist bir perspektiften umutlarını yitirmiş, gözlerini Sun Yatsen'in devrimci cumhuriyetçiliğine çevirmiş olarak girdi.

Çin Devrimleri

1911'de Mançu hanedanı devrildi ve 19. yüzyıl sonlarından başlayarak, yeni kuşak Çin aydınlarının başlıca toplumsal ve siyasal ideali olan, Çin'in geleceğine ilişkin bütün projeleri taçlandıran Çin tarihindeki ilk cumhuriyet kuruldu. Bu cumhuriyetçi Çin tasavvurunun gerisinde geleneksel Çin'in emperyalist dünya ile girdiği karşılıklı ilişkilerin kimi paradoksal etkileri bulunuyordu. 1840'lar ve 1850'lerde İngiltere ve Fransa'nın Çin'i özel olarak yapılmış limanlar aracılığıyla uluslararası kapitalist pazara açmaları, durağan Çin ekonomisi içinde yatırıma dönüştürülemeyen sermaye birikiminin yatırılacağı yeni alanlar yaratarak, bir ticaret burjuvazisinin gelişimini sağlamıştı. Şangay, Tienjin, Kanton gibi, "anlaşmalı liman" kentlerinde yoğunlaşan ekonomik faaliyetin sonucu olarak, insanların ve malların taşınması için kentler arasında buharlı gemilerin işletildiği su ve demiryolları şebekesi geliştirildi, haberleşme gerekleri dolayısıyla elektrikli telgraf yaygınlaştı. İmparatorluk içinde iletişim olanakları karşılaştırılmalı olarak haftalardan saatlere indi. Kentlerde gazete yayınları ve telefon aracılığıyla da haberleşme olanakları arttı ve bir kamuoyu mekanizması oluştu. Batılı bankaların finanse ettiği Çin bankalarından alınan krediler sanayiin sermaye açığını kapatırken, liman kentlerinde Batılıların kurdukları fabrikalarda dünyanın dört bir tarafından akan teknolojinin sunduğu örneklerle, bakımdan onarma, montaj ve kısmi imalata, buradan taklit ve özgün üretime doğru ilerleyen bir yerli sanayi atılımı da gerçekleşti. Ancak bu gelişme eşitsizdi ve Çin'in iç kırsal bölgelerine yalnızca meta ticaretinin sızabildiği nispette yansıyabiliyordu. Yaklaşık bir fikir vermesi bakımından 1914 ile 1918 arasında Çin'de gayri safi milli hasılanın yüzde 1.4'ünün sanayiden, yüzde 66'sının tarımdan ve yüzde 9.2'sinin geleneksel ticaretten, geri kalanının ise muhtelif faaliyet dallarından sağlandığını kaydetmek gerekir.

Böylece Çin, bir yandan yabancı kapitalizmin sermaye ihracı yoluyla uluslararası mali sermaye sistemine bağımlı kılınır ve Asya'daki geleneksel egemenlik konumunu yitirirken, öte yandan modern hayat pratiklerini ve modern siyasal fikirleri devralmaya başladı. 20. yüzyıl başlarken hükümdarlığın kamu düzeni hayli ciddi reformlar geçirmişti: kamu görevleri için sınav sistemi lağvedilmiş, modern tarzda eğitilmiş bir ordu erkanı yetiştirilmesine girişilmiş, ticaret odaları ve borsalar kurulmuş, kırsal bölgelerde öz yönetim için meclisler oluşturulmuş, 1910'da gerçekleştirilen bir siyasal reformla da yarısı iki dereceli bir seçim, yarısı ise atamayla belirlenen bir çeşit parlamento kurulmuştu. Şangay ve Tienjin gibi büyük ticaret limanları ve sanayi kentlerinde gelişme daha da hızlı seyretmiş, ilköğretim yaygınlaştırılmış, şehir içi ulaşım, şehir suyu şebekesi tesisi vb. modern şehircilik ve yerel yönetim uygulamalarına girişilmişti. Bu reform dalgası içinde, geleneksel eğitim ile devlette makam sahibi olma arasındaki bin yıllık ilinti de koptu. Artık seçkinlere dahil olmak için gereken bilgi, Japonya ya da Batı'da okumayı gerektiriyor ve geleneksel eğitimden çok daha pahalı olan bu yeni eğitim, kökenleri bakımından burjuvaziye yakın olan ya da doğrudan doğruya burjuvazi içinden gelen Batı normlarını benimsemiş yeni bir aydınlar katmanının doğmasını sağlıyordu.

Nihayet 1900'lerin ilk on yılı içinde Çin için tamamen yeni olan, bir başka gelişme de kendisini gösterdi. İlk işçi sendikalarının kurulması, kadınların eğitiminin yaygınlaşması ve bütün Çinlilerin yerel dillerinin yanısıra konuşacakları bir "ulusal dil"in oluşturulması gerçekleşti. Böylelikle Çin'in 20. yüzyıldaki bütün tarihini belirleyecek olan ve kimi zaman örtüşen kimi zaman kopuşan ve uluslararası güç dengelerine göre, çapraşık ilişkiler içinde gelişen iki ideolojik güç: milliyetçilik ve komünizm, maddi ve manevi dayanaklarını edindiler, ve birbirlerinin peşisıra ve birbirlerini besleyerek sahneye çıktılar: önce Sun Yatsen'in milliyetçiliği, sonra Mao'nun Komünizmi.

Devrimci Cumhuriyetçilik

Çin'de hanedanların sonunu getiren 1911 Devriminin önderleri, Çin'deki ilk modern milliyetçi hareketin de kurucularıydılar. Kendi burjuva kökenlerinin ve batılı eğitimlerinin sonucu olarak, geleneksel ilişkiler alanından çıkmaya başlamış olan Çin'in ideal hayat tarzının bir burjuva cumhuriyeti içinde ifadesini bulacağı düşüncesi, reformlar çağında yetişmiş olan aydınların büyük çoğunluğu tarafından paylaşılıyorduysa da, bu hedefe nasıl varılacağı konusunda 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkmış olan görüş ayrılıkları hâlâ geçerliliğini koruyordu. 20. yüzyılın hemen başında bir yıl arayla, hem reformcu hem devrimci kanatların temel görüşlerini ifade eden önemli kitaplar yayınlandı. Reformcu kanadın önderi Kang Youwei, Hankou ayaklanmasının başarısızlığa uğramasından sonra, Hindistan'a gitmiş ve temel siyasal görüşlerini yeniden gözden geçirmek gereğini hissetmişti. Bu süreçten, modern dünyayı Konfiçyüs öğretisinden hareketle yorumlayan ***Datongshu*** (Büyük Cemaat Kitabı) doğdu. Kitabın merkezinde yeralan ***Datong***, Konfiçyüs'e atfedilen kimi metinlerde, gelecekte ailenin ve devletin tamamen ortadan kalkacağı ideal bir "büyük cemaat"i adlandırmak için kullanılan bir kavramdır. Kang, modern teknolojinin bütün dünyanın tedrici bir toplumsal evrim sonucunda

35 Çin Devrimleri

Mao Zedong, Çin kırındaki sınıf mücadelesinin ÇKP ve Guomindang içinde yolaçtığı tartışmalar sırasında, bir devrimci ayaklanma halini almış olan köylü birlikleri hareketinin Çin devriminin asıl gücü ve kendine özgü özelliği olduğunu herkesten önce kavramıştı. Köylülerin toprak ağalarına mütegallibe ve mahalli zorbalara karşı giriştikleri terörü kınayanlara Mao şu karşılığı veriyordu: "Dr. Sun Yatsen'in kırk yıl boyunca yapmak isteyip de yapamadığı şeyleri, köylüler birkaç ay içinde yaptılar... Eskiden eşraf tarafından hor görülen, ayaklar altında çiğnenen, toplumda yeri ve söz hakkı olmayan herkes şimdi cesaretle başkaldırdı. Bunlar şimdi kasaba ve köylü birliklerinin başındalar ve bu birlikleri korkulan ve sayılan bir şey haline getirdiler. Kaba nasırlı yumruklarını kaldırarak eşrafın başına indirdiler. Mütegallibenin boynuna ip, kafasına da kağıttan uzun külahlar geçirerek köylerde dolaştırıyorlar. Eşrafın kulaklarının suçlayıcı, sert ve acımasız sözlerle tırmalanmadığı tek bir gün bile geçmemektedir" (üstte). Li Hua'nın Kükreyiş adını verdiği ağaç baskı da köylülerin bin yıllık öfkelerini kusmaya hazırlanışlarını grafik bir tarz içinde resmediyor (solda).

bu tür tek bir "büyük cemaat"e dönüşebileceğine, ancak bunun için özel mülkiyetin de temelinde olduğunu düşündüğü aile kurumunun ortadan kaldırılması gerektiğine inanıyordu. Devrimci cumhuriyetçiler kadar, reformcular da Fransız devriminden etkilenmişlerdi. *Datongshu*'nun yayınlandığı 1902'de Kang'ın en yakın çalışma arkadaşı olan Liang Qichao, giyotinde ölen ve tarihsel eyleminin, toplumsal bir devrimin gerçekleşmesinin hanedan değişikliğini gerektirmediğini kanıtladığını düşündüğü *Girondin* önder Madam Roland'ın biyografisini yayınladı. Ertesi yıl ise, Zou Rong'un devrimci bir manifesto niteliğindeki *Devrimci Ordu* kitabı yayınlandı. Kitapta Mançu yönetimi ile herhangi bir uzlaşma girişimi kategorik olarak reddediliyor, amacından bağımsız olarak devrim fikrinin kendisi savunuluyordu. Kitap Mançu'ların ülke dışına sürülmesini, İmparator'un idamını, seçilmiş bir genel meclisin oluşturulmasını, bütün erkeklere askerlik yapma yükümlülüğü getirilmesini, kadınlara erkeklerle eşit haklar verilmesini, düşünce ve basın özgürlüğünün, halkın haklarını ihlal eden hükümetlerin gerekirse zorla devrilmesi hakkının tanınmasını savunarak bitiyordu.

Devrimci Ordu Şangay'ın İngiliz yönetimindeki bölgesinde yayınlandı. Ancak devrimci cumhuriyetçiliğin asıl merkezi Japonya'daki Çinli öğrencilerdi. 1896'da gönderilen 13 öğrencinin sayısı her yıl katlanarak artmış ve 1905-06 öğrenim yılında 8 bine ulaşmıştı. O güne kadar, büyük ölçüde gizli örgütlerin fikirlerden daha çok baskın teknikleriyle ilgilenen üyeleriyle haşır neşir olan Sun Yatsen, bu genç aydınlar dalgasının meydan okuması karşısında, düşüncelerini teorik kalıplar içerisinde formüle etmek zorunda kaldı ve sonraki yıllarda Çin tarihini biçimlendirecek en önemli siyasal partilerden *Guomindang*'ın çekirdeği sayılan *Tungmenghui*'yi (Devrimci İttifak) kurarak belirli bir programa sahip bir cumhuriyetçi siyasal hareket oluşturmaya girişti. Sun'un programı, Çin burjuvazisinin ve aydınların taleplerini *Sanmınchui* (Üç Halk İlkesi) olarak mümkün olan en basit ve temel ilkeler

biçiminde ifade ediyordu. Bu ilkeler, milliyetçilik, demokrasi ve halkın refahından ibaretti. Milliyetçilik, yabancıların Çin'de sahiboldukları imtiyazların ellerinden alınması; Çin'in bütün modern devletler gibi egemen ve muktedir kılınması; disiplinli bir ulus olarak birleşerek savaş ağalığının tasfiye edilmesiydi. Halk Demokrasisi, hükümetin halkın hizmetkarı olması, yetkinin en aşağıda köyden başlayarak yukarıya çıkması ve halkın okuma yazma ve oy kullanmayı öğrenmesiydi. Halkın refahı ise, toprağın işleyene ait olması, temel sanayilerin toplumsallaştırılması, sanayileşme ve yeniden inşa çabalarıyla alt yapıların kurulmasının hükümetin yükümlülüğünde bulunmasıydı. Sun ölünceye kadar hiçbir zaman birarada yayınlanmış olmayan bu düşünceler onun görüşlerini yansıtan *Min Bao* (Halkın Gazetesi) aracılığıyla yaygınlaştırıldı.

1911 Devrimi

Çin'de anti-Mançu hareket, 1911'de gelişmesinin doruğuna çıktı. Çin İmparatorluk hükümetinin Hankou'daki demiryollarını millileştirerek bir yabancı konsorsiyumla ortaklaşa işletmeye karar vermesi üzerine demiryollarına para yatırmış olan Zechuan'ın tüccar, eşraf ve yerel toprakbeylerinin başlattıkları gösteriler bütün eyalet çapında bir başkaldırıya yol açtı. Aynı yıl patlak veren Vuhan ayaklanmasının başarıya ulaşarak yerel iktidarı ele geçirmesi, bunun peşisıra, devrimcilerin Hankou'yu ele geçirmeleri sonunda başkaldırı bütün ülkeye yayılmaya başladı. Bu sırada ABD'de Colorado'da bulunan Sun, Çin'deki hareketle telgrafla kurduğu irtibatı şifre anahtarlarını çözemediği için yitirince, Vuhan'daki başarılı ayaklanmayı ancak gazetelerden öğrenebildi ve yirmi günlük bir yolculuğun ardından Şangay'a ulaştı ve Nanking'de toplanan temsilciler tarafından geçici devlet başkanı ilan edildi. Ancak, İmparator naibinin ayaklanmalar patlak verir vermez başkomutanlığa getirdiği, güvenilmezliğiyle ünlü general Yuan Shikai, Batılıların Mançu hanedanının devrilmesini ve ülkede barış ve istikrarın hakim kılınmasını istediklerini kısa zamanda farkedince elindeki askeri güce dayanarak İmparator'a hayatı ve mülkleri karşılığında tahttan vazgeçmesi, Cumhuriyetçilere ise, İmparator'un tahttan vazgeçmesi ve Cumhuriyet ilanı karşılığında kendisinin cumhurbaşkanı olması pazarlığını dayatınca cumhuriyetçiler barışçı çözüm uğruna bu tuzağa girdiler. Yuan, sonunda, hanedan dışından gelerek devleti kurtaran generallerin geleneğini izleyerek imparatorluğunu ilan edeceği fırsatları yaratmak üzere, çökmesine seyirci kalacağı cumhuriyetin başına geçti. 12 Şubat 1912'de İmparator tahttan çekildi, ertesi gün Sun geçici cumhurbaşkanlığından istifa etti. 14 Şubat'ta da Yuan onun yerini aldı. Böylece Çin'de Cumhuriyet kurulmuş oluyordu.

Kurulurken Çürüyen Cumhuriyet

Yeni kurulan Çin Cumhuriyeti, daha en baştan bir dizi zayıflıkla sakatlanmıştı. Başkan Yuan Shikai ile *Guomindang* arasında Cumhuriyetin geleceği üzerinde açık bir anlaşmazlık vardı. Yuan Shikai cumhuriyete inanmadığı gibi monarşinin restorasyonundan yanaydı, buna karşılık elinde bulundurduğu yürütme gücü parlamentodan çok daha fazlaydı. Öte yandan halk, cumhuriyetçi bir yönetime katılmak bakımından çok az politik hazırlığa sahipti. Bu şartlar altında parlamento ile başkan arasında özellikle askeri ve sivil idarecilerin atanması ve dış borçlanmalar konusunda sonunda başkanın kazandığı bir iktidar mücadelesi başladı. Şubat 1913'te yapılan seçimlere *Devrimci İttifak, Guomindang* (Ulusal Halk Partisi) adıyla yeniden örgütlenerek katıldı ve Meclisteki 596 sandalyeden 269'unu, senatodaki sandalyelerin de yarısından çoğunu kazandı. Yeni partinin, başkanın iktidarını sınırlayan programını

Fotoğrafta; 1912'de, Yuan Shikai'ın askerleri tarafından kafaları kesilen devrimciler görülüyor. Cumhuriyet döneminde patlak veren mücadeleler sırasında girişilen katliamlardan birini, o sıralarda 9 yaşında olan ve Hunan eyaletinin Fenghuang kasabasında yaşayan Shen Congwen şöyle anlatıyor: "Çarşı, merdiven basamaklarının kirişlerinde asılı bırakılmış kafalarla doluydu. Merdivenler dağdan yeni kesilmiş bambulardan yapılmıştı. Bu kadar insanın ölümü karşısında hayretler içinde kalmıştım. Amcam 'korkup korkmadığımı sorunca' mümkün olabildiğince en iyi şekilde cevaplamaya çalıştım 'hayır, korkmuyorum'. Savaş ve öldürme hakkında birçok hikaye duymuştum "kopan kafaların dağlar gibi yığıldığı, kanın ırmak gibi aktığına dair (...) Şimdi burada bu büyük yığının içinde, daha yeni kesilmiş boyunlarından kanlar akan bir çok kafa var. Korkmamıştım ama bu insanların askerlerin onların kafalarını uçurmalarına nasıl izin verdiklerini bir türlü anlamamıştım. Bir yanlış anlama olduğunu zannediyordum. Babamın cevabı "Devrim" oldu, beni hiçbir zaman tatmin edemeyecek bir cevap!"

35 Çin Devrimleri

Mançuların devrilip Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Ocak 1912'de kurulan ilk Çin hükümeti. Sun Yatsen'in kendisi Amerika'dayken patlak veren ayaklanmadan hükümetin kurulmasına giden süreci anılarında şöyle anlatıyor: "St. Louis'den geçerken bir gazeteden Wuchang'da Sun Yatsen'in emriyle bir ayaklanmanın başlamış olduğunu ve kasdedilen yeni Cumhuriyet'in başkanının Sun Yatsen olacağını öğrendim. (...) İngiltere'ye varır varmaz, İngiliz dostlarım aracılığıyla Dört Büyük Gücün Bankalar Konsorsiyumu ile, Mançu İmparatorluk Hanedanına verilen bütün borçların durdurulmasını sağlamak üzere görüşmelere başladım. (...) [Bu konular] üzerinde anlaşmaya varmanın Dışişleri Bakanı'na bağlı olduğunu biliyordum, bu yüzden Wei Haiwei Cephaneliği müdürüne, üzerinde bir anlaşmaya varılması konusunda ısrarlı olduğum üç konuyu görüşmek üzere Britanya hükümeti ile görüşmelere başlaması talimatını verdim. Bu konulardan birincisi Qing hanedanına verilen bütün borçların iptaliydi. İkincisi Japonya'nın hanedana yardım etmesinin engellenmesi, üçüncüsüyse benim Çin'e dönüşümü kolaylaştırmak üzere Britanya kontrolündeki bölgelere girmemi yasaklayan kararların iptaliydi. Bu konularda Britanya Hükümeti'nden uygun bir anlaşma sağladıktan sonra, bu sefer devrimci hükümet için bir borç temin etmek üzere Bankalar Konsorsiyumu'na yöneldim. Konsorsiyum'un yöneticisinden şu cevabı aldım: "Hükümet handedana verilen borçları durdurduğundan, Konsorsiyumumuz ancak sağlam bir temel üzerine kurulmuş ve resmen tanınan bir hükümete borç verecektir. Konsorsiyum şu anda sizinle birlikte bir temsilci göndermeyi önermektedir, hükümetiniz resmen tanındığında görüşmelere başlamak mümkün olacaktır." İngiltere'deyken yapabildiklerim bundan ibaretti. Sonra Fransa üzerinden yurda döndüm ve Paris'ten geçerken muhalefet partilerinin temsilcileriyle görüştüm. Herkesten, özellikle de Başbakan Clemenceau'dan sempati mesajları aldım. [Şangay'a vardığımda] henüz gelecekteki Cumhuriyet'in anayasası belirlenmemişti. (...) Çok geçmeden Çin'in bütün eyaletlerinden delegeler Nanking'de toplanmaya başladı ve beni Çin'in geçici başkanı seçtiler. 1912'de resmen görevi teslim aldım ve Çin Cumhuriyeti'nin kuruluşunu, ay takviminin değiştirildiğini ve o yılın Çin Cumhuriyeti'nin birinci yılı olduğunu ilan ettim."

hazırlayarak, seçim kampanyasını yürütmüş olan Song Jiaoren'in, Şangay istasyonunda Yuan Shikai'ın tertiplediği sanılan bir suikaste kurban gitmesinden sonra, *Guomindang* ile Yuan Shikai arasındaki çatışma sertleşti. *Guomindang*'ın 1913 baharında Yuan Shikai'ın bir uluslararası konsorsiyuma 125 milyon pound borçlanmaya yol açan kararına şiddetle karşı koyması üzerine Yuan *Guomindang*'ın faaliyetlerini yasakladı. Devrimden sonraki günlerde güney eyaletlerinde askeri denetimi ellerinde bulunduran ve parlamentodan aldıkları destekle de Yuan Shikai'a itaat etmemekte direnen *Guomindang* yanlısı askeri önderler, başkan tarafından görevlerinden alınıp yerlerine ona sadık generaller getirilince açık bir isyan başladı. Nankeng'e gönderilen Kuzey orduları ayaklanmayı bastırdılar. Meclis'teki *İlerici Parti* milletvekillerini rüşvetle satın alıp askeri kuvvet gösterileri ile korkutan Yuan Shikai, Eylül 1913'te kendisini Devlet Başkanlığına seçtirdi. Beijing'deki *Guomindang* üyeleri için tutuklama kararı çıkartıldı, milletvekilleri meclisten kovuldu ve askerleri kendi çevresinde toplama umutları sona eren Sun Yatsen, Aralık 1913'te Japonya'ya iltica etti. Yuan ve çevresi için Cumhuriyet geçici bir fantazi olarak tarihe gömülmek üzereydi. Çin geleneklerine uygun olarak tarihi senaryo, yani yıpranmış hanedan yerine en güçlü komutanın geçmesi olayı tekrarlanıyordu. Yuan Shikai, Ocak 1914'te parlamentoyu lağvetti. Eski imparatorluk gelenekleri canlandırıldı. Devlet eliyle Yuan'ın imparatorluğunu isteyen kitle gösterileri başlatıldı. Devlet Konseyi Yuan'ın imparatorluğunu ilan etmesini istedi. Amerikalı anayasa danışmanı Çin için en uygun devlet biçiminin sınırlı bir monarşi olabileceği hakkında bir risale yayınladı. Halkın ve herkesin "isteği"ne uyan Yuan, 9 Şubat 1916'da tac giyeceğini ilan etti. Fakat bir dış müdahale tüm bu planların gerçekleşmesini engelledi. Japonya, Mayıs 1915'te, batılılar birbirleriyle savaşa girmişken, Çin'i himayesi altında bir sömürge statüsüne indirmeyi öngören "Yirmibir Talep"ini gönderdi. Yuan, bu taleplere karşı direnemedi, bazılarını kabul etti, bazılarını erteledi. Kararsızlığı prestijini bir anda sıfıra indirdi. Ordunun bazı birlikleri isyan etti. Yuan, Mart 1916'da istifa etmek zorunda kaldı ve birkaç ay sonra öldü.

Savaş Ağalarının Egemenliği

Çin'deki bütün yenileşme tasarılarının siyasal tercümesi olan Cumhuriyet, kendisine bağlanan umutların hiçbirini gerçekleştirmeden çökmüştü. Yuan Shikai döneminde Çin, imparatorsuz bir imparatorluktan başka birşey olamadı. Ne modernleşme yönünde herhangi bir adım atılabildi; ne köylü taleplerinden her hangi biri gerçekleştirilebildi, ne de Çin yabancıların denetimi altından çıkarılabildi. Cumhuriyetçilerin kendileri de Yuan Shikai'ın yıkılmasında herhangi bir rol oynamış değillerdi.

Yuan Shikai'ın hızlı çöküşünün başlıca nedenlerinden biri, generalleriyle arasındaki çekişmelerdi. Yuan, imparatorluğun sivil idaresinin yerine kendi komutanlarını atamış, bunlar da bir anda kendilerini denetimleri altındaki birer ülke genişliğindeki bölgelerin yegane hakimi olarak bulmuşlardı. Bu komutanların emri altında on binlerce asker vardı. Çok farklı kökenlerden gelen bu askerlerin çoğu Qing askeri akademilerinden çıkmış Yuan Shikai'ın Beijing Ordusunda kıta görevi yapmışlar aralarından bir kısmı da Japonya'da ileri eğitim

almıştı. Bir kısmı ise ses çıkartmamaları için Qing ordularında askeri görevler verilmiş olan haydutlar ya da 1912 sonrasında ortaya çıkan güç boşluğundan istifade ederek haydutluktan belli bir bölgenin denetimini ele almaya geçmiş adamlardı. Siyasal eğilimleri de çeşit çeşitti. Kimi Sun Yatsenci, kimi Yuan Shikaicı, kimi Restorasyoncu, ama hepsi halkın üzerinde mutlak bir güç ve iktidar peşindeydi. Yuan Shikai'ın ölümünden 1927'ye kadar Çin, Beijing'den geçen onlarca hükümete, Kanton'da Sun Yatsen'in gerçek hükümetin kendisi olduğunu iddia eden hareketine rağmen esas olarak *savaş ağaları* denilen bu generallerin egemenliği altında tarihinin en umutsuz evrelerinden birini yaşadı.

Çin Rönesansı

Cumhuriyetin kurulmasını izleyen yıllarda Çin'in yaşadığı karmaşa, dünya savaşı ve batıdan gelen devrimci fikirler öğrenciler arasında geniş yankı buluyor, bir yandan Japonlara, diğer yandan savaş ağalarına karşı mücadele etmek gerektiği fikri giderek yaygınlaşıyordu. Özellikle 1915'den beri kültürel alanda yaşanan gelişmeler, öğrenciler arasında da yenilikçi düşüncelerin yaygınlaşmasına, dernekler içinde örgütlenmenin ve yayın faaliyetlerinin artmasına yol açmıştı. 1915'de Chen Duxiu'nun kurduğu *Xin Qingnian* (Yeni Gençlik) dergisi, gençlik içinde devrimci siyasi ve kültürel şekillenmenin sözcüsü oldu. Dergi geleneksel Çin değerlerine ve Konfiçyüsçülüğe karşı çıkıyor, köleliğe karşı bağımsızlığı, tutuculuğa karşı ilericiliği, içe kapanıklığa karşı kozmopolitliği, formalizme karşı faydacılığı, hayalciliğe karşı bilimi savunuyordu.

1910'lu yılların başından beri sosyalist teori, küçük bir kesim arasında benimsenmeye başlamıştı. 1909'da, *II. Enternasyonal*'in Brüksel'deki kongresine gayrı resmi olarak Çinli bir delege de katılmış, Şangay'da ilk sosyalist eğitim grupları kurulmuştu. Çin'in 1917'de müttefiklerin yanında I. Dünya Savaşı'na katılma kararından sonra Fransa'ya savaş sanayiinde çalışmak üzere gelen 200 binden fazla işçi sosyalist teoriyle tanışmış ve Rus Devrimi'nin önemini ve savaş üzerindeki etkilerini kavramıştı. Lenin'in emperyalizm üzerine yazdıklarının öğrenilmesi, yeni yetişen Çinli sosyalistler için sosyalist politikalarla emperyalist politikalar arasındaki ilişkiyi kurmak açısından büyük önem taşıyordu. 1919 baharında *Yeni Gençlik Dergisi*'nin ilk Marksizm özel sayısı çıktı. Aynı günlerde, genç Çinli aydınlar Paris Konferansı'ndaki gelişmelerin Çin'in çıkarlarının batılı güçler tarafından çiğnenmesi yönünde olduğu haberini alıyorlardı.

Bir Dönüm Noktası: 4 Mayıs Hareketi

Savaş ağalarının rekabeti altında parçalanan ve Japonya'nın boyunduruğunda gelişmesi kösteklenen Çin'de özellikle aydınlar arasında varolan bir umuda göre, Amerika'nın savaşa katılması ve müttefiklerin zaferinden sonra Batı Japonya'yı dizginlemekte etkili olacaktı. Demokrasi galip gelecek, gizli anlaşmalar iptal edilecek ve Shandong'da Japonların elinde bulunan eski Alman kolonileri Çin'e iade edilecekti. Ancak Paris Konferansı'nın Çin için hiçbir şey getirmeyeceği, müttefiklerin Japonya ile önceden anlaştığı ve Çin hükümetinin Shandong konusunda Japonlarla görüşmeyi "memnuniyetle kabul ettiği" haberleri büyük bir hayal kırıklığı ve tepkiyi aynı anda yarattı. Bu onur kırıcı duruma karşı öğrencilerin 4 Mayıs 1919'da başlayan gösterileri Çin tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biri oldu.

Mançu hanedanının 1911'de sona ermesi ve 1912'de cumhuriyetin ilan edilmesiyle, iktidar on yılı aşkın bir periyotta yerel valilerin eline geçti. Bu süre boyunca orta sınıfın önemli kesimleri, tek tek askerlerle işbirliği yaparak ya da savaş ağalarına dönüşerek iktidara sıkı sıkıya yapıştılar, ancak onlara yasallıklarını kazandıran sosyal ve kültürel aygıtın eski haline dönmesi imkânsızdı; mirasçıları, ya toprak ağaları olacaktı, ya da gangsterler olacaktı, ya da bu ikisinin kombinasyonu. Toprak ağaları ile bir tür gangster olan savaş ağaları arasında çok sıkı bir organik bağ vardı. Bu bağ özellikle vergiler ve kırsal bölgede çiftçilerin elitleri desteklemeye zorlanması gibi sistemin yaptırımlarında kendini gösteriyordu. Tüccarlar da ticari gruplar ile Kuomintang'ı destekleyen toprak ağaları arasında bir koalisyonun kurulmasına öncülük ederek bu ilişki içinde yerlerini aldılar. Teorik açıdan askeri zorunluluklar toprak vergisine dayanıyordu. Sistem hayli esnekti ve esas olarak, eskiden imparatorluk görevlilerinin bir ölçüde koruması altında, sınırlı ve yasal bir sömürüye maruz kalan köylülerin aleyhine işliyordu. İmparatorluk bürokrasisinin yerini alan savaş ağaları, yasal herhangi bir güce dayanmadıkları için, köylüler bu belirsiz siyasi yapı içinde imparatorluk zamanındakinden çok daha fazla ezildiler. Zaman zaman da, fotoğrafta görüldüğü gibi tepkilerini düzenledikleri gösterilerle ortaya koydular. Belki de savaş ağalarından biri, ötekileri saf dışı bırakarak ya da buyruğu altına alarak Çin'in birliğini sağlayabilirdi. Fakat, savaş ağalarına karşı uzun ve Çin'in birliğini korumak siyaseti doğrultusundaki Sovyet desteğiyle sürdürülen savaşı en sonunda Jiang Gaishek kazandı. (üstte sağda) 1927'de bir savaş ağasının idam mangasına işaret veren bir komutan; yargılama idam gerçekleştikten sonra yapılacaktı.

Tüm öğrenci dernekleri Japonya'nın 1915'te verdiği 21 Talebi içeren muhtıranın yıldönümü olan 7 Mayıs'ta büyük bir gösteri yapılması konusunda anlaşmışlardı. Bunların başlıcaları *Yeni Dalga Derneği, Ortak Ses Derneği, Birlikte Çalışma Derneği, Çalışma ve Eğitim Derneği* gibi adlar taşıyordu. Paris Konferansı'nın sonuçları ve hükümetin ihanet ettiği doğrultusundaki haberler gerilimi iyice arttırdı. 3 Mayıs gecesi Beijing Üniversitesi'ndeki Hukuk Fakültesi'nde gayriresmî acil bir toplantı yapıldı ve Çin'in Paris Anlaşmasını imzalamaması için bir kampanya düzenlenmesi ve 7 Mayıs için büyük bir gösteri çağrısı yapılması, ertesi gün, yani 4 Mayıs'ta da tüm öğrencilerin Tian Anmen Meydanı'nda bulunmaları kararlaştırıldı. Gösteriye milliyetçi ve Japonya'ya karşı sloganların yazılı olduğu pankartlar taşıyan yaklaşık üç bin öğrenci katıldı. Polisin göstericilere müdahalesi sonucunda bazı öğrenciler tutuklandı. Gösteriler mayıs ayı boyunca devam etti, tutuklamaların artmasına ve sonunda binden fazla öğrencinin Beijing hapishanelerini doldurmasına rağmen öğrenciler yılmadı. Beijingli öğrencilerin hareketi genel bir sempatiyle karşılandı ve Şangay, Tianjin gibi şehirlerde de öğrenciler gösteriler ve boykotlar düzenlemeye giriştiler. Tianjin'de yaklaşık yüzyetmiş grup biraraya gelerek *Ulusal Kurtuluş İçin Birlik*'i kurdular. Kısa süre sonra da şehir ölçeğinde örgütlenmiş çeşitli öğrenci birliklerini çatısı altında toplayan *Çin Öğrenci Birliği* kuruldu. 4 Mayıs hareketinin etkileri toplumun diğer kesimlerine de sıçradı. Limanlardaki işçiler gemilerdeki Japon mallarını boşaltmayı reddettiler, dükkanlar Japon malları satmamak konusunda anlaştılar. Şangay'da süren öğrenci gösterilerini desteklemek amacıyla kırktan fazla fabrika ve işyerinde işçiler sempati grevine gittiler, 50 binden fazla tekstil, demiryolu, tütün ve liman işçisi onlara katıldı. Gelişen hareketin sonucunda Japon yanlısı tutumlarıyla tanınan üç bakan istifa etmek ve hükümet Paris anlaşmasının onaylanmamasına karar vermek zorunda kaldı.

Çin'de yeniden doğuş hareketinin edebiyat cephesindeki en önemli temsilcisi Lu Xun (Lu Şün) 1881'de doğmuştu. 1902'de Tokyo'ya giderek tıp öğrenimine başladıysa da, edebiyatın ülkesinin yabancı boyunduruğundan kurtulması ve modernleşmesi amaçlarına daha çok hizmet edebileceğine karar vererek tıp öğrenimini bıraktı. 1905 Rus-Japon savaşı sırasında Ruslar adına casusluk yapmakla suçlanan bir Çin gencinin, ilgisizliği ve zavallı bir kalabalık içinden geçirilerek idama götürülüşüyle ilgili bir film onda derin izler bıraktı. Daha sonra, kendi yurttaşlarının ataleti ve kayıtsızlığı karşısında duyduğu isyanı ifade etmek için sık sık bu anıya geri döndü. Lu Xun edebiyat alanında bir modernleşmeci olduğu halde siyasal modernleşmecilerden, gerek Kang Youwei'in reformizminden gerekse Sun Yatsen'in devrimciliğinden uzak durdu. 1911'den önce yadığı yazılardan birinde "Kendimizi niçin altın, demir, kongreler ve anayasalar gibi bayağılıklar içinde kaybedelim?" diyordu. 1911 devrimi patlak verdiğinde de, Lu yazdığı yazı ve hikâyelerde cumhuriyeti gerçekleşmemiş bir devrim olarak betimledi. Bu dönemde Lu yazmayı tamamen bırakmış, vaktini klasik metinlerden kopyalar çıkarmakla geçiriyordu. Bunun yararını soran bir arkadaşını "yararı yok" diye yanıtladı. "O halde niçin yapıyorsun?" "Nedeni yok." Ancak gelecekteki komünist önder Chen Duxiu ve arkadaşlarının çıkarmakta oldukları Yeni Gençlik *dergisini destekliyordu. Derginin yayıncılarıyla yaptığı bir söyleşide yazmayı bırakma gerekçelerini şöyle açıkladı: "Camı penceresi olmayan, yıkılması imkânsız bir bina düşünün. İçerde uyuyan bir sürü insan var; yakında havasızlıktan boğulacaklar. Uykuda öleceklerinden ölümün acısını hissetmeyecekler. Bağırarak uykusu hafif olanlardan bir kaçını uyandırıp, onları kaçınılmaz ölümün ıstırabını çekmek zorunda bırakırsanız, onlara iyilik mi etmiş olursunuz?" Buna rağmen en ünlü yapıtı* Ah Q'nun Gerçek Hikâyesini *1921'de yayınladı. Ah Q kimliğinde betimlediği, bencil kurnaz, küçük hesapların tipik Çinlisi'nin yerini yeni bir insana bıraktığını göremeden 1936'da öldü.*

Komünist Muhalefetin Doğuşu

Çin komünizminin doğuşundaki en önemli etkenlerden biri şüphesiz Rus Devrimi'nin yankıları, diğeri de 4 Mayıs hareketinin Çinli aydınlar üzerindeki etkileri oldu. Harekete katılan öğrenciler, devrime gidecek tek yolun kitlelerle birlikte hareket etmek olduğuna inanmışlar ve üniversitelerden fabrikalara ve köylere gitmeye başlamışlardı. *Çin Komünist Partisi*'nin kurucuları daha çok 4 Mayıs Hareketi'ne katılmış ve 1918-1919 yıllarında Marksist çalışma grupları ve dernekler kurmuş olan genç aydınların arasından geliyordu. 1920'de *Komintern* temsilcileri Çin'e gelerek dönemin önde gelen Marksistlerinden Chen Duxiu ve Li Dazhao (Li Da) ile görüştüler. Aynı yıl Sovyetler Birliği'nin Çarlık döneminden kalma serbest limanlar üzerindeki haklarının birçoğundan ve doğu demiryolunun kontrolünden vazgeçme niyetlerini açıklaması, Çin'de büyük sempatiyle karşılanmıştı. Böyle bir ortamda Çin'e gelen *Komintern* temsilcileri, Çinli Marksistler tarafından özellikle sıcak karşılandılar. ÇKP'nin kurulduğu yıl olan 1921'de Çin nüfusunun yüzde seksenini oluşturan büyük çoğunluğu hala kırsal alanda yaşamakta ve tarımda çalışmaktaydı. İşçi sınıfı da 1911'den beri nicel ve niteliksel olarak önemli bir gelişme göstermiş, bu yılda yaklaşık bir milyon olan işçi sayısı 1921'de iki milyona ulaşmıştı. Zanaatkarların sayısı da yaklaşık 10 milyondu. 1919 rakamlarına göre işçilerin çeşitli sektörlere dağılımı şöyleydi: Sanayi işçileri 702 488, Yabancılara Ait İşletmelerde Çalışan İşçiler 320 000; Maden işçileri 596 990; Demiryolu işçileri 142 991; Posta işçileri 23 154; Elektrik işçileri 10 741.

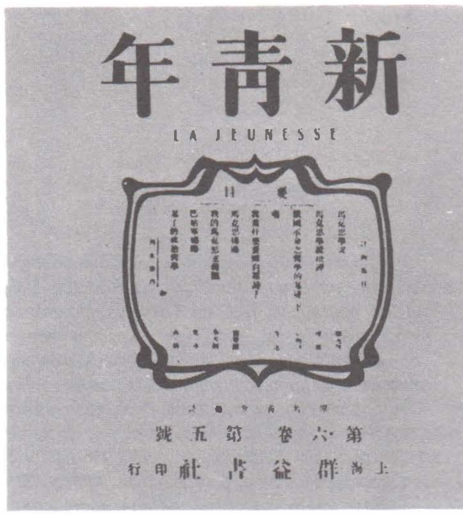
ÇKP'nin Kuruluşu

ÇKP'nin kuruluş kongresi 30 Haziran 1921 gecesi, çalışmalarına ertesi gün resmen başlamak üzere Şangay'da Fransız bölgesindeki, yaz tatili dolayısıyla kapalı bulunan Po Wen Kız Okulu'nda başladı. Tüm önlemlere karşın polisin toplantıdan haberdar olduğunun anlaşılması üzerine toplantıya Şangay'ın güneyindeki bir mesire yeri olan Qia Xing yakınlarındaki gölde devam etmeye karar verildi. Kongre çalışmalarını göldeki bir kiralık gezi teknesinde tamamladı.

Kongreye, Marksist çalışma gruplarının örgütlenmiş olduğu eyaletlerden toplam 12 (veya 13) delege katıldı: Mao Zedong, Dong Biwu, Wang Jinmei, Deng Enming, Zhen Danqiu, Ho Shuheng, Li Hanrun, Zhen Kongbo, Chou Fohai, Zang Guotao, Liu Renjing ve Li Da. Bazı kaynaklara göre kongreye katılanlar arasında Bao Huiseng de vardı. Delegelerin büyük çoğunluğu 30 yaşın altında (yaş ortalaması 26 idi) ve Hunan'dan gelen Mao Zedong ve Ho Shuheng dışında tümü kent kökenliydi.

Kongre'de daha tartışmaların başından itibaren iki ana eğilim belirginleşti. Birinci eğilim Çin proletaryasının zayıf ve geri olduğunu, partiyi örgütleyecek tecrübe ve desteği sağlayamayacağını ileri sürüyordu. Proletarya diktatörlüğü ilkesine de karşı çıkan ve parlamenter mücadeleyi savunan bu kesime göre parti gevşek bir örgütlenmeye sahip ve ademi merkeziyetçi olmalıydı. Kongrede hazır bulunmayan ve yokluğunda genel sekreter seçilen *Yeni Gençlik* Dergisinin kurucusu ve Pekin Üniversitesi hocalarından Chen Duxui adına bu çizgiyi Li Hanrun savunuyor, Li Da ve Zhen Kongbo tarafından destekleniyordu. Bu çizginin karşısında yer alan daha radikal ve sol çizgi ise Liu Renjing ve Bao Huiseng tarafından temsil ediliyordu. Bu eğilime göre, parti tüm gücüyle işçi sınıfına yönelmeli ve Çin'in varolan koşullarında gerçekleşmesi mümkün görülmese bile işçi sınıfı iktidarını hedeflemeliydi. Ayrıca tüm burjuva milliyetçi ve demokrat partilerle her türlü işbirliği reddediliyordu.

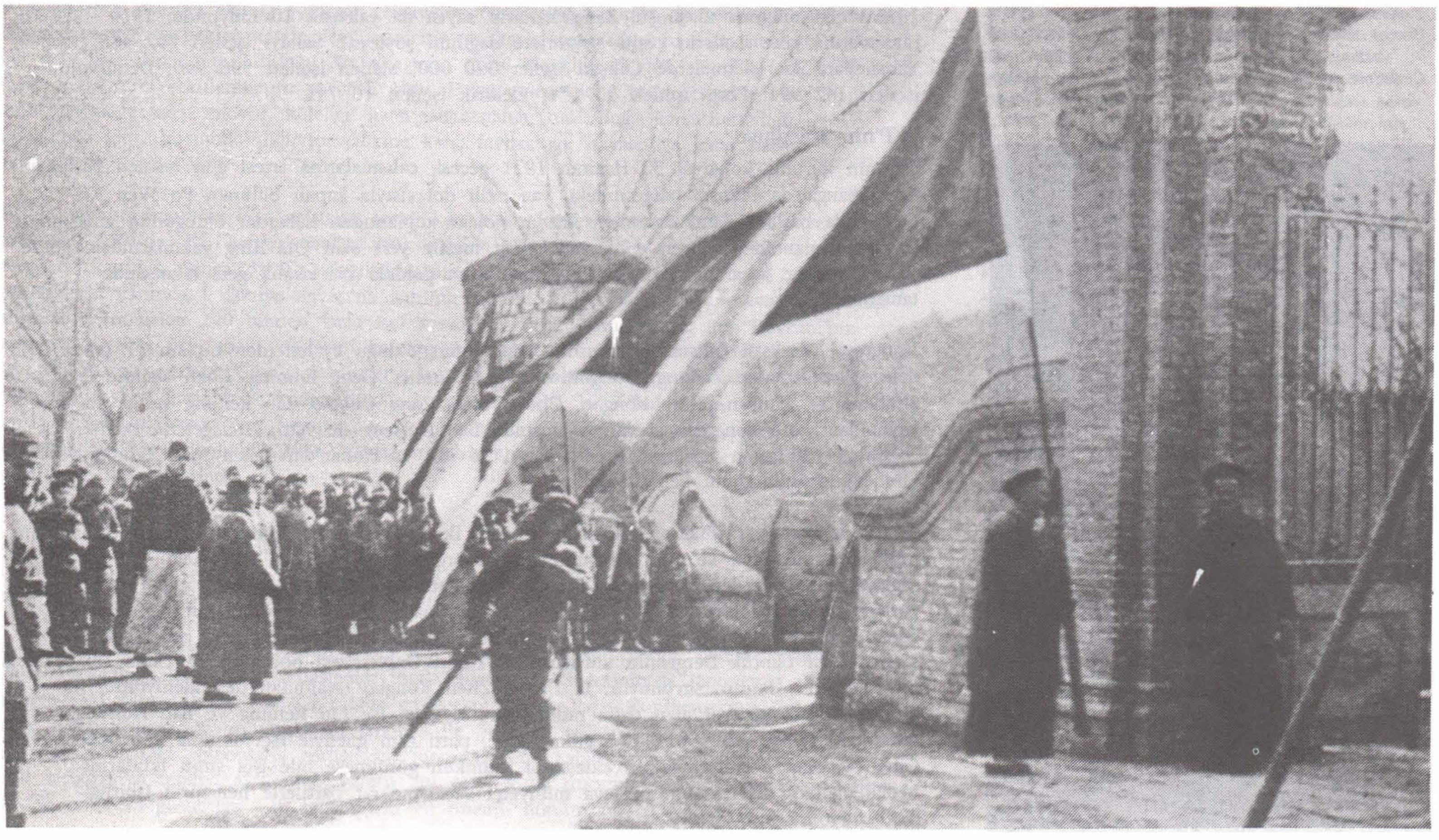
Kongre, radikal sol çizginin kendini kabul ettirmesiyle sonuçlandı. Parti çalışmalarını tamamen gizli olarak sürdürecek, işçilere yönelecek ve *Guomindang* ile işbirliği yapmayacaktı. Bu son konu uzun yıllar *ÇKP*'nin gündeminde kaldı ve *Guomindang*'la kurulacak ilişkiler *Komintern-ÇKP* ilişkilerinde merkezi bir öneme sahip oldu. Birinci Kongre'de alınan kararlar *ÇKP*'nin ilk aşamada oldukça küçük bir parti olarak kalmasına yol açtı, buna karşılık 1922 yılından itibaren parti çok yavaş ama sürekli bir şekilde büyümeye başladı. Cai Hesen ve Xiang Jingyu gibi Fransa'da sosyalist teoriyle tanışmış öğrenciler Çin'e dönerek partiye katıldılar. Xiang, Şangay'daki ipek ve sigara fabrikalarında çalışan kadın işçileri örgütlemeye girişti. Ağustos 1922'de Şangaylı kadın ipek işçilerinin yaptığı ve 7000 işçinin katıldığı grev Çin tarihinde kadın işçilerin ilk büyük hareketi oldu. Mao, Liu Shaooqi ve Li Lisan, Hunan'da madenciler, demiryolu ve matbaa işçileri arasında çalıştılar, işçilerin Anyuan madenlerinde grevler örgütlemesine yardım ettiler. Tüm bu grevlerin en önemlisi 1922'nin ilk günlerinde başlayan Hong Konglu denizcilerin grevi oldu. Grevcilerin talepleri daha yüksek ücretler ve yeni işçi alınması konusunda karar hakkının Denizciler Sendikasına verilmesiydi. Ocak sonunda liman işçilerinin ve hamalların da denizcileri desteklemesiyle gelişen greve 30 bin işçi katıldı ve yüzelliye yakın gemi hareket edemez hale geldi. Şubat sonunda başka limanlara yayılan ve Hong Kong'daki tramvay işçilerinin, sebze satıcılarının ve ev hizmetçilerinin de desteğiyle gelişen grev, gemicilerin taleplerini kabul ettirmeleriyle sonuçlandı. Grevin en önemli sonuçlarından biri de çeşitli endüstri dallarında, kömür ve demir madenlerinde, dökümhanelerde, çelik işletmelerinde, nehir ulaşım sektöründe işçi klüplerinin ve sendikaların sayısının giderek artması oldu. *ÇKP*'nin 1922'deki ikinci kongresinde *Guomindang* ile ittifak sorunu gündemin ana maddesiydi. 1922 ve 1923 yılları boyunca işçi hareketine ve komünistlere yönelen baskıların artması, geniş cephe siyasetinin kabulü için bir zorlama unsuru oluşturdu. Hunan hükümeti 1922'deki Changsha pamuk fabrikasındaki grevin ardından işçi birliğinin iki anarşist önderini idam etti, güneydeki demiryolu grevleri sırasında ordu birlikleri grevcilere ateş açarak bazı işçilerin ölümüne neden oldu. Ocak 1923 sonunda komünistlerin Beijing ve Hankou arasındaki işçi klüplerini birleşik bir sendika çatısı altında toplama çabaları, birlik toplantısına gelen delegelerin tutuklanmasıyla sekteye uğradı. Bunun üzerine komünist ve sendika önderleri Şubat başında genel grev çağrısı yaptılar. General Wu Peifu'nun orduları grevcilere saldırdı, 30 kadar işçi öldürdü, işçilere işbaşına dönme çağrısı yapmayı reddeden sendika sekreterinin kafası, sendika üyelerinin gözleri önünde kesildi. Generallerin bu kanlı eylemleri ve baskıları diğer eyaletlere ve şehirlere de yayıldı. Üye sayısı 1921'den 1923'e kadar 57'den ancak 342'ye yükselmiş olan *Komünist Partisi* bu baskıları tek başına göğüsleyebilecek güce sahip değildi.

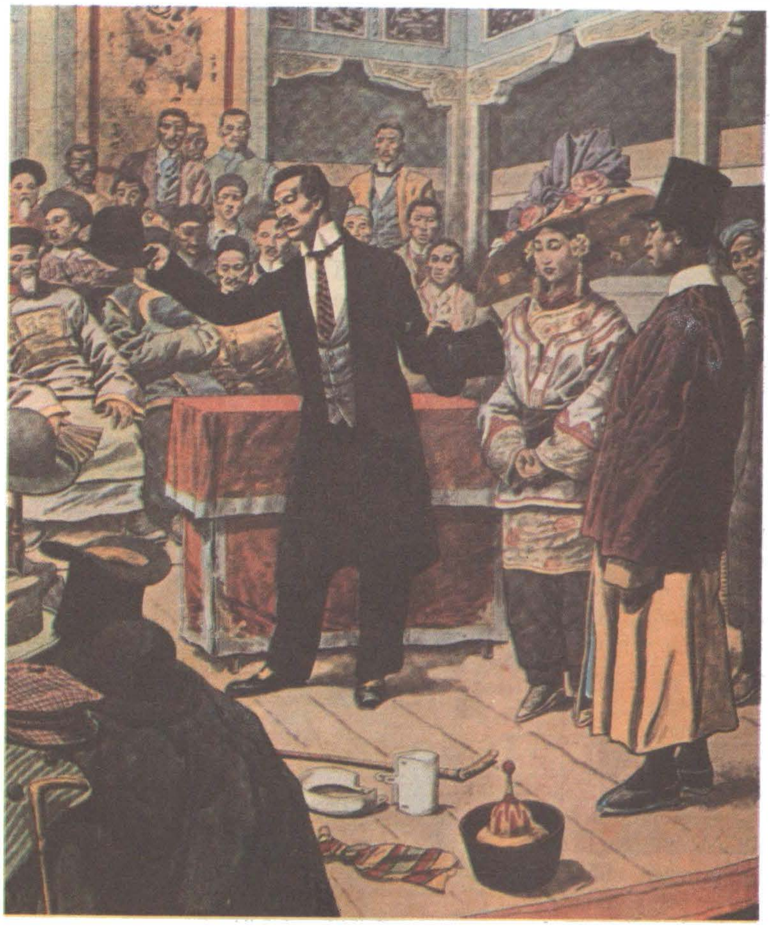
4 Mayıs 1919'da öğrencilerin düzenlediği gösterilerin (aşağıda) önemi, Çin'deki Japon nüfuzunu sarsmasından çok, kültür ve eğitim alanlarında Çinli aydınların kendilerine ve ülkelerine bakışlarının değişmesine yol açmasında yatar. Örneğin Beijing Üniversite'sinin rektörü açıkça öğrencileri destekledi. Edebiyat ve basında mandarinlerin ağdalı adilinin yerine gündelik lehçelerin kullanılması eğilimi yaygınlaştı. Batıl inançlara yönelik eleştiriler yoğunlaştı, ayak bağlama ve afyon içmeye Jeunesse Nouvelle (Yeni Gençlik) dergisi (üstte) gençliği toplumsal dönüşümün mimarı olarak tanımlıyordu. Chen "Dünya medeniyetinin iki kaynağı vardır: Biri öğrenim diğeri hapisane. Bu yüzden biz gençler, öğrenime ara verdiğimizde hapse girme, hapisten çıktığımızda ise öğrenime devam etme konusunda kararlı olmalıyız." diyordu.

ÇKP ve *Komintern* - *Guomindang*'la Birleşik Cephe

Komintern'in 1920'deki II. Kongre'sinde, sömürge ve yarı sömürge ülkelerdeki komünistlerin

35 Çin Devrimleri

Modernleşme sürecinin tarihinde kılık kıyafet Çin'de hep merkezî öneme sahip olmuştu. Solda 1909'da toplanan eyalet meclislerinden batılı giysiler içinde bir delege, geleneksel giysiler içindeki çalışma arkadaşlarına şapkanın meziyetlerini anlatıyor. Geçmişte Japonya'da öğrenim gören Çinli öğrencilerin at kuyruklarını kesmesi, hatırı sayılır ölçüde baskıyı göze almalarını gerektiren cüretli bir karardı. Sağda Yuan Shikai at kuyruğunu kestirirken görülüyor. Aslında Yuan Mançu hanedanına sadık, ünlü Beiyang ordusuna komuta eden geleneksel bir askerdi. İmparatoriçe Cixi öldükten sonra yerine geçen ve nisbeten daha reformist eğilimli olan Naibler Heyeti, ayağında ciddi bir rahatsızlık olduğu bahanesiyle onu emekliye sevketmişlerdi. 1911'de cumhuriyetin ilanıyla sonuçlanacak ayaklanmalar patlak verdiğinde Naibler Heyeti Yuan'ı yeniden göreve çağırdıysa da, "ayağındaki rahatsızlığın henüz iyileşmediği" gerekçesiyle görevi reddetti. Sonunda Naibler ve handedanın diğer temsilcileri Yuan'la pazarlık yapmayı kabul ettiler ve pazarlığın sonucunda Beijing'de Yuan'ın başbakanlık edeceği bir ulusal meclis toplanmasına karar verildi. Ancak bundan sonra Devrimci İttifak'ın Nanking'de geçici cumhurbaşkanı ilan ettiği Sun Yatsen'le bir uzlaşmaya varılması gerekiyordu. Yuan'ın at kuyruğunu kestirmesi kendisini Batıcı güçler nezdinde kabul edilir bir önder olarak gösterme kampanyasının bir parçasıydı.

görevleri, bağımsız olarak örgütlenmek ve antiemperyalist mücadelelere katılmak, gerektiğinde de ulusal burjuvazinin partileriyle siyasal bağımsızlığı koruyarak ittifaklar kurmak olarak belirlenmişti. *ÇKP-Komintern* ilişkileri, bu temel tez üzerinde gelişti. *Komintern*'in Sun Yatsen'le ilk ilişkisi 1920 sonbaharında kuruldu. Voitisinskiy'in Sun Yatsen'le yaptığı bu ilk görüşmeden somut bir sonuç elde edilemedi. Daha sonra 1921'de *Komintern* temsilcisi Maring, 1922 sonunda da Sovyetler Birliği'nin Moskova'yla Beijing arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasını hazırlamak amacıyla Çin'e gönderdiği Adolf Yoffe cumhuriyetçi önderle görüştüler. Yoffe'nin Sun Yatsen'le görüşmesi, hem Sovyetler Birliği'nin hem de *Komintern*'in *Guomindang*'la sıkı ilişkilerinin de başlangıcı oldu.

Bu dönemde politik kadrolar içersinde kişisel çıkarları doğrudan doğruya, belli bir savaş ağasına bağlı olmayan herkesin başlıca ülküsü, Çin'in güçlü bir merkezî hükümet çevresinde birleştirilmesiydi. 4 Mayıs hareketi tam da dış düşman karşısındaki birlik ihtiyacını ifade ettiği için, bütün kesimlerin desteğini kazanmıştı. Ancak birliğin gerçekte kimin maddi çıkarları doğrultusunda olduğu ve dolayısıyla nasıl bir siyasal biçim altında gerçekleştirilmesi gerektiği konusunda, çatışmakta olan taraflar arasında da derin bir belirsizlik hakimdi. 1919'u izleyen yıllarda gerek Kang Youwei ve Liang Qichao tarafından temsil edilen geçmişin reformcu kanadı, gerekse Sun Yatsen'in kendisi kuzeydeki çeşitli savaş ağalarıyla birlik uğruna pazarlığa girmişlerdi. Kang Youwei'in adayı savaş ağaları arasında en kültürlü ve ilericisi olarak bilinen General Wu Peifu'ydu. Wu 1923'de grev yapan demiryolu işçileri arasında geniş bir katliama giriştikten, giderek öğrenci hareketine karşı sert önlemler almaya başladıktan sonra bile Kang, birliğin onun çevresinde kurulacağına inanmaya devam etmişti. Savaş ağaları ile pazarlık dönemi ise çok daha kısa ömürlü olan Sun Yatsen ise öğrenci ve işçi hareketi ile daha yakın ilişkiler geliştirmeye yönelmişti.

Bölünme bir bakıma coğrafiydi de. Kuzeyde Kang Youwei'in temsil ettiği geleneksel *mandarin*ler kesimi, toprak ağalığına geçişi başarıyla gerçekleştirmişti; dolayısıyla birlikten umdukları, güçlü bir merkezî devlet değil köylüleri huzur içinde sömürmelerini sağlayacak bir barıştan ibaretti. Oysa yabancı sermayenin çok daha derinlemesine nüfuz ettiği güneyde, çok daha modern ilişkiler içinde şekillenmiş hatırı sayılır bir burjuvazi vardı. *Guomindang*'ın, gücünün asıl merkezini oluşturan Kanton, Şangay gibi liman şehirlerindeki burjuvazinin varlığı yerel sermaye birikimi ve ulusal pazardan çok, yabancı sermayeyle kurdukları ilişkiye borçlu kompradorlardan oluşuyordu. Gerek Sun Yatsen gerekse *Komintern* temsilcileri, bir anlamda, komprador burjuvazinin dışa bağımlılığının siyasal sonuçlarını öngöremediler; sözkonusu bölgelerdeki sınıfsal ittifaklar temelinde ulusal birliğin kurulabileceğine, bir burjuva demokratik devrimin gerçekleştirilebileceğine inandılar. *Komintern*, Sun Yatsen'in partisi *Guomindang*'ı, ulusal burjuvazinin bağımsızlık mücadelesi veren partisi olarak değerlendirdi ve bu tespitten hareket ederek *ÇKP*'ye onunla ittifak kurmayı dayattı. Yoffe-Sun Yatsen görüşmelerinin

sonrasında yapılan açıklamada şöyle deniyordu: "Doktor Sun Yatsen, komünist sistemin ve Sovyetlerin Çin'de gerçekleştirilemeyeceği, bunun için gerekli ön koşulların varolmadığı görüşündedir. A.Yoffe de bu görüşe katılmakta ve Çin'in en önemli ve acil sorununun ülkenin birleştirilmesi ve ulusal bağımsızlığını kazanması olduğunu düşünmektedir."

Dolayısıyla, bu tarihten sonra Sovyetler Birliği ve *Guomindang* arasındaki ilişkiler giderek gelişti. Sun Yatsen, aynı yılın Haziran ayında Moskova'ya *Guomindang* ordusunun başkumandanı Jiang Gaishek'in başkanlığında bir delegasyon gönderdi. Jiang Gaishek'in Çin'e dönüşünden sonra Sovyetler Birliği'nin maddi desteğiyle Whampoa Askeri Akademisi kuruldu. Ekim 1923'de Borodin ve bir dizi Sovyet danışman Çin'e gelerek *Guomindang*'ı ve ordusunu yeniden örgütlemeye giriştiler. Oldukça gevşek bir örgütlenmeye sahip olan *Guomindang*, Borodin'in önerileri doğrultusunda *Bolşevik* partisini örnek alan merkeziyetçi bir partiye dönüştürüldü ve *Guomindang* ordusunun yeniden örgütlenmesinde *Kızılordu* örnek alındı.

Şangay Ayaklanmasına Giden Yol: *ÇKP* Güçleniyor

1923 ve 1924'de, Çin'de bir yandan grevler artarken, diğer yandan yeni sendikalar örgütleniyordu. Kırsal alanda da yeni köylü birlikleri oluşuyor, çeşitli bölgelerde köylü ayaklanmaları meydana geliyordu. Gizli dernekler ve çetelerin yerine köylü birliklerinin geçmesiyle gelişen hareket özellikle Hunan'da yaygınlaşarak yalnızca toprak ağalarına değil tüm yerel güçlere karşı bir yön almış, bazı kırsal bölgelerde yönetimi ele geçirmeyi başarmıştı. Çin proletaryasının ve *ÇKP*'nin de merkezi olan Şangay'da Mayıs 1925'de Japonların mülkiyetindeki bir tekstil fabrikasında Çinli bir işçinin bir Japon ustabaşı tarafından öldürülmesi üzerine işçiler greve gittiler. Grev sırasında işçilere ateş açıldı, bunun üzerine grevci işçilerle dayanışma içine giren öğrenciler 30 Mayıs'ta kitlesel bir gösteri düzenlediler ve gösteri şehirdeki İngiliz polis güçleri tarafından kanlı bir biçimde bastırıldı. Grevin ve buna karşı girişilen kanlı müdahalenin yankıları tüm ülkeye yayıldı, İngiliz ve Japon malları boykot edildi, çeşitli şehirlerde gösteri ve grevler meydana geldi. Binlerce işçinin katıldığı (komünist kaynaklara göre 200 bin) ve kısmen aylarca süren bu grevler ve gösteriler giderek milliyetçi-devrimci bir renge büründü ve Çin tarihinin en önemli antiemperyalist kitlesel hareketi oldu. Bir yandan sendika ve sendikalı işçi sayısının artmasına ve *ÇKP*'nin güçlenmesine yol açarken diğer yandan da *Guomindang*'ın önderliğindeki milliyetçi harekete önemli bir kitlesel zemin hazırladı.

1925 Şangay grevi öncesinde *ÇKP*'nin henüz 994 üyesi vardı ve üyelerin büyük bir çoğunluğu öğrenciler ve aydınlardı. Yıl sonunda ise üye sayısı 4000'e yükseldi, ayrıca partinin

Kapitalizm öncesi Çin'de işçiler korporasyon, lonca ve gizli örgütlerde toplanmışlardı. Patronların yönetiminde faaliyet gösteren korporasyonlarda patron, işçi ve çırak ayrımı varlığını sürdürüyordu. Loncalar daha ziyade büyük şehirlerdeki işçileri doğum yerleri esasına göre biraraya getiriyordu. Gizli örgütler çoğunlukla lumpen proleterlerin yönetimindeydi ve üyeleri şüpheli şahıslar veya zorla ya da korunma dürtüsüyle örgüte giren işçilerden oluşuyordu. Çin'de sendikal denebilecek ilk örgüt 1850-1861 arasında faaliyet gösteren Kantonlu Paketçiler Derneği'*ydi. İlk grev Hongkong'da (Hunğkunğ) çalışıp Kanton'a geri dönen ve 1858'de İngiliz ve Fransızlara hizmet etmek istemeyen işçiler tarafından örgütlendi. 1875-1913 arasında birbirleriyle ilişkisiz ve farklı işkollarında 78 grev hareketi yaşandı. 1900'lerde yanda görüldüğü gibi bazı bayındırlık işleri nedeniyle 50'den fazla işçinin biraraya geldiği işyerlerinde çalışma koşullarının iyileştirilmesi amacıyla grevler yapıldı ama 1913 Beijing posta işçilerinin, 1914 deniz ulaştırma işçilerinin, 1915 Anyang (Anyanğ) ve Pingxiang (Pinğşyanğ) madencilerinin, 1916 Beijing matbaa işçilerinin ve 1917-1918 tekstil işçilerinin grevleri gerek katılım gerekse de talepleri itibarıyla çok daha ciddi boyutlardaydı.*

ZHOU ENLAİ (ÇOĞ INLAY) (1898-1976)

***Çin Komünist Partisi*'nin kuruluşundan beri en önemli liderlerden biri olan, Çin Devrimi'nin sorun çözücüsü ve bir politik dâhi olarak bilinen Zhou Enlai, Chakiang Eyaletinde Çu kavmine mensup bir toprak sahibinin oğlu olarak doğdu. Henüz çocuk yaşlarda eski aile geleneğine uyarak, ailesinin yanından ayrılarak amcalarının yanına okumaya gitti. Orta öğrenimini Tientsin'da Batı eğitimi veren okullardan birinde bitirdi. 1917'de öğrenimine devam etmek üzere Japonya'ya gitti. 2 yıl sonra ülkesine 4 Mayıs hareketlerine katılmak için döndüğünde artık devrimci öğrencilerin önderiydi. 1920'de kısa bir süre hapiste kaldı. Hapisten çıktıktan sonra çalış-oku programıyla Fransa'ya gitti ve burada *Çin Komünist Gençlik Örgütü*'nü kurdu.**

1924'de Çin'e geri dönerek, cumhuriyetin ilanı sırasında Sun Yatsen'i destekledi. 1925'de hapisteyken tanıştığı eylemci öğrencilerden Dang Yingchao ile evlendi. Dang daha sonra çok ünlü komünistlerden biri olarak 1945'da *ÇKP* Merkez Komitesi aday üyeliğine 1956'da ise asil üyeliğe seçilecekti. 1926'da Jiang Gaishek'in komutasında olan Whampoa Askeri Akademisi'nde siyasi temsilci oldu. 1927 başlarında *ÇKP* Merkez Komitesi'nin askeri komiserliğine getirildi. 1927'de Jiang Gaishek'in orduları komünistlerden temizlemek üzere Şangay'a girdiğinde işçileri örgütlemeye çalıştı ama sonunda o da o dönemde komünistlerin güçlü olduğu yerlerden biri olan Wuhan'a kaçtı. Nisan 1927'deki *ÇKP* 5. Ulusal Kongresi'nde Merkez Komite ve Politbüro üyeliğine seçildi. 1 Ağustos 1927'de *Kızılordu*'nun kuruluş çalışmalarına katıldı. 1928'da *ÇKP*'nin 6. Kongresi'ne katılmak üzere Moskova'ya gitti. Hemen ardından yapılan *Komintern*'in 6. Kongresi'nde Yürütme Komitesi aday üyeliğine seçildi. Kısa aralarla kaldığı Çin'e 1931'de geri döndü. Şangay'da öğrencilerin denetimine geçmiş Parti örgütü içindeki tartışmalara bir son vererek Parti'yi yeniden örgütlemeye çalıştı. Daha sonra Şangay'ı terkederek, Kiangsi'ye, 1928'den beri köylüleri örgütlemeye çalışan Zhu De ve Mao'ya katılmak için gitti. *Kızı-*

Mao Zedong'un Çin Toplumunda Sınıfların Tahlili *başlıklı yazısında proletarya şöyle tanımlanıyordu: "Modern sanayi proletaryasının sayısı yaklaşık olarak iki milyondur. Sayısının fazla olmamasının nedeni, Çin'in iktisadi bakımdan geri olmasıdır. Bu iki milyon sanayi işçisi esas olarak beş sanayi dalında, yani demiryolu, madencilik, deniz ulaşımı, dokuma ve gemi yapımı dallannda çalışır ve büyük bir kısmı yabancı kapitalistlere ait olan işletmelerde köleleştirilmiştir. Sayıca fazla olmamakla birlikte, sanayi proletaryası Çin'in yeni üretici güçlerini temsil eder, modern Çin'in en ilerici sınıfıdır ve devrimci hareketin önder gücü haline gelmiştir. Son dört yılın güçlü grevleri, sanayi proletaryasının Çin devrimindeki önemli rolünü ortaya koymuştur. (...) Sanayi işçilerinin bu durumda olmalarının birinci nedeni toplu bir halde olmalarıdır. Halkın başka hiçbir kesimi böyle yoğun bir biçimde birarada bulunmamaktadır. İkinci neden iktisadi durumlarının kötü oluşudur. Onlar her türlü üretim olanağından yoksun bırakılmışlardır, ellerinden başka hiçbir şeyleri kalmamıştır, hiçbir zaman zengin olma umutları yoktur ve üstelik emperyalistler, savaş ağaları ve burjuvazi tarafından en amansız bir şekilde ezilmektedirler. Özellikle iyi savaşçılar olmalarının nedeni budur. Şehirlerdeki hamallar da dikkate alınması gereken bir güçtür. Bunların çoğu liman işçileri ve çekçekçilerdir ve aralarında lağım işçileri ve çöpçüler de vardır. Ellerinden başka hiçbir şeyle sahip olmayan bu insanlar, iktisadi bakımdan sanayi işçilerine benzer bir durumdadırlar. Ama daha az yoğunlaşmışlardır ve üretimde daha önemsiz bir rol oynarlar."*

gençlik örgütünün 9000 üyesi vardı. Parti üyelerinin en yoğun olduğu yerler büyük şehir merkezleriydi, üyelerin yarısından fazlası Şangay, Kanton ve Beijing'de toplanmıştı. Mayıs 1925'de, Şangay grevi öncesinde toplanan tüm Çin çapındaki ikinci sendikalar kongresine 166 sendikadan 281 delege katılmıştı. *ÇKP* sendikalar ve köylü birlikleri içinde de çok güçlenmişti. Partinin önderliği altındaki çoğunluğu Guandong'da bulunan köylü birliklerinin 1926 başındaki üye sayısı 200 bine ulaşıyordu.

Guomindang ve Kuzey Harekatı

Sun Yatsen'in Mart 1925'de ölmesinden sonra yerine Wang Jingwei (Vanğ Cinğvey) Devlet Başkanı oldu. Wampoa Askeri Akademisi'nin ve *Guomindang* Ordusu'nun başındaki Jiang Gaishek'in önemi ise *Guomindang* içinde giderek artmaya başladı. 1925 yılı boyunca *Guomindang* Guangdong bölgesinde yeni pozisyonlar kazanarak bunları sağlamlaştırdı ve ordusunu kuzeydeki savaş ağalarına karşı topyekün bir mücadele için hazırlamaya ve eğitmeye devam etti. Bu arada örgüt içinde siyasi önderliğin sahibi Wang Jingwei ve askeri önderliğin sahibi Jiang Gaishek arasında kutuplaşma artıyordu. Jiang Gaishek'in 20 Mart 1926'da Kanton'da bir dizi komünist parti üyesini tutuklatması ve Sovyet danışmanları gözetim altında tutmaya başlaması, komünistlere karşı bundan sonra alacağı tutumun ilk önemli göstergesi oldu. Bu harekat aynı zamanda *Guomindang* içinde sağ kanadın ağırlığını koyması anlamına da geliyordu, nitekim 20 Mart olayından sonra sol kanadın önderi Wang Jingwei Çin'i terketmek zorunda kaldı ve ancak aylar sonra geri dönebildi. Merkez Komitesi'nin başına geçen Jiang Gaishek *Guomindang* içinde yer alan *ÇKP* üyelerinin uyması gereken bir dizi kural saptadı. Bu kuralların arasında Sun Yatsen'in üç ilkesine kesinlikle uymak, *Guomindang* içinde bir komünist grup olarak örgütlenmemek, *Komintern* ve *ÇKP* direktiflerini önceden *Guomindang* ve *ÇKP* tarafından oluşturulacak bir komiteye onaylatmak gibi maddeler vardı. *Komintern*, Jiang Gaishek'in 20 Mart darbesine karşı sessiz kaldı; Temmuz 1926'da toplanan *ÇKP* Merkez Komitesi ise darbeyi "Sağ *Guomindang*'ın inatla sürdürdüğü antikomünist saldırı"nın bir parçası olarak değerlendirerek "burjuvazinin ulusal harekatın önderliğini ele geçirme" çabalarına karşı mücadele edebilmek ve parti içinde sol kanadın hakimiyetini sağlayabilmek için *Guomindang* içinde kalmaya devam etme kararı aldı.

1926 yazında *ÇKP* artık 12 bin üyeye sahip bir partiydi. Tek tek bölgelerde üye sayısı bir önceki yıla oranla beş, hatta on katına çıkmıştı. Üyelerin sınıfsal bileşimi de değişmişti; artık yüzde 66'sı işçilerden, yüzde 22'si aydınlardan, yüzde 5'i köylülerden ve yüzde 2'si *Guomindang* Ordusu'ndaki askerlerden oluşuyordu. Mayıs 1926'da ağırlıklı olarak komünistlerin kontrolü altında bulunan sendikaların *Guomindang* Ordusu tarafından kurtarılmış olan bölgelerde yaklaşık 1.2 milyon üyesi vardı. Özellikle işçiler arasında böylesine kısa zamanda bu kadar önemli bir büyüme gösteren partinin eğitilmiş kadro eksikliği eğitim çalışmalarına ağırlık verilerek giderilmeye çalışıldı. *ÇKP*, üye sayısındaki tüm bu artışlara rağmen, kendini tek başına iktidara yürüyecek kadar güçlü görmüyordu. Başka faktörlerin yanısıra şüphesiz bu

***lordu*'nun siyasi yönetimini Mao'dan devraldı. Uzun Yürüyüş sırasında Moskova'yla temas koptu ve Ocak 1935'da Taunyi'de yapılan konferanstan sonra Merkez Komite'deki aakari yönetim görevini Mao'ya devretti. Zhou bu tarihten itibaren Mao'nun en sadık destekçilerinden biri ve yine bu yıl kurulan Yanan bölgasindeki *ÇKP* yönetiminin sözcüsü oldu. Sian'da tutuklu bulunan Jiang Gaishak'ın aerbeat bırakılmasını va *Guomindang* ile *ÇKP*'nin Japonya'ya karşı birleşmasini sağladı.**

Japonlann Ağustos 1945'de teslim olmalanndan iki hafta sonra Zhongang'da başlayan Jiang Gaishek'le barış görüşmelarinde Mao'ya eşlik etti ve Mao'nun 6 hafta sonra Yenan'a dönmesinin ardından görüşmelere devam atmak için Zhongeng'de kaldı.

II. Dünya Savaşı'nın ardından, *ÇKP* adına katıldığı önca Zhongeng'de sonra Nanking ve Şangay'da yapılan görüşmelerde birçok Çinli antelektüelin ve *Guomindang* va yönetimine karşı olan politikacıların saygısını kazandı ve Jiang Galahek yönetimine karşı bir birleşik cephe oluşturmaya çalıştı.

1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin başbakanı olarak, Çin devlet idareainin yönetimi ve dışişleri bakanlığı görevlarini üstlendi. Daha sonraki yıllarda Mao'nun daha sonra Üçüncü Dünya diye adlandıracağı ülkelere kısa geziler düzenleyerek Çin'in saygınlığını arttırmaya çalıştı. 1956'da *ÇKP*'nin dört meclia başkan yardımcıaından biri oldu. 1958'de kendisinin yatiştirdiği Zan Yi'ye başbakanlık görevini devretti. Hindistan ve Sovyatler'le çıkan sorunlarda başsözcülük yaptı.

Kültür Devrimi sırasında ılımlı görüşleri savundu ve hakaızlığa uğrayanları korumaya çalıştı. Ilımlı ve saygın kişiliği ve hiçbir zaman hırslı olmaması ile halk tarafından çok sevildi, 1976'da kanserden öldüğünde kendisi için resmi yas törenleri her ne kadar yasaklandıysa da kitlasel yas göaterileri angallanamadı.

da *Guomindang* içinde kalmaya ve Jiang Gaishek'in Temmuz 1926'da başlattığı Kuzey Harekatı'na katılmaya karar verilmesinde önemli bir rol oynadı.

Guomindang Ordusu'nun Kuzey Harekatı başlarken Jiang Gaishek'i destekleyenler arasında Kanton burjuvazisi de vardı. Komünistlerin devrimin gelişmesinde daha önemli bir rol oynamaya başlamasından ve kendi konumlarının tehlikeye girmesinden çekinen burjuvazi, hem ağırlığın askeri bir harekata verilmesini tercih ediyor, hem de kendi güç alanının harekat sonucunda genişleyeceğini umuyordu. Temmuz 1926'da Jiang Gaishek'in komutasındaki ordular kuzeye doğru hızla ilerlemeye başladılar. Harekat yönündeki bölgelerde devrimci dalganın daha ordular buralara girmeden oluşması işlerini kolaylaştırıyordu. Savaş ağalarının direnişi hiçbir yerde güçlü olmadı. *Guomindang* ile birlikte komünistler de kuzeye ilerliyor, kırsal kesimde toprak ağalarına karşı köylüleri örgütlüyor, Şangay'da ise işçileri ayaklanmaya hazırlıyorlardı. *Guomindang* orduları ilerlerken çeşitli yerlerde savaş ağalarına ve kapitalistlere karşı grevler ve protesto gösterileri meydana geliyor, kırsal alanda da toprak ağalarına karşı protestolar ve eylemler görülüyordu. Ağustos 1926'da Chansha, Eylül'de Wuhan'daki Hankau ve Hanyang şehirleri, Ekim'de de Wuchang alındı.

Kasım'da merkezi hükümet Kanton'dan Hankau'ya taşındı. *Guomindang* içinde sağ ve sol kanat içinde keskinleşen karşıtlıklar sonucunda sol kanat ve komünistler Aralık 1926'da Wuhan'da bir komite oluşturdular ve Wuhan sol *Guomindang*'ın merkezi oldu. Sağ kanat ise Nanchang'a yerleşti. Jiang Gaishek, *Guomindang* Hükümeti'nin arkasından Nanchang'a geleceğini hesaplıyordu. Fakat Wuhan'daki sol. *Guomindang*, Jiang Gaishek'i parti ve ordudaki önderlik pozisyonlarından uzaklaştırdığını açıkladı ve önderliği henüz sürgünde bulunan Wang Chingwei'a devrederek onu geri çağırdı. Wuhan'da işçiler devrimci komiteler ve silahlı birlikler oluşturma girişiminde bulundular. Hankau'daki İngilizlerin idaresine bırakılmış olan bölge, işçiler tarafından işgal edilerek işçi komiteleri tarafından yönetilmeye başlandı. Kuzey Harekatı sırasında kurtarılan bölgelerde işçiler çoğu komünistlerin kontrolü altında bulunan sendikalarda toplanmış, kırsal alanda oluşan köylü birliklerinin sayısı giderek artmış, bu birliklerde bir milyondan fazla köylü örgütlenmişti. Bu durum *Guomindang* içinde etkin bir konumda bulunan ve Jiang Gaishek'i destekleyen toprak sahipleri ve tüccarlar tarafından korkuyla karşılanmaktaydı. Jiang Gaishek için *Guomindang*'dan komünistleri tasfiye etmenin zamanı artık gelmişti.

Jiang Gaisnek ordularını Şangay'a doğru harekete geçirdiğinde, şehirde *Guomindang* Ordusu'nun harekatından tedirginliğe kapılmış olan İngilizlerin buraya gönderdiği 20 binden fazla asker ve Şangay Limanı'nda ve çevresinde bekleyen 40'dan fazla savaş gemisi vardı. Milliyetçiler kente yaklaşırken komünistler de bir ayaklanma hazırlıyor ve kentin Çinlilerin elindeki bölümünü, savaş ağalarını bertaraf ederek ellerine geçirmek istiyorlardı. Ülkenin en zengin tacirleri, en büyük ve bilinçli işçi kesimi buradaydı.

Yollar Ayrılıyor: 1927 Şangay Ayaklanması ve Sonrası

Kasım 1926'da binlerce işçinin katıldığı, fakat başarısızlıkla sonuçlanan bir grevden sonraki en önemli girişim, Şubat 1927'de Zhou Enlai'ın örgütlediği işçilerin başlattığı ve yarım milyon işçinin katıldığı genel grev oldu. Genel grev kısa sürede bir ayaklanmaya dönüştü ve kanlı bir biçimde bastırıldı. Hükümet birliklerinin askerleri, ayaklanmaya katılanlara karşı kitlesel bir kıyıma giriştiler, askerler isyancıların kafalarını kesiyor, sonra kesik kafalarla sokaklarda gösteriler yapıyorlardı. Pek çok cana malolan bu yenilgiye rağmen, Zhou Enlai'ın önderliğinde gizli bir şehir konseyi ve geçici bir devrimci konsey kuruldu. 20 Mart gecesi işçiler yeniden harekete geçti. Polis merkezleri, postaneler ve tren istasyonu işgal edildi. Şehrin yabancılara bırakılmış olan bölgeler dışındaki kısmının yönetimi işçilerin eline geçmişti.

Tüm bu gelişmeler olurken Şangay dışında bekliyen ve işçilere karşı girişilen kıyıma seyirci kalan *Guomindang* orduları 26 Mart'ta şehre girdiler, Jiang Gaishek derhal devrimci işçilerin yönetimini tanımayarak ellerindeki silahları bırakmalarını talep etti. Şehirdeki yabancı güçler, komprador burjuvazinin temsilcileri ve banka yetkilileriyle görüşerek bunlardan maddi destek sağladı. Nisan başında da gizli gangster örgütleriyle ilişki kurdu ve bunun ardından yabancıların idaresindeki bölgelerden bu örgütlere para ve silah akmaya başladı. Jiang Gaishek, işçilere ve komünistlere karşı 12 Nisan sabahı doğrudan harekete geçti. *Guomindang* ve Şangay tüccarları tarafından, ağırlıkla yeraltı çetelerinden derlenen silahlı gruplar, ele geçirdikleri işçileri öldürmeye başladılar. İlk gün bine yakın işçi öldürüldü. Genel İşçi Sendikası, 13 Nisan için genel grev çağrısı yaptı. Çağrıya yaklaşık yüzbin işçi uydu. Aynı gün öğleden sonra yapılan kitlesel gösteriye yine binlerce işçi katıldı. Silahsız göstericiler makinalı tüfek ateşiyle biçildiler. Binlerce işçi ve komünist, kimi görüldükleri yerde, kimi de toplu halde sürüklendikleri Lunghua karargâhında katledildi. Şangay'da yapılanlar bütün Çin'de komünistlere karşı girişilecek katliamlar için de bir işaret oldu.

15 Temmuz 1927'de *Guomindang* komünistleri ihraç ettiğini ve *ÇKP*'nin de yasadışı addedildiğini ilan eden bir bildiri yayınladı. Zaten başta komünistlerin sonunda en çok umut bağlamış oldukları Wan Youwei olmak üzere *Guomindang*'ın sol kanat önderleri, daha

Asker sivil herkesi yurt savunmasına çağıran Guomindang *afişi. Ancak* Guomindang *temsil ettiği komprador burjuvazi, emekçiler bir yana, milli burjuvazinin çeşitli kesimlerini dahi ortak bir cephe içersinde birleştirmeyi başaramadı. Hernekadar* Guomindang'*ın nisbeten daha güçlü olduğu yerler şehirlerdiyse de, Jiang Gaishek savaş ağalarıyla sürdürdüğü ittifak, milliyetçi orduların disiplinsiz terörü esnaf ve tüccarın örtük ve pasif bir biçimde de olsa,* Guomindang'*a karşı tavır almalarına yol açıyordu. Oysa* ÇKP *içindeki sol sapmaları önleyebildiği zamanlarda, Mao'nun politikaları tam da böylesi bir cephe oluşturmaya yönelikti. Zafer kazanıldıktan hemen sonra Haziran 1949'da yaptığı* Demokratik Halk Diktatörlüğü Üzerine *başlıklı konuşmasında Başkan Mao "Halk kimdir?" diye soruyor ve şöye yanıtlıyordu: "Çin'in şimdi içinde bulunduğu aşamada halk, işçi sınıfı, köylülük, şehir küçük burjuvazisi ve milli burjuvazidir."*

Xiang Jingyu Şangay'daki kadın işçileri örgütlerken, Hankou'da Fransız imtiyaz bölgesinde tutuklandı. Hapiste bir açlık grevine başlayan Jingyu, Gomindang *polisine iade edildikten sonra 1 Mayıs 1928'de idam edildi.*

Mao, 1943'te Birinci Düzeltme Kampanyası'ndan sonra. Komünistlerin kendilerine 1937'de merkez edindiği Yenan çok sayıda sıradan insan ve aydının savaş koşullarında kendilerine bir sığınak buldukları bir şehir olmuştu. Yenan, yalnızca onları Japonların ve Guomindang'*ın teröründen kurtarmakla kalmıyordu; yeni bir dayanışma geleneğinin, alabildiğine özgür bir ortamda kök salmakta olduğu bu Yenan çevresindeki onlara yeni bir hayat vaadediyordu. Ünlü kadın yazar Ding Ling bu yeni umudu 1939'da yazdığı kısa bir hayalî söyleşide şöyle ifade ediyordu: "Hep o kadar hoş ve rahat görünüyorsun ki Weidi' dedi Liusu 'anlayamıyorum. Sanki hayatından hiç derdin olmamış gibi.' 'Her zaman böyle olmuş olduğumu sanma. Geçmişte mutsuz bir kızdım; sürekli endişe içersindeydim. Buraya geldiğimden beri manevi olarak yeniden doğmuş gibiyim. Kendi ilgilerimin peşinden gidebiliyorum, kendi işimi planlıyorum ve istediğimi söyleyip istediğimi yapmaya cüret edebiliyorum. Ne kadar önemsiz olursa olsun yaşamakta olduğumun bilincine varabiliyorum." Mao bu yıllarda yazdıklarında bir yandan "Marksizm'in Çinlileştirilmesi" gereği üzerinde duruyor, bir yandan da kadroların öğrenimlerini mümkün olduğu kadar geniş alana yaymaları gerektiğini vurguluyordu. Ancak 1940'ta Japonlar "Üç Her" diye anılan askerî kampanyalarını başlattılar - Her şeyi yakmak, her şeyi yağmalamak, herkesi öldürmek. Bu askerî durumun gerektirdiği seferberlik Yenan'da gündelik ve entelektüel hayat üzerine de gölgesini düşürdü. Ding Ling 1941'de yazdığı* Hastanede *hikâyesinde, komünist kontrolündeki* bölgelerdeki hastanelerdeki sefaletin, donanım ve *personel yetersizliğinin ötesinde, doğrudan doğruya kadroların bürokratik ve kayıtsız tavırlarından kaynaklandığını gösteriyordu. Ding Ling bu dönemde* Lu Xun'un geliştirmiş olduğu taşlama ve hiciv *amacıyla yazılan kısa deneme formunun, zawen'in diriltilmesi gerektiğini vurguladı ve yayın yönetmeni olduğu* Kurtuluş *gazetesinde aydınlar tonları giderek sertleşen denemeler yayınlamaya başladılar. Bu eleştiriler karşısında Mao Şubat 1942'de hem bürokratizmi hem de aydınların "realizmi, santimantalizmi ve taşlamacılığı"'nı eleştiren ve herkesi ortodoksluğa çağıran ve çoğu aydının tepkisini uyandıran bir konuşma yaptı. Daha sonra yaptığı bir konuşmada da taşlamacılıkla ilgili olarak şunları söyleyecekti: "Lu Xun 'denemeler döneminde' bile halk ve devrimci partiler sözkonusu olduğunda, düşmana karşı kullandığından tamamen farklı bir üslup kullandı. Halkın zaafları eleştirilmeli ama halkla aramızda mutlak bir özdeşimden ve onun korunmasına ve eğitime tam bir angajman noktasından konuşuyor olmalıyız. Yoldaşlara, düşmana karşı kullandığımız aynı acımasız yöntemlerle davranırsak, düşmanla özdeşleşmiş oluruz". Bu ve benzeri beyanlara karşı Wang Shiwei, Yenan bölgesini "karanlıklarla çevrili bir ışık adası"na benzettikten sonra, o karanlığın "Bolşevik aktivizm adı altında Yenan'a da egemen olması" tehlikesine dikkat çeken bir deneme yayınladı.* Parti'*nin Uluslararası Kadın Günü'nde anti-faşist Birleşik Cephe'nin öneminin ve kadınların devrime katkısının öneminin vurgulanması* kararına rağmen, Ding Ling, Mart Üzerine Düşünceler'*de komünistlerin kadın erkek ilişkileri konusundaki tutuculuklarını, çifte standartlılıklarını eleştirdi. Mao bu eleştirileri olumlu karşıladıysa da, bu noktada Birinci Düzeltme Kampanyası bütün hızıyla sürüyordu. Wang Shiwei, Torçkist olduğu suçlamasıyla* Parti'*den atıldı (daha sonra 1947'de idam edildi). Deng Ling yayın yönetmenliği görevinden alındı ve kırda çalışmaya gönderildi.*

Nisan'dan, yani Şangay katliamının da öncesinden beri Jiang Gaishek'le gizli uzlaşma görüşmeleri sürdürüyorlardı. Mayıs ve Haziran aylarının şiddeti, onları ikna etmeye yetmişti.

Şehirlerin Yenilgisi

Guomindang'ın köprüleri atması, *Komünist Parti*'nin sol kanadının da kendi siyasal perspektifine göre davranmasının önündeki engelleri kaldırmış oldu. Zaten daha *Guomindang*'ın bildirisi yayınlanmadan önce, *ÇKP*'nin mevcut yönetimden hoşnut olmayan taraftarları, Qu Quibai'ın başkanlığını ve Zhou Enlai'ın genel sekreterliğini yaptığı bir cephe örgütü kurmuşlardı. 18 Temmuz 1927'de Jiangxi (Cyangşi) eyaletinin güneyinde bir köyde *Komünist Partisi*'nin gizli bir toplantısı yapıldı. Burada hazır bulunanlar arasında Şangay'dan kaçıp kurtulmuş olan Zhou Enlai, son yıllarda köylüler arasındaki çalışmaları dikkat çeken Mao Zedong, o sırada *Guomindang* ordusunda subay olan Zhu De vardı. Ayrıca Sendikalar Konfederasyonu Sekreteri Su Chaojen, Hankou hükümetinin tarım bakanı Dan Bingshan, Ye Ding, Ho Long, Ye Qianying ve Li Lisan da toplantıya katılmışlardı. Toplantıda işçi ve köylülerin silahlandırılması, tarım devriminin başlatılması, köylü ayaklanmalarının desteklenmesi kararlaştırıldı. Bölgenin önemli kenti Nanchang'da bir ayaklanma başlatılacak, sonra da yeni bir devrimci hükümet kurulması için Kanton üzerine yürüyüşe geçilecekti. Mao köylüleri silahlandırmak için Hunan'a geçerek ayaklanmayı bekleyecek, Su Yangze bölgesinde örgütleme yapacak, geri kalan herkes de ayaklanmayı gerçekleştirmek üzere Nanchang'a yönelecekti. Bölgeyi iyi bilen Zhu De, harekâtın istihbaratını sağladı. Ayaklanma başarılı oldu ve kent devrimci komitenin eline geçti. Zhu De devrime bağlı birliklerden oluşturacağı 9. Tümen ile Kanton yönüne ilerleme emrini aldı. Bu tümen 300 askeri öğrenci ve 400 işçi, öğrenci ve polisten oluşan bir çekirdeğe sahipti. Ancak silahları yoktu, çünkü Nanchang Köylü Hareketi öğrencileri şehirde ele geçirilen silahları kayıklara yükleyerek kendi bölgelerine götürmüşlerdi. Bu köylüler daha sonra 10. Kızılordu birliklerini oluşturacaklardı. Zhu De'nin adamları bu aşamada 900 kişiden ibaretti. Sözkonusu örgüt 1 Ağustos tarihi için Nanchang şehrinde ayaklanma kararı aldı.

Komünist güçlerin bir bölümü 1 Ağustos'ta Nanchang'ı ele geçirdi, ama kısa sürede boşaltmak zorunda kaldı. Bu grup güneye yönelerek Swatow limanını aldı ama, burasını da elde tutamadı. *Komintern*ciler hep bir ayaklanma dalgası bekliyor ve kentleri esas alma düşüncelerini terkedemiyorlardı. Bunlar Aralık 1927'de Kanton'da son bir ayaklanma girişiminde bulundular. *Komintern*'in H. Neumann adıyla anılan bir Alman görevlisi tarafından yönlendirilen ayaklanma birkaç gün içinde bastırıldı. Her zamanki katliamlar olayı izledi. Oysa Mao, Çin koşullarının farklı olduğunu daha önceleri tesbit etmişti. Bir dönüm noktası sayılabilecek "Hunan'daki Köylü Hareketi Üzerine Rapor" Şubat 1927'nin ilk günlerinde yazılmıştı. Ancak bu 1924'ten beri yükselen köylü eylemliliğini yakından gözlemesine dayanıyordu. Özellikle Hunan'daki hareket, sadece toprak ağalarına değil, tüm yerel nüfuz sahiplerine karşı başarılı olmuş ve birçok kırsal yörede yönetimi ele geçirmişti. Zulüm yapan yöneticiler görevden atılmış, vergiler azaltılmıştı.

Köylü birlikleri örgütlenmesi, tarihinde bu alanda ilk kez bir sıçrama yarattı ve eskiden gelen gizli köylü derneklerinin yerine, yeni iktidar organlarının çekirdeklerini oluşturdu. Ana gücünü yoksul köylülerden almakla birlikte orta ve zengin köylüleri de dışlamadı. Böylece kendi milis

gücüyle, toprak ağalarının çetelerini yok etti. Yerel ve bölgesel yönetimler kurdu. Geleneksel klan ve dini otoriteler devrildi, batıl inançlar unutturuldu. Böylece köylüler özgüçlerine güvenir oldular. Ayrıca afyon, alkol, kumar, israf, dilencilik ve diğer kötü alışkanlıklara karşı başarılı olundu. Öte yandan toprak dağıtımına gidilmedi, fakat kira ve faizler denetim altına alındı. Kooperatifler ve kamu işlerinin yapımında ilerleme sağlandı.

Temmuz 1926'da Köylü Birlikleri önemli ölçüde yalnız Kwantung ve Hunan'da gelişmiş olup, yaklaşık bir milyon üyeye sahip bulunuyorlardı. Ocak 1927'de üye sayısı salt bu ilde iki milyona çıkmıştı. Bu arada Kiangsi, Chekiang, Kanton civarındaki Haifeng ve Lufeng'de de hareket hızlanmıştı. 1927 yazına gelindiğinde toplam üye sayısı dokuz milyonu aşıyordu ki bunun yarısı Hunan, iki buçuk milyonu ise milliyetçi hükümetin o günkü merkezi Wuhan'ın bulunduğu Hupei bölgesindeydi.

Hareketin bu kadar hızlı gelişmesinde uygun objektif koşulların yanısıra, başarılı politik çalışmanın da büyük rolü vardı. Özellikle ilk kuruluş aşamasında şehirli unsurlar, politik eğitim görmüş işçi ve aydın kadrolar bu harekette büyük rol oynadılar. Bunlar ileriki aşamalarda da kurtarılmış bölgelerde köylülerin gereksinim duyduğu nitelikli unsurların nüvesini oluşturacaklardı. Ayrıca 1925'te Kanton'da Mao'nun yönlendirdiği "Köylü Hareketi Eğitim Enstitüsü"nde kırsal kesim sorunlarını incelemiş işçi-köylü kadroların da bu gelişmede çok büyük payı olmuştu.

İşte Mao'nun Hunan raporu, işçilerin yanısıra köylü hareketinin hızla geliştiği bir dönemde, bu potansiyelin önemine dikkat çekmek için kaleme alınmıştı. Bu raporda yoksul köylüler olmaksızın Çin'de devrimden sözetmenin hayal olduğu belirtilerek geleneksel çizgiden kopuşun yolu çiziliyordu.

Halk Savaşına Doğru

Nisan 1927'de *ÇKP*'nin yaklaşık yüzde 60'ı işçilerden oluşan 58 bin kayıtlı üyesi vardı. 1927 sonuna varıldığında kayıtlı üye sayısı 10 bine, işçilerin oranı ise yüzde 8'e düşmüştü. 1928'de üye sayısı 40 bine, işçilerin oranı ise yüzde 10'a çıktı. Bundan sonra üye sayısı hızla arttıysa da, işçilerin oranı sabit kaldı. 1930'da 122,318 üyeden yine yalnızca yüzde 8'i işçiydi. *Parti*'nin bileşimindeki bu dönüşüm, Mao'nun, kısmen de olsa darbeden önce de öngörmüş olduğu bir gelişmeydi. Mao daha Mayıs 1927'den önce bu öngörüye uygun politikalar benimsenmesini önerdiği için *Parti* yönetimi ile uzlaşmazlığa düşmüş, Mao'nun ünlü "Hunan Raporu"nun parti tarafından yayınlanması, genel sekreter Chen Duxiu (Çın Duşyu) tarafından engellenmeye çalışılmış, rapor ancak sol kanatın önderlerinden Qu Quibai'nin (Çü Çüibay) müdahalesiyle yayınlanabilmişti. Sol kanatla Mao'yu birleştiren, Chen yönetiminin her ne pahasına olursa olsun *Guomindang*'ın "sol" kanadıyla ittifak politikasını sürdürmekteki ısrarıydı. Oysa *Guomindang*'ın sözde "sol" kanadının Jiang Gaishek karşısında kısmî bağımsızlığını koruyabilmek için, yaslanabileceği, savaş ağalarından başka bir güç yoktu. Savaş ağaları ise, mülksüzleşme tehdidi altındaki büyük toprak sahiplerinin doğrudan sözcüleri konumundaydılar. Dolayısıyla, Haziran ve Temmuz ayları boyunca bir yandan Jiang Gaishek güçleri komünistlere ve işçi örgütlerine karşı sistematik bir imha kampanyası sürdürürken, bir yandan da komünist önderlik *Guomindang*'ın sol kanadı ile ittifakını sürdürebilmek uğruna, savaş ağalarının köylü hareketine karşı giriştiği sistematik imha kampanyasına karşı çıkmamayı kabul ediyordu.

20 Martta işçilerin ayaklanarak şehrin Çin bölgesinin yönetimini ele geçirmesini izleyen günlerde, Chen Duxiu'nun önderliğindeki ÇKP, hâlâ Guomindang'la *birlik politikası izlemeye devam ediyordu. Chen Duxiu, 4 Nisan'da sürgünden geri dönerek sol* Guomindang'ın *başına geçmiş olan Wang Jingwei'la görüşmüş, şehirdeki gelişmelerin bundan sonra alacağı yön konusunda ikisi ortak bir açıklama yapmışlardı. Açıklamada,* Guomindang *içinde yer alan milliyetçi güçlerin sağ ve sol kanadı ve ÇKP arasında varolan çelişkilerin çözülmez türden olmadığı, Şangay'daki askeri güçlerin Wuhan'daki* Guomindang *merkezinin otoritesini tanıdığı söyleniyordu. Komünistler ve sendikalar, milliyetçi hükümetin kararlarına uygun olarak şehirdeki yabancıların idaresindeki bölgelere girmeyeceklerini ve tüm ezilen sınıfların birlikte hareketi taktiğine uygun olarak bir yerel hükümet kurulmasını tümüyle desteklediklerini açıklamışlardı.* Jiang Gaishek'in *bir saldırı hazırladığı* konusundaki *kötü niyetli söylentilerin hiçbir somut dayanağı yoktu. Chen Duxiu ve Wang Jingwei arasındaki bu görüşme ve görünürde varolan mutabakat komünistler ve işçiler arasında Guomindang içinde yeniden bir birliğin sağlanabilir olduğu şeklinde bir izlenim uyandırdı. Bu görüşmeden yalnızca bir hafta sonra başlayan Jiang Gaishek'in saldırılarına işçiler hazırlıksız yakalandılar. "Kötü niyetli söylentiler"in aslında olayların gelişiminin doğru değerlendirilmesi olduğu ortaya çıkmış oldu (üstte). Şangay ayaklanması ve Jiang Gaishek'in ordularının şehre girmesi sırasında Komintern'in* Guomindang *içindeki güç dengelerini değerlendirmesi de aynı doğrultudaydı. Bu tarihlerde Çin'e gelen bir Komintern delegasyonunun hazırladığı raporda şöyle deniyordu: "*Guomindang *içinde bir bölünme ve Şangay proleteryasıyla devrimci askerler arasında bir çatışma çıkması kesinlikle söz konusu olamaz... Jiang Gaishek gibi bir devrimci, emperyalistlerin umduğu gibi karşı devrimci Chang Zuollang'la kurtuluş hareketine karşı hiç bir zaman birleşmeyecektir... Şangay proleteryası için mevcut tek tehlike emperyalist bir provakasyondur." Komintern, ancak Nisan ortasından sonra Jiang Gaishek'in ihanetinden sözetmeye başladı. Fakat bundan sonra da izlenmesi gereken çizgi değişmemişti. Jiang Gaishek bir müttefik olarak devreden çıktığına göre, artık sol Guomindang ve Wang Jingwei'in önderliğindeki Wuhan hükümeti desteklenmeliydi. Wuhan hükümetine iki komünist bakan katıldı. Beklentiler bu kez de gerçekleşmedi ve Mayıs 1927'den itibaren ÇKP'yle sol* Guomindang *arasında çelişkiler ortaya çıkmaya başladı. Çeşitli bölgelerde harekete geçen kitlelerin bazı "aşırılıklar" yüzünden ÇKP'ye yapılan ihtarlarla başlayan gerginlik artarak sonunda Wang Jingwei'in önderliğindeki* Guomindang'ın *da ayaklanan işçilere ve komünistlere karşı açık saldırılara girişmesine kadar vardı.*

ZHU DE
(1886-1976)

Çin Komünist Partisi ve çağdaş Çin ordusunun kurucularından Zhu De, 18 Aralık 1886'da Sichuan ayaletine bağlı Yolang'da doğdu. Yoksul bir köylü ailesinin çocuğuydu. 1908'da Chengtu yüksek okulunda beden eğitimi öğrenimi görürken ayrılıp ailesine yardım etmek için beden eğitimi öğretmenliği yapmaya başladı. 1909'da Yunnan Askeri Akademisi'na girdi. 1911 Devrimine katıldı. Devrimin sonunda yaşanan kaos sırasında savaş ağaları şebekesinin arasına düştü ve kısa bir süre kendisi de savaş ağalığı yaptı. Devrimci literatürle ilk kez bu sıralarda tanıştığı bir arkadaşı sayesinde karşılaşan Zhu De, 1922'de Berlin'de Göttingen Üniversitesi'ne girdi ve burada *Çin Sosyalist Gençlik Birliği*'ne katıldı. 1926'da siyasi eylemleri nedeniyle Almanya'dan sınır dışı edildi ve Çin'e geri döndü. *Komünist Partisi* ile ilişkilerini gizliyerek, önce *Guomindang Ordusu*'na bağlı bir öğretmen okulunda yöneticilik daha sonra garnizon komutanlığı ve Nanchang'da polis kuvvetlerinde müdürlük yaptı.

1 Ağustos 1927'de komünistlerin Nanchang'da *Guomindang*'a karşı ayaklanmasına katıldı. Ayaklanma bastırılınca kendi birliğiyle birlikte Zhu De, Mao Zedong önderlerindeki küçük gerilla grubuna katıldı. Daha sonra bu iki birliğin birleşmesiyle oluşan 4. *Kızılordu*'nun siyasi önderliğini Mao, komutanlığını da Zhu De üstlendi. 1934'de *ÇKP* Politbüro üyesi oldu. Aynı yıl Jiang Gaishek'in bölgeyi komünistlerden temizlemek amacıyla Jiangxi'ya saldırması üzerine bölgeyi terketme çalışmalarını düzenledi ve 1936'da Uzun Yürüyüşü tamamlayarak Paon'a vardı.

Çin-Japon Savaşı ve İç Savaş sırasında Yenan'da başkomutan olarak görev yaptı. Mao'dan sonra *ÇKP* içinde ikinci sırada gelen Zhu De 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra hükümette başkan yardımcılığı ve 1954'e kadar da *Halk Kurtuluş Ordusu*'nun başkomutanlığını yaptı.

1954'de cumhurbaşkanı ve 1955'de mareşal oldu. 1959'da Ulusal Halk Kongresi Daimi Komite başkanlığına getirildi. 1966'da Kültür Devrimi sırasında militarist ve özeleştiri yeteneğinden yoksun olarak nitelenmekle birlikte de yine aynı yıl *ÇKP* 9. Kongre'sinde Politbüro Daimi Komitesi üyeliğine seçildi ve 1976'da ölünceye kadar bu görevi sürdürdü.

Kurtarılan İlk Bölge

Mao Zedong Hunan eyaletinin köylüleri hakkında yalnızca bir rapor yazmakla yetinmemiş, orada yaygın bir ilişkiler ağı örgütlemişti. 8 Eylül'de ayaklanma başladığında, yaz boyunca yalnız kuzey Hunan'da 330 bin kişinin öldürülmüş olmasına rağmen, 4 bin kişilik askerî gücüyle eyaletin küçük merkezlerine doğru harekete geçti. İlk bir haftadaki zaferleri, *Guomindang* birliklerinin gelmesinin ardından bozgun izledi, ele geçirilen kasabalar tek tek terkedilmeye başladı. 20 Eylül'e varıldığında Mao'nun kumanda ettiği güçler, ölenlerden, yaralanıp da köylerde bırakılmak zorunda kalanlardan, kaçanlardan ötürü erimiş, bin kişiden ibaret kalmıştı. Mao, o gün yaptığı ve askerlerinden "devrime devam" kararını aldığı toplantıda, ordusunun giderek küçülmesini engelleyemedi. 23 Eylül'de kalan bin kişi Jingangsan Dağları'na doğru hareket ettikten sonra da 200 kişi vazgeçerek, köyüne dönmek istedi. Kalan 800 kişinin çoğunluğunun tepkisi cezalandırıcı oldu, tepkiler "dönekleri idam etme"ye kadar vardı. Ancak Mao Jingangsan Dağları'nda mükemmelleştireceği halk savaşı stratejisinin temellerini atmaya başlamıştı bile; 200 asker köye dönüş yoluna çıktı.

Jingangsan Dağları'nda da Mao aynı stratejiyi izlemeye devam etti. Daha sonra bir merkez olarak benimseyeceği Sanwan kasabasında ilk yaptığı şeylerden biri, bölgenin iki büyük eşkiyası, ortaokuldan ayrılma Yuan Wencai ile terzi Wang Zuo'yla ilişki kurmak olmuştu. Ancak bu ilişki eşkiyaları lümpen proletaryanın temsilcileri olarak yorumlayan *Parti*'nin merkez karar organları ile arasında yeni tartışmalar çıkmasına yol açtı. Nanchang ayaklanmasından sonra, kısmen de Qu Qubai'in çabalarının sonucu olarak Stalin *Komintern*'den Çin konusunun yeniden gözden geçirilmesini istemişti.

Kasım'da toplanan Merkez Komite *plenum*unda Nanchang ayaklanmasında görev almış bütün önderlerle birlikte Mao da sert bir dille eleştirildi ve *Politbüro*'daki yedek üyelik görevinden azledildi. Ancak bu dönemde hem parti örgütü hem de merkezî iktidarın kendisi o kadar dağılmış durumdaydı ki, bu kararın Mao'ya Şubat 1928'den önce ulaştırılması mümkün olamadı. Bu aradaki dönem de Mao'ya Jingangsan dağları çevresindeki *Hakka*ları, geçmişte *Taiping* ayaklanmasının da çekirdeğini oluşturmuş olan bu halkı, kendi perpsektifi doğrultusunda örgütlemesi için fırsat verdi. Bu örgütlenmenin merkezî unsuru *Kızılordu*ydu. Ancak Mao'nun perspektifinde *Kızılordu*'nun işlevi askerî harekâtlar ya da güvenlikle sınırlı değildi. *Kızılordu* kuruluşunda iki tabur, yedi bölük ve takımlar halinde örgütlenmişti. Her takımda bir parti grubu, taburda bir komite, bölükteyse bir hücre bulunuyordu. Komiteler genellikle 7 ya da 9 kişiden oluşuyor, aralarından hiç değilse biri parti üyesi oluyordu. Doğrudan doğruya siyasal gerekçelerden ötürü oluşturulmuş bu birimlerin başlıca amacı, ordu içinde siyasal tartışmalar sürdürmek, Mao'nun deyişiyle "eğitici delegeler" olarak faaliyet göstermekti. *Parti*'ye karşı sorumlu bu birimlerin yanısıra, askerlerin iş ve hayatlarını düzenlemelerini sağlayan asker sovyetleri vardı. Bu sovyetlerin belirlediği kurallar çerçevesinde subaylarla erler aynı ücreti alıyor, alınan bütün kararlar askerlerin tartışma ve eleştirilerine açık oluyordu. Ancak *Kızılordu*'yu olağan ordulardan farklı kılan yegâne unsur iç örgütlenmesinin demokratikliği değildi. *Kızılordu* bir savaş aracı olduğu kadar bir propaganda aracıydı da. Mao bir halk ordusunun kendi kendine yeterli olması, konakladığı yörenin halkına bir yük olmaması gerektiğini düşünüyordu; dolayısıyla askerler savaşmadıkları zamanlarda kendileri için açtıkları tarlaları işliyor, askerî doktorlar çevre halkının sağlık hizmetlerini yükümleniyor, subaylar akşamları Mao'nun da katıldığı seminerlerde dersler veriyor, okuma yazma öğretiyorlardı. Propaganda değeri açısından *Kızılordu*'nun faaliyetleri arasında en önemlisi, kuşkusuz, uygulamaya koydukları tarım devrimiydi. Ancak Mao tarım devrimi sırasında "ara sınıflar" diye nitelediği orta köylülüğü, küçük esnafı taciz etmemeye büyük bir özen gösteriyordu. Bu, *ÇKP* merkezi ile arasındaki başlıca tartışma konusu oldu. Şubat sonunda *Politbüro* ve *Hunan Bölge Komitesi*'ndeki görevlerinden azledilmiş olduğunu bildirmek için gelen Ho Dingyin, Mao'yu zengin köylülüğe karşı yeterince sert bir çizgi izlemediği, yeterince "yakıp öldürmediği" için eleştirdi ve "kabaran devrimci dalga"ya katkıda bulunmak üzere Güney Hunan'da bir ayaklanma başlatması talimatını verdi. Dahası, görevlerinden azledilmiş olan Mao'nun yerine, onun oluşturmuş olduğu *Kızılordu*'nun kumandasını üstlenerek bu politikaları uygulamaya girişti ve Güney Hunan ayaklanmasında büyük zayiatlar vermenin yanısıra, uyguladığı tarım devrimi politikasıyla, çevre köyleriyle Mao'nun o güne kadar oluşturmuş olduğu güven ilişkisinin aşınmasına yol açtı. Ancak Zhu De'nin Mao'nun çağrısı üzerine Jingangsan'daki kurtarılmış bölgeye gelmesi Mao'nun yeniden kendi otoritesini kurmasını sağladı.

Şehirlerden Kırlara

1927 yenilgileri, ayaklanmalara katılan askerlerin ve kadroların moralini bozmuş, yokluk, açlık ve dağılma eğilimleri artmıştı. Ne ki, en önemlileri Zhu De olan bir avuç kararlı öncü, durumu tekrar toparlamayı başardı. *Guomindang* ve toprak ağalarından ele geçirilen silah ve paralar ile ihtiyaçlarını karşıladılar. •Köylülerin katılımı ise saflarını aralıksız güçlendiriyordu. Nihayet, dağılarak Güney Çin'in dört bir yanında devrimci çalışma yapan silahlı birlikler de tekrar biraraya gelmeye başladı. 1928'in ilk aylarında Zhu De'in komutasında 1.600, Zhaling'de 500, Jingangsan'da ise Mao'nun komutasında bin kadar insan bulunuyordu. Ayrıca çok sayıda silahlı köylü müfrezesi vardı. Zhu De, Yichang'ı bir savaş hilesiyle aldıktan sonra ordusunu

iki alaylık bir tümen halinde teşkilatlandırdı. Katılmak isteyenlerin sayısı oldukça fazlaydı ama bu aşamada Zhu De, düzenli orduyu rastgele katılımlarla çok büyütmek istemiyor, bunları silahlı köylü milisleri halinde tutmayı tercih ediyordu.

Yichang'ın ele geçirilmesi *Guomindang*'ı alarma geçirdi ve iki tümenlik bir güçle buraya yürümeye başladılar. Bu birliklerin komutanı 1927'de Hunan'da binlerce köylüyü öldürttüğü için "kasap" adıyla anılan Xu Kexiang idi. Bölgedeki toprak ağalarına karşı hareket yürütmekte olan Zhu De birliklerini geri çağırdı ve kadrolarla birlikte Hunan-Kanton arasındaki dağlara çekildi. Bu arada Min Tuan adlı bir gerici komutanı yenerek iki bin silah ele geçirdiler. Arkalarını dağlara vererek kasap Xu'nun iki alayını yok ettiler. Bu başarılar yardıma koşan binlerce köylünün silahlandırılmasını sağladı. Hücuma geçen Zhu De ordusu "kasap"ın karargâhını ele geçirdi. Alaylar en iyi silahlarla donatıldı.

Nisan 1928 sonunda Zhu, Mao'nun kardeşi Mao Zedan'ın çağrısı üzerine Jinangsan'daki kurtarılmış bölgeye katıldı. Bunu izleyen aylarda Zhu De'in ve Mao'nun başarıları, ilk üs bölgeleri ve Sovyet hükümetinin kurulmasını sağladı. Bu ilk dönemde her ikisinin de ünü yayıldı. Hatta birçokları, ikisini aynı kişi sanıyor, köylüler "Zhu-Mao ordusu geliyor" diyorlardı.

İlk Çin Sovyet Cumhuriyeti

1928 ile 1930 yılları arasında onbir önemli kurtarılmış bölge veya kızıl üs yaratıldı. Bunların

Solda, Kızılordu *askerlerini el bombası ve mayın kullanmaya teşvik eden bir afiş. ABD'nin Japonya'ya karşı atom bombası kullanması, 1946'da başlayan iç* savaşın son evresinde kızıl askerleri en çok huzursuz *eden olay olmuştu. Bu huzursuzluk atom bombasıyla da sınırlı kalmamış, modern savaş teknolojisi karşısında derin bir endişeye dönüşmüştü. Bu durum karşısında bir yandan Mao atom bombası bile olsa, halk savaşında tayin edici olan unsurun silahlar olmadığı temasını vurgularken, diğer yandan da kızıl askerleri, yenilen* Guomindang *ordularından ele geçirilen Amerikan yapımı yeni silahları kullanmaya teşvik eden afişler yayınlanıyordu. Üstte, 26 Nisan 1949 günü* Kızılordu *Yangze'yi geçerken. Bu geçişten dört gün sonra güneyin ve* Taiping*lerin eski Göksel Barış İmparatorluğu'nun başkenti Nanking komünist kontrolüne geçecekti. Ancak bu noktada* Yangze *zaten çoktan beridir* Kızılordu *için bir zafer sembolü haline gelmişti. 1935'te Uzun Yürüyüş sırasında tam Jiang Gaishek,* Kızılordu'yu *iki nehrin, Wu ile Yangze'nin arasında sıkıştırdığını sandığı sırada,* Kızılordu *Yangze'yi geçmiş, sonra beklenmedik bir yerden yine geri geçmiş ve* Guomindang *güçlerini ağır bir yenilgiye uğratmıştı.*

ilki Jingangsan dağlarındaki üstü. Diğer önemli üs olan Jiangxi-Fujian arasındaki Ruijin kenti etrafındaki gelişim 1931'den 1934'e kadar Çin Sovyetlerinin merkezini oluşturdu. Büyük yürüyüş bu üssün sıkıştırılmasıyla başladı. Kuzeyde, Shensi, Kansu ve Ninghsia arasındaki üs ise uzun yürüyüşte kurtulanların son sığınağı oldu. Bu arada Hubei, Hunan ve Anhui arasındaki bölgede kurulan üs, her üç bölgenin adından alınan "O-yü-wan" kısaltmasıyla anılıyordu. 1930'dan sonra da bazı üsler kuruldu.

Esasen Mao ve Zhu De de yeni stratejilerini dinamik bir şekilde uygulamakla birlikte, düşüncelerin değişimini biraz da olayların tesirine bırakarak başlangıçta "kızıl üsler" veya "devrimci üsler" terimlerini kullanmadılar. Bunlar sonradan yaygınlaştı. İlk dönemde daha çok "destek üsleri" veya "ayrılmış bölgeler" gibi terimleri tercih ettiler. Böylece, kentlerin birincil sayıldığı bir stratejide kırların ancak onlara bağlı olarak önem taşıdığı tarzında bir ifadeyi bir süre kullanmaya devam ettiler. Ayrıca bu bölgelerdeki devrimci iktidar organlarına -1917 devrimine atfen- Sovyet adını verdiler. Yine de yeni stratejinin temel unsurları Mao'nun bir dizi yazısında belirginleşmeye başladı.

Kurtarılmış bölgelerde veya ilk yıllarda daha çok kullanılan adıyla devrimci üslerde politik iktidarın geçici yerel hükümetler tarzında örgütlendiği görülmektedir. Bu hükümetlerin bir kısmı 1949'da, tüm ülkenin kurtuluşuna kadar faaliyetini sürdürdü. 1931'de, Güney Çin'in değişik bölgelerinden gelen delegeler en büyük üs bölgesi olan Jiangxi-Fujian'deki Ruijin'de toplanarak Çin Sovyet Cumhuriyeti kurduklarını ilan ettiler. Bu kongreye de "Birinci Tüm-Çin

Japon Faşizmi ve Emperyalizmi

Japonya'da, 19. yüzyılın ikinci yarısında Meiji reformlarıyla başlayan sanayileşme ve modernleşme süreci, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, toplumsal ve sınıfsal muhalefetin/çatışmaların yaşanmadığı, egemen blok açısından istikrarlı bir seyir izlemişti. Ülkede sanayileşme sürecinin taşıyıcısı olabilecek bir ticaret sermayesi veya sermaye birikimini bu alana tahvil edecek güçlü bir toprak aristokrasisi mevcut değildi; bu koşullarda, asker-bürokrat *samurai* aileleri, bizzat kendilerinin de dahil olduğu bir sanayi burjuvazisi oluşturma misyonunu "devlet adına" üstlendiler. Böylelikle, geleneksel egemen blok, sancısız bir seyir içinde, konumunu muhafaza etti. İmparator Meiji sülâlesinin adıyla anılan reformların, Batı'dan yalnızca teknolojiyi ve "müsbet ilmi" almayı öngören araçsalcı bir pozitivizme dayanması da; geleneksel ideolojinin egemenliğini sürdürebilmesinde büyük pay sahibiydi.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, o zamana dek kapalı ve bütünlüklü bir yapı arzeden egemen blok; herbiri kendi başına güçlü, fakat devlete tamamıyla hakim olamayan oligarşik gruplara bölünmeye başladı. 1912-1926 döneminde İmparator olan Taisho'nun zihinsel ve bedensel zayıflığı, izleyicisi Hirohito'nun iktidar hırsından ve yeteneğinden yoksun bulunması; Meiji döneminin tecrübeli devlet adamı ve prens kuşağının birbiri ardına gelen ölümlerle ortadan kalkması sonucunda ortaya çıkan önderisizlik, sıkı hiyerarşik örgütlenmeye dayanan egemen blokun dağılmasında etkili oldu. Ancak bu süreçte esas etken, sanayileşmenin ve sermaye birikiminin ilerlemesine bağlı olarak güçlenen burjuvazinin, devlet katında söz sahibi olmaya başlamasıydı. 1913-1920 arasında Japonya'da kömür üretimi 21.3 milyon tondan 29.2 milyon tona, demir-çelik üretimi 255 binden 533 bin tona, çimento üretimi 645 binden 1 milyon 300 bin tona, elektrik enerjisi üretimi 504 bin kilovattan 1 milyon 200 bin kilovata çıkmıştı. Dev adımlarla gelişen sanayi ve ticaret, hemen her sektöre ve bankalara egemen olan dört "sanayi imparatorluğu" *zaibatsu* kartellerinin denetimindeydi: Başta *Mitsui* ve *Mitsubishi* olmak üzere, *Sumitomo* ve *Yasuda*. Uluslararası kapitalizme eklemlenme yolunda hızlı adımlar atan *zaibatsu*'lar, Japon modernleşmesinin siyasal alana da yansıması ve Batı'yla bütünleşme yolundaki engellerin kaldırılmasından yanaydılar. Bu hedef doğrultusunda, Amerikan ve Avrupa emperyalizmiyle uyumlu bir dış politika için ağırlıklarını koydular. Kasım 1921/Şubat 1922 arasında yapılan Washington Konferansı'nda, Japonya'nın I. Dünya Savaşı'nda elde ettiği çıkarlar üzerindeki denetim imkânlarını sınırlayan tavizlere yanaşması, *zaibatsu*'ların tercihlerinin yansımasıydı. Washington Konferansı sonuçlarına göre, Japonya, Büyük Britanya-Amerika-Japonya donanmalarının gücünün 5:3:3 oranına göre dondurulmasını, Doğu Sibirya'yı boşaltmayı, Çin'deki imtiyazlarından feragat etmeyi kabul etti. Japonya, *Milletler Cemiyeti'ne* girmesinin ardından Washington Konferansı'yla, Batı emperyalizmiyle bütünleşme tercihini iyice netleştirmiş oluyordu.

I. Dünya Savaşı'nda Kuzey ve Orta Çin'de, Doğu Sibirya'da ve Kuzey Pasifik'de gerçekleştirilen fetihlere sahip çıkılmamasına; buna bağlı olarak bütçede askerî harcamalara ayrılan payın ve ordunun hacminin daraltılmasına "vatana ihanet" gözüyle bakan ordu, *zaibatsu*'ların dayatmasıyla izlenen bu politikanın karşısında geleneğin muhafazasından yana tavır alıyordu. *Zaibatsu*'ların ve onların desteğine sahip olan siyasal grupların, dış politikada attıkları adımlara koşut olarak iç siyasette burjuva demokrasisini parlamento egemenliğini yerleştirmeye çalışırken, karşılarına dikilen ve onları taviz vermeye zorlayan temel etkenlerden biri, siyasal ve ideolojik olarak hâlâ büyük bir güç olan ordunun muhalefetiydi. Zaten burjuva demokrasisinin kurumlarından yana tavır alan tekelci sermaye çevreleri, aile veya çıkar bağlarıyla geleneksel elitle bütünleşmiş durumdaydılar; bu nedenle muhafazakârlarla parlamentaristler arasında dalma bir mutabakat zemini oluşturulabiliyordu. Parlamento, hükümeti görevlendirme ve görevden alma yetkisine sahip olmadığı için, fiilen sembolik bir statüye sahipti. Meiji döneminden kalan son "bilge devlet adamı" Prens Saionyi Kimmochi tarafından yönlendirilen *Genro* (Gizli Konsey), "İmparator adına" iktidar üzerinde mutlak denetime sahipti. Parlamentonun oligarşik yapısı, 1925'deki seçim reformuna kadar iyice belirgindi; mülksüz ve emekçi sınıfların oy hakkı bulunmuyordu. 1925'de yapılan reformla, bütün yetişkin (25 yaşından büyük) erkeklere oy hakkı tanındı. Ancak partiler, hep oligarşik temsil organları hüviyetindeydiler. İktidara talip olma meşruiyetine sahip bulunan iki parti vardı: *Genro* ve orduyla bütünleşme düzeyi daha yüksek olan *Seiyukai* (Siyasal Dostlar Partisi) ile *zaibatsu*'ların daha ağırlıklı olduğu görece liberal *Kenseikai* (Anayasa Partisi). *Kenseikai*, 1926'da parçalandıktan sonra *Minseito* (Halkın İktidar Partisi) adıyla yeniden kurulacaktı. Her iki parti de, *zaibatsu*'larla içiçe geçmişlerdi. *Seiyuksi* en büyük iki kartelden *Mitsui*, *Kenseikai/Minseito* ise *Mitsubishi* tarafından finanse ediliyordu. Politikacıların para yemesi, rüşvet skandalları ve kayırmacılık, Japon parlamentarizminin kamuoyunda kanıksanmış özellikleriydi.

Japon egemen blokunun bütün fraksiyonlarıyla paylaştığı temel bir politika, emekçi sınıfların siyasal eylemi ve sosyalist-komünist eğilimler karşısında tavizsizlikti. Tokyo ve Osaka gibi iki metropolde hızla genişleyen işçi sınıfının ekonomik mücadelesi ve grevler, şiddetle bastırılıyordu. 1 Eylül 1923'de Tokyo'nun dörtte üçünü, Yokohoma'nın beşte dördünü yerle bir eden ve 107 bin kişinin ölümüne yolaçan büyük depremden sonra, devlet "bu felâketin Kore milliyetçileriyle Japon komünistlerinin ihtilal girişiminden kaynaklandığı" rivayetini yaymış; yüzlerce Koreli ve komünist bu rivayetin yol açtığı galeyan içinde öldürülmüştü. Çok geçmeden kurulan *Kempeitsi* (Düşünce Polisi) ve çıkarılan "İç Barışın Korunmasına Dair Yasa" ile, "millî bünyeyi yıkmaya yönelik" bütün faaliyetlere verilen cezalar büyük oranda artırıldı. Egemen blokun bu saldırgan kampanyayla ezmek istediği sosyalist ve komünist eylemlilik, korporatist "şirket ailesi" ideolojisinden bağımsızlaşmaya çalışan işçi sınıfından ziyade, üniversitelerden kaynaklanıyordu. Üniversitelerde "Batı"nın müsbet bilim ve teknolojisinin yanında özgürlükçü-eşitlikçi akımlarıyla ve Marksizmle de tanışan öğrenciler, 1917 Ekim Devrimi'nin büyüleyici etkisiyle, 1920'lerde kitlesel olarak sosyalizme yöneldiler. 1918'de *Şinyinkai* (Yeni İnsan Toplumu) derneğini, 1922'de illegal *Nihon Kyosanto*'yu (Komünist Partisi) kurdular. Şangay'daki *Komintern* bürosuyla ve Moskova'yla sıkı ilişki içinde olan bu *KP*, devletin olağanüstü baskısı altında fazla güçlenemedi. 1920'lerin sonlarında kurulan ılımlı sosyalist parti de, seçimlere katılarak geçici bir legalite kazanmaktan öte bir başarı kazanamadı.

Bu zemin üzerinde, Japonya'da 1920'li yıllar, parlamento ve partilerde yer tutan burjuva güçler ile *Genro*, ordu ve yüksek bürokrasinin oluşturduğu geleneksel iktidar bloku arasında mücadele ile geçti. 1918-1921 ve 1924-1926 evrelerinde en parlak dönemini yaşayan "partiler rejimi", *zaibatsu* oligarşisinin gücüne koşut olarak hegemonyasını ağır ağır geliştiriyordu. 1927'de 36 bankanın çökmesiyle patlayan ekonomik bunalım, bu sürecin önünü kesti. Ekonomik bunalımın çözümü olarak Japonya'nın Çin'deki "doğal imtiyazlarını" gündeme getiren ordu ve *Genro, Minseito* partisini iktidardan uzaklaştırdı. 1928'de hükümetten ve partilerden tamamen bağımsız hareket eden milliyetçi subaylar, Mançurya'nın Çin yanlısı mareşali Chang Zolin'i bir suikastla ortadan kaldırdılar; bu "faili meçhul" suikastı bahane ederek, Mançurya'da fiilî bir askerî himaye rejimi kurdu-

lar. Ordunun bu emr-i vaki politikası, partilerle ordu arasındaki ilişkileri bir anda sertleştirdi ve 1929'da yapılan seçimlerden, "liberal" *Minseito* galibiyetle çıktı. Başbakan olan Hamaguchi Osachi, donanmanın büyüme isteklerine karşı çıkarak ve bazı generallerle amiralleri tasfiye ederek orduyu denetim altına almaya çalıştı. Hükümeti, yalnızca ordunun tepkisi sıkıştırmıyordu. Dünya bunalımının etkisiyle iyice daralan ekonomide küçük üreticilerin ve zanaatkârların tasfiyesi, işsizliğin artması ve bürokrasinin alınan tasarruf önlemleriyle yüzde 10 maaş kaybına uğratılması, yaygın bir toplumsal huzursuzluğa yol açtı. 14 Kasım 1930'da Başbakan Hamaguchi'nin milliyetçi bir subay tarafından ağır yaralanarak iktidardan çekilmesi, iktidar bunalımını iyice derinleştirdi.

Bir Japon bombardımanından sonra Çin sokakları. Birinci Dünya Savaşından sonra emperyalist güçler kendi aralarında Çin topraklarının "yabancılaştırılamaz" olduğuna karar vermiş, dolayısıyla faaliyetlerini iktisadi sömürü ile sınırlandırmak yükümlülüğü altına girmişlerdi. Bu anlaşmayı ilk ihlal eden 1927 ve 1928 yıllarında Shandong'a asker çıkaran Japonya oldu. Ancak bu harekâtların sonrasında Çin'de Japon mallarına karşı yapılan boykot o kadar etkili oldu ki, Japonya bu istilacı siyasetine ara vermek zorunda kaldı. Büyük buhranı izleyen yıllarda orduda yarbaylar düzeyinde Sakura-kai *(Kiraz Derneği) adlı bir gizli örgüt kuruldu. 1930'da örgüt Japonya'da çeşitli darbe girişimlerinde bulundu; bunlar başarısızlıkla sonuçlandıysa da, failleri cezalandırılmadı. Bunun üzerine dernek üyeleri darbeyi Japonya'nın içinde değil Mançurya'da yapmaya karar verdiler. 1905 savaşından sonra Rusya Çin'den almış olduğu Güney Mançurya Demiryolu imtiyazını Japonya'ya devretmişti ve bu anlaşma gereğince Japonya Mançurya'da büyük bir askerî güç bulunduruyordu. Darbe bu ordu aracılığıyla Mançurya'nın istila edilmesinden ibaret olacaktı. Hazırlıklar yalnızca hükümetten değil, genel kurmay başkanlığından da habersiz olarak yürütüldü. Mançurya'ya 18 Eylül 1931'de Mançurya'nın işgali başladı.*

Bu evreden sonra, inisiyatif milliyetçi-faşizan akımlara geçti. Japonya'da faşist akım, İtalya ve Almanya'daki gibi "özel" bir ideoloji üretmedi. Milliyetçi-faşizan gruplar resmî ideolojiyi, yani İmparatorun otoritesini mutlak kabul eden milliyetçi *Shinto* (Tanrıların Yolu) doktrinini, köylülükte küçük sanayi ve ticaret erbabında ve özellikle bürokrasinin alt kademelerinde yaygın olan antikapitalist ve anti-parlamentarist tepkilerle güncelleştirdiler. Ekonomik bunalımın ve parti politikasını denetimlerinde tutan *zaibatsu* oligarşisine duyulan nefretin tahrik ettiği bu tepkiler, faşizan gruplar ve ordu tarafından yayılmacı-emperyalist çözüm önerileriyle seferber ediliyordu. 1930'larda, geleneksel askerî şef-sadık adamları hiyerarşisine göre örgütlenen ve zaman zaman birbirleriyle de çatışan sayısız faşizan grup içinde, görece etkin olan bazıları öne çıkarılabilir: 1) Japonya'nın misyonunun, bütün Asya'yı bir devlet altında birleştirmek olduğunu savunan ve Japon egemen blokunun yanında Çin ve Hint milliyetçileriyle ilişkisi olan Toyama Mitsuru önderliğindeki *Kara Ejderler*. 2) Japonya'ya, "Avrupa yaşam tarzı"na karşı "Asya yaşam tarzı"nın önderi olarak savaşma misyonunun uygun gören ve ideolojisini Kuran'dan bol bol yararlanarak kuran Okova Shumel'nin şiddet örgütü. 3) Önemli sanayilerin devletleştirilmesini, tarım reformunu ve Japonya'nın Asya'da milliyetçi bir devrime öncülük etmesini savunan eski sosyalist Kita Ikkı'nın şiddet örgütü. 4) Milliyetçi Budist Inoue Nisşo'nun şiddet örgütü *Kan Kardeşleri*. 5) "Kırsal sosyalizmi" savunan Tolstoycu anarşist Tachibana Kosaburo ve gene anarşist eğilimli Akao Bin'in şiddet örgütleri. 6) *Genro*, yüksek bürokrasi ve ordu kademelerinde etkin olan Baron Hironuma Kiichiro'nun *Millî Esaslar Derneği*. 7) Ordu içinde cuntalar oluşturan Üsteğmen Hasihmoto Kingoro'nun *Kiraz Çiçeği Derneği*...

Bu ve buna benzer gruplar emperyalist milliyetçiliğin ideolojik hegemonyasını geliştirmekle beraber, dağınıklıkları ve darlıkları nedeniyle iktidarı belirleyebilecek imkâna sahip değildiler. Bu misyonu, ordu yerine getirdi. Ordu, yüzyıllarca savaşçı prenslerin egemenliğinde yaşanmış Japonya tarihinden gelen geleneksel bir otorite odağıydı. Devlet yönetiminden uzaklaştırıldıkları 1920'li yıllar sonunda, kapitalizmin mülksüzleştirdiği orta sınıfların, hatta işçi sınıfının önemli bir kesiminin nezdinde, parlamentonun yozluğundan uzak, disiplinli, hakkaniyet ve fedakârlık esasına dayalı örgütlenmesiyle "erdem"i ve istikrarı temsil ediyordu. Yeni subay kadrolarını, hızla yoksullaşan küçük çiftçiler ve şehirli orta sınıflardan devşirdiği için, büyük Japon ordusu ve donanması, yaygın bir sınıf (veya toplumsal statü) atlama umudunu canlı tutmaktaydı.

Eylül 1931'de, gene bizzat Japon subaylarınca örgütlenmiş bir demiryolu sabotajı bahane edilerek, Mançurya Japon ordusu tarafından işgal edildi ve bir süre sonra, Japonya'nın kuklası niteliğindeki Mançuko devleti ilan edildi. Mançurya'nın zengin doğal kaynaklarını değerlendirmek için yapılan düzenlemeler ve planlarla ekonomi hızla devlet denetiminde merkezileştirilmeye başlandı. Milliyetçi-faşizan ideolojik hegemonyanın pekiştiğini ve ordunun gayrı-resmi olarak bütün iktidarı eline aldığını gören *zaibatsu*'lar da partilerden desteklerini çekerek oluşmakta olan rejimle uzlaştılar. Milliyetçi şiddet grupları tarafından düzenlenen çok sayıda suikast, her iki oligarşik partiyi de sindirmişti. Ancak ordu içinde iki ayrı eğilimin çelişkisi nedeniyle, parlamento kapatılmıyor ve sembolik de olsa varlığını sürdürüyordu. Orduda *Tosei* (İmparatorluk Yolu) kliği, ekonominin ve devletin tümüyle ordu denetimine girmesini savunurken, *Kodo* (Denetim) kliği, ekonomiyi ve devleti perde arkasından yönetmekten yanaydı. 26 Şubat 1936'da, *Tosei*'den, Kita Ikkı'nın etkisi altındaki 200 kadar subay bir darbe yaparak, hemen bütün yaşlı devlet adamlarını "İmparator adına" bir gecede öldürdüler. Darbe bastırıldı ve darbecilerle ilişkisi sonradan saptanan Kita Ikkı idam edildi.

Ekonominin ve devlet yönetiminin ordu denetiminde merkezileştirilmesi, bu darbe girişiminden sonra da sürdü. Bütçede orduya ayrılan pay 1932'de yüzde 31 iken, 1937'de yüzde 47'ye çıkmıştı. Enflasyonist açık bütçe politikası kronikleşti; ithalat önemli çapta kısıtlanarak fiilen "savaş ekonomisi" ilan edildi. Japon ordusu, zaten ekonomik ve "millî" kurtuluş için tek çözüm olarak gördüğü emperyalist yayılma politikası doğrultusunda, savaşı bizzat hazırlıyordu. Japonya, *Milletler Cemiyeti'*nden çıkarak dünya statükosunu benimsemediğini açıkça ifade etmiş oluyordu; Kasım 1936'da İtalya ve Almanya'yla *Anti-Komintern Paktı*'nı imzalayarak faşist-emperyalist blokla bütünleşti. Bu arada, Mançuko'daki Japon ordusu, güneye yönelik tahrik edici harekâtlarla, Çin'le askerî çatışmaya başlamak için fırsat kolluyordu. Temmuz 1937'de uydurulan bir bahaneyle, savaş resmen başladı. Hızla ilerleyen Japonya, kısa sürede Çin'in bütün önemli şehirlerini işgal etti. 3 Kasım 1938'de, "Doğu Asya'da Yeni Düzen" programı resmen açıklandı. Bu program, Mançuko'yla işgal altındaki Çin'in Japonya'nın denetimine girdiğini ilan ediyordu.

"Doğu Asya'da Yeni Düzen"le birlikte, ülke içi rejim tamamen faşistleştirildi. Başbakanlığa, milliyetçi grupçukların önderlerinden Baron Hiranuma Kiichiro getirildi. Eğitim Bakanlığına getirilen *İmparatorluk Yolu* mensubu subaylardan Araki Sadao, "İmparatorluk Yolu'nda manevî seferberlik" başlattı. Bütün bu gelişmelerin dışında kalan İmparator Hirohito, yalnızca bir simge olarak kullanılıyordu. Zaten 1920'lerin sonuna dek ezilmiş bulunan sosyalist hareketten sonra, şimdi de (Japon ölçülerine göre) liberal ve burjuva demokrat unsurlar yakalandı, idam edildi. *Seiyukai* ve *Minseito* partileri kapatılarak, "bütün siyasi güçler" bir tek *Milliyetçi Parti*'de birleştirildi. Emekli general Yasuyuki Hishiyama'nın "halkı fedakârlığa davet etmek için" harakiri yapması gibi siyasal gösteriler, "kendini bütünüyle İmparator'a ve Japonya'ya adayarak tek vücut olmuş bir halk" hedefinin gerçekleştiğini ifade ediyordu.

1939'dan sonra, Japon emperyalizmi hedeflerini ve müttefiklerini saptamakta bir süre kararsızlığa sürüklendi. Mayıs 1939'da Sovyetler'le Dış Moğolistan'da çıkan çatışmada verilen büyük kayıplar, ardından Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı; Kuzey'e (Sovyetler Birliği'ne) doğru yayılma tasarılarının askıya alınmasına yol açtı. Nisan 1941'de Sovyetler'le Saldırmazlık Paktı imzalandı. Bu arada, İmparator, yakın çevresi ve Amerikan sermayesiyle bağlantıları olan *zaibatsu*'lar, Japonya'nın savaşa Almanya'yla ittifak yaparak girmesine karşı çıkıyorlardı. Bu arada ordu içinde güneye doğru yayılma ve "Asya'yı birleştirme" yanlısı subayların ağır basmasıyla, Japonya Hindiçin'e girdi. Hindiçin'deki bu gelişmeleri onaylamayan ABD ile hızla tırmanan diplomatik gerginlik, 9 Aralık 1941'de Japonya'nın Pearl Harbor baskınıyla ve ABD'nin de II. Dünya Savaşı'na girmesiyle sonuçlanacaktı.

TANIL BORA

Sovyetleri Kongresi" adı verildi. Mao bu cumhuriyetin başkanlığına getirildi. Şangaylı bir tekstil işçisi olan Xiang Ying ile *Çin Komünist Partisi*'nin kuruluş çalışmalarına katılan bir aydın olan Zhang Guotao da başkan yardımcıları oldular.

Geçici yönetimlerin kendilerini Sovyetler tarzında örgütlemeleri, yeni hükümetin adı ve Anayasa'nın 1924 Sovyetler Birliği Anayasasından kopya edilmesi *Parti* içersindeki yaygın zihniyeti göstermesi açısından ilginçtir. O dönemde *Parti*'nin yönetimi "28"ler ya da "*Bolşevikler*" diye anılan Wang Ming (Vanğ Mınğ) önderliğindeki bir grubun eline geçmişti. Sözkonusu gruptakilerin çoğu öğrenciyken Rusya'ya gitmiş, orada *SBKP* içinde çalışmışlardı ve bu arada Mao ile uzlaşmış olan Qu Qubai'ınkine kıyasla çok daha sekter bir sol çizgiyi savunuyorlardı. SSCB'nin düşünsel etkisi çok büyüktü ve bu bağımsız düşünmeyi zorlaştırıyor, öykünmeciliğe yol açıyordu. Örneğin, Çin'de önemli bir azınlık sorunu olmamasına rağmen, ayrılma hakkı da dahil olmak üzere geniş azınlık haklarına yer verilmesi dikkat çekicidir. Keza yerel Sovyetlerde her yirmibeş işçi için bir delege seçme hakkı verilmişken, bu rakam askerler için elli, köylüler için yüz idi. Ayrıca, çalışma yasası da kentli işçilerin talepleri olan sekiz saatlik işgünü, hastalık sigortası ve toplu sözleşme gibi hususları öne çıkarmıştı. Toprak meselesine gelince, feodal beylere ait arazilere tazminat verilmeden el konulması öngörülüyor ve bunlar yoksul köylülere dağıtılıyordu.

İmha Kampanyaları

Guomindang Jiangxi-Fujian bölgesindeki gerilla kuvvetlerini yok etmek için ardarda beş büyük kampanya yürüttü. 100 bin askerin katıldığı ilk büyük muharebe de *Kızılordu*'nun tam bir zaferiyle sonuçlandı. Ölü, yaralı ve kayıp olarak yedi bin zayiat verdiler. Ancak kısa sürede yine otuz bin kişiye çıktılar. Silahlı köylü milisleri *Kızılordu* için adeta sonsuz bir ihtiyat teşkil ediyorlardı.

Dört ay sonra Jiang Gaishek bu kez 200 bin kişi toplayarak tekrar hücuma geçti. Bu kez ihtiyatla ilerliyorlar, tahkim edilmiş direnme noktaları inşa ediyorlardı. Mao durumu dikkatle izledi ve yıldırım hızıyla kuzeyden gelen tecrübesiz birliklere saldırdı. Bunları dağıttıktan sonra Sekizinci Ordu'yu Nanfeng'den sürdü, İkinci yoketme kampanyası *Kızılordu*'nun

Uzun Yürüyüş, Çin'de komünist hareketin tarihin en zor anlarından biriydi. Jaingxi'deki kampın boşaltılmasından sorumlu olan Li De , yürüşün ilk evresini anılarında şöyle anlatıyor: "Hergün savaşıyorduk ve düşmanın sayısı bizimkinden kat kat fazlaydı. Yapabildiğimiz yegâne şey cesaretimizi toplayıp Kızılordu ölümden korkmaz/Ölümden korkan Kızılordu'dan değildir" diye şarkı söylemekti. Düşman arkamızdan, her iki yanımızdan, önümüzden ve havadan saldırıyordu. Öyle yorgunduk ki kendimizi bir ağaca, silahlarımıza, birbirimize bağlıyorduk. Ayakta uyuyorduk, yürürken uyuyorduk. Aklımızda olan tek şey uykuydu ama o da mümkün olmuyordu. Güçlüler zayıfları peşlerinden sürüklüyorlardı. Sendelemek, geride kalmak istemiyorduk. Uzun sıralar yürüyüşü sürdürebilmek için birbirimize bağlanıyorduk. Buna "uyku uçuşu" diyorduk. Ancak yürüyüşe katılan 120 bin askerinkiyle kıyaslandığında, geride kalanların kaderi çok daha trajik oldu. 20 bini zaten yaralı olan bu askerlerin başlıca işlevi düşmanı yanıltmaktı. Kalanların arasında Mao'nun kardeşi Mao Zedan, iki çocuğu ve Parti'nin eski başkanlarından, Rus edebiyatı öğrencisi ve artık veremin ileri safhalarından muzdarip Qu Qiubai da vardı. Mao'nun çocukları kayboldu. Kardeşi ve Qu Qiubai yakalanarak idam edildiler. İdam edilmeden önce Qu Beyhude Bazı Sözler başlığını taşıyan bir vasiyet/otobiyografi

yazmıştı: "Bir an için gözünüzün önüne dik bir yamaç boyunca binlerce kilo ağırlığındaki bir yükü çekmeye çalışan cılız bir at getirin. Komünist Parti'nin *önderliğinden sorumlu olduğum sıralarda kendimi böyle hissediyordum. Kalbimin derinliklerinde, benim aslında kaygısız, sıradışı ve herkesle kolay geçinen bir edebiyat adamı, dünyaya o kadar az katkıda bulunan "entel parazitlerden biri" olduğumu biliyordum. (...) Dünya bana hâlâ çok güzel görünüyor. Genç ve cesur olanlar ileri doğru yürümeye devam ediyorlar. Önlerinde çiçekler, güzel dağ ve ırmaklar ve bakanları öylesine kahraman ve erkek hissettiren fabrikalar ve bacaları var. Ve ay -ne kadar severim ayı. Bu akşam her zaman olduğundan daha da parlak görünüyor. Elveda elveda güzel dünya. Bütün enerjim benden alındı. Şimdi artık boş bir kalıptan ibaretim. (...) Kısacası bu komedi artık sona erdi; sahne artık tamamen boş. Ayrılmak istemeseydim de ne fark ederdi zaten? Önümde olan uzun, uzun bir dinlenme. (...) Elveda dünyadaki bütün güzel şeyler. Gorki'nin* Klim Samgin'in Hayatı, *Turgenyef'in* Rudin'i, *Lu Xun'un* Ah Q'nun Gerçek Hikâyesi, *Mao Dun'un* Karasızlık'ı, *Cao Xueqin'in* Kırmızı Odanın Hikâyesi *-bütün bunlar okumaya değer şeylerdir. Çinlilerin fasulye çörekleri de dünyadaki yiyeceklerin en lezzetlisidir. Elveda ve yolunuz açık olsun".*

Beşinci *Guomindang* Ordusu'nun iki tümenini tüm silah, cephane ve techizatıyla birlikte yok etmesiyle son buldu.

Jiang Gaishek yılmadan üçüncü yoketme kampanyasını hazırladı. Bu kez birlikleri Alman subayları tarafından eğitilmişti. Kendisi bizzat komuta ediyor ama bir grup Alman danışmanı yanından ayırmıyordu. Kuşatma birliklerinin dışında bizzat komuta ettiği otuz bin kişilik seçme birliği ikiyüz top ve yüz uçak ile destekleniyordu. Bunlar Kwangsi'ye girince Mao Kwanchung ve Tungu'dan çekilmek zorunda kaldı. Jiang, Tungu'yu yerle bir etti, kadınlar ve çocuklar dahil olmak üzere tüm halkı öldürttü. Çemberi yarmak isteyen *Kızılordu* iki tümenlik bir gücü yendi. Bu savaşlarda otuzbeşbin *Guomindang* askeri silah ve teçhizatlarıyla birlikte saf değiştirdi. *Guomindang* otuzüç tümenlik gücünün yaklaşık yarısını yitirdi.

Bir *Guomindang* generali içinde bulundukları durumu şu sözlerle ifade etmişti: "Biz nereye gidersek gidelim karanlıktayız, kızıllar ise aydınlıktalar". Gerçekten de *Guomindang Kızılordu*'nun nerede olduğunu, en azından esas güçlerini tesbit edemiyor, hızla hareket eden hasmı karşısında şaşkınlıktan kurtulamıyordu. *Kızılordu* ise düşmanın etrafında dönerek onu her an tehdit ediyor, en az beklediği yerden şiddetle vuruyordu. Böylece *Guomindang* birliklerinin karamsar bekleyişi bir anda dağılmaya düşüyordu. *Guomindang*'ın *Kızılordu*'nun desteğini kesmek için giriştiği baskı ve katliamlar ise köylülere devrimi desteklemekten başka bir yol bırakmıyordu.

Jiang'ın kampanyaları sürerken 18 Eylül 1931 tarihinde Japonlar Mukden'de bazı Çin birliklerinin kendi ordularına saldırdığını iddia ederek Mançurya'ya girdiler. *Guomindang* Japon istilasına engel olamadı ve bu hükümetin ülke çapında otoritesinin daha da zayıflamasına yol açtı. Ayrıca seller ve kıtlık, durumu daha da çekilmez hale getirdi. Japonya'da giderek etkinliğini arttırmakta olan militarist fraksiyon, fanatik anti-komünistti ve bir gün Çin'de oluşabilecek kızıl bir iktidarın Sovyetlerle birleşip Japonya'ya karşı bir güç oluşturacağı korkusunu taşıyordu. Japonların ilerlemesine rağmen Jiang Gaishek 1933'de Nisan'dan Ekim'e kadar süren dördüncü yok etme kampanyasına girişmekten çekinmedi. Bu kampanya da başarısızlıkla sonuçlandı. *Kızılordu* güneye yürüyen üç koldan ikisini de yok edip, üçüncüsünü geri püskürttü. Ancak bu savaşlarda komünistlerin eskisi kadar hareketli olmadıkları gözlendi.

Uzun vadede komünistlerden daha fazla çekinen Japonların bir akeşkese razı olması sayesinde Jiang beşinci ve son yoketme kampanyasına başladı. Bu kez *Guomindang*'ın danışmanı "Ateş Duvarı" stratejisini geliştiren Alman Generali Von Falkenhausen idi. Falkenhausen bölgeyi kuşattıktan sonra azar azar ilerleyerek her aşamada birer kale-tabya inşa ediyor, aradaki köy ve tarlaları yakıp yıkıyordu. Bu kontr-gerilla savaşlarında sık sık görülen taktikle *Guomindang*'ın bir seferde bir milyon köylüyü öldürdüğü söylenir. Ateş duvarı ilerledikçe açlık ve ölüm bölgenin tek hakimi oluyordu. Jiang Temmuz'a kadar gerillaları Jiangxi'den süreceğini söylemişti. Ancak sonbaharın gelmesine rağmen savaş sürüyordu. İlkbaharda 180 bin kişi olan *Kızılordu* birlikleri şimdi 100 bine inmişti. İngiliz tankları ve zırhlı araçları, Fransız topları, Amerikan uçakları ve Alman uzmanları ile birlikte kuşatma giderek sıkıştırılıyordu. Daha da önemlisi inisiyatif *Guomindang*'a geçmişti. Kwanchung savaşında gerillalar dört bin ölü ve yirmi bin yaralı verdiler. İnsan gücü ve malzemenin yanında moral de giderek çöküyordu. Bunun üzerine bölgenin boşaltılmasına karar verildi. Uzun Yürüyüş başlamak üzereydi.

Uzun Yürüyüş

Uzun yürüyüş, Çin devriminin kaderini belirleyen en önemli olaylardan biri oldu. Guangdong'dan Yenan'a kadar yaklaşık 15 bin kilometrelik bir güzergah boyunca bir yandan savaşarak, bir yandan propaganda yaparak, devasa ırmakları, sonsuz bozkırları, geçit vermez ormanları, buzlu dağları aşan *Kızılordu*, bu seferin sonunda, artık hiçbir zaman sökülüp atılamayacağı bir üs elde etti.

Uzun yürüyüş sadece bir askeri harekât olarak kalmadı. *Çin Komünist Partisi* içerisindeki geleneksel *Komintern* çizgisi ile devrimci mücadeleyi, uzun süreli bir halk savaşı şeklinde sürdürme çizgisi arasındaki bir hesaplaşma da oldu. İki çizgi arasındaki yalnızca teorik düzeyde kalmayan mücadelenin bütün araçlarını devreye sokan çetin tartışmalar sırasında, Çin devrimi en belirsiz ve karanlık saatlerini yaşadı. Ancak, uzun yürüyüş sırasında partinin ve ordunun en önemli önderleri haline gelen, Mao Zedong, Zhu De ve Zhu Enlay hem askerî zaferlerle orduyu ayakta tutarak hem siyasal başarılarla partiyi güçlendirerek mücadelenin bütünlüğünü korumayı başardılar ve Çin devrimi için bir ölüm kalım sorunu olan bu yürüyüşle devrime geri alınamayacak bir mevzi kazandırdılar.

Guomindang, Kiangsi ile Fukien arasındaki kızıl bölgeyi ardarda dört kez kuşatmış, bu hücumları savuşturmak her seferinde daha büyük zorlukla mümkün olabilmişti. Eylül 1934'te beşinci kuşatmayı sıkıştıran Jiang öldürücü son darbesini indirmeye hazırlanıyordu.

Ancak buna nasıl karşı konacağı üzerine bir fikir birliği yoktu. Qin Bangxian, Li De ve Zhou Enlai'nin hakim oldukları Askeri komisyon, Nisan'a kadar tek bir karış toprak vermemeye dayalı bir savunma stratejisini benimsemişti. Ancak üst üste verilen kayıplar, Li De'nin

Çin Devrimi birçok uluslararası şahsiyetin eylem birliğine de tanık oldu. O sıralar henüz Nguyen Ai Quoc (Yurtsever Nguyen) adını taşıyan Ho Chi Minh, Komintern'in Çin'deki danışmanı Borodin'in çevirmenliğini yaparken bir yandan da Çin'de ve Japonya'daki Vietnamlı öğrencilerden bir devrimci gençlik örgütü oluşturmaya çalışıyordu(solda). Henk Sneevliet, Maring adıyla danışmanlık yaptığı Çin'de Hollanda'nın Pasifik'teki sömürgelerinde edindiği deneyimleri pek başarılı bir biçimde olmasa da Çin devrimine katmaya çalıştı (ortada). Yoffe ise, Sovyet hükümetinin Çin'deki ilk temsilcisi olarak, Sovyetler Birliği büyükelçiliğini Çin devrimcilerinin karargahı haline getirmişti.

Çin'den Kadın Manzaraları

Qiu Jin (Çyu Cin), Japonya'da erkek kıyafetiyle dolaşmaya başladığında Georges Sand okumuş muydu?

Aurore-Lucile Dupin, Georges Sand adıyla ilk romanını yayınladığında 28 yaşındaydı. 6 Temmuz 1907'de gazetede sevgilisinin idam edildiğini, daha sonra da kalbi çıkarılarak öldürdüğü valinin ailesine verildiğini okuduğunda Qiu Jin de aynı yaşlarda olmuş olmalı. Dokuz gün sonra başı kesildi. Kuşkusuz Qiu Jin aşırı bir örnek ama hayatı ve kaderi Çin'de kadınlara açık olan seçenekler hakkında da, isyanlarının şiddeti hakkında da bir fikir veriyor. 1904'te mücevherlerini satarak, iki çocuğunu ve kocasını terketmiş *Aoyama Kız Meslek Okulu*'nda okumak üzere Japonya'ya gitmişti. Gider gitmez de oradaki radikal gruplarla ilişki kurmuş, önce *Triad* adlı gizli örgüte, 1905 yazında da Sun Yat-sen'in *Devrimci İttifak*'ına katılmıştı. Erkek kılığında dolaşmakla kalmıyor; yazdığı şiirlerde, bombe imal eden, savaş aporları ile uğraşan erkek arkadaşlarını yüceltiyordu.

Ama mizacın bütün tutkululuğuna karşın devrim fikri karşısındaki tavrı çelişkili hatta temkinliydi: "Kadınlar eğitilmeli ve kendi bağımsızlıkları için çalışmaya başlamalı; her şeyi erkeklerden beklemeye devam edemezler. Genç aydınlar 'devrim, devrim' diye bağırıp duruyorlar, ama ben diyorum ki, devrim evlerimizden, kadınlar için eşit haklar elde ederek başlamalı".

Çin'e döndüğünde kişiliğinin her iki yönünü birden ifade etmeye çalıştı. Sevgilisinin kurduğu Datong okulunda bir yandan İngilizce, Japonca ve fizik dersleri verirken, bir yandan de öğrencileri, askerî planlarını kendi hazırladığı ayaklanma için yetiştiriyordu.

19. yüzyılda bir Çinli gibi, Moot ailesi de daha iyi bir hayata kavuşmak için köyünden ayrıldı. Para kazanmak güçtü ve aile giderek kalabalıklaşıyordu. Yoksulluk başka seçenek bırakmayınca aile en küçük kız çocuklarını, Xieoll'yi (Şyevil) satmaya karar verdi. İşlem geleneksel olduğu için herkes ne yapacağını biliyordu. Zengin ailelere, özellikle de yeni gelin olarak aile dışına verilen kızlara hizmet etmek üzere satılan kızlara *mool jai* (mui tsay) denilirdi. Satış herhangi bir satıştan farksızdı, yeni parayı ödeyenin satın aldığı mal üzerindeki tasarruf hakkı, satın aldığı başka herhangi bir mal üzerindeki tasarruf hakkı kadardı. Bu gelenek orta sınıf aileler arasında yaygınlaştıkça, sözkonusu tasarruf hakkı 'mutlak' bir anlamda yorumlanmaya başlandı; *mool jai*'lerin istihdam edilebileceği alanlar çeşitlendi. Artık ev işlerinde hizmet edebilmenin yanısıra, fahişe olarak genelevlere satılabiliyor, daha şanslıysalar satıldıkları evin efendisinin odalığı olma statüsüne kavuşabiliyorlardı. Xieoll şanslıydı. Onu satın alan Yip Minyuk Hong Kong'de kendi iktisadi bağımsızlığını elde edebilen nadir kadınlardan biri olabilecek kadar başarılıydı. Xieoll'yi satın aldığında "işletmesi"nde ondan başka 4 kız daha vardı. Hepsine, adabı muaşeretin yanısıra başlıca malzemesi geleneksel Çin yazınında bol bol bulunan seks teknikleri el kitapları olan mükemmel bir eğitim verdi. Öyle ki, hiçbirini genelevlere satmak zorunda kalmadı. Zaten içlerinden biri, Yip Minyuk'un etalenne ve Yip öldükten sonra de onun ruhuna, ibadet ederek soyunun manevi sürekliliğini sağlaması için bekârete adanmıştı (ama Yip bir iş gezisindeyken, evil bir komşu, onu bu kutsal görevden ve bekâretten vazgeçmeye ikna etti ve onunla birlikte Yip'in biriktirmiş olduğu paralardan bulabildiği kadarını da yanına alarak kaçtı). Yip Minyuk, sahip olduğu *mool jai*'lerden en güzelini erkek kardeşleri içinde kendisine en yakın olanına armağan etti; Xieoll de dahil olmak üzere diğer üçünü zengin erkeklere odalık satmaya başarabildi. Sözkonu-

Erkek kılığında Qiu Jin. Qiu'yu yazmak için kullanılan ideogram, aynı zamanda "sonbahar" anlamına geliyordu. Qiu Jin idam edilmeyi beklerken yazdığı son dizede, adının işaretinin bu çift anlamlılığından yararlandı: "Sonbahar yağmuru, sonbahar rüzgârı, insanı kederden öldürüyor".

su erkekler genellikle yaşlı, huysuz ve titiz kompradorlar oluyorlardı. Xiaoli'nin kızı, annesinden işittiklerinden hareketle satış prosedürünü şöyle anlatıyor: "Erkekler eve gelince önce oturup çay içerler, sonra aracı kızlardan birini, 'Konuğa saygılarını sun' diyerek odaya alır. Kız öyle yapar. Sonra 'yürü', 'dön' gibi buyruklar verir -böylelikle kız ışığa doğru ilerler ve yüzünü gösterir. Daha sonra kadın 'ellerini görelim' der, kız ellerini gösterir" vs. Bu tür kontroller bittikten sonra, özellikle titiz olan erkekler koku meselesinin sınanmasına geçerler. Önce kızın dişleri ve soluğu kontrol edilir. Artık sıra hayati bir önemde olan vajinanın kokusuna gelir. Bunu sınamak için kızın vajinasına bir hurma yerleştirilir, daha sonra potansiyel müşteri hurmayı koklar, gerek duyarsa yalar.

Xiaoli bütün bu sınavları geçti. Onun payına düşen 70 yaşlarında orta halli, dul bir komprador olan Meng Achoi'dı. Adam onu el üstünde tuttu. Ölmeden önce vasiyetini değiştirerek, mirası üzerindeki kontrol hakkını gelinlerinden alarak, Xiaoli'ye bıraktı. Buna rağmen, oğul ve gelinler vasiyeti mahkemeye götürdü. 30 yıl süren davalar ve karşı davaların sonucunda Xiaoli miras üzerindeki kontrol hakkını kaybetti ama bu sırada her iki tarafın mahkeme ve avukat masrafları üzerine harcadıkları, servetin hatırı sayılır ölçüde küçülmesine yol açmıştı. Yine de arada geçen süre içinde Xiaoli, kendisini satmış olan doğal ailesinin maddi durumunu düzeltmeyi başarabildi. Babasına bir aylık bağladı; erkek kardeşine bir eş satın almasını sağlayacak parayı verdi; kızkardeşlerini kendi yanına aldı.

Ama her şeye rağmen Xiaoli, Zhu Meirong (Cu Meirunğ) kadar şanslı değildi. Zaten hayatları baştan beri farklı olmuştu. Xiaoli satıldığında, kendi rızasına başvurulmasının gereksiz olduğu düşünülecek kadar küçük yaştaydı. Oysa Zhu, annesi öldüğünde babasının yegâne evladı olarak kalmış, derinden bağlı olduğu bu adamın bakıcılığını üstlenmişti. Yedi yaşında, babasının çevredeki itibarını koruyabilmesi için evlenmesi gerektiğini kavrayacak kadar zekiydi. Babasına bir eş bulabilecek parayı kazanabilmek için, kendisini satmasını öneren kendisi oldu; babasının sonunda razı olduğu 14 yaşına kadar da bu öneriyi tekrarladı. Onu satın alan evin sahibesi geleneksel eğitim almış ve Konfiçyüs öğretisini içselleştirmiş, yönetmenin aynı zamanda eğitme anlamına geldiğine inanan bir kadındı. Zhu evdeki tek *mool jai*'dı. Bu yüzden aldıkları ücretler açısından nesnel konumları *mool jai*'ların köleliğinden farksız olan diğer ücretli hizmetkârların, lezbiyen ilişkileri de içeren, dayanışma dünyasının dışında kaldı. Ama bu sayede, bilmeden de olsa, kendisine daha 'muteber' bir toplumsal konumun önünü açmış oldu. Bir gün, evi, ziyaret etmekte olan Hong Kong'un en zengin kompradorlarından Leung'ün dikkatini çekti. Leung'un eşi, kocasına çocuk doğuramadığı için, bir odalık alması için ısrar etmiş, kendisine düşkün kocası bunu yapmayınca da bir gün ortadan kaybolmuştu. Böylece de Zhu'nun Leung hanesinin hanımefendisi olarak doldurabileceği bir boşluk bırakmıştı. Ancak kadınların kocalarına karşı yükümlülükleri konusundaki geleneksel Konfiçyüs öğretisini ne kadar içselleştirmiş olurlarsa olsunlar, bütün kadınlar Leung'ün eşi kadar anlayışlı olmayabiliyorlardı. To'nun asıl adını kimse hatırlamıyor. Xiaoli ve ve Zhu Meirong'la aynı kuşaktandı; 1880'lerde doğmuştu ama onun çocukluğu daha zor geçti. Onu satın alan aracı sürekli malî sıkıntı içindeydi; dolayısıyla çocuğu yeniden satmak için varlıklı bir komprador buluncaya kadar beklemedi. 10 yaşındayken Hong Kong'daki sayısız afyon barlarından birinin sahibine satıldı ve 15 yaşına kadar adamın barında, müşterilerin pipolarını doldurdu, onlara hoş görünmeye çalıştı. Genç kız, 15 yaşındayken zengin tüccar To'nun dikkatini çekti. To yeni odalığını satın alırken, Kanton'un eski ve saygıdeğer ailelerinden birinin kızı olan eşine danışmadı. Zaten kadın ona hepsi hepsi iki kız çocuk doğurmuştu, üstelik yaşlanıyordu da. Artık, bir zamanların İmparatoriçe olmuş odalığına atfen Xiang Fei diye anılan genç kız, ilişkinin ilk yıllarında hemen To'ya 5'i oğlan 7 çocuk doğurdu. Odalığın meşru eş karşısındaki zaferi mutlaktı. Kadın bir gün zehir içerek intihar etti.

Xiaoli, Zhu Meiron ve "Xiang Fei"; hepsi de hayatlarının bir noktasında, efendilerinin eşlerine tercih ettikleri bir odalık olarak *mool jai* nitelemesini üstlerinden silecek kadar talihliydiler. 15 yaşından önce gerçek adını yitiren "Xiang Fei", bu kadar talihli olmayanların başına neler gelebileceği hakkında bir fikir veriyor. Ma Xin'in *mool jai*yı, daha sonraki bir kuşaktandı. Maria Jaschok'un bu evişi köleleriyle ilgili araştırmalarını yaptığı 1978 yılında, çalıştığı evden kaçalı on yıl olmuştu (bkz. *Concubines and Bondservants. The Social History of a Chinese Custom*. Zed Books, 1988). Kimse adını hatırlamıyordu; ondan "kaçması için ne gerek vardı aptal kadının?" diye sözeden Ma Xin dahil herkes onu Ma Xin'in *mool jai*ı diye hatırlıyordu. Üstelik, Ma Xin'in *mool jai*ı tekil bir örnek de değildi. Maria Jaschok, Lai ailesini ziyaret ettiğinde, hâlâ ailede çalışan yegâne *mool jai* ona "Üç Numara" diye tanıtılmıştı. Çünkü yıllar önce, henüz iki yaşındayken eve alındığında, Lai ailesinin zaten iki *mool jai*yı vardı. Bir hayırseverlik eylemi olarak aldıkları "Üç Numara"ya aslında ihtiyaçları yoktu. Yıllar sonra "Üç Numara" artık kendisini başka bir adla bilmiyordu.

Qui Jin'in, Xiaoli'nin, Zhu Meirong'un ve "Xiang Fei"-in kuşağından kadınların, erkeklerden çok şey beklemek için, bir bakıma çok gerekçeleri vardı. Kadın hakları, devrimci olsun reformcu olsun bütün Batıcıların üzerinde anlaştıkları belki de yegâne konuydu. Cumhuriyete yol açan ayaklanmalara kadınlar kendi askerî ve Kızıl Haç birlikleriyle katılmışlardı. Cumhuriyetin ilanından sonra, kadınların eğitimini finanse edebilmek için sigorta şirketleri, bağımsızlıklarının geleneksel teminatı mücevherlerinin satışından elde edilen geliri değerlendirmek için bankalar kuruldu. Guandong eyaletinde kadınlara oy hakkı verildi; geçici eyalet meclisindeki temsilciler arasında kadınlar da vardı.

Ding Ling adıyla yazan romancı Jiang Bingzhi'nin (Cyanğ Bingci) annesi, cumhuriyetin ilanını önce sessizlik olarak yaşadı - pazaryerinin alışıldık gürültüsü aniden dinmişti. Ama daha sonra cumhuriyetin hayatına yeni bir boyut, bir ufuk getirebileceğini keşfedecekti. Yeni Çin'in eğitim hayatı düzenlenirken okula başlayan sayısız yetişkin kadından biri oldu. Okulda birinci yılının sonunda, yaşları 17 ile 31 arasında değişen altı arkadaşıyla birlikte bir manifesto kaleme aldılar; kendilerini kadın erkek eşitliğinin gerçekleştirilmesine ve eğitim yoluyla Çin'in kurtarılmasına vakfedeceklerdi.

Ama bütün bunlar son derece kısa ömürlü oldu. Kızı Ding Ling kadın hakları için mücadelesini milliyetçi Çin Cumhuriyeti'nde değil, Yenan'daki kurtarılmış bölgede sürdürecekti. *Guomindang* programından kadın hakları ile ilgili maddeleri çıkarttı. Sigorta şirketleri ve bankalar battı. Guandong'da oy hakkı geri alındı; Nanking'de oy hakkı için başlatılan kampanya başarısızlıkla sonuçlandı.

*Mool jai*lara gelince... Çin Cumhuriyeti, reformcu ve devrimcilerin niyetleri ne olursa olsun, böylesine köklü bir alışkanlığa karşı bir kampanya yürütüebileçek güçte bir merkezî iktidara hiçbir zaman sahip olmadı. *Mool jai* ticaretinin en büyük merkezi olan Britanya yönetimindeki Hong Kong'da ise kölelik bir hesaba göre 1845'ten (Kraliçe Viktorya'nın köleliği yasaklayan Britanya yasalarının bütün koloniler için geçerli olduğunu bildiren fermanının tarihi), bir hesaba göre ise 1865'ten (Hong Kong Yasama Meclisi'nin insan satışını yasaklayan kararının tarihi) beri yasaktı. Ama 1921 nüfus sayımının resmî sonuçlarına göre Hong Kong'da 8,635 *mool jai* vardı. Üstelik *Anti Mool Jai Kampanyası*, İngiltere'de hiç değilse 1915'ten beri sürüyordu. 1921'de, Hong Kong'da muhafazakâr *Mool Jailar Koruma Derneği*'nin yanısıra, üyelerinin çoğunluğunu doktor, avukat, öğretmen gibi "yeni meslek"'lerden Çinlilerin oluşturduğu *Anti Mool Jai Derneği* kuruldu. Loncaların *mool jai* kurumuna karşı oldukları ise ötedenberi biliniyordu. 1922'deki denizcilerin, grevine destek vermek üzere otel çalışanlarının ve ev hizmetkârlarının yaptığı grevde *mool jai* sorunu önemli bir yer tutuyordu. Sorunun bu şekilde sınıfsal bir nitelik kazanması karşısında, Britanya yönetiminin de Hong Kong'un komprador burjuvazisinin de alacağı tavır belliydi. Muhafazakâr *Koruma Derneği* ile "ilerici" *Anti Mool Jai Derneği*'nin ortak komitesinin hazırladığı raporda, satış sırasında *mool jai*'ın ailesine verilen paranın bir "avans" olarak değerlendirilmesi gerektiği bildiriliyordu. 1923'te bütün *mool jai*ların resmî kayıtlara geçirilmesi ve hepsinin ücretli statüsüne geçirilmesi gerektiğini bildiren bir karar yayınlandı. Ama karar kendi geçerlik kazanma tarihini süresiz olarak erteliyordu. 1929'da İngiltere'deki feminist gruplar yeni bir kampanya başlattı.

Ama kampanyalarla hükümetin kararları arasındaki bu mücadele, büyük ölçüde *mool jai*'ların hayatının dışında cereyan ediyordu. Bu yıllarda hem Xiaoli, hem tüccar To'nun odalığı artık zengin birer duldular. Xiaoli'nin kardeşi Soha, onun parasıyla satın aldığı eşinden memnun kalmadı; kadın zaten eski bir fahişeydi, üstelik kısırdı da ve Soha'nın kumar borçları birikmişti. Borçlarını karısını satarak ödedi ve yeni bir eş satın alması için gerekli parayı yine kızkardeşinden aldı. İkinci karısından üç kızı bir oğlu oldu. Ancak Soha borçlarını ödemek için ikinci karısını da satınca, Xiaoli üçüncü bir eş için para vermedi; Soha gerekli parayı kızlarını *mool jai* olarak satarak temin etti.

Xiaoli, kardeşinin *mool jai* ticaretine göz yummakla yetinmişti. Mari Jaschok, artık "Yaşlı To" diye anılan "Xiang Fei"yle görüştüğünde kadın 90 yaşını aşmıştı ve yanında yalnızca en küçük oğlu vardı. Eski *mool jai* yalnızca iki kızını değil, üç oğlunun eşlerini ve onlardan olan torunlarını da satmıştı.

HASAN AYDIN - İSKENDER SAVAŞIR

1918-1941 ARASI ÇİN

3. İÇ SAVAŞ
1946 Harekâtları

savunma hattının yararsızlığını ortaya koyunca Zhou Enlai, Mao'nun hareketli savaş stratejisine geçilmesinden yana tavır koydu. Qin Bangxian buna boyun eğmek zorunda kaldı ve Sovyet'in terkedilmesine karar verildi. Yeni bir askerî konsey oluşturuldu. Konsey üyeleri Mao Zedong, Zhu De, Zhou Enlai, Qin Bangxian, Liu Bocheng ve esas adı Otto Braun olan Li De ismini kullanan bir Alman komünistti.

Uzun Yürüyüş, başlayış yer ve zamanları, güzergah ve komutanlıkları bakımından farklı üç ayrı birliği harekatı biçiminde gerçekleşti. Zhu De'nin I. Cephe Ordusu, 16 Ekim 1934'te Miangsi'den yola çıktı. Holung'un II. Cephe Ordusu Hunan-Kweichow-Hupeh-Szechwan eyaletleri sınırından hareket etti. Zhang Guotao'nun IV. Cephe Ordusu ise Szechwan'ın kuzey doğusundan yürüyüşe başladı.

Uzun yürüyüşün başlama hazırlıkları gizlilik içinde yürütüldü. İlk haftalar boyunca yürüyüş planı hakkında bilgi verilmedi. Uzun yürüyüşün ilk haftaları sürekli ateş ve hava hücumları altında geçti ve Li De'nin harekat planı uygulaması sonunda çok ağır kayıplar verildi. 10 Aralık'ta Hunan ile Kveyçov arasındaki sınır üzerindeki Tungtao'ya ulaşıldı. Yola çıkan yüzyirmi bin kişiden geriye ancak otuz bini kaldığı halde "sol oportunist" diye adlandırılan grup hâlâ yola devam edilmesini ve Hu Lang komutasındaki II. Cephe Ordusu'na katılınmasını savunuyordu. Ancak bu kez Mao direterek orduyu düşmanın zayıf olduğu Kveyçov'a yöneltti ve başkent Liping'i ele geçirip bir süre dinlendirdi. Burada elde edilen başarılar askerin moralini yükseltti.

Liping'de Politbüro toplantısında Mao, Parti Askeri Komite Başkanlığına, fiilen tüm harekatın komutanlığına getirildi. Mao'nun talimatıyla Zunyi kentinin ele geçirilmesi girişimi başladı.

Kent, Lin Biao'nun birlikleri tarafından ele geçirildikten sonra, 6 Ocak 1935 günü Mao ve

Çin İmparatorluğu büyük tarım imparatorlukları içersinde toplumsal yapısı, feodalizmin klasik betimine en az uyanıydı. Ancak yabancı sermayenin ülkeye nüfuz etmesi belli bir yoğunluğa ulaşıp geleneksel merkezî iktidar aygıtının çözülmesine yol açtıktan sonra, feodalizminkine özgü çatışma biçimlerini andırır çatışmalar bütün sertliğiyle yaşanmaya başladı. Üstteki haritada görüldüğü gibi, cumhuriyetin ilanını izleyen yıllarda Çin hızla birbirleriyle çok yönlü savaşlara giren parçalara bölündü. 1946'daki askerî harekât, Zhou Enlai ile Jaing Kaishek arasındaki Chongqing görüşmelerinin başarısızlıkla çıkmaza girmesinden sonra başladı. İlk tur görüşmelere bizzat Mao katılmış, ancak Jiang Gaishek, hem (Amerikalılar'dan kaynaklanan) koalisyon önerisini, hem Mao'nun yaptığı karşılıklı asker indirimi önerisini reddedince görüşmelere ara verildi ve 11 eyalette Kızılordu ile Guomindang güçleri arasında çatışmalar başladı. Ancak Ocak 1946'da Truman'ın temsilcisi General George Marshall'ın arabuluculuğuyla yeni bir ateşkes ilan edildi. Ateşkesin hemen ardından Jiang Kaishek gizli polisine Beijing ve Mukden'deki ateşkes ekiplerindeki komünist temsilcilerin tutuklanması emrini verdi. Bunun üzerine Kızılordu haritada görülen hatlar üzerinden harekete geçti. Bu evrede harekâtın ilk hedefi, Sovyet birliklerinin Mançurya'da boşaltmakta olduğu şehir ve kasabalardı.

siyasi büro kente geldi. Vakit geçirmeden düzenlenen bir genişletilmiş Politbüro toplantısında harekatın yönelimi konusunda artık kaçınılmaz hale gelen hesaplaşmaya geçildi. Toplantıda Mao, Zhu De, Zhou Enlai, Lin Biao, Liu Shaoqi gibi çok tanınmış isimlerin yanısıra, Ye Jianying, Liu Bocheng, Peng Dehuai, Nüe Rongchen, Te Angfa ve Kai Feng hazır bulunuyordu. Toplantının yapılmasını ısrarlı çabalarıyla Zhou Enlai sağlamış, sorunların Liping'de çözüldüğünü, ikinci bir toplantının gereksiz olduğunu ileri süren Li De'nin karşı çıkışları sonuçsuz kalmıştı. Mao, Kiangsi-Fukien üssünden apar topar, kimseye açıklama yapılmadan ayrılınmasını, ev taşır gibi herşeyin birlikte götürülmeye çalışılmasını eleştirdi. Bunların kolordunun edilgen bir şekilde düşman saldırılarına maruz kalınmasına yol açtığı ve inisiyatifin yitirildiğini dile getirdi. Bu eleştirilerin muhatabı olan Li De ve Chin Pengsien, hatalarını kabul etmediler. Ancak Zhou Enlai ağırlığını koydu ve Mao yeni Devrimci Askerî Şura'nın başkanlığına getirildi.

Mao, 9 Ocak 1935'te bütün önde gelen askeri ve politik kadroları Zunyi'deki büyük katolik kilisesinde topladı. Kimseyi mahküm etmeksizin kararları açıkladı. "Salt askeri çizgi"nin yanlışlığını ortaya koydu. Yeni hedeflerini belirtti. Hemen akabinde bir kitle toplantısı düzenleyerek bölgede devrimci çalışmalara başlandı. Ordu oniki gün dinlenerek yeniden örgütlendi. Dört bin yeni askerle takviye edildi. Mao'nun önderliği güveni artırmıştı. Yeni başkomutan stratejik direktifini şu sözlerle ifade etti: "Kuzeybatıya ilerleyelim ve Japonlarla savaşalım". Ordu şevkle ileri atılırken yeni bir siyasi sorun çıktı. Zechuan'da üs kurmuş bulunan siyasi büro üyesi Zhang Guotao kendisine telsizle bildirilen Zunyi kararlarını kabul etmediğini bildirdi. Ona göre hem kızıl üsler, hem de uzun yürüyüş baştan aşağı yanlıştı. Zhang Guotao'nun önerisi *ÇKP*'nin Tibet ve Sinkiang gibi emin bir bölgeye çekilerek beklemesiydi. Bu durum Zunyi'deki benzer görüşlere sahip kişileri tekrar tartışma açmak için cesaretlendirdi. Bunlara göre, Japonya gibi dev bir askeri güçle kapışmak yerine daha elverişli koşulları beklemeliydi. Bu kişilerin uzun süreli devrimci savaşın gerek siyasi gerekse askerî yönlerini anlamadıkları açıktı.

Bu tartışmalar sürerken Jiang Gaishek de yeni bir kuşatma manevrasına hazırlanıyordu. Askerî Şura, 22 Ocak'ta Zhang Guodao'ya bir mesaj göndererek *Guomindang* ordularına karşı bir şaşırtma manevrasına girilmesini istedi. Ama Zhang Guodao savaşmayı reddederek daha kuzeye çekildi. Bu durumda Mao asıl niyetini belli etmemek, düşmanı hep ikilemler içinde tutmak için dolambaçlı bir ilerleme yolu izlemeye başladı. Birçok gidiş dönüşten sonra 27 Şubat'ta Zunyi kentini parlak bir muharebe ile geri aldı. Bu sırada 20 düşman alayı dağıtıldı. Ocak ve Şubat seferlerinde Kızılnehir iki kez geçilmiş, sarp Lushan geçidi çok başarılı bir hamleyle alınmıştı. Mart'ta Altın Kum Irmağı olarak adlandırılan bölgede rahatça Yangze'yi geçti, Bu şaşırtma manevraları ve başarılı harekâtlarla bozguna uğrayan ve şaşkınlık içinde koşuşturan *Guomindang* askerlerinin durumu *Kızılordu* askerlerinin morali üzerinde olumlu etkiler yarattı. Ancak bundan sonra *Kızılordu*'yu çok zor bir sınav bekliyordu: Dadu ırmağı.

Dadu ırmağının önemi öncelikle psikolojikti. Taiping ayaklanmasına katılanlar Dadu ırmağı kıyısında son savaşlarını vermiş ve vahşice katledilmişlerdi. Jiang Gaishek şimdi *Kızılordu*'yu da aynı akibetin beklediğini ileri sürüyor ve buraya asker yığıyordu. Dadu ırmağı ağır kayıplar pahasına geçildi.

Irmaktan sonra beş bin metre yüksekliğindeki karlı dağları binbir güçlükle aştılar. Yorgunluk, techizatsızlık, hastalık ve soğuk yüzlercesinin hayatına mal oldu. Yorgun ve aç uzun yürüyüşçüler Temmuz'da Chang Guodao'nun IV. Cephe Ordusu ile Zeshuan'da buluştular. Chang Guodao hâlâ *Guomindang* ile uzlaşılmasını istiyor, Mao'nun Asya içlerine çekilmesi halinde *Kızılordu*'nun silah ve yiyecek yardımı yapacağından söz ediyordu. Mao'nun bunlar karşısında ısrarla savunduğu görüşlerini bir yana bırakması söz konusu olmadı. 1932'den beri Moskova'da bulunan Wang Ming ise telgrafla gerçek durumla hiçbir biçimde örtüşmeyen talimatlar gönderiyordu. Dünyayı *Komintern*'in tespitlerine uydurmaya çalışıyor, gönderilen raporları kendisine göre yeniden kaleme alıyordu. Uzun yürüyüşte büyük felaketlere neden olan Li De (Otto Braun) *Komintern*'in *Kızılordu*'daki muhabiri olarak görülüyor, Zunyi toplantısından ve alınan kararlardan hiç söz edilmiyordu.

Halkın ezici çoğunluğunun Japonlara karşı direnişten yana olduğunu söyleyen Mao, devrimin ancak savaşarak ilerletilebileceği fikrini şiddetle savundu ve iç bölgelere çekilmeyi reddetti. Sert tartışmalardan sonra Mao'nun planları kabul edildi. Kuzey Shensi'de Liu Zhita'nın komutası altındaki küçük kızıl üsse gidilecek, Japonlara karşı savaş oradan yönetilecekti. İleriki yıllarda Mao bu tartışmaların "hayatının en zorlu ve karanlık anları" olduğunu ifade etmiştir. 1 Ağustos 1935'te *Kızılordu* "Yurttaşlara Japonya'ya Karşı Direniş ve Ulusal Kurtuluş Konusunda Çağrı" adlı bildiriyi yayınladı. Bu ayın sonlarında ise yürüyüş yeniden başladı. Ordu, herbiri yaklaşık otuzbeş bin kişilik iki koldan oluşuyordu. Sağ kol I. Ordu'nun Birinci ve Üçüncü Kolorduları ile IV. Ordu'nun Dördüncü ve Onüçüncü Kolordularından meydana geliyordu. Birliklerin bu tarzda dengeli dağılımında Zhang Guodao'nun bir darbe yapıp Mao ve diğer birlikleri esir almasından korkulmasının rol oynadığı söylenmiştir. Gerçekten de Zhang Guodao, Mao'nun emirlerine defalarca itiraz etmiş ve uymamıştı. Şimdi sağdaki yürüyüş kolunda Mao, Zhou Enlai. ve *Politbüro*'nun büyük kısmı bulunuyor, soldaki kolda ise Zhang Guodao ile birlikde deneyimli savaşçı Zhu De ve ayrıca Liu Bocheng bulunuyordu.

BORODİN, MİHAİL MARKOVİÇ (1884-1951)

1920'lerde Çin'de *Komintern* adına *ÇKP*'ye danışmanlık yapmış olan SSCB'li devlet adamı Miheil Markoviç Borodin 9 Temmuz 1884'de Yanoviçi'de (Beyaz Rusya) doğdu. 1903'de *RSDİP*'in Bolşevik kanadında yer aldı. 1905 Devrimi'ne katıldı ve ertesi yıl tutuklanarak sürgüne gönderildi. Aynı yıl kaçarak ABD'ye gitti ve Indiana'da Valparaiso Üniversitesi'ne girdi. Devrimci çalışmalarına burda da devam eden Borodin, Şikago'da göçmenler için bir okul kurulmasında atkili oldu.

1917 Devrimi'nden sonra ülkesine geri döndü ve dışişleri bürosunda görev aldı; 1922'ye kadar İakandinavya, Meksika, İspanya, Türkiye ve İngiltere'de Sovyet hükümeti temsilcisi olarak görev yaptı. 1923'de Sun Yatsen'in danışmanı olarak Çin'e gitti. Çin'de sosyalist bir devrim öngörmeyen SSCB ve Borodin, *Guomindang*'ın yeniden toparlanmasına yardım etmekle kalmadı, daha aonra Çinli komünistlerin katliamına neden olacak güçlü bir Milliyetçi Ordu'nun kurulmasını ve eğitilmesini de organize etti. Tamamen Sovyet Kızılordu örgütlenmesine göre oluşturulan Whampoa Akademisi, Mayıs 1924'de kuruldu ve Sovyet silahlarıyla donatıldı. 1927'de SSCB'de eğitim görüp, *Guomindsng* orduaunun başına geçmiş Jiang Geishek'in komünistlere karşı giriştiği katliamlardan sonra, Çin'i terkederek ülkesine döndü. Borodin'in kurduğu güçlü mekanizma tamaman tersine dönerek, Çin'da komünistlerin yıllarca sürecek katline neden olmuştu; 1939'da Rusya'da karşılaştığı Anne Louise Strong'a, Çin üzerine konuştuğunda "Ban hatalıydım, Çin Devrimi'ni anlamadım... Birçok yanlış yaptımı" diyecekti.

Borodin SSCB'ye döndüğünde önce halk komiserliği aonra TASS müdür yardımcılığı ve *Moacow Dsily News*'un İngilizce baskısı müdürlüğü yaptı. Şubet 1949'da, Stalin tarafından Yahudi entelektüellere karşı girişilan kampanya sırasında tutuklandı ve 1951'de Sibirya'da çalışma kampındayken öldü.

Halk Savaşı

Halk savaşı, güçlü bir düşmana karşı, devrimci şiddetin kullanıldığı, ulusal ve sınıfsal özellikleri birarada taşıyan bir topyekün mücadele biçimidir. Yabancı düşman ve yerli işbirlikçilerinin oluşturduğu (duruma göre yerli düşman ve yabancı müttefikleri şeklinde de vurgulama yapılabilir) gerici cepheye karşı ulusal ve demokratik güçlerin geniş devrimci cephesine dayanır. Karşı karşıya gelen güçlerin bu cepheleri hem politik hem de askeri kavramları ifade eder. Halk savaşı sonuçta askeri bir süreçtir fakat üzerinde durulması gereken husus bu savaşın politik özellikleridir. Şöyle ki, her savaş politikanın askeri araçlarla sürdürülmesidir ama halk savaşı devrimci bir savaştır.

Halk savaşının diğer mücadelelerden farkını çeşitli unsurlarıyla, ama biraz da ne olmadığından hareketle incelemek gerekmektedir çünkü, klasik savaştan farklı olan silahlı mücadeleler her ülkede değişik şekiller alabilmektedir. Bir başka deyişle, "gayrinizami harb"in halk savaşından farklı biçimleri de vardır.

Halk savaşının devrimci bir savaş olarak ayırdediciliği bir yönüyle halk ordusunun bileşiminde ve biçimlenişindedir. Klasik bir ordu, tümüyle devlet otoritesinin araçlarından birisi olarak yedeksubay ve erleriyle her kesimden yurttaşlardan oluşsa da, profesyonel bir subay erkânının merkezi disiplini altındadır. Politik denetim altında fakat politika dışında tutulmaya çalışılan bir mekanizmadır. Halk ordusu ise tüm unsurlarıyla politik bir ordudur. Kitlesini oluşturan herkese halkın ulusal ve sınıfsal talepleri doğrultusundaki büyük girişimde politik bilinç kazandırılmaya çalışılır ve politik inisiyatifi teşvik edilir. Halk ordusunun her üyesi, ordunun temelini oluşturan disiplin gereğini gözardı etmeden, gerektiği takdirde politik bilinci ve askeri yetenekleriyle inisiyatif kullanabilen bir unsur olabilir. Bu durum, burjuva ordularında görülenden çok farklı bir tutumu ifade eder. Halk ordusunun birlikleri temelde üçe ayrılır. İlk kategorideki gerilla ve milis birlikleri hızlı vurkaç taktikleriyle savaşırlar. İkinci gruptaki yerel savunma birlikleri koruma ve destek görevini yerine getirirler, aynı zamanda bir eğitim işlevleri vardır. Bunların gelişmeleriyle üçüncü grup olan büyük düzenli ordu birlikleri kurulur.

İkinci bir husus, iç ve dış düşmanlara karşı halkın yürüttüğü her silahlı mücadelenin bir halk savaşı olmadığıdır. Halkın savaştığı, hatta halkın silahlı güçlerinin askeri-politik bir çizgi izlediği her savaş halk savaşı değildir. Örneğin Cezayir Kurtuluş Savaşı tipik halk savaşından çok bir "direnme savaşı"dır. İspanya örneğinde de bir "iç savaş"tan sözetmek daha uygundur. Kısacası silahlı ve siyasi mücadelenin birarada olması her zaman halk savaşını oluşturmaz. En yaygın tarzıyla İkinci Dünya Savaşı'nda Rusya ve Avrupa'daki işgal altındaki bölgelerde yürütülen silahlı direniş ve gerilla eylemleri de halk savaşı değil partizan harekâtlarıdır. Bunlar çoğu kez sosyal devrimle ilgili bir perspektife sahip değillerdi ve genelde amaçları işgalden kurtulmakla sınırlıydı. 1946'dan sonra Avrupa'da sosyal devrime gebe tek ülke olarak kalan Yunanistan'ın 1949'a kadar süren iç savaşında da halk savaşının yolları ve prensiplerine rastlayamayız.

Halk savaşının klasik savaştan bir başka farkı ise ileri bir aşamasına kadar düzenli ordulara karşı mevzi savaşından kaçınılmasıdır. Klasik savaşta iki düzenli ordu, cepheler oluştururlar. Her ordu en uygun manevralarma diğerini ters cepheli bir muharebeye zorlayarak veya bir başka manevrayla elde edeceği avantaja -şayet varsa diğer stratejik ve maddi üstünlüklerini de ekleyerek- en kısa sürede sonuç alıcı muharebeyi yapmaya ve savaşı sona erdirmeye çalışır. Halk savaşında ise son

Mao, halk savaşının taktiklerini açıklarken devrimcilere, halkın arasında "suda balık gibi" olmalarını öğütlemişti. Bu betimlemenin onun geleneksel kültürle hayatının sonuna kadar sürdürdüğü diyalektik ilişki için de uygun olduğu düşünülebilir. Mao'nun yakinen tanıdığı geleneksel kültürü yeniden yorumlama tarzının en çarpıcı ifadelerinden biri de şiirleridir. 1963'de yazdığı bu şiirde olduğu gibi, şiirin içeriği bir eylem çağrısı olduğu zamanlarda bile, Çin edebiyatının en geleneksel şiir biçimlerinden biri olan ci kalıbını kullanmıştı: "Her zaman/Acil olan çok şey oldu./Dünya dönmeye devam etse de/Zaman kısa./Binyıllar çok uzun:/Sabahlardan ve akşamlardan konuşalım."

aşamaya kadar düşmana karşı mevzi savaşında olduğu gibi bir cephe kurulmaz. Sabit bir cephe, ilk baştaki zayıf halk güçlerinin derhal ezilmesi anlamına gelir. Bunun için cephe hem hiçbir yerde, hem de düşmanın olduğu her yerdedir. Düşmana halk güçlerini kıstırma fırsatı verilmez. Savaşın uzatılması ve bu sürede güç toparlanması esastır. Düşmanın savaşma azminin kırılması bir veya birkaç tayin edici muharebeye bağlanamaz. Savaş uzun bir sürede sonuca götürülecektir. Mao bu durumu "sürüncemeli savaş-protracted war" kavramıyla açımlamıştır. Bu uzun süreli savaşta düşman yıpratılırken halk ordusu güçlenmeye çalışır. Tayin edici muharebeler öncesinde binlerce küçük başarı elde edilerek askeri ve politik açıdan en elverişli pozisyon yaratılmaya çalışılır.

Halk savaşı genelde üç aşamaya ayrılır. Birincisi stratejik savunmadır. Bu dönemde öncünün vurkaç taktikleri ve uzun ricatlar esastır. Böylece düşmanın güçleri dağıtılarak, kendinin yıpratıcı bir gayret içine girmesi sağlanır. Düşmanın ilerlemesi önem taşımaz. Kural olarak arazi elde tutulmaz. Hedef, haritadaki herhangi bir bölgeyi korumak değil, düşmanı yıpratmak, küçük birliklerini yok etmektir. Düşmanın elindeki olanakları sonuna kadar zorladığı, artık ilerleyebilecek herhangi bir alanı olmadığı, buna karşılık halk ordusunun toparlanıp daha büyük birlikler halinde örgütlendiği stratejik denge aşaması ikinci dönemi taşkil eder. Bu iki dönemde de gerilla harekâtı temel savaş taktiğidir. Askeri kavramlar ülke koşullarına göre yaratıcı bir tarzda uygulanmalıdır. Üçüncü aşama ise düzenli birliklerle düşmanın kesin yenilgiye uğratılacağı stratejik saldırıdır. Bu aşamadaki gerilla harekâtı destekleyici operasyonlar için kullanılan bir taktiktir. Ancak artık düzenli ordu temel, gerilla harekâtı ikincildir, çünkü savaş gerilla harekâtı ile kazanılamaz. Gerilla son safha için koşulları oluşturan bir araçtır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, safhaların uzunluğuyla ilgili kural getirilemeyeceğidir. Bu tamamen iç ve uluslararası koşullara, tarafların karşılıklı hatalarına (her savaşı en az hata yapan ve daha çok hata yapma olanağına sahip olan kazanır) ve liderliğin niteliğine bağlıdır.

Gerilla harekâtı inisiyatif, esneklik, hızlılık, şaşırtmaca, saldırı ve çekilmede ani hareket, hızlı güç yoğunlaştırma ve dağılmaya dayanır. Bu anlamıyla bir "hareketli savaş"tır. Gerilla yalnız kesin başarı elde edeceği zaman savaşır. Kendi istediği yerde ve zamanda muharebe etmesi esastır. Savaşmayı "ister istemez kabullenme" durumunda asla kalmamalıdır. Gerillalar yalnız dağlarda veya ormanlarda değil, birçok deneyde görüldüğü gibi düşman işgali altındaki yoğun nüfuslu bölgelerde de güçlenebilir ve faaliyet gösterebilirler. Önemli olan gerilla için uygun üslerin bulunmasıdır. Bu üsler düşmanın gözünden uzak coğrafi bölgeler olabileceği gibi, bizzat halkın kapsamlı politik-pratik desteği ile düşmanın bağrında da olabilir. Önemli olan düşmanın zayıf noktalarına karşı yapılan saldırılardan sonra güçlü karşı darbelerden ve takipten kaçınmayı mümkün kılabilecek ricat alanlarının bulunmasıdır. Bu üsler yeni birliklerin eğitilmesi, destek ve ikmal açısından da hayati önem taşır.

Halk savaşının başarıya ulaştırılabilmesi için klasik savaş yöntemlerinin ve bunların yanısıra gerilla taktiklerinin iyi bilinmesi ve uygulanması esastır. İyi strateji hiçbir zaman yetmez. İyi taktikler de gereklidir. Pek çok gerilla hareketi çok elverişli politik koşulların varlığına rağmen taktiklerdeki başarısızlık yüzünden yenilmiş, aynı fırsatlar bir daha ele geçirilememiştir. Ancak halk savaşının politik unsuruna verilecek ağırlık daha önemlidir, çünkü halk savaşı bugüne kadar olan örneklerinde, yani geri sömürge ülkelerde, işçi sınıfının önderliğinde bir köylü savaşı olarak tezahür etmiştir. İşçi sınıfı önderliği kısmen fiili ama esas olarak ideolojiktir. Kırsal alanlardaki kitlelerin seferberliği açısından toprak sorunu tayin edici bir önem taşımaktadır. Temel güç olan yoksul köylülüğün politik olarak kazanılması, onların baskı ve sömürüden kurtulmaları ve topraklandırıl-

Yürüyüş kolları Tibet yaylalarında, büyük bataklıktan ve sayısız nehirden geçerek ilerlemeyi sürdürdüler. Ne var ki zor bir anda Zhang Guodao Zeshuan'a geri dönmeye karar verdi ve savaşı terketti. Mao ise yanındaki az sayıdaki savaşçıyla ileri atıldı ve Jiang Gaishek'in en seçkin komutanı Hu Zongnan tarafından tutulan Lazeku'daki Solgun Ağız geçidini ele geçirdi. Yıpratıcı savaşlarla büyük bataklığın aşılmasıyla da iş bitmiyordu. Liupan dağlarını da savaşa savaşa geçtiler. Ovaya inince de savaş ağası Ma Hung-Kuey'in atlılarını yendiler. Nihayet 20 Ekim'de Mao yanındaki yedibin kişi ile Kuzey Shanxi eyaletine vardı. Küçük bir ilçe olan Wuqizhen'e şafak sökerken vardıklarında halkı daha o saatte kendilerini karşılamak için yollara dökülmüş buldular. Bölgedeki kızıl birliklerin komutanı olan Su Haidong da karşılayıcılar arasındaydı. Mao ve yedi bin arkadaşı için uzun yürüyüş sona ermişti. Tam oniki bin kilometre yürümüş, onsekiz sıradağ, yirmi dört ırmak aşmışlar, onbir eyaletten geçip altmışiki kent ve kasabayı ele geçirmişlerdi. Sayısız düşman birliğini dağıtmışlar, tüm dünyaya varlıklarını ilan etmişlerdi. Bu arada, geçtikleri bölgelerde yaşayan milyonlarca insana devrimci kurtuluş yolunu göstermişlerdi.

Uzun yürüyüş yol açtığı büyük kayıplara karşın Yunan mitolojisindeki *Odisseus* destanı, Müslümanların *Hicret*'i, *Risorgimento*'nun *Binlerin Seferi* gibi, bir ulusal yeniden diriliş efsanesi oldu. Uzun yürüyüşün sonunda yalnızca Çin Devriminin askeri kaderi tayin edilmiş olmadı, komünistler halkın, ulusun yeni zihniyet ve maneviyatının da tek sözcüsü haline gelerek, dünyanın önünde Çin toplumunun önderi rolünü oynama hakkını elde ettiler. *Çin Komünist Partisi*'nin ve Çin *Kızılordusu*'nun bu yürüyüş sırasında kelimenin gerçek anlamında "kendi küllerinden" yeniden doğmakta gösterdikleri inanılması güç fedakarlık, cesaret ve adanmışlık dünyanın bütün ülkelerinde faşizme karşı savaşmakta olan güçler gözünde de komünist hareketin itibarına büyük katkılarda bulundu. Halkın gözünde uzun yürüyüşün kahramanlarının *Guomindang* propagandalarında gösterilmeye uğraşıldığı gibi, haydutlar olduğu imgesi yıkıldı. Mao da, Çin devriminin önderlerinden biri olarak başladığı yürüyüşü, *Çin Komünist Partisi*'nin otoritesi tartışılmaz önderi olarak tamamladı. *Çin Komünist Partisi* içinse uzun yürüyüş Çin halkını, Çin köylülerini tanımak bakımından eşsiz bir deneyim oldu.

Yenan Dönemi ve Japonlara Karşı Savaş (1937-1945)

1931'den beri yavaş yavaş ilerleyen Japonlar, Çin kıyılarını işgal ederek Manchouguo (Mançukuo) kukla devletini kurdular. Sonunda 1937'de Beijing'in dışındaki Marko Polo köprüsüne saldırdılar ve başkent Nanking yönünde harekâtlarını sürdürdüler. *Guomindang* 1937 sonlarında bu şehri terketmek zorunda kaldı. Yaklaşık bir yıl sonra Yangze üzerinde, 400 mil yukarıdaki geçici yönetim merkezi Hankow'u da kaybetti. Sonunda başkenti Yangze'nin çok daha üst kısmındaki Chunking'e (Çunking) taşıdılar. Bu arada kıyıdaki son bağlantı noktası olan Kanton, her yerde korkaklık ve ihanet sözleri edilmesine yol açacak kadar az bir direnişten sonra terkedildi. 1937'den 1945'e kadar milliyetçi hükümet dünyadan önemli ölçüde tecrit oldu. Artık yalnızca dağlık batı Çin'i denetleyebilen *Guomindang*'a II. Dünya Savaşı sırasında batı yardımı ancak Himalayalar üzerinde kurulan hava köprüsü ve Burma yolu ile sağlanabildi.

Guomindang 1939'dan itibaren kaybedilen toprakları geri almak için ciddi bir gayrete girmeden Çunking'de oturarak, Dünya Savaşı'nın yaratacağı daha olumlu koşulları bekledi. Bu arada savaşın yükü komünistlerin sırtındaydı. *Guomindang*'ın etkili bir direnişi örgütleyememesinin, komünistlerden çekinmenin dışında da, birçok nedeni bulunuyordu. 1938-1941 arasında milliyetçi hükümet, Japonlarla anlaşma yanlıları ve direniş yanlıları olarak ikiye bölünmüştü. Japonların aşırı büyümesinden pek hoşnut olmayan Almanya, Japon taleplerinin ılımlılaştırılmasını sağladı ve Jiang Gaishek'i barış yapmaya teşvik etti. Ancak Jiang, bu teklifleri kabul etmedi. Jiang'ın rakibi Wang Jingwei, Çin Hindi yolu üzerinden Chunking'den kaçtı ve Japon teklifini kabul ederek Nanking'deki sözde Çin hükümetinin başına geçti. Bir başka önemli faktör ise, milliyetçi ordunun gerilla savaşını yürütecek yaklaşım ve olanaklardan yoksun olmasıydı. Ordunun küçük birlikleri ya komünistler tarafından yutuluyor ya da Japonlar tarafından yok ediliyordu. Ayrıca köylülerin silahlanması *Guomindang*'ın korkulu rüyasıydı. Japonlara karşı savaş devam ederken, *Guomindang*'ın komünistlere karşı mücadele etmekten vazgeçmemesi de durumu zorlaştırıyordu.

Bu arada Mao Japonlara karşı savaş konusundaki ilk önemli yazısı olan "Japon Emperyalizmine Karşı Taktikler"de (27 Aralık 1936) mevcut iç ve dış durumu analiz ederek, tek çözümün geniş bir birleşik cephede olduğunu ifade ediyordu. Ayrıca ilk aşamada demokratik devrimin doğru bir hedef olduğunu, bunun ancak gelecekte, koşullar uygun olunca sosyalist devrime dönüşeceğini belirtiyordu.

Ağustos 1937'de Japonlar ilerlerken, Zhu De ve Peng Dehuai Komünist Askeri Şura'nın temsilcileri, Zhou Enlai da Merkez Komitesi ve *Politbüro*'nun temsilcisi olarak Nanking'deki *Guomindang* Askerî Şurası'nın toplantılarına katılarak bir anlaşma sağlamaya çalışıyorlardı. Jiang'ın, Kuzey Şensi üssünü denetleme yönünde ısrarla yinelediği talepleri reddedildi. 22 Eylül'de ise *ÇKP* Merkez Komitesi Mao'nun 23 Temmuz yazısıyla birçok noktada çelişen bir bildiri yayınladı. Buna göre Çin'in toprak bütünlüğü ve ulusal bağımsızlığı isteniyor, bir anayasanın hazırlanması ve ulusal meclis aracılığıyla demokratik bir rejim öneriliyor ve halkın hayat koşullarının yükseltilmesini sağlayacak ekonomik tedbirler hedefleniyordu. Bu arada *ÇKP*,

malan ile sözkonusu olabilir. Bu açıdan sınıfsal savaş ile ulusal savaşın birarada yürütülebilmesi ve bu konuda uygun dengelerin kurulabilmesi mücadelenin sonucunu tayin edecek faktörlerden birisidir.

Halk Savaşı, II. Dünya Savaşı'ndan, özellikle de Çin devrimi ve Vietnam Savaşı'ndan sonra yenilmez bir yöntem olarak çok tartışıldı. Düzenli bir ordunun silahlı, savaşan bir halk karşısında çaresiz kalacağı düşünüldü. Ne var ki emperyalist güçler gerilla hareketlerini daha başlangıç safhasında ezerek halk savaşını önleme yoluna gittiler ve birçok ülkede başarı kazandılar. (Bu konuda en tipik örnek Malaya'dır.) Askerî taktiklerin yanısıra sızma, bölme, reformlar, politik tedbirler ve saha denetimleriyle çeşitli başarılar elde ettiler. Bunun yanısıra gerilla hareketlerinin hatalarından sonuna kadar yararlandılar. Gayrinizami harp ve psikolojik harp gibi doktrinler geliştirdiler. Öte yandan son otuz yılda gerek azgelişmiş ülkelerin bazılarında toprak meselesinin daha tali hale gelmesi, gerekse de kentlaşme ve kapitalistleşme hızı çoğu yerde halk savaşının klasik biçimiyle tekrarlanmasını olanaksız veya çok zor uygulanabilecek bir yöntem haline getirmiştir. Özellikle Latin Amerika ülkelerindeki kimi girişimlerin bu gözle yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Halk savaşlarının parlak başarıları, bunu uygulamak isteyen birçok politik grubun ülkelerini yarı sömürge, yarı feodal bir toplum olarak değerlendirmelerine yol açmıştı. Halbuki bu ülkelerin çoğunda toplumsal formasyon, yine emperyalizme bağlı olmakla birlikte ciddi değişimler geçirmiş, toprak sorunu ortadan kalkmış, merkezi otorite en küçük yerleşim birimine kadar ulaşan birçok kurum oluşturmuş, hatırı sayılır bir kapitalistleşme meydana gelmişti. Bu toplumlarda mücadelenin *klasik* halk savaşından farklı yollar izleyeceği açık iken, belli formüllere aynen sarılmanın yenilgi getirmesi çok doğaldı. Her ülkenin koşulları ve yolları farklıdır. Klasik olanın yerini değişen koşullara uygun yeni biçimlerin alması beklenmelidir.

M. TANJU AKAD

Sovyet siyasetinden ve *Guomindang*'ı silahla devirmekten vazgeçtiğini de açıklıyordu. İlerki yıllarda, bu tavizlerin *Guomindang*'ı savaşa razı edebilmek için verildiği söylenecekti.

Bildirinin onaylanmasından hemen sonra artık Sekizinci Yol Ordusu adını almış olan *Kızılordu*, Taiyuan'da zor durumda kalmış bazı *Guomindang* birliklerinin yükünü hafifletmek için mevzi savaşına sürüldü. Bu tür bir savaş onları Japon birlikleri karşısında harcamaktan başka bir sonuç veremezdi. Nitekim öyle de oldu. Bu acı tecrübeden sonra yine Mao'nun hareketli savaş veya gerilla savaşı diye adlandırılan esnek taktiklerine dönüldü. Hemen sonraki günlerde Lin Biao ve Nieh Rungchen komutasındaki 115. tümen bu taktikleri kullanarak, kuzeybatıda tüm *Guomindang* birliklerinin dağıldığı günlerde Japonları durdurmayı başardı. Mao bundan sonra *Guomindang*'ın *Kızılordu*yu yıpratıcı savaşlara sürmesine izin vermedi. Ayrıca aynı günlerde *Guomindang*'ın diktatörlüğü vurgulanarak, işbirliğini fazla ilerletmenin bu gerici yönetimi uzatmaya yarayacağı ifade edildi.

Moskova'dan gelen, 1930-34 döneminde "sol" politikaları ısrarla savunmuş olan Wang ise, Stalin döneminin temel önermelerinden biri olan halk cepheleri politikalarının şiddetli etkisi altında Jiang Gaishek'in desteklenmesini savunuyor ve *Guomindang* ile kayıtsız şartsız kaynaşılmasını öneriyordu.

1938 yılında *Guomindang* yenilgi üzerine yenilgi alıp çekilirken, komünistlerin giderek güçlenmesi içte ve dışta itibarlarını artırıyordu. Sonuç alıcı siyasal ve askeri taktikler parti üyelerinin çoğunun Mao'nun yanında yer almasını sağladı. Bu arada güneyde, ilk üslerin bulunduğu Jingangsan dağlarında yeni bir gerilla oluşumu gelişti ve buna *Yeni Dördüncü Ordu* adı verildi.

Sekizinci Yol Ordusunun 115. Tümeni Lin Biao ve Nie Rongchen (Nye Runğçın) komutasında Şensi-Çakol-Hopey üssünü kurdular. Bu üs sonunda 750 bin kilometrekarelik bir alanı denetler hale geldi. 129. Tümen ise Şensi-Hopey-Şantung-Honan üssünü kurdu. Burası toplam 515 bin kilometrekarelik bir bölgeydi. Özellikle Şantung üssü büyük bir milis gücü yetiştirdi ve Mançurya istikametinde etkin oldu. 120. Tümen'in yarattığı Şansi-Suiyuan üssü de Moğolistan üzerine yürüyen Japonlara karşı etkili oldu. Güneyde etkili olan *Yeni Dördüncü Ordu* ise Ocak 1941'de durumdan çok tedirgin olan Jiang Gaishek'in saldırısına uğradı ve 9 bin asker katledildi. Bu olay büyük fırtınalar yarattı. Ama her iki taraf da, artık göstermelik hale gelmekte olsa da, birleşik cepheyi 1945'e kadar sürdürdüler. Komünistlerin zamana ihtiyaçları vardı. *Guomindang*'ın Japonlarla ateşkes yapıp, üzerlerine gelmesini istemiyorlardı. Jiang ise, halkın daha fazla tepkisini çekmeye cesaret edemiyordu, çünkü Japonlarla yapılan muharebelerin önemli bir çoğunluğunu komünistlerin verdiği biliniyordu.

Komünistler önemli bir bölümü Ağustos 1940'taki yüz alay saldırısında olmak üzere 400 bin kişi kaybettiler. Sekizinci Ordu'nun başkomutan yardımcısı Peng Dehuai kendi inisiyatifiyle yıpratma savaşı yerine düzenli bir yıldırım savaşı saldırısına girişti. 11 Alayla saldırıya geçen Peng, Japonların Kuzey Çin'deki birçok askeri birliğine, ulaşım hattına ve stratejik noktaya hücum etti. İlk anda taktik olarak büyük bir başarı elde edildi. Ama Japonlar korkunç bir misillemeye giriştiler. Abluka sıkılaştırıldı. Yakılıp yıkılmadık tek köy kalmadı. Kızıl bölgelerin nüfusu yaklaşık yarıya indi, yüzölçümleri küçüldü. Bütün bunlara rağmen Mao Yenan'da bir üretim kampanyasına girişerek bunalımın en az kayıpla atlatılmasını sağladı. *Kızılordu* yitirdiği toprakları geri aldı. Ayrıca Japonlar ABD ile savaşa tutuştuktan sonra Çin'e eskisi kadar askeri kuvvet ayıramıyorlardı. 1945'e gelindiğinde kızıl üslerin sayısı ondokuza ulaşmış, buralarda yaşayan nüfus 100 milyonu bulmuştu. *Guomindang*'ın pasif mevzi savaşı anlayışına karşı komünistlerin hareketli savaşı başarılı olmuştu. Ve iki tarafın savaşını önleyen yegane faktör olan Japon istilası sona ermek üzereydi.

Üs Bölgelerindeki Gelişmeler

1938'de, Japonlar ülkenin kıyılarını tümüyle işgal edince iç bölgelere doğru büyük bir göç başladı. Birçok sanayi tesisi yüzlerce mil içerde tekrar kuruldu. Ülkenin 108 yüksek eğitim kurumundan 94'ü ya iç bölgelere çekildi ya da kapandı. Ancak 1939 sonbaharında tüm sistem yeniden kuruldu ve savaştan önceki son akademik yıl otuz iki bin öğrenci varken, mülteci üniversitelere kayıt yaptıranların sayısı kırk bini buldu. Ama bu okulların hiçbirisi komünistlerin Yenan'daki üniversiteleri kadar başarılı olamadı ve o kadar çok insan yetiştirmedi. Faaliyete geçtiği yerin adından dolayı Kongta Üniversitesi olarak da anılan komünistlerin üniversitesi 1936'da doğrudan doğruya siyasal büroya bağlı olarak açıldı ve yöneticiliğine de Lin Biao getirildi. Kurumun resmî adı *İşçi-Köylü Kızılordu Üniversitesi*'ydi. Lin Biao uzun yürüyüşte büyük başarılar göstermiş genç bir komutan olarak kadro yetiştirmek gibi bir göreve bizzat Mao tarafından seçilmişti. Bu üniversiteye devrimci çalışmalarda başarı gösterenler sınavsız alınıyordu. Diğer kişiler arasında ise sağlık, kültür düzeyi ve siyasal ciddilik konularını içeren bir giriş sınavıyla seçim yapılıyordu. Askerî ve siyasal konuların ağırlıkta olduğu ders programının başarısı ülkenin dört bir yanından aydınları ve öğrencileri buraya çekti. Öğrenci ve bölüm sayısında büyük artış olması ve bunların farklı alanlardan gelmeleri ciddi sorunlar yarattı. Sonraki yıllarda aydınların oranı azaltıldı, işçi ve yoksul köylü kökenli devrimciler yetiştirilerek bunların gelişmeleri sağlandı. Yenan'da başka yüksek öğretim kurumları da açıldı. Buradan 1936'nın ikinci yarısında ordu için 1.063 kadro, 1937'nin ilk

JİANG GAİSHEK (1887-1975)

Çinli asker ve devlet adamı, yüzyılın en kanlı diktatörlerinden Jiang Gaishek, 30 Ekim 1887'de Chaklang'da doğdu. Küçük bir tüccar ve çiftçi ailesinin çocuğuydu. İlk öğrenimine 5 yaşındayken özel bir öğretmenden ders alarak başladı. İlk evliliğini 14 yaşındayken öğretmeninin kızıyla yaptı ve 15 yaşındayken baba oldu. 1906'da öğrenimini tamamladıktan sonra önce Çin'de Posting Askeri Akademisi'nde, daha sonra 1907'de Japonya'da askeri öğrenim gördü. 1911'de mezuniyet sonrası, Japon ordusunda görev aldı. Sun Yatsen'i Japonya'da yaptığı bir konuşma sırasında tanıyan Jiang Gaishek, ona hayran kalarak cumhuriyetçiler arasına katıldı ve aynı yıl Sun Yatsen'in Çin'de cumhuriyeti ilan edeceğini duyarak Çin'e geri döndü.

Çin'e geldiğinde Şangay'a yerleşen Jiang Gaishek için Şangay, Çin siyasi hayatı bakımından çok daha tayin edici bir şehirdi. Cumhuriyetçi başladığında önce cephaneliğin sonra şehrin ele geçirilmesinde önderlik yaptı. Yine Şangay'da çoğunluğunu gönüllülerin oluşturduğu ordunun komutanlığını ve eğitimini üstlendiğinde 23 yaşındaydı. Onun askeri bilgisi sayesinde bu gönüllüler ordusu, üniformasızlardan oluşan nizami bir ordu haline geldi. Cumhuriyetin ilanından sonra Yüan Shikai'ın cumhurbaşkanı olduğu ve kendi imparatorluğunu ilan ettiği sırada ordudan ayrıldı.

1916'da borsada komisyonculuk yapmaya başladı. Borsada önce çok yüklü bir servet edindikten sonra bunu bir gecede kaybetti. Bu sırada yeraltı dünyasının güçlü insanlarıyla tanıştı ve onların güvenini kazandı. Çin'in Al Capone'u denen Huang Chingyung manevi torunu olarak onun koruması altına girmesi sayesinde tamamen iflas etmekten kurtuldu. Yine bu dönemde *Quinggang* (Yeşil Çete) denen yeraltı dünyasının gizli örgütüne üye oldu. Yabancılara casusluk da yaptığı söylenen bu örgütün Jiang Gaishek'i komünistlere karşı girişilen bütün eylemlerde maddi olarak desteklediği hatta ona yön verdiği bilinir. 1921'de ilk karısından boşanıp, uzunca bir süreden beri ilişkide olduğu yeraltı dünyasından Cen Jiecu adlı bir fahişe ile evlendi. Aynı yıl, Sun Yatsen'in davetiyle yeni kurulan meşru hükümetin ordusuna komuta etmek için Kanton'a gitti. Kanton'da savaş ağalarıyla çıkan çatışmada Sun Yatsen'in yanında yer aldı ve 1923'deki Sovyetler'in Sun Yatsen'e Kanton'u geri almak için yardım çağrısından sonra askeri eğitim görmek üzere Sovyetler'e gitti. 1924'de Sovyetler'den geri döndü ve Sovyet Kızılordu modelini öğretmeye çalıştığı Wampao Askeri Akademisi'nde görev aldı.

yarısında da 2.764 kadro yetiştirildi. Sonraki bir yıl içinde 1.272 kadro geldi. 1938 ve 1939'da okula Çin'in dört bir yanından gelen yaklaşık bin aydın alındı. 1942'den sonra emekçilerin kaydına ağırlık verildi. 1945'e kadar, yetiştirilen kadroların sayısı yaklaşık yüz bindi ve bunlar ileriki yıllarda yeni iktidarın belkemiğini oluşturdular.

Yenan günlerinde, Japon kuşatmasının yarattığı abluka çözülmesi gereken en önemli sorunlardan birini oluşturdu. Açlık tehlikesi çok ciddi boyutlara yaklaşıyordu. Mao 1941'de geniş bir üretim kampanyası hazırladı. Pamuk, sebze ve tahıl üretimine başlandı. Dokuma ve giyim sorunları yüzlerce el tezgahında çözüldü. Kulübeler, mağaralar ve tapınaklar birer fabrika haline geldi. Pil, tel, diş fırçası, ayakkabı, sabun ve kâğıt üretilmeye başlandı. Bunları kimyasal maddeler, cam, porselen ve işlenmiş deri üretimi izledi. Basit yöntemlerle metalurji sanayii geliştirildi. Sırf cephane üretiminde yirmi bin kişi çalışmaya başladı. Yeraltı ve yerüstü kaynaklar açısından çok fakir bir bölge olan Yenan, *Guomindang* bölgelerine çorap, mum ve kumaş ihraç etmeye başladı.

Üretim tesislerinin yarısından fazlası bölge yönetiminin kredisiyle kurulmuş döner sermayeli kooperatiflerde yapılıyordu. Ancak özel sermaye ile kurulan işletmeler de bulunuyordu. Bazı kooperatifler de *Kızılordu* tarafından yönetiliyordu. Kısacası, sözkonusu üretim girişimleri birçok amaca birden hizmet ediyordu. Öncelikle üretim yapan *Kızılordu*, *Guomindang* gibi halka yük olmuyor, tam tersine zaman zaman yardımcı oluyordu. Bu ona önemli bir destek sağlıyordu. Tüm halkın ortak çabası bir hedef etrafında bütünleştiriliyor, kolektif çalışma alışkanlığı geliştiriliyordu.

Yenan *ÇKP* için öylesine bir toparlanma süresi oldu ki, uzun yürüyüşten sonra 40 bine düşmüş olan üye sayısı, 1938'de 200 bine, 1940 sonunda ise 800 bine yükseldi. Ne var ki üye sayısındaki bu hızlı artış birçok yeni sorunu da beraberinde getirdi. 1941'de başlayan, 1942'de hızlanan ve üç yıl süren bir "Düzeltme Hareketi"ne girişildi.

Bu hareket eski üyelerin ideolojik eğilimlerini korumak, yeni üyelerin ideolojik eğitimini gerçekleştirmek ve daha genel olarak partinin iç disiplinini sağlamlaştırmak biçiminde gerekçelendiriliyordu. Mao'nun dile getirdiği gibi "bazı kavramlar açıklığa kavuşturulmuş ve yoldaşlararası birlik pekiştirilmiş olacaktı". Uzun süren *Guomindang*'la işbirliği döneminin ardından eski üyeler, merkezi hükümete bağlılık, sovyetlerden vazgeçme, tarım programının terkedilmesi, hatta kızılyıldızın *Guomindang*'ın beyaz güneşiyle değiştirilmesinin yarattığı zihin karışıklıklarına karşı korunmak gerekçesiyle yeniden eğitime tabi tutuldular.

1925'de Sun Yatsen'in ölümünden sonra *Guomindang*'ın Merkez Komite başkanı oldu. Bu yıllar *Çin Komünist Partisi* ve *Guomindang* ittifakının her iki tarafı da rahatsız ettiği yıllardı ve Jiang Gaishek bu ittifaka son verdi. 1927, Jiang Gaishek'in komünist katliamına başladı yıl oldu. 13 Nisan'da Nankeng'de ilan ettiği hükümeti, Batılılar tarafından Çin'in tek yasal hükümeti olarak tanındı. 14 Nisan'da Şangay'ı da ele geçirdikten sonra *ÇKP* yasa dışı ilan edildi ve tüm Çin'e yayılan komünist katliamı başladı. 1 Ağustos'da *Kızılordu*'nun kurulmasıyla yıllarca sürecek olan *Kızılordu* ve Milliyetçi Ordu arasındaki savaş resmen başladı.1 Aralık 1927'de Sun Yatsen'in baldızı ve Çin siyasi hayatında belirleyici rolü olan milyarder Charles Soong'un kızı Meyling Soong'la üçüncü evliliğini yaptı. Evliliğinin karısının ailesince kabul edilmesi için 23 Ekim 1930'da Metodist Kilisesinde vaftiz edilerek Hıristiyan oldu. 1931'de Japonların Mançurya'yı işgal etmesinin ardından Mao'nun 1933'de başlayıp 1934 ve 1935"de tekrarladığı ittifak çağrısını reddetti. 1936'daki çağrıya da "ancak Kızılordu'nun dağıtılmasıyla ittifakın oluşabileceği" cevabını vermesi ve ardından bazı önde gelen *ÇKP* üyelerini tutuklatması üzerine, "komünistlerle savaşmak yerine Japonlarla savaş"maya ikna edilmek için Sian'dayken kaçırılıp tutuklandı. Sovyetler'in Jiang Gaishek'in serbest bırakılması ve ittifak kurulması konusundaki fikirlerini savunan Zhou Enlay'ın çabalarıyla birkaç ay sonra serbest bırakıldı.

1937'de Çin-SSCB arasında saldırmazlık anlaşması imzalandı ve bu anlaşmada *ÇKP* Jiang Gaishek'in bütün taleplerini kabul etti. Böylelikle Jiang Gaishek'in meşruiyeti onaylanmış oldu.

Jiang Gaishek, 1940'a kadar süren Sovyet yardımına rağmen Japonlara karşı hiçbir başarı sağlayamadı ve bütün birlik çağrılarına rağmen Milliyetçi Ordu komünistlere karşı giriştiği saldırılardan vazgeçmedi. 1945'de Japonların savaştan çekilmesi üzerine ABD'den destek aradı. 1946'da ABD'yi ikna ederek Çin'e bol miktarda askeri ve ekonomik yardımın gelmesini sağladı, ama iç savaşta ancak 1949'a kadar direnebilen orduları yenildi ve 9 Aralık 1949'da Jiang Gaishek Formoza Adası'na (Tayvan) kaçtı. Burada Milliyetçi Çin Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti.

1975'de, 88 yaşında ölene kadar ömrünü bu adada geçiren Jiang Gaishek, tekrar Çin'e dönüp yönetimi geçirme hayalinden hiçbir zaman vazgeçmedi.

"Devrimci ruh"un geliştirilmesi ve üretimin artırılması amacıyla kurtarılmış bölgelerde bir üretim seferberliği başlatıldı. Kolektif çalışma, yardımlaşma ve kooperatifçilik özendirildi. Mao Zedong ve Zhu De'nin tarlada çalışırken çekilmiş fotoğrafları herkesin bu kampanyaya katılmasının gereği ve zorunluluğunun kanıtı olarak her yeri süslüyordu. Alınan tarımsal önlemlerin de yardımıyla 1937'den 1941'e kadar ekili toprakların alanı 56 bin hektardan 100 bin hektara yükseldi. Öte yandan hem işgal altındaki, hem de Guomindang'ın *denetiminde bulunan bölgelerde ticaretin çok düşük bir düzeye inmiş olmasının zorunlu kıldığı kendi kendine yeterlilik kampanyasının sonucunda döner sermaye olarak devlet kredisiyle kurulmuş kooperatifler, sanayi kollarının aşağı yukarı yarısını oluşturuyordu. Bu sınai faaliyetlerin en önemli parçasını oluşturan pamuk eğirme kooperatiflerinde* (üstte) *1943'de çoğu kadın 137 bin, el sanatları ve ulaştırma kooperatiflerinde ise 200 bin kişi çalışıyordu.*

Mao Zedong (1893-1976)

Mao Zedong, 26 Aralık 1893'te Çin'de Hunan eyaletinin Shaoshan (Şavşan) köyünde dünyaya geldi. Orta halli bir köylünün oğlu olan Mao, ilkokulu köyünde bitirdikten iki yıl sonra, 1908'de Hunan'ın merkezi olan Zhongsha (Cunğşa) kentine gitti ve orta öğrenimini burada sürdürdü. 1911 yılında Çin'de Sun Yatsen'in öncülük yaptığı devrim gerçekleşince, Mao Zedong, Konfiçyüs felsefesinin değerlerini reddeden gençlerin sembolik eylemine katılarak saç örgülerini kesti; devrimci orduya katıldı; devrimin Zhongsha'da başarıya ulaşmasına yol açan hareketlere katıldı ve 1912'de yeniden sivil hayata döndü.

Mao 1913'de Zhongsha'daki öğretmen okuluna girdi. Aydınlanmacı Batılı yazarları okumaya başladı. Daha sonra *Çin Komünist Partisi (ÇKP)*'nin ilk önderi olacak olan Chen Duxlu'nun (Çın Tuşyu) çıkardığı *Xin Qingmion* (Yeni Gençlik) dergisini okuyarak sosyalist fikirlerle ilk karşılaşması da bu dönemdedir. İmzalı ilk yazısı olan "Beden Eğitimi Üzerine Bir İnceleme" 1917 yılında *Yeni Gençlik*'te çıkar. "Yeni Yurttaşlar" adında bir dernek kurar; işçilerin eğitilmesine katılır ve okulundaki öğrenci derneğinin başkanı olur. Zhongsha öğretmen okulundan 1918 yılında mezun olan Mao, aynı yıl içinde Pekin'e gider ve burada Chen Duxlu ve diğer solcu aydınlarla tanışır. Altı ay süreyle Beijing (Pekin) Üniversitesi kitaplığında yardımcı kütüphaneci olarak çalışır ve önce Kropotkin, Bakunin gibi anarşistleri, sonra da Marx ve Kautsky'nin bazı eserlerini okur.

1919-1922 yılları arasında Mao, Zhongsha'da öğretmenlik ve öğretmen okulunun ilk kısmının müdürlüğünü yaptı ve 1921'de Yang Gaihui (Yanğ Gayhuly) ile evlendi. Bu dönemde giderek artan bir yoğunlukta siyasete yöneldi. İki solcu dergiye başyazarlık yaptı. Genç bir kadının intiharı üzerine yazdığı bir dizi yazı ilginç ve özgün bir denemeydi. *Zhongsha Sosyalist Gençlik Örgütü*'nü ve bir komünist çalışma grubu kurdu. Bu çalışmaları sayesinde, 1921'de Şangay'ta toplanan *Çin Komünist Partisi*'nin kuruluş kongresine delege olarak katıldı. Kongre sekreterliğine ve Hunan eyaleti Parti sekreterliğine seçilen Mao, bir yıl sonra okul müdürlüğünden istifa etti. Hunan'lı işçilerin örgütlenmesi için aktif bir çalışmaya giren Mao, bir süre sonra eyaletin sendikalar birliğine başkan oldu. Bir görev örgütlenmesi nedeniyle hakkında tutuklama kararı çıkarılınca Zhongsha'dan ayrıldı ve *ÇKP*'nin üçüncü kongresinde Merkez Komitesi'ne seçildi.

Bu dönemde *Komintern*'in kararı üzerine *ÇKP*, Sun Yatsen'in milliyetçi ve demokratik siyasî örgütü olan *Guomindang (GMD)* ile yakın bir işbirliği içine girdi. *ÇKP* üyeleri bireysel olarak *GMD*'a da girebiliyor ve yönetim organlarında görev alıyorlardı. Bu çerçeve içinde Mao, 1924-1927 yılları arasında *ÇKP* tarafından *GMD* üst kademelerinde çalışmakla görevlendirildi; *GMD*'nin Merkez Yürütme Komitesi'ne yedek üye olarak seçildi. Mao'nun köylü sorunlarına siyasî düzlemde ilk yönelişi de aynı yıllarda meydana geldi. *ÇKP*'nin Kırsal Bürosu'nun ve Köylü Sendikaları'nın başkanı oldu; Hunan'daki köylü hareketi üzerine 1927 tarihli bir rapor yazdı.

Nisan 1927'de Jiang Gaishek (Cyanğ Gayşek) ani bir darbeyle *GMD-ÇKP* ittifakına son verdi. Çin'in çeşitli kentlerinde yaygın bir komünist kıyımı başladı. *Komintern*'in çizgisini izlemeye çalışan ve kararsız ve pasif bir tavra sürüklenen *ÇKP* genel sekreteri Chen Duxlu'nun karşı çıkmasına rağmen Mao, köylü tabanlı bir devrimci ordu oluşturarak başarısız bir ayaklanma örgütledi. Bu girişimi yüzünden Parti'nin eleştirisine uğrayarak

Mao savaşın gerçekten bir halk savaşı olabilmesi için, Kızılordu mensupları ile halk arasındaki ilişkilerin doğru kurulmasına çok önem veriyordu. Daha "halk savaşı" terimini kullanmaya başlamadığı birinci devrimci iç savaş döneminde kaleme aldığı "Askerin Kırda Uyması Gereken Sekiz Kural" *Mao'nun bu konudaki hassasiyetini yansıtması açısından oldukça tipiktir: "1. Bir evden ayrılırken bütün kapıları yerine koyun. (Askerler bunları yatak olarak kullanıyorlardı.) 2. Üzerinde yattığınız saman yatağı katlayın ve geri verin. 3. Halka karşı nazik olun ve mümkün olduğunca yardım edin. 4. Ödünç aldığınız herşeyi geri verin. 5. Zarar verdiğiniz herşeyi yerine koyun. 6. Köylülerle tüm alışverişlerinizde dürüst olun. 7. Aldığınız herşeyi ödeyin. 8. Sağlığınıza dikkat edin, tuvaletleri evlerden yeterince uzak yerlere kurun."*

Politbüro'dan çıkarıldı, ama bu hareket daha sonraki yıllarda Mao'nun siyasî eylemlerinin ana çerçevesini oluşturacak olan "devrimci bölgeler"in başlangıcını da simgelediği için önem taşıyordu. Yenilgiye uğrayan güçlerini Hunan ve Jiangxi (Cyanğşi) eyaletlerinin sınırındaki dağlık bir bölgede toplayan; diğer yörelerdeki benzer ayaklanmaların liderleri olan Zhu De (Cu Dğı), Zhen Yi (Çını) ve Lin Biao'nun (Lin Byav) kuvvetlerinin de katılmasıyla güçlenen Mao, zaman zaman milyonlarca nüfusu kontrol eden (bazen "Sovyetler" diye anılan) "devrimci bölgeler"in lideri olarak Parti ve komünist hareket içinde daima büyük bir önem taşıyacaktır.

1928'de Moskova'da toplanan *ÇKP*'nin 6. Kongresi, Chen Duxlu'nun sağ çizgisi ile darbeci sol çizgiye cephe alarak Çin devriminin anti-feodal, demokrat niteliğini vurguladı. Bu tarihle 1935 arasında Mao, daima *ÇKP*'nin merkez organlarında görev yapmış olmakla birlikte hiçbir zaman Parti hiyerarşisinin en üstünde yer almamış ve Politbüro'da azınlıkta kaldığı durumlar da olmuştu. Bu durumlardan biri, kentlerde işçi sınıfını ayaklandırarak ve büyük yerleşme merkezlerine saldırılar düzenleyerek devrimin hızlandırılmasını ve devrimin burjuva-demokratik aşamasının hızla aşılmasını savunan Li Lisan çizgisinin 1930'da Parti'ye egemen olması sırasında yaşanmıştır. Bu çizgiyi benimsememekle birlikte Parti kararına uyarak Nanzhang (Nançanğ), Zhangsha (Çanğşa) kentlerine saldıran Mao'nun kuvvetleri, diğer ayaklanma girişimleriyle birlikte yenilgiye uğradı. Mao'nun karısı ve kızkardeşi *GMD* tarafından öldürüldü; oğlu kayboldu. Mao, bundan sonra He Zizhen (Hğı Dzıçın) ile evlenecek; ikinci karısından 1938 yılında boşanacak ve 1939'da üçüncü evliliğini tiyatro oyuncusu Jiang Jing (Cyanğçınğ) ile yapacaktır.

1930-1934 arasında Jiang Gaishek, devrimci bölgeler üzerine beş büyük imha seferi düzenledi ve tümünde başarısızlığa uğradı. Ancak Hunan-Jiangxi bölgesinin daha fazla korunamayacağı anlaşılınca, Ekim 1934'te Kuzey-Doğu Çin'i hedef alan ve 130.000 kişi ile başlayan bir "büyük yürüyüş"e karar verildi. Çetin doğa ve iklim koşulları ve *GMD* kuvvetlerinin sürekli saldırıları altında sürdürülen ve 12.500 km. sürecek olan bu olağanüstü göç bir yıl sonra tamamlandı. Shensi (Şınşı), Shansi (Şanşi), Ningxia (Nınğ Şya) eyaletlerinin birleştiği alan *ÇKP*'nin yönetimindeki yeni devrimci bölgeyi oluşturdu. Askerlik ve devrim tarihinde benzeri olmayan bu büyük operasyonun planlanmasında ve uygulanmasında başrolü oynayan Mao'nun Parti içinde artan nüfuzu, 1935'de, büyük yürüyüşün sürdüğü bir sırada Politbüro başkanlığına getirilmesi sonucunu doğurdu.

Kuzey-doğudaki devrimci bölgenin kurulmasından sonra Mao'nun tüm çabası, 1931 yılından beri Mançurya'yı işgal altında tutan Japonya'ya karşı tüm "millî" sınıfları ve siyasî düzlemde *GMD*'yi içeren bir ortak cephe oluşturulması doğrultusunda olacaktır. *ÇKP*'nin toprak devrimi programı ve köktenci sloganları, bir millî cephenin kurulmasını kolaylaştırmak amacıyla yumuşatıldı. *ÇKP*'nin bu yeni platformu Japonya aleyhindeki akımların egemen olduğu Çin kamuoyunda büyük bir başarı kazandı. Japonya'ya ödünler vererek komünizmi ezme hedefini daima ön plana almış bulunan Jiang Gaishek, sonunda Japonya ile savaşa girmek zorunda bırakır.

Savaşın bitiminde Çin'in kaderinin bir iç savaşla mı, bir koalisyon yönetimiyle mi belirleneceği sorusu, bir süre askıda kaldı. Jiang Gaishek'in *ÇKP*'nin silahsızlanmasında ısrar etmesi üzerine anlaşma imkânı ortadan kalktı ve iç savaş 1946 sonuna doğru yeniden patlak verdi. Üç yıldan kısa bir süre içinde Çin'in tümü *ÇKP*'nin kontrolüne girdi ve 1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti kuruldu.

1949 ile ölümü arasında Çin Halk Cumhuriyeti'nin ve *ÇKP*'nin tartışılmaz lideri ve "büyük rehber"i olan Başkan Mao, Çin toplumunun devrim sonrası gelişimindeki tüm uğrak ve dönemeçlere kişisel damgasını vurmuştur. 1956'ya kadar geleneksel Sovyet ekonomi ve devlet modelini yakından izleyen iktisadî ve politik dönüşümler; 1956-1957'de, "yüz çiçek açsın; yüz düşünce akımı yarışsın" sloganıyla yürütülen liberal dönem; 1958'de "büyük sıçrayış ve halk komünleri" kampanyası ve iki yıl sonra *Sovyet Komünist Partisi*'nin açıkça eleştirilmesi; sosyalizmin kapitalizme dönüşme olasılığını Parti ve devletin en üst katlarına yansıtılan bir kitle

mücadelesi ile ortadan kaldırma amacı izleyen Kültür Devrimi; iki ülkenin *Partileri* arasında bir siyasî ve ideolojik anlaşmazlık biçiminde başlayan Sovyet-Çin ayrılığının giderek bir *devletler* arası çatışmaya dönüşmesi; Çin'in ABD ile yakın ilişkiler kurması ve dış siyasette ulaşılan bu son noktanın "Üç Dünya Teorisi" ile doktrinleştirilmesi, bu uğrak ve dönemeçlerin başlıcalarıdır.

9 Eylül 1976'da hayata gözlerini yuman Başkan Mao, tartışmalı siyasî kariyeri ve dünya görüşüne rağmen, gerisinde büyük sosyal ve ekonomik dönüşümleri gerçekleştirmiş; güçlü ve birleşmiş bir Çin toplumu bırakmakta idi.

Mao Zedong, XX. yüzyılın en önemli olaylarından biri olduğunda şüphe bulunmayan Çin devriminin önderi olmasının yanısıra Çin toplumunun yapısı, Komünist Partisi'nin siyasî ve askerî problemlerinin taktik ve stratejik analizi, sosyalizmin kuruluş sorunları ve diyalektik materyalizm konularında çeşitli özgün tezler geliştiren bir Marksist olarak da önem taşır. Kuramcı ve siyaset adamı niteliklerinin içiçe girmiş olması ile Mao'yu Lenin geleneğindeki son önemli Marksist sayanlar vardır. Bu nedenle Mao'nun bir Marksist olarak önemini, bir eylem biçimi olarak Marksizme yaptığı katkılarda aramak gerekir. Bu katkılar, köylülüğün ekonomik ve toplumsal bakımdan egemen olduğu bir yarı-feodal azgelişmiş toplumda sosyalist hareketin taktik ve stratejik hedefleri üzerinde ve bir toplum biçimi olarak sosyalizmin kuruluş ve gelişme sorunları etrafında kümelenmiştir.

Mao'nun 1926-1949 arasında kaleme aldığı siyasî metinler, Lenin'ci öğretinin bir yarı-feodal köylü toplumu olarak Çin'in somut-tarihî koşullarına uygulanması ve geliştirilmesi olarak değerlendirilebilir. Bu analiz, hem kronolojik, hem de sistematik olarak Çin'deki toplumsal sınıfların incelenmesi ile başlar ve kırsal bölgelerdeki sınıfsal yapının içsel çözümlenmesi öncül bir yer kaplar. Mao'nun "Seçme Eserler"indeki ilk iki yazının "Çin Toplumunda Sınıfların Çözümlenmesi" ile "Hunan'daki Köylü Hareketine İlişkin Bir Araştırma" başlıklarını taşıması bu bakımdan anlamlıdır. Bu incelemelerdeki ana yaklaşım, *ÇKP*'nin kırsal bölgelerdeki programının oluşmasında ve uygulanmasında belirleyici olmuş; örneğin toprak reformunun çeşitli aşamalarında kullanılan çok ayrıntılı ve ince bir kırsal tabakalaşma şemasının oluşmasına katkı yapmıştır. Mao'nun bu çalışmalarında dikkati çeken bir husus, sınıfların analizinde, çeşitli sınıf ve tabakalara ait sübjektif-siyasî tavırların zaman zaman belirleyici bir rol oynamasıdır.

Mao'nun Çin devriminde Komünist Partisi'nin, işçi ve köylü sınıflarının rolleri üzerinde geliştirdiği ve "Çin Devrimi ve Çin Komünist Partisi" (1939), "Yeni Demokrasi" (1940) ve "Demokratik Halk Diktatörlüğü Üzerine" (1949) gibi çalışmalarında ortaya konan görüşler, Lenin'in, örneğin, "Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği" eserindeki çözümlemesinin Çin koşullarına uyarlanması olarak kabul edilebilir. Bu görüşlere göre, burjuva demokratik devrimden geçmemiş ve burjuvazisi devrimci olmayan geri bir toplumda sosyalist hareket öncelikle demokratik devrimin hedeflerini üstlenmelidir. Esasen bir yarı-sömürge toplumu olan ve Japon emperyalizminin saldırısı ile karşı karşıya bulunan Çin'de demokratik hedefler, anti-emperyalist hedeflerin de eklenmesiyle genişletilecektir.

Ancak, Mao ile Lenin (ve Çin ve Rus devrimleri) arasındaki en önemli fark, Rusya'da işçi sınıfının devrimin hem öncülüğünü, hem tabanını, hem de vurucu gücünü oluşturmasına karşın; Çin devriminin, işçi sınıfı ideolojisini simgeleyen Komünist Partisi'nin liderliğinde (ve ancak bu anlamda işçi sınıfı öncülüğünde), fakat köylü kitlesi tabanı üzerinde gerçekleşmesinde yatar. Bu oluşumun, yirmi yılı aşan bir devrimci üsler deneyimi ile ve gerilla savaşı yoluyla gerçekleşmesi, Çin devriminde askerî boyutun büyük bir önem kazanması anlamına gelmiştir. Nitekim Mao'nun gerilla ve halk savaşının taktik ve stratejileri üzerindeki çalışmaları, geleneksel askerî doktrinleri sarsmış ve bunlar Batı harp akademilerinde, karşı doktrinler ge[illegible]ştirmek üzere incelenen standard metinler haline ge[illegible]iştir.

Bir Marksist olarak Mao Zedong'un, sosyalist toplumun sorunları üzerinde yaptığı katkıların önem ve değeri çok daha tartışmalıdır. 1949 öncesinde, Mao'nun *ÇKP* içinde savunduğu çizgilerin *Komintern* politikalarıyla zaman zaman ters düşmüş olmasını abartmamak gerekir. Ancak bu dönemde, köylü kökenli insanların çoğunluğu oluşturduğu *ÇKP* saflarında, küçük burjuva ve feodal ideolojilerin yozlaştırıcı etkilerine karşı sık sık tekrarlanan, tabanın eleştirisine ve özeleştiriye dayanan "düzeltme ve doğru yola getirme" kampanyalarının farklı bir siyasî çalışma geleneği oluşturduğu söylenebilir. Ne var ki, 1949-1956 arasında Çin'de sosyalizme geçiş süreçleri ve yöntemleri konusunda Mao'nun Sovyet modelini benimsediği açıktır. 1956'da, bir yandan SSCB'de Stalin'in eleştirisi, öte yandan Macaristan olayları, Mao'yu sosyalizmin geleceği hakkında düşünmeye; Sovyet toplumu üzerinde eleştirici değerlendirmeler yapmaya yöneltti. 1956'da, Mao Zedong'un "Marksizm, çatışma ve tartışma olmadan gelişemez"; "serada yetiştirilen çiçekler sağlıklı olmaz"; "sanat ve bilimde doğru ve yanlış olan, sadece serbest tartışmayla anlaşılabilir" savlarıyla savunduğu "yüz çiçek açsın" politikası, bu yeni arayışın ilk belirtisi sayılabilir. Keza, aynı yıl "On Büyük İlişki" başlıklı çalışması, Çin'e özgü kalkınma ve sosyalist inşa sorunlarını ilginç ve farklı bir biçimde tartışmaktadır. 1957-1958 yıllarında Mao bir yandan Stalin'in "SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları" başlıklı çalışması ile resmî Sovyet "Politik İktisat" ders kitabı üzerinde eleştirici notlar tutmakta; sosyalizme ilişkin Stalinci dogmaları tartışmaya başlamakta; öte yandan "Halkın İçindeki Çelişmelerin Doğru Çözümü Üzerine" başlıklı önemli yazısında sosyalist toplum üzerinde yeni sayılması gereken iki tez geliştirmektedir. İlk olarak, sosyalist bir toplumun bünyesinde çelişkilerin varlığının kaçınılmaz olduğu; toplumun ancak bu çelişkiler sayesinde ve onların doğru çözümü ile gelişebileceği; hasmane çelişkilerle, "halkın içindeki" çelişkileri ayırmak gerektiği; ikinci tür çelişkilerin ancak barışçı yöntemlerle, tartışma-ikna yoluyla çözülebileceği ileri sürülmektedir. İkincisi, Çin'de (ve genel olarak sosyalist toplumlarda) "sosyalizmin mi, kapitalizmin mi galip çıkacağı sorusunun henüz kesin olarak çözümlediği" açıkça ifade edilmekte; komünist partilerin iktidara gelmesinin ve sosyalist mülkiyet biçimlerini ekonomiye egemen kılmasının, toplumun gelişme doğrultusunu garantiye alamayacağı kuvvetle ima edilmektedir. 1958'den itibaren Sovyet ekonomik modelinden farklı arayışlara açıkça geçilmesi; 1960'ta *Sovyetler Birliği Komünist Partisi*'nin siyasî çizgisinin açıkça eleştirisi; bir iki yıl içinde, ilk önce Yugoslav, sonra Sovyet toplumlarının "kapitalizme dönmüş oldukları" teşhisinin yapılması bu analizin sonraki aşamalarıdır. "Sosyalizmin kapitalizme dönüşmesi" gibi büyük bir olayın, Mao'da üretim biçimi düzlemindeki gelişmelere değil, ideolojik deformasyonlara bağlandığını söylemek gerekir. Parti ve devletin üst kademelerine burjuva ideolojisinin egemen olmasının sosyalizmin yenik düşmesine yol açacağı biçiminde özetlenebilecek olan bu yorum biçimi, Sovyet toplumuna karşı eleştirici bir tavır alan pekçok Batılı Marksist tarafından tatminkâr bulunmamıştır.

Mao, bu analizden hareketle Çin'de sosyalizmin galip çıkmasının, "siyasetin daima komuta mevkiinde olması" ile mümkün olabileceğini savunur. Farklı bir ifadeyle Parti ve devlet yetkililerinin "kapitalist yolu" tutmamaları için sürekli siyasî ve ideolojik mücadele, kesintisiz bir sınıf kavgası gerekir. Parti liderlerinin, aydınların ve kadroların düzenli ve sistemli olarak fabrikalarda ve köylerde kol işçiliği yapmaya gönderilmeleri; halkın yaşayışını paylaşmaya zorlanmaları ve nihayet Kültür Devrimi ile doğrudan halk ve gençlik tabanının (Mao'nun sözleriyle) "karargâhı bombalaması" ve devrimci komiteler kurarak toplum hayatına egemen olmaları, "iktidarda bulunanların kapitalist yolu seçmeleri" tehlikesine karşı Mao'nun geliştirdiği mücadele yöntemleri idi.

Mao Zedong'un ölümünden sonra Çin'de meydana gelen gelişmeler, Çin toplumunun siyasî örgütlenmesini geleneksel Sovyet-Doğu Avrupa sosyalizmine giderek (ve yeniden) benzetmeye başlamıştır. Mao'nun, dolayısıyla, bir anlamda yenik düştüğü söylenebilir. Ancak bu durum, sosyalist toplumların belli bozulma eğilimleri üzerinde derinlemesine düşünen ilk komünist devlet adamının Mao Zedong olduğu olgusunu ortadan kaldırmayacağı gibi, Sovyet-tipi sosyalizm modellerinin temel tıkanma noktalarından birinin siyasî iktidar düzleminde ve siyasî kadroların sübjektif-ideolojik deformasyonlarında arayan Mao'cu eleştirinin geçersiz olduğu anlamına da gelmez.

1918'de Mao Zedong, Pekin Üniversitesi kitaplığında Paulsen'in "Ahlâk Sistemi"ni okurken şu notları çiziştirmiştir: "Diyorum ki, kavram gerçekliktir; sonsuz sınırlıdır; geçici süreklidir; hayal gücü düşüncedir; biçim özdür; hayat ölümdür, ölüm de hayat; şimdiki zaman geçmiş ve gelecektir, geçmiş ve gelecek de şimdiki zaman... İşin temeline gidersek, çok olan bir'dir; değişken olan ebedidir." Bazı yorumcuların, Taocu düşünceden esinlenmiş bir Çin diyalektiği olarak gördükleri ve Mao'nun henüz Marx'ı okumadığı bir zamana ait olan bu görüşlerin Hegel'ci diyalektikle "kendiliğinden akrabalığı" da ortadadır. Mao'nun Marksist diyalektiğe kuvvetle sahip çıkmasının ve bunu pekçok siyasî yapıtında ustaca kullanmasının ardında, Marx öncesine uzanan bir entellektüel birikimin izlerini bulmak ilginç bir saptama olarak görülebilir.

Mao'nun 1937'de yazdığı, "Pratik Üstüne" ve "Çelişki Üstüne" başlıklı iki metin, Marksist bilgi kuramı ve diyalektik üzerine yapılmış önemli çalışmalardır. Bu incelemeler, diyalektiğin bir analiz aracı olarak kullanıldığı siyasî metinlerle birlikte dikkate alınırsa, çelişkinin evrenselliğinden hareket eden Mao'nun bu çerçeve içinde *zıtların çatışmasına* ("bir, ikiye bölünür" tezine), *zıtların birliğinden* ("iki, bir'e dönüşür"den) çok daha fazla önem verdiği ortaya çıkacaktır. Diyalektik öğreti, Mao'nun tüm analizine, örneğin Çin toplumunun çözümlenmesine; devrimci ve askerî taktik ve stratejilerin oluşturulmasına ve sosyalizmin sorunlarının tartışılmasına egemendir; ilginç ve yaratıcı bir biçimde kullanılır; ancak, bu analizlerde *maddeci* boyutun aynı ağırlıkta yer kaplamadığı da gözlenebilir. Toplum biçimlerinin, hatta sınıfların analiz ve nitelendirilmesinde ideolojik tavırlara ve siyasete verilen önem, bu yargıyı doğrulayan bir kanıt olarak gösterilebilir. Sosyalizmin kapitalizme dönüşüp dönüşmeyeceği sorununun, "siyasetin komuta etmesi" sayesinde ve proleter değerlerle donanmış yeni bir insan tipinin topluma egemen olması halinde ve ancak bu durumda sosyalizm lehine yanıtlanabileceği tezinde yine bu bakış açısının izleri vardır.

Mao düşüncesinin diyalektik öğretiyle zenginleşmiş bu "moralist" yönü, Çin toplumunun tarihî ve kültürel değerleriyle ilginç bir sentezde birleşmiştir. Başkan Mao'nun en çok okunan eserlerinin, Çin halkına kendine güvenmeyi, engeller karşısında yılmamayı, bireysel çıkarlar için değil, halk için çalışmayı öğütleyen, "Norman Bethune'un Anısına", "Halka Hizmet Edin" ve "Budala İhtiyar Dağları Nasıl Yerinden Oynattı" başlıklı metinler olması bu bakımdan ilginçtir. Bu özellikleriyle Mao Zedong'un, 20. yüzyılın yetiştirdiği en önemli Çinli olduğu konusunda yaygın bir kabul vardır. Mao'nun Çin sınırlarını aşan bir Üçüncü Dünya sosyalizminin temalcisi olarak veya genel olarak sosyalizme ilişkin tezleri bakımından taşıdığı önem ise herhalde uzun yıllar tartışılacaktır.

KORKUT BORATAV

Beyaz bölgelerden gelenler ise kapitalist ülkelerdekine benzer bir parlamenter rejim kurulmasını ve toprak ağalarıyla işbirliğini savunduklarından ötürü hızlı ve yoğun bir ideolojik eğitime tabi tutuldular. Bu dönemde Mao ve diğer bazı önderlerin kaleme aldıkları çok sayıda kitap yayınlandı. Marx ve Engels'in bazı eserleri Çinceye çevrildi. Eserleri inceleme, eleştiri ve özeleştiri kampanyası bir müddet sonra parti yayın organında iç mücadele olarak tanımlandı. Bu mücadelenin hedefleri dogmatizm ve ampirizm olarak ortaya çıkan ve militanı gerçeklikten ve doktrinden uzaklaştıran subjektivizm; parti üyelerinin kökenleri ve farklı durumlarının kaçınılmaz kıldığı çelişkiler nedeniyle parti birliğini engelleyen sekterizm; dogmatizm olarak ortaya çıkan ve hiç bir şeye tekabül etmeyen, sorumsuzluk ve sahte otorite doğuran, boş ve anlamsız sözcüklere bürünen formalizm olarak tanımlanıyordu.

Yönetici ekibin otoritesini güçlendirmek ve parti içinde muhalif akımların doğmasını engellemek girişimleri Nisan 1937'de Zhang Guotao'ın (Cang Guotav) *Guomindang*'la işbirliği yapılmasını istemesi üzerine gözetim altına alınmasıyla başlamıştı. 1938'de kaçan Guotao'ın yandaşları Yenan'da öldürüldüler.

1942'den itibaren düzeltme hareketi bir temizliğe dönüştü. "Güvenilir olmayanlar" partiden uzaklaştırıldı. Üç bölümden oluşan bir yeniden eğitim örgütlendi. 1941 sonbaharından 1942 ilkbaharına kadar 22 temel eserin incelenmesine, bu tarihten 1943 sonbaharına kadar bu araştırmanın parti kadroları üzerindeki ideolojik sonuçlarının denetlenmesine, nihayet 1945'e kadar "ihbarcılara", "karşı devrimcilere" ve Moskova'dan fazlasıyla etkilenen "dogmatiklere" karşı mücadeleye hız verildi. Bu amaçla düzenlenen toplantılar otobiyografik anlatımlar biçimini aldı. Herkes kişisel davranışlarını nasıl düzelteceğini anlatmak zorundaydı. "Hastayı kurtarmak için hastalığı ortadan kaldırmak" hedefiyle ve "birlik, eleştiri, birlik" ilkesi gereğince herkesin tutum ve davranışı tartışmaya açılıyordu. Özellikle *Guomindang*'la yeterince mücadele azmi taşımayan çok sayıda parti üyesi ihraç edildi. Bu dönemde partiden atılanların sayısı değişik kaynaklara göre 40 bin ile 80 bin arasında değişiyordu. Bunlardan bazıları idam edildi. Parti içindeki "temizlik" en küçük muhalefet belirtisinin yok edilmesi ile birlikte sona erdi.

Üyelerin üçte ikisinin köylü kökenli oldukları ÇKP'de aydın ve küçük burjuvalar da yaklaşık yüzde onbeşlik bir oranda yer alıyorlardı. Daha iyi eğitim görmüş olanlarla, çoğunluk arasında yöneticilik konusunda uyuşmazlıklar çıkıyordu. Üye sayısı 1942'de 763.447'ye, sonra da 736.191'e düştü. 1944'te ise yeniden 853.420'ye çıktı. 1945'te ise 1.211.128'e ulaştı. ÇKP artık Çin'in önemli bir bölümünde etkin olan, *Guomindang* karşısında güçlenen bir kuvvetti.

Zafer anında Mao Kızılordu birliklerini teftiş ederken. 20 yılı aşkın bir mücadelenin sonunda, Mao kendi partisi içindeki muhalefete, Moskova'nın itirazlarına rağmen, köylülerin Marksist-Leninist bir devrim uğruna seferber edilebileceğini ve böyle bir devrimi gerçekleştirebileceklerini kanıtlamıştı. Ancak askerî zaferden sonra üstesinden gelinmesi gereken sorunların güçlüğü, belki de geçmişteki askerî mücadeleninkileri aşan boyuttaydı. Mao ömründe ilk kez uçağa, Japonya teslim olduktan sonra, Amerikalıların aracılık ettiği, Jiang Gaishek'le Chongqing'deki görüşmesine giderken binmişti. (Uçaktaki çocuksu neşesini, daha sonra "feci kötü! Vakit öldürmek için yazmıştım" diyeceği bir şiirle ifade etti: "Kuzeyin bütün manzaraları/Buzla, uçuşan karlarla kuşatılmış.../ Dağlar gümüş birer yılan/Ovadaki tepeler parıl parıl filler.../ Öyle güzel ki dünya/Beyazlar içinde al yanaklı bir kız gibi.") Kurtardığı şehirlerde milliyetçi orduların terörüne alışmış halk, kızıl askerlerin disiplini ve yumuşaklığı karşısında hayretler içinde kalıyordu. Ama askerler de şaşkınlık içersindeydi; kimi elektrik ampullerinde sigarasını yakmaya çalışıyor, kimi buzdolaplarını radyo, daktiloları telsiz vericisi sanıyordu. Mao "yoksullar savaşmaya kararlı olduklarında, zenginlere karşı daima muzaffer olurlar" demişti ve haklı çıkmıştı. Bu basit köylüler, 1945-ila 1948 yılları arasında yaklaşık 7 milyar dolar Amerikan yardımı alan Guomindang ordusunu yenmişler, Çin'de 1920'lerde neredeyse tamamen tasfiye edilen proletaryanın yıkıcı işlevini yerine getirmişlerdi. Ama Mao'nun deyişiyle askerî zafer yeni "bir uzun yürüyüşün", 20 yıllık savaş boyunca neredeyse tamamen tahrip olmuş, en ilkel koşullara geri dönmüş iktisadi hayatın komünist bir ilkeler doğrultusunda yeniden inşasının ilk adımıydı.

1945-49 İç Savaş ve Kuomintang'ın Yenilmesi

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi Çin'i de iktidar sorunuyla karşı karşıya bıraktı. O güne kadar, Japonya'ya karşı savaş ve bu savaşta ABD'nin koşullu yardımları *Guomindang*'ı komünistlere karşı topyekûn bir saldırıya geçmekten alıkoymuştu. Japon güçlerini yıpratan komünistler iç ve dış desteklerini artırmış, güçlenmişlerdi.

1945'deki ÇKP VII. Kongresi, VI. Kongre'den tam onyedi yıl sonra yeni bir dünyanın kurulmaya başlandığı yılda yapıldı. 1928'de, üyelerinin çoğunu savaş ve saldırılarda yitirmiş küçük bir parti olan ÇKP, artık dünyanın en büyük ikinci komünist partisiydi. Kongre'nin en önemli sorunu başkanlığa seçilen Mao'nun çizgisinin kayıtsız şartsız benimsenmesi idi. Mao kongrede demokratik devrimin tamamlanması için oldukça geniş bir program sundu ve bunun gerçekleşmesi için tüm partinin birlik içinde çalışmasını istedi. Bu arada ABD'yi, ihtiyatlı bir dille Çin halkıyla olan dostluğu bozmaması konusunda uyarıyordu. Ama ABD Jiang'ın arkasındaki yerini almıştı.

ABD, Japonya'ya karşı savaşa girdikten sonra, Çin'in istilacı Japon ordularına karşı direnmesini istiyordu. Jiang ABD yardımını alıyor, fakat ordunun en iyi silahlanmış ve büyük birliklerini komünistlere karşı kullanıyordu.*Guomindang*'ın Japonlara karşı savaştaki başarısızlıklarına rağmen ABD desteği devam ediyordu.*Guomindang*'ın bu tutumuna karşı ABD, General Joseph W.Stilwell'i Çin'e gönderdi. Stilwell Çin'e ulaşıp oradaki durumu görünce, Jiang'ı yerlere batıran bir rapor hazırladı. *Guomindang*'ı suistimal, ihmal, kaos, yüksek vergi, stokçuluk, karaborsa ve düşmanla ticaret ifadeleriyle tanımladı. Komünistlerin ise vergileri ve kiraları indirip üretimi ve yaşam standardını yükselttiğini belirtti. Jiang'ın tam bir yalancı olduğunu, "kızılların" söylediklerini yapmalarından ötürü halktan destek gördüklerini belirtti. *Guomindang* gizli polisini ise Gestapo'ya benzetti.

Stilwell çözüm olarak Jiang'ın çekilmesini öneriyordu. Jiang da Roosevelt'e şikayet etmekte gecikmedi. Stilwell Ekim 1944'te görevden alındı. Bu arada Roosevelt'in özel temsilcisi General Patrick Hurley sahneye çıktı. Hurley, Jiang'ı açıkça desteklemeye başladı ve onu ülkeyi birleştirecek tek güç olarak gördüğünü ifade etti. Bütün komünistlerin Moskova'dan yönlendirildiğini düşünen yeni büyükelçi, onlara Stalin aracılığıyla baskı yaparak *Guomindang* ile uzlaştırmayı düşündü. Ancak Yalta Konferansı, bunun arkasından Roosevelt'in ölümü, Stalin'in Japonlara karşı savaşa girmek için Mançurya ve Moğolistan'dan istediği tavizler ve nihayet ABD-Sovyet ilişkilerinin gerginleşmesi gibi gelişmeler bu teşebbüsü yarım bıraktı.

35 Çin Devrimleri

1945'de Sovyetler Japonya'ya karşı harekâta başladı ve "dokuz günlük savaş" ile Mançurya'yı işgal etti. 10 Ağustos'ta Japon hükûmeti kayıtsız şartsız teslim oldu. Mao, 15 Ağustos'ta ABD'den *Guomindang*'a yardımı kesmesini istedi ama bu talep reddedildi. *Guomindang* ile uzlaşmak için Ekim'deki son girişimler de sonuçsuz kaldı. Bu arada Amerikan askerî malzemesi açık olan tüm limanlardan Jiang'a ulaşıyor, Amerikalı subaylar *Guomindang* karargahına yerleşiyorlardı. Sovyetler anlaşmalar gereğince Mançurya kentlerini *Guomindang*'a terkediyor, komünistler ise bu bölgenin kırlarını ele geçiriyorlardı. Sovyetler kentlerdeki Japon cephane depolarını *Guomindang*'a, kırlardakini ise komünistlere bırakarak bir tür denge sağlama yoluna gittiler.

Sovyetler bu dönemde *ÇKP*'yi ciddi bir şekilde desteklemedi, çünkü komünistlerin iktidarı alabileceklerine ihtimal vermiyordu. Amerikalılar da Jiang'ı ehveni-şer olarak destekliyorlar, *Guomindang*'ın zayıf, kokuşmuş bir rejimi temsil ettiğini biliyorlardı. Amerikalılar 1946'da George Marshall kanalıyla yeni bir uzlaşma adımı geliştirdiler. Marshall'ın bu girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Marshall 1946 sonlarında umutsuz bir vaziyette Çin'den ayrılırken, taraflar birbirlerinin üzerine saldırdılar. Daha 1946 bitmeden Mao'nun güçleri ülkenin dörtte birini eline geçirmişti. *Guomindang* ardındaki ABD'nin desteği ile Mançurya kentlerinin çoğunu elinde tutuyordu. Hatta Mart 1947'de bir dizi muharebe sonucunda Yenan'ı bile eline geçirdi. Ne var ki bunlar yanıltıcı zaferlerdi. *Guomindang* komünistlerin savunmadığı kentleri ele geçirip, bunları korumak için bin parçaya bölündü.

1947 ilkbaharında *Halk Kurtuluş Ordusu* kuruldu ve başkomutanlığına Lin Biao getirildi. 1947 yazı İç Savaş için bir dönüm noktası oldu. Lin Biao kısa sürede, tamamen tecrit edilmiş durumda kalan Mukden, Kivin ve Jiangchun gibi kentler dışında, tüm Mançurya'yı ele geçirdi. Bundan sonra savaşın ağırlığı, Orta Çin'e doğru kaymaya başladı. 1947'de genel manzara şu haldeydi: Komünistler kuzey ve kuzeydoğu Çin'deki kırlık alanları elde tutuyor, *Guomindang*'ın ağırlıkta olduğu Yangtze güneyinde de bazı gerilla üslerine sahip bulunuyorlardı. Ayrıca en büyük kentler dışında Mançurya onların elindeydi. *Guomindang* ise elindeki kıyı kentleri ile kuzey batıdaki bölgeler arasındaki ulaşımı açmaya çalışıyordu. Kuzey Çin ile Yangtze'nin güneyindeki esas bölgeler arasında hiçbir kara bağlantısı yoktu. Bu nedenle Jiang Gaishek, Beijing-Tientsin-Nanking ve Beijing-Hankou demiryollarının uzandığı illeri de ele geçirmek, komünistleri ovalardan dağlara sürmek ve Mançurya'yı tekrar denetleyebilmek istiyordu.

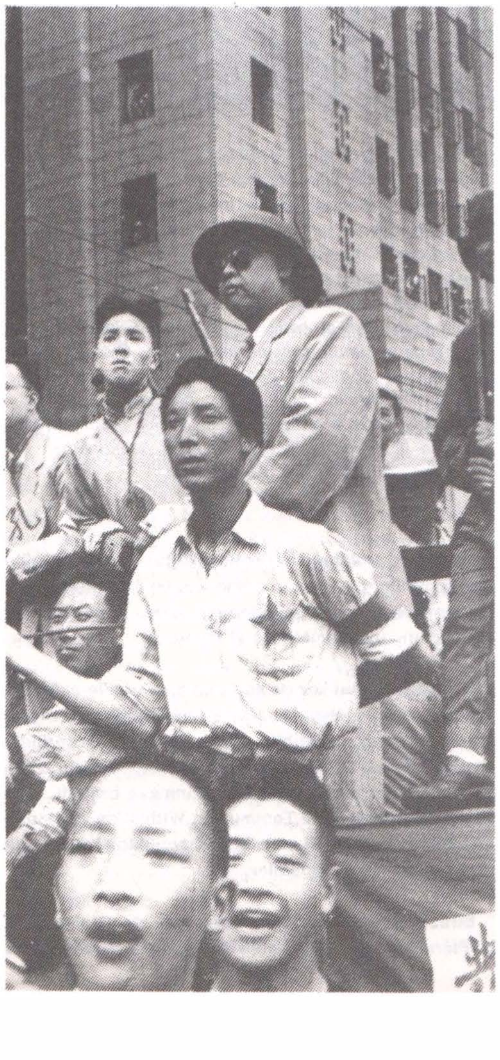
Ne ki 1947'de Jiang'ın en iyi orduları Kuzey Çin'in anahtarı olan Shantong'u ele geçiremedi ve buralardaki önemli savaşlarda büyük bir yenilgiye uğradı. Aralık 1947'de inisiyatif *Halk Kurtuluş Ordusu*'na geçti. jiang Gaishek rejiminin baskıcılığı ile birlikte iç çürümesi ve halktan, özellikle de aydın kesimden gördüğü tepki arttı. Komünistler 1947'de hızlı bir manevra ile Ta Pie Shan dağlarından güneye ilerleyerek, *Guomindang*'ın kuzey bağlantısının sol kanadını da kesmiş oldular.

Temmuz 1948'de, sonbahar kampanyalarında izlenecek stratejiyi belirlemek için *ÇKP* tarafından Güney Hopei'de bir konferans düzenlendi. Beijing, Tienstin ve birkaç demiryolu şeridi dışında Kuzey Çin'de *Guomindang*'ın sadece birkaç tecrid edilmiş garnizonu vardı. Mukden, yüzbin kişilik orduyla birlikte ancak havadan desteklenebiliyordu ve kıtlık çoktan başgöstermişti. Halk ordusu Shantong'u kontrol altında tutuyor, Honan ve Shanxi'ye kadar ilerlemiş bulunuyordu. Ayrıca, *Guomindang* yönetiminin ekonomik durumu ve siyasal itibarı günden güne kötüleşiyordu. Yönetim işlemiyor, diğer yandan *Guomindang* yönetimiyle bütünleşmiş dört büyük ailenin -Qing'ler, Kong'lar, Song'lar ve Chen'ler- serveti peri masallarındakinden daha büyük boyutlara ulaşıyordu. Bu durum *ÇKP*'nin muhalefeti derinleştirmesi için elverişli koşullar yaratıyordu.

Gelişmenin bu evresinde Moskova'dan dönen bazı önde gelen partiler, Liu Shaoqi'yi öne sürerek gerilla aşamasına dönülmesinden ve mücadeleyi zafere kadar götürmekten kaçınılmasını istediler. Bu görüşü savunanlara göre, o günlerde doruğunda olan Berlin bunalımı bir savaşa yol açmadan sürecekti ve bu nedenle savaşı uzatarak ABD'nin *Guomindang*'ın yükünü çekmeye devam etmesi iyi olurdu. Zhou Enlai dünya savaşı olur da ABD açıkça müdahale ederse mücadeleye yıllarca devam edeceklerini, fakat bundan önce savaşı kazanırlarsa ülkenin kaderini esasen kendilerinin belirleyeceklerini ifade etti. Birkaç hafta sonra kuzey Çin'deki *Guomindang* mevzileri düşmeye başladı. Eylül'de Shantong'daki Zinafu alındı. Ekim'de ise Yangze üzerindeki büyük taarruz başladı. 31 Ekim'de Mançurya'da *Guomindang* egemenliğinin son kalıntıları da teslim oldu. Jiang, Beijing'i terketti ve bir daha dönmedi. Kasım 1948'de Çin'deki ABD yetkilileri sadece kuzeydeki dört çarpışmada -Zinan, Lioning, Mukden ve Changchun'da- 320 bin kişilik 33 tümenin yok olduğunu bildirdiler. Toplam kayıp ise 500 binin üzerindeydi.

Guomindang'ın dağılışı Kasım ve Aralık'daki büyük Huay-Hay savaşı ile devam etti. Altmışbeş gün süren bu meydan savaşında *Halk Kurtuluş Ordusu* düşmanın ulaşım hatlarını keserek *Guomindang* ordusuna son darbeyi indirdi. Beijing ve Tienjin Ocak 1949'da düştü. 3 Şubat 1949'da *Halk Kurtuluş Ordusu* Beijing'e girdi. Jiang, Çin'in hazinelerini taşıyan binlerce sandık ve avanesi ile Formoza'ya sığındı. Milliyetçi hükûmetin Guomin dönemi sona erdi, halk cumhuriyetinin Renmin dönemi başladı.

Zafer sonrası Şangay sokaklarında bir gösteri: "Bu, bütün Çin halkı için olduğu kadar, bütün dünya halkları için de bir zaferdir. Çeşitli ülkelerdeki emperyalistlerin ve gericilerin dışında tüm dünya, Çin halkının bu büyük zaferinden sevinç duymakta ve ondan esinlenmektedir. Çin halkının düşmanlarına karşı verdiği mücadele, dünya halklarının kendi düşmanlarına karşı verdikleri mücadele ile aynı anlamdadır. Gerek Çin halkı gerekse dünya halkları, Çin halkına karşı insafsız bir iç savaşa girişen Çin gericilerine emperyalistlerin önderlik ettiğine ve Çin halkının devrimci bir savaş yoluyla gericileri muzaffer bir şekilde devirdiğine tanık oldular. (...) Çin devrimi, bütün milletin geniş kitlelerinin bir devrimidir. Emperyalistler, feodaller, bürokrat-kapitalistler, Guomindang *gericileri ve onların suç ortakları dışında herkes bizim dostumuzdur. (...) Bütün dünyaya şunu ilan ederiz ki, bizim karşı çıktığımız, yalnızca emperyalist sistem ve onun Çin halkına karşı giriştiği komplolardır. Çin gericileriyle ilişkilerini kesmeye istekli oldukları, onlarla komplolara girişmekten ya da onlara yardımcı olmaktan vazgeçtikleri ve Halk Çini'ne karşı ikiyüzlü değil, gerçekten dostça bir tavır takındıkları takdirde bütün ülkelerle eşitlik, karşılıklı yarar, toprak bütünlüğü ve egemenliğe karşılıklı saygı ilişkileri temelinde diplomatik ilişkiler kurulmasını görüşmeye hazırız. Çin halkı, bütün ülkelerin halkları ile dostça bir işbirliği kurmayı ve üretimin geliştirilmesi, iktisadi refahın gerçekleştirilmesi için uluslararası ticaretin yeniden başlamasını ve genişlemesini de istemektedir." (Mao'nun 15 Haziran 1949'da ÇKP temsilcilerinin çeşitli halk örgütleri, azınlıkların, yurt dışındaki Çinlilerin temsilcileri ile buluştuğu* Yeni Siyasi Danışma Konferansı*'nda yaptığı konuşmadan bölümler.)*

Çin ve Komintern Politikaları

Çin, Hindistan, İran gibi ülkeler hiç bir zaman daha çok Avrupa merkezli olan *II. Enternasyonal*'in sorunsalı olmamıştı. Sömürge ve beğımlı ülkelerdeki demokratik nitelikli hareketlere duyulan genel sempatinin ötesinde bir politikadan söz etmek mümkün değildi. Bu konular üzerinde ilk duranlardan biri Lenin oldu. 1912'de yazmış olduğu "Çin'de Demokrasi ve Halkçılık İdeolojisi" başlıklı bir makalede Lenin, Çin'deki sınıflararası ilişkileri inceleyerek Sun Yatsen'in bir yazısını yorumladı. Lenin'in görüşlerine ilişkin kısa bir bilgi, daha sonra bunların *Komintern* politikaları içinde nasıl bir dönüşüme uğramış olduklarını anlamak açısından önemlidir. "Asyatik, barbar, ortaçağdan kalma ve utanılacak gerilikteki" Rus Çarlığı'na karşı 1905'de burjuvazinin değil işçi ve köylülerin demokratik diktatörlüğünü öneren Lenin, Çin'de ise Fransız burjuvazisinin 18. yüzyıl'da oynadığı role benzer bir işlevi üstlenecek bir Çin burjuvazisinin varlığından ve buna bağlı olarak burjuvazinin bu kanadı ile köylülüğün ittifakından sözeder. Lenin'e göre yeni yeni oluşmakta olan Çin proletaryası bir yandan gelişirken diğer yandan da Sun Yatsen'in programındaki küçük burjuva ütopyaları ve gerici görüşleri eleştirerek onun politik ve tarım programının devrimci demokratik esasından faydalanmalı, onu korumalı ve geliştirmelidir.

Komintern'in II. Kongresi'nde ulusal ve sömürge sorunları klasik burjuva devrimlerini gözönünde bulunduran bu görüşler ekseninde ele alındı. Sömürge ve yarı sömürge ülkelerdeki komünistlerin görevleri ise burjuvaziden bağımsız olarak örgütlenmek, anti emperyalist mücadelelere, gerektiğinde ulusal burjuvaziyle ittifaklar kurarak katılmak olarak önerildi.

Bu genel yaklaşımın değişikliğe uğradığı ilk örneği Çin oluşturdu. 26 Ocak 1923'de imzalanan anlaşma ertesinde Jiang Gaishek önderliğindeki ilk Çin delegasyonu Haziran'da Moskova'yı ziyaret etti. Ekim 1923'de Borodin ve Sovyet uzmanlar *Guomindang* partisini ve ordusunu *Bolşevik* modele göre örgütlemeye başladılar. Bu sürece paralel olarak, *ÇKP*'nin *Guomindang*'a katılması tartışmaları yaşenıyordu. Temmuz'da yapılan II. Parti Kongresi'nde işçi, yoksul köylü ve küçük burjuvazinin birleşik bir demokratik cephe oluşturması kararı alındı. *ÇKP*'nin Haziran 1923'deki III. Parti Kongresi'nde her parti üyesinin aynı zamanda *Guomindang* üyesi olması yönündeki öneri kabul edildi. Yapılan açıklamada *Guomindang*'ın devrimin merkezî gücü ve önderi olduğu ifade edildi. Bu arada Lenin'in hastalığı nedeni ile çalışmalarından uzak kaldığı *Komintern EKKI*'sinin 12 Ocak 1923 tarihli toplantısında da komünistlerin *Guomindang* içinde kalmalarına yönelik bir karar çıktı. Bu kararın alındığı sırada *ÇKP* ve *Guomindang* hemen her açıdan eşitsiz konumda iki partiydi. 20 yıldan fazla bir geçmişi olan, ülkenin her yanında etkili ve prestije sahip, adı tüm dünyada bilinen bir kişinin önderliğini yaptığı ve üstelik Kanton'da bir hükümet ve bir ordu barındıran *Guomindang*'ın karşısında henüz iki yıl önce kurulmuş ve ancak 342 üyeye sahip bir komünist partisi vardı.

Alınan kararların mücadele sürecindeki sonuçlarını ve bunların arka planlarını anlayabilmek için 1925-1927 arasında yenilen Çin Devrimi'ni kaba hatları ile de olsa ele almakta yarar var. *Guomindang* Şubat-Mart 1926'da *Komintern*'e sempatizan örgüt olarak alındı. 13 Mart 1926'daki *EKKI* 6. Plenum'nda kabul edilen "Çin Sorunu Üzerine Karar"da *Guomindang*, "...işçilerin, köylülerin, entelejansiyanın ve şehirli demokrasinin, tüm kesimlerinin sınıf çıkarlarının yabancı emperyalistlere ve tüm askeri-feodal ilişkilere karşı mücadelede, ülkenin bağımsızlığı ve birleşik devrimci demokratik bir hükümet için ortaklık zemini üzerindeki uzun süreli devrimci bir bloku" olarak tanımlanıyordu.

1923-1925'de artan grevler, gösteriler, kurulan sendikalar ve işçi örgütlenmeleri içinde komünistler önemli bir rol oynadı. Bunun üzerine *Guomindang* içinde komünistlere karşı tavır konusunda ciddi tartışmalar çıktı. Aynı günlere rastgelen 20 Mart Darbesi ise *Guomindang* ile komünistler arasındaki ilişkileri yeniden düzenlemenin ön adımı idi. Jiang Gaishek o gece birçok komünisti tutuklattı ve ardından Merkez Komitesi komünistlere karşı bir dizi önlem aldı: Her iki partinin de üyesi olan komünistlerin tam bir listesinin *Guomindang*'a verilmesi; *Guomindang*'da komünistlerin yönetici pozisyonlara gelmelerinin, parti ve devlet aygıtındaki makamların üçte birinden fazlasını elde etmelerinin yasaklanması; *Komünist Partisi* üyelerinin *Guomindang* içinde biraraya gelmelerinin ve örgütlenmelerinin yasaklanması; *Komintern* ve *Komünist Partisi*'nden gelen talimatların *ÇKP* ve *Guomindang*'tan oluşan karma bir komiteye sunulması; *Guomindang* üyelerinin, eski partilerini terketme iznini almadan *Komünist Partisi*'ne katılmalarının yasaklanması.

İlginç olan, bu gelişmelerin Sovyet basınına yansımaması, hatta *EKKI* üyelerince bile bilinmemesiydi. Üstelik, Batılı basın organlarının 20 Mert Darbesi hakkında yazdıkları de *Komintern* yayın organı olen *Inprekorr* tarafından "yalan" veya "emperyalizmin uydurması" olerak değerlendiriliyor ve Kanton hükümetinin bir kitle partisi üzerinde yükseldiği ve her zamankinden daha güçlü olduğu belirtiliyordu. Ancak Jiang Gaishek hedeflediğine ulaşmış ve *ÇKP*, Sovyet danışmanlar ve dolayısıyla Sovyet hükümetine karşı güçler dengesini lehine çevirmişti.

Çin'de bulunan biri resmî diğeri ise gayri resmî olen iki *Komintern* delegasyonu olanları izliyordu. Nassanov, Forkin ve Albrecht gibi *SBKP*'de pek tanınmamış komünistlerden oluşan gayri resmi delegasyon 17 Mert 1927'de *Şangay'dan Mektup* başlıklı bir raporu *Komintern*'deki Sovyet delegasyonuna gönderdi. Bu raporda Borodin'in uygulamaları eleştiriliyor, devrimin önemli anlarında *Komintern*'in resmi temsilcilerinin *Guomindang* önderleri ile olan birliğin kopmaması için kitlelerin taleplerine karşı davrandıkları anlatılıyordu. Çin'deki devrimin burjuva demokrat nitelikli olacağını düşünenler, toplumsal bir barışın emperyalist ve militaristlere karşı bir zafer sağlayacağını öngörüyorlardı. O nedenle burjuvalarla birleşik cepheyi bozabilecek kitle muhalefetini kırmaya çabalıyorlardı. Kendi seksiyonlarında yönetim kademelerinde bulunan İngiliz Tom Mann, Fransız Doriot ve Amerikalı Browder'den oluşan resmî delegasyon ise tüm dünyaya Jiang Gaishek lehine açıklamalarda bulunuyordu. 23-30 Mart 1927 tarihli *Inprekorr*'da tarihsel bir talihsizlik olarak "...Jiang Gaishek gibi bir devrimci, emperyalistlerin kendi kendilerini kandırdıkları gibi, karşı devrimci Zhang Zholin ile kurtuluş hareketine karşı bir ittifak kurmayacaktır..." ifadeleri yer alıyordu.

Şubat 1927'de Şangay'da başlayan, 26 Mart'ta Jiang Gaishek'in birliklerinin şehire girmesiyle devam eden ve Nisan'da onbinlerce kadın ve erkek işçinin öldürülmesiyle noktalanan bir dönem yaşandı.

Komintern ise ancak *EKKI*'nin 15 Nisan tarihli açıklamasında Jiang Gaishek'in ihanetinden söz ediyordu. "Yaşasın devrimci *Guomindang*! Yaşasın *Çin Komünist Partisi*!" sloganları ile sona eren açıklama yeni politikanın hedefini gösteriyordu. Bu kez de sol *Guomindang* olarak değerlendirilen Wang Jingwei önderliğindeki Wuhan hükümeti destekleniyordu. Nitekim 4 Nisan'da Şangay katliamından önce *Guomindang* adına Wang Jingwei ile *ÇKP* adına Chen Duxiu'nun yaptıkları ortak açıklamada "...devrimin ortak zemini üzerinde durmaya devam etmeliyiz, karşılıklı suçlamalara son vermeli, yalanları ve saçma masalları geri çevirmeli ve karşılıklı saygı duymalıyız...O zaman her iki parti ve Çin Devrimi için de herşey yolunda gidecektir" deniyordu.

Biri çalışma diğeri ise tarım bakanı olarak iki komünist hükümete girdi. Buharin *Inprekorr*'da "...*Guomindang* bayrağını Jiang Gaishek kiliğinin eline bırakmak tamamen yanlış olurdu...Bugün *Guomindang*'ı terk etmek özellikle saçma bir politika olurdu" derken, 21 Nisan'da Stalin *Pravda*'da "...Savunulan çizgi tek doğru olandı...Jiang Gaishek'in darbesi artık güney Çin'de iki kamp, iki hükümet, iki ordu, iki merkez olacağını gösteriyor: Wuhan'daki devrim ve Nanking'deki karşı devrim... Bu o nedenle Wuhan'da militarizme ve emperyalizme karşı enerjik bir mücadele için yeniden şekillenmiş olan *Guomindang*'ın, proletaryanın ve köylülüğün demokratik diktatörlüğünün bir organı olduğu anlamına gelir...Tüm iktidarın devrimci *Guomindang*'ın elinde yoğunlaşması politikasını uygulamalıyız..." diyordu.

Komintern'le ÇKP'nin ilişkisi hiç bir zaman kopma noktasına gelmedi ama daha başından itibaren Komintern'in Çin koşullarına uygun düşmeyen önerileri yüzünden her iki tarafın da sessizce kabullendiği bir umursamazlık havası içinde sürdü. ÇKP Komintern'in önerilerine açıkça karşı çıkma yerine, bunları uygulamaya koymaktan kaçınmayı tercih etti. Komintern'le ilişkiler belki de en çok uluslararası dayanışma ruhunun gelişmesini sağladı. Öyle ki bu ruh, resimde görüldüğü gibi Japon işgaline rağmen Çin komünistlerinin faşist Franco birlikleriyle amansız bir savaşa tutuşmuş İspanyol solcularını desteklemek amacıyla İspanyolca sloganlar taşıyan pankartlarla gösteriler düzenlemesini olanaklı kıldı.

Ancak süreç bu kez de sağ *Guomindang* ile olduğundan pek farklı gelişmedi. Mayıs ayından itibaren ortaya çıkan olayların müsebbibi olarak komünistler görüldü. Jiang Gaishek'in Nanking hükümeti ile, Wang'ın Hankau hükümeti arasında ilişkiler ısınmaya başladı. Şangay'da olanlar bu kez Temmuz'da Wuhan'da yaşanmaya başladı. Komünistler ve işçiler saldırılarla karşı karşıya kaldılar ve katledildiler.

Biraz geriye dönüp 18-30 Mayıs 1927'de yapılan *EKKI* 8. Plenumu'nda tartışılanları ele almakta yarar var. Bu

Plenum öncesinde *Birleşik Muhalefet*, *SBKP* hücreleri içinde yoğun bir tartışma kampanyası örgütlemeye çabaladı. *84'ler Açıklaması* adı altında *Merkez Komitesi*'ne ve Plenum'a verilen yazıda Çin Devrimi'nde yapılan yanlışlıkların üzerinde duruldu ve o güne kadarki *Komintern* ve parti politikaları ciddi biçimde eleştirildi. Buna karşılık Stalin Nisan'da savunulan hatta aynı kararlılıkla sahip çıkıyor ve alınan kararlar bu doğrultuda gerçekleşiyordu. Hatta *EKKI* "...*Çin Komünist Partisi*...*Guomindang*'ı şehir ve kırdaki emekçi halkı kucaklayan gerçek bir kitle örgütüne dönüştürmeye koyulmalıdır" kararını alarak sorunu daha da derinleştiriyordu. *Birleşik Muhalefet*'in önderlerinden olan Troçki ise yaptığı konuşmada "...Çin köylülerine kendi bağımsız konseylerini oluşturmak yerine Wang ve şürekası gibi sol *Guomindang* önderlerini takip etmeleri halinde aldatılacaklarını açıkça söylüyoruz ve Çin işçilerine ... o nedenle, kendi işçi sovyetlerinizi kurun, bunları köylü sovyetleri ile birleştirin, sovyetleriniz aracılığı ile silahlanın" diyordu.

Bu tartışmaların yapıldığı günlerde Shangsha'da işçiler Wuhan hükümetinin ilk saldırıları ile karşı karşıya kaldılar. 14 Temmuz'da, 8. Plenum'dan 6 hafta sonra *Komintern* "...Wuhan hükümetinin devrimci rolü sona ermiştir; bu hükümet karşı devrimci bir faktör olmuştur..." kararını aldı. Ancak bununla yetinilmedi ve "...Komünistler *Guomindang*'ın içinde kalmalı... *Guomindang* üyesi olan kitleler ile daha sıkı bir ilişki kurmalıdırlar, *Guomindang*'ın bugünkü önderlerinin görevlerinden geri çağrılmalarını talep etmelidirler..." ifadeleri eklendi. Yanlışta tutarlı olunmasının da bir tarihi vardı. 8. Plenum'un son günlerinde Stalin yaptığı konuşmanda *Birleşik Muhalefet*'in de geleceği hakkında bazı önemli işaretler veriyordu: "Birileri *SBKP*'yi savaş ve işgal ile tehdit ediyorlar, birileri de bölme ile. Bu esnada Chamberlain'dan Troçki'ye kadar uzanan bir tür birlaşik cephe oluşuyor...Bu yeni cepheyi de yıkacağımızdan hiç şüpheniz olmasın." Stalin'in dile getirdiği biçimiyle olmayan cephe tek yanlı yıkıldı. Chamberlain İngiltere'de iktidarını sürdürmeye devam etti. Troçki, *Birleşik Muhalefet* önderleri ve eski *Bolşevikler* için ise sürgünler, şüpheli ölümler, işkenceler, mahkemeler ve idamlarla dolu maceralı bir dönem başladı.

Komintern ve *SBKP*'nin yanlış önerileri bununla da bitmedi. Şangay ve Wuhan katliamlarının ardından *ÇKP* yenilgiyi telaffuz etmek yerine, devrimin yeni başladığını ifade etmekle görevlendirildi. Böylelikle devrimin yükseldiği günlerde konseyler kurmayı hedeflememiş olan *ÇKP*, yenilginin yaşandığı günlerde Stalin ve Buharin'in de teşvikleri ile bu sloganı ileri sürdü, hatta 11 Aralık'da Kanton'da bir ayaklanma örgütledi. Önce sağ ardından da sol *Guomindang* hesapları yapmış olan *Komintern* önderleri, şimdi işçilerin *ÇKP*'yi hiç bir şey olmamışcasına izlemesini istiyorlardı. "Şimdi her işçi, her köylü komünistlerin doğru olanı yapmayı kavradıklarını görecektir" diyen *Komintern* yönetimi, bunun pek de geç kalmış bir saptama olduğunu göremedi. 25 Temmuz'da *Pravda*'da ve 3 Ağustos'da *Inprekorr*'da "...*Guomindang* bunalımı şimdi yeni bir sorunu ortaya çıkardı: sovyetler...Artık bugünden itibaren konseylerin kurulması sloganı doğrudur" deniyordu. Seçilmemiş ama atanmış 16 üyeli bir sözde sovyetin öncülüğündeki Kanton komünü 3 gün yaşadı ve komünistlerin katledilmeleri ile sona erdi. Böylelikle *KPD*'nin Almanya'da yaptığı hata, bu kez Çin'de tekrarlandı. Zamansız ve maddi koşulların doğru değerlendirilmediği bir ayaklanma güçlerin önemli ölçüde heder olması ile sonuçlandı.

O tarihlerde Sovyetler'deki gelişmeler parti içi iktidar-muhalefet mücadelesinin ve tek ülkede sosyalizm teorisinin oluşturulması dönemi idi. Aralık 1924'de Stalin tek ülkede sosyalizmin kurulmasının mümkün olduğunu savundu. 1925'de *Sol Muhalefet*'in Stalin'e karşı yenilgisinden sonra sonbaharda *Troyka* dağıldı, Zinovyev ve Kamenev Stalin'e karşı muhalefete başladılar. Tüm bu mücadeleler *Komintern*'de de yansımalarını buluyordu.

1926'da ise *Birleşik Muhalefet* ilk olarak kamuoyu önüne çıktı. Bu muhalefetin yayınladığı *13'ler Bildirisi* ile yönetime yöneltilen kapsamlı bir eleştiri oluştu. *13'ler Bildirisi*'nin önemli bir noktasını yönetime egemen olan bürokratik eğilimin uluslararası devrimci potansiyeli köreltiği ve *Komintern*'in demokratik işleyişini ve bağımsızlığını ihlal ettiği yönündeydi. Ancak Temmuz 1926'da yayınlanan bildiride Çin politikalarına ilişkin özel bir eleştiri yer almadı. Muhalefetin Çin sorunundaki eleştirileri daha sonraları dile getirildi. Kasım 1926'daki 7. Plenum'a komisyonlar veya tartışmalar düzeyinde katılma hakkına sahip olmayan muhalefetin, *ÇKP*'nin *Guomindang*'dan çıkması ve köylü sovyetleri kurulması yönünde önerileri olduğu biliniyordu. Aynı Plenum'da sözalan Stalin *Guomindang*'dan çıkma önerisine karşı olduğunu açıklarken "...Kanton birliklerinin ileriye doğru harekatı...toplanma özgürlüğü, grev özgürlüğü, basın özgürlüğü, özellikle işçiler için olmak üzere tüm devrimci unsurlar için örgütlenme özgürlüğü anlamına gelmektedir" diyordu. O yıllardaki gerçeklik ise bunun tam tersiydi. "... Çin Devrimi'nin tüm gidişatı, niteliği ve perspektifleri yanlışlığa mahal vermeyecek bir biçimde Çin komünistlerinin *Guomindang*'da kalmaları ve oradaki faaliyetlerini güçlendirmeleri gerektiğini gösterdi...Yoldaş Mif, Çin'de kırsal alanda hemen köylü konseyleri kurulması sloganının ileri sürülmesi gerektiğini söylüyor. Bence bu bir yanılgı... Çin'in sanayi merkezlerinde kurulmadan kırsal alanda konseyler kurulamaz." diyen Stalin yaşananların tersini ifade ediyordu. Bu görüşler 7. Plenum kararlarına geçerken, Jiang Gaishek'in 20 Mart Darbesi ve daha sonra yaşananlar hiç bir biçimde değerlendirilmemekte ve söz konusu edilmemekteydi.

Nisan 1927'de Moskova'daki muhalefet Çin için tehlike çanlarını çalarken, Stalin parti militanları önünde 5 Nisan'da yaptığı konuşmada "...*Guomindang* bir bloktur, sağı, solu ve komünistleri ile bir tür devrimci parlamentodur. Neden darbe yapılsın? Eğer çoğunluk bize aitse ve sağ bize itaat ediyorsa, sağı neden kovalım? ...Jiang Gaishek belki devrime sempati duymuyor, ama orduyu yönetiyor ve orduyu emperyalistlere karşı yönetmekten başka birşey yapamaz" diyordu. Şangay katliamı Jiang Gaishek'in neler yapabileceğini gösterdi. Stalin'in Çin konusundaki kararlı tutumunun arka planını, o dönemde geliştirilen tek ülkede sosyalizm teorisi oluşturdu. 1923 Alman Devrimi'nin yenilgisinden sonra Avrupa proletaryasının devrimci olanakları doğrultusundaki her türlü güvenini yitiren Sovyet yönetiminin, cılız bir Çin proletaryasına güvenmesi ve bunun üzerine politikalar inşa etmesi beklenemezdi. Bunun ötesinde o günkü dünya konjonktüründe Sovyetler Birliği'nin burjuva müttefiklere ihtiyacı vardı. Bu açıdan bakıldığında emperyalizme karşı mücadelede Çin küçük ve orta burjuvazisinden daha uygun müttefik bulunamazdı. Bu müttefiklere sunulan mücadeleci gücü ise silahlı ve militan Çin işçileri oluşturuyordu. Bunun da ötesinde Sovyetler Birliği içindeki muhalefete karşı mücadele eden Stalin, sonuç olarak bir ölçüde kurulmuş olan statükonun yeni bir Çin devrimi ile bozulmasını istemezdi.

Çin Komünist Partisi'nin önde gelen üyelerinin *Guomindang*'dan çıkmayı birkaç kez düşündükleri, daha sonra günah keçisi olarak 1927'de yönetimden 1929'da ise partiden uzaklaştırılan Chen Duxiu tarafından 10 Aralık 1929'da parti üyelerine hitaben yazılan açık mektupta anlatıldı. Ancak her seferinde *Komintern* yönetiminin aksi yöndeki görüşü ve disipline uyulması talebi bu düşüncelerin yaygınlaşmasını ve uygulanmasını engellemiş oldu. Chen'nin daha sonra yazdıklarından öğrenildiği gibi, Borodin komünistlerin tüm olanaklarını Kanton hükümetini güçlendirmek ve kuzeye yapılacak harekatı desteklemek için Jiang Gaishek'in askeri diktatörlüğünün hizmetine sunmalarını istiyordu. Komünistlerin Jiang Gaishek için ayrılmış olan tüfeklerden 5 bininin kendilerine verilmesi talebini ise Borodin reddediyordu. *Komintern* delegesi, işçiler ile Jiang Gaishek arasındaki bir çatışmayı engellemek için tüm silahların saklanmasını veya gömülmesini emrediyordu. Bu tam da burjuvazinin *Guomindang*'da proletaryaya kendi önderliğini dayattığı bir karar anı idi.

Shangsha darbesinden sonra olanları ise yine Chen, Borodin'in ağzından "...sizinle aynı görüşteyim, ancak Moskova *Komintern*'den çıkmamıza kesinlikle izin vermeyecektir" şeklinde aktarıyordu. Stalin uzun yıllar boyunca bu pozisyonunu değiştirmedi. Yıllar boyunca Mao ile Jiang Gaishek arasında bir anlaşma sağlamaya çalıştı ve *Çin Komünist Partisi*'nin iktidarı ele geçirmesine kadar bu partinin *Guomindang* rejimini yıkacağından şüphe duydu.

1905 Devrimi'nde Rus burjuvazisinin oynadığı gerici rol, burjuva devrimlerinin görevlerini yerine getirmek için burjuvazinin önderliğinin gerektiği fikrinin yetersizliğini gösterdi. 1912'de Lenin'in Sun Yatsen ile ilgili olarak söyledikleri henüz 1917 Ekim Devrimi'nin yaşanmadığı bir döneme denk düşüyordu. Muzaffer bir proleter devriminin yaşandığı bir dünyadaki gelişmeler ise farklılık gösteriyordu. Tarih sahnesine geç çıkan ülke burjuvaları emperyalizme veya monarşilere karşı mücadelelerinde, şehirli işçi ve yoksul emekçi tabakaların ayaklanmalarını burjuva sınırlar içinde tutabilmeyi hedefliyordu. Bu ise işçi ve emekçilerin mücadelelerinin sürekli olarak baskı altına alınması ve ezilmesi potansiyelini içinde taşıyordu. 1905 Devrimi'nden bu dersi çıkartmamış olan Stalin ve diğer *Bolşevik* önderler 1917 Nisan'ında Lenin'in tezleri karşısında infiale kapıldılar. O dönemde Lenin'in varolan durumu ve gelişmeleri son derece isabetli bir biçimde saptaması ve *Bolşevik* önderliğe rağmen tezlerine işçi kitlesinin desteğini kazanabilmesi, Stalin ve diğerlerinin *Menşevik* devrim görüşünü tarihsel olarak terkettikleri anlamına gelmiyordu. Tek ülkede sosyalizm teorisinin ilk kurbanı olan Çin Devrimi bunun bir göstergesi oldu. Bu teori daha sonra halk cepheleri politikaları ile de bütünleşerek İspanya, Fransa ve Yunanistan devrimlerinin yenilgilerine yol açacak ve karşı devrimin dünya proletaryasına galebe çalmasında araç olacaktı.

SARUHAN OLUÇ

Çin'de Sosyalizm

Yeni Demokrasi

Yeni Demokrasi Çin Devrimi'nin siyasal teorisiydi. En özlü şekliyle, 1940'da Mao tarafından kaleme alınan aynı adlı makalede açıklanan bu teori, sınıfsal ittifaklar, geçiş dönemi, toplumsal yeniden yapılanmanın ana prensipleri gibi önemli konuları içermekteydi.

Öncelikle yeni bir ulusal kültür hedefini ifade eden ve Çin Devrimi'ni dünya devriminin bir parçası olarak gören Yeni Demokrasi teorisi, adeta yeni Çin'in bir taslağıydı. Yeni Demokrasi, tüm halkın proletarya önderlerindeki ortak diktatörlüğünden oluşacaktı ve amaç doğrudan sosyalist bir toplum kurmak değildi. Küçük burjuvazi ve ulusal burjuvazinin yeni toplumda da rolleri olacaktı. Mao burada bir basitleştirmeye başvurarak tüm toplumları üçe ayırıyordu: 1) Burjuva diktatörlüğü altındaki cumhuriyetler, 2) Proletarya diktatörlüğü altındaki cumhuriyetler, 3) Birkaç devrimci sınıfın ortak diktatörlüğü altındaki cumhuriyetler. Çin üçüncü katagorideydi ve bunun Sovyet tipi proletarya diktatörlüğünden farklı olduğu vurgulanıyordu. Mao Yeni Demokrasi'yi azgelişmiş ülkelerdeki devrimin modeli olarak görüyordu. Bu devrimin siyasal örgütlenme biçimi her kademede örgütlenmiş halk toplantılarıydı. Bunlar her düzeyde kendi hükümet organlarını seçerlerdi. Ekonomik alanda altyapı, bankacılık, dış ticaret ve önemli sektörler devlete aitti. Ancak kapitalist mülkiyet kaldırılmıyordu. Tarımda ise kolektifleşme değil eşitlenme öngörülmekte, feodal mülkiyet sona erdirilirken topraklar köylülere dağıtılmaktaydı.

İktidarın İlk Yılları

1 Ekim 1949 günü, *Çin Halk Cumhuriyeti* resmen ilan edildi. Bu formalite *ÇKP* liderleri ile değişik politik grupların ulusal meclisi olan Çin Halkının Politik Danışma Konferansı tarafından yerine getirildi. Böylece Taiping ayaklanmasından beri, hemen hemen tam bir yüzyıldır süren halk ayaklanmaları ve savaşlar dönemi sona ermiş oldu. Ancak yeni iktidarın, uzun süren iç savaş ve kurtarılmış bölgeler deneylerinde yetiştirdiği kadrolara rağmen, hakimiyetini kurması oldukça zaman aldı. Bu arada Kore Savaşı ulusal birliğin pekiştirilmesinde önemli bir etken oldu. Parti örgütlerinin tüm kentlere ve kırlık bölgelere yerleşebilmesi ve ekonominin istikrara kavuşması da 1954'e kadar sürdü. Aynı yıl geçici hükümet daimiye dönüştürüldü ve yeni bir anayasa yapıldı.

İktidarın ilk yıllarında tüm kurumlarda Sovyetler Birliği'nin etkisi göze çarpıyordu. Yönetim tarzı, ekonomi, ordu, hukuk, haberleşme ve eğitim alanlarında Sovyet modeli izlendi, hatta Sovyetler Birliği'ndekilere benzer binaların inşa edilmesi ile birlikte Beijing birkaç yıl içinde Moskova'yı andıran bir görüntü edindi. Ancak Çin yönetimi ile SSCB arasındaki ilişkiler hiçbir zaman çok sıcak olmadı. Bunda kuşkusuz ki Yalta Anlaşmasına bağlı olan SSCB'nin 1949 ilkbaharına kadar Jiang Gaishek ile dostluk ve ittifak anlaşmasına sadık kalmasının rolü vardı. Sovyet büyükelçisi Jian Gaishek'e kıta Çin'indeki son sığınakları olan Chengtu ve Kvangchou'ya kadar refakat eden tek diplomattı. Bütün bunlara rağmen *ÇKP* dünya politikasında tavrını Sovyetler'den yana belirleyeceğini açıkça ilan etti. Aralık 1949'da Mao hayatında ilk kez yabancı bir başkente, Moskova'ya giderek Stalin ile görüşmelere oturdu.

Mançurya Sorunu

İki ülke arasındaki sorunların başında sınır konusu ve Mançurya geliyordu. Mao, Jiang rejiminin imzaladığı hiçbir anlaşmayı tanımayacaklarını belirtmişti. Uzun görüşmelerden sonra Mançurya'daki tesislerin Çin'e iadesi kararlaştırıldı. Çin de Moğolistan'ın bağımsızlığını onayladı ve Sovyetler Sinkiang'ı nüfuz bölgesi olarak görmekten vazgeçtiler. Ayrıca Çin, acil kalkınma programında kullanılmak üzere 300 milyon dolarlık bir kredi aldı. Otuz yıl süreli dostluk ve karşılıklı yardım anlaşması imzalandı. Anlaşmaların onaylanması ancak 1950 sonbaharında gerçekleşti. Mançurya tesislerinin iadesi ise 1952'de bitecekken, bu işlem Kore Savaşı nedeniyle 1955'e kadar uzadı.

İktidarın ilk yıllarında yeni rejimi en çok meşgul eden bir başka konu ise, Mançurya parti şefi olan Kao Kang'ın burada adeta bağımsızlığını ilan etmiş gibi davranması idi. Kao tecrübeli bir gerilla lideri olarak 1945'te bölgeye gönderilmiş, sonra da kuzeydoğu bölgesinin sekreteri olmuştu. 1949'da ise yerel hükümetin başkanlığına getirildi. Çin-Sovyet görüşmeleri başladığı günlerde Kao, Mançurya halkının temsilcileri olarak Moskova'ya giden bir heyet aracılığıyla ayrı bir ticaret anlaşması imzaladı. Mançurya'nın açık Sovyet etkisi altında olduğu bir sırada, Moskova'ya övgüler yağdıran Kao, özellikle Kore Savaşı'nın bu bölgeye taşma eğilimi gösterdiği dönemde önemli bir sorun oldu. Kao sorununun çözülmesi ve Mançurya'nın tam denetim altına alınması ancak 1954'te mümkün oldu.

Çin Devrimi 20 yıl süren bir savaştan sonra kazanıldı. Bu savaşın Mao tarafından tayin edilen stratejisi herhangi bir sınıf ya da kesimin, ölesiye bir mücadeleye sevkedilecek şekilde hırs ve militanlığının kışkırtılmasından çok, ezilen halk içindeki bütün kesimlerin çıkarını gözeten bir cephe oluşturmaktı. Böylesi bir strateji, köylülüğün ve geleneksel toplum içersinde emperyalist saldırı karşısında kendi hayat tarzlarını korumak isteyen diğer kesimlerin muhafazakâr güdülerinin devrim için seferber edilebilmesini mümkün kıldı. Ancak zafer sonrasında Çin'in kendisini içinde bulduğu iktisadi durum vahimdi. Sınai üretim 1936'dan 1949'a yüzde 56, tarımsal üretim ise yüzde 25 ila 30 oranında düşmüştü. Sorun sadece toplam üretim de değildi; savaşın yol açtığı bütün kıyıma karşın, toplam üretim düşerken nüfus artmaya devam etmişti. Öyle ki, Çin'in geleneksel tarımının yüksek verimine karşın, nüfus geleneksel yöntemlerle beslenemez hale gelmişti. Dolayısıyla, sanayileşme, sırf beslenme

36 Çin'de Sosyalizm

gerekleri bakımından bile, komünistler için yalnızca ideolojik ve pragmatik açıdan merkezî bir rol oynayan bir sorun değil, bütün Çin için bir hayat memat sorunuydu. Oysa Çin, savaş öncesinde bile sanayileşmişlik açısından son derecede geri bir ülkeydi. Savaşın yol açtığı tahribat hesaba katılmadığında bile, 1936'daki toplam üretimle, örneğin demir çelik gibi kilit bir sektörde, kişi başına ABD'nin yaklaşık 480, Japonya'nın 47 kiloluk yıllık üretimine karşılık, 1949'daki nüfusla Çin'de ancak yılda 3 kilodan az demir çelik üretilebilirdi. Mao önderliğindeki ÇKP'nin en büyük başarısı, devrimi gerçekleştirmeyi mümkün kılmış örgütlenme tarzını, ülkenin teknolojik geriliğini ikame edebilecek bir üretici güç haline getirebilmesi oldu. İç savaş ve devrim sırasında geliştirilmiş ve temelde ikna yöntemlerine dayanan birleşik cephe politikaları terkedilmeden, emperyalistlerin "coğrafi bir niteleme"den ibaret saydıkları Çin, uzunca bir süre için kendi kendine yeterli bir iktisadi sistem haline gelmeyi başardı.

Sosyalist Kuruluşun Başlangıcı

Devrim ertesinde Çin'deki 1949-1952 arasındaki ilk dönemde büyüme oranı yılda yaklaşık yüzde 10 idi. Esasen sanayisi çok zayıf bir ülke olan Çin'in, yıllar süren savaşlarla büsbütün harap olmuş ekonomisini canlandırmak hiç de kolay değildi. 1949'da yeni iktidara miras kalan ekonomik sorunlar sadece tek yanlı bir ekonomik yapılanma ve tarım ekonomisinin çökmüş olması değildi. Ayrıca savaş sonundan itibaren hızla artan ve *Guomindang* rejiminin son nefes borusu görevini gören enflasyon vardı. Ayrıca tabiî afetlerin ve İç Savaş koşullarının yarattığı tahribat da bu sorunlara ekleniyordu. Öncelikle tüm para ve kredi işleri denetim altına alınarak enflasyon önlendi, ulaştırma sektörü yeniden düzenlendi, barajlar kullanılır hale getirildi, sanayi işlemeye başladı. Bir tarım reformu gerçekleştirildi, devlet sanayi ve ticaretteki denetimini artırdı.

Kırsal kesimde toprak reformu üç temel aşamadan geçti. İlk aşamada toprak ağalarının arazileri köylülere dağıtıldı, bizzat çalışmaları ve hain olmamaları koşuluyla toprak ağalarına da geçimlerini sağlayacak kadar toprak bırakıldı. 1952'ye kadar süren bu aşamadan sonra Çin bir küçük üreticiler ülkesi haline geldi. 400 milyon köylü dağıtımdan yararlandı. Ne var ki amaç tarımda kolektifleşmeyi sağlamaktı. Bunun için daha ilk aşamada kooperatifler ve çalışma ekipleri teşvik edildi. Bu ekipler daha önceleri de geçici olarak örgütlenmiş ve sınanmıştı. Özellikle işin yoğun olduğu ekim ve hasat günlerinde genellikle beş hane işgücü,

çekim hayvanları ve tarım araçlarını birarada kullanarak çalışmanın hızla tamamlanmasını sağlıyordu. Bunlar süreç içinde daimi ekiplere dönüştürülmeye başlandı. Yaklaşık on hane hayvanlarını ve tarım aletlerini bir araya getiriyor, yıl boyunca tarım üretimi için birarada çalışıyorlardı. Üyeler çalışmalarına göre ödüllendiriliyor ve isterlerse ortak araziden kendi paylarını çekerek ayrılabiliyorlardı. 1952'de hanelerin yüzde 40'ı bu tür üretim ekiplerine üye olmuşlardı. 1949-1952 arasındaki toprak reformu anti feodal bir sınıf mücadelesi ve bir eğitim süreci olarak tarımda kolektifleştirmenin maddî temellerini yarattı.

Çin 1949'da ağır sanayiden hemen hemen tümüyle yoksundu. Japonların işgal sırasında geliştirdikleri Mançurya'daki ağır sanayi tesisleri Sovyetler tarafından sökülüp götürülmüştü. Anshan'daki çelik fabrikasında Japon işgali döneminde yaklaşık 923 bin ton olan çelik üretimi, 1949'da 158 bin tona düşmüştü. Tarımda olduğu gibi sanayide de 1949-1952 arası, elde ne varsa işler hale getirmeye çalışmakla geçti. Madenler ve demiryolları işler hale getirildi. 1949'da demiryollarının yarısı, kömür üretiminin yüzde 80'i, su, gaz, elektriğin yüzde 57'si yabancıların denetimindeydi. Bunların geri alınması önemli bir adımdı. Bankalardan, Japonlar'dan ve *Guomindang*'dan ele geçirilen altınlar ve mallar ile, 1949'a kadar yabancıların denetiminde olan gümrük gelirleri bir ilk sermaye oluşturdu. Altyapı ve iletişim bir miktar tazminat ödenerek devletleştirildi.

1949-52'deki toprak reformu aynı zamanda dev bir yeniden eğitim kampanyasıydı. Milyonlarca köylünün okuma-yazmaya teşvik edilmesinin yanısıra, şehirli aydınların köylere gönderilerek ülkenin katı gerçekleri içerisinde kendilerini eğitmeleri de öngörülmüştü. Ne var ki bu amaç istenilen şekilde gerçekleşmedi.

Kampanyalar

1949-1953 arasında partinin faaliyeti halkın ideolojik dönüşümüne yönelikti. Her devlet kurumunda, her okulda, her işyerinde, her mahallede, her sokakta ve her köyde her aileden en az bir kişinin katılımının zorunlu olduğu bilgilendirme ve tartışma toplantıları düzenlendi. Hedef mümkün olan en geniş kesimin Marksist eğitiminin tamamlanmasıydı. Tartışmalar evrimcilik, Darwinizm, toplumun ve bireyin zihinsel ve fiziki gelişiminde çalışmanın rolü gibi konular etrafında sürüyordu. Daha sonraları feodalizm, emperyalizm ve bürokratik kapitalizme ilişkin teorik çalışmalar ön plana çıktı. Yeni bir toplumun inşası sorunları ise en son ele alındı.

Bu dönemde çok sayıda gençlik, öğrenci, kadın, mahalle, sokak derneği ve sendikanın kuruluşu teşvik edildi. Öte yandan köylüler bir yandan kooperatiflerde örgütlenirken, diğer yandan da kurdukları çeşitli derneklerde dayanışma faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Bu dönemin bir diğer özelliği ise kendi güçlerinin bilincine varmasını sağlamak amacıyla parti kadrolarının önderliğinde ve inisiyatifinde çok sayıda miting, gösteri ve toplantı düzenlenmesiydi.

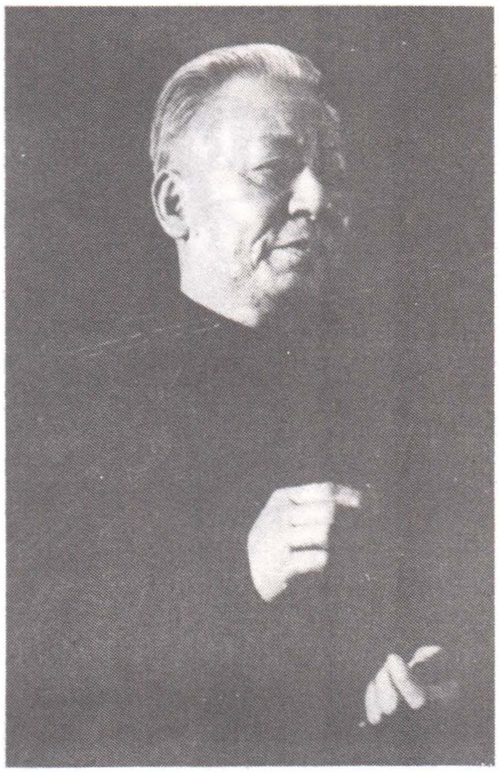
Kitle kampanyalarının sloganları oldukça basit ifade edilmişti ve halkın hedeflenen amacı kolaylıkla anlamasına yönelikti. Karaborsanın ortadan kaldırılması, böceklerin, farelerin ve sineklerin yok edilmesi amacıyla başlatılan kampanyalar devrimci coşkuyu geliştireceği iddia edilen motif ve sloganlarla bezenmiş bir halde sürdürüldü.

Karşı Devrimcilerle Mücadele

21 Şubat 1950'de yürürlüğe konulan bir yasayla karşı devrimcilere karşı mücadele başlatıldı. Yıl boyunca geniş çaplı tutuklamalar yapıldı ve kitle davaları açıldı. Basının üçte ikisi bu konuya ayrıldı. Karşı devrimcilerin kimler olduğu ve tespit edildiklerinde neler yapılması gerektiği uzun uzun anlatılıyordu. Yazılı basının yanısıra karikatür, resim, fıkra ve hatta plastik sanatların ana teması karşı devrimcilere karşı mücadele idi. Bütün kamu kuruluşlarında, okullarda, mahallelerde, fabrikalarda "karşı devrimcileri temizleme komiteleri" kuruldu. Bu komiteler gizli servis ve milisle işbirliği içinde çalışıyordu. İhbarlar, keyfi idamlar ve geniş çaplı tutuklamalar nedeniyle bir dehşet havası doğdu.

Sadece Şangay'da binlerce kişi tutuklandı. Tutuklananlar onbinlerce izleyicinin önünde, binlerce kişilik jüriler tarafından yargılandılar. Sanıklar tek tek değil, aynı suçu işledikleri gerekçesiyle toptan yargılanıyorlardı. Ölüme mahkum edilenler kalabalığın önünde kafalarına kurşun sıkılarak derhal öldürüldüler. "Karşı devrimcileri temizleme kampanyası" özellikle ekonomik alanda gündeme getirilen uygulamalara karşı açık veya gizli her türlü muhalefeti yok etmeyi veya etkisizleştirmeyi başardı.

1951'de başlayan San Fan'ın (üç anti-kampanya) esas hedefi yağmalara, bürokratizme ve çürümeye karşı mücadele idi. Şehirlerde suistimallere karışan parti üyelerine karşı bir kampanya yürütüldü. Birçok partili rüşvet alıyor, kamu fonlarını zimmetine geçiriyor ve devlet denetimindeki kapitalistlerle işbirliği yapıyordu. 30 Nisan 1952'ye kadar süren bu kampanya tabanın denetimini, otoritenin tek elde toplanmasının engellenmesini, yukarı kademelerle kolayca ilişki kurulmasını, eski alışkanlıkların giderilmesini yani esas olarak parti ve devlet kadrolarını hedefleyerek sürdü.

LİU SHAOQİ (1898-1974)

Kültür Devrimi sırasında sosyalizme ihanetle suçlanıp devlet başkanlığından azledilen Liu Shaoqi, 1898'de, Hunan eyaletine bağlı Ning-nsiang'da bir toprak ağasının en küçük çocuğu olarak doğdu. Changsha'da orta öğrenimini bitirdi. 1918'de Kuzey Çin'de Fransızca eğitimi gördüğü sırada *Sosyalist Gençlik Birliği*'ne katıldı. Ardından Moskova'da öğrenimine devam etti. Moskova'dayken yeni kurulan *ÇKP*'ye üye oldu.

1922'de, iki yıl kaldığı Moskova'dan Çin'e geri döndüğünde Birinci Ulusal Emek Kongresi'nin örgütlenmesi çalışmalarına katıldı. Hemen ardından Mao'ya yardımcı olarak Hunan Sekreteryasına atandı. Aynı yılın sonlarına doğru, Kiangsi-Hunan sınırındaki Anyuan kömür madenlerindeki başarılı grevi örgütledi. Bu tarihten itibaren işçi hareketlerinin örgütlenmesi ile uğraştı.

Mayıs 1925'de, Bütün Çin Emek Federasyonu'nun başkan yardımcılığı ve 1926'da Üçüncü Ulusal Emek Kongresi'nde genel sekreterlik yapmaya başladı. 1927'de *Guomindang ÇKP* ayrışması ve ardından *Guomindang*'ın *ÇKP*'yi illegal ilan etmesi üzerine yeraltı çalışmalarına katıldı ve *ÇKP* Merkez Komitesi'ne seçildi. 1928 ortalarında İşçi Şubesi'nin yönetmeni ve Mançurya Eyalet Parti Komitesi'nin sekreterliğini yaptı. 1931'lerden sonra Çin komünist hareketinin odak noktası şehirlerden köylere kaydığında Şangay'da yeraltı örgütlerinde kaldı ve Japonların Mançurya ve Kuzey Çin'deki saldırılarına karşı düzenlenen ayaklanmalarda görev aldı. 1932'de Mao'nun Kiangsi'deki güçlerine katıldı ve Bütün Çin Emek Federasyonu'nun bu kez başkanlığını yapmaya başladı. 1934'de 6. Merkez Komite'nin Politbüro'suna seçildi. Uzun Yürüyüş'ün ortalarında Mao'nun kuvvetlerinden ayrılarak, Japonlara karşı daha fazla güç toparlayabilmek için Beijing'e gitti. 1936'da partinin Kuzey Çin Bürosu sekreteri oldu.

1939 ortalarında Parti Genel Merkezi'nde verdiği *Nasıl İyi Bir Komünist Olunur?* adlı derslerle örgütçülükteki tecrübesini sergileyen Liu Shaoqi, giderek parti içinde önemli teorisyenlerden biri haline geldi.

1943 yılında *Halkın Devrimci Askeri Konseyi*'nde başkan yardımcısı ve Merkezi Sekreterya'nın sekreteri olan

Bunun yerini alan ve 1952'de başlayan Wu Fan (beş anti-kampanya) ise alkolizm, sahtekarlık, vergi kaçakçılığı, devlet mallarının kişi yararına kullanılması, devletin ekonomik politikalarına ilişkin sırların açığa vurulması, karaborsacılık gibi konuları içeriyordu. Bu kampanya ticaret ve sanayi burjuvazisini de hedef alıyordu. Sertliği nedeniyle "kaplan avı" adıyla da anılan bu kampanya 13 Haziran 1952'de sona erdi. 7 büyük şehirde 450 bin işletme denetlendi ve bunların yüzde 76'sının irili ufaklı suistimal olaylarına karıştıkları tespit edildi. Bu kampanyalar, örgütlenen sokak komiteleri tarafından yürütülüyordu. Bu komiteler sonraki yıllarda mahalli bir güvenlik gücü olarak varlıklarını sürdürdüler. Her sokak ve her kişi kitlesel halde yapılan soruşturma kampanyalarına katıldı. Toplantılar düzenlendi ve şüpheliler sorguya çekilip, teşhir edildiler.

Dönem sonunda Çin ekonomisi savaş öncesi duruma erişti. 1943'de 58,6 milyon ton olan kömür üretimi 1949'da 32,4 milyon tona düşmüş, 1952'de ise 66,49 milyon tona ulaşmıştı. Aynı yıllardaki çelik üretimi de 893 bin ton, 158 bin ton ve 1 milyon 349 bin ton; çimento üretimi 2,14 milyon ton, 660 bin ton ve 2,86 milyon ton; elektrik üretimi ise 6900, 4310 ve 7260 milyon kilovat saat olarak gerçekleşiyordu.

Planlı Ekonomi

1952-1957 arasındaki ikinci dönemde Çin'in Birinci Beş Yıllık Plan'ı uygulandı. Bu sürede yıllık büyüme hızı yaklaşık yüzde 7 civarında gerçekleşti. 1952'de ekonominin kendini savaş tahribatı sonrasında toplamasının ardından 259 milyonu bulan insani işgücünün sektörlere dağılımı şöyleydi: Tarımda 199,9 milyon; fabrikalar ve madenlerde 3,5 milyon (1949'da modern sanayide sadece 1 milyon işçi çalışıyordu); inşaat dahil küçük işletmelerde 13,5 milyon; ve ticarette 25,2 milyon; hükümete bağlı idari işlerde 7,6 milyon; diğer işlerde 9,6 milyon.

1953'te yürürlüğe giren Birinci Beş Yıllık Plan'da sanayiye ağırlık verilmesi kaçınılmaz bir gelişmeydi. Aynı dönemde sanayi alanında ciddi bir modernleşme ve kapasite artışı gerçekleşti. Geniş bir teknisyen ve vasıflı işçi kuşağı yetişti. Ara malları sanayinin eksikliğine, planlama zorluklarına, yüksek maliyetlere rağmen 1957'ye kadar sanayi sektörü yüzde 12'lik bir büyüme gösterdi. Toplumsal üretim içinde yatırımların payı 1953'de yüzde 12 iken, bu oran 1957'de yüzde 20'ye çıktı.

Çin'in sanayileşme sürecinde bir çeşit devlet kapitalizmi uygulandığı söylenebilir. Devlet bazı hallerde özel kapitalist işletmelere yatırım yaparak iştirakler oluşturdu, bazı durumlarda mukavele ile devlet ve özel kuruluşlar arasında ortaklıklar kuruldu, kimi halde ise özel şirketler devletleştirilirken bunların eski sahipleri uzun yıllar yönetici sıfatını muhafaza ederek,

Yıllarca süren iç savaş ülke kaynaklarını tüketen, sefalet ve yoksulluğu iyice arttıran bir yıkım halini doğurdu. 1949'da kömür, çelik, elektrik, pamuk, soya ve tahıl üretimi önceki yıllara oranla yaklaşık yüzde elli düştü. Genel iktisadi zorluklara bir de ülkeyi iç savaş yıllarında terkedenlerin geri dönmesi, ulusal ordunun güçlendirilme ve beslenmesiyle eski rejim yanlılarıyla mücadele olanaklarının geliştirilmesi gereği de eklenince, zaten iç savaş yıllarında Çin parasının uluslararası pazarlarda satın alma gücü komik bir dereceye indiği için dış ticaret ve ithalat hemen hemen olanaksız hale geldiğinden, halkın günlük beslenme ve yaşama koşullarının iyileştirilmesi yeni yönetimin çözmesi gereken en temel sorunlardan biriydi. Açlık ve sefalet öyle bir boyut almıştı ki, büyük şehirlerin çöplükleri birer yağma merkezleri haline geldi.

Liu, bu sayede Çin'deki komünist hiyerarşi içinde en güçlü kişi haline geldi. Haziran 1945'de artık Parti'nin sözcüsüydü, 7. Parti Kongresinde en kritik konuşmayı da o yaptı: "Parti Üzerine." II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği günlerde Mao ile Jiang Gaishek, Zhangking'de konuşmak üzere buluştuklarında, Liu fiilen başkanlık görevini üstlendi.

1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti kurulduğunda, yeni hükümetin başkan yardımcısı oldu. Kısa sürede Çin'in dış politikasında söz sahibi oldu, ayrıca Çin'in Sovyetler Birliği modeline dayalı sanayi gelişim planlarını oluşturmakta kilit adam haline geldi. Bu nedenle Çin-Sovyet Dostluk Kuruluşu'nun başkanı oldu ve Ekim 1952'deki Sovyet 19. Parti Kongresi'ne Çin delegesi olarak katıldı.

Ağustos 1954'de 1. Ulusal Halk Kongresi'nde, Daimi Komite başkanı seçildi. Etkisi sadece devlet kademelerinde sınırlı kalmadı, parti içinde de yaygınlaştı, 1956'da ikinci adam haline geldi. Mayıs 1958'de 8. Parti Kongresi'nin ikinci oturumunda, ikinci beş yıllık ekonomik planın genel çizgilerini açıkladı. Mao'nun yerine devlet başkanlığı görevini yürüttüğü *İleriye Büyük Atılım* sırasında, planda hedeflenen sanayileşme hızına yaklaşılamadığı anlaşıldı. Bu nedenle bu politikalara karşı çıkmaya başladı ve Mao'nun şiddetle karşı çıktığı politikalarında ısrar ederek, çiftçilere özel ekili alanlarda üretim yapma izni verme yoluyla tarımı yeniden canlandırmaya çalıştı. Aralık 1964'te görev süresi yeniden uzatıldıysa da, 1966'da *ÇKP*'nin Merkez Komitesi toplantısında Mao ile Lin Biao tarafından burjuva revizyonizmini savunmak ve kapitalizmi yeniden kurmaya çalışmakla ağır biçimde suçlandı.

Ekim 1968'de devlet başkanlığı da dahil olmak üzere bütün görevlerinden azledilerek, kurulduğu 1921 yılından beri üyesi olduğu *ÇKP*'den atıldı. Çin'deki devrimci mücadeleyi "zamansız ve maceracılık" olarak niteleyen Liu, Çin'in Hruşçov'u olarak suçlandı.

Liu Shaoqi'nin ölümü 31 Ekim 1974 günü Çin resmi organlarınca duruldu. Deng Xiaoping'in iktidara geçişinden sonra saygınlığının iadesi için çalışmalar yapıldı.

faiz de dahil olmak üzere çalışanlardan daha fazla gelir elde ettiler. Bu dönemin kapitalistleri son derece sıkı bir denetim altında, yeni bir yatırım fonu oluşturamayacakları tarzda çalıştılar. Bir kısmı sözkonusu koşullarda işlerini terketti, fakat azımsanmayacak bir bölümü güvenilmez "ulusal burjuvazi" olarak kalsalar dahi çalışmayı sürdürdüler.

Tarım ekonomisi yatırım kaynaklarından ulusal ekonomideki ve toplumsal yapılanmadaki ağırlığına denk düşen oranda pay alamadı. Bunun nedeni iktidar partisinin tarım üretiminde yüksek büyüme oranlarını hedeflememesi değildi. Tarımsal üretimin artması hedefine büyük ve yeni yatırım kaynaklarının sağlanması ile değil, varolan kaynakların daha akılcı değerlendirilmesi ile ulaşılabileceği fikri yaygındı. Mao'nun ifadesi ile "ülkede egemen olan ilişkiler içinde işbirliğine büyük makinelerin kullanımından daha fazla ağırlık verilmeli" idi.

1952'den sonra kooperatifler ve yardımlaşma ekipleri yoluyla kolektifleşme hızlandırıldı ve 1958'de komünler kuruldu. Bu gelişim planlanandan çok daha hızlı gerçekleşti. Bu arada zengin köylüler de komünlere içeriden muhalefet ettiler. Ayrıca akraba feodalizmi yıllar boyu sürdü ve yoksul köylülere karşı örgütlü biçimler aldı. Hele bunların bir kısmının partiye sızmaları, komün ve kooperatiflerde yönetici veya muhasebeci olmaları daha ciddi sorunlar yarattı. Fakat bu gelişme daha 1953'te gözlendi. Birçok yardımlaşma ekibi daha iyi araç gereçlere, hayvanlara ve üretim bilgisine sahip olan zengin köylülerin denetimine geçti.

Öte yandan küçük köylü işletmeciliğinin kapitalizmi ürettiği tespiti partide tartışılan konuların başında yer aldı. 1953-54 dönemindeki kapitalizme tedrici dönüş eğilimleri 1955 tarihli bir raporda şöyle ifade ediliyordu: "Küçük üretim her gün, her saat, aralıksız bir şekilde kapitalizmi ve burjuvaziyi kitlesel bir şekilde geliştirmektedir." Bu tespitler üzerine tarımda kolektifleştirmenin ikinci adımı olan, daha üst düzeyde kooperatifçiliğin geliştirilmesi 1955 ve 1956'da hızlandırıldı.

Alt düzeydeki kooperatifler genellikle 20 ila 40 haneden oluşan, üye gelirlerinin hem harcanan işgücü hem de ortaya konulan topraktan alınan paylardan oluştuğu örgütlenmelerdi. 1950'lerin ortalarında hız kazandırılan gelişkin kooperatifler ise 100 ila 300 haneden, alt düzeydeki kooperatifin birleştirilmesiyle oluşturulan örgütlenmelerdi. Burada, toprak payı geliri kaldırılmıştı. 1956'nın sonunda kırsal kesimde temel birim haline gelen üst düzey kooperatifleri tüm hanelerin yüzde 88'ini kapsıyordu. Bunlar fazla işgücünü altyapı işleri için kullanılmak üzere emiyor ve uygun ekonomik ölçekten dolayı üretimi artırıyordu. Böylelikle tasarruflar yükseliyor ve bir sosyal güvenlik sistemi oluşuyordu. Kooperatif emeği ile sulama, ağaçlandırma kampanyaları ve toprak tasfiye işleri gerçekleştirildi.

Tüm bu tedbirlere rağmen tarım üretimi uzun yıllar istenilen ölçüde artmadı. Aynı dönemde, örneğin tahılda yalnızca yüzde 1.5 olan yıllık üretim artışı kentleri beslemeye yetmedi. 1950'lerin ortalarına gelindiğinde birkaç temel sorun kendini göstermeye başladı. Ağır sanayi, hafif sanayi ve tarım arasındaki öncelikler sorunu, maddi ve manevi müşevvikler sorunu ve giderek koltuklarına yerleşen ve kalabalıklaşan bir bürokrasi sorunu.

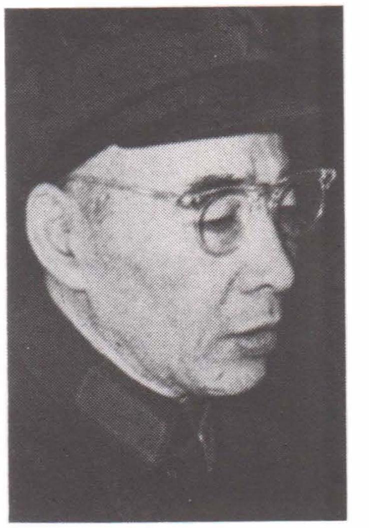
Birinci Beş Yıllık Plan ve Sovyet Modeli

Birinci Beş Yıllık Plan'ın ağır sanayinin gelişmesine yönelik olan kısmının ötesindeki noktalarda da Sovyetler Birliği'ne benzer önlemler vardı. Bu dönemdeki en önemli slogan "Sovyetler Birliği'nden öğrenmeli!" idi. Sovyetler Birliği'nin Çin yönetimi ile bir yardımlaşma anlaşması imzalamış olması da bu süreci etkileyen bir faktördü.

Benzerlikler sadece yatırım planlamasında değil, üretim sürecinin örgütlenmesinde de görülüyordu. Örneğin fabrikalar teorik olarak ilgili parti komitesine bağlı olmalarına rağmen pratik olarak tek kişi yönetimi egemendi. Bunun ötesinde işyerlerinde kişisel maddi teşvik yöntemleri kullanılıyor, parça başı ücret ve yöneticiler için prim sistemi uygulanıyordu. Kullanılan planlama yöntemi de Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi malzeme bilançosuna dayanıyordu.

Bu gelişme modeli nicelik olarak iyi son ıçlar üretse de ekonomik, toplumsal, siyasal ve ideolojik alanlarda ikilikler yaratıyordu. Mao bu gelişmeleri 1957'deki Parti Kongresi'nde yaptığı "10 Büyük İlişki" başlıklı konuşmasında ve "Halk Arasındaki Çelişkilerin Doğru Ele Alınması" adlı makalesinde eleştirdi.

Mao bu eleştirilerinde hafif sanayi ve tarımın gelişmesine daha fazla ağırlık verilmesi gerektiğini dile getiriyordu. Ancak bu eleştiriler ağır sanayiye öncelik tanınmaması anlamına gelmiyordu. Mao hafif sanayinin gelişmesinin, ağır sanayinin gelişimi için olmazsa olmaz koşul olduğunu ileri sürüyordu. Hafif sanayinin gelişimi ile artacak olan tüketim maddeleri köylülerin daha kolayca fazla üretim yapmalarını sağlardı ve bu zemin üzerinde ağır sanayi gelişebilirdi. Buna karşılık ağır sanayinin çok fazla gelişmesi ise köylülerin ve büyük olasılıkla işçilerin bir kısmında sömürüldükleri intibaını uyandırırdı. Bu ise üretimi ve sanayileşmeyi olumsuz etkilerdi. Mao'nun tarım, hafif ve ağır sanayi arasındaki ilişkiyi çözümlemesi sadece üç sektör arasındaki ekonomik bir eşitlik kurmanın teorisi değildi. Bu çözümlemenin esas eksenini sanayileşme döneminde sanayileşme ile tarımın öznesi olan proletarya ile köylülük arasındaki ilişki, yani siyasal bir yaklaşım oluşturuyordu. Sanayileşmenin sonucu olarak

LİN BİAO (1907-1971)

Çin'in önemli askeri liderlerinden, *Kızılordu*'nun saha komutanı, ölümünden önce Mao'nun yerine geçeceği düşünülen Lin Biao 5 Kasım 1907'de Hupeh Eyaleti'nde doğdu. Babası küçük bir toprak sahibiydi. İlk öğrenimini köy okulunda, orta öğrenimiyse Wuchang'da yaptı. 1925'de mezun olduktan sonra *Sosyalist Gençlik Birliği*'ne katıldı. Yine 1925'de, Whampoa Askeri Akademisi'ne kaydolarak askerliğe ilk adımını atmış oldu. Jiang Gaishek'in Temmuz 1926'da toprak ağalarına karşı başlattığı Kuzey Seferine katılmak için Akademi'den ayrıldı. Eğitiminin kısalığına rağmen, askeri cesareti sayesinde adı aakerlik alanında hızla yayılmaya başladı. 1927'de Jiang Gaiahek tüm gücünü komünistlere karşı seferber ettiğinde Lin Biao, komünistlerle birlikte Jiang Gaishek'e karşı başlatılan Nanchang ayaklanmasına katıldı.

1928'de Mao'nun Çin'in güneyindeki dağlık bölgesindeki ordusuna katıldı. 1928-1934 arasında Kiangsi Eyaleti'nde komünistlerin kontrolu altındaki bölgenin genişlemasina va milliyetçilerin saldırılarına karşı bölgenin savunulmasına önderlik etti. 1934'da komünistler *Guomindang*'ın saldırıları karşısında bölgeyi terkettiklerinde, Lin Bieo'nun 1. Kolordusu sonradan Uzun Yürüyüş adı verilecek deatenaı geri çekilişi gerçekleştirdiler. 1937'de Çin-Japon aaveşı sırasında *Kızılordu*'nun üç tümenine komutanlık yapmaya başladı. Bir yıl aonra yaralanarak, tedavi edilmek üzere -ilk ve son kez Çin'in dışına çıkarak- Moskova'ya gitti. 1943'de Yenan'daki Askeri ve Siyaal Akademi'de yöneticiliğe getirildi. 1945'de Çin-Japon savaşı bitmeye yüz tutmuşken, *ÇKP* Merkez Komitesi'ne seçildi. II. Dünya Savaşı sona erip, Çin'de iç aavaş başladığında Lin Biao tekrar askerliğe döndü ve Mançurya'daki 4. Saha Ordusu'nun komutanı oldu. Gerilla taktiklerina göre yönattiği ordusu 1948 sonlarına doğru 100 binden 800 bina yükseldi.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra Parti ve hükümet içinde giderek yükseldi; 6 eyaletin yönatimiyla görevlendirildi. 1954'de Devlet Konseyi'nde başbakan yardımcısı va Ulusal Savunma Konseyi'nde başkan yardımcılığı yaptı. 1955'da *ÇKP* Politbüro'suna, 1958'de ise Politbüro Daimi Komitasi'na seçildi. Eylül 1959'da görevinden uzaklaştırılan Peng Dehuai'nin yerine savunma bakanlığı yapmaya başladı. Savunma bakanlığı döneminde askerlarin siyasi eğitimine önem vermesi, 1960'da Kültür Devrimi'nde yönetimindeki ordunun örnek gösterilmasina neden oldu.

Lin Biao'nun, Mao'nun tak halefi oluşu rasman onaylanmışken, 1971'da uçağı Asya içlerinde "düştü." Ölüm nadani henüz aydınlanmamış Lin Biao için öne sürülen iddialardan birisi, Mao'ya karşı hazırladığı başarısız bir askeri darbe girişiminin ardından suikaste kurban gitmesi. Resmi açıklamaya göreyse, "normal" bir uçak kazaaı.

36 Çin'de Sosyalizm

1950'lerde sahnelenen bir oyundan bir sahne; Yi azınlığının Uzun Yürüyüş sırasında Kızılordu'ya verdiği desteği gösteriyor. Çin Devrimi'ne aktif olarak katılan aydınların çoğunun üslup ve duyarlıkları 1919'daki 4 Mayıs hareketinin belirlediği ortamda şekillenmişti ve kısmen Lu Xun'un etkisiyle geliştirilmiş, zaman zaman sinizme ve karamsarlığa varan, hatırı sayılır bir eleştirellik dozu içeriyordu. Ancak sözkonusu aydınların komünist rejim altında bu eleştirelliği özgürce ifade edebildikleri yegâne ortam 1942'deki Birinci Düzeltme Kampanyası'ndan önce Yenan olmuştu. Ancak buna rağmen Guomindang'ın terörüne ve özellikle de Batı'da aydınlar üzerine piyasa aracılığıyla uygulanan örtük sansür biçimlerine maruz kalan aydınlar, açıkça rejime muhalefet etmektense, rejim içersinde kalarak özgürlük alanlarının sınırlarını genişletmeye çalışmayı tercih ettiler. Örneğin Lao She savaş yıllarını Chongqin'de Guomindang propagandası yazarak geçirmişti. Çekçek adlı romanı İngilizce'ye çevrilip bir bestseller olduktan sonra 1946'da Amerika'ya davet edildi. Ancak Amerika'ya vardıktan sonra, çevirinin tamamen bir tahrifattan ibaret olduğunu gördü. Kendi yazdığı roman sevgilisi ölmüş, kamburlaşmış, belsoğukluğundan muzdarip çekçekçi kahramanın izmarit topladığı bir sahneyle bitiyordu. Oysa İngilizce çevirinin son cümlelerinde sevgilisini kollarında taşıyan kahraman şu cümlelerle betimleniyordu: "Sevgilisi yaşıyordu. Kendisi yaşıyordu. Özgürdüler." Buna rağmen Lao She üç yıl ABD'de kaldı. Ancak 1949'da, muhalif olduğu komünistlerin yönetimi ele geçirmekte oldukları konusunda hiçbir kuşkunun kalmadığı bir sırada, yine de Çin'e dönmeye karar verdi ve döner dönmez yarı resmî bir kuruluş niteliğindeki Tüm Çin Edebi ve Sanatsal Çevreler Federasyonu'na katıldı. İlk yazdığı denemelerden birinde Amerika'nın faşizme doğru sürüklenmesi sürecini tahlil etti ve bütün Çinlilerin dünyadaki iki büyük kamp arasında seçimlerini yapmaları gerekliliğini vurguladı. Ancak Çin'de de bu dönemde, Çin'in "feodal törelerinin yoz ve nahoş yönlerinin anlatılması" emperyalizme hizmet eden bir tercih olarak görülüyordu. Lao She'nin gençlik hikâyelerinden biri filme alındığında, Parti talimatları gereğince sonu mutlu olacak bir şekilde değiştirildi.

ÇİN'DE 1953-1957 ARASINDAKİ YATIRIMLARIN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI

	1953 (yüzde)	1957 (yüzde)
Modern sanayi kollarına yapılan brüt yatırımların tüm yatırımlara oranı	54,5	61,1
Bu oran içinde ağır sanayi payı	24,5	36,9
Hafif sanayi, modern taşımacılık, hizmet sektörü vs. payı	30,0	24,2
Küçük üretim	45,5	38,9
Küçük üretim oranı içinde tarımın payı	26,2	25,2
İnşaat, ticaret vs. payı	19,3	13,7

köylülerin sömürüldüklerini hissetmeleri halinde Çin Devrimi'nin temelini oluşturan işçi sınıfı ile köylülük arasındaki ittifak bozulacaktı ve bunun son derece tehlikeli sonuçları olacaktı. Sovyet etkisi altında geliştirilmiş olan Birinci Beş Yıllık Plan'da bu tehlikeleri sezen Mao, bu yöndeki yanlışların giderilmesi gerektiğini savunuyordu.

Mao bunun ötesinde Sovyet tipi sanayileşmenin ülkenin çeşitli bölgeleri arasında bir eşitsiz gelişmeye yol açacağını ileri sürüyordu. Böylelikle devrim öncesinde de gelişkin bir altyapıya sahip olan Çin'in kıyı bölgeleri ile Mançurya'da yatırımların aynı hızla sürmesi halinde devrimin esas temelini teşkil eden Çin'in iç bölgeleri aleyhine bir gelişme olacaktı. Mao o nedenle iç bölgelerdeki yatırımların hızlandırılması gerektiğini ileri sürüyordu.

Modern bir ağır sanayinin gelişmesi iyi eğitilmiş uzmanlaşmış vasıflı işgücünü gerektiriyordu. Daha yüksek bir teknik eğitimi öngören bu gelişme aynı zamanda bir seçkin kesimin oluşmasını da beraberinde getiriyordu. Keza fabrikalardaki kişisel maddi teşviklerin, tek kişi yönetiminin sadece işçiler ile köylüler arasında değil, aynı zamanda işçiler ve köylüler ile entelektüeller, uzmanlar, menejerler ve teknikerler ile parti önderleri ve üyeleri arasında da bir ikilik yaratacağını ve mesafeyi büyüteceğini ileri sürüyordu. Mao gerek ekonomik verimlilik gerekse politik nedenler ile sahip olunan sanayileşme planındaki karar mekanizmalarının aşırı merkezîleştirilmesini eleştiriyordu. 1957'deki yazı ve konuşmalarında Mao, Sovyet planlama yönteminin kitle inisiyatifini ve karar mekanizmalarına katılımını tamamen dışlamasını eleştiriyordu. Bu gelişmeyi planlama ile özgürlük arasındaki çelişki olarak nitelendiren Mao Sovyetler Birliği'nden edinilen yardımlarla oluşturulmuş ve az gelişmiş bir ülkenin sanayileşmesi açısından başarılı adımlar atılmış olan Birinci Beş Yıllık Plan'daki bir dizi özelliğin olumsuzluğa yol açacağını öne sürerek bunların düzeltilmeleri gerektiğini öne sürüyordu.

Mao: Stalinizmin İçeriden Eleştirisi mi?

Yaklaşık yirmi yıl önce Mao ve Maoizm çok önemli bir iki yanlı rol oynadılar. Birinci olarak, Mao'nun teorisi, Marx kökenli sorunsalın anlamlı "gelişme"lerinin sonuncusu (tarih itibariyle sonuncu) olarak karşımıza çıkmıştı. Gelişmeden kasıt, Mao'nun düşüncelerinin hiç değilse bir bölümünü Marx'a borçlu olması, Mao'nun Marksizme, Marksist teoride içkin olmayan yeni düşünceler, özellikle yeni sorular katmış olmasıdır. Denebilir ki, Maoizm Marksizmin sınırlarının ortaya çıkmasına yol açmış, daha doğrusu, Marksizmin bütün tarihini belirleyen boşlukları ortaya koymuştur. Kuşkusuz bu durum yalnız Mao için geçerli değildir. Marksizmin tarihi içinde "çığır" açan, yani Lenin ve Gramsci'yle birlikte Marksizme yeni bir biçim kazandıran *tüm* siyasal örgütçü ve teorisyenlerin de şu ya da bu anlamda aynı şeyi yapmış oldukları söylenebilir. "Mao olayı"nın bu tarih içindeki önemi, Marksizmin, potansiyellerini tüketen bir itki, ya da hızını tüketip kendi üzerine kapanan bir dairesel hareket gibi tarihinin *sonuna gelmiş* olup olmadığının tartışıldığı bir ortamın ürünü olmasındadır. Henüz keşfedilmemiş düşünce hazinelerini keşfetmek için durmaksızın *yeniden okuyabildiğimiz* ama, olayların akışı içinde durmaksızın güncel olanın gerisine düşen Lenin ve Gramsci'den farklı olarak *çağdaş* Marksist teorisyen ve devrimci örgütçü Mao, 60'larda Marksizmin gücünü korumakta olduğunun, hatta kısmen yeni temeller üzerinde *yükseldiğinin* kanıtı ya da belirtisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu izlenim, Marksizm ile Stalinizm (kimileri, soruna böylelikle bir çözüm getirmiş olacakları sanısıyla "Marksizmin Stalinci sapması" demeyi tercih edeceklerdir) arasındaki, sırf aykırı demekle yetinemeyeceğimiz ilişkinin gerçek doğasını sorgulamaya sıkı sıkıya bağlıdır.

Mao etkisinin ya da Mao olayının önemli nedenlerini, her biri diğerini varsayan üç tez (ya da hipotez) ile açıklamak mümkündür: 1) Maoizm, Stalinizmin hiç değilse bazı yönlerden (özellikle "Kültür Devrimi"nde belirleyici bir rol oynamış görünen yönlerden) bir eleştirisidir. 2) Maoizm, Stalinizmin yalnızca eleştirisi değil, aynı zamanda *içeriden* eleştirisidir. Bunu açacak olursak, Maoizm, aynı zamanda hem Stalinizmin uygulanışıyla bağlıdır ve hiç değilse kısmen Stalinizmin çelişkilerinden kaynaklanmıştır, hem de, bir başka açıdan bakıldığında, sırf Stalinizmin *hakikatinin* açığa vurulmasına ilişkin bir mesele (Gramsci'de bu durumu görüyoruz) ya da Stalinizme *dışarıdan* olayların zorlaması ile karşı çıkılması değildir (Troçki'nin durumu budur ve belki de Troçkizmin paradoksal bir biçimde Stalinizm karşısında eleştirel olmayan yanlarını açıklayabilir).Tersine, Maoizm, Stalinizmle pratiğinden "teori"sine ya da teoriyi kullanımına *yükselerek* bağlantı kurmuştur. 3) Stalinizmin *özünde* Marksizmle bir ilişkisi vardır. Bu, Stalinizmin ne Marksizmde tohum halinde bulunduğu, ne de Marksizmin bir "sapma"sı olduğu anlamına gelir. Böylesi bir düşünce, Marksizmin siyasal kullanımının (ya da bir tarih dönemi boyunca devrimci hareketler ve pratiklerle "kaynaşmasının") gelişmesinde ideal olarak varolan ve ayırdedilebilen bir *doğru çizgi* bulunduğunu farzetmeyi gerektirecektir. Oysa, söylenmek istenen şudur: Marksizm olmaksızın Stalinizm düşünülemez ve Stalinizmin ortaya çıkması, Marksizmin, tarihini belirlemekten geri durmayan çelişkilerini *üreterek* açığa vurur.

Bu üç hipotez şöyle de anlaşılabilir: Bizatihi "Stalinizm" çok bulanık bir kavramdır. Stalinizm, ancak, şu ya da bu biçimde durmaksızın yinelenen bir eleştiri bakımından bir anlam taşır. Çünkü Stalinizmin kendisini ("Marksizm-Leninizm adı altında") gösterdiği yüzü, hiç bir zaman bize kendi hakikatini sunmaz. On yıllar boyunca da, "soldan" ve "sağdan", işçi hareketinin içinden, ya da bizatihi işçi hareketini dışlamaya yönelen daha pek çok eleştiri gelmiştir...İstensin, istenmesin, sonuç "totalitarizm" adı altında toplanabilecek, işin içine rufailerin karıştığı eklektik bir tanımlama olabilir. "İktisat yasaları" denilen liberal doğmayı çürütmek üzere kolektif tarihsel girişimlerin - "sapma" diyebileceğim- doğasındaki baskıcı karakter üzerinde özellikle durulagelmiştir. Demokratik rejimlerde yeralanlar da içinde olmak üzere, iktidarın paylaşımını ve siyasal iktidar kurma tarzını değiştirmeyi amaçlayan *kitlesel* hareketlere gelince, bunlar iyimser bir ifadeyle çılgınlık, en kötümser ifadeyle de insanlık suçu olarak sunulur. Bu yüzden Stalin'den Marx'a dönmek, Marksizmin Stalinizm tarafından istismar edilen, geliştirilen, hatta basbayağı Stalinzm tarafından üretilen çelişkilerine bakmak gerekir. Stalinizmin etkili bir eleştirisi, hareketin içsel nedenlerine değinir, tarihsel nedenlerini yalnızca mahkum etmekle yetinmez, tahlil olanağı da sunar ve Stalinizmin -devrim içinde karşı devrim olarak- tarihen asil fenomeni halini aldığı Marksizmin bunalımının içsel nedenlerine ulaşır. Maoizm, ya da Maoizm adına bazı şeyler, çoğumuza, bu ikili geri dönüşün, birbiri içinde erimiş bu ikili eleştirinin verili bir konjonktürde "sonunda bulunmuş" bir aracı olarak görünür. Ama güçlükler ve ikircil anlamlar da burada başgösterir. Söz ettiğimiz hangi Maoizmdir? Maoizm tam olarak nedir?

Sözünü ettiğimiz Maoizm, *Avrupalı* militan ve aydınların "devrim isteği"nden ya da devrimi değiştirme isteğinden doğmuş, yabancı, uzak, şaşırtıcı ve yanlış tanımlanmış bir tarihsel tecrübenin idealizasyonuyla birleşmiş, özgün propagandasına ve kısmi bilgilerimize dayanarak tanıdığımız, bir nebze pratik-teorik tutarlılık taşıyan tamamen hayal ürünü bir Maoizm mi?

Üretim ve tüm toplum bağlamında kafa ve kol emeği arasındaki ayrımın toplumsal temellerine dayanarak yönelttiğimiz bu soru Kültür Devrimi'ne ilişkin Çince literatür içindeki anlamlı *bazı* ögeleri -ötekileri (özellikle Çin "sosyalizmi"nin ideoloji ve pratiğinin milliyetçi ve dinsel yönlerini) bir kenara koyarak- sistemli bir biçimde ayıkladığımın bilincindeyim.

Kültür Devriminin ileri sürdüğü nesnel irdeleme ve kolektif deneyim ilkesiyle bu ilkenin kısmi, idealize edilmiş ve derhal yürürlüğe sokulan normatif bir *model* olma özelliği arasındaki *çelişki* karşısında her zaman duyarlı oldum. Bu çelişki, Şangay, Tatçay ve Ancuan komünlerinin ya da Şangay makine fabrikasının tecrübe kayıtlarından görülebilir. (Gene de, bu, benim için kapitalist ya da soyalist-üretimci işbölümü tarzlarının aşılmasına ilişkin bir temel belgeydi.)

Yukarıda anılan bu ayırım içinde, Kültür Devriminin kendi "yanlışlar"ının ve karşı karşıya kaldığı güçlüklerin çözümlemesini *dile getirme*deki yetersizliğini, kendine karşı *geçirimsizliğini*, yani başarısızlığının önemli belirtilerini görebiliyorum. Gene bu ayrılıkta, klasik Marksizmin ilke olarak hiç bir zaman soyut bir yanıt veremediği, etelektüalist bir tarih görüşü içinde daha da kafa karıştırıcı bir hal alan bir güçlüğün belirtisini görüyorum. Bir kitle hareketi ya da bir sınıf için, hatalarını da kapsayan *kendi öz deneyimi*nden ders almak ne demektir? Bu düşüncenin içinde şöyle de bir gizli çelişki yok mu: Radikal anlamı içinde *tarihsel deneyim* teorileşemez ya da *kendi özgün akışı* içinde tam olarak teorileşemez. Tarihsel deneyim, yalnızca verili bir konjonktür içinde belli biçimlerde birlikte hareket eden toplumsal gruplar ya da bireyler oluşturabilir. Yani, onlara, kaçınılmaz biçimde bir anlam ikiliği ile birlikte, bir dereceye kadar bilinçli entelektüel *yatkınlık* kazandırabilir. Kültür Devrimi'nin bize örneklerini verdiği durumların *tersine dönmesi* buradan kaynaklanır. Bunların, şurada burada, kitlelerin devrim gerilimi karşısında duydukları korku olarak ele alındığına da tanıklık ettik. Eğer böyle olsaydı - bir "mantık hilesi"nden söz etmemiz mümkün olmadığına göre- bir kitle pratiğinden çıkarılan dersleri aynı zamanda, kendilerini uygulanabilir kılan bir teorik biçim altında *toplama*nın, ve aynı şekilde toplumsal hareketin kendisini bilmesini ve kolektif deneyimin sürekliliğini *garanti* altına alan bir örgüt biçimini -bu ister, devrimci parti, ya da sovyetler veya konseyler olsun, ister Marx'ın inandığı ve Şangay işçilerinin bizi şaşırtarak yeniden canlandırmaya giriştikleri "komün" olsun- bulmanın asla mümkün olamayacağını söylemek gerekecekti. Pratik içinde keşfedilen *biçimler* varlıklarını korur ama yerel ve geçici güçler alanında ortaya çıkan değişken olgular olarak kalır ve sonunda başka şeylere dönüşürler. Bu değişmeyi açıklamak için de kadercilik, kışkırtma, ütopyacılık ya da volontarizm gibi gerçekler ileri sürmek gerekmez. İlke olarak, yüzyılın üç çeyreği içinde izlediğimiz Çin Komünizminin sonuçta bize iki yanlı bir hareket olarak görünmesi gerektiğini dışlamıyorum. Bu hareket içinde Marksizm (ya da daha kesin olarak, onun "uyarlanmış" ve zaman zaman, *Bolşevizme* aykırı, hem Stalinizmden etkilenen, hem de sürekli Stalinizme direnen bir varyantı) tekniğin ve ideolojinin dünya ölçeğinde dolaşıma girdiği emperyalizm çağının uluslararası güçlerinin ilişkilerine uygun koşullar içinde milliyetçi bir projenin gerçekleşmesinin aracı olmuştur.

"Mao Zedong düşüncesi" de böylelikle bu aracın aracı, yani -kapitalist merkez kadar devrimci Rusya'nın sınıf yapıları ile de ancak uzaktan bir ilişkisi olan geçiş koşulları içinde- bu milliyetçi projenin üzerine temellendiği aşırı-sömürülen emekçi yığınlarıyla "kaynaşma" için yeterince etkili bir işleyiş tarzı halini almıştır: yabancı süper devletlerin dünya nüfusunun üçte birini oluşturan bir ülkenin ekonomik ve siyasal özgürlüğüne saygı duymalarını sağlayacağı umulan şu ünlü "kendi gücüne güven"e dönüşmüştür. Bu da, "sosyalizm" kavramının içinde en karşıt anlamlara büründüğü bir dizi sert çatışma arasında "proletarya"nın bir toplumsal sınıfı tanımlamaktan çıkıp bir teorik "çizgi" halini almasına, aslında bir ulusal devletin pekiştirilmesinden doğan çelişkilerin onun aracılığıyla ifade edildiği bir siyasal "yol"a dönüşmesine varır.

Bu bakımdan eğer Kültür Devriminin sürekli olarak inkar edilen ve bizzat Mao'nun da karşı çıktığı milliyetçi yanı, gerçekten onun asli özelliklerinden biriyse, Maoizmin Stalinizme yakınlaşması oldukça paradoksal bir hal alır. Maoizm, bu bakış açısından, kuşkusuz Stalinizmin "içeriden", ancak, *bilinçli* değil, iradi eleştirisinin araçlarını sağlar. Başka yollardan, toplumsal devrimi milli devrimin hizmetindeki bir araç haline getirdiği ölçüde bir " olumsuz örnek" halini alır. Bu araçsallaşmanın mümkün olabilmesinin koşullarını, milliyetçi eğilimleri son tahlilde kapitalizmin tarihinin zorunlu bir bileşeni olarak tahlil eden Marksizmin iyimser ve aydınlık kozmopolitizminin güçsüzlüğünde aramak gerekir. Bu soruyu ortaya atmak, onu tek yanlı olarak yanıtlamak, ya da sınıf mücadelesinin tarihteki belirleyici karakterini yadsımak değil, sınıf mücadelesinin, tanımı gereği, sınıfsal hareketlerin *anlamlarını* ve gerçek *temellerini* sunuverdiği önyargısını reddetmek ve "ulusal biçim"in yalnızca bir rastlantı ya da üstyapısal örtü olduğu düşüncesini bir yana bırakmak demektir.

Geriye bütün soruların kendisine bağlandığı soru kalıyor. Marksist teori dediğimiz şey, aslında nedir ve bunun 60'lı 70'li yılların Çin'inin az çok ayırdedilebilir bir manzarasını sunduğu olaylar dizisiyle tam olarak nasıl bir bağlantısı vardır? Aslında, diyalektik ya da strateji konusunda *teorik* Stalincilikten ve özellikle üretim güçlerinin gelişimi konusunda ileri sürülmüş bir evrimcilikten, evrensel tarihin aşamalarının çizgisel gelişmesi anlayışından, kitle hareketlerinin özerkliğindense partinin ve devletin üstünlüğü düşüncesinden (Althusser bütün bunları 2. Enternasyonal'in "ölümünden sonraki intikamı" olarak görebileceğimizi söyler) kopuşun unsurlarını kendisinde arayabileceğimiz teorisyen Mao, esas olarak Kültür Devrimi *öncesi*nin Mao'sudur. Mao,

toplumsal eleştirinin ilkesi olduğu kadar devrimci pratiğin de hiçbir hukuka bağlı olmayan "başkaldırma hakkı"nı savunmak dışında, kesin karar anlarında *teorizasyonu bir yana bırakıp* anlaşılması güç, iki anlamlı "talimatlar" vermekle yetinir gibi gözüküyor. Kültür Devrimi'nin kimi zaman akıl almaz boyutlara varan, hoşgörülemeyecek, çelişkili episodlarından "Mao Zedong düşüncesi" ile Kültür Devriminin kitlesel hareketleri arasındaki bağ üzerine birbirine karşıt birçok yorum doğmuştur. Bu yorumlar, batılı siyasal bilimcilerin benimsedikleri, partinin iktidarını ve parti içindeki öteki güçler karşısında kendi iktidarını kurmak (ya da yeniden kurmak) için kitle hareketi başlatıp bunu çekip çeviren becerikli çırak Mao hipotezinden başlar; bunun tam karşıtı olan, *Kızıl Kitap*'ta sözü edilen eşitlikçi sosyalizm uğruna "halkın kabaran coşkusu"ndan çok daha dirençli kurumsal güçlerin tutsağı olan Çin'i, devletçilik ve ekonomizme doğru gidişten alakoymak için eleştirel "düşünce"sinin itibarını yerleştirdiği *biricik iktidarı* kullanmayı amaçlayan Mao hipotezine kadar varır. Aynı zamanda hem, teorinin sınır tanımaksızın kişiselleştirilmesi olduğu, hem de, kitle pratiği ile teorinin gayri şahsi kaynaştırılması (teorinin *yokedilmesi* değil, *ayrışmasına*, kurumsal özerkliğine son verilmesi) projesi olarak "Mao Zedong Düşüncesi" dizimi (syntagm) de bu alternatifi dile getirir. "Sınıf mücadelesinin sosyalizmde sürdüğü" yolundaki Maoist teoriyle, proletarya diktatörlüğü altında sınıf mücadelelerinin şiddetlendiğini ileri süren Stalinist teori arasında bir fark olup olmadığının ve sınıf mücadelesinin yerini alarak bir polisiye siyasal düşünüş ve pratik haline gelen parti diktatörlüğü karşısında "kitle çizgisi"nin *gerçek (ütopik olmayan) bir alternatif* olup olmadığının anlaşılması için iki temel *ölçüt* var. Bunlardan birincisi, kısaca, 60'lar ve 70'lerde köylülerin, işçilerin, öğrenci gençliğin kurtuluşunu amaçlayan bir kitle hareketinin gerçekten var olup olmadığıdır. Aşırılıklar ve hatalardan sözedilebilir, ancak, aşırılık ve hatalar devrimci bir eğilim temelinde emeğin örgütlenmesinin biçimlerini keşfetme girişimini, toplumsal iletişim araçlarını kullanma ve teknolojik bilgileri uygulamada demokratik katılımı, doğal zorunluluklar ardına gizlenen toplumsal hiyerarşinin ortadan kaldırılmasını şart koşar, Çin propagandasının coşku yaratma konusunu sadece ima etmekle kalmayıp vurgulaması ve siyasal oyunları doğal karşılanabilir. Ancak bir siyasal oyunun kitle hareketi yaratmaya muktedir olduğu düşüncesi tarihin siyaset oyunlarıyla açıklanması yanılgısına götürür. Stalinizm "karşı-devrim" anlayışını böylece oluşturmuştur. Kültür Devrimi de, proletarya olarak kendisini kamufle eden "burjuvazi"nin teilin edilmesi takıntısıyla kendisini bataklığa iterek sonunu getirmiştir. Gerçekte herşey iki yorum arasındaki ince ama belirleyici farkta yatıyor. Mao, Marksist teorinin "elde tutulması"nın partiyi ekonomizm ve devletçilikten *bağışık kılmadığını*, parti içinde iki "çizgi" ya da iki "yol" arasında sınıf mücadelesinin sürmekte olduğunu ileri sürüyor. Ancak bu diyalektik tezden hareketle sınıf mücadelesinin *parti içinde* (ama yalnızca parti içinde) "yoğunlaştığı" ve iki yol sorunun parti içinde halledilmesi gerektiği düşüncesine doğru kayıldığını gözlemliyoruz. Stalinist yekpare birliği düşüncesinin karşıtı olan düşünce de paradoksal olarak kesinlikle aynı sonuca ulaşıyor: Siyasal tekel; partiye ve yönetimine hayat üzerinde teminat. Bunun ardından, parti fraksiyonlarının (ya da yönetici "klikler"in) buradan doğan karşıtlıkları "sınıf mücadelesi" olarak *vaftiz ederek* ekonomik ve politik çizgilerini (daha sonra da hegemonyalarını) dayatmak üzere kitle hareketlerini denetlemesi ve yönetmesi yönünde ikinci bir kayma gözlemliyoruz. Ama bu çifte çakışma, daha kaynağında, yöneticilerin Makyavelizmi ile anarşik ve her yana çekilebilecek tehlikeli bir kitle ayaklanmasının buluşması anlamına gelmiyor mu? Ya da bu, hareketin başlangıçtaki *gerçekliğini*, kimi zaman parti-devletin dışında kalan, kimi zamansa onu kullanan ama yıllardan beri zirvedeki mücadelelerin temelini oluşturmayı sürdüren, kendi aralarında "kaynaşma"ya istekli devrimci özlemler çevresinde gevşek de olsa bir bitişikliği gerektirmez mi?

Kültür Devrimi sırasında Marksizm'in, "Mao Zedong düşüncesi"nde en sonuncu gelişme evresine ulaştığı ilan edilmişti. Mao'nun, Marx, Engels, Lenin ve Stalin'den oluştuğu varsayılan bir tarihsel gelişme çizgisi üzerinde Marksizme evrensel katkılarda bulunduğu ÇKP'nin resmi tezi haline geldi. Ancak Mao'nun 1976'da ölümünden hemen sonra, bu "resmi tez" geri alındı. Kendi döneminde de pek tanımlanamamış olan "Mao Zedong düşüncesi", bugün resmi dayanaklardan da yoksun olarak gerçek anlamına iade edilmek üzere tartışılmaya devam ediyor.

Eğer benim düşündüğüm şekilde, doğru olan ikinci yanıtsa, elimizde Stalinizm ve Maoizmin pratikleri arasındaki farka ilişkin bir ölçüt bulunuyor demektir. Kapağı reformist yönetimler tarafından açılan ya da Stalinizm tarafından kapatılan Sovyetler Birliği tarihi, hiç bir zaman bu tür hareketlere fırsat tanımamış, bu riske girmemiştir (oysa, tüm baskı ve zorlamalara karşın Macaristan, Çekoslovakya, ya da Polonya'da böyle olmuştur). Böylelikle dolaysız olarak ikinci bir ölçüte varırız: Çin'de Maoizmin teorik mirasına az ya da çok bağlı olan Kültür Devriminin *güncel etkileri* nelerdir? Doğrusu, herhangi bir tarihsel deneyim, ancak, *sonraki* boyutları ve daha sonra yol açtığı etkileri içinde ve bunların *çeşitli* yanlarıyla tam olarak kavranabilir. Lenin için geçerli olan Mao için de geçerlidir. Günümüzde, Çin'de değilse de Batı'da, açıkça tek yönlü oldukları için tartışma götürür iki konu sahneyi işgal etmektedir: özel olarak aydınlara karşı yöneltilmiş bir baskı halini alan kitle terörü ve ekonomik yıkım ve kıtlıkla sonuçlanan eşitlikçi "iradecilik". Bir çeşit "savaş komünizmi". Ancak olayların bir yönü daha var. Kültür Devrimi'nin sloganı kitlelerin *politikaya* müdahalesiydi. Ve gerçekte bu deneyimi, belki de özgül koşulların sonucu olarak (özellikle SSCB'nin doğrudan bir askeri müdahalesinin güçlüğü ya da imkansızlığı) sosyalist ülkelerin *tüm* tarihinden ayıran, sosyalist sistemin işleyişi içinde kitlelerin karşı çıkması ve tartışması bağlamında politikanın yeniden canlanmasıdır. Sistemin yeniden üretilme *sınırı* Mao'nun "sınıf konumu" ve "sınıf durumu" diyalektiği, üstyapının önemi gibi bazı tezlerinde tarihsel maddeciliğin klasik biçimi içinde yeniden üretime sınırını aştığı gibi aşılmış oluyordu. Şu halde soru şöyle ortaya çıkar: Politikadaki bu canlanma Shakespearevari bir "çırpınma", geleceği olmayan bir olay olarak mı kalacak, yoksa, bunun uzun vadede gerektiğinde başka bir biçim altında ve taban tabana zıt hedeflerle Çin'in güncel yaşamında etkileri mi olacak?

Kültür Devrimi sloganı resmileşip kendi hedefleri içinde sınırlanmadan önce, "beşinci modernleşme", yani demokratik modernleşme hareketinin 1978-82 yıllarındaki öncülerinin kızıl muhafızlık deneyinden geçmiş genç entelektüel işçiler olmasına, kehanete kalkışılmıyorduysa, şaşırmaksızın kalınamazdı. Modernleşme konusunda, büyük işletmelerde kesinlikle en uç noktalarına varan Kültür Devrimi, işçilerin niteliklerinin yeni bir düzeye çıkartılması kolektif pratiği çevresinde *fabrika* ve *okul* ya da üniversitenin işlevlerini kısmen kaynaştıran yeni tipten bir "sanayi devrimi" düşüncesi oluşturdu. Burada, üretim araçları *yalnızca* insan gücünü emen araçlar olarak kullanılmakla kalmayıp, aynı zamanda kolektif bilginin sınandığı ve elde edildiği araçlar halini alabildikleri ölçüde, kapitalist üretim ilişkilerinin gerçek dönüşümünü sağlamaya yönelik olarak günümüzde de önem taşıyan bütünüyle özgün bir yol bulunmuştu. Bu aynı zamanda, *toplumsal işlevlerini* dönüştürüp antagonizmayı azaltacak şekilde farklı toplumsal kategorileri işyerlerinde bağdaştırarak kafa ve kol emeği arasındaki ayırımın önüne geçme yöntemidir. Böylelikle, burada, insanları "doğal olarak" kademelendirilmiş farklı toplumsal türler olarak sınıflayan temel ilişkileri tazelenme tasarısından başka birşey olmayan "yeni insan" ütopyası terkedilmiş olur.

Ben de herkes gibi, bu deneyimlerin kafa ve kol emeği ayırımına farklı bir saldırı tarzıyla birlikte varolduğunu biliyorum. Belki de yeni yönetici sınıfa kendisini meşrulaştırma araçları sağladığı için bu deneyler kafa ve kol emeği ayrımını birinci plana almıştır. Entelektüellerin zorunlu kol çalışmasıyla *yeniden eğitilmelerini* kastediyorum. Burada belirtilen kafa ve kol emeği çelişkisinin Marx'ın açıkladığı "sınıf ilişkileri"nden daha derin ama bunlarla sıkı sıkıya bağlı başka kökenleri vardır. Kaldı ki, bu yeniden eğitim pratiği söz konusu olduğunda bir faşizan eğilimden ya da "Kızıl Faşizm"den dahi söz edilebileceğini kabul ediyorum. Bu, faşizm ile sosyalizm hatta komünizmin tehlikeli bir biçimde ilk birbirlerine yaklaşışları da değildir üstelik. Bir çok başka nedeni olan faşizm tehlikesinden, komünizm sorusunu ortaya atmaktan sakınılarak kurtulunamaz. Sonuç olarak söylemek istediğim şudur: Mao ve onunla birlikte ya da onun yanısıra Kültür Devrimi, sosyalizm içinde politika sorununu, hem *yukarıdan* (kitle demokrasisi, parti tekelinin eleştirisi) hem *aşağıdan* (çalışma ilişkilerinin dönüşümü) entelektüelin toplumsal statüsü sorununa bağlayarak yeni terimlerle ortaya koymuştur. Bugün eğer, bu sorun, Çin'de varlığını sürdürüyor ya da benzer kavramlarla ortaya çıkıyorsa, Stalinizmin içeriden eleştirisi, Stalinizm *içinde* Marksizmin sonuna verilen başka bir ad olmaktan öteye gitmez. Saf teorik ve sosyalist hümanizm çizgileriyle bezenmiş güzel hülyalarla her zaman ama boşu boşuna bu içerden eleştiriye karşı çıkmayı sürdürebiliriz. Bu eleştiri devrimci riskin öbür adıdır.

ETIENNE BALIBAR

İleriye Büyük Atılım'dan Kültür Devrimi'ne

Kuruluş dönemi sona ererken Çin ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldı. 1958-1959 dönemi "İleriye Büyük Atılım"ın başlatıldığı yılları kapsadı. Bu politika kısmen Birinci Beş Yıllık Plan döneminde ortaya çıkmış olan sorunları, ikilemleri ve çelişkileri çözmeyi hedeflerken, diğer yandan da Çin'in en büyük doğal kaynağı olan nüfus yoğunluğunu daha hızlı bir ekonomik gelişim için kullanabilmeyi amaçlıyordu. Görece büyük bir ağırlığın tarıma, hafif endüstriye, orta ve küçük endüstrilere, emek yoğun üretim biçimlerine, maddi olmayan teşviklere verilmesi kararlaştırıldı. Sanayide "İki ayağı üzerinde durmak" diye tanımlanan yeterlik ve gelişme politikası sloganlaştırıldı. Bunun açık ifadesi küçük, orta ve büyük sanayinin eş zamanlı geliştirileceği, modern yöntemlerle yerel koşullara göre oluşturulacak basit tekniklerin birarada kullanılacağı bir atılımdı. Bunun kaynağını komünlerin yaratacağı fazla ürün ile kitlelerin enerjisi yaratacaktı. Ağır sanayinin az sayıdaki dev tesis yerine, daha küçük olan emekyoğun teknolojiye sahip bölgesel işletmelere dağıtılması hedeflendi. Böylelikle ulaştırma giderlerinin azaltılması, geri bölgelerin kalkınması, inşaat maliyetlerinin düşmesi, yatırımların geri dönüş süresi hızlanacaktı.

Ancak daha 1959 bitmeden son derece ciddi boyutları olan sorunlar yaşanmaya başladı. Devlet İstatistik Bürosu 1958 için verdiği 375 milyon tonluk tarımsal ürün rakamının yanlış olduğunu kabul ederek, bunu 250 milyona düşürdü. Pamuk üretimindeki veri de 3,35 milyondan 2,1'e düşürüldü. 13,5 milyon ton olarak görünen çelik üretiminin dörtte birini oluşturan "arka bahçe fırınlarından" elde edilen ürünün pek bir işe yaramadığı belirtildi. 1961'e gelindiğinde ulusal gelir 1958'in yüzde 15 altındaydı. "Büyük Atılım" yıllarında yaşanan bir dizi etken ekonomideki bu ağır ve dramatik başarısızlığın nedeni oldu. 1959-1960'da yaşanan olumsuz iklim koşulları bu etkenlerin doğal yanını oluşturdu. 1959'da büyük bir kuraklık oldu ve Sarı Nehir tarihinde ilk kez tamamen kurudu. Bu gelişme tarım üretiminde büyük düşüşlere neden oldu. Sanayi üretiminde ise çelik üretimi için kurulmuş olan küçük "arka bahçe fırınları" asla kaliteli ürün yaratamadı ve bu tür üretim büyük ölçüde israfa neden oldu. "Arka bahçe" çelik üretimi kampanyası kısa sürede terkedildi. Bu kampanya komün sanayilerinden ayrı idi. Komün sanayileri kimi zaman döküm atelyelerini de içermekle birlikte, genelde makine ve kimya imalatı atelyelerini ve giyim, gıda, ilaç gibi tüketimde yeterlik sağlamaya yönelik alanları kapsıyordu. 1960'da Sovyet yardımının aniden kesilmesi, Sovyet teknisyenlerin 160 projeden çekilmesi ve birçok tesisin proje veya üretim aşamasında yarıda kalması başarısızlığın doğal olmayan yanını oluşturdu. "İleriye Büyük Atılım"ın başarısızlığının bir sonucu da ağır sanayiye verilen önceliğin azaltılarak, daha dengeli bir yapılanmaya gidilmesi oldu. Tarım üretimindeki aksamanın acı sonuçları Çinlileri bu alana daha fazla yatırım yapmaya yöneltti. Özellikle 1961'den sonra küçük ve orta işletmelerin modernizasyonu ve mekanizasyonu ağırlıklı bir süreç olarak gösterilmeye çalışıldı. Ancak

Yeni Demokrasi her şeyden önce köylülerin ezici çoğunluğu oluşturdukları, yarı sömürge bir ülkedeki devrimi içermekteydi. Yeni Slogan "bütün işçiler birleşin" değil, "tüm halk birleşin" idi. Tüm bu sınıf ve tabakalar anti emperyalist ve anti feodal devrimde birleşecek, sosyalizm ve komünizmin inşasına ise daha sonra geçilecekti. Temmuz 1950'de, yıl bitiminde 4 milyon toprak ağasının da dahil olduğu 100 milyon köylüyü kapsayan toprak reformunun tamamlanacağı duyuruldu. Geriye kalan 364 milyon köylü için toprak reformu tamamlanmıştı ve yaklaşık 10 milyon kadar toprak ağasının toprağı ellerinden alınmıştı. 1950'lerin başından itibaren tarım üretiminin artırılması, hızlı bürokratlaşmayla birlikte gitti ve eski toprak ağalarının birçoğu xiang denen köy idari heyetlerinde uzman kadrolar olarak görev aldılar. Xianglar aslında, eski köy meclislerinin daha resmî bir biçimiydi; bir başkan ve onun etrafında birkaç tane temsili başkandan oluşuyordu. Teoride, her xiang idaresinin kendi askeri ve polis karakolları vardı ve periyodik olarak düzenlenen Genel Halk Kongresi'ne kendi birimlerinin çalışma raporlarını sunacak ve kendi politikalarını bu Kongre'de belirleyeceklerdi. Ama pratikte, aslında hükümetin köylük araziye yönelik politikalarını uyguluyorlardı: Düzenin ve kontrolün sürekliliğinin korunması, vergilerin toplanması ve köylerin yeniden örgütlenmesi için gereken şebekelerin oluşturulması gibi. Aslında ilk iki işlev, Çin idari biçiminin Halk Cumhuriyeti'nden önceki şeklinden pek de farklı değildi, ama xianglar sayesinde hükümet, sadece köyleri kontrol altına almakla kalmadı, aynı zamanda üretim biçiminin değişmesi ve kooperatifleşmeye doğru adım atılması da sağlandı. Kooperatifleşmenin ilk adımı xianglar içinde örgütlenen "karşılıklı yardım" gruplarıydı. 1952 sonlarında toplam köylü nüfusun yüzde 40'ı bu "karşılıklı yardım" grupları içinde yer alıyordu. (Yanda) Halk Cumhuriyeti'nin ilanından kısa bir süre sonra, yeni tapu senetlerine sahip olan köylüleri resmeden bir propaganda afişi.

Bu montaj afiş, 17 Haziran 1967'de ilk Hidrojen bombasını patlatan Çin'de bu başarıyı Başkan Mao'nun düşüncelerine maleden işçileri, Kızıl Kitap olarak bilinen Mao'dan seçme düşüncelerle selamlarken görüntülüyor. Lin Biao'da bu düşünceye "Mao'nun düşünceleri sınırsız gücün ruhani atom bombasıdır" diyerek katılıyordu. 16 Ekim 1964, öğleden sonra saat 3'de, Çin ilk atom bombasını patlatarak 4 nükleer gücün arasına girdi. Halkın Günlüğü olayı şöyle duyurdu: "Bağımsız bir ülkenin kendini savunma hakkı elinden alınamaz... Çin ABD'nin yaydığı nükleer korku karşısında hiçbir şey yapmadan duramaz." 1960 öncesi, Sovyet uzmanlar Çin'in sanayi, tarım ve eğitim alanında gelişmesine yardım ediyorlardı; örneğin 1949-63 arası Sovyetler Birliği'nin tamamlamayı taahhüt ettiği 141 büyük proje için binlerce Sovyet uzman görev almıştı. Bu projelerden biri de, plutonyum üretecek nükleer reaktördü. 1957'de iki ülke arasındaki savunma anlaşmasında Sovyetler Birliği, prototip atom bombası ve üretimiyle ilgili teknik bilgilerin Çin'e sağlanacağına yönelik söz vermişti. Ancak, Hruşçov taahhüdünü yerine getirmeyince Çin kendi bombasını kendisi bağımsız olarak üretmeye karar verdi. Çin-Sovyet ilişkileri Hruşçov'un Eylül 1959'da ABD'ye yaptığı ziyaretle iyice bozuldu. Bu ziyaret, Çin tarafından, Hruşçov'un ABD'yle Çin'e karşı bir pazarlığa girişme çabası olarak yorumlandı ve 1960'da iki ülke arasındaki bütün ilişkiler kesildi. Bunun üzerine Mao, bir daha Çin'in asla dış yardım kabul etmeyeceğini şiddetle vurguladı ve Çin'in nükleer programı hiçbir dış yardım alınmadan ilerledi. İlk Çin nükleer denemesi ABD'de kuşkuyla karşılandı: Bu acemi denemenin, Çin gibi seri üretime imkan verecek modern araçlardan yoksun bir ülkede, yolaçacağı yıkımın yöneticiler tarafından gözardı edildiği, Çin'deki nükleer reaktörün ancak bir kaç bomba için gereken plutonyumu üretebileceği vb. iddialar öne sürüldü, ama Çin'in nükleer program başarıyla gelişmesini sürdürdü...

bunların büyük sanayi karşısındaki verimsizliği de sorun oldu. Tüm bu dönem boyunca tarım ve ağır-hafif sanayiler arasındaki öncelikler defalarca değiştirildi. 1961'den sonra Çin yönetimi yeni bir "düzeltme" politikası geliştirdi. Komünleştirme programında geri adımlar atıldı. Önce üretim tugayları (yaklaşık olarak eski kooperatifler), sonra da üretim timleri (yaklaşık olarak eski yardımlaşma ekipleri) temel birim oldu ve maddi teşvikler öne çıktı. Özel bahçeler ve piyasa tekrar övülür oldu. Komün adeta bir idari birim olarak kaldı.

1959'un çok önemli bir diğer olayı sağ kanadın önde gelen temsilcilerinden olan Savunma Bakanı Peng Dehuai'in görevinden atılmasıydı. Peng, Mao'ya gelişmeleri eleştiren bir mektup yazmıştı. 14 Temmuz tarihli bu mektup muhtemelen Sovyetler tarafından dünyadaki tüm komünist partiler arasında dolaştırıldı. Mektup başarıları teslim ediyor ama aşırı hız ve politizasyonun işçi köylü ittifakına zarar verdiğini ve kitleleri yabancılaştırdığını ifade ediyordu. "Politikayı her şeyin önüne almak ekonomik prensiplerin, hele somut ekonomik işlerdeki somut tedbirlerin asla ikamesi değidir" diyen Peng böylece parti içindeki bunalımı su yüzüne çıkartıyordu. Ama Mao da kararlıydı ve "...eğer ordu Peng'in peşinden giderse dağlara çekilip gerilla savaşına başlarım" demişti.

ÇKP VIII. Kongresi'nin 9. Plenum'u Ocak 1961'de yapıldı. Bu toplantıda ekonomik büyümenin daha esnek bir planlama ile gerçekleşmesinin uygun olacağı görüşü ağır bastı ve geliştirilen yeni ekonomik politikada piyasa güçlerine daha fazla önem verilmesi kararlaştırıldı. Yeni ekonomi stratejisi Liu Shaoqi'nin adıyla birlikte anılıyor ve Sovyetler Birliği'nde 20'li yıllarda uygulanan politikaları çağrıştırıyordu. Bu yaklaşımın temel anlayışını ekonomik rasyonalite oluşturuyordu. Sanayi alanında ise merkezî tahsis yerine orta ve küçük işletmeler hammaddelerini piyasadan alıyorlardı. Tesis bazında üretkenliği artırmak için de maddi teşvikler, ikramiye ve primler öne çıktı. İşletmelerde sendika ve parti komitelerinin yerine işletme yöneticileri, profesyoneller ve teknokratların etkinliği arttı. Üretim süreci üzerine olan denetim yeniden mühendislere bırakıldı. Uzmanlaşmış muhasebeciler işletme maliyesi hakkında geniş yetkilere sahip oldular. Bu kaçınılmaz olarak ücret farklılığının artması ve kapitalist işletmecilik yöntemlerinin öne çıkmasını getirdi. Endüstri yönetiminin esas merkezini kitle eyleminin önüne geçen rasyonalite oluşturdu. Para üzerindeki tasarruf gücü bir tür profesyonel veya uzmanlaşmış bankacılar ve yöneticiler eliti yarattı. Bölgesel gelişme politikaları yine gelişmiş olan yerlere ağırlık verilerek oluşturuldu. Eşitsiz gelişmeden kaynaklanan bölgesel eşitsizliği bertaraf etmeye çalışmak yerine, bu eşitsizliğin daha az gelişmiş bölgeler için itici bir etkide bulunacağı varsayılarak davranıldı. Sonuç ise daha büyük bir bölgesel eşitsizliğin ortaya çıkması oldu. 9 Kasım 1962'de Devlet Planlama Teşkilatı'na atanan yedi üst yöneticiden dördünün "İleriye Büyük Atılım"ı eleştiren kişilerden seçilmesi 9. Plenum kararlarının devamı idi. Ama piyasa, kâr ve serbest fiyat gibi sosyalizme geçişte engel teşkil

Şeklen "Aşağıdan Yukarı" Bir Stalinizm Denemesi: 1966-1976 Büyük Proleter Kültür Devrimi

Kültür Devrimi "aşağıdan yukarı bir emekçi inisiyatifi" miydi? Bu yüzden, her şeyi yukarıdan aşağı halletmeye çalışan Stalinizmden "köklü bir kopuş" muydu? Gerçekten bürokratlaşmayı mı hedef aldı? Sosyalizmde yeniden-sınıflaşma eğilimlerine karşı "kapsamlı bir çözüm" müydü? Dolayısıyla, 1871 Paris Komünü, Ekim 1917, 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu gibi "büyük proleter devrimleri"nden biri, hattâ bu zincirin son ve en ileri halkası mıydı? Hataları, esasa ilişkin olmayan, her kitle hareketinde görülebilecek bazı "aşırılık"lardan mı ibaretti? Onun için, yüksek ve soyut bir idealizm kertesinde, her şeye rağmen "haklı ve doğru" muydu? Sosyalist sistemin bugün yaşamakta olduğu çalkantılı dönüşüm sürecinde, Çin, Sovyetler Birliği ve bütün dünya, Kültür Devrimi'ni ve Kültür Devrimi'nin Mao'sunu "yeniden keşfedecek" midir? 1966-1976'nın ana yönelimini paylaşan, ama onun "bazı haksız yöntem"lerine başvurmayan, yeni ve daha olgun bir Kültür Devrimi, helezonun bir üst kıvrımında böyle bir "tekrar", mümkün veya muhtemel mi? Sosyalist ülkelerdeki "revizyonizm" cereyanının, bu ülkeleri "kapitalist restorasyon"un felaketli ekonomik sonuçlarına açmasına karşı, emekçi kitlelerin, Kültür Devrimi doğrultusunda ayaklanmaları beklenebilir mi? Çin'de 1989 Nisan ortalarında başgösteren ve Haziran'ın ilk günlerinde Tian Anmen Meydanı'nda kanla bastırılıncaya kadar yaklaşık 45 gün devam eden son öğrenci gösterileri, böyle bir gelişmeyi mi simgeliyordu?

Başlatılışından 23, *bitirilişinden* 13 yıl sonra bugün, Çin'in Kültür Devrimi'ne ve mirasına ilişkin bu tür sorulara olumlu yanıtlar vermek, pek kolay değil. Her tarihsel hareketin (açık ya da örtük, bilinçli ya da bilinçsiz) bir çizgisi, bir hedefi, bunların somutlandığı bir içeriği olur; haklılık/haksızlık, doğruluk/yanlışlık yargısı, somut başarı veya başarısızlıkların, olayların sonraki seyrini etkilemede ulaşılan kalıcılık veya geçicilik derecesinin değerlendirilmesiyle birlikte, bu çizgi, hedef ve içeriğin de analizine dayandırılmak zorundadır. Yukarıda, kasten "başlama" ve "bitme" değil, "başlatılma" ve "bitirilme" fiilleri kullanıldı: Her türlü spontaneizm mitolojisi bir yana; Kültür Devrimi hakkındaki en basit ve temel gerçek, *ÇKP* Merkez Komitesi'nin 16 Mayıs 1966 tarihli bir Genelgesi'yle başlatıldığı ve 1976 sonbaharında, Mao'nun ölümünden bir ay kadar sonra, gene *ÇKP* Merkez Komitesi'nin bir kararıyla sona erdirildiğidir. Başlıbaşına bu husus, Çin'in Kültür Devrimi'nin ***özellikle açık ve bilinçli, yukarıdan verilen bir merkezî çizgisi*** olduğuna işaret ediyor.

Sözkonusu merkezî çizgi, bir yandan, *ÇKP* ile *SBKP* arasında Hruşçov döneminde derinleşen ideolojik ayrılıklar çerçevesinde, diğer yandan *ÇKP*'nin kendi içindeki bir ideolojik ve siyasal mücadele çerçevesinde belirlendi; burada gelişmenin yönü, gerek kronoloji, gerekse nedensellik itibariyle, daha çok dışarıdan içeriye, uluslararası bölünmenin sertleşmesinden Çin'deki "sınıf mücadelesi"nin tırmanmasına doğru oldu. Şöyle de diyebiliriz: Mao, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmden kapitalizme bir "geri dönüş" yaşandığına kanaat getirdikten sonra, benzeri bir "kapitalist restorasyon"u önlemek ve Çin'in "kızıl kalmasını" sağlamak amacıyla, Kültür Devrimi'ni başlattı. Bu eklemlenme içinde, SSCB'deki "geri dönüş"ün kaynağı olarak gösterilen "revizyonizm"in tanımı, aynen, Çin'in "kapitalizm yolcuları"nın teşhisi, hedef alınması ve ezilmesi girişimine temel teşkil eden "revizyonizm" tanımını oluşturdu.

Bilindiği gibi, Stalin'in ölümünden sonra, Sovyetler Birliği'nin 1950'lerin ortalarından itibaren izlemeye başladığı teorik söylem ile iç ve dış pratikler bütünü, *ÇKP* tarafından, polemiklerin seyri içinde "modern revizyonizm" olarak tanımlandı; kutuplaşma keskinleştikçe, revizyonizmin bir burjuva ideolojisi olduğu, sosyalist bir ülkede revizyonizmin iktidara gelmesinin burjuvazinin iktidara gelmesi demek olduğu, burjuva diktatörlüğünün kurulmasının ise sosyalizmin yerine kapitalizmin almasını ifade ettiği yolundaki diğer indirgemeci önermeler, bu ilk halkanın üzerine oturtuldu.

Nitekim, bu "Hruşçov revizyonizmi"nin ve onun iktidara gelmesiyle eşanlamlı olarak "Hruşçovcu karşı-devrim"in içeriği, çok kritik bazı noktalarda, Stalinci anlayış ve uygulamalara kıyas yoluyla tarif edildi. *İdeoloji ve siyaset* alanında, 1956'daki 20. Kongre'nin kapalı bir oturumunda Hruşçov'un Stalin'i daha çok "kişiye tapma"nın körüklenmesi, sosyalist yasallığın ihlâli ve pek çok insanın haksız yere baskı görmesi açılarından (yani aslında, hayli eksik ve yüzeysel bir tarzda) eleştirmesi, Stalin'e karşı "burjuvazinin karalamaları"nı tekrarlayarak düşman safına geçmek gibi görüldü ve giderek, 1970'lerden geriye bakan "restorasyon" incelemelerinde, "hükümet darbesi"ni hazırlayan "ideolojik karşı-devrim"in ilk salvosu olarak değerlendirildi. Stalin'in "sosyalizm düşmanları"na karşı "proletarya diktatörlüğü" uygulamanın alanını çok geniş tutmasını, Hruşçov, "bütün halkın partisi" ve "bütün halkın devleti" formülleriyle biraz düzeltmeyi denemişti. *ÇKP*, bunlardan ilkini, *SBKP*'yi emekçiler dışındaki, güvenilmez unsurlara, eski sömürücülerin kalıntıları ile "yeni burjuva"lara, her ikisinin temsilcisi olarak -hep şüpheyle bakılan- aydınlara açmanın manivelası saydı; fiilen de böyle, büyük çaplı bir "sızma"nın meydana gelip "Hruşçovcu karşı-devrim"in sosyal temelini pekiştirdiğini öne sürdü. İkincisini ise, keza, "düşman", yani "burjuvazi" üzerinde diktatörlük uygulamaktan vazgeçmek, dolayısıyla işçi sınıfı iktidarını reddetmek gibi gördü. Aynı doğrultuda, 1950'ların sonları ile 1960'ların başlarında Sovyetler Birliği'nde (parti içinde ve basında) eleştiri, fikir hayatı, toplumsal bilimler, kültür ve sanat alanlarında biraz uçveren çoğulculuk, habire daha fazla bastırılması arzulanan "burjuvazi"ye özgürlük verdiği gerekçesiyle suçlandı ve bu da dönüp dolaşıp, "Hruşçovcu karşı-devrimin sınıf temeli" tahlillerine eklendi.

Ekonomi alanında, meta ekonomisi, piyasa, devlet mülkiyetine oranla kolektif mülkiyetin (Stalin'in hararetle savunduğu makine-traktör istasyonlarındaki araçların kolhozlara satılması) ve bireysel mülkiyetin (köylülerin kendi küçük üretimlerini özel mahallî pazarlara çıkarmaları) desteklenmesi, sanayi işletmelerine daha fazla ademi merkeziyet, işletme yönetimleri ve işçiler açısından maddî dürtüler (kârın bir bölümünün işletmelere bırakılması, bu alıkonan kârın bir bölümünün de baz ücretlere ilâve primler biçiminde dağıtılması), işletme finansmanında banka kredilerinin rolünün artırılması ve buna bağlı olarak faiz oranlarının yükseltilmesi, dışa açılma, Batı'dan sermaye ve teknoloji ithali, vb. alanlarındaki bütün ürkek deneyler ve el yordamıyla girişilen teorik arayışlar, biricik doğru sosyalist ekonomik inşa patikası kabul edilen o gayet katı merkezî planlamadan ve (*kulak*'ları bastırma ihtiyacından türetilmiş) aşırı sıkı kolektivizmden ayrıldıkları gerekçesiyle, kâh yer yer doğrudan "kapitalizm", kâh bir bütün olarak "kapitalizm yolunun tutulması" damgasını yedi.

Kültür ve sanat alanında, özü parti müdahalesinin üstünlüğü ilkesinde düğümlenen Jdanovculuğun gevşetilmesi, yaratıcı faaliyetin tek reçetesi olarak dayatılagelmiş Sosyalist Gerçekçilik cenderesinin dışına çıkma eğilimleri, soyut resme gösterilmeye başlanan tolerans, "olumlu kahraman"ları zayıf tutarken "karşı-devrimci tip"leri çekici kıldığı öne sürülen Şolohov'un *Don* dizisi, Ehrenburg'un ***Buzların Çözülüşü*** romanı, Neizvestny'nin heykelleri, Pasternak'ın *Dr. Jivago*'sunun Nobel al-

Başkan Mao Mayıs sonunda duvar afişlerinin yaygınlaşmasıyla, Kültür Devrimi'nin hız kazanmasından yaklaşık iki ay sonra 21 Temmuz 1966'da yaptığı bir konuşmada Kültür Devrimi'ni şöyle savunuyordu: "Biz kitlelere inanıyoruz. Kitlelerin öğretmeni olmak için önce onların öğrencisi olmalıyız. İçinde bulunduğumuz Büyük Kültür Devrimi, yeri göğü sarsan bir olaydır. Sosyalizm geçidini aşabilecek miyiz? Aşmaya cesaret ediyor muyuz? Bu geçit sınıfları nihai olarak yok olmasına (...) götürür. Karşı çıkmak özellikle burjuva 'otoritelerine' karşı çıkmak, yıkmak demektir. (...) Tek yol kitlelere dayanmak, kitlelere güvenmek, sonuna kadar mücadele etmektir."

masına yeterince erken müdahale edilmemesi vb., "Hruşçov revizyonizmi"nin tipik göstergeleri olarak sıralandı.

Neydi, Hruşçov'a karşı Stalin'in pratiklerine sahip çıkan bu "revizyonizm" tanımının özü? Çok kestirme bir ifadeyle, "revizyonizm"in ideoloji ve siyasette, ekonomide, kültür ve sanatta "burjuvazi"ye veya "kapitalizmin kaynakları"na ***fazla özgürlük*** tanıyıp ***yetersiz diktatörlük*** uygulamada yattığı şeklinde bir tanımdı; "geri dönüş" adı verilen olayın, daha nötr bir ifadeyle sosyalizmde ciddi yozlaşma ve deformasyonların belirmesinin, ya köklerini fazla özgürlükte görüyor, ya da bu fazla özgürlüğü ve çeşitli tezahürlerini bizatihî yozlaşma ve deformasyonun kendisi olarak algılıyordu.

Burada büyük bir paradoksla yüzyüzeyiz: Aslında Mao'nun kendisi, bir yere kadar, SSCB'de sosyalizmin inşasının kırk küsür yıllık tecrübesinin olumsuzluklarını daha çok ***aşırı diktatörlük***te arayan,***özgürlük yetersizliği***ni eleştiren bir konumdaydı. 1956-1957 yıllarında kaleme aldığı "On Büyük İlişki Üzerine" ve "Halk İçindeki Çelişmelerin Doğru Ele Alınması Üzerine" gibi, resmen yayınlanmış yazıları ile, gene aynı yıllara denk düşen (ve Türkçede ***Sovyet İktisadının Eleştirisi*** başlığı altında derlenmiş bulunan) okuma notlarında Mao, Stalin'i ve Stalin dönemini, ***ekonomide***, meta üretimi ve mübadelesi ile değer yasasının geçerlilik alanını fazla dar tuttuğu,

köylülüğe güvenmediği, küçük üretimi zorla bastırdığı, aşırı hızlı sanayileşme ve gönüllü olmayan kolektivizasyon politikalarıyla kitle çizgisinden saptığı, fazla merkeziyetçi ve fazla ağır sanayici olduğu için eleştiriyor; *üstyapı* alanında bütün bunları, "halk içindeki çelişmelerin yanlış ele alınması", yani "düşman ile halk arasındaki çelişmelerin kapsamının çok geniş tutulması" formülünde toparlıyordu - bu, Stalinizmin esas olarak "sol" hatâlar nedeniyle, yani görece daha sağ, daha yumuşak, daha ılımlı bir konumdan eleştirilmesi demekti. 1950'lerin ikinci yarısının ünlü, ama kısa ömürlü "Yüz Çiçek Açsın, Yüz Fikir Akımı Birbiriyle Yarışsın" parolası, böyle bir yaklaşımın ürünüydü.

Ne ki, 1950'lerin sonları ile 1960'ların başlarında Mao'nun düşünüşü, bambaşka bir mecraya girdi. Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarının devrimci fırtınasının yükseldiği, ABD'nin ise dünya jandarması rolünde giderek saldırganlaştığı koşullarda, Hruşçov ile özellikle dış politika konularında netleşen anlaşmazlık, iç politika (sosyalist inşa) konularında oluşabilecek benzeşmeleri yuttu. En kötüsü, Hruşçov'un, aslında Stalin ve *Komintern* dönemi alışkanlıklarından türeyen bir tavırla, partilerarası görüş farklılıkları ile devletlerarası ilişkileri birbirine karıştırıp, ekonomik yardım anlaşmalarını feshederek Çin'deki Sovyet uzmanlarını geri çekmesi, böylece ÇHC'ye ekonomik ambargo uygulamaya kalkışması oldu. Bu tahammülsüzleşen ortamda, Hruşçov'a daha tahlilci bir tarzda bakma olanağı da kalmadı; öyle ki, Hruşçov'un, Mao tarafından ilk başta sempatiyle karşılanan Stalin eleştirisi de, Hruşçov'un uluslararası alandaki gerçek sağ hatâlarıyla aynı hesaba yazıldı. Dahası, *ÇKP* içinde Liu Shaoqi ve Deng Xiaoping tarafından temsil edilen bir kanadın, hem Buharin-Hruşçov benzeri bir ekonomik çizgi öneriyor, hem de Hruşçov'un Stalin eleştirisi gibi içe dönük, yerli pratiklerini görece olumlu karşılıyor olmaları, onların da "Çin'in Hruşçovları", "parti içinde yuvarlanıp, bir restorasyon için uygun fırsat kollayan hainler" diye damgalanmalarına yol açtı. Partinin "sol" kanadı (Lin Biao, Cen Boda, "Dörtlü Çete" - Qiang Qing, Chang Chunqiao, Wang Hongwen, Yao Wenyuan) çok güçlenmişti: Mao, karısı Qiang Qing'e 1966'da yazdığı mektubunda yansıttığı gibi, aslında biraz istemaya istemeye, bu "Sol" ile ittifaka çekildi.

Buradaki düşünüş değişikliğinin özü, şudur: Stalin'in "sol" hatâlar yaptığı gerekçesiyle eleştirilmesine girişildi. Liu Shaoqi'nin "burjuva-revizyonist karargâh"'ına karşı Mao'nun etrafındaki "proleter karargâh" olarak kurulan ve Kang Sheng, Cen Boda, Chang Chunqiao ve Yao Wenyuan'ları içeren *ÇKP* Merkez Komitesi Kültür Devrimi Grubu, Stalin'in kritik hatâsını, halk içindeki çelişmeleri düşmanca ele almak olarak değil, tam zıt yönde, 1930'ların ikinci yarısında "SSCB'de artık antagonist sınıfların ortadan kalktığını" öne sürmek olarak belirledi. Değil mi ki *SBKP* içinden Hruşçov gibi "revizyonist karşı-devrimci"ler çıkabilmişti; bu, "burjuvazi"'nin yaşadığını ve "sınıf mücadelesi"nin sona ermediğini gösteriyordu. Stalin gibi uykuya yatmak yerine, "yanıbaşımızda gizlenen Çin'in Hruşçovları"na aman vermemek şarttı. Böyle bir "uyanıklığın" teorik zemini olarak Mao, "antagonist sınıfların ortadan kalkması" şöyle dursun, bir kere üretim araçları üzerindeki mülkiyetin sosyalist dönüşümü esas olarak tamamlandıktan sonra da, iki sınıf, iki yol ve iki çizgi arasındaki mücadelenin süreceği; dolayısıyla kapitalizme geri dönüş tehlikesinin hâlâ mevcut olduğu, yani sosyalizm tarihsel döneminin tümü boyunca, proletarya ile burjuvazi arasındaki çelişmenin, sosyalist toplumun temel çelişmesini meydana getirdiği şeklindeki ünlü tezini ortaya attı. O yıllarda *ÇKP* tarafından Mao'nun en büyük "teorik katkı"sı olarak gösterilen ve dünya çapında bir "Marksizm-Leninizm-Mao Zedong Düşüncesi" çağından söz etmenin gerekçesi sayılan bu tez, "Proletarya diktatörlüğü altında devrimin sürdürülmesi teorisi", yani biricik "doğru yol"dan, "sosyalist çizgi"den sapanlara karşı (kitlesel saldırı dalgaları halinde) "sınıf mücadelesi" verilmesinin teorisi olarak tanımlandı. "Proletarya diktatörlüğü"'nün "fazla bastırma"sı sonucu kitlesel demokrasinin yokedilmesi ve devletçi bir yabancılaşmanın doğmasıyla kastlaşma, belki, Stalin'i fazla "sol" bularak eleştiren 1956-1957 yazılarının Mao'sunun perspektifi olabilirdi. 1960'ların ortalarında ise Mao, bürokrasiyi değil "burjuva liberalizmi"nin, "Çin'in Hruşçovları"nı bastırmanın "yeni ve genel yöntemi" peşindeydi. SSCB'de düzelme, ancak, "revizyonist karşı devrim"in ürünü olan "yeni-burjuva diktatörlüğü"nü, emekçi kitlelerin aşağıdan yukarı, "anti-Hruşçov" bir muhtevayla yıkmaları sonucu gerçekleşebilirdi. Çin'de ise, böyle bir "restorasyon" yoluna girilmesini önlemek için, daha başından, Buharinci-Titocu-Hruşçovcu bir "burjuva çizgisi"'ni savunan; başka nedenle değil, sırf bu çizgiyi savundukları için, ideolojik olarak "parti ve devlet içinde yuvalanmış bütün bir burjuva sınıfı"nı meydana getirmekle suçlananlara karşı, "devrimci kitleler" eliyle "proletarya diktatörlüğü"nün uygulanması gerekliydi.

Çin'de Kültür Devrimi, işte böyle bir "anti-revizyonist" hareket oldu; "kapitalizm yolcuları"nı, klasik Stalinciliğin etkisi sınırlı görülen doğrudan-devletçi yöntemleriyle değil de, etkisinin daha kalıcı olacağı umulan dolaylı-devletçi yöntemlerle: Partinin, daha doğrusu parti içindeki bir fraksiyonun hücum emri verdiği kesimlere uygulatılan "kitlesel devrimci şiddet"le ezmeyi hedefledi. Stalin'in pratik politikası, "sapma"lara karşı habire "proletarya diktatörlüğü" uygulamaktı; ama Stalin, hiç olmazsa teoride, bu kadar sınırsız değildi. Kültür Devrimi'ne uzun yıllar yön veren "Dörtlü Çete" ise, doğrudan doğruya teoride, "burjuvazi üzerinde *topyekûn diktatörlük*"ten söz ediyordu. Bu, gerçekte burjuvazisi olmayan, üretim ilişkileri içinde birbirine kilitlenmiş somut bir burjuvazi ile somut bir proletaryayı karşı karşıya getirmeyen bir toplumda, dizginsiz ve kapsamı durmadan genişleyen bir zor kullanımının kapısının açılması demekti.

Nitekim, Kültür Devrimi'nde *birinci olarak*, hedef seçilen (bir çizgi olduğu için bir "sınıfsal ideoloji" olan, bir "sınıfsal ideoloji" olduğu için bir "sınıf" olan) "kapitalizm yolcuları", "karşı-devrimci" sayılmalarının olanak verdiği tüm yasadışı şiddetle, susturulup boğularak ihraç ve tecrit edildiler; 1930'ların sonlarındaki Moskova duruşmalarında olduğu gibi, "ajan, casus, *Guomindangçı*" türden düzmece suçlamalarla, yargılanmaksızın yıllarca hapislerde, çalışma kamplarında tutuldular; birçoğu işkence, aç bırakılma ve sürekli kötü muamele, hastalık ve mahrumiyet yüzünden can verdi. *İkinci olarak*, parti içindeki "kapitalizm yolcuları"nın, yalnızca fikirleriyle bir "sınıf" olmakla kalmayıp, toplum çapında hazır mevcut bir "burjuvazi"'yi de temsil ettikleri düşünüldüğünden, benimsenen "revizyonizm" tanımı gereği, "kapitalizmin tarihsel fideliği" sayılan küçük üretim, meta dolaşımı ve normal insanların olağan refah özlemleriyle birlikte, her türlü "burjuva fikir ve zevk" de, bu "topyekûn diktatörlüğün" saldırısına uğradı. "Burjuvazi" avı, her türlü siyasal ve ekonomik reform önerisine, her türlü eleştiriye, Sırat Köprüsü kadar ince bir "doğru çizgi"den bütün milimetrik "sapma"lara, kültür ve sanat alanındaki çeşitlilik ve yaratıcılık özlemlerine, oradan da "kendinle mücadele et, revizyonizmi yen" sloganıyla doğrudan doğruya bireylerin ruhundaki bir "burjuvazi şeytanı"na yöneldi. Her yerde ve her şeyde bir "burjuvalık" gören Kültür Devrimi, sonunda, sıradan ve çok geniş emekçi kitleleri hedef haline getirdi.

Kültür Devrimi yıllarının Maozmi, bu yüzden, kullandığı yöntem ve araçların ilk bakışta farklı olmasına karşın, özünde Stalinizmin bir varyantı, hatta bazı bakımlardan daha aşırısıydı -Stalin'i daha "sol"dan eleştirmeye kalkınca, yavaş yavaş sönmesi öngörülen bir "proletarya diktatörlüğü"nü çok uzun bir tarihsel dönem boyunca hiç sönmeyecek bir "topyekûn diktatörlüğe" dönüştürüyor; böylece, varlığına izin verilen, şiddet uygulanmayan alanı alabildiğine daraltıyordu.

Belki tam da bu nedenle, gerçek hayatta bir uygulama, bir iktidar pratiği olarak Stalinizm-Maoizmin ömrü, beklenenin aksine, devletçi Stalinizmin veya Stalinizm-Brejnevizmin ömründen çok daha kısa oldu. Saf, klasik Stalincilik, sadece devlet aygıtını kullanmış; baskı ve teröre, pasif tuttuğu kitleleri bulaştırmamıştı. Bunun da belli bir mantığı vardı: Küçük elitlerin fanatizminin *aktif* taşıyıcısı, bütün karmaşık heterojenliği içinde geniş kitleler olamaz. Nitekim Çin'de, bu kadar pürizmi, bu kadar sektarizmi, bu kadar şiddet kullanımını, işe taraf edilmek istenen kitleler kaldırmadı. Halk içindeki çelişmelerin düşmanca yöntemlerle ele alınmasına bizzat halkı dahil etme projesi, uzun ömürlü olamadı. Kültür Devrimi'ni, önce temel emekçi kitleler, her biri büyük bir hızla terkettiler. Klasik Stalincilik, Sovyetler Birliği'nde yarım yüzyıl veya daha fazla, diğer Doğu Avrupa ülkelerinde 30-40 yıl varlığını korurken, Stalinizmin Maoculuk varyantı sadece 10-12 yıl dayandı. Tarihteki gerçek büyük devrimlerden, Kültür Devrimi, dünya çapında da pek bir iz bırakmamasıyla ayrılıyor. Kendilerini "Büyük Proleter Kültür Devrimi'nin ürünü" sayan Maocu partilerin hemen hiçbiri, ülkelerindeki emekçi kitlelerle birleşemediler ve 1970'lerin ikinci yarısında, bu çok küçük yuvarların yüzde 99'u ortadan kalktı. 1980'lerin ortalarında ise Sovyetler Birliği'nde *glasnost* ve *perestroyka*, anti-Hruşçov bir muhtevayla değil, anti-Stalin bir muhtevayla çıkageldi. Bugün de Çin'den SSCB'ye, Macaristan'dan Polonya'ya kadar bir dizi sosyalist ülkede işçi, öğrenci ve aydınların güdümlü olmayan, gerçek taban inisiyatifleri, ekonomik reformların siyasal reformlarla tamamlanmasını, kurallara sıkı sıkıya bağlı bir hukuk devletinin tesisini, bu çerçevede fikri ve siyasal çoğulculaşmayı -kısacası, Kültür Devrimi'nin "revizyonizm" ve "burjuva liberalizmi" sayıp bastırmaya kalkıştığı her şeyi, gündeme getiriyorlar.

Bu cereyanların yeniden keşfedeceği ve yararlanacağı Mao, ancak 1956-1957 yazılarının Mao'su, Stalinizmi esas alarak "sol"culuk diye eleştirmeye başlamış Mao olabilir.

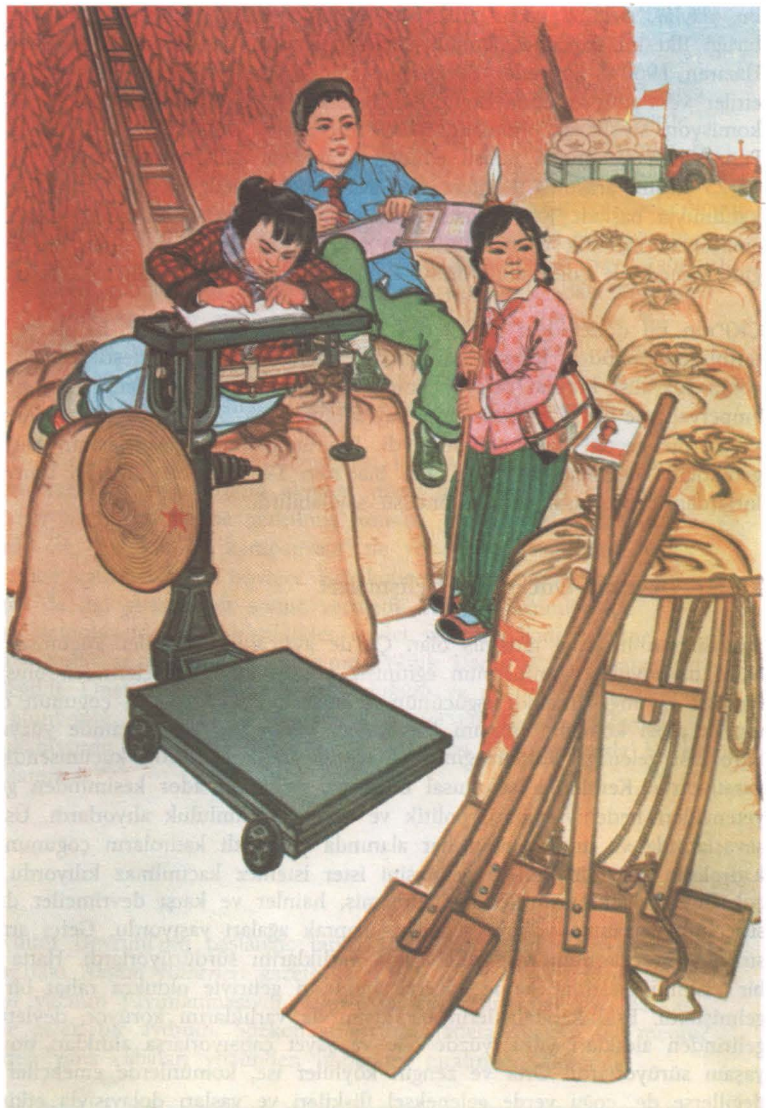
HALİL BERKTAY

Çin'in yakın tarihindeki iki büyük seferberlik döneminden görüntüler. (Solda) İleriye Büyük Atılım sırasında kırda propaganda. İkinci Beş Yıllık Plan'ın ilk yılı olan 1958'de, cesur ve kararlı ifadelerle sanayi ve tarımda dev hamleler için çağrılar yapıldı. Bu propagandanın temposu yıl boyu giderek arttı. Resmî rakamlara göre bir yıl içinde demir ve kömür üretimi tam iki katına çıktı, toplam sanayi üretimi ise yüzde 66 arttı. Tarımda ise 1957'de 185 milyon ton olan tahıl üretiminin, 385 milyon tona çıktığı ilan edildi. Ulusal gelir ise yine resmî ama çarpıtılmış olan verilere göre bir yılda yüzde 34 arttı. "İleriye Doğru Büyük Atılım" yıllarında duyulmamış ekonomik başarılar elde ediliyordu. Köylerdeki komün hareketi Nisan 1958'de bazı pilot girişimlerle başlamış, Ağustos'tan itibaren ise alabildiğine hızlanmıştı. Kasım'a gelindiğinde ileri düzey kooperatifinde çalışmakta olan köylüler 26 bin komünde toplandı, sonra bu sayı 23,384'e indirildi. Komünler kırsal nüfusun yüzde 95'inden fazlasını bünyelerine almıştı. Bunlar yalnız birer üretim birimi değil, aynı zamanda birer yönetim birimiydi. Halkın eğitim ve sağlık işlerinden, ayrıca savunmadan sorumluydular. Bazı komünler farklı yöntemler uygulamaya başladılar. Örneğin özel toprak parçaları tamamen kaldırıldı, üyelerin yaptıkları işten bağımsız olarak ihtiyaçlarının teminine gidildi. Fakat çok kısa zamanda bunun sakıncaları görüldü ve bu uygulama terkedilerek "herkese yaptığı üretime göre" prensibine dönüldü. İlk aşamada tüm araçlar ve çekim hayvanları ortaklaştırıldı ama üretimin yüzde 20'sinin gerçekleştiği küçük özel bahçelere dokunulmadı. Farklı varlık ve yeteneklere sahip kooperatifler biraraya geldikçe emek ve gelir farklılıkları ortaya çıkıyordu. Ayrıca, özellikle sulama ve toprak analizi, su alımı ve meteoroloji etütleri yapılmaması büyük israflara yol açtı. Kanallar su taşımadı, kimi topraklar tuzlandı. Fakat bunlara rağmen büyük miktarda toprak kazanıldı. Üstte ise ikinci büyükseferberlik dönemi olan Kültür Devrimi sırasında, Kızıl Kitap okuyan gençler.

13 Ekim'deki ÇKP Onikinci Merkez Komitesi Genişletilmiş Oturumu ve Kızıl Bayrak gazetesi karşı devrimci hizbin tasfiyesiyle partinin saflaşması ve devrimin ilerlemesi için yolun açıldığını söylüyordu. Ne ki tüm bu tartışmalar kapalı kapılar ardında cereyan etmiş, uzun yıllar ÇKP'nin en ön saflarında yer almış sayısız kadro, bir anda tepetaklak edilerek hapse veya köyde zorunlu çalışmaya gönderilmişti. Kültür Devrimi merkeziyetçiliği ve proletarya hegemonyasını vurgulayarak sona erdi. Yönetim kademeleri tekrar istikrar kazanmaya başladı. Ancak öğrenciler arasında derin görüş ayrılıkları ve bölünmeler devam etti. Bunun için 27 Temmuz 1968'de işçi ve askerlerden oluşan bir ekip Tsinghau Üniversitesine sembolik bir giriş yaptı. Öğrencilerin tartışmaları sona ermedi ama Kızıl Muhafızlardan giderek daha az sözedilmeye başlandı. Bu arada gençleri kırsal kesime gönderip yeniden eğitmek üzere bir kampanya açıldı. Kültür Devrimi'nin bu evresindeki afişlerde, farklı kesimlerin devrime emekleri ile hizmetini vurgulayan afişler ön plana çıktı. Yukarda solda parti sekreteri Liu Zhide, sağda çocuklar çalışırken görülüyor.

ettiğine inanılan kategorilerin tasfiyesi için mücadele hiç durmadı. Ekonomiyi burjuvazinin bakış açısından ele alan, kişilerin ve işletmenin çıkarını toplam kamu çıkarlarının üzerinde gören anlayış eleştirildi. 1962 başlarında yapılan Ulusal Halk Kongresi ve aynı yılın Eylül ayındaki Merkez Komite toplantılarında, çoğu kapalı kapılar ardında geçen sert tartışmalar yapıldı. "İleriye Büyük Atılım"ı savunan ve karşı çıkanlar arasında Liu Shaoqi ve Deng Xiaoping'in ikinci grubun, Zhao Enlai'ın da birinci grubun önde geleni olduğu kabul edilir.

Çin-Sovyetler Birliği İlişkileri

ÇKP 1956'dan itibaren Sovyet toplumunu eleştirerek kendi yolunu ayırmaya başladı. 1958'de Sovyetler'in askerî alandaki bazı talepleri reddedilmiş, bunu izleyen aylarda Sovyet yanlısı asker ve sivil görevlilerin bir bölümü etkisizleştirilmiş, Lin Biao tekrar ordunun başına dönmüştü. Orduyu "burjuva ve sağ-kanat unsurlardan temizleme" kampanyası bir yönüyle Sovyetler Birliği yanlılarını hedef alıyordu. 1959'da Hruşçov Çin ile 1957'de imzaladığı nükleer işbirliği anlaşmasını bozdu. Kimilerine göre bu "barış içinde birarada yaşama" politikası için Amerikalılara verilmiş bir armağandı. Ayrı bir husus ise Sovyetler'in Çin'in nükleer güce sahip olmasından çekinmeye başlamasıydı. Özellikle 1959'da Çin-Hindistan sınırında çıkan çatışmalar karşısında Sovyetlerin takındığı tutum Çinlilerin Sovyetleri bir tehdit olarak algılamaya başlamalarına ve onları "en büyük emperyalist güç ile işbirliği"yle suçlamalarına yol açtı. 5-9 Haziran 1959'da Bejing'de toplanan Dünya Sendikaları Konfederasyonu'nun görüşmeleri sırasında çıkan tartışmalarda Çin'i sadece Endonezya destekledi. Kısa bir süre sonra, 20 Haziran'da komünist partilerinin büyük çoğunluğunun desteğine güvenen Hruşçov, Bükreş'te toplanan *Romanya İşçi Partisi* Kongre'sinde Çin'lileri açıkça kınadı. Hruşçov'un yanında Bükreş'e gelen Ponomariev *ÇKP*'yi eleştiren doksan sayfalık bir metin sundu. Burada da Çin'in arkasında sadece Arnavutluk vardı. Çinliler bu saldırıya *SBKP*'nin kendilerine yollamış olduğu küstah ve çok sert bir mektubun metnini dağıtarak cevap verdiler ve onların tutumunu teşhire yöneldiler. Buna son derece kızan Hruşçov uzun ve hiddetli bir konuşma ile Çinlilerin yapmış olduğu tüm iç ve dış politika uygulamalarına çattı. Çin delegesi Peng Chen ölçülü ve kibar bir dille Hruşçov'un taraflı tutumunu protesto etti. Bu gelişmeler teker teker tüm ipleri kopardı ve nihayet Ağustos'ta Sovyet teknisyenleri Çin'den çekildi.

Bu olaylar, o güne kadar artık bir ön kabul haline gelmiş olan dünya komünist hareketinin birliği ilkesini parçaladı. Bunun yolaçtığı zararın bir ölçüde olsun hafifletilebilmesi için 2 Haziran 1960'ta Sovyetler Birliği uluslararası bir konferans talep etti. Çinliler teklifi kabul ettiler ve Eylül sonunda bunu hazırlamak için yirmi altı partinin temsilcilerinden oluşan bir komisyon Moskova'da toplandı. *SBKP*'nin Suslov ve Kuzlov, *ÇKP*'nin ise Deng Xiaoping ve Peng Chen tarafından temsil edildiği Komisyon çalışmaları oldukça elektrikli geçti. Nihayet 11-25 Kasım arasında Konferans o dönemde mevcut 87 komünist partisinden 81'inin katılımıyla başladı. Konferansın sonunda yayınlanan 81'ler bildirisi sadece görünüşü kurtarmayı amaçlayan eklektik ve genel ilkeleri tekrarlayan bir metin oldu. İlerideki yıllarda da ayrılık giderilemedi ve çokbaşlılık dünya komünist hareketinin kalıcı karakteri haline geldi.

ÇKP'nin bu dönemdeki görüşlerini en iyi ifade eden metin, bu partinin 14 Haziran 1963 tarihli mektubudur. Burada barış içinde birarada yaşama eleştirilmekte, II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist blokun ortaya çıkmasıyla dünyada güçler dengesinin değiştiği vurgulanmakta ve emperyalizme karşı mücadelenin bayrağının Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki proletarya partilerine geçtiği ifade edilmekteydi. Devrimci sınıf mücadelesinin her an gözetilmesi gerektiğine değinen bu metin, Lin Biao'nun 1965'te ileri süreceği dünya metropollerinin kırlardan kuşatılması tezinin öncüsü sayılabilirdi.

1966'da başlayan Kültür Devrimi'nin en ateşli savunucularından Mao'nun Uzun Yürüyüş sırasında evlendiği eşi Qiang Qing bir tiyatro sanatçısıydı. 1963'den sonra Pekin opera ve balesinde geleneksel Çin tiyatro sanatınada proleter temalar işlenmesi gerektiğini savunan hareketin önde geleni olarak Çin siyasi hayatında aktif bir yer aldı. Mao'nun ölümünün hemen ardından tutuklanarak ölüm cezasına çarptırıldı, ancak cezası infaz edilmedi. Qiang Qing kendisini, "En yüce insan hakkı devrim yapma hakkıdır" diye savunarak, mahkemeye "Ben Mao'yu cephede izleyen tek kadındım. Savaşta siz neredeydiniz?" sorusunu yöneltti. Cezası daha sonra ömür boyu hapse çevrilen Qiang Qing, aslında resmî açıklamalara göre Kültür Devrimi'nde hayatını kaybeden 34.000 kişiden sadece birinin ölümünden sorumlu tutulmuştu, bu konuda da somut bir delil bulunmuyordu.

Kültür Devrimi Öncesinin Gelişmeleri

Sosyalizmin inşasına girişmiş olan Çin'de ayrıcalıklı kesimler küçümsenmeyecek sayıdaydı. Nüfusun büyük çoğunluğunun eğitimsiz yoksul köylü kitlelerinden oluşması ve işçi sınıfının tarihsel zayıflığı, nitelikli işgücünün, teknisyen ve kadroların çoğunun orta ve zengin köylü ve toprak ağası kökenli olmasını kaçınılmaz kılıyordu. Aynı biçimde yüzyıllar boyu süren elitist bürokrasi geleneği, kol emeğinin ve teknik-pratik faaliyetin küçümsendiği bir kültürel ortam yaratıyordu. Kentlerde ise ulusal burjuvazi ve komprador kesiminden gelmiş insanlar, yetenekleri nedeniyle idari, politik ve teknik sorumluluk alıyorlardı. Üstelik, uzun devrim savaşlarında ve mücadelenin her alanında yetenekli kadroların çoğunun ölmesi, yetersiz kadroların sorumlu yerlere gelmesini ister istemez kaçınılmaz kılıyordu. Kaldı ki, Çin Devrimi çok büyük fiziki tasfiyelere yönelmemiş, hainler ve karşı devrimciler dışındaki kişileri üretim sürecinde kazanma yolunu seçmişti. Toprak ağaları yaşıyordu. Gerçi artık toprak ağası değil, sıradan birer komün üyesiydiler ama varlıklarını sürdürüyorlardı. Hatta bir kısmı servetlerinin bir kısmını gizlemiş, kente göçerek bunların geliriyle oldukça rahat bir yaşam sürer hale gelmişlerdi. Eski kapitalistlerin bir kısmı da varlıklarını koruyor, devletleştirilmiş fabrikalarının gelirinden aldıkları yıllık yüzde 5'le ve şayet çalışıyorlarsa aldıkları doyurucu ücretlerle iyi bir yaşam sürüyorlardı. Orta ve zengin köylüler ise, komünlerde emekçiler kadar söz sahibi değillerse de, çoğu yerde geleneksel ilişkileri ve yaşları dolayısıyla etkin olabiliyorlardı.

Kültür Devrimi'nin Batı'daki Etkileri

Kültür Devrimi batıda uzun süre "doğulu" olan her şey gibi küçümsenmiş veya egzotik bir Çin gösterisi gibi izlenmeye çalışılmışsa da dolaylı ve dolaysız etkileri aradan geçen iki on yıl sonra daha net bir şekilde anlaşılmaya başlanmıştır. Batı'nın Çin sosyalizmi karşısındaki genel tutumuna bakıldığında, geleneksel "Avrupa Merkezli, sömürgeci" bakışın yanısıra bu olgunun bir köylü hareketinden ibaret olarak değerlendirildiği de görülür. Batılı sosyalistler de bu eksik bakıştan kendilerini asla kurtarabilmiş değillerdir. Ayrıca *SBKP*'de aynı yanılgıları yaşamıştır.

Gerçekten de Çin Devrimi'nin temel gücünü yoksul köylü kitleleri oluşturmuştur ama Çin kentleri de devrimi yaşamış ve buna her halükarda önderlik etmişlerdir. İşçi ve aydınlardan oluşan kadrolar olmasaydı, köylüler daha önceki sayısız isyanlardaki gibi devrimi sonuna kadar götüremez, örgütlenmelerini bir sonuca ulaştıramazlardı. Kaldı ki Çin, tarihin bilinen en eski uygarlıklarından birinin, başka hiçbir örneği bulunmayacak derecede doğrudan devamıydı. Böyle bir ülkede Çinli devrimciler dünya sosyalizminin deney hazinesine en büyük iki katkıdan birini sağlamışlardır.

Kültür Devrimi'nin önemli bir etkisi sosyalist ülkelerde sınıf mücadelesinin yürütülmesinde yeni bir araç olmasından çok, sosyalizmin "tek"liği gibi safça bir inancı yıkmış olmasıdır. 1930'lardan 1960'lara kadar sosyalistlerin hiç de azımsanmayacak bir bölümü, hemen her ülkede uygulanacak tek bir sosyalizm modeli olduğunu düşünüyorlardı. Ama önce "İleriye Büyük Atılım" sonra da "Kültür Devrimi" bu imajı kökünden sarstı. 1969'daki Moskova *Dünya Komünist Partileri Konferansı*, iyice farklı partilerin toplantısı olarak tarihe geçti ve bundan sonra bu konferanslara verilen önem ortadan kalktı. Bu partilerin adlarından başka ortak bir temel bulamayacakları anlaşıldı.

Monolitik bir dünya komünist hareketi imajının yıkılması pekçok kişi üzerinde şok etkisi yarattı. Gerçi ara dönemde de (1930-60) pekçok muhalif vardı, ama bunlar sadece muhalifti ve ciddiye alınmaz, dev uluslararası hareket karşısında cılız birer sesten ibaret olarak değerlendiriliyordu. Yeni durum ise esasen prestij yitirmekte olan *SBKP* izleyicisi partilerin ve grupların iyice köşeye itilmelerine ve yeni bağımsız hareketlerin gelişmesine, gürbüzleşmesine yol açtı. Özellikle Latin Amerika'da, statüko içinde yer edinmeye çalışan "Moskovacılar"a tepki olarak gelişen gerillacı hareketler iyice öne çıktılar. Artık dünya komünist hareketi tek merkezli değildi. Gerçi bir süredir bu durum fiilen sarsılıyordu ama 1960'lardan itibaren bu gerçeği görmek istemeyenler başlarını kuma gömemez oldular.

Avrupa'da ise devrimci sol'un amentüsü olan 1968 hareketlerini esaslı olarak etkilediği söylenebilir. Toplumun en dinamik kesimleri, giderek pekişmekte olan tekelci burjuvazinin hegemonyasına karşı son bir protestoya giriştiler. Bu protesto emekçi yığınları sarmalayamadı. Esasen statükoda yer kapmış olan Avrupa sol partileri bu dalgayı kırmak için ellerinden geleni yaptılar. Protestocular kısa bir süre için toplumu sarstılar. En büyük kriz Fransa'da ortaya çıktı ama burjuvazi kısa sürede iktidarını onardı, protestolar söndü. Buna tepki olarak fokoculuğa özenenler çıktı ama bunlar Avrupa'da daha işin başında tecrit olmuş vaziyetteydiler. Burada Kültür Devrimi'nin en başta Batı üniversitelerini etkilediği görülür. 1968 hareketi aynı zamanda gençliğin diğer toplum kesimlerinin düzene uyumu karşısında giriştiği bir protestodur da. Kaldı ki Mao dahi bazı devrimci kazanımların kayıp gittiğini görünce Kültür Devrimi'ni gençlikten oluşturduğu *Kızıl Muhafızlar* ile başlatmış ve yürütmüştü. Kültür Devrimi'nin diğer ayağı olan *Halk Ordusu* generallerine güvenemeyeceği ise Lin Biao olayında ortaya çıktı.

Protesto etmeyen, her ne pahasına olursa olsun bunun için bir yol bulamayan, yaratamayan toplum kesimleri, teslim olmuş, siyasi açıdan bitmiş demektir. Kültür Devrimi her türlü otoriteye karşı protesto eyleminin herhangi biçimde sürdürülebileceğini, sürdürülmesi gerektiğini gösterdi ve bu açıdan dünyanın dört bir yanında insanların bilincinde yer etti. Kaldı ki bu protesto kitlevi biçimde ve kampanya biçiminde yapılabilirdi. 1968, Batı gençliği için bir hatıra haline gelirken, bazı azgelişmiş ülkelerde daha kalıcı etkiler yarattı ve solun daha devrimci kesimlerinin ayrışmasında yararlı oldu. O yıllarda gelişen gerilla ve halk savaşları (Che'nin Bolivya'da öldürülmesi ve Vietnam'da Tet saldırısı) ise bu ayrışım-

Dörtlü Çeteyi alaya alan bir Çin karikatürü: Batılı bir kraliçe kılığında Qiang Qing bir sahtekarlar çetesini yönetiyor. (Soldan sağa) Wang Hongwen, Qiang Qing, Yao Wengyuan, Zhang Zhongjiao Mao'nun 1976'da ölümünden hemen sonra iktidarı ele geçiren Hua Guofeng ile Deng Xiaoping tarafından Dörtlü Çete olarak lanse edilip, tutuklandılar. Yönetimi ele geçirmek için komplo düzenlemek iddiasının yanısıra, pek çok başka yolsuzluk ve karşı-devrimci eylemle suçlanan Dörtlü Çete'nin siyasi kadrolar içindeki yandaşları da ya tutuklandı ya da etkisiz duruma getirildi.

Devrime tam olarak sahip çıkanlar yeni neslin çocuklarıydı. Nitekim Kızıl Muhafızların pek çoğu da bunlar arasından seçilmişti.

İşçiler arasındaki ücret farklılıkları da 3 kata kadar çıkıyor, primler, özel kontratlar, parça başı ücret, ek sosyal haklar gibi unsurlarla farklar daha da artıyordu. Ancak çoğu yerde işçilere eleştiri hakkı tanınmıyor, karşılığı ödenmeden fazla mesai yaptırılıyordu. Primler bazı yerlerde ücretin yüzde 20'sini buluyor, yöneticiler içinse yüzde 50'ye ulaşıyordu. Devlet ve parti yönetiminde de yirmi altı kademe belirlenmişti, yönetici ücretleri dikkati çekecek ölçüde yüksekti ve bu kesim kendisine lojman, özel araç, tatil gibi ek olanaklar da yaratıyordu. Generaller, üniversite profesörleri, belli bir sanatçı kesimi de aynı ayrıcalıkları paylaşıyorlardı. Kaldı ki bu kesim, en iyi eğitim olanaklarını kendi çocuklarına sağlayarak adeta kastlaşma eğilimi gösteriyordu. İleriye Büyük Atılım'ın ardından gelen karşı dalgada, 1960 ile '62 arasında Beijing Üniversitesine kayıt yaptıran gençler arasında işçi-köylü kökenli olanların oranı yüzde 66.8'den yüzde 37.7'ye düşmüştü. Kadroların ve yöneticilerin çocukları için açılmış özel yatılı okullar da, üniversite öncesindeki elemeye katkıda bulunuyordu.

Son olarak, komünlerde ve fabrikalarda doğrudan demokrasi kurma atılımları da sonuçsuz kalmıştı. Gerçi kırda üretim tugayları veya üretim ekipleri düzeyinde belli bir tartışma ve karar ortamı vardı, ama idari bir birim haline getirilmiş komün, profesyonel kadroların yönetimindeydi. Fabrikalarda ise, "iki katılım kampanyası" ile yöneticilerin üretimde yer almaları, işçilerin ise yönetime katılmaları ve böylece işçi konseylerinin nüvelerinin oluşturulması öngörülüyorsa da, bu girişim bir sonuç vermedi. Fabrika seçimleri de formaliteden ibaret kalıyor, demokrasideki bu eksiklikler devlet ve parti kademelerine de yansıyordu. Ne Ulusal Halk Kongresi ne de Çin Halkı'nın Politik Danışma Konferansı gerçek bir karar gücüne sahip değildi. Önemli kararların hepsi *Politbüro* ve gücün esas sahibi olan Daimi Komite tarafından alınıyordu. *Politbüro* ise Merkez Komitesi tarafından seçiliyordu ama bu organ bile nadiren toplanıyordu. Öyle ki Eylül 1962 ile Ağustos 1966 arasında Merkez Komitesi bir kez bile toplanmadı.

Kültür Devrimi

ÇKP resmî yayınlarında Kültür Devrimi'nin başlangıç tarihi 10 Kasım 1965 olarak verilir. Bu simgesel bir tarihte Şangay'daki *Akşam Haberleri* gazetesinde *Hay Juy Daireden Kovuldu* adlı oyuna şiddetle saldıran bir yazının yayınlanmasıydı. 1964'e kadar Beijing Belediye Başkan Vekili olan Wu Han önde gelen bir aydındı. Sözkonusu oyunda adeta düşkün bir memur olan Hay Juy'un köylülerden yana çabaları yüzünden imparator tarafından daireden

Çin Kültür Devrimi'nin "devrim yapma hakkı"nı yücelten söylemi, bir devrim perspektifinin geleneksel partilerin gündeminden çıktığı Batı Avrupa ülkelerinde, radikal aydın ve işçi çevrelerinde, 1968'in fırtınalı ortamının da etkisiyle büyük coşku uyandırmış, "Mao Zedong düşüncesi", "revizyonizm"e karşı bir seçenek olarak görülmüştü. Ancak, "dünya sosyalizmi"nin ABD ile ittifak halinde "Sovyetler Birliği"ne karşı bir savaş düzenine geçmesini öneren "Üç Dünya Teorisi", "Mao Zedong Düşüncesi"nin son şekli halini alınca, "Maoizmin" radikalizmle bütün bağları koptu.

da en az Kültür Devrimi kadar hatta daha köklü etkileri olan gelişmelerdi.

Sosyalist ülkeler açısından baktığımızda Kültür Devrimi'nin belki de buralarda uzun vadede daha derin etkiler yaptığı düşünülebilir. Bu ülkelerin çoğunda kendini kitlevi olarak ifade yolları bulamayan muhalif kesimler kuşkusuz ki bu deneyi büyük bir ilgiyle izlemişlerdi. Berlin, Polonya ve Macaristan'daki muhalefet hareketleri şiddetle bastırılmıştı. Çekoslovakya'nın işgali ise Kültür Devrimi'nin en yoğun olduğu bir dönemle çakışmıştır. Ancak unutulmamalı ki Doğu Avrupa'daki muhalefetin dertleri Kültür Devrimi'ni yapan kadrolardan çok farklıydı. Belli bir hata payını içerse de Doğu Avrupa'da muhalefetin daha liberal bir rejim istediği, Çin'deklilerin ise tam tersine sınıf mücadelesini keskinleştirecek kolektifleşmeyi ileri götürmek istedikleri şeklinde bir genelleme yapılabilir. Ancak ortak olan nokta her ikisinde de yerleşmiş, bürokratik, demokrasisi belirsizleşmiş devlet-parti yapısına karşı direnmenin olmasıdır. Ve Çin'de direniş Kültür Devrimi'nin uzun vadede sönüp gitmesiyle sonuçlanırken Doğu Avrupa'da bazen kitlevi biçimler alabilmiştir. Ama gerek Doğu Avrupa ülkeleri, gerek Sovyetler'deki batı cumhuriyetlerinde direnişin aynı zamanda bağımsızlıkçı bir özellik taşıması, aradaki farkı belirginleştirmiştir. Esasen herhangi bir benzerlik aramanın da pek bir anlamı yoktur. Ancak sosyalist ülkelerde muhalefet deneylerinin Kültür Devrimi ile zenginleştiği de açıktır.

MEHMET TANJU AKAD

kovulmasını anlatırken, komün sistemine geçişte köylülerin çektiği sıkıntıları ima ediyor ve oyunun kahramanını 1959'da görevden atılan Peng Dehuai'ye benzetiyordu. Yazının yayınlanmasına karşı muhalifler etkili bir direniş kampanyası geliştirdiler. Mao'nun o günlerde seçtiği hedef önde gelen muhaliflerden Peng Chen idi. Parti hiyerarşisinde önemli bir yere sahip olan Peng, olayı yatıştırmaya yönelik bir hat izledi ve parti propaganda bölümünün yöneticisi Lu Dingyi ile birlikte konuyu soğutmaya yöneldi. Ancak bunu yaparken "Şubat Raporu" olarak bilinen bir belge ile kültür konularına ilişkin görüşlerini açıkladılar. Gerilimi azaltma politikasında ısrar eden Peng ve arkadaşları Nisan 1966'da yönetimlerinde bulunan *Beijing Gazetesi*'nde "Yanshuan'da Akşam Sohbetleri" ve "Üç Köylü Ailesinden Notlar" adlı seri yazıları vesile ederek özeleştiriler yayınlamaya başladılar. Yaklaşan fırtınayı hissetmişlerdi ve böylece kendilerini emniyete almayı umuyorlardı.

18 Nisan'da *Kurtuluş Ordusu Gazetesi*'nde "Mao Zedong düşüncesinin Büyük Kızıl Bayrağını Yüksekte Tutalım ve Büyük Sosyalist Kültür Devrimine Aktif Bir Şekilde Katılalım" başlıklı baş makale yayınlandı. Burada 1949'dan beri rejimi yozlaştırdığı ileri sürülen sanat ve edebiyat alanında şiddetli bir sınıf mücadelesinin başlatıldığı hatırlatıldı. Bunları birçok yazı izledi ve bu arada Beijing grubunun Nisan'da yayınladığı sahte eleştiriler de gündeme getirildi. Aylar süren çatışmalar sonucunda Mao'nun karşısında oluşan gruba *Kara Çete* denilmeye başlandı. Çatışmalar parti sınırlarını çoktan aşmış, kitlelere yayılmaya başlamıştı. Zaten 8 Mayıs tarihli *Kurtuluş Ordusu Gazetesi*'ndeki önemli yazı da "Anti-Parti, Anti-Sosyalist *Kara Çete*'ye Atış Açın" başlığını taşıyordu.

1966 yazında, henüz parti üst kademelerinde kapsamlı bir değişikliğe gidilmemişken, eski kültür bakanı ve yazarlar birliği başkanı, 1956'dan beri Merkez Komite yedek üyesi ve Kültür propaganda işleri ikinci başkanı olan Cho Yang, yeni bir hedef olarak seçildi. 1930'lardan beri önemli bir yazar ve eleştirmen olan Cho yıllardır Mao'nun en yakın destekçilerinden biri olarak biliniyordu. Şimdi burjuva çizgisinin baş savunucusu ve Wang Ming'in takipçisi ilan edilmişti. Kendilerinden önceki hedef Peng Chen gibi "herkes gerçeğin önünde eşittir" demekle ve sanatçılara özel imkânlar sağlamakla "suçlandı" ve görevinden alındı. Aynı günlerdeki bir başka önemli gelişme ise çalışma gruplarının yeniden örgütlendirilmesi oldu. Bu gruplar aslında ilk olarak 1964'deki Sosyalist Eğitim Hareketi sırasında oluşturulmuştu. 1966 yazında hâlâ işlemekte olanlar yeni görevler üstlenirken, birçok yeni grup kuruldu. Bunların görevi, önerildikleri bölgelerdeki revizyonist aydınları açığa çıkartmak ve genel olarak kültür devrimini ileri götürmekti. Ancak bu evrede pek çok aşırılıklar ve çirkin davranışlar görülmeye başlandı. Özeleştiri talepleri insafsızlığa vardı ve şiddet uygulamaya başlandı. Çalışma gruplarının başkanları o günün argosunda buna "soğanın bütün kabuklarını birbiri ardına soymak" diyorlardı. Aşırılıklara karşı direnen kişiler *Kara Çete*'ye mensup olmakla suçlandılar. Fabrika ve okullarda toplantılar aralıksız birbirini izliyordu. Militanların "sağcıları bombardımana tabi tutmaları" adeta histeri mertebesine varınca kitleler tartışmalardan çekildi. Oysa bu Kültür Devrimi'nin ruhuna aykırıydı çünkü esas olan kitlelerin kadroları eleştirmeleriydi. Oysa artık her şey genç kadroların eline geçiyordu -ki o yaz bunlara Kızıl Muhafızlar denmeye başlandı.

Bu karışık günlerde yapılan Merkez Komitesi Genişletilmiş Toplantısı Kültür Devrimi'nin sürdürülmesini destekledi ve ünlü 16 maddelik talimatıyla "karışıklıktan korkmayın, sağcıların korunmasına ve Büyük Kültür Devrimi'nin bastırılmasına karşı çıkın" mesajını verdi. Ağustos 1966'ya rastlayan bu toplantı Kızıl Muhafızların çığ gibi büyüdükleri bir zamana rastladı. Silah taşımalarına izin verilmeyen bu grupların ilk yaptıkları iş imparatorluk tarihinden kalan her şeyi yok etmek oldu. Ne var ki yetkililer müzeleri ve benzeri yerleri korumaya alarak bu fanatik yıkıcılığa engel oldular. İkinci olarak eski kapitalist ve zenginleri aradılar ve buldukları kıymetli eşyaları teşhir ettiler. Böylece burjuvazinin pusuda beklediği mesajını vurgulamak istediler. Bundan sonraki aşama devrimin ülkenin bütününe yayılmasıydı. Kızıl Muhafızlar bulabildikleri her vasıta ile, bulamazlarsa yaya olarak ülkeyi gezmeye başladılar. Aralarında bin kilometrenin üzerinde yürüyenler vardı. Tıpkı Uzun Yürüyüş'te olduğu gibi fabrikalarda ve komünlerde mola veriyor, çalışmaya yardım ediyor, propaganda yapıyorlardı. Ayrıca Ağustos'ta yüz milyonlarca basılmasına karar verilmiş Mao'nun küçük *Kızıl Kitap*'ını dağıtıyor ve büyük afişler yapıyorlardı. Bu günlerde olur olmaz saatlerde yapılan fabrika toplantılarının üretimi ciddi şekilde aksattığı görüldü. Bunun üzerine üretimi aksatmayacak hatta artıracak tedbirler Kültür Devrimi'nin 16 maddelik talimatları arasına katıldı. İşçiler Devrim'i sadece kendi işyerlerinde yürüteceklerdi ve ancak üst düzeyde görevlilerin eleştirilmesi için yapılan bölgesel toplantılara katılacaklardı. Ancak kitle örgütlenmeleri sürekli teşvik edildi. Ekim 1966'da *Kızıl İşçi Ordusu* adlı bir örgüt oluştu. İşçi grupları başlangıçta gençler kadar sansasyonel olmamakla birlikte Mao'nun takipçiliğinde ciddi bir güç oluşturdular.

1966-67 kışı ülke çapında karışıklıklarla geçti ve parti merkezi Kızıl Muhafızlar ve isyancı işçilerin yol açtıkları karışıklıkları tesbit etmekle birlikte bürokrasiye karşı isyan hakkını hep önde tuttu. 1967'nin ilk aylarında, Şangay'daki Devrimci İşçi Karargâhları kentteki basın organlarını ele geçirmeye başladılar ve daha sağ politikaları savunanların bir mücadele taktiği olarak geliştirdikleri ücret farklılaşmasına karşı kampanya açtılar. Geçmişte de kapitalist ilişkilerin en derinlemesine nüfuz etmiş olduğu bölge olan Şangay ekonomizm eğilimlerinin yeşermesine uygun bir yerdi. Ne var ki Şangay'daki mücadeleler "büyük kriz" olarak adlandırılan dönemi getirdi. Altyapı, elektrik, ulaştırma hizmetleri durdu, büyük bir grev

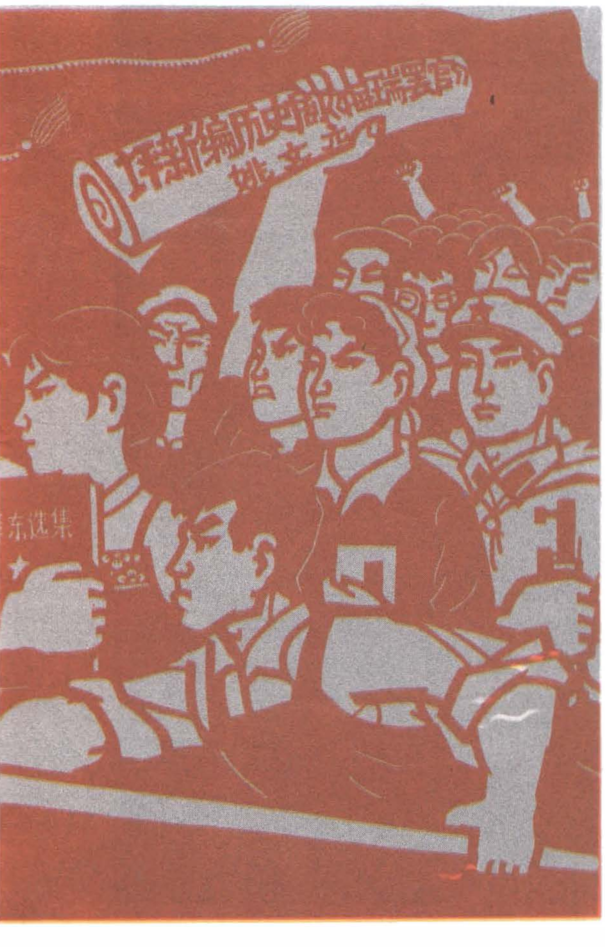

Çin'de "NEP" politikaları (üstte). 1961'den sonra kırsal alanda komünler dağıtılmadıysa da, kişisel maddi teşvikler arttırıldı. Tarımda San Ziyapao (Üç Özgürlük ve Bir Anlaşma) politikaları uygulamaya kondu. Bunun anlamı özel kullanım ve serbest pazar için kullanım alanlarının genişletilmesi, kendi kâr ve zararlarından sorumlu olan küçük işletmelerin sayılarının artırılması, komündeki her işletmenin ürün kotasının kendi giderlerine göre sabitleştirilmesi idi. Yan ürünlerin serbest ticaretinin dışında resmî makamlar bazı eyaletlerde pirinç ve yağ gibi önemli ürünler için bir karaborsaya göz yumuyorlardı. Tarımda özel arazi parçaları yeniden düzenlendi, hane halkı komünlerdeki

temel muhasebe birimi oldu ve kâr motifi, hatta karaborsa meşru sayılır oldu. Kırlarda kulak sınıfı o kadar hızlı gelişti ki daha 1962'de, Yenan'daki özel tahıl hasadı kolektif hasattan büyüktü. Hatta sadece hasat değil, bazı illerde özel olarak işlenen toprak da toplamın yarısına ulaşmıştı. Ancak NEP politikalarının uygulanmaya başlandığı dönem, aynı zamanda ilerideki Kültür Devrimi'nin bazı temalarının ortaya çıkmaya başladığı dönem oldu.. Sosyalist eğitim kampanyasının başlaması, Mao'nun kültürel konulardaki konuşmaları, "ordudan öğrenin" sloganları gelecek günlerin habercileriydi. Alta Kültür Devrimi dönemi afişlerinden biri.

dalgası ülkeye yayıldı. Ülke bir an için paralize oldu, otonom hareketlerin kontrolden çıkma belirtileri yoğunlaştı. Bunun üzerine merkezin müdahalesi, otoritenin yeniden güçlendirilmesi ve daha ılımlı ve ihtiyatlı hareket edilmesi kaçınılmaz hale geldi. Hayatın sürmesi için gerekli işler ordunun müdahalesiyle sağlandı.

1967-68 döneminde hareket *Devrimci Komitelerin* kurulmasıyla sürdü. *Komitelerin* seçimle oluşturulmaları kuraldı ama başında Mao'nun bulunduğu merkez, bu komiteleri onaylıyor ve sık sık müdahale ederek nihai karar hakkını elinde tutuyordu. Ocak ve Şubat 1967'de Heilunkiang Devrimci Komitesi ve Şangay Komünü ile başlayan hareket Eylül 1968'de Tibet'te son bölgesel devrimci komite kuruluncaya kadar sürdü. Şangay komünü ise 5 Şubat'ta kurulduktan sonra, henüz koşulların olgunlaşmadığı gerekçesiyle merkezin müdahalesine maruz kaldı ve 24 Şubat 1967'de *Devrimci Komiteye* dönüştürüldü. Ancak *Devrimci Komitelerin* altında sayılamayacak kadar çok yerel örgütlenme vardı. Bunlar okul, mahalle ve işyerlerinde olabildiği gibi, sektör ve meslek örgütleri de olabiliyor ve aynı alanda birçoğu aynı anda fışkırabiliyordu. Süreç içinde bunlar da gruplaştılar ve birbirlerini revizyonistlikle itham ederek çatışmaya başladılar.

Bu dönemin değinilmesi gereken bir özelliği, devrimci komitelerin aşırılıklarının karşısında, ordunun çoğu yerde muhafazakâr ve otoriter bir tutumla müdahale etmesiydi. Ordu, Kızıl Muhafızları dizginlerken, *Devrimci Komitelerin* oluşturulmasında da başrolü oynamaya başladı. Böylece güçler dengesindeki ağırlığı istenmeyen bir tarzda artmış oldu. 1968 ve 1969'da kitlelerin bölgesel yönetimlerdeki ağırlıklarını artırmak için üstüste iki atılım düzenlendiyse de, bunlar istenilen sonucu elde edemediler. Bu iki yıl kâh ortalığın sakinleşmesi, kâh yeniden ateşli tartışmaların başlaması, karşı akımların zaman zaman şu veya bu sorun üzerinde billurlaşan çatışmaları ve tasfiyelerle geçti. Ancak 1968 sonbaharı Kültür Devrimi için sonun başlangıcı oldu. Zaten 13 ekim 1968 tarihinde toplanan Onikinci Merkez Komitesi Genişletilmiş Oturumu Kültür Devrimi'nin çizgisini çekmek ve Liu Shaoqi'nin tasfiye edildiğini açıklamak için toplandı. 31 Ekim'e kadar süren toplantının ardından Liu'nun dönek, hain ve bozguncu olduğunun oybirliğiyle kabul edildiği bildirildi. Gerçi Kültür Devrimi sırasında hakkında birçok eleştiri ve duvar gazetesi çıkmıştı ama bu, Liu'ya karşı ilk resmî suçlamaydı. *Kızıl Bayrak* gazetesi karşı devrimci hizbin tasfiyesiyle partinin saflaşması ve devrimin ilerlemesi için yolun açıldığını söylüyordu. Nisan 1969'da ise *ÇKP*'nin Dokuzuncu Kongresi onüç yıl aradan sonra yapıldı. Bu kadar uzun bir aranın tek bir izahı olabilirdi. Parti içinde istenilen çizgiyi tasfiyeler yoluyla, ancak bölünmelere yol açmadan, sağlayabilmek. *İleriye Büyük Atılım* süresindeki başarısızlığından sonra Mao, etkinlik kazanan Liu Shaoqi çizgisini Kültür Devrimi yoluyla eritmeden yeni bir kongreye gitmemişti.

Dokuzuncu Kongre, *ÇKP*'nin bir "dünya devrimi" perspektifini dile getirdiği sonuncu kongre oldu. Bundan sonraki süreci, *SBKP* ve Sovyetler Birliği'ne karşı bir "savunma" çizgisi belirleyecek ve *ÇKP* devrimci anlamda bir izolasyonizme çekilir, dünyadaki devrimci hareketlerle bağını keserken, statükocu anlamda "enternasyonalist" bir politikayla, önceki dönemde "dünya halklarının baş düşmanı" ilan ettiği ABD ve Batı Avrupa ile SSCB'ye karşı bir yeni dünya dengesi kurma arayışına girecek, her iki süreç de mukabil olarak iç politikada belirleyici bir rol oynamaya başlayacaktı.

Vietnam Devrimi

Batı Avrupa'da doğan kapitalizm, ham madde, doğal kaynaklar, yeni pazarlar ve ticaret yolları üzerinde stratejik üstünlükler ele geçirme yarışı içinde yüzünü Doğu'ya çevirdiğinde, Asyalı halklar için sonsuz acılar ve sıkıntılarla dolu yüzyıllar başlamıştı. Başta Çin ve Japonya olmak üzere Asyalı despotlukların, tek tek yerel devletçiklerin kendi tebaları üzerindeki egemenlikleri eksik olmuş değildi. Ancak bu üstünlükler hiç bir zaman geleneksel hayat tarzlarını, çalışma ritmlerini, üretme ve yaşama geleneklerini alt üst etmeksizin artığı üretici sınıfların elinden çekip almaya yönelen amaç ve hedefleri bilinen tanıdık yöntemlerle elde ediliyordu. Oysa Batı kapitalizmi zaman zaman metropollerin kamu oyunu bile dehşete düşüren bir modern yıkıcılıkla bu Asyalı halkların hayatlarını parçalayarak kendi toprakları üzerinde, kendi doğal kaynaklarını, Batılılara kendi çalışmalarıyla sunmaları için bu halkları köleleştirmeye girişti. Onları kendi ekonomilerine eklemleyebilmek için yerli halkların dil, din ve kültürlerinin yerine sömürgeci ülkenin dil, din ve kültürünü yerleştirmeye uğraştı. Yeryüzünde on dokuzuncu yüzyıla kadar görülmemiş bir vahşet içinde yüzmilyonlarca insan kendilerini kapitalizmin katarına bağlanmış buldular. Ancak, hayatlarının yörüngesi böylece değişmiş olan halklar Batı Avrupa, ABD ve Japonya'da kendilerini sömürgeleştiren kapitalizmle kendileri kadar düşmanlık içinde yaşayan proleterlerle ve onların toplumsal kurtuluş ideolojisi modern sosyalizmle temasa geldiklerinde, kendilerini esaretten kurtaracak bir kurtuluş projesinin araçları ve güçleriyle de tanıştılar. Vietnam Devrimi Asyalı bir halkın emperyalizmle mücadele içinde bir modern ulus kimliği kazanmakla eş anlı olarak bir sosyalist devrime yönelişinin 19. ve 20. yüzyıllardaki en parlak örneklerinden biri oldu. Vietnam Devrimi yalnızca Vietnamlıların değil ABD'den Çin'e kadar bütün ülkelerin devrimcilerinin uluslararası dayanışmasıyla ama asıl olarak Vietnam halkının emperyalizmden kurtuluş için yürüttüğü amansız devrimci savaşın ürünü olarak sömürgecilik siteminin çökmekte olduğu yeni bir çağı açtı.

Vietnam'da Geleneksel Egemenlik İlişkileri

Vietnam'ın bir ulus devlet halinde örgütlenmesinin tarihi çok uzun bir süre boyunca Çin imparatorluğunun tarihiyle örtüşür. Bir yandan Çin devlet kurumlarının, kültür ve geleneklerinin özümsenmesi süreci olan bu tarih, öte yandan da kesintisiz bir biçimde başta Çin olmak üzere yabancı ulusların ve devletlerin egemenliğinden kurtuluş için bir mücadele süreci olarak görünür. Karşıt eğilimlerle belirlenen bu tarihsel süreç, sonunda, Vietnam'ın özgül ulusal kimliğinin içinde şekillendiği asli kalıbı oluşturmuştur.

Moğol kökenli Vietlerin güneye doğru göçerek yerleştikleri Vietnam'ın kuzey dağlarındaki Au Lac'ı Çin generali Trieu Da, İ.Ö 208'de işgal etti. Trieu çöküş halindeki Qin hanedanına meydan okuyarak kendisini Nam Viet (Güney Viet Ülkesi) İmparatoru ilan edince Vietnamlılar yazılı tarihe girmiş oldular. Bu tarihlerde Nam Viet ülkesi Çin'in güneyinden, günümüzde Danang kentine kadar uzanıyordu. Han hanedanının egemenliği sırasında Çin himayesinde özerk bir krallık olarak kalan Nam Viet, İ.S. 111'de Çin tarafından ilhak edildi ve 939'a kadar Giao Chi eyaleti olarak Çin imparatorluğunun hükümranlığı altında kaldı.

Uygarlıklarla, barbar kavimler arasındaki ilişkinin doğasına uygun olarak, Nam Viet'in toplumsal, ekonomik ve siyasal kurumlarının oluşumu büyük ölçüde Çin uygarlığı tarafından dayatıldı. Çinliler yayıldıkları ve Nam Viet'i denetimleri altında tuttukları süre içinde, Roma İmparatorluğunun dominyonlarını kendi bünyesine alırken uyguladığı yöntemi izlediler. Ülkeyi Çinli danışmanların güdümündeki askeri valilerin yönettiği idari birimler halinde örgütlediler. Bu sisteme damgasını vuran Konfiçyüsçü devlet ideolojisine (bkz. 33, Çin Devriminin Tarihsel Kökleri) uygun olarak mandarin türü bir bürokrasi kurdular. Açtıkları okullarda yetiştirdikleri Vietnam seçkinlerine Çin dilini ve Çin yazısını benimsettiler. Bir tarımsal uygarlık olarak, Nam Viet'e sabanı ve besi hayvancılığını getirdiler. Ülkeyi denetlemek ve kaynaklarını sömürmek üzere yollar, limanlar, kanallar, su yolları ve bentler yaptılar. Vietnam'ın yerel feodal beylerine boyun eğdirmekten çok onları devşirerek ve yerel iktidarı onlarla paylaşarak egemenlik kurma yolunu tuttular.

Vietnamlılar, Çin kurumlarını benimsemekte gösterdikleri esnekliğe karşılık Çin tarafından özümsenmeye sürekli bir direniş gösterdiler. Vietnam'daki ilk toplumsal başkaldırıların kaynağında Çin askerlerinin zulmü, zorla işçi toplama, yüksek vergiler ve yerel işlerine karışılması rol oynadı. Soylu bir kadın olan Trung Trac ve kızkardeşi Trung Nhi'nin Çin'e karşı başlattıkları ilk başkaldırı İ.S. 40'ta Çinlileri yenmeleri ve bağımsız bir devlet kurmalarıyla sonuçlandıysa da iki yıl sonra Çin tarafından ezildiler. Çin'de Han hanedanının yıkılmasından bir kuşak sonra Nam Viet'in Jeanne d'Arc'ı olarak bilinen Trieau Au adındaki bir başka kadının önderliğinde başlayan ayaklanma da yenilgiyle sonuçlandı. Ancak bütün bu yenilgiler daha sonra Vietnam halkının kolektif belleğinde yeniden üretilecek olan yabancı egemenliğine karşı bir direniş geleneğinin başlangıcı oldular.

Tang Hanedanının çöküşünün Çin'de yol açtığı kargaşalık, Nam Vietlilerin 939'da Çin egemenliğine son vermelerine yardımcı oldu. Bunu izleyen 500 yıl boyunca, ülke görünüşte

1945'ten başlayarak Vietnam Komünistleri iki devrimci savaşa giriştiler. Bunlardan birincisi, Aralık 1946'dan Fransız Sefer Birliklerinin yenilgiye uğratıldığı Temmuz 1954'e kadar sürdü. İkincisi ise, 1959'da Güney Vietnam'da başlayarak 1974'te tüm Vietnam'ın birleştirilmesi, Saigon'daki (günümüzde Ho Chi Minh) kukla rejimin yıkılması ve ABD işgal güçlerinin Vietnam'dan kaçması ile sona erdi. Fransa'nın çekilmesi ve ikiye bölünmüş Vietnam'ın güneyinde devrimci faaliyetin yoğunlaşması üzerine Güney Vietnam hükumeti ABD'den yardım istedi. 1962'de Güney Vietnam'da danışman adı altındaki ABD güçlerinin sayısı 14 bine çıktı. 250 bin kişilik Güney Vietnam silahlı kuvvetleri 300 bin bölge ve köy milisi tarafından destekleniyordu. ABD Vietnam'da 12 yıl süren savaşta Vietminh'e boyun eğdirmek için tüm ittifaklarıyla birlikte, Vo Ngyen Giap'ın verdiği rakamlara göre 1 milyon 200 bin kişilik bir gücü sevk etti. ABD birliklerinin yarım milyondan fazla askerinin yanısıra Güney Kore, Tayland, Filipinler, Avustralya ve Yeni Zelanda'dan gelen askerler Güney Vietnam'ın kuzeyle birleşmek ve bir sosyalist Cumhuriyet kurma mücadelesini yok etmek için katliama girişince bütün Vietnamlılar ABD işgaline karşı bir bağımsızlık savaşı çevresinde toplandı. ABD'nin bu haksız savaşa girmiş olması kadar savaşı yürütme biçimi de, ABD ve dünya kamu oyunu ABD hükumetinin karşısına dikti.

ABD'nin Vietnam'daki siyasetine karşı çıkanlar yalnızca sosyalistler ve devrimciler de değildi, Fransa'da yayınlanan Fransisken mezhebinin Freres du Monde dergisinde 1966'da çıkan bir yazıda şöyle deniyordu: Vietnam'daki durum eşit kuvvette iki futbol takımı arasındaki oyuna benzemez. Bir yanda saldırgan Amerika bulunmaktadır. Öte yanda ise, boyuna baskı altında tutulan, bombalanan öldürülen bir millet... Amerika adam öldürmekte, yakıp yıkmakta, korku saçmaktadır... Bu savaş, anormal ve istenilmeyen bir şekilde, kuzey ve güney olarak ikiye bölünmüş olan Vietnam'ın bu durumunu, 1954 Cenevre anlaşmalarını hiçe sayarak sürdürmek isteyen ABD'nin silahlı saldırısıyla başlamıştır. Amerikalılar ve Diem denilen kukla üstelik, Cenevre anlaşmasının öngördüğü serbest seçimlere izin vermeyi de reddetmişlerdi. Bunun nedeni de herkesçe bilinmektedir: Ho Chi Minh'in seçimleri rahatça kazanacak durumda olması. Ho Chi Minh komünist olsun olmasın geri ülkelerin kendi kaderlerini tayin için giriştikleri mücadelenin sembolü haline gelmiştir. Ama ABD ihtilali bastırmaya ve Güney Vietnam'ı bir ABD üssü haline getirmeye resmen karar vermiştir. Vietnam halkı buna karşı koyacak olursa ezilecek ve gerekirse son ferdine kadar yok edilecektir... Bu cinayetler ABD kuvvetleri tarafından üst üste işlenmektedir. Barış uğruna göz yaşı dökmek, Tanrıya yalvarmak, ya da kurtla kuzunun uzlaşabileceklerini ummakla bu işin içinden çıkamayız. Vietnam'da barış ancak bütün Vietnam halkının özgürlüğe kavuşmasıyla sağlanabilecektir." Vietnam halkı ABD'nin vahşetine, Nazilerin savaş yöntemlerine başvurmasına rağmen 12 yıl savaştıktan sonra hem özgürlük hem barışı elde etmeyi başardı.

37 Vietnam Devrimi

bir merkezî krallık bünyesinde birleştirilmiş olmasına karşın hanedan mücadeleleri ve prensler arasındaki savaşlarla fiilen parçalanmıştı. İktidara gelen hanedanların başlıca üç sorunu, içerdeki rakipleri üzerinde otorite kurmak, Kızıl Irmak Deltasını Çin saldırısına karşı korumak, güneye doğru yayılarak artan nüfusa toprak sağlamaktı.

Le Loi'nin, Çinlilerin yaklaşık yirmi yıl boyunca ellerinde tuttukları Hanoi'yi 1427'de geri alması Çinlilerle Vietler arasındaki mücadelenin Vietlerin zaferiyle sona ermesini sağladı. Le, İmparatorluğunu ilan ederek Le hanedanının da kurucusu oldu. Ancak mandarinler arasındaki bitip tükenmek bilmeyen çekişme sonuçta, iki rakip hizbin ülkeyi egemenlik alanlarına bölmesine yol açmıştı. Kuzeyde egemen olan Trinhlerin daha güçlü olmalarına karşın, Çin müdahalesinden duydukları endişe nedeniyle güneyin egemeni olan Nguyenlerin topraklarını ele geçirip imparatorluk tahtına çıkmaları mümkün olmadı.

939'da kazanılan zafer ülkenin Çin egemenliği altında geçmiş olan dönemle olan bağlarını tümüyle koparmış değildi. Vietnam, Fransızlar tarafından ele geçirildiğinde önce hâlâ Çin'e vergi veren bir ülkeydi. Le Loi, Çin İmparatorunun, ülkenin iç işlerine doğrudan müdahale etmesinin önüne ancak böyle geçebilmişti. Bu dönem boyunca Vietnamlılar güneye doğru yayılmaya devam ettiler. Orta kısımdaki Champa Krallığı ile Mekong Deltasını elinde tutan Khmer İmparatorluğu, güneye doğru yayılmanın önündeki başlıca iki engeldi. Champa Krallığı ile Vietnamlılar arasında patlak veren savaşlar, 1471'de Champa Ordusunun bozguna uğratılıp krallık topraklarının tümüyle ele geçirilmesine dek sürdü. Gianh Irmağının güneyinde bugünkü Hué yakınlarında egemenlik kuran Nguyen beyleri, güneye doğru yayılmayı sürdürdüler. Khmer topraklarında oldukça zayıf bir direnişle karşılaşan Vietnamlılar Mekong deltasında, o güne kadar hemen hiç yerleşilmemiş verimli toprakları ele geçirdiler. 18. yy'ın ortalarına doğru Vietnamlılar Siam Körfezine kadar uzanmışlardı. Vietnam'ın bir ulusal devlet altında birleşmesine öngelen bu dönemde Vietnam'daki yerel egemenlik odakları arasındaki mücadeleler Avrupa sömürgeciliğinin Güneydoğu Asya'da köprü başları elde etme girişimleriyle örtüştü.

Vietnamlıların Çin'e karşı gerçekleştirdikleri ilk isyan, İ.S. 40'da, Çinli bir komutan tarafından öldürülen kocasının intikamını almak isteyen Trung Trac'ın kızkardeşi Trung Nhi'yle Çin ordularına savaş açmalarıyla gerçekleşti. Onlarla birlikte savaşan bir diğer kadında çatışmanın ortasında doğurduğu çocuğunu sırtında taşıyarak savaşa devam eden Phung Thi Chinh'di. Bu isyanın sonunda Hue'den başlayarak Çin'in içlerine kadar ilerliyen bölgede bağımsız bir devlet kuruldu. Çin'e karşı verilen bağımsızlık savaşı. İ.S. 248'de Çin'in Jeane d'arc'ı denilen Trieu Au'yla (yanda) devam etti: İ.S. 248'de binden fazla adamı Çin'e karşı savaşmaya çağıran, altın zırhıyla bir filin üstünde savaşan, 23 yaşında hezimete uğratıldıktan sonra etrafındakileri utandırmamak için şerefle intihar eden Trieu Au. Trung kardeşler gibi o da kutsal bir sembol. "Ben rüzgâra ve akıntıya karşı koyarak, balinaları öldürerek, halkı kölelikten kurtarmak için bütün ülkeyi alt üst etmek istiyorum, ve onursuz yaşamayı reddediyorum!" sözlerini Vietnamlılar hiç unutmadılar.

37 Vietnam Devrimi

Vasco de Gama, Magellan ve d'Albuquerque'in yaklaşık dört asır önce macera ve keşif amacıyla başladıkları yolculuk, yerini, sanayi devrimi sonrası Avrupa burjuvazisinin baharat, şeker, kahve, karabiber, altın, kalay, demir, kauçuk vb. gibi iştah kabartıcı ürün ve hammaddelerin ucuza ve hatta bedavaya sağlanması hırsıyla giriştiği fetihlere bıraktı. Güney Doğu Asya'nın Avrupa burjuvazisi açısından teşkil ettiği anlamı coğrafyacı Malte-Brun şöyle dile getiriyor: "Çin Hindi'nin doğal kaynakları saymakla bitmez. Birmanya, Tayland ve Kampuçya'da altın, bakır, kalay, çinko, demir ve antimuan kaynakları vardır. Ayrıca yarımadada kıymetli taşlar her yere dağılmıştır. Bütün bunların, bu zenginliklerin elimize geçmesini bir düşünün. Pek hoş olurdu doğrusu." Sömürgeci güçler bu dürtülerle giriştikleri fetihler sonrası bazı zorluklarla karşılaşmadılar değil. Başlangıçta alışkın olmadıkları iklim koşullarında yaşamak pek de yabana atılamayacak amaçlar uğruna katlanılması güç bir şey gibi geldiyse de anavatana yapılan kısa süreli seyahatler onları teskin etmeye, bu bakir topraklarda kendilerini bekleyen bulaşıcı hastalık, doğal felaketler gibi tehlikeler karşısında güç ve moral depolamaya yetiyordu. Sömürgeciler "toprak ve toprak altı zenginliklerden yararlanmasını bilmeyen" insanlara "uygarlığın olanaklı kıldığı akıl, bilgi, teknik ve ustalığı" götürdüklerinde, elbette ki "uygarlık taşımacılığın" karşılarına güçlü bir milliyetçilik duygusuyla donanmış isyanlar çıkaracağını kestirememişlerdi. Fransa'nın imparator Tu Duc'la yaptığı antlaşma sonunda Kampuçya himaye altına alınmış ve bütün yarımadanın efendisi olunmuştu. Ancak Fransız tüccarların faaliyetlerinden rahatsız olan Vietnamlı mandarinler sarayın müdahale etmesini talep etmişlerdi. Amiral Dupré de imparatorun isteği üzerine Francis Garnier'yi Saygon'a gönderdi. Garnier bölgeye varır varmaz temel problemin ne olduğunu anlamakta gecikmedi. Çatışma Song Koi ırmağından serbest geçiş hakkını elde etmek isteyen Fransızlarla mandarinlerin çıkar çatışmasıydı. Garnier bölgede yağma yapan ve köylüler üzerinde terör estiren Kara Bayraklılar adıyla anılan korsanları temizleme bahanesiyle İmparatora bir ültimatom verdi ve Fransız tüccarlara her türlü kolaylığın sağlanmasını istedi. Vietnamlılarla Fransızlar arasındaki ilişkiler her geçen gün biraz daha gerginleşirken Garnier Vietnamlıların kalenin etrafındaki kuyulara zehir atıldığı iddiasına karşılık olarak kale silahsızlandırılmazsa saldırıya geçeceğini duyurdu. Cevap alamayınca da 20 Kasım 1873'de saldırıya geçti. Topların desteğindeki Fransızlar kısa sürede kaleyi aldılar. Ancak Kara Bayraklılar hesaba katılmamıştı. Hanoi yakınlarındaki Son Tay'da üslenen korsanlar, 800 Çinli ve 200 Vietnamlıdan oluşan korsanlar ellerinde tüfek ve toplar olmak üzere fillerin de yardımıyla saldırıya geçtiler. Francis Garnier uzun süreli bir direnişten sonra öldürüldü. Çin gravürü Son Tay bölgesindeki "barbar yabancıların" saldırısını canlandırıyor.

Vietnam ve Çin Hindi'nin Sömürgeleştirilmesi

Doğu'nun zenginlikleri, ilk temasa geldikleri günden başlayarak Avrupa'nın gözünü kamaştırageldi. Marco Polo gibi gezginlerin "bir parmak kalınlığında altınla kaplı kubbeleri olan" Burma tapınaklarına ya da "kumları değerli taşlar ve metallerle parıldayan" Hindistan kıyılarına ilişkin hikayelerinden çok, özellikle güney Avrupa ülkelerinin sıcak ikliminde yiyeceklerin korunması için kullanılan biber, hindistan cevizi, karanfil ve başka baharatlar doğuya yönelik hevesleri kamçılıyordu. Değerli taşların yalnızca varlıklıları ilgilendirmesine karşılık, herkes tarafından talep edilen baharat Avrupa pazarlarında bin katı kârla satılan bir metaydı ve baharat yolu üzerinde "bir torba baharat için korsanlar birbirlerini boğazlıyorlardı."

İpek ve baharat yollarını denetimleri altında tutan Müslüman devletlerin oluşturduğu engelleri deniz yollarıyla aşma tasarıları, önce Portekiz Prensi Denizci Enrico'nun ve ondan kırk yıl sonra Ümit Burnunu dolaşarak 1498'de Hindistan'ın batı kıyısına yanaşan Vasco da Gama'nın girişimleriyle gerçeğe dönüştü ve Portekiz, Venedik baharat pazarını eline geçirdi. Goa'yı Hindistan'da ele geçirdikleri toprakların başkenti ilan ettikten sonra Portekizliler, önce Çin Denizi'ne açılan Malakka Boğazına, ardından Ceram ve Moluka adalarına, Burma, Siyam ve hatta Japonyaya kadar açıldılar. 1557'de Çin'in en güney ucunda, bugün de ellerinde tuttukları Macao'da bir üs kurdular.

Bunun ardından Vietnam'a yöneldiler, 1535'de burada günümüzde Danang olarak bilinen ilk kalıcı Avrupa yerleşmesi oluşmuştu. Yerleştikleri bölgeyi, Çinlilerin Vietnamı ifade etmede kullandıkları ideogramların adı olan "Giao Chi"den türettikleri "Cauchi" adını verdiler. Hindistan'daki bir başka kolonileri olan Cochin'den kolayca ayırdedebilmek için de sonuna "China" ekleyerek ülkeye "Cauchichina" demeye başladılar. Sonraları Fransızlar, Vietnam'ın bölünmüşlüğünü tescil için ülkenin güney bölümüne Cochinchina, orta bölümüne Annam, kuzeyine de Tonkin adını verdiler. Annam da Çince "sakin Güney" anlamına gelen An ve Nam ideogramlarından geliyordu. İmparator Gia Long 1802'de ülkenin adının Vietnam olduğunu resmen ilan etti. Vietnam adıysa Çince Yueh Nan (Guandong'un eski adı olan Yueh'in Güneyi) ideogramlarından türemişti.

Portekiz sömürgeciliğinin gücünü tüketmesinden sonra Asya'nın zenginliklerine konmak için yarışan Avrupalı güçler arasında Hollandalılar Endonezya'yı, İngilizler Hindistan'ı ele geçirdiler. 1676'da da son olarak Fransızlar Hindistan'da Madras civarında Pondicherry'de bir istasyon kurdular. Ancak, Batılılar Vietnam'da fazla ilerleyemediler. On yedinci yüzyıl sonlarında Hollandalılar ve İngilizler Hanoi, Fransızlar Pho Hien'deki yerleşimlerini boşalttılar. Yalnızca Portekizliler, Faifo'daki üslerini korudular. Vietnam'ı sömürgeleştirme girişimlerinde tüccarlar yeterince başarılı olamazken Katolik misyonerlerin yöntemlerinin sömürgecilik açısından çok daha derinlemesine nüfuz sağladığı görülecekti.

Sömürgeciliğin Hizmetindeki Hıristiyanlık

Vietnam'a giden ilk Hıristiyan misyonerler, Odoric de Pordenone gibi 14. yüzyılın cüretkar Fransisken gezgin keşişleriydi. Bunlardan üç yüzyıl sonra Japonya'dan kovulan Cizvitler, Faifo'daki Cochinchina Misyonerliğini kurarak Vietnam'da Hıristiyanlığı yaymaya giriştiler.

Hıristiyanlığı Batı Avrupa kapitalizminin hizmetine sokarak Vietnam'ın kapılarını Fransa'ya açanların öncüsü, Fransız Cizvit, Alexandre de Rhodes oldu. Rhodes, dil öğrenmedeki olağanüstü yeteneği sayesinde altı ay içinde "kuş ötüşü"ne benzettiği Viet dilini konuşmaya başladığı gibi sonradan Japonca, Çince, Hintçe ve Farsça'yı da öğrendi. Cizvit hiyerarşisinin emriyle kuzey imparatoru Trinh Trang'ın hizmetine girdi. İmparatorun dostluğunu kazanmayı başararak iki yıl içinde aralarında on sekizi de soylu olan 6.700 Vietnamlıyı vaftiz etti. Çin ideogramları yerine Roma harfleriyle yazılan *quoc ngu* yazısını basitleştirip mükemmelleştirdi ve daha kolay okunup yazılan bu yazıyla Hıristiyanlığın yayılma hızının artmasını sağladı. Ancak, çok eşliliğe izin vermeyen Hıristiyanlığın yayılmasının kendilerinin saraydaki durumlarını sarsacağını farkeden cariyelerin ve bilgi tekellerinin kırıldığını gören mandarinlerin de teşvikiyle imparator ve danışmanları Rhodes'yi saraydan kovdular. Sonraki yıllarda gizlice Macao ile Vietnam arasında gidip gelmeye başlayan Rhodes 1645'te yakalanarak ölüme mahkum edildi ama iki hafta sonra canı bağışlanarak ülkeden atıldı.

Rhodes, çok geçmeden Portekiz'in itibarının giderek azalmakta oluşunun, bu ülkeyi Asya'da Hıristiyanlığın vasisi olma konumundan gittikçe uzaklaştırdığının, öte yandan Vietnamlı rahiplerin Avrupalı misyonerlerden çok daha kolayca insanların "kalplerini ve kafalarını" kazanabileceğinin farkına vardı ve Vatikan'a Portekiz'e Asya'daki hakimiyetini sağlamış olan papalık fermanlarının iptalini önerdi. Portekizlilerin ve papalık bürokrasisinin sert muhalefeti karşısında kendi ülkesi Fransa'ya yüzünü döndü ve projesini desteklemeleri için hem din hem ticaret dünyasının önderlerini ikna etmeye girişti. Bir yandan Vietnam'ın Hıristiyanlığa geçmek için yeterince olgunlaşmış olduğunu, öte yandan sonsuz maddi zenginliklerle dolup taştığını, örneğin balıkçıların ağlarını ipekten ördüklerini anlatarak projesi için taraftar toplamaya çalıştı. Sonunda Vatikan Rhodes'nin programını kabul etti ve ölümünden dört yıl sonra 1664'de Fransa'nın, ticaret aleminin önde gelenlerince desteklenen dinsel önderleri

Asya'da Hıristiyanlığın ilerletilmesi için *Yabancı Misyonlar Derneği*'ni kurdular. Aynı yıl din adamlarının desteklediği Fransız iş aleminin önderleri de, ticareti geliştirmek üzere, *Doğu Hindistan Şirketi*'ni kurdular. Rouen'de kurulan bir ticari firma da orada satış temsilcisi ve muhasebeci olarak hizmet etmeleri karşılığında misyonerlerin ulaşım masraflarını karşılamayı üstlendi. Böylelikle hem din propagandası hem ticaretle meşgul din ve iş adamları Vietnam'da kendilerine yeni bir gelecek aramaya giriştiler. Ancak, on sekizinci yüzyıl boyunca Vietnam imparatorlarının Hıristiyan misyoner ve tüccarlar üzerinde baskıyı sürdürmesi yüzünden pek başarılı olamadılar.

Vietnam imparatorları, Hıristiyanlığa karşı tutarsız ve çelişkili ama hep kuşkulu bir politika izlediler. Onların silah ve diğer malları satan Avrupalı tacirlerle bağlantılara ve teknik bilgilere sahip olmaları hoşlarına gidiyordu. Ama öte yandan, Batı'dan gelen bu yeni dinin bireysel kurtuluş temasının kendi devletlerinin üzerine kurulu olduğu Konfçyüsçü otoriteye bağlılık kavramını aşındıracağından da korkuyorlardı. Uyrukların sadakatinin dünyevi ve manevi önderler arasında bölünmesi, devlet ve hükümdara mutlak bağlılığın ortadan kalkması tehlikesini doğuruyordu. İmparatorluk sarayında hiçbir zaman doktorlar, astronomlar, matematikçiler vb. bir Cizvit bilginler ordusu eksik olmazken imparatorlar Katolikleri kesip biçmekle onlara hoşgörü göstermek arasında yalpalayıp durdular.

Vietnam'ın Birleşmesi, Hıristiyanlık ve Sömürgecilik

Avrupalı misyonerler ve tacirlerin Vietnam'ın toplumsal dokusuna sızmanın uygun yollarını aradıkları dönemde Vietnam'da büyük bir ekonomik ve toplumsal sıkıntı yaşanıyordu. Hanedanlar arasındaki çekişme ve mücadeleler, on yıllardır bitmek bilmeyen savaşlar, bütün iktisadi yaşamı pirinç tarımına bağlı olan ülkede merkezi otorite tarafından gözetilmesi gereken sulama sistemlerini tahribetmişti. Vietnam'ın sürekli bir iç çatışma halinde yaşadığı bu dönemde sivil hayatın merkezi olarak yeniden düzenlenmesinden çok askeri kudret sahibi olmaya dayanan yerel egemenlik ilişkileri çerçevesinde, mandarinler bürokrasisi de yalnızca vergiler yoluyla artığı köylülerden çekmenin ötesinde bir toplumsal işlev görmüyordu. Bazı Fransız misyonerlerinin bu dönemde tuttukları kayıtlara göre, bu toplumsal ve siyasal durumun sonucu Vietnam kırlarında açlık kol gezmeye başladı. Açlığın ve kıtlığın şiddeti insanları birbirlerinin etini yemeye yöneltti. Köylüler açlıktan ağır ağır ölmektense aileleriyle birlikte intihar etmeye başladılar.

Thai Son Ayaklanması

1772'de Nguyen hükümdarlarının yolsuzlukla suçladığı üç zengin tüccar kardeş saraya karşı bir ayaklanma başlattılar. Önce Quinhon'da merkezileşen direniş, zalim mandarinlerden intikam alma tutkusuyla yanan ve açlık ve kıtlığın çılgına çevirmiş olduğu köylülerin bir anda başkaldırının saflarına katılmasıyla bir halk ayaklanması karakterine büründü. Thai Son dağlarından gelen köylülerin adıyla Thai Son ayaklanması olarak anılan başkaldırı bütün Vietnam'a yayıldı ve üç yıl içinde Tahi Son ordusu Saygon'u ele geçirdi. İsyancılar küçük bir liman olan Saygon'un ticaretini ellerinde tutan Çinli tüccarları kılıçtan geçirdiler, on binden fazla Çinliyi öldürdüler.

Thai Son isyancıları, eşitlikçi bir vergi sistemi getirip, toprakları köylüler arasında paylaştırarak, eski toplumun ekonomik temellerine de bir saldırı başlattılar. Katolik misyonerleri dinlerinde serbest bıraktılar. Güney'e boyun eğdirdikten sonra kuzeye yöneldiler. Trinh hükümdarlarını da

(Sağda) Vietnam'da öldürülen Katolik Misyoner Peder Borie'nin öldürülüşü Fransızlar tarafından resmediliyor. 17. yüzyılın başlarında Vietnam'a başlayan Misyoner akını, kendisine birçok Vietnamlı taraftar buldu. Bu durumdan rahatsız olan Vietnamlı yöneticiler misyonerlere tavır almaya başladılar. Vietnamlı yöneticileri rahatsız eden, Konfiçyüs dini temelinde otoriteye boyun eğme ilkesinin giderek gelişen bireysellik ideolojisi karşısında yıkılmaya başlaması ve daha da önemlisi, Avrupalı emperyalistlerin Vietnam'a saldırılarının ilk hazırlığının bu rahipler tarafından yapılmasıydı. Misyonerlere karşı girişilen ilk saldırının kurbanı, Aleksandre de Rhodes adlı Fransız cizvit rahip ve kendisine eşlik eden sekiz misyonerdi. Aleksandre de Rhodes önce idama mahkum edildi fakat sonradan cezası Vietnam'dan kovulmak oldu. Kendisine eşlik eden rahiplerden ikisi öldürüldü, altısınınsa parmakları kesildi. Aslında çok az sayıda Avrupalı rahip öldürüldü, fakat onların "şehit" oluşu Fransızların "din yayma çabasının" büyük bir saldırıyla karşı karşıya olduğu yolunda yaygara koparmasına neden oldu. 1800'lerin başından itibaren Vietnam yöneticilerinin misyonerlerle giriştiği çatışma, daha sonra Fransızların Vietnam içlerine doğru yayılmasıyla halkın da Fransızlara tavır almasına ve onlara karşı savaşmaya başlamasına neden oldu. Fransızlara karşı savaşan örgütlerden biri de Kara Bayraklar adlı gizli bir örgüttü. Taiping İsyanının kalıntılarından olan çete, Çin'deki ayaklanmanın bozguna uğramasından sonra Kuzey Vietnam'a çekildi ve burada başıboş dolaşan bir haydut ordusu haline geldi. 1883'de Güney Vietnam'ı zapteden Fransız hükümeti, Kara Bayraklar'ı Hanoi'nin aceleci ve zora dayalı ele geçirilişinin özürü gibi kullandılar. Bu harekat Çin'in sınırlarını tehdit etmeye başladı ve Çin yöneticileri Fransızlara karşı Kara Bayrak Ordusu'nu himayeleri altına aldılar. Kara Bayraklar Hanoi'ye saldırınca Fransızlar, takviye kuvvetler göndermek zorunda kaldılar. Bu arada Çinliler de kendi düzenli ordularını yardıma gönderdiler ve Çin-Fransız Savaşı'nın 1883'de resmen başlamasıyla Kara Bayraklar Ordusu, Çin ordusuna katıldı. (Solda) 1884'de çekilmiş bu fotoğraf, Huang Hao'daki bir grup Kara Bayrak çetesi üyesini görüntülüyor.

37 Vietnam Devrimi

Fransız emperyalistleri, Vietnam'ı ele geçirmeye çalışırken, Başbakan Jules Ferry'nin de belirttiği gibi, Vietnamlıların "yurtseverlik duygusundan yoksun haydutlar" olduğuna inanmak yanlışına düşmüşlerdi. 1905'te Fransız sosyolog Paul Mus, "Vietnamlı köylülerin, sadece gündelik birer tas pirinçleriyle ilgilenen, yılgın ve pasif bir kitle olduğu" yolundaki yerleşik kanıya karşı ülkesini uyarmıştı. Geçmişte Çinli istilacıların Vietnam'a yakıştırdıkları "sakin güney" anlamına gelen "Annam" adı, bu ülkeyi nitelemekten her zaman uzak oldu. 1885'te onüç yaşındayken katıldığı direnişe daha kapsamlı bir meşruiyet kazandıran, üç yıl sonra Laos sınırında bir köye sığınmak durumunda kaldıysa da efsaneleşen imparator Ham Nghi, "ülkenin istilacılardan kurtarılması için zenginler servetlerini, güçlüler güçlerini, yoksullarsa hayatlarını ortaya koysun" demişti. Can Vuong, ya da İmparatora Bağlılık adıyla bilinen bu ferman, direniş liderlerine esin kaynağı oldu. Cochinchina komutanı Amiral Bonard, 1862'de, "Asiler bilinmedik bir yerlerden çıkıyor, her şeyi yok ettikten sonra geldikleri gibi kayboluyorlar" demişti. 1905'te Japonya'nın Çarlık Rusya'sını yenişiyle ilk kez bir Asya ülkesinin bir Avrupa ülkesine üstün çıkışından iki yıl sonra çekilen bu resimde, bir Fransız garnizonuna saldırı girişimi sırasında yakalanarak boyunduruğa vurulan Vietnam milliyetçileri görülüyor (sağda). Bu girişim, birçoğunun hapsedilmesine, bazılarının da öldürülmesine yol açmıştı. Yirminci yüzyıl başlarında lüks villalarının önünde varlıklı bir Vietnamlı çift (solda). Erkek Fransızların verdiği madalyayı takmış, ayağında batılı ayakkabıları var. Karısının uzun tırnakları, ev işleriyle ilgisi olmadığını gösteriyor. Vietnam'da kurulan Fransız okullarındaki eğitimden yalnızca yüksek sınıfa mensup az sayıdaki öğrenci yararlandıysa da, bu okulların Vietnam'ın modernizasyonuna katkısı oldu. Buradaki Vietnamlı öğrenciler, Fransız okullarında ezberletilen "Nos ancêtres les Gauls habitaient jadis la Gaul." (Atalarımız olan Galyalılar bir zamanlar Galya'da yaşarlardı) cümlesini söylemek zorundaydılar.

alaşağı ederek bütün tarihi boyunca ilk kez Vietnam'ı tek bir yönetim altında birleştirdiler.

Ancak yenik Nguyen sülalesinden prens Nguyen Anh iktidar mücadelesinden vazgeçmedi. Askerleriyle birlikte sonraki on yıl boyunca Saygon'u bir ele geçirip bir kaptırarak döğüşmeye devam etti. Ancak 1775'te tutunamayarak Thai Sonlardan kurtulmak için Phu Quoc adasında Adran piskoposu Pigneau de Behaine'e sığındı. 1784'e kadar Pigneau'nun danışmanlığıyla Thai Sonlara karşı gerilla savaşı sürdüren, Nguyen Anh kesin yenilgiye uğramak üzereyken onun tavsiyesiyle Fransa hükümdarından yardım istedi. Pigneau'yu kendi elçisi tayin ederek Fransa Kralı XVI. Louis'ye gönderdi. 28 Kasım 1787'de Pigneau ve Fransa dışişleri bakanı Comte de Montmourin bir anlaşma imzaladılar. Buna göre, Fransa Nguyen Anh'a 1650 Fransız asker ve subayı, silah, cephane ve ulaşım aracı verecek, Nguyen Anh da karşılığında "bütün öteki Avrupalı milletleri hariç tuttuğu" ticari imtiyazlara ek olarak Tourane ve Poulo Condore adasını Fransa'ya bırakacaktı.

Büyük mali güçlükler içinde bulunan ve Vietnam için deniz aşırı bir harekatın gereğine de yararına da pek inanmayan XVI. Louis, seferden vazgeçti. Pigneau bunun üzerine Hindistan'daki Fransız tacirlerine iki gemi, silah ve cephane karşılığında Vietnam'la ticaret teklifini kabul ettirdi. Fransız ordularından kaçmış dörtyüz kişiyi de silahlandırarak Nguyen Anh'ın emrine verdi. Katolik Vietnamlılardan 50 bin kişilik bir kuvvet oluşturdu. Baskıcı Mandarinlerin yerini alan despot memurların oluşturduğu Thai Son bürokrasisinin halk desteğini yitirmesi ve iç çatışmalarla bölünmesinin de elverişli kıldığı şartlar altında Nguyen Anh Quinhon'daki son direnişten sonra Thai Son güçlerini yendi. Nguyen Anh, yenik Thai Sonlara diri ya da ölü ele geçirilmiş olsalar da acıma göstermedi. Askerleri, ölü Thai Son askerlerinin karnını deşip ailelerinin önünde üzerlerine işedikten sonra dört file bağlayarak parçaladılar. Bu intikam gösterilerinden sonra Nguyen Anh 1802'de Gia Long ünvanıyla kendisini Vietnam imparatoru ilan etti. Sülalesi 1954'e kadar Vietnam'a hakim oldu. 1799'da ölen Pigneau ise Vietnamlılar tarafından sevilmiş tek Fransız olarak Nguyen Anh tarafından onuruna yapılan bir tapınağa gömüldü.

Ancak Gia Long, Pigneau'nun bütün umutlarını boşa çıkartan bir yönetim çizgisi izledi. Fransızlara hiçbir imtiyaz tanımadığı gibi, Hıristiyanları da baskı altına aldı. Batı'ya karşı bir toplumsal savunma konumunu benimseyerek Çin'de olduğu gibi kendini tecrit siyaseti izlemeye başladı ve başkenti Hue'yi Çin başkenti Beijing gibi bir "yasak kent" biçiminde kurdu. Böylece birliğini Fransız tüccar ve rahiplerinin sömürgecilik ve Hıristiyanlığın yayılması emellerine borçlu olarak elde eden Vietnam'ın hükümdarları siyasal ve toplumsal egemenliklerinin kapitalizmin ve kapitalist toplumsal ilişkilerin Vietnam'dan uzak tutulmasında olduğunun bilincinde olarak geleneksel egemenlik biçimlerini canlandırmaya giriştiler.

Gia Long'un imparatorluktaki ilk yıllarına ülkede tam bir egemenlik sağlamak amacıyla yürütülen askeri operasyonlar damga vurdu. 1802'den 1820'ye dek süren yönetimi baskıcı bir askerî diktatörlük oldu. Ağır vergileri ve hükümet için angarya çalışmaya zorlamayı sürdürdü. Yasaların gözden geçirilerek bir kod düzeni içerisinde birleştirilmesi, ölçü sisteminin standardize edilmesi ve kadastro uygulaması bu dönemde gerçekleşti.

Nguyen Anh'ın ardılı olan İmparator Ming Mang, eşbiçimli bir yönetim sistemini tüm ülkeye yayarak sıkı bir merkeziyetçilik uyguladı. İmparatorluğa karşı muhafeletin ideolojik motiflerinin Hıristiyanlıkla kaynaşması karşısında misyonerlik faaliyetlerini yasaklayarak, 1833'te Hıristiyanlık

Vietnam Marksizminin Oluşumu

Hiç bir parti ya da siyasal hareket *Vietnam Komünist Partisi* kadar aynı zamanda hem ulusal hem de uluslararası tarihe bağlı değildir.

Rusya'da Ekim devrimi patlak verene dek, batı Marksizmi, Asya halkları üzerinde hiçbir teorik ve duygusal etki yaratmamıştı. Avrupa merkezcilik o zamana kadar Batının sanayi toplumlarında egemen olan eğilimdi. Burjuvazi ve proletarya, yardımcı güçleri (orta sınıflar, köylülük) yalnızca Avrupa'da ve ulusal ölçekte kendi davalarına kazanmak için amansız bir mücadele halindeydi. Bu evre boyunca Marksizm, Marx'ın özellikle Amerika ve Asya'ya ilişkin teorik düşüncelerine rağmen, her şeyden önce Avrupa'ya ve *II. Enternasyonal*'e özgü bir olgu, batı tarihinin bir ürünü olarak kaldı.

Hindistan ve Çin, genellikle karikatür biçiminde ve Aydınlanmacıların edebi geleneğine bile oranla daha geri bir anlamda ele alındı; özellikle Lenin'in *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* adlı eserinden önce, sömürgeci burjuvazinin doymak bilmez iştahını kabartan büyük bir pazar, ya da daha da sık olarak, az bilinen ve gizemli Rusya'nın güçsüz bir yankısı gibi betimlendi.

Bu koşullarda Asya Devriminin ön habercilerinin Fransız Devrimi'nin ideallerine, eski uygarlıklardan büyük bir saygıyla bahseden Diderot, Voltaire ve Montesquieu gibi burjuva (ve cumhuriyetçi) düşüncesinin ustalarına yönelmesi şaşırtıcı değildi. Rahip Raynal *İki Hindistan'ın Tarihi* adlı kitabında Çin'i anlatırken tarım demokrasisinden, Kralın karizması üzerinde yükselen bir Çin devletinin uzun süreli ömründen, Konfiçyüs okulundan yetişmiş yönetici sınıfın şaşırtıcı statüsünden bahseder. Aydınlanma filozoflarının bilimsel (halklar ve toplumlar hakkındaki Saint-Simoncu, Comtecu veya Spencerci mekanik determinist sosyolojiyle çelişen, dinamik, çoğulcu ve açık, gerçek bir bilimin kurucusu) ve militan (cumhuriyetçi ve antifeodal esinli) hümanizması, modernist Konfiçyüscü aydınlarda su götürmez bir yankı buldu. Gerçekten de bu geçiş dönemi kuşağı için, sorun, ne evrensel kabul edilen değerleri yüzeysel ve yaygaracı bir batıcılığın tekeline bırakmak, ne de Avrupa'yı derinlemesine etkileyen ve dönüştüren özgürleştirici ilkeleri -özgürlük, ilerleme, akıl- yalnızca Batı değerleriyle uzlaştırmaktı.

18. yüzyıl antropolojisiyle Konfiçyüscü Doğu'nun organik spritüalizmi arasındaki ahlaki, siyasal ve entelektüel birliği göstermeyi deneyen bu düşünürler, gerek pedagog (Nguyen Lo Trach gibi) ve gerekse de Prens'in danışmanı (Nguyen Truong ve kral Tu Doc arasındaki ilişki böyleydi) gibi davranarak, uzun vadede, Asya'ya kendi öz ulusal kültürünü yadsımaksızın bağımsızlığını korumayı olanaklı kılacak bir kültürel ödünç alma stratejisini oluşturmayı umuyorlardı.

Bu modernleşme girişiminin kilit ismi, bütün modernist aydınların siyasal felsefesini bünyesinde toplayan ve 1920 devrimcileri kuşağının öncülü olan reformist hareketlerin gerçek "yasa"sını oluşturan eserin yazarı Nguyen Lo Trach'dı. *Dünyanın Durumu Üzerine Yorum* (1892) adlı eseri, çekirdek bir kavram üzerinde yoğunlaşmış tezler aracılığıyla üç temel düşünceyi geliştiriyordu; evrensel ahlaki değerlerin sürekliliği, halkın direniş yeteneği ve yönetici sınıfın basireti. Trach'ın mesajı esas olarak iki postülaya dayanır: a) 19. yüzyıl pozitivist evrimciliğinin kategorik reddi. Modernist takipçilerinin çoğu gibi (Phan Boi Chau, Chu Trinh, Huynh Thuc Kang) Trach, "sözde" bir tarihsel determinizmden beslenen her türlü pasif tutumla amansız bir mücadeleye tutuşur. Bu mantık onu, gerek Batının "saf maddi şiddeti" karşısında Asya'nın Konfiçyüscü'lüğünden basit bir şekilde vazgeçilmesi ya da taviz verilmesiyle, gerekse de tutucu bir ideolojik düzenin kurulması mantığıyla arasına mesafe koymaya götürür. b) Şaşırtıcı bir "Konfiçyüs'e geri dönüş". Trach'ın yücelttiği "kültür devrimi" Devlet'in ve entelektüel sınıfın çürümesinin sorumlusu olan, 12. yüzyıldaki metafiziğe yönelen ve Khong ve Manh'ın öğretisini her türlü eleştirel özden arındıran Tsong hanedanının yeni Konfiçyüscü Tong Who'nun sapmalarının radikal bir eleştirisini yaparak, Konfiçyüs'ün gerçek özünü keşfetmeye yönelir.

12. yüzyılda Zhong tarafından dayatılmış ve Vietnam'a Mingler tarafından 2 asır sonra sokulmuş Devlet Konfiçyüscülüğünün sapkın değerlerinin eleştirisi burada iki amaca hizmet eder: Aydınlanmacıların rasyonalist ve hümanist Batısıyla diyalog arayışı ve onun bir aleti olmak yerine Devletin eleştirisi olan "köktenci" Konfiçyüscülüğün rehabilitasyonu yoluyla gelenek içinde kök salmaya çağrı.

Savunduğu "gerçek eğitim"in hedefleri Hué Sarayı'nın kör, güçsüz ve gerici siyasal pratiğinin mahkum edilmesi, tamamen verimsiz ve çaptan düşmüş entelektüel sınıfa yöneltilmiş ağır bir (öz)eleştiri, egemen sınıf tarafından eklenebilir topraklara el konulmasıyla yıpranmış bir sivil toplumun reddi ve idari ayrıcalıkların iktisadi ayrıcalıklara dönüştürülmesi, uluslararası ilişkileri duru bir bakışla tahlil edilmesini mümkün kılacak bir "gerçeklik ilkesi"ne çağrıydı.

Kang Hou Yi, Liang Qui Chao, Yen Fu, Chün Wu gibi Çinli, Nguyen Lo Trach, Nguyen Truong To, Phan Boi Chau, Phan Chu Trinh, Huyng Thuc Kang gibi Vietnamlı modernist aydınların bütün güçleriyle çağrı yaptıkları ileri batıyla gerçek bir ittifak politikası taslağı, tutucu aydınlar sınıfının geniş çoğunluğunun ataletine ve kendi dışından gelen eleştirilere direnememiştir. Versailles anlaşmalarında kazanılamayan bağımsızlık, "Ekim Devriminin yaylım ateşiyle" alevlenen büyük umut, göz dağı vermekte olan Japon emperyalizmi... bütün bunlar Konfiçyüs ve Mencius'la temellenen barış ve kardeşlik düşlerine son verdi. İçlerine hümanist idealler sinmiş reformist filozofları, Leninist devrimin harekete geçirmesiyle gönüllü olarak veya zorla Marksizmi benimsemiş bir devrimciler kuşağı -1920'ler kuşağı- izledi.

Ancak siyasal bozgun kültürel bozgunla eş anlamlı değildir. Vietnam modernleşme hareketi *Duy Han*, Japon *Meiji* hareketiyle toplumsal ve iktisadi planda karşılaştırılabilir etkiler yaratmadığı gibi, Asya Marksizminin ideolojik oluşumunun zorunlu aşaması da olamadı. Ortodoks komünizm çağdaş Asya'nın bu ilk kültür devriminin kalıcı sonuçlarını gizlemeye eğilimli de olsa, bu devrim J.Guillermaz'ın *Çin Komünist Partisi* yöneticilerine ilişkin gözlemlerinde olduğu gibi, Çin-Vietnam devrimci entelejansiyasının kolektif bilincinde ve hafızasında kalıcı izler bırakmayı başardı. "Çin'de Orta Çağ bugünü etkiler. Mao, Mançu hanedanı yıkıldığında 18 yaşındaydı ve entelektüel formasyonunu tamamlamıştı. Kendisi gibi Liu Shaoqui de klasiklerden söz etmeye bayılırdı ve oldukça heyecan verici özeleştirisinde Chen Yi, Kızıl Muhafızlar'ın önünde, zihninde aynı anda Konfiçyüs ve Mencius'un düşüncelerinin komünizm ve burjuva düşünceleriyle birlikte varolduğunu itiraf etmişti".

Hemen hemen aynı senaryo, aydın bir genç öğretmen olan Nguyen Tat Thanh (Ho) 24 yaşında "çalınmış" ülkesini yurtsever aydın Phan Boi Chau'nun çağrısı üzerine devrimci mücadeleye katılmak için terkettiğinde tekrarlanacaktı.

Batı etkisine aktif direnişi temel ilke olarak kabul eden Trach, sadece Kang Youwei ve Liang Qichao gibi, 20.yüzyılda ulusal bağımsızlık mücadelesinde ortaya çıkan geniş çağdaş Çinli reformistler kuşağının ideolojik oluşumuna katkıda bulunmakla kalmadı, aynı zamanda bu kuşağa, aydın Huynh Thuc Kang'ın altını çizdiği gibi, Marx'ın sosyalizmini kabul ediş tarzını derinlemesine koşullandıran bir "habitus", bir eylem felsefesi kazandırdı.

Komintern üyesi Ho'nun metinlerinin, kendilerini üreten tarihi konjonktürlerin ışığında okunması, Vietnam Marksizminin iç mantığını -ünlü yeni konfiçyüscü mirasdan (genellikle *VKP* tarafından gizlenmiştir) -Leninist Maoculuğun aracılığına geçiş'i- ve Vietnam komünizminin dünya komünist hareketine getirdiği katkıları daha iyi anlamamızı sağlar: Ulusal kimliğin bir hukuki ilke olarak değil, bir ölüm kalım savaşının sonucu, ulusal birlik gereğinin bağımsızlık mücadelesinin hareket ettirici ilkesi olarak ele alınması, Leninist partinin kendi içinde bir amaç değil bir araç olarak, "devrimci konjonktür"ün ise mücadele halindeki halkın teorik pratiğinin "kolektif zihniyeti" olarak tarif edilmesi.

Lenin ve Leninizm hakkındaki saplantı, Ho'nun "kültürel ödünç alma" stratejisinin 1920'lerdeki uluslararası tarihsel konjonktürde ulusal kurtuluş mücadeleleriyle ilgili tasavvurlara getirdiği yeniliğin gözardı edilmesine yol açıyor. Ho'nun sosyal Darwinizmin reddi üzerine kurulu ılımlı Komintercniliği, Marksizmden toplumsal-tarihi özünü değil, siyasal mücadele dilini; tarih felsefesini değil, devrimci parti kavramını ödünç alarak, onu hem "ulusal nihilizm"den (Labriola) hem de bu görüşün milliyetçi rakibi Ta Thu Thau'dan ayırdediyordu. Aynı şekilde, Japonlara karşı direniş savaşında ve iç savaşta geliştirilmiş olan Maoist teorik pratik (Mao Zedong'un metafiziğinde donmadan önceki haliyle) Ho'nun, Marksizmi Vietnam ulusal konjonktüründe teorik bir silah ve siyasal bir dil olarak kullanmasında etkili olmuştur; yabancı bir gücün egemenliği altındaki bir tarım toplumunda sınıf mücadelesini nasıl kavramalıyız? Emperyalizm olgusunun ürettiği "Befrelungskriege" mantığıyla Marx'ın teorileştirdiği "Burgerkriege" mantığı nasıl yer değiştirebilir? Ve son olarak Batılı bürokratik-rasyonel bir devlet yerini nasıl Asya tipi bir versiyona bırakır?

Bununla birlikte bu "aktarma" veya "aracı olma"

37 Vietnam Devrimi

mekanizması, tarihi konjonktürlerden ilişkisiz ya da bağımsız kaldığı, onlara uzak olduğu sürece "havada asılı", gerçek dışı kalacaktır. Bu mekanizmayı harekete geçirmek için 1920'li yıllarda içinden devrimci Rusya'nın doğduğu, tek bir yerde düğümlenmiş, yoğunlaşmış dünya tarihinin ağırlığı gerekti.

Mao tarihin gerçek akışını düzelterek, milliyetçilikten ilham alan gerçek bir şehir ayaklanmasını komünistlerin yararına sahiplendi. "4 Mayıs hareketi Lenin'in çağrısı üzerine dünya devrimi çağrısından doğmuştur; dönemin dünya proleter devriminin bir parçasıdır".

Hiç bir şey Vietnam devriminin Lenin'in yaptıklarını ve kişiliğine borçlu olduğunu önder Ho kadar özetleyemez; "Sömürge ülkeler için gerçekten devrimci yeni bir çağı açan Lenin'dir." Bu birkaç kelime Asya Marksizmiyle Ekim Devrimi arasındaki çifte bağı saptarken aynı zamanda Asya Marksizmine özgü ulusal-kültürel anlamı aydınlatmaktadır. İlk olarak Avrupa proletaryasına (Tours Kongresi'nden sonra) karşı oluşan güvensizlik, sömürgeleştirilmiş halkların acıları ve emperyalist tehlike karşısındaki ataletiyle, sömürgeler sorununa tamamen duyarsız kalan ve "sömürgenin gökyüzünde bir palmiye, yeryüzünde ise kum dolu bir ülkeden başka bir şey olmadığına" inanan militanlara duyulan güvensizlik. İkinci olarak da -Polonya bozgunundan sonra Batıda durdurulan- Bolşevik Devrim ("feodal" bir aristokrasinin yıkılması), analojik ve sembolik değerinin yanısıra bütün Asya kıtasını tutuşturabilecek ve SSCB ile Uzak Doğu Asya arasında sıkışmış kalmış ve geri kalmış bir ekonomiye sahip olan esas olarak tarım ülkelerinde bir canlılık yaratabilecek bir devrimci sürecin hareket noktasını oluşturdu. Hiç şüphe yok ki milliyetçilerin büyük çoğunluğunun gözünde, stratejik eksenin SSCB'nin inisiyatifiyle batıdan doğuya kaydırılması sömürgeci boyunduruktan kurtulmak için tarihi bir fırsat yarattı ve milliyetçilerin Sovyet önderlerinin çağrısını taktik (Sun Yat-sen) veya stratejik (Mao, Ho) olarak benimsemesini haklı kıldı.

Yirmi-otuzlu yılların Asyasının tarihi konjonktüründe Leninizm, Vietnam entelejansiyasına, saldırgan Batının hem ulusa hem de kendi öz entelektüel varlığına yöneltilmiş iki yönlü meydan okumaya karşı tek yeterli ve tam cevap gibi gözükmesine, Marksizmin Leninizmden sapılarak ("tarih ötesi Devrim"e, komünist partisinin proletarya, "demokratik merkeziyetçilik", sendikacılık karşısındaki özerkliğine ilişkin tezler) benimsenmesine rağmen, hiç kuşku yok ki, bu ikili problematik Çin, Vietnam, Kore veya Endonezya olsun Asya Marksizminin oluşum sürecinde yer alır.

Bununla birlikte bu metinlerin bize öğrettiği eninde sonunda, Asyalı Marksistlere proletaryasız (Mao ile Li Lisan ve Ho ile Ta Thu Thau arasındaki açık çatışmalarda olduğu gibi gerektiğinde "elit" tabakaya veya entelektüel kesime karşı) ve devrimin olduğu şehirler dışında, köylülerin işçilerin yerini aldığı, "işçi ve köylü partisinin" işçi partisinin yerini aldığı "sosyalist" bir devrim yapma olanağı veren bir değişiklik mekanizması yanılsamasını tekrarlayan sözcüklerden öteye gitmez. Bu yanılsama ve onun tekrarlandığı oyun içinde Maoizmin Vietnam sosyalizmine derinlemesine nüfuz etmesini olanaklı kılacak üçüncü bir "an" belirir.

Fransız Sosyalist Partisi*'nin 1920'de yapılan Tours kongresine delege olarak katılan Ho Chi Minh, kongre boyunca komünistlerle birlikte davrandı ve bölünme sonrası partinin adının* Fransız Komünist Partisi *olarak değiştirilmesinden sonra, partinin de desteğiyle* Sömürge Halklar Uluslararası Birliği*'ni kurdu. Paris'te Fransız sömürgeciliğini yargıladığı* Le Paria *(Parya) dergisini çıkarttığı sıralarda, Ocak 1922'de Petersburg'da toplanan* I. Uzak Doğu İşçileri Kongresi*'ne katılan Ho Chi Minh, birlikte resim çektirdiği Japonya, Endonezya ve Hindistan delegelerinin yanısıra diğer Uzak Doğulu sosyalistlerle ilişki kurma ve geliştirme imkanı buldu.*

Vietnam Marksizminin sosyolojik ve ideolojik içeriğindeki Maoizmin etkisi tartışılmazdır. *ÇKP* gibi *Vietnam Komünist Partisi* de üçlü bir eylem dinamiğine dayanır; ayırdedici ve hiç bir denetim altında bulunmayan Devlet olarak Vietnam ulusunun yapıcı ideolojisiyle özdeşleşen milliyetçilik, kuşkusuz bunalım içinde ama aydın atalarına duydukları bağlılık ve sorumluluğu özenle koruyan entelektüeller, çalışkan, inatçı ve sürüncemeli savaş pratiğinden çıkmış ordudan terhis edilmiş köylülük.

Devrimci yöneticiler üzerinde tartışmasız bir çekicilik sağlayan çimento-ideolojiden çok örtük bir elitizmle bezenmiş "Leninist parti" anlayışı, sahipsiz "vekalet" ideolojisidir. Bu yöneticiler bundan böyle uzun süreli bir mücadeleyi sonuna kadar sürdürebilmek ve ulusal birliği, daha uzun bir süre için kırın şehir karşısındaki önceliğini benimseyen tarım reformunu, sivil toplumla sadece formel ilişkiler kuran ve komünist partisinin iktidarı başka hiç bir güçle paylaşmadığı yeni bir sosyalist Devlet'in kurulmasını gerçekleştirmek için eşsiz bir tarihi deney ve geniş bir insan topluluğuna güvenebileceklerini biliyorlardı.

Kültür Devrimi'nin dogmatik ve goşist sapmalarından önce Maoizmle bu siyasal-askeri ilişki bundan böyle Vietnam komünizminin tartışılmaz bir bileşeni haline geldi. Ancak söz konusu olan çelişkili etkiler doğuran çift görünümlü bir bileşendir. Ho'da bu bileşen somuta bürünerek, devrimci eylemin kendisinin teorinin yaratıcısı olduğu düşüncesi, ve Vietnam Marksizmine tarihi sürekliliğini, ulusal geleneğini ve kültürel kimliğini koruma kaygısı halini alır. Truong Chinh'de ise partinin sadeleştirici ve sıkıcı bir doktrincilikte çakılı kalmış yeni Stalinist tavırları benimseme öne çıkar. 1941'den 1956'ya kadar partinin genel sekreteri olan Truong Chinh, benzeri görülmemiş şiddetteki bir tarım reformunun hemen akabinde girişilen bir düzeltme kampanyası sonrası istifa etmek zorunda kaldı. Ama partinin bu en parlak teorisyeninin bu geri çekilişi (Politbüronun etkili bir üyesi olmaya devam etti ve 1981'de Devlet Konseyi Başkanlığına seçildi) ve Vietnam Marksizminin en katı figürlerinden biri olarak simgeleştirilmesi, bu doktriner katılığı perdeleyemez. Bu katılık her defasında "Marksist Leninist Ortodoksluğun" eleştirisini yaparak ve dünyaya açılmanın savunuculuğunu yaparak sırasıyla 1958, 1965, 1973-77'de giderek keskinleşen iç çelişkiler doğurarak Çin komünizmini içerden kemiren Parti-Devlet anlayışının önceliği ve entelektüellerin bir araç işlevi görmesinde ısrarlı görüşlerde somutlaştı. Benzer bunalımlar atlatmasına rağmen Vietnam Komünist Partisi kendi içinde, bazen bir atalete (statüko) genellikle de mücadelenin ulusal plandan uluslararası plana kayışına varan "bastırılmış", gizli bir antagonizma ögeleri taşır. Ulusal (veya emperyalist) savaşa özgü zorlamalar, sonuçta konjonktürlerin zorlamalarına "cevap" yeteneğine ilişkin bir çizgiden ziyade başka bir çizgiyi güçlendiren bu alternatifli oyunu olanaklı kıldı ve dayattı. Savaş sürdüğü sürece *Vietnam Komünist Partisi* pragmatizmle dogmatizmi, esneklikle katılığı, tedbirle tedbirsizliği (kişilere göre) kaynaştırarak çift fazlı bir motor gibi işledi. Onu *Çin Komünist Partisi*'nden ayıran, oyunu yöneten dış faktörler ve iç güçler ilişkisinin biçimidir.

Öz olarak Ho'da cisimleşen (tekelleşmeyen) pragmatik çizgi 1965'e kadar etkinliğini sürdürdü. Her şey sanki Teorinin (dogmatizmi ağır basan Stalinist-Maoist) kendisinin gerçeklikten kopması, "gerçek teori"nin ulusal mücadele (kırsal ve şehirli yığınların geniş cephesi, bölgelerin özerkliği, etnik azınlıkların tanınması, yabancı müdahaleye karşı olan bütün güçlerin demokratik ittifakı) ve uluslararası mücadele (bütün dünyada ilerici güçlerin Amerikan askeri harekatlarını bozguna uğratmak için harekete geçirilmesi) alanının teorisiymiş gibi sunuldu. Ho amcanın ölümünden sonra uzlaşmaz mücadelelerin gerilemesi ve Devlet bürokrasilerinin hem batıda hem de SSCB ve Çin'de güçlenmesiyle belirginleşen uluslararası konjonktür ve Amerikalıların geri çekilişiyle oluşan Vietnam konjonktürü Sovyet askeri stratejisinin bütün özelliklerini taşıyan askeri bir kampanyadan sonra nihayet birleşik bir Vietnam'da parti üyelerini iktidara getirdi. Ulusal birliği gerçekleştirenlerin yükselişi ve geri dönüşüyle, bu, Devlet çıkarlarına hizmet eden teorinin kutsanmasıdır. Bu kutsama Parti-Devlet'i, Devlet politikasını a *priori* meşrulaştırarak Ortodokslaşır.

Bu tarihi akış, sınıf mücadelesi gerçeğine dayanan bir çizgiden, kazanılmış pozisyonların savunulmasına dayanan bir başka politikaya kayış, teorik Vietnam Marksizminde, Vietnam Marksizminin (Maoizm) iki anlayışı arasındaki (epistemolojik) kopuş çizgisine takabül eder: Ho'nun devrimci konjonktüralizminden şimdiki yönetici ekibin Devlet Komünizmine geçiş.

TRINH VAN THAO

propagandası yapanların ölümle cezalandırılmasını öngören bir buyruk çıkardı. Vietnamlı Hıristiyanlar ve Fransız misyonerlerinin Aşağı Cochinchina'da çıkardıkları ayaklanma, Vietnamlı ve yabancı Hıristiyanlara karşı yürütülen sindirme faaliyetlerini yoğunlaştırdı. Ming Mang, ölümünden kısa bir süre önce, Fransa'yla çatışmaya girmekten korkarak Hıristiyanlık aleyhtarı politikasını gözden geçirmek istediyse de kendisinden sonra imparator olan Thieu Tri (1841-7) bu politikayı çok daha enerjik bir biçimde sürdürdü. 1848'de tahta çıkan İmparator Tu Duc, Fransa'ya karşı bir yandan aynı politikayı sürdürürken diğer yandan çıkmaza giren ilişkilerin olumsuz sonuçlarını önlemeye çalıştı.

Nguyen imparatorlarından ilk ikisinin özellikle Ming Mang'ın yönetim dönemi, kimi zaman Vietnam Tarihinin "altın çağı" olarak anıldı. Ancak iktidarın görünüşteki istikrarlı hiyerarşik otoritesinin gerisinde ancak Mandarinlerin ve ordunun desteğiyle ayakta durabilen, oldukça zayıf olan bir krallık sistemi vardı. Gia Long döneminde kırsal bölgelerin büyük bir bölümünde istikrarsızlık sürdü. İmparatorun kırsal alanlardaki denetimi sözde kalıyordu. Kendisini izleyen imparatorların hiçbiri tam bir denetim kuramadı. Öte yandan, imparator, nominal olarak ülkenin tümünü doğrudan yönetme yetkisinin sahibi olduğu halde gerçek iktidarı valileriyle paylaşıyordu. İmparatorla, Mandarinler arasındaki ilişki de belirsizdi. İmparatorluk danışmanlıklarına, çoğunlukla daha önce fiilen eş önemde konumlar elde etmiş Mandarinler atanıyordu. Özellikle Ming Mang döneminde zirveye ulaşan Mandarinler arasındaki çekişmeler karışıklıklara yol açıyordu. İmparatorun başkentte yalıtık bir konumda tutulması Mandarinlerin gücünü artırıyordu. Hué'daki imparatorluk sarayının kalın duvarları ardındaki imparatorun, köylülerin ağır yaşam koşullarıyla ilgilendiği ise hiç söylenemezdi.

Vietnam'da anti-Hıristiyan ve anti-Batılı imparatorların birbirini izlediği 19. yüzyılın ilk yarısında Fransa'da da Restorasyon çağı başlamış ve Devrimci ve Bonapartçı yılların laik atmosferini yeniden dinsel tutkular kaplamaya başlamıştı. Fransa'nın deniz aşırı kudretini canlandırmaya hevesli, ülkenin en tutucu askeri gücü olan Fransa Donanması ile Vietnam'da daha yeni "şehit" edilen din kardeşlerinin adına Haçlı Seferini sürdürme azmiyle hareket eden Kilise'nin özlemleri örtüştü. Böylelikle donanma ve misyonerler ortak bir bakış açısı ve birleşik bir hedefle birbirlerinin doğal müttefikleri haline geldiler. 1841'deki Afyon Savaşının ardından (bkz. 33, Çin Devriminin Tarihsel Kökleri) İngilizlere Çin ticaretinin yolu açılırken Fransızların da Asya'da daha güçlü bir varlık gösterme hırsları arttı. On yıllardır Asya'daki etkinlikleri uygulamakta olan Fransız iş adamları gözlerini Asya pazarının sunduğu olanaklara yeniden açtılar. Fransa emperyalizm çağına hazırlanmaya başlıyordu.

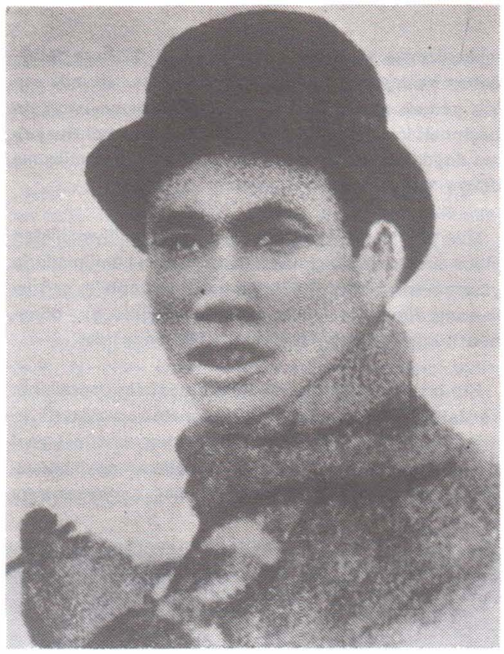
Fransız Egemenliği ve Vietnam Direnişinin Başlangıcı

Vietnam İmparatorlarının kendi egemenliklerini tehdit eden ve her türlü muhalefetle örtüşen Hıristiyanlığın yaygınlaşmasına karşı aldıkları önlemler, deniz aşırı ilgileri artan ve İngiltere Almanya ve Hollanda ile Güneydoğu Asya'daki rekabeti hızlanan ve İmparatorluk Fransa'sının Vietnam üzerindeki baskısını artırması için hem ideolojik hem politik gerekçelerini yarattı.

Vietnam, İspanya'nın dört yüz yıl egemenliği altında tuttuğu Filipinlerden sonra Katolik kilisesinin en çok etkilediği Asya ülkesi oldu. On yedinci yüzyıldan başlayarak yüzbinlerce Vietnamlı çok çeşitli nedenlerle bu yeni dini benimsediler. Herşeyden önce Vietnamlılar bir başka tek tanrılı dinin kolektif ideolojisi çevresinde örgütlenmiş değillerdi. İmparatorlar Konfiçyüscü öğretiyle çeliştiğini düşündükleri bütün öteki dinlerin, Taoizmin, Budizmin vb. gelişmesini önlemek için de tedbirler almışlardı. Bu yüzden rejim sallanmaya, mandarin yönetimiyle birlikte ideolojik dayanağı olan Konfiçyüscülük de meşruiyetini yitirmeye başladığı bir dönemde köylüler büyük kitleler halinde baskıcı mandarinler yönetimine meydan okumanın bir biçimi olarak, yer yüzünün hükümdarına karşı göklerin hükümdarına sığınıyorlardı. Kuzeyde nüfus artışı yüzünden ekilebilir toprakların giderek azalmasının sefalete ittiği köylüler arasında cemaatlerin önderleri olan Hıristayan rahipler bir dayanışma kurumu haline gelmişlerdi. Tüccarlar ise Hıristiyanlarda kendilerini Batı ticaretine ulaştıran bir kanal buluyorlardı. Böylece İmparatorların kimi zaman kitlesel katliamlar halini alan yabancı ve Hıristiyan korkusu bir yandan köylülerin gözünden düşmelerine öbür yandan Hıristiyan aleminde özellikle Fransa'da Haçlı seferi arzularının çoğalmasına yol açıyordu.

Kendisini Fransa İmparatoru ilan eden III. Napoléon 1852'deki darbesini kilisenin desteğiyle gerçekleştirmişti. Fransa'nın Asya'daki misyonerlik amaçlarını kışkırtan projelere karşı ilgisiz kalması beklenemezdi. Tu Duc'un yayınladığı ilk anti-Hıristiyan genelgeyle Vietnamlı katoliklerin suratlarına *ta dao* (güvenilmez) damgası vurulmasını ve mallarına el konulmasını, Avrupalı misyonerlerin boğulup Vietnamlı rahiplerin kılıçla ortadan ikiye biçilmesini emretmesi büyük bir kıyıma yol açtı. Ardından 1851 ve 1852'de iki genç Fransız papazı idam ettirmesi bütün Asya'daki Kilise babalarını ve nüfuzlu Fransız subaylarını eyleme geçmeye teşvik etti.

Fransız Dışişleri memurları, Tu Duc'u cezalandırmak için 1787 antlaşmasına göre Tourane'ı Fransa'ya bırakmaya zorlamanın meşru olduğu görüşüne dayanan bir proje ortaya attılar. Bu projenin meşruluğundan kuşkuya düşen İmparator'un kurduğu danışma komitesi gerçekte 1787

1912'de bir Fransız gemisinde ahçı yardımcısı olarak çalışmaya başladıktan sonra Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, Amerika ile Asya ve Afrika'daki bir çok İngiliz ve Fransız sömürgesini görüp tanıma imkanı bulan Nguyen Tat Thanh (Ho Chi Minh), 1917'de Paris'e yerleşmeye karar vermişti. Sömürgelerdeki devrimcilerin Fransız Sosyalist Partisi'ndeki temsilcisi Michele Zecchini, o zamanlar Denizaşırı İşçiler Derneği'nin sözcüsü durumundaki Thanh'ı şöyle anlatıyor: "Onu tanıdığımda Londra'dan yeni gelmişti. Londra'da Carlton otelinde ahçı çırağı, afiş yapıştırıcı, kar temizleyici ve metro çıkışlarında gazete satıcısı olarak çalışıp hayatını kazanmıştı. Oldukça mütevazi görünüşüne rağmen bir müddet sonra farkettim ki Marx'ın damadı Charles Longuet, Marcel Cachin, Paul Vaillant-Couturier, Léon Blum ile yakın ilişkiler içindeydi. Ancak kimliğini gizleyerek takma adlarla dolaşıyordu. Onu hemen 13. Paris'de Tunuslu bir arkadaşın evine yerleştirdik. Polis kotrolüne yakalanmamak için çok seyrek dışarıya çıkıyordu. Tunuslu arkadaş Muhtar işe gittiğinde ışıkları açmıyor, dondurucu soğuğa rağmen dikkat çekmemek için sobayı yakmıyordu. Her gün öğleden sonraları onu görmeye gittiğimde yanımda günlük gazeteleri götürüyordum. Bazen kağıt oynuyor ama genellikle çok sevdiği Fransız şaraplarını doyasıya içiyorduk. Thanh bu dönemde yoksul giyimli, yüzünde oldukça sert çizgileri olan, canlı ve zeki bakışlı birisiydi. Parti gerçek kimliğini öğrendikten sonra bana onun için uygun bir bölgede ev bulma görevini verdi. Titiz çabalar sonunda nisbeten kimsenin kimseyle ilgilenmediği 17. Paris'de iki odalı bir ev tutmayı başardım. Ziyaretine gittiğimde karım Maria da bana eşlik ediyordu. Maria onun gözlerindeki ifadeden çok etkilenmişti. Bir müddet sonra bana son okuduğu romanı anlattı. Romanda cinayet suçundan aranan bir Asyalı polis takibinden kurtulmak için Avrupalı gibi giyinmiş ve adını Ferdinand olarak değiştirmişti. Maria'ya göre Thanh Ferdinand'a çok benziyor, her gördüğünde kendisine onu hatırlatıyordu. Bu sözleri pek önemsemedim, hatta unuttum gitti. Bir akşam hep birlikte bir toplantıdan çıkmıştık ki Maria bu benzetmesini Thanh'ın da yanında anlatıverdi. Hepimiz donduk kaldık. Allahtan Vaillant-Couturier 'İyi peki, sen de bundan böyle ona Ferdinand de' diyerek vaziyeti kurtardı."

37 Vietnam Devrimi

1911'de Genel Valiliğe atanan radikal sosyalist Albert Sarrault bir idari reform projesi hazırladı ve oldukça geniş bir kesimin desteğini alarak uygulamaya koydu. Oluşturulan Hükümet Konseyi'ne yarımada üzerindeki her ülkeye temsilen birer olmak üzere toplam 5 Çin Hindi'li üye alındı. Vietnam'da sınırlı bir genel seçimle eyalet konseyleri seçildi. Genel Vali bu reformları sürdürmekle birlikte yarı örtük biçimde varlığını sürdüren milliyetçi hareketle görüşme ve uzlaşma yolunu tutmadı. Çin'deki mülteci Vietnamlılar, 1911 Devriminin de etkisiyle 1914'de Cuong De'nin başkanlığında bir hükümet kurdular. Bu aslında daha 1912'de kurulmuş Vietnam'ın Restorasyonu Derneği'nin zorlamasıyla alınmış bir karardı. Bu dernek içinde egemen diğer bir eğilim terör hareketlerine girişmekti. Saygon, Cholon, Thai Binh, Hanoi'de bombalar patlatıldı. 1912'de Nam Dinh'de girişilen bir başka saldırıda bizzat Genel vali hedef alınmıştı. 1913 başlarındaki bir ayaklanma teşebbüsü Fransız sömürgeci güçleriyle işbirliği yapan Vietnamlıların da yardımıyla bastırıldı. Yanda görüldüğü gibi yurtsever Vietnamlılar işbirlikçiler tarafından yakalanıp yargılanmaksızın kurşuna dizildiler. I. Dünya Savaşı boyunca Almanlar Vietnamlı yurtseverleri ayaklanmaya kışkırtmaya çalıştılar. Savaş nedeniyle silahlı güçlerini takviye etme imkânını bulamayan sömürgeci Fransızlar, durumun elverişliliği nedeniyle yeni bir bilgeler ayaklanmasıyla karşı karşıya kaldılar. Çin'de bulunan Chau yandaşlarına askeri garnizonlara saldırı emri verdi. Silahlı çatışmalar sürerken ılımlı bir bilge olan Tran Cao Van genç imparator Duy Than'ı ayaklanmanın başına geçmeye ikna ettiyse de ayaklanmanın tamamen bastırılmasından sonra Tran Cao Van idam edildi, imparator ise sürgüne gönderildi. Bu bozgun Vietnam tarihinde bilgeler ayaklanmasının sonu anlamına geldi. 1917'de Thai Nguyen önderliğindeki bir grup silahlı Vietnamlı yeniden askeri garnizonlara saldırılar düzenledi. Yeni Genel Vali Maurice Long bir dizi yeni önlemle toplumsal huzursuzluğa bir son vermeyi denedi. İdari sistemde Vietnamlılara daha çok görev verilmesi ve konseylerdeki Vietnamlı sayısının arttırılması sömürgeciliğe karşı silahlı ayaklanmaları ancak kısa bir müddet durdurmaya yetebildi.

antlaşmasının, Fransa tarafı taahhütlerini yerine getirmediğinden dolayı herhangi bir meşru hak doğurmadığını belirledi ama, Fransa'nın misyonerlerin idamından ötürü Vietnam'ı cezalandırmak için üç Vietnam limanının işgal etmesini tavsiye ederek, bir Vietnam seferinin "Batı uluslarını Doğuya doğru genişlemeye sevkeden koşulların zorlaması"na uygun düştüğünü de doğruladı. Komite, raporunun sonunda da bütün önermelerinin ana fikrini şöyle özetliyordu: "İngilizler, Hollandalılar, İspanyollar ve hatta Ruslar'ın kendi konumlarını güçlendirdikleri Asya'da yalnız biz mi elimizde toprak bulundurmayacağız?"

Fransız askerlerin alışık olmadıkları iklim koşulları, iklime uygun olmayan kalın üniformalar, bağışık olmadıkları tropik hastalıklar, hesaba katılmayan arazi şartları, toplanamayan hamallar, kendilerini yanıltan yerli casuslar vb. nedenlerle 1857/58'deki ilk denizaşırı sefer tam bir fiyasko oldu. Ancak Paris Vietnam'a müdahale isteğinden vazgeçmedi. 1861'de Mekong deltasından su yoluyla Vietnam içlerine giren Fransız donanması karşı koyan Vietnamlılara ağır kayıplar verdirerek ilerledi ve bir yıl sonra Tu Duc Fransızların 1787 anlaşmasıyla elde etmek istedikleri herşeyi vererek barış istedi: Poulo Condore adasından başka Saigon'la sınırdaş olan üç ili Fransızlara bıraktı; Fransız misyonerlere din propagandası yapma özgürlüğü tanıdı; üç limanı Avrupa ticaretine açtı ve Fransızlara Vietnam'ın topraklarının başka herhangi bir bölümünü başka bir devlete bırakmayı yasaklama hakkı tanıdı.

Tu Duc'un böylesine teslim oluşu hem Fransızları hem Vietnamlıları şaşırtmıştı ama Vietnam'ın "Pirinç Tası" olan Saigon'un Fransızların elinde kalması ordularını aç bırakıyordu. Kuzeydeki isyancılar tarafından rejimin bizzat kendisi tehdit ediliyordu. Vietnam'ın modernleştirilmesi için Avrupa'ya yüzünü dönmesini sağlık veren danışmanlarının uyarılarına kulak asmadığı için Fransızlar karşısında bütün dünyadan tecrit olmuştu. Teslim oluşundan çok kısa bir süre önce ABD başkanı Abraham Lincoln'e mektupla başvurduysa da bunun kimseye pek yararı olmadı.

Vietnam'ın arkaik feodal yapısı öylesine çürümüştü ki, Tu Duc halkı Fransızlara karşı kendi çevresinde toplayacak moral otoriteden bütünüyle yoksun kaldı. Vietnam halkı kendilerine karşı zulüm uygulayan keyfi katliamlara girişen istilacılardan nefret etseler de, kendi mandarinlerine de herhangi bir bağlılık duyuyor değillerdi. Onları rejimin değil kendilerinin yaşar kalması ilgilendiriyordu. Ancak bu ruh hali hiç de doğrudan doğruya Fransızların yararına olmadı. Birçok Vietnamlı, istilacı Fransızlara karşı vatanlarını savunmaya başladı. Vietnam partizanları 1859'un başlarında ortaya çıktılar. Kısa bir süre sonra da Cochinchina'da bazılarının başını Hıristiyan keşişlerin çektiği mezheplerin önderliğinde ayaklanmalar ve itaatsizlik hareketleri başladı. Vietnam'ın ilk gerillları Saygon'un kuzeyindeki bataklık Reeds yaylasında, Mekong deltasının güneybatı ucundaki bataklık Camau yarımadasındaki erişilmez bölgelerde sığınaklar kurdular. 1862 sonlarına doğru direniş öylesine şiddetlendi ki, Fransızlar ancak Çin ve Filipinler'den getirdikleri destek güçleriyle bu direnişin üstesinden gelebildiler. Cochinchina'daki Fransız komutan Amiral Bonnard yayınladığı bir raporda: "Otoritemizi kabul ettirmekte inanılmaz güçlüklerle karşılaştık... İsyancı çeteler ülkeyi bir uçtan ötekine kasıp kavurdular," diye yazıyordu.

1862'de imparator Tu Duc'un Saygon'a bitişik üç bölgeyi Fransa'ya bırakmasından sonra da yerel eşraf kralın kararına rağmen Fransızlara zarar vermeye devam ettiler. Bunlardan biri olan Truong Cong Dinh Orta Vietnam'da kendi kurduğu köylü birliklerini harekete geçirerek kılıç ve mızraklarla silahlandırdı ve Tu Duc'a "barış ve teslimiyetten söz ettiği sürece emirlerine itaat etmemeye kararlıyız" diyerek meydan okudu. Ertesi yıl Truong Cong Dinh ihanete uğradı ve öldürüldü. Babasının yolundan ilerlemek isteyen oğlu da aynı biçimde öldürüldü ve Vietnam direnişi dağınık ve kendiliğinden karakterinden 1885 yazına kadar kurtulamadı.

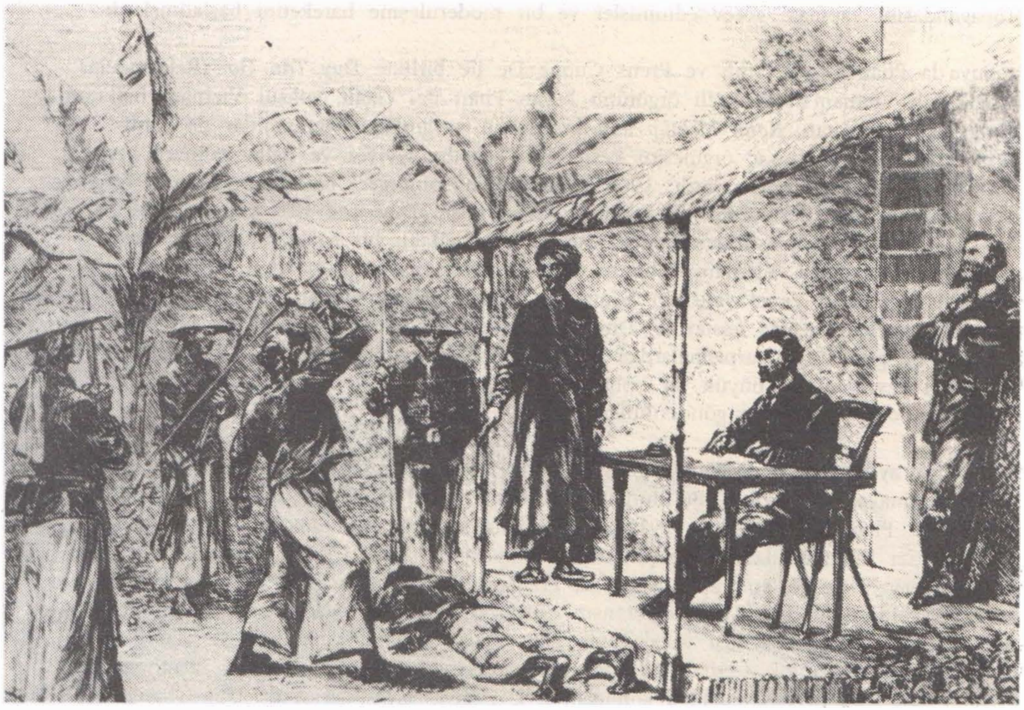
1885'de Ton That Thuyet önderliğindeki bilgelerin üç yıl süren silahlı ayaklanmasının kendilerinden çok daha donanımlı Fransızlar karşısında uğradığı başarısızlık, Thuyet'in Çin'e kaçmasına ve imparator Ham Nghi'nin tutuklanıp Cezayir'e sürülmesine neden oldu. 1893'den 1895'e kadar ise başka bir bilge Phan Dinh Phung'un örgütlediği bir nevi gerilla savaşı Phung yorgunluktan bitap düşüp öldüğünde kendiliğinden sona erdi. Tonkin'de de De Tham'ın başı çektiği direniş bölgedeki bütün köylülerin desteğini kazanınca Fransızlar kendisiyle bir sene sonra iptal edecekleri bir anlaşma yaparak üç yıllık bir süre için bölgeden çekilmeyi kabul ettiler. Ancak ayaklanmaya katılanların bir bölümünün yağmaya ve haraç toplamaya yönelmesi hareketin siyasal yönüne gölge düşürdü. Halk yavaş yavaş desteğini çekti. Böylece "genel çıkarın, Fransa'nın ve sömürgenin çıkarlarının savunucusu" Genel Vali Paul Doumer'nin bütün endişeleri ortadan kalkmış oldu. Doumer bu tarihten itibaren bir dizi idari ve vergi reformları uygulamaya koydu. Amaçladığı ekonomik gelişme hedeflerine her ne kadar pek yaklaşılmadıysa bile muhalif duyguların törpülenmesi sağlanmış oldu. Fransız varlığı karşısında takınılacak tavıra ilişkin farklı görüşler olmasına rağmen sömürgeciliğin reddi eğilimi ağır basıyordu. Bilgeler hareketi geleneğinin izleyicisi Doğuya Hareket, *Thuyet ve Şubat 1905'de Çin'e sığınan Phan Boi Chau ve yandaşlarını biraraya getiriyordu. Japonların Ruslar karşısında kazandığı zafer Vietnamlı mültecilerin gözlerini kamaştırdı. Bazıları Tokyo'ya giderek askeri eğitim görmeye karar verdiler. Bunlar arasındaki Chau daha sonra ülkeye dönerek propaganda, faaliyetlerine girişti. Ancak kısa sürede Fransızların faaliyetlerinden haberdar olması ve peşine düşmesi üzerine Vietnam'ı terketmek zorunda kaldı ve Japonya'ya gitti. 1906'da* Vietnamın Modernleşmesi Derneği*'nin kurulmasından sonra çok sayıda genç Vietnamlı Chau'nun çağrısı üzerine Japonya'ya gitti. Chau zafer kazanmak için dış yardımın kaçınılmaz olduğunu düşünüyorduysa da 1907'de üç yüz milyon franklık bir borç karşılığında Japonya'nın Fransa'ya Güney Çin'deki ve diğer sömürgelerdeki haklarına saygılı olacağı vaadinde bulunmasıyla hayal kırıklığına uğradı. Japonya 1909'da Chau'yu sınırdışı etti. 1902'den 1908'e kadar Genel Valilik yapan Beau Vietnam'da uzlaşmacı bir politika izledi. Eğitim olanaklarını genişletti, ücretsiz sağlık hizmetlerini örgütledi, idari sistemde Vietnamlıların görev almasını sağladı ve kırsal kesimde danışma meclisleri kurdu. Varolan iktisadi bunalıma çözüm getirmekten uzak da olsa uygulamaya konan reformların Beau'nun Fransa'ya dönmesinden sonra sekteye uğramasından çekinen modernleşme yanlıları 1908'den sonra köylülerin de vergilerin indirilmesi ve angaryanın kaldırılması taleplerini fırsat bilerek harekete geçtiler. Gösterilerin ateş açılarak dağıtılmasından sonra Fransız polisi geniş çaplı tutuklamalara girişti. Çok sayıda kişi yanda görüldüğü gibi Fransızlarca sorguya çekildikten sonra ya hapse atıldı ya da sürgüne gönderildi.*

Vietnam'daki askerî görevliler, İmparator'un kendisinin Vietnam'da fazla ileri gidilmesinden duyduğu endişelere karşın çoğu kere, emrivakiler yoluyla Tu Duc'la yapılan antlaşmayı ihlal ederek Vietnam içlerinde işgali ilerletmeye giriştiler. 1870'de Fransa-Prusya savaşı sonunda Alsace-Lorraine'in Almanya'ya kaptırılması Fransız dış politikasını Almanya sınırına yöneltince Vietnam'daki Fransız askerî yetkililerinin elleri bütünüyle serbest kaldı. Bunlardan teğmen Francis Garnier, Mekong üzerinde su taşımacılığı yapılamayacağı için, Kızıl Nehir üzerinden Yunnan Haipong arasında Çin ipeği ticareti yürütmek üzere Fransa'nın Cochinchina'yı ele geçirmek zorunda olduğu inancıyla 1873 sonuna kadar Tu Duc'la yapılmış her türlü anlaşmayı çiğneyerek Hanoi ile deniz arasında kalan bölgeyi işgal etti. Garnier'in kolay ilerleyişini gözönüne alan Tu Duc Cochinchina'yı bütünüyle Fransız himayesine bırakan bir antlaşmaya razı oldu, Kızıl Nehir'i ticarete açtı, Fransızlar'ın üç Vietnam kentinde konsolosluklar açmasına izin verdi. Ancak Fransızların çabuk bir anlaşmaya varmalarını da bir zaaf belirtisi kabul ettiğinden derhal Garnier'e yardım eden Vietnam Katoliklerine karşı bir cezalandırma harekatına girişti. Kızıl Nehir ticaretini baltalamak üzere Kara Bayrak korsanlarını teşvik etti ve Çin birliklerini düzeni sağlamak üzere Vietnam'a davet etti. 1883'te Tu Duc öldü. Arkasında bir erkek çocuk bırakmadığı için Vietnam tahtı üzerine iç kavga başlayınca, Fransızlar fırsattan yararlanarak tüm Vietnam'ın himaye altına alınması için harekata başladılar. Prens Hiep Hoa'yı denizden açtıkları ateşle görüşmeye mecbur ettiler ve Fransa'nın tüm Vietnam üzerinde "himaye" hakkına sahip olduğunu tescil eden bir antlaşmayı imzalattılar. Tonkin, Annam ve Cocihchina olarak üçe bölünen Vietnam'ın adı belgeler ve haritalardan kazındı ve halka da Annamlılar denilmeye başlandı.

Çin bu anlaşmayı tanımadığını ilan ederek, bölgenin bir bölümünü ilhak etmek üzere Tonkin'e birlikler gönderdi. Ancak 1885'te içerde sallanan Çin rejimi savaşı daha fazla sürdüremeyip Fransa'nın Annam üzerindeki egemenliğini kabul ederek geri çekildi. Bu kolay zafer Tonkin'deki Fransız faaliyetlerini engelleyen on üç yaşındaki çocuk imparator Ham Nghi'nin naibi Ton That Nhuyet'in cezalandırmak üzere Hue'nin kuşatılması için General Roussel de Courcy'nin harekete geçirilmesine cesaret verdi. Thuyet'in direnmesi karşısında Fransızlar, İngilizlerin yirmi beş yıl önce Beijing'deki Yazlık Saray'ı ele geçirirken gösterdikleri vahşeti fersah fersah aşan bir vahşet ve saldırganlıkla üç gün boyunca İmparatorluk sarayını yaktılar yıktılar, hazinelerini yağmaladılar. Thuyet, çocuk imparatorla birlikte imparatorluk mührünü de yanına alarak kaçtı ve Ham Nghi'nin meşruiyetine dayanan bir direniş hareketi bütün ülkedeki direnişleri birleştirerek yayılmaya başladı.

37 Vietnam Devrimi

1884'te yapılan anlaşmaya göre yalnızca Cochinchina doğrudan Fransız egemenliği altında idi. Fransız görevlileri, Annam'da İmparatorluk sarayını, Tonkin'de ise Mandarin hiyerarşisini kullanarak dolaylı bir yönetim düzeni oluşturmuşlardı. Laos ve Kampuçya ile birlikte himaye altındaki bölgeler olarak görünen Annam ve Tonkin 1867'de Cochinchina'yla birlikte Çin Hindi Birliği'ne sokuldular. Çin Hindi Birliği, doğrudan doğruya Paris'teki Sömürgeler Bakanlığına bağlı bir Genel Vali tarafından yönetiliyordu. Yönetim ve yargı sistemlerinin birbirinden ayrılması sayesinde küçük birimlerde kolluk ve yargı görevleri kanton başkanları ve köy ileri gelenlerine bırakılarak bunların sömürge yöneticisiyle işbirliği yapması sağlanmıştı. Fransız egemenliğinin geniş bir alana nüfuzunun sağlanması için uygulanan bir başka politika da, diğer sömürgelerde yerel yönetim kademeleri yerli görevlilerle oluşturulurken, Çin Hindi'nde, bu görevlerin büyük ölçüde Fransız personeli tarafından üstlenilmesiydi. Vietnamlı Mandarinler, özellikle Cochinchina ve Tonkin'de tüm inisiyatiflerini yitirmişler ve ikinci plana düşmüşlerdi. Bütün Genel Valiler, Çin Hindi'nin anavatan için kârlı bir sömürü alanı olduğunda hemfikirdiler. Ekonomi, Fransız girişimciler ile Çin Hindi Bankasının ortaklaşa egemenliği altındaydı. Çin Hindi Bankası tüm bölgenin gerçek politik ve mali sinir merkeziydi. Banka, sağladığı malî olanaklarla, Fransız sermayesinin bölgeye akışını düzenliyordu. Ekonominin tüm sektörlerine yayılan Fransız girişimleri, madencilik, kauçuk sanayi ve imalat sektöründe yoğunlaşıyordu. Pirinç ticareti Çinlilerin denetimi altındaydı. Fransız sömürge yönetiminin ekonomik etkinliği toprak mülkiyetinde önemli değişiklikler yarattı. Tonkin ve Annam'daki toprakların büyük bir bölümü Fransızların eline geçmişti, ama mülk sahibi köylülerin çoğunluğu, küçük ölçekli işletmelerde tarım yapıyordu. Nüfus artışı, çiftliklerin parçalanmasına ve nüfusun büyük bir bölümünün geçimlik üretim çizgisi düzeyinde kalmasına neden olmuştu. Tonkin ve Annam'ın tersine Cochinchina'da toprak sıkıntısı yoktu, toprakların ıslahı için yürütülen çalışmalar, yeterince toprağın ekilebilir hale getirilmesini sağlamıştı. Fransız ve Vietnamlı toprak ağalarının sahip olduğu büyük çiftliklerde pirinç tarımı yapılıyordu. Kauçuk plantasyonları Fransızların elindeydi. Cochinchina köylülerinin büyük bir bölümü, toprakla hiçbir ilgisi olmayan toprak ağalarından toprak kiralıyorlardı. Her üç bölgede de köylüler sefalet içindeydi. Ağır vergiler, köylüleri, topraklarını satmaya ya da ipotek etmeye zorluyordu. Tefeci faizlerinin yükü köylüleri daha büyük sıkıntılarla karşı karşıya bırakılıyordu. Alkol, afyon ve tuz alım satımındaki eyalet tekeli, birçok köyü ek geçim kaynağından yoksun bırakmıştı. Fransız sömürge sistemi, fakirler için sosyal güvenlik olanakları sağlayan toplumsal ve ekonomik bir birim olarak köyü tahrip etmişti. Fransız eğitiminden geçmiş Vietnamlı memurlar da eski saygınlıklarını yitirmişlerdi. Birçok köy komünü topraklarını, spekülasyonla uğraşan eşrafa ve Mandarinlere kaptırmıştı. Köy, kırsal yaşamın temel hücresi olma durumunu koruyordu, ama ne özerkliği ne de ahengi kalmıştı. Sömürge yönetimi, köylü niteliğini temel olarak koruyan Vietnam toplumunu tümüyle yeniden inşa etmedi. Cochinchina'daki en aşağılayıcı uygulama, Fransız yasalarının geçerli kılınarak yasaları uygulama yetkisinin Fransız hakimlerine verilmesiydi. Yargıçların çoğunluğu Vietnam kültürüne ve diline yabancıydılar ve ihtiyaç duyduklarında yanda görüldüğü gibi kırbaç cezası vererek geleneksel değerleri çiğnemeye çekinmiyorlardı.

Anti-Sömürgeci Direnişin Kökleri

1885'te başarısızlığa uğrayan girişimin ardından Thuyet ve Ham Nghi, Vietnam sarayına boyun eğdirilmesinden hoşnutsuzluk duyan mandarinlerle birlikte, ülkenin batısındaki dağlara çekildiler. Ham Nghi'nin destek çağrısı ve Thuyet'in örgütlenme çabaları çabucak karşılığını buldu. İmparator Tu Duc'un uzun süren kararsızlığı, Kuzey ve Orta Vietnam'daki memurlar zümresinin büyük bir çoğunluğunda eyleme geçme arzusu yaratmıştı. Mandarinler Tu Duc'un ölümüyle Ham Nghi'nin tahta çıkmasına kadar geçen sürede taç giyen etkisiz prensler döneminde de artık Vietnam'ın tümünü ele geçirmiş olan Fransızlara karşı eyleme geçmekte aynı eksikliği duyarak kararsızlık göstermişlerdi. Ham Nghi'nin sarayını terkederek dağa çıkışı, bu eksikliği giderdi.

1885 yılında başlayan ayaklanmaya genel olarak Bilgeler Hareketi adı verilmesine karşın, Vietnamlı tarihçiler anti-sömürgeci direnişi Ham Nghi'nin esir alınmasından önce ve sonra olmak üzere ilkine kralcılık dönemi, ikincisine bilgeler dönemi adını vererek ikiye ayırırlar. Ayaklanmanın her iki aşamasında da, geleneksel unsurlar egemen durumdaydı. İmparator, ülkenin desteğini, imparatorun mutlak otoritesine dayanak olarak istemiş; Thuyet, Vietnamlıların yaşam tarzına ilişkin hiçbir temel değişiklikten yana olmamış, aksine Fransızların kovulmasının eski duruma dönüşten başka hiçbir sonuca yol açmayacağını ifade etmişti. İmparator esir düşüp naibi Çin'e kaçmak zorunda kaldıktan sonra da, Fransızlara karşı direnişi meşrulaştırmak için eskiden beri kullandıkları kavramları kullanmayı sürdürdüler: Ülke, yüzyıllar önce Çin saldırısında olduğu gibi istilaya uğramıştı, her Vietnamlının görevi Vietnam'ın egemenliğine son veren istilacılara karşı savaşmaktı. Yöneticilerin esir düşmesi veya sürgüne gönderilmeleri durumu değiştirmiyordu, İmparatorluk sarayı Ham Nghi'nin kişiliğinde ifadesini buluyordu. 1896'ya dek uzanan Bilgeler Hareketi yüzyılın dönüşüyle birlikte yerini yeni önderlerin, yeni düşüncelerle, yeni güçlere dayanarak, yeni bir çizgide örgütlendikleri çağdaş bir direniş hareketine bıraktı.

20. Yüzyıl Başlarken Vietnam Direnişi

İmparatorluk yöneticilerinin direnişinin yenilgiyle sonuçlanması Vietnam bağımsızlık mücadelesinin önderliğin yeni bir katmanı tarafından üstlenilmesine ön geldi. Yurtsever aydınların yoksul köylü yığınlarını cumhuriyetçi hedefler doğrultusunda ayaklandırdıkları bu yıllarda öne çıkan en büyük isim Phan Boi Chau (1867-1940) oldu. Çinli önderlerin reformcu görüşlerine sempati duyan Phan Boi Chau ve arkadaşları başlangıçta anayasal reformların gerçekleştirilmesini isterlerken giderek amaçlarını gerçekleştirmenin ancak devrimci yollarla olanaklı olduğunu savunmaya başladılar. 1902'de Güney Çin'e giden Phan Boi Chau, burada, sürgündeki Vietnamlılar arasında devrimci çalışmalar yaptıktan sonra arkadaşlarıyla birlikte Japonya'ya gitti. Bu dönemde *Dong Du* (Doğuya Hareket) adı verilen bir akım oldukça önemli bir etkinliğe sahipti. Japonya'da eğitim görmek ve burada mensubu olduğu ulusun dili ve kültürünü milliyetçi bir yaklaşımla geliştirerek ülkesine aktarmak biçimindeki düşüncelerine dayanan ***Doğu'ya Hareket***, imparatorluk iddiasında olup Japonya'ya sığınan Cuong De tarafından destekleniyor, Vietnam'da ***Dong Kinh*** Nghia Thuc gibi dernekler tarafından yürütülüyordu. Bu dernekler, ulusal kültürün, kendi yazı dillerinin ve devrimci düşüncelerin

propagandasını yapmayı görev edinmişler ve bir modernleşme hareketini başlatmışlardı.

Japonya'da Phan Chau Trinh ve Prens Cuong De ile birlikte *Duy Tan Hoi* (Reformcular Birliği) adlı Vietnam'ın ilk gizli örgütünü kuran Phan Boi Chau, yoksul Vietnam halkının çektiği acıları anlatan, *Kanlı Mektup* adlı broşürünü yaygınladı. Vietnamlılar da Çinli yurtseverler gibi, uzun saç örgülerini kesip kısa ceketler giyiyor ve halkı yalnızca yerli ürünleri kullanmaya çağırıyorlardı. 1908 yılına doğru sömürgeci baskılara ve artan vergilere karşı protesto gösterileri oldukça yaygın bir hal almıştı. Duy Tan Hoi, gelişen kitle hareketini Orta Vietnam'da yoğunlaştırarak Fransız egemenliğini silahlı bir ayaklanmayla ortadan kaldırmayı öneriyordu. Vietnam'ın bütün eyaletlerinden Hué'ya akın eden yurtseverler, Hué'da iç kaleyi ve Fransız genel valisinin konutunu kuşatma altına aldılar. Başkent halkının da kuşatmacılara katılmasıyla gösteriler, Duy Tan Hoi'nin öngördüğü gibi silahlı bir ayaklanmaya dönüştü. Üç gün süren çarpışmalardan sonra Fransızlar kentin denetimini ele geçirdiler. Yakalanan devrimcilerin büyük bir bölümü idam edilirken geri kalanlar hapishane adası olarak kullanılan Poulo Condore'a gönderildiler.

Bu yenilgi, aydınların önderliğinde gelişen ulusal harekette 1920'li yıllara dek uzanan ciddî bir duraklamaya neden oldu. Bu durgunluk ortamı, ulusalcı aydınlar arasında terorist eğilimleri güçlendirdi. Phan Boi Chau'nun 1911'de Kanton'da kurduğu *Vietnam Quang Phuc Hoi*'nin başlattığı Cai King ayaklanması başarısızlıkla sonuçlandı. Mart 1913'te 600 köylü, reform istemiyle Saygon'da gösteri yaptı, Nisan'da, Fransızlarla işbirliği yapan bir mandarin Tonkin eyaletinde öldürüldü. Hanoi'de, iki Fransız subayı bombalı bir suikastte öldü. Ardından gelen tutuklama furyasında 254 kişi yakalanarak hapsedildi. Bunlardan mahkemeye çıkarılan 64 kişiden 7'si idam edildi. 1916'da Saygon Hapishanesini basarak mahkumları kaçırmak için başlatılan bir girişim başarısızlıkla sonuçlandı. 1. Dünya Savaşı sırasında Duy Than'ın önderliğinde patlak veren ayaklanma da başarısızlığa uğradı. Anti-sömürgeci muhalefetin gerilediği bu dönemde, Marksist yayınlar Tonkin ve Cochinchina'da giderek yaygınlaştı. Bu gelişmede Fransa'da öğrenim gören Vietnamlı aydınların ve 1. Dünya Savaşı nedeniyle metropolde ortaya çıkan emek açığını gidermek üzere Fransa'ya gönderilen işçilerin Fransız sosyalistlerinden etkilenmeleri önemli bir rol oynadı. *Lae Dong Hoi Ngar* (Denizaşırı Ülkelerin Emekçileri) gibi sömürgelerden gelen işçi ve aydınlar tarafından kurulan çeşitli örgütlerin saflarında yer alan sömürge sosyalistleri, sömürgeci ülkelerin sosyalist partilerinde aradıklarını, bu partilerin sol kanatlarında bulmuşlardı.

I. Dünya Savaşı'ndan Sonra

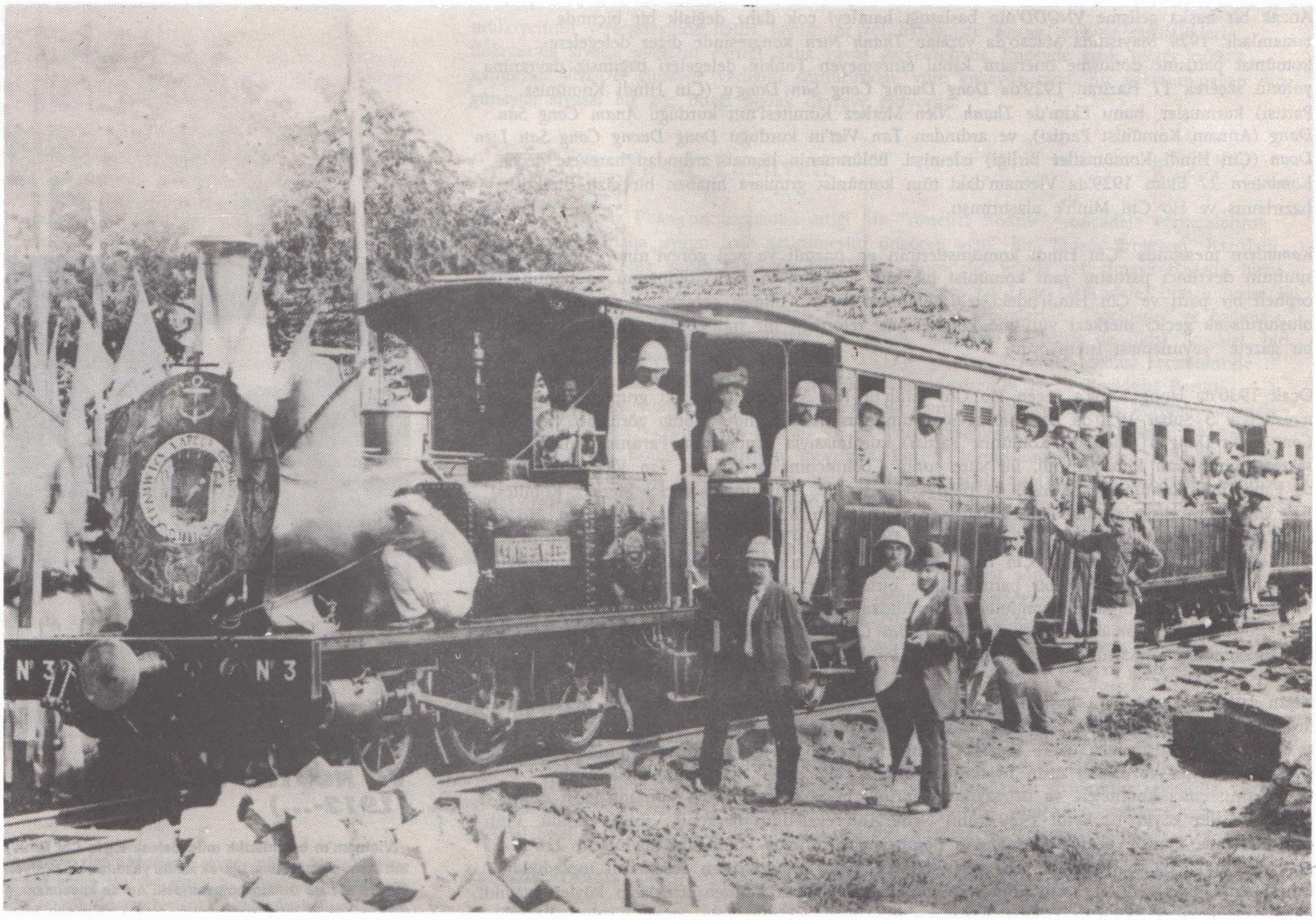
Komintern'in bu dönemdeki geniş cephe politikasına uygun olarak Vietnamlı milliyetçi örgütlerle yakın ilişki kurmaya çalışan Ho Chi Minh, *Guomindang*'ın Vietnamlılar arasındaki karşılığı olan *VNQDD* ile birleşmek için çeşitli ilişkiler kurdu. Ancak, bu sırada meydana gelen bir olay, Vietnamlı milliyetçiler üzerinde bu tür girişimleri aşan bir etki yarattı. Ho Chi Minh'in çağrısı üzerine, 1925'te *Asya'nın Ezilen Halkları Birliği*'nin kuruluş çalışmalarına katılmak amacıyla Şangay'a gelen Phan Boi Chau, burada tutuklanarak Hanoi'ye kaçırıldı. 23 Kasım 1925'te mahkemeye çıkarılan Phan Boi Chau ölüm cezasına çarptırılınca tüm Çin Hindi'nde başgösteren protesto eylemleri, cezanın ömür boyu ev hapsine çevrilmesine neden oldu. (Phan Boi Chau, 1941 yılında ölene dek Hue'daki evinde hapsedildi.) Ama, bu olay Kanton'daki Vietnamlı milliyetçilerin tek bir örgütün çatısı altında toplanmalarında belirli bir rol oynadı. 1927 yılında Tonkinli bir öğretmen olan Nguyen Thai Hoc önderliğinde ikinci kez kurulan *VNQDD*, bu kez yalnızca Phan Boi Chau'nun taraftarlarını değil komünist olmayan hemen hemen tüm Vietnamlı milliyetçileri içine alıyordu. Ho Chi Minh, Haziran 1925'te Ho Tung Mau ve Le Hung Pong ile birlikte *Viet Nam Thanh Nien Cach Mang Dong Chi Hoi*'yi (Vietnam Devrimci Gençlik Birliği) kurduktan sonra da milliyetçi gruplar arasında çalışmasını sürdürdü. Aynı zamanda birliğin kısa adı olarak da anılan *Than Nien* (Gençlik) adlı birlik yayın organının açık bir Marksist çizgiyi savunmak yerine yurtsever-milliyetçi ögeleri ön plana çıkarmış olması da bu faaliyet çizgisinin bir yansımasıydı. Örgütün çekirdeğini oluşturan üyeler *Tan Viet* adlı başlangıçta, Ho Tung Mau, Le Hong Son ve Le Hong Phong'un da içinde yer aldığı 9 kişiden oluşan daha dar bir örgütün içerisindeydiler.

Bu dönem, Vietnamlı komünistler için bir hazırlık dönemi oldu. İki yıl boyunca Ho Chi Minh tarafından yirmişerlik gruplar halinde iki aylık kurslardan geçirilen *Thanh Nien* militanları, aktif birer politik kadro haline geliyor, bunlardan en başarılıları askeri eğitim için Jiang Gaishek'in kurucusu ve yöneticisi olduğu, General Galen'in danışmanlığını yaptığı Whampoa *Guomindang* askeri akademisine politik eğitim için de Moskova'ya gönderiliyorlardı. Öğrencilerin büyük bir bölümü ileri gelen ailelere mensuplardı. Örneğin bunlar arasında bulunan ve daha sonra Kuzey Vietnam'ın başkan yardımcılığını yapan Nguyen Luang Bang bir köy bilgesinin, Pham Van Dong imparatorluk sarayında görevli bir mandarinin oğluydu. *Than Nien*'in ciddi bir biçimde eğitilmiş kadroları, daha sonra, propaganda ve eğitim görevlisi olarak ülkeye gizlice sokulmaktaydı. Bu yolla ülkeye dönen yaklaşık 200 komünist militanın etkinliği daha çok Kanton'a komşu Tonkin eyaletinde yoğunlaşıyordu.

1920'li yılların ikinci yarısı Vietnam'daki toplumsal hareketliliğe yeni bir gücün katılmaya

Dünya savaşı yıllarında Fransız emperyalizminin sömürgelerini metropollere eklemleme yönündeki girişimleri yalnızca aşağıda afişi görülen "sömürge fuarları" türünden ticari sonuçlar yaratmakla kalmadı. Vietnam'dan Fransa'ya yalnızca mallar değil insanlar da geldi. Fransa'ya gelen ve burada devrimci örgütlenmeler oluşturan Vietnamlılar, ülkelerinin kurtuluşu için metropoldeki siyasal güçlerden destek almak için giriştikleri çabalara yalnızca Sosyalist Partisi*'nin cevap verme eğiliminde olduğunu görmüşlerdi. 18 Ocak 1919'da toplanan Versailles Barış Konferansı sekreterliğine "Bir grup Vietnamlı Yurtsever adına" Nguyen Ai Quoc, Phan Chu Trinh ve Phan Van Truong tarafından sunulan* Vietnam Halkının Küçük İstekleri, *son derece sınırlı talepler içermesine karşın Versailles protokolünde ne Vietnam ne de Annam'ın adı bile geçmemişti. Oysa aynı protokol, İrlandalılar, Araplar, Hintliler, Koreliler gibi sömürge halklarının durumuna ciddi bir biçimde eğilmekteydi. Nguyen Ai Ouoc ya da yaygın olarak tanındığı adla Ho Chi Minh kısa bir süre sonra, sağ ve sol kanat arasındaki çatışmanın hızla keskinleştiği* Fransız Sosyalist Partisi*'ne üye oldu.* Fransız Komünist Partisi*'nin de kurucuları arasında olan Ho Chi Minh'in Fransa'da tüm Çin Hindi'li yurtseverler üzerinde güçlü bir sempati yaratan etkinlikleri 1921'de* Union Intercoloniale*'in (Sömürgelerarası Birlik) kurulmasıyla tüm Fransız sömürgelerine uzandı. Sömürgeciliğin emek gücü aktarımı uygulamaları sonucunda Vietnamlı yurtseverlerin yoğunlaştığı Fransa böylece, anti-sömürgeci mücadelede komünist eğilimin tartışılmaz ağırlığının hissedildiği bir yer haline geliyordu. Vietnamlı devrimcilerin ikinci merkezi Güney Çin'de bulunan Kanton eyaletiydi. 1920'lerin başlarında Kanton'da çok sayıda milliyetçi-aydın gruplaşması bulunuyordu. Terorist eğilimlerin güçlü olduğu bu örgütler arasında dikkat çeken ikisi 1923'te kurulan* Tam Tam Xa *(Kalplerin Birliği) ve Phan Roi Chau'nun 1924'te kurduğu* Viet Nam Quoc Dan Dang *(Vietnam Ulusal Partisi) idi. Ancak komünist olmayan milliyetçi örgütler, uzun süre istikrarlı bir gelişme gösteremediler. Bunda, milliyetçiler arasında ideolojik bir birliği olmayışı kadar, bu örgütlerin suikastler gibi dar kadro eylemlerine ağırlık vermeleri sonucu Fransız gizli servisi için kolay bir hedef haline gelmelerinin de payı vardı. Haziran 1924'de* Tam Tam Xa *üyesi Pham Hong Thai'nin Fransız Çin Hindi genel valisi Merlin'e karşı giriştiği suikastin başarısızlığa uğramasına ve Pham Hong Thai'nin kaçarken Perl Irmağında boğulmasına karşın, kamuoyunda güçlü bir etki uyandırmış ve Pham, Vietnam ulusal kahramanları arasına girmişti.*

1897'de General Paul Doumer'in Vietnam'a vali olarak gelmesinden sonra eski Vietnam devletinin organizasyonu bozuldu ve ülke doğrudan Fransız yönetiminin etkisi altına girdi. Doumer'in ekonomik ve toplumsal politikaları Fransız yönetimi altındaki bölgelerde çeşitli gelişmelere yol açtı. Limanlar, köprüler, demiryolları, kanallar inşa edildi. Doumer'in hedefi Fransız hegemonyası altındaki bölgelerin gelişmesini sağlayarak, buralardan Fransa'nın çıkarları açısından en uygun sonuçları almaktı. Vietnam bir taraftan değerli hammaddelere sahip iken diğer taraftan Fransız sanayisi için de değerli bir pazar idi. Doğal kaynakların doğrudan doğruya sömürülmeleri Fransız yatırımcılarının esas hedefini oluşturuyordu. Kömür, işlenmemiş madenler, kauçuk bu maddelerin bir kısmı idi. Doumer ve yandaşları hegemonyaları altında tuttukları bölgelerde acele tüketime yönelik ürünleri üretenin dışında bir sanayinin gelişmesi ile ilgilenmiyorlardı. Esas olarak Saygon, Hanoi ve Haiphong'da gelişmiş olan bu tür üretim birimlerinin arasında bira ve içki fabrikaları, küçük şeker rafinerileri, pirinç, kağıt, cam ve çimento fabrikaları vardı. En büyük sanayi kuruluşunu ise Nam Dinh'deki 5 bin kişinin çalıştığı tekstil fabrikası oluşturuyordu. 1930'da Vietnam'ın tüm fabrikalarında ve madenlerinde çalışan işçi sayısı 100 bin civarındaydı. Çeşitli hammaddelerin ve madenlerin en kolay ve hızlı biçimde sömürge ülkeden çıkartılarak Fransa'ya aktarılmasının koşullarını hazırlayan Fransızlar aynı zamanda taşımacılıkta sömürge ülke için yeni bir teknoloji sayılan treni de ülke kültürüne dahil ediyorlardı. Emperyalizm böylelikle bir yanda sömürürken, öte yandan bu sömürünün kendisi için en uygun koşullarda gerçekleşebilmesinin alt yapısını da oluşturuyordu.

başlamasına tanık oldu: İşçi sınıfı toplam nüfusun henüz yalnızca yüzde 1'ini oluşturmasına karşın (1929'a gelindiğinde Vietnam'da, yüzde 39'u imalat sanayiinde, yüzde 37'si büyük çiftliklerde ve yüzde 24'ü madenlerde çalışan toplam 227.000 işçi vardı) özellikle yoğunlaştıkları Tonkin eyaletinde 1922 ile 1934 yılları arasında yüzün üzerinde greve gitmişlerdi. Şubat 1928'de Çin Hindi bira fabrikaları ve buzhanesinde (Saygon), aynı yıl Mart'ta Hayfong petrol rafinerisinde, Nisan'da Tai Ninh kauçuk plantasyonlarında, Mayıs'ta Hayfong çimento fabrikasında, Ekim'de Hanoi çekçek hamalları arasında, Kasım'da Nam Dinh iplik fabrikasında, 1929 yılı içinde Vinh demiryolu işletmesinde ve Hanoi Aviat fabrikasında grevler olmuştu. Öte yandan toprak sorunu giderek büyüyordu. 1930'lara gelinirken Annam ve Tonkin'deki köylülerin yaklaşık yüzde 70'i yarım dönümden az toprağa sahipti. 50 dönümden çok toprağı olan toplam 6.530 büyük toprak sahibinden 6.300'ü güneyde yaşıyordu. Mekong Deltasındaki çiftçilerin yüzde 2'si bölgedeki toprakların yüzde 4'ünü elinde tutuyordu. 600 dönümden çok toprağı olan toprak ağaların tümü Mekong deltasındaydı.

1930: İkinci Devrimci Atılım Dönemi

1930 başında, *VNQDD* önderliği, askerî bir saldırı başlattı. Güney Çin'den yola çıkan milliyetçi birlikler Vietnam içlerine doğru ilerlerken Fransız ordusundaki Vietnamlıların ulusal kurtuluş güçlerine katılmak üzere ayaklanmaları bekleniyordu. Ancak planın geçersizliği daha ilk anda ortaya çıktı. Ayaklanarak kendilerine yolu açması beklenen Yen Bai Garnizonunun yalnızca bir bölüğü harekete geçmiş ve o da kısa sürede Fransız ordusu tarafından etkisiz hale getirilmişti. Hareketin bütün zaaflarına karşın bölgedeki köylüler, *VNQDD*'yi desteklediler. Bunun üzerine Fransızlar, askeri operasyonu bölgedeki köylere de yaydılar. Vietnam devrimi boyunca giderek olağan bir şey haline gelen sivil halkın bombalanması ilk kez bu olay sırasında gerçekleşti. Fransızlar ayaklanan bir köyü uçaklarla bombalayarak yerle bir ettiler. Yine de *VNQDD* direnişi sonbahara dek sürdü. Pirinç fiyatlarına yapılan zamla dayanılmaz bir hale gelen kıtlık, köylülerin rahatsızlıklarını ayaklanmalarla dile getirmelerine neden olurken, *VNQDD* de gerilla faaliyetlerine girişmişti. Yarattığı geniş sempatiye karşın toplumsal bir programa sahip olmayışı *VNQDD*'nin Fransız ordusu ve polisi tarafından tümüyle tasfiye edilebilmesine olanak sağladı.

Ancak bir başka gelişme *VNQDD*'nin başlattığı hamleyi çok daha değişik bir biçimde tamamladı: 1929 Mayısında Macao'da yapılan *Thanh Nien* kongresinde diğer delegelere komünist partisine dönüşme önerisini kabul ettiremeyen Tonkin delegeleri bağımsız davranma yolunu seçerek 17 Haziran 1929'da *Dong Duong Cong San Dong*'u (Çin Hindi Komünist Partisi) kurmuşlar, bunu Ekim'de *Thanh Nien* Merkez Komitesi'nin kurduğu *Anam Cong San Dang* (Annam Komünist Partisi), ve ardından *Tan Viet*'in kurduğu *Dong Duong Cong San Lien Doan* (Çin Hindi Komünistler Birliği) izlemişti. Bölünmenin hemen ardından harekete geçen *Komintern* 27 Ekim 1929'da Vietnam'daki tüm komünist gruplara hitaben bir gizli direktif hazırlamış ve Ho Chi Minh'e ulaştırmıştı.

Komintern mesajında "Çin Hindi komünistlerinin en önemli ve acil görevi"nin "emekçi sınıfının devrimci partisini yani komünist bir kitle partisini kurmak" olduğunu ve bunun "tek cepheli bir parti ve Çin Hindi'ndeki tek komünist partisi" olması gerektiğini vurguluyor, oluşturulacak geçici merkezi yürütme komitesinin, reformcu bir milliyetçilik çizgisini savunan bir gazete" yayınlaması isteniyordu.

Ocak 1930'da Hong Kong'a geçen Ho Chi Minh'in *Tan Viet* dışındaki iki gruptan ikişer temsilciyle 3 Şubat 1930'da Long Kong stadyumunun tribünlerinde yaptığı görüşme *Viet Nam Cong Sang Dang*'ın (Vietnam Komünist Partisi) kurulmasıyla sonuçlandı. Partinin genel sekreterliğine Tran Phu getirildi. Bir süre sonra Cochinchina'da üslenen *Tan Viet* grubu (ya da Çin Hindi Komünistler Birliği) da partiye dahil oldu. Oluşturulan geçici Merkez Komitesi (Ho Chi Minh dışında) ülke içine, Haifong'a taşındı. Partinin 211 üyesi bulunuyordu. Ho Chi Minh'in, partinin kuruluşundan 15 gün sonra 18 Şubat 1930'da yayınladığı ünlü bildirinin 10 maddelik programı daha sonra *Çin Hindi Komünist Partisi*'nin programına temel oluşturacaktı. Vietnam komünistlerinin tek bir parti halinde birleşmeleri ürünlerini vermekte gecikmedi. Vietnam'ın ilk kitle örgütleri komünistler tarafından kuruldu. Bunlar arasında *Kızıl İşçi Birliği, Kızıl Köylü Birliği, Komünist Gençlik Birliği, Kadın Özgürlüğü Birliği, Kızıl Yardım Topluluğu* ve birleşik cephenin öncüsü olan *Anti-emperyalist Birlik* bulunmaktaydı.

Nisan 1930'da Tranh Phu başkanlığında toplanan *VKP* merkez komitesi Yen Bai ayaklanmasını değerlendirmiş ve kuzeydeki köylüler arasında büyüyen hoşnutsuzluğu devrimci bir ayaklanmaya dönüştürmek üzere kararlar almıştı. Arka arkaya gelen kötü ürün dönemleri, yükselen vergiler ve azalan ürün fiyatlarının umutsuzluğa ittiği Nge Anh ve Ha Tinh köylülerini, çiftçi komiteleri ve öz savunma birimleri içinde örgütleyen komünistlerin çağrısı üzerine 6 bin köylü 12 Eylül 1930 günü Nghe Anh eyaletinin başkenti Vinh'e yürüdü. Vinh yolu üzerinde Fransız uçakları tarafından bombalanan yürüyüş kolundaki köylülerin 216'sı öldü, 126'sı yaralandı. Köylüler gece geri dönerek Vinh yolunu örten cesetlerini topladıktan sonra kente giden yolları kesip köprüleri yıktılar. Ayaklanma kentten uzaklaşıp köylere yayıldı. Büyük malikaneleri bölüşüp Fransız yönetim binaları ile işbirlikçilerin evlerini yakan köylüler "Xo-Viet" adı verilen Sovyetleri kurarak Vietnam tarihinin ilk devrimci iktidarını oluşturdular. Köylülerin kurduğu halk mahkemeleri, sömürgecilere ve işbirlikçi feodallere karşı acımasız davrandı. Nge-Tinh Sovyeti'nin programı, sömürge yönetiminden zarar gören ailelere yardım etmeyi, hukukun üstünlüğünü öngören bir yönetim kurmayı ve bir halk maliyesi oluşturmayı hedefliyordu.

Havadan ve karadan saldırıya geçen Fransız ordusu Nge Tinh Sovyetlerini 1931'in ortalarında bir operasyonla kanla bastırabildi. 1930 yılı içinde toplam 700 kişi idam edildi, on bin kişi tutuklandı. Kısa süren Sovyet deneyimi genç komünist partisine özellikle köylüler arasında büyük bir prestij kazandırmış ama kadrolarının önemli bir bölümünü kaybetmesine yol açmıştı. Tutuklular arasında bulunan Tran Phu, gördüğü işkenceler yüzünden Nisan 1931'de Cholon hastanesinde ölmüş, Pham Van Dong ve Ton Duc Thang, Poulo Condore'da hapsedilmiş, Ho Chi Minh gıyabında idama mahkum edilmişti.

Çin Hindi'nde İngiliz sömürge bölgesinde *Komintern*'in bölge örgütüne karşı düzenlenen operasyon, Singarup'da Joseph Ducroz, Şangay'da Paul Ruegg (Hilaire Noulens) Hong Kong'da Ho Chi Minh'in yakalanmasıyla sonuçlandı. "Krallık sömürgesinde zor yoluyla devrim girişimi ve yabancı bir ülke için ajanlık suçlamasıyla" yüksek mahkemede yargılanan Ho Chi Minh, Uluslararası Kızıl Yardım Örgütünün çabasıyla Temmuz 1932'de Hong Kong hapishanesinden çıktı. Ancak büyük bir sertlik içinde süren "Beyaz Terör" sırasında 16 bin siyasal tutuklu adalara ve çalışma kamplarına toplandı.

Güney Vietnam'ın Özgül Özellikleri

Güney Vietnam'ın ekonomik ve siyasal gelişimi Kuzey'dekinden farklı bir yol izledi. Başlangıçta Kızıl Nehir Deltası çevresinde yoğunlaşan nüfusun sonraları güneye yayıldığı Vietnam'da siyasal ve toplumsal hareketliliğin merkezi de her zaman Kuzey'di. Bunda, Çin sınırına yakınlık kadar, güneydeki toplumsal çelişkilerin özgüllüğü de etkili oldu. Fransız Sömürgeciliğinin merkezi olan Cochinchina'in yönetsel yapısı kuzeyden farklıydı. Cochinchina, seçimlere yalnızca Fransa yurttaşları katılıyor olsa da, kendi sömürge valisi ve sömürge meclisini seçiyor ve Paris'teki Millet Meclisine temsilciler gönderiyordu. Saygon, bir ticaret limanı olarak güneyde ticaret burjuvazisinin hızla gelişmesi ve kapitalist büyük toprak

VO NGUYEN GİAP (1912-...)

Vietnam'ın bağımsızlık mücadelesine, Ho Chi Minh'ten sonra, ikinci adam olarak ismini yazdıran Vo Nguyen Giap, 1912'de Quang bölgesindeki An Xa kasabasında doğdu. Yoksul bir ailenin çocuğu olan Giap'ın sömürgeciliğe karşı nefreti, lise yıllarında katıldığı eylemlerde doğdu. Henüz 14 yaşındayken katıldığı *Tan Viet Cach Manh Dang* (Büyük Vietnam Devrimci Partisi) saflarında Fransız sömürge yönetimine karşı savaştı. 1930'da katıldığı bir öğrenci eylemi sırasında Sûreté (Fransız Sömürge Gizli Polisi) tarafından tutuklanarak 3 yıl hapis cezasına mahkûm oldu. Giap tutuklandıktan birkaç ay sonra şartlı olarak tahliye edildi. Hanoi Üniversitesi'nde gördüğü hukuk öğrenimini 1937'de, o zamana kadar Fransızların Çin Hindi'nde verdiği en büyük akademik unvan olan doktor unvanıyla bitirdi. 1938'de, *Çin Hindi Komünist Partisi*'nde çalışırken tanıştığı Minh Tai'yle evlenen Giap, bir yandan bir lisede tarih öğretmenliği yaparken, öte yandan da partinin yayın organı *Nhan-Dan* (Halk) gazetesinde yazılar yazıyordu.

1939'da Fransızların *Çin Hindi Komünist Partisi*'nin yasaklamasından sonra Giap, birçok Vietnamlı komünistle birlikte Çin'e sığındı. Fransız polisinin başlattığı geniş çaplı harekâttan kurtulamayan Giap'ın karısı ve baldızı tutuklandı. Baldızı giyotinle idam edilirken, karısı Minh Thai önce ömür boyu hapse mahkûm edildi, daha sonra cezası 15 yıla indirildi. Giap'ın sömürge yönetimine olan nefreti, karısının tutuklandıktan üç yıl sonra hapishanede ölmesi üzerine daha da bilendi.

Giap 1941'de *Viet-Minh* (Vietnam'ın Bağımsızlığı İçin Devrimci Birlik) adlı daha sonra *Vietnam Halk Ordusu*'nun temelini teşkil edecek ilk gerilla örgütünü kurdu. Ho Chi Minh'in önderliğinde ve Giap'ın komutasındaki *Viet Minh* gerillaları bir yandan Eylül 1940'da Vietnam'ı işgal eden Japonlara, öte yandan da Fransız sömürge yönetimine karşı savaşıyordu. Giap 1944 sonbaharında, silahlı bir ayaklanma başlatmak amacıyla, Ho Chi Minh'le birlikte Vietnam'a döndü. Mart 1945'te Japonlar tüm Çin Hindi'ni işgal ettiler. Ho Chi Minh'in ayaklanma çağrısıyla birlikte harekete geçen Giap, kısa bir sürede

mülkiyetinin yerleşmesinde hatırı sayılır bir rol oynamıştı. Ancak gelişme eşitsizlikleri dolayısıyla siyasal güçlerin evrimi daha yavaş gerçekleşiyor, kuzeyde artık hiçbir rolü kalmayan *VNQDD* güneyde varlığını sürdürürken, yine kuzeyde ciddi bir işlevi olmayan din, güneyde siyasal bir güç odağı olarak devreye giriyordu.

ÇHKP'nin Yasal Faaliyeti

1932'de, Le Hong Phang'un başkanlık ettiği bir "Yönetici Komite", mücadele yöntemlerinin "yeni koşullara daha uygun hale getirilmesini öngören yeni" bir "Eylem Programı" hazırladı. Bundan kısa bir süre sonra Parti, ilk kez "legal mücadele" içinde yer almaya başladı. Biri Vietnam dilinde *Trung Lap* (Tarafsızlık), diğeri Fransızca *La Lutte* (Mücadele) olmak üzere iki gazete çıkarıldı. 1933'te yapılan Saygon Belediye Meclisi seçimlerine, Troçkistler ve bağımsız milliyetçilerin de yer aldığı "işçi listesi" ile girildi. Sömürge Meclisine de -ikisi Troçkist, biri merkez yanlısı- üç üye sokuldu. Aynı liste 1935'te yapılan Belediye Meclisi seçimlerinde Vietnamlılara ayrılan altı sandalyeden dördünü kazandırdı. *Çin Hindi Komünist Partisi* Denizaşırı Yönetim komitesi 1934'te, Vietnam'daki Parti üyeleriyle bağlantı kurmak amacıyla *Bolshevik* gazetesini yayınlamaya başladı ve ilk Parti Kongresini de 27- 31 Mart 1935'te Macao'da topladı. Kongre'de partinin "devrimci durum" tespiti onaylandı ve "zalimleri yalnız - sınıf mücadelesinin en yüksek biçimi olan- silahlı mücadele devirebilir..." tespitinde bulunan "sol" çizgi benimsendi. 1935'te toplanan *Komintern*'in Yedinci Kongresi'nin, "faşizme ve savaşa karşı birleşik cephe" politikası ve Mayıs 1936'da Halk Cephesi'nin Fransa'da kazandığı seçim zaferinin Çin Hindi'nde göreli bir rahatlamaya yol açması karşısında Haziran 1936'da ikinci kez toplanan "Birinci Kongre" parti çizgisini "antifaşist sömürgeciler", burjuvazi, toprak sahipleri ve dinsel topluluklarla faşizme karşı geniş bir halk cephesi içinde birleşmesine engel olmayacak biçimde değiştirdi. 1937 başlarında çıkarılan af, Pham Van Dong ve Tran Van Giau gibi komünist önderlerin de aralarında bulunduğu politik tutukluların önemli bir bölümü serbest bırakıldı. *Çin Hindi Komünist Partisi* Cochinchina'da açıkça faaliyet göstermeye başladı.

Mart 1937'de toplanan *Çin Hindi Komünist Partisi* Merkez Komitesi, kitle örgütlerini yeniden örgütleyerek yasallaştırma kararı aldı. Sendikalar ve *Köylü Birlikleri, Yardım ve Dostluk Dernekleri; Komünist Gençlik Birlikleri, Çin Hindi Demokratik Gençlik Birliği; Kızıl Yardım Derneği, Halk Yardım Derneği* haline getirildi. Bir yıl içinde parti üyelerinin sayısında yüzde 60 legal parti yayınlarının sayısında ise çok büyük bir artış gözlendi. Truong Chinh ve Vo Nguyen Giap'ın yazdığı *Köylü Sorunu* gibi önemli kitaplar da piyasaya çıktı.

Yeraltına Dönüş

1938 ortalarındaki Halk Cephesinin düşüşü ile birlikte, 26 Eylül 1939'da *Fransız Komünist Partisi* yasadışı ilan edilirken, *Çin Hindi Komünist Partisi* de yeraltına geçti. *Guomindang* ile

Saygon ve Hanoi kentlerini ele geçirdi. Bu askeri başarılardan sonra Ho Chi Minh, 2 Eylül 1945'te Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan etti. Giap kurulan ilk hükümetin içişleri bakanı oldu. Aynı yıl *Çin Hindi Komünist Partisi* Merkez Komitesi'ne seçilen Giap, Ho Chi Minh'in Fransa'ya gittiği 1946'nın başlarında hem savunma bakanlığı, hem de kendi kurduğu *Vietnam Halk Ordusu*'nun başkumandanlığı görevlerini yürüttü.

Japon işgalinden kurtulduktan sonra sıra, Fransız sömürge yönetimine gelmişti. Aralık 1946'da başlayan savaş, Giap'ın askeri dehasını gösterdiği Mayıs 1954'deki Dien Bien Phu saldırısıyla noktalandı. 1954'te toplanan Cenevre Konferansı'nde alınan kararlardan sonra Vietnam ikiye bölündü. Güneyde, Vietnam Cumhuriyeti kuruldu. Giap 1960'da *Güney Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi*'ne destek vermek üzere güneye, yeniden örgütlediği *Vietnam Halk Ordusu* birliklerini gönderdi. Vietnam Cumhuriyeti saflarında çarpışan üstün silah ve teknolojiyle donatılmış 500 bin ABD askerine karşı gerilla taktikleriyle başarılı bir mücadele veren Giap'ın komutasındaki *Güney Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi*, yıllar süren bu savaşı zaferle noktaladı.

Temmuz 1976'da iki Vietnam birleşerek, Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. Giap, kurulan ilk hükümette savunma bakanlığına getirildi ve 1980'e kadar aynı görevde kaldı, 1981'de Başbakan Pham Von Dong'un yardımcılığına seçilen Giap'a herkes, Dong'un halefi gözüyle bakıyordu. Ancak, 1982'deki *Vietnam Komünist Partisi* Kongresi sürpriz bir kararla sonuçlandı; Giap *Politbüro* dışında kalırken, yeni ihdas edilen Devlet Konseyi Başkanlığı'na, Giap en yakın rakibi Truong Chinh seçildi.

Amerikalıların "çağın asıl generali" adını taktıkları, Vo Nguyen Giap'ın gerilla taktiklerini anlattığı iki kitabı bulunuyor: *People's War People's Army, 1961* (Halk Savaşı Halk Ordusu), *Big Victory, Great Task: North Viet-Nam's Minister Of Defense Assesses the Course of War, 1968* (Büyük Zafer, Yüce Görev: Kuzey Vietnam Savunma Bakanı Savaşın Yönünü Tayin Ediyor).

Vietnam Devrimi'nin başlangıç noktası 1930 olarak saptanabilir. Eylül 1930'un ilk günlerinde ellerinde orak çekiçli bayraklar bulunan binlerce kişi Thanh Chuong'un merkezine doğru yürüyordu. Vietnam tarihine Nghe Tinh adıyla geçen bu ayaklanma adını Nghe An ve Ha Tinh adlı iki bölgeden alıyordu. Fransız sömürge hükümeti Fas'taki lejyoner birliğinin Vietnam'a gelmesini ve iki eyaletin askeri bir çembere alınmasını kararlaştırdı. Köyler basılıyor ve ayaklanmaya katılmış olanlar son derece sert tedbirlerle cezalandırılıyorlardı (yukarıda). Bir lejyoner çok sonra olanları Vinh'deki bir mahkemede şöyle anlatıyordu: "Toplanmaları engellemek için akşamları mahkûmları öldürüyorlardı. Kafalarını kesiyor, yakıyor, yağmalıyorlardı."

Ho Chi Minh

Vietnam Marksist hareketinin ve *Vietnam Komünist Partisi*'nin kurucusu, sömürgeciliğe, Fransa ve ABD işgaline karşı Vietnam halkının kurtuluş savaşının önderi ve Vietnam Demokratik Cumhuriyetinin kurucusu ve ilk başbakanı Ho Chi Minh, 19 Mayıs 1890'da, öğrenim görmüş bir yoksul köylü ailesinin çocuğu olarak, devrimci geleneğiyle ünlü Nghe An, iline bağlı Kim Lien köyünde doğdu. Asıl adı Nguyen Tat Thanh olan Ho Chi Minh'in bir cariyenin oğlu olan babası kendi kendisini eğiterek mandarinliğe yükselmiş, ancak ateşli bir sömürgecilik karşıtı olarak kukla imparatorun sarayını terketmişti. Bu yüzden babasız büyüyen Nguyen, öğrenim için 1905'de tek başına Hue'ye gelerek Fransızca ve Vietnam dilinde eğitim yapan Quoc Hoc Kolejine girdi. Ancak eski bir lejyoner olan öğretmeninin zulmü yüzünden okuldan ayrılarak Phan Tiet'teki bir özel okula yazıldı. 1911'de buradan da ayrılarak Saygon'daki meslek okulunun denizcilik bölümünün hazırlık sınıfına girdi. 1912'de bu okuldan da ayrılarak, Hafong-Marsilya arasında sefer yapan "La Touche Treville" gemisine tayfa olarak yazıldı.

1914'e kadar, Fransa, İngiltare, Almanya, İtalya ve ABD'ye sefer yapan gemilerde çalıştı. Bir yıl ABD'de yaşadıktan sonra 1914'te Londra'ya yerleşerek Carlton Oteli'ne ahçı yamağı ve kar küreyici olarak girdi. İngiltere'de İrlanda milliyetçileri, Fabian Sosyalistler ve Çin'den ve Hindistan'dan gelen işçilerle tanıştı. Fransızca ve üc ayrı Çin lehçesinin yanıaıra İngilizçe ve Rusça öğrendi. 1917'de I. Dünya Savaşı boyunca yüz binden fazla Vietnamlının işçi ve asker olarak toplandıkları ve Vietnamlılar arasındaki bütün siyasal eğilimlerin, Fransız siyasal ve edebi eğilimleriyle karışıp kaynaştığı Paris'e geçerek buraya yerleşti. Vietnam'daki anti-sömürgeci mücadelelere beslediği sempatinin bir ifadesi olarak burada Nguyen Ai Quoc (Yurtsever Nguyen) adıyla edebi çalışmalarına başladı. Şiirler, makaleler, sinema eleştirileri yazdı.

1919'da Versailles Konferansı için Paris'e gelen ABD Başkanı Woodrow Wilson'a sunulmak üzere "Vietnam Halkının Küçük Talepleri" adını verdiği bir dilekçe kaleme aldı. 1920'de *Fransız Sosyalist Partisi*'nin *Komünist Parti*'ye dönüşerek *Komintern*'e katıldığı ünlü Tours Kongresi'ne "Çin Hindi" delegesi olarak çağrıldı. *Komintern*'in sömürge halklarının kurtuluşunu dünya devriminin bir parçası olarak ele alan programından etkilenen Nguyen Ai Quoc katılma yönünde oy kullanınca *FKP*'nin ilk kurucuları arasında yer aldı. *FKP*'nin yayın organı *L'Humanité*'de yazmaya başlayan Nguyen, öte yandan yayın yönetmenliğini yaptığı, Vietnam ve öteki sömürgelerdeki halkın durumunu dile getiren *Le Paria* (Parya) dergisini yayınlamaya başladı.

1924'te *Komintern* V. Kongresi'ne katılmak üzere Moskova'ya giderek uluslararası hareketin önderleri ile olduğu kadar, sömürgelerin devrimcileri Roy ve Li Lisan'la tanıştı. Ardından Kanton'a geçerek *Tam Tam Xa* yurtsever örgütüyle temasa geçti, bir yandan da Çin'deki göçmen Vietnamlı milliyetçi gençler arasında sosyalist faaliyetler örgütleyerek *Viet Nam Thanh Nien Cach Mang Dong Chi Hoi*'u (Vietnam Devrimci Gençlik Birliği) ve *Doğu Asya Ezilen Halklar Birliği*'ni, 3 Şubat 1930'da da uzun zamandır oluşturmaya çalıştığı *Çin Hindi Komünist Partisi*'ni kurdu.

Bu tarihten başlayarak Nguyen Ai Quoc'un hayatı bir yandan *Komintern*'in uluslararası faaliyetleri içinde aldığı görevlerin yerine getirilmesinin öte yandan Vietnam ulusal kurtuluş ve sosyalizm mücadelesinin tarihiyle örtüşür. Hepsi tam olarak bilinemeyecek sayıaız başka adla kendi tabiriyle "bir profesyonel devrimci" olarak İngiliz, Fransız, Hollanda ve Çin sömürgelerinde

Ho Chi Minh, Vietnam dağlarında, yalnızca askerî ve siyasi bir mücadele yürütmekle kalmamış, çok genç yaşta başladığı şiir yazma alışkanlığını da sürdürmüştü. "Bulutlar dağları kucaklıyor dağlar bulutları sarmalıyor.. Yapayalnız, gözlerim Güneyin göklerinde yüreğim heyecanla çarpıyor: Dostlarımı düşünüyorum."

komünist faaliyetleri eşgüdüm haline getirmek için, kimi zaman bir rahip, gemici, öğretmen ve gezgin berber kılığında çalışırken, sürekli olarak Vietnam kurtuluş mücadelesinin Marksistlerin çevresinde toplanması için uygun ortamlar yaratmaya uğraşan Nguyen Ai Quoc, dünyaca tanındığı adı "Aydınlatan İnsan" anlamına gelen Ho Chi Minh'i 1943'te Vietnam'da Fransa emperyalizmine karşı silahlı mücadele hazırlıklarına başladığı zaman aldı.

1960'lar Ho Chi Minh'in dünya ölçeğinde önem kazandığı yıllar oldu. Bunun, ABD'nin Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'ne saldırarak, istila etmesi kadar, uluslararası komünist hareketin *ÇKP* ve *SBKP* arasındaki ihtilafla bölündüğü sırada takınmış olduğu özgün tavırla da bir ilgisi vardır.

ABD'nin Vietnam'ı istilası Batı Avrupa ve ABD'de öğrenci ve işçilerin egemen devletlerin karşısına eylemli olarak dikildiği ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanmakta olan statükoyu olduğu kadar, kendilerini bu statükoya uyarlamış olan geleneksel partilerin politikalarını da sorguladıkları yıllarla örtüştü. Uzun yıllardır, dünya kapitalizminin çevre ülkelerindeki, bağımlı ve yarı sömürge ülkelerdeki devrimlerle ilgilerini kesmiş ve dünya devrimi perspektifini yitirmiş olan geleneksel KP'ler Vietnam'ın yürüttüğü silahlı kurtuluş mücadelesini "dünya dengesi" ve "dünya barışı" açısından hafifletilmesi gerekli bir "gerilim noktası" olarak ele alır ve soruna yalnızca diplomatik bir ilgi gösterirlerken, genç kuşak devrimcileri kendi ülkelerindeki anti-kapitalist devrimlerin, bağımlı ülkelerin kurtuluş mücadeleleriyle çakışmasını somut olarak yaşadılar. Kendi egemen sınıflarının ABD yörüngesindeki dış politikası Vietnam üzerindeki ABD baskısına hizmet ederken bu egemenliği sorgulamaya girişenler kendi devletlerinin baskısına uğradılar. Bu yüzden statükoyla çelişkiye düşen bütün toplumsal grupların ve güçlerin kitle gösterilerinde Vietnam bayrakları ve Ho Chi Minh'in posterleri dalgalanmaya başladı. ABD ve Batı Avrupa, ama daha çok da Batı Avrupa solu, II. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra ilk kez böylesine yaygın bir enternasyonalist anti-emperyalist dayanışma dalgasıyla sarsılırken, direnen Vietnam'ın simgesi Ho bir anda dünya devriminin simgesi haline geldi.

Ho Chi Minh'in böyle bir konuma yükselmesinin bir dünya devriminin 1960'lardaki teorisyeni olmasıyla çok az ilgisi olduğu söylenebilir. Tersine, Ho Chi Minh'in ölümünden ve Vietnam devriminin siyasal sonuçlarına ulaşmasından bu yana onun adıyla anılabilen hiç bir teorinin tartışmaya konu olmayışından da Ho Chi Minh'in, Marksizmin teorik evrimi bakımından kalıcı bir eser bırakmış olmadığı anlaşılır. Üstelik, teorik kayıtlar, Ho Chi Minh'in bütün yazılarında yurtseverlik ve enternasyonalizm arasındaki çelişkinin Marksizm açısından son derece hassas bir kerteye kadar belirsizleştirmeye eğilimli olunduğunu da gösterir. Bizzat kendisinin, "Beni Leninizme Götüren Yol" başlıklı makalesinde yazdığı gibi, Ho Chi Minh, başlangıçta Leninizmi bir tarz *yurtseverlik* olarak kavramıştı: " O zamanlar, Ekim Devrimi'ni sadece içgüdüsel olarak, henüz tüm tarihsel önemini kavramaksızın destekliyordum. Lenin'i büyük bir yurtsever olduğu ve yurttaşlarını kurtarmış olduğu için seviyor ve hayranlık besliyordum; o zamana kadar kitaplarından hiçbirini okumuş değildim... [*Enternasyonal* tartışmaları ile ilgili olarak] en çok bilmek istediğim ve kesinlikle bu tartışmalarda sözü edilmeyen şey, hangi enternasyonalin sömürge ülkelerin halklarından yana olduğuydu...bir yoldaşım bunun *III. Enternasyonal* olduğunu söyledi ve bana Lenin'in "Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunları Üzerine Tez"ini verdi...Önce anlamadım...sonunda ana bölümünü kavrayabildim... odamda yalnız başıma otururken sanki kalabalıklara sesleniyormuşum gibi haykırdım: 'Aziz şehitler, yurttaşlar! İşte bize lazım olan şey, işte kurtuluşumuza götüren yol!..' Başlangıçta, beni Lenin'e ve *III. Enternasyonal*'e güven duymaya götüren, komünizm değil yurtseverlikti...yal-

37 Vietnam Devrimi

nızca sosyalizm ve komünizmin ezilen halkları ve emekçileri bütün dünyada kölelikten kurtarabileceği düşüncesine tedricen vardım."

Ho Chi Minh'i önemli kılan da, bu kavrayışa yeni birşeyler eklemekten çok, ezilen halkların dünya devrimi sürecindeki rolüne sonuna kadar sadık kalmış olmasıydı. Ho Chi Minh ve Vietnam Devrimi, ulusal kurtuluşun toplumsal devrime, toplumsal devrimin ulusal kurtuluşa bağlı olduğunu kavramanın, geri bir ülkenin dünya devrimine ve enternasyonalizmin pratik gerçekleşmesine yapabileceği katkının somut bir ifadesi oldu. Ho Chi Minh'i 1960'larda bütün ülkelerin devrimcileri için önemli kılan bir başka unsur da uluslararası komünist harekette yer alan bölünmede takındığı tavır oldu *ÇKP* ve *SBKP* arasında başgösteren ihtilafta Ho, pragmatik gerekçelerle de olsa bu ihtilafın Vietnam devrimini zayıflatmasına yol açabileceği bütün konumlardan kaçınarak, iki "kardeş parti"nin "Marksizm-Leninizm ve proleter enternasyonalizmi temelinde akıl ve duygunun gereklerini birlikte yerine getirmeleri", çağrısında bulunuyordu. Böylelikle Ho, "Kültür Devrimi"nin etkisi altında "voluntarist" bir "enternasyonal devrimci" çizgi dayatan Çin'le de, "üretici güçleri geliştirme" uğruna "dünya barışı" peşinde koşan Sovyetler Birliği ile de arasında mesafe bırakarak, işine bakmayı tercih etmişti. Bunun ne dereceye kadar Marksizmin dünya ölçeğindeki sorunlarını gidermeye yetmiş olabileceği tartışma götürür. Yalnızca verili bir momentteki bir ideolojik çatışmanın tarafları arasındaki konjonktürel tavır alışın, tarafların konumları değişir değişmez önemini yitireceği ve teorik olarak içeriksizleşeceği apaçık olmalıdır. Bu yüzden Çin ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin düzelmeye yüz tuttuğu günümüzde, bir zamanlar sosyalizmin uluslararası sorunlarına ulusal bir ölçekten bakmayı tercih edenlere çokça güven vermiş olan "Ho Chi Minh tavrı"nın, bugün nasıl bir anlamı olabileceğini kestirmek pek güçtür. Ancak bu "tavrın" paradoksal bir etkisi de olmamış değildir. Ho Chi Minh'in izlediği çizgi, pratik sonuçları itibarıyle 1960'lı yıllarda dünyanın her yanında yerel ve somut çelişkilerin gerektirdiği devrimci davranıştan herhangi bir doktriner gerekçeyle vazgeçme eğilimlerine karşı diplomatik değil, pratik bir devrimci tavrın örneği olarak herkesin kendi bulunduğu yerden fazla söze gerek olmaksızın dünya devrimine pekala somut katkılarda bulunulabileceğini gösterdi. Ho Chi Minh bunu ne dereceye kadar teorik olarak ifade etmiş olsa ya da olmasa 1960'larda dünya devriminin kalbi Vietnam'da atıyordu. Vietnam halkı Ho Chi Minh'in önderliğinde Vietnam Devrimini gerçekleştirerek ve bunun için hiçbir fedakarlıktan kaçınmayarak bunu herkesten daha iyi kavramış olduklarını gösterdi. Bir dünya devrimi, her şeyden önce pratikte her ülkenin işçilerinin "kendi" yerel devrimlerini gerçekleştirmesine bağlı olduğu sürece, Ho Chi Minh'in, Lenin'in Batı'nın işçileri ve Doğu'nun köylülerinin ittifakına dayanan dünya devrimi projesine 1960'larda en çok pratik katkıyı yapan Marksist olduğu söylenebilir. Kaldı ki, Ho Chi Minh, 2 Eylül 1969'da ölmeden dört ay öncesinde her zamanki alçakgönüllülüğüyle geleneksel partilerin çoktandır sözlüklerinden çıkardıkları kavramlarla düşünmeyi sürdürdüğünü vasiyetnamesinde göstermişti: "En büyük arzum, mücadelede sıkı sıkıya birleşmiş olan halkımızın ve partimizin barış içinde, birleşmiş, bağımsız, demokratik ve müreffeh bir Vietnam yaratması ve dünya devrimine böylece, onurlu bir katkıda bulunmasıdır."

Uzun bir dönemden beri, "sömürgeleri palmiyeler ve kumsallar"dan başka birşey olarak görmeyi başaramayan Batı'nın sosyalist hareketinin karşısında, kendi yerel devrimine sıkı sıkıya bağlanma isteğini, kolayca yurtseverlik olarak nitelemeden önce, Ho Chi Minh'i vasiyetnamesine kadar izlemiş olan dünya devrimine herkesin en az Ho Chi Minh kadar yerel katkıda bulunmuş olmasını talep etmek hem tarihin hem siyasetin gereği olmalı. Çünkü devrim pratik bir iştir.

ERTUĞRUL KÜRKÇÜ

ÇKP arasındaki ilişkilerin Japon işgaliyle birlikte yumuşamış olması sayesinde 1938'de yeniden Çin'e gelen Ho Chi Minh, burada, Jiang Gaishek ordusunda danışman olarak görev yapmaya başlamıştı. *Çin Hindi Komünist Partisi* Merkez Komitesi'nin 6. Plenumu 6-8 Kasım 1939'da "Ulusal Bağımsızlık" çağrısında bulunulması ve tüm diğer sorunların bağımsızlık sorununa tabi kılınması, *Çin Hindi Demokratik Cephesi*'nin adının *Çin Hindi Anti-Emperyalist Ulusal Birlik Cephesi* olarak değiştirilmesi ve genişletilmesi kararını aldı. Hitler'in Fransa'ya saldırmak üzere olduğu günlerde Fransız sömürge yönetiminin başlattığı tutuklama kampanyasından kaçabilen, aralarında Vo Nguyen Giap, Dang Xuang Khu ve Pham Van Dong'un da bulunduğu Vietnamlı komünistler, Çin'e geçerek burada Ho Chi Minh'in denetimi altında askerî eğitimden geçirildiler. Ancak aralarında Tran Huy Lieu, Dung Bach Mai ve Nguyen Van Tao'nun da bulunduğu bine yakın partilinin Fransızlarca tutuklanması, partinin ülke içindeki faaliyetlerinin durmasına neden oldu.

Japon İşgali

Hitler 10 Mayıs 1940'da Fransa'ya girdi. Fransa'nın 18 Haziran'da teslim olması üzerinden 24 saat geçmeden Fransa'nın Çin Hindi Genel Valisi, Japon ültimatomuyla karşılaştı. Fransa Japonya'nın Çin'e saldırısını, Çin'deki devrimci gelişmenin Çin Hindi'ne sıçramasını engelleyeceği düşüncesiyle alkışlamıştı; oysa Japonya, Çin'e girişini bölgedeki komünist olmayan bağımsızlık hareketleriyle yaygın bir ilişki ağı oluşturarak Asya üzerindeki egemenliği için geniş kapsamlı hazırlıkların başlangıcı olarak kavramıştı. Japonya'nın 19 Haziran 1940 tarihli ültimatomu, Haifong demiryolunun ve Kuzey Vietnam'daki üç hava alanının denetiminin Japonya'ya bırakılmasını emrediyordu. Fransa hükûmeti panik içinde ültimatomu kabul etti. Vichy Hükûmeti'nin imzaladığı 30 Ağustos 1940 tarihli anlaşma ile Fransa "Japonya'nın Uzak Doğu'daki öncelikli konumu"nu kabul ediyordu. Japonya Çin Hindi'nde 6 bin asker bulunduracak, buna karşılık, Fransa'nın Çin Hindi'ndeki egemenlik haklarına dokunulmayacaktı. Japon birlikleri 22 Eylül 1940 günü, Kuvangsi üzerinden Çin Hindi'ne girdiler. Fransız garnizonu Bac Son'dan Hanoi'ye kadar geri çekildi. İki gün sonra, Japonlar tarafından silahlandırılarak (1911'de Phan Boi Chau'nun kurduğu milliyetçi bir örgütün adı olan) *Viet Nam Quang Phuc Boi* adı altında yeniden örgütlendirilen Vietnamlı milliyetçiler Cai Kinh bölgesinde bir ayaklanma başlattılar. Otorite boşluğundan yararlanmaya önderlik ederek kısa bir süre için de olsa devrimci bir hükümet kurdular.

Kasım 1940'da Bac Ninh'deki Tu Son kasabasının Ding Bang köyünde toplanan *Çin Hindi Komünist Partisi* Merkez Komitesi 7. Plenumu, ülkenin tümünde iktidarın ele geçirilmesi için silahlı ayaklanma hazırlıklarına girişilmesi kararı aldı. Truong Chinh Parti Genel Sekreterliğine getirildi. 23 Kasım 1940'ta Nam Ky'nin yirmi eyaletinden onikisinde ayaklanma başladı. Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin sarı yıldızlı kızıl bayrağı bu ayaklanma sırasında ortaya çıktı. Ocak 1941'de başlayan Nghe An ayaklanmasıyla sona eren Eylül-Ocak arasındaki ayaklanmalar dizisi Fransızlar tarafından acımasız bir biçimde bastırıldı. Vietnam 1944'e kadar sürecek bir sessizliğe gömüldü. Japonlarla Fransızlar arasında kurulan göreli denge, komünist olmayan milliyetçiler için yeterli bir hareket alanı oluşturuyordu, komünistler ise *thoi co* (uygun an) için hazırlanmaya girişmişlerdi.

Viet Minh

Güney Çin'de buluştuğu komünist kadrolar ve buraya sığınan yurtsever gençlerle birlikte Aralık 1940'ta Vietnam'a dönen Ho Chi Minh, devrimci bir üs oluşturmak için seçtiği Çin sınırındaki Cao Bang'da propaganda ve örgütlenme çalışmalarını başlattı. Phung Chi Kien, Vu Anh, Pham Van Dong ve Vo Nguyen Giap'la birlikte Cao Rang yakınında, *Çin Kızılordusu*'nun bir eğitim kampını oluşturan Ho Chi Minh, kırk kişilik bir grubu bizzat eğiterek Cao Bang bölgesine gönderdi.

8. Plenum 10-19 Mayıs 1941 tarihleri arasında Cao Bang'ın Pac Bo köyünde toplandı. Ho Chi Minh'in *Komintern* temsilcisi olarak katıldığı Plenum'da Vietnam kurtuluş mücadelesine damgasını vuracak örgütün, *Vietnam Doc Lap Dong Minh*'in (Viet Minh) kuruluşuna karar verildi. *Cuu Quoc* (ulusal kurtuluş) ön ekiyle adlandırılan bir dizi kitle örgütü de kurulmuştu: *Ulusal Kurtuluş İşçi Birliği, Ulusal kurtuluş Köylü Birliği, Ulusal Kurtuluş Gençlik Birliği, Ulusal Kurtuluş Kadınlar Birliği, Ulusal Kurtuluş Eski Halklar Birliği, Ulusal Kurtuluş Asker Birliği, Ulusal Kurtuluş Rahipler Birliği* vb. İki yıl sonra bunlara, aydınlar için kurulan *Ulusal Kurtuluş Kültür Örgütü* ve sömürgeci orduda görev yapan Vietnamlılar için kurulan *Ulusal Kurtuluş Askerî Birliği* eklendi. Ayrıca *Viet Minh* adına *Viet Nam Doc Lap* (Bağımsız Vietnam) adlı bir gazetenin yayınına da başlandı. 4 Ekim 1942'de ise Kwangsi eyaleti askerî valisi General Zhang Fagui'nin himayesi altında biraraya gelen Vietnamlı Milliyetçiler, *Viet Nam Cach Menh Dong Minh Hoi* (Vietnam Devrimci Birliği) adında bir örgüt kurdular. Örgütün kurucuları arasında, 1933'den bu yana Çin'de sürgünde faaliyet gösteren *VNQDD* de bulunuyordu. Çinliler, *Dong Minh Hoi*'ye bir ay içinde 100.000 Çin doları yardım etmişlerdi.

Viet Minh'in kuruluşunun ardından Ho Chi Minh 6 Haziran 1941 tarihli ünlü "Yurtdışından mektup"unu yayınladı. Bu sırada *Viet Minh*'in örgütlenmesi için Kızıl Irmak Deltası ve Çin sınırındaki dağlı kabileler arasında hızla genişleyen Ulusal Kurtuluş Birlikleri ortaya çıktı.

Bunlar, her köyde bir ikili iktidar yaratıyor ve resmî yöneticileri kısa sürede denetimi altına alıyordu. Daha başlangıçtan itibaren *Viet Minh* yalnızca askerî bir örgüt olarak kalmadı, evlilik kaydı, toprak anlaşmazlıklarının çözümü gibi kamu görevlerini de üstlenen bir öz yönetim organı olarak gelişti.

Ho Chi Minh 1942 yazında *Viet Minh* adına Jiang Gaishek'le görüşmek, Japonlara karşı desteğini kazanmak ve *ÇKP* ve Moskova ile bağlantı kurmak amacıyla Çin'e gitti. Ancak, zaferden sonra Kuzey Vietnam'ın Çin vesayeti altına girmesi konusunda Roosevelt ile anlaşan Jiang'ın emriyle Zhang Fagui tarafından Kwangsi'de tutuklandı. *Dong Minh Hoi*'nin başına geçirilen Nguyen Hai Tinh'in uğradığı başarısızlıklar karşısında hapisteki adamla uzlaşmak Jiang'a daha akılcı gibi görünmeye başlayınca, *Viet Minh*'in *Dong Minh Hoi*'ye üye olmasını kabul etmesi karşılığında Ho, 16 Eylül 1943'te serbest bırakılarak *Dong Minh Hoi*'nin başına getirildi. Ancak altı ay sonra bu görevden alınınca iki örgüt arasındaki ilişki de sona erdi. *Viet Minh*'in ayrılması *Dong Minh Hoi*'nin kısa bir sürede eriyip gitmesine neden oldu.

Ancak Çinliler, Vietnam sahnesini terketmek niyetinde değildiler. Mart 1944'de Zhang Fagui, Lie Chen bir Vietnam Hareketleri Kongresi topladı. Milliyetçi gruplar adına Nguyen Hai Than, Bo Xuan Luat, Vu Hong Khanh, Truong Boi Cong, Nghiem Ke To, Nguyen Tuon Tam (bağımsızlıktan sonra kurulan ilk koalisyon hükümetinin dışişleri bakanı) gibi isimlerin katıldığı kongrede *Viet Minh* adına Ho Chi Minh ve Pham Van Dong bulunuyordu. Kongre, Truong Boi Cong başkanlığında geçici bir hükümetin kurulmasıyla sonuçlandı, *Viet Minh* hükümette azınlık durumundaydı. Ancak ülke içerisinde etkin olarak çalışabilen tek örgüt oluşu sayesinde, Lieu Çeu hükümetinden çok daha güçlü bir konumu elinde tutuyordu.

Thoi Co

1941-44 arasında kuzeyden güneye doğru ilerleyen Giap'ın küçük gerilla kuvveti sayısal olarak büyük bir artış göstermemekle birlikte kuzey bölgesinde oldukça büyük bir prestij sağladı. Ancak sömürgecilerin 1944'te *Viet Minh* kuvvetlerine karşı giriştikleri operasyon tam bir kıyıma dönüştü. Daha sonra ABD işgali sırasında görülecek olan "stratejik köycükler"in ilk örnekleri de bu dönemde ortaya çıktı. Köyler basılıp yakılıyor, üzerlerinde devrimci yayın bulunanlar hemen orada idam ediliyor, köylüleri daha kolay denetlemek için toplama kampları kuruluyordu. *Viet Minh*, yükselen terör dalgası karşısında küçük gruplara ayrılarak *Teröre Karşı Gönüllü Komiteleri* oluşturdu. Bu komiteler tarafından örgütlendirilen yerel müfrezeler, muhbirleri öldürüp devriyelere baskınlar düzenliyordu.

Gerilla Savaşı'nın geniş bir bölgeye yayılarak ulusun büyük kitlesini harekete geçirmiş olmamasına karşın, Sovyet *Kızılordu*sunun Berlin'e girişi, Müttefik Kuvvetlerin Batı Avrupa'dan Almanya içlerine doğru ilerlemeleri, Pasifik savaşı'nın da sonunun geldiğine işaret ediyordu. Öte yandan ABD, Pasifik'teki konumlarını güçlendirmek amacıyla Güney Doğu Asya'daki gerilla hareketlerini ve Çin'i desteklemeye başlamıştı. Temmuz 1944 sonunda toplanan *Viet Minh* konferansı, Kuzey Vietnam'da silahlı bir ayaklanmanın başlatılması amacıyla gerilla savaşına girişilmesi kararını aldı. Bu sırada ülkeye dönen Ho Chi Minh, Eyalet Komitesinin kararının bütün ülke ölçeğindeki şartları gözönüne almadığı, yerel durumlardan hareket ettiği, bu nedenle de uygulanabilir olmadığını savunarak kararı iptal ettirdi. Silahlı ayaklanma taktiği,

1960'da Güney Vietnam'da kurulan Ulusal Kurtuluş Cephesi *baştan itibaren köylüler arasında önemli ölçüde desteğe sahip oldu. Amerikan propagandası ve resmî iddiaların aksine, köylüler arasında destek bulamayan, kullandığı terör yöntemleri sayesinde ayakta duran* Kurtuluş Cephesi *ve onun gerillaları değil,* Viet Minh *tarafından gerçekleştirilen reformları teker teker geriye alan Diem yönetiminin kendisiydi. 1961 sonlarında* Ulusal Kurtuluş Cephesi *Güney Vietnam'ın büyük kısmında kontrolü eline geçirmişti. Kırsal alanda gerçekleştirdiği ekonomik ve sosyal reformlar, özellikle de toprak reformu sayesinde köylülerin hayatında önemli değişiklikler meydana gelmiş, 1964 sonunda Güney Vietnam'daki ekilebilir toprakların üçte birinden fazlası topraksız köylülere dağıtılmıştı. Eğitim kampanyaları ve yerel idari kararlara katılımın sağlanması köylülerin kendilerine güvenlerini artırmış, hayatlarının daha iyiye doğru değişebileceği yönündeki inançlarını güçlendirmişti. Halkın desteğiyle güçlenen* Ulusal Kurtuluş Ordusu *askerleri, Amerikan birliklerine ve Güney Vietnam Ordusu'na karşı yürüttükleri mücadelede ele geçirebilecekleri her türlü araç ve gereçten yararlanma konusunda ustalaştılar. Soldaki fotoğrafta görülen Mekong Deltasındaki birlik gibi ulaşım aracı olarak ilkel sandallar kullandılar, silah açıklarını Amerikalılardan ele geçirdikleri silahlarla kapatmaya çalıştılar. Güney Vietnam'da etkin siyasi güçler olarak örgütlenen üç dinî mezhep, Cao Dai, Hoa Hao ve Binh Zuyen Fransızlara karşı mücadelede önemli bir rol oynadı. I. Dünya Savaşı'nın hemen ardından kurulan Cao Dai mezhebinin 1.5 milyon civarında taraftarı vardı. Yerel Budizm, Hıristiyanlık, Hinduizm ve çeşitli ruhsal inanışların bir karışımı olan Cao Daicılık, Roma Katolik Kilisesini örnek alan bir örgütlenmeye sahipti. Cao Daicılığın politik niteliğinin en açık ifadesi, Victor Hugo'nun Cao Dai dininin azizleri arasında sayılmasında görülebilir. 1930'lu yıllar boyunca Cao Dai hareketi, aktif bir milliyetçi rol oynadı. Kendi milislerini örgütleyen Cao Daicılar, Fransızlara karşı yaygın askeri eylemlere girişirlerken, Sömürge Meclisinde de etkinlik gösteriyorlardı. 1930'ların sonuna doğru, Budist rahip Huynh Phu So tarafından başlatılan geleneksel Budizmde reform hareketi, kısa sürede yaygınlık kazandı. Huynh Phu So'nun taraftarları, hareketin başladığı köyün adından dolayı Hoa Hao adını aldılar. Üstte, silahlı kadın savaşçıları görülen Hoa Hao birlikleri, daha çok Kampuçya sınırında üslenerek Fransızlara karşı güçlü saldırılar düzenlediler. 1945'e doğru 20 bin kişilik bir orduları vardı. Taraftarlarının sayısı 1965'de bir milyona ulaşmıştı. Binh Zuyen mezhebi ise, Cholon'un güneyindeki bataklık arazide üsleniyordu. 1945-46 yıllarında* Viet Minh*'le işbirliği yapan Binh Zuyen, 1954'de Güney Vietnam devlet aygıtının çürümüşlüğü karşısında bir tür halk polisliği yapmaya başlayınca Ngo Dinh Diem tarafından şiddet kullanılarak ezildi.*

37 Vietnam Devrimi

Çin Hindi'ndeki Fransız sömürge yönetimi, geleneksel ve yerel hayat tarzını altüst ederek, çoğunluğu köylü olan halktan tamamen kopuk garip bir toplum yarattı. 1887'de kurulan Çin Hindi Birliği'ndeki Fransız sömürge yönetimi, Paris'teki sömürgeler bakanlığına bağlı bir genel valinin elindeydi. Annam ve Tonkin'de görünüşte bir Vietnam denetimi var gibi idiyse de Fransız otoritesi, her yerde ve bütün idari hiyerarşi düzeylerine sızmıştı. Özellikle Cochinchina'da denetim, ilçe hatta köy düzeyine kadar ulaşıyordu. Sivil idarenin yürütme ve yargı güçleri arasındaki ayrıma dayalı yapısı, yerel önderlerin zabıta ve yargı görevlerinin ellerinden alınarak, Fransız zabıta ve yargıçlarına devredilmesine hizmet ediyordu. Cochinchina'daki mandarinler bütün inisiyatif ve sorumluluklarını ellerinden kaçırarak yalnızca ikinci derecedeki görevlerde tutunabildiler. Yetkilerini yitirmeleri kadar, Konfiçyüsçü kültürün yerini Batı eğitimine bırakmış olması da Fransızlarla işbirliği yapan mandarinlerin yozlaşarak, halkın gözündeki saygınlıklarını yitirmelerine yol açtı. Resimde işgalci Fransızların yerli halk arasından devşirdiği muhafız bölüğü ellerinde Fransız bayraklarıyla resmi geçit yaparken görünüyor. Mandarinler, Fransız askerî yetkilisinin gerisinde geçidi izliyorlar. Sık sık tekrarlanan bu sahneler, Fransa'ya yandaş kazandırmaktan çok milliyetçi tepkilerin gelişmesine yol açacak, sömürgecilikle birlikte gelişen anti-sömürgeci milliyetçilik Vietnam'ın sonraki yüzyılının siyasal çehresini belirleyecekti.

daha geniş kapsamlı bir politik analiz üzerinden tartışılıyordu. *Viet Minh*'in 6 Ağustos 1944'te yayınladığı politik bildiride: "Silahlı halk ayaklanması, II. Dünya Savaşı sonunda De Gaullecülerle Fransız faşistleri arasındaki çatışmanın derinleştiği, Fransız-Japon faşistlerinin Demokratik Güçlere karşı mücadeleye giriştiği zaman Büyük Britanya, ABD ve Çin'in Çin Hindi'ne müdahalesi sırasında gerçekleşecektir. (...) O zaman Çin Hindinde bir kargaşalık başlayacak, artık ortada iktidar diye bir şey bulunmayacağı için iktidara el koymamıza gerek bile kalmayacak... Düşmanlarımız birbirleriyle çatışmaya girip güçten düştüklerinde devrimci ordunun önünde hiçbir engel bulunmayacak" deniliyordu.

Ağustos Devrimi

9 Mart 1945'te, gerilla hareketini temizlemek için kuzeye doğru yola çıkmak üzere Hanoi'de toplanan Fransız ordusu Japon birlikleri tarafından dağıtıldı ve Çin Hindinde sömürge yönetiminde görevli tüm Fransızlar Japonlarca yakalanarak hapse atıldı. Japonlar varlığıyla yokluğu arasında pek bir fark olmayan imparator Bao Dai'nin ağzından Vietnam'ın bağımsızlığını ilan ettiler.

24 Mart 1945'te yeni Fransız Hükûmeti Çin Hindi programını açıkladı: Çin Hindindeki beş "ülke", Tonkin, Annam, Cochinchina, Kampuçya ve Laos arasında bir Çin Hindi Federasyonu. 29 Mart 1945'te Kwming'de OSS (CIA'den önceki ABD gizli servisi) yetkilisi Albay Helliwell ile görüşen Ho Chi Minh, silah, teçhizat ve tıbbî yardım karşılığında ABD ajanlarının devrimcilerin denetimi altında bulunan bölgelere serbestçe girip çıkması ve verilen silahların Fransızlara karşı kullanılmaması koşulunu kabul etti. Öte yandan Giap'ın Silahlı Propaganda Birliği ile Su Van Tan'ın kuvvetleri güneye doğru ilerliyor, geçtiği her yerde devrimci halk komiteleri kuruyor, Fransızları ve Japonları silahsızlandırarak teslim olan Fransız askerlerine, Japonlara karşı birlikte savaşma teklifi yapıyordu. 4 Haziran 1945'te Ho Chi Minh gerilla gruplarının birleştirilerek *Ulusal Kurtuluş Ordusu* kurulması ve devrimcilerin denetimi altında bulunan altı bölgenin tek bir "Kurtarılmış Bölge" halinde birleştirilmesi emrini verdi.

Temmuz 1945'te Fransızlarla anlaşmak için yapılan son öneri de geri çevrildi. Bunun üzerine

Ulusal Parti Konferansı'nın ve olağanüstü bir Halk Temsilcileri Kongresi'nin Temmuz sonunda toplanması için çalışmalara başlanıldı. Tran Tao'da Vietnam Moi (Yeni Vietnam) Halk Temsilcileri Kongresi ancak, Japonlar teslim olduktan üç gün sonra 16 Ağustos 1945'te toplanabildi. Azınlıklar ve *Viet Minh* dışındaki milliyetçi grupların da temsil edildiği Kongreye 60 temsilci katıldı. "Vietnam Ulusal Kurtuluş Komitesi" kuruldu. "Müttefikler gelmeden iktidarı Japon faşistlerin elinden alma" kararı çıkarılıp tüm halk silahlı ayaklanmaya çağrıldı. Aynı gün *Ulusal Kurtuluş Ordusu* Tan Trao'dan ayrılarak Hanoi'ye yürüyüşe geçti. 17 Ağustos günü *Memurlar Birliği* genel grev ilan etti. Akşama doğru belediye tiyatrosunun önünde toplanan onbinlerce Vietnamlı, imparatorluk bayrağının yanına *Viet Minh*'in sarı yıldızlı kızıl bayrağını astılar. Gösteriler 18 Ağustos günü de sürdü. 19 Ağustos'u bağlayan gece kentte Fransız avı başladı, resmî olmayan rakamlara göre onun üzerinde Fransız öldürüldü. Bu arada *Viet Minh*'e bağlı gruplar Çin Hindi Muhafız Kıtasını silahsızlandırıp kamu binalarını ele geçirdiler. İmparatorluk başkenti Hue üç gün sonra *Viet Minh*'in denetimi altındaydı. 25 Ağustos günü *Viet Minh* temsilcisini kabul eden Bao Dai kendiliğinden tahttan çekildiğini açıkladı ve ardından 30 Ağustos'ta "Yaşasın Bağımsız Vietnam! Yaşasın Demokratik Cumhuriyetimiz!" sözleriyle biten bir bildiri yayınlayarak, tacını, kılıcını ve diğer imparatorluk simgelerini *Viet Minh* temsilcilerine teslim etti.

Güneyde Devrim Süreci

Ülkenin kuzeyinde komünistlerin önderliğinde bir toplumsal devrimle birlikte gelişen Ağustos Devrimi, güneyinde farklı bir rota izliyordu. *Viet Minh* ve komünistler oldukça zayıf kalmıştı. Fransız aleyhtarı örgütlerin tümü 14 Ağustos'ta bir araya gelerek *Mat Tran Quoc Gia Thong Nhat*'yi (Birleşik Ulusal Cephe) kurdular. Cephe'de *Çin Hindi Komünist Partisi* ve *Viet Minh* üyeleri azınlıktaydılar. Cao Dai ve Hoa Hao gibi mezhepler, Vietnam Bağımsızlık Partisi *Viet Nam Quoc Gio Doc Lap Dang* (Vietnam Bağımsızlık Partisi), *Thank Nien Tien Phong* (Genç Öncü) ve Troçkist *Tranh Dau* (Mücadele) grubu Cephe'nin belli başlı örgütleriydiler.

29 Ağustos'ta, Vietnam'ın tümünü temsil eden ilk geçici hükümette *Ulusal Kurtuluş Komitesi*'nden sekiz, *Güney Vietnam Cumhuriyeti Geçici Yürütme Komitesi*'nden bir kişi yer almış, geri kalan yedi bakanlığa üç demokrat, iki partisiz, bir katolik ve bir komünist getirilmişti. Kritik bakanlıklardan Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı (Ho Chi Minh), İçişleri (Vo Nguyen Giap), Ulusal Savunma (Chu Van Tan) komünistler tarafından üstlenilirken, Adalet Bakanlığı (Vu Trog Khank) ve Eğitim Bakanlığına (Vu Dinh Hoe) demokratlar getirilmişti.

Kuzey Vietnam Başbakanı Pham Van Dong, 1930'larda Le Duc Tho ile birlikte yıllarca hapiste yatmış, Poulo Condore adasındaki tutukluluk boyunca soğuğa, aşırı sıcağa, rutubete ve hastalıklara dayanarak yeraltı hücrelerinde kalmıştı. Yine de, birbirlerine edebi ve bilimsel konularla yabancı diller öğreterek, hatta el işi kostümlerle bir Moliere komedisi oynayarak morallerini yüksek tutmayı başarmışlardı... Bütün hayatı savaş ve mücadele içinde geçen Pham Van Dong, başbakanı olduğu savaş sonrası Vietnam'ının ekonomik sorunlarından yılmıştı: "Sonunda Amerika'yı defettik. Şimdi de ekonomik problemlerle başımız dertte. Yeteri kadar yiyeceğimiz yok, yoksul ve gelişmemiş bir ülkeyiz. Biliyorsunuz, bir savaşı sürdürmek ve düşmana karşı mücadele etmek basit, bir ülkeyi yönetmekse güç." Ekonomideki handikaplarına, Çin'le çıkan sorunlar ve ABD ile olan gerilim eklenince, Vietnam'ın SSCB yörüngesine girmesi kaçınılmaz oldu. Pham Van Dong, Çin'i kastederek, "Büyük bir dosta yaslanmak Vietnam için her zaman büyük bir felaket olmuştur" demişti, ama bu sözler Sovyetler Birliği için de geçerli olabilirdi.

Vo Nguyen Giap'ın askerî yeteneği, onu Ho Chi Minh ile birlikte Vietnam direnişinin askerî beyni haline getirdi. 1950 yılında onikişer binlik iki birliği yöneten Giap, 1953'te köylülerden oluşan 125 bin kişilik bir milis kuvveti oluşturmayı başarmış ve bu orduyla 1954'te sömürgeci Fransız'ları büyük bir bozguna uğratmıştı. Giap'ın gerilla taktikleri karşısında şaşkına dönen Fransızlar, mevcutlarının 152 bine çıkartılmasına ve ABD yardımlarına rağmen, "köylü denizi içindeki balıklar" diye niteledikleri gerillalara karşı çaresiz kalıyorlardı. Örgütçülüğü ve askerî yeteneğiyle savaşı yönlendiren Giap, resimde de görüldüğü gibi, yönettiği gerillalara hitaben sık sık ateşli konuşmalar yaparak, onları askerî ve politik açıdan biçimlendiriyordu. Bütün bu olup bitenler, Amerikan kuvvetlerine karşı verilen savaşta da benzer biçimde yaşandı ve Giap'a Amerikalılarca "çağın asi generali" adı takıldı.

37 Vietnam Devrimi

Viet Minh direnişini bastırmak amacıyla, Güney Vietnam hükümetince halka karşı uygulanan sistemli baskılar, başlangıçta gözdağı vermek için dayak atma, zorla askere alma, toplu tutuklaınalar ve militanlara verilen şiddetli cezalardan ibaretti. ABD'nin uydusu olan Ngo Dinh Diem hükümetinin temel politikası, Güney Vietnam'ı anti-komünist blokta tutmayı ve bu hedefi engelleyebilecek her grubu ezmeyi amaçlıyordu. Diem yönetimine gerektiği kadar sadık görünmeyen çeşitli dinî mezheplere uygulanan baskı, esas olarak, resmi politikası bağımsız ve tarafsız bir Vietnam kurmak olan, komünistlerin çoğunluğu oluşturmadığı Viet Minh hareketine yönelikti. Direniş arttıkça baskı bir devlet terörüne dönüştü: 350 bin kişi siyasi suçlu olarak tutuklandı, çok daha fazla sayıda köylü de toplama kamplanna dolduruldu. 350 bin siyasi tutukluya yapılan işkenceler o sıralar Batı basınında ve komünist sempatizanı olarak nitelenmekten çekinen barış kuruluşlarında gerektiği kadar yankı bulamadıysa da, sonraları tarafsız gözlemciler tarafından belgelenerek doğrulanmıştır. B. Russell ve R.D. Stetler tarafından hazırlanan "Vietnam'da Savaş Suçları" adlı çalışmada, Güney Vietnam'da devlet eliyle 160 bin kişinin öldürüldüğü ve 700 bin kadarının da sakat bırakıldığı bildirilmektedir. Büyük çoğunluğu Viet Minh'i destekleyen köylüler, iki ateş arasında kalmıştı: Bir yandan, devlet görevlilerini olduğu kadar köylüler arasındaki muhbirleri ve hükümet yandaşlarını da "devrimci şiddet" uygulayarak cezalandıran direnişçiler, öte yandan başkaldırıyı sindirmek amacıyla sistematik bir işkence ve imha politikası uygulayan hükümet... Halka karşı ilan edilmemiş bir savaşı başlatan ABD ile Diem hükümetinin Viet Minh tehlikesini bertaraf etmek amacıyla bulduğu çözümlerden biri de, gerillalarla köylüler arasında yiyecek ve insangücü açısından kurulan organik bağı koparmak için "stratejik küçük köyler" kurmaktı. Resmî ağızdan Viet Minh saldırılarını engellemek ve köylüleri korumak amacıyla oluşturulduğu söylenen stratejik köyler, aslında dikenli tel ve hendeklerle çevrili birer hapisane ya da toplama kampıydı. 1963'te bu köylerde köpekli bekçiler tarafından gözaltında tutulan köylülerin sayısı tahminen 7 milyonu geçmişti (ülke nüfusunun yüzde 65'i) ve hepsi de, 1963 ortalarında sayıları 300 bini bulan gizli polis denetiminde zorla çalıştırılıyordu. Stratejik köy adı verilen ve 15 milyon insanı kapsayacak şekilde planlanan toplama kampları, tarih boyunca bir hükümetin kendi halkını imha etmek üzere düzenlediği ilk geniş çaplı programdı. Bu süre boyunca, köylülere karşı girişilen terör, sonradan ABD'nin gizli savaşı olarak adlandırıldı; Viet Minh hastanelerini bombalayan Güney Vietnam uçaklarını ABD'li pilotlar kullanıyordu, 1962 yılı içinde, stratejik küçük köyler haricindeki köylere 50 bini aşkın hava saldırısında bulunulmuş, kimyasal silahların yanısıra napalm bombalarının da kullanıldığı bu saldırılarda 1.400 köy yok edilmişti... Dikta rejimi köylüleri yıldırmak amacıyla, çocuklarını düşürene kadar gebe kadınları dövüp, böylelikle "bir Viet Minh'i daha doğmadan yok etmek", gerillalara katılmak üzere stratejik köylerden kaçan gençlerin ana-babalarını katletmek, kocaları Kuzey'de örgütlenen kadınları boşanmaya mecbur edip zorla başkalarıyla evlendirmek, kabul etmeyenlere tecavüz etmek, Viet Minh'li olduğuna dair en ufak bir şüphe uyandıran herkesi kurşuna dizmek gibi vahşi eylemleri gündelik hayatın sıradan olayları haline getirmişti. Güney Vietnam Kurtuluş Kızıl Haçı, Güney Vietnam Kadınlar Birliği ve Vietnam Demokrat Partisi'nin birbirleriyle çelişmeyen resmî raporlarına göre 1963'e kadarki bilanço şöyleydi: 160 bin ölü, işkencede sakatlanmış 700 bin kişi, 460 bin tutuklu, ırzına geçilen 31 bin kadın, bağırsakları deşilen ya da ciğerleri canlı canlı sökülen 3 bin kişi, yakılan 4 bin kişi, 16 bin toplama kampı, sadece Poulo Condore adasında tecrit edilmiş 300 bin tutuklu, 1964'ün Ocak-Mart ayları arasında saldırıya uğrayan 46 köyde kimyasal silahlarla zehirlenen 20 bin kişi...

2 Eylül 1945 günü Ho Chi Minh, Hanoi'deki Ba Dinh Alanı'nda yarım milyon kişi önünde *Bağımsızlık Bildirisi*'ni okuyor, Vietnam böylece Asya'daki sömürge zincirini parçalayan ilk ülke oluyordu.

Bağımsızlık İçin Diplomasi

2 Eylül 1945'te Hanoi, Ba Dinh Alanı'nda ilan edilen Bağımsız Demokratik Cumhuriyet, Müttefikleri bir oldu bittiyle karşı karşıya bırakmış, Çin Hindi için kurulan hayallerin orta yerinde patlayıvermişti. Çin, Fransa ve ABD, Sömürge sisteminde açılan gediğin kapatılması için içteki muhalefeti harekete geçirme yollarını ararken Ho Chi Minh, "Köylüleri, toprak ağalarının topraklarına elkoymaya kışkırtan herkes derhal ve acımasızca cezalandırılacaktır. Henüz tarım sorununu çözecek Komünist bir devrimi gerçekleştirebilmiş değiliz. Hükümetimiz yalnızca demokratik bir hükümettir. Bu nedenle böylesi görevleri üstlenemez. Yineliyorum, hükümetimiz, şu an Komünistler iktidarda olsa da, burjuva-demokratik bir hükümettir" diyordu. Öte yandan *Guomindang* desteğindeki *VNQDD*, geçici hükümeti tanımayı reddetmiş ve sabotajlara girişmişti. Torçkist *Tranh Dau* (Mücadele) grubu ise *Viet Minh* hükümetinin "ağır kanlı ve tavizkâr" tutumlarından hareketle, *Çin Hindi Komünist Partisi*'ni devrimi kesintiye uğratmak, sömürgeciler ve mülk sahibi sınıflarla uzlaşmakla suçluyor, özellikle güneyde Fransızlara ve burjuvaziye karşı kısa zamanda şiddet patlamalarına yol açan kitlesel eylemler örgütlüyordu. *Çin Hindi Komünist Partisi* ise Müttefikler arasındaki çelişkilerden ve Vietnam orta sınıfının politik zayıflığından yararlanarak iktidarını daha yumuşak bir biçimde güvence altına almanın yollarını arıyordu. Bu koşullar altında daha iktidarın ilk günlerinde *Viet Minh*'in geliştirdiği reformlar, toplumun işbirlikçiler dışındaki bütün kesimlerinin üzerinde tam bir ittifak oluşturduğu şeylerdi. Afyon, tuz ve alkol tekeli kaldırılmış, toprak kiraları ve faiz oranları düşürülmüş, sömürgecilerin ve işbirlikçilerinin topraklarına el konularak yoksul köylülere dağıtılmıştı. Açlık sorununa çözüm bulmak için ekili alanları çoğaltmak ve kısa sürede ürün veren türlere yönelmeyi esas alan bir tarım reformu programı uygulanırken, yiyecek bağışı kampanyası açmak, pirinç ve mısırdan alkol çıkarmayı yasaklamak gibi önlemlerin yanında on günde bir ulusça oruç tutmak gibi yarı-dinsel yöntemler bile kullanılıyordu. Cehaletle savaş bir aydın seferberliği haline getirilmiş, sekiz yaşından büyük tüm Vietnamlıların bir yıl içinde okuma yazma öğrenmeleri zorunluğu konulmuştu. Pazara giden köylüler bile kent girişlerinde durdurulup hemen orada kendilerine ders veriliyordu.

8 Eylül 1945'te, 23 Aralık'ta genel seçimlere gidilmesi kararı alındı. Dört gün sonra yani 12 Eylül 1945'de *Guomindang* birlikleri, 13 Eylül'de General Douglas Gracey'in komutasındaki 14. Orduya bağlı 20. Hint Alayı Saygon'a girdi. *Viet Minh*'in 17 Eylül'de, İngiliz-Fransız işbirliğini protesto etmek amacıyla bir dizi özel grev için çağrıda bulunması üzerine, sıkıyönetim ilan edildi. 23 Eylül sabahı bir Fransız birliği Gracey'in izniyle *Viet Minh* Komitesinin elindeki resmî binaları ele geçirdi. Tüm Komite üyeleri tutaklandı ve hükümet binasına Fransız bayrağı çekildi. İki gün boyunca Saygon sokaklarını işgal eden Fransız birlikleri, saldırıya geçti. Halkın tepkisi oldukça hızlı ve sert bir biçimde gelişti. Bütün cadde ve sokaklarda barikatlar

Vietnam halkının uluslararası destekle birlikte, ABD işgalcilerini ve onların yerli müttefiklerini yoketmesini resmeden çağdaş anonim bir Vietnam afişi (solda). Vietnam halkının ABD işgali ve Güneydeki gerici askerî diktatörlüğe karşı mücadelesini yönlendiren Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi ve Vietnam Halk Ordusu, direnişin birbirinin içine geçmiş olan askerî ve siyasal aygıtlarıydı. Vietnam Halk Ordusu, üç tür askerî güçten oluşuyordu: Yerel öz-savunma gerillalarının görevi, kendi köylerini savunmak, çevredeki düşman kuvvetlerini hareketsiz hale getirmek, düşman saflarında ikna ve propaganda çalışmaları yürütmekti. Öz-savunma birliklerindeki askerler sürekli değil kısmi görevler üstleniyorlar, kalan zamanlarda üretime katılıyorlardı. Bu yüzden ABD işgali sırasında çalışan her Vietnam köylüsü muhtemel bir HO savaşçısı olarak görülüyordu. Öz-savunma birlikleri, yalnızca silahlarla değil, yerel, doğal koşulları düşmana karşı kullanarak savunma görevlerini yerine getiriyorlar, örneğin arıları saldırgan hale getirip, düşman üzerine salıyor, haşlanmış fasulye tanelerine iğne batırarak düşman askerlerinin yatarken çıkardıkları botlarınının içine atıyor bazen bütün bir bölüğü hareketsiz hale getiriyorlardı. Bölgesel birlikler, öz-savunma gerillalarından çok daha iyi silahlanmış sürekli askerlerdi. Görevleri, bir ya da birkaç bölgede, düşman güçleri ile uğraşmak, üsleri kuşatmak ve karakollara saldırmaktı. Düzenli ordu ise, düşmanın hareketli muharip birlikleri ile savaşarak, başlıca düşman birliklerine saldırmakla görevliydi. Neredeyse tümü köylülerden oluşan Vietnam Halk Ordusu, çarpışmada olmadığı zamanlar toprak ekip biçerek, halka yardımcı olduğu kadar kendi yiyeceğini de üretiyor, öte yandan gündelik hayatta olduğu kadar askerî harekatların kararlaştırılması ve uygulanmasında da demokratik bir düzen içinde yaşıyor ve savaşıyordu. Bütün bunlar yozlaşma, rüşvet ve baskının birlikte hüküm sürdüğü Güney orduları karşısında Halk Ordusuna yalnızca askerî değil, moral ve siyasal avantajlar da sağladı. A. Viet'in afişi (altta) Güney halkının Amerikan bombardımanı karşısındaki çaresizliğinin yanısıra, bilenmiş kararlılığını simgeliyor.

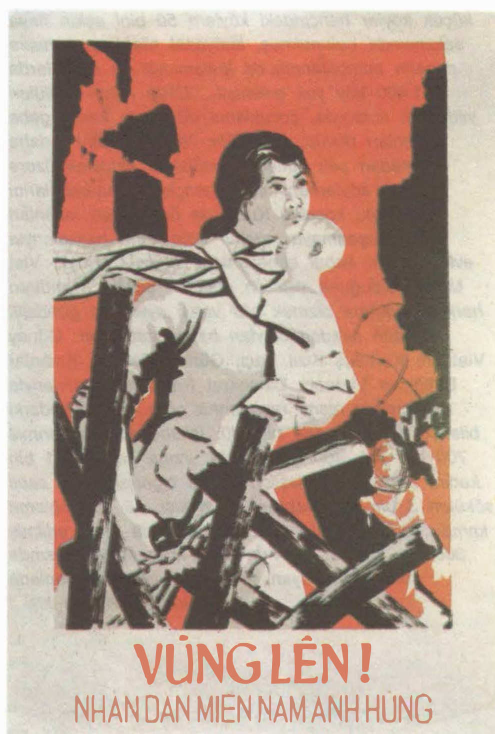
kuruldu. İngiliz ve Fransız karakolları kordon altına alındı. Önemli binalar yakıldı. 22-24 Eylül gecelerinde Saygon limanına gerilla saldırıları düzenlendi. 25 Eylül günü Fransızların hükümet darbesine karşı yollara dökülen Saygon halkı alış-veriş merkezlerini sardı. Kentte elektrikler ve sular kesildi. Ancak Fransızlar kısa sürede kent merkezini geri aldılar. Yoksul mahalleleri ise henüz ayaklanan halkın elinde bulunuyordu.

Ayaklanmada *Viet Minh* Komitesi'ne bağlı güçler, *Genç Öncü*, Kao Coycılar, Trokistlerin örgütlediği *Halk Komiteleri* ve hemen hemen tüm siyasal örgütlerin toparlanabilen grupları yer alıyorlardı. 25 Eylül'de Cite Herodia'nın varoşlarında 150 Fransız ve Avrupalı sivil öldürüldü.

3 Ekim'de ilan edilen ateşkes sırasında İngiliz ve Japon birlikleri Saygon çevresinde stratejik noktaları ele geçirmeyi sürdürdüler. 5 Ekim'de Saygon'a gelen General Leclerc, amacının, "düzeni yeniden sağlamak ve Fransız Birliği içerisinde güçlü bir Çin Hindi inşaa etmek" olduğunu açıkladı. Bir hafta sonra birlikleri, köyleri yakarak Saygon'un kuzey-doğusuna doğru ilerliyordu.

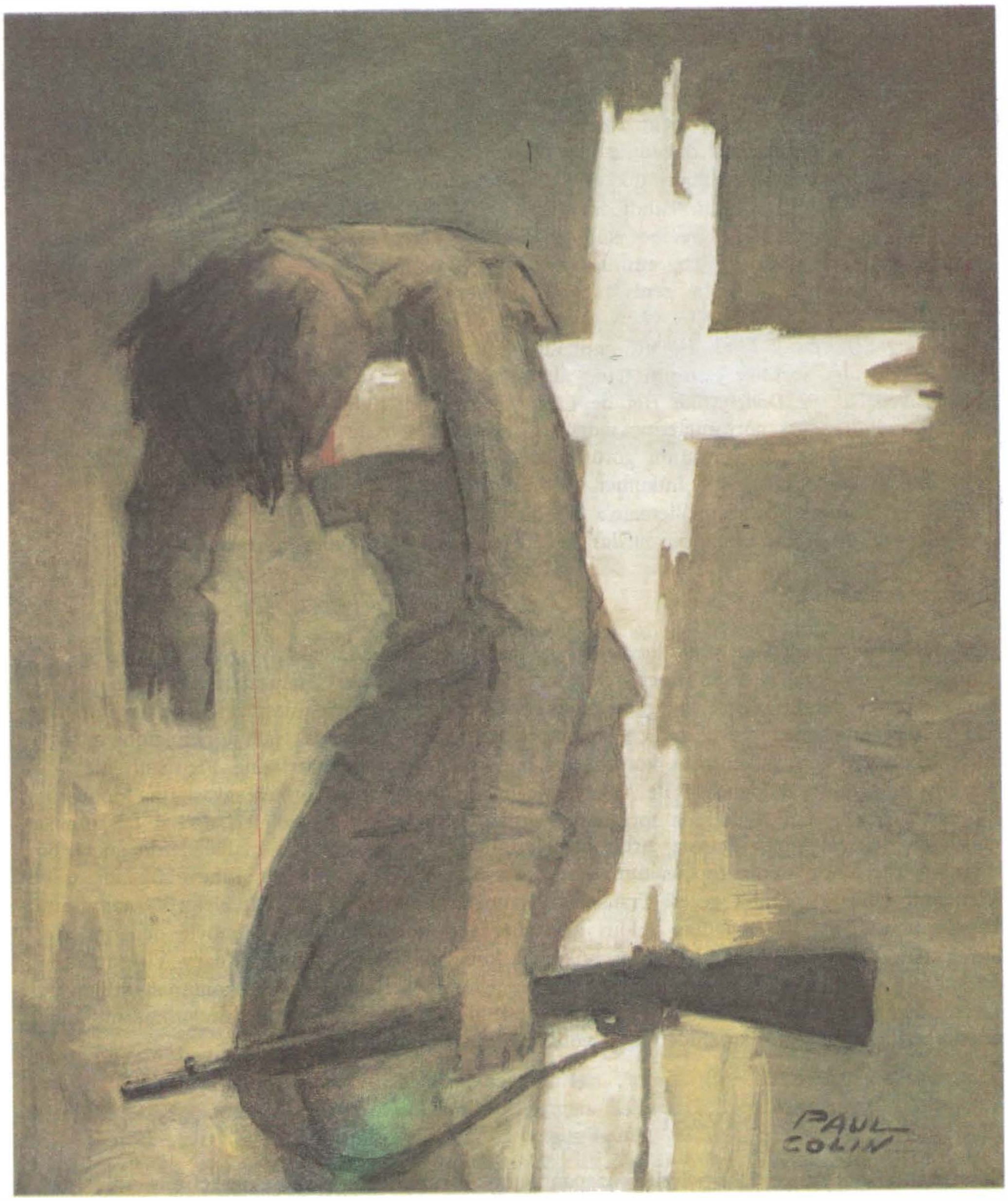
Viet Minh Komitesi'nin, tüm bu süre içinde görüşmelere başlamak için yaptı girişimler, çatışmanın seyri içinde sonuçsuz kaldığı gibi, *Çin Hindi Komünist Partisi* ile "sol" arasındaki gerilimi yükseltiyordu. *Viet Minh* hükümetine "eleştirel destek veren *La Lutte* (Mücadele) dergisi çevresinde örgütlenen Troçkistlerin düzenlediği konferans *Viet Minh* Komitesi tarafından yasaklandı ve düzenleyicileri hapse atıldı. Üç hatfa sonra Annam eyaletinden Saygon'a gelirken yolda yakalanan Ta Thau, Yerel Halk Komitesince, savaş sırasında Japon ajanlığı yapmak suçundan yargılandı. "Suçsuz" bulunarak serbest bırakıldıktan sonra öldürüldü.

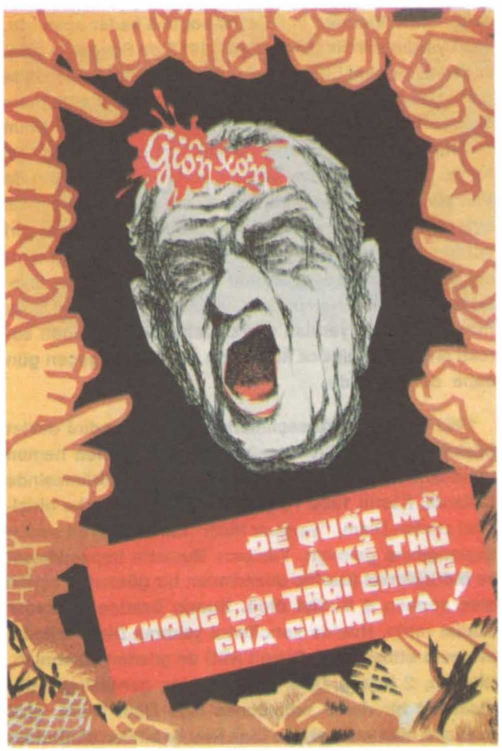
Viet Minh'in ılımlı bir çizgiyi koruma çabalarına karşın, kendiliğinden oluşan gerilla grupları ortaya çıkmaya başlamıştı. Buna karşılık İngiliz baskısı da günden güne artıyordu. *Viet Minh* Komitesi artık görüşmeler yoluyla bir şey sağlanamayacağı kanısına vararak 13-14 Eylül günlerinde İngiliz karargahına karşı bir saldırı düzenledi. Bir kısmı mızraklar ve zehirli oklarla

37 Vietnam Devrimi

ABD işgali sırasında gerçekleştirilen Tet saldırısı gibi, Fransız işgali sırasında da Dien Bien Phu muharebesi, Çin Hindi savaşının sonu bakımından tayin edici olmuştu. Fransız ressam Paul Colin'in bir afişi için yaptığı maketin (sağda) ifade ettiği gibi, Fransız ordusu, Dien Bien Phu'da bilmediği topraklarda, bilmediği ve tanımadığı bir boşluk içinde, anayurtlarını savunmanın coşkusuyla savaşan Viet Minh güçleri karşısında yok olmuşlardı. Viet Minh'in zaferi, yalnızca bir askerî zafer değildi. Asyalı bir halk, yüzyıllar süren bir boyun eğmenin ardından ilk kez, emperyalist bir devleti kurallarını kendisinin koyduğu bir savaşta yenilgiye uğratıyor, kendi kaderini kendisi tayin etme hakkını elde ediyordu. Viet Minh'i özel olarak benimsemesi için çok fazla bir nedeni olmamamsı gereken liberal İngiliz filozof Bertrand Russel War and Atrocity in Vietnam adlı kitabında Dien Bien Phu savaşının bir değerlendirmesini şöyle yapmıştı: "Fransa Vietnam'a tanklar, uçaklar ve en yeni silahlarla donatılmış 400 bini aşkın asker yollamıştı. Birleşmiş Milletlerdeki Fransız delegesi Jules Moch, Fransız ordusunun kayıplarının 92 bin ölü ve 114 bin yaralı olduğunu açıklamıştır. Savaşın bedeli yedi milyar doların üzerindeydi. Bütün bunlara rağmen Fransız generalleri ne ordunun ne de paranın Vietnam halkının sırtını yere getirmeye yetmeyeceğini anlayamamışlardır." Ancak Fransa'nın savaştaki siyasal hatalarını tespit etmekte birbiriyle yarışan ABD'liler de Fransızlar gibi, Vietnam'ın kendi kaderini tayin hakkını tanımayı reddettiler ve bunun bedelini Fransızlar gibi, yüzbinlerce Amerikalının ve Vietnamlının ölümüne yol açarak ödediler. Aşağıda bir Vietnam afişinde lanetlenen Lyndon Johnson, ABD'yi Vietnam savaşının batağına sokan ilk başkandı. Ancak Vietnam halkı, ABD'ye de Fransa'ya karşı olduğu gibi topyekün karşı koymakta tereddüt etmedi.

silahlandırılmış olan Vietnamlılar, İngiliz, Hint ve Gurkha birliklerinin Japonlarla birlikte yürüttükleri karşı saldırı önünde tutunamayıp Saygon'u terketmek zorunda kaldılar. 8 Kasım'da Gracey'in Fransızlar ve Japonlarla desteklenmiş birlikleri, Loc Ninh, Tay Ninh, Saygon üçgeninde üslenmiş gerilla odaklarına karşı saldırıya geçti. 2 haftadan daha kısa bir sürede sonuçlanan operasyonda 200 *Viet Minh* gerillası öldürüldü.

İngilizlerin denetimi altında Güney Vietnam'da Fransız sömürge yönetimi restore edilmeye girişilirken, kuzeyde seçim hazırlıkları pek de doğal olmayan koşullar altında sürüyordu. Vietnam'ın kuzey sınırlarından oldukça içerilere ilerleyen *Guomindang* birlikleri, "seçimlerin hazırlığa el vermeyecek kadar kısa bir süre içinde yapılacağını" öne süren *Dong Minh Hoi* ve *VNQDD*'ın konumunu güçlendirmeye çalışıyordu. 18 Ocak'ta yapılan bir anlaşmayla seçimlerin 6 Ocak 1946'ya alınması kararlaştırıldı. Ardından *Viet Minh*, meclisteki 400 sandalyeden 70'ini, dört bakanlığı ve başkan yardımcılığını muhalefet partilerine ayırmayı, ayrıca İçişleri ve Ulusal Savunma Bakanlıklarına tarafsız kişileri getirmeyi kabul etti.

Bu arada 11 Kasım 1945'te *Çin Hindi Komünist Partisi*nin *Viet Minh*'in ulusun tüm anti sömürgeci güçlerini kapsayabilmesi için kendisini feshettiğini açıklamış bulunuyordu. Yeni seçilen Ulusal Meclis, 2 Mart 1946'da toplandı. Kurulan "Ulusal Birlik ve Direniş Hükümeti"ne meclisteki bütün partiler katılmışlardı. Ayrıca Ulusal Meclis bir "Yüksek Danışma Meclisi" oluşturarak artık Nguyen Vinh Thuy adını almış olan eski imparator Bao Dai'yi başına geçirdi.

6 Mart'ta Fransızlarla Vietnam hükümeti arasında izmalanan anlaşmaya göre Fransa Vietnam'ı, Fransız Birliğine ve Çin Hindi Federasyonu'na bağlı, kendi hükümeti, parlamentosu, ordusu ve maliyesi olan "özgür" bir devlet olarak tanıyor ve Tonkin, Cochinchina ve Annam'ın birleşmesi konusunda yapılacak bir referandumun sonucunu kabul ediyordu. Buna karşılık, Vietnam hükümeti, Çin birlikleriyle yer değiştirecek Fransız Ordusunu iyi karşılayacağını biliyordu. Ancak geçici bir uzlaşma olmasına karşın görünüşte, açıkça ulusal egemenliği

tehlikeye attığı izlenimini yaratması yüzünden Hanoi sokakları anlaşmayı protesto eden ve Ho Chi Minh de içinde olmak üzere anlaşmayı imzalayan herkesi ihanetle suçlayan kalabalıklarla doldu.

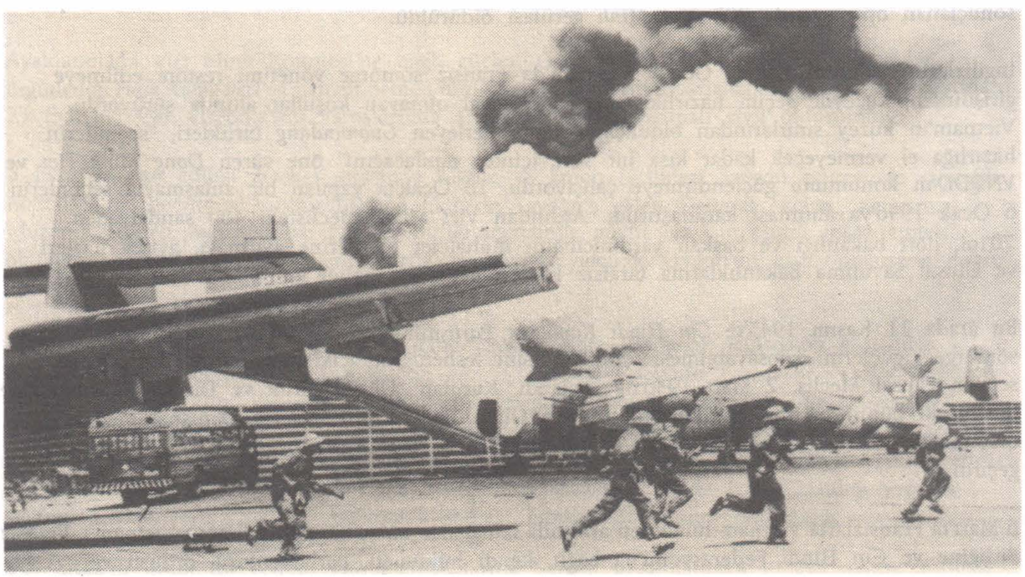
Ho Chi Minh'in anlaşmanın mantığını açıklayan, ikna edici konuşmasından sonra kitleler sessizce Hanoi sokaklarında dağıldılar. 18 Mart 1946 günü Geneal Leclerc'in komutası altındaki Fransız askeri birlikleri tek el dahi silah atılmadan Hanoi'ya girdi. Altı gün sonra Ho Chi Minh Fransa'nın Çin Hindi temsilcisine Paris'te bir konferans toplanmasını kabul ettirdi. Fransa bağımsızlık sürecine vuracağı darbeyi güvence altına almak için 7 Haziran'da Cochinchina'da cumhuriyet ilan ettirdi. Tam bu sıralarda, 25 Mayıs 1946'da gizli *Çin Hindi Komünist Partisi* yeni ve daha geniş bir birleşik cephe kurma kararı aldı: *Hoi Lien Hiep Quoc Dan Viet Nam* (Lien Viet- Viet Nam Halk Cephesi). *Lien Viet, Demokratik Parti, Budist ve Katolik örgütleri, Dong Minh Hoi*'nin muhalif grupları ve *Viet Minh*'den iki ay sonra kurulmuş bulunan *Vietnam Sosyalist Partisini* içine alıyordu. Kısa bir süre sonra gerici unsurların tasfiye edildiği *VNQDD* ve *Dong Minh Hoi* de *Lien Viet*'e katıldı. Böylece iç muhalefet önemli ölçüde nötralize edildi. Paris görüşmelerine giden Ho Chi Minh'in de eşlik ettiği Pham Van Dong başkanlığındaki Vietnam heyetinin görüşmeleri sırasında 1 Ağustos'da Güney Vietnam'da Dr. Thin başkanlığında bir kukla hükumet kurduruldu. Pham Van Dong, 9 Eylül gecesi görüşmeleri keserek Paris'ten Vietnam'a döndü. Ancak, Ho Chi Minh'in yaptığı son görüşmelerde 14 Temmuz'da bir *modus vivendi* (geçici çözüm yolu) imzalandı.

Fransız İstilası

Görüşmeler sürerken *Viet Minh* kuvvetleriyle Fransızlar arasında çıkan yerel çatışmalar genişleyerek 30 Eylül'e değin Cochinchina'yı etkisi altında tuttu. Fransızların Haifong Limanında tek taraflı olarak bir gümrük bürosu kurmaları geçici anlaşmayı sona erdirdi. Lang Son'da meydana gelen mevzi bir çatışmanın ardından 20 Kasım'da Haifong Limanına giren silah yüklü bir Çin yelkenlisini kontrol etmek isteyen Fransız askerlerine Vietnamlı bir koruma bölüğünün müdahalesi ile başlayan çatışma kısa sürede barikat savaşlarına dönüştü. 23 Kasım'da Çin mahallelerinde toplanan Vietnam birliklerinin mahalleleri derhal boşaltmaları emrinden üç saat sonra Fransız zırhlı birliklerinin saldırısına uğrayan mahallelerde güçlü bir direniş gösterilince, deniz topçusunun destek ateşi mahalleleri yerle bir etmeye başladı. 6 bin Vietnamlı öldü. 19 Aralık gecesi Fransızları Hanoi'dan söküp atmak için elektrik santralinin havaya uçurulması ile başlatılan saldırı kısa sürede püskürtüldü. Şehri tümüyle denetimleri altına alan Fransızlar 20 Aralık günü hükümet konağını ele geçirilirken Kuzey Vietnam'ın her yöresi savaş alanı haline geliyordu. Fransız Ulusal Meclisindeki 182 komünist milletvekili ise oy birliğiyle General Leclerc ve sömürge birliklerine kutlanış mesajı gönderilmesini kabul ederlerken Ho Chi Minh yeniden dağ yollarına düşüyordu.

I. Çin Hindi Savaşı

Fransızlar Hanoi'yu ve ülke içlerine uzanan karayollarının denetimini ele geçirmişlerdi ama, kırlar *Viet Minh*'in denetimi altındaydı. Kentler gündüzleri Fransızlara geceleri ise Vietnamlılara aitti. Kırlarda hızla örgütlenen gerilla birlikleri, Fransız askerlerine arazinin elverişli olduğu her noktada saldırarak Fransız yayılmasını tökezletirken, kentlerde sabotaj grupları Fransızlara göz

Vietnam Savaşı'nın sonlarına doğru, Ulusal Kurtuluş Cephesi *saldırılarını kırsal alandan şehirlere doğru kaydırdı. Şehir ve kasabalara, stratejik üslere ve havaalanlarına yapılan saldırılarda kazanılan başarılar nihai zaferin müjdecisi oldular. Fotoğrafta, Saygon'daki Tan Son Nhut havaalanının ele geçirilmesi görülüyor.*

NGO DİNH DİEM (1901-1963)

Vietnam kraliyet ailelerinden birinin oğlu olan Ngo Dinh Diem, 3 Ocak 1901'de Hue kenti yakınlarındaki Queng Binh kasabasında doğdu. Diem'in ataları 17. yüzyılda Vietnam'de Katolik dinini benimseyen ilk kuşak arasındaydı. Yöneticilik eğitimi gördükten sonra, 1929'da Phan Thiet kentine vali olarak atandı. O da babası gibi imparatora hizmet edecek ve 1933'ta valilikten, Bao Dai'nin hükümetinde içişleri bakanlığına atanacaktı. Ancak Diem, hazırladığı reformların hem Fransızların hem de imparator Bao Dai'nin hoşune gitmemesi üzerine bakanlıktan istifa etti.

1945'te Japonların ülkeden kovulması ve Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulması üzerine Diem yine aranan isim oldu. Ho Chi Minh, Katoliklerin desteğini kazanmak için, Diem'e hükümette bakanlık teklif atti. Teklifi reddeden Diem, ülkeyi terk etti. 1949'da Fransa'nın Vietnam'a sınırlı bağımsızlık verme kararından sonra kurulan kukla Bao Dai hükümetinde bakanlık teklifini de kabul etmeyen Diem, 1950'de, kaderini belirleyecek ilişkilerini geliştireceği ABD'ye gitti.

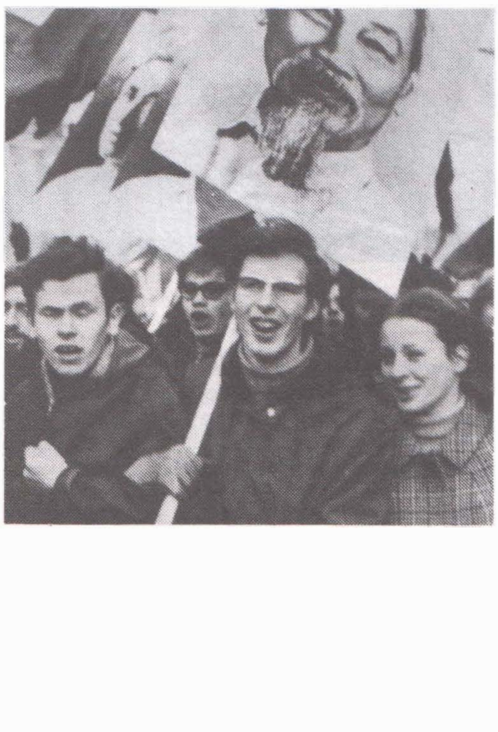
Ngo Dinh Diem, 1954'de ülkesine döndü. ABD, Cenevre Konferansı'yla ikiye bölünecek Vietnam'a Diem'i başbakan olarak "atadı". ABD Başkanı Eisenhower'in yardım teklifini koşulsuz kabul eden Diem, Amerikan askerlerine Vietnam'ın kapısını sonune kadar açıyordu. ABD yardımının ilk partisi Ocak 1955'de Saygon'a ulaştı. Diem, bir oldu bitti referandumla kendini Ekim 1955'te devlet başkanı ilan etmekle kalmayıp, güneyde Vietnam Cumhuriyeti adıyla yeni bir devlet kurdu. 1957'de Diem terörüne karşı ilk direniş hareketleri başladı. Ho Chi Minh, 1959'da güneye yardım kararını verdi. 1960'da *Viet Minh*, Giap'ın komutasında Diem'e karşı daha etkili eylemlerde bulunmaya başladı. ABD için tek çare askeri yardımı artırmaktı. Katoliklere sağlamaya çalıştığı ayrıcalıklar nüfusun çoğunluğunu oluşturan Budistler tarafından tepkiyle karşılanırken, vaadettiği toprak reformu hükümet içinde yaralan toprak sahipleri tarafından sürekli engellendiğinden köylülerin nefreti her geçen gün daha da artıyordu.

1961'de yaptırdığı seçimlerle yanidan kendini devlet başkanı seçtiren Diem, gelen yardımın hemen hemen tamamını ordunun ve gizli servisin güçlendirilmesinde kullandı. Kasım 1960 ve Şubat 1962'de iki darbe girişimini atlatan Diem, "yargısız idam" kararıyla artık sonun başlangıcına gelmişti. Yüzlerce Budistin hapsedilmesi ve öldürülmesi üzerine düzenlenen bir gösteride açılan ateş sonucu 8 Budist öldü. Bunun üzerine 30 kadar Budist rahip, Hue'de kendilerini yakarak Diem rejimini protesto ettiler. Artık Diem'i ABD de gözden çıkarmıştı. Nitekim, 2 Kasım 1963'te Saygon'da generallerin düzenlediği bir darbe sonucunda Ngo Dinh Diem, gizli polis şefi olan kardeşi Ngo Dinh Nhu ile birlikte öldürüldü.

37 Vietnam Devrimi

Vietnam Devrimi ve ABD'nin Vietnam'a saldırısı, batıdaki kapitalist metropollerde gençliğin toplumdaki yerleşik siyasi ve ahlaki değerlere karşı gelişen tepkisinin patlama noktasına ulaşarak radikal bir toplumsal harekete dönüşmesinde çok önemli bir faktör oldu. Hareketin başlangıçtaki sloganı, "Vietnam için barış"tı ve temelinde ABD ve onun destekçisi "özgür dünya" için önemli olanın Vietnam'a özgürlük götürmek değil, bu ülkenin emperyalist çıkarlar uğruna egemenlik altına alınması olduğunun kavranması yatıyordu. Daha sonra ise sloganlar radikalleşti ve temel slogan "Vietnam Devrimi'nin zaferi için ileri" oldu. Artık savunulan, dünya üzerinde insanlığa yakışır bir hayatın mümkün kılınabilmesi için emperyalizmin hem metropollerde, hem de bağımlı ülkelerde yenilgiye uğratılması gerektiği görüşüydü. Ho Chi Minh'in önderliğinde gelişen Vietnam Devrimi, bu yolda atılmış çok önemli bir adım olarak değerlendiriliyordu ve sonuna kadar savunulması gerekliydi. ABD'nin saldırısının azgınlaştığı yıllarda, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde toplantılar, gösteriler ve yürüyüşler düzenlendi. Aşağıdaki fotoğrafta Batı Almanya'da düzenlenen bir yürüyüş görülüyor. Kapitalist ülkelerdeki gençliğin ümit bağladığı bir diğer ülke olan Çin ve onun önderi Mao ise Vietnam ve Ho Chi Minh'le iyi ilişkiler içindeydi. Ho Chi Minh, Vietnam'la aynı kampta gördüğü Çin ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerini pürüzsüz ve sağlam tutmaya özen gösteriyordu. Hem Çin, hem de Sovyetler Birliği Hanoi Hükümeti'ni Amerikan Ordusu'nun saldırısına karşı silah, techizat ve askeri danışman yardımıyla desteklediler. Çin'in politikası, Amerika'nın saldırısını tüm sosyalist kampa yapılmış bir saldırı olarak değerlendirmek ve bu nedenle tüm güçleri Vietnam halkının zaferi için seferber etmek şeklindeyken, Sovyetler Birliği "barış içinde birlikte yaşama" politikasına uygun olarak meselenin esas olarak diplomatik yollardan çözülmesinden yana bir tavır aldı. Ho Chi Minh, Çin-Sovyet anlaşmazlığı konusunda tarafsız kalmayı ve ayrı ayrı iki ülkeyle de iyi ilişkilerini sürdürmeyi tercih etti. Yukarıdaki fotoğrafta, 1959 yılında Beijing'de Hruşçov için verilen bir yemekte, Hruşçov, Mao, Ho Chi Minh ve Bayan Sun Yatsen görülüyor.

açtırmıyordu. Direnişe katılmakla birlikte *Viet Minh* içinde yer almayan gruplar da bulunuyordu: *Mat Tran Thong Nhut Quoc Gia Lien Hiep* (Ulusal Birlik Cephesi) ,*Viet Nam Lien Doan Cong Giao* (Vietnam Katolik Birliği) ve *Lien Minh Dan Chu* (Demokratik İttifak) gibi gruplar *Viet Minh*'e katılmaya yanaşmamakla birlikte, Fransızlara karşı ortak bir mücadele çizgisini tuttururlarken; *Viet Nam Dan Chu Xa Hoi Dang*,(Viet Nam Demokratik Sosyalist Partisi) *Doan The Dan Chung* (Halk Hareketi) ve *Kaoday Birliği* (Doan The Cao Dai) savaş boyunca hem Fransızlar hem de *Viet Minh*'e karşı aktif bir mücadele yürüttüler. Öte yandan Hoa Hao Budist mezhebi (Pat Giao Hoa Hao) ve Bink Xuyen (Lien Khu Binh Xuyen) ırmak çeteleri başlangıçta *Viet Minh*'le birlikte savaşa katılırlarken sonraları karşısına geçtiler.

Viet Minh kuvetleri, Fransızların atadıkları kukla yöneticiler ve diğer işbirlikçilere karşı suikastler, Fransızların geri hatlarına sızmalarla, Fransızların denetlediği bölgelerde kalıcı çatışma odakları oluşturduktan sonra, 1948 sonlarına doğru savunma durumundan çıktı ve birleşik saldırılara girişti. Vietnam'a 15 bin askerle çıkan Fransa, büyüyen kayıpları yüzünden yığdığı güçlerle 1954'te burada 200 bin asker bulunduruyordu. *Komünist Partisi*'nin yarım milyon üyesini temsil eden 211 delegenin katıldığı, 11-19 Şubat 1951'deki kongresinde Partinin adının *Dang Lao Dong Viet Nam* (Vietnam İşçi Partisi -VİP) olarak değiştirilmesine karar verildi. 3 Mart'ta ise *Viet Minh* kendisini resmen feshederek *Lien Viet*'le bütünleşti. Ulusal kurtuluş cephesi *Lien Viet* adıyla tek bir örgüt haline geldiyse de, *Viet Minh* olarak anılmaya devam etti.*Vietnam İşçi Partisi*nin kuruluşu, ilk kez 3 Mart 1951'de *Viet Minh-Lien Viet* birleşme kongresinde açıklandı. 1953 başında *Halk Ordusu* ile Laos'un kurtuluşu için mücadele veren *Pathet Lao* arasında temas sağlandı.

Dien Bien Phu

Komünizmin güneye ulaşmasını engelleyen "İkinci Verdün" olarak ilan ettikleri Na San'dan çekilmek zorunda kalan Fransızlar, 21 Kasım 1953'te Dien Bien Fu vadisine yerleşmek ve yeni bir "direniş merkezi" kurmak için harekete geçtiler. Harekatı boşa çıkarmak amacıyla *Vietnam İşçi Partisi* Kuzey Vietnam'ın tümüyle denetim altına alınmasını hedefleyen bir kış-ilkbahar seferi başlattı. Köylü kitlelerinin seferber edilmesine dayanan harekat için yoğun bir eğitimden geçirilen parti ve ordu kadrolarının propaganda ve örgütlenme faaliyetleri, sistemli bir kira indirimi ve toprak dağıtımına dayanan toprak reformu kanunu ile bütünleşince, gereksinilen insan gücü ve coşku kısa sürede sağlandı. 12 Aralık 1953'de Lai Chau kurtarıldı. On gün, on gece süren çarpışmalarla, Lai Chau eyaletinin tümü ele geçirildi. 22 Aralık'tan 26 Ocak'a kadar *Pathet Lao* güçleriyle Muong Thanh'da bir Fransız alayını yok ettiler. Ardından Phon Saly kurtarılarak Luang Prabang önlerine gelindi. Kızıl Irmak Deltasındaki diğer Fransız birlikleri de yukarı Laos'a yığılmak zorunda kalındı.

Son darbeyi vurmaya hazırlanan Vietnamlılar, insan üstü bir çabayla Dien Bien Phu'nun savunma düzenini aşma koşullarını oluşturuyorlardı. Saldırı 13 Mart 1945 günü başladı. 13 Mart gecesi Tuan Giao'dan Dien Bien Phu'ya giden yola hakim bir durumda bulunan Hin Lan savunma merkezi yok edildi. 14 Mart gecesi Lai Chau'dan Dien Bien Phu'ya giden yolu denetleyen Doc Lap savunma merkezi ele geçirildi. Ban Keo karakolu tecrit edildi. Kuşatma 17 Mart'ta tüm garnizonun teslim olması ve kuzeydeki alt istihkamın Vietnamlıların eline geçmesiyle sonuçlandı. 7 Mayıs öğleden sonra, doğudan ve batıdan olmak üzere Muong Thanh'daki merkez karargahına saldırıya geçildi. 17.30'da Dien Bien Phu komutanı General de Cartries ve karargah subayları teslim alındı. Dien Bien Phu düşmüştü. 16.200 Fransız askeri 1 general, 16 albay, 1749 subay ve assubay savaş dışı bırakıldı. 62 uçak düşürüldü ya da tahrip edildi. Fransızların 30 bin paraşütüyle birlikte tüm silah ve malzemeleri Vietnamlıların eline geçti.

Cenevre

18 Şubat 1954'te Berlin'de toplanan Dörtler Konferansı (Sovyetler Birliği, ABD, İngiltere ve Fransa) Kore ve Çin Hindi savaşlarının yarattığı uluslararası gerginliğe çözüm bulmak üzere 26 Nisan 1954'te Cenevre'de bir konferans toplamayı kararlaştırdı. Konferansa, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti, Kamboçya, Laos, Çin Halk Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği, ABD, İngiltere, Fransa ve Bao Dai'nin "Vietnam Devleti" katılıyorlardı. ABD ve Bao Dai'nin "Vietnam Devleti" dışında tüm tarafların imzaladığı Cenevre Anlaşması daha sonra dünyanın gözleri önünde çiğnenecek şu üç temel maddeyi içeriyordu: 1) Güney ve Kuzey Vietnam'ın 17. paralel boyunca birbirlerinden ayrılması geçiciydi; 2) İki yıl içinde ülkenin birleşmesini sağlamak amacıyla seçimler yapılacaktı; 3) Bu arada iki bölgeden hiç biri, ne uluslararası bir ittifak yapacak, ne de dışardan askerî yardım alacaktı. ABD ve "Vietnam Devleti" ise "Bu bölünme teorik olarak geçiciyse de, Almanya, Avusturya ve Kore'dekiyle aynı sonucu yaratacaktır..." gerekçesiyle anlaşmayı imzalamadılar.

Cenevre Anlaşmasından Sonra

Cenevre Konferansının sonuçlanmasından bir ay sonra ABD, İngiltere, Avusturalya, Yeni Zelanda ve Fransa, Pakistan, Tayland ve Filipinler'in katıldığı, *SEATO*'nun (Güney Asya İttifak Örgütü) kuruldu. Amerikalılar, Haziran 1954'de Fransızlara, Diem'in Bao Dai'nin başbakanlığına getirilmesini kabul ettirdiler. Diem güçlü bir propaganda rüzgarıyla "reformcu", "milliyetçi" ve "anti-komünist" bir lider olarak şişirildi. Diem, desteğini almaya yönelebileceği kesimlerin birincisi olan Mekong Deltasındaki büyük toprak sahiplerine, köylülere dağıtılmış olan topraklarını zorla iade etti. İkinci olarak, ABD ve Diem hükümeti 880 bin katoliğin güneye göç etmesini sağladılar. 23 Ekim 1955'te düzenlediği hileli bir referandumla Bao Dai'yi başkanlıktan indirip yerine geçtikten sonra kardeşleri ve karısının ailesine dayandırdığı hanedanıyla bir polis devleti kuran Diem, acımasız bir baskıya girişti.

Kuzey Vietnam'da ise 5-10 Eylül 1955'te toplanan Ulusal Kongre'de ***Vietnam Anavatan Cephesi*** kuruldu. ***Anavatan Cephesi, Vietnam İşçi Partisi*** dışında, ***Vietnam Demokrat Partisi, Vietnam Sosyalist Partisi, Vietnam Birleşik Budist Derneği, Yurtsever ve Barışsever Katolikler Ulusal Birlik Komitesi, Sanayiciler ve Tüccarlar Federasyonu, Vietnam-Fransız Dostluk Derneği*** gibi oldukça farklı politik-toplumsal grupları içine alıyordu. Ama ***Vietnam İşçi Partisi***'nin hegemonyası tartışılmaz bir gerçekti.

1954'te başlatılan toprak reformu 1956'ya kadar oldukça hızlı bir biçimde uygulandı. 810 bin hektar toprağın 2 milyon köylü arasında bölüşülmesi büyük toprak sahiplerinin bir sınıf olarak tasfiyesini sağladı. Ancak, küçük ölçekli toprak mülkiyetinin tarımsal üretimdeki sınırlayıcı etkisini gidermek üzere girişilen kollektifleştirme kampanyası, küçük köylülerin yoğun tepkisini doğurdu. Kasım 1956'da, Ho Chi Minh'in doğduğu Nghe An'da meydana gelen ayaklanma, bu tepkilerin en güçlüsü oldu. Hükümet kollektifleştirmeye ilişkin kararları yumuşatmak zorunda kaldı.

Diem'in Güney'de kurduğu diktatörlük rejiminin uyguladığı terör karşısında ilk muhalefet hareketleri kendisini Diem'in yerel görevlilerine karşı silahlı saldırılar biçiminde gösterdi. Eylemlerin çok büyük bir bölümünü Kaoday, Hoa Hao ve Binh Xuyen mezheplerine bağlı gruplar gerçekleştiriyordu. Kırsal alanlarda yoğunlaşan gerilla saldırıları karşısında 1959'da Diem'in kardeşi Nhu'ya bağlı olarak kurulmaya başlanan "köy kent"ler dikenli tellerle çevrilerek politik ve askerî bakımdan "zaptedilemez" hale getirildi. "Köy kent"lerde uygulanan "Zorunlu çalışma" sistemi ile yeni tarzda bir kölecilik uygulanmaya çalışıldı.

Diem'in Güney'in her yanında giriştiği yoğun saldırı, ***Vietnam İşçi Partisi***'nin güneydeki üyelerinin üçte-ikisini iki-üç yıl içinde yitirmesine neden olmuştu. ***Vietnam İşçi Partisi***, Güney'in kurtuluşunun silahlı mücadelenin başarısına bağlı olduğu, bunun ise ancak halkla parti arasında tam bir anlaşma sağlanmasıyla söz konusu olabileceği kanısındaydı. Bu nedenle, partinin Güney'deki üyeleri için 1954-59 dönemi silahlı mücadeleyi öngören bir hazırlık dönemi olarak yaşandı. Ama bu "hazırlık", Güney'deki partinin giderek küçülmesine de yol açtı.

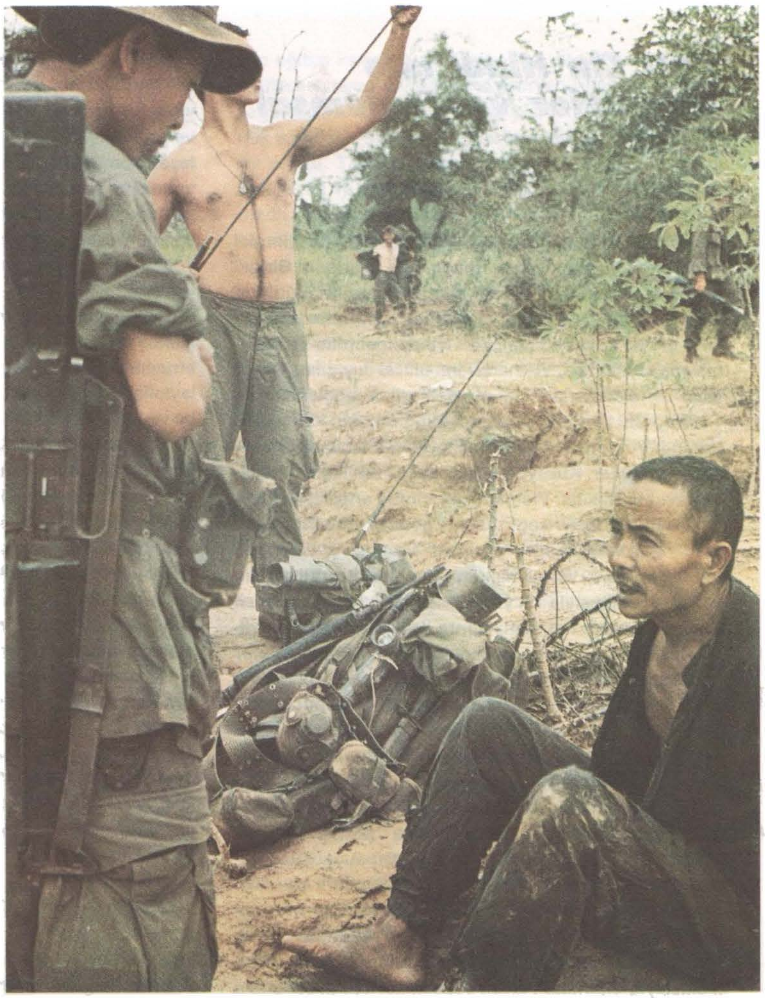
Güney'de Devrim

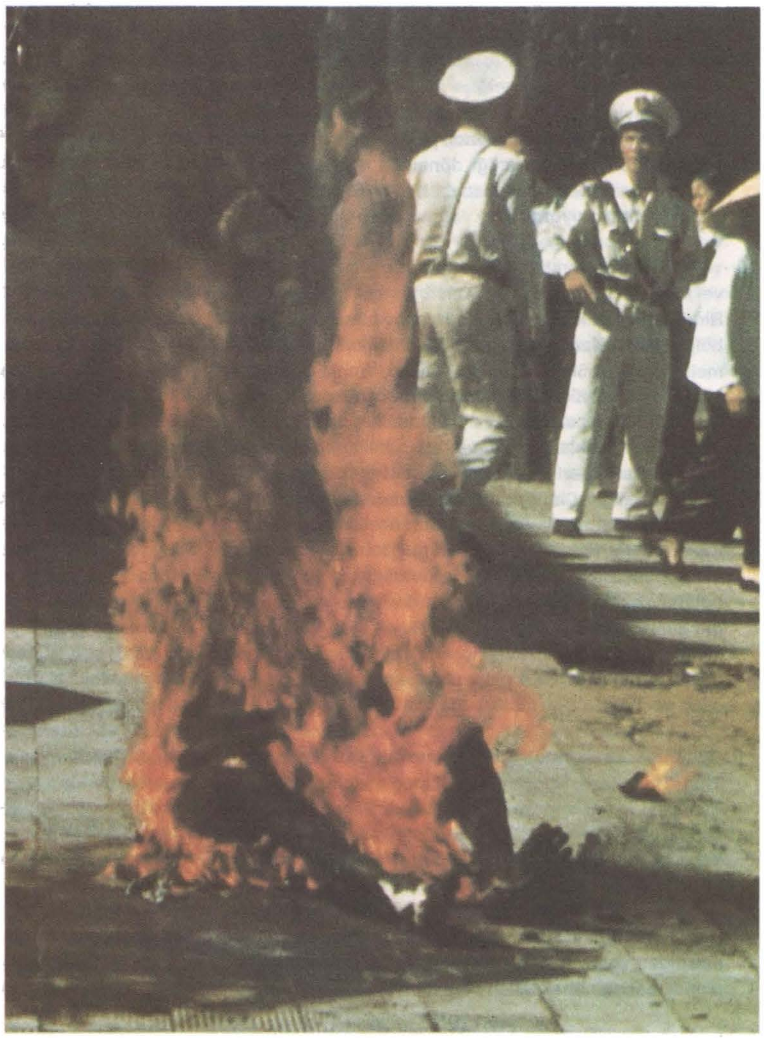
Güney Vietnam Devrimi, 17 Ocak 1960'da Ben Tre eyaletindeki kitlesel bir ayaklanmayla "resmen" başladı. Güneydeki tüm eyaletlerde silahlı eylemler sayısal olarak arttı. Komünist olmayan muhalefet güçleri de etkinliklerine hız verdiler. 11 Kasım 1960'da girişilen ve başarısızlığa uğrayan darbe girişimiyle Diem daha vahşi bir bastırma ve "tasfiye" hareketine yöneldi. Ancak artık direniş kök salmaya başlamıştı. 20 Aralık 1960'da toplanan "Faşist Ngo Dinh Diem rejimine karşı mücadele eden güçlerin" temsilcileri ***Mat Tran Dan Toc Giai Phong Mien Nam Viet Nam Kuc***'u (Güney Vietnam'ın Kurtuluşu için Ulusal Cephe) kurdular. Komünistler ***Ulusal Cephe***'de doğrudan partileriyle yer almayıp, ***Barış Komitesi***, ya da ***Gençlik Örgütleri*** gibi kitlesel örgütlerdeki unsurları aracılığıyla bulunuyor olmalarına karşın en büyük gücü ellerinde tutuyorlardı. Cephede komünistler dışında Kaoday ve Hoa Hao mezheplerinin

37 Vietnam Devrimi

Viet Minh'in askerî stratejisini şekillendiren ilkeler içinde, en önemlisi, Mao Zedong'un "suda balık gibi olmalısınız" çağrısıydı. VKP Genel Sekreteri Truong Chinh 1968'de "halk sudur, bizim ordularımız da içindeki balık" demişti. Üstteki Çin gravürü bu ilkenin gerillalara sağladığı avantajları çarpıcı bir görsel dille temsil ediyor. Kendi doğal çevrelerinde savaşan gerillalar bütün bir hayat içersinde geliştirmiş oldukları bütün becerileri seferber ederken, emperyalist güçler doğal çevreyi bile bir hasım olarak görmek durumunda kalıyorlardı. Kuşkusuz "suda balık gibi olmak" yalnızca savaşın maddî koşullarına ilişkin bir ilke değildi. Doğal çevre ile aradaki bu kopukluk, emperyalist askerlerin geçmişlerinden, alışmış oldukları bütün değerlerden de kopmasıyla birarada yaşanıyordu. Aynı şey, kendi geleneksel kültürlerinde hiçbir yeri olmayan emperyalistlerle kendi komşularına karşı ittifak yapan yerli güçler için de geçerliydi. Çoğu için zaman içersinde bu adım, kişi üzerindeki bütün geleneksel denetim mekanizmalarını kaldıran, dolayısıyla her türlü zulmü mübah kılan bir adım oluyordu. Örneğin bu bakımdan güney Vietnam birliklerinin işgal ettikleri Kampuçya'da yol açtıkları yıkımla, Viet Minh'in kontrol altında tuttuğu kurtarılmış bölgelerdeki imar hareketi bu çarpıcı bir kontrast oluşturuyordu. Sağda üstte Güneyli askerler tarafından işkence ve idam edilmeyi bekleyen Kuzeyli bir tutsak. Kuşkusuz toplumsal vicdanı emperyalistlere karşı seferber etmede etkili olan yegâne faktör Viet Minh değildi. Sırtını dönmüş ya da olayı kayıtsız bir tavırla izleyen polis kadar, kendisini yakan Budist rahip karşısında geleneksel ibadet pozisyonunu benimseyen genç de, 1960'larda Vietnam toplumunu ikiye bölen ayrışmanın niteliği hakkında çarpıcı bir kanıt sunuyor.

Batı Çin Hindi'nde Devrimler ve Toplumsal Hareketler

Batı Çin Hindi'nde sömürgecilik öncesi dönem paralel ve birbirini tamamlayan iki fenomenle belirlenir: Bir zamanların muzaffer ve fanatik *Khmer* İmparatorluğu'nun alçalışı ve komşu Vietnam'ın rekabetçi yayılması. *Khmer*lerin ulusal duygusu hanedan içindeki entrika ve çatışmalarla zayıflarken, Vietnamlıların ulusal duyguları, Çin'in istila tehdidi karşısında günden güne güçleniyordu. 1427'de Chi Lang'da le Loi'nın Ming orduları karşısında kazandığı zaferden sonra Çinliler Vietnam'ı ilhak etmekten vazgeçtiler. Kuzeyden gelebilecek tehlikenin böylece savuşturulması, Vietnamlıları, nüfus artışının da zorlamasıyla büyük bir açgözlülükle güneye yöneltti. "Nam Tien" ("güneye doğru yürüyüş") adını verdikleri bu tedrici yayılma, Vietnamlıların önce başkent Vijaya'nın 1471'de alınmasıyla 19. yüzyıl başında ortadan kalkacak Champa Krallığı'nın, daha sonra da iktidarın ele geçirilmesini hedefleyen iç mücadelelerden bezmiş *Khmer* İmparatorluğu'nu çok da ciddi bir direnişle karşılaşmaksızın kemirmesiyle komşularının aleyhine sonuçlanmış oldu. *Khmer* İmparatorluğu kendini Vietnam ve Tayland'ın pençelerinden geçici olarak korumak iddiasındaki Fransa'nın müdahalesine kadar, 18. ve 19. yüzyıl boyunca önemli ölçüde toprak kaybetti. Vietnam halkının bu uzun yürüyüşü, yenilmezliği ve "çöküş" halindeki komşu halklar karşısındaki üstünlüğü duygusunu geliştirdi. Sömürgecilik öncesi Laos ise, kendini ulus ilan etmek isteyen Devletler arasındaki rekabet ve sınıf çelişkilerinin altında ezilmişti. Laoslular arasındaki dayanışma kendini, II. Dünya Savaşı'na kadar bir klan dayanışmasıyla sınırladı. Ancak Fransa'nın himayesi altına girdikten sonra Laoslular, bir Ulus olarak varoluşlarının ve en azından sömürgeci güçlerden bağımsızlıklarını kazanma mücadelesine atılma gerekliliğinin bilincine vardılar.

Dolayısıyla sömürgecilik öncesi Çin Hindi'nde sadece, Vietnam halkı, ulusal planda pekişmiş ve Fransa'nın yarımadaya müdahale ettiği dönemde aynı kadere ve aynı Ulusa ait olma duygusuyla bağlandığı bir direniş gücünü oluşturuyordu.

19. yüzyılın sonunda Fransa bölgeye iyice yerleşti ve farklı statülerdeki toprakları biraraya getiren "Çin Hindi Birliği"'ni kurdu: Bir sömürge, üç himaye altındaki bölge (Laos, Kampuçya, Annam-Tonkin) ve bir sözleşmeli (kiralık) bölge (Kouang Tchéou Wan). Çok kısa sürede Fransız yöneticiler komşuları Laoslular ve *Khmer*lere göre daha çalışkan ve uysal olduklarına karar verdikleri "Annamlılar"dan yana tercih kullanarak, onları Birliğin idari işlerinde görevlendirdiler. Böylece Vietnamlıların diğer Çin Hindi halkları üzerindeki egemenliğini kurumlaştırdılar. Bu politikanın özellikle de *Khmer Komünist Partisi* örneğinde olduğu gibi ağır sonuçları oldu. Fransızların Çin Hindi'ndeki varlığı sayısız siyasal bölünmelerden ötürü etkinliği sınırlansa da milliyetçiliğin güçlenmesinde bir katalizör rolü oynadı. Vietnamın sömürgeci politikalara karşı tepkisi hızla gelişirken, Kampuçya ve Laos'da bu tepki ancak zaman zaman ortaya çıktı ve önemsiz kaldı.

Vietnam'da ilk önce direniş hareketini başlatan Ton That Thuyet ve Nguyen van Tuong naibleri 1884'de Himayeyi kabul etmeye zorlandılar ve sonra tahtta bir çocuk olan Ham Nghi'yi geçirdikten sonra Fransa'ya karşı isyan ettiler. Thuyet ve Ham Nghi halkın bütün tabakalarına direniş çağrısı yaptılar. "Bilgeler Ayaklanması"'nı izleyen halk direnişi sömürgeci güçlerin İmparator Ham Nghi'yi tutuklayıp Cezayir'e sürgüne göndermesinden sonra 3 yıl daha sürdüyse de, ancak siyasal planda batıdan ithal edilen yeni ideolojilerin ortaya çıkmasıyla yeniden canlandı. Fransız çıkarlarına bağlı ulusal burjuvazinin ve bunun doğal sonucu işçi sınıfının ve şehir proletaryasının gelişimi toplumsal ajitasyonu ve proletaryanın, gittikçe daha da kökleşen ve otoriterleşen sömürgeci iktidar karşısındaki gücünün bilincine varmasını kamçıladı. Ancak sendikalaşma geleneğinin yokluğu proletaryayı silahsız ve çaresiz bırakıyordu. İşçi sınıfının protestosu esas olarak madenler ve plantasyonlardan firarlar olarak tezahür etti.

Kampuçya'da 19. yüzyılın sonundan itibaren sessiz kalmış toplumsal muhalefet, plantasyonlarda çalışan Vietnamlılar tarafından omuzlandı. Daha öncesinin *Khmer* isyanları, 1864-66'da Achar Sua, 1865-67'de Pou Kombo ve 1876-77'de Prens Si Votha'nınkiler gibi anti-Fransız ve açıkça milliyetçi bir karakter taşıyordu. Esas olarak *Khmer* Budizminin modernist branşı olan Thommakoy düzenine bağlı Budist keşişler tarafından yönetilen bu hareketlerde, din, temel bir rol oynadı. Fransız birlikleri tarafından acımasızca bastırılan bu ayaklanmalar, milliyetçi-komünistlerin önderliğine geçene kadar örtük bir muhalefet biçimi altında sürdü. Laos'da 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başındaki direniş, birçok dağlı kavmin ayaklanmasıyla esas olarak etnik bir karakter taşıdı. (1901'den 1910'a kadar Kha'ların, 1919'dan 1921'e kadar Hmongların vb. ayaklanmaları) Kampuçya'da olduğu gibi direniş batılı ideolojilerin etkisiyle gelişti. Nüfus azlığı nedeniyle sömürgeciler tarafından Vinh ve Ha Tınh bölgelerindeki Vietnamlıların Laos'a gönderilmesinden sonra işçi hareketi gelişme eğilimi gösterdi. '30'lu ve '40'lı yıllarının devrimci dalgasının esas taşıyıcısı bunlar oldular.

1930'da *Çin Hindi Komünist Partisi*'nin *(ÇHKP)* kurulmasıyla, yarımadanın tarihi için bir dönüm noktası başladı. *FKP* ve *SBKP*'den de etkilenen Ho ve arkadaşları, Vietnam bağlamında çok daha kolay uygulanabilir buldukları Çin Devrimi'nin çizgisini benimsedi. *ÇHKP*'nin kuruluşuyla birlikte ayaklanmalar hızla gelişti ve köylü ayaklanmaları "Nghe Tinh Sovyeti"'nin kurulmasına yol açtı. Köylüler "Sovyetler" biçiminde örgütlendiler ve Fransız birliklerince ezilmeden önce toprağı aralarında paylaştılar. Bu Sovyet teşebbüsü proletarya ve köylülük arasında bir eylem birliği yaratma iradesini ortaya koyarak, civardaki iki büyük şehirdeki işçi grevleriyle dayanışma amacıyla gündeme geldi. 1933'den 1941'e kadar bölünmeler yaşayan *ÇHKP*, işçi sınıfının bilinçlendirilmesine yöneldi ve işçi hareketi bu dönemde önemli kazanımlar elde etti. Bununla birlikte *ÇHKP*'nin üyeleri daha ziyade toprak ağalarının zulmü altındaki köylülerden oluşuyordu.

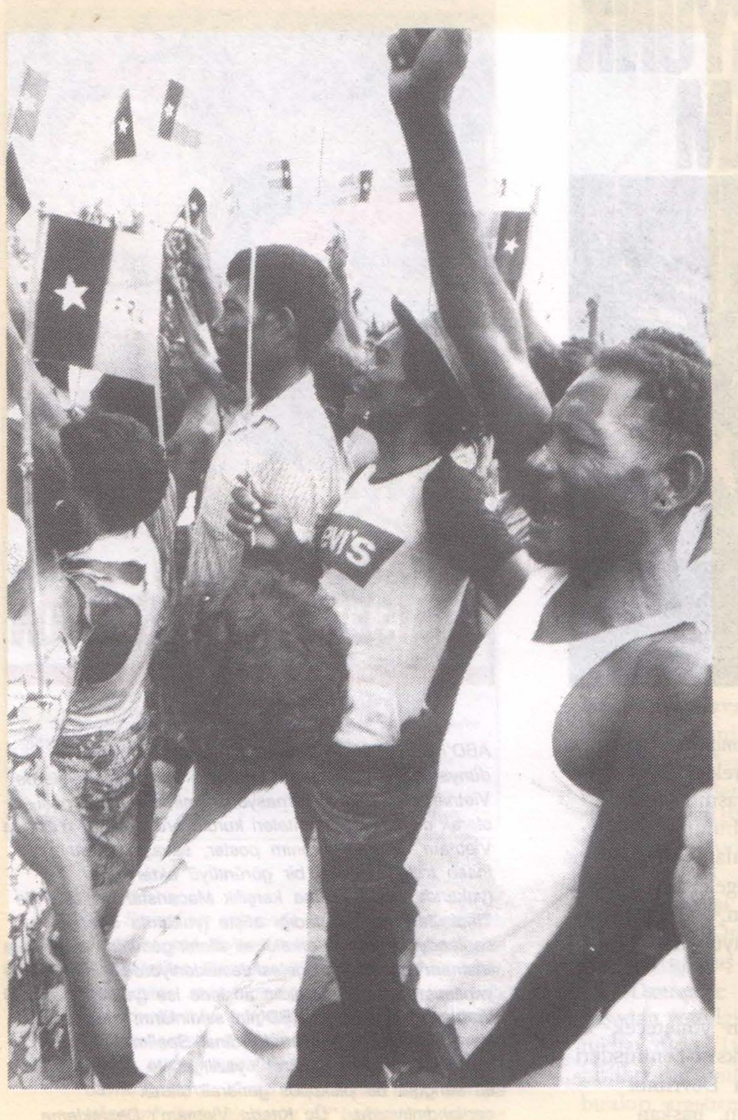
Bu dönemde, Kampuçyalı ve Vietnamlı komünistler arasındaki ilişkiler oldukça zayıftı. Vietnamlıların siyasal eylemin esas gücünü oluşturduğu plantasyonlar dışında, *Khmer*ler yavaş yavaş devrimci eyleme yöneldiler. Ancak komünistlerin faaliyetleri '40'lı yıllara kadar yasadışı propaganda (afişleme, bildiri dağıtımı, vb..) ile sınırlı kaldı. Milliyetçi ve toplumsal mücadeleyi devralması için saf *Khmer* bir seçkinler grubunun oluşması birkaç yıl aldı.

Vietnam Devrimi *Vietnam Demokratik Cumhuriyeti*'nin (VDC) kurulmasıyla kurumlaşmış oldu ve kuzeydeki komünist iktidar Ho'nun programının bir bölümünü uygulamaya koydu. *Viet Minh* 1953'de Çin'den esinlenerek radikal bir tarım reformu uygulamaya başladı. (Vietnam'da toprağın yüzde 98.7'si sahiplerince ekilirken, bu oran Çin'de sadece yüzde 10'du.) Özellikle Truong Chinh gibi Çin yanlısı Vietnamlı yöneticilerin baskısı altında Çin'in politika ve uygulamaları kopye edildi. Bu reformun aşırılıkları VDC'nin politikasına muhalif ilk toplumsal muhalefeti doğurdu. Parti, ordu, hükümet üyeleri ve ailelerine tanınan imtiyazlar karşısında, köylüler, Kasım 1956'de Nghe An bölgesinde ayaklandılar. Binlercesi ya öldürüldü ya da sürgün edildi. 1945'den beri ilk kez komünist rejim, Fransız sömürgeciliğinin değil, devrimci iktidarın kurbanı olmuş masum köylülerin öldürülmesinin yarattığı öfke nedeniyle kendisini halktan yalıtılmış buldu. Bu köylü ayaklanmasının kanla bastırıldığı dönemde, Hanoi'de gene Çin'den ödünç alınan ve Vietnamlı entelektüellerin yönettiği "Yüz Çiçek" kampanyası yürütülüyordu. Yurtseverlik duygularıyla kuzeyde yaşamayı seçmiş entelektüeller, rejimin eserleri üzerindeki sansür uygulamalarına her geçen gün daha zor katlanabiliyor ve ifade özgürlüğü talep ediyorlardı. Parti ve rejime yöneltilen eleştirilerin şiddeti karşısında Parti çok sayıda entelektüeli eğitim kamplarına gönderdi. Vietnam Devrimi bundan böyle 10 yıldan fazla bir süredir sömürgeciliğe karşı mücadeleyi desteklemiş bir halkın özlemleriyle açık bir çatışma dönemine giriyordu.

Hanoi'de iktidara yerleştikten sonra, komünistler ideolojilerini yarımadanın geri kalan kısmına yaymaya çalıştılar. Kampuçya'da *Viet Minh* birlikleri bir çok bölgede *Khmer*leri kendi davalarına kazanmayı denediler. 1946'dan 1954'e kadar Fransa'da *Komünist Parti* ile ilişkide olan *Khmer*li seçkinler Marksist ideolojiyle tanıştılar. Gelecekteki *Khmer Komünist Partisi*'nin yöneticileri eğitimlerini Paris'te gördüler. Paris'de Vietnamlılar karşısında şiddetli bir milliyetçilik duygusuyla yanıp tutuşan bir radikal grup oluştu. Bu grup *Khmer* komünizminin Vietnam etkisinden kopuşta önemli bir rol oynadı. Krallığın 1953'de bağımsızlığını kazandığı dönemden önce toplumsal ajitasyonun yüksek olmasına karşın 1968'e kadar süren 15 yıl boyunca görelı sakinlik hüküm sürdü. *Khmer Komünist Partisi* bu sakin dönemden örgütlenmesini güçlendirmek için yararlandı. 1967'deki Samlaut köylü ayaklanması ilk kıvılcım oldu. Ülkenin bir çok yerinde ortaya çıkan direniş grupları Prens Sihanuk'un Mart 1970'de düşmesini sağladılar. Halk hareketinin gücü karşısında Sihanuk çareyi Vietnamlı komünistlerle ilişki kurmakta buldu ve Vietnamlılar kendilerine Güney Vietnam'a karşı askerî harekâtlar düzenlemeyi olanaklı kılması gerekçesiyle Kampuçya'ya girdiler. Ancak Vietnamlıların ülkeye girmesi çok daha güçlü bir milliyetçilik dalgasının gelişmesine yol açtı. Mart 1970 darbesini gerçekleştirenler meşruiyetlerini Vietnamlıların ülkeden kovulması ve Kampuçya'nın egemenliğinin kurulması taleplerine dayandırdılar. Kampuçya'daki komünist hareket bir kaç bölgeyle sınırlı kalmışken ve *Komünist Parti* illegaliteye mahkûm edilmişken, Amerikan uçaklarının sivil halkı bombalaması, rüşvet ve suistimallerin yaygınlaşması vb., köylüleri Prens Sihanuk'u *Kızıl Khmerler* diye adlandırdığı gerillalara yaklaştırdı. Köylüler komünistleri her geçen gün halka daha düşman hale gelen ve yalnız kalan bir rejim karşısında bir güvence, çürümeye karşı mücadelenin ve iktidarı kendi ellerine almanın bir aracı olarak görmeye başladılar. Devrimci grupların bazı bölgelerde uyguladıkları katı yöntemlere rağmen, 17 Nisan 1975'deki zafer hem köylüler ve hem de savaştan ve varolan rejimin çürümüşlüğü ve iç çatışmalarından bıkmış şehir halkı tarafından coşkuyla karşılandı. Ancak çok kısa bir müddet sonra *Kızıl Khmerler* önceki söylemlerinin iki ucu keskin bir kılıç olduğunu göstereceklerdi.

Laos'da milliyetçi direniş hareketleri bölünmüş durumdaydı ve 1945'den itibaren hükümetler birbirini izliyordu. Birlikleri ünlü "kızıl prens" Souphannouvong tarafından 1946'dan beri yönetilen "Lao İssara" (Laos halkının egemenliği) hareketi her zaman Vietnamlı komünistlerle geniş ilişkiler kurmuştu ve onlardan hiç de ihmal edilmeyecek bir lojistik destek bulmuştu. (Bir çok başka Laoslu komünist gibi Souphannouvong da bir Vietnamlı ile evlendi.) *ÇHKP*'nin dağılmasına rağmen, *Khmer*, Laos ve Vietnam direniş hareketleri Mart 1951'de Fransız sömürgeciliğine karşı güçlerini koordine edebilmek için birleştiler. 1954'den sonra Amerikalıların müdahalesi ve yönetici sınıflara yardımı, bundan hiç bir pay almayan halkın hoşnutsuzluğunu artırdı. Laos'da uzayıp giden savaşa son vermek amacıyla Aralık 1975'de Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin ilanına kadar, Laos halkının tamamı Laos komünistlerine tam destek verdi.

37 Vietnam Devrimi

Portekiz Sömürgesi Doğu Timor adasının bağımsızlığı için mücadele eden Fretilin'i destekleyen Timor halkı, farklı bir zamanda ve farklı bir mekanda olsa da "kendi kaderini tayin" için döğüşmüş ve zaferi elde etmiş olan Çin Hindi halklarının mirasından birşeyleri içeriyor.

Laos'da da Devrim Hükümeti'nin uygulamaları büyük hayal kırıklıkları yaratacaktı.

Güney Vietnam'da da Ngo Dinh Diem'in 1956'dan itibaren komünistlere karşı yürüttüğü uzlaşmaz politika, komünistlere karşı yürütülen sürek avının şiddeti karşısında bölge halkında ciddi bir hoşnutsuzluk yarattı. Diem'in ateşli Katolik politikası Budistlerin de muhalefet cephesine geçmesine neden oldu. Budistler tepkilerini herkesin ortasında kendilerini yakarak dile getirdiler. Rejimin itibarını tamamen yitirmiş olmasına, Diem'in çekilmesine rağmen, *Viet Minh*'in yürüttüğü Tet 68 saldırısı halktan beklediği desteği bulamadı ve komünist birliklerin Güney Vietnam'ın birçok şehrinde yaptığı haksızlık ve zulüm, Budistlerin, ülkenin komünistlerin eline geçmesi tehlikesi karşısındaki endişelerini iyice arttırdı. Ancak 1975'e kadar ülkenin barışçıl biçimde yeniden birleştirilmesi ve zafer sonrası Güney'in bağımsızlığını kazanmasına ilişkin Kuzey Vietnamlıların ve *Güney Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi*'nin ısrarlı vaadleri, Budistlerin kuşkularını bir müddet için yatıştırmaya yetti. Budistler Kampuçyalılara oranla "kurtarıcılarını" daha az coşkuyla karşıladılar ve 30 yıl süren savaşta yıkıma uğramış ülkenin yeniden inşasında yeni rejimle işbirliği yapmada oldukça isteksiz davrandılar.

1970'den itibaren saflarındaki ılımlı unsurları temizlemiş olan *Khmer*li devrimciler 17 Ocak 1975'de her türlü örgütlü muhalefet olasılığını ortadan kaldırmak amacıyla büyük şehirlerde oturan halkı kırsal kesime dağıtma kararı aldılar. *Kızıl Khmer*lere uzun yıllardan beri devrimci mücadele içinde kendi fikirlerini aşıladıkları köylülerin denetimi altında şehirli yığınların çalışmaya gönderilmesi, karşı devrimci kalkışmalar karşısında en etkili çözüm gibi gözüktü. "Demokratik Kampuçya"da gelişen kurumlaşmış şiddet ve rejimin özellikle ekonomik politikadaki budalalıkları, devrimci iktidarı halk yığınlarından hızlı bir kopuşa mahkûm etti. Yeni rejim sadece kendilerine kolaylıklar sağlanan köylülüğün bir kesimi tarafından desteklenir oldu. Belli başlı *Khmer*li yöneticilerin milliyetçi saplantıları komşu komünist rejimlerle ilişkilerin kesilmesine neden oldu. Zaferin ilk günlerinden başlayarak Vietnamla sınır çatışmalarına giriştiler ve bu çatışma 1978'de *Kampuçya'nın Selameti İçin Ulusal Birlik Cephesi* adı altındaki Vietnamlı birliklerin Aralık 1978'da Kampuçya'yı işgal etmesiyle sonuçlandı. Vietnam birlikleri 1979'da *Kızıl Khmer*leri temiz temizlemeye başladığında, halkın arasına karışarak canını kurtarmak isteyen eski yönetici ve kadrolar Kampuçyalılar tarafından Vietnamlılara ihbar edildi ve Vietnamlılarla geniş çapta işbirliği mümkün oldu. Tayland'a yerleşen *Kızıl Khmerler*, Vietnamlıların Phnom Penh'de kurdukları iktidara karşı bir direniş hareketi örgütlemeye başladılar. Başka bir komünizm anlayışıyla yönetilen bir rejime karşı girişilen bu komünist direniş Prens Sihanuk'un ve eski başbakan Son Sann'ın "milliyetçi" denilen direniş hareketiyle birleşti. Bu birleşmeden *Kızıl Khmer*lere elverişli bir örtü sağlayan ve bir kere daha Prens Sihanuk'u kendi çıkarları için kullanma olanağı veren Demokratik Kampuçya Koalisyon Hükümeti doğdu.

Pathet Lao'nun Aralık 1975'de iktidara gelmesiyle, Laoslular devrimci ilkelerin uygulanışında daha az katı davrandılar. Bununla birlikte gene de ilkelerin sertliği halkın Laoslu komünistlere vardığı dastağın bir müddet sonra çekilmesine yol açtı. Eski askerler ve memurlar için eğitim kampları, fahişeler ve sahtekârların yeniden eğitilmesi, temel özgürlüklere getirilen kısıtlamalar, inanç özgürlüğüne saldırılar, yanlış yönetim sonucu ekonomik zorluklar, bütün bu faktörler halkın hoşnutsuzluğunu artırdı. Tayland sınırında örgütlenen silahlı direniş bölünmüş ve yeterince örgütlü olmadığından etkili olamadı. Ülke içi muhalefet *Devrimci Halk Partisi*'nin halkı her düzeyde denetlemesi nedeniyle örgütlenme olanağı bulamadı.

Irkçı addettikleri politikalar karşısında etnik gruplar ayaklandılar. Laos'un kuzeyinde Hmong dağcıları arasında gelişen ve Tayland'daki direniş hareketince desteklenen ayaklanma kolayca bastırıldı. Ülkenin geri kalan bölümünde halk pasif biçimde tepkisini dile getirdi. Köylüler sadece yaşamalarına yetecek kadar ürettiler. İşçiler, memurlar aynı şeyi yaptı, bir nevi iş yavaşlattılar. Önemli sayıda insan sürgünü tercih etti ve Tayland'daki mülteci kamplarına gittiler. 1975-1980 arasında, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ülkesini terkeden Laoslu sayısını 224 bin olarak vermekte ve ülkeden kaçarken ölenlerin ise 50 bin civarında olduğunu belirtmektedir.

Vietnam'da sosyalizmin ilk yılları 1975'ten itibaren Güney Vietnam'a ekonominin sosyalizasyonunu dayatan Kuzeyli yöneticilerin gerçekçilikten uzak politikaları nedeniyle olağanüstü zorluklarla karşılaştı. Günay halkı Hanoi tarafından aldatıldığı duygusuna kapıldı ve Güneyin özelliklerine saygılı davranmayı vaadeden Güney Vietnam Geçici Devrimci Hükümet'in ihanet ettiği kanısı pekişti. Halk Amerikalılarla işbirliği yaptığı gerekçesiyle Güneyin "cazalandırıldığını" düşünüyordu. Bazılarının deyişiyle bu "kuzeyleştirme" halkı kısa sürede aktif veya pasif bir muhalefete itti. Laos'da olduğu gibi ekonomi şehirli ve kırsal kesimde yaşayan yığınların isteksiz çalışmalarıyla zorluklar içine girdi. Amerikalılar ve hatta Çinlilerin desteklediği sabotajlar güney halkında saldırgan ve eleştirel eğilimleri güçlandirdi. 1978 Çin bunalımı ve yüzbinlerce Çinlinin Vietnamdan göç etmesi ekonomik zorlukları artırdı ve sosyalist Vietnam sonunda ekonomik iflasın eşiğine geldi. Yüzbinlerce Vietnamlının teknelerle ülkeyi terketmesi Vietnam Devrimi'nin bozgununu açığa çıkartan bir olay oldu.

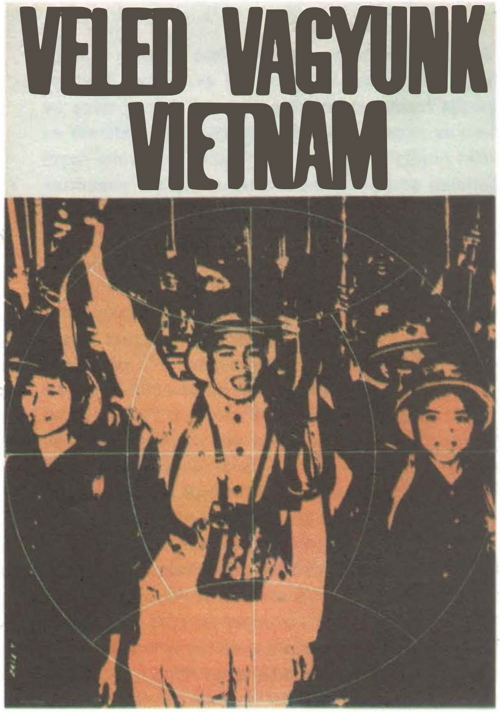
1985'den itibaren uygulamaya konan reformlar halka 10 yıldan beri kaybettiği çalışma ruhunu ve sisteme inancı yeniden yaratma yolunda bazı başarılar kazandı. Bununla birlikte 1988'de Güney'deki bazı köylerde köylülerin düzenlediği gösteriler Parti'nin özeleştirileri ve geri çekilmeleri sonuçları doğurarak halkın taleplerinin karşılanması için ne denli kararlı olduğunun kanıtı oldu.

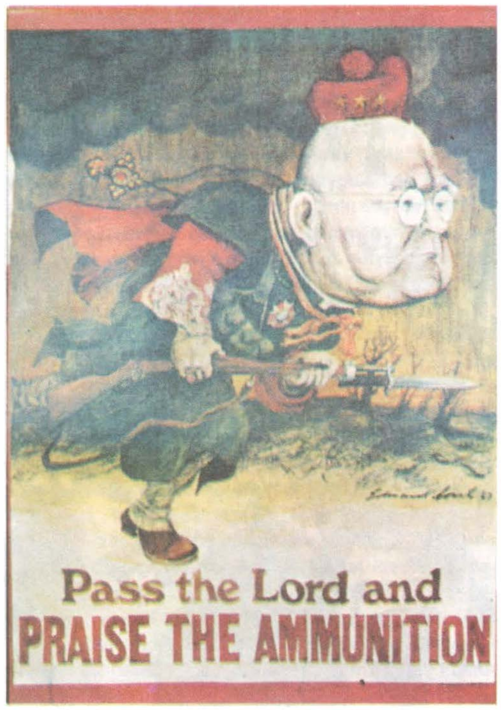
Böylece 19. yüzyılın sonundan başlayarak yarımadanın kaderini belirleyen toplumsal hareketlerde ifadesini bulan ve halkın topyekün desteğiyle muzaffer olan Devrimler, sömürgeci boyunduruk altındaki halkların bağımsızlık mücadelesinin bir parçasını oluşturduklarının bilincinde olsa bile, Marksist devrimci hareketlerin tıkanması noktasına geldi. Ancak devrimci mücadelelerde yetişmiş yöneticiler, yaşanmış iktidar deneyinden 1975'e kadar halkı harekete geçiren devrimci ideallerin uygulanması zorunluluğunun farkına vardılar.

Son yıllarda, ekonomik ve politik başarısızlıklar karşısında, halkçı politikalar uygulamak yönünde bazı adımlar atıldı. Bu özellikle Laos ve Kampuçya'da çok belirgin durumda. Komşularına göre çok daha eski ve köklü bir siyasal sisteme sahip Vietnam ise çok fazla zarar görmeden çıkabilmek için çabalasa da iç çelişkilere daha fazla gömülmüş durumda. Gelecek her şeye rağmen kısa vadede daha açık gözüküyor ve Çin Hindi yarımadası halkları kendilerine pahalıya malolan bağımsızlıklarından daha çok yararlanmayı başaracaklar gibi gözüküyor.

LIONEL VAIRON

üyeleri, dağlı toplulukların temsilcileri, Mekong Deltasındaki köylü birlikleri, *Demokrat Parti, Radikal Sosyalist Parti,* Güney Vietnam hükümetinin eski üyeleri ve Diem'in sürek avları nedeniyle yasadışı duruma düşmüş kişi ve topluluklar yer alıyordu. Gerilla Savaşının hızla yaygınlaştığı bu yıllarda henüz silahlı gruplar arasında ordu tarzında bir ilişki bulunmuyordu. Yine de *Ulusal Kurtuluş Ordusu*'nun temel kuruluşunun unsurları, sürekli savaşçılar, yerel gerillalar ve köy milisleri çekirdek halinde oluşmaya başlamış ve kurtarılan bölgelerde daha güçlü askerî örgütler haline getirilmişlerdi. 1959'da sürekli savaşçı olarak 20 bin, yerel gerilla ve köy milisi olarak 40 bin kişilik bir kuvvet oluşmuştu. Kısa sürede hızla büyüyen Cephe'nin üye sayısı 1962'ye gelindiğinde 300 bine ulaştı.

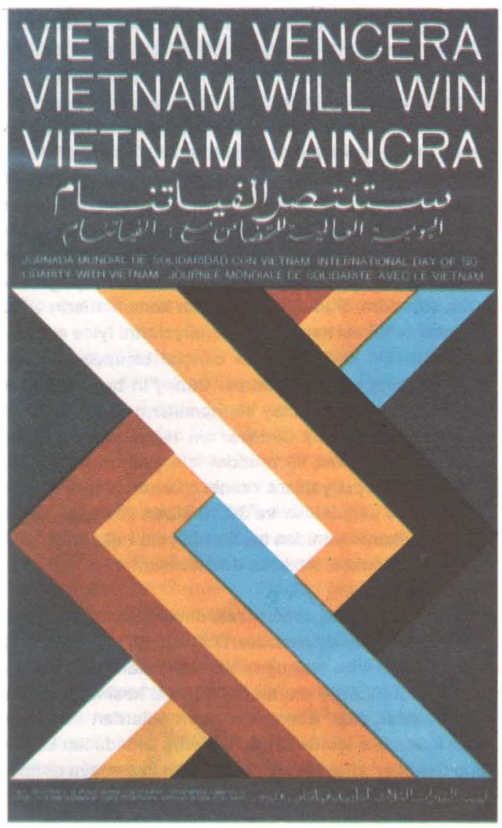
1960'da yapılan *Vietnam İşçi Partisi* 3. Kongresinde "kurtuluş hareketini yerinden yönetecek devrimci bir partinin kurulması gerektiği" ortaya çıkmıştı. "Güney Vietnam Marksist-Leninistleri Konferansı" 1 Ocak 1962'de *Dang Nhan Dan Cach Mang Viet Nam*'ın (Vietnam Devrimci Halk Partisi) kuruluşunu resmen ilan etti. Mayıs 1961'de Güney Vietnam'a gelen, başkan yardımcısı (ve geleceğin başkanı) Johnson'un da içinde bulunduğu bir Amerikan heyeti yeni bir yardım planını gündeme getirdi; Diem ordusu 600 bin kişiye çıkarılacak, *Ulusal Kurtuluş Cephesi*'ni halktan koparmak amacıyla, "köy kentleri"n adı "stratejik köycükler" olarak değiştirilip sayıları 16 bine çıkarılacak, gerillaların gizlenmesini önlemek için ormanlar ilaçlanarak yapraklar dökülecek ve sayıları 1962 yılında 14 bini bulacak olan Amerikalı "danışman"lara operasyonları bizzat yönetme yetkisi verilecekti. Ancak "yardım planı" Diem'in felaketiyle son buldu. 1963'e kadar inşaa edilebilen 8 bin stratejik köyün yüzde 80'i halk tarafından yıkılırken bir kısmı 60 kez yeniden yapılmak zorunda kalındı. 1963 sonuna gelindiğinde Güney Vietnam köylerinin üçte biri devrimci güçlerin kontrolüne girmişti. Her türden kitle hareketini "komünist tehlike" sayan Diem, Budist rahiplerin protestolarına da aynı saldırganlıkla karşılık verince tecrit olma süreci hızlandı. Diem'in artık ülkeyi yönetemeyeceği kanısına varan ABD büyükelçiliğinin denetiminde gerçekleştirilen askeri darbe Ngo Dinh Diem ve Bayan Nhu'nun öldürülmesi ile sonuçlandı Nguyen Vomthien onun yerini aldı ve Güney Vietnam'da askerî darbeler dönemi açıldı.

ABD İşgali

1963'te düzenli birliklerini kurmaya başlamış bulunan *Ulusal Kurtuluş Ordusu*nun 30 bin sürekli 80 bin yerel savaşçısı 1965'e dek, ülkenin dörtte üçünü ele geçirmiş bulunuyordu. Neredeyse tümüyle kuşatma altında bulunan Saygon'u korumak için ABD'nin kapsamlı bir harekata girişilmesi zorunlu bir hal aldı. 1965 başlarında, Başkan Lyndon Johnson, "Güney Vietnam'a asker yollayarak müdahalede bulunan Kuzey Vietnam'a kaşı *SEATO* çerçevesinde yardım isteyen Vietnam hükümetini desteklemek" amacıyla kuzeyin bombalanması ve güneye yığınak yapılmasını öngören bir kararı senatodan çıkardı. Şubat 1965'te bombardıman başladı. Mart 1965'den başlayarak yıl sonuna dek ülkedeki Amerikan askeri sayısı 180 bine çıktı. Öte yandan Güney Vietnam Ordusu hızlı bir dağılma içindeydi. Asker kaçakları çığ gibi artarken, kimi birlikler ayaklanarak *Ulusal Kurtuluş Ordusu*na katılıyorlardı. 20 Eylül 1964'te Ban Me Tuot'ta Amerikalıların eğittiği 4 bin dağlıdan 2 bin kadarı ayaklanarak tüm üssü ele geçirdiler.

Kuzey Vietnam'ın bombardımanı sürerken, güneyde hükümet yeniden değişti. Yalnızca

ABD'nin Vietnam halkına karşı başlattığı savaş dünyanın her köşesinde kınanıyor ve çeşitli ülkelerde Vietnam halkı ile enternasyonalizmin bir göstergesi olarak dayanışma komiteleri kuruluyordu. "1967 Yazında Vietnam" başlıklı anonim poster, savaşın yarattığı insan trajedilerinden bir görüntüyü aktarıyordu (yukarıda solda). Buna karşılık Macaristan'da 1967'de Tibor Zala'nın hazırladığı afişte (yukarıda ortada) canlandırılan kadınlı erkekli eli silahlı gerillalar aracılığıyla Vietnam halkının mücadelesi destekleniyordu. Yine 1967'de yapılmış olan bir Amerikan afişinde ise (yukarıda sağda) Vietnam savaşını ve ABD'nin saldırılarını destekleyen New York başpiskoposu Kardinal Spellman "Tanrıyı boşver, cephaneye şükret" yazılı afişte üç yıldızlı ve eli süngülü bir piskopos generali olarak canlandırılıyordu. "Üç Kıtada Vietnam'ı Destekleme Komitesi'nin Küba'da Vietnam'ı desteklemek ve uluslararası bir gün düzenlemek için çıkardığı afiş ise (altta) "Vietnam Kazanacak" başlığını taşıyordu.

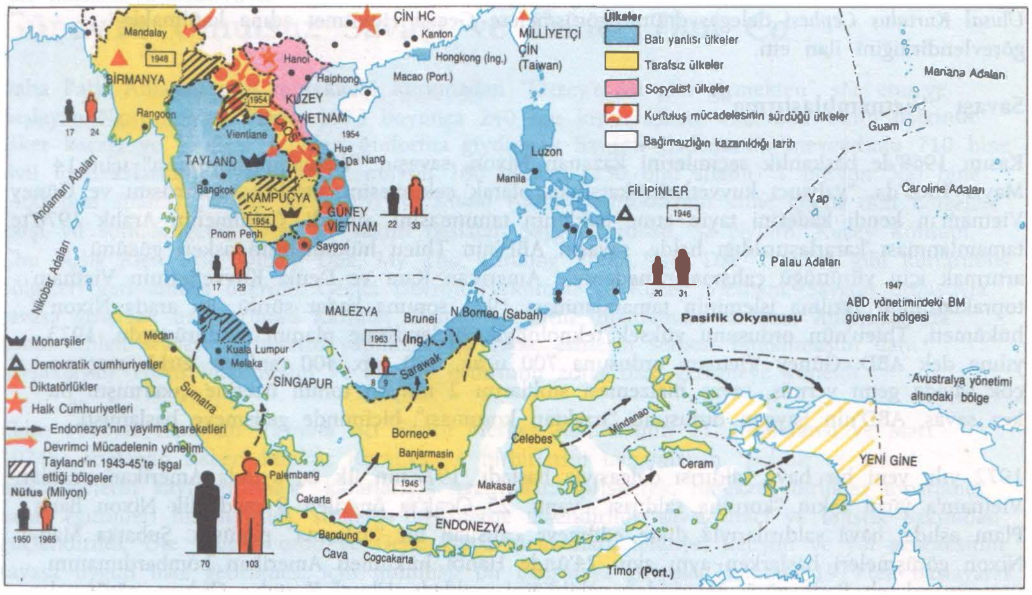

37 Vietnam Devrimi

II. Dünya Savaşı'nın ertesinde güney doğu Asya'daki devletler son derece farklı yönetim sistemlerine sahiptiler. Demokratik burjuva cumhuriyetleri, monarşiler, askerî diktatörlükler ve nihayet halk cumhuriyetleri bu bölgedeki mozayiğin parçalarını oluşturuyordu. Bu yönetimler dünyadaki güçler dengesinin etkisi altında farklı bloklar doğrultusunda davranıyorlardı. Kimisi batı, kimisi doğu Avrupa yönelimli iken, bir kısmı da bağlantısız kalmayı yeğliyordu (sağda). ABD'nin Vietnam'a açmış olduğu savaşın 1967'deki durumu ülkenin FNL denetimi altındaki kuzey bölgelerinin yoğun bir Amerikan bombardımanı altında olduğunu göstermektedir. Buna karşılık ülkenin güney bölgelerinde egemenlik sorunu henüz çözülememişti. Tartışmalı alanların en yoğun bulundukları güney bölgesinde savaş taraflar arasında bütün yoğunluğu ile sürüyordu.

1945-1965 ARASI GÜNEYDOĞU ASYA

Saygon'da oldukça garip bir biçimde yapılan "demokratik" bir seçimle iktidara gelen General Ky, Amerika'nın kuzeye düzenlediği saldırıların Çin'e kadar yayılmasını arzuluyordu.

Amerikan Hava Kuvvetleri 1965'te Kuzey Vietnam'a 20 binin üzerinde, yani günde 65 kadar bombardıman çıkışı yaparken bir yandan da Güney Vietnam halkını yanına almak için "pasifikasyon" planını yürürlüğe soktu. Stratejik köylerin adı yine değişti, bu kez "yeni yaşam köycükleri" deniliyordu. Pasifikasyon planı dahilinde kurulan "Kırsal İmar Bakanlığı"nın görevi "Devrimsel Kalkınma" olarak ifade ediliyordu ama sonuçta tüm hükümet aygıtı ve ordunun açık ve doğrudan bir biçimde Amerikan komutası altına girmesinden başka bir işe yaramadı.

1966'da savaşı "derhal" bitirmek amacıyla düzenlenen Amerikan saldırıları Amerikalıların 40 bin, Güney Ordusunun da 110 bin kayıp vermesiyle sonuçlandı. 1966 yaz sonunda güneydeki *Ulusal Kurtuluş Ordusu* Tri Thien'de yeni bir cephe açtı, yüksek yaylalardaki ABD birliklerini Plei Dzereng'e doğru çekip Sa Thay Irmağının kıyısında ağır bir bozguna uğrattı. 1966'da yaşanan yenilgiler, ABD'nin yağışsız mevsime hazırlanmak için savunma durumuna geçmesine neden oldu. 1967'de 400 bin kişiye ulaşan Amerikan ordusu (bu sayı Güney Ordusuyla birlikte bir milyonun üzerine çıkıyordu) bu kez, pasifikasyon görevini güney birliklerine bırakıp araştırma ve tahrip görevini üstlendi. Ancak önemli bir ilerleme kaydedilemedi. Bu sırada Güney Vietnam'da (yani Saygon'da) yapılan "seçimler", Thieu'nün başkanlığa, Ky'ınsa başkan yardımcılığına seçilmesiyle sonuçlandı.

Tet Saldırısı: My Lai ve Paris

Vietnam takviminin yılbaşı günü Tet tam bir halk ordusu saldırısıyla geldi. 30-31 Ocak 1968 günü, Giap'ın yaklaşık 100 bin kişilik ordusu Amerika ve Thieu-Ky kliğinin bir milyon kişiyi aşan bir kuvvetle elde tutmaya çalıştıkları Güney Vietnam'ın yaklaşık 80 yerleşim merkezine birden saldırıya geçti. Hue dışındaki hiçbir kentin birkaç günden çok elde tutulamamamasına karşın, Tet Saldırısı Vietnam halkının, *Ulusal Kurtuluş Ordusu*yla bütünleşerek ABD - Thieu ittifakının tecrit edilmesinin somut bir göstergesi oldu. Mart başlarında, 200 bin Amerikan askerinin daha Vietnam yolunu tutmuş olmasına karşın Amerikan kamuoyu artık Vietnam savaşının kazanılamayacak bir savaş olduğuna inanmıştı. Bir anda Amerika ve Avrupa'da Vietnam Savaşı aleyhinde gösteriler patlak verdi. 16 Mart 1968'de Albay William Calley'in komutasındaki bir birlik ("Charlie Kumpanyası"), "Vietkong"luların bölgede saklandıkları iddiasıyla "araştırma" için girdikleri My Lai köyünde katliama giriştiler. Çoğunluğu kadın ve çocuk olmak üzere 450 Vietnam köylüsü öldürüldü. Genç kızların çoğunun öldürülmeden önce ırzlarına geçilmişti. Yenilgilerle sarsılan Amerikan kamuoyu ilk kez bu olayla kontr-gerilla operasyonlarının gerçek anlamını kavrayabilmişti. Artık herkes savaşın karşısındaydı.

ABD, artık 1965'de olduğu gibi barış görüşmelerinin "koşulsuz" başlatılmasında ısrar edemez hale gelmişti. 31 Mart 1968'de 20. paralelin kuzeyine yapılan saldırıların durdurulduğunu açıklayan Başkan Johnson'un yürüttüğü yoğun bir diplomatik trafik, Paris görüşmelerinin başlatılmasıyla sonuçlandı. Paris görüşmeleri sürerken 7 Nisan 1968'de Başkan Jonhson, bombardıman hattını 19. paralelin gerisine taşıdığını açıkladı. 31 Ekim 1968'de ise "Demokratik Vietnam Cumhuriyeti'ne yapılan hava akımlarının durdurulacağı"nı açıkladı.

1969'un ilk aylarında, *Ulusal Kurtuluş Ordusu*'nun denetimi altındaki tüm bölgelerde seçim yapıldı ve "Güney Vietnam Halk Temsilcileri Kongresi" 7-8-9 Haziran 1969'da toplandı. Kongreye *Ulusal Kurtuluş Cephesi* temsilcileri ile, *Ulusal Kurtuluş Cephesi*'ne üye olan *VDHP, VRSP ve Köylü Kurtuluş Birliği* gibi örgütlerin temsilcileri katıldılar. 11 Haziran 1969'da açıklanan *Güney Vietnam Cumhuriyeti Geçici Devrim Hükümeti*, Paris görüşmelerini yürüten

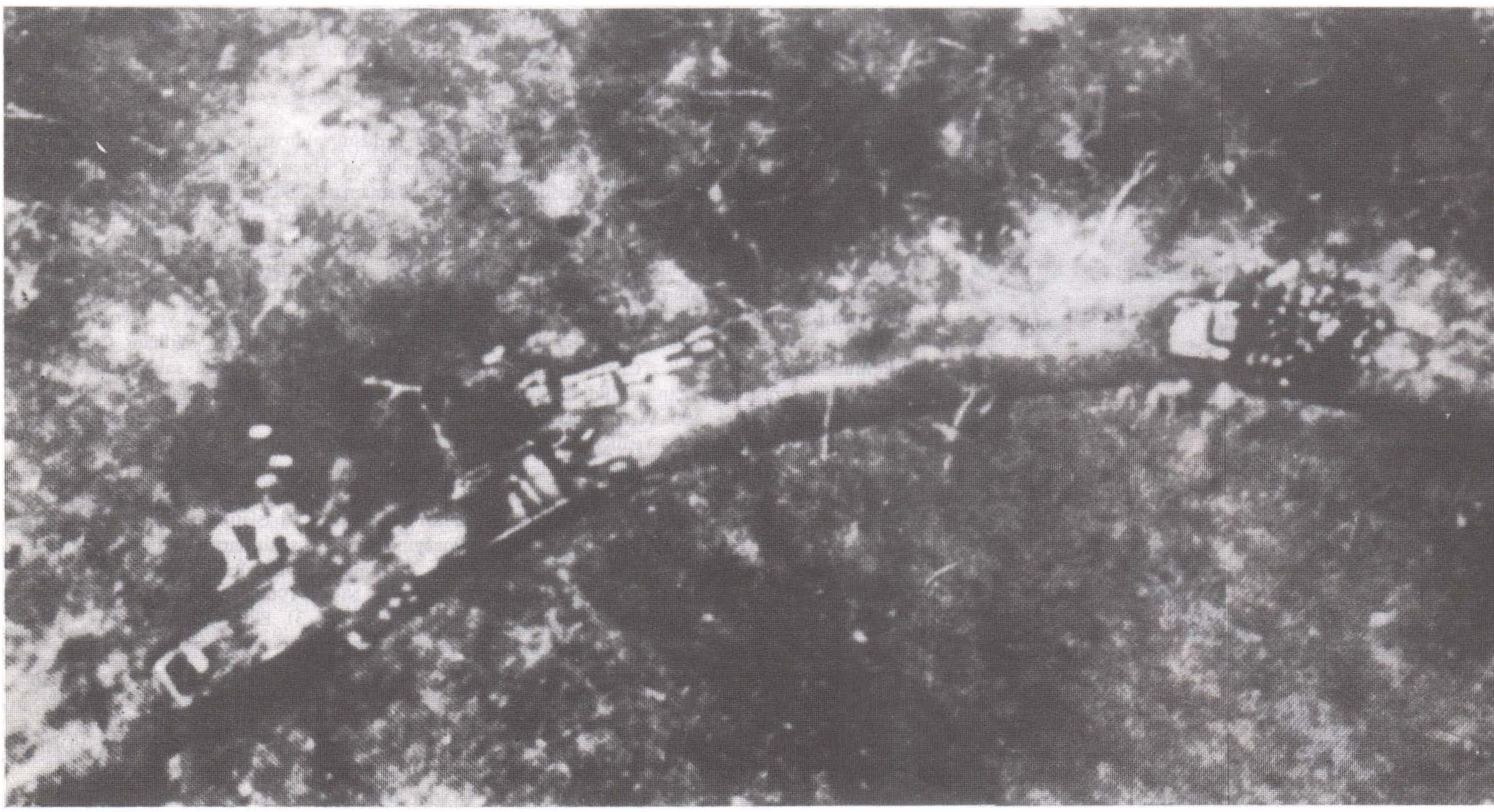
Ulusal Kurtuluş Cephesi delegasyonunu görüşmelere Geçici Hükümet adına katılmakla görevlendirdiğini ilan etti.

Savaşı "Vietnamlılaştırma"

Kasım 1968'de başkanlık seçimlerini kazanan Nixon, savaşın "Vietnamlılaştırılması" için 14 Mayıs 1969'da, "yabancı kuvvetlerin karşılıklı olarak çekilmesini, ateşkes yapılmasını ve Güney Vietnam'ın kendi kaderini tayin etme hakkının tanınmasını" önerdi. Çekilmenin Aralık 1970'te tamamlanması kararlaştırıldığı halde, savaşın ABD'nin Thieu hükümetinin askeri gücünü artırmak için yürüttüğü çalışmalar nedeniyle Amerikan Kara ve Deniz Kuvvetlerinin Vietnam topraklarından ayrılma işleminin tamamlanması 1971 sonuna kadar sürdü. Bu arada Nixon hükümeti, Thieu'nün ordusunu yüksek teknolojiyle güçlendirme planını sürdürüyordu, 1973 yılına dek ABD, Güney Vietnam ordusuna 700 uçak, 500 top, 400 tank ve zırhlı araç ve çok sayıda gemi vermiş, savaş malzemesi stoklarını 2 milyon tonun üzerine çıkarmıştı. Bu kez savaş, ABD'nin Saygon ordusunu "uzaktan koruması" biçiminde gelişmeye başlamıştı.

1972 yılı, yeni bir hava saldırısı dalgasıyla başladı. 1972'nin ilk üç ayında Amerikan uçakları Vietnam'a yüzü aşkın "koruma saldırısı" yaptı. 25 Ocak'ta önerilen 8 maddelik Nixon Barış Planı aslıda, hava saldırılarıyla dikte edilmeye çalışılan bir "uzlaşma" planıydı. Şubat'ta Mao-Nixon görüşmeleri başlarken aynı ayın 24'ünde Hanoi hükümeti Amerikan bombardımanını protesto ederek Paris görüşmelerinden çekildiğini açıkladı. *Ulusal Kurtuluş Ordusu*, görüşmeler sürerken faaliyetlerine ara vermişti. Saygon Ordusunun direncini özellikle kırsal bölgelerde iyice kırmış Quang-Tri gibi önemli merkezleri ele geçirmeye başlamıştı. Köylerde devrimci iktidarların kurulmasına hız verilmiş, Orta Yaylalar ve Mekong Deltasında halkın öz-savunma eylemleri on binlerce kişinin katıldığı bir ayaklanma dalgası biçimini almıştı. Saygon ordusundaki firar ve ayaklanmaların arkası kesilmiyordu.

6 Nisan'da yeniden başlayan ABD'nin Kuzey Vietnam'ı bombalaması Aralık 1972'ye kadar sürdü son 12 gün Hanoi'un en kalabalık kesimlerinin hedef alındığı saldırılarda toplam 40 bin ton bomba kullanıldı. Bu kez ABD bombardımanının karşısına "Batılı" dünyanın hükümetleri karşı durdular. İngiltere dışında tüm Avrupa ülkeleri ABD'den bombardımana son vermesini istedi. Amerikan Kongresine sunulan bombardımana son verilmesi önerisi ezici bir çoğunlukla kabul edildi. 15 Ocak 1973'te Demokratik Vietnam Cumhuriyeti'ne yapılan hava saldırılarına son verildi. 27 Ocak 1973'te Hanoi, Saygon, GDH ve ABD arasında imzalanan Paris Anlaşması ile ABD artık savaşın resmen dışındaydı.

Merkezden yüzlerce kilometre uzakta savaşan birliklere silah, araç-gereç, yiyecek, ilaç gibi malzemelerin ulaştırılması nasıl mümkün olabilir? Kuzey Vietnam Ordusu Komutanı Giap, İkinci Çin Hindi Savaşı sırasında Güney Vietnam'da Amerikan ve Güney Vietnam ordularına karşı savaşan gerillaları desteklemek ve onlara yardımcı birlikler yollamak için yıllardan beri kullanılan bir yolu yeniden devreye soktu. Giap için gerilla mücadelesi, savaşın kazanılabilmesi için büyük öneme sahipti, fakat zafere ulaşabilmek için düşmanınkine eşit güçte silah ve malzemeyle donanmış düzenli bir ordunun da desteğine ihtiyaç vardı ve bu desteği de ancak Kuzey Vietnam sağlayabilirdi. Kuzeydeki savaşçılar tarafından "cepheye giden yol" diye anılan ve daha sonra "Ho Chi Minh Yolu" olarak tarihe geçen bu yol, yıllar boyu silah ve afyon kaçakçıları tarafından merkezi iktidarın ya da sömürgeci yönetimin kontrolünden kaçabilmek amacıyla kullanılmıştı. Ho Chi Minh Yolu, dağlarda oturanların ve göçebe kabilelerin geleneksel yoluydu ve dağlar ve vadiler boyunca Laos sınırından geçerek Kampuçya'ya ulaşan bir doğal yollar ve patikalar dizisinden oluşuyordu. İkinci Çin Hindi Savaşı süresince onbinlerce asker, binlerce kamyon, yüzbinlerce ton silah, malzeme ve ilaç bu yollardan geçerek güneye ulaştırıldı. Amerikalıların napalm bombaları, kimyasal silahları, modern saldırı uçakları ve komando saldırıları Ho Chi Minh Yolu'nu imha etmeyi ve bu malzeme akışını durdurmayı başaramadı. Bu yolun ayakta tutulması, belki de Giap'ın en önemli stratejik başarısıydı. Yolun kullanılabilir hale getirilebilmesi için çalışmalara 1956'da başlandı. ABD'nin Kuzey Vietnam'a yönelik hava saldırılarının yoğunlaştığı ve Güney Vietnam'daki birliklerinin sayılarının artırıldığı 1964 yılına gelindiğinde, Ho Chi Minh Yolu artık tümüyle işler bir haldeydi. Hava saldırılarıyla yolu imha etmek mümkün olmayınca, Amerikan Savunma Bakanı McNamara'nın

geliştirdiği Vietnam'ı elektronik bir barikat oluşturarak ikiye bölmek ve böylece kuzeyden güneye silah ve malzeme taşınmasını engellemek planının da gerçekleştirilemez olduğu ortaya çıktı. Yolun imha edilen her bölümünün yerini kısa sürede ortaya çıkan ona paralel yeni bir yol alıyordu. Yol boyunca malzeme ve yakıt depoları, kamyonlar için yeraltı park yerleri inşa edildi, askerlerin dinlenmeleri ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaları için merkezler oluşturuldu. Ho Chi Minh Yolu, yıllar boyunca üzerinde gece gündüz hareket halinde olan binlerce insan ve araçla, tamirhaneleri, kantinleri, bombalanan yerleri tamir eden buldozerleri ile upuzun bir inşaat yeri görünümünü korudu. Makinaların giremediği yerlerde kadınlar ve erkekler, dizboyu çamura bulanarak bambu kamışları ve toprakla dolu bidonlarla yolu sağlamlaştırmak için çalışıyorlardı. Kamyonları kullanan özel olarak eğitilmiş sürücüler, bombalı saldırılar sırasında bile durmadan yollarına devam etme talimatı almışlardı. Hedef, ne olursa olsun ilerlemek ve yolu ulaşıma açık tutmaktı. Ho Chi Minh Yolu, yalnız askerlere ve kamyonlara değil, aynı zamanda ağır toplara, havan toplarına, roketatarlara hatta tanklara da geçit sağladı. Sorun yalnızca bu malzemenin güneye ulaşmasıyla bitmiyordu. Yolun ana çıkış noktalarında, sınır bölgelerinde ve Kampuçya'nın kuzeyinde Güney Vietnamlıların ve Amerikalıların imha etmeyi başaramadıkları dev yeraltı depoları oluşturuldu. Depolardan biri keşfedildiğinde, ormanların derinliklerinde yeni gizli depolar inşa ediliyordu. Bu mekanizmanın yıllar boyunca işler halde ayakta tutulabilmesi, ancak hem Kuzey hem de Güney Vietnam'da halkın kitlesel bir biçimde mobilize edilmesiyle mümkün olabilmişti. Ho Chi Minh Yolu, savaşın başlangıcından itibaren, Vietnamlı devrimciler için Kuzeyin Güneyi her türlü imkanı kullanarak desteklemekteki kararlılığını, ülkenin birliğini temsil eden bir sembol olarak ayakta kaldı.

Güney'in Umutsuz Savaşı ve İkinci *Thoi Co*

Daha Paris Anlaşmasının mürekkebi kurumadan "Kuzey'e sel gibi girmekten" söz etmeye başlayan Nguyen Van Thieu, 1973 boyunca 240 bin kişiyi askere aldı, 130 binin üzerinde asker kaçağı ve yaralıya yeniden üniforma giydirerek Saygon Ordusunun mevcudunu 710 bine sivil muhafızlarının sayısını da 1 milyon 100 binden (230 bini silahlı) 1 milyon 500 bine (400 bini silahlı) çıkardı. Ocak 1973'te *Ulusal Kurtuluş Ordusu*'nun eline geçen tüm bölgelere karşı yıl sonuda geniş çaplı bir saldırı başlatan Saygon ordusu, Sa Nyunh, Kuzey Kontum, Chu Nghe Kien Due, Quang Due, My Tho, Chuong Thien, Mui Dai, Tri Tan gibi kurtarılmış bölgeleri geri alması üzerine, Geçici Devrim Hükumeti ve Kuzey Vietnam, Saygon ordusuyla savaşa girişmek üzere *Ulusal Kurtuluş Ordusu* güçlerini toparlamak ve Paris Anlaşmasında kabul edilen serbest seçimlerin yapılması bir yana, esirlerin serbest bırakılmasını dahi savsaklayan Thieu hükümetini ve Saygon ordusunu zorla dize getirmeye yöneldi.

Ekim 1973'de toplanan *Vietnam İşçi Partisi* Merkez Komitesinin 21. Konferansı ve Mart 1974'te toplanan Askerî Merkez Komitesinin birbirlerini tamamlayan "politik ve askeri mücadelelerin kaynaştırılması" kararlarıyla hazırlıklara girişilerek, hareketli birlikler toparlandı, savaş eğitimleri hızlandırıldı, stratejik mevzilerde üslendirildi, savaş aracı ve lojistik bakımdan güçlendirildi. Öte yandan ordu ve Genç Öncü elemanları, nakliye, iletişim ve yol şebekesinin savaşa uygun hale getirilmesi için hummalı bir çalışmaya giriştiler.Temmuz 1974'ten başlayarak artık *Vietnam Halk Ordusu (VHO)* adını almış bulunan *Ulusal Kurtuluş Ordusu* yaygın bir biçimde küçük çaplı muharebelere girişmeye başladı. Saygon ordusu pasifize edilmiş ve bütün bölgelerde gerilemeye başlamıştı. 1972-73 yılında 1.614 milyon dolar olan yardım 1973-74 yılında 1.026 milyon dolara, 1974-75 yılında ise 700 milyon dolara düşmüştü. Thieu ordusuna "yoksul savaşı"na dönme çağrısı yapmak zorunda kalmıştı. Atış gücü yüzde 60 oranında düşen, uçak, taşıt ve yakıt yetersizliğinden hareket kabiliyeti yüzde 50 azalan Saygon ordusunun direnci büyük ölçüde zayıflamıştı. Aralık 1974'te Phuoc Long ilini ele geçiren halk ordusu, Tri Thien'den Mekong'a kadar tüm mevzileri birbirine bağlamış durumdaydı. Artık Saygon Ordusu, kurtarılan bölgeleri ele geçirebilmek için büyük çaplı kuşatma hreketlerine girişebilecek durumda değildi. ABD ise Phuoc Long ilinin düştüğü sırada önce 7. Filoya bağlı Enterprise nükleer uçak gemisini Vietnam kıyılarına doğru harekete geçirdiyse de uluslararası durumun baskısı karşısında müdahaleden vazgeçmek zorunda kaldı.

Aynı ay toplanan Politbüro, Kış-İlkbahar Hareketinin Tay Nguyen'e saldırıyla başlayıp Ban Me Thuot ve Tuy Hao üzerinde denetim kurarak savaşı şehirlerin çevresinde yğunlaştırma ve Saygon ordusunun asıl güçleriyle nihaî bir savaşa girişme kararı aldı. Plan iki yıllık bir zamana yayılıyordu. 1975 büyük ve yaygın saldırılarla düşmanın iyice güçten düşürülmesi ve inisiyatifin tartışmasız hale getirilmesi, 1976 ise genel saldırı ve ayaklanma yılı olarak düşünülüyordu.

11 Mart 1975'te Ban Me Thuot ele geçirildi. Bon Me Thuot'un geri alınması için Saygon ordusunun giriştiği karşı saldırı püskürtülüp Güney Ordusu önemli ölçüde yıpratılınca bir anda Tay Nguyen yolu açılıverdi ve şehir 20 Mart'ta ele geçirildi. Güney Ordusu bozgun halindeydi. 25 Martta Hue düştü. 29 Mart'ta Güney Vietnam'ın ikinci büyük şehri Da Nang ele geçirildi. Nisan başında yerel milisle birleşerek ayaklanan halk Qui Nan, Phuocly ve Phuoc Hai yarımadalarının kurtuluş kuvvetlerinin eline geçmesini sağladı. Kısa sürede Binh Dinh ilinin tümü ele geçirilmişti. İki yıl sonrası için düşünülen nihaî darbenin vurulması birden olanaklı hale gelmişti. 25 Mart günü toplanan Polit Büro Saygon'un kuşatılması talimatını verdi. Saygon ordusunun yüzde 35'i imha edilmiş, iki kolordu saf dışı bırakılmış, savaş araçlarının yüzde 40'ı elinden alınmış, oniki il kurtarılmış ve kurtarılmış bölgeler 8 milyon Vietnamlıyı içine almıştı. Nisan'ın ortasında kuşatılan Saygon'da 60 özel eylem hücresi 300 silahlı sivil ve binlerce Saygonluyu içine alan gizli kitle örgütü bulunuyordu. 19 Nisan 1975'te kararlaştırılan Saygon'a hücum harekatına Ho Chi Minh harekatı adı verildi. İkinci *Thoi Co* tüm cazibesiyle belirmişti.

ABD durumun umutsuzluğunu görmüş ve Beyaz Saray 18 Nisan'da Saygon'daki Amerikalıların kenti boşaltmaları emrini vermişti. Thieu hükümeti, panik içindeki Saygon generallerinin birbirlerine karşı komploları içinde erimiş ve düşmüştü. Başbakanlığa getirilen Tran Van Huong, birkaç gün sürecek "iktidarı"na savaşın hiçbir şekilde kaybedilemeyeceğini kendi kendine tekrarlayarak başladı. Ama 26 Nisan günü Nguyen Van Thieu 16 ton altın, gümüş ve değerli eşya ve ailesini yanına alarak Taiwan'a kaçınca "savaşma azmi"nden söz eden tüm kukla yöneticiler birbiri ardına ülkeyi terketmeye koştular. 29 Nisan günü girişilen son saldırıyla Halk Ordusu Saygon'a akarken kent halkı hızla ayaklanıp tüm stratejik noktaları, sınai kuruluşları, haberleşme hatlarını denetimine alarak Halk Ordusu'na devretmek üzere koruma altına sokuyordu. 30 Nisan'da Saygon düştü.

Aynı günlerde tüm Mekong Deltası ayaklandı, Saygon ordusundan geriye kalan birlikler tümüyle dağıldı. 1 Mayıs 1975'te tüm Vietnam, savaşın bıraktığı 83 bin sakat, 8 bin felç, 30 bin kör, 10 bin sağır yurttaşı, 13 milyon 457.822 ölüsü, yaralısı ve kayıbı, mayınlar, napaller, zehirli ilaçlarla harabedilmiş toprakları ve kent enkazlarının açtığı derin yaralarına karşın dünyanın en büyük savaş makinelerini dize getiren kararlılığıyla yeni bir topluma doğru yöneliyordu.

Çin Hindi'nde Devrimler

Rus ve Çin Devrimleri, toplumsal devrim mücadelesinin, klasik Marksist teori tarafından öngörülmemiş, emperyalizm tarafından dayatılan ve sınıf mücadelesini karmaşıklaştıran, kimi zaman netliğinin kaybolmasına, kimi zaman daha arkaik tutkularla şiddetlenmesine yol açan koşullarda gerçekleşmişti. Ancak her iki devrim de, Çin Hindi'ndekilere kıyasla çok daha uzun yıllardır, tek bir imparatorluk devleti aygıtı tarafından bütünleştirilmiş, dolayısıyla tek paylaşılan siyasal gelenekleri olan halklar tarafından gerçekleştirildi. Oysa Çin Hindi'nde önce Fransız ve İspanyol daha sonra Amerikan emperyalizmine karşı mücadele veren halklar, tarih boyunca birbirlerinden çok farklı baskı aygıtları aracılığıyla sömürülmüş, çok farklı ideolojik şekillenmelere maruz kalmış, hatta yer yer kendi arkaik tarihlerinden etnik düşmanlık gelenekleri devralmışlardı. Bu koşullarda Ho Chi Minh önderliğindeki önce Çin Hindi sonra *Vietnam Komünist Partileri* aracılığıyla sürdürülen mücadele, gerek bütün yarımadadaki yerel ve kısmî çelişkiler koordine etme konusunda gösterdiği başarı ve başarısızlıklarla, gerekse Batı'daki muhalif kesimleri seferber etmesiyle, enternasyonalist bir perspektifle ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını uzlaştırabilmenin koşulları hakkında toplumsal mücadeleler tarihine zengin bir deney birikimi bıraktı.

Kampuçya

1975'te Amerikan işgalinin sona ermesinden sonra "Kamboçya" yerine benimsenen "Kampuçya", ilk kez 9. yüzyılda kurulmuş ve altın çağını 12. yüzyılda yaşadıktan sonra 14. yüzyılda nihai bir şekilde ortadan kalkmış, merkezi Angkor olan büyük Khmer İmparatorluğu için kullanılmıştı. Sözkonusu imparatorluk sömürge dönemi öncesinin yegâne güçlü merkezî devlet aygıtıydı. Tıpkı Çin ve Vietnam örneklerinde olduğu gibi, bu merkezî devletin maddi tabanını da, gelişkin bir sulama ve kanallar sisteminin sağladığı yüksek tarımsal verim ve artı-ürünün merkeze aktarılabilmesi olanağı oluşturuyordu. Ancak Vietnam'ın aksine Kampuçya hiçbir zaman Çin'in siyasal egemenliği altına girmemiş, kültürel açıdan da Çin'den çok Hindistan'dan gelen etkilere açık olmuştu. İdeolojik düzeyde o zamana kadar egemen olan din ve devlet görüşü Hinduizm, 13. yüzyılda yerini yine Hindistan'dan kaynaklanan Budizm'in Theravada mezhebine bıraktı. Daha da önemlisi, Khmer İmparatorluğu'nun devlet aygıtı, Çin ve Vietnam'ınkine benzer bir bürokrasiden çok, bir kastlar feodalizmi temelinde örgütlenmişti. Dolayısıyla, 14. yüzyılda doğusunda gelişen Thai krallığının baskısıyla çöktükten sonra Khmer İmparatorluğu geriye güçlü bir bürokratik devlet geleneği bırakmadı. Kampuçya, güçlü Thai ve Vietnam arasında varlığını bir tampon devlet olarak sürdürürken, krallık, çeşitli yerel beylerin kendilerine ek bir avantaj sağlamak için uğruna rekabet ettikleri bir müstahkem mevki haline geldi. Merkezi Phnom Penh'e taşınmış olan krallıkta kurulan ittifaklara göre kimi zaman Thai'lar, ama daha çok Vietnamlılar etkili oldu. Böylesi bir toplumsal düzen, kuşkusuz şehirleşmeye çok az destek sağlayan bir yapı oluşturuyordu. 1970'lerde bile, hâlâ nüfusun yüzde 90'ı köylerde yaşıyordu ve 40 bin kişiden fazla insan barındıran yegâne kent Phnom Penh'ti. Phnom Penh'te de, geleneksel olarak nüfusun çoğunluğunu Khmerler değil, Vietnamlılar ve özellikle de ticareti ellerinde bulunduran Çinliler oluştururdu. Bu görüntüsüyle Kampuçya, henüz Fransızlar aracılığıyla modern sömürgecilikle tanışmadan da önce, güneydoğu Asya'nın nisbeten geri bir geleneksel kolonisi olma niteliğini taşıyordu.

Fransız Egemenliği

1884'de Fransızların Cochinchina Valisi Charles Thompson kraliyet sarayını ziyaret ederken, liman da üç savaş gemisini ağırlamak zorunda kalıyordu. Kampuçya'daki himaye rejimini tam bir sömürge egemenliğine dönüştürmeyi içeren bir anlaşma önerisi getiren Thompson, Kral Norodom'un öneriyi kabule yanaşmaması üzerine, Fransız birliklerini yardıma çağırmış ve Mekong ırmağı yoluyla Sagon'dan getirilen askerlerle birlikte kralın odasına girmişti. Norodom anlaşmayı imzalamaktan başka yol bulamadı ancak anlaşmanın imzalanmasını ülke çapında örgütlenmiş anti-emperyalist bir ayaklanma izledi. Köylülerin geleneksel talep ve isyanlarını dile getiren Budist rahiplerin yanısıra, Fransızların feodal vergi sistemini ve köleciliği hedef alan reformlara kendi nüfuz alanlarını daraltacağı gerekçesiyle karşı çıkan yerel devlet memurları da ayaklanmaya katılmıştı. Üvey kardeşi Prens Si Votha'nın başına geçtiği ayaklanmaya Kral da örtük destek veriyordu. Merkezî bir koordinasyonla klasik gerilla tekniklerinin ilk kez birarada kullanıldığı ayaklanma, Fransızların, önerdikleri reformlar konusunda daha ılımlı davranacaklarına dair Kral'la bir uzlaşmaya varması sonucunda bastırılabildi. Yayınladığı fermanla yetinmeyen Kral Norodom, ülke çapında bir geziye çıkarak tebaasını itaate davet etti.

1885-86 ayaklanmasının Kampuçya'daki Fransız politikaları üzerinde kritik bir etkisi oldu. Ayaklanmanın bastırılmasında Kral'ın oynadığı rolden gerekli dersi çıkaran Fransızlar, kısa

1975'te zafer kazanıldıktan sonra esir alınan Amerikan pilotları. Sömürge dönemi boyunca Kampuçya, nisbeten daha çalkantılı doğu komşusuna kıyasla, Batılılar tarafından bir barış ve huzur imgesi olarak algılanagelmişti. Ancak 1950'lerde Paris'te eğitim görmekte olan taşra eşrafının çocukları arasında yıllar sonra, yalnızca uzun, kanlı ve kahramanca bir direniş mücadelesiyle değil, daha sonra kendi yurttaşlarından yaklaşık 1.5 milyon kişinin ölümüne yol açacak bir öfke dile gelmeye başlıyordu. Bu yıllarda yazdığı doktora tezinde Hou Youn şöyle yazıyordu: "Sömürge dönemi sırasında kurulmuş ticari örgütlenmeyi bütün Kampuçya'yı kaplayan bir örümcek ağına benzetebiliriz. Köylülerle tüketicileri ağa yakalanan sinek ya da sivrisineklere benzettiğimizde, onların ağı örmekte olan tüccarın kurbanları olduğunu görebiliriz. Ülkemizin tarımsal ürününün satılması ve mübadelesi, yani ticari sistem, üretimi baskı altında tutmakta, kırsal bölgeleri kurutup tadlarını kaçırmakta, onları sürekli bir yoksulluğa mahkûm etmektedir. "Şehir" ya da "pazar kasabası" diye anma alışkanlığında olduğumuz şeyler, kırsal alanların hayatiyetini emen pompalardır. Şehir ve pazar kasabalarının sağladığı ürünlerse, oltaya takılan bir yemden ibarettir." Yine

38 Çin Hindi'nde Devrimler

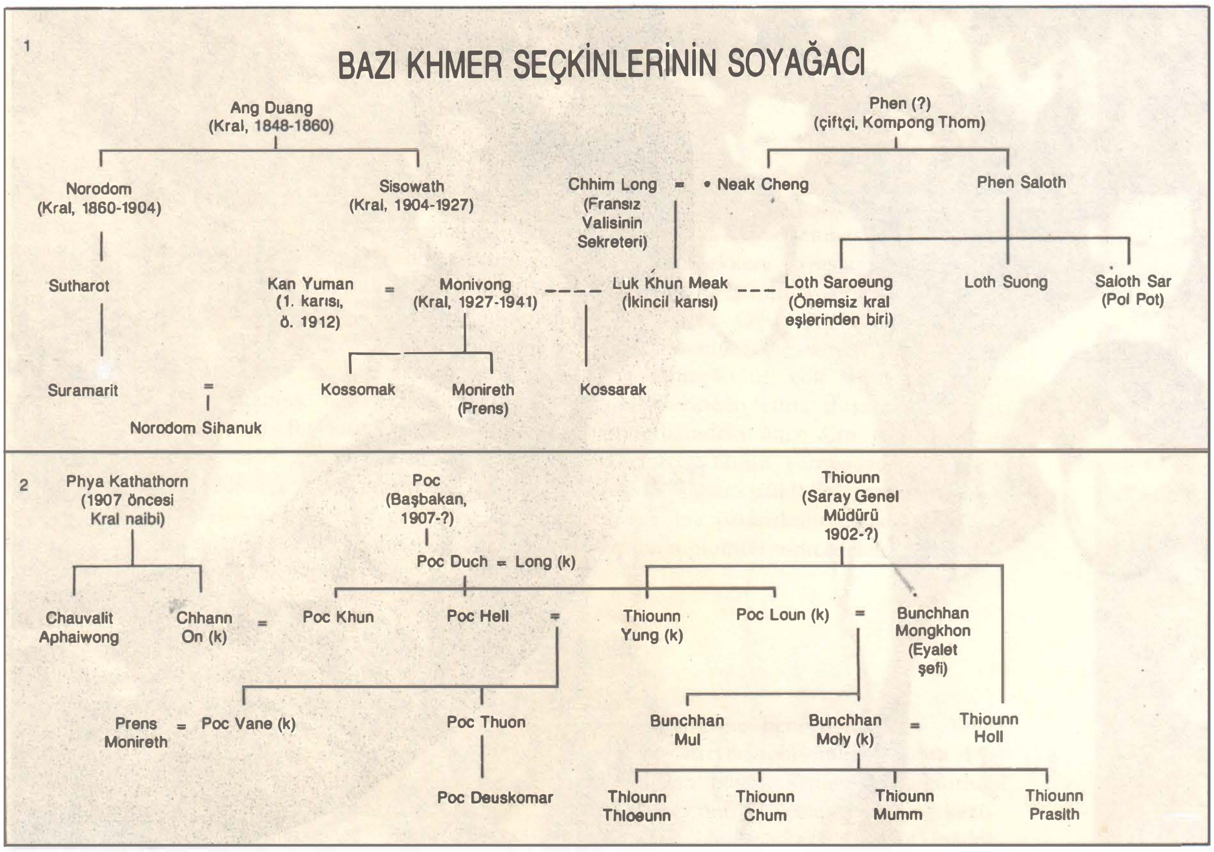

aynı yıllarda Khieu Samphan'ın yazdığı tezde şöyle deniyordu: "Uluslararası bütünleşmeyi kabul etmek demek, sonunda, nüfusun giderek artan bir kesimi için tahammül edilmez bir hale geleceğinden şiddetli bir patlamaya dönüşmesi kaçınılmaz olan yapısal bir dengesizliğin derinleşmesini kabul etmek demektir. (...) Bu yüzden bilinçli ve özerk bir kalkınma nesnel olarak zorunludur." 1975'e varıldığında, emperyalist sisteme duyulan bu husumet, artık neredeyse açık bir milliyetçilik halini almıştı. 22 Temmuz'da 3 bin askerin önünde yaptığı konuşmada Pol Pot şöyle diyordu: "Mutlak, tayin edici ve açık bir zafer kazandık, yani herhangi bir yabancı bağlantı ya da ilişkiden bağımsız bir zafer. Dünya devriminin tavrından tamamen farklı bir konumdan mücadele etmeye cüret ettik. Dünya devriminin mücadelesi, dış dünya güçleri tarafından sağlanan her türden maddi, iktisadi ve mali yardım temelinde yürütüldü. Bizse mücadelemizi, bağımsızlık, hükümranlık ve kendi kendine güven ilkeleri temelinde yürüttük. ABD emperyalizminin doğuşundan ve devrimci savaşın başlamasından beri, hiçbir halk ya da ordu, bizim yaptığımız gibi emperyalistleri son adamına kadar ülkeden kovup, onlar karşısında mutlak bir zafer kazanmamıştır."

zamanda ülkenin idaresini tamamen ele geçirdilerse de, geleneksel simgelerin aşınmaması için büyük bir özen gösterdiler. 1870'lerde mütevazı bir ölçekte de olsa başlatmış oldukları eğitim kampanyasını terkettiler; 1888'de sayısı 23 olan Fransız öğretmen sayısı 1900'de 9'a düşmüştü.

Muhalefetin Doğuşu

Bu politikalar sayesinde Kampuçya, Kral Norodom'un önerdiği uzlaşmayı kabul etmeyen Prens Si Votha'nın 1892'de Kratie'deki kampında ölmesinden, 1930'ların sonuna kadar, Fransa'nın, istikrar ve sükunetinden ötürü en çok gurur duyduğu sömürgesi oldu. 1916'da yaşanan bir olay Fransızların kendi iktidarlarını geleneksel aygıtlar aracılığıyla süreklileştirme politikalarının ne kadar "yerinde" olduğunun bir kanıtı gibi yorumlanabilirdi. O yıl 100 bin köylü, Phnom Penh üzerine yürüyerek vergi yükümlülüklerinin azaltılmasını ve angaryanın kaldırılmasını talep ettilerse de, 1904'te tahta çıkmış olan Kral Sisowath, taleplerinin gözönünde bulundurulacağını bildirince, geri çekildiler. Geri çekiliş sırasında üç eyalette köylüler yerel hükümet binalarına saldırdılarsa da bütün olaylar sırasında yalnız 17 kişi öldü. 1920'li ve 30'lu yıllar, Güneydoğu Asya'nın büyük bir bölümünde önemli kargaşalık ve ayaklanmalara sahne olurken, Kampuçya'da durum göreli olarak sakindi. Ancak açıkça siyasal düzeyde olmasa da, Kampuçya'da da toplumun bütün kesimleri özellikle Vietnam'dan kaynaklanan yenilikçi ideoloji ve örgütlenme tarzlarını, sömürge toplumunun kendine özgü çelişkilerini ifade edecek şekilde ve kendi gelenekleri doğrultusunda özümsüyordu.

Sömürge döneminde Kampuçya'da egemen sınıflar, sömürü tarzlarının çeşitliliğine karşın, son derecede yekpare bir blok oluşturuyorlardı. Emperyalist gücün kendilerine devrettiği idari işleri yürütmekle palazlanan saray bürokrasisi, kırda artı ürüne kiracılık ve ortakçılık ilişkileri aracılığıyla el koyan toprak sahipleri ile son derecede karmaşık akrabalık ilişkileriyle içiçe geçmişti. Örneğin yukarıdaki şemada Pol Pot'u Prens Norodom Sihanuk'a bağlayan çizgileri akrabalık ilişkisi olarak nitelendirmek güç de olsa, bu çizgilerin kalıcı ve sürekli bir çıkar ortaklığına işaret ettiği söylenebilir. Ancak 1940'ların sonundan başlayarak kırsal egemen sınıflarla saray bürokrasisi arasındaki ittifak çözülmeye başladı. Ancak akrabalık benzeri ilişkiler komünist hareket içinde bile önemini korumaya devam etti. Örneğin 1976'da Sihanuk'a karşı yapılan darbeden sonra oluşturulan hükümet iki bacanaktan (Pol Pot ve Ieng Sary), Ieng Sary'nin eşi Khieu Thirith'den ve Paris'ten her üçünün okul arkadaşı olan dört diğer önderden oluşuyordu.

Köylüler ve Cao Dai

Cao Dai, 1921'de Vietnam'da etkili olan çeşitli dinî ve ideolojik akımları, Budizmi, Taoculuk'u, Konfiçyüs öğretisini, popüler animizmi ve Hıristiyanlığı bir senteze kavuşturmak için kurulmuş bir tarikatti. 1926'dan başlayarak Kampuçya'da da faaliyet göstermeye başladı ve bunda o kadar başarılı oldu ki, 1927 yılında Kampuçya sınırında kurulan Tay Ninh adlı "kutsal şehir"e günde 200 ila 300 hacı gelmeye başladı. Hacılardan biri köylüleri Tay Ninh'e yönelten gerekçeleri şöyle dile getiriyordu: "Buralarda, maddi manevi sefaletimizi azaltacak, vergileri düşürecek, bütün hastalıkları iyileştirecek ve yoksullara toprak verecek kadir-i mutlak bir varlık bulunduğunu duyduk. Mutsuz olduğumuz ve kadir-i mutlak varlığın merhametine inandığımız için geldik".

Tay Ninh'te, zaman zaman Khmerlerin bir halk kahramanı, zaman zaman Buda, zaman zaman da Fransızlara karşı ilk direnişin önderlerinden Pu Kombo ile özdeşleştirilen ve yakında hayata dönerek bir bolluk devri başlatacağına inanılan, yüzü Phnom Penh'e dönük beyaz atlı bir adam heykeli vardı ve ibadetlerin merkezini bu heykel oluşturuyordu. Ancak egemenleri asıl ürküten, Cao Dai'ın Khmerler ve Vietnamlılar arasında her türlü dayanışmayı teşvik etmesi, onları ortak örgütlenmeler içerisinde biraraya getirmesiydi. Fransızlar, kendi idari örgütlenmeleri açısından, Vietnam, Kampuçya ve Laos'u Çin Hindi adı altında tek bir birim olarak yönettikleri halde, bir Fransız yetkilinin söyleyişiyle "Khmerlerin onları geçmişte ezmiş olan Vietnamlılara karşı besledikleri düşmanlık ve güçlü bir Khmer ulusu duygusu halkın bozguncu eylemlere girişme olasılığı karşısında çifte bir engel" oluşturduğundan, Fransızlar bu geniş bölgede yaşayan halklar arasındaki herhangi bir yakınlaşmaya kuşkuyla bakıyordu. Kampuçya Budizmi'nin yabancı etkilerden korunmasını sağlamak için 1920'lerin sonunda Cao Dai'ya, daha da özgül olarak bu öğretinin Khmerler tarafından benimsenmesine karşı yoğun bir baskı kampanyası başlatıldı; hacılar tutuklandı, dava edilerek hapsedildiler. Kampanya büyük ölçüde başarılı oldu; 1930'ların sonunda Cao Dai'ın Phnom Penh'de bir tapınağı açıldıysa da, tarikatın taraftarları artık yalnızca buradaki Vietnam azınlıkla sınırlıydı. Buna rağmen, Cao Dai olayı Vietnam ile Kampuçya arasında zaten geleneksel olarak varolan iletişim kanallarına yeni bir dinamizm kazandırmış, sözkonusu kanalların geleneksel olmayan mesajları da aktarabileceğini kanıtlamıştı.

İşçiler ve Enternasyonalizm

Fransız sömürgeciliğinin Kampuçya'da üretici güçlerin gelişmesine yaptığı en önemli katkı, 1920'de doğuda kurulan kauçuk işletmeleriydi. Burada çalışanların çoğunluğu Vietnam'dan gelen işçilerdi ve beraberlerinde Vietnam'da giderek kök salmaya başlamış komünist ideoloji ve örgütlenme alışkanlıklarını getiriyorlardı. *Sureté*'nin Kampuçya'daki ilk komünist tutuklamaları, Cao Dai hareketinin doruğuna ulaştığı 1929 yılına rastladı. Ertesi yıl, hem *Çin Komünist Partisi*, hem de yeni kurulan *Çin Hindi Komünist Partisi*, Kampuçya'da hücreler kurdu. Komünist örgütlenmelerin Khmerler arasında da kök salmaya başlaması ancak 1932'de

gerçekleşti. Thach Choeun adlı 28 yaşında bir balıkçı, bu yıl *Çin Hindi Komünist Partisi* Merkez Komitesi'ne seçilen ilk Khmer oldu. Ancak 1931 baharında, Merkez Komite'nin deneyimli üyelerinin hepsi tutuklanmış olduğundan, Thach'ın bir parti üyesi olarak yapabilecekleri son derecede sınırlıydı. Thach, Cochinchina'ın Vietnam egemenliğine ancak yüz yıl önce geçmiş ve dolayısıyla hatırı sayılır bir Khmer nüfusu barındıran batı bölgesinde, dokuz yerel köylü ajitatörle birlikte *Transbassac Komitesi*'ni kurarak, tarım birliklerinin oluşturulmasına önayak oldu. 1934'te Merkez Komite'nin Vietnamlı üyelerinden Tran Van Giau'nun hapisten çıkarak *Transbassac Komitesi* ile kurduğu ilişkiler sonucunda *Komite* ile *Parti* arasındaki ilişkiler daha da yoğunlaştı ve Kasım 1934'te *Transabassac Komitesi, Parti*'nin *Güney Çin Hindi Federal Komitesi* olarak yeniden örgütlendi.

Thach Choeun ve Tran Van Giau, kökleri yerel kültürde olan insanlardı. Bu yüzden muhalif Budist hareketlerle ilişki kurmakta ve hatta kendi geleneksel inançlarıyla yeni benimsedikleri komünist öğreti arasında bir süreklilik kurabiliyorlardı. Örneğin 1935'te Kampuçya'da baskılar artınca *Conchinchina*'ya kaçıp bir matbaa işçisi olarak çalışan Thach Choeun 1937'de geri döndüğünde Budist bir keşiş olarak bir pagodaya girdi. İki yıl burada kaldıktan sonra 1939'da *Komünist Partisi*'nin Svay Rieng eyaletindeki şubesinin yönetimini üstlenmek üzere ayrıldı.

Yeni Seçkinler ve Milliyetçilik

Kampuçya'da sıradan bir erkek çocuğunun eğitimi bir pagodada geçirdiği üç ay içinde öğrenecekleri ile sınırlıydı. Fransızlar, 1903'te modern eğitim kurumlarını yerleştirme konusundaki isteksizliklerini bir ölçüde hafifleterek yeni ilkokullar kurma faaliyetlerine girişti. Buna rağmen Khmer dilinde eğitim yapılmaya başlandığı 1925'te ilkokullara devam edenlerin sayısı 10 bini aşmamamıştı. 1944'te bile, okul çağındaki erkeklerin ancak yüzde 20'si ilkokula devam ediyordu. Orta ve yüksek öğrenimde ise durum daha da çarpıcıydı. 1933'te orta eğitim veren tek bir kurum vardı: Phnom Penh'teki Sisowath Lisesi. 1954'te Sihanuk'un eğitim reformları başlamadan önce ülkede lise diploması almış kişilerin sayısı 144'tü. Yüksek eğitim ise ancak yurt dışında elde edilebilen bir imkândı. 1899'da Paris'te eğitim gören Kampuçyalı sayısı 10'u geçmiyordu. Kampuçyalılar için bir başka yüksek öğrenim merkezi ise biraz daha yakında, Vietnam'daydı. Saigon'daki Fransız okulları, ortaöğrenim için göç eden gençleri Paris'teki üniversitelere hazırlıyordu.

Özellikle, orta ve yüksek eğitimden yalnızca, Fransızlarla işbirliği yapan yüksek devlet görevlileriyle, zaten son derecede karmaşık akrabalık ilişkileriyle içiçe geçmiş oldukları kırdaki egemen sınıfların çocukları yararlanabiliyordu. 1930'ların ikinci yarısından başlayarak Kampuçya'daki bütün siyasal hareketlerin önder kadrolarını, sayısı son derecede sınırlı olan ve gördükleri eğitimin yanısıra, sınıfsal arka planları bakımından birbirlerine benzer olan bu kesim sağlayacaktı. Bu kesimin ilk sözcüsü, 1936'da yayımlanmaya başlayan Khmer dilindeki ik gazete, *Nagaravatta* oldu. Gazete 1920'li yıllarda Fransa'ya öğrenim için giden ve Hukuk öğrenimini Paris'te tamamladıktan sonra döndüğü Kampuçya'da Budist Enstitüsü'nün başına geçen Son Ngoc Tanh ile Batılı fikirlerle Birinci Dünya Savaşı'nda Fransız ordusunda çarpışırken tanışmış olan Thach Choeun tarafından çıkarılıyordu. Gazete oldukça ılımlı bir biçimde de olsa Khmer milliyetçiliğini savunuyordu ve bu tarihten itibaren milliyetçilik, bu kesimden gelen bütün önderlerin siyasal görüşlerinde giderek daha önem kazanan bir unsur haline gelecekti.

Hareket halindeki Kızıl Khmerler. İkinci iç savaş sırasında ülke 5 eyalet ve 32 bölgeye ayrılmıştı. Ancak eyalet ve bölgeler arasındaki iletişim ve koordinasyon son derece sınırlıydı. O kadar ki, bölgelerin ayırdedici kodu, numaraları olmakla birlikte, sözgelimi hem Kuzey hem Güneybatı eyaletlerindeki 35 numaralı bir bölge vardı. Eyaletler arasındaki bu bağlantısızlık Kampuçya Komünist Partisi'nin her iki iç savaş sırasında da yaşayacağı ideolojik ayrışma ve parçalanmaya önemli ölçüde katkıda bulundu. Örneğin Pol Pot ve çevresi özellikle Kuzeydoğu eyaletinde üslenmiş, buradaki Montagnard diye anılan dağlı kabileleri örgütlemişti. Kampuçya'nın "medeni dünya"nın nimetlerinden en az yararlanmış olan bu kesimini örgütlemek, Pol Pot çevresinin teorik perspektifleriyle de uyum halindeydi. Çevrenin en önemli teorik sözcülerinden Khieu Samphan 1960'larda verdiği derslerde sık sık eski toplumun her yönünün kötü olduğundan, devrimci bir yeniden inşanın, doğaya geri dönerek "sıfırdan" başlaması gerektiğini söylerdi. Buna karşılık antiemperyalist mücadeleye Çin Hindi Komünist Partisi ve Khmer Issarak Birliği saflarında katılmış "eski tüfekler"in merkezi ise Doğu eyaletiydi. İç savaş süresince Lon Nol, Amerikan ve Güney Vietnam birliklerine karşı verilen mücadelenin yanısıra, Parti'nin çeşitli kanatları arasında, zaman zaman silahlı çatışmaya varan sert bir mücadele yaşandı. Bu mücadeleler ideolojik olduğu kadar yapısal faktörlerden de kaynaklanıyordu.

II. Dünya Savaşı ve Kampuçya'nın Bağımsızlığı

II. Dünya Savaşı ve onu izleyen yıllarda Kampuçya'nın bağımsızlığının nasıl gerçekleştirileceğine dair, birbirlerinden kökten bir biçimde farklı üç girişime tanık olundu. 1940'da Nazilerin Fransa'ya girmesinin ardından, Eylül 1940'ta Son Ngoc Thanh, "Asyalı Halkların Kurtarıcısı, Doğan Güneşin İmparatorluğu" diye nitelediği Japon birlikleriyle bağlantı kurdu ve daha sonra Kasım'da, Japonların açık desteğiyle Tayland ordularının Kampuçya'yı istila etmeye başlamasına rağmen, Japon himayesinde bir bağımsız Kampuçya ülküsünden vazgeçmedi. Tayland orduları işgal ettikleri bölgelerde, Kampuçya'da kendi egemenliklerini sağlamanın bir aracı olarak *Khmer Issarak* (Bağımsız Khmer) komitesini oluşturdular.

Japonya ve Tayland'ın temsil ettiği bu tehlike karşısında Fransızların aldıkları, Batılıların Gregoryen takvimini yürürlüğe koyma, Khmer dilinin Latin harfleriyle yazılmasını sağlayacak bir reform gibi önlemler ise, başını Budist rahiplerin çektiği, güçlü bir muhafazkâr direnişe yol açtı. Her ne kadar, başlangıçta Thanh'la işbirliği olanaklarını denedilerse de, 1942'de ayaklanma girişimi başarısızlığa uğradıktan sonra, sözkonusu direnişi örgütleyen Budist rahipler, bir gerilla savaşı örgütlemek için çekildikleri kırda *Çin Hindi Komünist Partisi* ile yakın bir ilişki kurdular. 1944'te Çin Hindi ve Tayland *Komünist Parti*'leri de kendi gerilla savaşlarını örgütlediler. Üçüncü girişim ise, başlıca mücadele aracı olarak diplomatik manevraları benimseyen, Fransız yanlısı Kral Norodom Sihanuk'un temsil ettiği çizgiydi. Ancak 9 Mart 1945'te Japonların Fransızlar'a karşı başlattıkları askerî harekât, Thanh yanlısı güçlerin desteğiyle 24 saat içinde başarıya ulaşınca, Sihanuk bağımsızlık ilan edip, Thanh'ın dışişleri bakanlığını üstlendiği bir hükümet kurmak zorunda kaldı. Buna rağmen Sihanuk hükümeti Thanh dışındaki üyelerinin Fransa yanlılarından seçilmesine özen göstermişti. 9 Ağustos'ta milliyetçi öğrencilerin öncülük ettiği bir sivil darbe, Thanh'ın hükümetin kotrolünü tamamen ele geçirmesini sağladıysa da, seçkinler arası dayanışma ideolojik yakınlıktan üstün çıktı ve Thanh öğrenci ayaklanmasının önderlerini tutuklatmaya girişti. Bu yüzden, Japonlar'ın çekilmesinin ardından Fransız birlikleri Kampuçya'ya girince, Thanh'ın yaslanabileceği bir toplumsal güç kalmamıştı. 15 Mayıs'ta tutuklanıp önce Saigon, sonra Paris'te sürgüne gönderildi. Kırdaki gerilla direnişi ise savaşın bitmesinden sonra, 9 Ağustos darbesini yapan öğrencilerden kaçabilenlerin de katkılarıyla, önce 1945 sonunda yeni bir *Khmer Issarak* komitesi oluşturduysa da, bu örgüt Şubat 1946'da dağıldı ve üyelerinin bir bölümü *Viet Minh*'e katılarak, Çin Hindi'nin diğer Marksist örgütleri ile dayanışma içersinde bağımsız *Issarak* birlikleri halinde Fransızlar'a karşı bir yıpratma savaşına devam ettiler. Ancak 1947'de 1,500 *Issarak* üyesi silahlarını bırakarak, şehir merkezli milliyetçilik ve modernleşmeciliğin siyasal temsilcisi olan *Demokratik Parti*'ye katıldıklarını ilan ettiler. Ardından, 1 Şubat 1948'de *Issarak* hareketi *Khmer Halk Kurtuluş Cephesi* adı altında *Viet Minh* benzeri bir cephe oluşturdu. Başlangıçta *Cephe*'nin başkanlığını yapan ve komünist olmayan savaş ağası Dap Chloun'un askerî ve otoriter yöntemleri, hareketin önemli kadro kaybına uğramasına yol açtıysa da, 1949 başlarında *Khmer Ulusal Kurtuluş Cephesi (KUKC)* adını alan örgütün başkanlığına, 1940'da ilk *Issarak* komitesini kurmuş olan Poc Khun seçildi. Ancak aynı yıl Sihanuk Fransızlar'ın baskısı altında Ulusal Meclis'i dağıtarak, yeni gelişmekte olan şehir merkezleri parlamenter siyasal hayatın önüne büyük bir set çekti.

Khmer Issarak Birliği'nin Kuruluşu

Ulusal Meclis'in dağıtılmasını, Fransızların uzun süredir beklenen, ulusal devlete nisbi özerklik tanıyan kararı izledi, ancak savaş hali gerekçe gösterilerek dışişleri, savunma ve adalet işlevleri yine Fransız yetkililere bırakılmıştı. Sihanuk'un temsil ettiği Fransız yanlısı bağımsızlık çizgisinin görünüşteki bu iflasına doğan tepki, kırda ve kentte birbirlerinden kısmen bağımsız biçimlerde örgütlendi.

17 Nisan 1950'de, 200 delegeden 105'nin Budist rahibi olduğu Birinci Khmer Direnişin Ulusal Kongresi toplandı. Üç gün süren Kongre'nin sonunda oybirliğiyle *Sakhum Khmer Issarak*'ın (Khmer Issarak Birliği - KIB) kurulmasına karar verilydi. Birliğin 15 üyesinden yalnızca beşi *Çin Hindi Komünist Parti*'si üyesidi. Birliğin seçtiği bir gölge kabine niteliğindeki geçici *Halk Kurtuluş Merkez Komitesi (HKMK)* ve *KIB* başkanı Son Ngoc Minh 19 Haziran 1950'de *KIB*'nin ülkenin üçte birini denetimi altında tuttuğunu açıklayarak yine sembolik bir anlam taşıyan, Kampuçya'nın bağımsızlığını ikinci kez ilan etti. Daha çok bir cephe niteliği taşıyan *KIB*'ın yanısıra komünistler, 30 Eylül 1951'de *Khmer Devrimci Halk Partisi (KDHP)*'ni kurdular. *KDHP* Şubat 1951'de toplanan *Çin Hindi Komünist Partisi* II. Kongresi'nde alınan kararlar uyarınca kurulmuştu. Bu kongrede *ÇHKP* yerini, Vietnam, Kampuçya ve Laos'un ulusal komünist partilerine bırakmak üzere kendisini lağvetmişti. 1952'de *KIB*, Son Ngoc Minh'in başkanlığında bir Khmer Direniş Hükümeti ve daha önemlisi orta Vietnam'da Temmuz 1953'den Nisan 1954'e dek, kadrolarını askerî eğitimden geçirecek bir gerilla savaş okulu kurdu. 1952'de Fransız gizli servisinin Kampuçya haritalarında ülkenin beşte üçü "güvenlikli olmayan bölge" olarak işaretlenmişti. Ağustos 1953'e gelindiğinde ülkenin 4 milyonluk nüfusundan 600 bini *KIB*'nin denetimindeydi.

Gerilla hareketi kendi yolunda ilerlerken Phnom Penh'deki politik sahne daha değişik bir eksende biçimleniyordu. Ulusal Meclis iki yıllık bir aradan sonra Eylül 1951'de yapılan

POL POT (SALOTH SAR) (1928-...)

Asıl adı Saloth Sar olan Pol Pot, 19 Mayıs 1928'de, Orta Kampuçya'da Kompong Thom eyaletinde Prek Sbav'da, kendisinden başka altı çocuğu olan zengin bir köylü ailesinin en küçük oğlu olarak dünyaya geldi. Doğduğu yöre, 60 yıl önce ilk anti-emperyalist asi Pou Kombo'nun halk tarafından tuzağa düşürülerek öldürüldüğü yerdi ve Kampuçya'nın en monarşist ve sadık havalisi olarak bilinirdi. Pol Pot'un ailesinin hem saray, hem Fransız sömürgecileri ile ilişkileri vardı. Kuzen Luk Khun Meak, Kral Sisowath'ın eşlerinden biri, kızkardeşi ise cariyesiydi. Pol Pot'un halası ise, bir süre sarayda hizmetkârlık yaptıktan sonra, Fransız Valisi'nin sekreterlerinden biriyle evlenmişti. Pol Pot altı yaşındaykan Phnom Panh'te, modernist ve krallyetçi bir Budist tarikatı olan Thommayut'ların bir manastırına gönderildi. Burada bir yıl kaldıktan sonra özel bir Katolik okulu olan Ecole Miche'te ilk eğitimine başladı. Phnom Penh'te kuzeni Meak'ın yanında kaldığından, kendi içine kapalı saray çevresinin gösterişli hayatı ile yakın ilişki içersindeydi. 14 yaşındayken, Phonm Penh'taki okullara giriş sınavını kazanamadığından Kompong Cham şehrindeki Norodom Sihanuk Lisesi'ne girerek altı yıl burada okudu. Pol Pot'un Marksizmle tanışması, 1950 yılında üniversite eğitimi için gittiği Paris'ta oldu. Burada Marksist Çevre'ye ve daha sonra da bütün Çevre ile birlikte, "Khmer Dili Seksiyonu" olarak *FKP*'ye katıldı. 1950 yazında tatilini zorunlu kolektifleştirme kampanyasının sürmekte olduğu Yugoslavya'da bir emek tugayında çalıştı. Ancak üç yıl üstüste sınıfta kaldığından bursu kesildi ve 1952 sonunda Phnom Penh'a geri döndü.

Pol Pot'un Paris dönemindeki siyasal görüşleri tam olarak bilinmemekle birlikte, dönünce üyelik için başvurduğu *ÇHKP*'nin isteği üzerine *FKP* tarafından hazırlanan raporda Pol Pot'un Troçkist ve aşırı solcu teorilerden fazlaca etkilendiği bildirilmişti. Ancak Pol Pot'un *Komünist Parti*'ye mürcaatı hemen olmamıştı. Dönünce önce bir süre için *Demokratik Parti*'de çalışarak partiyi daha sol bir çizgiye çekmeye çalışmış, ancak Ağustos 1953'te *Birleşik Issarak Cephesi*'nin doğudaki gerilla üssüne katılmıştı. Buradaki eğitimi sırasında yapmak zorunda kaldığı mutfak işleri, gübre taşımak gibi gündelik işlerin yanısıra, bir aydın olarak sahip olduğu yeteneklerin takdir edilmemesi de gururunu rencide etti. Üssten ayrılmaya karar verdi ancak yolda tutuklanarak dört ay hapsedildi.

1954'ta bağımsızlığın ilanından sonra Phnom Penh'e yerleşen Pol Pot buradaki parti örgütü içinde hızla yükseldi. Bu dönemde, hedeflerine ulaştıklarına inanan eski *Birleşik Issarak Cephesi* önderlerinin çoğu siyaseti

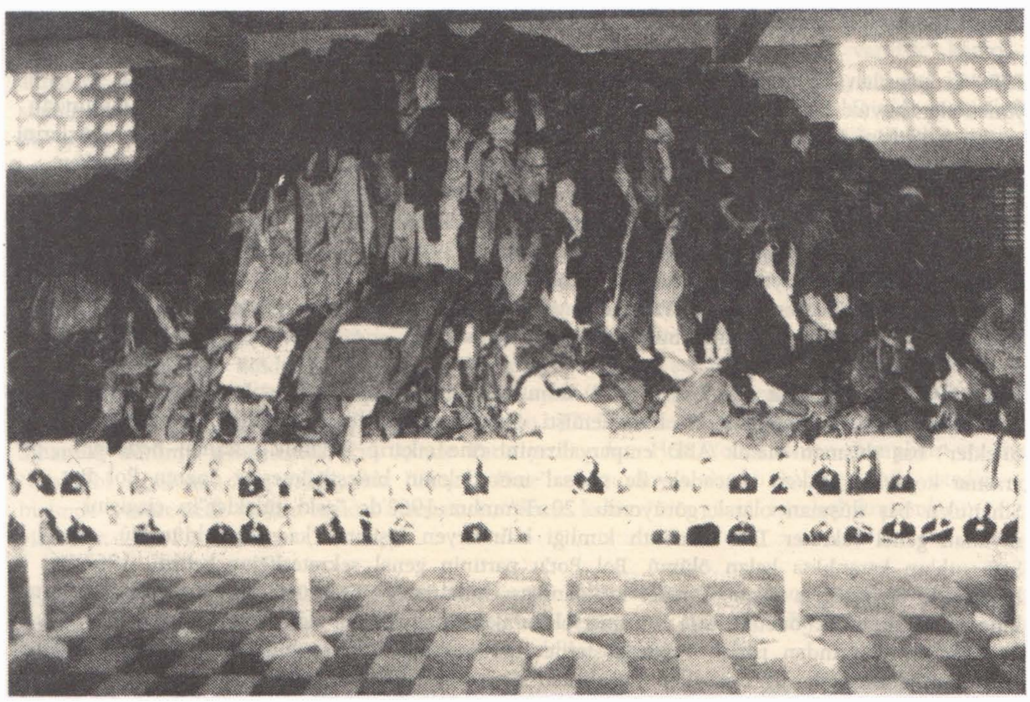
seçimlerle yeniden toplandı. *Demokratik Parti* yine çoğunluğu kazanmıştı. 19 Ekim'de Son Ngoc Thanh sürgünde bulunduğu Paris'ten döndü. Hükümette görev almayı reddeden Thanh, Ea Sichau ile birlikte *Khmer Kraok* (Khmer Uyanışı) adlı dergiyi çıkararak Fransız baskısına karşı örgütlemeye çalıştığı protesto gösterileri Fransızlar tarafından engellendi. Bunun üzerine Tanh da kıra yönelerek gerilla grupları örgütlemeye başladı ve *Viet Minh*'le ilişki kurdu. Ancak 3 Mayıs 1952'de Fransız birlikleri Thanh'ın Tayland sınırındaki iki kampını imha etti. Fransızlar kampta, gerillalarla *Demokratik Parti* hükümetinin ortaklaşa hareket planlarını ele geçirdiklerini açıkladılar. Üç hafta sonra, kırda Kral'a geleneksel bir saygıyla bağlı olan köylülüğü gerilla hareketinde kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olan, parlamenter politikalar düzeyinde ise kendisine bir taban yaratamamış olan Kral Sihanuk, hükümeti lağvedip yönetimi doğrudan doğruya üzerine aldı. Bunu 13 Ocak 1953'de Ulusal meclis'in ikinci kez dağıtılması ve sıkıyönetim ilanı izledi.

Cenevre Konferansı

Ancak Sihanuk bundan sonraki hamlesiyle, parlamenter yollarla sağlayamadığı desteği edindi. Şubat 1953'de ilan ettiği "Bağımsızlık İçin Kraliyet Haçlı Seferi" başlangıçta diplomatik temaslardan ibaret görünüyordu. Ancak bu temasla başarısızlığa uğrayınca Phnom Penh'ten ayrılarak Siemreap'da bir "ülke-içi sürgün hükümeti" kurdu ve böylelikle doğrudan doğruya gerilla hareketine bir çağrı yapmış oldu. *KIB* içindeki komünist olmayan unsurlar ayrılıp kraliyet ordusu saflarında Fransızlara karşı savaşmaya başladılar. Aynı dönemde, Fransız birliklerindeki siyah askerlerin maruz kaldığı ırkçı tutumun neden olduğu kargaşa ve Ağustos'un ortalarında bir Fransız jandarması ve bir Khmer büro görevlisinin öldürülmesi ve bir dans salonuna atılan el bombası Phnom Penh'deki gerginliği daha da arttırdı. 23 Ağustos'ta Sihanuk, 30 bin kişilik Kraliyet Ordusuyla Battambang'da bir gösteri düzenledi. Hemen ardından başlatılan görüşmeler 7 Kasım'da sona erdi. Phnom Penh'deki Fransız birlikleri kentten 9 Kasım'da ayrıldılar. Mekong'un doğusu ile bazı askerî birliklerin halen Fransızların denetimi altında olmasına rağmen, siyasi iktidar tümüyle Sihanuk'a devredilmişti. Dolayısıyla, Sihanuk hükümetinin Kampuçya'nın tek yasal temsilcisi olarak katıldığı ve *KIB*'in doğrudan temsil edilmediği 1954 Cenevre Konferansı'nda, Kampuçya'nın bağımsızlığı ilan edildi. Yabancı birliklerin (Fransız ve *Viet Minh*) Kampuçya'dan çekilmesi ve bir yıl sonra uluslararası bir komitenin denetimi altında seçimlere gidilmesi karara bağlandı.

Paris Grubu

1954'ü izleyen yıllar, Kampuçya kırı için yakın tarihin en huzurlu yılları oldu. *KDHP* kırda bir merkez komite oluşturduysa da, "bağımsızlık" diye tarif edilen hedeflerine ulaştığına inanan *KIB* önderlerinin büyük bir çoğunluğu, siyaseti tamamen terkederek gündelik hayatlarına geri döndüler. Bir kısmı ise Kuzey Vietnam'a geçerek *Viet Minh*'e katıldılar. Phnom Penh'te ise kırdakinden farklı bir kent merkez komitesi oluşturuldu ve legal bir cephe örgütü

Tuol Sleng toplama kampından bir görüntü. 1975-79 arasında ölen 1,5 milyon kişiden Tuol Sleng, Paris grubu içersinde Pol Pot'a karşı çıkanların önce işkence edilerek itirafa zorlandığı sonra yine işkenceyle öldürüldüğü yerdi. Daha 1971'den başlayarak son derecede özgün 'sınıf tahliller'i geliştirilmeye başlanmıştı. Örneğin bu yılki belgelerde, "kısmen saf işçiler"den sözediliyor, aydınlar, keşişler, yurtdışında yaşayan Khmerler birer sınıf olarak tanımlanıyordu. Ancak 1971'de bunlar teorik tahlil düzeyinde kaldı. 1973'ten sonra yapılan tahlillerin amacı ise sınıf düşmanlarını tesbit ve imha etmekti. Örneğin 1975'te "kitap kurtları"nın bir sınıf olarak tarif edilmesini aydınlara yönelik yoğun bir imha kampanyası izledi.

bırakmışlar, bu da Pol Pot ve dönen diğer Paris grubu üyelerinin dolduracağı bir iktidar boşluğu yaratmıştı. Yalnızca *Parti* değil, bürokraside de bu dönemde Pol Pot'un mensubu olduğu Paris grubu hızla yükseliyordu. 1956'da Pol Pot, Paris'te tanıyıp aşık olduğu Khieu Ponnary ile evlendi. Khieu Ponnary üniversite derecesi alan ilk Khmer kadınıydı ve 1951'den beri *Neary* adlı bir kadın dergisi yayınlıyordu. Daha sonra, 1961'de yasadışı, *Komünist Kadın Örgütü*'nü kurdu. Pol Pot ise Eylül 1960'ta *Politbüro*'ya 3 numaralı üye olarak seçildi, ertesi yıl da Genel Sekreter yardımcısı oldu. 1962'de *Parti* Genel Sekreteri Tou Sammoth, kimliği bugüne kadar belirlenememiş kişilerce evinden kaçırılarak öldürüldü. Çeşitli kaynaklar çeşitli defalar bu cinayetten Paris grubunu sorumlu tuttuysa da, Pol Pot ve çevresi bu suçlamalara hiçbir zaman cevap vermedi. Pol Pot Parti Genel Sekreteri oldu. 1963'te Pol Pot Phnom Penh'i terkederek gerilla faaliyetlerine başladı. 1964 sonunda Ho Chi Minh yolu üzerinden uzun bir yolculuğa çıkarak Hanoi ve Beijing'i ziyaret etti. Pol Pot'un Kampuçya ve Vietnam devrimleri arasında temel bir çatışmanın varolduğuna karar vermesi de bu döneme rastlar. 1970'de yine Beijing'de Pol Pot, Zhou Enlai aracılığıyla Sihanuk'la birlikte *Kampuçya Birleşik Ulusal Cephe*'nin programını oluşturdu.

1970'i izleyen yıllarla ilgili olarak yalnızca Pol Pot ve yakın çevresinin *Parti* üzerindeki hakimiyetinin arttığı biliniyor. 1975'te zafer kazanıldığında artık Pol Pot *Parti*'nin mutlak şefi durumundadır. Ona hâlâ karşı çıkmaya çalışan herkes Tuol Sang toplama kamplarında idam edildi. 1976'da Sihanuk'u Devlet Başkanlığı'ndan düşüren darbeden sonra, *Parti* Genel Skereterliği'nin yanısıra, Başbakanlık ve *Parti* Askerî İşler Komitesi Başkanlığı görevlerini de üstlendi. 1978'de Vietnam'la savaş çıkınca orduların başkomutanlığına geçti. 7 Ocak 1979'da Phnom Penh'ten püskürtüldükten sonra bir süre kuzeyde direnişi sürdürdükten sonra, Sihanuk ve Son Ngoc Thanh'ın milliyetçi güçleriyle birlikte üçlü *Demokratik Yurtsever Cephe*'yi oluşturdu. 1985'te yaş haddinden ötürü, başkomutanlık ve *Parti*'nin siyasal önderliği görevlerini bıraktığı ilan edildi. Mayıs 1989'da son resmî görevi olan *Ulusal Savunma Enstitüsü Müdürlüğü*'nü de bıraktığı bildirildi. Ama aynı sıralarda Savunma Bakanı Son Sen hâlâ "Bizim şefimiz Pol Pot"tur diyordu. Bu dönemde yabancı diplomatlar ve basın mensuplarıyla neredeyse hiç karşılaşmayan Pol Pot hakkında, sık sık öldüğüne dair söylentiler çıktıysa da, 1988'de Batılı bir gazeteci, onu bir filin sırtında ormana doğru ilerlerken gördüğünü bildirdi.

niteliğindeki *Krom Pracheachon* (Yurttaşlar Grubu) partisi kuruldu. Ancak gelecek açısından 1950'lerin en önemli gelişmesi, *KDHP* önderliğindeki değişme oldu. Geçmişin, çoğunluğu alt orta sınıftan gelen, zanaatkâr ve işçi önderliğinin yerini, 1950'lerin başında Paris'te eğitim görmüş seçkinlerden oluşan bir grup aldı. Sözkonusu grup ilk kez Ieng Sary ve Rath Samoeun önderliğinde Paris'te bir "Marksist Çevre" kurmuş, daha sonra "Khmer Dili Seksiyonu" olarak *Fransız Komünist Partisi*'ne katılmıştı. Sözkonusu grup, gerek seçkin ailelerinin sağladığı bağlantılar, gerekse Fransa'daki eğitimin sağladığı avantajlarla, kısa zamanda özellikle eğitim ve basın yayın kurumlarında kilit noktalara geldiler. Öyle ki, 1958'e gelindiğinde Paris grubu sayesinde Khmer dilinde çıkan gazetelerin yüzde 20'si komünistlerin elindeydi. Özellikle, Paris grubunun en erken dönmüş üyesi olan Pol Pot'un gençler arasındaki örgütlenmesi, bu gruba *Parti* içinde yeni bir taban sağlıyordu. Dahası, *Pracheachon*'un yakın vadeli siyasal hedefi, giderek sola kaymakta olan *Demokratik Parti* ile bir koalisyon oluşturmaktı ve *Demokratik Parti*'yle irtibatı kuran kişi de Pol Pot'tu. Ancak bir sol koalisyon tehlikesi karşısında geleneksel sağdan hızlı bir yakınlaşma gündeme geldi. Ekim 1954'ün başlarında Lon Nol'ün *"Khmer Yeniden Doğuşu"* ve Dap Chhuon'un *"Muzaffer Kuzeydoğu"* partilerinin de içinde olduğu dört küçük parti "sağcı, monarşist, gelenekçi ve partici politikalara ilke olarak karşı" olduğunu açıklayan bir ittifak kurdular. İttifak, Şubat 1955'de daha geniş bir cephe'ye dönüştü: Sihanuk'un tahtı babasına terkettikten sonra kurduğu *Sangkum Reastr Niyuum* (Sosyalist Halk Birliği) ile bütünleşti.

Eylül 1955'deki seçimlerde *Sangkum* dışındaki partilerin adayları seçim kampanyası sırasında çeşitli baskılara uğrarlarken seçmenler toplu gözaltılar ve karanlık saldırılarla terörize edildi. *Demokratik Parti* yüzde 12, *Pracheachon* ise yüzde 4 oranında oy aldı. Bu oranlar, Kampuçya'nın burjuva demokrasisi deneyimi boyunca çok değişmeden kalacak bir dengeyi temsil ediyordu.

Sihanuk'un Tarafsızlığı

Sihanuk'un seçim kampanyası sırasında dış politikada daha tarafsız bir çizginin izlenmesi üzerinde önemle durması gerçekte siyasi otoritesini pekiştirmeye yönelik bir tutumdu. Nisan 1955'de Bandung'da yapılan Afrika-Asya Ulusları Konferansı'nda Zhou Enlai ve Pham Van Dong ile yaptığı kişisel görüşmelerde ABD'den alınacak ekonomik yardımın Kampuçya'da Amerikan askerî varlığına yol açmayacağına ve Kampuçya'nın *SEATO*'ya katılmayacağı hususunda garanti verdi. Ülkenin giderek daha bağımsız bir rotaya oturması, devrimci bir muhalefetin gelişmesini güçleştirirken *KDHP* ardarda seçim yenilgileri alıyordu. Öte yandan Lon Nol devlet içerisinde doğrudan kendisine bağlı olan güçler aracılığıyla sola karşı saldırgan bir tutum izliyordu. Kendisini lağveden *Demokratik Parti*'nin iki üyesi Ağustos 1957'de Sihanuk'la sarayda yaptıkları bir görüşmeden çıkarlarken Lon Nol askerleri tarafından dövüldüler. Kırsal bölgelerde ise yerel yetkililer eski *KIB* üyelerini "kargaşalık çıkarmak"la suçlayıp çeşitli yaptırımlar uyguluyorlardı. Gerçekte bunun köylüler üzerindeki denetimlerini savaş sırasında *KIB*'ne kaptıran geleneksel eğemen sınıflarla köylüler arasındaki sınıf mücadelesinin bir görünümü olduğu açıktı.

1959'da çıkarılan bir yasayla Sihanuk'un *Sangkum* üzerindeki denetimi gevşedi. Yerel yöneticiler büyük bir bölümü geleneksel egemen sınıflardan gelen bölge komiteleri tarafından seçilmeye başlandı. Böylece, *Sangkum* içerisinde Lon Nol, önderliğindeki aşırı sağcılar güçlerini pekiştirdiler. Oysa Sihanuk, *Sangkum* dışında kalan sola geniş ölçekli bir baskı uygularken *Sangkum* içerisindeki sol kanada da ağırlık kazandırmaya çalışıyordu. *Sanghum* yalnızca solu marjinalize etmekle kalmamış, siyasal yelpazede Son Ngoc Thanh'ın temsil ettiği milliyetçiliğe de yer bırakmamıştı. Saygon'a geçen Thanh Ekim 1959'da *Khmer Serai* (Özgür Khmerler) Hareket Bildirgesi'ni yayınladı. Thanh Bildirgesi'nde Sihanuk'u, "Hao Binh'deki Khmer komünist ordusuna katılmak üzere Kuzey Vietnam'a göç eden" Kampuçyalıları göstererek Kampuçya'nın "komünistleştirilmesine" katkıda bulunmakla suçluyordu.

Eylül 1960'da *Kampuçya İşçi Partisi (KİP)* adını alan *KDHP*'nin karşılaştığı yapısal sorunlar parti içindeki ayrılık eğilimlerini körüklemişti. Siyasal mücadelenin önceliğini vurgulayan "eski tüfekler" baş düşman olarak ABD emperyalizmini öne çıkarıp Sihanuk'u ikincil hedefler arasına koyarken, askerî mücadele ile siyasal mücadelenin birleştirilmesini öneren Pol Pot Sihanuk'u baş düşman olarak görüyordu. 20 Temmuz 1962'de "eski tüfekler"in çizgisini savunan genel sekreter Tou Samouth kimliği bilinmeyen kişilerce kaçırılıp öldürüldü. Samouth'un karanlıkta kalan ölümü, Pol Pot'u partinin genel sekreterliğine getirdi. 1963'ün başlarında Siemreap'ta çıkan öğrenci ayaklanması hükümetin yürüttüğü baskıcı politikaya karşı kitlesel tepkinin ilk önemli dışa vurumu oldu. Polisin gözaltına aldığı bir öğrencinin ölü bulunmasının ardından patlak veren gösteriler, polis karakolları ve hükümet binalarına karşı saldırılara dönüşerek diğer okullara yayılırken denetimi elden kaçıran hükümet istifa etti. Öğrenci hareketi radikal sol eğilimler gösteriyorduysa da hemen hemen tümüyle kendiliğindendi. Mayıs ortalarında Pol Pot ve Ieng Sary Phnom Penh'deki işlerinden ayrılarak Kompong Cham sınır bölgesine giderlerken, diğer önderler Pnom Penh'de kalarak yeraltına geçti.

Bir yıl içinde göreli bir istikrar gösteren Kampuçya siyasi hayatı, Şubat 1965'de yeniden karıştı. Kuzey Vietnam'ın bombardımanı karşısında sınır bölgelerinde yoğunlaşan Vietnam

NORODOM SİHANUK (1922-....)

Kampuçyalı kral, devlet bakanı, başbakan Norodom Sihanuk 31 Ekim 1922'de Kamboçya'nın başkenti Phnom Penh'de doğdu. Prens Norodom Suramarit ile 1904-1927 arasında Kampuçya hükümdarı Sisowath'ın kızı Prenses Kossamak Nearirath'ın dört çocuğundan en büyüğü olan Sihanuk, Kampuçya'daki bir Fransız okulunda başladığı öğrenimini, Saygon ve Paris'te sürdürdü.

1941'de kral Monivang'ın ölümü üzerine henüz 18 yaşındayken, öğrenimi yarıda kesilerek tahta geçirildi. Başkalarına (örneğin çok sert bir kişiliği olan amcası) göre çok kolay yönlendirilebilir olduğu düşünülen yumuşakbaşlı ve sıkılgan bir lise öğrencisi olan Sihanuk'un, 1940'ta Hindi Çin'e giren Japonların iktidarı fiilen elde tutmasından ötürü Fransa çıkarlarına uygun bir siyaset izlemesi bekleniyordu.

Japonlar tarafından Mart 1945'e kadar sarayda gözaltında tutulan genç kral, Japonların işgallerini reamileştirerek bütün yönetim yetkisini ellerinde toplama ve savaşta Kampuçya kaynaklarını istedikleri gibi kullanabilme amacıyla "bağımsızlık" ilan etmeleri gerekince serbest bırakıldı. Sihanuk, yeni statüden yararlanabilmek ve Kampuçya'nın savaşa girmesini önlemek için Japon Yüksek Komutanlığına başvurarak bağımsızlığı onaylayan hukuki belgelerin kendisine teslim edilmesini istedi. Ancak iki başkent arasında beş ay süren uzun yazışmeler sona ermeden, Eylül 1945'te Fransızlar müttefiklerin desteğinde Kamboçya'ya geri döndüler. Sihanuk, Fransız sömürge yönetiminin yeniden kurulmasından sonra, Fransızlarla iyi ilişkilerini devam ettirdi. Budist olduğu için, aynı dönemde Vietnam'da *Viet Minh*'in, Kamboçya'da *Kızıl Khmerler*'in Fransız işgaline karşı başlattıkları silahlı direnişi hiçbir şekilde desteklemedi ve tam bağımsızlık isteyenlere karşı, ülkenin henüz buna hazır olmadığını savundu. Parlamentoda tam bağımsızlığı savunan *Demokratik Parti*'nin çoğunluğa geçmesi ve Japon yanlısı "Özgür Kamboçya" hareketi Sihanuk'u güç durumda bırakıyordu, Haziran 1952'de istikrarı sağlamak gerekçesiyle hükümeti görevden aldı, parlamentoyu dağıttı ve bütün yetkileri kendinde topladı. Şaşırtıcı bir şekilde, 1953 yılının ilk aylarında tam bağımsızlık talebinde bulundu ve bu doğrultuda Batılı ülkelerin desteğini almak için "Kraliyet Seferi" olarak adlandırdığı bir diplomatik geziye çıktı. Bu kampanyasından dolayı Kamboçya halkından büyük destek alan Sihanuk, Haziran 1953'te "gönüllü sürgün" olarak Tayland'a gitti ve zaten Vietnam'daki ulusal kurtuluş mücadelesi yüzünden yıpranmış olan Fransa'yı dünya kamuoyunda güç durumda bıraktı. Sonunda Kamboçya'da bütün yönetim yetkileri Krallığa devredildi ve 9 Kasım 1953 tarihi bağımsızlık günü olarak kabul edildi.

38 Çin Hindi'nde Devrimler

Vietnam cephesinde savaşan Kızıl Khmer askerlerinin önemli bir kısmının yaş ortalaması 17 idi. Ancak 12 ile 15 yaş arasında olan çok sayıda çocuk asker de gerek cephede gerekse kamplarda yaşıyordu. Bu çocuklar Pol Pot'un "yeni insan"ına birer örnekti. Tüm azgelişmiş ülkelerde yapılan okuma yazma oranının yükseltilmesinin hedeflendiği kampanyaların yerine, Kampuçya'da okumama kampanyası örgütleniyordu. Kimsenin okuma öğrenmediği ve bilenlerin de bunu gizledikleri bir dönem yaşanmaya başladı. Çünkü okuma yazma bilenlere, entelektüellere hatta gözlük taşıyanlara karşı son derece kanlı ve vahşi bir "temizlik" kampanyası yürütüldü. Savaş sırasında son derece güç koşullarda yaşamaya çalışan çocuk askerler Vietnam orduları karşısında geri çekilen yetişkin askerlerin, ellerinde olmasına rağmen pirinç vermemeleri üzerine zehirli olduğunu bildikleri mantarları yediler. Çocukluğunda bir rahip okulunda eğitim görmüş olan Pol Pot, devrimi "tanrının, tarihte eşi olmayan bir eseri" olarak değerlendiriyordu. Bu "eşsiz eser" insanlık adına eşsiz bir felaket ile sonuçlandı.

Bağımsızlıktan sonra kral olarak kaldığı sürece parlamento üzerindeki denetiminin sınırlı olacağını gören Sihanuk Mart 1955'te babası Suramarit lehine tahttan feragat etti ve *Sangkum Reastr Niyum* (Halkın Sosyalist Birliği) adlı partiyi kurdu. Seçimlerde, meclisteki üyeliklerin hemen hemen tümünü alacak kadar büyük bir başarı kazandı, başbakan ve dışişleri bakanı oldu. Çin Hindi'ndeki ihtilaflarında tam bir tarafsızlık politikası uyguladı. ABD'nin bütün baskılarına rağmen *SEATO*'ya girmeyi reddetti. ABD bu reddi, tarafsızlık politikası güden ülkelere yardımın kesileceği şeklinde cevapladı. Tarafsızlık politikası gereğince Çin Halk Cumhuriyeti'ne yaptığı ziyaret, iki ülkenin dostluğuyla noktalandı. Bu arada, ABD'nin baskıları sonucu Tayland ve Güney Vietnam, Kampuçya'ya karşı bir ekonomik ambargo başlattılar. Sihanuk başbakanlık ve dışişleri bakanlığından istifa ederek, daha sonra "sola kayış" olarak nitelendirilecek Sangkum'un III. Kongresi'ni örgütledi. 3 Nisan 1960'da kral Suramarit öldüğünde, kendi çabasıyla düzenlenen referandumda yeni kral seçilmemesi ve Sihanuk'un devlet başkanı olması kabul edildi.

1964'de CIA'nın tasarladığı ortaya çıkarılan Sihanuk'a karşı başarısız suikast girişiminin ardından ABD ile bütün diplomatik ilişkiler kesildi. Şubat 1965'de Phnom Penh'de ABD ile müttefik ülkelerin çağrılmadığı *Hindi Çini Halkları Konferansı*'nı örgütledi. ABD ve Sihanuk arasındaki çekişme, tedavi amacıyla Fransa'ya ve ardından Moskova ve Pekin'e yaptığı ziyaretleri fırsat bilen Amerikan yanlısı Lon Nol'un 18 Mart 1970'de yaptığı darbeyle sonuçlandı. Darbenin ardından Sihanuk lehine ve bizzat onun çağrısıyla başlayan gösterilerde yüzlerce kişi öldürüldü ve 28 Nisan'da Sihanuk, gıyaben yargılanarak ölüme mahkum edildi. Pekin'e sığınan Sihanuk burada bir sürgün hükümeti kurdu. Pol Pot önderliğindeki *Khmerler*'le ittifak kurdu ve Aralık 1975'de mücadeleyi kazanarak ülkesine döndü ve yeniden devlet başkanı oldu. 1976'da yapılan seçimlerden bir ay sonra istifa etti.

1978'da Vietnam birliklerinin Kamboçya'yı işgalinden sonra, Sihanuk yeniden muhalefetin önderliğini üstlendi. Bu kez Pol Pot rejimi tarafından, Kamboçya'nın Birleşmiş Milletler temsilciliğiyle görevlendirildi. 1982'de Pol Pot, Son San ve Norodom Sihanuk önderliğinde oluşan *Üçlü Direniş Hareketi*, iktidardaki Vietnam yanlısı Heng Samrin hükümetine karşı bir koalisyon hükümeti kurdu. Halen New York'ta yaşayan Sihanuk, Kamboçya muhalefet gruplarının sözcülüğünü ve önderliğini yapıyor.

varlığı Sihanuk'u "tarafsızlığı" korumak için *Sangkum*'un kanatları arasında yeni bir denge kurmaya itti. Lon Nol'ün hareket alanının genişletilmesini, kırsal bölgelerde devrimci avının başlatılması izledi. Giderek daha büyük bir gücün fundalıkların yolunu tutmasına neden olan bu kampanya Pol Pot'un askerî gücünün artmasından başka bir işe yaramadı. Öte yandan toprak ağalarının sömürüsü ve toprakların giderek küçülmesi karşısında köylüler kitle halinde topraklarından ayrılırlarken Sihanuk'un büyük toprak sahiplerini karşısına almaktan kaçınması, Pol Pot'un "monarşi" ve "feodalizm" aleyhtarı kampanyasını güçlendirdi. "Kızıl Khmerler" Sihanuk'un kişiliğini karşılarına almaktan kaçınırlarken *Sangkum*'u vergileri artırmakla suçlayıp Lon Nol'ü baş düşman olarak gösteriyorlardı.

Mayıs 1965'de ABD birlikleri Güney Vietnam'a çıkınca Sihanuk Washington'la diplomatik ilişkileri kesti. Aynı ay, Battambang eyaletinde Stung Kranhoung'da bir tarım kooperatifi kuruldu. Arka arkaya gelen "sol" taktikler, *KİP*'nin "Sihanuk'a eleştirel destek vermek" kararı almasını sağladı. Ancak bu kararın hemen ardından Endonezya'da gelişen olaylar, Pol Pot'un silahlı mücadeleye hazır olmanın sorumluluğuna ilişkin inancını şiddetli bir biçimde pekiştirdi. Bir gece içerisinde 800 bin komünist öldürülürken Sukarno'nun müttefikleri için hiçbir şey yapamamış olması Pol Pot'da Sihanuk'un "tarafsızlığı"na hiç bir biçimde güvenmemesi gerektiği inancını sabitleştirdi. 1966'da Vietnam Savaşı'nın Kampuçya üzerinde yarattığı olumsuz etkiler belirgin hale geldi. Kampuçya'da üretilen pirincin yüzde 40'ının Saygon karaborsasının etkisiyle Vietnam'a kaçırılması hükümet gelirlerine ağır bir darbe vurmuştu. Kampuçya'da Lon Nol'ün denetimi altındaki silahlı birimler, bir yandan iç savaş ordusu gibi davranırken diğer yandan ABD kuvvetleriyle bir tür ortak hareket düzeni içine girmişti. Sihanuk ise durumun ciddiyetini görmesine karşın sağa taviz üstüne taviz vermekten başka bir yol bulamıyordu. Tarafsızlık için gösterdiği inat, iktidarını gerçek dışı bir noktaya doğru sürüklüyordu. Ağustos 1966'da, iş çevrelerinin ve toprak sahiplerinin baskısıyla adayları doğrudan belirlemekten vazgeçince, Eylül ayında yapılan seçimlerden aşırı sağ zaferle çıktı. 22 Ekim'de Lon Nol başbakanlığa getirildi. Sihanuk, durumu dengelemek için içinde Paris grubundan Hou Youn, Khieu Samphan ve Hu Nim gibi isimlerin de yeraldığı bir "karşı kabine" oluşturduysa da bu kabineyi bile istediği biçimde yürütemedi. Sağın baskısı karşısında, "karşı kabine"nin güçlü isimleri konumlarını yitirdiler.

Sihanuk ipleri neredeyse tümüyle elden kaçırmıştı. Lon Nol'ün daha önce kırsal bölgelerde yürüttüğü kirli savaş Phnom Penh'e dek uzandı. Kaçırma ve öldürme olayları birbirini izliyordu. Yeraltına geçen *Pracheachon*'u solcu aydınlar izledi.

Birinci İç Savaş

Ocak 1967'de Sihanuk tedavisi için iki aylığına Fransa'ya gittiğinde Lon Nol, ülkenin tamamında "sol"a karşı pervasız bir saldırıya girişti. Hedef Eylül'de *Kampuçya Komünist Partisi* adını alan *Kızıl Khmerler*le sınırlı değildi. Her türden muhalefet, Budistler, köylüler, demokratlar, saldırı dalgasının altında kaldı. Direnişin ilk kurşunu 2 Nisan'da Samlaut'da, Stung Koanhoung'daki kooperatifte patladı. Çiftliği ve içindeki ordu depolarını yakan

direnişçiler iki askeri öldürdüler. Battambang'da karargah kuran Lon Nol'ün karaborsa fiyatlarının üçkat altında ödeme yaparak pirinçlerine el koyduğu köylüler fundalıkların yolunu tutuyorlardı. Kentlerde ise öğrenci hareketleri Çin Kültür Devriminin motiflerini kullanarak gelişiyordu. İdare binalarını basan öğrenciler ellerindeki *Kızıl Kitaplar*'la okullardan kent merkezlerine akın ederek arabaları yakıyor, tüccarlara saldırıyor ve Sihanuk'a karşı halkı ayaklanmaya çağırıyordu.

2 Eylül'de Sihanuk'un Çin-Khmer Dostluk Derneği'ni kapatması Sihanuk'la sol arasındaki uzlaşma umutlarının kırılmasına neden oldu. Artık okullar da beyaz terörün hedefi haline gelmişti. Öğretmenlere yönelik saldırıların arkası gelmiyordu. Kabile ayaklanmalarının ilk işaretleri Kuzeydoğu'da belirdi. Topraklarını Devlet Çiftliğinden ayırmak isteyen Brao köylülerinin yetkililere gönderdikleri temsilciler kapı dışarı edilip köylerine döndüklerinde harabelerle karşılaştılar. Silahlarına sarılmaktan başka yapacak şeyleri yoktu.

25 Şubat 1968'de *Kızıl Khmerler* o güne dek gerçekleştirdikleri en yaygın saldırıyı başlattılar. Köylüler, etnik topluluklar ve öğrencilerin kitlesel desteği çatışmaların hiç bir duraklama göstermeksizin yayılmasına neden oldu. Mayıs 1968'de Lon Nol Savunma Bakanlığı, Temmuz'da Başkan vekilliği, Aralık'ta Başbakanlığa getirildi. İç savaşın barışla sonuçlanması umudu kalmamıştı artık.

Lon Nol'ün Darbesi-Amerikan Saldırısı ve İkinci İç Savaş 1970-75

Kampuçya iç savaşının bir başka unsuru da diğer tüm Çin Hindi ülkelerinde olduğu gibi ABD askerî müdahalesi oldu. 1970'lerde ancak 10 bin dolayında olan *Kızıl Khmer* kuvvetleri orta vadede iktidarı ele geçirecek güçte değildi. İlk ABD saldırıları 1966'da başladı. 1969'dan 1970 darbesine dek B-52 uçaklarıyla yapılan saldırıların sayısı 3,600'e ulaştı. Bir yandan da, CIA Sihanuk'un tarafsızlığını tahammül edilmez bulmaya başlamış, çeşitli arayışlara girişmişti.

Bu arayışlar CIA'i Lon Nol ile buluşturdu. Güney Vietnam'da üslenen Khmer Krom birlikleri de üslerinden "kaçarak" Lon Nol hükümetine "sığınmış", Son Ngoc Thanh ile yaptığı bir gizli anlaşma Thanh'ın kurduğu *Khmer Sere*ilerin de Nol'ün yanında yer almasını sağlamıştı. Lon Nol ve taraftarları 11 Mart günü düzenlenen Vietnam ve Sihanuk aleyhtarı gösterilerin ardından 16 Mart'taki Ulusal Meclis oturumunda Sihanuk'un görevine son vermek için Meclisi yeni bir gösteri dalgasının etkisi altına sokmayı planlarlarken, Paris'te tedavi gören Sihanuk'da 13 Mart'ta uluslararası destek arayışı içinde Moskova'ya gidiyordu. 18 havaalanı kapatılmış, Phnom Penh'e giden tüm yollar tutulmuş, kent merkezindeki stratejik noktalar denetim altına alınmış ve ulusal meclis tanklarla sarılmıştı. Lon Nol'ün zırhlı birlikleri namlularını Ulusal Meclis üzerine çevirirken, içerde Sihanuk'un görevden uzaklaştırılması için (milletvekillerinin üzerini imzaladıkları zarflarla oy kullandıkları) "gizli" bir oylama yapılıyordu. Sihanuk'u görevden uzaklaştıran Meclis, Anayasayı altı ay süreyle askıya aldı.

Sihanuk'un düşürülmesi Phnom Penh'de büyük çaplı öğrenci gösterileriyle kutlandı. Öğrenciler, politikadan uzaklaşmış *Issarak* ve *Demokratik Parti* üyeleri darbenin "demokratik özgürlükler" getireceği yanılsaması içinde Lon Nol'ü destekliyorlardı. Nisan 1970'de serbest bırakılan *Pracheachon* üyelerinin küçük bir kesimi de aynı yanılsamayı paylaşıyorlardı. (Pol Pot'un kardeşi Saloht Chhay da bunlar arasındaydı.)

Darbenin gerçekleştirildiği 18 Mart günü Moskova'dan Beijing'e hareket eden Sihanuk 20 Mart günü Beijing'e giden Pham Van Dong ile görüştükten ve SSCB, Çin ve Vietnam'ın desteğini sağladıktan sonra 23 Mart günü yayınladığı ayaklanma çağrısında tüm ulusu "emperyalizme ve işbirlikçilerine karşı savaşmaya" çağırarak *Renaksey Ruop Ruom Cheat Kampuchea*'nın (Kampuçya Ulusal Birleşik Cephesi) programını ilan etti. Sihanuk'un ayaklanma çağrısı, özellikle köylüler arasında geniş bir yankı uyandırdı. Çağrının yayınlanmasından iki gün sonra Peam Montea bölgesinde *KUBC* saflarına 7 bin kişi katılmıştı. *Khemer Rumdos* (kurtarıcılar) olarak adlandırılan Sihanuk yanlıları Vietnamlı komünistlerle işbirliğini geliştirmeye çalışırlarken kırsal alanlardaki yerel yönetim birimlerini de oluşturmaya başlamışlardı.

Haziran 1970'de Pol Pot Rattanakiri'ye ulaşırken, Kuzey Vietnam'daki Khmerler de Ho Chi Minh Yolu'nu kullanarak Kampuçya'ya dönmeye başlamışlardı. Öte yandan Vietnamlılar Kuzeydoğu ve Güneybatı'da ikişer Khmer müfrezesini silahlandırıp askerlik, tıp, elektronik ve yönetim alanlarında kadro eğitimine girişmişlerdi. Ocak 1971'e gelindiğinde Khmer komünistlerinin elinde iyi eğitilmiş 12 alay bulunuyordu. Khieu Samphan'ın Vietnam örneğine göre düzenlediği askerî kuvvetler 125 binlik bir güce ulaşmıştı. Kampuçya'nın kırlık alanlarında politik mücadele daha şimdiden kazanılmış, Lon Nol hükümeti yalnızca kasabalarda kendisini güvencede hissedebilir hale gelmişti. *Khmer Rumdos*lar artık kendilerini açıkça *Khmer Krahom* (Kızıl Khmerler) olarak adlandırıyorlardı. Yerel yönetim mekanizmalarında da benzer bir değişim gerçekleşmiş ve "Kraliyet" önekinin yerini "Komite" *(kana)* soneki almıştı.

Başlangıçta hemen hemen özerk hareket eden bölge parti örgütleri Ekim 1970'de yapılan Merkez Komitesi toplantısında merkezî bir konuma getirilirken Pol Pot'un aşırı sol ve Vietnam karşıtı önermeleri de bölgesel düzeyde uygulanmaya başlanmıştı.

1950'lerin ortalarından itibaren Sihanuk'la ABD'nin ilişkileri gerginleşti. Sihanuk, ABD'nin Güneydoğu Asya'daki varlığını sürekli ve sağlam görmüyor, dolayısıyla ABD'yi Kampuçya'nın bağımsızlığını korumak için güvenilir bir güç olarak değerlendirmiyordu. Çin'le kurduğu iyi ilişkiler, Sihanuk'un komünizme yakınlık duymasından değil, ihtimal olarak gördüğü bir Vietnam işgaline karşı Çin'den destek beklemesinden kaynaklanıyordu. Sihanuk, ABD'nin Vietnam'a karşı giriştiği saldırıya tarafsız kalmayı tercih etti, 1965'den sonra da ABD'yle ilişkileri tamamen koptu. ABD, Vietnam'a karşı bir harekat üssü olarak kullanmak istediği Kampuçya'da aradığı işbirlikçiyi resmi görülen General Lon Nol'de buldu. Lon Nol'ün 18 Mart 1970'de Sihanuk hükümetini bir darbeyle devirmesinin ardından "Vietnam emperyalizmi"nden ve Kampuçya-Vietnam sınırından Amerikan ve Güney Vietnam ordularına karşı saldırılar düzenleyen Ulusal Kurtuluş Ordusu birliklerinin varlığının bir "işgal" olduğundan sözedilmeye başlandı. Tüm bunlar Amerikan birliklerinin 30 Nisan gecesi Kampuçya'ya girmeye başlamasının ideolojik hazırlığıydı.

38 Çin Hindi'nde Devrimler

Kızıl Kmerler tarafından uygulanan ve ülke nüfusunu yarıya indiren imha hareketinin, Vietnam'ın Kampuçya'yı işgaliyle sona erişinden birbuçuk yıl sonra da, halkın çoğunluğu için ölüm tehlikesi bertaraf edilmiş değildi. Bu kez tehdit, Vietnam birlikleriyle Pol Pot'a bağlı kuvvetlerin kırsal kesimde hâlâ çarpışıyor olmasından çok, çökmüş bir ekonominin ve kullanılamaz durumdaki tarımsal alanların sebep olduğu açlık tehlikesiydi. Gerek Tayland'taki kamplarda bulunan binlerce mülteci, gerekse kırsal kesimde yaşayan yüzbinlerce köylü için açlık, Batı'nın yiyecek yardımlarına rağmen hayati bir tehlike oluşturuyordu: 1979 sonunda her gün, Tayland'taki 50.000 Kampuçyalıdan ortalama 25'i açlıktan ölüyordu. Kasım ayında İrlanda'lı iki gazetecinin Kampuçya'lı askerlerle yaptıkları küçük konuşma, Vietnam işgali altındaki Kampuçya hakkında bir fikir vermektedir:- Bir yıl öncesine göre durum nasıl?- Çok daha iyi.- Vietnam'in işgali altında olmak iyi mi?- Hayır, ama durum eskisinden daha iyi.- Sizin tercihiniz nedir?- Biz özgür olmayı isterdik. Vietnam'lılar başımıza gelenleri umursamıyorlar. Fotoğrafta, Heng Samrin rejiminin bir askeri görülüyor, yanındaki afiş de Kampuçya'da bir tür seçim yapılacağının habercisi.

Temmuz 1971'de Pol Pot'un Kuzey'deki karargahında toplanan *KKP* konferansına katılan (ve tümü de Pol Pot tarafından bizzat atanmış olan) 60 delege, Merkez Komitesinin yeni üyelerini seçtiler. Siyasal düzeyde ise *KKP* Merkez Komitesi Ulusal Demokratik Devrim'in başlatılması için koşulların olgunlaştığı kanısındaydı. "Ulusal Demokratik Devrim" programı başlangıçta ılımlı bir biçimde uygulandı. 1972'de gerçekleştirilen toprak reformuyla pirinç tarlaları için beş hektar, sebze ve orkide bahçeleri için bir hektarlık limitler esnek bir tarzda uygulamaya konuldu. 12 ailenin biraraya getirilmesiyle oluşturulan kolektif üretim toplulukları ve karşılıklı yardımlaşma ekipleri kurumlaştırıldı ama toprak, köylülerin özel mülkiyeti olarak kaldı. Geleneksel köy başkanlıklarını üslenen komünistler, bireysel üretime engel olmaktan kaçınıyorlardı. Bu politika yoksul köylülerin geniş çaplı desteğinin alınmasını sağladı. Bir yandan Vietnam'dan gelen Khmerler ve biçimsel olarak hâlâ partiden bağımsız olan *Khmer Rumdos* birlikleri *KKP*'nin doğrudan komutası altına sokulurken Vietnam birlikleri de önce yerleşim merkezlerinden uzaklaştırıldı, daha sonra da Kampuçya dışına çıkarıldı. 1972'nin sonunda *Kızıl Khmerler*'in düzenli ordusu ve gerilla birlikleri toplam 200 bin kişilik bir mevcuda ulaşmıştı. Nüfusun yaklaşık yarısı kurtarılmış bölgelerde yaşıyordu. Kırsal alanda kitle örgütleri aracılığıyla etkin bir yönetim oluşturulmuştu. ABD'nin "Cumhuriyetçi ve Demokrat" Lon Nol'ü ise Temmuz 1970'de Sihanuk'u gıyabında ölüme mahkûm edip 9 Ekim'de Khmer Cumhuriyeti ilan ettikten sonra aradan bir yıl geçmeden kendi kendisini mareşalliğe atayıp Ulusal Meclis'in çalışmalarına ara verirken artık "demokrasi ve özgürlük oyununu oynamaya" devam etmeyeceğini açıklıyordu. Mart 1972'de, darbenin baş oyuncularından Başbakan Sirik Matak'ın Hukuk Fakültesi'nin muhalif dekanını görevden alması üzerine patlak veren büyük çaplı öğrenci protestosu, Lon Nol'ün Devlet Başkanlığı'nı bizzat üstlenmesi, Meclisi lağvetmesi ve başbakanlığa Son Ngoc Thanh'ı atamasıyla sonuçlandı. Lon Nol'ün Thanh'la ittifakı da fazla uzun sürmedi. 3 Eylül'de düzenlenen yeni Ulusal Meclis seçimlerinde 126 sandalyenin tümünü de Lon Nol'ün kardeşi Albay Lon Nol aldı. Ardından 5 Ekim'de Sirik Matak'ın çıkardığı gazeteyi kapatan Thanh'a yol göründü. 14 Ekim'de Lon Nol'ün baskısıyla başbakanlıktan istifa eden Thanh Güney Vietnam'a göçedip muhalif bir gazete çıkarmaya başladı.

Ocak 1973'de "Vietnam'da Savaşa Son Verilmesi ve Barışın Onarılması"nı amaçlayan Paris Anlaşması'nın imzalanmasının ardından Vietnam'dan ayrılan ABD birlikleri Kampuçya topraklarında beliriverdi. Ardından uçaklar göründü. Tüm 1972 boyunca Kampuçya topraklarına 53.500 ton bomba atan B-52'ler, Şubat 1973'den ABD Kongresi'nin bombardımana son verilmesi kararını aldığı 15 Ağustos'a dek Kampuçya'ya 357,500 ton bomba bıraktılar.

20 Mayıs 1973'de Amerikan bombardımanı en yüksek noktasındayken *KKP* Merkez Komitesi bir "kooperatifleştirme" programını uygulamaya koydu. Uygulama toprağın özel mülkiyetine tümüyle son veriyor ve ürünün tamamına yetkililerin el koymasını öngörüyordu. Kimi yerlerde dinsel ve ailevi ilişkiler zora başvurularak parçalanıyordu. Ortak mutfaklar kuruluyor, ticaret, karşılıklı emek değişimi ve krediyle satış yasaklanıyordu. Pirinç, tuz, gaz, giyecek ve petrol üzerinde tekel kurulmuştu. Kamyon, sandal, traktör ve hatta Honda motosiklet sahipleri "ortadan kayboldu", araçları ise *KKP*'nin "yetkililerine" devrolundu. Bütün bu uygulamalara "Demokratik Devrim" adı takılmıştı.

Öte yandan Lon Nol'ün konumu giderek kötüleşiyordu. Dört aydır ABD "yardımı" alamayan

görevliler arasında huzursuzluk başlamıştı. Öğrenciler de ayaklanma halindeydiler. İki arkadaşlarının gizli polisin attığı bir el bombasıyla ölmesinden sorumlu tuttukları Lon Nol'ü protesto etmek için öğrencilerin düzenledikleri bir mitingin ardından savaş hali ilan eden Lon Nol, KKP'nin büyük ölçüde etkilediği kitlesel öğrenci gösterileri ve öğretmen grevleriyle yüzyüze geldi. Yıl ortasında yaklaşık 40 bin işçi greve gitti. Amerikalıların işlettiği Pepsi Cola, Esso, Caltex ve Shell işletmeleri, Danimarka-Avustralya-Khmer ortak girişimi olan Comin Khmer ve bir Khmer-Avustralya ortaklığı olan Sokilait mandıraları grevdeydi.

Kasım 1974'te *KBUC*, Doğu ve Kuzeydeki kauçuk çiftliklerinin ulusallaştırıldığını ilan etti. Ardından Çinlilerle anlaşarak Mekong'un kaynaklarını denetim altına alıp nehrin su seviyesini gemilerin çalışmasını engelleyecek ölçüde düşürttüler. Böylece Phnom Penh'in dış dünyayla ticari ilişkisi kopmuş oldu. ABD'nin havadan yardım sağlama çabaları da bir işe yaramadı. Kongre birkaç haftalık ömrü kaldığına inandığı Lon Nol hükümeti için boş yere masrafa girilmemesi gerektiği inancındaydı. Son beş yılda ABD (bombardıman için harcanan 7 milyon doların dışında) Non Nol hükümetine 1 milyar 800 milyon dolar yardım etmişti.

17 Nisan günü Phnom Penh'e giren *Kızıl Khmer* birlikleri Khmer Cumhuriyeti'nin sonunu ilan ederken Pol Pot, Saygon'un ele geçirilmesinden önce işini tamamlamış olmaktan memnun görünüyordu. Artık Khieu Samphan'ın düşlediği "saf, uygarlığın yıkıcı etkisinden arınmış" toplumu kurmak için her şey hazır gibi görünüyordu. Kampuçya halkı zaferini kutlarken yeni bir trajediye yuvarlanıvermişti bile.

Kırlar Şehirlere Karşı

Zaferin kazanılmasını tarihte eşine rastlanmamış bir deney izledi. 17 Nisan 1975'te bütün eyalet ve bölge şeflerinin de katıldığı bir toplantıda, Pol Pot artık yalnız Paris grubu üyelerinden ibaret kalmış olan *Parti* merkezinin kararlarını aktardı. 1) Bütün şehirler boşaltılacak. 2) Bütün pazarlar kaldırılacak. 3) Lon Nol rejiminin para birimi kullanılmayacağı gibi devrimci hükümetin bastığı paralar da kullanılmayacak. 4) Bütün Budist keşişlerin dinî görevlerine son verilecek ve pirinç tarlalarında çalışmaya zorlanacaklar. 5) Lon Nol rejiminin bütün önderleri idam edilecek. 6) Bütün ülkede toplu yemek yemenin zorunlu olduğu kooperatifler kurulacak. 7) Ülkedeki bütün Vietnamlı azınlıklar ülke dışına sürülecek. 8) Birlikler sınırlara, özellikle de Vietnam sınırına sevkedilecek.

Toplantının hemen ertesi günü Phnom Penh'in 2 milyonu aşmış nüfusuna, şehri üç günlüğüne terketmeleri bildirildi (1979'a kadar dönemeyeceklerdi). Karşı koyanlar orada vuruldu. Yalnızca göç sırasında 20 bin kişi öldü. Bunu izleyen 4 yıl içersinde ise ölü sayısı 1.5 milyonu aştı. Gerçi, daha 1960'larda başlamış olan ve 1973'ten sonra ise giderek daha kanlı bir hal alan *Parti* içinde eski tüfeklerin tasfiyesi 1975'te büyük ölçüde tamamlanmıştı ama bu radikallikteki politikalar Paris grubu üyeleri arasında bile görüş farklılıklarının doğmasına yol açtı. Grup içinde Hou Youn, Hu Nim gibi bazı üyeler şehirlerin boşaltılmasına karşı çıkıyor, Çin Kültür Devrimi'nin bir benzerinin Kampuçya'da uygulanmasını istiyorlardı. Hou Youni şehirleri terketmek zorunda bırakılan bir kitle karşısında, bu kararı eleştiren bir konuşma yaparken bir *Parti* müfrezesi tarafından vuruldu, cesedi Mekong nehrine atıldı. 30 Mart 1976'da yapıldığı iddia edilen seçimlerden sonra, devlet başkanlığını Sihanuk'tan Kieu Samphan aldı. Kurulan yedi kişilik hükümette 'muhalefetten' yalnızca Hu Nim vardı. O da ertesi yıl, sayısız yoldaşı gibi Tuol Seng'de işkence altında bir "itiraf" yazdıktan sonra idam edildi. 1976 ve 1977'de çıkan çeşitli bölgesel ayaklanmalar kanlı bir şekilde bastırıldı. Kampuçya'nın kâbusunun yine bir yabancı istilaya yol açacak yeni bir evresi başlamıştı.

Laos

1880'lerde Kampuçya, Annam ve Tonkin'i ele geçiren Fransızların Laos'a yönelmesinin iki ana nedeni vardı; yüzyılı aşkın bir süredir birbiriyle rekabet eden Bangkok ve Hue sarayları arasındaki çatışmanın giderek Hue aleyhine dönmesi Fransa'nın bölgedeki konumunu zayıflatmıştı, Laos Yangtze ırmak vadisine ulaşan önemli ticaret yolları üzerinde bulunduğundan İngiltere ve Fransa arasında bir çekişme konusu haline gelmişti.

Fransızlar Luang Prabang Krallığına özel bir statü tanıyarak Luang Prabang, Houa Phan, Phong Saly ve Sayaboury eyaletlerini kral Oun Kham'in yönetimine verirken, Laos'un geri kalan kısmını 8 eyalete ayırarak her birine bir Fransız valisi atadılar. Laos'un hukuki statüsü 1941'e kadar çok belirgin değildi. Tartışma Çin Hindi'nin Japonlarca işgal edilişinden çok kısa süre önce, sömürge yönetiminin onaylanmasıyla sona erdi.

Bağımsızlığa Doğru

Fransız yönetimine karşı ilk direniş dağlı kabilelerce başlatıldı. 1910'da ayaklanan Lao Teng kabilesinin reisi Ong Keo Fransızlar tarafından öldürülünce dağlılar Kommadam çevresinde

1950'de "Kızıl Prens" Souphannouvong önderliğinde kurulan Pathet Lao *(Lao Devleti) hareketi, Laos'taki tek gerçek siyasi hareket oldu. Hiçbir zaman gerçek anlamda bir "komprador burjuvaziye" bile sahip olamayan Laos'un tüm sağ eğilimli politik gruplaşmaları, ya doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak Fransa ve daha sonra ABD kontrolü altında oldu. 1950'den 1958'e kadar gerilla savaşı veren ve Laos'un önemli bir bölümünü kontrol altında tutan* Pathet Lao, *1957'de "yasallaşarak" 1958 seçimine katıldığında yüzde 40'a yakın oy alarak hükümete katıldı, ancak kısa bir süre sonra gerçekleştirilen CIA kaynaklı darbeyle yeniden eski konumuna döndü. Hapse atılan Souphannouvong, bir yıl sonra hapisten kaçarak yeniden* Pathet Lao *kurtarılmış bölgelerine döndü. Bağımsızlık savaşı geleneği açısından Çin Hindi'nde en fazla sorunu yaşayan hareket* Pathet Lao *oldu. Henüz çoğunluğun milli bir direniş bilincine sahip olmak bir yana, kendisini "Laos'lu" olarak bile adlandırmadığı, farklı bir etnik kökenden gelen "dağlı" Laos'lularla "Laos'lular" arasında ırk ayrımı gözetilen, sistemli eğitimin yalnızca Fransızlar ve Amerikalılar tarafından, yönetime yerli hizmetkar yetiştirme amacıyla gerçekleştirildiği bir toplumda,* Pathet Lao *hareketi ancak Kuzey Vietnam desteğiyle başlayabilmişti. 1958'e gelindiğinde ise* Pathet Lao *hareketi oldukça geniş bir kitle desteğine ulaşabiliyordu. 1965'e gelindiğinde, yoğun ABD bombardımanı altında yaşanmasına rağmen, Laos'un onaltı bölgesinden onbiri* Pathet Lao *kontrolündeydi. Yukarıda görüldüğü gibi ellerinde zırhlı araçlar bile bulunan* Pathet Lao *güçleri kırsal kesimde yeni bir toplumsal sistemin tohumlarını atmakla kalmayıp, bu süreç içinde* Pathet Lao *oldukça yaygın bir "milli kültür" ve eğitim politikası sürdürdü.*

toplandılar. Kommadam vergileri, askerlik hizmetlerini ve angaryayı reddeden antisömürgeci bir programla mücadeleyi sürdürürken yakalandı ve öldürüldü. Kommadam'ın oğulları Sithone ve Khampan daha sonra *Pathet Lao*'nun önder kadroları arasında yer aldılar. 1918'de bir başka dağlı kabile, Lao Son, afyon vergisi ve angarya sistemine karşı ayaklandı. Chao Pha Pachay önderliğindeki ayaklanma ancak 1922'de bastırıldı. 1941'de ise Luang Prabang kralı Sisavang Vong'un Prens Phetsarath'ı başbakanlığa getirmesi seçkinlerin Eylül 1945'de Fransızları Laos topraklarından atmayı hedefleyen *Lao Issara* (Özgür Laos) hareketinin kuruluşunu kolaylaştırdı.

1945'de Prens Phetsarath'ın üvey kardeşi Souphanouvong, *Viet Minh* tarafından eğitilmiş bir gerilla grubuyla orta Laos'un bir bölümünü denetim altına almayı başarmıştı. Souphanouvong orta öğrenim için gittiği Hanoi'de *Çin Hindi Komünist Partisi* üyesi bir hancıyla arkadaş olmuş ve daha sonra kızıyla evlendiği bu arkadaşı sayesinde partiye üye olmuştu. Daha sonra "kızıl prens" adıyla anılacak Souphanouvong *Lao Issara*'nın katılma çağrısına karşın Laos topraklarında sürdürdüğü gerilla savaşının başında kalmayı tercih etti. Fransız birliklerinin hareketi bastırmak amacıyla Laos topraklarında bir dizi harekât düzenlemeleri üzerine *Lao Issara* önderleri Bangkok'a kaçmak zorunda kaldıklarında, Souphanouvong, Birmanya ve Tayland'da üslenerek gerilla eylemlerine hız verdi. Fransızlar Ağustos 1946'da Phetsarah'ın kardeşi Souvannarath'la bir anlaşma yaparak Laos'un toprak bütünlüğünü ve özerkliğini örtük biçimde kabul ettiler. Mart 1947'de Fransızların gözetiminde yapılan seçimlerde bir Kurucu Meclis oluşturuldu ve Laos, Fransız Birliği içinde krallıkla yönetilen bağımsız bir devlet olarak tanımlandı.

Bangkok'da bulunan *Lao Issara* önderleri, örgütü feshedip Laos'a dönmeye karar verdiler. Böylece direniş hareketinin bir bölümü sözde bağımsız Laos'da "ulusal" bir hükümet kurma eğilimindeyken, "kızıl prens" *Lao Issara* üyelerinin de katılımıyla yeraltı mücadelesini sürdürmeye karar verdi. 13 Ağustos 1950'de *Pathet Lao*'nun kurulduğu ilan edildi. Kasım 1950'de kurulan *Neo Lao Issara* (Özgür Laos Cephesi) komünist olmayan unsurlarla ulusal bağımsızlık talebi etrafında daha geniş bir cephenin kurulmasını sağladı. *Phan Khon Ngan Lao* (Laos İşçi Partisi-PKNL) 1952'de kuruldu. 1955'de *Phak Pasason Lao* (Laos Halk Partisi-PPL) adını alan partinin bu tarihte yüzlerce üyesi olmuştu. Parti Ocak 1956'da *Neo Lao Hak Xat*'ı (Laos Yurtsever Cephesi-NLHX) kurarak daha geniş bir taban üzerinde mücadele yürütebilmenin yollarını aramaya başladı.

Fransa *Viet Minh*'in kazandığı başarılar üzerine 22 Ekim 1953'de imzalanan Fransız-Laos Dostluk Antlaşmasıyla Laos'a tam bağımsızlık tanımayı kabul etti.

Bağımsızlık ve Bunalım

1954'de yapılan Cenevre Konferansı'nda Laos'un bağımsızlığı, bölünmezliği ve egemenliği kabul edildi ve öngörülen geçiş sürecinde *Pathet Lao* birliklerinin dağıtılarak ulusal Laos ordusuna katılması kararlaştırıldı. Gerçekten de Kasım 1957'de kurulan Ulusal Birlik Hükümeti döneminde *Pathet Lao* birlikleri Laos Kraliyet Ordusuna fiilen katıldı. Daha sonra 4 Mayıs 1958'de yapılan seçimlerde 35 sandalyeden 14'ünü NLHX ve müttefiki olan Santihab (tarafsızlık) kazanınca hükümetteki sağcı unsurlar Amerikalıların da desteğiyle *Pathet Lao* yanlılarının hükümetten uzaklaştırılması ve tarafsızlık politikasına son verilmesi amacıyla Ulusal Çıkarları Savunma Komitesi'ni kurdular. Hızla gelişen bu sağcı hareket ABD'den çok sayıda askerî danışman ve görevliyi ülkeye çağırdı. 11 Mayıs 1959'da *Pathet Lao* birliklerine ordudan istifa etmeleri emri verildi. Bunun üzerine *Pathet Lao* birlikleri silahlarıyla birlikte Kuzey Vietnam içlerine çekildiler.

Komünistlerin tutuklanmaya başlanması üzerine silahlı çatışmalar başgösterdi. *Pathet Lao*'ya bağlı birliklerin başarılı saldırıları hükümet çevrelerinde ciddi bir moral çöküntü yarattı. Hükümet içinde başgösteren siyasal bunalım bir yandan *Pathet Lao*'nun eylemleri için elverişli bir siyasal ortam sağlarken, öte yandan da ortaya çıkan belirsizlik şehirlerde tutuklu bulunan komünistlerin hapisten kaçmalarını sağlayan desteklerin artmasına yol açtı.

Pathet Lao'nun denetimi altındaki kırsal bölgelerde özellikle dağlı kabileler, kendilerine ait yerel yönetim örgütlerine, kendi dillerinde eğitim veren okullara kavuştuklarından güçlü üsler oluşmuştu.

Yüzbaşı Kong Lae'nin Darbesi ve İç Savaş

1957'de *Pathet Lao*'ya karşı operasyonlarda görev almış Kong Lae, bu dönemde yürütülen savaşın yabancı bir tehlikeye karşı değil, Laosluların birbirlerine karşı bir savaş olduğunu farketmişti. Ağustos 1960'da kendisine Vientiane'a gitme emri verildiğinde harekete geçmeye karar verdi ve kente varır varmaz radyo istasyonunu, hava alanını, enerji merkezlerini ve silah deposunu ele geçirip üç saatte tamamlanan bir darbe yaptı. Kong Lae'nin birlikleri tarafından çevrilen Meclis'de üç gün süren tartışmalardan sonra hükümet istifa etti. Yeni bir hükümet kurulmasına rağmen ordu komutanlarından dördü darbe karşıtı bir komite kurarak sıkıyönetim ilan ettiler. *Pathet Lao* ile ordu birlikleri arasında çatışmalar bütün ülkeye yayıldı. Bu arada ABD Tayland'da iki yüz kişilik bir paraşütçü birliğini eğitmeye başladı ve hükümeti

Pathet Lao ile ilişkilerini kesmeye çağırdı. Hükümet içinde boyun eğme ve *Pathet Lao*'yu desteklemekten vazgeçilmesi eğilimi belirdi.

General Phoumi önderliğinde ordu birlikleri 16 Aralık'ta kısa süren bir çatışma sonunda Vientiane'a girdi. Kong Lae kendisine bağlı birliklerle ülkenin kuzeyine doğru çekilirken, ordu kentte kendilerine karşı olan herkesi komünist olarak suçlayarak büyük bir teröre girişti. Kong Lae Vientiane ile Luang Prabang'dan Vietnam kıyılarına ulaşan tek yol olan Küpler ovasına vardığında *Pathet Lao* güçleri de buraya doğru hareket ettiler. Ağırlıkla dağlı kabilelerden gelen güçlerden oluşan *Pathet Lao* güçleriyle Kong Lae birlikleri birleşik bir komutanlık altında biraraya getirildi. Birleşik komutanlık üstüste önemli askerî başarılar elde edince Küba'daki Domuzlar Körfezi çıkartmasının topladığı uluslararası tepkileri dikkate alan ABD, Laos'da bir ateşkes ilan edilmesini ve Laos sorununun uluslararası bir konferansda ele alınmasını istedi.

Cenevre Konferansı 16 Mayıs 1961'de toplandı ve Prens Souvanna Phouma'nın başkanlığındaki bir geçici Laos hükümetinin teminat altına aldığı Laos'un tarafsızlığının kabulüne dayalı bir anlaşmayla 23 Temmuz 1962'de sona erdi. Tayland'ın desteklediği Vientiane delegasyonu *Pathet Lao* ve tarafsızların konferansa katılmasına karşı çıkmasına rağmen büyük devletler kendi aralarında anlaşınca görüşmelere bütün tarafların katılımıyla devam edildi.

Görüşmeler sürerken iç savaş olanca hızıyla devam ediyordu. *Pathet Lao* güçleri özellikle kırsal bölgede güçlü dayanaklar edinmiş ve çok sayıda kurtarılmış bölge kurulmuştu. Güçlerini bir araya toplayan *Pathet Lao* 27 Mayıs 1962'de Vientiane'ın 15 kilometre yakınına kadar yaklaşmayı başardı. Bunun üzerine Vientiane hükümeti Prens Souvanna Phouma'ya bir çağrı yaparak bir koalisyon hükümetinin kurulması için görüşmelere başlayabileceğini bildirdi. Yeni hükümetin kurulması ve bu hükümetin *Pathet Lao* ile tarafsızları içermesinin hemen ardından Cenevre Konferansı Laos'un toprak bütünlüğü ve tarafsızlığının kabulüyle sonuçlandı.

Tarafsızlar kampındaki çatlakların büyümesini taraflar arasındaki silahlı çatışmalar izledi. *Pathet Lao* bu çatışmalarda Kong Lae'ye karşı paraşütçü birliği subaylarından Deuane'ı destekliyordu. Çatışmaların geri dönülemez noktaya gelmesiyle, Cenevre Konferansı'ndan on ay sonra koalisyon hükümeti dağıldı.

Pathet Lao siyasal boşluktan yararlanarak pozisyonlarını daha da güçlendirdi. Yeni bir hükümet kurulması önerisini *Pathet Lao* reddedince ABD *Pathet Lao*'nun denetimindeki bölgeleri bombalamaya başladı. *Pathet Lao* ülkenin kuzey ve tüm doğu sınır şeridini elinde tutarken tarafsızlar ve sağcılar bloku ülkenin orta bölümüne egemendi. ABD'nin hava saldırısının yoğunlaşması halkın yaklaşık dörtte birinin göç etmesine neden oldu. ABD, kraliyet ordusuna çok sayıda danışman atamış, ayrıca Laos'da bulunan 10 bin kişilik Tayland birliğinin finansman ve donanım sorunlarını üstlenmişti. Yıllarca süren hava saldırılarına rağmen *Pathet Lao* güçleri 23 Ağustos 1975'de Vientiane'a girdi. Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti ilan edildi. Kaysone Phomvihane başkanlığında kurulan yeni hükümet eski rejim artıkları sayılan gerici unsurların eğitimine girişti.

Vietnamlıların ülkenin yeniden inşa edilmesi amacıyla yardıma çağrılması üzerine özellikle dağlık bölgelerde yaşayan azınlıklar ayaklandılar. Ayaklanmanın bir türlü bastırılamaması

Pekin'in Komünist Partisi yöneticileri üzerindeki etkilerine ve ayaklanmalarda oynadığı role rağmen Birmanya hükümetleri hiçbir zaman Çin Halk Cumhuriyeti ile diyaloğu reddetmemişlerdi. 1954'de Birleşmiş Milletler'deki Birmanya delegesi "birlikte varolmanın alternatifi varolmamaktır" diyerek tavrını açıkça ortaya koymuştu. 1951'den başlayarak Çin-Birmanya ilişkilerinde gözle görülür bir iyileşme görüldü. Birmanya'da Guomindang ordularının artıklarının varlığı sorunu Mayıs 1954'de bu orduların bir bölümünün Formoza'ya gönderilmesiyle kısmi bir çözüme kavuşturulmuş oldu. Haziran 1954'de Çin Dışişleri Bakanı Zhou Enlai Rangoom'a geldi. Başbakan U Nu Nisan'da Birmanya'yı ziyaret eden Nehru'yla birlikte Çin-Birmanya ilişkilerinde gözetilecek hususları şöyle saptamışlardı: 1) Egemenlik ve sınırlara saygı gösterilmesi, 2) Saldırmazlık, 3) Karşılıklı kolaylıklar ve eşitlik, 4) Barış içinde birarada bulunma, 5) Birbirinin içişlerine karışmama. Böylece Birmanya, Nehru'nun önderlik ettiği "tarafsızlık" politikasının ilk adımlarını atmış oldu. 1951'de karşılıklı olarak elçilik açmanın gerçekleşmesinden sonra 1954'de SSCB ile bir ticaret anlaşması yapıldı. Anlaşmaya göre Birmanya'nın talepleri doğrultusunda SSCB Birmanya'dan teçhizat karşılığında pirinç alacaktı. Bununla birlikte Birmanya, SEATO'nun kuruluşunda ABD ile ilişkilerini canlı tutmak amacıyla Endonezya kadar kesin bir tavır almadı. 1961'de Nasır ile birlikte görülen U Nu, tarafsızlık politikasının Birmanya'nın dış politikasının asli ve sürekli bir unsur olmasında önemli bir rol oynadı.

Japon ordusu Birmanya'da yanda görüldüğü gibi halkın coşkuyla yollara dökülüp gösteriler düzenlemesiyle karşılandı. Japonya Yönetiminde Birmanya adlı kitabında U Nu, Müttefiklerle birlikte işgalcilere karşı direnen komünistler dışında hemen hemen herkesin Japonları bir kurtarıcı gibi karşıladığını yazıyor. Japon ordusu ülke içine ilerlerken Özgürlük Blok'u üyelerinin aktif desteğini almayı başardı. Japonların geçtiği yerlerdeki halk, eski halk şarkılarını hep bir ağızdan söylüyor, adeta Kasım-Aralık 1941'de Birmanya başbakanının Londra gezisinde Churchill'den savaşa katılmanın karşılığı olarak bağımsızlık talep etmesinin güvencesinin verilmemesinin hıncını çıkarıyordu. Üstelik başbakan dönüşünde tutuklanmıştı. Ancak Japonların vaadettiği bağımsızlık sözcüğünün özellikle Rangoon'a girildikten sonra bir daha telaffuz edilmemesi Birmanyalıları büyük bir hayal kırıklığına uğrattı. Başkentin işgal edilmesinden iki hafta sonra albay Susuki bir Birman ismi olan Bo Mogyo'yu alarak kendi denetiminde bir hükümet atamış, idari sistemi tamamen Japon yanlısı kişilerle doldurmuştu. İngilizlerin çekilirken tahrip ettikleri fabrikalar ve tarlalar iktisadi durumu öylesine içinden çıkılmaz bir duruma sürüklemişti ki, Japonlar adeta çaresiz kalmışlar ve üretimin açlık tehlikesini bertaraf edecek kadar arttırılması zorunluluğunu askerlerin çalıştırılması yoluyla yerine getirmeye çalışmışlardı.

ülkede ciddi bir açlık tehlikesi yarattı. Tarım üretiminin aksaması, 1977 kuraklığı ve 1978'de meydana gelen sel baskınları ülkenin ekonomisini bir çıkmaza sokmuştu. Yeni rejim kırsal bölgelerde bu duruma bir önlem olarak hızlı bir kolektifleştirmeye girişti ve tarım kooperatiflerinin sayısı hızla arttı. Hükûmet içinde Çin-Sovyet çatışmasının yarattığı anlaşmazlıklar arttı ve Sovyet ve Vietnam yanlısı bir politikaya yönelen Kaysone Phomvihane parti içinde çin yanlısı oldukları, anti-Vietnam faaliyetlerde bulundukları gerekçesiyle bir gruba karşı temizlik hareketi başlattı.

Birmanya

İngilizlerin kıyılara egemen olma emelleri çok geçmeden Birmanya ile İngiltere arasında ikinci savaşın çıkmasına neden oldu. Birmanlar kıyıyı terkedip Yukarı Birmanya'ya çekildilerse de Çin'le kara ticaretinin cazibesine kapılan İngiltere, 1885'de Birmanya'ya üçüncü kez savaş açtı. Bir hafta süren savaştan sonra Birmanya'nın sömürge dönemi başladı. İngilizler Birmanya'yı ilhak ederek Hindistan'ın eyaleti haline 1886'da getirdiler.

Sömürgecilik ve Milliyetçilik

İngiliz sömürgeciliği için Birmanya pirinç ambarı olarak kullanılacak uygun bir araziydi. Toprağın önemli bölümü pirinç tarımına ayrıldı. Pazara dönük tarım, takasa dayalı eski küçük ölçekli tarımın yıkılmasına ve köylülerin kimi zaman yüzde 50'ye varan yüksek oranlarda faizle çalışan Hintli tefecilerin eline düşmesine neden oldu. Sömürgecilik döneminin sonucu, yabancı tefecilerin ipotek ve hacizle ekonominin denetimini ele geçirmeleri oldu. Maden çıkarımının durumu da pirinçten pek farklı değildi. Petrol, çinko, kurşun, wolfram ve kalay madenlerinde artık İngiliz sermayesi ve Hint işgücü vardı.

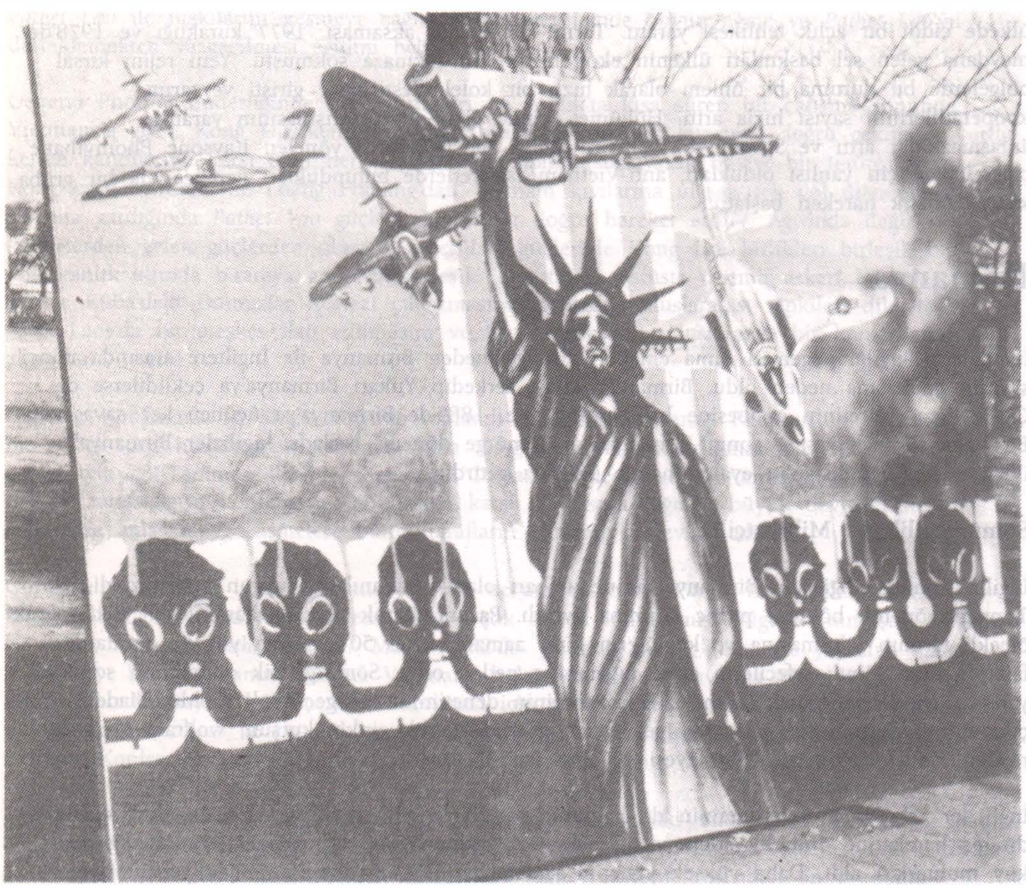
İngilizler eski yönetim sisteminin de hakkından geldiler. Yukarı Birmanya'yı işgalleri sırasında direniş hareketine önderlik eden geleneksel şef Myothugyi'nin yerini İngilizlerin atadığı maaşlı köy muhtarları aldı. Daha yüksek yönetim kademeleri ise neredeyse tümüyle yabancılaştırıldı. İngilizler Birmanların yerine Hintlileri ve azınlık halklarını (özellikle Karenleri) tercih ediyorlardı.

Birmanya ulusal direnişinin ilk dönemleri, 1906'da kurulan *Genç Erkekler Budist Birliği*'nin *(GEBB)* damgasını taşır. *GEBB*'nin başlangıçtaki niteliği toplumsal bir yardım örgütünü andırıyordu. Hükûmetin tayin ettiği müfredata göre çalışan okullarında Budizmin kutsal metinlerini öğreten genç rahipler, bu okulları kısa sürede toplumsal yaşamın ve ulusal uyanışın merkezleri haline getirdiler.

I. dünya savaşı sırasında İngilizlerin ilan ettiği reform programı Birmanya'da büyük bir hayal kırıklığı yarattı. İngiltere, Hindistan için ikili bir yönetim sistemi öngörerek Hintlilerin en azından eyalet düzeyinde yönetime etkide bulunmalarına izin verirken, Hindistan'ın "eyaleti" haline getirdiği Birmanya'yı bu uygulamanın dışında tutuyordu. Bu çifte standart, Rangoon Üniversitesi'nin Hindistan'da kalan kısmına özerklik verilirken Birmanya'daki bölümlerinin dışta tutulmasıyla tepkilerin basit bir hoşnutsuzluk durumundan çıkmasına yolaçtı. *GEBB*'nin yerini Montagu-Chelmsford Reformlarının öngördüğü ayrımcılığa karşı çıkan ve reformlardan Hintlilerle aynı düzeyde yararlanmak isteyen Budist olsun olmasın her yaştaki Birmanyalıyı içine alan *Budist Birlikleri Genel Konseyi (BBGK)* aldı. Aralık 1920'de Rangoon Üniversitesi öğrencilerinin başlattığı protesto hareketlerinin ardından İngilizler, Birmanya'ya ikili bir yönetim sisteminin tanınmasını kabul ettilerse de bu sadece *BBGK*'nın istemlerinin daha da ileri taşınmasını getirdi. *BBGK* artık toprak sahipleri ve göçmenler üzerinde denetim hakkı istiyordu. Yeni meclis seçimlerini boykot ettikleri gibi, Karenler, Hintliler, Çinliler ve İngilizlerle dolu hükûmete katılmayı da reddettiler.

1930'ların siyasal tartışmaları bir dizi partinin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu partilerin tamamı toprak reformundan yana olmakla birlikte Hintli göçmenlere ve tefecilere karşıydı. 1935'de çıkarılan yasaya göre düzenlenen 1937 seçimlerinden sonra kurulan ilk hükûmetin başkanlığını yapan Ba Maw'ın kurucusu olduğu *Sinyetha* (Yoksullar Partisi) vergilerin azaltılmasını, çiftçilerin tefecilerden korunmasını ve zorunlu eğitim uygulamasının başlatılmasını savunuyordu.

Sinyetha'nın kısa bir süre birlikte "Özgürlük Blok"unu oluşturduğu *Thakin Partisi* ise Birmanya'nın sonraki siyasal yaşamının en canlı örgütü oldu. 1929'da Rangoon Üniversitesinde ayaklanan öğrencilerin kurduğu *Dohbama Asiayone*'nin (Birman Birliği) yan örgütü olarak kurulan partinin adı "sahip" anlamına geliyordu. Birmanyalı hizmetçilerin İngiliz efendilerine hitap sözcüğü olan *thakin* Rangoon Üniversitesi öğrencilerinin birbirlerine hitap ederken kullandıkları bir deyiş halini alarak, Birmanyalılarla İngilizler arasındaki eşitsizliğin günlük konuşma dilinde yer etmesini sağlayan bir motif haline getirilmişti. İngiliz eğitim sistemini karşısına alan parti, bir dizi öğrenci direnişine önderlik etmiş ve 1936'da *thakin*, Aung San'ın milliyetçi faaliyetlerinden dolayı Rangoon Üniversitesinden atılmalarına karşı yürüttüğü başarılı kampanyayla önemli bir güç haline gelmişti. *Thakin Partisi* çeşitli sol eğilimlerin birlikte yer

Yıllar boyu gerici askerî diktatörlüklerle yönetilen, ardarda darbelere sahne olan Tayland, ABD'nin Çin Hindi'nde nüfuzunu sağlamlaştırma çabaları için kullandığı en önemli üslerden biri oldu. 1947'de Mareşal Pibul'un iktidara gelmesiyle Amerika ve Tayland arasındaki askerî ilişkiler gelişmeye başladı. ABD askerî danışmanlar gönderdi, askerî yardımları artırdı, bunların karşılığında da Tayland, Güney Kore'ye gönüllü birlikler gönderen ilk Asya ülkesi oldu. Vietnam'daki Bao Dai rejimini, Laos ve Kampuçya'da Fransa'nın desteklediği hükümetleri tanıdı, 1954'de Filipinler'in yanısıra tek Güney Asya ülkesi olarak SEATO'ya üye oldu. ABD-Tayland ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olan, Tayland'ın Vietnam ve Laos'a karşı savaşa katılması kararı, General Thanom Kittikachorn'un diktatörlüğü sırasında alındı. 1965'de Thanom'la Tayland'daki Amerikan kuvvetleri komutanı Stilwell aralarında bir anlaşma imzalayarak gizli bir beş yıllık plan oluşturdular. Plana göre Tayland, tüm masrafları ABD tarafından karşılanmak üzere, Güney Vietnam'a 2000 askerden oluşan bir paralı askerler birliği gönderecekti. Ayrıca, ABD Tayland'da Kuzey Vietnam ve Laos'a karşı hava saldırılarında kullanacağı üsler kurabilecekti. 1967 sonunda Tayland'ın Vietnam'daki askerlerinin sayısı 12 bine çıktı ve ABD kendisine verilen bu hizmet karşılığında Tayland'a 30 milyon dolarlık para ve ayrıca silah yardımında bulundu. Haziran 1970'de Thanom, Kampuçya'ya, Lon Nol rejimini desteklemek üzere bir birlik göndereceğini açıkladı. Tayland'daki Amerikan askerî gücünün artmasına paralel olarak buna ve askerî diktatörlüğe karşı bir gerilla mücadelesi de gelişti. Ocak 1965'de Tayland Komünist Partisi*'nin kurduğu* Yurtsever Cephe, *ülkenin kuzeydoğusunda oluşan gerilla ordusunun önderliğini elinde tutarken, batıdaki Meo'ların ayaklanmasının da başına geçti. ABD, Vietnam ve Laos'da sınadığı askerî teknolojiyi, napalm bombalarını, helikopterleri, kimyasal silahları, gerillara karşı kullanması için Thanom hükümetinin emrine verdi. Solda, ABD'nin Tayland'daki askerî varlığını protesto eden bir pano görülüyor.*

aldıkları bir örgüttü. Marx, Engels ve Lenin kadar Fabian sosyalizminden de etkilenmiş olan parti üyeleri zamanla Leninist tezlere yaklaştılarsa da Budizm değerleri hâlâ korunuyordu.

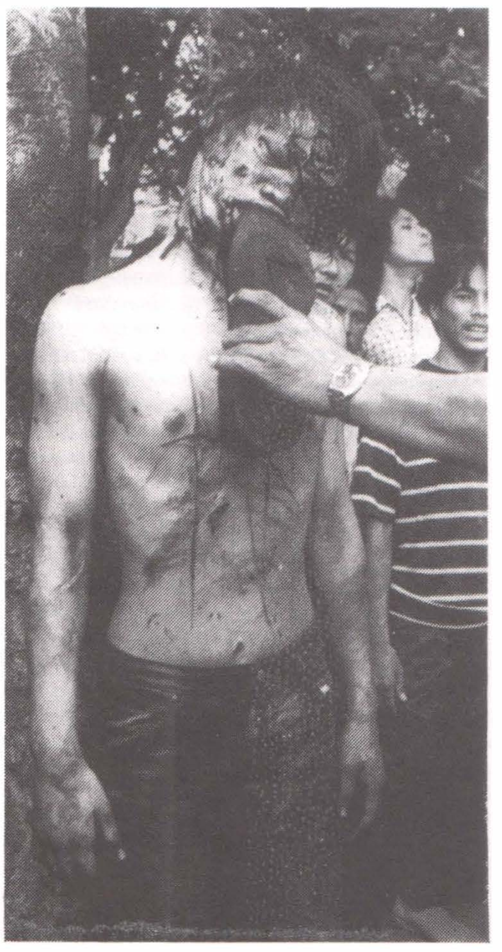
1939'da *Thakin Partisi* üç gruba bölündü. Bunlardan ikisi *Thakin Soe* ve *Thakin Pe*'nin önderlik ettikleri gruplar açıkça komünizmi benimsediklerini söylüyorlardı. Üçüncü grup ise kendine "tarafsızlar" adını vererek bölünmeye karşı çıkıyordu. 1940'da *Thakin* gruplarıyla bağlantı kuran Japonlar savaşta kendilerini desteklemeleri koşuluyla askerî yardım yapacaklarını vaad ettiler. Teklifi reddeden komünist eğilimli gruplardan birinin üyesi Aug San, faşist Japon hükümetinden yardım almaktansa, *Çin Komünist Partisi*'nin desteğini aramayı yeğleyerek gizlice Şangay'a gitmek için yola çıktıysa da Amoy'da Japonlar tarafından tutuklandı.

II. Dünya Savaşı patlak verdiğinde *Thakinler*, Ba Maw'ın partisi ve diğer milliyetçi Budist örgütlerle bağlantı kurarak "özgürlük blok"unu oluşturdu. Hemen ardından Ba Maw ve *Thakin* önderlerinden önemli bir bölümü tutuklandı. Bunun üzerine *Myochit Partisi*'nden (Yurtsever) U Saw başbakanlığı üstlendi. *Myochit Partisi*'nin programı hemen bir toprak reformunun uygulamaya konmasını, göçmenlere ambargo uygulanmasını ve Birmanya'ya dominyon statüsü verilmesini içeriyordu. İngilizler kendileriyle Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi bir statü karşılığında uzlaşmaya hazır olan U Saw'ı da tehlikeli bulup Japonlarla "haince" görüşmeler yaptığı iddiasıyla tutukladılar. Japonlar Birmanya'ya girdiklerinde, hapisden kaçan Ba Maw dışındaki tüm Birman önderleri demir parmaklıklar arkasındaydı.

1 Ağustos 1943'de Japon askerî yönetimi kendisini feshettiğini açıklarken Ba Maw, Birmanya Bağımsızlık Bildirgesini okuyordu. Birmanya, bağımsızlık karşılığında Müttefiklere savaş açmıştı. Ama Japonlarla girişilen bağımsızlık deneyimi hayal kırıklığıyla sonuçlandı. Japonlara karşî direniş ancak 1944 başlarında ciddi boyutlara ulaştı. *Thakin Soe*'nun önderlik ettiği küçük komünist gruba, sosyalistler ve Japonlara karşı muhalefet eden küçük *Thakin* gruplarından bazıları da katılmıştı. Aynı sıralarda *Thakin Thein Pea*'nin önderliğindeki komünist grubun üyelerinden *Thakin Nyo Thu* direniş hareketinin örgütlenmesine yardımcı olmaları için görüşmeler yaptığı 136. İngiliz Ordusu'nun Hindistan'daki karargahındaydı. Aug San ise Japonlara karşı gerilla faaliyetlerinde işbirliği sağlamak amacıyla *Thakin Soe*'yle gizli görüşmeler yapıyordu. Ağustos 1944'de kurulan *Antifaşist Halk Kurtuluş Birliği* bu grupların tümünü de içeriyordu.

Gerilla faaliyetleri Japonların mühimmat bağlantılarını keserek savaş güçlerinin önemli ölçüde düşmesine neden oldu. *AFHB* önderliğindeki ayaklanma 28 Mart 1945'de patlak verdi. *Birmanya Ulusal Ordusu*, ülkeye giren İngiliz ordusunun işini, Meiktila yakınlarında Japon ordusunu kuşatma altına alarak tamamladı. Hemen ardından *AFHB*'nin safları tüm milliyetçi unsurları içine alacak kadar genişledi. *Komünist Partisi, Devrimci Halk Partisi* (sosyalist), *Birmanya Ulusal Ordusu, Karen Denetim Örgütü, Tüm Birmanya Gençlik Birliği* ve *Maha*

Tayland'da General Thanom Kittikachorn yönetiminin devrilmesinde, gelişen öğrenci hareketinin önemli rolü oldu. Hareket, 6 Ekim 1973'de anayasal bir düzene geçilmesini talep eden bildiriler dağıtan 12 üniversite öğrencisinin tutuklanmasıyla başladı. Tutuklamaları protesto etmek üzere binlerce öğrenci ve toplumun diğer kesimlerinden onları destekleyenler sokaklara döküldü. 14 Ekim 1973'de polis ve askerlerin göstericilere ateş açması üzerine yüz kişi öldürüldü ve yüzlerce kişi tutuklandı. Bu olay Thanom yönetiminin sonu oldu; devreye giren kral, Thanom'u ülkeyi terketmeye çağırdı ve Thammasat Üniversitesi Rektörü ve öğrencilerin güvenini kazanmış bir kişi olan Sanya Thammasak'ı başbakanlığa getirdi. Thammasak'ın hükümet başkanlığıyla başlayan ve ancak üç yıl süren seçimle gelen hükümetler dönemi öğrencilere beklediklerini vermedi. Thammasak yönetiminin istedikleri radikal reformları gerçekleştirmeye niyetli olmadığını gören çoğu sol eğilimli ve bir kısmı Komünist Parti'ye yakınlık duyan öğrenciler faaliyetlerine Tayland Ulusal Öğrenci Merkezi *aracılığıyla devam ettiler. Öğrencilerin toplum içinde artan ağırlıkları ve radikal programları karşısında geleneksel güçlerinin zayıfladığını gören ve çoğunlukla askerler ve bürokratlardan oluşan sağcılar ise iki yeni örgüt kurarak faaliyete geçtiler.* Nawapon *adlı örgüt, bürokratların, askerlerin ve polislerin işbirliğiyle halkı "ulus, din ve kral için ülkenin komünist öğrenciler tarafından yıkıma sürüklenmesine izin vermemeye" çağırarak faaliyete geçti.* Kızıl Bufalolar *ise çoğunlukla sonunda öğrencilere maledilen şiddet ve terör eylemlerinde bulunmaya başladı. 1976 yılına gelindiğinde,* Nawapon *ve* Kızıl Bufalolar*'ın eylemleri sonucunda ülke bir kaos, güvensizlik ve korku atmosferine sürüklenmişti.* Kızıl Bufalolar*'ın öğrencilere karşı giriştiği en kanlı eylem uzun zamandır planlanan ve 6 Ekim 1976'da gerçekleştirilen askerî darbenin hemen öncesinde oldu. Eski diktatörlerden birinin ülkeye dönmesini protesto eden öğrenciler,* Kızıl Bufalolar*'ın vahşetiyle karşı karşıya kaldılar. 41 öğrenci korkunç bir biçimde işkence görerek, linç edilerek, dövülerek öldürüldü.*

Samgha, hepsi de aynı örgütün içindeydi. Japonlar 7 Mayıs 1945'de Rangoon'dan çekildiler ama *AFHB*, son Japon askeri Birmanya toprağını terkedinceye dek eylemlerini sürdürdü. Savaştan sonra İngilizler, "ülkenin ekonomisini, iletişim hatlarını ve yönetim sistemini düzenleyebilmek için" bir geçiş döneminin zorunlu olduğunu ileri sürdülerse de *AFHB*, ülkenin içinde bulunduğu tüm olumsuz koşullara rağmen İngilizlerin derhal çekilmelerini ve bağımsızlığın tanınmasını istedi.

Hindistan milliyetçi hareketinin gelişmesi ve savaş sonrasının koşulları İngiltere'deki *İşçi Partisi* hükümetini kıtanın aşağı bölümünden çekilme kararı almaya zorladı. İngilizler Hindistan'dan çekilmelerine paralel olarak Aug San ve arkadaşlarını Bakanlar Kuruluna atayarak Ocak 1947'de kurucu meclis seçimlerine gidileceğini açıkladılar. Ancak seçim kampanyası başta komünistler olmak üzere tüm muhalefet üzerinde estirilen bir baskı kampanyasına dönüştü. *AFHB*'nin önderliğini ele geçiren U Nu 4 Ocak 1948'de başbakan olduğunda Birmanya'nın bağımsızlığını ilan etti ve İngiliz Uluslar Topluluğu'na üye olmayacaklarını açıkladı.

Birmanya Usulü Sosyalizm

Birmanya bağımsızlığının ilk on yılını U Nu önderliğindeki *Sosyalist Parti*'nin ağırlıkta olduğu *AFHB* yönetiminde geçirdi. Mart 1947'de Than Tun ve *Güney Asya Gençlik Kongresi*'nin Kalküta'da yapılan toplantısında *Kominform* önerisiyle alınan ayaklanma kararı Goshal önderliğinde başlatıldı. Ayaklanmayı *AFHB*'ye bağlı *Halk Gönüllüleri Örgütü*'nün seçkin üyelerinden de destek alan *Tüm Birmanya Köylü Birliği* yönetiyordu. Ayaklanmanın yoğunlaştığı orta Birmanya'nın batısına doğru, geniş petrol yatakları uzanıyordu. Komünistler Rangoon ve diğer kent merkezlerinde genel grev örgütlemeye çalıştılarsa da başarılı olamadılar. U Nu komünistlere karşı Hindistan ve İngiltere'den silah ve mühimmat almaya çalıştı. Öte yandan *Köylü Birliği* içindeki komünistleri tasfiye edebilmek için yoğun çaba harcayan "Sosyalistler", *Birmanya Sendikalar Birliği*'ndeki Marksist önderliği de polisiye yöntemlerle alaşağı edip *Birlik* önderi Thein Pe'nin yerine *AFHB*'den U Ba Swa'yı geçirdiler.

Hükümet 1953'de *Birmanya Komünist Partisi*'ni resmen yasakladı. Bir avuç komünist bunun üzerine Than Tun'un önderliğinde Pegu Yoma dağlık bölgesinde gerilla faaliyetlerine girişti.

Köylü isyanını Karen ayaklanması izledi. *Karen Ulusal Savunma Örgütü* 1948-49'da ardarda askerî başarılar kazanarak bazı önemli kasabaları ele geçirdi. Karen isyanını bastırmakta güçlük çeken hükümetin yardımına diğer azınlıklar yetişti. Böylece ayaklanmaları bastırmayı başaran U Nu'nun "sosyalist" hükümeti 1952'de dört yıllık bir ekonomik plan hazırladı. Eğitim, halk sağlığı, konutlandırma, sulama, ucuz kredi ve borçların iptali gibi konularda vaadlerle dolu programın tek sağladığı 3.6 milyon dönüm toprağın köylülere dağıtılması oldu.

1956'ya kadar önemli bir muhalefetle karşılaşmayan U Nu, 1956 seçimlerinde *Birmanya İşçi Köylü Partisi*'nin çekirdeğini oluşturduğu *Ulusal Birlik Cephesi*'nin büyüyen gücüyle karşı karşıya geldi. 1953'de yasaklanan *Komünist Partisi*'nin üyelerinin etkin oldukları bu parti orta Birmanya'yı denetimi altında tutuyordu ve seçimlerde oyların üçte birini aldı. Bu sonuçlar üzerine *AFHB* dağıldı. Thakin Tin önderliğindeki bir grup, *Birmanya Köylü Örgütü*'nü kurarken, *Sendikalar Birliği* de *AFHB*'den çekildi. 1958'e doğru komünistler etnik gruplarla ilişkilerini iyice sıkılaştırdılar. Aynı yıl ülkenin her yerinde ayaklanmalar baş gösterdi. U Nu bozulan düzeni yeniden kurması için orduyu göreve çağırdı. İki yıl boyunca komünistlerin sürdürdüğü gerilla savaşına karşı bir imha politikası izlendi. 1960'da yeniden seçimlere gidilip sivil bir hükümet oluşturulduysa da ordunun siyasal gücü tartışmasız biçimde varlığını sürdürdü.

Tayland

Mekong ırmağının sol kıyısında Tayland'ın yabancı istilacılara karşı direnmeye yöneldiğini ortaya koyan gösteriler üzerine, Fransa 1893'de Mekong'un sağ kıyısını işgal etti. 3 Ekim'de yapılan bir anlaşmayla Tayland ırmağın batı kıyısından da vazgeçip, Fransızların daha sonra Laos'a bağlayacakları Stung eyaletini onlara bıraktı.

Daha önce Avrupalılarla yapılan ticari antlaşmalar pirinç tarımını geliştirmiş ve köylüler köylerini terkederek plantasyonlara çalışmaya gitmişlerdi. Böylelikle köylerinde bıraktıkları yakınları ve hatta mülkleri aracılığıyla köyle ilişkisini sürdüren plantasyon işçileri, 20. yüzyıl başında ortaya çıkan sömürgeciliğe karşı milliyetçi duyguları kırsal kesime de taşıdılar. Tayland'daki milliyetçi hareket, öteki bölge ülkelerinden farklı olarak yabancı ekonomik boyunduruktan da bağımsızlaşmayı içeren bir çizgiyi daha başlangıçta benimsemişti.

Prachatipok'un yönetimi altında benimsenen liberal politikalarla komünistler ilk kez ülkede seslerini duyurmaya başladılar. 1927'de dağıttıkları bildirilerle bir "sovyet" hükümeti kurulmasını talep ettiler. Ancak rejime muhalefet esas olarak Fransa'da öğrenim görmüş ve anti monarşik ve liberal düşünceleri benimsemiş öğrencilerce yürütülüyordu. 1927'de Tayland'a geri dönen *Fransa'daki Taylandlı Öğrenciler Derneği* kurucusu Pridi Phanomyong çevresine

demokratik düşüncelerini paylaşan gençleri ve subayları toplayarak siyasal ajitasyona girişti. Dünya ekonomik bunalımının bütün şiddetiyle hüküm sürdüğü bir döneme rastlayan bu propaganda etkinliğini artırarak sürerken, hükümet subayların ücretlerinde indirim yapmağa karar verdi. 1932'de 92 subayın ödeme güçlükleri ileri sürülerek terfi ettirilmemeleri siyasal bir bunalıma neden oldu. Memur ve subay sayısının azaltılması sürerken gelir vergisinin çalışanlar aleyhine değiştirilmesi bardağı taşıran son damla oldu.

24 Haziran 1932'de bazı ordu birlikleri kamu binalarını çevirerek etkili prensleri tutuklamaya girişti. Tek bir silahın atılmadığı darbe sonunda ülkenin yönetimini ele geçiren subaylar kralı, iktidar yetkilerini prenslere bırakmak ve prensleri ve kendisini yolsuzluk yapmakla suçladılar. *Halk Partisi*'ni kurarak siyasal bir güç oluşturmayı deneyen darbecilerin hazırladığı anayasa taslağına göre oluşturulacak meclis yürütme gücünü denetleyecek, kral bu sistemi kabul ederse görevini sürdürebilecekti. Kral Prachatipok darbecilere geniş siyasal yetkiler tanıyan geçici anayasayı imzalamayı kabul etti. Darbecilerin ideolojik esin kaynağını oluşturan Phidi Phanomyong, iktisat alanında merkezî planlama yanlısıydı ve Thomas More, Saint-Simon, Proudhon ve Fourier'in ütopik sosyalist düşüncelerini benimsiyordu. Bu yıllarda siyasal özgürlüklerin gelişmesi *Tayland Komünist Partisi*'nin Çin komünistlerinin etkisi altında kurulmasını kolaylaştıran bir faktör oldu.

Luang Pradit adını alan Pridi etrafında öğrencileri ve memurları toplamış, albay Phya Bahol ve Phya Song ise hoşnutsuz subayların temsilciliğini üstlenmişti. Aralarındaki düşünce farklılıklarına rağmen *Halk Partisi* önderliğine Phya Manopakon'un getirilmesi konusunda anlaştılar. Manopakon'un başbakanlığa getirilmesinden sonra Pridi'nin de içinde yer aldığı bir komite yürütme gücünü ise Devlet Konseyi'nde toplayan yeni bir anayasa hazırlıklarına başladı. *Halk Partisi, Halk Birliği*'ne dönüştürüldükten sonra kral siyasal partilerin kurulması için zamanın erken olduğunu açıklayıp *Halk Birliği*'ne memur ve emekliler de dahil hiç bir subayın üye olamayacağını bildirdi. *Halk Birliği* bunun üzerine kendini feshetti. Darbenin üzerinden daha bir yıl geçmeden iktidar, prenslerden asker ve sivil bürokratlar oligarşisine geçmişti.

Kasım 1933'de yapılan seçimlerde çoğunluğu elde eden Luang Pradit başbakanlığa getirildi. Bir kaç ay süren sakin dönem komünistlerin ülkedeki etkinliklerini sınırlandırmak üzere harekete geçen gerici çevrelerin komplolarıyla bozuldu. Yabancı sermaye çevreleri hükümetin bazı kamu hizmetlerinin denetimini ele alması ve sanayileşme programı hazırlaması üzerine kıpırdanmaya ve muhalefeti mali olarak desteklemeye başladı. Kauçuk üretiminin sınırlandırılması görüşmeleri Tayland tarihinde ilk kez meclisin, önerisini reddetmesi üzerine hükümetin istifasıyla sonuçlandı. Devlet konseyi içindeki sivil güçlerle askerler arasındaki çatışmalar 1937'de kraliyete ait toprakların gizli olarak satılmasının açığa çıkmasıyla doruk noktasına çıktı. Yetkilerinin azaltılmasını kabul etmeyen kralın tahtan çekilmesini izleyen bu skandal Devlet Konseyi'ndeki hassas dengeyi Pradit lehine değiştirmiş oldu.

1937 seçimlerini kazanan Phya Bahol hükümetinin Japonlarla iyi ilişkiler kurmasından rahatsız olan İngiliz ve Fransızlar 12 Haziran 1940'da bir saldırmazlık paktı imzalayarak Tayland'ı pasifize etmeyi başardılar.

7 Aralık 1941'de Bangkok'daki Japon elçisi Tayland hükümetinden Japon ordusuna serbest geçiş hakkı istedikten sonra Tayland hükümeti Japonlarla ittifak yapmayı ve ABD ile İngiltere'ye savaş ilan etmeğe karar verdi. Tayland kuvvetleri Japon ordusuyla birlikte Birmanya topraklarına girdi. Hükümetin Japonlarla işbirliği politikasına karşı çıkan ve işgalcilerin ülke topraklarından kovalanmasını hedefleyen direniş hareketi, biri ABD'ye savaş ilanını vermeyi reddeden Washington büyükelçisi W. Seni Pramot'un örgütlediği "Özgür Taylar" hareketi, ötekiyse Londra'da Prens Suphat Sawat'ın çevresinde toplanan Taylandlı öğrencilerin oluşturduğu birleşik bir güç halinde çalışmaya başladı. Tayland'a giderek iç direniş gruplarıyla ilişki kurmayı deneyen bu gruplar, Luang Pridi'nin sessizce yaptığı hazırlıkların koordinasyonu ve lojistik desteğini üstlendiler. Uygun an geldiğinde birlikte oluşturulan silahlı direniş gruplarıyla Japonlara karşı mücadele hazırlayan örgütler Japonların teslim olması üzerine ayaklanmaya gerek kalmadan ülkelerini işgalcilerden kurtulmuş buldular.

II. Dünya Savaşı sırasında Japonya'nın Çin Hindi ile ilişkisi çoğu kez "anti-emperyalist kurtarıcı" görüntüsüne büründü. Endonezya'lı bir çocuk tarafından yapılan bu resim, yırtılan emperyalist Amerikan ve İngiliz bayraklarının karşısında "kurtarıcı" Japonları gösteriyor. Çin Hindi ve Hint yarımadası halkları, İngiliz, Amerikan, Fransız ve Hollanda gibi "Avrupalı" emperyalistlere karşı "Asyalı" Japon İmparatorluğunu kendilerine daha yakın görüyorlardı. Bu yakınlık Japonların "bağımsızlık" vaadleriyle daha da pekişmişti. "Batı Emperyalizmi" karşısında Asya halklarının kurtarıcısı rolüne soyunan Japonların işgal ettikleri Malezya ve Doğu Endonazya'da kurdukları "bağımsız" devletler, bu ülkelerdeki milliyetçileri Japon denetimine almayı ve bölgedeki İngiliz ve Amerikan güçlerine karşı "bağımsız" güçler olarak çıkarmayı hedefliyordu. Ancak, Japonların büyük ölçüde çaresizlikten ve "düşmanımın düşmanı dostumdur" düşüncesiyle giriştikleri bu hareket, Çin Hindi bağımsızlık hareketinin gelişmesine önemli bir katkıda bulundu. Endonezya'yı işgal eder etmez, Hollandalıların enterne etmiş olduğu Sukarno'yu serbest bırakan ve kurdukları Endonezya Merkezi Danışma Konseyi*'nin başına getiren Japonlar, çoğu kez Marksizmle yakından ilişkili olan Endonezya milliyetçileriyle de iyi geçinme yoluna gitmişlerdi. Sutan Sjahrir ve Sjarifuddin gibi sosyalistler, Japonların göz yumduğu ya da desteklediği direniş grupları örgütlüyorlardı. 8 Ağustos 1945'te Japon işgali altında olan Saygon'a çağrılan Sukarno, bağımsızlık ilanı için Japonlardan onay aldı. Japonya'nın teslim olmasından iki gün sonra bağımsız Endonezya Cumhuriyeti ilan edildi ve Sukarno Cumhurbaşkanı oldu.*

Askeri Diktatörlükler

Savaş sonrası iç direniş hareketinin önderi Pridi *Özgür Taylar*'ın da desteğiyle başbakan oldu. Kuang Aphaiwong *Demokrat Parti*'yi kurarak muhalefete geçti. Mecliste ve senatoda çoğunluğu elinde bulunduran Pridi 9 Haziran 1946'da kral Ananda Mahidon'un esrarengiz biçimde ölmesi ve soruşturma açılmasını reddetmesi üzerine muhalefetin ısrarlı çağrısı sonunda istifa etti. Yeni kurulan hükümet Pridi'nin *Anayasa Cephesi*'nin yandaşlarınca oluşturuldu. Ancak 4 yıl önce iktidardan uzaklaştırılmış olan askerler 8 Kasım 1947'de bir darbe yaparak yeniden iktidarı ele geçirdiler. Sözcülüğünü *Demokrat Parti*'nin yaptığı büyük toprak sahiplerine yaslanarak iktidarını sürdüren askerler iç çatışmalardan ve iktisadi zorluklardan yorgun düşmüş halk nezdinde ummadıkları bir destek buldular. 1948 seçimlerini küçük bir çoğunlukla da olsa *Demokrat Parti*'nin kazanması rejimin meşruluğunu elde etmede önemli bir araç oldu. Anayasal düzene son verilmesi anlamına gelen yeni rejim, ordu içindeki çeşitli

kliklerin komplolarıyla çalkalanmaya devam etti. Ekim 1948'deki darbenin bozguna uğramasından sonra Şubat 1949'da deniz kuvvetlerinin önemli bölümünün katılımıyla başlayan darbe, gizlice hazırlanmış olmasına rağmen yüzlerce kişinin ölümüne yol açan çatışmalardan sonra bastırıldı. Mart 1951'de ordu içindeki çatışma yeniden patlak verdi ve iktidardaki askerî kliğin temsilcisi Pibul rehin alınarak pazarlığa oturulduysa da general Phao ve Sarit Thanarat anlaşarak duruma hakim oldular. Tam rejimin istikrarının sağlandığı sanılırken Kasım 1951'de dokuz genenalin meclisi feshetmek konusunda anlaşması ve harekete geçmesiyle başlayan darbenin başarıya ulaşması üzerine uzun sürecek otoriter bir yönetim kurulmuş oldu. Komünizm düşmanlığı üzerinde yükselen resmî doktrin işbaşında bırakılan Pibul'un ağzından dile getiriliyordu. 1955'de siyasal partilerin kurulmasına izin verildi. Phao hükümete yakın bir parti kurarken Kuang Aphaiwong *Demokrat Parti*'yi yeniden canlandırdı. Thep Chotinuchit önderliğinde kurulan *İktisat Partisi* irili ufaklı sol partilerin içinde en büyüğüydü. Bu gelişmelere paralel olarak basın özgürlüğü yeniden tanındı ve demokratik haklar genişletildi. 1957'de yapılan ve diğer partilerin de katılmasına izin verilen seçimleri hükümet partisi küçük bir çoğunlukla kazandı. Ordunun siyasal etkinliğinin polis lehine azaltılması bahanesiyle general Sarit 2 Ekim 1958'de bir darbeyle yönetime el koydu. Bu darbeyi diğerlerinden ayırdeden en önemli özelliklerden biri yeni rejimin meşruiyet kazanmak için kullandığı en temel argümanın iktisadi gelişmenin "güçlü" bir iktidar gerektirmesiydi. Bu "güç"ün oluşturulması amacıyla siyasal partiler kapatıldı, yasama yürütme ve yargı erkleri dört generalin elinde toplandı. Oluşturulan iktisadi kalkınma planı esas olarak yılda yaklaşık 50 milyon doları bulan Amerikan yardımı sayesinde yürütülüyordu. Sarit'in 1963'de ölmesinden sonra general Thanom Kittikachon Vietnam'daki çatışmaların şiddetlenmesine paralel olarak ülkenin özellikle iktisadi olarak geri kalmış bölgelerinde silahlı ayaklanmalarla karşı karşıya kaldı. Kuzeydoğuda bölge halkının desteğini almış 2 bin gerilla faaliyet sürdürürken kuzeyde Meolar, güneyde ise Müslümanlar özerklik talebiyle başkaldırdılar. Ordu, ABD'li danışmanların eşliğinde isyancılarla çarpışırken anayasal ve demokratik bir monarşi hedefleyen yeni bir anayasa hazırlandı. Yeni anayasaya göre yabancı ülkelerden para yardımı almayan ve "ulusal güvenliği tehlikeye atmayan" siyasal partilerin kurulmasına izin veriliyordu. Amaçlanan 1964'de kurulmuş ve silahlı mücadele yürüten Çin yanlısı *Tayland Yurtsever Cephesi*'nin yasallaşmasını engellemekti. 1969 seçimlerine katılmak amacıyla Seni Pramot liberal eğilimli *Demokrat Parti*'yi, Thep Chotinuchit *Sosyalist Parti*'yi kurdu. Toplanma ve fikir özgürlüğünü kullanarak aşırı Amerikan yanlısı politikaya karşı çıkan ve yolsuzlukları teşhir eden muhalefetin güçlenmesi karşısında başbakan, *Tayland Birleşik Halk Partisi*'ni kurdu. Seçimleri *Halk Partisi*'nin kazanmasına rağmen 17 Kasım 1971'de askerler yeni bir darbeyle iktidarı aldılar.

Öğrenci hareketlerinin ve komünistlerin karşı koymasına rağmen, başarıya ulaşan darbe sonunda askerler "devrimci konsey"i kurarak başına general Thanarat'ı getirdiler. Ilımlı bir askerî rejimin yerini alan yeni yönetim *Taylandlı Öğrenciler Ulusal Merkezi*'nin örgütlediği bir dizi gösterinin ayaklanmaya dönüştüğü 14-15 Ekim 1973'de yıkıldı. Kanlı ayaklanmalar sırasında Bangkok'da 70 kişi öldü ve yüzlerce kişi yaralandı. General Thanom ve Praphat sürgüne gönderildi. Siyasal sahneyi monarşist eğilimli Le Navapon ve antikomünist bir programa sahip general Krit'in partileri doldurdu. 1973 ayaklanmasının çekirdeğini oluşturan öğrenciler arasında güçlenen *Kızıl Buffalolar* örgütü terör yöntemleriyle general Krit'in politikasını yürütüyorlardı. 1975 seçimlerinde hiçbir parti tek başına çoğunluğu kazanamayınca *Toplumsal Eylem Partisi*'nin önderi Kukrit Pramot bir sağ partiler koalisyon hükümeti kurdu. Ekili toprakların miktarının teknoloji kullanımındaki yenilikler ve yaygınlaşmaya paralel olarak artması pirinç ve kauçuk üretimini hatırı sayılır oranda artırdı. Tarım üretiminde ve ihracatında meydana gelen artış ödemeler dengesindeki açığı bir ölçüde olsun azalttı. Köylülere toprak dağıtımı ve borçlarının bir kısmının iptal edilmesi kırsal kesimdeki muhalefeti ertelerken şehirli yığınlar ve özellikle de öğrencilerin hoşnutsuzluğu giderek gelişti. *Tayland Komünist Partisi* yanlısı öğrencilere 6 Ekim 1976'da saldıran *Kızıl Buffalolar* 41'ini öldürüp yüzden fazlasını yaralayınca artan karışıklıkları bahane eden general Kriangsak Chamanand İdari Reform Ulusal Komitesi'ni kurarak yönetime el koydu. Komite asli görevini komünistlerle mücadele etmek ve demokrasiyi yerleştirmek olarak tanımlayarak geniş bir tutuklama kampanyası başlattı. Fuhuş ve uyuşturucu kullanımının yaygınlaşması ve toplumsal adalet isteminin artması üzerine general Kriangsak bir dizi ekonomik ve toplumsal önlem almayı denediyse de kendisini destekleyen sınıfların muhalefeti karşısında geri adım atmak zorunda kaldı. *Tayland Komünist Partisi* Laos ve Kampuçya'daki üslerini 1979'da kaybettikten sonra ülkenin kuzeyinde güçlerini yoğunlaştırdı. Aynı yıl toplanan 4. Kongre 1961'de kabul edilen "şehirlerin kırlardan kuşatılması" tezinin geçerliliği üzerine yoğun tartışmalara tanık oldu. Parti içinde başgösteren düşünce farklılıkları, faaliyetlerinin önemli ölçüde kesintiye uğramasına ve sonu gelmez tartışmalar nedeniyle kitlelerle bağının zayıflamasına yol açtı.

1925'te Endonezya Komünist Partisi *önderleri.* Endonezya Komünist Partisi (PKI), *23 Mayıs 1920'de kuruldu. Endonezya'ya 1914'te gelen Hollanda'lı Marksist Hendrik Sneevliet'in (Maring) kurduğu* Indoneesische Sociaal Demokratische Vereining (Endonezya Sosyal Demokrat Birliği - ISDV), altı yıl içinde Sarekat Islam *(Müslüman Birliği) içinde faaliyet göstererek bu örgütün çoğu biriminde en etkili siyasi akım oldu. 1920'de* Endonezya Komünist Partisi*'nin kuruluşu Sarekat Islam'ın Semarang bürosunda gerçekleşti.* PKI *1920'den itibaren* Komintern *ile bağlantılı olarak çalıştı. Endonezya komünist hareketinin ilk önderi olan Hendrik Sneevliet, partinin* Komintern*'deki ilk temsilcisi oldu. Partinin 1920'lerin ilk yıllarındaki önderleri, Semaoen ve Darsono 1923'e gelindiğinde ülke dışına çıkarılmıştı. Tan Malaka ise PKI'nin Sneevliet'ten sonraki* Komintern *temsilcisi oldu.* PKI, *Halkçı-İslamcı bir hareket olan* Sarekat Islam *önderleri ile ideolojik bir çatışmaya girmekten kaçınıyordu, çünkü bu, çoğunluğu Müslüman olan Endonezya köylülerini kaybetmek anlamına gelecekti. 1923'te,* PKI *kontrolündeki Sarekat Islam birimleri, adlarını* Sarekat Rajkat *(Halk Birliği) olarak değiştirdi. İslamcılarla bu kopuşu,* PKI içindeki radikallerin kopuşu izledi. Komintern*'in "Hollanda emperyalizmine karşı milli burjuvazi ile ittifak" politikası, 1925'te PKI içindeki "sol" unsurların* Komintern*'den kopmasına yolaçtı. Aynı yıl Hollanda yönetiminin* PKI *ve işçi önderlerine karşı bir baskı kampanyasına da sahne oldu. 1926'da, siyasal bir karışıklık içinde olan ve Müslüman halkla bağlarının önemli bir bölümünü koparmış olan* PKI, Komintern*'in onaylamamasına rağmen, Pandang, Sumatra, Batavya ve Java'da ayaklanmalara girişti. Hazırlıksız ve kitle desteğinden yoksun olarak başlayan bu ayaklanmalar, uluslararası bir destek de alamadığı için Hollanda yönetimi tarafından kolayca bastırıldı. Bastırma 13 bin kişinin gözaltına alınmasıyla sona erdi. 4500 kişi mahkum edilerek hapsedildi, 1300 kişi enterne edildi. 1927'den, 1942'deki Japon işgaline kadar komünist hareket, Endonezya milli hareketiyle olan bağlarını neredeyse tamamen kopardı ve Endonezya politik hayatında bir faktör olmaktan çıktı.*

SUKARNO AHMED (1901-1970)

Endonezya devriminin öncüsü, Endonezya Cumhuriyetinin kurucusu ve ilk başkanı olan Ahmed Sukarno'nun 6 Haziran 1901'de Doğu Java'ya bağlı Surabaja'da doğduğu biliniyor. Çocukluk dönemine ilişkin yeterince bilgi olmayışı, birtakım spekülasyonlara, hatta efsanelere yol açmaktaysa da, Balili bir Hindu anne ile Javalı Müslüman bir öğretmenin tek çocuğu olduğu kesindir. Bir Java'lı ile Balilinin evlenmesi o dönemde çok tepki çeken istisnai bir durumdu. Sukarno, çocukluğunun büyük bir kısmını, mistisizm ve animizmin yaygınlığı açısından tipik bir Java köyü olan Tulungagung'da, büyükbabasının yanında geçirdi. Onbeş yaşına geldiğinde (1916), orta öğrenim için Surabaja'daki Hollanda lisesine gönderildi. Okuldaki 300 Avrupa'lı öğrenci arasındaki 20 Endonezyalıdan biri olan Sukarno, lise öğrenimi sırasında içine kapanık biri haline geldi ve kendini okumaya verdi. Özellikle siyasi tarihi hatmetti, bu arada *Sarekat Islam* (İslam Birliği) adlı milliyetçi hareketin kurucusu ve önderi olan Ömer Said Tjokoaminoto'nun evinde kaldığı için, aralarında Müslüman milliyetçiler, feodal prensler ve Hollandalı sosyalistler bulunan ünlü siyasi isimlerle tanışmak ve siyasi tartışmalara katılmak fırsatını buldu. Tjokoaminoto orta halli bir aileden gelen Sukarno'yu himayesine aldı, yüksek öğrenimi için gerekli ekonomik desteği sağladı ve 20 yaşına geldiğinde onu 16 yaşındaki kızıyla evlendirdi.

1921'de "Java'nın Paris'i" sayılan Bandung'a giderek mimarlık eğitimine başladı. 1926'da öğrenimini bitirdiğinde, politikanın fazlasıyla içinde olduğundan, asistanlık teklifini reddedip, politik yazılar yazmaya başladı. Sukarno, 1927'de *Endonezya Ulusal Birliği (PPPKI)* adlı örgütün kurucuları arasında yer aldı. İsmi "Endonezya Halklarının Politik Örgütlerinin Oybirliğiyle Sağladıkları Uzlaşma" sözcüklerinin kısaltılmasından gelen *PPPKI*, birçok eğilimi biraraya getiren bir federasyondu ve Sukarno'nun uzlaşmacı politik kişiliğinin ilk ürünüydü. Ancak anti-sömürgecilik dışında grupları biraradа tutan pek az şey olunca, federasyon etkin olamadı. 1928'de *PPPKI*'nın yanısıra *Endonezya Ulusal Partisini (PNI)* kurdu ve ilk kongrede başkan seçildi. 1929'da ulusal birliği savunan yazı ve konuşmaları yüzünden sömürge hükümetince tutuklandı. Mahkemesi hem Endonezya'da hem de Hollanda'da büyük bir olay oldu. Sukarno mahkemede, kaba güç karşısında genellikle yaptığı gibi uzlaşmacı ve ılımlı bir tutum takındığı halde, bağımsızlığı savunmakta direnince halkın gözünde milli bir kahraman haline geldi. Dört yıla mahkum olmuştu, ancak Bandung'daki Hollanda hapishanesinden dışarıya yolladığı bir mektupta maruz kaldığı kötü muameleleri yazması, kamuoyunu tekrar ayağa kaldırdı; başlattığı savunma nedeniyle ve ayrıca Genel Vali de Graeff milliyetçilerle uzlaşmak istediğinden, cezası iki yıla indirildi. Bu arada, *PPPKI* ve *PNI*'nın gücünü kaybetmesi, Sukarno'nun ne ölçüde önemli bir birleştirici unsur olduğunu açığa çıkarmıştı.

Endonezya

1784'deki Paris Antlaşmasıyla Doğu Hint suları İngiliz ticaretine açıldı. Bir süre sonra Hollanda topraklarının Fransız egemenliğine girmesi ve Şirketin dağılması bölgenin yönetiminde önemli değişikliklere yol açtı.

Napoléon'un Doğu Hint adalarını İngiliz saldırılarından korumak için 1806'da bölgeye Genel Vali olarak atadığı Willem Daendels merkezi bir yönetim sistemi kurdu. Napoléon'un 1815'de yenilgiye uğramasından sonra Hollandalılar bölgenin tarım potansiyelinden yararlanmak amacıyla Tarım Sistemi olarak bilinen yeni bir yöntem geliştirdiler. Her köyün ekili alanlarının beşte birini ihracat ürünlerine ayırmasını ve bunu vergi olarak yönetime vermesini öngören bu sistem köylülerin ağır bir sömürü altında sınırsızca ezilmesini artırdı. 19. yüzyılın ikinci yarısında özel sermayenin de bölgeye girmesini sağlayacak bir dizi önlem alındı. II. Dünya Savaşı öncesinde Endonezya'daki yabancı sermayenin toplam sermayeye oranı yüzde 70 ile 80 arasındaydı. 1870'de çıkartılan bir yasayla Avrupalı yatırımcıların uzun süreli kiralama yoluyla toprak edinmesi sağlandı. Hızlı bir ekonomik gelişmeyi olanaklı kılan bu uygulama siyasal egemenliği pekiştiren bir faktör oldu. Selebes ve Maluku adalarındaki hükümdarların Batavia'ya bağlanmasından sonra 20. yüzyıl başında Doğu Hint adaları birleşik bir sömürgeye dönüştürülmüş oldu. Bu, özellikle büyük kentlerde yönetim işlerinden sorumlu kalabalık bir Hollandalı topluluğun adalarda ikamet etmesini zorunlu kıldı. Ayrıca sömürgecilerin adaya taşıdığı alışkanlık ve düşüncelerden etkilenmiş bir yerli tabaka ortaya çıktı. 1906'da çıkartılan bir Köy Yasası'yla metropoldekine benzer bir idari sistem geliştirildi. Yasa köylerde toplumun bütün tabakalarının temsil edildiği belediye meclislerinin kurulmasını öngörüyordu. Sınırlı bir genel oyla seçilen bu meclislerde yerliler Hollandalılara oranla daha fazla yer almakla birlikte civar adalarda bu oran Hollandalıların lehine değişiyordu.

Milliyetçiliğin Gelişmesi

Milliyetçiliğin gelişme eğilimi karşısında sömürgeciler, 16 Aralık 1915'de ulusal bir meclis kurmaya karar verdiler. Bütün ülkedeki belediye meclisleri temsilcilerinden oluşan bu genel meclis, bir yandan milliyetçiliğin gelişmesine karşı bir önlem olarak düşünülmüştü ama Hollandalıların pratik olarak hemen her meclisi denetimleri altında tutmaları nedeniyle Endonezyalıların ilk siyasal eğitimlerini aldıkları birer eğitim merkezlerine dönüştü. İlk milliyetçi örgütler daha 20. yüzyıl başında sömürgeci yönetimin ekonomik ve toplumsal alandaki ayrımcı politikalarına tepki olarak gün yüzüne çıktılar. Bunlar arasında en önemlileri 1908'de kurulan ve daha çok eşraf çocukları üzerinde etkili olan ve ağırlıkla kültürel faaliyetleri temel alan *Budi Utomo* (Soylu Çaba), genellikle Avrasyalıları temsil eden ve 1907 tarihinde kurulmuş *İnsulinde*, 1912'de kurulmuş *İndische Partij*, ulusal burjuvaziye dayanan ve kısa sürede yüz binlerce üye edinen 1911'de kurulmuş *Sarekat İslam*'dı (Müslüman Birliği). *Sarekat İslam* içinde biri İslamiyetin modernleştirilmesini öteki Hıristiyanlık karşısında İslamiyetin üstünlüğünü savunan iki ana eğilim vardı. Kısa sürede önemli bir toplumsal destek sağlayan örgüt Hollandalıların kurduğu idari sistemin üzerinde yükseldiği aristokrat kökenli Endonezyalı memurların muhalefetiyle karşılaştı. Hollandalılar ise toplumun yaklaşık yüzde 90'ını Müslümanların oluşturduğunun bilinciyle bu hareketi doğrudan karşılarına almaya çekinerek yasal sınırlamalarla yetindiler.

Öte yandan sömürgeci üretim mekanizması ihracata yönelik olduğundan, özellikle ulaşım sektöründe (demiryolları, denizcilik) hayli kalabalık bir proletarya doğdu. 1905-1908'de demiryolu işçilerinin kurduğu ilk sendikaları, sonraları öğretmenler, gümrükçüler, denizciler ve memurların kurduğu sendikalar ve klüpler izledi. Endonezya sosyalist hareketinin komünist bir karakter edinmesi 1920'de gerçekleşti. Sömürge ve yarı sömürge Uzak Doğu ülkeleri içinde istisnai denebilecek bu durumun nedeni, güçlü bir ulusal hareketin, hatırı sayılır bir sanayi proletaryasının ve sömürgeci Hollandalı yöneticiler arasında sosyalist unsurların varlığıydı.

Komünist Hareketin Doğuşu

Amsterdam Demiryolu İşçileri Sendikası'nın sürekli çalışanıyken, sendika çoğunluğuyla ihtilafa düşmesi üzerine 1912'de Batavia'ya gelen H. J. Snevlieet, önce 1914'de *Doğu Hint Adaları Sosyal Demokrat Birliği*'ni kurdu ve bu parti 1920'de *Endonezya Komünist Partisi*'ne dönüştü. Endonezya'ya vardıktan sonra Snevlieet, buradaki sosyalistlerle, ticaret memuru Koch ve teknik öğretmen Baars'la ilişki kurdu. Bir işçi merkezi olan Semarang'da demiryolları işçileri sendikasında çalışmaya başladı. Kısa sürede demiryolları işçilerinin yanısıra tramvay işçilerini de örgütleyen Snevlieet önderliğinde kurulan sendika *Komünist Partisi*'nin çekirdeğini oluşturdu.

1914'de Snevlieet, ilke olarak çift milliyetli *İndoneesische Sociaal Demokartische Vereining'i (İSDV)* kurdu. Ancak parti kurucuları arasında Endonezyalıların sayısı Hollandalılardan azdı.

1916'da 125 üyesi olan parti hem ılımlı unsurları hem de daha çok sayıdaki radikalleri içeriyordu. Radikaller Baars'ın yönetiminde Hollandaca çıkan Parti yayın organı *Het Vrije Woord* (Özgür Söz) denetimini ellerinde tutuyorlardı. Sömürgeciliği mahkum eden ve işçi ve köylülerin mücadelelerinden haberler veren bu gazete 1915'de Zimmerwald tezlerini kabul

1931'de tahliye olduğunda, ortaya attığı görüşe "Marahenizm" adını verdi; adını Endonezya'da, Türkçedeki Mehmet kadar yaygın bir isim olan Marahen'den alan bu tez, sınıf mücadelesinin yerina önerilmişti ve büyük mülklerin devletleştirilip küçük mülk sahiplerinin destekleneceği bir sosyal demokrasiyi hedefliyordu. Ancak, bu tezini yeterince geliştiremeden 1933'te tekrar tutuklandı ve Flores'te sürgüne yollandı. Yine moral çöküntüsüne giren Sukarno, Hollandalıları devrim hazırlığı içinde olmadığına inandırmaya çalışarak, sömürge yönetiminde görev almaya hazır olduğunu bildirince kamuoyundaki tüm prestijini kaybetti ve şerefsizlikle suçlandı; öyle ki, Flores'e sürgüne giderken artık tam anlamıyla yalnız bir adamdı... Sukarno'nun Endonezya'ya dönüşü, ancak 1941 yılında gerçekleşti. Bu sırada Alman işgali altında olduğu halde hâlâ sömürgeci niteliğini sürdüren Hollanda, Japonların uzakdoğuyu istilasına direnemeyip 8 Mart 1942'de Endonezya'dan çekildi. Ne silahlı bir direnişi yürütecek cesarete, ne de geri planda kalmayı sindirebilecak bir karaktere sahip olan Sukarno, Japon işgal kuvvetleriyle işbirliği yapmakta bir sakınca görmedi. İşgalciler için popülaritesi yüksek bir milliyetçi liderle çalışmak büyük bir kolaylıktı.

Savaş sonunda Hollanda'nın tekrar ülkeye hakim olmaya çalışması üzerine halk silahlanarak yabancılarla çatışmaya girmişti. Her tür çatışmadan kaçınan Sukarno, müttefik kuvvetleri ve Hollanda'yla görüşmeye can attığı için kamuoyundaki saygınlığını tekrar kaybetti. İlerleyen Hollanda kuvvetlerine karşı gerekirse dağlara çıkıp savaşacağını coşkulu bir kitle önünde ilan ettiği halde, Hollandalılar Jakarta'ya yaklaşınca, kendilerine katılması için adeta yalvaran aakarlerini atlatarak beyaz bayrak çekip teslim olmaaı; hem çok farklı kesimleri memnun etmek isteyen, hem de her zaman kazanandan yana olan Sukarno'nun tavrını gösteren tipik bir olaydır.

1955'te yapılan genel seçimler ülkenin sorunlarına çözüm getirmeyince, öteden beri dikkate değer bir iktisadi ve siyasi düzen programı öneremeyen Sukarno, gittikçe müdahaleci olmaya ve tek adamlığa oynamaya başladı. Bu uğurda, gittikçe gücünü hissettiren ordu karşısında geri adım attı ve 1952'de ısrarla savunduğu demokrasiyi 1957'te feshederek, "güdümlü demokrasi" adını verdiği bir sistemi yürürlüğe koymakta tereddüt etmedi. Ülkede büyüyen komünist hareketi yoketmek isteyen orduyla yaptığı işbirliği, Sukarno'nun aleyhine sonuçlandı: 1965'teki sağcı darbe aıraaında Endonezya'da yarım milyonu aşkın kişinin ordu tarafından katledilmeaine seyirci kalmaaı, dünyada üçüncü büyük komünist partisine sahip olan ülkede politik desteğini tamamen yitirmesine sebep oldu. Kaypaklığı darbecilerin de ona kuşkuyla bakmaaına yol açıyordu, bu yüzden yavaş yavaş görevlerini Suharto'ya devretmek zorunda kaldı; 1967'den 20 Temmuz 1970'de ölümüne dek evinde göz altında tutuldu...

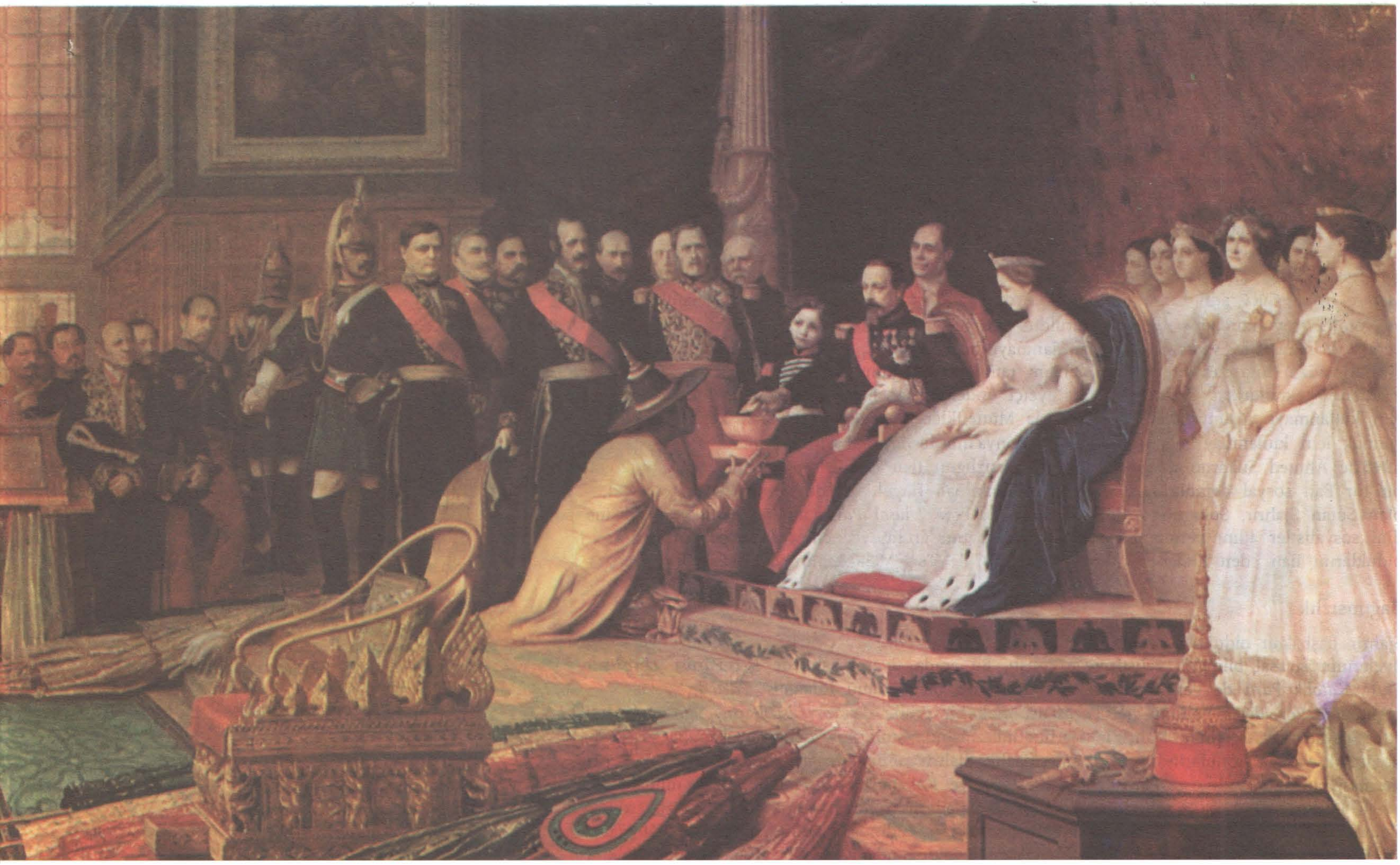

eden bir tavrı benimsedi. *İSDV* proletaryanın yanısıra, topraklarını yitirerek plantasyon işçisi haline gelmiş köylüler arasında da örgütlenme ve propaganda faaliyetleri sürdürüyordu. Endonezyalıların partiye üye olmaları hızlanınca Baars 1917'de Surabaya'da bir şube açmayı denedi. Ancak sosyalistler Endonezya'da çok daha etkili olan milliyetçi örgütlerde çalışmayı tercih ediyorlardı. *İndische Partij* ve *İnsulinde*'den çok *Sarekat İslam* ortak faaliyet sürdürme önerisini biraz da bu örgütün Semerang şubesi yöneticisi ve *İSDV* militanı Semaun'un sayesinde kabul etti. Sosyalizm düşüncesi Müslüman milliyetçiler arasında yankı bulmağa başladı. *Sarekat İslam*'ın 1916'da yapılan 1. Kongresi'nde bir konuşmacı "Peygamberimiz Muhammed cinsler, hükümdar ile uyrukları ve nihayet sınıflar arasındaki her türlü ayrımı ortadan kaldırdı. En mükemmel sosyalist, peygamberimiz Muhammed bütün bu dönüşümleri gerçekleştirdi" diyerek İslamiyetle sosyalizm arasında doğrudan bir süreklilik olduğunu ileri sürüyordu.

I. Dünya Savaşı'nın Endonezya'da yol açtığı ekonomik bunalımın da etkisiyle toplumsal mücadele alanında büyük bir yükselme görüldü. *İSDV* 1917'de Ekim Devrimi'ni selamladı ve destek mitingleri düzenledi. Ekim Devrimi Endonezyalı sosyalistlerin gözünde sınai olarak az gelişmiş bir ülkede sosyalist bir devrimin mümkün olduğunu pratik olarak kanıtladı. Leninist tezlerin yaygınlaşmasına paralel olarak sosyalistler ülkede bulunan Hollanda ordusu askerleri ve denizcileri arasında propaganda faaliyetleri yürüttü. 1917'de kurulan Denizciler Konseyi Surabaya'da ilk 1 Mayıs'ı kutlama toplantısını düzenledi. Denizci ve asker sovyetleri kurma çabalarını yoğunlaştıran Snevlieet sonunda Endonezya'dan sürüldü. Radikal sosyalist düşüncelerin hızla gelişmesinden tedirgin olan ılımlı unsurlar 1917'de ayrılarak *İndonnesische Sociaal Demokartische Partij*'yi kurdular. Ancak giderek daha çok Endonezyalıyı bünyesinde toplayan *İSDV* 1918'de 740 üyeye ulaştı ve 1919'da *Komintern*'e üye olarak uluslararası sosyalist hareketin bir parçası haline geldi. 1918'den 1927'e kadar Komünist hareket gelişmesini sürdürdü. Önce *Perserikatan Komunis di İndia* (Hindistanlar Komünist Birliği) adıyla anılan, daha sonra *Partai Komunis İndonesia* (Endonezya Komünist Partisi) adını alan örgüt Avrasyalı ve Endonezyalılara açık olan ve Hollandalı memurlardan oluşan sosyal demokrat bir gruplaşmanın sol kanadınca 1920'de kurulmuş ve esas olarak sanayi merkezleri Sourabaya ve Semerang'da örgütlenmişti.

1916'dan başlayarak Hollandalı radikaller 1919'da ikibuçuk milyon üyesi olan *Sarekat İslam* örgütüyle işbirliğine girmişlerdi. *Sarekat İslam*'dan komünistlere geçiş sonraki yıllar hızla devam etti, *Komünist Parti*'nin daha sonra başkanlığını üstlenen Semanoen de bu örgütün saflarından

Sömürgeci Fransızların Siyam olarak adlandırdıkları Tayland'ın elçisi, 1861'de III. Napoléon ve İmparatoriçe'ye ülkesinden getirdiği armağanları sunarken resmeden bu tablo, Fransız sömürge imparatorluğunun egemenliği altındaki ulusların içine düşmüş oldukları aşağılatıcı durumu da belgeliyor. Fransa'nın III. Napoleon'un hükümdarlığı altında girdiği II. İmparatorluk dönemi içerideki baskıcı diktatörlüğe karşın, Fransa'nın uzağındaki tropik ülkelerin halkları için tam bir felaket sayılmazdı. III. Napoleon "imparatorluk barış demektir" düşüncesiyle, dış maceralardan kaçınmaya çalıştı ve Fransa'nın Çin Hindi'ndeki yayılması daha çok Cochinchina'daki Fransız askeri yetkililerinin emrivakileri ile gerçekleşti. Fransa'nın Çin Hindi üzerinde kurduğu sömürgeci egemenliğinin asıl dayanağı, Bonaparte'ı izleyen III. Cumhuriyet döneminin sermaye ihraç politikalarının sözcüsü cumhuriyetçilerdi. Jules Ferry'nin başbakanlığı dönemi, Fransa'nın Çin Hindi'ni himayesi altına almayı başardığı bir sömürgeler siyasetinin izlendiğine tanık oldu. Bununla birlikte Jules Ferry'nin sömürgeleştirme politikası, yol açtığı kanlı kıyımlar ve bunun Fransa maliyesine yüklediği külfetler dolayısıyla büyük eleştiri dalgasının kabarmasına yol açtı. Ferry'nin Tonkin'i ele geçirmek için gösterdiği ısrar kendisine "Tonkinli" adının takılmasına yol açtı. Clemenceau kendisini Fransız halkının dikkatlerini Almanya ile Alsace sorunundan doğan ihtilaftan uzaklaştırdığı için "vatana ihanet"le suçladı. Başbakanlıktan düşerken arkasından "Tonkinliye ölüm" haykırışları yükseliyordu. Jules Ferry'nin düşüşünün ardından bir süre için uykuya dalar gibi görünen Fransız sömürge siyaseti, 1890'dan başlayarak yeniden uyandı. Ama bu kez Fransızların ilgisi İngiliz sömürgeciliğiyle olan rekabet dolayısıyla Afrika üzerinde yoğunlaşacak, Fransızlar Çin Hindi deneyimlerini Afrika halklarını köleleştirmekte değerlendireceklerdi.

geliyordu. Ancak marksizmle İslam arasındaki ilişkiler oldukça belirsiz ve hatta ilginç bir özellik kazandı. Komünistlerle işbirliğini savunan Müslümanlar kapitalistleri "kafir" diye tanımlarken, *Sarekat İslam*'ı finanse eden Marksistler hedef haline geliyordu. Bu tanımlama ve tavır değişikliği esas olarak '20'li yıllarda sömürgeci sistemin sosyal ve ekonomik yapılarının aldığı biçime bağlıydı. Bundan böyle sömürgeci rejim sadece Batı'yla değil, ama kapitalist sistemle özdeşleştiriliyordu. Eski yönetici sınıfların "kuklalaştırılması", "güdümlü" bir burjuvazinin ve işçi sınıfının ortaya çıkışı ve özellikle köylülerin durumunun ağırlaşması yeni çözümleri zorunlu kılıyordu. Endonezyalı bazı Müslüman grupları Kuran'da İslami bir komünizm kaynağı görüyor ve yeniden bu gözle okuma çevreleri oluşturuyorlardı.

1920'den başlayarak *Sarekat İslam* içinde şubelerin ve özellikle sendikaların denetimini sağlamaya yönelik bir mücadele başladı. 1921'de kopuş fiili bir durum alınca *Komünist Partisi* kendi sendikal federasyonunu kurdu ve köylüleri harekete geçirebilmek için *Sarekat Rakyat*'ı (Halk Birliği) kurdu. Ancak 1924'de *Komintern*'in 5. Kongresi bolşevikleştirme ve burjuva milliyetçileriyle ittifaka son verme politikası kararı alınca, *Komünist Partisi Sarekat Rakyat*'ı lağvetti ve esas olarak işçi sınıfını örgütlemeğe yöneldi. Sömürgecilerin ve antikomünist Müslüman grupların (*Sarekat Hidjau* - [Yeşil Birlikler]) baskıları *Komünist Partisi*'ni tek çare olarak gördüğü silahlı ayaklanma hazırlıklarına başlamaya yöneltti. Ekim 1925'de Prembanan'da toplanan Parti yöneticileri bir sovyet Cumhuriyeti kurmak amacıyla proleter devrimi gündemlerinin başına aldılar. Ancak bu karar partinin aynı günlerde örgütlenmeye ilişkin kararlarıyla çelişki halindeydi. Parti bir müddet önce bölgesel örgütlerin özerkliğini karar altına alan bir demokratik merkeziyetçilik yorumu yapmıştı. *Komintern* ve temsilcisi Tan Malaka'nın muhalefetine rağmen, *Komünist Partisi* ayaklanma kararı aldı. Aralık 1925'de Sourayaba'da grevler patlak verdi. Birbirinden kopuk ve eşgüdümden yoksun eylemler örgütlenme zayıflıklarına rağmen ülkeye yayıldı. Kasım 1926'da Cava, iki ay sonra Sumatra'da gündeme getirilen ayaklanma teşebbüsleri Hollanda birliklerinin *Komünist Partisi*'ni ezmesiyle sonuçlandı.

1927'den sonra siyasal sahne değişik kanallarla Marksizmden etkilenmiş milliyetçi militanlarca dolduruldu. Bu militanlar Avrupa'da oturdukları ve *Hollanda Komünist Partisi, Hollanda Sosyal Demokrat Partisi* ve *Antiemperyalist Birlik*'le kurdukları ilişkiler sonucu Marksizmle en azından tanışmışlar ve hatta benimsemişlerdi. *Endonezya Komünist Partisi*'nin 1927'deki bozgunundan çıkarttıkları derslerle bu militanlar, güçlü bir önderlik yaratmak üzere eğitime daha fazla önem verilmesi ve Endonezyalı olmayanlara körü körüne bağlılık yerine bağımsız bir siyasal

tavır geliştirme gereğinde anlaşmışlardı. Marksizm ulusal birlik hedefiyle birarada düşünülüyordu. M. Hatta, S. Sajhrir ve A. Sukarno ulusal geleneklerle batı sosyalizmini bağdaştırmaya çalışmışlardı.

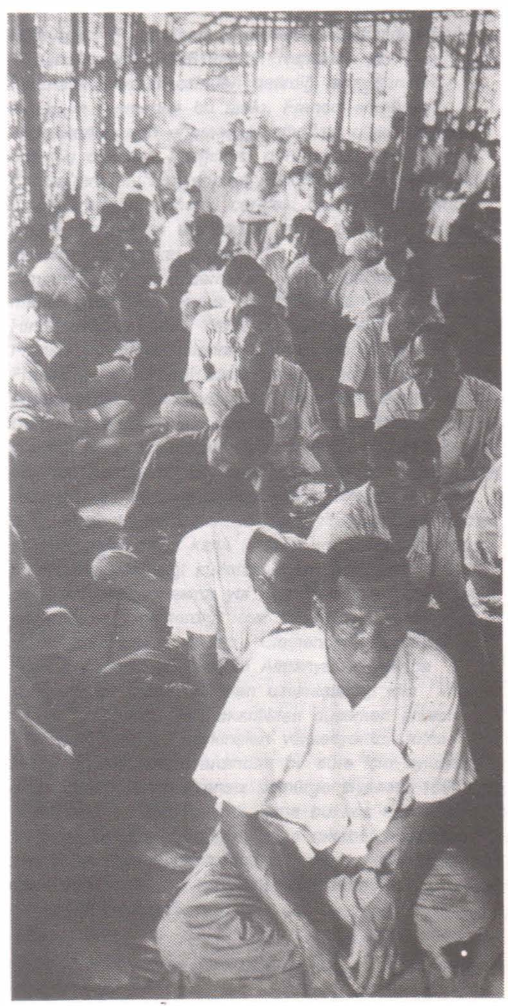
Japon İşgali

Japon işgaline karşı direniş ülke içindeki bütün siyasal güçlerce zaman zaman işbirliği zaman zaman da örneğin sosyalistlerin düşmanla işbirliği yapma eğilimi karşısında tartışma biçimine bürünerek sürdürüldü. Japonlar başlangıçta Endonezya milliyetçi hareketiyle doğrudan çatışmadan kaçınmayı ve hatta Batı düşmanı duyguları güçlendirmeyi tercih ettiler. Öyle ki ulusal marş ve bayrağı tanıyarak, Endonezyalıları idari sistemde etkili sayılabilecek görevlere getirerek işbirliği arayışlarını sürdürdüler. Sukarno Japon yönetiminin izniyle Mart 1943'de *Merkezî Halk Gücü* adlı bir örgüt kurdu. Ardından *Merkezî Danışma Konseyi*, gençlik örgütleri ve gönüllü savunma kuvvetleri oluşturuldu. Endonezyanın zengin petrol, kalay, nikel, boksit, demir ve manganez yataklarından yararlanmayı hedefleyen Japonlar bu istemlerini perdeleyecek siyasal tavizin Endonezya'nın bağımsızlığını tanımak olduğunu bildiklerinden bağımsızlık vaadlerini tekrarlarken, Endonezyalı milliyetçi önderler her fırsatı milliyetçi hareketin gelişmesi için kullanmayı düşünüyorlar ve Japonlarla Müttefikler arasındaki çelişkileri kendi hedeflerine varmak için kullanmayı benimsiyorlardı. Japonya'nın teslim olmasından sonra 17 Ağustos 1945'de Ahmed Sukarno Endonezya'nın bağımsızlığını ilan etti. Direnişin en önemli bileşenleri bir tür Batı sosyal demokrasisi yanlısı ve yığınlardan büyük ölçüde kopuk bir entelektüel olan Sutan Sjahrir, Sukarno'yu destekleyen *Endonezya Ulusal Partisi*'nin sol kanadı, kendisine dini sosyalistler adını vermiş Müslüman Masjumi'nın grubu ve açıkça Marksist-Leninist olduklarını ilan eden *Endonezya Komünist Partisi*'yle Tan Malakka'nın yandaşlarıydı.

Bağımsızlık

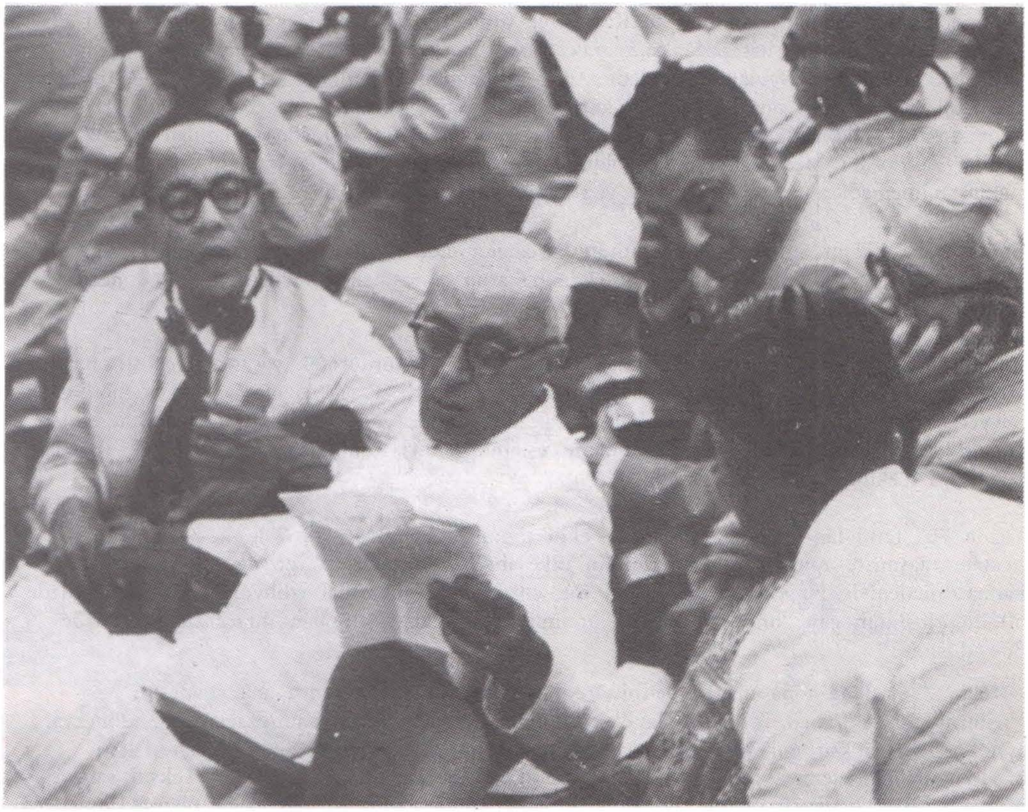
Sjahrir başbakan olduktan sonra ilk iş olarak *Sosyalist Parti*'yi yeniden örgütlemeye ve üyelerinin siyasal bilincini geliştirmeğe çalıştı. Bu arada siyasal sahnede *İşçi Partisi, Hıristiyan Parti, Katolik Parti* de yerini almıştı. Komünistlerin bir bölümü *Komünist Parti*'de örgütlenmişken diğer bölümü *İşçi Partisi*'ne, ufak bir grubu da *Sosyalist Parti*'ye girmeyi tercih etti. Sosyalist Parti içinde Sjahrir'le Sjarifuddin arasında sınıf mücadelesinin kabulü ve SSCB ile ittifak yapma konularında çıkan anlaşmazlık Sjahrir'in *Endonezya Sosyalist Partisi*'ni kurmasıyla sonuçlandı. *İşçi Partisi, Sosyalist Parti* ve *Komünist Partisi*'nden oluşan muhalefet bloğu Demokratik Halk Cephesini kurarak muhalefetlerinin dozunu arttırmağa karar verdiler. Demokratik Cephe bütün önemli kentlerde grev kararı aldı. Sjarifuddin 3 Temmuz 1947'den 28 Ocak 1948'e kadar Savunma bakanlığı yapmış olduğundan önemli miktarda silah ve cephaneyi depolamakla kalmamış aynı zamanda ordu içinde hatırı sayılır bir taraftar kazanmayı başarmıştı. Temmuz 1948'den başlayarak Demokratik Cephe demokratik yolları yadsımaksızın gerekirse silahlı biçimlerin kullanılması ve ulusal birliğin vakit geçirmeden kurulması kararı aldı. 3 Ağustos'da SSCB'de geçirdiği 10 yıllık sürgünden geri dönen ünlü komünist önder Musso'nun ısrarlı çabaları sonucunda *Sosyalist Parti* ve *İşçi Partisi Komünist Partisi*'ne katılmağa karar verdi. Ancak daha radikal bir pozisyonda bulunan Halkın Devrimci Hareketi *Komünist Partisi*'yle rekabet olanağını sürdürmek amacıyla Endonezya'nın önünde duran evrenin sosyalist devrime geçmek değil ulusal devrimin tamamlanması olduğu gerekçesiyle hükümeti desteklemeğe karar verdi. 13 Eylül'de Madion'da toplanan komünist güçler 18 Eylül'de kentin denetimi ele geçirip yerel radyo aracılığıyla halkı destek vermeğe çağırdılar. Ancak hükümet güçleri kısa sürede ayaklanma teşebbüsünü bastırdılar. Musso öldürüldü ve binlerce komünist tutuklandı.

1950'de parlamenter yönetimi öngören bir anayasa benimsendi. Yapılan seçimlerde Müslümanların ağırlıkta olduğu Ulemanın Yükselişi adlı partinin yanısıra *Endonezya Milliyetçi Partisi* ve *Endonezya Komünist Partisi* en çok oy alan partiler olarak parlamentoya girdiler. Oluşturulmaya çalışılan parlamenter sistem daha başlangıçta önemli sorunlarla karşı karşıyaydı Japon işgali ve bunu izleyen toplumsal karışıklık döneminde iktisadi durum kötülemiş, idari sistemde görevli yetenekli kişilerin çoğunluğu *Komünist Partisi*'nin 1948 ayaklanması sırasında ya tutuklanmış ya da öldürülmüş olduğundan bir boşluk doğmuş, ordu uzun direniş yılları boyunca halkla sıkı ilişkiler kurmuş 100 bin civarında eski gerilladan oluşan bir güç halinde varlığını sürdürmüştü. Öte yandan Güney Celebes'de teokratik bir devlet kurma özlemi içindeki Darul İslam grubunun faaliyetleri bir türlü denetim altına alınamamıştı. Ağustos 1951'de Cakarta'da yeni bir darbe teşebbüsünde bulunan komünistlerden binlercesi tutuklandı ama sağduyulu olan ve darbe yapılmasına karşı çıkan parti önderlerinden Aidit, Njoto ve Lukman kaçmayı başardılar. Partiyi yeniden örgütlemeye koyulan Aidit, ulusal burjuvazi ile işbirliği politikasını partiye kabul ettirdi. Partinin yavaş da olsa gelişmesi ve aşırılıklardan kaçınması Sukarno'yu Moskova'da bir elçilik açmaya ve Çin'le ticari ilişkiler kurmaya zorladı. Nisan 1956'da toplanan Bandung Konferansı Sukarno rejiminin daha da sola yönelmesine ve Endonezya'nın Üçüncü Dünya ülkeleri arasında etkin bir yer edinmesine yol açtı.

Konferanstan bir yıl sonra *Endonezya Komünist Partisi* üye sayısını bir milyona çıkardı. Seçimlerde aldığı 6 milyon oyla (yüzde 17) ve 39 milletvekiliyle de ülkenin en büyük dört partisinden biri oldu. Dahası yerel seçimlerden adanın en büyük partisi olarak çıktı. Sukarno *Komünist Partisi*'nin 6. Kongresi'ne katıldı ve bir konuşma yaptı. 1962'de Aidit hükümete girdi. Bu görece barış dönemini Sukarno'nun dünyayı "yeni doğmakta olan güçler" ve "eski yerleşik

38 Çin Hindi'nde Devrimler

Endonezya'nın Batı Cava eyaletinin merkezi olan Bandung şehrinde 18-24 Nisan 1955'te toplanan Bandung Konferansı'na dünya nüfusunun yarıdan fazlasını oluşturan toplam 29 ülke katıldı. Avrupa veya Amerika'dan herhangi bir ülkenin katılmadığı bu konferansta yer alan ülkelerin neredeyse hepsi daha önce sömürge veya yarı sömürge idi. Savaşın yeni sona ermiş olması ve her iki Kore, Arap ülkelerinin itirazları nedeniyle İsrail, ırkçı politikaları nedeniyle de Güney Afrika konferansa dahil edilmediler. Sovyetler Birliği ve Milliyetçi Çin dışındaki tüm Asya ülkeleri ve bağımlı veya yarı bağımlı Afrika ülkeleri de bu konferansa katıldılar. Nehru'nun önerisi üzerine Çin halk Cumhuriyeti de konferansa davet edildi. İlk kez kendi sorunlarını uluslararası bir platformda tartışan bu ülkelerin farklı tarihlerine ve ulusal çıkarlarına rağmen birarada tarafsız bir blok oluşturup oluşturamayacakları tartışma konusuydu. Konferansın hedefleri arasında Afrika ve Asya ülkeleri arasında ortak çıkarlar doğrultusunda işbirliği ve iyi ilişkiler sağlamak; ekonomik, toplumsal ve kültürel sorunları ve ilişkileri ele almak; Afrika ve Asya ülkelerinde yaşayan insanların çok büyük bir bölümünün sorunu olan ırkçılık, sömürgecilik ve ulusal bağımsızlık gibi sorunları görüşmek; uluslararası işbirliği ve dünya barışı konusunda Asya ve Afrika ülkelerinin durumlarını saptamak ve onların katkılarını görüşmek. Konferansın en popüler kişisi Nehru idi. Çin adına konferansa katılmış olan Zhou En Lai ise Asya'nın en güçlü ülkesini temsilen dikkatleri en fazla çeken kişi oldu. Katılan ülkelerin bir kısmı (örneğin Filipinler ve Türkiye) SEEATO, NATO veya Bağdat Paktı gibi batılı ülkelerin de içinde bulunduğu kuruluşlara üyeydiler. Çin ve Kuzey Vietnam gibi ülkeler ise Sovyetler Birliği ile müttefik idiler. Diğerlerini ise bağlantısız olarak ele almak mümkündü. Sadece bu durum bile sorunların büyüklüğünü göstermeye yetti. Konferansta çeşitli konularda alınması hedeflenen kararlar Batı yanlısı devletleri bir araya getiriyordu. Konferans kapanırken katılan ülkeler ekonomik işbirliği, kültürel alışveriş, dünya barışının korunması, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı ve sömürgeciliğe karşı mücadele gibi konularda ortak karara vardılar. Bandung Konferansı öncesinde Batılı ülkeler ve Sovyetler Birliği, Afrika ve Asya'daki ülkelerin dünya politik arenasında, Bandung sonrasında ise bu iki kıtadaki ülkelerin görüşleri tüm diğer uluslar tarafından dikkate alınmak zorunda kaldı.

güçler" olarak bölen teori ve pratiği izledi. Sukarno sırasıyla 1962'de Mıkoyan'ı, 1963'de Liu shaoqi'yı ve 1965'de Chen Yi'yi Endonezya'da kabul etti. Bandung'un 10. yıldönümü Çin yanlısı bir kampanyanın açılışıyla kutlandı.

Sukarno 1957'de "güdümlü bir demokrasi" çağrısı yaptı. Sukarno godong-rojong denilen bir tür karşılıklı işbirliği anlayışı geliştirdi. Bu anlayışa göre hükümet bütün partilerin katılımıyla kurulmalı ve oluşturulacak ulusal konsey ordu, adalet mekanizması, aydınlar, sendikalar, vb, gibi çeşitli kesimleri bir araya getirmeliydi. Ancak bu öneriler partilerin çoğu tarafından reddedildiği gibi yerel konseyler bazı bölgelerde iktidarı ellerine aldıklarını açıkladılar. Ülkede süregelen karışıklıklar üzerine Sukarno 1957'de savaş ve kuşatma hali ilan etti. Yıl sonunda Hollandalılara ait işletmelere el konmaya başlandı. 1958 başında ayrılıkçıların başlattığı ayaklanmalar Sumatra'da bağımsız bir hükümetin kurulmasına yol açtı. Ordunun müdahalesiyle Sukarno ayaklanmaları güçlükle de olsa bastırmayı başardı. Ancak bütün bu olaylar ordunun da katkısıyla Sukarno'da daha otoriter bir rejim kurulması gerekliliği fikrinin gelişmesine yol açtı. Öte yandan ordunun ülke yönetiminde ağırlığı giderek arttı, öyle ki 1959'dan başlayarak hükümet üyelerinin üçte birine yakını askerlerden oluşuyordu. Sukarno 1955'de oluşturulan Kurucu Meclis'i feshedip 1945 Anayasasını yürürlüğe koydu. 1960'da bütçenin onaylanmaması üzerine meclisi fesheden Sukarno atama yoluyla yeni bir meclis oluşturduktan sonra yeni yönetimin temel destekçileri olan ordu ve *Komünist Parti* arasında bir denge politikasını titizlikle uygulamaya çalışırken enflasyonun hızla yükselmesi ve ihracat gelirlerinin düşmesiyle zaten varolan dış borçların hızla katlanması nedeniyle oluşan toplumsal karışıklıklar karşısında oldukça güç bir durumda kaldı.

Komünist Parti desteğini iktidardan çekmenin cezasını üç eyaletteki şubelerinin yasaklanmasıyla ödedi. Ordunun rejim üzerindeki denetiminin sınırlandırılması amacıyla Sukarno yönetim kademelerinde bir dizi değişiklik yapmayı başardı. Ocak 1962'de Sovyetler Birliği'nden aldığı silahlara güvenerek Yeni Gine'nin ilhakını içeren bir kampanya başlattı. Hollandalılar Endonezyanın Sovyet bloğuna itilmesi tehlikesini engellemek isteyen ABD'nin baskısıyla görüşmelere razı oldular ve Yeni Gine 1 Mayıs 1963'de imzalanan bir anlaşmayla Endonezya'ya bağlandı.

1 Ekim 1965'de öğleye doğru Endonezya halkı radyodan o ana kadar adını hiç duymadığı 30 Eylül Hareketi'nin Halim askeri havaalanında bir dizi generali tutukladığını ve Endonezya Devrim Konseyi'nin ülkede iktidarı eline geçirdiğini öğrendi. Yine radyodan açıklandığına göre bu eylemin amacı 5 Ekim günü için generallerin CIA'nin yardımıyla planladığı bir darbeyi engellemekti. Ömrü ancak birkaç saat süren ve generaller tarafından derhal bastırılan bu darbe, Sukarno'yu devirmeyi değil, ordudaki Sukarno aleyhtarı generallerin ortadan kaldırılmasını amaçlıyordu. Komünist Parti'nin darbenin hazırlanışına ve gerçekleştirilmesine katkısının tartışmalı olmasına rağmen, ülkede yaygın inanç komünistlerin darbeden sorumlu olduğuydu. Komünist Parti'nin yayın organı olan Harian Rahjat'ta 2 Ekim sabahı çıkan başyazıda darbenin desteklenmesi hem bu inancı güçlendirdi, hem de yazı çıktığı anda iktidarı eline geçirmiş olan generallerin öldürülen 6 generalin intikamını almak için komünistlere karşı korkunç bir kıyıma girişmelerinin gerekçesini sunmuş oldu. Katliamdan kurtulabilen komünistlerin büyük bir bölümü daha sonra tutuklandılar ve "eğitilerek" görüşlerinden vazgeçirilmeye çalışıldılar. Yandaki bir hapishanede "müslümanlık eğitimi" alan komünist tutuklular görülüyor.

3 milyona yaklaşan üyesiyle *Komünist Partisi* içinde Çin yanlısı bir eğilim güçlenmeye başladı. Parti özellikle denizciler ve hava kuvvetlerinde önemli yandaşlar kazandı. Ancak kara kuvvetlerinde güçlü bir komünizm düşmanlığı varlığını sürdürüyordu. Partinin desteklediği bir toprak işgali sırasında yüksek rütbeli bir subayın öldürülmesi ordudaki antikomünist duyguları bir anda kabarttı ve Aidit işçi ve köylülere olası bir çatışmaya karşı silahlanma çağrısı yaptı. Gerginlik devam ederken ordunun bir kanadının planladığı darbe komünistler tarafından desteklendi. Darbeciler, tutukladıkları generallerin altısını öldürdüler. Ancak 1 Ekim 1965'de girişilen darbe akşama doğru ABD yanlısı generallerin duruma hakim olmasıyla bastırıldı. Komünistler büyük şehirlerde barınamaz hale geldiklerinden birkaç ciddi çatışmadan sonra dağlara çekildiler. Ancak direniş çabaları tarihin belki de en büyük katliamıyla karşı karşıya kaldı. Yalnız komünistler değil, sempatizanlar, akrabalar, komşular ve komünistlere yardım

ettiğinden şüphelenilenler öldürüldü. Kıyım bir yandan kutsal cihat olarak, diğer yandan da sayısız çıkar grubunun hesaplaşması olarak aylarca sürdü. Olayın doruğuna ulaştığı kasım 1965'de "stromking" uygulaması başladı. Adını Hollandalıların ülkeye getirmiş olduğu bir tür gaz lambasından alan bu uygulamada kurbanlar biraraya getirilerek ağaçlara bağlanıyor, sonra stromking ışığında faaliyete geçen özel cinayet birlikleri muz kesmede kullanılan "prang" adı verilen keskin bir bıçakla kurbanları öldürüyorlardı. Katliamda öldürülenlerin sayısı hiç bir zaman bilinemedi ama en azından 5 yüz bin olduğu tahmin ediliyor.

Endonezya katliamı Sukarno'nun sonunun başlangıcı oldu. Darbeyi bastıran general Suharto ülkenin fiili hakimi olduktan sonra 1967'de Sukarno'yu resmen görevden aldı. Endonezya tümüyle emperyalizmin denetimine sokulmuş oldu.

Komünist Partisi 1967 boyunca köylüler arasında faaliyet sürdürerek yaşamaya çalıştı. Bir kaç yüz üye ise yurt dışına kaçmayı başardı. Tiran'a gidenlerle Prag'a sığınanlar şiddetlenen Çin-Sovyet çatışmasının belgelerini karşılıklı olarak birbirlerine göndererek farklı siyasal tercihlere yöneldiler. Böylece 1965'de iktidarı almanın eşiğine gelmiş Komünist Partisi siyasal sahneden tamamiyle çekilmiş oldu.

Yüzde 75'i tarımdan geçinen bu ülkede ekili toprakların miktarı 1967'de 7. 58 milyon hektara ulaşmıştı. Ancak tarım üretiminin ülke ihtiyaçlarına cevap veremeyecek bir düzeyde kalması nedeniyle bu yıllarda 1 milyon ton civarında pirinç ithal ediliyordu. İhracatın yüzde 50'sini oluşturan çay, kinin ve kauçuk üretimi hızla azalarak toplam ihracat içinde yüzde 38'e düştü.

1976'da 75 milyon tona ulaşan petrol üretimi Endonezya sanayisinin ana gövdesini oluşturuyordu. Bu arada dünya kalay üretiminin yaklaşık yüzde 12'sini sağlayan Endonezya, ayrıca zengin boksit, nikel ve bakır yataklarına sahipti. Tüketim ve hafif sanayı dalları özellikle uzman eleman yokluğu nedeniyle ciddi zorluklarla karşı karşıyaydı. Tekstil sanayi ise 300 bin kişiyi besleyen önemli bir sanayi dalıydı. Suharto'nun 1. beş yıllık planı (1969-1973) pirinç üretimini arttırmayı ve alt yapı yatırımlarının hızlandırılmasını hedefliyordu. Buna karşılık ikinci beş yıllık plan (1974-1979) daha ziyade yeni iş alanlarının yaratılmasını, eğitim ve barınma imkanlarını geliştirmeyi amaçlıyordu. 1974'de önemli yatırımlara karar verildi: Büyük bir petrokimya fabrikası, dev bir gaz damıtma fabrikası, alüminyum ve hidrojen fabrikası ve nihayet Japonlarla ortak bir kömür madeni çıkartma tesisleri.

Öte yandan şehirli yığınlarla kırsal kesimde yaşayanlar arasında oluşan yaşam koşullarına ilişkin ayrımın artması karşısında Suharto küçük işletmelerin kurulmasını özendirici önlemler aldı. Ölümüne dek (1970) Sukarno'yu göz hapsinde tutan Suharto ülkeye yabancı sermayenin girişini kolaylaştırıcı bir dizi önlem aldı. Bölgede ABD dış politikasına uygun bir çizgi izleyen Suharto esas olarak ordu ve gizli güvenlik gücüne dayanmakla birlikte sivil görünümlü bir yönetime geçiş için çeşitli siyasal düzenlemelere girişti. 1971'de yapılan göstermelik seçimlerde Suharto'nun adayı Sebker Golkar büyük bir çoğunluk elde etti ve bunun üzerine muhalefetteki irili ufaklı partiler iki ana parti etrafında birleştiler. İzlenen baskıcı politikalara rağmen özellikle Müslümanlar ve öğrenciler düzene muhalif hareketler örgütlemeğe devam ettiler. 1975'de Portekiz'e ait Doğu Timor'un ilhak edilmesi uluslararası planda da önemli tepkiler doğurdu.

Suharto yönetimi 1975'de 1965'den beri tutuklanmış 100 bin mahkumdan 35 binini serbest bırakmağa karar verdi. Ancak toplanma ve basın özgürlüğüne getirilen yasaklar olanca hızıyla devam ediyordu. 1977 seçimlerine katılmasına izin verilen iki partinin bazı adayları bile Suharto yönetimince veto edildi. 1975'deki başkanlık seçimlerine Suharto'nun tek aday olarak katılmasını protesto eden öğrenci gösterileri ordu birliklerince zorla bastırıldı. Petrol fiyatlarında meydana gelen görece artış ödemeler dengesinde kismı bir iyileşme sağladıysa da 1975'de ülkenin en büyük konsorsiyomunun iflası yeni bir dönem açtı. 1957'de kurulmuş şirketler topluluğu madenler, petrol ve gaz üretiminin tamamına yakınını üstlenmişti. Suharto'nun verdiği tam desteğe güvenilerek özellikle üçüncü dünya ülkelerinden alınan 10 milyar dolar civarındaki borcun altından kalkılamayacağının farkına varılmasıyla büyük bir mali kriz içine girildi. Başkan ve ailesinin yolsuzluk yaptığı iddialarının yaygınlaşmasına bir dizi muhalif unsurun tutuklanmasıyla cevap verildi. Kırsal kesimde uygulamaya konan "yeşil devrim" üretimin artmasını sağladıysa da toplumsal gerginliğin tırmanması petrol fiyatlarının da düşme eğilimi göstermesiyle başgösteren aşırı yoksulluğun bir ürünüydü.

1978'den sonra giderek gelişen muhalefeti susturmak için yeni baskı politikalarını uygulamaya koyan Suharto 1983'de dördüncü, 1988'de de beşinci kez başkan seçildi.

Filipinler

Mart 1521'de karaya ayak basan Magellan burada öldürüldükten sonra yapılan üç başarısız seferin ardından ancak Kral II. Felipe'nin gönderdiği Miguel Lopez de Legazpi, adaları İspanyol denetimi altına almayı başardı. 1571'de Kralın onuruna Manila kenti kuruldu. 16. yüzyıl sonuna doğru Luzon'dan Mindanao'ya kadar olan bölüm İspanyol tahtına bağlandıysa da, katolikliğin yayılmasına tepki gösteren ve İspanyolların *Moro* dediği

Filipinler milliyetçilerini Japonlar'a karşı Amerikalılarla işbirliği yapmaya çağıran bu II. Dünya Savaşı yıllarının afişinin de gösterdiği gibi, Çin Hindi'nde ve özellikle uzun yıllar bir Amerikan sömürgesi olmuş olan Filipinler'de, bağımsızlığı bır süpergüçle ittifak çerçevesi içersinde algılamak, oldukça eski bir tarihi olan anlayıştı. Bu anlayış en resmî ifadesini, 8 Eylül 1954'te Manila'da Avustralya, Fransa, Filipinler, Tayland, Birleşik Devletler ve Birleşik Krallık tarafından imzalanan SEATO'da Southeast Asian Defence Trealy *(Güneydoğu Asya Savunma Anlaşması) buldu. Kendisine ait uluslararası bir ordusu olmamakla birlikte, üye ülkelerin sık sık ortak tatbikatlar düzenlediği* SEATO, *adındaki "savunma" sözüne rağmen, saldırgan hedeflerini sık sık, çok da dolaylı olmayan biçimlerde dile getirirdi. Örneğin 1960'larda Sihanuk* SEATO*'ya üye olmayacağını, sözkonusu örrgütün sağlayacağı savunmayı istemediğini ifade edince, örgütün Amerikan temsilcisi,* SEATO*'nun Kampuçya'yı "yine de ve kendisine rağmen" savunacağını bildirmişti.*

1871'de patlak veren Paris Komünü ertesinde iktidarı ele geçiren sağcı hükümetler Komün'de somutlaşan komünizm tehlikesi karşısında gözlerini içeriye diktiklerinden sömürgeci fetih hevesleri tehlikenin tamamen geçtiğine ikna olduktan sonraya ertelenmişti. Sadece denizciler, misyonerler ve büyük tüccarlar yeni toprakların anavatana katılması fikriyle ilgileniyorlardı. Öte yandan egzotizm duygusu ve Jules Verne ve Fenimore Cooper gibi yazarların romanlarında dile getirilen olağanüstü heyecanlı macera dolu yolculuklar özellikle gençler için giderek çekici hale geliyordu. 1875'de Cumhuriyetçilerin iktidara gelmesiyle beraber yeni bir dönem başladı. Jules Ferry ve Gambetta ulusal bütünlüğü güçlendirmek amacıyla Tunus'da, Afrika'da ve Güneydoğu Asya'da yeni egemenlik alanları bulma girişimlerine yöneldiler. Kuzey Afrika, Madagaskar, Güneydoğu Asya, Orta Afrika ve Pasifik'teki fetihlerle oluşturulan İmparatorluk, zaman zaman sömürgelerden gelen delegelerin kabulüyle Frédéric Régamey'in tablosunda görüldüğü gibi vakar ve görkemin yanısıra yeni fetihlerin planlanmasının vesileleri olmuştu. Ne var ki Gambetta ve Jules Ferry'nin sömürgeci politikası hem sağdan hem de soldan gelen bir muhalefetle karşılaştı. Yanda görülen Robida'nın karikatürü benzeri anti-sömürgeci karikatürlere basında sık sık rastlanıyordu.

Müslümanlar İspanyol denetimini hiç bir zaman kabul etmediler. İspanya'da 1868'de cumhuriyet ilan edilene dek Filipinliler merkezî bir devletin oluşturulamamış olmasının da yardımıyla yüzden fazla isyan örgütlediler. 1812, 1813, 1827 ve 1843'de çok kanlı biçimde bastırılan ayaklanmaların ardından İspanya'da monarşinin yeniden kurulması baskının daha da yoğunlaşmasına neden oldu. İspanyollar atadıkları genel valilerle 19. yüzyılın sonuna varılırken oldukca güçlü bir merkezî yönetim kurmayı başardılar. Genel vali hem kraliyet yasalarını uygulamakla görevli mahkeme olan *audiencia*'ya hükmeder, hem *capitan general* olarak adlandırılan askerî vali sıfatıyla silahlı kuvvetlerin komutanlığını yürütür, öte yandan da kendisi de ticaret yaparak kazanc sağlardı.

17. ve 18. yüzyıl boyunca Kilise giderek güçlendi. Amaçları, adaları tümüyle Hıristiyanlaştırmak ve İspanyollaştırmak olan sömürgeciler, papazlar aracılığıyla halkı kilise çevrelerine kurulmuş köylere, *pueblo*lara yerleştirmeye çalıştılar. Uzak bölgelerde *barangay*'lar büyük ölçüde korunduysa da, eskiden babadan oğula geçen *datu*'luk, İspanyolların ataması koşuluna bağlandı. 18. yüzyıl sonunda yerleşik tarımın hakim olmasıyla sınıf farklılıkları iyice belirginleşti ve *datu*ler ve onların temsilcisi olan soylular, bir tür feodal toprak beyi gibi, toprakların mutlak sahibi oldular. *Principalia* denilen bu zümre, yerel yönetimde de söz sahibi oldu.

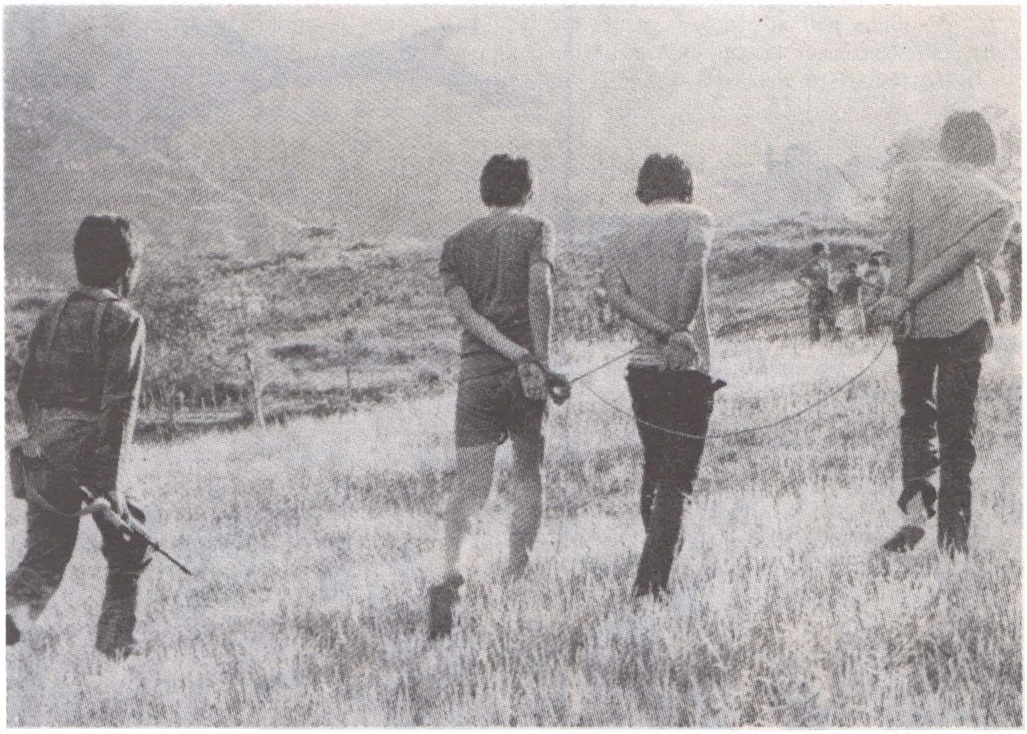
Filipin Devrimi

19. yüzyıl sonlarına kadar eğitim bütünüyle kilisenin denetimindeydi. Bu yıllarda varlıklı aileler çocuklarını okutmak için Avrupa'ya göndermeye başladılar. Bu genç kuşak, Avrupa'dan milliyetçi eğilimler ve reform talepleriyle döndü. Yazar Jose Rizal önderliğindeki *Propaganda Hareketi* kısa sürede ülke çapında etkinlik kazandı. Bağımsızlık talebinde bulunmayan yalnızca reform talebiyle yetinen hareketin, buna rağmen yaygınlaşması İspanyolları ürkütmeye yetti ve Rizal idam edildi. Çok büyük bir tepki yaratan bu olay, Andres Bonifacio önderliğinde silahlı bir bağımsızlık hareketinin doğmasına yol açtı. 1896 sonlarında ise bütün ülke çapında ayaklanmalar baş gösterdi. Aylarca süren çatışmalar sonunda isyancılar, İspanyolların reform vaatlerine kanıp ateşkes ilanını kabul ettilerse de bu vaatlerin gerçekleşmemesi üzerine yeniden ayaklandılar. Aynı dönemde patlak veren İspanya-ABD savaşını ABD'nin kazanmasının yarattığı elverişli koşulların yardımıyla Aguinaldo önderliğindeki ayaklanmacılar, Manila'nın güneyindeki birçok kenti ele geçirip 12 Haziran 1898'de bağımsızlık ilan ettiler. Yeni bir anayasa hazırlandı ve Ocak 1899'da Aguinaldo başkanlığında bir hükümet kuruldu. ABD'nin, Malolos Cumhuriyeti adını alan yeni devleti tanımayı reddetmesi üzerine uzun süren bir savaş patlak verdi. Ancak sayıca ve silah bakımından çok üstün ABD kuvvetleri karşısında düzenli ordular arasındaki savaşın sona ermesine rağmen gerilla savaşı biçiminde süren direniş giderek güçten düştü ve 1906'da tamamen ezildi. ABD bölgeye hakim olurken sadece 1899'daki çatışmalar boyunca Amerikalılar 4 bin, Filipinliler 16 bin ölü vermişti.

Milliyetçilik ve Sosyalizm

İlk bağımsızlık mücadelerinde kitleleri harekete geçiren başlıca manevi etken milliyetçilikti. Sosyalist düşüncelerin tanınması ve yaygınlaşması, bir anlamda bu mücadelelerle örtüşen bir eğri izledi. Filipinlerde Endonezya'dan farklı olarak yerel entelektüeller sosyalist düşüncelerin yaygınlaşmasında esas rolü oynadılar.İspanya'ya yaptıkları gezi sonunda Jaena, İsabelo de los Reyes, Dominador Gomez 19. yüzyılın sonuna doğru sosyalizmle tanışma fırsatı bulmuşlardı. Anarşistlerle yakın ilişkiler kuran bu kişiler Filipinler'e Marksist klasikleri taşımışlar, hatta 1891 seçimlerinde Barcelona'daki sosyalistler *Cortes* seçimlerinde Jaena'yı aday göstermişlerdi. Bu entelektüeller, ülkeye geri döndükten sonra, yeni doğmakta olan işçi hareketiyle hemen ilişki kurdular. Bir tür korporasyon olan *gremios*'lardan modern anlamdaki sendikalara geçişe özellikle matbaa ve tütün işçileri önderlik etti. 1901'de İspanyollara karşı bağımsızlık mücadelesine katılmış işçilerin kurdukları matbaa işçileri sendikası, daha çok anarkosendikalist bir özelliğe sahipti ve Proudhoncu sloganların yanısıra sendika gazetesinde Malatesta'nın bir romanını dizi olarak yayınlıyordu. Devrim'in bozguna uğraması ve Amerikan egemenliğinin kurulmasından sonra de los Reyes ve D. Gomez'in önderliğinde kurulan işçi çevreleri 1 Mayıs'ı kutlama toplantıları düzenlemiş, 8 saatlik işgünü ve işçi kooperatiflerinin kurulmasını talep etmişlerdi. İşçi hareketindeki anarkosendikalist eğilim ve sosyalizmi esas olarak kariyerist amaçlara alet eden kimi aydınların karmaşık faaliyetleri siyasal bir boşluk yarattı. Hiç bir Filipin örgütü Marksizmi benimsediğini ilan etmiyordu.

I. Dünya savaşı öncesi sosyalist hareket, ulusal hareketin bir parçası olarak kaldı. İlk sendikaların militan işçileri sosyalizan entelektüeller 1896-1898 Devrimi'ni desteklemiş ve devrimci saflarda mücadele etmişlerdi. Çok geniş anlamlı ve ılımlı bir programa sahip olan *Union Obrera Democratica* (Demokratik İşçi Birliği), *Congreso Obrero de Filipinas* (Filipinler İşçi Kongresi), *Asamblea Obrero* (İşçi Kurultayı) gibi örgütler, milliyetçi hareketle yaptıkları işbirliği sonucu gerçek bir kitle örgütü karakteri kazanmıştı. Ulusal ve sosyalist hareketin işbirliği dönemini belirleyen bir başka özellik, hareketin kendisini dinsel terimlerle de ifade etmesiydi. 1896 Devrimi'nin bir ürünü olan ve aralarında de los Reyes'in kurucu olarak bulunduğu Anglipayan Kilise (1896-1898 Devrimi'nden sonra İspanyol din adamlarının Katolik Kilisesi üzerindeki denetimine tepki olarak 1902'de kurulan bağımsız kilise) İspanya'ya bağlı Yüksek Katolik Kilise'sine açıkça karşı çıkıyor ve zenginlerin mülklerinin paylaştırılmasını, özel

Mindanao'da tutuklanmış gerillalar. Japonlara karşı direnişten sonra Huk saflarına katılan William J. Pomeroy 1916'da New York'da doğdu ve II. Dünya Savaşı sırasında Filipinler'e gönderildi. Burada Japonlara karşı direniş mücadelesi sürdüren Huk'ları tanıyan ve bu gerillaların nazilere karşı savaşan yurtseverlerden farklı olmadığına karar veren Pomeroy, savaş bittikten sonra okumak üzere yeniden Filipinler'e döndü. Üniversitede öğrenim görürken Celia Marino ile tanıştı ve 1948'de onunla evlendi. 1950'de Amerikan hükümetinin desteklediği gerici iktidarın baskı ve terör politikasına karşı koymak amacıyla yeniden gerilla savaşına başlayan Huk'ların özgürlük mücadelesine gönüllü olarak katılmaya karar veren Pomeroy çifti, 1952'de hükümet güçleri tarafından yakalanıp müebbet hapse mahkum edildi. 10 yıllık bir mahkûmiyetten sonra af edildilerse de Pomeroy'un sınırdışı edilmesine rağmen Celia'nın ülkeyi terk etmesine izin verilmedi. Karısının ülkeden ayrılması için uzun süre mücadele eden Pomeroy sonunda bu amacına ulaştı ve bu mücadele yıllarında kısa bir süre için de olsa katıldığı gerilla mücadelesini bir romanda anlatmayı denedi. Bu romanda Pomeroy Huk'larla ilk tanıştığı dönemi ve ilk izlenimlerini şöyle anlatıyor: "Filipinler aşağı yukarı elli yıldır Amerikan yönetiminde bir ülkeydi. Aynı süre içinde ABD'de büyük ilerlemeler olmuş, tarihinin en yüksek aşama düzeyine erişilmişti. Öte yandan Filipinler'de kasabalarda, şehirlerde, köylerde halkın yaşama biçimi çocukluğumda "Yeni Mallarımızın Resimleri"nde gördüklerimden hiç de farklı değildi. Japon işgalcilerini kovuyorduk buradan ama Japonlar gelmeden önce bu ülkeye olanlar olmuştu zaten. Gene de savaş durumu değiştirir diye düşünmüştüm. Antifaşist savaş yeni özgürlük kavramları geliştiriyordu. Daha sonra orta Luzon'a geldim. Burada bütün Filipin gerilla örgütlerinin en büyüğü olan Huklar, büyük pirinç tarlalarını düşmanın elinden kurtarmış ve tarihinde görmediği biçimde halkı demokratik tarzda örgütlemişti. Burada Huk önderlerinin Amerikan karşı ajanlarınca tutuklandığını gördüm. Burada 77. müfreze gibi Huk birliklerinin başına gelenleri gördüm: müfrezeden 108 kişi, ellerinden silahları alındıktan sonra Amerikalılara bağlı toprak ağaları tarafından vahşice öldürüldüler. Burada Amerikan askerlerinin ağaların çıkarları için faşizme karşı savaş sırasında gelişen köylü hareketlerini bastırmaya çalıştıklarını gördüm. Neden, Japon emperyalizmine karşı ayaklanan Filipinlerin başka herhangi bir yabancı egemenliğine karşı da ayaklanma olasılığıydı. Utanarak gördüm ki, özgürlük getiren bir ordunun değil, yeniden emperyalist hakimiyeti kurmaya çalışan bir ordunun askeriydim. O zaman kendi kendime ant içtim. Avuçlarıma bulaşan utanç lekesini silinceye kadar Amerikan emperyalizmi yüzünden acı çekenlerin yanında bir Amerikalı olarak savaşacaktım."

mülkiyetin ortadan kaldırılmasını ve ilkel Hiristiyanlık zihniyetindeki cemaatçiliğin yerleştirilmesini öneriyordu. Komünizm sözcüğü ilk kez Kilise bildirilerinde kullanıldı.

Filipinlerde denetimi elinde bulunduran ABD, milliyetçi eğilimler karşısında kendisini gücencede hissetmediğinden önceleri Filipinlileri siyasal yönetim mekanizmasına ortak etmeyi tercih etti. 1909-1913 arası ABD başkanlığı yapacak W. Taft genel vali olarak atandığında "bütün insanları Amerikan güçlerine düşman" farzetmekten vazgeçerek liberal bir politikaya yöneldi. Bununla birlikte çekinceli davranmayı ihmal etmedi ve 1902-1905 arasında bağımsızlık talep eden bütün partileri baskı altında tutarak sadece *Federal Parti*'yi destekledi. Ancak 1907 seçimlerini bağımsızlık yanlısı *Milliyetçi Parti* kazandı. ABD'nin desteğindeki *Federal Parti*, önce *İlerlemeci Parti* daha sonra da *Demokrat Parti* adını aldı ve 1920 sonrası bir dizi toplumsal reformun ardından bağımsızlığa geçilmesini savunmaya başladı. Sürekli barış koşullarının oluştuğuna karar verilerek 1907'de hem yasama organı, hem de genel valinin kabinesi işlevini görecek bir Filipin komisyonu oluşturuldu. 1913'de genel vali Harrison, komisyonda Filipinlilerin çoğunlukta olmasını kabul etti. 1916'da ABD Kongresi'nde çıkartılan Jones Yasası "ABD halkının amacının, burada istikrarlı bir hükûmet kurulur kurulmaz" Filipinler'in bağımsızlığını tanımak olduğunu belirtiyordu. Gene aynı yasayla komisyon dağıtılarak 3 yıl için seçilmiş 24 üyeli bir Senato ve 6 yıl için seçilmiş bir temsilciler meclisi kuruldu.

Sendikacılık ve Sosyalizm

Sosyalizm ve daha çok Amerikan Trade-unionculuğundan esinlenerek örgütlenmiş işçi ve köylü yığınlarının mücadelesi '20'li yıllarda yükseldi. 1919'da bir komünist olan Jacinto Manahan önderliğinde kurulan *Çiftçiler Sendikası* sendikal hareketin gelişiminde bir doruk noktası oldu. Toplumsal huzursuzluğun artması ve yeni atanan vali Wood'un yasama ve yürütme güçlerini birleştirmesi üzerine Filipinlilerin düzenlediği referandumun Amerikalılarca yasaklanması sendikal hareketin hızla siyasallaşması sonucunu doğurdu. 1925'e doğru *Komintern*'in Filipinlere gönderdiği Tan Malaka *Profintern*'e bağlı *Congreso Obrero*'yu kurdurmayı başardı. Bu mücadelenin bir sonucu olarak 7 Kasım 1930'da Manila'da düzenlenen bir kitle toplantısında *Filipinler Komünist Partisi*'nin kurulduğu açıklandı. "Sınıfa karşı sınıf" çizgisinden esinlenmiş parti programı Filipin toplumunda hatırı sayılır bir etkisi olan Katolik Kilisesi'nin ağırlığının azaltılmasına yönelik kilise karşıtı çizgiler taşıyor ve milli burjuvazi ile her türlü işbirliğini reddediyordu. 1931'de Filipin hükümeti *Komünist Parti*'yi yasakladı ve parti illegaliteye geçmek zorunda kaldı. Filipinli komünistler 1929'da Pedro Abad Santos'un kurduğu ve Avrupa sosyal demokrasisinden çok İspanya ve Meksika sosyalist partilerine yakın olan *Sosyalist Parti*'ye girdiler. İktisadi kriz ve tarım sorununun doruk noktasına varmış olması *Sosyalist Parti*'yi ve sendikal hareketi yasadışı biçimde varlığını ve mücadelesini sürdüren komünistlerle işbirliğine itti.

Komintern'in 1935'deki 7. Kongresi'nde alınan kararlar bütün Güney-Doğu Asya Komünist hareketlerini açmazlarla karşı karşıya bıraktı. Avrupa'daki güç ilişkilerine bir cevap olarak gündeme getirilen "antifaşist birleşik cephe" politikası, SSCB'nin burjuva demokrasileriyle yakınlaşması milliyetçi hareketlerin antiemperyalist politikalarıyla uzlaşmaz görünüyordu. Ayrıca birleşik cephe taktiği bir önceki dönemde aşınmış veya terkedilmiş burjuva milliyetçileriyle

işbirliğini zorunlu kıldığından şaşkınlık ve hayal kırıklığı yaratmıştı. Bir bölüm komünistin *Komintern* politikalarına sadık kalmak çabaları en azından tereddütlerin doğurduğu bir ayak sürümeyle karşılandı. Amerikalılar tarafından Kasım 1935'de tanınan "Commonwealth" statüsü, sosyalistleri *Milliyetçi Parti* hükümetiyle, yani büyük toprak sahipleri ve Filipinli *cacique*lerle doğrudan bir çatışma ortamına itti. Siyasal çatışmaların toplumsal boyutu ülke çapına yayıldı. Çatışmanın kendi dinamikleri "Halk cephesi"nin oluşturulmasını erteledi ve cephe, ancak önce sosyalist ve komünist sendikaların daha sonra da Kasım 1938'de her iki partinin kaynaşmasıyla kurulabildi. Yeni partinin başkanı komünist Evangelista, başkan yardımcısı sosyalist Santos'du. Kısa sürede 5 bini komünist, toplam 55 bin üyeye ulaşan yeni parti, Japon tehlikesi karşısında Quezon yönetimindeki Commonwealth hükümetine işbirliği teklifinde bulundu.

Quezon ve Osmena'nın 1937'de kurduğu başka bir *Milliyetçi Parti* ulusal savunma görevlerinin ülkenin önünde duran en acil sorun olduğunu düşünerek 10 bini düzenli birliklerden 40 bini ise ihtiyatlardan oluşan bir ordu kurdu. Milliyetçi önderler bu savunma politikasını halkın refah seviyesinin yükseltilmesiyle tamamlamaya yöneldilerse de bu konuda iki büyük engelle karşılaştılar. Bunlardan birincisi önceki yıllardaki köylü ayaklanmalarının gücü karşısında örgütlenmiş büyük toprak sahiplerinin direnişi, diğeri ise bu toplumsal adaletin sağlanması için alınacak önlemlerin finansmanıydı.

Japon İşgali

8 Aralık 1941'de ülke Japonya'nın saldırısına uğradı. Manila "açık kent" ilan edildi. Mayıs 1942'de Filipin ve ABD birlikleri Japonlara teslim oldu. Japonlar Müttefikler karşısında Filipinlerin desteğini sağlamak amacıyla "Filipin Filipinlilere" sloganını ortaya attılar. Ancak Japonların işbirliği çağrısına cevap vermeyen Quezon ve Osmena ülkeyi terkedip Avustralya'ya gittiler. Japonlar *Milliyetçi Parti* önderlerinden Vargas'a bir hükümet kurma görevi verdiler. 34 kişiden oluşan Devlet Konseyi'nin asli görevi Japonların dikte ettiği emirleri onaylayıp "ulusal" hükümetin kararlarıymışcasına Filipinlilere sunmaktı. 21 Ocak 1942'de Japonya başbakanı Tojo Filipinler'e bağımsızlık tanıyacaklarını ilan etti. İşgal güçleri banka sistemini, elektrik şebekesini, demiryollarını bütünüyle kontrol altında tutuyorlardı. Toplam yatırımların yüzde 80'ini oluşturan yabancı yatırımlara el kondu. Filipin halkını kendi saflarına kazanmak için Japonlar radyo, sinema, tiyatro, okullar ve hatta kiliseyi fütursuzca kullandılar. Bütün siyasal partiler yasaklanırken *Kalibapi* (Yeni Filipinlerin Hizmetindeki Dernek) adıyla yeni bir parti

Albuquerque'in açtığı yoldan Japonya'ya ulaşan Hollandalı tacirler, İmparator tarafından kabul edilmek üzere saraya gidiyorlar. Portekiz'in kurduğu ticaret imparatorluğunu en çok tehdit edenler Hollandalılar olmuşlar, 1602'de kurdukları Hollanda Doğu Hindistan Şirketi aracılığıyla Portekiz'in hem doğu hem batıdaki egemenlik alanlarına nüfuz etmeyi başarmışlardı. Hollanda'nın Doğu imparatorluğunun kurucusu olan Jan Pieterszoon Coen'in önderliğinde Cava, Endonezya ve Batavya'ya yayılan Şirketin hedefi karanfil üretimini Ambonia ile sınırlamaktı ve bu amaçla Molukkalarda 65 bin karanfil ağacı tahribedildi ve Hollandalıların Makassar'ı tam olarak denetimleri altına almaları karanfil üzerinde Hollanda tekelini sonucuna vardırdı. Batavya Hollanda Doğu imparatorluğunun odak noktası haline geldi ve Çin, Japonya, Hindistan, Seylan ve Hindistan'la ticaretin geçiş yollarını elde tutmaya başladı. Hollandalılar öteki Avrupalılardan farklı olarak gittikleri doğu ülkelerinde koloniler kurmadılar, ancak resmi görevliler aracılığıyla işlerini yürüttüler.

kuruldu. Haziran 1943'de bağımsızlık için bir hazırlık komisyonu kuruldu. 4 Eylül'de Filipinler Cumhuriyeti Anayasası kabul edildi. 14 Eylül'de ise bağımsızlık ilan edildi. Bağımsızlık hükümetinin ilk eylemi Japonya-Filipinler İttifak Antlaşmasını imzalamak oldu. Bu antlaşmaya göre Filipinler hükümeti Japon ordusunun Filipinler toprakları üzerindeki askerî harekatlarına her türlü kolaylığı göstereceğini vaad ediyordu.

Japon işgaline karşı direniş, çoğu kez Amerikalı subayların örgütlediği gruplarca sürdürüldü. Askeri eğitim almış öğrencilerden oluşan silahlı gruplar, ülkenin bir çok yerinde ortaya çıktılar. Farklı bölgelerde faaliyet gösteren gruplar arasında en önemlileri *Luzon Gerilla Ordusu, Özgür Banay Gerillaları, Mavi Kartallar Gerillaları, Cabite Gerillaları, ABD Uzak Doğu Ordusu* ve *Huk*'lardı. Özellikle Luzon bölgesinde etkin olan *Hukbong Mapagpalaya ng Bayan* (Ulusal Kurtuluş Ordusu- Huk) komünist ve sosyalistlerin askeri gücünü oluşturmakla birlikte, faaliyetlerini yalnızca askeri eylemlerle sınırlandırmıyorlardı. Bu örgütün amaçları arasında tam bağımsızlığın sağlanması, işbirlikçi ve hainlerin cezalandırılması, "gerçekten demokratik" bir hükümetin oluşturulması ve tarım reformunun yapılması vardı.

Amerikalıların çıkartma yaptığı Şubat 1945'de örgüt 20 bin kişilik bir silahlı güce erişmişti. Komünistler ayrıca gönüllü işçileri silahlı müfrezeler halinde örgütlemiş ve Japonlara karşı direniş mücadelesi sırasında egemenlikleri altına aldıkları bölgelerde halkın da aktif desteğiyle yeni bir toplumsal düzenin tohumlarını atmışlardı. Sadece direniş hedefleriyle değil ama aynı zamanda özel mülkiyetin de kaldırılması ve daha adil bir bölüşüm sistemi hedefleriyle yığınları harekete geçirmeyi başaran *Huk*lar savaşın Japonların yenilgisiyle sonuçlanmasından sonra, ABD ile geçici ittifakı programatik hedeflerinin gerçekleşmesi için bir kenara bıraktıklarında kendi çıkarlarının zedelenme tehlikesi karşısında Amerikalıların azgın terörüyle karşılaştılar. Şubat 1945'de 150 *Huk* gerillası öldürüldü ve aralarında Luis Taruc ve Alejandrino gibi önderlerin de bulunduğu çok sayıda üyesi tutuklandı. Direniş yıllarında *Huk* gerillalarının el koyup köylülere dağıttığı işbirlikçilere ait topraklar yeniden sahiplerine iade edildi ve büyük toprak sahipleri özel olarak besledikleri milislerle *Huk*lara karşı girişilen mücadelede önemli görevler üstlendiler. Amerikan Kongresinin 4 Temmuz 1946'da kabul ettiği bir yasayla Filipinlere 10 yıl sonra bağımsızlık tanınacağı ilan edildi. ABD'nin tam desteğini kazanan Roxas *Milliyetçi Parti* içinde özellikle savaşın sonuna doğru etkinlik kazanmış ve ordu içinde kendisine bağlı bir ekip yaratmayı başarmıştı. *Milliyetçi Parti*nin diğer önemli şefi Osmena ile sürdürdüğü mücadele sonunda Roxas 29 Aralık 1945'de partiden ayrılıp *Radikal Parti*'yi kurdu. 1946'da başkanlık seçimi yaklaşırken Osmena *Huk* gerillalarına yaklaşarak seçilme şansını artırmayı denedi. *Demokratik İttifak* adayı olarak katıldığı seçim *Liberal Parti* adayı Roxas'ın zaferiyle sonuçlandı. Roxas'ın ilk işi Japon işbirlikçileri için bir genel af çıkartmak oldu. Yeni yönetim ABD'ye 99 yıllığına 23 üs kiraladı ve ABD yurttaşlarına ülkenin doğal kaynaklarından yararlanmada Filipinlilerle eşit haklar tanıdı. Bu arada Manila ve çevresi savaşta büyük bir yıkım yaşamış, ekonomi çöküşün eşiğine gelmişti. Toprak reformu yapılacağı yerde büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını gözeten bir siyaset izlenmesi *Huk* gerillalarının köylülerin toprak talebini öne çıkartarak sürüdürdükleri mücadeleyi kolaylaştıran bir faktör oldu. Silahlı mücadelenin yanısıra 1946 seçimlerinde parlamenter taktiği de kullanan *Huk*lar Orta Luzon halkı ve kitle örgütleri, kentlerin orta sınıfları ve işçilerle birleşip *Demokratik İttifak Partisi*'ni kurdular ve 7 adayı Kongreye seçtirmeyi başardılar. Meclise sokulmayan *Huk* adayları silahlı mücadeleden başka bir yol kalmadığını açıklayınca Roxas, gerillaları imha etmek amacıyla saldırıya girişti. *Huk*lar buna telefon tellerini keserek, karakollara saldırarak ve büyük toprak sahiplerinin evlerini yağmalayarak karşılık verdiler. Silahlı çatışmaların yaygınlaşmasının yanısıra fiyatların hızla artması ve bütçenin giderek daha fazla açık vermesi, rejimi kemirirken başkan Roxas ansızın öldü. Yerine geçen Quirino, *Demokratik İttifak* üyesi 7 parlamenterin meclise girmesini onayladı ve af ilan etti. Dahası bir toprak reformunun hazırlanması köylüler üzerinde oldukça etkili oldu. Ancak, bu reformun uygulanamaması ve ülkedeki ekonomik çöküntü halkın sempatisini gerillalara çevirdi. *Komünist Partisi önderliğindeki Huk*lar, 1948'e gelindiğinde yalnızca Orta Luzon'da değil, ülkenin her yanında sesini duyuruyordu.

Orman silahlı mücadelenin üssüydü. Kuzeye ve güneye uzanan dağ yollarındaki çatışmalarda iki taraf da binlerce kayıp vermiş, ancak gerilla hareketi de halk arasında etkin bir tabana sahip olmuştu. 1949'da Sierra Madre ormanlarında toplanan konferans iktidarın halka devredilmesi kararını alıp mücadeleyi bir üst aşamaya yükseltmiş ama buna karşı çıkanlar da olmuştu. Onlar ülkede 10 ile 15 yıl sürecek bir gerilla savaşını öngörüyorlardı. Kasabaların gerillaların eline geçmesi ABD'yi endişelendirdi ve ve hükümet güçleri takviye edilmeye başlandı. Yeni verilen uçaklarla orman derinliklerindeki gerilla üsleri bombalanmaya ve hükümet ordusu orman içlerine ilerlemeye başladı. 1950'lerin baş'larında hâlâ yeterli başarı sağlamış olmayan hükumetin umutsuz durumu karşısında Manila'nın çok geçmeden *Huk*ların eline düşeceği beklenir olmuştu. Bu durum karşısında ABD, Yunanistan'da başarıyla sonuçlandırdığı ayaklanma bastırma harekatını Filipinler'de de uygulamaya başladı. Yunanistan'dan gelen ABD'li askeri danışmanlar, orduyu kontr-gerilla düzeninde bağımsız birlikler halinde yeniden örgütlediler. 10 bin dolaylarındaki *Huk* gücüne karşı 100 bin askerlik bir ordu çıkarıldı. Savunma Bakanlığına getirilen Ramon Magsaysay etkili bir iletişim ağı kurarak orduyu tek elden yönetmeyi başardı. 1950 sonuna doğru, Manila'daki *Huk* yönetici kadrosunun ele geçirilmesi ağır bir darbe oldu. 1951 başlarında gene ormanda toplanan konferans savaş içinde bir ay sürdü ve izlenen stratejiyi onayladı. Gerilla birlikleri

Avrupa sömürgeciliğine Çin Hindi'nin kapısını aralayan Alfonso de Albuquerque, Hindistandaki Goa ile, Malaya yarımadasındaki Malakka'yı fethetmiş ve Portekiz sömürge egemenliğinin yolunu açmıştı. Albuquerque'in düşüncesi Doğu'nun bütün önemli deniz ticaret yollarını denetim altına almak ve yerleşik bir nüfusu barındıran kaleler inşa etmekti. Bu amaçla önce 1510'da Goa'yı fethetti. Albuquerque bu kaleyi, müslümanlara karşı bir deniz üssü olarak kullanıp baharat yolunu buradan geçirmeyi, ayrıca Hindu hükumdarlara İran'dan at sağlamak için merkez olarak kullanmayı tasarlıyordu. Ardından Malakka'nın fethine girişen Albuquerque burayı 1511'de ele geçirdi ve bir garnizon kurdu. Bu andan sonra Çin Hindi halklarının Batılıların istilasına uğramalarının yolu açılmış oldu. Çin ve Japonya'ya Malakka Boğazından geçerek deniz yolundan ulaşan Batılılar, Süveyş ve Panama kanalları yapılıncaya kadar önemini yitirmeyen bu bölgeleri denetimleri altında tutmak için hem bölgenin yerli halklarıyla hem birbirleri ve Japonya ile sürekli bir güç mücadelesi içinde kaldılar.

düzenli kuvvetlere dönüştürülecek, kasabalarda geçici devrimci yönetimler kurulacak, köylü komiteleri yoluyla toprak dağıtılacak ve Kasım 1951'de yapılması beklenen seçimler boykot edilecekti. Boykot propagandası yeterli olamadı. Hükumet ajanlarının kırsal alanda etkinliği arttıkça halk *Huk*'larla ilişki kurmaktan kaçınır oldu. 1953'de başkan seçilen general Ramon Magsaysay orduyu yeniden örgütledi. Köylülerin durumunu iyileştirmek amacıyla bir dizi önlem aldı ve *Huk* gerillalarının köylülükle ilişkilerini koparmak amacıyla geniş kapsamlı bir toprak reformu çıkardı. Magsaysay'ın çağrısı üzerine 9 binden fazla *Huk* gerillası teslim oldu. Geriye yalnızca Luzon dağlarında direnen 4 bin civarında gerilla kalmıştı. 1954 başında silahlı ayaklanmanın başarısızlığı karşısında umutsuzluğa kapılan *Huk* önderi Luis Taruc da teslim olduktan sonra gerillaların başına geçen Jesu Lava, mücadelenin şehirlere kaydırılmasına karar verdi ve öğrenciler, işçiler ve memurlar arasında örgütlenme faaliyetlerine girişildi ama uzun süre ihmal edilen bu kesimlerde güçlü dayanaklar kazanılamadı. Yeniden köylülüğe dönülmesine karar verildiyse de kırsal kesimde sürdürülen mücadelenin bozgunla sonuçlanmasının yarattığı moral bozukluğu, köylülerin geçici bir süre için de olsa desteğini çekmesiyle birleşince *Huk* hareketi uzunca bir süre için sessizliğe gömüldü.

1960'a kadar ülkenin ekonomik durumu kötüleşmeye devam etti. Enflasyon hızla artarken, gıda maddelerinin fiyatları yükseliyor ve vergi kaçakçılığının yanısıra yolsuzluk her geçen gün Filipinleri çürümenin eşiğine getiriyordu. 1963'e doğru bütçe açığı içinden çıkılamaz bir hal aldı. Alınan yeni borçların faizlerini ödemek için vergiler ağırlaştırıldığından halkın yaşam düzeyinde hatırı sayılır bir düşme olmuştu. Bütün bu koşullar *Huk* hareketinin 1965'e doğru yeniden canlanmasına neden oldu. Amerikan karşıtı eylemlerin yoğunlaşmasına paralel olarak 1965'de Amerikan üslerinin sayısı azaltıldı ve kira süresi 25 yıla indirildi.

Marcos Dönemi

1965'de başkan seçilen Ferdinand Marcos döneminde üretimin düşüşü, ödemeler dengesinin sürekli açık vermesi, kaçakçılığın yaygınlaşması, ülke içinde reformist akımların gelişmesine yol açtı. Ancak toplumsal muhalefetin odaklandığı iki güç öğrenci ve *Huk* hareketiydi. *Huk* gerillaları geleneksel olarak güçlü oldukları Luzon'da yeniden ortaya çıktılar. Çatışmalar *Huk* hareketinde meydana gelen bölünme nedeniyle şiddetini bir süre için kaybeder gibi oldu. Tarlac bölgesindeki gerillalar 26 Aralık 1968'de Maocu bir çizgiyi benimseyerek *Yeni Halk Ordusu*'nu kurarken, Pampanga'dakiler *Halk Kurtuluş Ordusu*'nu oluşturdular. Hükümet güçleri 1970 başında giriştiği bir askeri operasyonda *Halk Kurtuluş Ordusu*nu büyük ölçüde saf dışı bırakıp önderlerini kurşuna dizmelerine rağmen yaklaşık bin kişiden oluşan *Yeni Halk Ordusu* varlığını sürdürmeğe devam etti.

Hemen hemen aynı tarihlerde öğrencilerin büyük şehirlerde düzenledikleri gösteriler Marcos tarafından zorla bastırıldı. Mindanao adasında yaşayan Müslümanlar 1968'de İspanyol egemenliğine karşı 3 yüzyıl sürdürdükleri ayaklanma geleneğiyle başkaldırdığında oluşturdukları silahlı direniş gruplarıyla merkezi yönetimi oldukça zor durumlara düşürdüler. Bölgeye sevkedilen 150 bin kişilik bir kuvvetle giriştikleri çatışmalar sonunda bine yakın kayıp vererek ezildilerse de Marcos komünistlerin de kentlerdeki faaliyetlerini bahane ederek 1972'de sıkıyönetim ilan etti. Geniş bir tutuklama kampanyasının yanısıra basın özgürlüğü tamamen ortadan kaldırıldı ve rejime muhalefet potansiyeli taşıyan bütün siyasal gruplar denetim altına alındı. 1973'de yapılan bir referandumla da kendini ömür boyu başkanlık görevine seçtiren Marcos, *Milliyetçi Parti* kadrolarını içine alan *Yeni Toplum Hareketi*'ni kurarak kendisine toplumsal desteği oluşturmaya çalıştı. Marcos yönetimine karşı muhalefete Filipin toplumunda önemli bir yeri olan Katolik Kilisesi de katıldı.

1978'de fiyatların sürekli artması karşısında gösteriler düzenleyen öğrenciler tutuklandı. 2 bin kişiye ulaşan silahlı gücüyle komünist gerillalar orduyla çatışmalarını kırsal bölgede sürdürdüler. Bu arada Mindanao Müslümanları da 20 bine yaklaşan askerî güçleriyle özerklik taleplerini tekrarlayarak sık sık hükümet güçleriyle silahlı çatışmalara girdiler. *Moro Ulusal Kurtuluş Cephesi* özerklik tanınmadığı sürece görüşmelere başlamayacağını açıkladı.

60'larda nüfusun üçte ikisinin kırsal kesimde yaşadığı Filipinler'de tarım üretiminin çok önemli bir yeri vardı. Pirinç üretimi kredi kullanımının yaygınlaşması ve bazı tarım tekniklerinin kullanıma sunulmasıyla 1970'e doğru yüzde 14'lük bir artış gösterdi. Ayrıca ihracatın yüzde 20'sini oluşturan şeker üretiminde de büyük bi artış sağlandı. Ancak '70'li yıllarda dünya pazarındaki fiyatların düşmesiyle Filipinler ödemeler dengesinde büyük bir açıkla karşı karşıya kaldı.

Sanayi üretiminde bölgenin en önemli ülkelerinden biri olan Filipinlerde bakır ve krom yatakları düşük verimle çalışmasına rağmen dünya üretiminin yarısından fazlasını karşılayacak düzeydeydi. Ayrıca çelik, ağaç, tekstil ve kimya sanayi koruyucu gümrük politikalarının da yardımıyla önemli ölçüde gelişmişti. Ödemeler dengesindeki açığın hızla artması Marcos'u 1973'den başlayarak yabancı yatırımlara açılmağa zorladı.

1978 seçimlerinde muhalefet Benigno S. Aquino önderliğinde seçimlere katılma kararı aldıysa da Marcos'un hileli yöntemleri karşısında yenilgiye uğradı.

Komünistlerin Haziran 1948'de ilan ettikleri savaş sonucunda silahlı mücadele Malezya'da günlük yaşamın bir parçası haline geldi. Günlük hayat sadece Malezyalı mülk sahipleri için değil ülkede yaşayan bütün yabancılar için de korkutucuydu. Çiftlik sahipleri öldürülüyor, kauçuk işçileri kooperatiflere katılıyor, çiftlikler , maden ocakları ve fabrikalar yakılıyor, kauçuk ağaçları tahrip ediliyordu. Tam bir ayaklanma havasının estiği Malezya'da toplum hızla kutuplaşıyordu. Savaş boyunca gizli yerlerde giderek çoğalan gerilla birlikleri ve çok sık ormanlarda yaşamaya alışık olmanın sağladığı avantajlardan yararlanan devrimciler halk savaşı stratejisinin öngördüğü gibi, "kurtarılmış bölgeler" kurmayı amaçlıyorlardı. En önemli hedef daha fazla kaos yaratarak İngiliz kuvvetlerini Malezya'dan tamamen çekilmeye zorlamaktı. Gerillalar öncelikle "vur-kaç" taktiğini uygulamaya çalıştılar. Kırlık arazide yeraltında çalışan binlerce sempatizanı denetlemeleri ve onları birarada tutabilmeleri gerekiyordu. Min Yuen gibi örgütler para, yiyecek, istihbarat ve ilaç sağlamakla yükümlüydü. Komünistlerin kazandıkları ilk başarılar, onları sonlarını görebilmek konusunda yanıltıyordu. Malezya'da alarm ilan eden Güney Doğu Asya'da görevli Sir Edward Gent'in bir uçak kazasında ölmesi İngilizlerin olaylara müdahalesini geçiktirmişti. İngilizler daha sonra ordularıyla güçlü saldırılar ve yıldırma taktikleri uygulayarak Malezya'da her an beklenen komünistlerin "Halk Cumhuriyeti" kurma ülküsünü engellemeye çalıştılar. Fotoğrafta, İngiliz askerlerine, savaşacakları "düşmanların" -soldan sağa, Endonezya resmi ordusu, Viet Minh, Endonezya gönüllüleri ve Malezya komünistlerinin- üniformaları tanıtılıyor.

Malezya

2. yüzyıldan beri altın ve kalay ülkesi olarak tanınan Malezya Bengal'le Tayland körfezi ve Çin denizi arasında tüccarlar için önemli bir kara geçiti olmuştu. Küçük kıyı havzaları krallıkları ve Java Macapahit İmparatorluğu'nun egemenliğinden sonra, 1403'de Malakka limanını yaptıran ve çok önemli bir ticaret kapısı açan prens 1419'da İslamiyeti benimseyerek sultan unvanı aldı. Malakka 1511-1641 arası Portekiz, 1795'e kadar da Hollanda egemenliğinde kaldı. 1824'deki Londra Antlaşmasına kadar bölge, Hollanda ve İngiltere arasında birkaç kez el değiştirdi. Yeni kauçuk ve kalay rezervlerinin bulunmasıyla, İngiltere'nin bölgeye ilgisi arttı ve Ocak 1874'de Malezya eyaletleri imparatorluğun koruması altına alındı. Kalay madenlerinin çalıştırılması ve hızla artan kauçuk üretiminin işgücünün karşılanması için yabancı işçiler bölgeye getirildi. 1870'de yüz bin olan Çin'li nüfus, 1921'de 1 milyondan fazlaya, 1941'de yaklaşık 2.5 milyona çıktı. Malezyalılar Çinlileri hiç bir zaman vatandaş olarak kabul etmediler. İkinci sınıf muamelesi gören ve kamu hizmetlerinde görev verilmeyen Çinliler arasında milliyetçi eğilimler 1920'lerden sonra özellikle *Guomindang*'ın etkisiyle yayılmaya başladı. 1927'de komünistlere yönelik tasfiye, Malezya'daki Çinlileri de ikiye böldü ve sendikalarda etkin olan sosyalistler 1930'da *Malezya Komünist Partisi*'ni kurdular. 1947'de ortadan kaybolduktan sonra ajan olduğu ileri sürülen Lai Tek, *Komünist Partisi*'ni 10 yıl yönetti. Savaş sırasında Japonların baskınlarında birçok önemli önderin yokedilmesine rağmen, Lai Tek'in her seferinde ölümden kurtulması ancak savaş sonrasında hakkında şüphelerin doğmasına yol açtı.

Aralık 1941'deki Japon saldırısından sonra Malezya ve Singapur'un hızla düşmesi sonucu bölgede ortaya çıkan iktidar boşluğunu dolduracak tek güç *Komünist Partisi*'ydi. Ormanlık dağlara çekilen komünistler *Malezya Antijapon Halk Ordusu*'nu kurdular. 8 alaydan oluşan birliğin gücü 7 bin Çinli gerillaydı. Japonlara karşı çok ciddi bir tehlike oluşturmuyorlardı ama düşmana karşı savaşan tek silahlı hareket olduğundan çok geniş bir siyasal destek sağlamayı başardılar. İngiliz ve Amerikan askeri danışmanları gerillaların eğitiminde görev aldılar ve hava ve deniz yoluyla silah, cephane, malzeme yardımı yaptılar. Japonların 1945'de teslim olmasından sonra, *Komünist Partisi* ormandan ülkenin en önemli siyasal gücü olarak çıktı. Parti İngiliz yönetiminin yeniden kurulması için işbirliği yapmayı kabul etti. Gerilla ordusu dağıtılırken, silahların bir bölümü hükümete teslim edildi. Her kasabada kurulan *Eski Muharipler Derneği* aracılığıyla gerillalar aralarındaki ilişkileri sürdürdüler. *Komünist Parti*, sendikalarda ve öğrenci örgütlerinde kısa sürede etkinlik kazandı. Savaş sonrasının İngiliz sömürge yönetimi artık eskisi kadar güçlü değildi. İktisadi ve idari kaos, özellikle gençlik arasında yaygınlaşan adi suç ve şiddet, halkın düşman kamplara bölünmesi, eski gücünü

yitiren İngiliz imparatorluğunun üstesinden gelebileceği sorunlar değildi. Böylece Nisan 1946'da Malezya Birliği adıyla alelacele özerklik tanındı. Ülkeyi gene İngilizler, bu kez Yüksek Komiserleri yoluyla yöneteceklerdi. Sultan'ın İngiltere'nin kuklası olduğu bu çözüm halkı doyurmadı. Yalnızca 1947'de *Komünist Partisi*'nin önderliğinde 3 yüzden fazla grev yapıldı. Sömürge yönetimi ise sendikalar üzerindeki baskılarını yoğunlaştırarak komünistlerin etkinliğini azaltmaya çalıştı. Parti genel sekreteri Lai Tek Şubat 1947'deki Merkez Komite toplantısında geçmişine yönelik ağır eleştirilerle karşılaşınca, ortadan kayboldu. Parti önderliğine henüz 26 yaşında olan ve savaş sırasında müttefiklerle sıkı ilişkiler kuran Chin Peng getirildi. İç sorunlarını halleden *Komünist Partisi* stratejisini yeniden gözden geçirdi. O dönemde, Çin, Çin Hindi, Endonezya ve Hindistan'da devrimci hareketler zafere yaklaşıyor, Şubat 1948'de Kalküta'da toplanan Uluslararası Komünist Gençlik Konferansı sömürgeci güçlere karşı ayaklanma kararı alıyordu. Mayıs 1948'de Chin Peng yaşlı parti önderleriyle yaptığı toplantıdan sonra sömürge yönetimine karşı silahlı mücadeleye başlama kararı aldı. Eski muharipler ormana çağırılarak, silahlandırıldı ve eğitildi. Yeterli bir eğitim süreci sonunda gerilla faaliyetlerine girişildi. Gerilla hareketi esas hedef olarak kauçuk plantasyonlarını yöneten sömürgecileri, İngiliz ve yerli kamu görevlilerini seçti. 17 Haziran 1948'de İngiliz Yüksek Komiseri olağanüstü hal ilan etti. Böylece özerkliğe son verildi ve Malezya'da komünistlere yönelik bir savaş başlatıldı. 3 gün içinde 6 yüz kadar *Komünist Partisi* üyesi ele geçirildi. Çıkartılan yasaya göre "şüpheli şahıslar" 2 yıla kadar gözetim altında tutulabiliyor, gece sokağa çıkma yasağına uymayanlara ve silah bulunduranlara ölüm cezası veriliyordu. Ülke çapında örgütlenen bir kayıt sistemi ile de denetim kolaylaştırılıyordu.

Komünist Partisi'nin askeri gücünü oluşturan *Malezya Halk Kurtuluş Ordusu* 5 bin erkek ve 5 yüz kadından ibaretti. Partinin ayrıca *Min Yuen* adıyla örgütlenen ve köylüler arasında faaliyet gösteren asker, yiyecek ve istihbarat sağlanmasıyla görevli bir başka kolu vardı. Hükümet güçleri ise 2 bini İngilizlerden oluşan 20 bin silahlı insanı biraraya getiriyordu. Bazı subay ve assubaylar orman savaşında deneyimli olmakla birlikte hükümet güçleri siyasal çalışmaya kitleleri kazanmak amacıyla daha fazla önem veriyordu. 1948 sonuna kadar sömürgecilerden ve işbirlikçilerinden 5 yüzden fazlasını öldürmeyi başaran gerillalar, buna karşılık 4 yüz kayıp vermişlerdi. Parlak bir askeri uzman olan ve Chin Peng'in askeri danışmanlığını yapan Lau Yew de bunların arasındaydı. 1948'de gerilla hareketinin bütün yaygınlığına rağmen kurtarılmış bölgeler kurulamamış, kauçuk üretimi yeterince engellenemediği gibi Malezya halkının gerilla savaşına kazanılması hedefine ulaşılamamıştı. Chin Peng 1949 başında ikinci parti konferansını topladı. Konferans sonunda alınan kararlar gereği askeri operasyonlar 6 ay için azaltılacak, siyasal eğitime öncelik verilecekti. Aynı dönemde hükümet de güçlerini yeniden örgütlemeye yöneldi. 30 bini aşkın gücünün yanısıra sivil muhafız örgütü kurulması kararlaştırıldı. Askeri birlikler sabit noktalara yerleştirildi ve orman içlerine devriyeler gönderildi. Bu gibi önlemler kısa sürede sonuç verdi ve orman içindeki gerilla barınakları tahrip edildi. Gerillalar ise küçük askeri müfrezeler halinde hareket ediyorlardı.

İngiliz yönetimi tüm bu önlemlerle isyanı bastırmayacağının bilincinde olarak, kontr-gerillayı stratejik olarak tüm bölgede uygulamaya başladı. *Min Yuen* sempatizanı olarak bilinen yüzbinlerce Çinli, yerlerinden zorla çıkarılarak güvenli ve komünistlerin sızamayacağı köylere yerleştirilecek, böylece gerillalarla halk arasındaki ilişki koparılacaktı. Ayrıca tüm güvenlik kuvvetlerinin harekatını tek elden yönetecek bir sorumlu atanacaktı. Savaş sırasında Birmanya ormanlarındaki başarılarıyla parlayan general Briggs, tam yetkiyle bu göreve getirildi. Nisan 1950'de hazırlanan Briggs planının 4 ana hedefi vardı: a. Yerleşim bölgelerini kontrole alıp, güvenliği sağlamak. b. Yerleşim bölgelerindeki komünist örgütlenmeyi parçalamak. c. İsyancıları yiyecek ve bilgi kaynaklarından uzak tutmak. d. İsyancıları yönetimin istediği bölgelerde savaşmaya zorlamak.

Min Yuen sempatizanlarının nakledilmesi başarılı olmuş, 400 bin civarındaki "şüpheli", hükümet kontrolündeki bölgelere taşınmıştı. Bu tüm nüfusun yüzde 10'una yakındı. Yeni yerleşim bölgelerinde okullar, temiz su şebekeleri yapılmış, ama etrafın dikenli tellerle çevrilmesi de unutulmamıştı. Askeri alanda alınan sonuçlar ise başarısızdı. Bunun temel nedeni, yetersiz istihbarattı. Bu nedenle polis içinde özel bir bölüm kuruldu. Bu bölümün görevi yerel komünist birliklere sızarak bilgi toplamak olacaktı. Bu özel bölüm, olağanüstü halin ilerki dönemlerinde, hükümetin elindeki en etkili güç haline gelecekti. Bu gizli örgütlenme, kural tanımayan davranışları, işkence dahil her yönteme başvurmasıyla *MKP*'nin durumunu güçleştirdi.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen, 1950 ve '51 yılları Malezya halkınca komünistlerin zafer yılları olarak kabul edildi. Her iki yılda da sivil işbirlikçilere karşı yürütülen kampanya sonucunda 1200 muhbir öldürülmüş, hükümet kuvvetleri çaresiz kalmışlardı. Gerillaların en önemli başarısı ise, 6 Ekim 1951'de tuzağa düşürdükleri Yüksek Komiser Gurney'i öldürmeleriydi. 1952 ile beraber 2 taraf da stratejilerini değiştirdi. Ekim 1951'de ormanda Politbüro'yu toplayan Chin Peng, sivil hedeflere saldırıların durdurulması sadece askerlere karşı şiddet kullanılmasını kabul ettirdi. İngiltere'de yeniden iktidara gelen Churchill ise, ayaklanmanın bastırılması için gereken herşeyin yapılmasına karar verdi. Kontr-gerilla uzmanları etkili görevlere getirilirken, savaşın yönetimi merkezden alınıp bölge komitelerine verildi. Bu komitelerde tam yetkiyle görev alan yerel idari, askeri ve polis şefler, asker ve polisin ortak davranışlarını belirlediler. Ayaklanma bastırmayla görevli tüm bölümler, ilk kez

Mountbatten'ın yönetiminde Birmanya'dan gelen İngiliz güçleri Eylül 1945'de Malezya'ya girdiler. Japonların ülkeyi terkettiği dönemle bu tarih arasında ormandan çıkıp ülke denetimini pratik olarak ele alan Anti-Japon Malezya Halk Ordusu'nun gücü yaklaşık 7 bin kişiydi. İngilizler bölge halkı tarafından oldukça sıcak karşılandılarsa da iktisadi durumun yarattığı zorluklar ve Japonların uyguladığı politikanın yarattığı ırklar arası çelişkiler ülkenin birliğini savaş öncesine oranla daha da fazla tehlikeye düşürmüştü. Hark ordusu üyelerinin silahlarını teslim etmesi koşulunda 350 dolar alacağı duyurulmasına rağmen Malezya Komünist Partisi'nin kararıyla bazı gerillalar silahlarını teslim etmeyi reddetti. Fiyat artışlarının hızla artmaya devam etmesi komünistlerin örgütlenme faaliyetlerini kolaylaştırırken sendikalar da güçlendiler. 15 Şubat 1946'da düzenlenen genel grevin fiyaskoyla sonuçlanması üzerine özellikle Çin yanlısı komünistler yasal eylemlerden vazgeçilmesi ve illegaliteye çekilinmesini savunmaya başladılar. Gizlilik içinde sürdürülen örgütlenme çalışmaları sonunda Mart 1948'de kurtarılmış bölgeler oluşturulması amacıyla silahlı mücadelenin başlatılması kararı alındı. Gerillalara karşı girişilecek operasyonların başına getirilen general Briggs köylülerin gerillalara vereceği muhtemel desteği engellemek amacıyla köylüleri kendi istediği bölgelerde ikamet etmeye zorladı. 1951 ortasında yaklaşık 420 bin köylü yerini değiştirmek zorunda kalmıştı. Gerillalar ise bu uygulamalara karşılık olarak giriştikleri misilleme hareketlerinde Ekim 1951'de yüksek komiser Henry Gurney'i öldürerek köylüler üzerindeki prestijlerini yükselttiler. Ancak bu suikast sonrası yanda görüldüğü gibi çok sayıda "şüpheli" İngilizler tarafından yakalanıp sorguya çekildiğinden ve bu sorgularda en ağır işkencelerden geçirilip pasifize edildiğinden, gerillalar köylülükle bağlarını kısa bir süre için de olsa kaybetti.

aynı yönde çalışma olanağı bulmuşlardı. Sonuç hükümet için olumluydu: 1952 boyunca gerillaların kaybı ölü, yaralı ve esir olarak 1500'dü. Ayrıca teslim olmalar da başlamıştı. *MKP* liderlerinin 4'ünün kaybından sonra, Chin Peng İngiliz özel operasyonlarının partinin hiyerarşisini hedef aldığını belirtip, karargahını kuzeye Tayland sınırına taşıdı. Bu da gerilla birliklerinin morali üzerinde olumsuz bir etki yaptı. Eylül 1953'de Malakka'nın kıyı şeridinin gerillalardan temizlendiği ve bu bölgede olağanüstü halin kaldırıldığı açıklandı. Gerillaların halktan yiyecek temini de alınan önlemlerle büyük ölçüde engellenmeye başlamıştı.

Polis ajanlarının saflara sızması, gerilla kayıplarını hızla artırırken, helikopter filolarının da savaşa sokulması hükümet ordusunu daha da güçlendirmişti. Böylece ormandaki gerilla üslerine rahatça ulaşılıyordu. Temmuz 1954'deki ortak bir kara-hava operasyonunda, ormanın en dağlık ve uzak bölgesine kadar gidildi. Gerillalar artık hiçbir yerde rahatça hareket edemiyorlardı. Hükümet ordusunun mevcudu çoğunluğu İngiliz olmak üzere 50 bini geçmiş; polis, asker ve sivil muhafızlardan oluşan orman devriyelerinin sayısı bini aşmıştı. Askeri durumdaki iyileşme, politik durumu da etkiledi. Tunku Abdul Rahman liderliğindeki ve ülkedeki yerlileri, Çinli ve Hindlileri de içinde barındıran *İttifak Partisi*, İngiltere'den 3 yıllık bir özerklik döneminden sonra, bağımsızlık tanınmasını istedi. Bu önerinin kabul görmesiyle Temmuz 1955'de Malezya'ya özerklik verildi. Seçimleri kazanan Tunku Abdul Rahman, hükümetin başına geçti. Aynı zamanda Olağanüstü Hal Konseyi'nin de başkanı olarak savaşın yönetimini üzerine aldı. Yıl sonunda Chin Peng, hükümetle barış görüşmelerine oturdu. *MKP*'nin legal olarak tanınmasını istedi ama hükümet topyekün bir teslimden yanaydı. Görüşmeler kesildi.

1956 sonunda Malezya'nın hemen hemen yarısında gerilla hareketi bitmiş, 1957'de ise gerilllaların tüm ülkedeki gücü 2000 dolayına inmişti. 31 Ağustos 1957'de Malezya'nın bağımsızlığı ilan edildi. İngiliz Yüksek Komiseri ülkeden ayrılırken, Tunku Abdul Rahman başbakan oldu. 1958'de gerilla hareketinde kitle halinde çözülmeler görüldü. Yüzlerce kişi teslim oldu. Kalanlar iyice kuzeye doğru çekildiler. Olağanüstü Hal, ilanından 12 yıl sonra, 31 Temmuz 1960'da kaldırıldı. Savaş boyunca hükümet kuvvetleri 1850, siviller 2500, komünistler 6700 ölü vermiş; 2700 gerilla teslim olmuştu. Tayland sınırında Chin Peng ve sadece 400 gerilla kalmıştı. Malezya'nın büyük Malaysia federasyonu kurma çalışmaları komşularıyla çeşitli sorunlar çıkmasına neden oldu. Filipinlerle, Endonezya ile neredeyse savaşa varan çatışmalar yaşandı. Yarımadanın ucundaki Singapur ayrı bir devlet haline geldi. *MKP*'nin 1968'deki kendini gösterme çabaları şiddetle bastırıldı ama 1960'da Tayland sınırında kalan gerillalar 1985'te hâlâ aktiftiler ve Malezya hükümeti o yıl gerillalarla mücadele için Tayland hükümetiyle anlaşma imzalamak zorunda kalıyordu. Ayrıca gerillaların zaman zaman kentlere baskın yapıp, hükümet kuvvetlerine ağır kayıplar verdikleri de görülüyordu.

İster bilinen ister yeni bir takım usullerle gerçekleşmiş olsun, ulusal bağımsızlık, ulusal doğuş, ulustan kavme geçiş ve sömürgecilikten kurtuluş her zaman şiddete dayalı olgular olmuşlardır. (...) Dünyanın düzenini değiştirmeyi hedefleyen bir sömürgecilikten kurtuluş eylemi tam bir düzensizlik progamıdır, ya da hiç değilse öyle görünür. (...) Sömürgecinin yaşadığı şehir, taş ve demirden inşa edilmiş sağlam bir şehirdir. Çöp kutularından, görülmemiş, hayal bile edilemeyecek şeylerin taştığı astfaltlanmış, ışıklarla dolu şehirlerdir bunlar. Sömürgecilerin ayakları deniz hariç hiçbir yerde ıslanmamıştır. Şehrin caddelerinin tertemiz, dümdüz olmasına karşın sağlam ayakkkabılarla korunmuştur ayakları. Doymuş, tembel, depo ve mağazaları sürekli dünya nimetleriyle dolu sömürgecinin şehirleri, Beyaz'ın, yabancıların şehirleridir. Yerlilerin yaşadıkları beldeler, zenci kasabalarıysa, aç insanlarla dolu yerlerdir. Bu yerlerde insan nereye, ne zaman düşmüşse orada, açar hayata gözlerini. Öylece de dünyaya veda eder. Ayrımların olmadığı, insanların üst üste, harabelerle içiçe olduğu yerlerdir bunlar. Ekmeğin, etin, ayakkabının ve elektriğin bulunmadığı aç yerler... Sömürgeleştirilen insanın sömürgecilerin şehirlerine bakışı arzuludur, şehvet doludur. Sahip olma hayalleri; her türden sahip olma düşü; sömürgecinin yatağına, mümkünse karısıyla birlikte yatma hayalleri... Sömürülen insan kıskanç insandır." Frantz Fanon, Dünyanın Lanetlileri.

Siyah Afrika'da Kurtuluş Mücadeleleri

Avrupalı sömürgeciler Afrika'lıları yalnızca "geri, tarihsiz halklar" diye nitelemekle kalmadılar, onları tarihlerinden yoksun bırakmak için de ellerinden geleni yaptılar. 1974'te Gine-Bissau'un bağımsızlığının kazanılmasından sonra, ayrılmakta olan Portekiz ordularının yaptıkları son işlerden biri, ulusal arşivleri imha etmek oldu. Oysa Afrika, insan soyunun yeryüzündeki tarihinin en uzun sürmüş olduğu bölgeydi. M.Ö. 1,5 milyonda, insan soyunun araç kullanan ilk atası Afrika'nın güneyinde ve doğusunda ortaya çıkmış, kuzeye doğru uzun yolculuğuna buradan başlamıştı. Büyük Sahra'yı aşarak eski dünyanın bütün kıtalarına yayılanlar da bu *Homo Erectus* türünün mensuplarıydı. Ancak *Homo Erectus*'un Sahra'yı geçenleriyle geride kalanlarının biyolojik evrimi aynı doğrultuda gerçekleşti.

Ancak biyolojik evrim süreçlerindeki bu paralellik, insan türünün ırksal, kültürel ve dilsel özellikleri bakımından farklılaşmış kavimlere ayrıştığı noktadan sonra artık koptu. M.Ö. yaklaşık 8 binde Sahra'nın kuzeyinde geleceğin Mısır'ının, Kartaca uygarlığının ve Magrib'in Berberleri'nin atası olarak tanımlanabilecek, anayurdu Arabistan olan Sami'lerle akraba, Hami kavimleri yaşamaya başlamıştı. Sahra'nın güneyi ise üç farklı kavim barındırıyordu: Batı'da, bugün "siyah Afrika"nın çoğunluğunu oluşturan zenciler, ortada Zaire (Kongo) havzasında boylarının kısalığı (ortalama 137 cm.) ile ünlü Pigmeler ve güney ve doğuda tenleri sarıya çalan Buşmenler.

1885'de Berlin'de kıtamızı paylaştılar / Kimseye sormadan sefaletimize sahip çıktılar / Yüzyıllardır süren sefaletimizden çekip çıkarmaya geldiler bizi / Eğitmeye geldiler / Ve medenileştirmeye / Hareketsiz yüzlerimizin önünde: Berlin / Afrika'nın barışa kavuşturulması / Afrika'da medeniyetin hayır işleri / Araştırmacıların cesareti / Kendini gözetmeyen hümanizm / Ama kimsa / Hiç kimse önem vermedi bize edilen hakarete / Peşimiz sıra gelen aşağılamaya / Halkımın kimliği öldü: sömürgeleştirildi. Michael Kayoya 1967'de yazdığı bu şiirinde Avrupalıların "kültürsüz" Afrika'ya "kültür ve medeniyet taşıma" gerekçesiyle meşru göstermeye çalıştıkları sömürgeleştirmeyi, eleştiriyordu. Sömürgeleştirilenlerde uyandırılan aşağılık duygusuna karşı kültürel alanda ilk bilinçli ve örgütlü başkaldırı, 1930'larda Paris'te doğan Negritude *hareketi oldu. Afrikalı ve Karayibli aydınların başlattığı ve edebi olduğu kadar ideolojik-siyasi nitelikler de taşıyan bu hareket, "siyahların kendi kaynaklarına dönerek" yeniden kendilerine güvenlerini kazanmalarını sağlamayı amaçlıyordu.* Negritude'ü *savunanlar, bir yandan kendilerini Afrika'nın kültürel gelenekleri içinde tanımlarken, diğer yandan da yukarıda ilk örneklerinden olan bir kaya resmi görülen Afrika kültürünü, Avrupalılar tarafından "Afrika'ya özgü" olarak nitelendirilen görüş ve özellikleri, Afrika'nın tüm geçmişini yüceltiyorlardı.* Negritude *hareketini, Afrikalıların Avrupalıların müdahalesiyle yaşamak durumunda kaldıkları kültürel yabancılaşmayı aşmak isterken onların oluşturdukları klişeleri aynen devralmak ve yalnızca bunlara olumlu bir kılıf geçirerek Afrika tarihini soğukkanlılık ve dürüstlükle ele alabilmeyi engellemekle eleştirenler yine Afrikalıların kendi içlerinden çıktı. Yeni üretim ilişkilerinin oluştuğu, yeni toplumsal sınıfların şekillendiği ve toplumsal ilişkilerde sürekli değişimlerin yaşandığı bir Afrika'da kültürün de değişmesi ve "eski"yle farklılaşarak gelişmesi kaçınılmazdı. Sömürgeciliğin sona ermesiyle, eski sömürgeci ülkelere olan ekonomik ve siyasi bağımlılıklar sona ermediği gibi, kültürel alanda da emperyalistler kendi değerlerini yücelten ürünleri dayatmaya devam ettiler. Yaşanan çelişkileri, Gana'lı şair Michael Francis Dei-Anang "Nereye?" başlıklı şiirinde şöyle dile getiriyordu: Nereye? / Geriye? / Güneşin öptüğü palmiyelerin gölgesinde tamtamların ve törenlerin günlerine mi? / Geriye? / Kızların hep iffetli olduğu / Oğlanların eski tanrıların korkusuyla / Kötü yollardan kaçtığı / Bilgisiz günlere mi? / Geriye? / İyiliğin hakim olduğu ve tesellinin oturduğu / Karanlık, sazlarla örtülü kulübelere mi? / Batıl inançlara geriye? / Ya da ileriye? / İleriye? / Nereye? / İnsanların üstüste yığılı / Ve sefaletin yerleşik olduğu / Her şeyiyle karanlık ve hüzünlü varoşlara mı? / İleriye? / Nereye? / Fabrikaya mı? / İnsanlık dışı bir değirmende / Sonsuz tek bir vardiyada / Zor saatleri öğütmek için?*

İki Afrika

Önce yaklaşık M.Ö. 3 binlerde Mısır İmparatorluğu'nun, daha sonra M.Ö. binlerden başlayarak Fenike ve Kartaca ticaret ağlarının kurulmasıyla, kuzey Afrika Akdeniz uygarlığının bir parçası haline geldi. Gerçi, siyasal ve kültürel etki alanı Afrika boynuzunu da (Bugünkü Etiyopya, Eritre ve Somali) kapsayan Mısır, kısmî yalıtılmışlığını ve devlet aygıtının kendine özgülüğünü hep koruduysa da, Akdeniz'in diğer siyasal ve kültürel odakları ile sürdürdüğü ticari, teknik ve kültürel etkileşim, hiçbir zaman tamamen kesilmedi. Oysa güneydeki Sahra ve daha da güneydeki tropikal ormanlar böylesi bir etkileşimin önünde Akdeniz'e kıyasla çok daha kesin bir engel oluşturdu. Örneğin, Büyük İskender'in Mısır'ı fethettiği, İtalya'da Roma gücünün hissedilmeye başladığı M.Ö. 3. yüzyılda Sahra'nın güneyinde demir henüz yeni kullanılmaya başlamıştı.

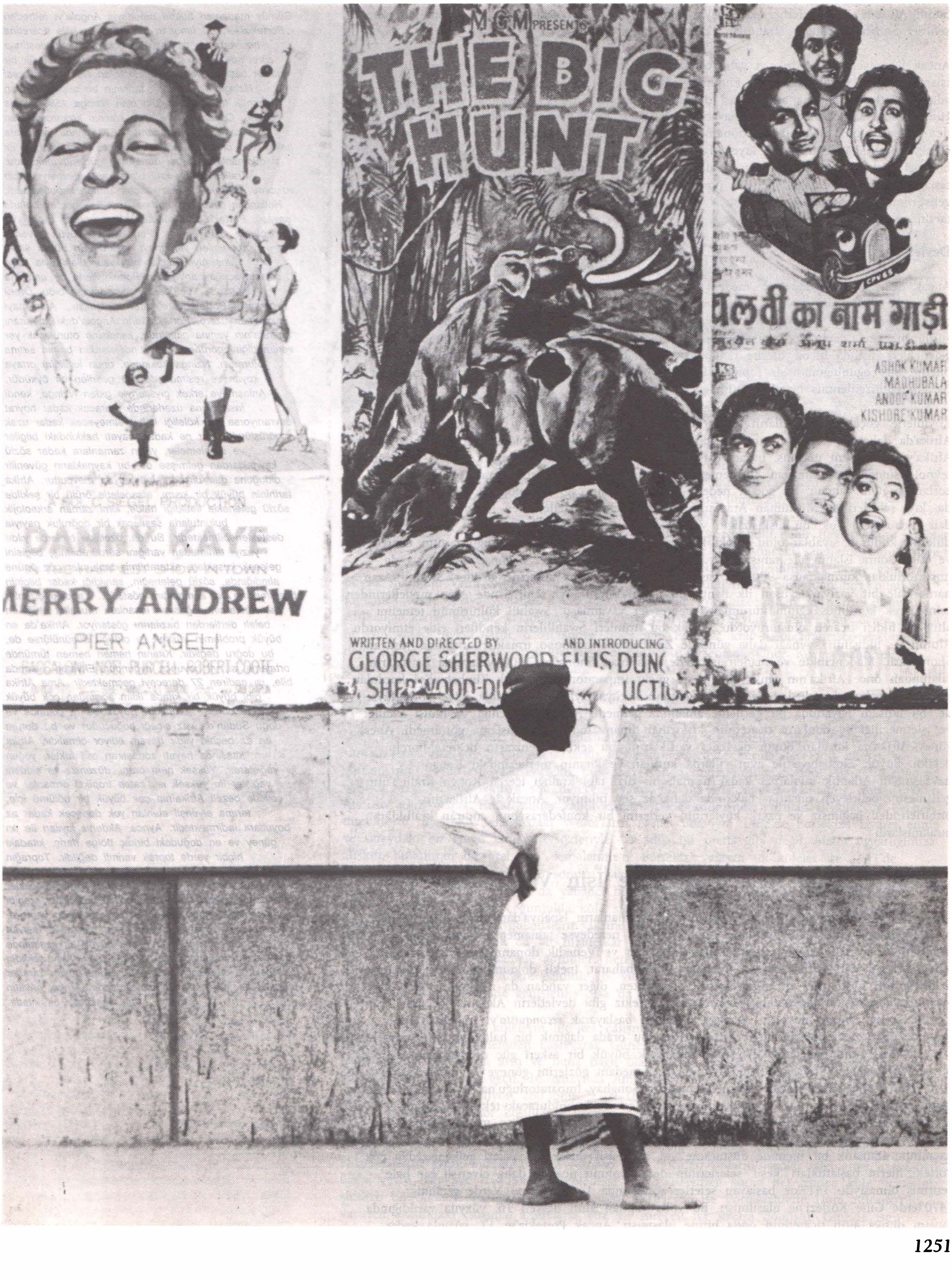
Demir ve Deve

Demiri ilk kullananlar, Nijer ve Benue ırmaklarının arasında yaşayan ve Bantu dili konuşan siyahlar oldu. Demirin tarımda yolaçtığı üretkenlikten kaynaklanan nüfus artışı sağladığı askerî üstünlükle birleşince, dillerinden hareketle Bantu diye anılan kavim, Sahra'nın güneyinde kalan bütün Afrika'ya yayılmaya başladı. M.S. binlere kadar süren bu yayılma, toplayıcı-avcılığın, yerini neredeyse bütün kıtada demir sabana dayalı tarıma bırakmasına yolaçtıysa da, şehirleşmeyle sonuçlanmadı. Şehirleşme başka türden bir 'teknolojik' yeniliğin sonucu olarak gelişmeye başlayacaktı. M.S. birinci yüzyılda atın yerine, Arabistan'dan getirilen devenin kullanılmaya başlanması, Büyük Sahra'yı daha aşılabilir kılarak, güneydeki savanaların da Akdeniz ticaret ağının bir parçası haline gelmesine yol açtı. Bu ticaret ilk ürünleri, Sahra'nın kuzeyindeki Sijilmasa, güneyindeki Timbuktu ve Awdagost şehirleriyle, siyah Afrika'da kurulan ilk merkezî devlet aygıtı olan Gana İmparatorluğu idi. Ticarete konu olan en önemli mal, Batı Afrika'da çok bol miktarlarda bulunan altındı. Bu ticaret ortaçağın sonuna varıldığında o kadar gelişmişti ki, 1300'de Romalılar'dan beri İngiltere'de basılan ilk altın sikke için Batı Afrika'dan getirilen altın kullanılmıştı.

İslamiyet ve Şehirler

Gana İmparatorluğu Büyük Sahra'nın güneyindeki savana bölgesinde kurulmuş imparatorlukların ilkiydi. Bütün bu imparatorlukların devlet aygıtlarının biçimsel özellikleri, kendilerini meşrulaştırmak için başvurdukları ayinler ve diğer ideolojik unsurlar firavunlar dönemi Mısır'ını andırıyordu. Ancak Nil'in alüvyonlarının sağladığı yüksek tarım verimi üzerine yükselen eski Mısır'ın aksine, kuzeyde sürdürülen altın ticaretinin mümkün kıldığı Batı Afrika devletleri zaman içersinde giderek keskinleşecek bir kır-kent çelişkisi barındırıyorlardı. 8. yüzyıldan başlayarak zaten çoğunluğu Müslüman olan tüccarların yanısıra kralların da İslamiyet'i benimsemesi, kır ile kent arasındaki bu çelişkinin derinleşmesine yol açacaktı. Ancak bu, merkezî iktidar ile tüccarların çıkarlarının her zaman örtüştüğü anlamına gelmiyordu; ticaret aslen devlet kontrolünde olmakla birlikte, daha Gana İmparatorluğu zamanında devletten bağımsız, özel tüccarlara kraliyet merkezinin dışında bir semt ayrılmıştı. 15. yüzyılda ise Gana İmpartorluğu'nu izleyen Mali İmparatorluğu, atalarının dinine sadık putatapar kırın Müslüman kentlere duyduğu husumetin, tâbî krallardan biri olan Songhay kralı

39 Siyah Afrika'da Devrimler

Sunni Ali tarafından seferber edilmesiyle yıkılmış, bu iç savaş sırasında Timbuktu gibi önemli şehirler Songhay orduları tarafından cezalandırılmıştı.

Ancak İslamiyet siyah Afrika'yı yalnızca Sahra'nın ticaret yolları aracılığıyla etkilemedi. Daha İslamiyet'in ilk yayılış yıllarında Endonezya'dan deniz yoluyla gelen bir halk Madagaskar adasına yerleşmişti. Ama asıl Abbasi döneminde, özellikle de 13. yüzyılda, yalnızca bütün Hint okyanusunu kaplamakla kalmayan, Çin'le doğu Afrika'yı birbirlerine bağlayan geniş bir denizaşırı ticaret ağı gelişti. Bu dönemde Müslüman Araplar (daha sonra ve daha sınırlı bir ölçekte Hintliler) doğu Afrika kıyısında Mogadişu, Mombasa, Kilwa, Mozambik ve Sofala gibi bir dizi görkemli liman şehri inşa ettiler. Bu şehirlerde inşa edilen yapılarda taş ve mercan taşlarının yanısıra, Tayland ve Çin porselenleri de kullanılıyordu. Aynı dönemde Hindistan'da geliştirilmiş, kumaşları solmayan boyalarla boyama teknikleri Arap ve Berber tüccarlar tarafından Batı Afrika'ya taşındı.

Devletsiz Afrika

Ancak ticari bağlarla dönemin 'medeni', şehirli dünyasının her yeriyle bağlantı kurmuş olan bu ticaret ve iktidar yapısının, Afrika'nın içinde toplumsal hayata nüfuz etme derecesi son derecede sınırlıydı. Sahra'nın her iki yakasında ticari ilişkilerin kurulmasında ve sürdürülmesinde tayin edici bir rol oynamış olan göçebe Berberler, genellikle kendi kabile gelenekleri dışında hiçbir otorite tanımadan yaşarlardı. Yalnız göçebeler değil, köylülerin önemli bir çoğunluğunun da toplumsal/siyasal örgütlenmesi, tamamen köy ya da soy ölçeğinde düzenlenmiş bir özyönetimden ibaretti.

Köylülerle, göçebe hayvancıların hayatı ile devletlerinki arasındaki bu ayrışma doğu ve güney Afrika'da daha da çarpıcı bir nitelik kazanıyordu. Demir çağı teknolojisi bin yıllarında güney Afrika'ya daha yeni ulaşmış, burada yaşayan ve üretici güçlerin gelişmişlik düzeyi taş çağı teknolojisinden ileri olmayan Buşmenler, Afrika'nın kurak güneybatı ucuna çekilmeye zorlamıştı. Öte yandan, bu göçün nedeni olan ve demir çağı teknolojisi kullanan Bantular'ın da, kıyı şehirlerinde Müslüman Arapların kurduğu şehir devletlerinden haberdar dahi olduğuna dair hiçbir delil yok. Bu ilişkisizliğin yegâne istisnası Bantu ailesine mensup Swahili ve Shona dillerini konuşan siyahlar oldu. Tıpkı kuzeyde Sahra'daki Berberler aracılığıyla altın ticaretiyle ve daha sonra İslamiyet'le tanışan soydaşlarının aksine, Swahililer bağımsız krallık ya da impartorluklar kurmaktansa 900'den başlayarak bir Araplaşma sürecine girdiler. Swahili Arap harfleri ile bir yazıya kavuşan ilk Bantu dili oldu. Bütün kıyı şehirlerinde Arap modellerinden esinlenerek kurulmuş eğitim kurumları, medreseler yaygınlaştı. Swahili kültürünün temelini altın ve fildişi ticareti oluşturuyordu. Ancak bu ürünleri Swahililerin kendileri elde etmiyordu. Altının ve fildişinin kaynağı daha güneyde Zambezi ve Limpopo ırmakları arasında yaşayan Shona'lardı. Madencilikte ve maden işlemede usta olan Shona'lar 1400 yıllarında beyazların talanından önce Afrika'nın tanık olduğu en güçlü imparatorluğu, Büyük Zimbabwe'yi kurdular. Büyük Zimbabwe bir devlet olarak bütünlüğünü koruyamayıp 15. yüzyılda ikiye bölündüyse de, bu iktisadi hayatında bir gerileme anlamına gelmedi. Altın madenciliği ve fildişi avcılığı ve işletmeciliği ve bunların ticaretinin kışkırttığı dinamizmde bir yavaşlama görülmedi. Ancak güney Afrika'da kurulan bütün devletler varlıklarını, bu şekilde denizaşırı ticarete borçlu değildi. Büyük Zimbabwe ile aynı yıllarda kurulan ve kıtanın merkezindeki Kongo havzasından Atlantik kıyılarına kadar uzanan bir dizi tâbî krallığı içeren Kongo Krallığı'nın gelişmesini belirleyen unsurlar hakkında daha az şey biliniyor. Ancak iç Afrika'nın birbirlerinden bağımsız ve özerk köylerinin yerlerini bir konfederasyonu andıran krallıklara bırakmışlardı.

"Şeytan Canını Alsın! *Senin* Ne İşin Var Burada?!"

15. yüzyılın sonunda İspanya'da *reconquista* (Müslümanların İspanya'dan çıkarılması) büyük ölçüde tamamlanmıştı. Öte yandan Akdeniz ticareti neredeyse tamamen zaman zaman birbirleriyle savaşan zaman zaman anlaşan Osmanlı ve Venedik donanmalarının kontrolü altına girmişti. Bu ise bir yandan doğudan gelen baharat, ipekli dokuma gibi lüks tüketim maddelerinin fiyatlarının hızla artmasına yol açarken, diğer yandan da merkezî bir devlet aygıtının kuruluşunu tamamlamış İspanya ve Portekiz gibi devletlerin Akdeniz'e doğru yayılmalarının önünü tıkıyordu. İspanya, 1415'ten başlayarak *reconquista*'yı Cebelitarık'ın ötesinde Fas'a doğru sürdürmeyi denediyse de, bu orada dağınık bir halde yaşayan kabilelerin 16. yüzyılda Sadid hanedanı çevresinde birleşerek büyük bir askerî güç oluşturmasından başka bir sonuç vermedi. Bu şekilde güçlenen Sadid hanedanı gözlerini güneye çevirerek, Sahra'daki altın ticaretinin tamamını ele geçirmek amacıyla Songhay İmparatorluğu'na son verdiler. Ancak kendileri de, Sahra'nın her iki yakasını birden ellerinde bulunduracak teknik ve örgütsel olanaklardan yoksundular. Songhay İmparatorluğu yerini ticaret ve altın madenciliğini örgütleme yeteneğinden yoksun kabile krallıklarına bıraktı. Ancak Sahra yollarının ticaret hacminin dramatik bir biçimde düşmesine yol açan asıl unsur, bu askerî gelişmelerden çok Portekiz'lilerin başlattıkları 'keşif' seferlerinin deniz yolunu ticarete daha elverişli bir hale getirmiş olmasıydı. 1417'de başlayan seferler sonucunda 1444'te Capo Verde geçilmiş, 1470'lerde Gine Körfezi'ne ulaşılmıştı. Bu yolla yapılan altın ticareti 16. yüzyıla varıldığında toplam dünya altın ticaretinin onda birine ulaşmıştı. Ancak Portekiz'in 17. yüzyıla kadar

Gümüş madenleri bulma umuduyla Angola'yı fetheden Portekizliler, bu umutları boşa çıkınca köle ticaretine hız vermeye çalıştılar. Angola'daki kolonileştirme sürecinde karşılaştıkları en büyük engel, büyük bir devlet başkanı ve askeri lider olan Ndongo kraliçesi Nzinga oldu. Afrika tarihinin en alışılmadık, en romantik figürlerinden biri olan Nzinga 1583 yılında doğdu. O zamanki Ndongo kralının kızkardeşi olan Nzinga, Jaga halkındandı; 1623 yılında, saltanata hakkı olup olmadığı tartışıldığı halde, tahta çıktı ve ilk işi düşmanlarına karşı durumunu güçlendirmek oldu. Kraliçe yerine kral olarak adlandırılmayı tercih ediyordu. Portekiz istilasını hiçbir zaman kabullenmedi, Hollandalı askerleri kendine müttefik seçerek onlarla savaştı. Portekiz ordusundaki köle-askerlere toprak ve özgürlük vaad ederek, Portekizlilere büyük güvenlik problemleri yaratmayı başardı. En büyük silahı kişiliğiydi. İstilacıların yeni silahlarıyla başa çıkamayacağını anlayınca, Portekizlilerle bir anlaşma imzaladı. 1659'da 75 yaşındayken öldü. Ömrü boyunca Portekizlilere karşı savaşmıştı... Anlaşmayı imzalamak üzere, Portekizlilerin Angola'daki komutanı Luanda'nın yanına gittiğinde, kendisine oturulacak yer verilmediğini görünce, maiyetindekilerden birinin sırtına oturması, Nzinga hakkında, onun kişiliğini ortaya koyan ve resimde de dile getirilen bir öykūdür. Anlaşmaya erkek giysileriyle giden Nzinga, kendi insanlarına üzerlerinde oturacak kadar hoyrat davranıyorsa da, köleliği kabul etmeyecek kadar uzak görüşlüydü. Her ne kadar, hayatı hakkındaki bilgiler ve tarihlemeler, yakın zamanlara kadar sözlü kaynaklardan gelmişse de, bu kaynakların güvenilir olduğuna dair birtakım ipuçları da mevcuttur. Afrika tarihinin büyük bir kısmı, efsanelerle örülü bir şekilde sözlü gelenekle iletildiği halde, kimi zaman arkeolojik buluntularla şaşılacak bir doğruluk payıyla desteklenebilmektedir. Bu da, özellikle binlerce yıldır yazıyı tanımadan varlığını sürdürebilmiş, bilgisini gelecek kuşaklara aktarabilmiş toplumlar göz önüne alındığında, sözlü geleneğin, sanıldığı kadar bilginin bozulmasına yol açmadığını gösterir... Yandaki çizimler ise Afrika'nın doğasının insanlara musallat ettiği en belalı dertlerden bazılarını gösteriyor. Afrika'da en büyük problemin yüksek ısı olduğu düşünülürse de, bu doğru değildir. Kıtanın hemen hemen tümünde ortalama ısı, yıl boyunca uygundur. Ekvator civarında bile, ısı nadiren 27 dereceyi geçmektedir. Ama Afrika gibi büyük bir kıtada iklim açısından çok büyük farklılıklar olması normaldir: Büyük Sahra çölünde ve doğu Sudan'da yaz sıcağı boğucudur ve bu durum en az beşbin yıldır devam ediyor olmalıdır. Afrika kıtasında hayatı zorlaştıran asıl faktör, yoğun yağışlardır. Yüksek nem oranı, düzensiz ve şiddetli yağışlar ile yüksek ısı, zaten tropikal ormanlar ve çöllerle bezeli Afrika'nın çok büyük bir bölümü için, tarıma elverişli alanları yok denecek kadar az boyutlara indirmektedir. Ayrıca, Akdeniz kıyıları ile en güney ve en doğudaki birkaç bölge hariç, kıtadaki hiçbir yerde toprak verimli değildir. Toprağın verimsizliği de düzensiz ve şiddetli yağışların bir sonucudur. Sivrisinek ve diğer kanatlı böcekler tarafından yayılan sıtma vb. tropikal hastalıklar, zehirli sürüngenlerle yırtıcı hayvanlar gibi tehditlerin yanısıra, insanlara ve hayvanlara uyku veren parazitleri taşıyan çeçe sineği, kıtanın çok büyük bir kesiminde hayvancılığı imkânsız hale getirmektedir. Aynı şekilde, çekirge sürülerinin tarım ürünlerine büyük zararlar vermesi de, sık rastlanan olaylardandır. Afrika, hayatın güç yaşandığı bir kıtadır.

39 Siyah Afrika'da Devrimler

denizlerin neredeyse mutlak hakimi haline gelmesinin yolunu açan sefer, kuşkusuz, Vasco da Gama'nın 1497-98 yılları arasında Ümit Burnu'nu aşarak Hindistan'a ulaştığı seferiydi. Afrika'nın batı kıyısında gördükleri hiçbir şey, onları Ümit Burnu'nu aştıktan sonra karşılaştıkları Swahili-Arap şehir devletlerine hazırlamamıştı. Oysa beyazlarla ilk kez karşılaşıyor olmalarına karşın, denizaşırı ticarete alışkın, kozmopolit şehir devletlerinin sakinleri Da Gama ve tayfalarını daha bir kayıtsızlıkla karşıladılar. Daha önceki seferlerde olduğu gibi, Da Gama'nın tayfası arasında özellikle tehlikeli durumlarda görevlendirilmek üzere getirilmiş birçok mahkûm vardı. Hindistan'ın Kalikut limanına vardıklarında, bunlardan biri, bilgi toplamak üzere kıyıya yollandı. Mahkûmun karşılaştığı Portekizce bilen Arap Batı dünyasını, Afrikalılar kadar kayıtsız kalamayacak kadar iyi tanıyordu: "Şeytan canını alsın! *Senin* burada ne işin var?!" diye bağırdı. 6 yıl sonra, doğu için Portekiz kral naibi Francisco d'Almeida doğu Afrika şehirlerlerine karşı bir talan operasyonu düzenledi. Önce Kiwala şehri ele geçirilerek yağmalandı, sonra Mombasa.

Köle Ticaretinin Doğuşu

Oysa başlangıçta Portekiz kralının temsilcileriyle batının serüvencileri ile Afrika'nın yönetici sınıfları arasındaki ilişki çok daha farklı bir zemin üzerinde kurulabilecekmiş gibi görünüyordu. 1480'lerde bir Portekiz misyoner Kongo İmparatorluğu'na tâbî Angola Krallığı'na varınca, Kral Nzinga Nkuwu son derecede yakın bir ilgi göstermekle kalmamış, kendisi Dom Affonso adını alarak Hıristiyanlığı kabul etmişti. Gine körfezinde kurulan ilişkiler de benzer nitelikteydi. Bugünkü Senegal'daki Wolof'ların prensi Bemoym 1488'de Portekiz'i ziyaret etmiş ve saraydaki bir görgü tanığının sözleriyle "yasadışı bir prens gibi değil, bizim uygarlığımıza alışkın, hükümran bir kral gibi" karşılanmıştı. Portekiz'e ulaşan ilk köleler ise 1441'de Moritanya kıyılarında bir baskın sonucu yakalanan 12 kişiydi. Kölelik birçok geleneksel topluma olduğu gibi Afrika'ya da yabancı bir olgu değildi. Savaşta yakalanan tutsaklar, öldürülmedikleri takdirde çoğunlukla köle statüsüne düşerlerdi. Ancak 16. yüzyıldan sonra Batılılar'ın yerleştireceği uygulamaların aksine geleneksel köleler mülk edinebilir, önemli resmî görevler alabilir, daha çok da bir hizmetkâr muamelesi görürlerdi. 1441'de Lizbon'a gönderilen 12 kişi de böyle bir muamele gördüler; hepsi vaftiz edildikten sonra aralarından en yetenekli olanları misyoner olmak üzere eğitildi. 16. yüzyılın başına varıldığında köle ticaretinin hacmi yılda 670'i varacak ölçüde genişlemiş olsa da bu geleneksel çerçeve değişmemişti.

Dönüm noktası olarak, kölelerin ilk kez çalışmak üzere "Yeni Dünya"ya yollandığı 1518 yılı tesbit edilebilir. Bu dönemden başlayarak Güney Amerika'daki plantasyonların işgücü iştahı başdöndürücü bir hızda arttı ve buna bağlı olarak köle ticareti iktisadi önemi bakımından altın ticaretinin önüne geçti. 16. yüzyılda Amerika'ya ulaşan siyah köle sayısı 125 binken, bu sayı 17. yüzyılda 1 milyon 280 bine, 1701-1810 arasında ise 6 milyon 265 bine ulaştı. (Bu sayılar son derecede zor koşullarda yapılan deniz yolculuğu sırasında ölenleri içermiyor.) Bu ölçekteki bir insan ticareti, hem Batılılarla yerli halk arasındaki ilişkileri hem de yerli halkı oluşturan çeşitli sınıflar arasındaki dengeleri köklü bir biçimde dönüştürdü. Örneğin Portekizlilerin sadık müttefiki Dom Affonso bile, önceleri onların işgücü taleplerini karşılamak üzere çevre bölgelere baskınlar düzenlediyse de, 1520'lerden sonra her türden köle ticaretini şiddetli bir biçimde protesto etmeye başladı. 1570'lerde ise Portekizlilerle Dom Affonso'nun varisleri arasındaki çatışma, aralıklarla yüz yıl sürecek bir savaşa dönüştü. Gine'de ise,

Portekizliler kıtaya ayak bastıklarında Arapların hakim olduğu Doğu Afrika'da kölecilik yaygın ve gelişkin bir sistemdi, kıtanın batısında da İslamiyete paralel olarak yayılıyordu... İslam dünyası her zaman zenci köle kullanmıştır, deniz aşırı köle ticareti müslüman tüccarlar için önemli bir kazanç kapısıydı. Arapların köleciliğiyle Avrupa'lılarınki arasında temel fark, ilkinin "lüks tüketim", ikincisinin ise "temel tüketim maddesi" ticareti yapmalarıydı, denebilir. Arap toplumlarında köleler daha çok hizmetkâr olarak ev işlerinde çalıştırılıyor, cariye, odalık, ya da harem ağası olarak kullanılıyorlardı. Önemli bir fark da, kölelerin Arap kültüründe asimile edilmesi, toplumsal yaşayışa da katılabilmeleridir. Kölelerden bir kısmı, diğerlerini İslam toplumuna uyacak şekilde eğitiyordu, ayrıca zencilerin büyük kitleler halinde birarada bulunabilecek şekilde çalıştırılmamaları, onların kendi kültürlerini korumalarını ya da geliştirmelerini engellemiştir. 18. yüzyılın sonunda köle ticaretinin büyük kısmı, Afrika boynuzunun güneydoğusundaki Zanzibar adasını fetheden ve oraya yerleşen Ummanlı Arap sultanlarının eline geçti. Sultanlar bir kısım köleyi karanfil plantasyonlarında çalışmak üzere alıkoydularsa da, genişleyen ticaret hacmi, daha çok Kızıldeniz civarına, oradan da çeşitli ülkelere "ihraç edilen" köleleri kapsıyordu. Resimde görülen ve Zanzibar'daki köle ticaretini konu alan 19. yüzyıl resminde olduğu gibi, Araplar Batılılara fildişi ve köle

Portekizliler köle sağlamada kendileriyle işbirliği yapacak yerliler bulmakta güçlük çekmediler. Mallarını depolamak için inşa ettikleri "fabrika"ların çevrelerinde geçimlerini onlarla ticaretten, özellikle de köle ticaretinden temin eden şehirler oluştu. Zaman içinde bu şehirler küçük devletçiklere dönüştü. Bu devletçiklerdeki yöneticilerin kendi uyrukları ile ilişkileri, artık, geleneksel ideolojik mekanizmalardan çok Avrupalıların sağladığı barutun gücü aracılığıyla kuruluyordu. Örneğin 18. yüzyıl başında bugünkü Sierra Leone çevresinde kurulmuş Oudiah ile ticaret yapmak isteyen bir tüccarın, önce Kral'ın tesbit ettiği fiyattan onun bütün kölelerini satın alması gerekiyordu; ancak bundan sonra, 150-200 kişilik gruplar halinde kırda köle avlayan bağımsız tüccarlarla serbest piyasa koşullarında pazarlık yapabilirdi.

İlk Sömürgeler ve Batılılar Arasında Rekabet

Tıpkı Gine'de olduğu gibi başlangıçta Angola'da da Portekizliler yerleşmekle ya da toprak fethi ile değil köle ticareti ile ilgilenmişlerdi. Ancak 16. yüzyılın sonunda başlayan savaş, köle soğlamak için toprak işgal etmeyi zorunlu kıldı. Doğu Afrika'da ise onları başlangıçtan beri cezbeden köleler değil altın olmuştu. Burada, 1530 yılından başlayarak Portekizliler Zambezi ırmağı üzerinden eski Büyük Zimbabwe'nin yerini almış olan Monomotapa'ya (bugünkü Mozambik) doğru ilerlemeye başladılar. Zaman zaman krallara, onlara karşı ayaklanan asilerle savaşmasında yardım ederek zaman zaman doğrudan doğruya yerel şeflerle anlaşarak, yalnızca Zambezi ırmağı vadisinde önemli topraklar elde etmekle kalmamışlar, özellikle altın çıkarma konusunda hatırı sayılır imtiyazlar elde etmişlerdi. Doğrudan Portekiz kontrolündeki bölgeler çok sınırlı sayıda Portekizli tarafından, feodalizmi andırır bir rejim aracılığıyla yönetiliyordu. Toprak bireysel mülkiyette olan *prazo*lara bölünmüştü; her *prazo*nun sahibi aynı zamanda, orada yaşayan özgür köylülerin yöneticisi durumundaydı ama fiiliyatta yerel yönetim

39 Siyah Afrika'da Devrimler

satarak zenginleşiyorlardı. Doğu Afrika'daki köle ticaretinin boyutlarını kestirmek güçtür, fakat 1870 yılında 60.000 civarında kölenin Doğu Afrika'dan çıkartıldığı bilinmektedir... Köle ticareti, özellikle Doğu Afrika'da Araplar aracılığıyla gerçekleştirilmişse de, bu sistemde Avrupa'lılar ve Araplar kadar siyahların da fonksiyonu ve sorumluluğu vardı; ırkdaşlarını beyazlara ya da Araplara satan siyah prensler ya da kabile şefleri olmasaydı, köle tacirlerinin işi çok daha zor ve tehlikeli bir hale gelecek, belki de imkânsızlaşacaktı. Irkdaşlarını Araplara satan Afrika şefleri, uzun ve yavaş gelişen bir süreçten sonra ipleri ellerinden kaçırdılar. Bazıları tehlikeyi sezip ticareti engellemeye kalktıysa da başaramadı. Bunlardan biri olan Kongo Kralı V. Garcia, 1641'de şöyle diyordu: "Bu bizim ve bizden önce bu yasaları koyan atalarımızın yüz karasıdır. Saflığımız, bin türlü belanın krallığımıza musallat olmasına yol açtı." Sorun, sadece saflık değil. Afrika krallıkları da düşmanlarına karşı silahlanmak ve güç elde etmek için köle ekonomisine muhtaçtılar... Doğu Afrika'da 1770'ten yasaklandığı yıl olan 1896'ya kadar süren köle ticareti boyunca 1.5 milyon ile 3 milyon arasında siyahın özellikle Ortadoğu'da "el değiştirdiği" sanılıyor. Üçyüz yıl boyunca Afrika'dan Ortadoğuya, Avrupa'ya, Güney ve Kuzey Amerika'ya nakledilen toplam köle sayısı ise, 10-15 milyon arasında tahmin ediliyor, bazı tarihçilere göre bu sayı 50 milyonu bulmaktadır.

çoğunlukla köy ve kabilelerin kendi geleneksel şefleri aracılığıyla yerine getiriliyordu. Ancak geleceğin sömürge toplumlarının temellerini attıkları 17. yüzyılın ortasında Portekizliler, Afrika üzerindeki ticaret tekellerini yitirmeye başlamışlardı bile. Bu sürece 1642'de Portekizlilerin Gine Körfezi kıyılarındaki "fabrika" ve kalelerini ele geçiren Hollandalılar öncülük etti. Ancak bu Avrupa'nın güçlü devletlerinin tepkisini çekti ve 18. yüzyıla varıldığında, artık "tahıl kıyısı", "fildişi kıyısı", "altın kıyısı" ve "köle kıyısı" şeklinde bölümlenmiş olan Körfez kıyıları bu iki devletin egemenliğine girdi. Geçmişte iç bölgelere yayılarak üretici güçlerin gelişme eğilimlerini kamçılayan, yeni siyasal biçimlerin aranmasına yol açan denizaşırı ticaret, bu kez nüfusun hayatiyetini emerek, kıtayı iki yüzyıl sürecek bir atalete mahkûm etti.

Apartheid'ın Kökleri

Ancak bu iki yüzyıl içersinde Afrika'nın nüfusunun geleneksel olarak en seyrek olduğu bölgelerden biri olan güney ucunun tarihi, kıtanın genel tarihinden kopmaya başladı. Afrika ticaretinin kontrolü üzerindeki rekabet doğu Afrika'ya da sıçrayınca, Ümit Burnu stratejik bir önem kazandı. 1652'de *Hollanda Doğu Hindistan Şirketi*'nin tayin ettiği 90 kişilik bir kafile buraya yerleşerek, kalesi, hastanesi ve işlikleriyle Hint Okyanusu'na gitmekte olan gemiler için bir 'durak' inşa ettiler. 7 yıl içinde 'durak' geçen her Hollanda gemisine 12 ila 14 gün yetecek kadar havuç, turp, pancar gibi dayanıklı sebzeler ve birkaç koyun sağlayacak kadar gelişmişti. Buna rağmen, artan talep ve olası bir İngiliz ya da Fransız saldırısına karşı güvenliği sağlama gerekçesi, *Şirket*'i sıradan Hollanda yurttaşlarının da buraya yerleşmesine izin vermek zorunda bıraktı. Bu ise, köle emeğininin kullanımını 'kaçınılmaz' kılıyordu; Angola ve Gine Körfezi kıyılarıyla Güney Afrika arasında da bir köle ticareti başladı. Yeni gelen nüfusun iç bölgelere doğru yayılması ise daha 1658'de buralarda yaşayan Hottentot ve Buşmenlerle

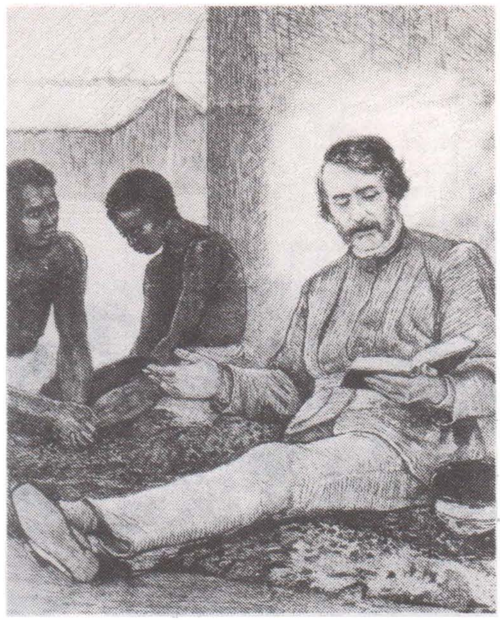
Hollandaca "çiftçi" anlamına gelen Boerler arasında bir savaşa yol açtı. Her iki grup da göçebeydi, ancak sığır besleyen ve daha 'gelişmiş' olan Hottentotlar arasında özel mülkiyet gelişmişti ve sınırlı ölçekte de olsa Boerlerle ticaret yapıyorlardı; onların sindirilmesi kısa sürdü. Toplayıcı-avcılıkla geçinen ve tamamen komünal bir toplumsal hayatları olan Buşmenlerle Boerlerin birbirlerine karşı yürüttükleri gerilla savaşı ise 18. yüzyılın ortasında Buşmenler neredeyse tamamen imha edilinceye kadar sürdü.

Zulular

Ancak Boerler doğuya doğru ilerledikçe, bu kez, Natal yaylalarında yaşayan ve çok daha savaşçı geleneklere sahip Bantularla karşı karşıya geldiler. Bantuların nüfusu da, gerek 16. yüzyıldan beri Afrika'da yaygınlaşmakta olan Amerika'dan gelmiş tahıl ve sebzelerin, gerekse elverişli iklim koşullarının etkisiyle istikrarlı bir biçimde artıyordu. Doğal genişleme yolları Boerler tarafından tıkanınca çeşitli Bantu klanları arasında geçmişte görülmeyen sıklık ve sertlikte çatışmalar çıkmaya başladı. 19. yüzyılın başına varıldığında bu kalnlar içinde bir tanesi, Zulu klanı, yeni silah kullanma teknikleri ve askerî bir disiplin geliştirerek sivrilerek kuzey Natal'ı tamamen kendi otlaklarına çevirmeyi başarabildi. Ancak Zulular başka klanlara da örnek olmuştu. 19. yüzyılın birinci yarısında Zulu tehdidine karşı oluşturulan çeşitli son derecede militan ve askerî biçimlerde örgütlenmiş klan federasyonları benzer bir biçimde, kendi ülkelerini yarattılar: Swaziland, Botswana, Lesotho.

Bu arada Napoléon savaşları sırasında Güney Afrika'daki ilk Hollanda kolonisi Britanya'nın yönetimine bırakılmıştı. Britanya hükûmeti 1820'de çoğunluğu eski askerlerden oluşan 5 bin aileyi burada iskân etti. Ancak Boer nüfus Britanya yönetiminin baskısını asıl 1830'larda, İngiltere'de kölecilik ve köle ticaretine karşı kampanyanın hız kazandığı dönemde hissetti. Bu baskıdan kurtulmak için 1936'dan başlayarak giderek artan sayıda Boer, doğuya doğru "Büyük Yürüyüş" diye anılan göçlerine başladılar. Bu onları doğrudan doğruya Zululand'ın içine götürdü ve üç yıl süren kanlı bir savaştan sonra Boerler Natal Cumhuriyeti'ni kurdularsa da, bu kez, Ümit Burnundaki Britanya yönetimi 1845'te askerî birliklerini göndererek Natal'ı ilhak etti. Bunun üzerine kıyıdan iç bölgelere doğru çekilen Boerler, Orange ve Vaal ırmakları arasında Orange Özgür Devleti'ni Vaal ırmağının kuzeyinde ise Transvaal Güney Afrika Cumhuriyeti'ni kurdular. Britanya 1850'lerin başında her ikisini de resmen tanıdı. 19. yüzyılın daha başında Güney Afrika, eski köleler, melezler, Hollanda ve İngiliz asıllı beyazlar ve borç köleliği altında çalıştırılmak üzere gelmeye başlamış olan Hintli işçileriyle kendine özgü yapısını kazanmıştı. Ancak bir anlamda da Güney Afrika'da bu dönemde yaşanmakta olan çelişkiler, farklı Batı ülkelerinin geleneklerini taşıyan ve paylaştıkları belki de tek ortak şey, Afrika'nın henüz keşfedilmemiş olanaklarından daha büyük bir pay kapma hırsı olan, farklı devletlerinin nüfuz bölgelerinde yaşayan beyazlar arasındaki çelişkiler, giderek militanlaşan bir yerli kabile muhalefeti ile giderek saldırganlaşan sömürgecilik arasındaki çelişkiler, bütün siyah Afrika'nın 1870'lerden başlayarak içine sürükleneceği fırtınayı haber veriyordu.

Bütün Avrupa'da ama özellikle İngiltere'de 1830'lardaki köleciliğe karşı kampanyaya, büyük bir Afrika'yı keşfetme merakı eşlik etti. Her ikisi de çoğunlukla misyonerlik tutkusundan kaynaklanıyordu. Gerçi daha 1805'te Britanya hükûmeti Afrika'ya düzenlenecek keşif gezilerini finanse etme kararını almıştı ama örneğin 1849'da beyazların ilk kez Klimancaro'yu görmeleriyle sonuçlanan gezi Misyoner Kilise Derneği *tarafından finanse edildi. Ancak keşif gezilerinin en ünlüsü aynı zamanda hem misyonerliği, hem köle ticaretine son verme kararlılığını hem de beyazları kara Afrika'nın içine ulaştıracak bir yol bulma tutkusunu kimliğinde birleştiren Dr. Livingstone'du. Resimde Afrikalılar'a İncil okurken görülen Livingstone'un kitaplarının satışından elde ettiği servet, bu ilgilerinin kamuoyunda bulduğu geniş yankının çarpıcı bir kanıtıydı. 1867'de son gezisine çıktıktan bir süre sonra, kendisinden haber alınmamaya başlayınca,* New York Herald *gazetesinin Henry Morton Stanley'i Afrika'ya göndermesi, hem bu yıllarda büyük sermayenin de gözünü Afrika'ya çevirdiğinin ve hem de sermayenin kitle iletişim araçlarıyla kamuoyu oluşturabilme gücünün ilk işaretlerinden biriydi. Stanley'in hastalık ve açlıktan mecalsiz düşmüş Livingstone'u Tanganika Gölü kıyısında bulduğunda tam bir İngiliz centilmeni edasıyla ilk söylediği (ya da söylediğini iddia ettiği) "Dr. Livigstone'la tanışıyorum, sanırım" cümlesi aylarca kamuoyunun dilinden düşmedi. Ancak bu yıllarda özel sermaye henüz Afrika'ya müdahale edebilecek yoğunluğa ulaşabilmiş değildi; bütün devletler ise, onları mümkün olduğunca az harcamama ve yatırım yapma doğrultusunda sevkeden, liberal* laissez faire *ilkesi doğrultusunda davranıyorlardı. Ancak, sermaye yoğunluğunun artması, demiryolu sanayiinin gelişmesi, kendi başına, Afrika'nın sömürgeleştirilmesine yol açan faktör değildi. Kritik faktörlerden biri de, o güne kadar kurulmuş olan eşitsiz dünya ticareti sisteminde kendisine bir nüfuz bölgesi kapamamış ülkelerin hamlesiydi. Stanley, Livingstone'un ölümünden sonra çıktığı Kongo seferinden sonra Belçika Kralı Leopold'un hizmetinde çalışarak Kongo ırmağı üzerinde bir taşımacılık sistemi geliştirdi. Bu sırada Leopold da, usta diplomatik manevralarla diğer büyük güçleri, Kongo'nun Leopold'un "uluslararası" rejiminde yönetilmesinin, serbest ticaret ilkesi bakımından en uygun çözüm olduğuna ikna ediyordu.*

Siyah Afrika'da Devrimler

Muazzam servetini Afrika'yı tamamen İngiliz egemenliği altına almak gibi bir amaca adayan Cecil Rhodes, 19. yüzyılın son çeyreğindeki sömürgeci hareketin vahşi, acımasız ve doymak bilmez niteliklerini tek başına simgeleyebilecek bir kişilikteydi. Uydurma iddialarla De Beers madenlerini ele geçiren ve 1888'de en büyük rakibini saf dışı bırakarak Transvaal madenlerinin büyük kısmını da denetimi altına alıp dünya elmas üretiminin yüzde doksanını elinde tutmaya başlayan Rhodes'un rüyası, Cape kolonisinden Kahire'ye dek uzanacak bir demiryolu hattı kurmak, bu yolla da tüm kıtayı Büyük Britanya'nın malı yapmaktı. Cape kolonisinde parlamento üyesi olduktan sonra güneye giden yolların geçtiği Bechuanaland'a (bugünkü Bostwana) gözünü dikti. 1889'da misyonerlerin desteğiyle Matebeleland Kralı Lobengula'dan bazı ayrıcalıklar elde etti ve yeni kurduğu Güney Afrika Şirketi'ne bu toprakları yerleşime açma izni almayı başardı. Ertesi yıl İngiltere'nin güçlü bankerleri ve politikacılarının desteğiyle Matebeleland ve Mashonaland topraklarına girdi, ilk işi askeri durumunu kuvvetlendirmek için sonradan Salisbury adını alacak olan bir kale yaptırmak oldu. Hemen ardından, beyazların bölgeye yerleşmesine karşı direnen yerli kabileler tarafından başlatılan ayaklanmayı kanlı bir biçimde ezdi... Fotoğrafta 1896'daki Matabele isyanının bastırılışı sırasında harekât alanında görülen Rhodes, kendi adıyla anılan (Rodezya, şimdiki Zimbabwe) bu toprakları bir süre sonra İngiliz hükümetine devretti.. Sonuçta ne Rhodes, ne de bir başkası Afrika'yı bir uçtan ötekine katedebilecek bir demiryolu hattı kurmayı başaramadıysa da, Güney Afrika'nın elmas ve altın madenleri açısından zenginliği, ulaşım ve iletişim açısından bu bölgede bir endüstriyel patlamanın gerçekleşmesine yol açtı: Demiryolları ve telgraf hatları, kıyı bölgelerini madenler açısından zengin iç bölgelere bağlıyordu; bu nedenle sömürgeci devletler arasında süren paylaşım mücadelesi, sadece zengin maden yataklarını kapsayan bölgelerle sınırlı değildi, ulaşım açısından stratejik önemi olan kesimleri de içeriyordu. Birbirleriyle kıyasıya rekabet eden emperyalistlerin yerli halk tarafından çıkarılacak en küçük soruna bile tahammülleri yoktu, her başkaldırı Matabele örneğindeki gibi acımasızca, kanla bastırılıyordu. Çünkü kıtanın güneyinde, sömürgecilerin iştahını kabartan ödül, çok büyüktü: Altın ve elmas. Tamamen elmas ve altına dayalı Güney Afrika'daki endüstri için hayati önem taşıyan demiryolları, çok büyük bir hızla gelişti. Birinci Dünya Savaşı başladığında Cecile Rhodes'un projesi gerçekleştirilebilmiş değildi ama, Cape'ten başlayan Kongo'daki Elizabethville'e kadar uzanan demiryolları 30-35 yıl gibi kısa bir sürede yapılmıştı; "çok ucuz" işgücünün kullanımı sayesinde... Sömürgeciliğin bu "altın" çağında, siyah Afrikalı için çok fazla seçenek yoktu: Beyaz efendilere itaat ederek madenlerde ya da demiryollarında boğaz tokluğuna, ölesiye çalışmak. Daha çok elmas, daha çok altın için.

Berlin Konferansı

1871'de Fransa'nın yenilgisi üzerine Prusya kralı, Alman İmparatoru olarak taç giydi. 1876'da Belçika Kralı II. Leopold *Uluslararası Afrika Derneği*'ni kurdu. Derneğin hedefi merkezi orta Afrika'da olan ve Zanzibar'dan Atlantik'e uzanan bir ticaret şebekesi oluşturmaktı. Oysa bu tasarı, Güney Afrika'nın elmas ve altın milyoneri, büyük kapitalist ve İngiliz kolonisinin gelecekteki yöneticisi Cecil Rhodes'ın planları ile çelişiyordu. 1870'lerde İtalya Kızıldeniz kıyısı üzerinden, Etyopya ile silah ticaretine başlamıştı. Almanya, Belçika ve İtalya Afrika içinde kendine özgü, gayrı resmî bir nüfuz bölgesine sahip olmayan ülkelerdi. Bu müdahaleleri sömürgeciler arasında Afrika'yı talan etme yarışını başlattı. Ancak henüz sömürgeler, iktisadi bakımdan, bütün büyük güçleri içine çekecek bir savaşı meşru kılacak kadar önem kazanmamıştı. 1884'te Bismarck ondört Avrupa ülkesini, Osmanlı İmparatorluğu'nu ve ABD'yi Berlin'de bir konferansa çağırdı. Amaç Afrika'nın paylaşımını bir düzene sokmaktı. 13 ay süren konferansın sonunda, Afrika'nın herhangi bir bölgesini sömürgeleştirecek bir Batılı devletin diğerlerini haberdar etmesi ve sözkonusu bölgedeki fiili mevcudiyetinin hatırı sayılır bir yoğunluğa ulaştığını kanıtlaması gerektiği karara bağlandı. Ayrıca, konferansın kararıyla kurulan Özgür Kongo Devleti, Afrika'daki sömürgeleri Belçika'nın toprakları olarak görmekten çok kendi kişisel mülkü olarak değerlendiren Kral II. Leopold'a bırakıldı.

1880'lerden başlayarak değişik Batı devletlerinin sömürgeleştirme tarzları arasındaki üslup farkları belirginleşmeye başladı. Bu fark, Afrika'ya en erken nüfuz etmiş iki imparatorluk arasında zaten ötedenberi vardı. Portekizliler, misyonerlerin de yardımıyla, genellikle bir özümseme politikası güderken, İngilizler, Hindistan'da da edindikleri deneyim sayesinde, büyük ölçüde yerel şeflerden yararlandıkları bir dolaylı yönetim tarzını tercih ediyorlardı. Buna karşılık Kongo'da Kral II. Leopold, ancak saf bir şiddetle sürdürülebilecek bir aşırı sömürü perspektifi uyarınca davranıyordu. Almanlar ise güneybatı Afrika'da 'akılcı' bir üretim düzeninin önünde duran engelleri benzer bir şiddetle tasfiye ediyorlardı. Bu, 20. yüzyılın başında buranın geleneksel sakinleri Herero'ların tamamen imhasıyla sonuçlanacaktı. Fransızlarsa, laik eğitim kurumlarının önemli bir yer tuttuğu bir süreç içersinde, Fransa'ya sadık, daha sonra *evolué* diye anılacak yerel bir elit oluşturmaya çalışıyorlardı.

Ancak 1880'lerdeki sömürgeleştirme operasyonları, genellikle Avrupa'da haritalar üzerinde karara bağlanan ve yerli Afrikalıları doğrudan doğruya çok fazla etkilemeyen operasyonlardı. 1890'larda durum değişti. Batı Afrika'da Fulani'lerin direnişine Fransız İngiliz ordularının ortak bir operasyonu son verdi. Büyük Aşanti krallığına son verildi. Güney Afrika'da Zulular daha 1880'lerde nihai bir biçimde yenilmişti. Onların uzak bir kolu olan Matabeler 1890'larda esir edildi. Doğuda İtalyanlar'ın Etyopya'ya karşı giriştiği saldırı, Adowa'da Batılıların Afrika'da uğradıkları ilk yenilgiyle sonuçlandı.

Boer Savaşı

Ancak 1890'larda beyazlar yerlilerin direnişini çoğunlukla, yeni geliştirilmiş *Maxim* makineli tüfekleri sayesinde, oldukça sınırlı sayılabilecek askerî operasyonlarla bastırmayı başarabildiler. Bu dönemde yaşanan en büyük savaş beyazların kendi arasında gerçekleşti. 1886'da içişlerinde özerk olmakla birlikte, muğlak bir biçimde Britanya'nın egemenliğini kabul etmiş olan Transvaal Güney Afrika Cumhuriyeti'nde altın keşfedildi. Aynı dönemde Britanya

egemenliğindeki Ümit Burnu Kolonisindeki bütün elmas madenlerinin kontrolü, Cecil Rhodes adlı, emperyalist emeller güden hırslı bir işadamının kontrolününün eline geçmişti. Rhodes'ın hırslarının ötesinde, gerek elmas, gerek yeni keşfedilen altın madenleri büyük bir işgücü açığının ortaya çıkmasına yol açmıştı. Rhodes 1889'da *Britanya Güney Afrika Şirketi*'ni kurarak, bu şirketin imkânlarıyla önce çevredeki yerli kabilelerin topraklarına, Maşonaland'a, Barotseland'a, Matabeland'a (daha sonra bunlar Rhodes'dan hareketle Rodezya diye anılacaktı) seferler düzenledi ve otlaklarla birlikte, buradaki insanların göçebe hayatının maddi temelini yok ederek onları ücret köleliğine mahkûm etti.

Ancak Rhodes'ın önündeki asıl engel Transvaal cumhuriyetinin sakinleri olan Hollanda asıllı Boerlerdi. Beyaz ırkın üstünlüğüne dair bağnaz bir inançları olan Boerler'in Britanya yönetimi ile ilişkisi ötedenberi sorunlu olmuştu. Püriten geçmişlerinden devraldıkları bireycilikleri, hem kapitalizmin giderek tekelleşme eğilimi gösteren evrimiyle, hem de imparatorluk yönetimiyle uzlaşmamaları, diplomatik bir çözümü olanaksızlaştırdı. Rhodes'ın, Boerlerin Transvaal'de yaşayan İngiliz asıllı beyazlara oy hakkı tanımamasını gerekçe gösterek Transvaal'e 1899'da düzenlediği sefer büyük bir başarısızlıkla sonuçlandıysa da, 3 yıl sürecek savaşı bundan sonra doğrudan doğruya Britanya hükümeti devraldı. Özgür Orange Devleti'nin de Transvaal yanında katıldığı ve Britanya'nın zaferiyle sonuçlanan savaş bittikten sonra, Britanya hükümeti Boerler'e bir jest olarak, Afrikalılar'a oy hakkı tanınması gerekip gerekmediğini referanduma sundu. Referandumun sonucu beklendiği gibi olumsuz oldu. Britanya hükümeti uzlaşma politikasını sürdürdü. Öyle ki, 1910'da Güney Afrika Birliği kurulduğunda, Boerlerin çoğunlukta olmadığı yerlerde bile Afrikalıların parlamentoya seçilebilmeleri yasaklandı.

1900-1914 Arasında Afrika'daki Gelişmeler

20. yüzyılın başında Afrika'nın güneyinde madencilik, Kongo havzasında kauçuk üretimi, batı ve doğu Afrika'nın geniş alanlarında ise tarımsal ihraç ürünleri elde ediliyordu. Mal-para ilişkilerinin gelişmesi ile birlikte köylüler tek yönlü bir ihracat ekonomisi üzerinde yükselen yeni ve yaygın bir ağın içine dahil oldular. Böylelikle örneğin Gana ve Nijerya'nın kıyıya yakın olan bölgelerinde ihracata yönelik ürün yetiştiren, hali vakti yerinde bir kesim oluştu. Bunlar bir taraftan ücretli emek kullanırken, öte yandan diğer köylülerin topraklarına da el koymaya çalışıyorlardı. Nijerya ve batı Afrika'nın diğer bazı bölgelerindeyse zanaatkâr üretimi pazarın yeni durumuna uyuyor ve ücretli emek istihdam etmeye başlıyordu. Bu kesimden küçük bir grup daha sonra şekillenecek olan Afrikalı kapitalist sınıfına dahil oldu. Bu süreç içinde, sanayi proletaryasının işlevlerini yerine getirmekle birlikte, zorla çalıştırılmak gibi köleliğin tüm işaretlerini taşıyan bir ücretliler sınıfı gelişti. Afrika'daki ilk kendiliğinden grevler 19. yüzyılın sonunda gerçekleşti. 1874'de Freetown'da (Sierra Leone) liman işçileri ilk kez greve çıktılar. 1882'de Güney Afrika'da Kimberley'de elmas madeni işçileri ücretlerin düşürülmesini protesto etmek için işi bıraktılar. 1896'da Gana'da grevler yaşandı. 1897'de Sierra Leone'de demiryolu işçileri iş bıraktılar. Sendikal örgütlenmelerin ilk nüvelerini oluşturan örgütlenmeler de 19. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmaya başladı. Aynı kabinenin, dinî mezhebin veya küçük işçi gruplarının üyeleri biraraya gelerek yardımlaşma sandıkları oluşturdular. 19. yüzyılda batı Afrika'da çok sayıda kulüp, eğitim derneği kuruldu ve bunlar kısmen silahlı mücadele ile, kısmen de burjuva liberal akımlar ile uzlaşan çözümler çerçevesinde sömürgeciliğe karşı mücadele etmeye başladılar.

1897'de Gana'da *Yerlilerin Haklarını Koruma Cemiyeti* kuruldu. Bu cemiyetin önde gelenleri kabile şefleri, küçük burjuva ve kapitalist unsurlar, avukatlar, öğretmenler, gazeteciler idi. Cemiyet 1894'den beri planlanan ve sömürgecilerin toprak talanını düzenleyecek olan toprak yasası "Lands Bill"e karşı toplantılar, gösteriler, bildiriler, gazeteler aracılığıyla mücadele etti. Güney Nijerya'da da toprak talanına karşı siyasal bir hareket doğdu. Başşehir Lagos'da 1895'de 5 binden fazla insanın katıldığı, konut ve toprak vergi sisteminin protesto edildiği bir gösteri gerçekleştirildi. Kamerun'da da 1899'dan sonra sömürge tarım yasasına karşı bir faaliyet sürdürüldü. Anti sömürgeci ideoloji çoğunlukla dinî bir perdenin arkasında gelişti. Bu bir yandan direnişin olgunlaşmasını önlerken, diğer yandan ise bir kitlesellik kazanmasını ını sağlıyordu. İslamın etkili olduğu alanlarda militan mehdicilik ve İslami yenileşme hareketleri öne çıkıyordu. Diğer alanlarda ise muhalif Hıristiyan güçler bu işlevi görüyorlardı. Sömürgeci güçlerle özdeşleştirilen "inançsızlara" karşı savaş ilan eden İslami ve Hıristiyan peygamberlerin de bu sürece etkileri oldu. 1882'de Güney Afrika'da oluşan "etyopik hareket" sömürgeciliğe ve misyoner kilisesine karşı bir mücadele yürüttü. Etyopistlerin bir kısım Afrika kilisesi talep ediyor, kendi okulları olmasını hedefliyor ve eski incili savunuyorlardı. Hareket Etyopya'nın Adowa'da İtalyanlar karşısındaki zaferinden etkilendiyse de asıl esin kaynağı İncil'di. İncil'de "Etopya" Afrika anlamına geliyordu.

İlk Büyük Ayaklanmalar

Ocak 1904'de Güney Batı Afrika'nın kuzeyinde Herero'lar silaha sarılarak nefret edilen yabancı egemenliğine karşı bir mücadele başlattılar. Alman sömürgecileri kadar misyonerler de bu gelişmeyi beklemiyorlardı. Toplam 15 bin Alman askerinin savaştığı ayaklanmada yaklaşık 70 bin Herero öldü. Ekim 1904'de bu kez Güney Batı Afrika'nın güneyinde İngiliz egemenliği altındaki bölgede yaşayan Nama kabileleri silaha sarıldı. Bu ayaklanma sömürgenin kuzeyindeki 12 bin Herero'nun kurtulmasını sağladı. Güney Afrika'nın çeşitli bölgelerinde,

LUMUMBA, PATRİCE EMERY (1925-1961)

Belçika'ya karşı verilen bağımsızlık mücadelesinin radikal milliyetçi önderi ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin (şimdiki Zaire) bağımsızlıktan sonraki ilk başbakanı Lumumba, 2 Temmuz 1925'te Kasai bölgesinde Katoka-Komba'da yoksul bir Katolik ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi. 13 yaşındayken girdiği Protestan Misyonerler Okulundan, "Tanrının beyaz olduğunu" söyleyen bir misyonerle tartıştığı için iki yıl sonra atıldı, köyünü terkederek Kindu kentine gitti ve bir kalay şirketinde çalışmaya başladı. O dönemde Kongo bir Belçika sömürgesiydi; öteki sömürgeciler gibi Belçikalılar da Avrupalılaşmış ve kendi kültürlerinden kopmuş bir Afrikalı elit tabaka yaratmaya çalışıyorlardı. Bu çaba doğrultusunda *évolué* (eğitilmiş) Afrikalılar için kurulan bir kulübe devam eden Lumumba, Belçika vatandaşlığı için başvurduğunda hiç güçlük çekmeden yurttaşlık belgesini alabildi. Hemen ardından bir dostu aracılığıyla Leopoldville (şimdiki Kinşasa) postanesinde iş buldu, görevindeki başarısıyla 1948'de Stanleyville'de (şimdiki Kisangani) muhasebe şefliğine terfi etti... 1950'li yılların başından itibaren öteki Afrika ülkeleri gibi Kongo'da da bağımsızlık hareketleri yayılmaya başlamıştı; çeşitli kabileler tarafından birbiri ardına derneklerin kurulduğu bu dönemde Lumumba'nın da düşünceleri değişti ve çeşitli bağımsızlık örgütlerinde, siyasal partilere dönüşmekte olan derneklerde görev aldı. Bir yandan da gazete ve dergilere yazmaya devam ediyordu. 1955'e gelindiğinde, Lumumba *Belçika İşçi Sendikaları*'na bağımlı olmayan sayılı işçi sendikalarından birinin başkanı, ayrıca Kongo'daki *Belçika Liberal Partisi*'nin de bir üyesiydi.

Bu arada, 1954'de Bakongo kabilesi tarafından kurulmuş olan *Alliance des Ba-Kongo*; (Kongo-Bakongo İttifakı ABAKO), Joseph Kasavubu'nun önderliğinde siyasi bir parti olarak örgütlenmesini tamamlamıştı. Leopoldville'deki bir bira fabrikasında çalışmaya başlayan ve kısa sürede satış müdürü olan Lumumba ise, politik kariyerinde hızla ilerlemeye devam ediyordu. Ekim 1958'de arkadaşlarıyla birlikte, Kongo'nun ilk ülke çapındaki siyasi partisi olan *MNC* (Mouvement National Congolais; Kongo Ulusal Hareketi) adlı partiyi kurdu. *MNC*'nin, *ABAKO* ve benzeri partilerden farkı, kabileciliği bağımsızlığın önünde bir engel olarak görmesi ve kabile temelindeki örgütlenmelere karşı çıkmasıydı. Lumumba, federatif bir yönetim yerine, güçlü ve merkeziyetçi bir hükümetten yanaydı. O zamana değin tipik bir milliyetçi olan Lumumba, Aralık'da Gana'nın başkenti Akkra'da düzenlenen "Bütün Afrika Halkları Konferansı"na *MNC* adına katıldı ve bu sırada tanıştığı Nkrumah'ın önderliğindeki Panafrikanizm akımından etkilenerek, Kongo'ya dönüşünde emperyalizmin iktisadi egemenliğinin yıkılması için bütün Afrika'nın birleşmesi gerektiği düşüncesini halka anlatmak için mitingler düzenledi. Sömürge yönetimine karşı hoşnutsuzluğun artması, *ABAKO*'nun yasaklanan bir toplantısından sonra Leopoldville'de çıkan ve sert bir şekilde bastırılan gösterilerin 50 ölü ve 200'ü aşkın yaralı ile sonuçlanması. *ABAKO* lideri Kasavubu'nun da tutuklanması üzerine: Belçika hükümeti 13 Ocak 1959'da bir bildiriyle Kongo'nun bağımsızlığını aşamalı olarak tanıyacağını açıkladı. Aralık 1959'da yapılacak belediye ve eyalet seçimlerinden sonra aşamalı olarak bağımsızlığı öngören bu planı yeterli bulmayan Lumumba, seçimlerden önce geçici

39 Siyah Afrika'da Devrimler

Koloni yasalarının işleyişine bir örnek: Leopold II'nin Kongo'sunda zincirlenmiş kadınlar. Kongo'nun zengin doğal kaynaklarının merhametsizce yağmalanması, beraberinde yerli halkın da alabildiğine ezilmesini getirmişti. Bütün koloniler ırkçı prensiplere göre yönetiliyordu, özellikle beyaz sömürgecilerin yönettiği ya da yönetimde söz sahibi olduğu kolonilerde ırk ayrımı, insanî değerlerle hiçbir şekilde bağdaşmayacak boyutlara varmıştı. Ama 19. yüzyıl Avrupa'sı, ırkçılığı modern bir kılıfa sokarak, "rasyonel" ve "bilimsel" hale getirmeyi başarmıştı: Dünyanın efendisi olan beyazların misyonu, dünyanın geri kalan kesimlerine hakim olmak ve buradaki halklara, özellikle de zencilere uygarlığı götürmekti. "Misyonerler" görevlerini yerine getirdiler ve uygarlık denen şey, Afrikalıya zincir, kamçı, dayak, zorla çalıştırılma şekline bürünerek ulaştı. Yirminci yüzyılda, bütün bunların yerini ekonomik zincirler alacaktı...

bir hükümet kurulmazsa seçimleri boykot edeceklerini bildirdi. Öteki siyasi partiler tarafından da desteklenen bu karardan sonra Belçika hükümetinin Kongo halkı üzerindeki baskıları arttı ve bunun sonucunda 30 Ekim'de Stanleyville'de patlak veren ayaklanmalar sırasında 30 kişi öldü. Lumumba halkı kışkırtmak suçundan tutuklandı, bu arada *MNC* karar değiştirerek sömürge yönetimine gücünü göstermek amacıyla seçime katılacağını bildirdi. Yapılan seçimlerde Stanleyville bölgesinde oyların yüzde doksanını alan *MNC*'nin kazandığı büyük başarı Kongo'ya bağımsızlık yolunu açmış oldu; Belçika hükümeti Ocak 1960'da Kongo'nun bütün siyasi partilerini bir yuvarlak masa toplantısı için Brüksel'e davet etti. Toplantı 20 Ocak'ta Belçika Başbakanının konuşmasıyla açıldığı sırada hâlâ hapiste olan Lumumba, katılan delegelerin baskısıyla ayın 25'inde serbest bırakıldı ve ertesi gün Brüksel'e geldi. Toplantının en önemli kişisi olarak görülen Lumumba, Belçika tarafından desteklenen *CONAKAT* partisi başkanı Çombe'nin "yarı özerk eyaletler konfederasyonu" önerisine karşı çıkarak güçlü bir merkezî hükümetten yana tavır aldı. Toplantının en önemli tartışması, bağımsızlık ilanının tarihiydi; sonunda seçimlerin Mayıs'ta yapılması, 30 Haziran'da da bağımsızlığın ilan edilmesi kararlaştırıldı. Yapılan seçimlerde en büyük parti haline gelen *MNC*'nin *ABAKO* ile kurduğu koalisyonda Kasavubu cumhurbaşkanı, Lumumba başbakan oldu.

Bağımsızlığın görkemli törenlerle ilanından bir hafta kadar sonra, hâlâ Belçikalı bir generalin komutasındaki güvenlik örgütünde ayaklanma çıktı. Çombe birkaç gün içinde Katanga'nın bağımsızlığını ilan etti, Kongo ve Katanga birlikleri arasındaki çatışmaların şiddetlenmesi üzerine, Belçika hükümeti yurttaşlarının can ve mal güvenliğini bahane ederek Kongo'ya asker gönderdi. Belçikalıların fiilen Katanga'yı desteklemesi üzerine Lumumba'nın çağırdığı BM Barış Gücü yeterince etkin olamayınca, Lumumba stratejik bir hata yaparak SSCB'den yardım isteyeceğini açıkladı. Bunun üzerine, cumhurbaşkanı Kasavubu tarafından 5 Eylül 1960'da görevinden alındı ve Kongo'da kısa süren bir iki başlı iktidar dönemi başladı. 12 Eylül'de toplanan BM güvenlik konseyi Kongo'daki yasal yönetimin hangisi olduğuna dair bir karara varamadı. 14 Eylül'de Albay Mobutu darbeyle yönetimi ele geçirdi, Katanga ve Kasai'ye yönelik askeri harekâtı durdurdu. Mobutu ile anlaşan Kasavubu, cumhurbaşkanı olarak kaldı ve ABD'nin desteğiyle Kongo'nun BM nezdindeki tek temsilcisi oldu. Darbeden sonra Leopoldville'i terkeden Lumumba'nın amacı Stanleyville'e giderek Mobutu yönetimine karşı savaşmaktı. Yakalanarak bir askeri kampta hapsedilen Lumumba'nın popülaritesi Mobutu ile Kasavubu'yu tedirgin edecek kadar yükseldi. Bu nedenle birkaç arkadaşıyla birlikte 17 Ocak 1961'de Katanga'ya gönderilerek düşmanı Çombe'nin eline teslim edildi. Tutukluyken arkadaşlarına "Beni Gandhi gibi öldürecekler" demişti. Oysa sonu çok daha kötü oldu; Çombe'nin adamları ve Belçikalı askerler tarafından işkenceyle öldürüldü. Bizzat Çombe tarafından öldürüldüğü de söylenmektedir... Ölümünden altı yıl sonra, onu ölüme yollayan Mobutu tarafından "ulusal kahraman" ilan edildi, 1971'de Zaire ismini alan ülkede bugün resmi ideoloji "Lumumba'cılık" olarak anılmaktadır...

özellikle Küçük Nama'daki Cokiep bakır madeninde çalışan işçiler ayaklananlara yardım ettiler. Etyopist hareket anti sömürgeci direniş tarafında yer aldı. "Ölümsüzlerin kutsal bölüğü"nü kuran Etyopya peygamberleri, Tanrı savaşçılarının görünmez hale geldiklerini ileri sürseler de Alman emperyalizminin üstün silah gücüne ve vahşi savaş taktiklerine ancak 1907'ye kadar dayanabildiler. Savaş esirleri toplama kamplarına dolduruldu. Bu ölüm kamplarında sistemli bir soykırım uygulandı. Misyonerler ise ilerde yerli işgücü sıkıntısı çekileceği gerekçesi ile bu katliama karşı çıkıyorlardı. 1904'de Portekiz sömürgesi olan Angola silahlı mücadelelere sahne oldu. Kasım 1904'de ise Madagaskar adasının güney doğu bölgelerinde Bara, Tanala ve Antaisaka kabileleri ayaklandı. Ayaklanma nedenleri arasında yıllık kişi başına kafa vergisinin artırılması, Tamatave-Tananarive arasındaki demiryolu inşaatı için zorla işçi toplanması ve Fransız sömürge güçlerinin diğer vahşi saldırıları vardı. İsyancıların önderleri eski sömürge askerleri idi. Önce askeri karargahlara saldırıldı, daha sonra ise partizan savaşına geçildi. Ancak 1905 ortasında bu ayaklanma da bastırıldı.

30 Temmuz 1905'de ise Doğu Afrika sömürgesinde Kilwa bölgesinde bir başka silahlı ayaklanma başladı. Ayaklananların çoğunluğu kendilerini sömürgecilerin kurşunlarına karşı korumalı tanrı şövalyeleri olarak değerlendiren dinî bir yaklaşıma sahiptiler. Alman sömürgecilerinin değişik kabilelerin birlik içinde hareket edemeyeceklerine ilişkin bütün

tahminleri bu ayaklanmada yıkıldı. Alman Doğu Afrika'sında mücadele edenleri 1906'da Mozambik'ten destekleyen kabile reisi Maçemba Alman sömürge birliklerine ciddi kayıplar verdirdi. Sömürgeciler ayaklananları kendi tebaları haline getirmektense, imha etmeyi daha doğru bularak resmi verilere göre 75 bin, gayri resmi verilere göre ise 120 bin kişiyi öldürdüler. İngiliz egemenliği altındaki Somali'de 1895'den beri Molla Hacı Muhammed ibn Abdullah Hasan'ın önderliğini yaptığı direniş hareketi 1903-1904'de doruk noktasına ulaştı. 1888'de tüm inançsızlara kutsal savaş ilan eden Molla'ya karşı, 1904'de 6 bin sömürge askeri savaşıyordu. İtalyan bölgesine kaçan Molla, İngilizlerle İtalyanların anlaşması üzerine yenildi ve 1905'de İtalyan hakimiyetini kabullendi. 1904'de ise Kongo'da tüm Bakuba krallığı, bölgenin hakimi olan Lugenko önderliğinde ayaklandı. 1904'de Fransız egemenliği altındaki Ekvator Afrika'sında da bir ayaklanma başladı. 22 Ocak 1904'de Kuzeybatı Kamerun'da başlayan Anyang ayaklanması önceleri bölgesel özellikler göstererek İngiliz sömürgesi Nijerya sınırında gelişirken, kısa zamanda diğer bölgelere de sıçradı ve birçok kabile ayaklanmaya katıldı. Kamerun'un diğer bölgelerine de yayılan ayaklanma 1905-1906'ya kadar sürdü. Kuzey Nijerya'da ise 1906'da Satiru ayaklanması gerçekleşti. Togo'da da 1907'de ülkenin kuzeyinde ayaklanmalar yaşandı. Mali'de 1908-1910 arasında gelişen silahlı ayaklanmalar Moritanya ve diğer batı Afrika'daki Fransız sömürgelerinde de görüldü.

Yeni Sömürge Politikaları

Ayaklanmaların yarattığı ortamın ardından emperyalist sömürge güçleri anti sömürgeci kurtuluş hareketlerine karşı önlemler geliştirmeye başladılar. 1908-1909'da Brüksel'de toplanan uluslararası silah konferansında Afrika'ya tüm silah ve cephane ihracının yasaklanması tartışıldı, ancak bunu önleyici bir karar alınamadı. Sömürgelerdeki ayaklanmalar ve direniş eylemleri hakkında karşılıklı bilgi alışverişinde bulunmak konusunda anlaşma imzalandı. Ayaklanmaların bastırılmasından sonra toprak mülkiyet ilişkilerinde ciddi bir değişim yaşandı. Proleterleşme hızla sürerken sadece yerlilerin yaşadıkları ve onlara tahsis edilmiş olan bölgeler oluştu. Diğer alanlar beyazlar tarafından ele geçirildi. Öte yanda ayaklanmalar sömürgeci güçlere sınırsız zorla çalıştırmanın, şiddet yoluyla vergi almanın ve insanları imha etmenin sömürge kârlarını ve politikalarını tehlikeye attığını gösterdi. Bunun sonucunda ise belli sömürü biçimleri yeniden düzenlendi. Kitlesel şiddet uygulamaları ve vahşi cezalandırmalar azaldı. Zorla çalıştırma uygulaması sürüyordu. Emek pazarları ve işçi denetim kartları insanları baskı altında tutmanın araçları oldu. Avrupalıların plantasyonlarında veya maden ocaklarında çalıştıklarını kanıtlayamayan siyah Afrikalılar hükümet işlerinde çalışmak zorunda bırakılıyorlardı. Tüm sömürgelerde zorla çalıştırma "kamu yararı" için meşru gösterilen bir biçim olarak ele alınıyordu. Fransız sömürgelerinde askeri hizmetlerde uygulanan zorla çalıştırma, İngiliz sömürgelerinde yol, köprü, taşıma işleri gibi alanlarda uygulanıyordu. Çok düşük ödemelerin yapıldığı zorla çalıştırmadan kaçış yüksek para ve hapisle cezalandırılıyordu. İngiliz sömürgelerinde uygulanan cezalar arasında sopa veya kamçı ile dayak da yaygın olarak görülüyordu.

Sömürge yönetimi tarafından toplama kamplarına kapatılmış Sudanlılar... Köklü bir anti-sömürgeci direniş geleneğine sahip olan Sudan, Afrika ülkeleri arasında bağımsızlığa ilk kavuşan ülkelerdendir (1956). Yüzölçümü açısından Afrika'nın en büyük ülkesidir ve nüfus yoğunluğu çok yüksektir; kendi aralarındaki bölünmeler de hesaba katılırsa sayıları 597'ye varan, en azından 56 etnik grubu barındırmaktadır. Özellikle kuzey bölgelerinde müslümanların çoğunlukta olduğu ülke içinde 115 farklı dilin konuşulduğu gerçeği, bu kültürel çeşitlilik konusunda bir fikir verebilir. Ülkenin ismi "siyahların diyarı" anlamındaki "Bilad as-sudan" sözcüklerinden gelmektedir; yine de içerdiği etnik gruplar ve her zaman etkisini hissettirmiş olan yüzlerce yıllık İslam kültürü yüzünden, Sudan tipik bir kara Afrika ülkesi sayılamaz.

NKRUMAH, KWAME (1909-1972)

Nkrumah'ın doğduğu yıllarda İngiltere egemenliğindeki Altın Kıyısı (şimdiki Gana) zengin maden yataklarının yanısıra, kakao ticareti sayesinde Afrika'nın en zengin sömürgelerinden biriydi. Nkrumah, zengin bir kuyumcu olan babasının çok-eşliliğine rağmen, yine köklü bir aileden gelen annesinin tek çocuğuydu ve onun çabaları sonucunda, o zamanlar bir Afrika'lıya kolay kolay nasip olmayacak şekilde çok iyi bir eğitim gördü. ABD'de zencilerin burslu olarak öğrenim gördüğü Lincoln'de ekonomi ve sosyoloji okuduktan sonra, teoloji ve felsefe branşlarında yüksek lisans eğitimi gördü, felsefe doktorası yaptı.

1945'de Manchester'da toplanan V. Panafrikanist Kongre'ye katıldı ve orada tanıştığı Kenyalı lider Joma Kenyatta ile dost oldu. Bütün Afrika'nın bağımsızlığını savunduğu *Towards Colonial Freedom* adlı ilk kitabını 1947'de yayınladı ve aynı yıl ülkesine döndü. Bu arada Altın Kıyısı'nda J. B. Danguah önderliğinde *UGCC* (Altın Kıyısı Birleşik Kongresi) kurulmuştu. Ülkesine döner dönmez, yasal araçlarla kazanılacak bir özerkliği hedefleyen bu Partiye katıldı. Nkrumah, kısa sürede genel sekreteri olduğu Partinin radikalleşmesini istiyordu; ilk aşamada kooperatifler, sendikalar, çiftçi, aski asker ve kadın örgütlerinin kurulmasını öneriyor, ikinci olarak da mitingler, yürüyüşler düzenlenmesini, böylelikle siyasi gücün görülebileceğini ve ardından İngilizleri oylamaya zorlamayı düşünüyordu. *UGCC* için bunlar giderek Partilerini yasallıktan uzaklaştıracak düşüncelerdi; Nkrumah ile görüş ayrılıkları hızla derinleşti. Gana'da 28 Ocak 1948'de Nii Bonne önderliğinde gerçekleşen boykot ve protesto gibi ilk toplumsal hareketlerden sonra polis, Nkrumah'ın da içinde bulunduğu 8 *UGCC* liderini tutukladı, *UGCC*'nin olaylarla hiçbir ilişkisi olmadığı anlaşılınca hepsi salıverildi.

Haziran 1949'da, hâlâ resmi olarak UGCC'nin genel sekreteri olmasına rağmen *CPP* (Halkın Kongre Partisi) adlı partiyi kurdu. 12 Haziran 1949'da Partinin ilk eylemi olan Saltpon'daki miting gerçekleşti. Bu miting Nkrumah'nın ajitatif konuşmasıyla siyasetin Altın Kıyısı'nın her alanına yayılmasına yol açtı. Ocak 1950'de Nkrumah, üçüncü aşama dediği "Pozitif Hareket"i başlattı: "Şiddete başvurmadan bütün yasal araçları kullanarak emperyalizmin gücünü kırabilmeyi" hedefliyordu. Daha önceden başlamış olan grevler ve yer yer ayaklanmalar sonucu vali olağanüstü hal ilan ederek geniş çaplı tutuklamalara girişti. 21 Ocak'ta *CPP*'nin önde gelen liderleri, ertesi gün de Nkrumah tutuklandı. Önceleri sadece sevilen bir liderken, hapse girdiğinde halkın gözünde büyük bir kahraman haline geldi. 1951'deki genel seçimlere henüz hapisteyken, en önemli seçim bölgesi olan Akkra'dan adaylığını koydu. *CPP* seçimleri büyük bir başarıyla kazandı. Seçimlerden 5 gün sonra *CPP* liderleri serbest bırakıldı. Valiyle Nkrumah arasındaki geçen görüşmelerden sonra, Nkrumah bir süre için özerk yönetimden vazgeçerek yeni hükümeti İngilizlerle birlikte kurmaya razı oldu. Ancak en önemli bakanlıkların İngilizlerin elinde olmasının yanısıra, hükümet üyelerinin dış siyaset, milli savunma ve iç güvenlik konuların-

39 Siyah Afrika'da Devrimler

Tüm sömürge bölgelerinde yerli ekonominin geliştirilmesine hız verildi. Alman Doğu Afrika'sında sömürge yönetimi kabile şeflerini ücretli emek kullanma konusunda teşvik ediyordu. 1906-1907'den itibaren demiryolu inşası da hızlandı. Tüm Afrika'daki demiryollarının yarısı üç bölgeye yayılmıştı. Güney Afrika'nın payı yüzde 34, Kuzey Afrika'nınki yüzde 13 ve Kongo'nunki ise yüzde 7,5 idi. Demiryolları plantasyonlardan ve madenlerden kıyılara doğru yayılıyordu. Tarımsal ve madensel hammaddelerin ihracı, sanayi mallarının ithali koşullarını geliştiren demiryolu yapımı, üretici güçlerin ve ekonomik yapının gelişimini yabancı tekellerin çıkarları doğrultusunda tek yanlı geliştiriyordu. Kamerun'daki Kuzey yolu inşaatında ortalama yüzde 20 insan zayiatı yaşanıyordu.

İşçi Sınıfının ve Direnişin Yeniden Şekillenmesi

Demiryolu inşaatının başlaması, plantasyon ve diğer sömürge faaliyetlerinin artması ile birlikte sadece Güney Afrika'da değil kıtanın diğer bölgelerinde de ücretli işçi sayısında ve iş direnişlerinde artış yaşanmaya başladı. 1912'de Nijerya'daki demiryolu işçileri greve çıktılar. Ücret artışı ve çalışma koşullarının düzeltilmesi taleplerinin yanısıra siyasal talepler de ileri sürüldü. Kamerun'da yaşayan 2.5-3 milyon kişinin 100 bin kadarı sürekli olmasa da işçiydi. Alman Doğu Afrika'sında 1908-1909'da plantasyonlarda ve çiftliklerde yaklaşık 30 bin işçi çalışıyordu. 1912-1913'de bu sayı plantasyonlarda ve sanayi işletmelerinde 93 bine ulaşırken, yol inşaatında 20 bin civarında seyrediyordu. İşçilerin önemli bir kısmını mevsimlik işçiler olan gezinen işçiler oluşturuyordu.

20. yüzyılın başlangıcına kadar krallar ve kabile reisleri sömürgeci ülke ile tahakküm altında yaşayanlar arasındaki ilişkiyi belirliyorlardı. Büyük ayaklanmaların ardından bu geleneksel güçler etkilerini ve prestijlerini yitirdiler. Sömürgeci güçlere karşı direnişlerini sürdüren kabile reisleri gittikçe daha az oranda sadece kendi dar kabile çıkarlarını savunur oldular. Bunlar gelişmekte olan yeni toplumsal kesimler ile ilişkilerini geliştirerek onlarla birlikte çalışmaya başladılar. Sömürgeci ülkeler kendileri ile işbirliği yapmayan kabile reislerini değiştirerek

da hiçbir yetkisi yoktu. Partinin İngilizlerin isteğini kabul etmesi ve ülkenin zaten var olan sömürge kanunlarıyle yönetilmesine göz yummak zorunda kalması *CPP*'yi gi-darek sağa kaydırdı ve Parti içinde çelişkiler doğurdu. İngilizler bağımsızlık talebinin ciddileştiğini görerek ül-ke içinde kendilerine müttefik aradılar ve tabii ki bu müttefikler yerel şefler oldu. Bu amaçla kurulan *NLP* ile *CPP* arasındaki çekişme yer yer kanlı çatışmalara dönüştü. Fakat NLP'nin çabaları boşunaydı; 1954 se-çimlerinde *CPP* büyük bir farkla seçimi kazandı. Saçim-lerden sonra artan kriz, İngilizleri 1956'da yeniden se-çim yapmaya zorladı. Bu seçimlerda de başarısını tek-rarlayan *CPP* 104 sandalyenin 71'ini kazanınca İngilizler için beğımsızlığı kabul etmekten başka çıkar yol kalma-mıştı; 6 Mart 1957'de şimdiki Gana böylelikle kurulmuş oldu.

Beğımsızlıkla birlikte Gana'da bunalımlı yıllar da baş-lamış oldu. Ekonomisi büyük ölçekte kakao'ya dayanan Gana, kakao fiyatlarının düşmesi üzerine büyük bir eko-nomik darboğaza girdi. Altyapı yatırımlarına verilen hız, halkın yaşam standardını bağımsızlık önceai yılların çok gerilerine itti. 1960'ların başında yapılan referandumda, yüzde 88.5 gibi oyla cumhuriyet kabul edildi ve Nkru-mah cumhurbaşkanı oldu. Aynı yıl Nkrumah için beştan beri en önemli hedef olan Afrika'nın birleşmesi ülküsü tekrar gündeme geldi. Bir taraftan Kongo'ya saldıran Belçikalılara karşı birlikler gönderiyor, sosyalist blokla iyi ilişkiler kurmaya çalışıyordu, öbür taraftan da ülke içindeki huzursuzluklar arttıkça giderek sert önlemler alarak ülke içindeki gerilimin artmasına neden oluyor-du. Aslında *CPP*'nin bir kuruluşu olan *Sendikalar Birli-ği*'nin konan ek vergilere karşı ilan ettiği grev Nkrumah için sonun beşlangıcı oldu. Nkrumah grevi bir kışkırtma olarak niteladi ve işçilere yaptığı işe dön çağrısı bir işe yaramayınca 19 sendika liderini tutuklattırdı. Grev-den sonra Nkrumah'ın işin içinden çıkabilmesinin en iyi yolu sosyalizme dönmekti, fakat bu, hayatiyeti olma-yan bir projeydi, kendisi dahil etrafında sosyalist olarak nitalendirilebilecek hiç kimse yoktu. Başarısız kalan sos-yalistlaşmenin ilk adımı olarak, yeni parti zenginlerine meclisten çekilmeleri çağrısında bulundu. 1961'de ya-yınlanan bir hükümet bildirisi gereğince aralarında *UGCC* lideri Danguah'ın de olduğu 31 kişi tutuklandı. 31 Hezi-ren 1962'de komşusu Volta'yla girdiği bir ekonomik anlaşmanın kutlama törenleri sırasında Nkrumah'ya sui-kast girişiminde bulunuldu. Polis araştırmalarının sonu-cunda çok kısa bir süre önce en güvenilir insanlar ola-rak bilinen Adamafio ve Ako Adjai tutuklandı; her ikisi-nin de olayla bir ilgisi olmadığı anlaşıldığı halde Nkru-mah serbest kalmalarını engelledi ve böylece halkın da güvenini yitirdi. 2 Şubat 1964'de yapılan göstermelik ve hileli olduğu düşünülen refarandum sonucu tek parti-li yönetim biçimi başladı. Bu arada ikinci bir suikast girişimini da atlattı. Nkrumah'ın Çin'e gezisi sırasında, 24 Şubat'ta ordu yönetime müdahale etti ve bir Ulusal Konsey kuruldu. Gina'ye sığınan Nkrumah bir daha ül-kesini göremeyecekti: 27 Mart 1972'de tedavi edilmekte olduğu Bükreş'te öldü.

Köle olarak alınıp satılan, kendi topraklarında köksüz kalmış, geçmişinden ve geleneklerinden koparılmış, kültürünü unutmak zorunda bırakılmış kara Afrikalı; binlerce yıldır uyumlu bir parçası olarak yaşadığı doğal çevre yerine, beyazlar tarafından biçimlenen bir dünyada yaşamak zorunda bırakılmıştı. Bu nedenle eğitim, köleci ve sömürgeci sistemlerle yüz yüze gelmelerinden bu yana, Afrika halkları için büyük bir sorun olmuştur. Koloni yönetimlerinin, kendileriyle işbirliği yapacak küçük bir "Avrupalılaştırılmış elit grup" dışındaki halkı eğitmek gibi bir derdi hiçbir zaman olmamıştır, misyonerlerin ve din adamlarının eğitim çalışmalarıysa, daha çok, Hıristiyanlığın ve Batılı değerlerin siyahlara aşılanması yoluyla bir asimilasyon sürecini başlatmaya yaradı... Yüzlerce yıl önceden İslam uygarlığının etki alanına giren kıtanın en kuzey bölgeleri dışında, Afrika'daki formel eğitim kurumları Hıristiyan misyonerler tarafından kurulmuştur. Öte yandan, pek çok Afrika ülkesinde formel eğitimin, Batı'da bilinen şekliyle sürdürüldüğü de ileri sürülemez; toplumsal hayat tarzının farklılığı ve gerekli donanımın sağlanmasındaki ekonomik güçlükler, eğitim faaliyetinin fotoğrafta görülen Kenya'daki köy okulunda olduğu gibi yürütülmesine yol açmaktadır: Kum üstüne yazı yazarak...

Üçüncü Dünyanın Ortaya Çıkışı Üzerine Düşünmek

Sonuna yaklaştığımız yüzyılda rahatça "Üçüncü Dünya" diye adlandırılan şey üzerine düşünmek hem tehlikeli hem de çok yönlü bir iştir. Geçtiğimiz yüzyılın sonunda, genel olarak Avrupa doğrudan veya dolaylı olarak Asya ve Afrika üzerinde egemenliğini kurmuştu. 15. yüzyılın sonunda başlayan Avrupa yayılmacılığı 19. yüzyılın ikinci yarısıyla I. Dünya Savaşı arasındaki dönemde son sınırlarına varmıştı. Bu yayılmacılık sanayi devriminin bir sonucuydu. Sanayi devrimi fetihler için gerekli maddi araçları yaratmıştı: iletişim ve ulaşım (buharlı gemi ve telgraf), silahlanma (mitralyöz) ve tıp alanındaki devrimler (sıtma tehlikesine karşı kinin). Hemen hemen her yerde -İngilizlerin Afganistan'daki bozgunu ve İtalyanların 1896'da Etyopya'daki yenilgisi dışında az sayıda ama iyi silahlanmış ve donanmış birlikler imparatorluk ve krallıkları boyunduruk altına almışlardı. Bu fetih politikasını sadece İngiltere, Fransa gibi Batı Avrupa ülkeleri değil Rusya da sahiplenmiş ve sürdürmüştü. Rusya, 19. yüzyılın ikinci yarısı boyunca Orta Asya'nın önemli bölümünü ele geçirmişti. Yapılan eşitsiz antlaşmalar çerçevesinde de Rusya, Çin İmparatorluğu'nun 2.5 milyon kilometre karelik bölümünü topraklarına katmıştı. 1898'de İspanyollar karşısında zafer kazandıktan sonra ABD, Porto Riko ve Filipinler'e yerleşmiş, Kuzey Pasifik'in büyük bir bölümü denetimine girmişti. Karaibler ve Orta Amerika ise imparatorluk cumhuriyetinin "arka bahçesi"ni oluşturuyordu.

Bütün modernleşme çabalarına rağmen, Asya ve Afrika'da 1. Dünya Savaşı'ndan önce hiçbir değişiklik ve gelişme olmadı. 1905-1907 İran, 1908 Jöntürkler ve 1910 Çin Devrimleri sonuçlanmadı. Modernist elitler neye karşı olduklarını bilmelerine rağmen ne tür bir siyasal model hedeflediklerini açıklıkla bilmiyorlardı. Yabancıyı, bağımlılığı reddetme ve aşağılandığının bilincine varma ancak çok sınırlı toplumsal katmanlar için geçerliydi. Ama zafere ulaşmak için kullanılacak hangi araç ve yolların kullanılacağı ve ülkenin kaderinin nasıl ele alınacağı henüz kavranamamıştı. Sadece askerî alanla sınırlı bir modernleşmeyle yetinilebilinir ya da Avrupa parlamentarizmini taklit etmek gerekir mi? Gelenekleri inkâr etmeden modernleşmeye nasıl uyarlanılabilir? Devletçi geleneğe sahip ülkelerin seçkinlerinin bir bölümünün ortaya attıkları ama cevabını bulamadıkları sorulardan bazıları bunlardı. Soruların cevabını yakın geçmişteki ulus-devlet anlayışında bulmak ve Avrupalıların modern ideolojilerini, milliyetçiliği onlara karşı çevirmek için biraz zaman gerekti. Bu arada Avrupa yayılmaya devam etti: Osmanlı İmparatorluğu döneminde bağımsızlığını korumuş tek Arap devleti olan Fas, 1909'da himaye altına alındı. Libya 1911-1912'de İtalyanlarca işgal edildi.

1. Dünya Savaşı'na, ABD'yi saymazsak Avrupalı olmayan iki devlet katılmıştı: Osmanlı İmparatorluğu ve Japonya. Savaş sonunda yenik düşen Osmanlı İmparatorluğu tam anlamıyla çöktü. Bununla birlikte Mustafa Kemal sayesinde ulus-devlet modeli üzerine modern Türkiye kuruldu. Diğer Asya ve Kuzey Afrika Devletleri'ne oranla çok daha önce, Mustafa Kemal ülkesinin bağımsızlığını elde etmeyi başardı. Az çok biçimsel bir Avrupalılaşmanın dışında Türkiye, Doğu-Batı karşıtlığından ilk yararlanan ülke oldu. Japonya'ya gelince, savaştan galip çıkanların safında yer aldığından, Kuzey Pasifik'teki Alman sömürgelerini ele geçirdi.

İki savaş arasının ajitasyonu meyvelerini 2. Dünya Savaşı'ndan sonra verdi. Bu zamana kadar Şeyh Muhtar'ın 1922-1932 arası İtalyanlara karşı Libya'da yürüttüğünü benzer her türlü direniş veya ayaklanma teşebbüsü başarısızlığa uğradı. Sömürgeci ideoloji Avrupalıların ezici çoğunluğunca sindirildi ve şehirli katmanlar dışında sömürgelerin çoğunluğunca kader olarak algılandı. Şehirli tabakalar Hindistan'da olduğu gibi yavaş yavaş halkın desteğini kazandılar. Ancak radikal değişiklikler olması için İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesini beklemek gerekti. Almanya'nın hegemonyasını yerleştirmek üzere ikinci girişimi Avrupa'yı nihai olarak zayıflattı.

Gandi ve *Kongre Partisi* etrafında oluşan kitle hareketi, savaş sırasında "Quit India"ya varmış ve İngilizleri 1947'de Hindistan'dan çekilmeye mecbur bırakmış, ABD ise 1946'da Filipinler'e bağımsızlık tanımıştı. 15 yıla yayılan bir dönemde İngilizler Filistin, Malezya, Kenya, Kıbrıs ve Yemen'den çekildiler. Fransa Çin Hindi'nde yeniden doğrulmaya çalıştıysa da daha Dien Bien Phu'dan önce tutarlı bir politikaya sahip olmaması nedeniyle savaşı kaybetti. Bu arada Çin'de Mao Zedong önderliğindeki komünistler iktidarı ellerine aldılar. 1947-1948'den başlayarak, çağdaş dünyanın askeri olarak çift kutuplu hale gelmesiyle soğuk savaş dönemine girildi. Çin, Kore ve Vietnam'da komünistlerin kazandığı zaferler, Malezya ve Filipinler'de güçlü bir gerilla hareketinin varlığı sömürgeci güçleri Orta Doğu'dan Pakistan'a, Tayland'dan Japonya'ya kadar ittifak ağı kurmaya yöneltti.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonuyla '60'lı yıllar arasında iki radikal değişiklik meydana geldi: Doğu-Batı çatışmasının ana ekseni haline gelen Üçüncü Dünyanın ortaya çıkması ve Avrupalılarda imparatorluk zihniyetinin tedricen ortadan kalkması. Emperyalizm çağındaki sömürgeci dönem yaklaşık 80 yıl sürmüştü ama Üçüncü Dünyacılık olayı daha da kısa 1960'dan 1970'e kadar yani 10 yıl sürdü. Tarihçiler için, Üçüncü Dünyacılık, Üçüncü Dünyanın değerinin *abartılmasıydı*. Yüzyıl ölçeğinde, en önemli olay ne Üçüncü Dünyacılık, ne de onun reddiydi. Aslolan sömürgecilik üzerinde yükselen imparatorluk zihniyetiyle bazılarının siyasal özerklik örnekleri sunduğu bağımsız devletlerin ortaya çıkması arasındaki bazen sertleşen mücadelelerin yarattığı değişimdi. Üçüncü Dünyanın, daha belirgin bir ifadeyle Asya ve Afrika'daki sömürgelerin geçici birliğini oluşturan, baskı altında tutulma ve aşağılanmaydı. Milliyetçilerin ana güdüsü iktisadi sömürüye karşı çıkma değil, onur talebiydi. Hak talep edici mücadele kavramı bile, Avrupalılardan ödünç alınmıştı: ulus-devlet hedefiyle milliyetçiliğin yüceltilmesi de Avrupalıların sağladığı diğer bir yenilikti.

Batının en çok reddedildiği anda en çok taklit edilmesi ilginçtir. Ancak batı modeli, Mustafa Kemal zamanında olduğu gibi en ileri model olarak ileri sürülmüyordu. Sömürgeci dönemden miras kalan sınırlara sadece Afrika'da değil aynı zamanda Yakın Doğu'da da saygı gösteriliyordu. Ulusun olmadığı her yerde Devlet, ulus yaratmaya çalışıyordu. Halkların kendi haklarını elde etmeye gelince, bu, halkların batının hamiliğinden kurtulma hakkı olarak algılanıyordu. Sadece Bangladeş'in ayrılması bir istisna oluşturuyordu. Dinî veya etnik azınlıkların bu haktan yararlanması çok enderdi. Ancak, Batı yapısal bir model olmayı sürdürüyordu: Parlamento, parti, ulus-devlet kavramları, belirlilikler üzerine kurulu imparatorluk kibiri dönemini klasik tarzda endişe ve suçluluğun eşlik ettiği bir geri çekilme döneminin izlemesini engellemedi.

Şematik olarak, Üçüncü Dünyacılık, batıdan iki akım aracılığıyla taşındı: birinci akım Leninizmden, ikincisi ise Hıristiyanlıktan kaynaklandı. Birinci akım sömürge ve yarı-sömürge ülkelerdeki devrimlerde, sanayi ülkelerindeki devrimci proletaryanın eyleminin ikame edilmesini gördüğünü düşünüyordu. İkinci akım, daha ahlaki olarak sefalet ve adaletsizliğe karşı çıkarken, kurbanları kutsallaştırmak eğilimindeydi.

Sömürgelerdeki Üçüncü Dünyacılar açısından -Antiller, Afrika ve Ortadoğu- Üçüncü Dünyacılığın ikili bir görevi vardır: bir yandan çözüm olarak, aşağılanmışı rahatlatır ve dünyanın kaderini değiştirmeye kadir olma duygusunu edindiği mücadelesini yüceltirek onurunu onarırken, öte yandan geçmişin bütün kötülüklerini sömürgeciliğe, şimdiki durumunun sorumluluğunu kapitalizme bağlayarak yanıltıcı bir işlev görür.

İmparatorluk çağında Avrupa sömürgeciliğini üç unsur karakterize eder: 1) sömürgeleştirilmiş halklara metropolün dinsel, kültürel ve dilsel uygarlığını dayatmak amacıyla çaba gösterilmesi; 2) sömürgelerdeki iktisadi faaliyetlerin metropolün çıkarlarına tabi kılınması; 3) Beyazın, din ve kültürünün üstünlüğüne dayanan ırkçı ayrımcılık.

İktisadi planda, değişik karşılıkları olan iki soru vardı: 1) Sömürgecilik az gelişmişlik denilen şeyin bir sonucu mudur? 2) Sömürgecilik batı dünyasının gelişimine belirgin bir katkıda bulunmuş mudur?

Az gelişmişlikten geleneksel ekonominin çarpıtılması ve tarımda uzmanlaşma gibi değişik sonuçlarla belli bir dengeden kopuş anlaşılıyorsa, ilk soruya evet diye cevap vermek olanaklıdır. Ama Hindistan eğer az gelişmiş bir ülkeyse, Batı'dan daha az etkilenmiş Yemen, Afganistan, Nepal, Etyopya gibi ülkeler, ondan daha *geri* kalmıştır.

Buna karşılık, ikinci sorunun cevabı olumsuzdur. 17. yüzyılın ortasına doğru İngiliz sanayi devrimi başladığında, İngiltere henüz sömürgeci bir devlet değildi. Bu

Fidel Castro 1 Eylül 1979'da Havana'daki Bağlantısızlar Konferansı'na gelen Mozambik devlet başkanı Samora Machel ve Lesoto devlet başkanı Lebua Jonathan'ı karşılarken.

dönemde, önemli miktarda gıda maddesi ithal etmemesine rağmen İngiltere aktif nüfusunun ancak üçte biri tarımda çalışıyordu. İngiltere, Fransa, Hollanda gibi sömürgeci ülkeler 19. yüzyıl boyunca Almanya, İsveç, İsviçre veya ABD'den daha yavaş geliştiler. 19. yüzyılın ikinci yarısından 1. Dünya Savaşı'na kadar Avrupa'nın sanayileşme döneminde, Üçüncü Dünyadan ithal edilen hammadde, özellikle de enerji çok azdı. 1800 ile 1938 arasında Avrupa'nın toplam ihracatının yüzde 18'i Üçüncü Dünyaya yönelmişti.

Sanayi dünyasının zenginliği Üçüncü Dünyanın yoksulluğunu açıklayan bir faktör değildir. Bununla birlikte sanayi dünyasının faaliyetleri Üçüncü Dünyanın az gelişmişliğinin temelindedir. Bazı ekonomistlerin yaptığı gibi Üçüncü Dünya sorununu sadece ekonomik açıdan ele almak mümkün değildir. Çin neden bu yüzyılın başında Japonya gibi bir sanayi devrimi gerçekleştirememiştir? Bunun sorumlusu Avrupalılar mı yoksa kendileri midir? Mançu hanedanının yozlaşması ve pasifliği, mandarinlerin büyük çoğunluğunun tehlikeye karşı geleneği uyarlamaya gösterdikleri inatçı red esas faktörler değil

39 Siyah Afrika'da Devrimler

midir? Batının, fetihlerin, köleliğin ve sömürünün dışında, *modernizm* unsurlarını da taşıdığı inkâr edilemez.

Birçok durumda "normal" bir evrimin Afrika ve Asya'nın geleneksel toplumlarını gelişme yoluna sokan bir sermaye birikimine götüreceğini varsaymak için hiçbir belirti yoktur. Despotik toplumlar, Moğol, Mançu ve Osmanlı İmparatorlukları, Afrika krallıkları veya Malezya Sultanlıklarının hiçbir devrimci yanı yoktu. Üstelik, buralarda, etimolojik anlamıyla devrim düşüncesi gerçek veya varsayılan ilkel bir saflığa geri dönüş düşüncesi içeriyordu. Sadece bağımlılığı, özellikle bağımsız devletlerden (bazıları "sosyalist") söz ederken az gelişmişliğin yeniden üretiminin nedeni yapmak, siyasal, sosyolojik ve kültürel blokajları, az üretkenlik ve çalışmaya karşı tavırdan kaynaklanan sorunları hesaba katmadıkça mekanik gözüküyor.

Latin Amerika örneğinde, az gelişmişliğin nedeni olarak önce İngiliz, daha sonra Amerikan sermayesinin girişini göstermek, cevap aramaktan kaçmak anlamında kısmi bir izah olabilir. İç siyasal, toplumsal ve kültürel faktörler, tarım "feodalizminin" varlığını sürdürmesi, devletin zayıflığı ve çürümüşlüğü, ender olarak çözülmüş ırkçılık sorunları, değerler sistemi vb., aynı ölçüde

önemlidir. Kanada, hammadde ihraç etmesine, ekonomik olarak baskı altında tutulmasına rağmen, bir sanayi toplumuna doğru evrimiştir. Üçüncü Dünyada ortaya çıkan, giderek daha da belirginleşen farklılıkların siyah Afrika'nın birçok ülkesini bir yardımlaşma kıtasına dönüştürmesine pazar ekonomisi çerçevesinde emek, örgütlenme ve ekonomi alanlarında sert gelenekleri olan Asya toplumları ortaya çıkarken şaşırmak mı gerekir? Singapur, Güney Kore veya Hong Kong'un gelişmesini açıklamak için yabancı sermaye yatırımlarını, düşük ücretleri ve baskıcı yasaları mı öne çıkartmak, yoksa emek kalitesi ve inisiyatif fazlalığı ile tanınan ülkelerle karşı karşıya olduğumuzu mu kabullenmek gerekir?

Üçüncü Dünyanın siyasal olarak ortaya çıkmasından sonra antisömürgecilik, bağlantısızlık ve gelişme temaları belirlendi. Antisömürgecilik ortak bir özel mirası olan sömürgeci dünya düşüncesinin ürünüdür. Bu tema '50'li yıllardan '60'ların ortasına kadar en güçlü dönemini yaşadı. Bağlantısızlık, Hindistan'ın önce 1955'de Bandung'da, sonra da 1961'de Belgrad'da gösterdiği çabalara karşın oldukça belirsiz kaldı. Küba'nın bağlantısızlık hareketinin önderliğini ele alması bağlantısızlık düşüncesinin kendisinin olumsuzlanmasıdır. Bağlantısız ülkeler vardır, ama bağlantısız bir Üçüncü Dünya projesi tamamen hayaldir.

'60'lı yıllardan başlayarak ve giderek yoğunlaşan biçimde gelişme sorunları Üçüncü Dünya ülkelerinin faaliyetlerinin meşru biçimde merkezindeydi. İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde, ileri kapitalist ekonomilerle Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki sömürgeci işbölümü korunmuştu. Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri esas olarak tarımsal veya madensel hammadde ihraç ediyorlar, buna karşılık Batı gıda maddeleri ve manifaktür ürünleri üretmeğe devam ediyor. Bu sistem Bretton-Woods antlaşmaları ve Batı'nın imtiyazlı durumunu koruyan bazı uluslararası organizmalarla güçlendirilmiş, yardım fonlarıyla tamamlanmıştır.

'60 ve '70'li yıllar boyunca, sanayileşme temelleri atmak çabaları çok farklı sonuçlar vererek sürüyor. Bununla birlikte bazı iyileşmeler gözlemlendi: az gelişmiş ülkeler kendi doğal kaynaklarını denetleme hakkını elde etmeyi başardılar. Bazı ülkelerin ekonomik gelişme hızı nüfus artışı hızından daha büyüktür ve bazı ülkeler ithalatı denetleme yanında manifaktür ürünler ihraç etmeye başladılar. Bu değişikliklerin en belirgin sonucu gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerin birbirlerine bağımlılığı artarken gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklılıkların artması oldu.

Bu karşılıklı bağımlılık daha çok bölgesel bir özellik taşır: Ortak Pazar Avrupası, Afrika ve Akdeniz çevresindeki ülkeler: Japonya, Güneydoğu Asya ve Doğu Asya: özellikle Latin Amerika'da etkin olmakla birlikte bütün dünya ölçeğinde ABD. Bununla birlikte, ilk on yıllık (1960-1970) ve ikinci on yıllık (1970-1980) gelişme projelerine ilişkin global sonuçları zayıftır. İkinci on yıllık projeler son derece cılız kaldı ve esas olarak, 1974 ve 1979 yıllarının bunalımı petrol üreten ülkeler hariç diğer Üçüncü Dünya ülkelerinde çok etkili oldu.

Kuzeyle güney arasındaki bir başka ilişki tipinin mümkün olduğu yanılsaması yavaş yavaş belirsizleşmişe benziyor. Kendi kaderlerini ellerine almaya karar vermiş ve gerekli insani ve doğal kaynaklara sahip ülkeler çok katı gerçeklerle karşılaştılar: Brezilya örneğinde olduğu gibi toplumsal katmanların ve bölgelerin eşitsiz gelişimi.

Genel olarak, büyüme, bazı istisnalar, Bangladeş, Pakistan, Endonezya ve belirli bir ölçüde Filipinler dışında, Doğu ve Güney Doğu Asya'nın büyük bölümünde tatminkârdır. Hindistan şehirli nüfusun bir bölümünün büyümeden yararlandığı, kırsal bir azınlığın marjinalize olduğu yarı sanayileşmiş bir ülke örneğidir. Özellikle petrol ve az nüfuslu olma gibi kaynakları dikkate alındığında en azından bazı Orta Doğu ülkeleri son yirmi yıl içinde geliştiler. Bununla birlikte Mısır gibi ülkelerin geleceği belirsiz gözüküyor. Önemli miktardaki borçlarına rağmen, -ancak zengin ülkelere borç verilir, Brezilya, Meksika, Arjantin ve Peru'nun yeteri kadar kaynağı vardır- Latin Amerika da önemli gelişme gösterdi. Ama Afrika'daki çok sayıdaki ülke gibi birçok Karaib ülkesi ve Bolivya yaşamak için zorlanıyor. Fildişi Sahili, Botswana, Gabon vb. gibi ülkeler dışında siyah Afrika'nın geleceği belirsiz bir süre için şüpheli bir gelişmenin yardımına bağlı gözüküyor.

Siyasal planda, Üçüncü Dünya Doğu-Batı çatışmasının esas alanıydı ve olmaya devam ediyor. Aynı zamanda, Doğu-Batı gerçekliğinin dışında ve bazen bu gerçeklik çerçevesinde, özellikle bölgesel güçler tarafından özerklikler uygulandı ve uygulanmaya devam ediyor. Soğuk savaşın başında ve '50'li yıllar boyunca Doğu-Batı çatışması Avrupa dışında özellikle Doğu Asya'da ortaya çıktı: Kore Savaşı, Çin Hindi Savaşı, Filipinler'de *Huk* hareketi, Malezya'da Çinli komünistler vb. Bütün bunlar Çin Devrimi'nin arka planından ileri geliyor. ABD ve Batı tarafından genel olarak saldırgan yayılmacılık olarak algılananın dışında, Washington paktlara, *NATO*, Bağdat, *SEATO*, dayanan bir set çekme politikası uyguluyor.

Güney Doğu Asya'da ve Doğu Asya'da ABD ve yandaşlarının önemli başarıları oldu: İngilizler Malezya ayaklanmasını bastırdılar. Filipinler'de *Huk*'lar bozguna uğradı, 1965'de Endonezya'da komünistler kitle halinde katledildi, Güney Kore, Tayvan, Singapur, Hong Kong önemli iktisadi zaferler kazandılar.

Hindistan ise Sovyet yardımından yararlanarak bağlantısızlık politikası sürdürmeyi başardı. Özellikle SSCB'nin Afganistan'a 1979'da müdahalesinden sonra ABD'nin desteklediği Pakistan'ın etkisini azaltmayı başardı. SSCB'yi '20'li yıllardan beri ilk kez bir gerilla savaşına karşı koymaya götüren Afganistan müdahalesi ve İran Şahı'nın düşmesi, ABD'nin Vietnam'daki siyasal bozgunun dolaylı bir sonucu olarak gerilemesi anlamına geldi.

ABD'nin siyasal bozgunu, Portekizlilerin çekilmesinden sonra Angola'yla, Somali ile bölgesel çatışmadan sonra ise Etyopya'yla ilişki kuran SSCB'nin işine yaradı ve SSCB bu fırsatları değerlendirdi. SSCB'nin Üçüncü Dünyaya yönelik politikası 1956'da Mısır'da önemli bir başarı kazandıysa da 1972'de uzmanlarının sınır dışı edilmesiyle durakladı. SSCB'yi çevreleyen bu bölgede, 40 yıldır süregelen çatışmalar, Batı çıkarlarını aşındırmakla beraber kökünden kazıyamadı.

Afrika'da Fas'ın ilhak ettiği Batı Sahra esas çatışma alanını oluşturdu. Cezayir *Polisario*'yu destekledi. Etyopya, Somali'nin müdahalesi, iç muhalefet ve Eritrelilerin silahlı mücadelesine rağmen imparatorluk mirasını korumayı başardı. Güney Afrika iktisadi ve askerî olarak bölgeye hakim durumda. Sadece Nijerya bölgesel bir güç olma potansiyelini taşıyor. Küba 20 yıl boyunca Amerika kıtasındaki "Marksizm-Leninizm"in yegâne başarısı olarak kaldı. Füzeler krizi şüphesiz Doğu-Batı ilişkilerinin en kritik noktasını oluşturdu. Sandinistaların başarısı, çatışmayı ABD'nin güvenlik bölgesine yaydı. Orta Amerika'daki devrimci yayılma engellendi gibi gözüktüğünden, Sandinista rejim tehlikeyi atlatmışa benziyor. Ancak ekonomik, askerî ve siyasal zorluklar rejimi popüler kılan dayanaklardan mahrum edecek gibi.

Yüzyıl ölçeğinde Üçüncü Dünyacılık olayı ve bunun reddi bir gölge olay, etkisiz bir olay gibi ortaya çıktı. Önemli olan ideolojik mücadele dahil şiddetli mücadeleler sonucunda sömürgeci dönemden bağımsızlık dönemine geçiştir. Bir yanılgılar dizisi haline gelmeden önce Üçüncü Dünyacılık imparatorluk zihniyetine son vermeye katkıda bulunmuş bir antisömürgeciliktir. Üçüncü dünyacılığın reddi, özellikle demokratik hakları içeren, gerçeklerle açıklamalar arasındaki ilişkilerin incelenmesinin bir sonucudur. Bu red, sömürgeci asistem yok olduktan sonra Batı'nın cezai ehliyetinin de sonudur.

Üçüncü Dünya içinde, Latin Amerika, Asya ve Afrika'yı şematik biçimde aynı bütün olarak ele aldığımızda farklılıklar ortaya çıkıyor. Nüfus artışı ve şehirleşme, değişiklikleri bakımından İslamiyet'in bugünkü bunalımı derin, ikincil ve bölgesel olarak sınırlı olmaktan çok koşullara bağlı ve özellikle Müslüman toplumların bunalımına ekonomik ve toplumsal bir cevap getirmeye muktedir olmayan bir şey olarak ortaya çıkıyor.

Dünya, örgütlenmesinde veya paylaşılacak daha fazla yarar olmadığı sürece daha eşitlikçi bir uluslararası düzen kurmayı hedefleyen ahlakî mülahazalardan çok hukuk yoluyla meşruluyet kazanmış grup veya devlet çıkarlarıyla daha fazla olgunlaşmaya ve eşitsizlik üzerine kurulmuş olmaya devam edecektir.

GERARD CHALİAND

işbirlikçilerini işbaşına getirdiler. Bu süreçte reis iktidarına karşı da bir direniş başladı. Silahlı direniş biçimlerinin arka plana düştüğü, burjuva liberal ve milliyetçi-dini hedeflerin ön plana çıktığı, daha çok şehirlerde oluşan bir anti sömürgeci muhalefet gelişmeye başladı. Bu muhalefetin önemli bir dayanağını gelişmekte olan işçi hareketi oluşturacaktı.

Dünya Savaşları ve Afrika

Berlin Konferansında alınan kararlardan biri, büyük güçler arasında bir savaş çıktığı takdirde Afrika'nın tarafsızlaştırılmasıydı, ancak daha savaşın ilan edildiği Ağustos ayı içinde Britanya ve Fransa kuvvetleri Almanya'nın Gine körfezindeki sömürgesi Togoland'ı, daha sonra da Kamerun'u işgal ettiler. Ancak savaşın Afrika'daki asıl sıcak cepheleri Doğu ve Güney Afrika oldu. Daha savaşın ilk günlerinden başlayarak Alman Doğu Afrika'sındaki birlikler komşu Britanya sömürgelerine karşı askerî harekâta giriştiler. 1918'de ateşkes imzalandığında Doğu Afrika'daki gerilla savaşı hâlâ sürüyordu. Güney Afrika'da ise 1915'te Britanya kuvvetlerinin Güneybatı Afrika'daki Alman sömürgesine karşı giriştikleri harekâta, Alman yanlısı Boer ayaklanmasıyla ara verilmek zorunda kalındı ama Temmuz 1915'te bu bölge de Britanya yönetimine girdi. Bütün bu cephelerde savaş büyük ölçüde beyaz askerler arasında cereyan etmiş, Fransız ordusunda istihdam edilen Senegalli birlikler dışında, yerliler savaşa, sınırlı sayılarda ve hamal, kılavuz gibi görevlerle katılmışlardı. Bu bakımdan I. Dünya Savaşı Afrika'nın yerli nüfusunun hayatında büyük bir sarsıntı ya da kopuş anlamına gelmedi. Ancak savaşı izleyen yıllarda çeşitli sömürge yönetimleri giderek merkezî ve bürokratik bir nitelik kazanarak, Afrika'nın çeşitli halklarının modern devlet aygıtları ile tanışmalarına önayak oldular. Batı Afrika'da Gine körfezindeki Britanya sömürgeleri ortak bir yönetim çerçevesi içinde birleştirildi; Kenya'da, temelleri savaş öncesinde atılmış olan bürokratik sistem iyice kök saldı. Siyasal düzeydeki bu gelişmelere, çeşitli ülkelerin ekonomilerinin kapitalist dünya sisteminin gereklerine göre yeniden yapılanması, birçok yerde geçimlik tarımın yerini ihraç edilebilecek bir ya da bir kaç ürüne (Uganda'da pamuk ve kahve, Kuzey Rodezya'da -bugünkü Zambia- bakır) dayalı bir ekonomiye bırakması eşlik etti. Ancak gelecekteki gelişmeler açısından, savaş sonrası yılların asıl kritik yeniliği eğitim alanındaki gelişmelerdi. Çeşitli kiliselerin yanısıra, özellikle Fransız sömürgelerinde laik ilkokulların yaygınlaşması, *evolué* (evrilmiş) diye anılacak küçük bir azınlık ise 8 hatta kimi zaman 12 yıllık bir orta öğrenim görerek Batılılaşmış bir Afrikalı kesimin çekirdeğini oluşturdu. Ancak bu kesimlerin siyasal tavır alışları, yerel kültürle ilişkileri vb. gibi konularda çeşitli bölgeler arasında önemli bazı farklar vardı. Örneğin 1920'de kurulan *Britanya Batı Afrikası Ulusal Kongresi*, Altın Kıyısı'nın kabile şefleriyle açık bir çatışma halindeydi. Kapitalist üretim süreçlerinin çok daha yaygınlaşmış olduğu Güney Afrika ve Rodezya gibi bölgelerde seçkinlerin kurdukları, büyük ölçüde bölgeye göçmen işçi olarak gelmiş Hintliler'den etkilenen *Güney Afrika Yerli Kongresi* (1925'te *Afrika Ulusal Kongresi* adını aldı) ve *Rodezya Yerli Ulusal Kongresi* gibi örgütler, işçi hareketlerini örgütlemeye öncelik verdiler. Kenya merkezli *Doğu Afrika Derneği* ise kabile ilişkileri üzerine inşa edilmiş bir örgüttü.

Pan Afrikanizm

Bu tür örgütlerin "Afrika milliyetçiliği" diye adlandırılabilecek bir ideolojiyi benimsemelerinde Afrika dışında yaşayan siyahların kritik bir rolü oldu. 31 delegesinin çoğunluğunun ABD ve Karayib adalarından geldiği ilk *Pan Afrika Kongresi* 1900'de Londra'da toplandı. I. Dünya Savaşı sonrasında, Afrika dışında gelişmekte olan *Pan Afrikanizm* hareketinin önderliğine aday iki rakip eğilim vardı. *Birleşik Devletler'in Siyah Halklarının Kalkındırılması Derneği*'nin başkanı Amerikalı tarihçi ve araştırmacı W. E. B. Du Bois, 1919'da Paris'te ikinci *Pan Afrika Kongresi*'ni topladı. Talepleri Afrikalıların yönetime "katılımı"ndan ibaret olan Du Bois'nın

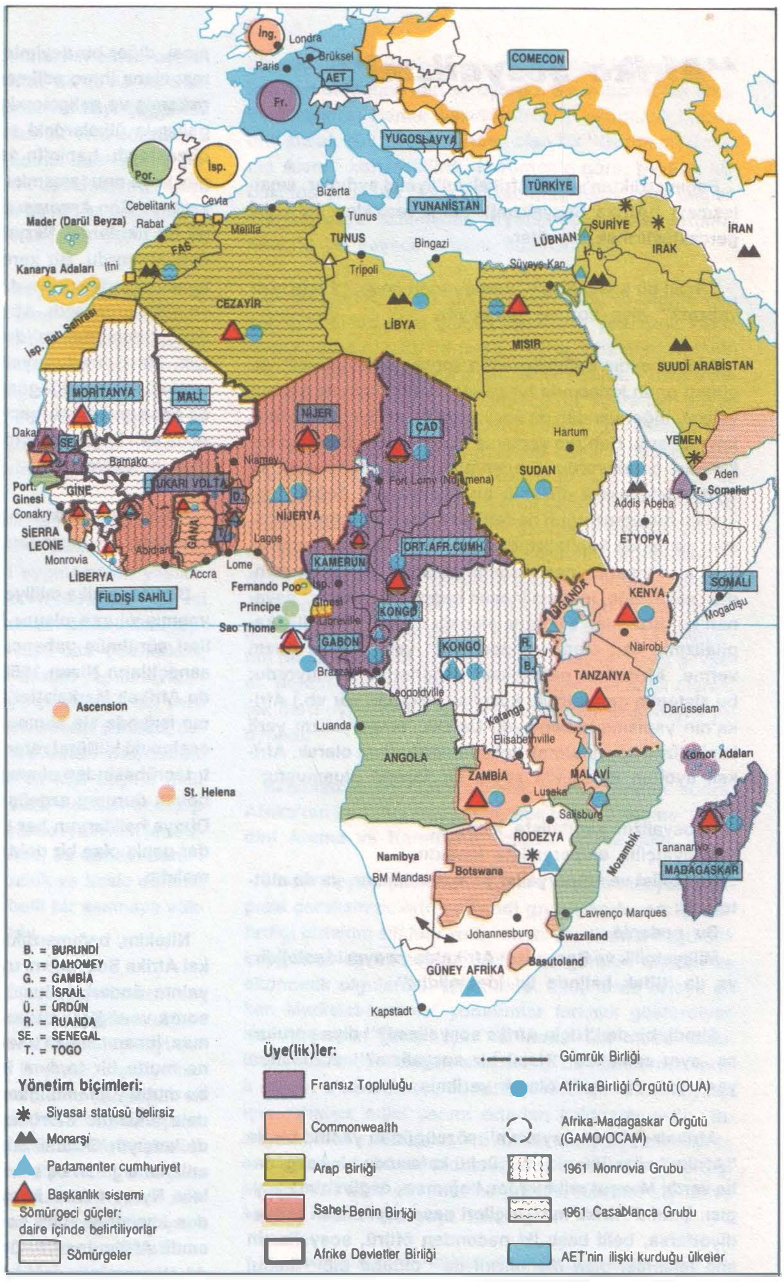
Senegalli şair, devlet adamı, Afrika Sosyalizminin savunucularından Lépold Sédar Senghor, (solda) "siyah güzeldir" sloganıyla Afrika kültürünün zenginliğini savunan négritude *sanat akımını başlatanlardır. Fransa'da tamamladığı öğreniminin ardından bir Fransız okulunda öğretmenlik yaptı. Fransız direniş ordusunun yanında II. Dünya Savaşı'na katıldı ve 1940'ta tutsak düşerek iki yıl Nazi kamplarında kaldı. Şiirlerinin önemli bir bölümünü yazdığı kampta, tutsaklar arasındaki direnişe öncülük etti. 1946'da, kurduğu* Bloc Africain *(Afrika Bloku) adına Fransız Kurucu Meclisi'nde Senegal'i temsil etti. 1948'de* Bloc Démocratique Sénégalais *(Senegal Demokratik Bloku- BDS) adlı yeni bir parti kurdu. 1956'da Senegal'in demiryolu merkezi olan Thies şehri belediye başkanlığına seçildi. Daha sonra BDS'yi de içine kattığı* Union Progressiste Sénégalaise*'yi (Senegal İlerici Bloku -UPS) kurdu ve 1960'da kurulan Senegal Cumhuriyeti'nin başbakanı oldu. 1969'da, Fransız Ahlaki ve Siyasal Bilimler Akademisi'nin ilk Afrikalı üyesi oldu. Julius Neyrere; (ortada) Tanzanya bağımsızlığının mimarı. Edinburg Üniversitesi'nde okuyan ilk Afrikalı. 1958'de partisi* Tanganyika African National Union *(Tanganika Afrika Ulusal Birliği- TANU) seçimlerde büyük bir başarı kazandı. Ardından 9 Aralık 1961'de bağımsızlığın kazanılmasından sonra, Neyrere başbakan oldu. Afrika sosyalizmini savunan Nyrere için, Tanzanya'nın (Tanganika, 1964'te Zengibar ve Pemba Adaları Halk Cumhuriyeti'yle birleşerek Tanzanya adını aldı) yoksulluk, iktisadi bağımlılık ve cehaletten kurtulmasının tek yolu sosyalizmdi. Ayrıca,* Doğu Afrika Birliği *ve* Afrika Birliği Örgütü*'nün çalışmalarına katılması Panafrikanizm'in de savunucusu olduğunu gösteriyor. 1964'de sosyalist bir devletin inşasına girişti. 1967'de, tarımsal üretim artmasının yanısıra, kollektifleşmenin ve köy demokrasisinin kurulmasını amaçlayan "Ujamaa" adı verilen köyler kuruldu. Hasılatın dağılımı hem gereksinimlere, hem de çalışmaya göre gerçekleştirildi. Sigara tiryakisi, mütevazı, kibar, aynı zamanda çok güçlü bir konuşmacı ve Tanzanyalılar tarafından hep sevilen bir lider ve başkan olan Neyrere'ye "mwalimu" (öğretmen) adı takılmıştır. Kenya'nın bağımsızlık lideri, ilk başbakanı ve cumhurbaşkanı Jomo Kenyatta'nın (sağda) babası küçük bir kabilenin şefi, dedesi ise büyücüydü. İlk Avrupalılarla karşılaşması, 10 yaşındayken misyonerlerin kurduğu bir sağlık ocağında geçirdiği bacak ameliyatıyla oldu. Daha sonra misyonerlerin yanında eğitim görmek için evinden kaçtı. 1922'de EAA'ya (Doğu Afrika Birliği) katılmasıyla başlayan siyasi hayatı (1978'de cumhurbaşkanıyken) ölümüne dek sürdü. 1963'de bağımsızlığına kavuşan Kenya, ertesi yıl cumhuriyetin ilanıyla birlikte Kenyatta'nın diğer partileri kapatmasıyla güçlü bir merkezi otorite tarafından yönetildi.*

39 Siyah Afrika'da Devrimler

1914-1939 arası Afrika

1945-1965 arası Afrika

***İki Afrika haritası:** Solda, iki dünya savaşı arasındaki koloni döneminin Afrika'sı. Sağda, 1960'lı yılların ortalarında, büyük çoğunluğunda bağımsız devletlerin yer aldığı Afrika. '60'lı yıllara dek Batılı devletlerin daha fazla pay kapmak için birbirleriyle rekabete girdikleri bir yağma bölgesi olan kıta için, 6 Mart 1957 tarihi bir dönüm noktasıydı. Bu tarihte bağımsızlığına kavuşan Gana, sömürge olmaktan kurtulabilen ilk siyah Afrika ülkesi oldu. Yine de Gana'nın bağımsızlığının, ancak sembolik bir anlamı olduğu söylenebilir; Etyopya 1935-41 arasındaki dönem sayılmazsa tarihi boyunca bağımsız kalmıştı, Liberya 1847'de bağımsız bir devlet olarak kurulmuştu, Mısır 1922'den beri, Güney Afrika (beyaz azınlığın hakimiyeti altında olsa da) 1910'dan beri bağımsız bir ülkeydi. Ayrıca, Kuzey Afrika'daki Arap ülkelerinden Libya, Tunus, Fas ve Sudan '50'li yılların başlarında bağımsızlıklarına kavuşmuşlardı... 1957'de Gana'nın bağımsızlığı, öteki siyah Afrika ülkelerinde de ulusal kurtuluş hareketlerini hızlandırdı ve 1957'den 65'e kadarki 7 yıl boyunca bağımsız ülkelerin sayısı büyük bir hızla arttı: Bunda, eski sömürgecilik anlayışının terkedilmekte oluşunun yanısıra, süper güçlerin bölgede daha etkin olmak istemelerinin de payı vardı.*

perspektifi Afrika'ya siyasal bağımsızlık verilmesini öngörmüyordu. Öte yandan *Evrensel Zenci Kalkındırma Derneği* ve *Afrika Cemaatleri Birliği*'ni kurmuş olan Marcus Garvey ise çok daha radikaldi. *Evrensel Zenci Kalkındırma Derneği*'nin 1920'de New York'ta düzenlediği bir aylık toplantıda Marcus Garvey Afrika Devlet Başkanı seçildi ve bir *Dünya Zenci Halklarının Hakları Bildirgesi* yayınlandı. Özellikle Marcus Garvey'in görüşleri Afrika içinde de giderek daha çok yankı bulmaya başladı. Bu etkinin başlıca taşıyıcıları, 1930'lardan başlayarak sayıları artmakta olan, Avrupa ve ABD'de eğitim gören siyah Afrikalılardı. Örneğin geleceğin Gana devlet başkanı Kwame Nkrumah, Amerika'da okuduğu yıllarda görüşlerinin oluşmasında en etkili olmuş odağın Marcus Garvey'in fikirleri olduğunu söyleyecekti.

Ancak Afrika milliyetçiliğinin (ve sosyalizminin) maddi ve manevi zemininin yaratılmasında kritik faktör İkinci Dünya Savaşı oldu. Kendi yerel kaynakları büyük ölçüde devre dışı kalan savaşan ülkeler, neredeyse tamamen sömürgelerine bağımlı hale geldiler. Bu ise Afrika'ya yapılan yatırımların birden artmasına yol açtı. Britanya hükümetinin Afrika'da yaptığı harcamalar savaştan önce 1 milyon pound iken, 1940'da 5 milyon, 1946'da ise 12 milyona çıktı. Öte yandan İkinci Dünya Savaşı sırasında beyazlarla omuz omuza döğüşen siyah askerler, Fransa'da okumuş öğrencilerin aktardıkları Marksist fikirlere karşı çok daha duyarlı oluyor, dönemin anti-faşist ideolojisinin de etkisiyle ırkçılığa karşı radikal tutumlar geliştiriyorlardı. Daha Fransa işgal edilir edilmez Çad'ın siyah valisi Félix Eboué, De Gaulle önderliğindeki muhalefete sadakatini ilan etmişti. Büyük ölçüde Eboué'nin çabaları sonucunda ve zaman zaman beyaz Fransızların kararsızlığına ve hatta açık muhalefetine rağmen, kısa zamanda Ekvator çevresindeki bütün Fransız sömürgeleri, anti-faşist direnişin yönetimine geçti. 1945'te İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Manchester'da Afrika dışındaki sonuncu *Pan Afrika Kongresi* toplandı. Toplantıya yine Du Bois başkanlık ediyordu. Ama fiili önderlik, bu

"Afrika Sosyalizmi"

Bağımsızlıktan sonra Afrikalı milliyetçi aydınlar, sınaileşmeyi "Afrika Sosyalizmi" adını verdikleri bir yolla gerçekleştirmek istediler.

"Nasıl bir sosyalizm?" sorusundan önce, "Niçin sosyalizm?" diye sormak gerekiyor.

Afrikalı aydın bağımsızlıktan sonra bu deyime sarıldı, çünkü onun kafasında bir yandan kapitalizm ile emperyalizm, diğer yandan da sosyalizm ile milliyetçilik özdeş kavramlardı. Batı'nın yapısına ulaşmak için Batı'dan sakınması gerekiyordu. Emperyalist ile kapitalist aynı kişiydi. Geleneksel düzenin bozulmasından doğan toplumsal huzursuzluğun nedeni yalnızca sömürgeci değil, aynı zamanda kapitalizmdi. Onun tersi bir yol seçilmeliydi ki, "insanın insanı sömürmesine, insanlar arasındaki eşitsizliğe, insanın insana bağımlı olmasına" dayanan bu düzenden sakınma olanağı doğsun. Üstelik, kapitalizmin özü olan "maddecilik", yani paraya önem verme, Afrika'nın geleneksel değerlerine uymuyordu; bu sistemin gerektirdiği koşullar (rekabet, kâr vb.) Afrika'nın yapısına yabancıydı. Üstelik, emperyalizm yerli kapitalizmi köprü olarak kullanabilirdi. Özet olarak, Afrikalı aydının kafasında şöyle bir formül oluşmuştu:

"Sosyalizm kapitaliste karşıdır;
Milliyetçilik emperyaliste karşıdır;
Kapitalist ve emperyalist ya aynı adamdır, ya da müttefiktir;
Bu nedenle,
Milliyetçilik ve Sosyalizm Afrika'da ya aynı ideolojidir, ya da ittifak halinde iki ideolojidir."

Şimdi, bir de "Niçin *Afrika* sosyalizmi?" diye sorulursa, aynı zamanda "Nasıl bir sosyalizm?" sorusunun yanıtı da otomatik olarak verilmiş olacak.

Afrikalı aydın "sosyalizm" sözcüğünün yanına bir de "Afrika" sözcüğü ekledi, çünkü kafasında bir kaygı daha vardı: Mevcut rejimlerden bağımsız, özgün olma kaygısı. Çünkü Afrika milliyetçileri nasıl kapitalizmi reddediyorlarsa, belli başlı iki nedenden ötürü, sosyalizmin ana felsefesi olan Marksizmi de "olduğu gibi" kabul etmeyi reddediyorlardı.

Bu nedenlerden birincisi, Marksizmin özünde yatan sınıf kavgası kavramının Afrika milliyetçiliği ideolojisine (daha doğrusu, milliyetçilik ideolojisine) ters düşmesiydi. Aydın sınıfsız (daha doğrusu, sınıf çatışması zayıf olan) yapıyı devam ettirmeye yönelmişken, Marksizm yalnız toplumun değil bizzat tarihin motorunun sınıf kavgası olduğu kavramına dayanıyordu. Gerçi Marksizmin Afrika toplum koşullarına uymayan başka birtakım önermeleri yok değildi; örneğin Marksizm bir işçi sınıfı ideolojisiydi, oysa Afrika bir köylü toplumuydu. Toplumun belirli bir zorunlu aşamalardan geçtiğini ileri sürüyordu, oysa Afrikalı önderler bu aşamalardan en önemlisini (kapitalizm) atlamak savındaydılar. Fakat bütün bunlar, sınıf kavgası kavramının yarattığı sorun yanında önemsiz kalıyordu. Çoğu Marksist eğitim ve kültür almış olan Afrikalı milliyetçi önderler Afrika'da sınıfların varlığını reddediyor değillerdi. Ama sınıf kavgasını reddediyorlardı.

Sosyalizmin tek olduğunu, bunun da bilimsel sosyalizm olduğunu söyleyen Nkrumah'a göre bile, komünalist olan Afrika toplumunda sınıfların ortaya çıkması şimdiye dek olanaksız olmuştu ve şimdi de bu oluşumu ve sınıf kavgasını önlemek mümkündü. İleri derecede sınaileşmiş ülkelerde Marx'ın tahminleri çıkmamıştı; kapitalizm aksine daha da güçlenmişti. Bu sonuç, Nkrumah'a göre, metropoldeki proletaryanın burjuvalaştırılması, diğer bir deyimle içteki sınıf kavgasının uluslararası alana ihraç edilmesiyle elde edilebilmişti. Böylece gelişmiş ve gelişmemiş uluslar arasındaki çatışma, azgelişmiş ülkelerdeki sınıf çatışmasının yerine geçmiş olmaktaydı. Lenin'in 1916 tarihli kitabına nazire yapar gibi veya onu tamamlar gibi *Yeni Sömürgecilik - Emperyalizmin Son Aşaması* adını verdiği kitabında ileri sürdüğü bu fikirlerde, Nkrumah Marksizmi iki noktada daha değiştiriyordu. Bir kere, Afrika'nın durumu dünya toplumları içinde apayrıydı. Tarihin "normal" evreleri buraya uygulanamazdı. Afrika'da sosyalizme kapitalizmden değil, "komünalizm"den geçilmesi söz konusuydu. İkincisi, Marx'ın emperyalizmi göremediği gibi, Lenin de yeni sömürgeciliği görememişti. Bu tarihî çerçeve içinde önce anti sömürgeci mücadeleyi vermek, ondan sonra da tam bağımsızlık için "Yeni Sömürgecilik"le savaşmak gerekiyordu.

Afrikalının Marksizme ikinci itiraz noktası, Afrika'nın sömürge geçmişinden gelmekteydi.

Bir kez, Afrika milliyetçiliği ideolojisine ne kadar katkı yapmış olursa olsun, Marksizm yabancılar tarafından ileri sürülmüş yabancı bir ideolojiydi. Siyah yazar ve sanaçtıların Nisan 1959'da Roma'da yaptıkları kongrede Afrikalı Marksistler, Marksist doktrinin şu üç noktanın ışığında ele alınmasını önerdiler: a) Marx'ın düşüncesindeki kültürel referansların hemen hemen hepsi Batı tecrübesinden alınmıştır; b) Batı proletaryasının ekonomik durumu azgelişmiş ülkelerdekinden farklıdır; c) Dünya halklarının her türlü tecrübesini içine alacak kadar geniş olan bir doktrinin uygulanması dikkatle yapılmalıdır.

Nitekim, bağımsızlıktan sonra Kara Afrika'da en radikal Afrika Sosyalizmi uygulamasına sahne olan Tanzanya'nın önderi Julius Nyerere'nin bu rejime 1962'den sonra verdiği ad "Ujamaa" oldu. Nyerere'ye göre Ujamaa, insanın insan tarafından sömürülmesi temeli üzerine mutlu bir toplum kurmaya çalışan kapitalizme de, bu mutlu toplumu insanlar arasındaki kaçınılmaz mücadele temeline oturtmaya çalışan doktriner sosyalizme de karşıydı. Swahili dilinde "aile ruhu" veya "cemaat" anlamına gelen bu sözcüğün seçimi de anlamlıydı. Böylece Nyerere hem kuramsal sorunlarla yüklü bir terimden kaçınmış, hem de milliyetçi ideolojinin saptanmasında Afrika tecrübesinin rolünü vurgulamış olmaktaydı. Nyerere'nin anladığı sosyalizm hem kolonyalizme karşı savaş, hem de geleneğe dönüş demekti.

İkinci olarak, Afrikalılar "kapitalizmden kurtulup komünist ülkelerin etkisi altına girmeyi" reddettikleri için bir bağımsızlık ve özgünlük kaygısı sürdürüyorlardı. Marksizmin olduğu gibi kabul edilmesi halinde tarafsızlığın yitirilerek komünist blokun etki alanına girileceği kaygısı vardı.

Marksizmin Afrika koşullarına uymadığı fikri ile Afrika milliyetçiliği ideolojisinin bağımsızlık ve özgünlüğe verdiği önemin yanı sıra, "bilimsel" sosyalizm yerine "Afrika Sosyalizmi" kavramının kullanılmasının bir üçüncü nedenini daha saymak gerekiyor. Bu neden de, bu ülkelerde önceden varolan bir ideolojinin, dinin etkisidir.

Marksizmin Tanrı kavramını yadsıması, dinin güçlü olduğu ülkelerde bu ideolojinin olduğu gibi kabul edilmesine engel oldu. Örneğin, Marksizmin en fazla etkisi altında olan önderlerden Sékou-Touré: "Temelde mümin bir ülke olan Gine'de Tanrı'nın varlığının yadsınması olacak iş değildir" diyordu. Cezayirli Ben Bella'nın sözleri ise daha radikaldi: "Bir tek şey istiyoruz: Tanrımızı, Allah'ımızı bize bıraksınlar. Bunun dışında, herhangi bir bilimsel sosyalizmden daha ileriye gitmeye hazırız." Dine rağmen bir sosyalizm anlayışı yalnız Müslüman Afrika ülkelerinde değil, Hıristiyan olanlarda da reddedildi. Neyrere'ye göre Hıristiyanlık, insanlar arasındaki eşitlikle sağlanacak bir adaleti ortaya koyma isteği olan sosyalizmde doğal uzantısını bulmaktaydı.

İşte bütün bu kaygıların etkisi altında Afrika milliyetçiliği ideolojisi kapitalizmi nasıl reddetmişse, Marksizmi de olduğu gibi kabullenmeyi reddetti. Bunu da, sosyalizm sözcüğünün başına çok önemli bir "Afrika" sözcüğünü koyarak yaptı. Hatta, zaman zaman bu Afrika sözcüğünün yerine bir ülkenin adının konduğu, örneğin "Dahomey sosyalizmi" dendiği de görüldü.

Bu koşullar altında Afrikalı milliyetçiler soruna doktriner yaklaşamazdı. 1962'de Kalkınma ve Sosyalizm üzerine yapılan Dakar kollokyumunda "Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler politikası iflas etmiştir, çünkü bir ülkeye hızlı kalkınma olanağı vermemektedir. Belki de bunun için sosyalistiz" ve "Devletin hayata müdahalesi

1964 yılında Zanzibar adası ile Tanganika'nın birleşmesiyle kurulan Tanzanya'da, yeni yeni yaratılmaya çalışılan bir ulusun milliyetçi gösterileri... Afrika sosyalizminin tipik özelliği olan milliyetçilik, irili ufaklı kabileleri, emperyalizme karşı direnişte tek vücut olabilecek bir ulus haline getirme hedefini güdüyordu. Tanzanya'nın durumundaki pek çok ülkede, homojen olmayan kitlelerden, kendine özgü bir kimliği olan toplum yaratılmaya çalışıldı. Yine de bu çaba,

gerekli alanlarda olacaktır, fakat sadece gerekli alanlarda. Bu karışma, eğitimin gelişmesine paralel olarak ortadan kalkmalıdır" gibi sözlerin belirttiği gibi, "Afrika sosyalizmi" doktrinerlikten uzak, tanımı ve sınırları iyi belirlenmemiş pragmatik bir formül olarak ortaya çıktı. Nkrumah'ın Ganası gibi, bu formülün çok daha radikal bir uygulamasına sahne olan ülkelerde bile Afrika sosyalizmi pragmatik bir görünüm sundu. Bu ülkede sosyalizm, yabancıların ellerindeki işlerin millileştirilmesi, yabancı sermayenin teşviki ve yerli özel kesim konularında da karşı bir tutum alınması biçiminde kendini gösterdi. Bu pragmatikliğin doğal sonucu olarak da, burjuvazi güçlendikçe, Afrika sosyalizmi Türkiye'de devletçiliğin

geçirdiği değişmeyi geçirmeye başladı. Asıl amaç sınıf farklarının ırk farklarıyla çakışmasını önlemek sayıldığı için, ırklararası uçurum kapanırken, Siyahlar arasında açılmaya başladı.

Afrika sosyalizminin bu pragmatik niteliğiyle paralel giden bir ikinci niteliği de, en azından o tarihlerde Marksist ülkelerde başlı başına bir amaç durumunda olan Marksizmin, Afrika'da yalnızca bir kalkınma aracı niteliğine bürünerek ortaya çıkması oldu. Gene 1962 Dakar Kollokyumu'nda duyulan "Bizim için sosyalizm başlı başına bir amaç değildir, ancak gelişmek için bir araçtır" sözü işte bunu belirtiyordu. Diğer taraftan, Batı Avrupa ülkelerinde "dağıtıcı" nitelikte olan, yani sosyal adalete yönelen sosyalizm, daha önce burjuva tarafından yaratılmış bir zenginlik olmadığı için Afrika'da "üretim"e yöneldi.

"Afrika birliği" idealine ters düşmeyecek kadar esnek ve muğlak bir kavramdı. Afrika sosyalizminin sınıf kavramından bağımsız niteliği, Tanzanya devlet başkanı Nyerere'nin "ujamaa" adını verdiği resmi ideolojide oldukça belirgindir: "Sosyalizm" diyordu Nyerere, "geleneksel sınıfsız Afrika toplumuna hiç de yabancı değildir. Eskiden toprak bütün yerlilerin ortak malı olduğundan, Tanzanyalıların bu dünya görüşünü benimsemeleri doğaldır."

Bu iki niteliğinin yanı sıra, Afrika Sosyalizmi, geleneksel Afrika üretim düzenine benzetilmesinden ve sömürgecinin düzenine karşı olmasından kuvvet alan bir niteliğe daha sahip oldu ki, bu nitelik onun tanımını, sınırlarını, amaçlarını ve ilkelerini saptamayı daha da karanlık bir duruma soktu. Afrika Sosyalizmi, Afrikalının kafasında ve dilinde bir tabu oldu. Durum böyle olunca, Avrupa'da demokrasi sözcüğünün başına gelen, Afrika'da sosyalizm sözcüğünün başına geldi ve 1980'lerde Afrika'nın geneli, aynen Türkiye gibi Dünya Bankası ve IMF'ye teslim olana değin, duygusal ağırlığının çok büyük olmasından dolayı bu kavramdan yana çıktı. Sonuç olarak, Türkiye'de nasıl herkesin Atatürkçü olması Atatürkçülüğü anlaşılmaz bir hale sokarak her emele uygun bir araç durumuna getirmişse, Afrika'da da Afrika Sosyalizmi kavramı, bu tabu niteliğinden dolayı çoğu kez çelişik çıkarlar tarafından kullanılan bir örtü-sözcük oldu. Tanzanya'da 1967 Arusha Bildirisi'nden sonra bütün bankaları ve sigorta şirketlerini devletleştirip üretime devlet denetimi koyan Nyerere de Afrika sosyalistiydi, açıkça kapitalizmi savunan Kenyatta da.

1970'lerin sonlarında, artık bu deyim fazla duyulmaz oldu. Bir yandan bini bir para olan askerî darbeler, bir yandan bu rejimlerin gittikçe artan darboğazları, diğer yandan da uluslararası kapitalizmin IMF gibi kurumları aracılığıyla kurduğu denetim ağları bu noktaya gelip varmıştı. Burada yalnızca, Afrika Sosyalizmi kavram ve uygulamasının, en hızlı dönemini yaşadığı 1960 ve 70'lerdeki fotoğrafını kısaca vermek gerekiyor.

Bu dönemlerde, Kenya gibi Afrika Sosyalizmi terimini yalnızca sözcüklerde bırakan ülkeler dışında, Afrika da oldukça özgün Afrika Sosyalizmi uygulamaları yaşadı. 1966'da bir askerî darbeyle sona eren Nkrumah rejimini ele aldığımızda, Gana'da bağımsızlıktan önce kakao toplamaya yarayan torbalar bile Avrupa'dan getirilirken, önemli kesimlerde devletin bizzat üretim yapması, ikincil kesimlerde ise "karma sermaye şirketleri" adı verilen kuruluşların ekonomiye egemen olması sonucu, belirli bir altyapı kurulabildi. 1962'de bütün Batı Afrika ortalaması 110 dolar iken, Gana'da kişi başına gelir 245 dolara ulaşmıştı. Gerçi, sonunda, halktan uzaklaşmış ufak bir aydın grubunun zoruyla sosyalizmin kitlelere maledilemeyeceği anlaşıldı, ayrıca, bu dönem Gana'da bir yığın sabotaj, rüşvet, yolsuzluk ve baskı dönemi de oldu; ama o dönemde Ganalı belli bir aşamaya yükseldi, belli bir ulusal gurur duydu.

En ilginç ve radikal Afrika Sosyalizmi uygulaması Tanzanya'da ortaya çıktı. Bu uygulama bazı açılardan diğerlerinden ayrılıyordu. Birincisi, Nyerere sınaileşmeyi değil, tarımı güçlendirmeyi seçmişti. Böylece, dışarıya bağımlılığı azaltmak amaçlandı. İki ana teması eşitlikçilik ve özgüven olan 1967 Arusha Bildirisi'nden sonra açılan bu tarımsal sosyalizm döneminde *Ujamaa* köyleri kuruldu. Kibbutzları andıran bu köylerde köylüler birlikte çalışıp ürettikleri ürünleri bölüşüyorlardı. İkinci olarak, diğer Afrika ülkelerinde büyük önem verilen prestij yatırımlarına burada aldırış edilmedi. Örneğin, başkenti havaalanına bağlayan karayolunun güzel gözükmesi için hiçbir çaba harcanmadı. Oraya harcanacak paranın daha verimli işlere yatırılması yeğlendi. Anlaşıldığı kadarıyla, Afrika milliyetçiliği uygulamalarının önderden, yani kişiden etkilenmesinin açık bir örneği de burada ortaya çıkmış ve gösterişe meraklı olmayan Nyerere'nin kişiliği Tanzanya uygulamasını damgalamıştı.

Afrika Sosyalizmi uygulamaları radikal ülkelerde bile amacına varamadı. Elde edilen ekonomik sonuçlar yeni güçlüklerin ilk adımı oldu. Eski dengesizlikler arttı. Bir kez, ideolojinin bütün dengeli gelişme savlarına rağmen, ulusal gelirin dağılımı toplumsal dengeyi olduğu kadar, ulusal birliği de tehlikeye sokacak biçimde gelişti. İkincisi, kentsel nüfusun aşırı gelişmesi yeni sorunlara yol açtı. Üçüncüsü, uluslararası koşulların da etkisiyle, gerçek bir sınaileşmeye geçiş mümkün olmadı.

Afrika Sosyalizmi gibi birçok önder tarafından ağız birliğiyle kabul edilen bir uygulamanın yanı sıra, tek bir önder (Nkrumah) tarafından ortaya atılmış da olsa, Afrika'da bir kalkınma aracından daha söz edildi: Pan Afrikanizm.

Afrika'da çok sayıda işlev yükümlenmiş bir kavram olan Pan Afrikanizm, burada da "birleşerek kalkınma" konusunda Ganalı önder tarafından silah olarak kullanılmak istendi. "Balkanlaştırma"nın büyük devletlerin klasik oyunu olduğunu belirten Nkrumah, birleşik bir savunma stratejisi ve dış politika yanında, kıta çapında bir ekonomik planlamanın azgelişmişlikten kurtulmak için şart olduğunu ileri sürüyordu. Sosyalizmin tek ülkede kurulması olanak dışıydı. Afrika'yı ekonomik bakımdan ancak 100 milyon nüfusu olan bir "Optimum Gelişme Alanı" kurtarabilirdi. Nkrumah'a göre, pazarın küçüklüğü yanı sıra, Afrika ülkelerinin diğer ayak bağları olan sermaye, hammadde ve yetişmiş personel sorunlarına da bu sayede çözüm bulunabilirdi.

Doğal olarak, bir tek kişinin savunduğu ve diğerlerinin yan çizdiği bu olgu gerçekleşmekten çok uzak kaldı. Ayrıca, bu sonucun iki nedeni vardı. Birincisi, Afrikalının Afrikalıya satabileceği çok az şey vardı. Afrika ülkeleri arasındaki ticaret, bu ülkelerin dış ticaretinin yüzde 10'unu kolay kolay aşamıyordu. İkincisi, paradoksal olarak, Afrika Sosyalizmi uygulaması böyle global bir yaklaşıma engeldi. Sosyalizm, tanımı gereği, planlama ve ekonomik öncelikler kavramlarını getiriyor, bu da devlet karışması yoluyla her ülkenin sınırlarını pekiştiriyordu. Diğer bir deyişle, her Afrika ülkesinde görülen ekonomik milliyetçilik, bu ülkelerin birleşme yoluyla güçlenmelerine engel oluyordu. Örneğin, Doğu Afrika'da bağımsızlık kazanıldığı andaki ekonomik birlik, Tanzanya'nın planlı kalkınma girişimi üzerine yavaş yavaş gevşedi. Bunun yanısıra, gene bu ikinci nedene bağlı olarak, tek parti uygulaması da Pan Afrikanizmi engelleyici rol oynadı.

Bağımsızlık ve Modernleşme aşamalarından sonra, Afrika'nın kurtuluş mücadelesinde üçüncü aşama "Kendini Arama ve Kanıtlama" olarak ortaya çıktı.

Modernleşme çabaları sırasında Afrikalı milliyetçi, yapısal gereksinmelerin ve kendi grup çıkarlarının gerektirdiği birtakım silahlar kullanmıştı. Bu silahlar özgünlük kaygısının da etkisiyle, Avrupa'da görülen siyasal ve ekonomik olgulardan farklı oldu. 1980'lerde ortaya çıkan Marksist-Leninist yönetimler farklılık gösterdiyse de, Afrika'nın geneli için bu model tek model oldu. Kullanılan modernleşme araçlarının Batıdakilerden farklı oluşu, bu durumda, bu taklitçi niteliğin bir milliyetçi için rahatsız edici yanını ortadan kaldıramıyordu. Bu duyarlılık ve rahatsızlık, Afrika'da milliyetçi ideolojinin en az Bağımsızlık ve Modernleşme kadar önem verdiği bir üçüncü işlev edinmesine yolaçtı: Kendini arama ve kendini bütün dünyaya kanıtlama.

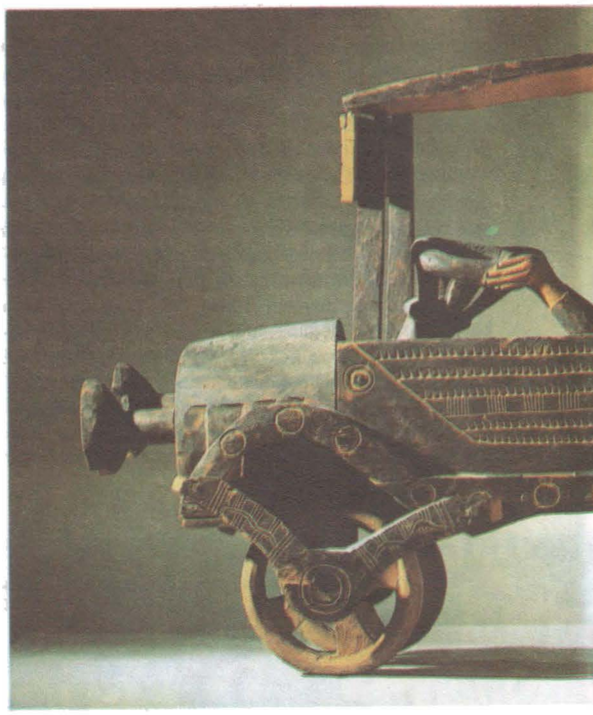
Bu gereksinmenin kökleri aslında hem bugünden eskilere, hem de daha ileriye uzanıyordu. Eskiye uzanıyordu, çünkü sömürgeci yüzyıllar boyunca Siyahların yeteneklerden yoksun olduğunu söylemiş, rengi yüzünden onu aşağılamış, "Karanlık Kıta", "Beyaz Adamın Yükü" gibi kavramlarla onu ezmişti. Derisini veya bu önyargıları değiştiremeyeceğine göre, Afrikalı siyah adamın kendini olduğu gibi ileri sürerek kabul ettirmekten başka yapılacak bir şeyi kalmıyordu. Bu nedenle sömürge geçmişi, Afrikalı aydının ezilmişliğinden bir benlik arayışı ve iddiası ortaya koymasına sebep oldu.

Bunun kökleri bağımsızlık sonrasına da uzanıyordu, çünkü aydın, özgür ve eşit olarak kendini dünyaya kabul ettirmek istemiş, fakat gerçek bağımsızlığı kazanamadığı için bundan başarı sağlayamamıştı. Nobel alan bir Afrikalı Siyaha rastlanmıyor, Münih Olimpiyatlarında yarış kazanan bir Ugandalı Siyahın ulusal marşının notası, böyle bir olay beklenmediğinden, bulunup çalınamıyordu. Bu durumda Afrikalı milliyetçi önderin siyasal ve ekonomik yoldan sağlayamadığı prestiji başka yollardan sağlaması gerekti.

İşte, bu duyguların etkisi altında, aydın, benliğini arayıp bulmaya çalıştı. Bunu da, belli başlı iki yoldan gerçekleştirmeye yöneldi: "Afrika Kişiliği" kavramını yerleştirmeye çalışarak, ikincisi de, uluslararası ilişkilerde kendine özel bir yer edinme yoluyla bu kişiliği bütün dünyaya kabul ettirmeye çabalayarak.

BASKIN ORAN

toplantıda sözcülüğünü Nkrumah, Padmore ve Kenyatta üçlüsünün yaptığı ve daha çok Marcus Garvey'in fikirlerinden esinlenmiş, dünya görüşü büyük ölçüde II. Dünya Savaşı sırasında şekillenmiş genç bir kadroya geçmişti.

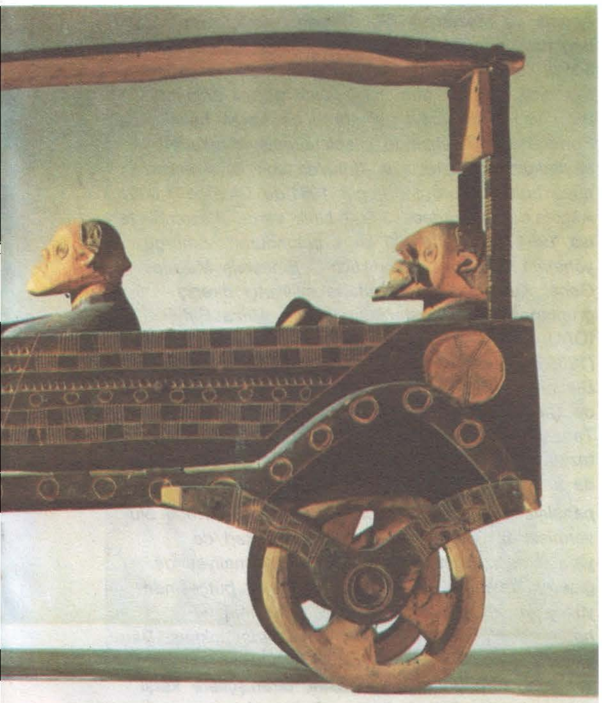
Dekolonizasyon

Savaş sırasında başlamış olan kalkınma, savaştan sonra daha da hız kazanarak sürdü. 1950'lere varıldığında, Siyah Afrika'nın Güney Afrika Birliği'nden sonra en zengin bölgesi olan Batı Afrika'da kişi başına milli gelir Batı Avrupa'dakinin dörtte birine ulaşmış, kıtadaki beyaz doktor, öğretmen gibi meslek adamlarının sayısı kat kat artmıştı. Yalnız Kongo'da 1950 ile 58 arasında GSMH'daki yıllık artış yüzde 5.7'ydi. Aynı dönem içinde Afrikalıların toplam ticari faaliyete katkısı, 1950'deki yüzde 6.5'tan, 1957'de yüzde 19.3'e çıktı. Tüketim de benzer bir artış gösterdi; Afrikalıların 1950 ile 56 yılları arasındaki tüketimi yüzde 76.1 oranında arttı. Bütün bunlar geleneksel hayat tarzının üzerinde zorlu bir çözücü etki uyguluyordu. 1957'de toplam nüfusun yüzde 23.13'ü geleneksel birimlerin dışında yaşıyordu; başka bir deyişle kırsal cemaatler toplam yetişkin erkek nüfusunun yüzde 40'ını yitirmişlerdi. 1956'da toplam yetişkin erkek nüfusun yüzde 39'u ücretli olarak çalışıyordu. Bu şehirli, geleneksel örgütlenme tarzlarından kısmen de olsa kopmuş olan kesimler, siyasal düzlemdeki ifadelerini, seçkinlerin II. Dünya Savaşı sırasında radikal fikirlerle tanışmış olan kesimi tarafından inşa edilmekte olan kitlesel partilerde buldular. Afrika'daki (Güney Afrika dışında) bütün Fransız, Britanya ve Belçika sömürgelerinde bu buluşmayı izleyen olaylar çarpıcı bir paralellik içinde gelişti. Önce büyük şehirlerde, kısmen kendiliğinden gelişen protesto eylemleri görüldü. Bunlar 1948'de Gana'da olduğu gibi beyaz tüccarları boykot etmek biçimini alabildiği gibi, 1959'da Kongo'daki gibi bir ayaklanmanın eşiğine de ulaşabiliyordu. Buna karşılık sömürge yönetimi, milliyetçi önderler arasında sivrilmiş olanları (Gana'da Nkrumah'yı, Kongo'da Lumumba'yı, Tanzanya'da Nyrere'yi) derhal, olayları kışkırttığı gerekçesiyle tutuklatıyordu. Ancak bu dönemde Avrupa ülkelerinde de, sömürü ilişkisinin siyasal mekanizmalar ve doğrudan yönetim aracılığıyla sürdürülmesi gerektiği yolundaki mutabakat büyük ölçüde aşınmıştı. Sömürgelere 1950'lerde atanan yeni valiler, genellikle bir önceki yönetimin kararlarını tersine çevirerek, serbest bıraktıkları milliyetçi önderlerle diyalog kurmayı tercih ettiler. Bu diyalogun aldığı somut biçim, Afrikalı siyah önderlerin Britanya vesayetinde bir hükümet kurmalarıydı. Gana'da Nkrumah ilk hükümetini 1951'de kurdu, bağımsızlık 1957'de ilan edildi. 6 yıl boyunca seçilmiş siyah hükümet, sömürge bürokrasisi ve devlet aygıtı ile birlikte çalıştı. Tanganika'da Juliu Nyerere'nin hükümetinin vesayet altında kalma süresi ise yalnız üç yıl oldu (1958-61).

Fransız ve Belçika sömürgelerinde bağımsızlığa yol açan dinamikler benzer olmakla birlikte, başvurulan siyasal araç ve mekanizmalar farklıydı. 1958'de bütün sömürgelerde yapılan referandumda, bağımsızlığın alternatifi, dışişleri ve savunma gibi konularda ortak karar almaya angaje, özerk bir cumhuriyet olmaktı; bedeli ise her türlü Fransız yardımının kesilmesi. İlk referandumda gerek geçmiş, gerekse ideolojik formasyonu bakımından Nyerere, Nkrumah gibi önderlere benzeyen Sekou Toure'nin etkili olduğu Gine dışındaki bütün sömürgelerde çoğunluk bağımsızlığa karşı oy kullandıysa da, 1960'ın sonuna varıldığında bütün Fransız sömürgeleri Gine'yi izleyerek, bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi.

Batılıların Afrikalıların geri kalmışlığını kanıtlamak için sık sık başvurdukları olgulardan biri de, üretici güçlerin gelişmemişliğiydi. Gerçekten de, Afrikalıların askerî alandaki teknolojik geriliği, maruz kaldıkları soykırımın başlıca nedenlerinden biriydi. Disiplin ve örgütlenme düzeyinde kendileri açısından son derecede özgün biçimler yaratan Zulular bile, İngilizlerin 1880'lerdeki kararlı saldırısına karşı dayanamadılar. En soldaki resim, Şubat 1879'da Güney Afrika'daki İngiliz komutanı General Chelmsford'un Zulular tarafından, ölümüyle sonuçlanacak, tuzağa düşürülmesini gösteriyor. 20. yüzyılın başında Afrika ile Avrupalıların hiç değilse bir kesimi arasındaki ilişkiye sömürü ilişkisini aşan yeni bir boyut katıldı. Kendi resim geleneklerinin bir çıkmaza saplandığını hisseden ressam ve heykeltraşlar geleneksel Afrika masklarında yeni bir esin kaynağı keşfettiler. Aşağıda görülen türden Fildişi kıyısında yapılmış tahta heykellerin bir sanat eseri olarak değerlendirilmeye başlanması ancak bu sürecin sonunda gerçekleşti. Batı dışındaki kültürlerin ürünlerini de bir sanat eseri olarak değerlendirilmesine yol açan bu süreç, aynı zamanda teknolojinin ve Batı bilimine kaynaklık eden faydacı ve analitik akılcılığın eleştirisiyle el ele giden bir yönelişti. Avrupalı aydınların gerek Afrika'nın kültürel değerlerine verdikleri bu önem, gerekse kendi kültürlerine yönelttikleri eleştiriler, daha sonra Negritude hareketini oluşturacak şair ve yazarlar için, önemli bir manevi ve kültürel zemin oluşturdu. O kadar ki, bu akımın en önde gelen temsilcilerinden Aimé Césaire, 1939'da Afrika'nın "geri"liğine şu dizelerle sahip çıkabiliyordu: "Selam hiçbir şey icad etmemiş olanlara/hiçbir şey araştırmamış, keşfetmemiş olanlara/hiç bir yeri istila etmemiş, kimseye hükmetmemiş olanlara"... Ancak iki kültürün sanat pratikleri arasındaki etkileşim çift yönlüydü. Avrupalılar Afrika sanatıyla karşılaşmalarından yeni biçimsel olanaklar türetmeye başlamadan çok daha önceden beri, Avrupa geleneğinin tematik bazı unsurları Afrikalı sanatçıları etkilemeye başlamıştı. Ancak bu temaları, sağda görülen ikonda olduğu gibi son derece özgün biçimlerde yorumluyorlardı. İkon, İngiltere'nin koruyucu azizi olan Aziz George'u bir zenci olarak resmediyor. Anti kolonyalist hareket ve duyarlıklar geliştikçe, bu geleneksel süslemeci üslup, yine Batılıların dünyasından alınmış ancak daha güncel konulara yönelmeye ve daha eleştirel bir tını kazanmaya başladı. 1920'lerde Kongolu bir sanatçı tarafından yapılmış olan yukarıda ortadaki heykel, arabasında şoförüyle birlikte Belçikalı bir memuru hicvediyor.

39 Siyah Afrika'da Devrimler

Mau Mau Ayaklanması

Dekolonizasyon süreci açısından Britanya sömürgeleri arasındaki büyük istisna, Kenya oldu. Burada 1952-56 yılları arasında süren *Mau Mau* ayaklanması, şiddetinin yanısıra diğer Afrika ülkelerinde kurulmamış olan ittifakı örneklemesi açısından da önemlidir. Siyah Afrika'nın diğer ülkelerinde bağımsızlık sürecine önderlik etmiş kadrolar, kendi siyasal kimliklerini geleneksel kabile şeflerine karşı, onları eleştirerek kurmuşlardı. Oysa bu bakımdan Kenya, daha İkinci Dünya Savaşı'nın öncesinden beri farklı bir görünüm sergiliyordu; burada kurulan *Doğu Afrika Derneği*, seçkinler tarafından, kabile ilişkilerinden koparak değil, bölgenin en büyük kabilelerinden biri olan Kikuyular'ın ilişkiler ağı üzerine kurulmuştu.

Batılılar tarafından *Mau Mau* diye adlandırılan ayaklanma Kikuyular'ın ayaklanmasıydı. Kikuyular'ın toprakları I. Dünya Savaşından beri, Kenya'ya yerleşen beyaz kolonlar tarafından gaspediliyordu. Özellikle 1933'ten sonra ülkenin en verimli yaylalarından kovuldular, kendileri için tayin edilmiş özel bölgelerde iskân edildiler, beyaz çiftliklerde çalışmaya zorlandılar. Ancak ayaklanmanın patlak vermesi ve gelişmesinde bu tür şikayetlerden çok geleneksel değerler ve dinî temalar belirleyici oluyordu. İngiliz yönetiminin Kikuyu kızlarının sünnet edilmelerini yasaklaması, ayaklanmanın görünürdeki nedenlerinden biriydi. Ayaklanma büyük bir şiddetle bastırıldı. Daha ilk evresinde 90 bin siyah bir önlem olarak tutuklandı ve toplama kamplarına kondu. İngiltere'den özel olarak getirilen ordu birliklerinin yanısıra, geleneksel düşmanlıklar körüklenerek ayaklanmanın kabileler arası bir iç savaşa dönüşmesi sağlandı. Bütün ayaklanma boyunca 32 beyaza karşılık 10 bin Afrikalı öldü.

Ayaklanma bastırıldıktan sonra Kenya'nın dekolonizasyon süreci diğer Britanya sömürgelerininkine benzeyen bir rotaya girdi. *Kenya Afrika Birliği* adını almış olan *Doğu Afrika Birliği*'nin başkanı olan Jomo Kenyatta, daha ayaklanma başlar başlamaz tutuklanmıştı. Ancak ayaklanma bastırıldıktan sonra, sömürge yönetimi örgütün diğer önderleri ile diyaloga girdi. Nihai çözüme Kenyatta serbest bırakılmadan ulaşmayı reddeden önderler, Kenyatta'nın 1961'de salıverilmesini sağladılar. Anayasa'yı belirlemek için 1962'de Londra'da yapılan yuvarlak masa toplantılarında Kenya'yı Kenyatta temsil ediyordu. Mayıs 1963'te yapılan seçimlerde Kenyatta'nın örgütü büyük bir çoğunluk elde etti. Kenya'nın vesayet dönemi yalnızca 6 ay sürdü ve Aralık 1963'te Kenya'nın bağımsızlığı ilan edildi.

Bağımsızlığın Sorunları

Sömürge yönetimleri ile diyaloğa girişmeden önce, dekolonizasyon dinamiğine öncülük eden önderleri harekete geçiren ideoloji, Gana, Gine ya da Kenya milliyetçiliği değil, öncelikle *Pan Afrikanizm* olmuştu. Gerek bu ideolojik arka plandan, gerekse tayin edilen sınırların kimi zaman son derece yapay, etnik gerçekliklere kayıtsız oluşundan, tek tek ülkelerin bağımsızlığa kavuşması, başlangıçta önderlikler tarafından ancak geçici bir aşama olarak değerlendirildi.

Ancak bağımsızlığı izleyen yıllarda *Pan Afrikanizm* doğrultusunda atılmış en cüretli adım olan, Gana ve Gine'nin birlikte oluşturdukları federasyon son derece kısa ömürlü olmakla kalmadı, bağımsızlığın hemen ardından Kongo'yu büyük bir kargaşaya sürükleyen ayrılıkçı ayaklanmalar, bütün Afrika ülkelerini tehdit etmekte olan merkezkaç parçalanma eğilimlerini çarpıcı bir biçimde sergiledi. Kongo'nun bağımsızlığa kavuşması, gücünü yeni şehirli tabakalardan alan homojen bir kadronun önderliğinde gerçekleşmemişti. Bağımsız Kongo'nun ilk cumhurbaşkanı ve siyasete kabile temelinde örgütlerde başlamış Kasavubu ile daha baştan beri merkezî ve modern bir ulus-devlet perspektifini öngören başbakan Lumumba, seçkinler arasındaki iki ayrı eğilimi temsil ediyordu. Ancak bağımsızlık ilan edilir edilmez, ülkenin servetinin yüzde 65'inin kaynağını oluşturan Katanga yöresinde ayrılıkçı bir ayaklanma çıktı. Ayaklanmanın önderi, Katanga'daki madenleri kontrol eden Belçika şirketi *Union Miniere*'in de örtük olarak desteklediği, kabileler arası bir federasyon niteliğindeki *Conakat* partisi ve onun önderi Moise Çombe'ydi. Belçika ordusunun da, *Conakat* yanında yeralması üzerine, Lumumba Birleşmiş Milletler'den askerî yardım talep etti. Ancak BM birlikleri de taraf olmakta gecikmedi ve 1960 sonbaharında Kasavubu ordu desteğiyle yaptığı bir darbeyle Lumumba'yı düşürerek, onu işkenceyle öldürecek hasmı Moise Çombe'ye teslim etti. Kongo'da yaşanan ve kabileler arasındaki geleneksel husumetlerin, emperyalistler arası rekabet ve farklı ideolojik perspektiflerle içiçe geçtiği kördöğüşü, aynı şiddette olmasa da, bütün Afrika'da yaşanıyordu. Ağustos 1960'ta Kongo sorununu tartışmak üzere toplanan *Bağımsız Afrika Devletleri Konferansı* bir anlaşmaya varmadan dağıldı. Hemen ardından Ekim 1960'da Fildişi Kıyısı'nın çağrısı üzerine Gine körfezi kıyısındaki eski Fransız sömürgeleri ve Madagaskar'daki Malgache Cumhuriyeti biraraya gelerek, *Brazzaville Grubu* diye anılan bir oluşumu yarattılar. Grup, Kongo'da Kasavubu'yu destekliyor, Cezayir savaşında Fransa'ya karşı daha uzlaşmacı bir tutumun benimsenmesini öneriyordu. Bunun üzerine Lumumba'yı ve sürgündeki Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükûmeti'ni destekleyen Gana, Gine, Mali, Fas, Birleşik Arap Cumhuriyeti ve sürgündeki Cezayir hükûmeti *Kazablanka Grubu*'nu oluşturdular. İki grup arasındaki tek fark Afrika'ya ilişkin politikalardan kaynaklanmıyordu; her iki grup da ilkece bağlantısızlığı savunmakla birlikte, kalkınma yolu olarak, yabancı sermaye yatırımlarına merkezî bir önem tanıyan *Brazzaville Grubu* üyeleri kapitalist dünya sistemi içinde yer almaya çalışırken, planlı ve "sosyalist" bir ekonomi öngören *Kazablanka Grubu* üyeleri giderek, Doğu Avrupa ve Sovyetler'in çekim alanına giriyorlardı. Böylece bağımsızlığa kavuşmuş Afrika ülkeleri kendilerinin olmayan bir tarihin sonucunda çıkmış bir soğuk savaşın tayin ettiği mevzilerde saflarını alırlarken, bir yandan da siyah Afrika'da kurtuluş mücadeleleri sürüyordu. Şubat

Angola ve Mozambik gibi Portekiz sömürgelerinde bağımsızlık mücadelesi, hem sömürgeciler, hem de sömürülenler açısından uluslararası platforma taşınarak, her iki taraf için çeşitli güçler arasında birlik ve dayanışmayı gerektiren bir savaş halini aldı. Portekiz sömürgelerinde silahlı direniş hareketleri başladığında, Portekiz'in Afrika'da çok fazla askeri gücü bulunmuyordu; örneğin 1961'de Gine'de 1.000 Angola'da ise sadece 3.000 birlik vardı. Mozambik'te ise 1964 yılında 16.000 birlik bulunduran sömürge yönetimi çok daha hazırlıklıydı... Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, aldığı kararlarla milliyetçi direniş gruplarına moral desteği sağlarken, Afrika Birliği (OAU), Mozambik'teki FRELIMO, Angola'daki MPLA (1968'den önce FNLA) gibi örgütleri resmen tanımıştı. Bunlar dışında FRELIMO gerillaları hem SSCB, hem de Çin Halk Cumhuriyeti'nden etkin destek alıyor, Tanzanya ve Zambiya gibi komşu ülkelerde güç tazeleyebiliyorlardı. Bu ülkelerde yaşayan beyazların da katıldığı bağımsızlık savaşları Portekiz'e oldukça pahalıya mal oldu: Sadece 1974 yılında, 11.000 ölü vermişlerdi, 30.000'i aşkın Portekiz askeri de yaralanmıştı. Sömürgeciliğin ekonomik maliyeti de giderek artıyordu; 1960 yılında Portekiz bütçesinde yüzde yirmibeşlik bir yer tutan "savunma harcamaları", 1968'de yüzde 40'a kadar çıkmış, Batı ülkeleri içinde en yüksek orana erişmişti. Salazar yönetimi, tüm bunların faturasını, direnişçilere karşı acımasız ve vahşi bir kıyımı sürdürerek, sömürgelerindeki halka çıkarmaya çalıştı... Amerikalıların Vietnam'da denediklerini uygulayarak Mozambik'te "stratejik köyler" oluşturmaya çalışan Portekiz hükümeti, bunda başarısız olunca daha sert önlemler almaya çalıştı. Her iki ülkedeki mücadele de, Salazar diktatörlüğünün çöküşüyle sona erdi. Sağdaki fotoğraf, Batı dünyasında "vahşi" olarak bilinen yerlilere karşı Angola'da Batılı sömürgecilerin giriştikleri vahşeti belgeliyor. Altta: 25 Haziran 1975 günü Mozambik'te bağımsızlığın ilanı kutlanıyor...

1961'de kısmen komşu Kongo'daki iç savaşın verdiği esinle Angola'nın başkenti Luanda'da *Movimento Popular para Libertaçao da Angola*'nın (Angola'nın Kurtuluşu için Halk Hareketi-MPLA) önderlik ettiği bir ayaklanma çıktı. Mart'ta ise Kongo sınırındaki kırsal bölgelerde *Uniao Populaçoes da Angola*'nin (Angola Halk Birliği- UPA) önderliğindeki gerilla savaşları başladı. Böylece yıllar sürecek olan Angola kurtuluş mücadelesi, Kongo'daki Lumumba-Kasavubu, Afrika'daki Kazablanka ve Brazzaville grupları arasındaki ayrımların izini taşıyan *MPLA-UPA*'yı barındırarak başlamış oldu.

Portekiz Sömürgelerinde Bağımsızlık Mücadeleleri

Afrika'daki Portekiz sömürgeleri, doruk noktasına 1960'da ulaşan Afrika'daki sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmaları akımının dışında kaldılar. Sömürgeci ülkeler, Afrika'nın büyük bölümünde, ulusal bağımsızlık hareketlerinin sömürge halklarının kendi kaderlerini tayin hakkı taleplerine boyun eğip teker teker ülkelerin bağımsızlıklarını tanırken, Portekiz, sömürgelerinde uyguladığı baskıyı artırma yoluna gitti. Sömürgelerinin bağımsızlıklarını kazanması, Salazar diktatörlüğünün, sömürge ülkeleri çatısı altında toplayacak tek bir devlet ilkesiyle bağdaşmıyordu. 60'lı yıllardan itibaren Portekiz kendine özgü yöntemler kullanarak, asimilasyon politikaları ve zorunlu çalışmayla sömürgelerdeki gücünü artırmaya çalıştı. Bu politikaların sonuçlarından biri de, sömürgelerde yeni toplumsal sınıfların ve tabakaların ortaya çıkması ve gelişmesi oldu. Sömürgelere Portekiz'den aktarılan sermayenin artmasıyla ekonomik gelişme hızlandı, bununla birlikte ağırlıklı olarak tarım ürünleri, özellikle de kahve ve pamuk üretiminin ve ihracatının artmasıyla sınırlı kaldı. Angola ve Mozambik'de sayıları 400 bine ulaşan "kontratlı", yani aslında zor yoluyla çalıştırılan ve köy hayatının sınırları içinde yaşayan işçilerin *(contratados)* yanısıra yeni bir ücretli işçi kesimi de ortaya çıktı. Köleciliğin yasaklanması üzerine sömürgeciler tarafından yaratılan yeni bir statü olan kontratlı işçilik aslında kölelikten pek de farklı değildi ve işçileri ömür boyu geçerliliğini koruyan bir kontratla çalışmaya zorlamaya dayanıyordu. Kontratlı işçiler, çalıştıkları yerleri işverenin vereceği bir özel belge olmadan terketme hakkına dahi sahip değillerdi. Tarımda kapitalist ilişkilerin gelişmesine karşılık sanayi proletaryası hem Angola, hem de Mozambik'de sayıca küçük kaldı.

Portekiz sömürgelerinde bağımsızlık hareketlerinin gelişmesinde genç aydınların rolü büyük oldu. Bu aydınların çoğu *assimilados* (asimile olmuşlar) diye nitelendirilen toplumsal tabakaya dahildiler. *Assimilado*lar, sınıfsal olarak küçük burjuvaydılar, ilke olarak Portekizlilerle aynı haklara sahiptiler ve yerlilerin uğradıkları haksızlıklar ve baskılarla karşı karşıya kalmıyorlardı. *Assimilado*, tanımı gereği sömürgeci ulusun dilini konuşan ve yazan, kabile yaşam biçiminden vazgeçmiş ve düzenli olarak "kafa vergisi" ödeyen kişiydi. Bir beyazla bir siyahın yasal beraberliğinden doğan melezler (*mestiços*), sömürge ülkeye olan bağlılıklarını kanıtlamaları koşuluyla *assimilado* statüsünü taşımaya hak kazanıyorlardı. *Assimilado*lar, genellikle küçük memurluk görevlerinde bulunuyor, sömürge halkının içinde eğitim, hatta yüksek öğrenim görme olanağına sahip tek kesim olabiliyorlardı. Bu nedenle pek çoğu dünyaya ve içinde yaşadıkları topluma hemen hemen tümü okuma ve yazma bile bilmeyen yerlilerden daha eleştirel bakabiliyorlardı, buna karşılık iki kültür ve iki toplum arasında kesin olarak belirlenmemiş bir konumdaydılar. Aldıkları eğitim ve yaşadıkları sömürge toplumlarındaki sömürgecilerin "küçük yardımcıları" konumu pek çok *assimilado*yu, Avrupa kültürüne duydukları hayranlık ve sömürgeci politikalarına duydukları tepki arasında kolay aşılamaz çelişkiler içinde bırakıyordu. Bu çelişkilerin, yerli halkın yıllardan beri çeşitli baskı ve aşağılamalar altında yaşamaktan doğan tepkileriyle birleşerek sömürgecilere karşı doğrudan bir mücadeleye dönüşmesi, ulusal kurtuluş hareketlerinin şekillenmesiyle gerçekleşti.

Portekiz sömürgelerinde ulusal bağımsızlık için savaşan ve daha sonra bağımsızlık kazandıktan sonra partileşerek iktidarı ellerinde tutan kurtuluş örgütleri 50'li yılların sonları, 60'lı yılların başlarında bu Afrikalı aydınlar tarafından kuruldular. Kurtuluş örgütleri de (Angola'da *MPLA*, Mozambik'de *FRELIMO*, Gine-Bissau'da *PAIGC*) sürdürdükleri anti-sömürgeci mücadelenin strateji ve taktikleri ve ideolojileri açısından birbirlerine benzer özellikler taşıyorlardı. Bu durum, Portekiz sömürgeciliğinin bu ülkelerdeki gelişmelere benzer bir biçimde müdahale etmesi kadar, bağımsızlık mücadelesi süresince bu örgütlerin mücadelelerini 1961'de Kazablanka'da kurulmuş olan *Portekiz Sömürgeleri Milliyetçi Örgütleri Konferansı* aracılığıyla koordine etmeleri sonucunda ortaya çıktı.

Angola

Angola, hem büyüklüğü ve nüfusu, hem de sahip olduğu hammadde kaynaklarının zenginliğiyle Portekiz sömürgeleri içinde en önemli yere sahip olanıydı. 1960'da ülkenin tüm nüfusunun yaklaşık yüzde 10'u kapitalist üretim ilişkileri içinde yer alırken (bu oran 1970'de yüzde 20'ye çıktı) büyük çoğunluk kısmen kapitalist özellikler de taşıyan kapalı ekonomiler içinde yaşıyordu. Zorunlu çalışma, toprakların zorla işgali, kabilelerin göçe zorlanması gibi sömürgeci yöntemlerle ülkede yaşayan geleneksel toplumların yapısı büyük ölçüde çöküntüye uğratılmıştı. Daha çok ihracata yönelik kahve ve pamuk üretimine dayalı monokültürlerin oluşturulması sonucunda tarımda bağımsız küçük üreticiliğin gelişmesi engellenmiş, kırsal alandan Luanda'nın varoşlarına göç hızlanmıştı. Angola'da siyahların ve *assimilado*ların yanısıra

önemli bir toplumsal tabakayı da Portekiz'den buraya gelip yerleşen beyazlar oluşturuyordu. Bu beyazların küçük bir kısmı Angola'daki uluslararası sermayeyle birlikte çalışan zengin burjuvalar, önemli bir bölümü küçük burjuvalar ve kalanları da ücretli işçilerden oluşuyordu. Büyük bölümü II. Dünya Savaşı'nın ardından Angola'ya göç etmiş ve yerliler ile *assimilado*lara karşı sahip oldukları ayrıcalıklı konumla sömürgecilerin toplumdaki en önemli dayanağı haline gelmişlerdi.

Angola'daki kurtuluş mücadelesi, Portekizlilere karşı aynı anda savaşan üç ayrı kurtuluş örgütünün varlığı ve bu örgütlerin yalnızca ortak düşmana karşı değil, birbirlerine karşı da savaşmaları yüzünden diğer sömürgelerde olduğundan daha sancılı oldu. Bu örgütlerin en önemlisi olan *Movimento Popular de Libertaçao de Angola* (Angola'nın Kurtuluşu İçin Halk Hareketi- MPLA) 10 Aralık 1956'da Luanda'da kuruldu. Örgüt, Angola ve Portekiz'deki çeşitli anti-sömürgeci grup ve çevreleri biraraya getirdi ve hem Angola, hem de Portekiz'de diktatörlük karşıtı sosyalist ve liberal beyazlarla ilişkiler kurdu. Başkanlığa Agostinho Neto getirildi. *MPLA* daha çok etnik temeller üzerinde şekillenen diğer iki kurtuluş örgütü *Frente Nacionale de Libertaçao de Angola* (Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik- FNLA) ve *Uniao Nacional para a Independencia Total de Angola*'dan (Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik- UNITA) farklı olarak "ulusal" karakter taşıyan, etnik, sınıfsal ve ırk ayrımı gözetmeden toplumun tüm kesimlerini anti-sömürgeci mücadele içine katmayı hedefleyen tek hareketti. Kitle tabanını, Luanda'nın varoşlarında yaşayan proleterler, şehirlerdeki küçük burjuvazi (özellikle melezler, az sayıda da beyaz), tarihi boyunca sömürgeciler ve başkent Luanda'yla ilişki içinde olmuş olan Akwambundu toplumu ve mücadele süresince oluşan kurtarılmış bölgelerde yaşayanlar oluşturdu.

MPLA, kuruluşunu izleyen yıllarda Salazar diktatörlüğünün gizli polis teşkilatı *PIDE*'nin çeşitli baskılarıyla karşı karşıya kaldı, örgütün ileri gelen pekçok üyesi tutuklandı. *MPLA*, silahlı bağımsızlık mücadelesini Şubat 1961'de Luanda'da başlayan ve kuzeydeki pamuk ekim alanlarına yayılan ayaklanmaların ardından başlattı. Portekiz'in II. Savaşı izleyen yıllarda artırarak uyguladığı baskı politikalarının oluşturduğu tepkiler, 4 Şubat tarihinde Luanda'nın varoşlarında yaşayan binlerce siyahın ayaklanarak milliyetçilerin tutuklu bulunduğu hapishanelere yürümeleriyle patlama noktasına geldi. *MPLA*, ayaklanmanın başına geçti, ama silahsız halkın Portekiz askeri güçleri tarafından tam bir kıyıma uğratılmasına engel olamadı. Aynı anda, kuzeydeki pamuk plantasyonlarında çalışan zorunlu ve gündelikçi işçiler de *FNLA*'nın önderliğinde ayaklandılar. Her iki ayaklanma da şiddetle bastırıldı.

1961 ayaklanmalarının ardından Salazar diktatörlüğü sömürgecilik politikalarında birtakım değişikliklere giderek uluslararası sermayenin Angola'ya daha yoğun bir biçimde çekilmesi ve siyah işgücünün daha çok sömürülmesine dayanan bir sanayileşmeye yöneldi. Ağırlık plantasyon ekonomisinden yeraltı zenginliklerinin, özellikle de petrol çıkarılmasına ve imalat sanayine kaydırıldı. Daha çok Portekizli göçmenlerin oluşturduğu talebe yönelik bir tüketim malları sanayii kuruldu. Sanayin gelişmesinde sayıları 100 bine ulaşan işçiler herhangi bir pay almadılar, tam tersine işgücü sömürüsü büyük ölçüde arttı.

Bağımsızlık mücadelesi boyunca *MPLA*'nın yanısıra varolan diğer iki kurtuluş örgütü *FNLA* ve *UNITA*'nın kitle tabanını esas olarak etnik gruplar oluşturuyordu. *FNLA*, 1958'de kurulmuş olan *Uniao das Populaçoes de Angola*'nın (Angola Halkları Birliği- UPA), Angola'da yaşayan etnik topluluklardan biri olan *Bakongo*'ların bir örgütüyle birleşmesiyle 1962'de kuruldu. Holden Roberto'nun önderliğindeki *FNLA*, bağımsızlık mücadelesi boyunca *MPLA* gibi bir ulusal kurtuluş hareketine dönüşemedi ve kitle tabanı yalnızca *Bakongo*'lardan oluşan bir askeri güç olarak kaldı. CIA, ağırlıklı olarak 1961-1969 yılları arasında *FNLA*'yı para ve silah yardımlarıyla destekledi. ABD, tüm Afrika kıtasının radikalleşerek kendi çıkarlarıyla çelişecek bir yönde gelişmesini engellemek istiyor, bu açıdan da *FNLA*'yı *MPLA*'ya tercih ediyordu. Mobuto'nun ve ABD'nin desteğine sahip olan Holden Roberto, *FNLA*'nın mücadelesini, ilerde kurulacak bağımsız bir Angola'da önemli bir güç olabilme hesaplarına göre yönlendirdi, kimi zaman sömürgecilerle doğrudan çatışma içine girmekten kaçındı. *FNLA*, çoğu kez kuzey ve kuzeydoğuda rakip güç olarak gördüğü *MPLA* gerillalarına saldırmaktan da geri durmadı.

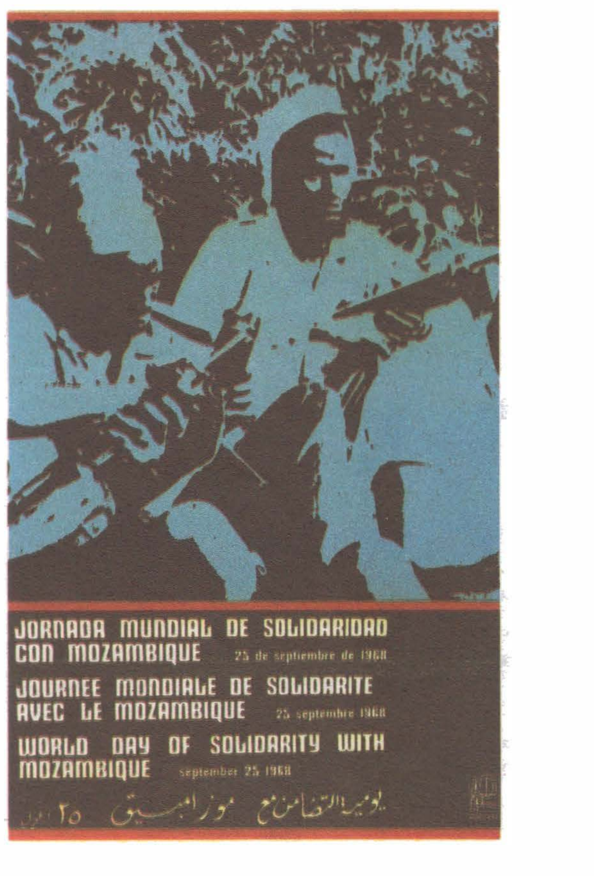
Üçüncü kurtuluş örgütü olan *UNITA*, 1966'da, *FNLA*'dan ayrılmış olan Jonas Sawimbi tarafından kuruldu. Örgütün tabanını *Owimbundu*'lar oluşturuyordu, *UNITA*'nın mücadelesi de bu toplumun yaşadığı toprakların sınırları içinde gerçekleşti. Başlangıçta halk savaşı ilkelerinden ve "Angola proletaryası önderliğinde yeni demokratik devrimi" gerçekleştirmekten sözeden *UNITA*, kullandığı Maocu retorikten Portekiz'deki Karanfil Devrimi'nin ardından vazgeçti.

"Birinci Bağımsızlık Savaşı": Bağımsızlığa Giden Yol

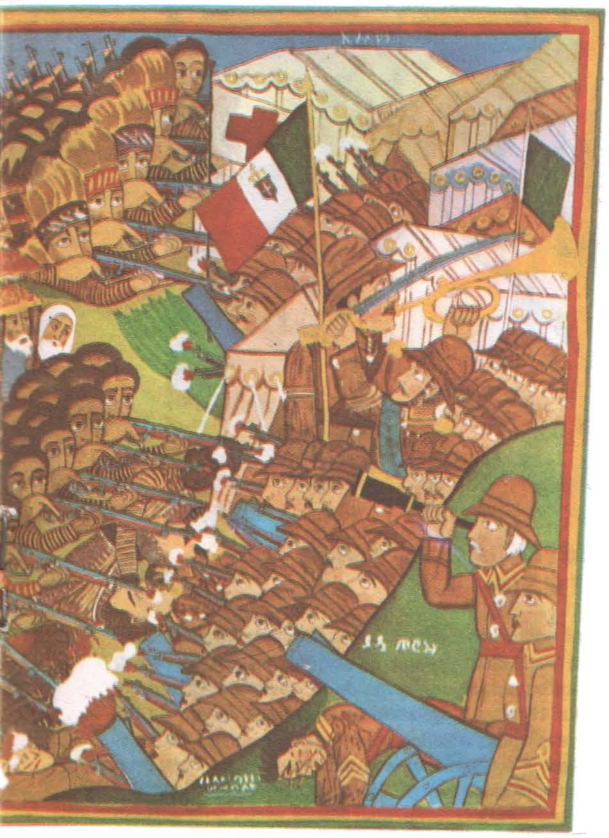
MPLA'nın "Birinci Bağımsızlık Savaşı" diye adlandırdığı 1961-1975 arası süreç, iki ayrı cephede savaşa sahne oldu. *MPLA*, bir yandan Portekiz İşgal Güçleri'ne karşı savaşırken, öbür yandan da *FNLA* ve *UNITA*'nın saldırılarına karşı koymak durumunda kaldı. Her üç örgüt de bağımsızlık mücadelesi boyunca çeşitli devletlerden yardım gördüler. Uluslararası arenada anti-sömürgeci ve anti-emperyalist çevrelerden en fazla destek gören hareket olan *MPLA*, Sovyetler Birliği ve Küba'yla yakınlaştı. *FNLA*, Zaire ve ABD'nin desteğine sahipti (ABD, 1969'da

Küba önderliğinde kurulan OSPAAL (Asya, Afrika ve Amerika Halkları Dayanışma Örgütü) anti-sömürgeci ve anti-emperyalist direniş hareketlerinin anti-kapitalist bir genel strateji temelinde birleştirilmesini hedefliyordu. Kökenleri siyah Afrika olan ve İberik sömürgeciliğinin acısını çekmiş olan Kübalılar özellikle Portekiz sömürgeleri olan Angola, Mozambik ve Gine-Bissau'daki mücadelelere karşı özel bir duyarlılık gösterdiler. OSPAAL adına Mozambik'le dayanışmayı dile getiren Küba afişi (altta) ise, yukarıdaki Afrika resimlerinden farklı olarak, 60'larda Batı grafiğini etkisi altına almış olan Pop Art tarzını anti-emperyalist mücadelenin hizmetine sokuyor.

39 Siyah Afrika'da Devrimler

Öteki kıtalardaki Batı sömürgelerinde olduğu gibi birçok Afrika ülkesinde de Hıristiyanlık, sömürgeciliğin ideolojik çimentosunu oluşturdu. Hıristiyan misyonerler, tüccarlar ve askerlerden oluşan sömürgeci blokun ideolojik öncüsü misyonerlerdi. Ancak İ.S. 4. yüzyılda Mısır'daki Kopt Kilisesine bağlanarak Hıristiyanlığı kabul etmiş olan Etyopya'da Hıristiyanlık, sömürgeciliğin değil, sömürgeciliğe karşı direnişin geleneksel silahı olmuştu. Afrika'da Osmanlıların ve İslamın yayılışına karşı Kopt Kilisesi ile ittifakın mümkün olduğuna inanan Portekiz sömürgecilerinin Katolikliği yayma girişimlerinin Etyopya'yı iç savaşın eşiğine getirmesi üzerine 1632'de İmparator Susenyos Roma Katolik Kilisesi ile birleşmekten vazgeçerek tahtı terketti. Yukarıda anonim bir Etyopya freskinde, birçok ülkenin anti-sömürgeci ikonografisinden ayrılan bir istisna olarak Hıristiyan Etyopya imparatorunun önderliğinde sömürgecilere karşı savaşan Etyopyalılar görülüyor. Bir bakıma Avrupalı Hıristiyan ikonografisi tekniklerinden yararlanan bu freskin ifade ettiği anti-sömürgeci içerik, Afrika'nın bağımsızlık mücadelesi sürecinde başka Afrikalı halkların bir bütün olarak Batılı değerler karşısında kendi değerlerine dönme özlemini ifade eden Negritude *hareketinde biçimsel ögelerin de Afrikalılaştırılmasıyla pekişmişti. Daha çok edebi ürünler aracılığıyla yansımış olan* Negritude'*un kurduğu kültürel ortam, yeni Afrika resmini de doğrudan etkiledi. 1960'ların sonuna doğru hareketin kendi amaçlarını tüketmesiyle* Negritude *temalarıyla yaratılmış edebiyat eserleri gittikçe azaldı ve hareketin merkezi Senegal'den Nijerya'ya kaydı. Nijeryalı ressam, Jimoh Buraimoh'nun* Yüzler *adını verdiği tablosu, bir Afrika ritüeli olarak yüz boyama tekniklerinin yarattığı ifade imkanlarını Batı'nın kübist resmine karşı bir seçenek olarak sunuyor.*

Portekiz'le iyi ilişkiler içine girmesi sonucunda yaptığı yardımları yılda 10 bin dolar gibi sembolik bir meblağla sınırladı). Çin de, Zaire'nin kendisiyle diplomatik ilişki içine girmesinin hemen ardından *FNLA*'ya yardım etmeye başladı. *UNITA* da kurulduğu sırada geçici olarak Çin'den destek görmüştü.

Silahlı mücadeleye 1961 ayaklanmasının hemen ardından geriye kalan güçleriyle giren ve ilk askeri cephesini aynı yılın ilkbaharında açan MLPA, sürekli *FNLA*'nın saldırılarıyla karşı karşıya kalması ve darbe üzerine darbe yemesi üzerine, Aralık'ta toplanan I. Ulusal Konferans'ta hareketin her düzeyde yeniden örgütlenmesine karar verdi. Yapılan yeni program, köylülerin belirleyici rolünü vurguluyordu. Köylülük sayısal açıdan en büyük ve en çok sömürülen sınıftı ve bu nedenle köylüler arasında örgütlenmeye özellikle önem verilmesi gerekiyordu. *MPLA*, bağımsızlık mücadelesi boyunca, özellikle Doğu Angola'da oluşturmaya çalıştığı "kurtarılmış bölgelerde" sömürgecilik sonrası kurulacak Angola toplumunda yerleşmesini arzuladığı ırkçılık, kabile düşüncesi ve elitizmden arınmış yeni toplumsal ilişkilerin temelini oluşturacak kolektif üretim ve dağıtım biçimleri denedi. Ortak bir şekilde işlenen "halk tarlaları" oluşturuldu, köylülerin, çiftçilerin ve avcıların ürünlerini başka ürünlerle değiştirdikleri "halk dükkanları" kuruldu.

MPLA, *FNLA* ve *UNITA*'ya oranla 70'li yılların başlarına kadar sömürgeci güçlere karşı önemli askeri başarılar elde etti. Örgütün yönetim kademelerinde daha gerilla savaşının sürdüğü yıllarda, kendini Marksist-Leninist olarak tanımlayan oldukça etkili bir akım vardı. Bu akım ideolojik ve örgütsel olarak herhangi bir yabancı komünist partiye bağımlı değildi. Buna karşılık savunduğu Marksizm-Leninizm, sistemsiz ve bölük pörçüktü; kısmen dogmatik, kısmen deneysel özellikler taşıyordu.

Bağımsızlık savaşı boyunca çeşitli girişimlere rağmen kurtuluş örgütlerinin ortak bir cephede birleşmeleri mümkün olamadı. Bağımsızlık sorununun çözümünde en önemli aşama Angola dışında meydana geldi; Portekiz'de diktatörlüğün 1974'de gerçekleşen Karanfil Devrimi'yle yıkılması dekolonizasyon sürecini hızlandırdı. Caetano'nun yerine geçen yeni devlet başkanı General Spinola, 1974 sonunda sömürgelere bağımsızlık tanımak zorunda kaldı. Fakat Spinola'nın Angola için düşündüğü çözüm *MPLA*'nın amaçlarından çok farklıydı. Spinola, bir referanduma bağlı uzun bir süreç öngörüyordu. "Bağımsız" bir Angola'da da burada yaşayan Portekizli beyazlar bağımsız bir siyasi temsil gücüne sahip olacaklardı ve ülkenin sosyo-ekonomik örgütlenmesi aslında Portekiz'e bağımlılığı sürdürecek bir biçimde gerçekleştirilecekti. *MPLA*, Angola için tam bağımsızlık istiyor ve 1974 yazında ağırlıklı olarak Luanda'nın varoşlarında ortaya çıkan *poder popular*'ı (Halk İktidarı Hareketi) destekliyordu. *Poder popular* hareketi, içinde *MPLA* üyelerinin de yer aldığı küçük sol grupların örgütlediği bir hareketti. Luanda'da kısa süre içinde aşırı sağcı beyaz gruplarının saldırılarına karşı halkın kendini koruması için milisler oluşmuş, okuma yazma kursları, çocuk bakım yurtları, okullar, sağlık ocakları kurulmuştu. Hareketin yürütme organları mahalle komiteleri ve koordinasyon bürolarıydı ve bu organlar derhal gerçekleşmesi talep edilen bağımsızlığın ardından yeni kurulacak hükümette karar mercileri ve taban temsilcilikleri olarak yer alacaklardı. *FNLA* ve *UNITA* ise Spinola'nın yeni sömürgeci planlarını kabul ederek bu planları savunan güçlerle ilişki içine girdiler.

Spinola'nın çekilmesi ve Portekiz'de ikinci bir devrim sonrası hükümetin kurulması, gelişmelerin farklı bir yön almasına yol açtı. 15 Ocak 1975'de üç kurtuluş örgütünün önderleri, Neto, Sawimbi ve Roberto yeni hükümetin dışişleri bakanı Melo Antunes ile

Alvor'da Angola'nın bağımsızlığına ilişkin bir anlaşma imzaladılar. Anlaşmayla, Angola'nın 11 Kasım 1975'de bağımsızlığına kavuşması ve 31 Ocak'da *MPLA*, *FNLA* ve *UNITA* temsilcileriyle Portekiz'i temsilen bir yüksek komiserin yer alacağı geçici bir hükümet kurulması karara bağlandı.

"İkinci Bağımsızlık Savaşı"

MPLA, *FNLA* ve *UNITA*'nın birlikte oluşturdukları hükümet, ortak bir platforma ve hükümet programına dayanmıyordu; tam tersine bu üç örgüt arasındaki çatışmalar geçici hükümetin kurulmasından sonra artarak devam etti. *MPLA*, Alvor Anlaşması'nın yapıldığı tarihte askeri açıdan diğer örgütlere oranla güçsüz bir durumdaydı ve siyasi açıdan da oldukça sorunlu bir dönem yaşamaktaydı. Diğer yandan da özellikle Luanda'daki proleterler arasında en büyük desteğe sahip olan örgüt oydu. Bu destek, *MPLA*'nın giderek gelişmesinden ve kendilerini tasfiye etmesinden çekinen *FNLA* ve *UNITA*'nın saldırılarının önemli bir gerekçesiydi. *MPLA*, hükümetin kurulmasından sonra da, *poder popular* hareketini desteklemeye devam etti, fakat *MPLA*'nın tutumunu yeterince radikal bulmayan hareketin önderliğinde yer alan diğer örgütler de bir yandan eleştirilerini yoğunlaştırmaya başladılar.

"I. Bağımsızlık Savaşı" sırasında esas olarak kırsal alanda cereyan eden mücadele, geçici hükümetin kurulmasından sonra başkent Luanda'ya kaydı. *FNLA*, bir yandan *poder popular* hareketine ve varoşlarda oturan proleterlere karşı terör uygularken, diğer yandan da tanınmış *MPLA* üyelerine karşı takibata geçti ve bazı bölgeleri ordusuyla işgal ederek buralardaki *MPLA* sempatizanlarına saldırdı. Bu saldırılarda *FNLA*'nın destekçileri yine Zaire ve ABD'ydi, çeşitli ülkelerden toplanmış paralı askerler ve aşırı sağcı Portekizli göçmen grupları *FNLA* için birer yardımcı güç oluşturdular. *MPLA*, saldırılar karşısında önceleri hareketsiz kaldı, ancak Mayıs ortasında, taraftarları ve kadroları arasında pasif tutumunun tepki görmeye başladığını farkettikten sonra karşı saldırıyı başlattı. *MPLA*'nın *FNLA* ve *UNITA*'ya karşı saldırıya geçme kararının ardından Sovyetler Birliği ve Küba *MPLA*'ya yoğun askeri yardımda bulunmaya başladılar. Luanda halkının büyük desteğiyle *MPLA*, Temmuz ortasında *FNLA* ve *UNITA*'yı başkenti terketmek zorunda bırakmayı başardı. ABD'nin yardımlarını artırması ve *UNITA*'yı da yardım programına dahil etmesi, Güney Afrika'nın *UNITA*'ya geniş destek sağlaması, *MPLA*'nın 4 Kasım'dan itibaren ülkeye gelmeye başlayan Kübalı askerlerin de yardımıyla sonunda zafere ulaşmasını engelleyemedi. 11 Kasım 1975'de Angola Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ilan edildi. Bir devrim konseyi hükümet görevlerini üstlendi ve ilk devlet başkanlığına Agostinho Neto getirildi. Aynı anda *FNLA* ve *UNITA* da Huambo'da ayrı bir Angola devletinin kuruluşunu ilan ettiler. *MPLA*'nın zaferi ve Angola Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu ülkede iç savaşın sona erdiği anlamına gelmiyordu. Bir yandan *FNLA* ve *UNITA*'ya, diğer yandan da işgalci Güney Afrika birliklerine karşı mücadele, 11 Kasım'dan sonra da sürdü.

MPLA, Kasım 1975'de iktidarı ele geçirdiğinde, savaş koşullarının felce uğrattığı, işsizliğin büyük boyutlara ulaştığı, üretimin en az yarı yarıya düştüğü ve ülke içi üretimin halkın

Portekiz sömürgelerindeki kurtuluş örgütleri MPLA, FRELIMO *ve* PAIGC*'nin yıllar boyu kararlılıkla sürdürdükleri silahlı mücadele ve bu mücadelede elde ettikleri başarılar, Portekiz'de diktatörlüğün çöküşünde önemli bir etken oldu. Yukarda* MPLA *gerillaları Angola'nın başkenti Lucanda'da bir resmî geçitte görülüyorlar.*

NETO, AGOSTİNHO (1922-1979)

Afrika'nın bağımsızlık mücadelesinde tarihî isimlerden birisi olan Angolalı siyaset adamı, doktor ve şair Neto, bağımsız Angola'nın da ilk devlet başkanıdır. 17 Eylül 1922'de Angola'nın başkenti Luanda'nın 60 km güneydoğusundaki Icolo e Benga ilçesinde doğdu. Metodist bir misyoner olan babası beyazdı, ilkokul öğretmeni annesi ise zenci. Sömürge döneminde çocuklarını okutma hakkına sahip olan küçük burjuva bir aileden gelmenin yararını lise öğrenimi yaparak gördü, bu eğitim yaşıtlarının arasında ona büyük bir ayrıcalık kazandırıyordu. Liseden sonra tıp eğitimi yapmak istiyordu, ancak parası ve Portekiz'e gidecek imkânı olmadığından sağlık hizmetleri sektöründe çalışmaya karar verdi. Bu sıralarda, tüm ülkeye yayılmakta olan ulusal kültür hareketine aktif olarak katıldı: Portekiz sömürgesi olan Angola'da, öteki Afrika ülkelerinde olduğu gibi ayrıcalıklı bir yerli halk tabakası yaratılmak isteniyordu; "Portekizli Angolalılar" ya da "assimilados" adı verilen bu tabaka, okur-yazarlık gibi özel niteliklere sahip Portekiz vatandaşı olma hakkını elde etmiş yerlilerden oluşuyordu ve bu kesimden çıkan milliyetçi hareket Portekizlilerin asimilasyon politikasına karşı direnerek, 500 yıldır yokedilmeye ve ezilmeye çalışılan geleneksel kültürü diriltmeyi hedefliyordu.

Neto, '20'li yıllarda kurulmuş olan *Afrika Ulusal Birliği*'nin militanlığını yapan bir öğrenci grubu içinde aktif çalışmalarda bulundu, bu arada 1948'de Luanda'da basılan ilk şiir kitabıyla adını duyurdu. Daha sonra ABD Metodist Kilisesinden burs alarak tıp öğrenimi için Portekiz'e gitti. Portekiz'de kaldığı yıllarda Afrikalı öğrencilerin önderlerinden biri haline geldi ve faşist Salazar yönetimine karşı yeraltı direnişine katıldığı için birçok kez tutuklandı. Neto'nun, şair kimliğiyle Angola'da gelişen direniş hareketini tam anlamıyla simgelediği söylenebilir; çünkü gecekondu kesimlerindeki "musseques" halkıyla iletişim kurmanın ve onların acılarını dile getirmenin en temel yolu olan şiir, Angola'da ulusal kültürün kendini kabul ettirme çabasıyla başlayan siyasi mücadelenin etkin bir parçasıydı... Neto, özellikle hapiste yazdığı şiirler aracılığıyla halkla doğrudan bir iletişim kurabiliyordu; Üstelik Portekiz'de de, Angola'da da sık sık hapse girdiği için şiir yazmak için bol bol vakti oluyordu. Faşist polis örgütü *PIDE* tarafından tutuklanıp ikinci kez hapse girdiğinde yazdığı küçük şiir kitabı "musseques" halkı tarafından yarım günde tüketilirken, serbest bırakılması için dünyanın pek çok yerinden aydınlar girişimde bulundular. Netto, 1957 yılında *Amnesty International* (Uluslararası Af Örgütü) tarafından "yılın mahpusu" seçildi...

Bu baskılar sonunda 1957'de serbest bırakılınca tıp fakültasini bitirdi ve 30 Aralık 1959'da Angola'ya döndü. O Portekiz'de hapisteyken, Angola'da *Movimento Popular de Libertacao de Angola* (Angola Halk Kurtuluş Hareketi - MPLA) kurulmuştu. Ülkeye döndüğünde, şe-

yiyecek ihtiyacını karşılayamadığı bir ekonomiyi devraldı. Örgütün toplumun yeniden örgütlenmesi konusundaki görüşleri hâlâ tam bir açıklık kazanamamıştı. *MPLA*, kurtuluş mücadelesi boyunca disiplin ve yukarıdan aşağıya karar mekanizmalarının hakim olduğu bir örgütsel yapı geliştirmişti. Örgüt bu yapısını iktidara geldikten sonra da korudu. 1975/1976 yıllarında ekonomik darboğazı aşmak için alınan önlemler, halkın, özellikle de işçilerin acil istekleri arasında önemli farklılıkların doğmasına yol açtı. "Direnebilmek için üret" sloganıyla girişilen üretim seferberliğinin sonucunda işçilerin başlattığı grevler zor kullanılarak bastırıldı. Aynı şekilde, grevleri destekleyen, uzun sürecek bir halk savaşını savunan ve Sovyet-Küba askeri yardımını reddeden radikal sol gruplar da baskının hedeflerinden biri oldular. *MPLA*, *poder popular* hareketinin organlarını daha sıkı kontrol etmeye başladı. Bu dönem, örgüt içinde fraksiyonlaşmaya karşı çıkan yönetim kademelerinin temizlik hareketlerine girişmesine de sahne oldu. *MPLA*'nın politikasına muhalefet eden bu fraksiyonların en güçlüsü olan, Nito Calves çevresinde oluşan fraksiyon, Mayıs 1977'de önderlik ettiği Luanda'daki bir kitlesel gösterinin askeri güçler tarafından dağıtılmasının (resmi açıklamalara göre darbe girişiminin) ardından tasfiye edildi.

MPLA Merkez Komitesi, Ekim 1976'da örgütü, kendine Marksizm-Leninizmi temel alan "toplumun en yüksek yürütme organı" olarak tanımladı. *MPLA*, yalnızca devlet ve kitle örgütlerini değil, halk iktidarının organlarını da yönetecekti. Aralık 1977'deki kongrede, *MPLA*'nın yerine *MPLA-Emek Partisi* adını alan "devrimci kadro partisi" geçti.

Gine-Bissau

Gine-Bissau, Portekiz sömürgeleri içinde Angola ve Mozambik'e oranla ekonomik açıdan en az gelişmiş olanıydı ve Portekiz için diğerlerinden daha az önemliydi. Gine-Bissau'da, diğer ülkelerde olduğu gibi Portekiz'den gelip yerleşmiş bir tabaka oluşmamış, burada sanayiin geliştirilmesi için de pek bir çaba sarfedilmemişti. Portekiz'in deniz aşırı bir eyaleti olarak

hirlerde işçiler ve ilerici aydınlar arasında örgütlenmeye başlamış olan *MPLA*'nın "Angola topraklarındaki" başkanlığına getirildi. (Militanların çoğu sürgünde olduğu için, *MPLA*'nın ana karargâhı Gine'nin başkenti Konakri'de bulunuyordu.) Ancak kendi ülkesinde Neto'nun özgürlüğü 6 ay sürdü. Yine tutuklandı: "Burada hapiste / Şiirler yazacağım / Şiirler yazacağım Nazım gibi / ve seni düşüneceğim Marina"... Tutuklanışı üzerine düzenlenen gösterilerde polisin ateş açması sonucu 30 kişi öldü, 200 kişi de yaralandı. Luanda'da tutuklu kalmasından tedirgin olan yetkililer, çözümü Neto'yu sürgüne yollamakta buldular. 1960'da 50.000'i aşkın kitlesiyle *MPLA*, Portekiz yönetimi için ciddi bir tehdit oluşturuyordu; silahlı eyleme başvuran *MPLA*'ya karşı Portekizliler çok sert önlemler aldılar; *Observer* dergisine göre, 1961'de Angola'da 30 binden fazla kişi öldürülmüş, bazı köyler tamamen yok edilmişti, Portekiz birlikleri saldırılarda napalm bombası kullanıyor, kafaları kesilmiş *MPLA* militanlarının resimleri sansüre rağmen dünya gazetelerinde yayınlanıyordu. Bu fotoğraflardan bazılarını arkadaşlarına gösterdiği gerekçesiyle Neto tekrar tutuklanınca, serbest bırakılması için yeni bir kampanya başlatıldı. Baskılar karşısında Neto'yu serbest bırakan hükümet, yine de evinde göz hapsine aldı. Ancak *MPLA* militanları Neto'yu kaçırdılar ve böylece Neto'nun gerilla yılları başladı...

***MPLA*, sadece Portekizlilere değil, *FNLA* ve *UNITA* gibi örgütlere karşı da savaşmak zorundaydı; 1961-75 arasında süren gerilla mücadelesi, 1974'de Portekiz'de askeri diktatörlüğün yıkılışıyla son aşamasına vardı. Portekizlilerin Angola'yı terketmesinden ve öteki direniş gruplarının başkentten çekilmesinden hemen sonra kurulan Angola Halk Cumhuriyeti'nin başına Neto getirildi. 75 sonrası, Güney Afrika, Çin Halk Cumhuriyeti ve Zaire tarafından desteklenen FNLA ve UNITA ile "İkinci Bağımsızlık Savaşı" dönemi oldu. Neto uzun kararsızlıklardan sonra, Kübalılardan yardım istemeye karar vermişti; bağımsızlık Kübalı askerlerin gelişinden bir hafta kadar sonra, düşman başkentin 50 km. ötesinde mevzilenmişken ilan edildi... Kanlı hükümet darbesi girişimlerine, savaşı sürdüren gerilla gruplarına rağmen sosyalist bir Angola yaratma yolunda kararlı adımlar atan Neto, 1979'da tedavi edilmekte olduğu Moskova'da kanserden öldü. Siyah Afrika'nın en büyük liderlerinden birisiydi, ayrıca özgün ve duyarlı bir şairdi. İlginç çelişkilerle dolu bir liderdi: Şairliği, muhaliflerini ölüme göndermekte duraksamasına sebep olmuyordu; bir beyazla evli olduğu için sık sık eleştiriliyor, bir de siyahi ırkçılıkla savaşmak zorunda kalıyordu; Marksizmi savunuyordu ama, kapitalist ülkelerle işbirliğine girmekten çekinmiyordu; hayatı boyunca politikanın içinde olduğu halde, mitinglerden ve kalabalık gösterilerden hoşlanmıyor, iki üç istisna dışında kitle önüne çıkmıyordu, ama gerektiğinde duyarlıklı dizeler kadar tek cümlelik sert politik sloganlar da üretebiliyordu...**

Bağımsızlıktan sonra Angola'da silahlı mücadele hemen sonra ermedi. MPLA'ya karşı olan gerilla gruplarının başkenti terketmeleriyle başlayan 1975-76 savaşı; yabancıların ve beyazların yüzde doksanının ülkeyi terkederek başka yerlere göç etmesine sebep oldu. Göç, Angola ekonomisini sekteye uğratan önemli faktörlerden birisiydi: Gidenlerden çok azının yeri, Angolalı ya da Kübalı kalifiye elemanlar tarafından doldurulabiliyordu. İç savaş, ulaşımı felce uğrattı, tarımsal üretimin de düşmesi, bağımsızlıktan sonra ekonomik kalkınma beklentisi içinde olan halkta hayal kırıklığı yarattı... Tecrübesiz bir hükümet hem bütün bu sorunların üstesinden gelmeye, hem de Angola'daki bütünlüğü kurmaya çalışıyordu. Resimde, Angolalı çocuklar, bağımsızlıktan sonra adı Huambo olarak değiştirilen Nova Lisboa'nın kâşifi Norton de Matos'un heykeli üzerinde görülüyorlar: Devrim, sömürge yönetiminden artakalan izleri yok etmeye çalışıyor.

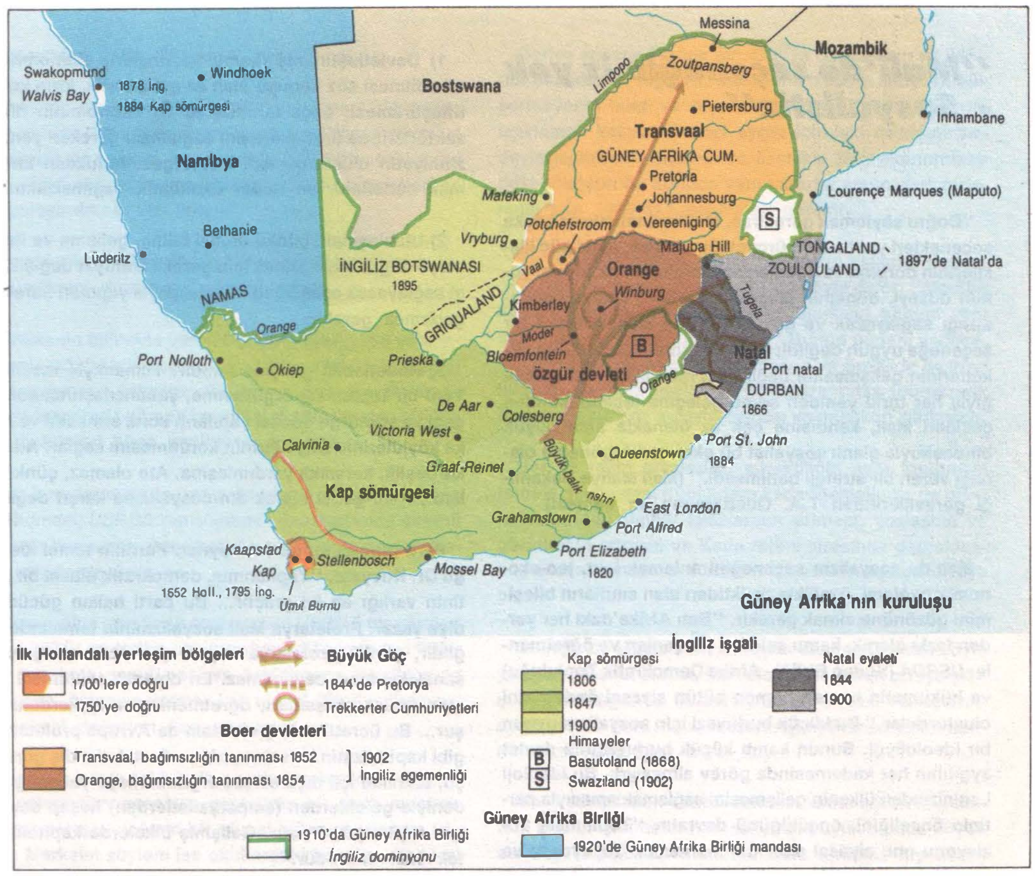
5 Eylül 1940'da amiral Darlan, general Weygand, Pierre Laval, Raphael Alibert, Paul Baudouin ve Yves Bouthillier'den oluşan Bakanlar Konseyi'nin saat 11'de yaptığı günlük toplantıdan birkaç dakika önce, mareşal Petain, general Weygand'a bakanlıklarda bir reform hareketine girişeceğini, bakan olan asker sayısını azaltacağını ve Milli Savunma Bakanlığı'nın görevini değişik bakanlıklar arasında paylaştıracağını söylediğinde, Milli Savunma Bakanı Weygand kendisinin tasfiye edilmek istendiğini sanmıştı. Ancak Petain, kendisine Afrika'da özel bir görev, düzeni sağlamak görevi vereceğini söyleyince, general Weygand kabine içi tartışmalardan nihayet kurtulacağını düşünüp sevinmişti. Afrika'ya hareket etmeden önce birlikleri denetlemek üzere Limoges'a doğru yola çıkan general uçağının düşmesi üzerine ağır yaralanmış, 73 yaşında olmasına rağmen 20 günde iyileşmişti. Cezayir'e vardığı 9 Ekim 1940'dan, görevden alındığı 18 Kasım 1941'e kadar Weygand'ın izlediği politika göreve başladığı gün verdiği söylevde en özlü ifadesini bulmuştu; " Afrika'daki görevimiz açıktır. Mareşal Petain Fransızdır ve bütün Fransa'nın sözcüsüdür. Afrika'daki birlikler ve kadrolar vatan aşkı ve fedakarlık ruhuyla bütün enerjilerini kullanmak zorundalar. Ben Afrika'nın Fransa'ya ait olarak kalmasını sağlamak ve Almanlarla İtalyanların düşman veya müttefik sıfatıyla buraya gelmelerini engellemek için buradayım." Kuzey ve Batı Afrika'daki Fransız birliklerinin sayısı 75 binden 127 bine çıkarıldı ve acil durumlarda harekete geçirilecek 250 bin kişilik bir yedek kuvvet oluşturuldu. Silahlı gücünün yanısıra Fransızlar değişik halkları birarada tutmak için bir çimento ideoloji geliştirip, imparatorluk ruhunu yaygınlaştırmayı denediler. Sağdaki Fransız afişi "üç renk, bir bayrak, bir imparatorluk" sloganıyla antisömürgeci mücadeleleri mümkün olduğunca güçten düşürüp kararsızlaştırmayı hedeflerken, soldaki Çin afişi sömürgeci güçlere karşı işbirliği ve ortak mücadele çağrısı yapıyor.

kabul ettiği Cabo Verde adaları ise, sahip oldukları stratejik önemden dolayı farklı bir konuma sahipti. Cabo Verde adalarında yaşayanlar, Portekiz vatandaşı kabul ediliyorlardı. Gine-Bissau'da ulusal burjuvazinin ve Avrupalı bir üst tabakanın varolmaması, şehirlerdeki küçük burjuvaziye daha geniş bir siyasal ve ekonomik etki alanı bırakmıştı. Liman işçileri ve ticaret ve ulaşım şirketlerinde çalışan az sayıda işçinin dışında işçi sınıfının varlığından söz etmek mümkün değildi. Nüfusun yüzde doksanından fazlası köylülerden oluşuyordu.

Gine-Bissau'da, Angola'da *MPLA*, Mozambik'de *FRELIMO*'nun bağımsızlık mücadelesinde oynadığı rolü üstlenecek olan kurtuluş örgütü *Partido Africano da Independencia da Guine Cabo Verde* (Gine ve Cabo Verde'nin Bağımsızlığı İçin Afrikalılar Partisi - PAIGC) Eylül 1956'da çoğu Cabo Verdeli anti-sömürgeci aydınlar tarafından Bissau'da kuruldu. Örgütün kurucularından Amilcar Cabral, son derece karizmatik bir kişiliğe sahipti ve *PAIGC*'nin başlatacağı bağımsızlık mücadelesinde hem teorik hem de pratik önderliği üstlenecek, yalnızca Gine-Bissau ve Cabo Verde'de değil, pek çok Afrika ülkesinin kurtuluş mücadelesinde etkili bir isim haline gelecekti.

PAIGC'nin programı, Gine-Bissau ve Cabo Verde'nin bağımsızlığı için sürdürülecek mücadelenin tüm toplumsal sınıf ve tabakaları kapsamasını öngörüyordu. Ana hedef, bağımsızlığın kazanılması olarak saptanmıştı ve bu nedenle de ilk iş olarak tüm anti-sömürgeci güçleri örgütlemeye girişti. Temmuz-Ağustos 1959'da Bissaulu liman işçilerinin yaptığı grevin Portekiz birlikleri tarafından bastırılması ve 50 işçinin öldürülmesi *PAIGC*'nin bundan sonra izleyeceği politikaların ve stratejinin belirlenmesinde önemli bir rol oynadı. Eylülde yapılan gizli konferansta hakim olan görüş, işçilerin girişeceği eylemlerin zaten iktidar merkezlerini şehirlerde kurmuş olan sömürgeci güçler tarafından kolaylıkla bastırılabileceği ve bu nedenle başarı şansı olmadığı şeklindeydi. Örgüt, mücadelenin kırsal alana kaydırılmasına ve köylüler arasında örgütlenilerek silahlı mücadele hazırlıklarına girişilmesine karar verdi. Silahlı mücadele, 1963'de başladı ve *PAIGC*, kısa sürede Gine-Bissau topraklarının yüzde 15'ini ele geçirmeyi başardı. Bu kurtarılmış bölgelerde, toplumsal hayatın yeniden örgütlenmesine girişildi. Bu arada, bazı gerillaların köylülere karşı zor kullanmaları, hem kurtarılmış bölgelerdeki köylüler arasında, hem de örgüt içinde huzursuzluklara yol açtı. Sorun, Cabral'ın birleştirici kişiliği sayesinde çözüldü ve köylülerin şikayetçi olduğu gerillalar ve komutanlar örgütten uzaklaştırıldılar. Bu çelişkilere rağmen *PAIGC*'nin askeri alanda elde ettiği başarılar

Ümit Burnu'nun keşfinden sonra Doğu'ya giden yeni ticaret yollarını bulan Portekizliler, önünden sık sık geçmelerine rağmen Güney Afrika'yla ilgilenmediler. 17. yüzyılın başında Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin baharat ticaretinin tekelini eline almasından sonra Güney afrika'ya yerleşen Hollandalılar Kap bölgesinde bir koloni oluşturdular. Başlangıçta sadece sefer halindeki gemilerin uğrak noktası olan Kap, zamanla metropolden akın eden göçmenlerin Boer adını alarak çiftçilik yaptıkları verimli bir araziye dönüştü. Felemenkçeden türetilen Afrikaner dilinin benimsenmesinden sonra, tarım üretiminin doyum noktasına ulaşmasıyla Boerler koloni çevresindeki topraklara yayılmaya başladılar. Kısa bir müddet sonra geniş bir alanda yarı göçebe hayvancılığa dayanan bir yaşam biçimi oluştu. Siyahlarla çatışmaların başlangıcı bu yarı göçebe çiftçilerin koloni yönetimine karşı çıkmalarıyla at başı gitti. 18. yüzyılın sonuna doğru Doğu Hindistan Şirketi'nin mali zorluklar içine düşmesi İngilizlerin bölgeye girmesini kolaylaştıran bir zemin oluşturdu. İngilizler ticari yaşamı canlandırmada oldukça başarılı oldularsa da karışıklıkların üstesinden gelemediler. İngilizler önceleri yerel yönetime dokunmayarak sınırlı reformlara giriştiler. Büyük Balık Irmağı civarına beş bin ingiliz yerleştirildi. Önceki göçmenler gibi Afrikanerler arasında erimeyen ve ticaretle uğraştıklarından güçlü bir konum elde eden bu yeni göçmenlerin baskısıyla yönetim, yasama, yargı ve eğitim alanlarında yeni kurumlar ortaya çıktı. İngiltere'deki liberal çevrelerin girişimiyle kölelik 1833'de kaldırıldı. Önceleri izlenen ilhakçı politika terkedilerek siyah kabile şefleriyle uzlaşma yoluna gidildi. İngiliz yönetiminin izlediği politikalardan hoşnut olmayan Afrikanerler kuzeydeki topraklara yerleşmek üzere büyük bir göç hareketi başlattılar. Siyahlarla çarpışarak Natal'e ulaşmayı başaran göçmenler 1838'de Güney Afrika Cumhuriyeti adı verilen kısa ömürlü bir devlet kurdular. İngilizlerin 1843'de Natal'i ilhak etmesi üzerine Oranj'a yönelen topluluk Oranj Bağımsız Devleti'ni kurdu. 1860'da ise Transvaal'da Güney Afrika Cumhuriyeti canlandırılarak belirli bir uyum sağlandı. Göç sırasında Kap Kolonisi'nde kalan Afrikanerler zamanla İngiliz yönetimine uyum sağladılar. Siyahların denetim altına alınması ve yeni göçmenlerin gelmesiyle Kap Kolonisi 1872'de içişlerinde bağımsız bir birim haline geldi. 1868'de elmas, 1886'da altın yataklarının bulunması ekonomide ciddi bir dönüşüm yarattı. Göçmen nüfus artarken demiryolu ağı hızla yayıldı. Düşük ücretle çalıştırılan siyahlar, beyazların gördüğü kalifiye işler dışında madenlerin başlıcı işgücü kaynağı haline geldi. Güney Afrika'daki cumhuriyet ve kolonileri tahta bağlı özerk bir federasyon altında toplamaya yönelen İngilizlerin, Transvaal'da giriştikleri ilhakçı politika sert bir direnişle karşılaştıktan sonra, İngilizler 1884'de Transvaal'in bağımsızlığını tanımak zorunda kaldılar. Bu arada Kap Kolonisi'nde Afrikaner Bond ile ittifak kurarak 1890'da hükümetin başına geçen Cecil Rhodes, İngilizlerle işbirliği içinde siyahların oturduğu toprakları ele geçirmeye yöneldi. Rhodes Güney Afrika Şirketi'ni kurarak Rodezya adı verilen toprakları da ele geçirdi. Altın yataklarının bulunması Transvaal'e kalabalık bir göçmen topluluğunun yayılmasına yol açtı. Hükümet göçmenlerin yönetimde ağırlık kazanmasına engellemek amacıyla oy hakkını kısıtlama yoluna gitti. Kap Kolonisi'nde İngiliz karşıtı bir eğilim gelişmeye başladıktan sonra Transvaal ve Oranj bağımsız devleti arasındaki yakınlaşma ve Alman desteğinin gündeme gelmesi bölgede yeni bir gerilim yarattı. Alman müdahalesinin bertaraf edilmesinden sonra yabancılara haklarını iade eden İngilizler 1899'da Boer Savaşı adı verilen savaşın patlak vermesini engelleyemediler. Savaşın başında gerilla taktikleri uygulayan Boerlerle baş edemeyen İngilizler sivil halkı da içeren bir terör dalgasıyla 1902'de savaşı kazandılar. Boer cumhuriyetleri böylece bağımsızlıklarını yitirdiler.

devam etti ve Şubat 1964'de I. Parti Kongresi'nin güneydeki kurtarılmış bölgelerde yapılması mümkün oldu.

PAIGC önderi Cabral, 20 Ocak 1973'de Konakri'de pusuya düşürülerek öldürüldü. Cabral'ın öldürülmesi, kurtarılmış bölgelerdeki halk ve gerillalar arasında Portekizli sömürgecilere karşı duyulan öfke ve nefreti artırdı. Çeşitli cephelerde birden başlayan saldırılar o ana kadar Portekizlilerin en sağlam kaleleri sayılan bölgelerin de teker teker alınmasıyla sonuçlandı. 24 Eylül 1973'de *PAIGC*, güneydeki Madina de Boe bölgesinde Gine-Bissau Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etti ve devlet başkanlığına Luiz Cabral geldi. Böylece Gine-Bissau, Angola ve Mozambik'ten farklı olarak bağımsızlığını Portekiz'de diktatörlüğün düşmesinden önce elde eden tek sömürge oldu. *PAIGC*, Gine-Bissau'nun bağımsızlığını elde etmesinden sonra da kendini "iktidardaki kurtuluş hareketi" olarak tanımlamaya devam etti ve izlenecek politika "ulusal devrimci demokrasi" ve "tüm toplumsal tabakaların ulusal birliği" olarak belirlendi. *MPLA* ve *FRELIMO*'nun Angola ve Mozambik'de izlediği yoldan farklı olarak Gine-Bissau'da, bir "devrimci kadro partisi"nin inşasına girişilmedi ve kurulacak toplumsal düzenin tanımlanması konusundaki belirsizlikler sürdü.

Mozambik

Mozambik'de bir ulusal kurtuluş örgütünün kurulması Angola'dan daha geç gerçekleşti. Bağımsızlık mücadelesinin başına geçebilecek niteliklere sahip toplumsal sınıf ve tabakaların gelişmesi, Mozambik'de Angola'daki düzeye ulaşmamıştı. Yaklaşık 10 milyonluk nüfusun yüzde 90'ı tarımda çalışıyordu, çalışan erkeklerin yarısı gezici işçi veya küçük üretici olarak kapitalist sisteme entegre olmuşlardı. Toprağın yalnızca yüzde onu işlenebiliyordu ve işlenen toprakların da çok büyük kısmı ihracat için üretilen pamuk, şeker, çay gibi ürünlere ayrılmıştı. *Assimilado*lar toplumun çok küçük bir kesimini oluşturuyorlardı. Ülkede bir ücretli işçi kesiminin oluşmasına rağmen, bunların büyük kısmı kontratlı işçi olarak Güney Afrika ve Güney Rodezya'ya gidiyorlar ve geri döndüklerinde kendilerini genellikle yeniden eski geleneksel toplumsal ilişkiler içinde buluyorlardı. Mozambik'de yalnızca ulaşım sektöründe işçi sınıfının çekirdeği sayılabilecek bir demiryolu ve liman işçileri kesimi oluştu. Bunlar çalışma koşullarının iyileştirilmesini sağlamak amacıyla 1949, 1951 ve 1956 yıllarında greve gittiler ve sömürgeci güçlerin ağır saldırılarıyla karşı karşıya kaldılar. Mozambik'li işçi, köylü ve aydınların siyasi haklar ve daha fazla ücret için verdikleri mücadeleye Portekizli sömürgeciler baskıları artırarak cevap verdiler. Portekiz birliklerinin Haziran 1960'da Mueda'da köylülerin düzenlediği silahsız bir gösteriye ateş açarak 500'den fazla Mozambikliyi öldürmesi, barışçı yöntemlerle sürdürülecek bir bağımsızlık mücadelesinin başarı şansının olmadığı görüşünün yaygınlaşmasına yol açtı.

Geniş bir anti-sömürgeci hareket oluşturulması yönündeki ilk adımlar, Mozambik'in

"Mali'de seçeneğimiz yok - Sosyalistiz"

"Doğru söylemek gerekirse, Malili yöneticilerin başka seçenekleri yoktu. Sömürgeciliğin doğası, içsel güç ilişkilerinin durumu ve egemen sosyo-ekonomik formasyonun düzeyi, dönemin jeopolitik verileri, ülkeye bağımsızlığı sağlayacak ve güvence altına alacak başka bir seçeneğe uygun değildi: Çıkarları sömürgeci ticaret şirketlerinin gelişmesine bağlı olan milli burjuvazi aracılığıyla her türlü yeniden sömürgeleşme teşebbüsünden çekinen Mali, kendisine çok az olanakla ama büyük bir coşkuyla planlı sosyalist bir ekonomi örgütleme olanağı veren bir strateji benimsedi." (Mali Maliye Bakanlığı görevlilerinden T.A. Quattara'nın bir demeci)

Mali'de sosyalizm seçeneğini anlamak için, jeo-ekonomik bağlamı, özellikle de iktidarı alan sınıfların bileşimini gözönüne almak gerekir. "Batı Afrika'daki her yerden fazla olarak, kamu sektörü çalışanları ve öğretmenler *USRDA* (Sudan Birliği - Afrika Demokratik Topluluğu) ve hükümetin hemen hemen bütün siyasal önderlerini oluşturdular." Bu küçük burjuvazi için sosyalizm uygun bir ideolojiydi. Bunun kanıtı küçük burjuvazinin devlet aygıtının her kademesinde görev almasıydı. Bu ideoloji Leninizmden ülkenin gelişmesini sağlamak amacıyla partinin önceliğini, öncülüğünü devralır. "Toplumsal pozisyonu onu siyasal sistemin merkezine koyuyordu ve onu toplumsal ve ekonomik örgütlenmenin devletçi aletlerini değerli kılmaya götürüyordu."

Öte yandan, jeo-ekonomik bağlam, sosyalizme davetiye çıkartır. Yabancı kapitalistler Mali'yle ilgilenmiyorlar, çünkü Mali onlar için madenler gibi iştah kabartıcı zenginliklerden mahrumdur. Mali'de çok az kapitalist plantasyon vardır ve çok az kahve ve kakao yetişir. Yabancılar dolaşım düzeyinde varlar (pazarlama şirketleri: CFAO, SCOA, UNILEVER) üretim düzeyinde ya hiç yoklar ya da çok az varlar: Her şey yapılmayı bekliyor, yol yapımı çok ucuz, sanayi hemen hemen yok gibi. Yöneticiler sadece Marksist esinli planlı bir ekonominin Mali'yi kurtarabileceğini düşünüyorlar.

Sosyalizm, Devletin ekonomik faaliyetlerinin gelişmesiyle, zayıf bir iktidarın yeteneklerini geliştirme olanağı sunar. Devletleştirme yeni yönetici sınıfın başka türlü kontrol edemeyeceği sermaye dolaşımını denetlemesini olanaklı kılar. Böylece Mali ithalat-ihracat şirketinin kuruluşu yabancı ticaret şirketlerinin ortadan kalkmasına yolaçar ve Malili tüccarların ekonomik etkisini azaltır.

Afrika'nın acı çektiği iki yara olan kapitalizm ve sömürgeciliğe karşıt bir ideoloji olarak, Marksizm, yabancılaşma, sömürgeleşme ve sömürülme durumunu daha iyi analiz etmeyi sağlar. Marksizmin Afrika'da ortaya çıkması sömürge olgusuna bağlıdır.

Öte yandan, Afrikalıların ekonomik ve politik alanlarda karşılaştıkları aynı zorluklarla karşılaşmış ve bu sorunları çözmüş sosyalist ülkelerin deneyleri Marksizmin çekiciliğinin bir başka nedenidir.

Ateizmin, tarihî materyalizmin (sınıf mücadelesinin) Malililerce reddi Marksizmin bir dayanak olarak benimsenmesini engellemez. Ancak Marx, Engels ve Lenin'in eserlerinin derinlemesine bilinmesi çok ender rastlanan bir olaydır. İki savaş arasında *Fransız Komünist Partisi* üyesi olan Tiemoko Garan Kovyate yeni bir düşünce ve emperyalizm eleştirisi geliştirip, teorileştirmiş bir Malilidir, ama bir istisna olarak kalmıştır ve Fransız Sudan'ında etkisi hemen hemen sıfırdır.

Mali sosyalizminin temel konuları şunlardır:

1) Devletleştirilmiş (kamu işletmeleri) ekonomisiyle alt edilmesi söz konusu olan az-gelişmişlik, kırın kolektifleştirilmesi; önce tarımda ve de ekonominin bütün sektörlerinde üretim artışını sağlaması gereken yeni bir zihniyetin oluşturulması. Sömürgeci nüfuzdan kurtulmak hedeflenir ve hedef ekonomik bağımsızlıktır.

2) Uluslaşmak, çünkü ulusal bilinç, gelişme ve ilerlemeye doğru adım atmak için gerekli zihniyet değişikliğini sağlayacak esas öğedir. Dolayısıyla yığınları harekete geçirmek gerekir.

3) Hedeflenen gelişme tamdır. Tamamiyle insanîdir. Yeni bir toplumsal örgütlenme, yabancılaştırıcı-sömürgeci ve sömürge öncesi yapıların sona ermesini ve Afrika köylülerinin değerlerinin korunmasını sağlar: Adalet, kardeşlik, karşılıklı yardımlaşma. Ate olamaz, çünkü İslamiyet ve genel olarak din sosyalizme karşıt değildir.

Parti burada motor rolü oynar. Partinin temel ideoloğu Dr. Kovyate, "Yapılanmış, demokratik ulusal bir partinin varlığı en iyi araçtır... Bu parti halkın gücüdür" diye yazar. Proletarya Mali sosyalizminin temelinde değildir, çünkü proletarya sayıca çok azdır ve gelişme sanayileşmeye dayanamaz. En dinamik toplumsal katman "büro çalışanları, öğretmenler ve işçilerden oluşur... Bu ücretliler katmanı tam da Avrupa proletaryası gibi kapitalizmin bir sonucudur... Bu tabaka dış görünüşü, teknikle içli dışlı oluşu, örgütlenmeye yatkınlığı nedeniyle gelenlerden (emperyalistlerden) hesap sormak için biçilmiş kaftandır. Gelişmiş ülkelerde kapitalizmin tek özel ürünüdür."

"Ücretliler tabakası kurtuluş hareketini yönlendirir... Böylece sosyalizm proletaryasız gerçekleşir."

Bu tabaka partide de vardır. "Biz partinin önceliği konusunda tamamen hemfikiriz." Parti, hükümet ve halk arasındaki bağ böyle sunulmuştur: "Parti, bir başka deyişle halkı kavrar, hükümet uygular, görevi budur", çünkü "parti politik olarak örgütlenmiş halktır".

Sınıflar mücadelesi geçmiş ve bugün için inkâr edilmiştir. Bu sosyalizm milliyetçi ve tek sesli olmak ister. Kovyate için Afrika'da görülen milliyetçilik kavramı popülerdir ve Stalin tarafından ***Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürgeler Sorunu***'nda betimlenmiş milliyetçiliğe benzeyemez, çünkü bu milliyetçilik "egemen sınıfların iştahından doğar."

Modibo Keita ise şöyle der: "Tek kelimeyle, tek bir insan gibi ayakta duran bütün cemaat, ülkemizi büyük bir şantiye yapmalıdır, bu şantiyeden yarın, bu cemaatin yararına, sefaleti, açlığı vs. artık görmeyecek modern ve özgür bir ülke fışkıracaktır. Bizim sosyalizmimizin anlamı budur. Herkes herkes için görev başına."

Marksist dayanağın öğeleri, özellikle zenginliklerin dağıtımı, sömürü konularından çıkar. Böylece *USRDA*'nın ideoloğu için sosyalizm "insanın insan tarafından sömürülmesinin radikal biçimde ortadan kaldırılmasıdır. Ulusal ölçekte, zenginlikler herkes tarafından herkesin yararına yaratılmıştır. Devlet, ulusun kendisine verdiği araçlarla zenginlikleri yaratan, sonra genel yarar için bunları bölüştüren alettir."

Köylülük için Mali sosyalizminin Marksist dayanağı kolektifleştirme ve paramiliter örgütlenme biçimleri alır. Kolektif köy tarlaları ve yurttaş hizmetleri kampları, daha sosyalist bir gelenek yaratmak için sömürge öncesi biçimleri aşmayı hedefler.

Paramiliter ve yurttaşlık kuruluşu, sosyalizmin inşasını ilerletme yeteneğindeki yeni bir yurttaş tipini şekillendirmelidir. Kuruluşun kararnamesi hedeflenen amaçlarında çok açıktır: "Kamu hizmetinin amacı Mali Cumhuriyeti'nin bütün gençlerine ülkenin sosyalist inşaasında ki sorumluluğunu ve ulusal bilinci verecek ortak bir eğitim sağlamaktır... Köylerine geri döndüklerinde bu gençler, edindikleri bilgi ve coşkuyla köylülüğün yenilenmesine Mali ekonomisinin gelişimine katkıda bulunacaklardır."

Bu politikalar köylülerin köy ölçeğinde üretim birliğini

Mali, uzun süre bir Fransız sömürgesiydi; 1960'da elde edilen siyasi bağımsızlıktan hemen sonra, eski Fransız Sudan'ı ile Senegal bir araya gelerek Mali Federasyonu'nu kurdular, ancak birkaç ay yaşayabilen federasyon, Leopold S. Senghor ve öteki Senegal'li liderlerin birlikten ayrılmasıyla ortadan kalktı ve eski Fransız Sudan'ı "Mali Cumhuriyeti" adını aldı. Ana ilkeleri "bölünmezlik, lâiklik, demokrasi ve sosyalizm" olan Mali Cumhuriyeti'nin ulusal meclis tarafından atanan ilk cumhurbaşkanı Modibo Keita oldu. Dış politikada bağımsız bir tutum izleyerek 1960'da Fransızlardan Cezayir savaşını durdurmasını isteyen Mali Cumhuriyeti, bir yıl sonra toprakları üzerinde bulunan Fransız üslerini kapattı. Bu dönemde, sendikaların etkinliği, okuma-yazma seferberliği için kadın örgütlerinin etkin çalışmaları, 1963'ten itibaren devlet kurumlarındaki komitelerde çalışanların da temsil edilebilmeleri, kırsal bölgelerde kurulan

yaratmayı hedefler (kolektif tahıl tarlaları, meyve ağacı plantasyonları vb.). SSCB'de kaldıkları süre boyunca bazı Malili yöneticiler gördükleri modellerden esinlenmişlerdir. Bu politikalar köylülüğe devletin ve yöneticilerin dürüstlüğünün kanıtı olarak sunulurlar. Malililerin tamamının geleceği ve gelişme için ödenmesi gereken diyet budur.

Mali sosyalizmi ülkenin gelişmesinin temellerini atmak için kırsal kesime dayanmak istiyor. *USRDA*, sömürüldüklerinin bilincinde olan köylüleri sömürgecilere karşı harekete geçirmeyi başardı. Bazı durumlarda, köylüler direniş ve mücadele araçları geliştirdiler. *USRDA*'nın tarım politikaları işte tam da köylülerin bu bilinci nedeniyle bozguna uğrayacaktı.

kooperatiflerle "üretim ve yardım grupları"; büyük burjuvazinin büyük bir güç oluşturmadığı ülkede, toplumun sınırlı olsa da yeniden yapılandırılması konusunda fikir verebilecek örneklerdir... 1962'nin yarısına kadar dış ticareti Fransa tarafından denetlenen ülke, bu tarihte kendi ulusal parasını kullanmaya ve bağımsız bir ekonomik politika uygulamaya başladı. Ancak ekonomik çıkmazlar, De Gaulle'ün Senegal ile anlaşmazlıkta Mali'yi desteklememesi üzerine bozulmuş olan Fransa ile ilişkilerin tekrar düzeltilmesini gerektirdi ve Mali Cumhuriyeti, 1967 yılında Fransa ile yaptığı anlaşma uyarınca, ulusal parasının değerini yüzde elli düşürerek Fransız hükümetinin ekonomik desteğini arkasına aldı. 1968'de, yeni kurulan halk milislerinin bazı subayları tutuklamaya kalkışmaları orduyu tedirgin etti ve Keita hükümeti 19 Kasım 1968'de bir darbeyle iktidardan düşürüldü.

Otoriter biçimde başlatılan kolektivizasyon köylüler için yeni bir sömürü biçimini aldı. Tarım ürünlerinin fiyatları artarken, vergiler ağırlaştırıldı. Üretim araçlarının yetersizliğinin yanısıra teçhizatlara ayrılmış fonlar üretici olmayan sektörlere transfer edildi ve kırdaki "artık" bürokrasiyi güçlendirdi ve bürokrasinin iktidarını yeni bir "politik-bürokratik burjuvazi" lehine ulusal bağımsızlığın gaspedilmesiyle sonuçlandı.

Köylülük, devletin daha az zorlayıcı ama etkin desteğiyle birlikte daha fazla özerklik istiyor. Diğer toplumsal katmanlar da yaşam koşullarının iyileştirilmesi, daha fazla ücret, okuma yazma öğrenme, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması vb. istiyor.

Hayal kırıklığı içindeki köylüler hoşnutsuzluklarını tarım üretimini düşürerek gösteriyorlar.

Tehlikenin bilincine varan *USRDA*, 1967-1968 yıllarında başlattığı "Aktif Devrim" aracılığıyla köylülüğü yeniden kazanmaya çalışıyor. Bir darbe olasılığını önlemek amacıyla tarımda görevli sorumlular adil olmakla birlikte yeni önlemleri biraz gecikerek alıyorlar.

Bazı konular dışında (radyoda ulusal kültür ve tarihin yüceltilmesi) *USRDA*'nın söylemi kırsal kesimde önemli bir yankı bulmuyor. Buna karşılık rejim toplumsal desteğini şehirlerde buluyor.

Ulusal bilinç yaratmak amacındaki *USRDA* bir yandan ulusal kültür ve tarihe başvururken, diğer yandan kitlelerin harekete geçirilmesi ve örgütlenme teknikleriyle uğraşıyor. Amacına varmak için ulusal dilleri kullanıyor, geleneksel değerleri öne çıkartıyor.

Devleti kurmuş eski etnik gruplar ve krallıklar arasındaki çatışmaları sessizce geçiştiren bir tarih anlatımı yapıyor. Herşey sağlam bir ulusal bilinç yaratmaya yönelik. Marksist söylem ise okullardaki felsefe, ekonomi ve politika derslerinde ortaya çıkıyor. Gençlik örgütlerinde ideolojik eğitim özel bir yer tutuyor. Ayrıca öncü Leninist parti anlayışı gereği partinin gelecek kadrolarını oluşturmak amacıyla parti okulu açılmış durumda. Bu eğitimi almış gençler ve sendikal kadrolar *USRDA*'nın radikalleşmesine dolayısıyla hiç yabancı değiller.

Memurların, sendikaların ve öğrencilerin askeri rejime direnişi, Modibo Keita'nın iktidarının ideolojisinin bazı şehirli tabakalarda uygun bir alan bulduğunu gösteriyor. Sosyalizme ve milliyetçiliğe yatkın olmakla beraber esas olarak gelişme arzusu taşıyan öğrenciler sosyalist rejimin esas kitle temelini oluşturuyorlar. Milliyetçilik siyasal iradenin ve kiliğin ifadesi, sosyalizm ise gelişmenin ifadesi.

Darbe ve "sosyalist" memurlarla askerler arasındaki uzlaşma her iki rejim arasındaki gerçek kopuşun ne olduğunun sorulmasını zorluyor.

Birçok insan sosyalist rejimle 19 Kasım 1968 darbesinden sonraki askeri rejim arasındaki sürekliliği görüp şaşırmış vaziyette. Bazıları iktidardaki askerleri Marksist esinli olarak tanımlarken, Samir Amin, Mali sosyalizmini bir karikatür olarak tanımlıyor: "Sosyalizm" pratikte kamu sektörünün gelişmesine indirgeniyor ve tek kitle desteğini şehirlerdeki kamu hizmetlilerinde buluyor. Bunların sayısı 1961'de 13 bine, 1968'de 23 bine ulaşmıştı ve ayrıca Devlet işletmelerindeki 9 bin ücretli ve birkaç bin askeri de bunlara eklemek gerek."

Amin için her iki rejim arasında bir süreklilik vardır, çünkü, "yeni rejimin üzerine oturduğu toplumsal temel, bir önceki rejimin temelinden hiç de farklı değildir."

Kaflèche ise Mali'yi komünist sistemin bir parçası görüyor. Ona göre bunun nedeni yöneticilerin komünist olması değil, bunların SSCB'ye, Angola'ya (Sovyet uçakları Angola hava sahasından serbestçe geçiyorlar) ve Batı Sahara'ya (bugünkü Çad) hizmet ettiklerini söylemeleri. Kaflèche Mali ile SSCB arasındaki ilişkilerin gerçek doğasını anlamışa benziyor: "Mali yöneticilerinden birisi şöyle diyor: "Ordumuzdaki sovyet danışmanlar bize Fransa, Ortak Pazar ve hatta Amerikalılarla görüşmelerimizde çok yardımcı oluyorlar."

Geriye sadece Fransa'nın, Dünya Bankasının ve IMF'nin baskılarına rağmen, askerlerin 1980'e kadar büyük sermayenin talep ve dayatmalarını nasıl reddettiklerini açıklamak kalıyor. Devlet aygıtı içindeki özelleştirme-devletleştirme tartışması ve özellikle Mali ekonomisindeki çöküşün bu konuda yeni kararlar alınmasını zorlaması için 1980-81'i beklemek gerekti.

Bu direnişin nedeni ilerici kadroların askerler üzerindeki baskısı mıdır? Bénot 1971'de şöyle diyor: "Modibo Keita rejiminde genç kadroların Marksist eğitimi yeni kararnamelerle unutturulamaz." Bunun nedeni sadece, "halkın bazı kazanımlarının" halkın ve özellikle de köylülüğün aleyhine asalak bir sınıf tarafından (bürokratik burjuvazi) birikimi kolaylaştırması ve mümkün kılmasıdır.

Her iki rejim arasındaki sürekliliğin aynı toplumsal temele dayanması (tüccarlara kadar genişlemiş de olsa) hipotezinden Devlet kasalarının erimesi, yozlaşma ve çürümenin artması ve Keita rejimi sırasında gerçekleşmiş ulusal devrimin etkisinin önemi de açıkça ortaya çıkar.

Bu rejimde elde edilen sonuçlar üzerine Dessau şöyle yazıyor: "Genel olarak, Mali ulusal bilincinin ortaya çıkışı bağımsızlığın bu ilk evresinin en önemli sonuçlarından biridir... Yeni Rejim (askeri rejim) Fransız hükümetinin bazı taleplerine karşı koydu."

Malili yöneticilerin yakın zamana kadar süren muhalefeti, Devlet işletmelerinin tasfiyesi, büyük ölçüde büyük sermaye karşısında manevra alanı bırakma niyetlerini gösterir.

Mali sosyalizminin bunalımı, Keita rejiminin başarısızlığıyla belirginleşti. Bu bozgunun nedeni köylülükle yönetici sınıf arasında ittifak kurulamamasıdır. Halkın önemli bölümünün tatmin edilememesi ve malî zorluklar Keita'nın düşmesine neden oldu, ama esas neden *USRDA*'nın toplumsal temelinin çok dar olmasıydı. Bu parti "aktif devrim" sırasında yaşanmış deneylere rağmen köylülükle ilişkilerine ilişkin bir özeleştiri yapmayı reddediyor.

Hükümet ülkeyi az gelişmişlikten kurtarmak için üretimin arttırılması gerekliliğini ileri sürüyor. Bu artışın veril koşullarda köylülüğün sömürülmesinin katmerleşmesi anlamına geldiğini görmüyor. Keita rejiminde yönetici sınıf köylülüğün sömürülmesiyle ayakta durduğu ve kendini yeniden ürettiği için asalak bir durumda.

Keita döneminde ulusal devrimle toplumsal devrimin birbirine karıştırılması, bugün, her geçen gün sosyalizme karşı daha fazla hoşnutsuzluk yaratan Mali sosyalizminin bunalımını derinleştiriyor. Beaud'nun altını çizdiği gibi "anti-emperyalist devrimle sosyalist devrimi karıştırmak, sömürgeci boyunduruktan kurtulmakla sosyalizmin inşaasını karıştırmak yanlışı" pratik düzeyde ağır sonuçlar doğuruyor.

Mali gibi yoksul bir ülkede "ulusal mücadele" kendi öz sınırlarını doğuruyor. Köylülüğü ezerek, ulusal ekonomiyi doğrultmak için hizmetine somut araçlar sunmadan gelişmek, zenginleşmek mümkün mü?

Yöneticilerin manevra alanı Devletin gerçekten üretici, özellikle de tarım sektöründen çekilmesiyle ortaya çıkmış ekonomik felaket durumu karşısında ancak daralabilir. Böylece 1981'den beri Mali devleti "birlikte yönetim"'i kabul etmiş durumda. "Uluslararası kuruluşlar, bundan böyle kamu harcamaları, işletmelerin yönetimi, para sisteminin yönetimini üstlenmişlerdir."

"Mali'de seçeneğimiz yok, sosyalistiz" artık gündemde değil mi?

NABE-Vincent COULİBALY—CHANTAL RONDEAU

çevresindeki ülkelerde yaşayan Mozambikliler tarafından atıldı. 1960 yılında Salisbury'de *UDENAMO* (Mozambik Ulusal Demokratik Birliği), 1961'de Mombasa'da *MANU* (Mozambik Afrika Ulusal Birliği) ve Malawi'de *UNAMI* (Bağımsız Mozambik Afrika Birliği) kuruldu. Haziran 1962'de bu üç örgüt birleşerek Dar-es-Salaam'da *Frente de Libertaçao de Moçambique*'i (Mozambik Kurtuluş Cephesi- FRELIMO) kurdular ve Eduardo Mondlane'i başkanlığa getirdiler. *FRELIMO*, kuruluşunu izleyen ilk yıllarda siyasi çizgisi pek belirli olmayan, sürgündeki örgütlerin gevşek bir birliği olarak kaldı ve örgüt içi çatışmalar, temizlik hareketleri, ayrılmalar yüzünden harekete geçemedi. Örgütün içinde yer alanların birleştiği tek nokta Mozambik'in Portekiz sömürgesi olmaktan kurtarılarak bağımsızlığını kazanmasıydı. Bağımsızlıktan sonra izlenecek yol ve Mozambik'te kurulacak toplumsal düzen konusunda belirgin bir hakim görüş yoktu. Örgütün kendini sosyalist olarak tanımlaması silahlı mücadele boyunca kurtarılmış bölgelerde yaşanan deneylerle dolu uzun bir sürecin sonunda gerçekleşti.

FRELIMO, Eylül 1964'de başlattığı silahlı bağımsızlık mücadelesi boyunca esas olarak şehirli küçük burjuva kökenli anti-sömürgeciler ve bir kısmı kendini Marksist olarak tanımlayan aydınlar tarafından yönetilen ve kitle tabanını da köylülerin oluşturduğu bir örgüt olarak kaldı. Angola'dan farklı olarak, etnik gruplar temelinde farklı örgütlenmelerin oluşması gibi bir gelişme Mozambik'de yaşanmadı. Silahlı mücadelenin başlamasından kısa süre sonra ilk askeri başarılar elde edildi ve ülkenin kuzey bölgelerinde kurtarılmış bölgeler oluştu. Savaş koşulları, bu bölgelerde yaşayan halkın ve gerillaların günlük ihtiyaçlarının kendi kaynaklarından karşılanması gibi bir zorunluluğu da beraberinde getirdi. Tarımsal üretim ve mal değiş tokuşu kolektif bir biçimde örgütlendi, okullar ve sağlık ocakları kuruldu. Yapılması gereken işlerin herkese eşit bir biçimde dağıtılmasına ve böylece kafa ve kol emeği arasındaki ayrımın azaltılmasına, halkın kararlara katılımının sağlanmasına çalışıldı. Yaşanan olağanüstü koşullarda artan işgücü ihtiyacı, kadınların geleneksel konumlarından çıkarak toplumsal hayata yoğun bir biçimde katılmalarına, gerillalar arasında kadınların da yer almasına yol açtı. Hayatın örgütlenmesinin ve askeri taktiklerin tartışıldığı herkese açık düzenli toplantılar kurumsallaştırıldı. Tüm bu gelişmeler sonucunda *FRELIMO*, Portekiz sömürgeci yönetiminin baskı yöntemlerine ve geleneksel feodal sömürüye alışık köylüler için bir çekim merkezi oluşturmaya başladı. 1964'de 250 gerillayla başlayan silahlı mücadeleye katılanların sayısı 1967'de 8 bine ulaşmıştı.

FRELIMO içindeki devrimci kanadın, sürdürülen gerilla mücadelesini bir halk savaşına dönüştürmek ve kurtarılmış bölgelerde halk milisleri oluşturmak konusundaki kararı, örgütün içinde bağımsızlığın kazanılmasından sonra varolan sistemi değiştirmeden beyaz yöneticilerin yerine siyah yöneticileri geçirmeyi amaçlayan ve Mozambik'deki feodal yöneticileri ve yeni

Yasaklanmış iki örgüt olan ANC *(Afrika Ulusal Kongresi) ve* SACP *(Güney Afrika Komünist Partisi) yeraltı koşullarında yeni mücadele biçimi ve yöntemleri geliştirdiler. ANC, Kasım 1961'de* Umkhonto we Sizwe *(Ulusun Mızrağı) adlı silahlı bir kanat oluşturdu ve şehirlerde belli hedeflere yönelen sabotaj eylemlerine girişti. Bu dönem halk savaşına geçiş aşamalarından biri olarak kavranıyordu. Ancak kitlelerin aktif direniş gücünün kırılmış olması ve beyazların baskı mekanizmasının her yerde ve çok güçlü olması, yapılması gerekenleri güçleştiriyordu. 11 Temmuz 1963'de güvenlik güçleri Rivonia'da direnişçilerin merkezini buldu. Walter Sisulu, Gowan Mbeki, Ahmed Kathrada gibi devrimciler tutuklandılar. Bunlar daha evvel tutuklanmış olan Nelson Mandela ile birlikte 1964'de Rivonia davasında ömür boyu hapse mahkum oldular. Irkçı iktidar Afrika direnişini kırma konusunda son derece kararlı idi. 1967'de 12 yıldır çeşitli renklerden emekçileri birleştiren* South African Congress of Trade Unions *(Güney Afrika Sendikalar Birliği Kongresi-SAACTU) fiili olarak yeraltına inmek durumunda kaldı. '60'lı yılların sonlarına doğru anti apartheid güçler geniş bir hareket içinde toplandı.* Black Consciousness Movement *(Siyah Bilinç Hareketi) adı verilen bu bileşim, Afrikalıların kendilerine olan güvenlerini tazelemeleri ve ulusal kimliklerini yeniden bulmaları doğrultusunda önemli bir rol oynuyordu. Soweto ayaklanması bu örneklerden birini oluşturdu. Polisin ateşi altında kalan çocuklar ve öğrencilerin arasından 350'si ölüyor, 2 binden fazlası yaralanıyordu.* SACP*'nin de belirttiği gibi Soweto ayaklanması silahlı mücadelenin meşruiyeti hakkındaki tartışmalara son verdi.* SASO*'nun kurucularından ve öğrenci hareketinin önderlerinden olan Steve Biko ise 12 Eylül 1977'de hapishanede uğradığı işkenceler sonucunda öldü. Gerek uluslararası alanda gerekse Güney Afrika'da gelişen protesto eylemleri karşısında ise ırkçı rejim 18 muhalif grubu yasaklayarak terör ve şiddeti artırdı. Soweto'nun 4. yıldönümünde Kap'da yapılan anma gösterilerine ise ırkçı rejimin güvenlik güçleri bir kez daha ateş açtılar ve 50 kişiyi öldürdüler. Siyahların yaşadıkları gettolarda ırkçı rejimin öldürdüğü insanların cenazeleri her seferinde ırkçılığa karşı güçlü bir sesin ve hıncın yükselmesinin de araçları oldular (solda). Irkçı rejimin insanlık adına utanç verici olan çifte standartının en ilginç örneklerinden birini ise Güney Afrika Cumhuriyeti'nin gerek mali gerekse prestij açısından önem verdiği turizm propagandası oluşturuyordu. Sürdürülen kanlı baskıya rağmen Avrupalılar veya Amerikalılar için egzotik görünen siyah insan imajını körükleyen turizm afişleri, turistleri çekmenin bir aracı olarak kullanılıyordu (üstte).*

39 Siyah Afrika'da Devrimler

Güney Afrika Cumhuriyeti'nin resmi politikası "Apartheid", geçmişteki sömürge sisteminin yenileştirilmiş bir uzantısıdır. Hemen hemen hepsi Avrupa kökenli olan sermaye sahiplerinin, çoğunluğu siyah olan işçileri denetim altında tutmak ve ucuz emek sistemini ayakta tutmak için başvurdukları sınıfsal nitelikli apartheid ideolojisi, kırsal bölgelerle irtibatı kesilmeye başlayan siyah çoğunluğun kentlere yerleşmesine karşı geliştirilmiş bir formüldür. İkinci dünya savaşından sonra ırkçı sağın güçlendiği sıralarda ortaya çıkan apartheid, o sıralar bir Afrikaans sözlüğünde şöyle tanımlanıyordu: "Güney Afrika'da, birleşmenin karşıtı, ırk ve/veya uygarlık düzeyi farklılığına uygun olarak ayırım gözetme; nüfusu oluşturan değişik renk gruplarının kişilik ve niteliklerinin korunması, geliştirilmesi ve bu grupların kendi özel doğa, gelenek ve yeteneklerine uygun olarak ayrı gelişmesi gibi genel ilkelere dayalı siyasal eğilim ya da akım." Apartheid ilkeleri arasında ısrarla vurgulanan "iki ırkın ayrı yaşaması"nın, gerçekleşmesi olanaksız bir durum olduğu açıktır; evlerde uşak ve hizmetçiler, fabrika ve madenlerde işçiler gerektiği sürece siyahlarla beyazlar tamamen ayrı yaşayamayacakları için, bu politikanın doğal sonucu, ırk ayrımının şiddetlendirilmesi ve rejimin giderek faşizan baskılara yönelmesidir... Zaten 1966'da iktidara geçen Balthazar Johannes Vorster, iktidarlarının anti-demokratik bir diktatörya olduğunu, buna İtalya'da faşizm, Almanya'da nazizm dendiğini açıkça söylüyordu. Rejimin benzer bir savunmasını, 1953'te Güney Afrika Birliği Londra Yüksek Komiseri şöyle yapmıştı: "Son savaşın sonuçlarından biri de, pek çok kişinin sömürgeler konusunda nörotik bir suç kompleksi içine girmeleridir... Güney Afrika, siyah Afrika'lı Bantu'ların olduğu kadar, beyaz Afrika'lının da anayurdudur... Her iki ırk da oraya sömürgeci olarak gitmiş, bazı yerlere Bantu'lar önce varmışlar, öteki yerlere de Avrupa'lılar önce gelmişlerdir. Tüm kıtada bağımsız tek beyaz ulus Güney Afrika'dadır. Gidecek başka yurdu da yoktur... Önünde iki gelişme çizgisi yatmaktadır: Apartheid ya da ortaklık. Irk farkına bakılmaksızın, tek bir toplum içinde işbirliği anlamına gelen ortaklık siyaseti, Güney Afrika'da beyaz Güney Afrika ulusunun eninde sonunda ortadan kalkacağı anlamına gelmez mi? Ve beyaz ulusun, yavaş yavaş zehirlenmeyle bile olsa, ulusal bir intihara hazır olmadığını söylememe hacet var mı? Tek çıkar yol, ırk ayrımı, ayrı gelişme siyasetidir... Irk ayrımı kendini koruma siyasetidir. Bu çok doğal duyguya sahip olduğumuzdan ötürü özür dileyecek değiliz." Kıtanın en kalabalık işçi sınıfını barındıran Güney Afrika Cumhuriyeti'nde ırk ayrımını rasyonel hale getirmeye çalışan siyasi liderler, hem "bir zencinin araba kullanabilecek kadar zeki olmadığı" gibi iddialarla çoğunluğu aşağılamışlar, hem de siyah ve komünist tehlikesini bahane ederek rejimi daha baskıcı hale getirmeye çalışmışlardır. 50'li yılların sonundan itibaren başlayan grev ve direnişlere karşı sert önlemler alınmış, birbiri ardısıra antidemokratik yasalar yürürlüğe konmuştur: Irklar arasında evliliğin yasaklanması, Afrika'lı işçilerin kentlere akın etmesini beyazlar yararına düzenleyebilmek için iş bürolarının kurulması, komünist partisinin yasaklanması; solcu, hatta liberal kuruluşlara savaş açılması, yüzbinlerce insanı evinden eden toprak sahipliği yasası, kırbaç cezası, siyahların herhangi bir kentte 72 saatten fazla bulunmalarının yasaklanması, Afrika'lıların grev hakkının yasa dışı sayılması, polise ateş açma ve öldürme yetkisinin tanınması, ırk ayrımının ulaşım hizmetlerinde ve kiliselerde uygulanmaya başlaması, zencilere yüksek öğrenimin yasaklanması, yasaklanmış kitapları okuyanlara hapis cezası verilmesi, Bantu halklarının küçük "yurtlara" (homelands) hapsedilmesi, "yeniden iskân" adı altındaki bir uygulamayla siyahların toplama kamplarına benzer mahallerde yaşamaya zorunlu tutulmaları... Fotoğraf, altın madenlerinde bir muayene gününü gösteriyor. Ucuz emekle beslenen Güney Afrika diktatörlüğü için vazgeçilmez kaynak olan siyah işçiler, toptan tıbbî kontrolden geçirilmek üzere çırılçıplak sıraya dizilmişler.

oluşmakta olan siyah burjuvaziyi temsil eden kanadın muhalefetiyle karşılaştı. Bu kanat, yaygınlaşacak bir halk savaşının sömürgecilerle görüşme yoluyla bir sonuca varılmasını imkansızlaştıracağını düşünüyor ve örgüt içinde siyasi ve askeri önderliğin birbirinden ayrılmasını istiyordu. 1968'de yapılan II. Kongre, *FRELIMO* içindeki bu iki kanadın ayrışmasını sağladı ve devrimci kanadın zaferiyle sonuçlandı. II. Kongre'nin ardından örgütün önderi Mondlane, Şubat 1969'da büyük bir ihtimalle Portekiz gizli polis teşkilatının düzenlediği bombalı bir suikastte öldürüldü ve yerine Samora Machel seçildi.

FRELIMO'nun sürdürdüğü silahlı bağımsızlık mücadelesi, sömürgecilerin dönem dönem giriştiği karşı ataklara, kitlesel tutuklamalara, *FRELIMO* yanlısı köylülere karşı uyguladığı kıyımlara rağmen başarı üstüne başarı kazandı. Salazar diktatörlüğünün devrilmesinden sonra, 7 Eylül 1974'de Machel yönetimindeki *FRELIMO* delegasyonuyla Portekiz hükümeti delegasyonu, Lusaka'da yaptıkları anlaşmayla, Mozambik'in 25 Haziran 1975'de bağımsızlığına kavuşmasını kararlaştırdılar. Anlaşma uyarınca 20 Eylül 1974'de *FRELIMO*'nun üçte iki çoğunluğa sahip olduğu geçici bir hükümet kuruldu.

'60'lı yıllar Mozambik'de, Portekiz sömürgeci politikalarının bir parçası olarak, ülkede sanayileşmenin hızlandırılmasına sahne olmuş, özellikle hafif sanayi, tüketim malları sanayi ve inşaat sektöründe artan yatırımlar, ülkede işçi sınıfının büyümesine yol açmıştı. Buna rağmen, bağımsızlığın elde edildiği ve *FRELIMO*'nun iktidarı eline geçirdiği tarihte, nüfusun çok büyük kesimi hala tarım sektöründe çalışmaktaydı. Bağımsızlık mücadelesi boyunca, programı gereği işçi sınıfını devrimin öncüsü olarak kabul eden ve işçi-köylü ittifakından bahseden *FRELIMO*'nun kitle tabanını köylüler oluşturmuştu. İşçi sınıfıyla kurulacak bağlar ise ancak bağımsızlığın kazanılmasından sonra örgütün şehirlere girmesiyle gündeme geldi ve ilk çelişkiler de ortaya çıktı. Geçici hükümet dönemi boyunca, daha yüksek ücret ve kararlara katılma hakkı isteyen işçilerle üretim ve üretkenliğin artırılması için işçilerin daha çok çalışmasını talep eden hükümet arasındaki ayrılıklar pek çok greve yol açtı.

FRELIMO, bağımsız Mozambik Halk Cumhuriyetinin kuruluşunun, işçiler ve köylülerin diğer yurtsever güçlerle birlikte sömürüsüz hür bir toplumun, sosyalizmin inşasının başlangıcı olduğunu ilan etti. Şubat 1977'deki 3. Kongre'de kurtuluş cephesinin, kendine Marksizm-Leninizmi temel alan *FRELIMO-İşçi Köylü Partisi*'ne dönüştürüldüğü karara bağlanarak partinin kuruluşuna geçildi.

Güney Afrika

Güney Afrika'da yoğun emperyalist sömürü yöntemlerinin uygulanmasının tarihi eskilere uzanmaktadır. Madencilik ve demiryolu alanlarında gelişen bu yöntemler zorla çalıştırma ile tamamlanıyordu. Güney Afrika'daki maden firmaları zorla çalıştırılan işçiler için yüksek kafa parası ödüyorlardı. İşte bunlar dünyanın en büyük elmas ve altın yataklarının bulunduğu Güney Afrika'da kapitalist ilişkilerin hızlı gelişmesinin sonuçlarını ve nedenlerini oluşturdu.

Yüzyılın hemen başlarında madencilik sanayiinde artan bir sermaye yoğunlaşması görüldü. Komşu işyerleri makinaların kullanımını sağlamak için birleştirilirken ilgili madencilik firmaları da birleştiriliyordu. Böylelikle aynı zamanda pazar fiyatlarının belirlenmesinde de daha etkili olmanın yolu açılıyordu. Böylece Güney Afrika, Sahra'nın güneyinde bulunan ve büyük sermaye yatırımlarının gerçekleştirilebileceği en önemli bölgelerden biri olma özelliğini de elde ediyordu.

Afrika Boynuzu

Afrika'nın "Boynuz" diye adlandırılan bölgesinde 1974-78 arasında olanlar, sosyalizm, devrim, ulusal sorun, uluslararası diplomasi, dünya güçler dengesi, reel sosyalizm ve bunun dış politikası gibi son derece önemli bir dizi konuya ilgi duyanlar için inanılmaz zenginlikte bir araştırma malzemesi, dünya sosyalistleri için de reddi mümkün olmayan ibret belgeleri sunar. Sözkonusu dönemde Afrika Boynuzu şu gelişmeleri yaşadı: 1. Etyopya'da "devrim" diye adlandırılan darbeler zinciri. 2. Darbelerin sonuncusunun boğduğu gerçek bir devrim hareketi. 3. Etyopya-Somali savaşı. 4. Etyopya'nın Ogaden bölgesinde Batı Somali halkının ulusal ayaklanması. 5. Bu ayaklanmanın Somali devletince önce kullanılıp sonra "satılması". 6. Eritre kurtuluş hareketinde bölünmeyi izleyen iç mücadelenin durulması ve Etyopya ordusuyla büyük savaşlar. 7. Batılı emperyalistlerin gözdesi Etyopya'nın Sovyet etkisine açılışı, reel sosyalist kampın yoğun desteğini alışı, bu anlamda "saf değiştirmesi". 8. "Sovyet sömürgesi" diye aşağılanıp yoğun bir emperyalist propagandanın hedefi yapılmış Somali'nin "karşı transferi".

ETYOPYA'NIN "DEVRİMİ"

Son derece karmaşık bir etnik-dinî yapıya sahip, imparatorun otoritesine bağlı olmakla birlikte yerel egemenliklerini belli ölçülerde sürdüren yönetim birimleriyle ve pek az gelişmiş ulusal organizasyonuyla görece "parçalı" bir ülke olan Etyopya'da 1974'de ordu yönetime elkoydu, Haile Selasiye'yi tahttan indirdi. Haile Selasiye, ülkesinin Mussolini İtalya'sınca ilhak edildiği beşaltı yıl boyunca (1935/36'dan 1941'e kadar), "mazlum ülkenin mağdur ve mağrur lideri" rolünü başarıyla oynamış, Afrika başta olmak üzere bütün dünyanın sempatisini toplamış bir liderdi. Etyopya halkının önemli bölümü için kutsal bir kişilikti. Üstelik Batı'nın sadık adamıydı. Ordusunu 1947-51 arasında İngiltere eğitmişti, Selasiye devrildiğinde bu işi ABD devralmış durumdaydı. Yaklaşık 50 bin kişilik bu ordunun yanısıra varolan 2 bin kişilik sınır koruma birliği ile 5 bin kişilik anti-gerilla birliklerini İsrail, 30 binin üzerindeki polis gücünü Federal Almanya eğitiyordu.

Selasiye'nin ülkesindeki durum, gerçekte onun çoktan devrilmesini gerektirir özellikler gösteriyordu: Nüfusun yüzde 95'ini oluşturan köylülerin sefaleti, diyelim Batı'da kabul edilmiş "sefalet" ölçüleriyle tanımlanamayacak türdendi. Köylülüğün yüzde 60'ı, ürününün yüzde 75'ini toprak ağasına vermeye yasal olarak zorunlu tutulduğu bir yarıcılık sistemi içinde yaşıyordu. Açlık felaketleri rutin olaylardı. 1973'deki açlık dalgasının bilançosu 200 bin ölüydü. Sürekli açlıktan ölüm tehlikesiyle yüzyüze yaşayan insan sayısı 2 milyondu. (Etyopya'daki açlık sorununun bugün vardığı boyutlar biliniyor.) Doğan her beş çocuktan biri ölüyordu, ülkede sadece 319 doktor vardı, ortalama yaşama süresi 38 yılı ancak geçiyordu.

Elbette ordu imparatora karşı kendiliğinden tavır almamıştı. 1960'larda Etyopya'nın başkenti Addis Abeba'yı yerinden oynatan muhalif hareketler başgöstermişti. ABD'li uzmanların tavsiyesiyle güdümlü sendikacılık yapmak üzere kurulan *Etyopya Sendikalar Konfederasyonu* (CELU) kısa sürede radikalleşti, Amerikalıların işbirlikçi mafya sendikalarıyla bağlantılar kurması, onları örnek alması beklenirken, daha kurulduğu yıl (1963) bir genel grev örgütlemeye kalkıştı. Durulmayan işçi hareketlerine, öğrenci gösterileri eşlik etmeye başladı. 1973'de manzara şöyleydi: İşçiler, öğrenciler kentlerde, köylüler kırsal alanda isyan halinde, Eritre bölgesindeki ordu birlikleri arasında isyan dalgası dolaşıyor, imparatorun yanıbaşındaki kilise ileri gelenleri bile muhalif saflarda; İmparator tınmıyor.

İmparatorun yetkilerine yavaş yavaş elkoyan ordu, Eylül 1974'te son darbeyi vurdu, 24 Kasım günü İmparatorluk Sarayı'nda "eski" Etyopya'nın 62 ileri geleni kurşuna dizildi. Ancak bunların arasında imparatoru devİren darbenin lideri General Andom da vardı. Çünkü reformlardan yana genç subaylar, soylu ve tutucu üst kademe subaylarını tasfiyeye girişmişti. Andom'un yerini alan Teferi Bente de Şubat 1977'de sekiz yardımcısıyla birlikte öldürülecek, Temmuz 1976'daki ara-tasfiyeyi izleyen geniş çaplı bir-temizliğe kurban gidecekti. Şubat 1977'de başa geçen Mengistu Haile Mariam, *Etyopya Geçici Askerî Yönetim Konseyi*'nin (DERG) reelsosyalist kampın alkışlarıyla "devrimci" ilan edilen lideridir.

Etyopya'nın yönetimine elkoyan *DERG*'in işin başında "reformcu-devrimci" diye nitelenmesi ve bunu doğrular görünen çeşitli uygulamaları, Etyopya'nın -hiç de cılız olmayan- devrimci hareketine çok pahalıya maloldu. *DERG*'in giriştiği devletleştirmeler ve toprak reformu, bu darbecilerin "halktan yana"lığına kanıt olarak görüldü, darbecilerin gerçek zihniyeti açığa çıktığındaysa ortada ölmek-öldürmek dışında seçenek kalmamıştı.

Olaylar kaba bir özetle şöyle gelişti:

Mart 1975'de *DERG* toprak reformu ilan ettiğinde Etyopya'da köylülerin geniş bir hareketi sözkonusuydu. Dünyanın birçok ülkesinde okuyan ve çoğu radikal eğilimli Etyopyalı öğrenciler, ülkelerinde kapsamlı reformlar yapmayı vaat eden bir yönetimin işbaşına geçtiğini duyunca Etyopya'ya dönmüşler ve zaten radikal taleplerle yıllardır mücadele eden işçi-öğrenci muhalefetine katılmışlardı. *Etyopya Halkları Devrimci Partisi*'nde (EPRP) odaklanan muhalefetin önemli kesimi, askerî yönetimin yakın zamanda sivil yönetime yerini bırakacağına, "halk iktidarı" kurulması yolunda hep birlikte çalışılacağına inanıyordu.

Tersi oldu. *DERG*, sürekli birtakım demokratik haklar, özgürlükler talep ederek kentlerde huzursuzluk yaratan öğrencileri uzaklaştırmak, dağıtmak amacını da gözetip, 50 bin kadar öğrenciyi "toprak reformunun uygulanmasını sağlama" göreviyle kırsal alanlara gönderdi. *DERG*'in talimatı, köylülerin silahlandırılmaması, toprak ağalarının tutuklanmamasıydı. Bunun da tersi oldu. Birçok yörede, yerel yönetim örgütleri oluşmaya başladı. Halk silahlanıyor, köylüler, yanlarına katılmış öğrenciler ve aydınlarla birlikte, laftan ibaret olmayan bir "halk iktidarı"na doğru adımlar atıyorlardı.

Bu durumun iki sonucu oldu. Birincisi, askerî yönetim ipleri elinden kaçırma korkusuna kapılıp muhalefete tavrını sertleştirdi. İkincisi, hem askerî yönetim hem köylü hareketince tehdit edilen feodal beyler, toprak ağaları *Etyopya Demokratik Birliği*'ni (EDU) örgütleyip, uşaklarını, hizmetkârlarını silahlandırdılar, özellikle Tigre ve Godjam bölgelerinde hükümet birliklerine karşı savaşmaya başladılar.

DERG, işçi hareketini denetim altına almak için *CELU*'ya karşı güdümlü *Tüm Etyopya Sendikalar Birliği*'ni (AETD) kurdu ve *CELU* önderlerine, militanlarına karşı bir yok etme mücadelesine başladı. Ortadan kaldırılmış grev hakkı ve başka haklar, daha yüksek ücretler için bütün olumsuz koşullara rağmen çeşitli grevler örgütleyebilen *CELU*'nun askerî yönetimce tutuklanan önderleri sorgusuz sualsiz idam edildi. Sertleşen ortamda, *EPRP* (ve yeni oluşturulan *Etyopya Devrimci Halk Ordusu - EPRA) de yoğun silahlı mücadeleye girişti. AETU*'nun başkanı, 2. başkanı, askerî yönetimin 60 kadar görevlisi, muhalefetin silahlı eylemlerinde öldürüldüler. Ama Şubat 1977'de *DERG* içindeki son tasfiyeyi gerçekleştirip başa geçen Mengistu Haile Mariam'ın "Beyaz teröre karşı kızıl terör uygulayacağız!" açıklamasını izleyen günlerde muhalefetin verdiği kayıplar karşısında bu rakamlar pek bir şey ifade etmiyordu. Sadece Nisan 1977'nin son iki gününde yaklaşık 2 bin kişi öldürüldü. Hapisteki siyasi tutuklular kurşuna dizildi. Temmuz 1977'de yönetimce katledilen insan sayısı 30 bini bulmuştu.

SOMALİ'NİN "DEVRİMİ"

1960'a kadar İtalya ve İngiltere'nin denetimindeki iki parçaya bölünmüş Somali bu tarihte bağımsız devlet oldu. Nüfusu ağırlıkla göçebe Bedevîlerden oluşan Müslüman Somali, derin bir sefalet içindeydi.

21 Ekim 1969'da, İtalyan sömürgeciliği döneminde sömürge ordusunda yüksek kademeden bir subay ve polis şefi olan General Siad Barre önderliğindeki darbe, "Ahlâksızlık, rüşvet, akraba kayırma, kamu araçlarının çalınması, haksızlık, dinimizin ve ülkemizin yasalarının hiçe sayılması gibi kötü şeyleri görmezden gelmenin imkânı kalmadı" şiarıyla gerçekleştirildi. *Yüksek Devrim Konseyi* (SRC), radikal devletleştirmeleri v.b. içeren bir dizi tedbiri almaya koyuldu.

Somali hükümetince Sovyet silahlarıyla donatılan 3 ila 6 bin arasındaki gerilladan oluşan Batı Somali Halk Kurtuluş Cephesi, hem Somali ordusu hem de Ogaden bölgesindeki halk tarafından büyük ölçüde destekleniyordu. Bir ara, Somali ordusunun fiili desteğiyle Ogaden bölgesinin üçte ikisine hâkim olan Kurtuluş Cephesi, yöredeki halkı da direniş için

Haziran 1976'da *Somali Sosyalist Devrim Partisi*'ne (SSRP) dönüşen SRC'nin önderi Siad Barre, ülkesinde "bilimsel sosyalizm"'i kurmaya çalıştığını söylüyor, henüz kendi başa geçmeden önce SSCB ile kurulmuş olan ilişkileri geliştiriyordu.

Sovyetler'e topraklarında askerî tesis kurma imkânları veren, bir yandan da "Kur'an ve Allah'a" atıflar yaparak "bilimsel sosyalizm" kurmak isteyen Siad Barre yönetimini Etyopya ile savaşa sürükleyen etken, Ogaden sorunuydu.

BATI SOMALİ HALKININ BAŞINA GELENLER

1960'da Batılı emperyalistler tarafından "yapılan" ba-

ğımsız Somali devleti, Somalililerin yaşadığı üç bölgeyi içermiyordu: Etyopya sınırındaki Ogaden, Kuzey Kenya ve Cibuti. 1897'den beri Etyopya'nın egemenliğinde bulunan, ancak Somalili çobanların girip hayvanlarını otlatmasına izin verilen Ogaden'in bu statü dışında kalan küçük bir bölümü de 1954'de Etyopya'nın olmuştu.

Birbirinden kopuk göçebe topluluklar halinde yaşayan Somali insanlarının 1960'lardan sonra, kendi adlarını taşıyan bağımsız bir devletin varlığında, "tam teşekküllü" olmasa da bir milliyetçilik ruhu kazanmaları, çok kötü koşullarda yaşadıkları devletlerden (Kenya, Etyopya) koparak bağımsız Somali devletine katılmak istemeleri, ağır ilerleyen bir süreçti. Somali devleti de, bayrağındaki beş köşeli yıldızla, beş Somali yerleşim bölgesinin birleştirilmesi "ülküsünü" vurgulayarak bu sürece katkıda bulunuyordu.

Haile Selasiye tiranlığının çürüdüğü, isyan dalgasının Etyopya'daki bütün farklı toplum kesimlerini sardığı yıl-

silahlandırdı. Ama resimde görülen coşku, Ogaden'in Somali'ye katılmasına yetmeyecek; masa başındaki hesaplarla verilecek bölgeden çekilme kararına uymayan Cephe önderleri de, Somali hükümetince tutuklanacaktı... Planlı programlı başlatılmış bir gerilla hareketi, bölge halkının arzusu hilafına, yine planlı programlı hesaplarla sona erdirilmişti...

larda, Ogaden'deki Batı Somali azınlığı da hareketlendi. Etyopyalı darbecilerin başına bela olan Ogaden ayaklanması, Batı Somali halkının büyük çoğunluğunca desteklenen *Batı Somali Halk Kurtuluş Cephesi* tarafından yönetiliyordu. Ama şu da gerçekti ki, kendi gücü Etyopya ordusuyla baş etmekte yetersiz kalabilecek bu örgütün bir ara Ogaden'in yüzde 70'ine hâkim olmasını sağlayan, bölgeye girmiş Somali askerlerinin desteğiydi.

Etyopya ile Somali, bu yüzden savaştılar. Bir yandan ülkesindeki muhalefeti, bir yandan Eritreli kurtuluş savaşçılarını yok etmekle uğraşan Etyopyalı darbeciler, zayıf düştükleri anda uğradıkları saldırıya Sovyetler Birliği ve Küba başta olmak üzere, reel sosyalist kamptan aldıkları destek sayesinde direndiler.

Somali'ye Sovyetler'in bir süre önce verdiği uçakların Etyopya'ya şimdi verilen Sovyet uçaksavarlarınca düşürülmeye çalışıldığı, yıllarca "Sovyet sömürgesi" denmiş Somali'ye karşı Kübalıların da savaştığı bir garip çatışma yaşandı. Reel sosyalist kampın Etyopyalı darbecileri kucaklamasının ardından Somali'ye özellikle Arap gericiliği ve onun aracılığıyla Batı yönünden büyük bir himaye ve destek dalgası geldi. (Bu arada, İsrail, Müslüman Somali'nin etkinlik kazanması halinde Afrika Boynuzu ve Kızıl Deniz'de kendisi açısından doğabilecek Arap hegemonyası tehlikesinin bilincinde, Etyopya'ya desteğini sürdürüyordu.)

Ogaden sorununda Etyopya'dan yana tavır koyan Sovyetler Birliği böylelikle Somali'yi gözden çıkardıktan ve Somali "kendisini destekleyecek dostlardan yana sıkıntısı olmayacağını" ilan ettikten sonra netleşen cepheleşme, dünya diplomasisi düzeyinde sorunun çözümünü kolaylaştırdı, pazarlık ve alma-verme ilişkisi mümkün oldu. Ogaden'de yaşayan 1 milyondan az insanın *Batı Somali Kurtuluş Cephesi*'nin denetimine giren veya Somali ordusunca "kurtarılan" bölgelerdeki coşkusu, şarkılı kutlamaları dünya politikası çerçevesinde hesaba katılacak faktörler olamazdı, hatta bu insan topluluğunun bölgesi hakkında ne düşündüğü ve ne istediği de önem taşıyamazdı.

Somali, Ogaden'den çekilmeye razı edildi. Bunda belki, Afrika Boynuzu'nun en kritik noktasında yer alan Cibuti'nin konumu rol oynamıştı. Somali devletinin başındakilere göre Cibuti de Somali ile birleşmesi gereken bir bölgeydi ve Ogaden savaşı sürerken Batılılar, Somali'nin bu bölgeyi ilhakıyla sonuçlanacak bir savaşın durmayacağını, özellikle Fransa açısından hayatî bu küçük "bağımsız" devletin de ateşe atılabileceğini kestirebilirlerdi. Fransa'nın o sıradaki Cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing, "Afrika kıtasında sonu gelmez anlaşmazlıklara ve ılımlı bütün rejimlerin yıkılmasına, Batı etkisinin ortadan kalkmasına yol açılmak istenmiyorsa sömürgecilik döneminden kalma sınırların kabul edilmesi gerektiğini" söylüyordu mesela.

Somali, muhtemelen birtakım vaatlerle de desteklenen pazarlık sonucu Ogaden'den çekilirken, muhtemelen buradaki sorunu bütünüyle halletmesi kendisine dayatılmıştı. Bunun sonucu, Somali devletinin, *Batı Somali Kurtuluş Cephesi* önderlerini hapse atması, Ogaden'de mücadeleyi sürdürmek isteyen çok sayıda insanı kurşuna dizmesi, idam etmesi oldu.

ERİTRE YA DA BİR İHANET ÖYKÜSÜ

Etyopya'nın kuzeyinde yer alan ve bu ülkenin Kızıl Deniz kıyısını kaplayan Eritre, Addis Abeba'daki yönetimler için her dönemde ekonomik bakımdan hayatî bir bölge, aynı zamanda da bir sorun olmuştu.

İtalyanlarca 1889/90'da Etyopya'ya saldırı hesabıyla ele geçirilen ve 1941'de İngilizlerin denetimine geçen Eritre, 1952'ye kadar İngiltere ile birleşmiş Milletler tarafından yönetildi. Çoğunluğu Müslüman, azınlığı Hıristiyan bir nüfusa sahip Eritre, İtalyanlar ve İngilizlerin oluşturduğu -Afrika ölçülerinde ileri sayılabilecek- altyapı ve siyasal partileri, sendikaları, çeşitli örgütlenmeleriyle, yine görece gelişkin siyasal hayatıyla, bir ulusal bilincin gelişmesine elverişli özellikler gösteriyordu. Eritre'nin farklı dinlere sahip, ayrı dilleri konuşan insanlarında yabancı bir ulus tarafından ezilmenin yarattığı ortak bilinç, kendi parlamentolarına, kendi hükümetlerine bir dönem sahip olmanın getirdiği görelі katılım alışkanlığı, Eritre kurtuluş hareketinin sağlamlığının dayanakları oldular.

1960'a kadar "federasyon" kisvesi altında yürütülen gayrıresmi durumun bu tarihte Etyopya İmparatoru Haile Selasiye tarafından resmileştirilmesiyle Etyopya'nın "14. eyaleti" ilan edilen bu ülke, şüphesiz, 2. Dünya Savaşı sonrasında bağımsız devletlerin açıklık ve ekonomik güç mücadelesi içinde hep birlikte sömürülmesini hedefleyen yeni emperyalist düzende kendisine tanınan (veya tanınmayan) varolma tarzının kurbanı olmuştu. Etyopya yönetiminin Eritrelilere davranışı hakkında bir simgesel örnek yeterince açıklayıcı olacaktır: İtalyan egemenliği döneminde Eritrelilerin bir direnme biçimi olarak açtığı, kendi dillerinde eğitim yapan okulları Selasiye kapattı ve tam 350 bin öğrencinin eğitimi yarıda kesildi.

Eritrelilerin kendilerine dayatılan baskı ve sefalet cenderesine karşı ilk örgütlü tepkisi 1958'de görüldü. Etyopya askerlerinin binlerce kişiyi öldürerek bastırabildiği bir genel grev, direniş bayrağını açtı. Buna karşılık, 1959'da Eritre bayrağı yasaklandı. 1 Eylül 1961'de 13 kişilik bir *Eritre Kurtuluş Cephesi* timinin Etyopya birliklerine saldırmasıyla "resmen" başlayan silahlı kurtuluş mücadelesine karşı Etyopya, 1967'de tam 300 köyü yakmak, hava bombardımanlarıyla toplu imha gibi "tedbirlere" başvurdu.

Dünya kamuoyuna sesini duyurmayı başaran Eritre kurtuluş hareketi, 1969 ortalarında bölündü. Arap gericiliğinin dayattığı, Hıristiyanları soyutlama politikasını kabul etmeyen, herhangi bir güdüm altına girmek istemeyen ve mücadelesini Etyopya'daki muhalefetin mücadelesiyle birleştirmek isteyenler, ayrılıp *Etyopya Halk Kurtuluş Cephesi*'ni kurdular. Özellikle bu örgütün denetimine geçen bölgelerde, yoğun okuma-yazma kampanyalarıyla, açılan okullarla, bağımsız olarak örgütlenen sosyal hizmetlerle, oluşturulan demokratik yapılarla yeni bir toplum düzeninin örgütlenmeye başladığı görülüyordu. Eritre kurtuluş hareketine bölgesel egemenlik hesaplarıyla destek veren Arap devletleri, bu hareketin varlığını sürdürebilmesi açısından önemliydi ve bu devletler *Halk Kurtuluş Cephesi*'nin politikasını ve hedeflerini elbette onaylamıyorlardı. Mesela Çin'e eğitime giden gerillaların Suudi Arabistan'dan geçmesine karşı çıkan Suudi Arabistan, 1967'de bir süre Eritre'ye yardımı kesmişti. (*Halk Kurtuluş Cephesi* genel sekreteri, yardımcısı ve politbüronun çeşitli üyeleri Çin'de eğitim görmüştü. Ama *HKC*, Çin-Sovyet çatışmasının belirleyici olduğu dönemde oluşan klasik "Çin yanlısı" örgütlerden değildi. Nitekim Küba da Eritreli kurtuluş savaşçılarını eğitiyor, onlara çeşitli destekler sağlıyordu. Ayrıca, ÇHC Birleşmiş Milletler'e girme atağına kalkıştığı sıralarda Haile Selasiye Etyopya'sıyla ilişki kurduğunda Eritre'ye yardımı kesecekti.)

1977 yılının başında Etyopya birliklerine karşı büyük zaferler kazanan Eritre kurtuluş hareketi, Ogaden sorununun dünyanın büyük güçlerince çözülmesiyle rahatlayan *DERG*'in reel sosyalist kamptan aldığı büyük destekle başedemedi. 1977 başında, Etyopya'da askerlerin on dakika içinde 300 öğrenciyi öldürdüğü katliamdan bir buçuk ay önce, Aralık 1976'da Fidel Castro Etyopya'ya gidip "devrimin lideri" Mariam'la el sıkışmıştı.

DERG'in askerî sözcüsü Nisan 1978'de "Eritreli ayrılıkçıları toptan imha etme" amacını açıklarken, Küba Dışişleri Bakanı da, "Eritre sorunu dâhil olmak üzere Etyopya'nın iç politik durumu sadece ve sadece Etyopya halkını ve hükümetini ilgilendirir" sözlerini söyleyebiliyordu.

Etyopyalı darbeciler, yoğun Sovyet askerî yardımı ve desteğiyle, Kübalı askerlerin sağladığı geri desteğe dayanarak, Eritre kurtuluş hareketini gerilettiler. Eritreli kurtuluş savaşçıları, Küba desteğindeki Etyopyalı askerlere terk etmek zorunda bırakıldıkları köylerde, kentlerde, pek çok Che Guevara ve Fidel Castro fotoğrafını duvarlarda asılı bıraktılar.

ÜMİT KIVANÇ

Altın madenlerinin çevresinde çadırlardan oluşan şehirler kısa zamanda evler, bürolar ve dükkanlardan oluşan madenci şehirleri haline geldi. Bu tür şehirlerin harita üzerinde oluşturdukları hatalara Witwatersrand veya Rand adı veriliyordu. Rand'dan başlayarak gelişen sanayileşme, Güney Afrika'nın diğer bölgelerine de yayıldı. Yeraltı madenciliğinin 1890'da başlaması öncesinde altın madenlerinde 14 bin işçi çalışıyordu. 1899'da ise yeraltı madenciliğinin 5. yılında Rand'daki ocaklarda yaklaşık 100 bin siyah işçi, 13 bin beyaz işçi çalışıyordu. Bunlar ücret karşılığında çalışmak için madenlere tüm diğer Afrika bölgelerinden gelmiş olan siyah köylülerdi. Vergi ödeyebilmek, tarım aletleri ve silah edinebilecek parayı kazanmayı hedefliyorlardı. Çünkü beyazların, hükümetin ve maden şirketlerinin siyahların topraklarının çok büyük kısmını talan etmesinin ardından, kendilerine kalmış olanlarla ailelerini geçindirebilme olanakları kalmadı. Kap ve Natal'de, Transkei ve Zulu ülkesinde toprakların önemli bir kısmının siyahlara ait olması bu sonucu değiştirmiyordu. Hatta Kap hükümeti siyahların münferiden toprak almalarını istiyordu. Çünkü böylelikle toprak alamamış olanlar ücret karşılığında çalışmak durumunda kalırken, toprak sahipleri de hükümete ödemeleri gereken özel vergiyi ve harcamaları karşılamak için çalışmak durumunda kalıyordu. Sonuçta ya topraklarını kaybediyorlar ya da ürünlerini madenlerde ve şehirlerde yaşayanlara satmak üzere ekimde bulunuyorlar ve tüccar köylüler oluyorlardı. Oranj ve Transvaal'de siyahlar kendi topraklarında değil beyazlara ait olan topraklarda yaşıyor veya maden sahiplerine veya hükümete ait olan toprakları işliyorlardı. Çoğu siyah olan bu köylülere Squatter adı veriliyordu. Bunlar ürünlerinin yarıya yakın bölümünü veya iltizam vergisini toprak sahibine ödüyorlardı.

Rand'ın gelişmesi ile birlikte iki büyük grup oluştu. Biri beyaz tüccar köylüler olan Boerler, diğeri ise maden sahipleri idi. Boerler, Oranj ve Transvaal'de toprakların çoğunu elde etmişler ancak bunu kullanamadıklarından Squatter'lerin kullanmalarına izin vermişlerdi. Karşılığında ürün ve işgücü elde ediyorlardı. Tüccar köylü olmalarının ardından daha fazla işgücüne ihtiyaçları oldu. Konut ve kafa vergisi yasasının çıkarıldığı 1895'de bir de Squatter yasası çıktı. Boerlerin işgücü ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyen bu yasaya göre, bir beyaz çiftlikte ancak 5 siyah aile yaşayabilecekti. Diğerleri çiftliği terk edip ya başka çiftliklere gidecek ya da madenlerde veya şehirlerde çalışacaklardı. Ancak bu yasa işlemedi. Siyahlar kabileleri ile birlikte bulundukları beyaz çiftliklerinde kaldılar. Gelişen sanayi ve ihtiyaçlar ile birlikte işgücü ihtiyacı da arttı. Beyaz köylüler siyah Squatter'ların toprak işleyerek ürün çıkarmalarına karşı idiler. Çünkü Boerlerin topraklarını terk edip ücretli emekçi olarak çalışmaya hazır olmayan Squatter'lara ihtiyacı vardı. Öte yanda maden sahiplerinin de ucuz işgücüne ihtiyaçları vardı. Maden sahipleri siyah köylülerin işleyecek toprakları olduğu sürece çalışmak için madenlere gelmeyeceklerini biliyorlardı. Bu sorunun çözümü ise bu toprakların da siyahların ellerinden alınmasıydı. Böylelikle maden sahipleri ile beyaz köylüler farklı nedenlerle de olsa siyah Squatter'ların topraklardan uzaklaştırılmaları gerektiği konusunda anlaşıyorlardı.

1913'de Güney Afrika hükümeti toprağı siyahlarla beyazlar arasında paylaştıran bir toprak yasası çıkardı. Buna göre Kap dışında beyazlar Afrikalıların, siyahlar ise beyazların bölgelerinde toprak sahibi olamayacaklardı. Beyazların toprakları üzerinde yaşayan Afrikalılar, beyazlar için çalışmak zorunda idiler, aksi halde siyahlara ayrılmış olan bölgelerde yaşayabilirlerdi. 1913'de siyahlara tahsis edilmiş olan bölgeler Güney Afrika alanının onda birinden daha az bir bölgeye yayılıyordu. Böylelikle hem maden sahiplerinin hem de beyaz köylülerin istekleri yerine gelmiş oldu.

Gezgin İşçiler

Bir tür mevsimlik işçilik olan gezgin işçilik Güney Afrika'daki madenler için özellikle kârlı bir sömürü alanıydı. Elmas ve altının bulunmasından önce de varolan gezgin işçiler, yazları beyazların çiftliklerinde çalıştıktan sonra yaşadıkları yerlere geri dönerlerdi. Hatta Natal'de şeker plantasyonlarında 5-10 yıl arasında çalışmak üzere Hintli işçiler getirilir, bunların bir kısmı yerleşir bir kısmı ise geri dönerdi. Madenlerin büyümesi ve yeraltı madenciliğinin başlaması üzerine işgücüne ihtiyaç daha da arttı. 1902'den sonra madencilik firmaları Afrikalı işçi devşirmek için çabalarını artırdılar. Önceleri evlenmemiş gençler kabile şefleri tarafından vergileri ödeyebilecek parayı sağlamak üzere gönderilirlerdi. Daha sonra evli erkekler de ailelerine para kazanmak için gezgin işçi oldular. Böylelikle bir yanda kabilenin gelenekleri ve yapısı kırılma ile karşı karşıya kalırken öte yanda aileler de parçalanmaya başlıyordu. Gezgin işçilerin önemli bir kısmı Portekiz Doğu Afrika'sından, daha küçük bir kısmı Transvaal, Kap, Natal, Zulu ülkesi, Beçuana ülkesi ve Basuto ülkesinden gelmekteydi. Siyah gezgin işçiler pasaport yasaları, düşük ücretler, konut yokluğundan ötürü şehirlerde yaşayamıyorlardı. Böylelikle maden sahipleri ne okul ne hastane ne de bu insanların yaşayacakları yerleri inşa etmek durumunda kalıyorlardı.

Boer Savaşlarının ardından yaşanan ekonomik düşüş sonucunda sadece Kap sömürgesinin batı bölgelerinde 16 bin işçinin işsiz kalması Afrikalıların Büyük Britanya'nın sömürge politikalarına karşı olan hoşnutsuzluklarını artırdı. Etyopya hareketi ve diğer muhalif hareketler yeni taraftarlar kazandılar. Bu gelişme İngiliz, Alman ve Hollandalı misyonerlerin aralarındaki karşıtlıkları geri plana itip, Etyopya hareketine karşı birlikte davranmaları sonucunu üretti. Tüm muhalif hareketlerin bastırılması talepleri Güney Afrika burjuva basınında da yükseliyordu.

CABRAL, AMİLCAR (1921-1973)

Gine-Bissau'nun bağımsızlık mücadelesinin önderi olan Amilcar Cabral, Cabo Verde'de doğdu. Aileai varlıklıydı, sömürgeci Portekizlilerle ilişkileri vardı ve Cabral bu sayede kültürlü bir eğitim ortamı içinde büyüdü. Yetişme dönemini belirleyen en önemli olaylar, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, savaş koşulları ile birleşen kuraklıkların yol açtığı, binlerce kişinin ölümüne yol açan kıtlık ve Portekiz birliklerinin ırkçı baskıları olmuştur. Cabral 1945 yılında Lizbon'daki Yüksek Ziraat Okuluna kaydolduğunda, şiir ve öykü yazmaya başlayalı üç-dört yıl olmuştu. Kendi deyişiyle "Cabo Verde'nin unutulmuş ve küçük edebiyatına" katkıları o dönemdeki iki şiir bir de öykü kitabıyla başlamış, elbette genç bir insanın aşkları ve coşkuları kadar, açlık ve yoksullukla boğuşan halkının acıları bu çalışmalara yansımıştır. Lizbon'da derslerinin yanıaıra edebiyatla da ilgilendi; ancak artık onun için edebiyat, Afrikalı sömürge halkları ve kölelikle ilgilenmek anlamına geliyordu. Afrika'ya dönüş, kafasında geri dönülmez bir karar olarak yer etmişti, ülkesinin sorunları üzerinde düşünmeye ve politik örgütlerde ektif rol almaya başladı: Batı Afrika aahillerinin en küçük ülkeai olan Gine-Bissau ve Cabo Verde'nin, Portekizlilerin de iddia ettiği gibi, sömürge döneminden önce hemen hemen tümüyle boş olduğunu kabul etti; ancak kölelerin taşınması sonucu, orada homojen bir yapıda olmaaa bile, bir Afrika halkı yaşamaktaydı. Cabral, halkının kurtuluşunu ırksal ve etnik ayrılıklardan kaynaklanan toplumsal sorunların çözümüyle bağlaşık görmeye başladı, o sıralarda ne yapılmaaı gerektiğine dair bir öneri oluşturamamıştı.Aslında büyük sınaî olanaklar sunan, doğal zenginliklere sahip Cabo Varda adalarının ekonomisi tarıma dayanıyordu, tropikal yağmurlar yüzünden büyük bir erozyon tehlikesinin tehdit ettiği ziraatın geliştirilebilmesi Cabral'a göre bilimsel taknikleri̇n kullanımını ve bir toplumsal örgütlenmeyi garektiriyordu. Bu örgütlenmenin önündeki en büyük engelin de, verimlilik artışıyla zerre kadar ilgilenmeksizin doğal kaynaklar üzerinde bir yağma politikası izleyen sömürge yönetimiydi. Cabral, bu görüşleri doğrultuaunda Cabo Verde aydınlarını biraraya getirmeye va adalar yönetimine erozyon konusunda öneriler getirerek somut birtakım adımlar atmaya kalkıştıyaa da, umduğunu bulamadı. Bu dönemde Portekiz'de katıldığı en önemli politik eylem, *Centro de Estudos Africanos* (Afrika Araştırmaları Merkezi) içinde yer almaktı. Sömürgecilik karşıtı siyah ve melez öğrenciler tarafından kurulan ve ABD'deki siyah hareketinden eainlenen merkez, Cabral'ın deyişiyle "ruhların yeniden Afrikalılaştırılması" yolunda kültürel faaliyetlerde bulunuyordu. Faaliyet alanı hızla genişleyen ve etkinliği artan merkez, ilk toplantısını Ekim 1951'de yaptı. Bildiri ve yayınlarına imzalarını atanlar arasında, sonradan ulussi kurtuluş mücadelelerinde önder olanlar çoğunluktaydı.

1951'de tarım mühendisi olan Cabral, Lizbon'da Portekiz Tarım İstaayonu'nda stajyer olarak çalışırken babasının ölüm haberini aldığında, Bissau'ya naklini yaptırdı; politik nedenlerden ötürü zaten ülkeaine dönmek istiyordu. Yasal yollardan politik örgütlenmelerin imkânsız olduğunu kısa sürede anlayarak gizli bir örgütün gerekli olduğuna karar verdi. 1956'da, ülkasinin kaderini değiştirecek olan tarihsel kararını vererek, arkadaşlarıyla birlikte *Partido Africano da Idependência da Guiné*

39 Siyah Afrika'da Devrimler

İşçi Hareketi ve Grevler

1903'de işçiler Güney Afrika'daki Lancaster madeninde iş bıraktılar. 6-10 Ağustos 1906'da ise Kap'da işsiz Afrikalıların silahla bastırılan büyük gösterileri gerçekleşti. Aynı dönemde kırsal alanda da vergilerin yükseltilmesine karşı ayaklanmalar gelişti. Zulu ülkesinde silahlı çatışmalar oldu. Natal'da ise 1905-1906'da Bambata ayaklanması yaşandı. Durban ve diğer şehirlerdeki işçiler ayaklananlara yardım etmek için işlerini bıraktılar. Ayaklanmaların etkisi ile Boerlerin üst kesimi ile İngiliz sömürgecileri arasında bir yakınlaşma doğdu. Bunun ortak zemini büyük çoğunluğu oluşturan Afrikalıları baskı altında tutma zorunluluğu idi. 1910'da *Güney Afrika Birliği* oluşturuldu. Bu birlik içinde İngiliz sömürgesi Kap ve Natal ile eski Boer Cumhuriyetleri Transvaal ve Oranj Özgür devletleri bir İngiliz dominyonu oldular. *Güney Afrika Birliği* kıtanın en gelişkin ülkesi oldu. İngiliz eğilimli burjuvalar ile Boerli olan mülk sahiplerinden oluşan egemen sınıf, Güney Afrika Partisi (1910-1924 arasındaki iktidar partisi) ve 1913'de kurulmuş olan *Milliyetçi Parti* ('20'li yıllarda Boer milliyetçiliğini öne çıkaran) tarafından siyasal olarak temsil edildi.

Sahra'nın güneyindeki faaliyeti ile bir kabile, bir grup veya bir bölge ile sınırlanmayan ilk anti sömürgeci örgütlenme Güney Afrika'da oluştu. 1912'de kurulan *South African Native National Congress* (Güney Afrika Yerli Ulusal Kongresi - SANNC) daha sonra kurulacak olan *African National Congress*'in *(ANC)* öncülü idi. Bu örgüt yerliler yasasına karşı bir protesto kampanyası başlattı ve Güney Afrika'nın çeşitli yerlerinde kongreler örgütledi. Ancak bu yasa buna rağmen 1913'de kabul edildi. Bu örgütlenmenin kurucuları genç Afrikalı entelektüeller, öğretmenler, yazarlar, gazeteciler ve hukukçular idi.

Güney Afrika'da madenlerde çalışan işçilerin sayısı 1909'da 161.795'den, 1917'de 308.500'e çıktı. Bunların 271500'ü siyah Afrikalı, 33 bini Avrupa ve Amerika'dan göçenler, 4 bini ise Asya'dan göçenler idi. Aynı yıl maden işleme sanayiinde de 66 bini Afrikalı, 47 bini Avrupa ve Amerikan göçmeni ve 12 bini Asya göçmeni olmak üzere 124 bin işçi çalışıyordu. Irk ayrımcılığı uygulamalarının ilk işaretleri vasıfsız işlerde çalışan Afrikalı işçilerin sayılarının kabarıklığında görünüyordu. Avrupa'dan göçmüş olan işçiler Afrikalılar'dan birkaç kat fazla ücret alıyorlar, beyazlar ve yerliler birbirinden ayrılmış olan yerleşim bölgelerinde yaşıyorlardı. Afrikalı işçilerin ücretleri, onları kabilelerinden çekip beyaz adamın yanında çalışmaya teşvik edecek oranda saptanıyordu. Afrikalı işçiler ocakların bulunduğu bölgelerin yakınında olan ve Compound adı verilen kamplarda yaşıyorlardı. Kap, Johannesburg, Pretoria, Bloemfontein ve Doğu Londra gibi proleterleşmenin hızla arttığı şehirlerde yerli bölgeleri oluşturuluyor ve

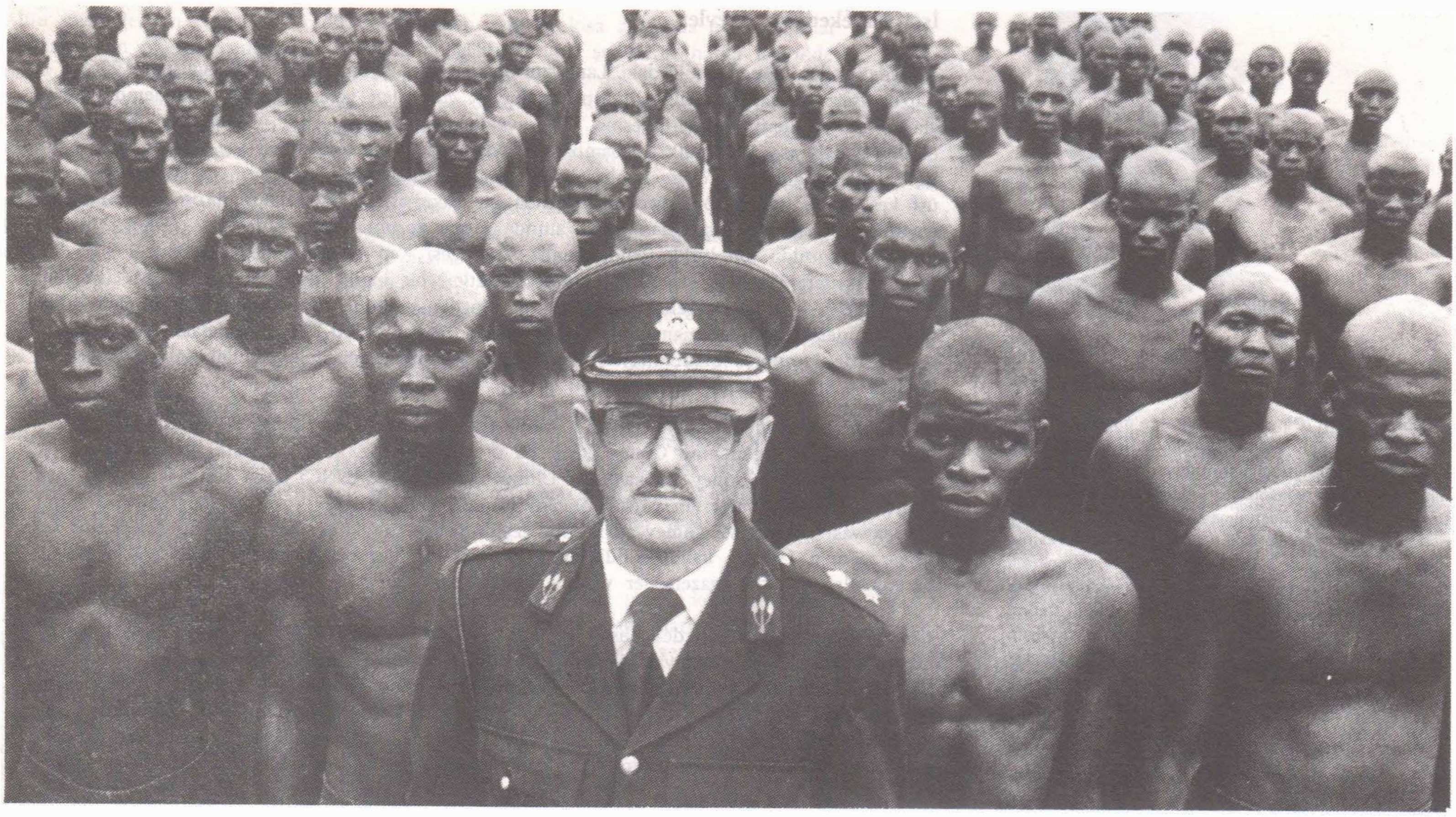

Mayıs 1904'de 10 bin Çinli işçi Rand'daki altın madenlerinde çalışmak üzere Güney Afrika'ya getirildi. Beyaz işçiler, Çinlilerin ucuz işgücü olarak kendi işyerlerini tehlikeye düşüreceklerinden; esnaf, Çinlilerin parayı kazandıkları yerde harcamak yerine ailelerine göndereceklerinden; birçok beyaz, "sarı tehlike"den sözederek, Çinlilerin kısa zamanda çoğalarak ülkeyi ele geçireceklerinden hareketle bu gelişmeye karşı çıkıyorlardı. Beyaz işçilerin kaygılarını gidermek isteyen Transvaal hükümeti, beyaz işçilere öncelik tanınacak olan işlerin bir listesini hazırladı. Buna göre Çinli işçiler uzman işçi olamayacaklar, toprak satın alamayacaklar, ticaret yapamayacaklardı. Nord Rand Fontein'deki madende 1300 Çinli işçi çalışıyordu. İşe başladıktan 6 ay sonra ücretlerinin artmaması üzerine 53 temsilci seçerek taleplerini yönetime ilettiler. Maden yönetiminin temsilcileri satın alma çabaları sonuçsuz kaldı. Üç gün süren iş yavaşlatmaya polisin müdahalesi direnişle karşılandı, ancak başarısızlıkla sonuçlandı. 1907'de İngiltere'de iktidar partisi değişti ve ilk günden itibaren Çinli işçilerin getirilmelerine, çalışma koşullarının uygun olmayacağı gerekçesiyle karşı çıkan Liberal Parti işbaşına geldi. 1910 civarında Çinli işçilerin geri gönderilmeleri ile bu iş tamamlandı. Siyah Afrikalıların daha yoğun olarak madenlerde çalıştırılmaları ile işgücü sorunu da yaşanmadı. Toplam 80 bin civarında Çinli böylelikle pek uzun sayılamayacak bir tatil sonrasında evlerine döndüler.

e *Cabo Verde*'yi (Gine ve Cabo Varda'nın Bağımsızlığı İçin Afrika Partisi - *PAIGC*) kurdu. *PAIGC*'nin hedefi, ülkenin bağımsızlığa kavuşturulması, emperyalist güçlerle yapılan tüm anlaşmaların kaldırılması ve temel üretim araçlarının kamulaştırılmasıydı. Partinin ilkeleri, aynı tarihte kurulmuş olan *MPLA*'dan büyük ölçüde esinlenilerek hazırlanmıştı; *PAIGC* de *MPLA* gibi, demokratik halk iktidarını amaçlıyor, emperyalizme karşı dünya cephesi kurulması gerekliliği üzerinde duruyordu. Cabral, partisi için çekirdek kadroyu kurduktan sonra yurt dışında destek arayışına girişti *PAIGC* dünya çapındaki pek çok toplantıda temsil edilmeye başladı. 1959 yılında 50 kişinin öldürülmesiyle sonuçlanan genel grevden sonra, 15 Kasım 1960'da, *PAIGC* bir bildiriyle Portekiz'den, Portekiz Gine'si ile Cabo Varde adalarına bağımsızlık vermesini, buradaki üslerini kaldırarak askeri gücünü çekmesini ve tüm siyasi tutukluların serbest bırakılmasını istedi.

Bu öneriler reddedildiği gibi, sömürge yönetiminin baskısı daha da artınca *PAIGC*'in silahlı mücadeleye başvurması kaçınılmazdı: Üç yıl sabotaj ve ani baskınlarla devam eden direniş, 1963'de *PAIGC*'nin örgütlediği genel bir halk ayaklanmasına dönüştü. 1964'ün başında Cabral'ın partisi ülkenin üçte birine egemen olmuş, programına uygun tarım kooperatifleri kurarak eğitim ve sağlık alanında ilk kez toplumsal çözümleri denemeye başlamıştı. Portekiz parası kullanımdan kaldırılmış ve yerine takas yöntemini getirilmişti. Ülkenin geri kalan bölümlerindeyse, sömürge yönetiminin işleyişini felç eden bir dizi gerilla faaliyeti yürütülüyordu. Bu hareketi Senegal ve Gine'nin dışında, Portekiz sömürgeleri Angola ve Mozambik'teki direniş örgütleri de destekledi; giderek daha düzenli ordu birlikleri oluşturan *PAIGC*, 1966'da ülke topraklarının yarısını ele geçirmişti. Cabral'ın 1969'da Portekiz hükümetine yaptığı görüşme teklifi, bir yıl sonra sömürgelerde reform yapılacağı gerekçesiyle reddedildi. Sömürge ülkeleri Portekiz devletine bağlı özerk bölgelere dönüştürmeyi hedefleyen bu reform planını kabul etmeyen *PAIGC*, mücadelesine devam etti. Bu sırada, ülkenin kurtarılmış bölgelerinde, ezelden beri sömürge boyunduruğunda yaşamış bir kabileler topluluğundan yeni bir toplum ve yeni bir devlet doğuyordu; Gine-Bissau'nun mimarı 1972'de ülkesinde genel seçimlere gitti ve ilk ulusal halk meclisini topladı. Artık söz konusu olan bağımsız ve hükümran bir devletti. Son günlerini yaşamakta olan Portekiz diktatörlüğü, sömürgelerde düştüğü güç durumdan kurtulmak için doğrudan bağımsızlık önderlerini hedef almaya başlamıştı: Gine-Bissau ve Cabo Verde'nin bağımsızlık simgesi Amilcar Cabral, 20 Ocak 1973 gecesi Gine Halk Cumhuriyeti'nin başkenti Konakri'de bulunduğu sırada, Caetano rejiminin ajanları tarafından öldürüldü. Cabral'ın düşü, ölümünden çok kısa bir süre sonra gerçekleşti; Ulusal Halk Meclisi 1973'te cumhuriyeti ve bağımsızlığı ilan etti; bu yeni devlet BM tarafından aynı yılın Kasım'ında, Portekiz tarafından da Nisan 1974'te "Karanfil Devrimi"nin ardından resmen tanındı...

Cabral bütün hayatını, şiirle başlattığı, silahla sürdürdüğü mücadelesine adamış, özel hayatını, gündelik zevkleriyle aşklarını bu uğurda hiçe sayabilmiş ve mücadelesini inatla sürdürmüş bir önderdi.

burada yaşayan Afrikalılar hükümet tarafından denetim altında tutuluyordu. 1910'da toplam 220 bin nüfusu olan Johannesburg'da yaşayan Afrikalı işçilerin sayısı 108 bin civarındaydı.

1913'de kimi zaman sokak çatışmalarına dönüşen büyük grevler Güney Afrika madenlerini sarstı. 5 Temmuz 1913'de İngiliz birlikleri Johannesburg'da grevci işçilere ateş açtı. Bir yıl sonra bu eylemlerin kurbanlarını anmak için yapılan yürüyüşe 10 bine yakın insan katıldı. Ocak 1914'de ise Güney Afrika'da bir genel grev yaşandı. Hükümet grev önderlerini tutuklarken, en kararlı işçi önderlerini de Güney Afrika dışına sürdü. Ayrıca hükümetin sivillerden kurduğu 70 bin kişilik silahlı milis kuvvetleri, askeri birliklerle beraber önemli merkezleri ele geçirdiler. Transvaal ve Oranj'de sıkıyönetim ilan edildi ve grev toplantılarına vahşice saldırıldı. Kapitalist ülkelerden gelmiş olan göçmen işçiler bu eylemlerde çok önemli bir rol oynadılar.

1909'da beyaz işçilerin çıkarlarını temsil etmek üzere kurulmuş olan *South African Labour Party* (Güney Afrika İşçi Partisi - SALP) ideolojik sınırlar ve etnik önyargılar nedeni ile ulusal ve etnik aidiyetten bağımsız olarak işçilerin çıkarlarının savunulmasını engelledi. Bu partiye beyazlar, renkliler ve melezler üye olabiliyorlardı. Siyahlar ise ne partiye ne de sendikalara üye olabiliyorlardı. Irk ayrımı politikaları *İşçi Partisi*'nin sağ önderleri tarafından da destekleniyordu. Böylelikle 1914'deki genel grevde işçilerin birliği kurulamadı. Aynı nedenler grevci işçilerin kırsal kesimde çalışan ve aynı zamanda tek tek ayaklanmalar yapan tarım proleterleri ile birlikte hareketlerini de engelledi. İktidar siyah tehlike gerekçesini kullanarak genel greve saldırdı ve kırdı.

I. Dünya Savaşı, Afrika'nın birçok ülkesinde direniş ve protestolara yol açtı. Güney Afrika'dan bir yıllığına Fransa'ya cephe gerisinde çalışmaları için götürülmüş olan işçiler, bu sürenin geçmesinden sonra geri dönememeleri üzerine greve çıktılar. Çalışmama konusundaki kararlı direnişleri sonucunda bu işçilerden binlercesi aylarca hapise tıkıldı. Savaş'ın hemen başlangıcında *Güney Afrika İşçi Partisi* parçalandı. Bu partideki sol güçler 1916'da *International Socialist Leauge* (Uluslararası Sosyalist Birlik - ISL) adı altında partiden ayrıldı. Enternasyonalistler savaşa karşı mücadele ettiler ve süre içinde özellikle işçilerin grev mücadelelerinin olduğu Johannesburg'da ve Rand'da ciddi bir etkiye ulaştılar.

Mart 1918'de Güney Afrika'da 100 bin işçi greve çıktı. Siyasal ve sendikal örgütlenme talebi güçleniyordu. Enternasyonalistler *(ISL)* renklerinden bağımsız olarak tüm işçilerin birliği ilkesini savunuyordu. 1917 Ekim Devrimi'nin etkisi altındaki Enternasyonalistler ulusal ve etnik özelliklerden bağımsız olarak anti-emperyalist birleşik cepheyi öneriyorlardı. Sol sosyalistler ve Marksistler hakları için mücadele etmeye başlayan Afrikalıların önünde gitmeye başladılar ve savaştan dönen ve beyazların otoritesinin ciddi bir sarsıntıya uğramış olduğu siyahlar arasında faaliyet sürdürdüler. 1919'da *Sanayi ve Ticaret İşçilerinin Birliği* kuruldu. Bu birlik kısa zamanda 100 bin üyeye sahip oldu ve Afrika'nın en büyük örgütlerinden biri haline geldi.

(Afrika Ulusal Kongresi - ANC), *siyahların siyasal örgütleri yıllar boyunca akademik açıklamalarla ve protestolarla yetindiler. Ancak II. Dünya Savaşı sırasında* ANC *seçkin bir tartışma klübü olmaktan, etkin bir siyasal örgütlenme olma yolunda adımlar attı. İlk güç denemesi 1952'de gerçekleşti. Jan van Riebeecks'in karaya çıkışının 300. yıldönümünde onbinlerce siyah karşı gösteriler düzenlemek için sokaklara döküldü. Sivil itaatsizlik kampanyası başlatan* ANC, *kitlesel olarak ırk ayrımcılığını örneğin istasyonlarda, postanelerde, parklarda ve resmi makamlarda protesto eden ve çiğneyen eylemler gerçekleştirdi. 1953'de kamuya açık yerlerde protesto eylemleri yapmak yasaklandı. Bunun üzerine apartheid'a karşı bir Halk Kongresi örgütlendi. Johannesburg'da 3 bin siyah, melez, Hintli ve beyez delege toplandı. Kongre'de tüm ulusal grupların ve ırkların eşit statülere sahip olması ilkesini vurgulayan bir Özgürlük Bildirgesi yayınlandı. 1960'da ise bu kez pasaport yasasına karşı bir protesto kampanyası örgütlendi. Siyahlar 21 Mart'ta ellerinde belgeleri olmaksızın karakollara gidecekler ve kendilerini tutuklatacaklardı. Sharpeville gettosunda oluşan bir gösteri koluna, karakola yaklaşıldığında ateş açıldı ve 69 kişi öldü, 178 kişi yaralandı. Ardından 20 bin kişi tutuklandı.* ANC *ve ondan ayrılmış olan* Panafrikan Kongre (PAC) *yasaklandı. Bu tarihten sonra ise siyahların örgütlenmelerinin hepsi yeraltı faaliyeti sürdürmek durumunda kaldılar. Ardından ise ANC'nin yasadışı eylemleri dönemi yaşandı. Apartheid rejimi için siyahlar arasında haber taşıyıcılığı yapacak insanların varlığı büyük önem taşıyordu ve bunların elbette ki siyah olmaları gerekiyordu. Bunun dışında sadece siyahların yaşadıkları ve büyük şehirlerin etrafında olan gettolarda nizamı sağlamak ve çıkacak olan olaylarda gelişmeleri denetlemek ilk olarak işbirlikçi siyahlara layık görülen bir görevdi. Böylelikle siyahların kendi içlerinde de bir bölünmeyi sağlamanın en etkili yollarından biri de buydu, siyahları siyahlara kırdırmak. Ancak bu siyah güvenlik güçlerini eğiten ve sonuç itibariyle denetleyen yine beyazlar oluyordu.*

39 Siyah Afrika'da Devrimler

1919 ve 1920'de savaşın yarattığı sorunları işçilerin sırtına yıkmaya çalışan kapitalistlere karşı onbinlerce işçinin katıldığı grevler yaşandı.

Sol sosyalistler ve Marksistler ilk kez 1918'de genç Sovyet iktidarının temsilcileri ile Londra'da ilişki kurdular ve 1920'de *Komintern*'e dahil oldular. 1921'de ise başka bazı grup ve örgütler ile birlikte Afrika kıtasının işçileri köylüleri ve entelektüelleri renklerinden bağımsız olarak ilk komünist partisini kurdular. Bu parti sürekli bir baskı ve siyasal takibat altında faaliyet sürdürmek durumunda kaldı. Tam bir ulusal eşitlik için mücadele eden, beyaz olmayan nüfusun sorunlarını esas olarak gündemine alan, genç işçi sınıfının ve diğer sömürgecilerin baskısı altındaki, sömürülenlerin karşı karşıya bulundukları sorunları anlatan tek parti olan *Güney Afrika Komünist Partisi* iki dünya savaşı arasında Sahra'nın güneyinde oluşmuş komünistlerin tek örgütlenmesi idi.

Sömürgeci ülkeler, anti sömürgeci ve anti emperyalist hareketlere karşı mücadele ediyor ve aynı zamanda yönetim aygıtlarını yeni koşullara göre uyarlıyorlardı. Böylelikle kısmi tavizlerle kurtuluş hareketlerini felç etmeyi ve anti emperyalist mücadeleyi engellemeyi hedefliyorlar ve bu tasarı doğrultusunda reformlar yapıyorlardı. Güney Afrika'da bu uygulama işçi sınıfını bölmeyi hedefliyordu. Beyaz işçiler, beyaz olmayan işçilerden ayrıştırılıyor ve yine her iki grup arasında da bir farklılık yaratılıyordu. Beyaz azınlık iktidarı, beyaz işçilerin uzlaşmaya yakın olan kısmını sömürü sistemi ile bütünleştirmek ve onları ayrıcalıklarla yozlaştırmayı ve yasal düzenlemelerle işçilerin birliğini engellemeyi hedefliyordu.

Yasal düzenlemeler varolan toplumsal ve diğer farklılıkları aşılmaz bir biçimde derinleştiriyor ve bunları adeta resmi bir renk engeli haline getiriyordu. Örneğin Afrikalılar için vasıflı işçi olmak yasaklanıyordu. Keza işçilere etnik aidiyete göre farklı sendikal ve siyasal haklar veriliyordu. 1924'de çıkarılan bir yasa ile Avrupalı göçmen işçiler için resmen tanınmış olan, işçi ve işveren birliklerinin eşit olarak temsil edildikleri uzlaşma kurullarının oluşturulması karara bağlandı. Bu işçi birliklerine dahil olamayan Afrikalı işçilerin sendikaları onaylanmadı ve Afrikalıların grevleri yasaklandı. 1925'de iktidar, ücretleri resmen devletin ayarlamalarına tabi kılan bir yasa çıkardı. Böylelikle ücret farklılıkları resmileştiriliyor ve iki farklı yaşam düzeyi resmen ilan ediliyordu. Uzlaşma kurulunun oluşturulması ile birlikte beyaz işçilerin grevleri azalıyor ve işçilerin birleşik cephesinin oluşturulması süreci yavaşlıyordu. Beyaz işçiler, beyaz olmayan işçilerin çıkarlarını gözetmeyen uzlaşmalar yapıyorlardı.

1929-1933 arasındaki dünya ekonomik bunalımı Afrika sömürgelerinde yaşayan insanların da yaşam koşullarını etkiledi. 1923-1935 arası anti sömürgeci güçlerin yeniden şekillenmeleri dönemi oldu. Bir dizi direnişler, protestolar, köylü ayaklanmaları ve grevler Afrika kıtasını kapladı. Artık mücadele bir yanda emperyalizm diğer yanda ise tek tek ülke içindeki gericilik olmak üzere iki cepheyi kapsıyordu. Savaştan sonra Güney Afrika'da madenciliğe, kimya sanayiine, maden işleme sanayiine, büyük ticarete, hatta sinama, tiyatro ve film sektörüne hakim olan tekeller ve karteller hükümetle birlikte çalışıyorlardı. Çelik sanayii gibi önemli üretim dalları devletin denetimi altında geliştiriliyordu. 1925-1928 arasındaki gelişme döneminden sonra 1929'daki dünya kapitalist bunalımı ile birlikte ciddi ve köklü sorunlar yaşanmaya başladı. Açlık ve salgın hastalık kıtanın önemli bir kısmında egemen oldu.

Apartheid (ırk ayrımcılığı) politikalarının bir sonucu olarak siyahlar beyazların yaşadıkları bölgelerde değil, kendilerine ayrılmış ve etrafı çevrilmiş gettolarda son derece kötü koşullar altında yaşıyorlardı. Johannesburg yakınlarındaki Soweto gettosunda (yanda) düzenlenen gösteriler, Güney Afrika'daki ırkçı rejimin apartheid politikasına karşı siyahların tepkisinin bir ayaklanmaya dönüşmesinin başlangıcı oldu. 16 Haziran 1976'da siyah öğrenciler, hükümetin siyahların okullarında derslerin İngilizce yerine Afrikaans dilinde okutulması kararına karşı bir yürüyüş düzenlediler. Başbakan John Vorster, polise Soweto sokaklarında yürüyen yaklaşık 10 bin öğrenciye ateş açılması emrini verdi. Polis ateşi altında en az 350 öğrenci öldü, yaklaşık 2 bin kişi yaralandı. Soweto katliamı, siyahların apartheid'a karşı mücadelelerinde bir dönüm noktası oldu ve Soweto, ırkçı sistemi derin bir bunalıma düşürecek uzun ve kararlı bir direnişin sembolü haline geldi. Katliamın ardından diğer gettolarda ayaklanmalar ve ülkenin çeşitli bölgelerinde ise kitlesel gösteriler ve grevler kendini göstermeye başladı. Ağustos'ta, Johannesburg'da 20 bin gösterici ırk ayrımının kaldırılmasını ve siyahlar ve beyazlar için eşit ücret uygulanmasını talep ettiler. Eylül'de ANC'nin çağrısına uyan 200 bin işçi Johannesburg'da greve gitti. Kapstadt'ta siyahlar polisin baskılarına karşı ayaklanarak sokak çatışmalarına girdiler. Hükümet, Eylül 1976'da ülkenin güney bölgelerinde olağanüstü hal ilan etmek zorunda kaldı.

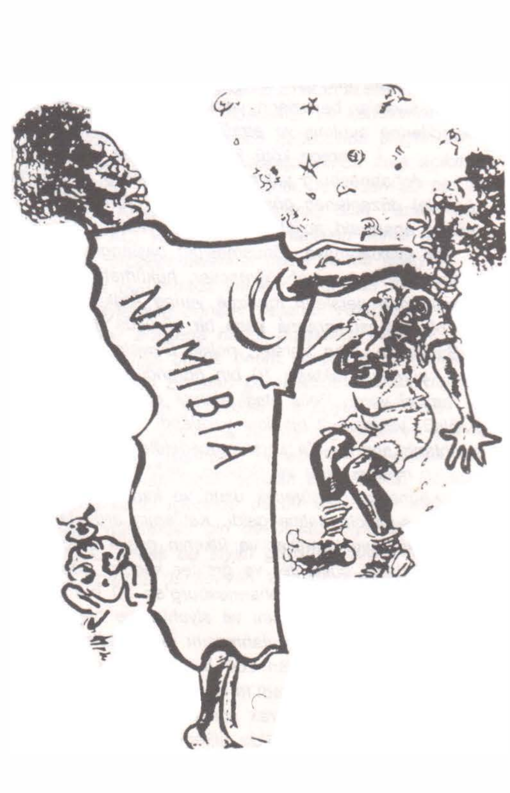

1959 yılında Windhoek'de yaşayan Afrikalı halkın, zorla yeni bir gettoya yerleştirilme planlarına karşı düzenlediği gösteriye Güney Afrika polisi göstericilere ateş açarak müdahale etti. 12 Afrikalının öldürülmesi ve 50'den fazlasının yaralanmasına yol açan bu saldırı, Namibya kurtuluş mücadelesi için bir dönüm noktası oldu. Artık ırkçı Güney Afrika rejimine karşı geniş bir direniş hareketinin oluşturulması gerektiği görüşü, anti-sömürgeci çevreler tarafından kabul edilmeye başlandı ve South West African Peoples' Organization *(Güney Batı Afrika Halklarının Örgütü - SWAPO) kuruldu. Kuruluşundan kısa bir süre sonra, 60'lı yılların ortalarında,* SWAPO *kurtuluş mücadelesinin yalnızca barışçı yollardan gerçekleşemeyeceği ve silahlı mücadelenin gerekliliği kararına vardı. Ağustos 1966'da ilk silahlı eylemler başladı ve* SWAPO *Ovambo Ülkesi'nde ırkçı yönetimin polis ve askeri kuruluşlarına saldırdı. Silahlı mücadelenin başlatılması üzerine örgüt üyeleri Güney Afrika polisinin şiddetli baskılarıyla karşı karşıya kaldı. Pek çok örgüt üyesi tutuklandı ve işkence gördü.* SWAPO, *Güney Afrika'nın Namibya'daki askeri güçlerini artırmasına rağmen operasyon alanlarını genişletmeyi başardı. Mücadeleciliği ve devrimci tavrı ile Namibya halkı arasında kısa sürede geniş destek kazandı. Uluslararası örgütler* SWAPO*'yu Namibya halkının tek meşru temsilcisi kabul etmeye başladılar.* SWAPO, *'70'li yılların başlarından itibaren siyasi propagandanın yaygınlaştırılmasının ulusal bağımsızlık mücadelesinin başarısı için büyük önem taşıdığına karar vererek buna uygun stratejilere yöneldi. Aralık 1971'de kontratlı işçiler, ülke çapında greve gittiler. Örgütlenmesine* SWAPO*'nun geniş ölçüde katkıda bulunduğu grev, kısa sürede tüm Namibya ekonomisini felce uğratan boyutlara ulaştı ve yedi hafta sürdü. 1978'de Güney Afrika yanlısı bir yeni sömürgeci yönetim kurulması amacıyla yapılan ve oyların baskı yoluyla manipule edildiği seçimleri* Democratic Turnhalle Alliance *(Demokratik Birlik - DTA) kazandı. Seçimlere* SWAPO *ve başka küçük muhalif gruplar katılmadı.* SWAPO, *yapılacak seçimlerin Birleşmiş Milletler tarafından denetlenmesini savunuyordu. Aşağıda,* DTA*'nın bir seçim afişi görülüyor: Namibya'lı siyahlar, oylarını* DTA*'ya vererek* SWAPO*'yu etkisiz hale getiriyorlar.*

İki savaş arasındaki sosyo ekonomik gelişme ulusal kurtuluş hareketlerinin yeni dönemdeki öncüllerini de yaratmış oldu. Bu dönem emperyalist sömürü sisteminin yıkılışını hazırlayan ve anti-sömürgeci güçlerin şekillenmesini geliştiren süreci oluşturdu. Sömürge koşullarında kısıtlı gelişmiş olan toplumsal ilişkiler yavaş yavaş gelişen bir sınıf yapısını oluşturuyordu. Sınıfsal farklılaşma gelişmesine rağmen, sınıflar ve toplumsal kesimler kendilerini henüz tam olarak şekillendirememişlerdi. Nüfusun önemli bir kısmı henüz son derece ilkel ve geri koşullar altında kırsal alanda çalışıyordu. İşçi sınıfı parçalanmış ve güçsüzdü. Sanayi proletaryası ve ulusal burjuvazi az gelişmişti. Güney Afrika Birliği'nde 1927'de 312 bin Afrikalı, 1600 Asyalı ve 40 bin beyaz işçi çalışıyordu.

Komintern ve Güney Afrika

1921'de kurulmuş olan *Kızıl Sendikalar Enternasyonali*, 1928'de siyah işçiler için bir *Enternasyonal Sendika Komitesi* kurulmasını kararlaştırdı. 5 Ocak 1929'da Afrikalı işçilere ve Amerika'da yaşayan Afrika kökenli işçilere yönelik olarak açıklanan eylem programında ücret artışı, 8 saatlik işgünü, zorla ve yarı zorla çalıştırmanın ortadan kaldırılması, kafa ve kulübe vergisine karşı mücadele, Afrikalılar için vatandaşlık hakları ve sendikalarda ırk ayrımına son verilmesi gibi talepler yeralıyordu. Temmuz 1930'da Hamburg'da ilk siyah işçiler Enternasyonal Konferansı toplandı. Konferans sonunda anti emperyalist mücadelenin yükseltilmesi ve sendikal örgütlenmelerin güçlendirilmesi kararı alındı. *Komintern*'de ve *Kızıl Sendikalar Enternasyonali*'nde çalışan Afrikalı komünistler, enternasyonalist bir yaklaşıma sahiptiler. Dergiler, gazeteler, kitaplar ve siyasal örgütlenmeler ve doğrudan ilişkiler aracılığıyla Güney Afrikalı komünistler uluslararası eğilimlerini gösteriyorlardı. Bunun ötesinde ulusal kurtuluş örgütlenmelerinde çalışan Afrikalı komünistler aktif olarak anti emperyalist mücadeleyi desteklediler. *Güney Afrika Komünist Partisi* ırk ayrımının ortadan kaldırıldığı tüm sınıf ve kesimlerin içinde yeraldığı bir anti emperyalist birleşik cephe hedefine sahipti. O yılların *Komintern* politikalarının doğrudan yansıması olan bu hedef, partinin daha sonraki yıllardaki hattını da belirleyecekti. Ekim 1930'da Johannesburg'da toplanan bir konferans ayrımcı "Geçiş Belgesi"ne karşı protesto hareketinin doruk noktası oldu. Bu kampanya süresince göstericiler kitleler halinde Geçiş Belgelerini yaktılar. Aynı yıl Kap'da köylü ayaklanmaları yaşandı. 1933-1934'de ise iktidarın vergi politikasına karşı köylü isyanları oldu ve polis bunlara karşı son derece sert tedbirler aldı.

Faşizm ve Güney Afrika

Alman sermayesi Afrika'nın sömürülmesi sürecine gerek doğrudan sömürgelere sahip olarak gerekse diğer sömürgelerde yatırımlar yaparak katılıyordu. Nazizm döneminde Afrika'da da Alman faşistleri çeşitli yönetici mevkilere geliyorlardı. Böylelikle Alman faşistlerinin vahşi sömürü yöntemleri de ortaya çıkıyordu. Örneğin 1938'de Güney Batı Afrika'daki Otawi-Minen und Eisenbahn Gesellschaft'ta (Otawi Maden ve Demiryolu Şirketi) çalışan 1000 işçiden 46'sı iş kazasında ölüyordu. Aynı dönemde bu şirketin kârı 1934'de 8 bin sterlin'den, 1935'de 61 bin, 1936'da ise 136 bin sterline ulaşıyordu.

NSDAP'nin yurtdışı örgütlenmesi Alman Nazizminin Afrika'daki öncü kolu oldu. *NSDAP*, Kap, Johannesburg ve Pretoria'da önemli örgütlenmelere sahipti. 1924 ile II. Savaş'ın patladığı tarihe kadar iktidarda olan *Milliyetçi Parti*'nin içinde ve dışında tabanı olan bağımsız bir faşist hareket gelişti.

39 Siyah Afrika'da Devrimler

Irkçı Güney Afrika Cumhuriyeti, 1968'de Namibya topraklarının yüzde 40'ını siyah nüfusun kabile aidiyetlerine göre 10 bantustana böldü. Apartheid sistemini Namibya'da da yerleştirmeyi amaçlayan bu uygulamanın sonucunda, ülke topraklarının yeraltı kaynakları açısından zengin ve en verimli yüzde 60'lık bölümü, nüfusun yalnızca yüzde sekizini oluşturan beyazlara ayrıldı. Siyah erkek nüfusun büyük çoğunluğu kontratlı ve gezgin işçi olarak çalıştırıldığından, bantustanlarda sürekli yaşayanlar kadınlar, yaşlılar, çalışamayacak durumda olanlar ve çocuklar oldu. Aylarca erkeklerden uzak yaşayan ve günlük hayatın sürdürülmesinin tüm sorumluluğunu omuzlarında taşıyan siyah kadınlar, bu sömürü düzeninin altında ağır bir biçimde ezilmeye başladılar. Bir yandan çocukların ve yaşlıların bakımının tüm yükü onların üzerine yıkılırken, diğer yandan da bantustanların verimsiz topraklarından çeşitli olanaksızlıklar içinde ailelerinin yiyecek ihtiyacını karşılamaya çalışıyorlar ve geleneksel iş bölümünde erkeklerin üstlendiği işleri de onlar üstlenmek zorunda kalıyorlardı. Siyah kadınların büyük çoğunluğu, bantustanların dışında yaşamak ve çalışmak şansına sahip olamadılar. Kurduğu sömürü sisteminde kadınların rolünü kontratlı ve gezgin işçiler yetiştirmek olarak belirleyen ırkçı rejim, kanunlarıyla onların bantustanlar dışına çıkmalarını kısıtladı. Yalnızca az sayıda siyah kadın, beyazların çiftliklerinde çalışan bir siyah erkekle birlikte olduğu taktirde, bu çiftliklerde aşçı, çocuk bakıcısı gibi işlerde çalışma "şansına" sahip olabildi. Şehirlerde siyah kadınlar için var olan çalışma olanakları da son derece kısıtlı kaldı, buralarda yaşayanlar ancak evlerde hizmetçilik, temizlikçilik ve basit büro işlerinde çalışabildiler. Eğitim görebilen pek az sayıda siyah kadına açık olan en vasıflı meslekler, öğretmenlik, hemşirelik gibi galeneksel kadın meslekleri oldu. Hem Güney Afrika rejiminin apartheid politikaları altında ezilen ve sömürülen, hem de erkek egemen bir toplumun baskısını yaşayan Namibyalı siyah kadınlar, içinde yaşadıkları tüm olumsuz koşullara rağmen sömürgecilere ve ırkçı işgal güçlerine karşı direnişin içinde yer almaktan da geri durmadılar. 1905'de Alman sömürgeci güçlerine karşı çıkan büyük ayaklanmalar sırasında Herero kadınları bir protesto biçimi olarak çocuk doğurmamayı seçmişlerdi. 1959'da Windhoek'de siyahların yaşadıkları yerleşim alanından başka bir yere taşınmaları planlarına karşı yapılan ve sonunda Güney Afrika polisi tarafından 12 kişinin öldürüldüğü ve 50 kişinin yaralandığı gösterilere katılanların büyük çoğunluğu kadınlardı. Windhoek katliamının gerçekleştirildiği 10 Aralık 1959 günü, SWAPO tarafından "Namibyalı Kadınların Günü" ilan edildi. Pek çok siyah kadın, ırkçı Güney Afrika rejimine karşı silahlı mücadeleye katıldı ve SWAPO içinde yer aldı.

II. Dünya Savaşı ve Güney Afrika

Güney Afrika Birliği Cumhuriyeti 1939'da İngiltere'nin yanında savaşa katıldı. Savaş yıllarında egemen sınıflar arasındaki çekişmeler içinde faşizm yanlısı güçler iktidarın üst kademelerine kadar sızdılar. Bu güçler aşırı bir ırkçılık politikası güdüyorlar, işçi hareketine ve demokratik harekete karşı katı ve yıkıcı bir tavır takınıyorlardı. II. Savaş sonrasında 1945-1960 arasında sömürünün yayılması ve derinleştirilmesi dönemi yaşandı. 1910'da kurulan Güney Afrika Cumhuriyeti'nde ırkçılıkla kamufle edilmiş bir sınıf egemenliği, toplumsal şekillenmeyi ve gelişmeyi de belirledi. Siyah ve renkli nüfus çoğunluğu, savaş ekonomisini yürütebilmek açısından önem kazandı. Bununla birlikte 1942'de ilan edilen ırk ayrımından uzaklaşma politikası sadece bir manevra idi. Savaş yıllarında işçi sınıfının fiyat artışlarına, yiyecek maddeleri spekülasyonuna, kötü barınma ve yaşam koşullarına karşı mücadeleleri yükseldi. Ağustos 1946'da 100 bin işçinin daha iyi ücret ve çalışma koşulları için Rand'da çıktığı grev, 1941'de kurulmuş olan *African Mine Workers' Union* (Afrika Maden İşçileri Birliği-AMWU) tarafından örgütlendi. Bir hafta süren grev yüzlerce ölü ve yaralı ile sonuçlandı. *Komünist Partisi*'ne ve sendikaya yönelen devlet terörü, grevin sona ermesinden sonra da sürdü.

1948'de sadece beyazların katıldığı bir seçimde *Herstigte Nasionale Party'nin* (Milliyetçi Parti-HNP) parlamentoda çoğunluğu almasıyla, ırkçı baskının hızla yükseldiği bir dönem yaşanmaya başlandı. 1950'de *SACP* yasaklandı. 1952'de siyahlar "rağmen" kampanyasını başlattılar. 8.500 gönüllü seçilmiş olan bazı ırkçı yasalara karşı eylemler düzenleyerek ve bunları bilinçli olarak yıkarak devlet aygıtının takibatı ile karşı karşıya kaldı. Siyasal bilinci yükseltmek ve dünya kamuoyunun dikkatini çekmek amacıyla girişilen bu eylemler sayesinde, *ANC* üye sayısını 100 bine çıkardı. Ayrıca ırkçı politikalara karşı mücadele eden ve beyaz Afrikalılar tarafından kurulan *Congress of Democrats* (Demokratlar Kongresi) ve *Coloured People's Organisation* (Renkli Halk Örgütü) gibi örgütlenmeler doğdu. Bu iki örgütün yanısıra *ANC, SAIC* ve *Güney Afrika Sendikalar Kongresi*'nin de katıldığı 1954'deki Birlik Kongresi, bu gelişmenin doruk noktalarından biri oldu. Ulusal bir koordinasyon komitesi bağımsızlıklarını koruyan bu örgütlerin eylemlerinin hedeflerini bir yöne doğru çevirmelerini sağlıyordu. Bu Birlik Kongresi'nin en önemli adımlarından biri de 1954-1955'de bir *Özgürlük Bildirgesi*'nin hazırlanması oldu.

İşçi Sınıfı Hareketleniyor

Beyaz olmayan işçi sınıfının anti sömürgeci ve anti ırkçı mücadeledeki nesnel konumu önemli bir rol oynuyordu. Maden işçilerinin 1946'daki yenilgisinden sonra zaman ve mekan açısından sınırlı bir dizi eylem ve grev ile işçi sınıfı kendini şekillendirmeye başladı. 1 Mayıs 1950'de 18 Afrikalının öldürülmesi üzerine *ANC*'nin eylem programındaki bir günlük iş bırakma, ilk olarak 26 Haziran 1950'de Johannesburg, Durban ve Port Elizabeth gibi sanayi merkezlerinde onbinlerce Hintli ve Afrikalı işçinin katılması ile uygulandı. 50'li yılların ikinci yarısında *ANC*, kitlelerin yükselen eylemliliğinin bir belirtisi olan bu eylem biçimine sık sık başvurdu. 1957'de Afrikalı işçilerin yüzde 80'i sanayi merkezlerinde *Güney Afrika Sendikalar Kongresi*'nin ücret talebini desteklemek için bu tür bir eyleme çıktılar.

1960, ırkçı rejimin bunalım yılı oldu. *ANC* ve diğer muhalif grupların oluşturdukları güç birliği egemen sistemin önemli dayanakları olan pasaport yasalarına ve ücret sistemine karşı geniş bir mücadele kampanyası yürüttü. 1960'da onbinlerce *apartheid* karşıtı tutuklandı, uzun bir süre için sıkıyönetim ilan edildi ve *ANC* yasaklandı. Yasalarla da güçlendirilmiş olan ırkçı terör rejimine karşı *ANC*, Mayıs 1961'de *Commonwealth*'den ayrılmayı, aktif ve pasif seçim hakkını beyazlarla sınırlamayı birleştiren Cumhuriyetin ilanını protesto etmek ve demokratik bir ulusal meclis talep etmek için üç günlük bir grev çağrısı yaptı. Devlet bu grevi engellemek için her türlü baskı ve terör aracına başvurdu. Buna rağmen onbinlerce siyah ve renkli işçinin siyasal içerikli bu eyleme katılması önemli bir başarı oldu. Mayıs grevi ise kitlesel eylemle demokratik ve siyasal talepler için mücadeleye çıkılmasının ilk örneğini oluşturdu. Bu eylem, bir yandan aynı türden kitlesel eylemlerin yapılmasının zorunluluğunu ortaya koydu. Öte yandan barışçı yöntemlerin tek başlarına kullanımının sınırlarına ulaşıldığını gösterdi. Grevin yanısıra boykot da sık sık kullanılan siyasal ve ekonomik mücadele yöntemlerinden biriydi. Tüketici, seçim, otobüs boykotu ve diğerleri Birlik Kongresi'nin 50'li yılların sonlarından itibaren pasaport yasalarına ve *apartheid* sistemine karşı kullandıkları yöntemler arasında yeraldı. En başarılı otobüs boykotlarından biri 1957'de Johannesburg'un gettolarından Alexandra'da yapıldı. Binlerce Afrikalı haftalar boyunca 20 millik bir mesafeyi hergün yürüyerek katederek bilet fiyatlarındaki artışı engellediler.

Bantustanlaştırma ve Pasaport Yasası

1959'da *Bantustanlaştırma* uygulamasına geçildi. Bu uygulamalara göre, Afrikalılar verimsiz bölgelerde biraraya getirildi. Beyazların oturdukları bölgelere geçebilmek içinse, çalışma müsaadesi gerekiyordu. Diğer alanlar beyazların elindeydi. Siyahlar sadece kendilerine çalışma izni verilen işletmelerde çalışabilir ve kendi ırk ve dil grubuna ait olan mahallede oturabilirlerdi. 1960'da 7 milyon 250 bin siyah Afrikalı *bantustanların* dışında yaşarken, 1980'de bu rakam 9 milyon 650 bin oldu. Ancak 1980'de 21 milyonluk siyah Afrikalı nüfusun yüzde 54'ü *bantustanlarda* (bu oran 1960'da yüzde 40 idi), yüzde 20,6'sı kırsal

alanda, yüzde 25,4'ü ise kentlerde yaşamaktaydı. *Bantustanların* Güney Afrika ekonomisindeki yerleri ucuz işgücü deposu olmalarıydı. *Bantustanlaştırma* politikası ırkçı rejimin en iyi düzenlenmiş uzun vadeli yatırımlarından biri oldu. Hedef ülkenin insani ve doğal kaynaklarını bir beyaz azınlığın elinde kalmasını sürdürmek ve ulusal davranışın oluşabilmesi yerine kabileye özgü davranışların ve siyasal bilincin hakim kılınmasını sağlamaktı. Aynı zamanda uzun yıllardır gelişmiş olan siyahlar ve renkliler arasındaki birlikte mücadele dinamiğinin de kırılması hedefleniyordu. 70'li yılların başlangıcında 1 milyon Afrikalı zorla "anayurtlara" *(bantustan)* taşınmak durumunda bırakıldılar. Siyah Afrikalıların toprak sahibi olabilecekleri alanlar sadece bantustanlardır ve bunlar tüm toprakların yüzde 13,7'sini oluşturur. Ülkenin geri kalan toprakları da (yüzde 86,3) beyazların kontrolündedir. Tarıma en uygun olan bu toprakların hemen hemen tamamı beyaz çiftlik sahiplerinin elindedir. *Bantustanlarda* tarım üretiminin sadece yüzde 10'u pazar için yapılmaktaydı. Buralarda yaşayanların 2/3'ü topraksızdır.

Güney Afrika kapitalizminin önemli bir marifeti işçileri istediği yerde ve istediği ücretle çalıştırmasıdır. *Bantustanların* anlamı buydu. *Apartheid* rejiminin bir diğer özelliğini ise pasaport yasası oluşturuyordu. Beyazlar dışındaki tüm insanlar hangi ırk grubundan olunduğunu, hangi *bantustanda* oturulduğunu, çalışma izninin olup olmadığını, suç işleyip işlenmediğini, greve katılıp katılınmadığını gösteren pasaportu üstlerinde taşımak zorundaydılar. 1948-1982 arasında bu yasaya karşı direnen ve mücadele eden 12,5-13 milyon renkli ve siyah Afrikalı yasaya karşı gelmekten tutuklandı.

Beyaz İşçiler ve İşçi Hareketi

Güney Afrika ekonomisi madencilik, tarım ve son yıllarda hızlı bir gelişme gösteren sanayiden oluşur. Tarım 1911'de tüm ülke ekonomisinin yüzde 21'ini oluştururken, bugün bu oran sadece yüzde 6,8'dir. Madencilikde bu oranlar yüzde 27,2'den yüzde 23'e düşmüş, sanayide ise yüzde 4'den yüzde 22,7'ye çıkmıştır. 10 milyonluk aktif nüfusun dağılımı ise 1976'da şöyleydi: Çalışanların yüzde 17,9'unu beyazlar, yüzde 8'ini renkliler, 2,3'ünü Hintliler ve 71,8'ini siyahlar oluşturmaktaydı. Güney Afrika'daki beyaz işçi sınıfının neredeyse tümü ırkçı rejimin önemli destekçisi oldu. Beyaz İşçiler siyahlardan farklı olarak tüm vatandaşlık haklarına sahiptiler ve siyah, renkli ve Hintli işçilere göre son derece ayrıcalıklı olan konumlarını korudular. Beyaz işçi siyah işçiden ortalama 6-20 kat daha fazla ücret alır ve tüm idari ve vasıflı işler, beyaz işçilerin elindedir. Beyaz işçiler bu statünün değişmesi ihtimaline karşı sürekli mücadele ettiler. Siyahların 1922'de yarı kalifiye işlere alınmasına karşı direnen ve silahlanarak ayaklananlar beyaz işçilerdi. 1979'da beyaz *Maden İşçileri Sendikası-MWU* bu taleple greve çıktı. Beyaz işçiler bu tutumları ile genel olarak sınıfın bölünmesini sağlamanın yanısıra birçok ülkede orta ve zengin köylülüğün üstlendiği görevi üstlendiler.

1965-1971 arasında genellikle çok kısa süreli iş bırakmalar biçiminde grevler yaşandı. Bu dönemde hem grevci işçi sayısı hem de grevde kaybolan işgünü son derece düşüktü. Ancak bu eğilim 1972'de değişti. Daha çok grevcinin katıldığı ve daha uzun grevler yaşanmaya başladı. 1973 Güney Afrika işçi hareketi açısından bir patlama yılı oldu. 1972'de 8 bin 800 işçinin 13 bin 774 işgünü kaybına karşılık, bir yıl sonra 98 bin işçi greve çıktı ve 229 bin işgünü kaybı oldu. Durban-Pinetown'da kendiliğinden başlayan bu grev ırkçı rejimi hazırlıksız yakaladı. İşçi hareketi kısa zamanda grev ve direniş komiteleri oluşturdu. Bu grev örgütlenmesinden ülkenin büyük sendika birliklerinden biri olan *Güney Afrika Sendikalar Konseyi-CUSA* doğdu. 1974-1978 arasında grev sayısı azaldı ancak grevci ve kaybolan işgünü sayıları artık 1973 öncesine düşmüyordu. Daha yüksek ücretler ve daha iyi çalışma koşullarının yanısıra sendikaların tanınması gibi siyasal talepler de yükseliyordu. 1973'deki grev hareketinin bir sonucu da siyahların son derece kısıtlı da olsa grev hakkı kazanmaları oldu. İşçilerin talepleri ve yükselen enflasyon karşısında 74-75'de küçük de olsa bir ücret artışı sağlandı. 1973-1980 arasında gerçekleşen 1400 grevden sadece 3'ünün yasalara uygun olması, siyah işçilerin karşı karşıya oldukları sorunları gösteriyordu. Militan işçi hareketinin gelişmesi ile birlikte siyah Afrikalı sendikal hareket de gelişti. 1969'da 16 bin üyesi olan 13 siyah sendika, 1977'de 55-70 bin üyeyi temsil eden 27 sendikaya ulaştı.

1979'a gelindiğinde Başkan Botha bir yandan sürmekte olan protesto eylemleri ve bu muhalefete dini kesimlerin de katılmaya başlamaları nedeniyle, öte yandan ırkçı rejimin dünya kamuoyunda imaj tazelemesi gerekliliğiyle ve aynı zamanda ekonomik zorunlukların da sıkıştırması nedeniyle göstermelik de olsa bazı reformlara girişti. Siyah işçilerin vasıflı olmalarını engelleyen maddeler yumuşatıldı. Ekim 1979'da siyah sendikaların kurulması kabul edildi. İşçi hareketi açısından asıl büyük gelişme 1980'de başladı. 1980'de 127 grevde 60 bin, 1981'de 236 grevde 100 bin civarında, 1982'de 394 grevde 142 bin, 1983'de 336 grevde 65 bin, 1984'de ise 469 grevde 378 bin işçi greve çıktı. Böylelikle 1960 başlarında şekilsizleşmeye itilmiş olan siyah işçi hareketi, ekonomik sorunların etrafında siyasal mücadele alanında da önemli bir güç olduğunu ortaya koymaya başlıyordu. 1976'dan beri toplu pazarlıklara girmeye başlayan ırkçılığa karşı siyasal talepler, 80'li yıllarda iyice yaygınlaştı. Üç yılda sendikalı işçi sayısı üç misli artarak, 220 binden 670 bine çıktı. 1984'de *CUSA*'ya bağlı *Ulusal Maden İşçileri Birliği-NUM* 550 bin siyah maden işçisinden 200 binini örgütleyerek Güney Afrika'da ilk kez madenlerde yasal bir grev başlattı. Bu greve 40 bin işçi katıldı. *NUM* 1972-1976 arasında maden işçilerinin giriştikleri 178 kişinin öldüğü ve binin üzerinde madencinin yaralandığı eylemler esnasında doğdu.

MANDELA, NELSON ROLİHLAHLA (1918-...)

20. yüzyılın en tanınmış siyasal tutuklularından Nelson Rolihlahla Mandela, 18 Temmuz 1918'de Güney Afrika'nın Transkei bölgesinde bir köyde doğdu. Babası, Tembu kabilesinin ileri gelenlerindendi; onun ölümü üzerine vasiliğini kabile başkanı olan amcası üstlendi. Fort-Hare Koleji'nde okurken katıldığı boykot hareketleri ve Tembu kabilesinin törelerine uygun olarak kendisi için seçilmiş bir kızla evlenmeyi reddetmesi, amcasıyla arasında anlaşmazlıklara yol açınca 1940'da Johannesburg'a gitti. Burada çeşitli işlerde çalışırken, ırkçı rejimin siyahları aşağılayan politikalarıyla ilk kez yakından tanıştı ve bu dönemde tanıdığı *ANC* ve *Komünist Parti* üyesi Walter Sisulu'nun desteğiyle yeniden üniversiteye kayıt olarak hukuk öğrenimine devam etti. Sisulu ve Oliver Tambo'nun da içinde yer aldığı *Gençlik Birliği*'ne üye oldu.

Mandela ve arkadaşları, *ANC*'nin bir kurtuluş hareketi olarak başarı kazanmasının tek koşulunun Güney Afrika toplumunun en çok ezilen kesimi olan siyahların harekete geçirilmesi ve grev, gösteri, sivil itaatsizlik gibi eylem biçimlerine başvurulması olduğunu düşünüyorlardı. 1944'de, *Gençlik Birliği*'nin, *ANC*'nin gençlik örgütü olarak resmen tanınmasını sağlamayı başardılar. Güney Afrika'da 1948/49 seçimlerini *Milliyatçı Parti*'nin kazanması ve *apartheid*'ın bir devlet doktrini haline gelmesinin ardından, Mandela'nın 1947'den beri genel sekreterliğini yaptığı *Gençlik Birliği*'nin hazırladığı Eylem Programı *ANC* içinde daha çok yandaş bularak etkin hale geldi. Derhal boykot, grev, sivil itaatsizlik ve hükümetin gerici politikasını protesto etmek amacıyla bir günlük genel greve gidilmesini öngören Eylem Programı'nın uygulanmasını planlamak üzere bir Eylem Komitesi kuruldu. Mandela, 1950'de rejimin ırkçı baskı politikasına karşı kitlesel mücadeleyi örgütleyenler arasında ilk sıralarda yer alıyordu. *Apartheid* kanunlarına uyulmamasını öngören *Defiance Campaign*'in (Direniş Kampanyası) hazırlanması için yaptığı çalışmalar, Mandela'nın ülke çapında tanınan ve sevilen bir önder haline gelmesini sağladı. Kampanyanın doruk noktasına ulaştığı Ekim 1952'de *ANC*'nin Tranavaal bölgesi başkanlığına seçilmişti. *ANC* içinde yaptığı çalışmaların yanısıra, 1952 sonunda Johannesburg'da Oliver Tambo ile birlikte bir avukatlık bürosu açtı. Mandela ve Tambo'nun bürosu, Güney Afrika'da siyahların açtığı ve işlettiği ilk avukatlık bürosu oldu ve kısa zamanda *apartheid* kanunlarının haksız yere birer suçlu haline getirdiği siyahların önünde uzun kuyruklar oluşturduğu bir merkez haline geldi. Haziran 1955'de *ANC*, sendikalar ve *apartheid* karşıtı diğer örgütlerin de katılımıyla düzenlenen Birlik Kongresi ve kongrenin sonunda açıklanan Özgürlük Bildirgesi, *ANC*'nin ve Mandela'nın mücadelesinde önemli bir kilometra taşı oldu. Irkçı rejim, Birlik Kongresi'nin ardından, *ANC* üyelerine karşı geniş bir takibata girişti. Aralarında Mandela'nın da bulunduğu 150 kadar *apartheid* karşıtı, 1956 sonunda vatana ihanetten önce tutuklu, sonra da tutukauz olarak yargılanmaya başladı-

Sendikalar

Güney Afrika'daki sendikal hareketi dört grupta toplamak mümkündür. Beyaz işçilerin örgütlü olduğu başlıca iki sendika federasyonu vardır: *Güney Afrika Sendikalar konseyi-TUCSA* ile *Güney Afrika Emek Federasyonu-SACLA.* bunlardan birincisi 56 sendikaya ve 400 bin üyeye sahiptir. Az sayıda ve önemsiz olan birkaç siyah sendika da *TUCSA*'ya bağlıdır. *SACLA* ise 14 sendikada toplam 10 bin üyeye sahiptir. Siyahları hiçbir biçimde kabul etmeyen bu sendika ırkçıdır. ırkçıdır.

Ülkenin en büyük sendikası olan *Güney Afrika Sendikalar Federasyonu-FOSATU* siyahların yanısıra Hintli ve renkli üyelere de sahiptir. Bu federasyonun en güçlü sendikalarından biri olan *Metal İşçileri Birliği-MAWU* 118 bin üyesi ile otomotiv ve çelik sanayiinde örgütlüdür. *FOSATU*'nun yönetiminde beyazlar da vardır. *Siyah Bilinci Hareketi*'nin siyasal doğrultusunda gelişen *Güney Afrika Sendikalar Konfederasyonu-CUSA* ise daha çok Durban bölgesinde güçlüdür. *Madenciler Sendikası-NUM, CUSA*'ya üye sendikalar içinde en güçlü ve militan olanıdır. *Siyah Bilinci Hareketi*'ne siyasal olarak daha yakın ve bağlı olan *AZACTU* ise üye sayısı açısından küçük bir sendikadır. Federasyonlara dahil olmayan sendikalar ise ya bağımsız ya da *ANC*'nin legal cephe örgütü olan ve 80'li yıllarda kurulmuş olan *United Democratic Front*'a (Birleşik Demokratik Cephe-UDF) bağlı örgütlenmelerdir. Bu sendikalar daha çok hizmet sektörlerinde örgütlüdürler. Sendikal hareketin bölünmüşlüğü gerek sınıf mücadelesi gerekse *apartheid*a karşı mücadelenin gelişimi açısından olumsuz koşullar yaratmaktadır. *Siyah Bilinci Hareketi*'ne yakın olan sendikalar sınıf çoğunluğunun siyah olmasından dolayı yöneticilerin de siyah olmasını savunarak *FOSATU* içindeki beyaz yöneticilere karşıdırlar. Sendikal hareketteki bölünme yoğun tartışmalar sonunda, 1 Aralık 1985'de 33 sendikayı temsilen 900 delegenin katıldığı Durban toplantısında *Güney Afrika Sendikalar Kongresi COSATU*'nun kurulmasıyla bir ölçüde aşıldı. *UDF* politikalarını izleyen sendikalar, *FOSATU*'ya bağlı sendikalar ve *NUM* bu yeni birliğe katıldı. *Siyah Bilinci Hareketi*'ni izleyen *CUSA* ve *AZACTU*'ya bağlı sendikalar ise diğerlerinin ırk esasına dayanmamaları ve beyazların yönetimde bulunmaları nedeniyle bu birliğe katılmadılar.

Sermayenin Yapısı

Güney Afrika'da sermaye hemen hemen bütünüyle beyazların kontrolü altındadır. Aynı şekilde tüm işletmelerde yönetim ve uzmanlık isteyen işler beyazların elindedir. Güney Afrika sermayesi büyük ölçüde çok uluslu tekellerin kontrolündedir. Ülkede faaliyet sürdüren 2-2500 arası yabancı şirket vardır. Madenlerin çok büyük bir kısmını elinde tutan 7 dev madencilik şirketinin hepsi, en büyük banka, sigorta ve diğer mali kuruluşlar başta İngiltere ve ABD olmak üzere yabancı sermayenin kontrolündedir. Güney Afrika'da faaliyet sürdüren en fazla

3 Eylül 1984'de Sharpeville'i anma dolayısı ile sembolik bir gösteri yapıldı. Gösteriler derhal Vaal üçgeni denilen ve yoğun olarak proletaryanın yaşadığı bölgeyi sardı. Gösteriler hızla ayaklanmaya dönüştü. Fabrikalar ve madenler direnişe katıldı. Siyah kasabalar ve mahalleler çatışma alanları oldu. Ayaklanan siyah halk yeni anayasaya göre oluşturulmuş olan mahalli yönetimlerdeki işbirlikçi siyah meclis üyelerine saldırmaya başladı. Bu esas olarak beyazlarla işbirliğine hazır olan siyah orta burjuvaziye bir tepki idi ve bir ölçüde siyahlar arasındaki sınıfsal bölünmelere de işaret ediyordu. Transvaal bölgesindeki ayaklanmaya karşı ırkçı rejim derhal askeri müdahaleye girişti. 23 Ekim günü 7 bin asker bölgeye girdi ve siyah kasabalara karşı saldırıya geçti. İki siyah işçi sendikaları konfederasyonu CUSA ve FOSATU, 35 yığın örgütü ile beraber 5-6 Kasım tarihlerinde genel grev ilan etti. Ordu ve polisin siyah kasabalardan çekilmesi, siyah belediye meclisi üyelerinin istifası, kiraların ve otobüs ücretlerinin artırılmaması, işten çıkarılan tüm işçilerin geri alınması, yeni uygulamaya sokulan vergilerin geri çekilmesi, siyah okullarda demokratik bir biçimde seçilen temsilciler konseylerinin kurulması ve okullardaki cinsel tacizin durdurulması ileri sürülen talepler arasındaydı. 300-800 bin işçi direnişe katıldı. Polis ve askerlerin saldırılarında 23 kişi öldü. Genel grev sonrasında direniş ve grevler sürdü.

lar. Mandela, davalar sırasında tanıştığı ikinci eşi Winnie Medikizela ile 1958'de, mahkemeden dört gün özel izin alarak evlendi. Vatana İhanet Davası, Mart 1961'de, tüm yargılananların beraatiyle sonuçlandı. Dava bittiğinde, Mandela yalnızca Güney Afrika'da değil, tüm dünyada tanınan bir ırkçılık karşıtı önder haline gelmişti. Mart 1961'den itibaren çalışmalarını, *ANC* hükümet tarafından yasaklanmış olduğu için, illegal olarak sürdürdü. Mayıs sonunda, hükümetin yalnız beyazların katılacağı bir referandumun ardından bir beyaz Güney Afrika Cumhuriyeti ilan etme planlarına karşı genel grev hazırlıklarını yürüttü.

Mandela, Haziran 1961'de *ANC* ve *SACP*'nin bazı üyeleriyle birlikte *Umkhonto We Sizwe* (Ulusun Mızrağı) adlı yeni bir örgüt kurdu. Örgütün amacı, ırkçı rejime karşı örgütlenecek sabotaj eylemlerini temel alan silahlı mücadele yürütmekti. Eylemler, enerji, ulaştırma ve haberleşme merkezlerini, askeri üsleri ve ırkçı rejimi temsil eden diğer kurumları hedef alacak, kimsenin öldürülmemesine ve yaralanmamasına dikkat edilecekti. Irkçı rejim, artan siyah muhalefete karşı yeni önlemler alıyor, örneğin rejim karşıtı olarak değerlendirilen kişilerin mahkeme kararı olmadan 90 gün gözaltında tutulmalarına izin veren bir kanun çıkartıyor, yabancı mülkiyete zarar verilmesinden izinsiz silah bulundurmaya keder bir dizi eylemi "sabotaj" suçu adı altında değerlendirip cezaları beş yıl hapisten idama kader artırıyordu. Mandela'nın *Umkhonto We Sizwe*'nin gelişmesi için çalışmak, Güney Afrika dışına yolculuklar yaparak uluslararası ilişkiler kurmak ve destek aramakla geçirdiği illegal çalışma dönemi, 17 ay sonra 5 Ağustos 1962'de arabasıyla bir polis kontrolü içine düşerek tutuklanmasıyla sona erdi. Yasadışı grev çağrısı yapmak ve geçerli bir pasaporta sahip olmadan Güney Afrika dışına çıkmak suçlarından beş yıl hapse mahkum edildi ve Robben Island adasındaki siyasal tutuklulara ayrılmış özel hapishaneye konuldu. Mendele burada cezasını çekerken, Temmuz 1963'de polis, Johannesburg yakınlarında bir çiftliğe baskın düzenleyerek aralarında Walter Sisulu'nun da bulunduğu *ANC*'nin yeraltı merkezini tutukladı ve *Umkhonto* örgütüne ilişkin bir dizi belge, eylem planı vb. ele geçirdi. Mandela ve arkadaşları, açılan davanın sonunda "devleti zor kullanarak devirmek için gerilla savaşı örgütlemek, yabancı askeri güçlerin Güney Afrika'yı işgal etmeleri halinde onları desteklemek için gizli faaliyet sürdürmek" gibi suçlardan ömürboyu hapse mahkum edildiler. Mandala, 1962'den beri süren tutukluluğu boyunca, ırkçı rejimin, siyasal görüşlerinden taviz vermesi koşuluyla cezasının "ev hapsi"ne dönüştürülmesi ya da serbest bırakılması yolundaki tekliflerini reddetti. Bugün de Güney Afrika'da ve dünyanın çeşitli yerlerinde "Nelson Mandela'ya Özgürlük" kampanyaları sürüyor ve Mandela, 1985'de ifade ettiği gibi "halkın ve yasaklanmış *ANC*'nin hapishanedeki temsilcisi olarak" Güney Afrika'da yükselmeye devam eden *apartheid* karşıtı mücadelenin sembolü olmaya devam ediyor.

şirkete İngiltere sahiptir (1200). Bunun ardından Federal Almanya (350) ve ABD (340) şirketle gelmektedir.

Gerek iç ekonomik ve egemenlik ilişkileri gerekse dış ekonomik ilişkiler nedeniyle Güney Afrika ülkesi ve işçi sınıfı ile birlikte beyazların ulusal ve uluslararası tekelleri için son derece cazip bir sömürü alanıdır. Irkçı beyaz egemenliğinin bu denli uzun süre ayakta kalabilmesinin en önemli nedenini de bu durum oluşturmaktadır.

Zimbabwe

İngiliz sömürgesi olan Güney Rodezya'da sömürgecilik ve ırkçılıktan kurtuluş mücadelesi 1960'lı yıllarda özgün biçimler almaya başladı. Beyaz azınlık toplumsal yaşamın tüm alanlarında uygulamaya başladığı ırk ayrımı politikası ile siyah Afrikalı çoğunluğun barışçı bir biçimde iktidara gelmesinin yollarını kapadı. Özellikle *Rhodesian Front*'un (Rodezya Cephesi - RF)'un 1962'de iktidara gelmesinden sonra ırk ayrımı uygulamaları arttı. Anti sömürgeci kurtuluş hareketi anayasal düzenlemeler yoluyla siyah Afrikalı çoğunluğun oluşturacağı bir hükümeti hedefliyordu, beyaz azınlık ise anayasal manevralar ile bunu engellemeye çalışıyordu. Sendikal hareketten gelmiş olan Joshua Nkomo önderliğindeki *Zimbabwe African People's Union*

Irkçılık, Apartheid

Irk ayrımının sadece Güney Afrika Cumhuriyeti'ne özgü olduğu söylenemez ama Güney Afrika, ırk ayrımını en sert, en baskıcı şekliyle uygulayan, üstelik bu politikayı resmi ideolojisiyle yasallaştırmaya ve desteklemeye çalışan tek ülkedir. Öyle ki, ırk ayrımı, bugün Güney Afrika rejiminin en büyük dayanağı ve varlık sebebi haline gelmiş, beyaz azınlık hükümetinin sık sık vurguladığı gibi, onlar için bir ölüm-kalım meselesi şekline bürünmüştür. Hakim ırkın/sınıfın (Güney Afrika örneğinde ırklarla sınıflar neredeyse özdeşleşmişlerdir) toplam nüfusun ancak yüzde onbeşini oluşturabildiği ülkede rejim; ancak katı bir baskı politikasıyla ve bu politikayı hiç değilse beyazlar açısından haklı gösterebilecek ideolojinin kurulması, bu ideolojiyi besleyecek bir tarihin yaratılmasıyla ayakta kalabilirdi... İşte, 1948'de sadece beyazların oy kullanabildiği seçimleri kazanarak iktidara gelen *Milliyetçi Parti*'nin *apartheid*'ı resmi doktrin olarak ilan edişiyle başlayan ayrımcılık siyaseti, bu çabanın bir sonucudur. Kendilerini "Afrikaner" olarak adlandıran Hollandalı, İngiliz, Alman ve Fransız kırması beyaz azınlığın, Felemenkçenin üçyüz yıl içinde yerli etkisiyle değişmesinden oluşan dillerinde *apartheid*, "ayırım" anlamına gelmekte ve resmî ağızlarda "farklı ırkların kendi gelişme çizgilerini izleyerek birbirlerinden ayrı yaşamaları" şeklinde formüle edilmektedir.

17. yüzyılın ortalarından itibaren Kıtanın güneyine yerleşen Avrupalı göçmenler, bölgedeki siyahlara olduğu kadar, bu topraklarda yaşamaya azimli bir ulus olarak sömürge imparatorluklarına karşı da savaşmışlardı. Kendilerini "beyaz Güney Afrika halkı" olarak niteleyen Afrikaner'ler için 19. yüzyılda Büyük Britanya'ya karşı verdikleri Boer savaşları, tarihlerini ve dayandıkları ideolojiyi oluşturan "imparatorluk karşıtı" bir öğeydi. 1948'den sonraysa, bireysel cesaret ve azmin, toprağa bağlılığın, otoriteye düşkün bir Tevrat stoacılığının biçimlediği Afrikaner politik mitolojisinde ırk kavramı, öteki bütün öğeleri gölgede bırakacak şekilde hayatî bir önem kazandı...

Güney Afrika'daki ırkçı rejimi "insanlığın yüz karası" diye lanetleyerek, *apartheid* ideolojisini sadece ırkçılıkla sınırlı gören ve bu politikanın uygulamalarına salt insan hakları çerçevesinden bakmaya eğilimli liberaller ya da Batı'nın "hür dünyası" için, Güney Afrika'da olup bitenler (aynı zamanda olan-bitenin *apartheid* ile formülasyonu) istisnai bir olgudur. İlk bakışta, Güney Afrika'nın uluslararası alandaki yalnızlığı da bu yaklaşımı doğruluyor gibi. Oysa, rejimin ABD ve İngiltere gibi ülkeler tarafından desteklendiği gerçeği bir yana; Güney Afrika'daki ırk ayrımcılığının kökeni, geçen yüzyılda bütün kıtayı fetheden sömürge imparatorluklarının tarihiyle içiçedir; her ne kadar kendilerini Afrikaner olarak görüyorlarsa da, sömürge döneminin bir uzantısı olan beyaz azınlığın yöntemleri ve politikaları da, bugünkü toplumsal koşulların getirdiği birtakım farklılıklar dışında bir-iki yüzyıl öncesini andırmaktadır.

Benzer şekilde, Afrikanerlerin ırk ayrımına dayalı rejimi rasyonelleştirmek için yarattıkları *apartheid* ideolojisinin kökenleri de, Batı kültürünün son beşyüz yıllık dönemine dayandırılabilir. Hümanizmanın anthropocentric (insanmerkezli) dünyası, odak noktasını "Batılı insan"ın teşkil ettiği, doğa-uygarlık karşıtlığıyla insan-dışı doğanın hiçlenerek 'her türlü kullanıma' açık görüldüğü bir dünyaydı, bir bakıma hâlâ öyle... Bu dünyada, muhtemel 'insan tanımlarına' göre, nazizme de, köleciliğe de, *apartheid*'a da yer olduğu açıktır; yerlileri insandan çok hayvana yakın yaratıklar olarak gördükten sonra; köle ticareti, olsa olsa vahşileri uygarlığın beşiğine götürerek onlara disiplin ve çalışma ahlâkı aşılamak şeklinde yorumlanabilirdi.

19. yüzyıl bilimi de, beyaz adamın üstünlüğü için kullanılabilecek elverişli ipuçları sunuyordu: Doğrusal ilerleme anlayışı, Afrika yerlilerinin Batı'dan yüzlerce yıl geride olduğu sonucuna gelip dayanıyor, bu arada hemen hiç değiştirilmeksizin, yanlışlar ve tahrifatlarla toplumsal alana eklemlendirilen Darwin'in biyolojik evrim kuramı, insanlar arasında ırksal/kültürel bir hiyerarşi kurulmasını mümkün kılıyordu. Bir "insanlık piramidi" düşünün: En üstte, Batılı beyazlar, daha altta Asyalılar, sarı ırk, kızılderililer... En altta da, 'en az insan' olan, hayvana en yakın karaderililer. Yirminci yüzyılın eşiğinde, Anglo-Sakson ırkın dünyanın hakimi olduğu iddiası, Batı kamuoyunda hiç de azımsanmayacak sayıda taraftar bulabiliyordu. Uluslaşma sürecinin bugünkü düzeye henüz erişmediği dönemlerde ırk, pratik açıdan oldukça önemli bir kavramdı: Kafatası ölçümleri, sadece Nazi Almanya'sına özgü değildi...

Irklar hiyerarşisinin -kafalarda değilse bile resmi ağızlarda- ancak II. Dünya Savaşı ile yıkıldığı söylenebilir. Bunda, savaş sonrasının yeni ekonomik/politik dengeleri kadar, sarı ırktan siyah ırka, sömürülen bütün toplulukların uluslaşma aşamasına varmalarının da etkisi olsa gerek. Yine bu sıralarda, bilimsel olarak ırklar arasında zihinsel ve fiziksel özellikler açısından dikkate değer bir fark olmadığı, hiçbir spekülasyona meydan vermeyecek şekilde kesinkes saptanmıştı. Kalıtım ve moleküler biyolojideki gelişmeler, 50 bin yıl öncesinin insansılarıyla bile bugünkü "beyaz ırk" arasında çok büyük farklılıklar bulunmadığını, küçük yaşta bir 20. yüzyıl metropolüne getirilebilse, bir taş devri çocuğunun modern hayata her bakımdan kolaylıkla ayak uydurabileceğini göstermişti. Ayrıca çağdaş antropolojinin ilkel kültürlere ilişkin şaşırtıcı gözlemleri, batı-merkezli bakış açısından çıplak vahşiler olarak damgalanan ilkel toplulukların, bizimki kadar karmaşık bir toplumsal hayatta, çevreleriyle bütünleşmiş bir hayat tarzına ve bu hayat tarzını sürdürmeye yeterli bir teknolojiye sahip olduklarını kanıtlıyordu. Elbette, bilimin mantığına uygun, Platon'ik ve 'pozitif' bir dünyada yaşasaydık, bütün bu bulgular ırkçılığı yeryüzünden silmeye yeterdi. Ne var ki, bilimsel veriler bu dünyadaki ırkçılığa bir son veremedi; iki temel sebepten ötürü. İlkin, her zaman bilim ile, başka tür mitoslar tarafından da büyük ölçüde biçimlenmekte olan toplumun bilgisi arasında büyük boşluklar ve çelişkiler olduğu için. Irk ayrımına, köle ticaretine ve sömürgeciliğe kılıf olarak Batı kültürünce üretilen mitoslar, sadece bilimsel bilginin başka bir düzlemde yapacağı tekziplerle yok edilemeyeceği için... İkinci olarak, ırk ayrımı, aynı zamanda Avrupalılarla Afrika halkları arasındaki büyük kültürel uçuruma da dayandırılıyordu. İstilacı Batı kültürü, başka kültürlere tanımadığı var olma hakkını ilkel kabilelere hiç tanımayacak, onların kültürlerini, yaşama tarzlarını görmezden gelerek, siyahlara en iyimser tanımla "çocuk muamelesi" yapacaktı... Örneğin, büyük Zimbabwe krallığından kalan büyük tarihi anıtlar bile, siyahların değil, Afrika'ya çok daha önce varmış istilacıların eseri olarak görülmüştü!

Bu görmezden gelişin sebebini ideolojilere ya da kültürel etmenlere yormak da safdillik olur. Beyazlar Afrika'ya turistik geziler için değil, yeni kazanç kapıları elde etmek tutkusuyla gitmişlerdi ve elbette bütün bu olup bitenler, havada uçuşup duran ideolojilerin ve düşüncelerin serüveninden ibaret değildi... Tersine: Batı'nın oluşturduğu ırk temeline dayalı görüşler, salt sömürgeciliğe bir kılıf olarak görülemese de, maddi temelin bir yansıması, dile getirilişiydi. *Apartheid* benzeri doktrinler, ırk ayrımının sebebi olmaktan çok, onun yasallaştırılmasına yönelik bir çabadır. Statükonun korunması yolunda değişen koşullara göre 'esneyebilen' *apartheid*, bir ideolojiyi oluşturan mitoslar bütününün maddi ilişkileri meşrulaştırmak için bir tür kılıf teşkil edebileceğine iyi bir örnektir. Afrikaner milliyetçiliği sadece 1948'den sonraki serüveninde bile, toplumsal pratiğe ve ekonomik koşullara paralel olarak büyük değişimler geçirmiştir; beyaz azınlığın "adapt or die" (ya uy, ya öl) sloganıyla özetlenen resmî politikadaki rota değişiklikleri bunun göstergesi olarak değerlendirilebilir. *Apartheid*, Güney Afrika toplumunu dört kesime ayırmaktadır: Beyazlar, Asyalılar, renkliler (melezler) ve siyahlar, birbirine karışmadan, "kendi doğrultularında", "kendi alanlarında" gelişmelerini sürdürmelidir. Bu dört ırksal kimliğin 1950'de resmen tanımlanışından sonra, ırklar arasında evliliğin yasaklanmasını, siyah kitlelerin belirli bölgelere 'hapsedilmesini' ve benzeri yasakları öngören yasalar, ayrı gelişme siyasetini kurumsallaştırma amacına yönelikti. Avrupa ile kültürel bağlarını çok önceden koparmış olan Afrikaner'lerin, Güney Afrika dışında gidecek yerleri yok. Bu nedenle, "burası bizim de yurdumuz" demekte bir ölçüde haklılar. Ancak, bununla yetinmeyen *apartheid* doktrini Hollandalıların 1770'e dek Cape Town'dan Fish ırmağına dek ilerlerken tek bir karaderili ile karşılaşmadıklarını, dolayısıyla bölgenin asıl sahiplerinin Afrikaner'ler olduğunu iddia ediyor.

39 Siyah Afrika'da Devrimler

Irkçı Smith iktidarının tüm uluslararası toplantılarda ve görüşmelerde takındığı olumsuz tavır ve ZANU *ile* ZAPU*'nun 1976'da* Yurtsever Cephe*'de birleşmeleri mücadeleyi yeni bir noktaya sıçrattı.* ZANU*'nun 8 bin ve* ZAPU*'nun 4 bin savaşçısının biraraya getirilmesi ile* Zimbabwe People's Army *(Zimbabwe Halk Ordusu - ZIPA) oluştu. Bu ordu halkın da desteği ile kurtarılmış olan bazı bölgelerde ırkçı Smith yönetiminin etkisizleştirilmesini başardı.*

(Zimbabwe Afrika Halkları Birliği - ZAPU) örgütünde birleşmiş olan anti sömürgeci güçler bu uygulamalara karşı mücadele ediyorlardı. 17 Aralık 1961'de kurulmuş olan *ZAPU* geniş bir toplumsal tabana dayanan bir kitle partisiydi. Afrikalılar için eşit oy hakkı hedefleri arasında olan *ZAPU* Eylül 1962'de yasaklandı.

Zimbabwe nüfusu Şona ve Ndebele adlı iki ayrı kabileden oluşuyordu. Ağustos 1963'de Şona yönelimli bir grup Ndabaningi Sithole önderliğinde *ZAPU*'dan ayrıldı ve anti sömürgeci örgütlenme ikiye bölündü. Robert Mugabe önderliğinde kurulan yeni örgüt *Zimbabwe African National Union* (Zimbabwe Afrika Ulusal Birliği - ZANU) adını aldı. 1964'de *"bir insan, bir oy!"* şiarı altında çeşitli kitlesel eylemler gerçekleşti. Binlerce kişi tutuklandı.

Nisan 1964'de iktidara gelen Ian Smith'de 4 milyonluk toplumun sadece yüzde 5'ini oluşturan beyaz göçmen azınlık egemenliğinin sağlamlaştırılması ve genişletilmesi politikasını sürdürdü. 1965'de Güney Rodezya adı altında tek yanlı bir bağımsızlık ilan edildi. O sıralarda İngiltere'de hükümette olan *İşçi Partisi* bu bağımsızlık adımına bağlı olarak bir siyah çoğunluk hükümetine yumuşak geçişin koşullarının yaratılması talebini ileri sürüyordu. Ancak beyaz azınlık iktidarı bu talebe uygun davranmadı. Mücadelenin anayasal yollarının tamamen tıkanması üzerine, Güney Rodezya'daki ırkçı rejimin barışcı olmayan mücadele yöntemleri ile devrilebileceği fikri egemen oldu. 1965-1966'da gerek *ZANU* gerekse *ZAPU* ekonominin önemli noktalarına karşı sabotaj eylemlerine giriştiler. 1967-1968'de gerilla mücadeleleri ile başa çıkamayan hükümet Güney Afrika birliklerini yardıma çağırdı. 1970'de Cumhuriyet'in ilan edilmesi, beyaz azınlık egemenliğinin güçlendirilmesi hedefini de içeriyordu. Toplumsal müttefik kazanmak amacıyla siyahlara yaşadıkları bölgeler içinde toprak edinilmesi hakkı verildi ve kabile reislerine yönetimde daha fazla yer ayrıldı. 1971'de ise Güney Afrika'daki *bantustanlaştırma* hareketine benzer bir projenin uygulanmasına başlandı.

Metodist Piskoposu Abel Muzorewa, Aralık 1971'de *ZAPU* ve *ZANU*'nun da içinde bulunduğu *United African National Council* (Birleşik Afrika Ulusal Konseyi - UANC) adlı bir örgütlenme kurdu. Belli bir süre siyah Afrikalı kitlelerin çıkarlarını savunmakta önemli bir rol oynayan *UANC*, Muzorewa'nın yeni sömürgeci eğilimi ve işbirliğine yakınlığı nedeniyle reformcu bir hat izlemeye başladı.

Sıkıyönetimin ülkenin yüzde 85'ine yayıldığı ve devlet terörünün olanca şiddetiyle sürdüğü bir dönemde düzenlenen seçimlerde, Smith rejiminin işbirlikçileri ile oluşturduğu bir iç anlaşma sonucunda Muzorewa başbakan oldu. Uluslararası tepkilerin İngiltere üzerinde yoğunlaşması ile birlikte Eylül 1979'da Londra'da bir Güney Rodezya (Zimbabwe) Konferansı toplandı. *Yurtsever Cephe*'nin dahil edilmediği hiç bir çözümün başarıya ulaşmayacağının görüldüğü bu Konferans'ın sonunda, 21 Aralık 1979'da bir ateşkes anlaşması imzalandı. Seçimlere kadar Lord Soames, İngiliz Valisi olarak yasama ve yürütmeyi üstlendi. 14 Şubat 1980'de parlamento için yapılan seçimde beyaz azınlık *RF*'den 20 temsilci seçerken, siyah Afrikalı çoğunluk ise *ZANU*'dan 57, *ZAPU*'dan 20 ve Muzorewa'nın işbirlikçi örgütü *United African National Council*'den (Birleşik Afrika Ulusal Konseyi - UANC) 3 temsilci seçti. Bu seçimin sonucunda 18 Nisan 1980'de Robert Mugabe'nin başbakanlığı altında kurulan Zimbabwe Cumhuriyeti, Afrika'nın 50. bağımsız devleti olma ünvanını kazandı.

Oysa yörede en az 2500 yıldan beri siyah kabilelerin yaşamakta olduğu kanıtlanmış durumda... Güney Afrika hükümeti, bu resmî tarihe uygun olarak ülke topraklarının sadece yüzde 13'ünde hak iddia edebilecek siyahları "homeland" adı verilen bölgelerde yaşamaya mecbur ettiyse de, büyük çapta direnişle karşılaşan bu uygulama başarıya ulaşamamıştır.

Homeland uygulaması, 1950 sonrasında sanayi bölgelerine hızlanan göçle, siyahların kentlerde belli bir çoğunluğa erişmelerini engellemek hedefini güdüyordu. Bütün kıtanın ucuz işgücüne dayanan en gelişkin sanayisi, karaderili emeği olmaksızın bütün gücünü yitireceği için, tam bir ayrımcılık, pratik açıdan mümkün değil. Sadece madencilik sektöründe 2 milyon siyahın istihdam edildiğini söylemek, bu konuda bir fikir verebilir. Bu nedenle Afrikaner milliyetçiliği ve *apartheid* politikasının yarattığı tarihi ve güncel mitosların geçersiz hale getirilmesi, ırk ayrımının sınıfsal niteliğini de dikkate almayı gerektirmektedir. Hatta, *apartheid* ideolojisinin dikkatleri sadece ırksal sorunlara çekerek, sınıfsal ve toplumsal çelişkileri arka plana ittiği söylenebilir. Oysa her yıl ortalama 50 bin siyah çocuğun açlıktan öldüğü, kara Afrika'nın bu en zengin ülkesi, hemen bütün siyahların proleter, beyaz azınlığın ise yönetici ya da kapitalist sınıf olduğu ilginç bir toplumsal yapı arzediyor. Hükümetin, şu ünlü "böl-yönet" formülüyle açıklanabilecek politikası, en üst kademede P. W. Botha tarafından şöyle rasyonalize ediliyor: "Biz, kültürel çeşitlilik açısından zengin toplumlardan oluşan bir ülkeyiz. Herbiri kendine özgü bir kültüre sahip bu toplumlar çeşitli haklara sahiptirler. Güney Afrika Cumhuriyeti'nde siyah çoğunluğa karşı beyaz bir azınlıktan bahsedemezsiniz. Biz çeşitli azınlıklardan oluşan bir toplumuz -beyaz bir azınlık ve siyah azınlıklar." Hükümetin "beyaz olmayan" çoğunluğu, birbirlerinden ayrı azınlıklar şeklinde görmesi, bir propagandadan öte, *apartheid'a* karşı verilen mücadeleyi ezmek üzere uygulanmakta olan bir siyasal taktiğin dile getirilişidir.

Irkçı rejimin beyazlara olduğu kadar siyah çoğunluğa da empoze etmeye çalıştığı Afrikaner'lerin üstünlüğü imajı, kültürel bir şovenizm olarak nitelenebilir. Ancak son yıllarda, çok sıkı bir birliğe dayanan Afrikaner milliyetçiliğinin zayıflamakta olduğu da bir gerçektir; *apartheid'a* karşı '70'lerde şiddetlenen siyah hareketi, beyazlar arasında da dikkati çekecek bir oranda destek bulabiliyor. Benzer şekilde, siyahlar da, toplumsal sistemin baştan aşağı değişmesi şartıyla, beyazlarla barış içinde birarada yaşama formüllerini benimsemeye hazır görünüyorlar. Belki de, artık kara Afrika'nın bağımsız ülkeleriyle çevrelenmiş Güney Afrika'da, gittikçe şiddetlenen devlet terörüne karşı gelişen mücadelenin bir sonuca ulaşması çok uzak değil.

MUSTAFA ARSLANTUNALI

Arap Afrikası'nda Devrimler

Kıtasal konumu bakımından Afrika'nın bir parçası olmakla birlikte, Akdeniz'in güney kıyısında olmanın ve Doğu'da (Mısır'da) Nil vadisinin getirdiği iktisadî-toplumsal dinamizm; Kuzey Afrika'yı (Arap Afrikası) dünya sistemiyle, Ortadoğu'yla ve Avrupa'yla bütünleştirmiştir. İlkel topluluktan uygar topluma geçişte önemli bir uğrak olan Eski Mısır'dan sonraki çağlarda da, iniş çıkışlara rağmen, 18. yüzyıla kadar Arap Afrika toplumları (en azından bazı bölgelerde) dünya sisteminin verili iktisadî-toplumsal yapısı içinde gelişmiş sayılan düzeydeydiler. 18. yüzyılda kapitalizmin bölgesel, kıtasal iktisadî ilişkiler üzerindeki belirleyiciliğinin tırmanması, bu ülkeleri geriletmeye başladı. 16. yüzyıldan beri buraya hakim olan Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileyişine koşut olan bu süreç içinde Arap Afrika devletleri, önce malî-iktisadî yollarla, 19. yüzyıl ortalarından başlayarak siyasal olarak bütünüyle emperyalist sömürgeciliğin kıskacına girdiler. 16. yüzyıldan beri süregelen Osmanlı egemenliği, Arap Afrika toplumlarının üretim ve egemenlik ilişkilerini kökten değiştirmeyen, bu toplumları kendi sistemine (esasen vergi yükümlülüğüyle belirlenen) dolaylı mekanizmalarla bağlayan dolaylı, görece "yumuşak" bir egemenlikti. Osmanlı İmparatorluğu ile Arap Afrika toplumları arasındaki din birliği (İslâm), bu egemenlik ilişkisini yumuşatan önemli bir etkendi. Kapitalizmin ve emperyalizmin egemenliği ise, bu toplumların sınıfsal yapılarına, üretim ilişkilerine ve kültürlerine köklü bir müdahaleyi içeriyordu.

Emperyalizm, Arapça Batı anlamına gelen Magrib (Fas, Tunus, Cezayir), Mısır ve ikisi arasındaki kara köprüsü niteliğindeki Libya halklarının emek (ve gerektiğinde savaş) gücünü, doğal kaynaklarını sömürürken, bu ülkelerin geleneksel kültürünü de sarstı; bu müdahale, bu toplumların tarihsel kültür birikimini horlayan ırkçı bir tutumla birleşti. 1892'de, Cezayir'deki Fransız valisinin danışma organı olan *Conseil Supérieur* (Yüksek Konsey) açıkça "Arap ırkının aşağı ve ıslahı imkânsız bir ırk olduğu" görüşünü ileri sürüyordu. Arap Afrikası'nda yerli egemen sınıfların anti-sömürgeci fraksiyonlarıyla küçük burjuvazi ve emekçi sınıfların emperyalizme karşı mücadelesinde, bu ırkçı kültürel-toplumsal aşağılamaya karşı tepki, başından itibaren birleştirici bir motif olacak; İslamî geleneğin damgasını taşıyan toplumsal örgütlenme ve yerli kültür, emekçi sınıfların mücadelesini ve sosyalizm hareketini/söylemini de etkileyerek özgün siyasal-ideolojik bileşimler yaratacaktı.

Osmanlı Egemenliği Altında Arap Afrikası

1516'da Mısır, 1514'de Cezayir, 1574'de Tunus, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine girdi. Osmanlı İmparatorluğu, kentlerdeki bürokrasiye verdiği destek dışında, bu ülkelerdeki yerleşik egemenlik ilişkilerinde bir değişikliğe yolaçmadı. Mısır'da, zaten bir bölümü Osmanlılarla ittifak yapmış olan feodal Memlûk beyleri saptanan miktarda vergiyi toplayarak İmparatorluk merkezine aktarmak kaydıyla egemenliklerini sürdürdüler. "Halklarını" göçebe Bedevîlerin yağmacılığına karşı korumaları, egemenliklerini meşrulaştıran önemli bir işlevleriydi. Köylüler ve kentlerde loncalarda örgütlenmiş olan zanaatkârlar bir şeyh'e bağlı olarak, yerel dinî cemaatlerde toplumsallaşıyorlardı. Ulema sınıfı, kentlerde cemaatlerinden vergiyi toplamanın yanısıra, gerektiğinde yönetim ile halk arasındaki yönetsel, hukukî iletişimi sağlıyordu.

Cezayir ve Tunus'ta da yerli egemen sınıflar, büyük kentlerde yerleşen Osmanlı askerî bürokrasisiyle uyumlu bir ilişki içindeydiler. Uzak ülkelerdeki ticaret ve korsanlıktan gelir sağlayan kentli tüccarlar ile, zaten Magrib limanlarını Akdeniz'e hakim olabilmek amacıyla korsanlık üssü olarak kullanmak isteyen Osmanlıların çıkarları örtüşüyordu. Tunus ve Cezayir'de, merkezle vergi ödeme bağı oldukça sınırlı olan dinsel-feodal kabileler ve özellikle dağlık bölgelerdeki kolektif olarak işlenen topraklardaki yoksul köyler, merkezdeki yönetimden Mısır'dakinden daha da köklü biçimde yalıtılmıştı.

Magrib, 17. yüzyıl ortasına kadar, Avrupa, Mısır ve Batı Sudan'la sürdürdüğü yoğun ticari ilişki dolayısıyla, gelişmiş bir bölgeydi. 17. yüzyıl başında, Cezayir'in aynı adı taşıyan başkenti 100 bin nüfusa sahipti. Ancak 18. yüzyılda dünya ticaretinin ağırlığı Atlantik Okyanusuna kayıp Cezayir (1816) ve Tunus (1827) donanmalarının imhasıyla korsanlık da çökünce, gerileme başladı. Ticaret sermayesinin gelişmesi durakladı; sermaye birikimi, aktarılabildiği ölçüde, tarımsal üretime kayarak bazı feodal odakların güçlenmesini sağladı.

Arap Afrikası'nın Sömürgeleştirilmesi ve Anti-Sömürgeci Tepkiler

Doğal kaynaklarının ve ucuz emek gücünün yanısıra, Avrupa'ya coğrafî yakınlığı ve Akdeniz'e hakim olmak bakımından stratejik konumu, Avrupalı emperyalist güçlerin Kuzey Afrika'ya yönelik iştahlarını 19. yüzyıl başından itibaren kabartıyordu. Osmanlı İmparatorluğu gücünü

(Aşağıda), 1919'da Kahire'de, ilk bağımsızlıkçı - milliyetçi parti olan Vafd'ı desteklemek için yapılan bir gösteri. Feodal bağlarını sürdüren ulema ve İslâmi cemaatler ile organik ilişki içinde toplumsallaşan, azgelişmiş Arap küçük burjuvazisinin, ticaret ve (çok kısıtlı) sanayi burjuvazisinin emperyalizm hakkındaki kavram ve tasarımları, Cemaleddin Afganî (1839-1897) ve öğrencisi Muhammed Abduh'un (1849-1888) etkisinde biçimlendi. Kahire'ye yerleşmiş bir Afganlı olan Afganî, emperyalizmi ve kapitalizmi, "Batı"nın İslâm ümmetini dağıtması tehlikesini ifade etmeleri açısından ele alıyordu. Bu tehlikenin nedeni, Batı'nın eriştiği teknolojik üstünlük ve Müslümanların dayanışmalarını yitirmiş olmalarıydı. Batı'dan teknolojinin alınması gerektiğini savunan Afganî, bütün kültürlerin ve milletlerin çöküşüne yolaçtığını vazettiği materyalizme karşı bir polemik yürüttü. Bu polemik, Rousseau'dan başlayarak, "sosyalizmi, nihilizmi ve komünizmi" de hedef alan ve İslâm'ın zorunluğunu dayatmaya yönelik bir polemikti. Mısır'da köylüleri İngilizlere ve hükümete karşı ayaklanmaya davet eden Cemaleddin Afganî, 1884'de Paris'te bulunduğu sırada gözlemlediği sınıf mücadelelerinin ve sosyalist hareketi Doğu'yu ve Arap dünyasını da ergeç etkileyeceğini, ancak Doğu'da emekçi sınıfların, "sosyalizmi" ilk uygulayan Muhammed'i örnek alarak "İslam sosyalizmini" benimsemesi gerektiğini ve zaten de benimseyeceğini yazmıştı. İslâm'ı modern gelişmeler karşısındaki kayıtsızlığından uyandırarak, "Asr-ı Saadet"e (Altın çağ) dönüş amacı ışığında "devrimcileştirmek" isteyen Afganî'nin Hatırât'ında "İslâm sosyalizmi" üzerine yazdıkları, Arap egemen sınıfları tarafından görmezden gelinmiş, ancak Arap Afrikası'ndaki sosyalist muhalefeti etkilemişti. Öğrencisi Muhammed Abduh, modern gelişmelere açılma bakımından Afganî'den daha ileri gitti; Batı'dan salt teknolojiyi değil, rasyonel düşünceyi de almaya yönelik çalışmalar yaptı, bireysel muhakemeye ve inisiyatif kullanmaya dönük "içtihad"ı savundu. Afgânî'den daha az radikal, reformcu bir siyasal mücadele perspektifine sahip olan Abduh, bu modernizmi nedeniyle uzun süre Mısır ulemasınca lanetlendi. Kadın hakları savunucusu Kasım Emin, burjuva değerlerini, liberalizmi ve Anayasal parlamentarizmi savunan şair Lütfi es-Seyyid, Taha Hüseyin ve Saad Zağlul, Abduh'un çevresinde, 1882'deki Arabî Paşa ayaklanmasından sonraki ikinci kuşak Mısır bağımsızlıkçılarının nüvesini oluşturdular. Bu hareketin, Arabî Paşa'nın "Mısır Mısırlılarındır" sloganı çerçevesinde, şoven ve ırkçı bir temelden çok dinsel cemaat bağına ve yurtseverlik esasına dayanan naif bir milliyetçi söylemi de vardı. Afganî ve Abduh'un düşünsel mirası temelinde gelişen Arap bağımsızlıkçılığı, Batı'nın kültürel hegemonyasına karşı direncini geliştirirken; bu iki öncü düşünürün restore etmeyi önemsedikleri İslâm'ın yanında, Arap kültürünün ve uygarlığının değerlerini de koydu. Avrupalı emperyalistlerin Arapları aşağılayıcı tutumuna karşı gösterilen ve şoven görünümler de kazanabilen bu tepki, Kuzey Afrika'daki sosyalist harekete yansıyan bir başka ideolojik etmen oldu.

40 Arap Afrikası'nda Devrimler

Fransa'nın emperyalist kültür politikasını simgeleyen bir görüntü: Bir Fransız görevli, 1860'lara doğru, Cezayirli çocuklara "Çocuklarım! Yeni vatanınız Fransa'yı seviniz" yazılı bir karatahtanın önünde "temel eğitim" veriyor. Emperyalizmin bu kültürel saldırısına karşı anti-sömürgeci karşıkoymanın en büyük imkânı, Müslüman Selefî ideolojisinin ve geleneğinin koruyucu varlığıydı. Selefî geleneği, Sünnîliğe bağlı olarak, birçok İslâm mezhebinin aksine belirli bir din önderi tarafından kurulmamış; doktriner-ideolojik çerçevesi birbirinden bağımsız çeşitli cemaatler içinde biçimlenmiştir. Kuran'ın vazettiği pratikler dışındaki bütün toplumsal pratikler hakkındaki düzenlemeleri, önermeleri sonuçsuz, çözümsüz ve anlamsız sayan ve böylelikle kendi içine kapalı, öz kültürel-dinsel varlığını dış etkilere karşı korumaya dayalı Selefî geleneği, Haçlı tehlikesine karşı gerektiği anda askerî örgütlenmeyi sağlama saikiyle oluşmuş; zamanla Osmanlı egemenliğinin istikrarlı yönetimi altında, özellikle Magrib'te kapsamlı bir sivil örgütlenme ağı meydana getiren tekkelere dönüşmüş olan birçok cemaatte yaygınlaşmıştı. Değişik tarikatlara bağlı bu sufi cemaatler ve Selefîlik geleneği, emperyalizme karşı sert bir kültürel-ideolojik direniş odağı olarak, yerli halkın kimliğini koruyucu ve güç birikimiydi. Ancak Selefîlik aynı zamanda, toplumsal pratiklere müdahaleyi, devlet işlerini ve siyaseti önsel olarak dışlayan geleneğiyle, direniş potansiyelinin en büyük zaafını oluşturuyordu. Senusîliğin, Mehdî'nin özellikle Cezayir'de Abdülkadir'in sömürgeciliğe karşı siyasal-askerî direnişi, Selefî geleneğinin bu yönünün aşılmasında büyük rol oynadı. 18. yüzyıl sonlarında doğan ve 19. yüzyılda Arap Afrikasına da yayılan Vahhabîliğin, İslâmın bütün biçimsel yorumlarını ve kurumlaşmalarını reddeden reformist etkisi de bu sürece katkıda bulundu. Bu süreç, modern devlet aygıtının Mısır'a göre daha sınırlı oluştuğu ve emperyalizmin ülkeye yavaş yavaş, organikleştirerek yerleştiği Mısır'a kıyasla; emperyalizmin egemenliğinin çoğunlukla açık işgalle özdeşleştiği Magrib'te daha radikal bir şekilde yaşandı.

yitirirken bu bölgedeki ağırlıklarını artıran emperyalistler, paylaşım mücadelesine girdiler. Rekabetin iki ana gücünden biri olan Fransa, ilk adımı atarak 18. yüzyıl sonunda Mısır'a müdahale etti; ancak Mısır, sonra Britanya İmparatorluğu'nun egemenliğinde kalacaktı. 1869'da Süveyş kanalının açılmasıyla, İngiltere Akdeniz'den İskenderiye'den Ümit burnuna kadar uzanan hattı denetimi altına almış oluyordu. Buna karşı Fransa, Atlantik Okyanusu'ndan Kızıldeniz'e kadar uzanan bir egemenlik hattı kurmak amacıyla, Magrib'e elkoydu. Magrib'teki emellerinden çabuk vazgeçmek zorunda bırakılan İtalya, Libya ile yetinecekti.

Mısır'da M.Ali Paşa Reformları ve Emperyalizm

Mısır'ı 1789-1801 arasında işgal altında tutan Fransa'nın çekilmesinden sonraki dört yıllık kaos döneminden sonra, ulemanın desteğini alan Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Memlûk beylerini tasfiye ederek Mısır valisi oldu. M.Ali'nin valiliği, Osmanlı egemenliğinin restorasyonunu değil, Mısır'da güçlü bir merkezî feodalitenin kurumlaşmasını getirdi. Bu sürecin öbür yüzü, Mısır'ın Avrupa'ya ve özellikle İngiliz emperyalizmine bağımlığının da kurumlaşmasıydı. Osmanlı reformcuları gibi, Batı'nın teknolojik yeniliklerinden yararlanarak ülkesini güçlendirme kaygısıyla hareket eden M.Ali, ulemayı bütün yönetsel işlevlerinden uzaklaştırarak Avrupa sermayesine ve uzmanlarına kapı açtı. M.Ali, güçlenmesinin sonucunda Osmanlılara karşı mutlak egemenliğini ilan etmeyi ve yayılmacı bir politikayı amaçlıyordu. 1832 ve 1839'da Osmanlı ordusunu iki kez ağır yenilgilere uğrattıysa da, Osmanlı İmparatorluğu'nun (Rusya lehine) erken çözülmesini istemeyen Batılı emperyalist güçler müdahale ederek, M.Ali'ye gene İstanbul'a bağlı kalmak kaydıyla soya bağlı hükümdarlık statüsünü kabul ettirdiler.

Yayılmacı ve bağımsızlıkçı düşleri gemlenen M.Ali, ülke içinde egemenliğini pekiştirmek için okulları kapatarak eğitim reformunu durdurdu, iltizamı kaldırarak toprağı küçük parsellere bölüp dağıttı. Ağır vergiler nedeniyle kısa zamanda küçük ve orta köylülerin (*fellahlar)* bırakıp kaçmasıyla toprakta M.Ali'nin akrabalarından ve Türk-Çerkes bürokrat kökenlilerden oluşan bir feodalite ortaya çıktı. Nüfusun yaklaşık yüzde 10'unu oluşturan Hıristiyan (Kopt/Kıptî) toprak sahiplerinin de gücü ve serveti arttı. Kentlerde, üretilen pamuğun işlenmesi ve ihracıyla uğraşan bir burjuvazi palazlanmaya başladı. Bu sınıf içinde ağırlık, kapitülasyonlarla korunan Avrupalılar ve levantenlerdi. Yerli zanaatlar çöküyor, yerli ticaret burjuvazisi geriliyordu. M.Ali'nin yeğeni İsmail'in egemenliği döneminde (1863-1879) emperyalizmin Mısır'daki etkinliği iyice arttı. İsmail, 1866'da "Hidiv" olarak, daha fazla vergi karşılığında Osmanlı İmparatorluğu'ndan geniş yönetsel ve ekonomik özerklikler aldı. Fransa ve ağırlıkla İngiltere'den İsmail döneminde alınan 90 milyon *pound* borç, faizleriyle birlikte giderek katlanıyor, köylü ve kentli emekçi halkın vergi yükü altında giderek yoksullaşmasına yolaçıyordu. 1876'da, Fransa ve İngiltere, Mısır maliyesini resmen denetlemeye başladılar. 1880'de, devlet gelirlerinin yarısının dış borçlara gideceğini öngören bir yasa çıkarıldı.

Fransız Emperyalizminin Magrib'e Girişi ve Şeyh Abdülkadir Direnişi

16. yüzyıldan beri Cezayir'le ticarî ilişkilerini geliştiren Fransa; coğrafî yakınlığını değerlendirerek, 1830 Devrimleri öncesindeki iç siyasal gerilimi, dikkatleri dışa çekerek düşürme kaygısının da payıyla, 1830 yazında başkent Cezayir'i işgal etti. Ancak ülke içlerinde, Fransızları şaşkınlığa düşüren ve 1870'e kadar uğraştıran büyük bir direniş başladı: Şeyh Abdülkadir direnişi.

1830'da Fransız işgalcilerin Müslüman mezarlarını açarak kemikleri şeker rafinerisinde kullanmak üzere Marsilya'ya göndermesi gibi uygulamalarından kaynaklanan İslamî tepkilerin yanısıra, sufî tarikatler, Osmanlı egemenliğinin son döneminde karşılaştıkları iktisadî sömürünün de katlanacağını kavramışlardı. Direnişin önderi olan Şeyh Abdülkadir, bunu .bir eserinde şöyle dile getirecekti: "Ticaret durgunlaşıp, tarım zayıflayınca ve güvenlik ortadan kalkınca şerifler, ulema ve ileri gelenler birleşerek aralarında Emirliğin özelliklerine sahip birini seçmeye ve ona itaat etmeye yemin ettiler." Ulema açısından, Fransızların işgalden iki ay sonra dinî vakıflara *(habus)* elkoyması, dinî ve iktasadî etkileri örtüştürüyordu. Geleneksel toplum yapısının egemen sınıfları olan feodal-dinî cemaat ve kabile şeyhlerinin önderlik ettiği bu direnişin en önemli yönü, savaş içinde olunmasına ve göçebe-köylü bir toplumsal tabana dayanılmasına rağmen, bütünlüklü bir "yeraltı devleti"ni örgütleyebilmiş olmasıdır. Maskara'da bir camide toplanan şeyhler ve ulema kongresinde "Cezayir Emir'i" seçilerek cihad çağrısı yapan Abdülkadir, 1843'de Fransız ordusunu Sidi İbrahim'de büyük bir yenilgiye uğrattı. Bu çarpışmadan sonra, Fransa Cezayir'e büyük bir ordu sevketmek zorunda kaldı. Abdülkadir, 1847'de Fransızlara teslim olmak zorunda kaldı; ancak oluşturulan örgün örgütlenme sayesinde, direniş sürdü. Özellikle dağlık Kabila bölgesinde, yerel feodal ailelerin, kimi zaman da küçük köylülerin öncülük ettiği ayaklanmalar 1870'e kadar sürdü. Abdülkadir direnişi, yerli halkta köklü bir direniş ahlâkı, direniş geleneği yerleşmesini sağladı. Ancak, bürokrasi ve ticaret burjuvazisinin işgalcilerle işbirliği yaptığı, en azından boyun eğdiği kentler, bu geleneğin dışında kaldılar.

Fransa, 1881'de herhangi bir direnişle karşılaşmaksızın, Tunus'a hakim oldu. Fas da 1912'de, İspanya'nın hakim olduğu Kuzey, Kuzeybatı ve İfni bölgesi dışında, Fransa'nın egemenliğine girdi. Tunus'taki emellerinden vazgeçmek zorunda kalan İtalya ise, 1911'de Libya'ya egemen oldu. Libya'da İslâm'ın yerleşik biçimselciliğini eleştiren ve göçebe kabileler nezdinde yaygın bir örgütlenmeyi gerçekleştiren Senusî tarikatının önderliğinde başlayan direniş; Fas'ta ise dağlık-feodal kesimlerindeki karşıkoyma, emperyalizmin bu ülkelerin kırsal bölgelerine yıllarca hakim olamamasını getirecekti.

Anti-Sömürgeci Mücadelenin Dinamikleri

19. yüzyıla girerken Kuzey Afrika Arap halklarının Osmanlı egemenliğine karşı bağımsız siyasal varlıklarını ve kaderlerini tayin hakkını elde etmeye yönelik arayışları ortaya çıkmaya

Nasır kitleler karşısında söylev verirken. "Nasırizm", Arap Afrikası'ndaki "sosyalist" rejimlerin içinde, Bonapartist niteliği en belirgin ve oturmuş olanıydı. Aslında, 1953'e kadar, en popüler "kahraman" ve "kurtarıcı", Necip'ti. Önder olarak önde gözükmesinin yanısıra, sempatik ve kitlelerle yüzyüze temasa yatkın kişiliği onu "Bonaparte" rolü için en uygun aday haline getirmekteydi. Necip'in konumu, 1953 başında, yeni Anayasa'nın yapılacağı ilan edildikten sonra gerilemeye başladı. Meşrutiyetçi rejime yatkın olan Necip, ordu ve Devrim Konseyi'nde yalnız kaldı. 18 Temmuz 1953'de cumhuriyet ilan edildiği zaman, Necip başbakanlıkla beraber cumhurbaşkanlığını da üstlendi. Ancak gerçek iktidar, yavaş yavaş perde arkasından ön plana ve kalabalıklar karşısına çıkmaya başlayan ve içişleri bakanlığı ile başbakan yardımcılığını üstlenen Nasır'daydı. Necip, siyasal ve programatik bir destek bulmak için, Vafd kadrolarıyla yakınlaşma eğilimine girdi, partilerin kurularak parlamenter bir rejime geçilmesini savunmaya başladı. Şubat ve Mart 1954'te Necip'le Nasır arasındaki gerginlik tırmandı. 25 Şubat'ta, önce Nasır, Necip'le çalışamayacağını söyleyerek istifa etti. Bir süre sonra Devrim Konseyi'nin ağırlığını Nasır'dan yana koymasıyla, bu kez Necip istifaya zorlandı. Ancak orduda Necip'ten yana subayların tavır alması ve Vafd yanlısı kitlelerin Necip lehine gösteriler yapmasıyla iç savaş tehlikesi belirince, karar geri alındı. 25 Mart'ta partilerin kurulacağı, seçimlerin yapılacağı ilan edildi. Ancak 27 Mart günü sendikalar ve fellah kitleleri, Devrim Konseyi'nin Nasır'cı kanadının örgütlenmesine katkıda bulunduğu büyük gösterilerle, "25 Mart kararları"nı protesto etti. Nasır, bu kitle desteğine dayanarak orduda, basında ve kitle örgütlerinde Necip ve Vafd yanlısı unsurları pasifize ederek, cumhurbaşkanı ve başbakan Necip'i fiilen yalnızlığa itmeyi başardı. 26 Ekim 1954'de, İskenderiye'de kendisine Müslüman Kardeşler tarafından yapılan suikast girişiminden sonra bu örgütün üzerine şiddetle giderek, altı önderlerini idam ettiren Nasır; 14 Kasım 1954'de, General Necip'i de Müslüman Kardeşler'le ilişkisi olduğu iddiasıyla biçimselleşmiş makamlarından azlederek, resmen "Başkan" oldu. Üstte, Nasır, 1959 yazında Kahire'ye gelen Che Guevara ile. Guevara, 1956'da Nasır'ın Süveyş "Kanal Savaşı"ndaki anti-emperyalist direnişinin, Küba dağlarındaki devrimcilere büyük moral sağladığını söyleyerek; Mısır önderinin '50'lerin ve '60'ların dünyasındaki enternasyonal imajının etkinliğini vurgulamıştır.

40 Arap Afrikası'nda Devrimler

Napoléon'u, Kahire kapılarında Mısırlı ulema ile destek pazarlığı yaparken resmeden bir tablo. Daha 18. yüzyılın ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim sisteminin çökmeye başlamasıyla, Mısır'da da istikrar bozulmaya başlamıştı. Nil kanallarının bakımsızlıktan balçıklaşıp kullanılmaz hale gelmesi, salgınlar, Bedevî yağmalarının Kahire'nin kenar mahallelerini bile etkiler hale gelmesi, feodal Memlûk beylerinin birbirleriyle çatışmaya girmeleri sonucunda, nüfus, Roma İmparatorluğu döneminin yarısı demek olan 3.5 milyona kadar düşmüştü. Yerli halk, Memlûk beylerine karşı ayaklanmaya başladı. Osmanlıların 1785'deki askerî müdahalesi de istikrarı sağlayamadı. Bu koşullarda, Mart 1789'da General Napoléon Bonaparte komutasındaki bir Fransız donanması ve ordusu, Mısır'a çıktı. Bonaparte, ulema ile işbirliği yaparak birtakım yönetsel reformlara girişti; ancak emperyalist rekabette Fransa'nın bu Mısır hamlesine boyun eğmeye niyeti olmayan İngiltere'nin Ağustos'ta Ebubekir limanında Fransız donanmasını yakmasından sonra tutunması güçleşen Bonaparte, 1801'de çekildi. M.Ali Paşa, giriştiği reform hareketinin ve örgütlediği devlet aygıtının esinini, büyük ölçüde Bonaparte'ın uygulamasından almıştı. M.Ali'nin yönetsel ve ekonomik önlemleri sonucunda, Bedevî yağmacılığının önü kesildi, transit ticaret ve ithalat-ihracat büyük çapta artırıldı. İşlenebilir toprak miktarı, 1800'de 3 milyon feddan'dan (1 feddan: 0.42 hektar) 1860'da 4 milyon feddan'ın üstüne çıkarıldı. 1820'de ekimine başlanan pamuk, kısa sürede ülkenin temel ihraç malı haline geldi. Nüfus 50 yılda ikiye katlandı. M.Ali ve izleyicilerinin reformları sonucunda, Mısır, Arap Afrikası'nın en modern devlet yapılmasına sahip olacaktı.

başladı. Ancak Osmanlı egemenliğinin "yumuşaklığı" ve paylaşılan Islâmi ideoloji, bu tepkinin gelişme hızını yavaşlatıyor, kapsamını daraltıyordu. Milliyetçi tepki esas olarak kentlerdeki yerli egemen sınıflar tarafından geliştiriliyor, kırdaki geniş kitleler ise, ancak vergi yükü dayanılmaz haller aldığı zaman, kendiliğinden-ekonomik denebilecek tekil tepkiler gösteriyorlardı. Bu bağımsızlık arayışının ideolojisi olarak, Arap kültürünün ve kimliğinin zengin tarihine yaslanarak oluşturulmaya çalışılan Arap milliyetçiliği; 19. yüzyıl başından itibaren bu kez emperyalist Batı'nın sömürgeleştirici baskısıyla karşılaştı. Sömürgeciliğin kazandığı yeni boyutlar, beklenebileceğinin aksine, yerli egemen sınıfların Arap milliyetçiliğini hegemonik ideoloji olarak geliştirmelerine zemin hazırlamadı. Çünkü bu noktada sömürgeci ile sömürülen halk arasındaki çelişki, birincil olarak, işgalcilerin gayri-müslim, "kâfir" olmasıyla belirlendi. Emperyalizmin, Osmanlı sömürgeciliğinin aksine, ülkenin en ücra köylerine kadar -kimi zaman dolaysız görünümüyle- yayılan örgün yayılmacılığı, o zamana kadar "üst katlarda" cereyan eden siyasetin dışında kalmış olan kırsal ağırlıklı yerli halkın bu "yabancı"lara karşı şiddetli tepkisini doğurdu. Sömürgeciliğe karşı mücadelenin birincil saikini, başlangıçta Kuzey Afrika Arap toplumlarının kolektif bilincinde yer etmiş olan Haçlı seferleri zulmünün tekerrürü olarak algılanan bu tepki oluşturdu. Böyle olunca, Arap milliyetçiliği, köklü tarihsel organik bağlara dayanan İslamî ideolojinin hegemonyası karşısında geri çekildi, kısmen de onunla eklemlendi. Osmanlı hanedanının (özellikle 19. yüzyıl sonlarında) bütün Arap ülkeleri üzerindeki hegemonyasını restore etme çabasına dönük Pan-İslâmcı propagandası da bu eğilimi destekledi.

Mısır: "Nâsır Sosyalizmi"

Mısır, Arap Afrikası'nda bağımsızlığına ilk kavuşan ülke oldu. Nâsır yönetiminde bağımsızlıkçı askerî cuntanın darbesi ve emperyalizmin baskılarına direnişi, Arap Afrikası'nın yanısıra bütün dünyadaki ulusal kurtuluş mücadelelerine verdiği moral destek, kurumlaştırdığı maddî dayanışma bakımından anti-emperyalist mücadele için önemli sonuçlar yarattı. Öte yandan rejimin giderek benimsediği demagojik ve eklektik sosyalizm söylemi, kurumlaştırdığı bürokratik-askerî iktidar, İslâmi muhafeletle ittifak-çatışma arasında gidip gelen gerilimli bağı ve anti-emperyalist perspektifinin kısıtlanarak yozlaşması süreçleri bakımından öteki Kuzey Afrika bağımsızlık mücadelelerinin kaçınılmaz olarak kendisinden etkilendikleri model, böylelikle de bir prototip olmuştur.

Mısır'da İngiliz Emperyalizmi ve Bağımsızlık Hareketi

Mısır, İngiltere'nin fiilen himayesi altına girdiği 1882'den sonra, kâğıt üzerinde hâlâ Osmanlı

eyaletiydi. I. Dünya Savaşı çıkınca, Aralık 1914'te İngiltere tarafından resmen ilhak edildi. İngiltere, kendisine bağlı bir Krallık statüsünü korudu, özellikle ihracata yönelik (Kıptî ağırlıklı) ticaret burjuvazisi ve feodal beyler ile işbirliğini sürdürdü. 1869'da açılan kanalı işleten *Süveyş Kanalı Şirketi*'nin yüzde 45'i ile bu önemli yatırımı denetleyen İngiliz emperyalizmi, sanayi ve ulaşımın, en verimli toprakların büyük bölümü üzerinde tasarrufta bulunuyordu. M.Ali ve İsmail'in hidivliği döneminde kurulmuş olan malî denetim iyice pekişmişti. Mısır, yüzyıl başında İngiltere'ye salt faiz olarak yılda 4 milyon pound ödüyordu.

Mısır'da ilk bağımsızlıkçı parti, 1882 milliyetçi ayaklanmasındaki gibi askerî bürokrasinin başı çekmesiyle, 1907'de Mustafa Kâmil Paşa tarafından kuruldu: *El Hizb-ül Vatanî*. Bu parti, bir süre sonra kurulan, muhalif feodal güçleri de içeren *Hizb-el Umma*'dan farklı olarak, bir Anayasa'nın yanısıra İngilizlerin ülkedeki varlığına son vermeyi de hedefliyordu. *Hizb-ül Vatanî*'nin muhalefeti etkili olmaya başlayınca, İngilizler 1909'da basın özgürlüğünü kısıtladılar ve muhalif İslâmi restorasyon düşüncelerinin ulema tarafından geliştirildiği tarihî *El-Ezher* külliyesini (daha sonra üniversite) kapattılar. II. Dünya Savaşı'nın bitiminde, Mısır'da yerli burjuvazi ve milliyetçi feodal güçler, ABD Başkanı Wilson'un ilkeleri doğrultusunda bağımsızlık talebiyle harekete geçtiler. Bu girişimin önderliğini yapan Saad Zağlul'un Versailles kongresinde Batılı güçleri ikna etmek için oluşturduğu heyete saptadığı isim (Mısır Heyeti: *El Vafd el Mısrî*), 1923'de yerli egemen sınıfların öncülüğünde kurulan *Vafd Partisi*'nin nüvesini oluşturdu. *Vafd*'ın önderliğinde, Türk, Çerkes, Arnavut (ve Memluk) kökenli, Osmanlı kalıntısı feodal aristokrasiyle çelişkisi olan yerli (Mısırlı) feodaller kuruluşta ağır basıyordu. Feodalitenin bu fraksiyonu, kentlerdeki yerli ticaret ve küçük sanayi sermayesiyle de organik ilişki içindeydi. Sonraki yıllarda, kentli küçük burjuvazi ve ortaya çıkan işçi sınıfının bir bölümü de Vafd politikasıyla ortak hareket etti. Nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan yoksul Arap köylüler (fellahlar) ise, ağırlıklarını feodallerin öncülüğünde seferber edilen "kalabalıklar" olarak duyuruyorlardı. "Mısır Heyeti"nin İngilizler tarafından kapatılıp Zağlul'un Malta'ya sürüldüğü 1919'da, ülkede kitlesel hareketler oldu. Mart 1919"da *El-Ezher* öğrencileri sokağa döküldü, önce avukatlar, sonra demiryolu işçileri greve gitti. 23 Nisan 1919'da, ilkelerine müracaat edilen ABD Başkanı Wilson'ın da onayıyla, Mısır'da İngiliz himayesi ilan edildi. Ancak kalabalıkların seferber olduğu bağımsızlıkçı muhalefetin yatışmayacağının anlaşılması üzerine İngiltere, egemenliğini biçimsel bir bağımsızlık görüntüsü altında sürdürme yolunu seçti. 1923'de İngiliz İmparatorluk yollarının, ülkedeki Avrupalı ve Hıristiyanların ve bütün olarak İngiliz hükûmetinin Mısır'ın himayesine ilişkin hakları saklı tutularak, Mısır'ın bağımsızlığı ilan edildi.

İlk Sosyalistler

Mısır'da ve Arap dünyasında sosyalizmi savunarak ortaya çıkan ilk özgün düşünür, El Şumayyil (1860-1917) oldu. Şumayyil'in sosyalizm anlayışı Marx'dan değil, Darwin'den ve Fransız devriminin düşünürlerinden esinlenen özel mülkiyeti sorgulamayan, laikliği öne çıkaran, evrimci-kalkınmacı bir söyleme dayanıyordu. Salama Musa (1887-1959) ideolojik olarak daha derinlikli, modern sosyalizme daha yakın bir düşünürdü; siyasal etkinliği de daha fazla oldu. Musa da sosyalizm anlayışını, ölümüne yakın zamana kadar Marx'ı bilmeden, okumadan geliştirdi. Görüşleri önce Darwin ve Nietzsche'nin, sonra 1907'de Londra'da *Fabianlar Cemiyeti*'ne girerek tanıştığı George Bernard Shaw'ın etkisiyle biçimlendi. Mısır'a döndüğünde, Fabiancı bir yaklaşımla, evrimci-reformist parlamentarist, ahlâkçı bir sosyalizm ileri sürdü. Musa, 1920'de Arap dünyasının ilk sosyalist partisini kurdu: *Mısır Sosyalist Partisi*. Dar bir aydın çevresinde etkili olan partinin kısa süre sonra kapatılması üzerine Musa, kendisini yayın faaliyetine vererek 1958'e dek tam 44 kitap yayınladı. Ulemanın İslâmi ortodoksisiyle de polemiğe giren Musa, İslâm felsefesinde meteryalist epistemolojiyle bağdaştırılabileceğini düşündüğü İbn Rüşd ve İbn Sina'nın yazılarını yeniden gündeme getirdi.

1921'de *Komintern*'e bağlı olarak kurulan *Mısır Komünist Partisi*, kitlesel güce erişemedi, ancak zaman içinde etkili bir illegal örgütlenme ve propaganda ağı geliştirdi. 1930'larda Ahmet Hüseyin önderliğinde faaliyet gösteren (Musa'nınkinden sonra ikinci) *Sosyalist Partisi* ise, ideolojik olarak son derece eklektik bir yapıya sahipti. Partinin genel bir anti-emperyalizm ve Arap milliyetçiliği söylemi içinde biçimlenen ideolojisi, siyasal örgütlenme noktasında Mussolini etkisiyle faşizan bir karaktere bürünebiliyordu. Partinin üniversite gençliği içinde etkili olan gençlik örgütü *Mısr el-Fettat* (Genç Mısırlılar), İtalyan faşistlerinin karagömleklerinden esinlenerek yeşil gömlekli sokak çeteleri örgütlenmişti.

Biçimsel Bağımsızlık Dönemi ve 1936 Teslimiyeti

İngiltere'nin Mısır'a kayıtlı-şartlı bağımsızlığını tanımasından sonra 1924'de yapılan ilk seçimleri *Vafd Partisi* kazandı. Mısır hükûmetinin ve parlamentonun işlevsizliği nedeniyle, halkın bağımsızlıkçı istekleri doğrultusunda hiçbir adım atamayan *Vafd* önderi, Başbakan Zağlul, muhalefetin üstüne sansürle ve baskıyla gitti. Zağlul'un birtakım tavizler umduğu *İngiliz İşçi Partisi* hükûmeti, İngiltere'nin emperyalist politikasında hiçbir şey değiştirmediği gibi; 1924 sonlarında Sudan Genel Valisi ve Mısır ordusu komutanı Sir Stack'in öldürülmesi üzerine, Mısır hükûmetine özür dileyerek tazminat ödemesi için ültimatom verdi, ardından İskenderiye ve Sudan'a yönelik askerî bir müdahaleyle *Vafd*'ı iktidardan düşürdü. İngiltere'nin müdahalesi, Kahire ve İskenderiye'de grevler ve gösterilerle haftalarca protesto edildi. İngiltere, tepkileri

ABDÜ'N NASIR, CEMAL (1918-1970)

Arap milliyetçiliği, İslam sosyalizmi ve anti-emperyalist Üçüncü Dünya dayanışmasına dayalı söylemi ve politikasıyla 1950'ler ve 1960'larda emperyalizme bağımlı bütün halklar nezdinde simge bir isim haline gelen Cemal Abdü'n Nasır, 15 Ocak 1918'de küçük bir devlet memurunun oğlu olarak İskenderiye'de doğdu. Babasının tayinleri nedeniyle küçük yaşta Mısır'ın hemen tüm yörelerini dolaştı. 1930'da İskenderiye'de liseye başladı. Lise yıllarında, ülkede yükselen anti-emperyalist milliyetçi harekete katıldı; 1933'de katıldığı bir gösteriden sonra tutuklandı. Bu yıllarda, örgütlenmesinde faşizan niteliklerin de uç verebildiği son derece eklektik bir yapı olan *Sosyalist Parti*'ye sempati duyuyordu. 1935'de liselerde örgütlenen *Öğrenci Derneği*'nin Yürütme Kurulu'nda yeraldı. Aynı yıl, bir gösteride çıkan çatışmada alnından vurularak yaralandı.

Liseden sonra kısa süre hukuk fakültesine devam eden Nasır, 1936'da Hava Harbokulu'na girdi. 1938'de Harbokulu'nu bitirdikten sonra, 1939'da II. Dünya Savaşı başlayınca gönüllü olarak Sudan'a gitti. 1942'de Mısır'a döndüğünde, bu savaş sırasında yakınlaştığı bir grup subayla beraber, *Hür Subaylar Birliği*'ni kurdu. Nasır'ın ve *Hür Subaylar*'ın ideolojisi, ülkede "sınıfsal bencilliklerden" dolayı oluşamayan ulusal birlik ve dayanışmayı gerçekleştirme hedefi etrafında belirlenmişti; bu misyonu yerine getirecek tek gücün ise, bünyesinde sınıfsal çelişkiler barındırmayan ordu olduğu düşünülüyordu. Nasır, *Müslüman Kardeşler* ve *Mısır Komünist Partisi* ile de işbirliği yaparak *Hür Subaylar*'ı yaygınlaştırırken; 1948/49'da Arap-İsrail savaşında Faluce'deki başarılı direnişi dolayısıyla "Faluce Kaplanı" olarak popülerleşti.

23 Temmuz 1952'de *Hür Subaylar*'ın darbesinden sonra, Nasır *Devrim Konseyi* içindeki gücünü geliştirerek, Necip'i de tasfiye ettikten sonra Kasım 1954'de fiilen "tek adam" konumuna geldi. Ocek 1956'da resmen cumhurbaşkanı oldu. Aynı yıl yazdığı *Felsefetü's-Savra (Devrimin Felsefesi)* kitabında, 1952'de büyük feodal güçleri tesfiye ederek gerçekleştirdiği toprak reformundan yola çıkarak, "sosyalizm" tasarımını ortaya koydu. 1960'da başlattığı kamulaştırma ve millîleştirmeler; ardından 1962'de kurulan *Arap Sosyalist Birliği* ve 1964'de kabul edilen, Mısır'ın "sosyaliat" bir ülke olduğunu ilan

dizginleme amacıyla, yerli burjuvazi lehine birtakım düzenlemeler yaptı. 1928'de, bu tavizlere karşılık olarak İngiltere ile *El-İttihad* hükümetleri arasında, İngiltere'nin Mısır'daki askerî varlığını sürdürmesine ilişkin olarak imzalanan anlaşma kitlesel tepkilerle karşılandı ve *Vafd* ağırlıklı parlamentoda onaylanmadı. Bunun üzerine İngiltere geri adım atarak, 1927'de ölmüş olan Zağlul'un yerine geçen Nahhas Paşa'nın başkanlığında 2. *Vafd* hükümetinin kurulmasına gözyumdu.

1929'da, dünya ekonomik bunalımının etkisiyle, bu kez yerli egemen sınıfları da hedef alan kitlesel tepkiler başgösterdi. Dünya piyasalarında pamuk fiyatlarının düşmesi nedeniyle dış borç açığı büyüyünce, Osmanlı ve Hidivler döneminde alışılageldiği gibi, vergiler artırıldı ve yaygınlaştırıldı. Cılız sanayi işletmelerinin birçoğu çöktü ağır koşullarda bile olsa kiralayacak, çalışacak toprak bulamayan fellahlar, kentlerin kenar mahallelerinde dev işsiz orduları oluşturdular. Aralık 1929 seçimlerinden gene iktidar olarak çıkan *Vafd,* İngiltere ile, ezilen sınıfların tepkilerinin büyümesi tehlikesi karşısında önlem alınması için istişare halindeyken; gene Sudan üzerindeki egemenlik hakları üzerinde çıkan anlaşmazlıktan dolayı, Ocak 1930'da hükümet istifaya zorlandı. İngilizlerin *Vafd* hükümetini 3. kez düşürmesi, ekonomik bunalım nedeniyle huzursuz durumda olan kentli işsizlerin ve işçi sınıfının patlamasına yol açtı. Haziran 1930'da Kahire, İskenderiye, Port Said, Süveyş ve El Mansura'da İngiltere ve işbirlikçi hükümete karşı barikatlar kuruldu, 26 kişi öldü, 500'e yakın kişi yaralandı. Dört yıl kadar süren baskı döneminden sonra, Aralık 1935'de, İngiltere'nin icazetiyle 1923 Anayasası yeniden yürürlüğe kondu ve Mayıs 1936'da yapılan seçimlerden sonra gene Nahhas Paşa başkanlığında 4. *Vafd* hükümeti kuruldu.

Ağustos 1936'da, ülkedeki İtalyan azınlığı da kullanarak Mısır'da etkinlik kurmak isteyen faşist İtalya'nın tehdidi altında, İngiltere, Mısır'la bir "İttifak Anlaşması" imzaladı. Bu anlaşma, biçimsel olarak Mısır'ın "kesin" bağımsızlığını tescil edip kapitülasyonları kaldırarak yerli sanayi burjuvazisini umutlandırırken, fiilen ülkedeki İngiliz varlığını kurumlaştırıyordu. Savaş durumunda tanınan müdahale haklarının yanısıra, Süveyş kanalında 10 bin asker, 400 pilot ve 4 bin sivil personelden oluşan bir İngiliz askerî kuvvetinin bulunması hükme bağlanmıştı.

II. Dünya Savaşı ve Sonrasında Anti-Emperyalist Muhalefet

II. Dünya Savaşı'nda Mısır, Kral Faruk ve bazı feodal beylerin faşist *Mihver*'e yakınlık duymalarına rağmen, İngiltere'nin baskısıyla, *Müttefikler*'i destekledi. Savaş fellahları ve işçileri işsizleştirip açlığa mahkûm etti; tarımın ve pamuk üretiminin tamamen İngiltere'nin ihtiyaçları doğrultusunda yürütülmesi, ülkeyi daha da yoksullaştırdı. Mısır, savaştan çıktığında, sanayisi

Bağımsızlık öncesinde, "hassas" Süveyş mıntıkasında, İngiliz askerlerince aranan Mısırlılar. Sedat döneminde, emperyalizmin Mısır üzerindeki iktisadî egemenliği ve sömürüsü yeniden kurumlaştı. Ücretlilerin millî gelirden aldığı pay 1970'de yüzde 50'den, 1975'de yüzde 45'e, 1981'de yüzde 38'e düştü. 1976'da, nüfusun "üst gelir gruplarında" yer alan yüzde 10'u millî gelirin üçte birinden fazlasını, "en alt gelir gruplarında" olan yüzde 60'ı ise ancak üçte birini alıyordu. Sedat, on yılda Mısır'ın sırtına 5.7 milyar dolar askerî, 19.5 milyar dolar "sivil" kredi borcu yüklemişti.

eden yeni Anayasa, Nasır'ın sosyalizm tasarımını resmî doktrin haline getirdi. Anti-komünist, anti-Marksist ve İslamcı kayıtlarla vazedilen bu "kooperatif sosyalizmi", "toplumsal işlevi olmayan sömürücü sermayeyle toplumsal işlevi olan sermaye" arasında ayrım yaparak; ikinci tür sermayeyi, rejimin temelini oluşturan işçi, köylü, aydın, asker ittifakına dahil ediyordu.

Nasır, kararlı ve atak anti-emperyalist dış politikasıyla, bütün dünyada bağımsızlık hareketleri için maddî ve manevî bir sembol ve dayanışma odağı oldu. Nisan 1954'de, *Bandung Konferansı*'nda bağlantısız Üçüncü Dünya ülkelerinin önderliğini üstlendi. 1957'de Kahire'de *Asya-Afrika Dayanışma Konferansı*'nı örgütledi. Emperyelist güç odeklarıne karşı dayanışmayı pekiştirmek için, 1950'lerin sonunda Arap ülkelerini birleştirme çabasına girdi; 1958'de Suriye ile sağladığı kısa ömürlü birleşmeden sonra (1958-1961) bu inisiyatifi geriledi. Nasır, Sovyetler Birliği ve sosyalist ülkelerle de sıkı işbirliği yeptı.

Haziran 1967'de İsrail'le yapılan "6 Gün Savaşı"nda alınan ağır yenilgi, Nasır'ın zaten bozulan sağlık durumunu, prestijini ve moralini sarstı. Hayatının son döneminde, gene bütün Arap ülkelerini siyonist saldırganlığa ve emperyalizme karşı ortak politikaya yöneltmek için çaba harcadı. 28 Eylül 1970'de geçirdiği kalp krizinden sonra öldü. Ölümü, günlerce süren büyük yas gösterilerine yolaçtı: On milyon Mısırlı taşradan Kehire'ye aktı, bütün Arap ülkeleri yasa gömüldü, Filistinli gerillalar Nasır'ın ölümünün şokuyla bir süre silah bıraktılar.

Nasır, özellikle 1956'da Süveyş bunalımında emperyalist güçlerin birleşik yığınağına kararlı bir şekilde karşı koyup istediğini yapmayı başarınca, beşta Arap ülkeleri olmak üzere, bütün anti-emperyalist kampta bir kahramanlık simgesi olmuştu. Süveyş direnişiyle Nasır, emperyelizmin başedilemezliği efsanesini yıkarak, 1950'lerin bağımsızlık savaşlarıyla çalkalanan dünyasında çok önemli bir moral güç kaynağı oldu. Bu moral güç, Kehire'nin Afrika'daki ve Asya'deki birçok anti-emperyalist hareketin örgütlenme merkezi olmasıyla, meddî dayanışma boyutuyla bütünleşti. Öte yandan Cemal Nasır, Mısır'da köylülüğe dönük popülist politikası ve karizmasıyla, tam bir "sol Bonapartist" iktidarı kurumlaştırmıştır.

son derece geri bir konumda; kırda feodal güçlerle fellahlar arasındaki uçurum alabildiğine derinleşmiş durumdaydı. Temel sanayiler İngilizlerin elindeydi, ülkedeki yaklaşık 400 şirketin yalnızca 20'si yerli burjuvazinin hakimiyetindeydi. Öte yandan, büyük kentlerdeki sanayilerde, liman ve demiryollarında, toplam 1 milyona yakın emekçiden oluşan bir işçi sınıfı ortaya çıkmıştı. Ezilen sınıflar içindeki en büyük kitle ise, az topraklı ve topraksız fellahlardı. İkibuçuk milyonu aşkın fellah topraksızdı; kırsal nüfusun yüzde 96'sını oluşturan yüzbinlercesi ise, toplam ekilebilir toprağın yüzde 35'ini oluşturan küçük toprak parçalarını işliyordu. Buna karşılık, kırsal nüfusun yüzde yarımından azını meydana getiren feodal beyler, toprağın yüzde 35'ini işliyorlardı.

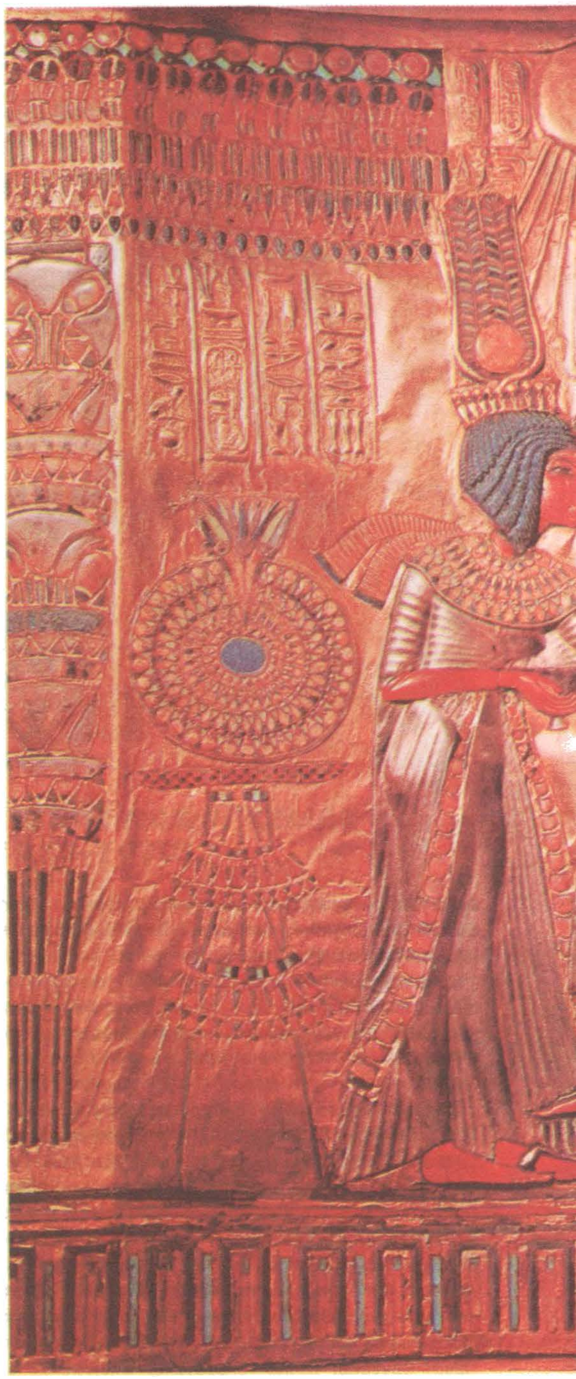
Savaşın yıkıcı etkisinin patlamaya hazır bir bomba haline getirdiği bu sınıfsal-toplumsal koşullarda, *Vafd* önderi Nahhas Paşa, 1936 Anlaşması'nın gözden geçirilmesini isteyerek 1944'de radikal taleplerle ortaya çıktı. İngiltere'nin tepkisi, *Vafd*'ı 1923'den beri dördüncü kez hükümetten düşürmek oldu. Halk, İngiltere'nin Mısır'da II. Dünya Savaşı sırasında tuttuğu birliklerin çekilmediğini ve 1936 Anlaşması'nın geçerliliğini koruduğunu görünce, 1946 başında sokaklara döküldü. 1937'de *Vafd*'dan ayrılan uzlaşmacı *Saad Partisi* önderi Nokraşhi Paşa'ya ve büyük feodal beylerin temsilcisi İsmail Sıtkı Paşa'nın dönüşümlü olarak birbirinin yerini alan hükümetleri, tepkileri bastıramadılar. Ekim 1946'da Sıtkı Paşa'nın İngiltere'yle gizlice imzaladığı uzlaşma anlaşması *Vafd*'a bağlı *El Mısri* gazetesinde yayınlanınca kitleler yeniden sokağa döküldü ve anlaşma iptal edilerek, konu *Birleşmiş Milletler*'e aktarıldı. *BM*'de görüşmeler tıkanırken, İngiliz birlikleri Mısır'dan çekilmeye başladı. Buna rağmen Eylül 1947'de El-Mahallah el-Kubra tekstil kompleksinde 27 bin işçinin iki hafta protesto grevine gitmesi ve İskenderiye ile Şubra el-Hayma'daki fabrikalarda kısa süreli iş bırakma eylemlerinin yapılması, emekçi sınıfların, *Vafd*'ın politikaları doğrultusunda "gerektiği" zaman sokağa çıkma perspektifini aşarak, anti-emperyalist mücadeleyi sürekli kılma eğilimlerini gösteriyordu.

Hür Subaylar ve Filistin Savaşı

1936'da Harbokulu ve Askerî Akademilere giriş koşullarının, orta sınıflara açılacak şekilde yumuşatılması, '30'ların radikal bağımsızlıkçı ve eklektik de olsa sosyalist eşitlikçi söylemlerinden etkilenen yüzlerce gencin orduya girmesini sağladı. Bu kuşak, 1940'larda ve 50'lerde Mısır ordusunun üst kademelerinde yeralmaya başlamıştı. '30'lu yıllarda *Sosyalist Parti*'ye sempati duyarak *Genç Mısırlılar* hareketinde yeralmış olan yüzbaşı rütbesindeki üç subay, Cemal Abdü'n Nasır, Kemalettin Hüseyin ve Abdülhakim Amr, 1942'de ordu içinde gizli bir bağımsızlıkçı, milliyetçi cunta kurdular: *Hür Subaylar*. Örgütün önderi olan Nasır, ordu içinde ve dışındaki muhalif odaklarla ilişkiler kurdu. 1939'da yeniden örgütlendikten sonra kentli işçi sınıfı ve aydınlarla sınırlı kalarak fellahlara açılamayan, hücre niteliğindeki küçük *Komünist Partisi*'yle bağlantılı olan "Kızıl Binbaşı" Halid Muhittin, *Hür Subaylar*'a ilk katılanlardan biri oldu ve örgütün gizli bildirilerinin çoğu, komünistler tarafından basılıp dağıtılmaya başlandı. Nasır, 1945 başında *Müslüman Kardeşler*'le de ilişki kurdu.

Mayıs 1948'de başlayarak bir yıla yakın süren ilk Arap-İsrail Savaşı, *Hür Subaylar*'ın güçlenmesi için vesile oldu. Filistin topraklarında emr-i vaki ile İsrail devletinin ilanı üzerine savaş açan altı Arap devleti bozguna uğrarken, 65 yıldır ilk kez "kendi hesabına" savaşan Mısır ordusunun yenilgisinde, donanımın bozukluğu, yetersizliği ve askerî eğitimin geriliği büyük rol oynadı. İçine düşülen acizlik, Mısırlı subaylarda Kral'a, hükümete ve ülkenin emperyalizme bağımlılığından kaynaklanan inisiyatifsizliğe karşı büyük tepki doğurdu. Birçok subay, Filistin savaşından sonra *Hür Subaylar*'a katıldı.

Hür Subaylar'ın ve Nasır'ın ideolojisi, bağımsızlıkçılık, eşitlikçilik ve ulusal dayanışmacılık ilkeleri ekseninde belirleniyordu. Emperyalizme bağımlılığın yanısıra Nasır'a göre en büyük

(Solda), İ.Ö. 1313-1301'de yapılmış olan papirüs, ölmüş bir Mısırlının ruhunun, çeşitli kudretleri ve erdemleri temsil eden tanrılar tarafından yargılanışını resmediyor. Üstte, Firavun Tutankamun'un, 1922'de bulunan büyük hazinesinden bir parça: Altınla yaldızlanmış bir taht. Bu görkemli sanat ürünleri, büyük zenginlik ve yüksek estetik düzeyi; eski Mısır toplum ve devlet örgütlenmesinin dayandığı merkezî artı-değer birikiminin sunduğu geniş imkânlarla mümkün olabilmiştir. Gerek bu sanatsal-kültürel yetkinlik, gerek eski Mısır dininin karmaşık ve bütünlüklü örgüsü; bu toplumda egemen sınıflarla, onların denetimindeki sanatçıların, zanaatkârların ve rahiplerin hükmettiği artı-değer ve artı-zaman birikiminin çokluğuna dayanır. Alman Marksist tiyatrocu Bertolt Brecht'in şiirinde dediği gibi Piramitlerin temelinde, onbinlerce çalışan köylünün kanı, teri yatar. Eski çağın temel uygarlıklarından biri olan bu Mısır, İ.Ö. 4000 yıldan başlayarak oluşmuştu. Mezopotamya'da kurulmuş uygarlıkların etkisi; İ.Ö. 3000 dolaylarında kuzey ve Güney Mısır krallıklarının bütünleşerek siyasal birliğin sağlanmış olması; düzenli bir takvim içinde akan ve taşan Nil'in sağladığı ulaşım, iletişim, sulama imkânları; Nil'in Doğu ve Batı yakalarında uzanan geniş çöllerin barbar göçebe akınlarına karşı

sorun, "sınıfsal bencillikler ve çelişkiler nedeniyle ulusal bütünlüğün bozulmuş olması"ydı. "Toplumda sınıfsal ve tekil çıkarlardan arınmış olan ve yalnızca ulusun kurtuluşunu düşünen tek güç, ordu" idi.

1950/1952: Anti-Emperyalist Mücadele Yükseliyor

Vafd, Ocak 1950'de yapılan seçimleri kazanarak hükümeti kurduktan sonra, bir dizi reform yaptı. Kitleselleşen anti-emperyalist muhalefet ise, tam bağımsızlığa yönelik somut adımların atılmasını talep etmekteydi. 1950'de İngiltere'nin, Fransa ve Türkiye'yi de içeren bir ortak Ortadoğu komutanlığına Mısır'ın da katılmasını önermesi, anti-emperyalist muhalefetin yükselmesine vesile oldu. Bağımsızlıkçı kamuoyu, İngiltere ile yalnızca Mısır'daki birliklerini tamamen çekmesi için masaya oturulabileceğini savunuyor; üniversite öğrencileri Süveyş'te İngiltere ile savaşmak için silah isteğiyle gösteriler yapıyorlardı. Sıkışan ve zorunlu olarak İngiliz aleyhtarı bir söylemi benimseyen *Vafd* hükümeti, görüşmeleri sürüncemeye soktuktan sonra, 15 Ekim 1951'de ortak komutanlığı reddettiğini ve İngiltere'ye Mısır ve Süveyş üzerinde haklar tanıyan 1936 Anlaşmasını feshettiğini açıkladı. Fesih kararı parlamentoda onaylandıktan sonra, başbakan Nahas Paşa işçilere, İngilizlere ait işyerlerinden ayrılmaları için çağrı yaptı. Hükümet kısa sürede bu çağrıya uyan yaklaşık 50 bin işçinin başka işlerde istihdamını sağladı. Halkın silah taşımasına izin verildi, basın ve radyoda, üniversitelerde, camilerde ve Kıptî kiliselerinde milliyetçi direniş ajitasyonu yapılmaya başlandı.

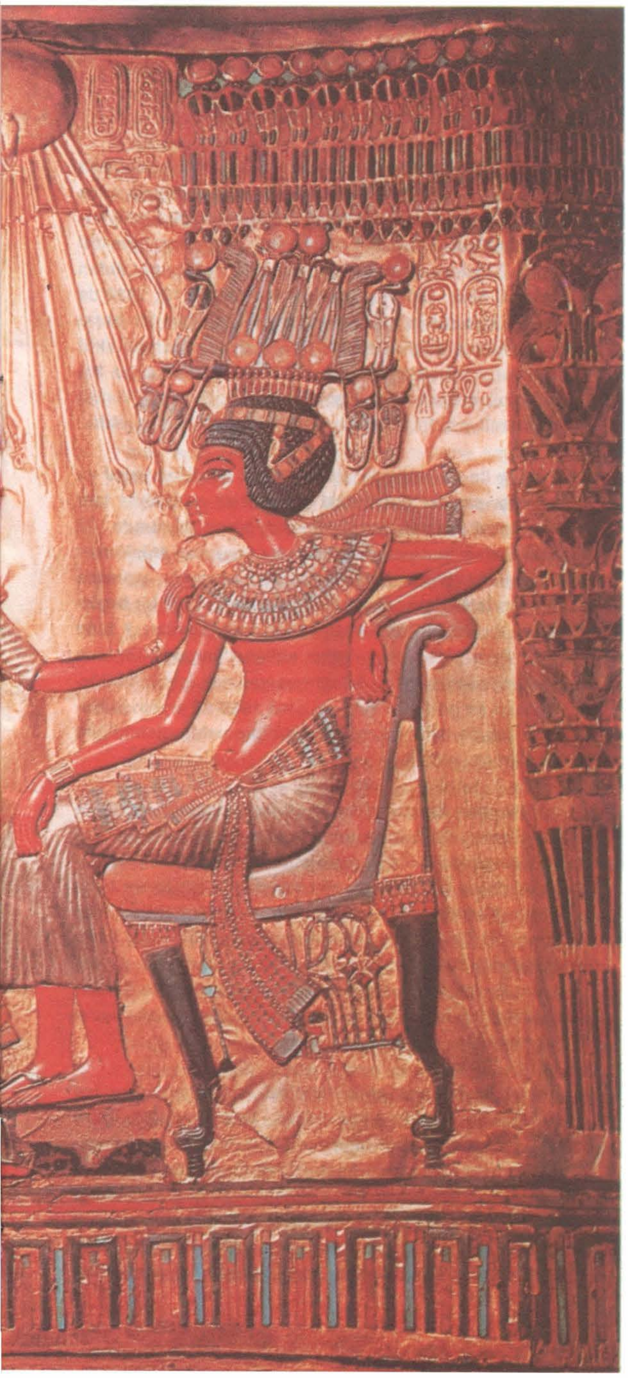
Ülkede anti-emperyalist eylemlilik ve coşku yayılırken, İngiliz birlikleri Mısır'ı Sina'ya bağlayan ana köprüleri, Süveyş gümrüğünü ve Şarkiyye vilayetini işgal etti, Mısır ordu birlikleri arasındaki ilişkiyi kesti. Fellah, öğrenci, işçi ve subaylardan oluşan gönüllü milisler, Ocak 1952'ye kadar İngiliz birlikleriyle ülkenin her yerinde çarpıştılar. 25 Ocak günü, Mısır hükümetinin, İsmailiyye kentinin polis karargâhının boşaltılmasına ilişkin ültimatomunu reddetmesi üzerine Mısır polisiyle İngiliz birlikleri arasında çıkan çatışmada, elli kadar Mısırlı polis topçu ateşiyle öldü. Ertesi gün greve giden Kahire polisi, boykotçu *El-Ezher* üniversitesi öğrencileriyle birleşti; halk da bu topluluğa katılmaya başladı. Caddeleri doldurarak galeyana gelen kalabalık İngilizlere ait binaları ateşe vermeye başladı; denetlenemeyen yangın yayılarak başkentin çok sayıda binasının yanmasına yolaçtı.

Temmuz 1952 Darbesi, Toprak Reformu ve Popülizm

Anti-emperyalist dalganın kabarmasını izleyen *Hür Subaylar Yürütme Komitesi,* 10 Şubat'ta, uygun fırsatı kollayarak hükümeti ve Kral'ı devirme kararı aldı. 23 Temmuz gecesi, darbeci *Hür Subaylar*'a bağlı kuvvetler Genelkurmay'a baskın yaparak generalleri teslim aldılar. Kahire'ye bir saat içinde hakim olunduktan sonra, en yükseği albay rütbesindeki *Hür Subaylar,* 1948 Filistin savaşının popüler kahramanı General Necip'le ilişki kurularak darbenin önderliği önerdiler. Necip kabul etti. Ancak asıl iktidar, Necip'in salt istişarî olarak katılma hakkının bulunduğu *Devrim Konseyi*'nde idi. *Hür Subaylar Yürütme Komitesi*'nde birçok üye, Kral'ın idamından yanaydı. Ancak büyük ölçüde Nasır'ın ağırlığını koymasıyla Kral'ın tahttan indirilerek ülkeden gönderilmesi kararlaştırıldı. Kral, 26 Temmuz'da görkemli bir törenle Mısır'dan gitti. Darbe, halkın büyük destek ve coşkusuyla karşılandı.

Nasır, Temmuz darbesinin sınırlarını "toplumsal değil, siyasal bir devrim" olarak çizmişti. *Hür Subaylar*'ın herhangi bir programı, ülkenin yeni rejimine ilişkin bir tasarımları yoktu. 23 Temmuz sabahı başbakanlığa, büyük toprak sahibi ve eski rejimin geleneksel bunalım dönemi politikacısı Ali Mahir'i atamaları da, hazırlıksızlıklarını gösteriyordu. Bu durumda, *Hür Subaylar,* büyük ölçüde, aylardır sokakları dolduran ve onları destekleyerek meşruiyetlerini sağlayan kalabalıkların isteklerine karşılık vermeyi gözeterek politikalarını oluşturmaya başladılar. Bu kalabalıklar içinde en büyük kitle, yoksul, topraksız ve örgütsüz fellahlardı. Dolayısıyla, ilk olarak bir toprak reformu tasarısı gündeme geldi. Feodal beyler ve onların temsilcisi Başbakan Ali Mahir, 200 feddandan büyük toprakların kamulaştırılmasını öngören tasarıya karşı çıktı; üst sınırın hiç değilse 1000 feddan olmasını istediler. Kentsel egemen sınıflar ise, yeniden parlamenter döneme geçileceği beklentisiyle, ordunun yönetime tamamen, kalıcı olarak el koymaması için uzlaşma yanlısıydılar. 6 Eylül 1952 gecesi, başta Kral Faruk'un yakınları olmak üzere birçok büyük toprak sahibi tutuklandı; Ali Mahir başbakanlıktan alınarak yerine General Necip getirildi. Kendisine bağlı fellahları silahlandırarak reforma direnmek isteyen bazı toprak sahipleri de tutuklandılar. 9 Eylül'de, toprak reformu ilan edildi. Ekili arazinin yüzde 10'u tutarındaki, 200 feddandan büyük toplam 600 bin feddan toprak, geçimlik ve küçük üretim için makul bir miktar olan 2-5 feddanlık bölümler halinde, dağıtıldı.

Hür Subaylar cuntası, politikasını belirlerken işçi sınıfını fellahlar kadar gözetmiyordu. Ağustos 1952'de, cunta hükümetine karşı ilk tepki işçi sınıfından geldi; İskenderiye yakınlarındaki büyük Kafr el-Davvar iplikhanesinde işçiler greve gittiler. Polis ve jandarmaların sert müdahalesi üzerine çatışmalar çıktı. Grevciler askerî mahkemede yargılandılar; olayı provokasyon olarak algılayan, kararlı anti-komünist General Necip'in dayatmasıyla, elebaşı olduğu iddia edilen El Bekrî ve Hamî adlı iki işçi idam edildi.

oluşturduğu doğal set, Mısır uygarlığının maddî gelişme koşullarını sağladı. Nil, bu uygarlığın dayandığı zengin tarımsal üretim potansiyelinin candamarıydı. Geniş bir bürokrasiyle Nil ulaşımını denetleyen ve suyun kanallarla dağıtımını örgütleyen hükümdar (Firavun), egemenliğini kolayca güvenceye alırken, insanlık tarihinin ilk bütünlüklü merkezî devlet aygıtını da kuruyordu. Tarımsal artı-ürünün tümünü elinde toplamasından kaynaklanan gücüyle "tanrısal" sayılan Firavun, tamamı kendisine ait olan toprağın mülkiyetini değil, tasarrufunu yerel soylulara ve bürokrasinin önde gelenlerine veriyordu. Serf köylüler, tarımsal işin olmadığı mevsimlerde piramit, tapınak gibi büyük inşaatlarda devlet hesabına angarya olarak çalışıyorlardı. Merkezî olarak biriken kitlesel artı-ürün, Mısır'da kentlerin ve zanaatların da büyük gelişme göstermesini sağlamıştı. Mısır uygarlığı, ilk olarak İ.Ö. 1600'lerde savaşçı Hiksos topluluklarının saldırılarıyla sarsıldı; bu sarsıntıdan kendisini koruma ve Hititlerle rekabet ederek Ortadoğu'ya yayılma güdüsüyle askerî örgütlenmesini güçlendirerek çıktı. Daha sonra yerel soylu/rahiplerle firavun arasında, zaman zaman köylülerin sınıfsal tepkilerini de dışavurdukları çatışmalar şiddetlendi. Perslerin ve Büyük İskender'in istilalarına uğrayan Mısır, İ.Ö. 30'da Roma İmparatorluğu'nun eyaleti oldu.

Popülizm ve Bonapartizm

Ocak 1953'de *Müslüman Kardeşler* dışında bütün siyasal örgüt ve partilerin kapatılmasından sonra, halkın kitlesel desteğini arkalarına almak isteyen *Hür Subaylar*'ın politikası, söylemi ve sundukları görünüm iyice popülistleşti. Bürosunda sandviç yiyen, işine otobüsle gidip gelen "halkçı" subay ve bakan fotoğrafları, Mısır'da kamuoyunun yönlenmesinde büyük etkinliği olan gazetelerden eksik olmuyordu. Radyoda, sinemalarda özellikle toprak reformu ekseninde, ordunun devrimci ve kurtarıcı rolü sürekli konu ediliyordu. "Millî dayanışmayı ve beraberliği yüceltme" amacıyla, "Kış Yardımı Haftası", "Ordu İçin Eğlence Haftası", "Ağaç Haftası", "Kümes Hayvanları Haftası" gibi şenlikli yardım kampanyaları düzenlenmekteydi.

Sınıfsal destek ve ittifakları reddeden, popülist, eşitlikçi ve milliyetçi bir söylemle kendini yeniden üretmeye başlayan askerî iktidarın politikası, önderlerini "kahramanlar", "kurtarıcılar" olarak öne çıkarmaya başladı. Bu popülist politikanın hem sonucu, hem de demagojik söylemlerle siyasal-sınıfsal danışma ve katılım mekanizmaları devre dışında tutulduğu ölçüde gereğiydi. 1954 sonunda ülkedeki tek muhalif siyasal güç olarak kalan *Müslüman Kardeşler* ve *Vafd*'ın dayandığı feodal ve burjuva güçlerle işbirliğini girmeye başlayan Necip'i tasfiye eden Nasır, Başbakan, Cumhurbaşkanı ve "tek adam" oldu. 1956'da kurulan *Millî Birlik Partisi*, ülkenin tek ve resmî iktidar partisi oldu. Partinin statüsü, referandumla onaylandı. "Başkan"ın birçok önemli kararını referanduma sunması ve büyük kampanyalar sonucunda bu referandumların yüzde 99 küsur "evet"le sonuçlanması, Nasır'ın Bonapartist iktidarının simgesel özelliklerinden biri olacaktı.

Anti-Emperyalist Dış Politika

Mısır'daki *Hür Subaylar* darbesinin en etkili sonucu, dış politikadaki anti-emperyalist inisiyatifiydi. Bu inisiyatifte öncelikli ağırlığı, Arap milliyetçiliği çerçevesinde yürütülen Ortadoğu politikası taşıdı. Arap ülkelerinin soğuk savaş strateji planlarında piyon olarak kullanılmasına karşı çıkan bağımsızlıkçı ve dayanışmacı milliyetçi Nasır söylemi, bütün Arap ülkelerinde etkili oldu. 1955'de Asya ve Afrika ülkelerinin biraraya geldiği *Bandung Konferansı*'nda, emperyalist ve SSCB odaklı askerî bloklara karşı "Üçüncü Dünya" ülkelerinin bağlantısızlığını ve bağımsızlığını şiarlaştırdı. Mısır'ın bu politikası, Kahire'yi Afrika'daki bütün ulusal bağımsızlık hareketi önderlerinin merkezi durumuna getirdi. Kahire radyosu, kıtadaki bütün kurtuluş mücadelelerinin sesi oldu. 1957'de Kahire'de bir *Asya-Afrika Dayanışma Konferansı* toplandı. '60'ların sonlarına doğru, bağımsız Afrika devletlerinin inisiyatifinin güçlenmesiyle Nasır "hamî-önder" imajını yitirmekle birlikte, anti-emperyalist çizgisini istikrarla sürdürdü. Nasır, Arap ülkelerini birleştirme hedefine ise ulaşamadı. 1950'lerde milliyetçi bir temelde sürdürdüğü bu çaba, Suriye ile birleşerek *Birleşik Arap Cumhuriyeti*'ni kurmasıyla geçici bir başarı kazandı (Şubat 1958-Eylül 1961). Ancak, Suriye'deki anti-komünist askerî darbe, bu birleşmenin sonunu getirdi. '60'lı yıllarda Nasır, salt Arap milliyetçiliğini değil, siyasal rejim ortaklığını da gözeten daha temkinli birleşme arayışlarını sürdürecekti.

Suriye'yle kurduğu birlik sırasında Nasır'ın Suriye'deki Arap komünistlerine karşı uyguladığı baskıcı politikaya tepki olarak, Sovyetler Birliği 1959'da Mısır'a askerî yardımı kesmişti. Mısır, bunun üzerine ABD'den yardım almaya başladı. Nasır'ın anti-emperyalist dış politikasından huzursuz olan ABD, onu yıpratmak için, eline teslim edilen bu ekonomik silahı kullanmaya çalıştı. Bunun için, Nil üzerinde yapılması tasarlanan İkinci Assuan Barajı (ilki 1902'de tamamlanmıştı), uygun bir vesileydi. Dünya Bankası, ABD ve İngiltere'nin de kredi vermesi durumunda Assuan Barajı için 200 milyon dolar vermeyi kabul etmişlerdi. ABD ve İngiltere, Mısır'ın üretim kapasitesinde sıçrama yaratacak olan bu projeye verecekleri kredi karşılığında, ekonomik olarak bağımlılık yaratacak şartlar ileri sürdüler ve Mısır'ın İsrail'e karşı ılımlı bir dış politika izlemesini şart koştular. Bunun üzerine Nasır, radikal bir kararla 23 Temmuz 1956'da Süveyş kanalını millileştirdiğini açıkladı ve Assuan kredisi için Sovyetler Birliği'ne müracaat etti.

Kısa süren "Kanal Savaşı", bunun üzerine başladı. 29 Ekim'de İsrail, 30 Ekim'de İngiltere ve Fransa kuvvetleri Süveyş'in Doğusundaki Sina yarımadasını işgal için harekete geçtiler. Kahire, İskenderiye, Port Said ve Süveyş bombalandı. Mısır'ın direnişi, sosyalist ülkeler ve Üçüncü Dünyanın tepkisi, SSCB'nin de askerî tehdidi karşısında, 6 Kasım'da ateşkes ilan edildi. Aralık 1956'da İngiliz-Fransız, Mart 1957'de İsrail kuvvetleri Sina'dan çekildiler. İçerde ve Arap ülkelerinde emperyalist Batı karşıtı kitlesel gösterilere ve coşkulu destek gösterilerine yolaçan bu tavrı, Mısır'ın ve Nasır'ın saygınlığını büyük çapta artırdı. Sovyetler Birliği, Süveyş bunalımından sonra 1967'ye kadar Mısır'a toplam 1 milyar 879 milyon dolar askerî olmayan yardım yaptı. Bu yardım miktarı, fert başına düşünüldüğünde, Sovyetler'in aynı dönemde Hindistan'a yaptığı yardımın onbeş katı, Çin'e yaptığı yardımın ise yirmi katıdır.

Kamulaştırmalar ve "Sosyalizm"

Süveyş'ten sonra 1957'de bütün yabancı banka ve sigorta şirketlerinin millileştirilmesinden sonra, Mısır ekonomisi büyük ölçüde bağımsızlaşmıştı; ancak özellikle sanayi, temel ihtiyaçları karşılama bakımından bile çok geri durumdaydı. Nasır, 1952'de ilan edilen toprak reformunda feodal beylere tazminat olarak ödenen 45 milyon pound'a yakın paranın, sanayiye

Müslüman Kardeşler

Mısır, 20. yüzyılda İslâmcı hareket ve örgütlenmelerin en yaygın ve zengin olduğu ülke. Bunda en büyük paya kuşkusuz, Mart 1928'de Hasan El Benna adlı bir öğretmen tarafından kurulan *Müslüman Kardeşler* hareketi sahip. 7 kişi tarafından bir köy evinde ilk tohumu atılan hareket, Mısır çapında 1929'da 4; 1932'de 15; 1938'de 300 şubeye sahip olarak kısa zamanda etkin bir baskı grubu haline geldi. 1945'de Benna "yarım milyon aktif üye"ye sahip olduklarını açıkladı. Bir yıl sonra ise Mısır'da bir milyon, ülke dışında (Sudan, Suriye, Filistin) yarım milyon "kardeş"in varlığından sözedilir oldu.

Saray ile parlamento; *Wafd Partisi* ile diğer yasal ve yasadışı partiler arasındaki çekişmeler nedeniyle tam bir siyasal kesmekeşin hakim olduğu bir dönemde, Filistin Savaşı konusunda militan bir tavır alan *Müslüman Kardeşler*, "hiçbir politik hesapları olmadığı, yalnızca Allah ve İslâm için çalıştıkları" için olağanüstü bir örgütlülüğe sahip oldular. 1948-49'da şube sayıları 2 bine çıktı. Aynı yıllar için telaffuz edilen "kardeş" toplamı ise 2 milyondu. Bir karşılaştırma yapmak için, diktatörlüğünün en görkemli dönemi olan 1965-67 arasında Nasır'ın tek partisinin 5 milyon taraftara sahip olabildiğini hatırlamak yeterli.

Müslüman Kardeşler'in gerek İngiliz sömürgeciliğine karşı, gerek Filistin konusunda geliştirdiği tutumlar Batı'ya karşı aşağılık duygusu içindeki yoksul kalabalıkların gözünde büyük sempati toplamayı bildi. Fakat *Müslüman Kardeşler* bu yıllar içinde tartışmasız tek lider Hasan El Benna'nın güncel siyasal gelişmelere karşı geliştirdiği taktikler dışında, İslâmi bir devlet kurma yolunda bir stratejiye sahip değillerdi. Bu nedenle iktidarı başkalarına bıraktılar ve kendilerini başkalarına karşı tanımlamakla yetindiler.

Kimi kaynaklara göre 1938'de, kimilerine göre ise 1943'de kurulduğu iddia edilen, bazı görüşlere göre hiçbir zaman mevcut olmayan *Müslüman Kardeşler* genel liderine doğrudan bağlı "Gizli Örgüt"ün ise -eğer varsa- Kraliyet Ordusu'nu altedebilecek güçte olmadığı kesindi. "Hayatın her alanında İslâm'ı yaygınlaştırmak ve egemen kılmak" nihai hedefine sahip olan *Müslüman Kardeşler*'in örgüt şeması görünümünü her zaman ko-

rudu (bugün de koruyor). Bu şemanın en tepesinde tabiî ki lider var. Ona bağlı olarak, bugün varlığı zorunlu olarak sürmeyen 100-150 kişilik Kurucular Kurulu, bir de sayıları 12, 15 ve 20 olabilen Genel Yönlendirme Bürosu. Bu ikisinin biraraya gelmesiyle Genel Danışma Meclisi ortaya çıkıyor. Aşağılara doğru indikçe, 1951'den itibaren oluşturulan Lider Yardımcısı; Genel Sekreter; Genel Merkez ve Genel Sekreterlik gibi kişi ve organlarla karşılaşılıyor. Yerel örgütlenmeler ailelerden başlayıp, sokak, mahalle ve şehir olarak gelişiyor.

Bu devasa örgütlenmeye sahip olan *Müslüman Kardeşler*, tarihleri boyunca devletle ilişkileri konusunda istikrarlı bir hat çizebilmiş değiller. Değişik dönemlerde hükümetler onlardan kitlelere ulaşmak için yararlanmak istemiş, aralarında tümü de geçici olan ittifaklar kurulmuş ama örgüt hiçbir zaman devletle kayıtsız şartsız bir anlaşma yapmaya yanaşmadığı için darbe üstüne darbe yemiş. Örneğin Kral Faruk artık kendisini desteklemediğini gördüğü örgütün gelişmesini önlemek için komplo olup olmadığı hâlâ tartışılan birtakım eylemlerden sonra 6 Aralık 1948'de *Müslüman Kardeşler*'i yasadışı ilan etmiş. Karardan 22 gün sonra 23 yaşındaki bir "Kardeş" (ki Benna bunu kesinlikle yalanlamış) İçişleri Bakanı Nokraşi'yi öldürmüş. 12 Şubat 1949'da ise Kral'ın polisleri Hasan El Benna'ya suikast düzenlemişler.

"Şehit" Hasan El Benna'nın yerine kısa bir boşluğun ardından Hasan El Hudaybi geçti. Örgüt içinde tartışılmaz bir saygınlığa sahip olan yeni liderin politik kıvraklık ve kararlılık konusunda Benna'nın sahip olduğu özelliklerin uzağından olması *Müslüman Kardeşler* içerisinde "lidere kayıtsız şartsız itaat" anlayışı yerine daha demokratik ilişkilerin egemen olmasına yolaçtı. 23 Temmuz 1952'de Hür Subayların askerî bir darbe sonucu iktidara gelmesi *Kardeşler* için sevindirici bir gelişmeydi. Çünkü darbeci liderlerin hemen tümünün Benna ile iyi ilişkileri olduğu biliniyordu. Nitekim darbeden bir süre sonra yüze yakın üst düzey *Kardeş* Kahire'de toplanıp bir anlamda örgütün programı yerine geçen bir açıklama yaptı. Açıklamanın altında Hasan El Hudaybi imzası olmasına karşın, bütününe egemen olan toplumcu perspektifin temellerini başka yerlerde aramak gerekiyordu. Bu açıklamanin toplumcu içeriğinin önemi *Hür Subaylar*'ın programıyla büyük benzerlikler taşımasıydı. 1950'deki bir rapora göre *Müslüman Kardeşler* zaten ordudaki subayların üçte birini saflarına çekmeyi bilmişlerdi. Ayrıca örgüt ile Nasır arasında çok sağlam köprüler vardı. Fakat balayı uzun sürmedi. Nasır *Müslüman Kardeşler*'in toprak mülkiyeti üst sınırının 100 feddan olması önerisini dinlemeyip bunu 200 feddana çıkardı. İplerin kopuşunun esas başlangıcı ise, Hudaybi'nin, Nasır'ın ısrarlarına karşın Necip hükümetine bakan vermeye yanaşmaması oldu. Daha doğrusu Hudaybi, Nasır'ın asla kabul etmeyeceği iki şart koşmuştu: "1) İslâm hükümet sistemi olmalı ve hayatın her alanında uygulanmalı; 2) Hükümetteki temsilcilerini *Kardeşler* yönetimi bizzat seçmeli." Bardağı taşıran olay, Nasır'ın, bütün partileri feshedip kurduğu *Özgürlük Birliği'ne Kardeşler*'i katamaması oldu. Aslında *Kardeşler*, tek parti fikrine *Wafd*çılar ya da komünistler gibi karşı değillerdi ama onun İslâmi bir yapı olmayacağını anlamışlardı.

Hür Subaylar-Müslüman Kardeşler çatışması doruk noktasına örgütün iki güçlü ismi Muhammed El Gazali ve Salih Eşmavi'nin Nasır'dan yana açıkça tavır alıp örgütten atılmalarıyla vardı. Kitlelerle doğrudan bağ kurabilme amacıyla, daha genç bir subayken *Müslüman Kardeşler*'le iyi ilişkiler kurma yoluna giden Nasır Kahire Üniversitesi'ndeki öğrenci olaylarını bahane ederek 12 Ocak 1954'de örgütü yasadışı ilan etti. Birçok *Kardeş* tutuklandı. Ancak Mart'ta Nasır birden özgürlükçü kesildi. Örgüt yeniden yasallaştı. Bunun ardında kendisine rakip olarak çıkan Necip'i ekarte etme çabaları olduğu söyleniyordu. Ve beklenen an 23 Ekim'de geldi. İskenderiye'de Muhammed Abdüllatif adlı genç bir "kardeş" Nasır'ı "öldürmek istedi" ve yakalandı.

Nasır terörü *Müslüman Kardeşler'e* bir ideolog ve yepyeni bir ideoloji hediye etti. Uslanmaz bir milliyetçi olarak gittiği Amerika sürgününden 3 yıl sonra tutarlı bir İslâmcı aydın olarak dönen Seyyid Kutup adlı öğretmen 45 yaşında *Müslüman Kardeşler*'e girmişti. Bir yıl sonra Yönetim Konseyi'ne ve örgütün propaganda bölümü başkanlığına seçildi. Veremli olduğu için toplama kampının revirinde kalan Kutup'un kardeşlerine göre bir ayrıcalığı vardı: Okuma ve yazma. Devasa Kuran tefsiri "Fizilal el Kuran" (Kuran'ın Gölgesinde) dışında günümüzde de birçok İslâmi hareketin manifestosu olma özelliğini koruyan *Yoldaki İşaretler* kitabını da baskı ve işkence koşulları altında yazdı.

Kutup ile ilişkileri *Müslüman Kadınlar Birliği* Başkanı Zeynep El Gazali yürütüyordu. Onun yazılarının okunup tartışıldığı bir dizi eğitim hücresi örgütleyen Gazali, tartışmalar sonucu ortaya çıkan yeni fikirleri Kutup'a ileterek dinamik bir fikir alışverişi sağlıyordu. Kısa bir süre sonra Zeynep El Gazali hac için gittiği Mekke'de sürgündeki örgüt yöneticilerinden Abdülfettah İsmail'le buluştu. İki lider *Müslüman Kardeşler*'in yeraltında yeniden örgütlendirilmesi için güçlerini birleştirme kararı aldılar. Bu konuda Nasır'a iyi gözle bakmayan Suudi Arabistan yöneticilerinden geniş destek de sağladılar.

1957'de çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu yeni özerk guruplaşmalar başladı. 1959'da yeniden örgütlenme şekilleniyordu. 1962'de ise iyice olgunlaştı. 1954'ün intikamını alma motifi özellikle genç kuşakta oldukça belirgindi. 1965'de yeniden yapılan polis operasyonu sırasında alınan ifadelere bakılırsa, bu komite Mayıs 1964'de tahliye olan Seyyid Kutup'la buluşup "Düzeni, Suudi Arabistan'dan gelecek yardım sayesinde silahlı ayaklanma yoluyla devirme" projelerinden sözettiler. Yeniden örgütlenen *Müslüman Kardeşler* bir türlü politik stratejilerini belirleyemediler. Bir yanda "silahlı ayaklanma" çağrısı yapan gençler, diğer yanda "eğitim çalışmalarının yaygınlaştırılmasını" savunan Zeynep El Gazali gibi ılımlılar tartışıp dururken kararı yine Nasır verdi. Örgütü "komplolar tasarlamakla" suçlayıp yeni tutuklamalara girişti. 26 Ağustos 1966'da Seyyid Kutup ve iki "kardeşi" idam edildi.

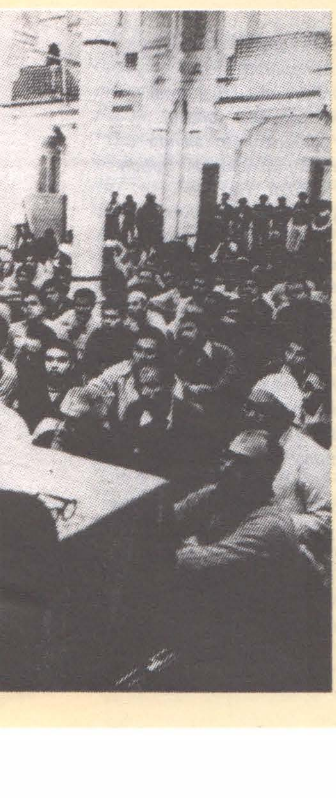
Mısır'daki İslâmi hareketi programatik olarak incelemek için onyıllara bölerek dört ana grupta incelemek gerekiyor; '40'lı yıllar: Tartışmasız tek lider ve teorisyen Hasan El Benna. Toplumsal hedef, kurumların İslâmileştirilmesi; politik hedef, İngiliz sömürgeciliğine karşı cihad; '50'li yıllar: Örgütün başında Hudaybi var ama 1954'de idam edilen iki numaralı isim Avda'nın ideolojik ağırlığı daha fazla. Ayrıca *Suriye Müslüman Kardeşler* lideri Mustafa Sibai ve Seyyid Kutup'un etkileri önemli. Toplumsal hedef, İslâmi sosyal adalet; politik hedef, hukukun modern anlamda İslâmileştirilmesi; '60'lı yıllar: İdeolog *Yoldaki İşaretler*'i yazmış olan Seyyid Kutup. Toplumsal hedef, Nasır sonrası dönem için politik ve dinî eğitimin yaygınlaştırılması; politik hedef, Allah'ın kayıtsız şartsız hakimiyeti; '70'li yıllar: Seyyid Kutup'un izinden giden karizmatik özellikleri olmayan isimlerin ideolojik etkisi. Toplumsal hedef, firavun yönetimine karşı halk ayaklanmasını hazırlama; politik hedef, bir an önce İslâmi devlet.

Kasım 1970'de ölen Nasır'ın yerine geçen Enver Sedat 1971'de tutuklu bulunan bütün İslâmcıları serbest bıraktı. Daha sonra devlet eliyle yukarıdan aşağıya özellikle gençlik içerisinde yoğun bir İslâmileştirme süreci yaşanmaya başlandı. Yasal olarak yeniden kurulmalarına izin verilmeyen *Müslüman Kardeşler* bir "sivil toplum" kurumu olarak faaliyetlerini sürdürüyor, ayda bir çıkan *El Dava* adlı dergileriyle de "baskı grubu" özelliklerini koruyorlardı. Hatta 1980'de Anayasa'ya "şeriat" tanımını yerleştirtecek kadar etkili olabildiler. Başta hukuk alanı olmak üzere birçok kurumun İslâmileştirilmesinde elde edilen "kazanımlar" *Müslüman Kardeşler'e* 1940'lardaki gibi bir görünüm veriyordu. *Yoldaki İşaretler*'in "modern cahiliye" kavramını sonuna kadar savunan büyük ölçüde gençlik gruplaşmaları Sedat'ın iktidarının ilk yıllarındaki Nasır'a benzediğine inanarak "kitlesel cihad" için çalışmalarını sürdürüyorlardı.

Nisan 1974'de *Ürdün Müslüman Kardeşler* örgütüne bağlı *İslâmi Özgürlük Partisi* (Hizb-üt Tahrir) militanlarının, Libya lideri Muammer Kaddafi desteğiyle Enver Sedat'a suikast girişiminde bulunması üzerine Mısır'daki *Müslüman Kardeşler* örgütünün önde gelenleri, "İslâm adına yapılan şiddet eylemlerini hiçbir şekilde onaylamadıklarını ve Sedat'la bir alıp veremedikleri olmadığını" kamuoyuna anlatma fırsatı yakalamış oldular. Böylece eylemci gruplarla kopuş tam anlamıyla gerçekleşti. Bunlardan biri Sedat'ın affıyla serbest bırakılan Şükrü Mustafa'nın kurduğu *Müslümanlar Cemaati* idi. Özellikle gençler arasında taraftar toplayan grup sıkı polis denetiminden kurtulmak için dağlara hicret etmesiyle "ilginç bulunuyordu". Tamamıyla Hz.Muhammed'in sünnetine uygun giysiler içinde uzun sakallarıyla Mısır mağazin basınının alay konusu olan grubun adı aynı basın tarafından *El Tekfir vel Hicret* olarak anıldı. 3 Temmuz 1977'de grup, salt görüşlerini yaygın bir şekilde kamuoyuna duyurabilmek ve haklarında çizilen imajı dağıtmak için Vakıflar Bakanı Muhammed El Dahabi'yi rehin aldı. Polis tarafından o güne kadar "fazla tehlikeli görülmeyen" gruba devletin tek karşılığı baskıyı artırmak oldu. Sonunda *Müslümanlar Cemaati*, bakanı öldürmek "zorunda kaldı". Ardından geniş bir operasyonla tüm örgüt dağıtıldı ve Şükrü Mustafa başta olmak üzere 5 lideri idam edildi.

6 Ekim 1981'de Halid El İslambuli "firavunu" öldürdü. Enver Sedat'ın öldürülmesini planlayan *El Cihad* grubu, suikast günü birçok kentte halk ayaklanması başlatıp iktidarı ele geçirme planı yapmıştı. Ancak patlayan birkaç bombanın dışında kimse ayaklanmadı. *Müslüman Kardeşler* yönetimi tabiî ki ilk fırsatta "olaylarla ilgilerinin bulunmadığını" açıkladılar. *El Cihad* örgütü dağıtıldı. Ama *Müslüman Kardeşler'e* dokunulmadı. Onlar Mısır toplumunu "İslâmileştirmeye", Hasan El Benna'nın bıraktığı yerden devam ediyorlar. Seyyid Kutup onların referansları içinde "öylesine" yer alıyor artık. İslâmi hareketler içindeki "toplumu dönüştürerek iktidarı kuşatma" stratejisinin en önemli örneği onlar. Başarılarıyla, hatalarıyla, "şehidleriyle" muazzam bir deney birikimine sahipler.

RUŞEN ÇAKIR

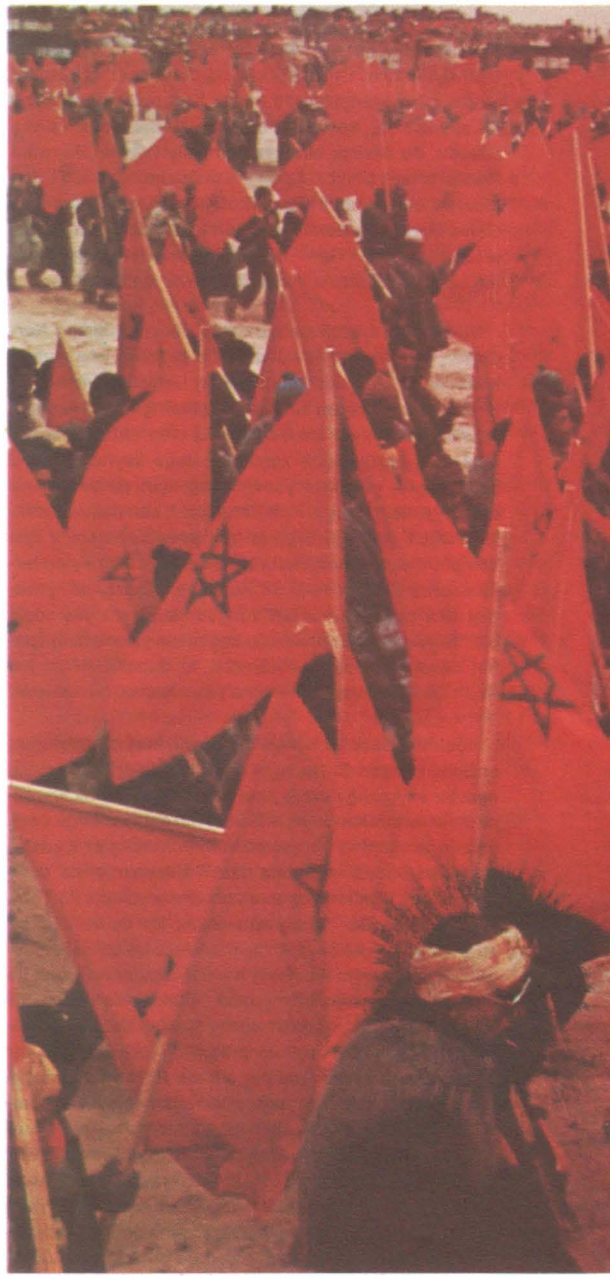
Müslüman Kardeşler'*in, camide yapılan bir toplantısı... 1940'larda iyice güçlenen* Müslüman Kardeşler'*in de mücadelesi sertleşmeye başladı. '40'ların ikinci yarısında hareketin terörist kanadı olarak örgütlenen* Özel Bölüm, *1948 ilkbaharında bar, süpermarket, sinema, gece kulübü gibi İslâmdışı saydığı kuruluşlara, işletmelere karşı yağma saldırıları düzenledi, aynı yılın son günlerinde de Başbakan Nokrashi Paşa'yı öldürdü.*

aktarılacağını, böylece eski feodal egemenlerin modern anlamda sanayi burjuvazisine dönüşeceğini ummuştu. Bu paranın ancak 6 milyon pound'u sanayiye kaydı; geri kalanı ağırlıkla inşaata ve lüks tüketime aktarıldı. Bu açmazın yanısıra, hem kitlesel olarak artan hem de siyasallaşan işçi sınıfının tepkilerini massetme kaygısı da, Nasır'ı ekonomide kamulaştırmalara gitmeye ve "sosyalizm" söylemini benimsemeye itti.

12 Şubat 1960'da Mısır Bankası'nın devletleştirilmesi, burjuvazinin ekonomik girişim gücünü kıran ilk önemli adım oldu. Temmuz 1961'de sermaye üzerindeki vergiler artırıldı; özel kişilerin 100 bin Mısır pound'undan fazla paraya sahip olmaları yasaklandı. Birçok ticaret işletmesinin yanısıra, 1962'de 228, 1963'de 240 sanayi şirketi kamulaştırıldı. Böylece, 1950'lerin ortalarında sanayi üretiminde özel sektörün payı yüzde 72 iken, 1960'ların ortalarında sanayide kamu sektörü yüzde 90'lara ulaşan bir ağırlığa sahip kılındı. İthâlatın tümü, ihracatın yüzde 75'i devlet tekeline alındı. Bu arada sahip olunabilecek azamî toprak miktarı da 100 feddan'a düşürüldü. 1960'da, merkezî iktisadî planlamaya başlandı. Günlük çalışma süresinin yedi saate indirilmesi, asgari ücretin ve sosyal sigorta sisteminin ihdası, işletmelerin net kârının yüzde 25'inin çalışanlara verilmesi ve şirket yönetimlerinde çalışanların temsilinin kurala bağlanması, emekçiler lehine yapılan düzenlemelerdi. Ancak bu hakların saptanmasında ve kullanımında, devlet denetimindeki sendikalar da dahil olmak üzere, emekçilerin müdahaleleri kesinlikle söz konusu değildi. Siyasal düzeyde de, rejim kendisini "sosyalist" olarak yeniden tanımladı. 6 Kasım 1962'de, ülkenin resmî devlet partisi olan *Millî Birlik Partisi*, *Arap Sosyalist Birliği*'ne dönüştürüldü. 23 Mart 1964'de Nasır, resmî dini İslâm olan, işçi, asker, köylü, aydın ve milli burjuvazi ittifakına dayandığı açıklanan yeni Anayasa'yı ilan etti. 1964'te serbest bırakılan *SBKP* çizgisindeki küçük *Komünist Partisi*'nin yöneticileri de Nasır'ın baskısıyla "başka bir parti"nin gereksizliğini açıklayarak *Arap Sosyalist Birliği*'ne katıldılar.

Nasır'ın Ölümü ve Sedat'ın "Yeni Açılım"ı

5 Haziran'da başlayıp Arap ülkelerinin kesin yenilgisiyle 10 Haziran'da sonuçlanan İsrail saldırısı ve İsrail-Arap Savaşı, Mısır ve Nasır'ı hem saygınlık, hem ekonomik ve siyasal güç yönünden büyük çapta geriletti. İsrail'in Batı destekli bu saldırısında, Sovyetler Birliği ile iyi

Arap Afrikası'nda emekçi kitleleri, çoğu kez, iktidarların ve "Başkan"ların Bonapartist egemenliklerinin meşruiyet görüntüsünü oluşturmak için, bir "piyon kalabalığı" gibi seferber edildiler. Oluşturulan "siyasal katılım" görüntüsünün altında aslında köklü bir tabiyet ilişkisi kurumlaştırıldı. Bunun en belirgin örneği, Libya'dır. Kaddafi, Haziran 1971'de, Nasır'ın partisiyle aynı adı taşıyan Arap Sosyalist Birliği'ni, devlet partisi olarak kurdurdu. Aynı yıl Müslüman bir devletin önderi olarak Trablus camiinde halka namaz kıldırdı. 1973'de "Kültür Devrimi"ni ilan ederek, kurdurduğu halk komiteleriyle bürokrasiye savaş açtı. Çin örneğini izleyen bu politikaya bağlı olarak, Mao'nun Kızıl Kitap'ına tekabül eden bir Yeşil Kitap yayınladı: bu kitabın yeni bölümlerinin yazımını '70'lerin sonuna kadar parça parça sürdürecekti. Yeşil Kitap, sınıfları, sınıf mücadelesini, kapitalizmi, komünizmi, ateizmi reddeden, eşitlikçi-korporatist bir İslâm sosyalizmi versiyonunu vazediyordu. Kaddafi 1978'de gene halka ve işçilere "devrim" çağrısı yaparak "ücretlerinden kurtulmak" için petrol sanayii dışındaki bütün özel ve kamu işyerlerine el koymalarını istedi. Halk komiteleri gibi bu girişim de, toplumsal bir örgütlenmenin dinamiğine ve inisiyatifine dayanmayan, tepeden inme

bir siyasal fanteziydi; yalnızca büyük üretim düşüşlerine yolaçıyor, ancak petrol dışı sanayi gelişkin olmadığı için bu da önemli sonuçlar doğurmuyordu. Fas'ta, kitleler, Kral II. Hasan tarafından, şoven "Büyük Fas" teorisi çerçevesinde, açıkça yayılmacı-emperyalist politikalar için seferber edildi. Kasım 1975'de düzenlenen Mesırah'ta (yeşil yürüyüş, üstte), onbinlerce insan, Batı Sahra'nın "Fas toprağı, tarihî Fas yurdu" olduğunu ilade etmek amacıyla, çölde Fas bayraklarıyla yürütüldü. Cezayir'de, Marksist muhalefet, emekçi kitleleri salt "kalabalık" olarak kullanan, onların örgütlü inisiyatifini geliştirmeyi amaçlamayan bu egemen zihniyeti daha '60'ların başında sorgulamıştı. Başkan Ahmet Ben Bella'nın başdanışmanı olan, bir yandan da Révolution Africaine (Afrika Devrimi) dergisini çıkaran Muhammed Harbî, yazılarında, sürekli olarak "sosyalizmin nizamnamelerle tepeden aşağı kurulamayacağı"na; anti-emperyalist kurtuluş savaşının ulusal bağımsızlık veçhesinin belirleyici olması nedeniyle sosyalizme ilişkin programatik ilkelerin slogan düzeyinde kaldığını, FLN ve ALN'nın hiyerarşik yapısının da etkisiyle, sınıflarüstü bir ideolojinin türeyerek bürokratik-Bonapartist bir iktidarın doğabileceğine dikkat çekiyordu. Kurtuluşu kutlayan Cezayirliler (solda).

ilişkiler kuran ve uluslararası düzeyde anti-emperyalist bir politika izleyen Mısır'ı yıpratma hedefi örtük olarak gözetilmişti. Mısır bu savaşta gafil avlanarak askerî donanımının yüzde 80'ini, Hava Kuvvetlerinin tamamını yitirdi. Nasır'ın ülkesine ve dünyaya verdiği güçlülük imajı ciddi biçimde sarsıldı. 9 Haziran'da cumhurbaşkanlığından istifa edeceğini ilan ettikten sonra yapılan sevgi gösterileri sonucunda makamında kalan Nasır, sağlığının kötüye gitmesinin de etkisiyle pasifleşti. 1968 ve 1969'da, savaşın getirdiği ekonomik yıkımın da etkisiyle işçi muhalefeti başladı, öğrenci hareketleri yeniden canlandı, *Müslüman Kardeşler*'in gücü artmaya başladı.

Nasır 28 Eylül 1970'de öldüğünde, kitleler "aslan öldü!" haykırışlarıyla sokaklara döküldü, günlerce yas tutuldu. Geçici olarak Başkanlığa getirilen Enver Sedat, rejimin geleneksel referandumlarından biriyle Başkanlığını halka onaylattıktan sonra, başta Nasır'ın politikasına sıkısıkıya bağlı olan unsurlar olmak üzere, devlet ve parti üst düzeyinde bir dizi tasfiyeyi gerçekleştirdi. Sedat ve ekibinin yönelimi, dış politikada Batı'nın, içerde ise özel sektörün imkân ve inisiyatifine açılma doğrultusundaydı. Ancak Sedat bu değişime yönelirken, Mısır'da siyasal duruma ve yönetime hakim, yani gerçekten "Başkan" olabilmenin koşulu olan kişisel popülaritesini ve karizmasını geliştirebilmek için, emperyalist Batı blokuna karşıt bir hamle yaptı: Ekim 1973'de Mısır'ın Süveyş kanalını açma kararına tehditkâr bir şekilde karşı koyan İsrail'le savaşa girdi. Süveyş'in Doğu kıyısına geçmeyi başararak üstünlük sağlayan Mısır ordusu, Sedat'a da ismi etrafında bir kahramanlık hâlesi oluşturma ve bir kahraman gibi "halkı" adına büyük kararlar verme yolunu açtı. Sedat, dış politikada 1973 başarısını, ABD ve Batı'yla yakınlaşma kozu olarak kullandı. Ekim 1973'de ABD Dışişleri Bakanı Kissinger'la başlayan bu süreç, Mısır'ın İsrail'e ve ABD politikasına büyük tavizler verdiği *Camp David* anlaşmasına ve Sedat'ın Kudüs'ü ziyaret ederek İsrail'in varlığını ve politikasını tamamen meşru saydığını göstermesine kadar vardı. Mısır, Sedat döneminde anti-emperyalizmin kalesi olmaktan çıkıp, ABD merkezli emperyalizmin Ortadoğu'daki ortaklarından biri haline geldi.

"Son Firavun" Enver Sedat, bu ortaklığı asıl olarak iktisadî bakımdan istemişti. Onyedi yıl sonra ilk kez Mısır ekonomisine yabancı sermaye girdi ve hızla köprübaşlarını tutmaya başladı. Aynı yıl, Mısırlılara yabancı firmaların mümessilliğini yapma hakkı tanındı; ithalat ve

ihracatta devlet tekeli kaldırılarak, bu konuda düzenleme yapma yetkisi "Başkan"a verildi. 1973'de Kissinger'a açıkça "sosyalist deneyin başarısızlığa uğradığını" ifade etmiş olan Sedat, bu yeni iktisadi politikayı *İnfitah (Yeni Açılım)* olarak tanımlıyordu. *İnfitah*, mülklerinin kamulaştırılması karşılığında aldıkları ve çeşitli yollarla sakladıkları tazminatları yatırıma dönüştürme imkânına kavuşan eski feodal toprak sahiplerinin yanısıra, başka Arap ülkelerinde ağırlıkla petrolcülükte çalışarak küçük çaplı sermaye birikimi oluşturanların veya siyasal bürokratik konumlarını kullanarak mümessillikler alanların hızla kapitalistleşmesine yol açtı.

17 Ocak 1977'de *IMF*'in önerisi üzerine 25 temel mala zam yapıldığının bildirilmesi üzerine Kahire ve İskenderiye'den başlayarak bütün kentlere yayılan isyan ve hükümete bağlı kuvvetlerin gösterdiği tepki, 1952 başındaki anti-emperyalist mücadele günlerini hatırlatıyordu. Dükkânların yağmalandığı ve ordunun müdahale ettiği ayaklanma, ancak 18 Ocak günü zamların geri alındığının açıklanmasıyla durdurulabildi. Ayaklanan yoksul insanlar ve 17-18 Ocak'ta iş bırakan işçiler ağır cezalara çarptırıldılar; çıkarılan *"Namusu Koruma Kanunu"*, 1971'de Sedat'ın kurdurmuş olduğu *"Sosyalist Savcılık"* ile birlikte, muhalefet üzerinde yoğun bir baskıyı kurumlaştırdı. 1977'de tepkileri gemlemek için, partilerin kurulmasına izin verildi. Ancak çoğu muvazaalı olan partiler etkisiz kaldı, gerçek muhalefet ise şiddetle ezildi. '80'lere doğru enflasyon tırmanır ve dış ticaret açığı büyürken, Sedat'ın baskısı da arttı. "Son Firavun" *Müslüman Kardeşler*'in artan etkinliğini, resmî politika ve söylemde İslâmi motifleri öne çıkararak massetmeyi umarak, Mart 1980'de "şeriatı hayatın temeli" olarak ilan eden yeni bir Anayasa'yı referandumdan geçirtti. 1980 Anayasası, artık Mısır'dan "sosyalist" değil, "sosyal ve demokratik bir cumhuriyet" olarak söz ediyordu. Bu "demokratik" cumhuriyette, Sedat'ın ömürboyu Başkan olarak kalacağı da yazılmıştı. Ancak Sedat'ın ömrü daha fazla sürmeyecek, 6 Ekim 1981 günü bir törende İslâmcı subay Halid İslambulî ve arkadaşları tarafından öldürülecekti.

Libya ve Kaddafi'nin "Sosyalizm"i

Libya, bağımsızlığını 1949'da *BM* kararıyla kazandıktan sonra, yirmi yıl süreyle monarşi rejimi ve emperyalizmin ağır ekonomik sömürüsü altında yönetildi. 1969'da yapılan askerî darbenin önderi Kaddafi, başta petrol olmak üzere kapsamlı millileştirmelere giriştikten ve ülke içinde Bonapartist bir iktidarı kurumlaştırdıktan sonra, Nasır'ın 1960'lardaki anti-emperyalizme ve "Arap milliyetçiliği-Arap sosyalizmi"ne dayalı uluslararası söylemini ve etkinliğini, '70'li yıllarda kendi kişiliğinde yeniden üretmeyi hedefleyen dış politikaya yönelecekti.

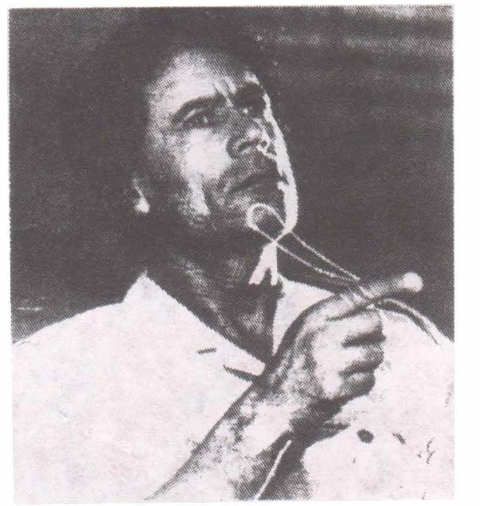
1911-1931: Senusî Direnişi

Libya'ya yönelik ilk emperyalist saldırılara karşı tepki içinde oluşan Senusî direnişi, 1911'de İtalya'nın istilasından ve 1912'de resmen ilhak etmesinden sonra radikalleşerek sürdü. İtalya, Akdeniz kıyısındaki kentsel şerit dışında, güneydeki kırsal ve çöllük bölgeye yıllarca hakim olamadı. Hatta Kasım 1918'de, ülkenin üç ana bölgesinden biri olan Trablus'da (Tripoli), Senusî Şeyhi İdris es-Senusî'nin Emir'liğinde Trablus Cumhuriyeti ilan edildi ve İtalya bu direnişi kıracak vakit kazanmak için uyduruk bir anlaşmayla bu cumhuriyeti tanıdı. 1922'de Faşizm iktidar olunca, İtalya bu anlaşmaları geçersiz ilan ederek Libya'ya saldırdı. İdris es-Senusî Mısır'a sığınınca, güç, askerî önderliği üstlenen ve ulemanın alt tabakasından yaşlı bir öğretmen olan Ömer el-Muhtar'a geçti. Ömer el-Muhtar önderliğindeki direniş, faşist İtalyan ordusunun su kuyularını kumla doldurup, köylüleri topraklardan sürüp toplama kamplarında açlığa mahkum ederek, sayısız insanı katlederek uyguladığı büyük zulme rağmen on yıla yakın sürdü. Mısır-Libya sınırına 200 kilometre dikenli tel çekilerek direnişçilerin kaçış imkânlarının daraltılmasından sonra, 11 Eylül 1931'de yakalanan Ömer el-Muhtar'ın 20 bin bedevîye seyrettirilen bir "tören"le asılması, direnişe nokta koydu.

II. Dünya Savaşı ve Bağımsızlık

II. Dünya Savaşı'nda İtalya'nın yenilmesine rağmen, Libya bağımsızlığını kazanamadı. Ülkeye İngiliz, Fransız ve Amerikan kuvvetleri yerleşti. Batılı emperyalist güçler, 1947'de yapılan bir anlaşmayla İtalya'nın bütün sömürgelerinin bağımsız olacağını hükme bağlamış olmalarına rağmen, Libya üzerinde dolaysız egemenlik kurmanın yollarını arıyorlardı. Ancak Fransa, İngiltere ve emperyalist rekabette hakları iade edilmeye başlanan İtalya'nın himaye kurma planlarını içeren statüyü reddeden *Birleşmiş Milletler Genel Kurulu*'nun 21 Kasım 1949'da verdiği kararla Libya, 24 Aralık 1951'de bağımsız; Senusî Şeyhi İdris es-Senusî Libya Kralı I. İdris oldu.

Ancak emperyalizmin Libya üzerindeki egemenliği bütün boyutlarıyla sürüyordu. İtalyan bankaları ülkenin malî sistemine egemendiler. 1959'da ülkede zengin petrol yatakları bulundu. Sermaye, teknoloji ve bilgi birikimleriyle çokuluslu tröstler, Libya petrolünün aranmasında olduğu gibi çıkarılmasında ve işletilmesinde de tekel oluşturdular. '60'ların başında varili yaklaşık 1.5 dolardan satılan petrolden, Libya hükümeti 30 sent pay alabilmekteydi. Kral I. İdris, İngiltere ve ABD'ye de dış borç ve yardım karşılığında çok sayıda askerî üs açma hakkı verdi. Petrol ve "üs kirası" karşılığında elde edilen gelir Libya'nın egemen sınıflarına

EL KADDAFİ, MUAMMER (1942-........)

Libya'nın Bonapartist anti-emperyalist önderi Muammer el-Kaddafi, 1942 baharında Sirte çölündeki bir bedevi kabilesinin liderinin oğlu olarak dünyaya geldi. Ülkedeki göçebe kabileler arasında bir ilişki ağı kurarak İtalyan emperyalizmine karşı yıllarca direnen Senusi tarikatının mensubu olan babası ve amcası, bu direniş içinde bizzat yeralmış kişilerdi. Çocukluğunu çobanlık yaparak geçiren Kaddafi'nin Kuran'ı hatmetmekle başlayan okuma açlığını değerlendirmek isteyen ailesi, 1952'de onu Sirte İlkokulu'na gönderdi. Altı yıllık eğitimi dört yılda tamamladıktan sonra, Fizan bölgesindeki Sebha'ya ortaokula gitti. Bu yıllarda, Nasır'ın uluslararası Arap milliyetçiliği ve dayanışmasını yaygınlaştırmak için yayına başlattığı *Arabın Sesi* radyosunu dinleyerek bağımsızlıkçı düşüncelerle tanıştı. Arap *Baas* partilerinin programlarını, Nasır'ın yazılarını ve Çin devrimi üzerine kitapları okuyarak anti-emperyalist devrim literatürüne yönelmeye çalışan Kaddafi, 1963'de Mısrata'da Harbokulu'na girdi.

Kaddafi, 1964'de Harbokulu öğrencileri tarafından kurulan *Hür Subaylar Merkez Komitesi*'nde yeraldı ve bu gizli örgütün programını yazdı. Ayrıca, siyasal olarak derinleşmek için, Bingazi Üniversitesi'nin tarih bölümüne gitmeye başladı. Kaddafi, kumarı, içkiyi yasaklayan, namazı ve teorik öz-eğitimi zorunlu kılan sıkı disiplinli bir tüzüğü de örgüte kabul ettirdi. Kaddafi, Sebha'daki ilişkilerini harekete geçirerek, örgütün sivil kanadına da hakim oldu.

1 Eylül 1969'da *Hür Subaylar* yönetime el koyarak Libya Kralı İdris'i devirdi. Darbeden sonra yarbaylıktan albaylığa terfi eden Kaddafi, *Devrim Komuta Konseyi* başkanlığına getirildi. Ordu ve devlette gerçekleştirdiği tasfiyelerden sonra "tek adam" iktidarını kurumlaştıran Kaddafi, 1970-1972 yıllarında hükümetin oluşumu konusunda *Devrim Konseyi* ile çelişkiye düşmesi üzerine, Temmuz 1972'de yönetimden çekilerek "çöle döndü". Kaddafi, önemli kararlar almak, politikaları dayatmak için popüleritesini, karizmatik etki alanını genişletmek amacıyla, kısa sürelerle bu gizemli "çöle çekilme" taktiğini sonraki yıllarda da sık sık kullanacaktı.

Kaddafi, 1972 sonunda Mısır örneğini izleyerek *Arap*

yetiyordu. Nüfusun büyük bölümü ('60'ların sonunda yüzde 70'e yakın!) zaten "ekonomi dışı"ydı. Rejim kentlerdeki küçük işçi sınıfına 48 saatlik iş haftası, asgari ücret, sosyal sigorta gibi görece ileri hakları da fazla zorlanmadan vermişti.

Hür Subaylar'ın 1969 Darbesi ve "Sosyalizm"

Libya'da, zaten geleneği olmayan, ancak II. Dünya Savaşından sonra kurulan siyasal partiler, 1952'de kapatılmıştı. Siyasal muhalefet, 1956'da Bingazi'de açılan üniversitede ve birkaç yüksekokulda ve Harbokulunda soluk alıyordu. Marksist ve sosyalist grupların da örgütlendiği öğrenci hareketi, içine kapalı, dağınık, entelektüel bir yapıya sahipti. Siyasal ortam, 1953'den beri Kahire'den yayın yapan *Arabın Sesi* radyosu aracılığıyla gene bu okullu muhalefet çevrelerinde haberdar olunan Nasır'ın anti-emperyalist, Arap milliyetçisi ve İslamla sosyalizmi bağdaştırmaya çalışan söylemiyle hareketlenmeye başladı. 1964'de genç subaylar tarafından Mısır örneğine özenilerek kurulan *Hür Subaylar* örgütü, Nasır'ın izinden gitmeyi hedefliyordu. '60'ların sonlarına doğru, öğrenci hareketi Arap ülkelerinin uluslararası dayanışması ve anti-siyonizm temelinde anti-emperyalist bir temele oturarak kitleselleşmeye başladı. 1967'de Arap-İsrail Savaşının yarattığı gerilimle işçi sınıfını da seferber eden bu siyasallaşmanın sağladığı ortamı değerlendiren *Hür Subaylar*, 1 Eylül 1969'da kansız bir darbeyle yönetime el koydular. Kral, ABD ve İngiltere'den destek bulamayarak tahttan feragat etti. *Devrim Komuta Konseyi* adını alan cuntanın başına, yarbayken albaylığa yükseltilen Nasırcı subay Kaddafi getirildi. Kaddafi, orduda yaptığı tasfiyelerden sonra, 1970'den itibaren fiilen ülkenin "tek adam"ı oldu.

1968'de ihracat gelirinin yüzde 99'unu petrolden elde eden Libya, petrol ihracatçısı ülkeler sıralamasında dünyada beşinci sıraya yerleşmişti. *Devrim Komuta Konseyi* yönetimi, yabancı petrol şirketlerine başlangıçta devlete ödedikleri vergiyi yükseltmeleri, üretim miktarını düşürmeleri gibi istekler yöneltti. Şirketler bu taleplere uymakta ayak direyince, 1971'den başlayarak yaygınlaşan millileştirmelerle, devletin petrol üretimindeki payı 1973'de yüzde 51, 1974'de yüzde 61 düzeyine getirildi. Böylece ülkenin millî geliri hızla yükselmeye başladı ve dış borç sorunu ortadan kalktı. Kaddafi, Nasır modelini izleyerek "sosyalist" bir söylem tutturdu. Bonapartist konumu ve kimliğini 1971 ve 1978'de örgütlenmesini emrettiği "halk komiteleri" ve yazdığı *Yeşil Kitap*'la, İslâmi niteliği baskın, korporatist bir sosyalizm demagojisiyle temellendirdi.

Cezayir Devrimi

Cezayir, ulusal bağımsızlığa, emekçi sınıfların siyasal-toplumsal inisiyatiflerinin ve bilinçlerinin köklü dönüşümlere uğradığı kapsamlı bir toplumsal devrimin koşullarını yaratan anti-emperyalist mücadeleyle ulaştı. Arap Afrikası'ndaki bağımsızlık mücadeleleri içinde gerçekten kapsamlı bir toplumsal devrim perspektifini ve bu perspektifin sınıfsal taşıyıcısını içeren/üreten tek örneğin Cezayir olduğu söylenebilir. Ancak korkunç bir savaşın askerî koşulları içinde oluşan ve bağımsızlığa ulaşılmasından sonra kalıcı alternatif toplumsal örgütlenme nüvelerine dönüşmeye başlayan bu potansiyel; gene bu savaşın koşulları içinde nüveleri oluşan bir askerî bürokratik aygıtın ve bu aygıtın bütünleştiği bürokratik küçük burjuva ideolojisinin sekte vurmasıyla heba olmuştur. Cezayir devrimi, güçlü ve acımasız bir modern emperyalist gücü alteden şaşırtıcı başarısının; 1960'larda uluslararası sosyalist tartışmanın nesnesi olan "köylü devrimi" perspektifine verdiği ivmenin ve sunduğu zengin malzemenin yanında, devrimci potansiyelini tüketen dinamikler bakımından da anti-emperyalist mücadeleler tarihinde yer almıştır.

İçedönük Direniş Geleneği ve Fransız Emperyalizmi

Akdeniz kıyısındaki Cezayir, Philippeville, Oran (Vahran), Beida ve kuzeyin verimli ovalarındaki Setif, Konstantin (Kasentina) gibi kentler, kolonların kitlesel varlığı, sömürge bürokrasisi ve sermayenin yoğunlaşmasıyla hızla büyüyüp modernleştiler. Yerli küçük bürokrasi, zanaatkârlar ve işçi sınıfı, kentin artık "eski" sayılan merkezindeki mahallelere (kasbah) sıkıştılar. Kentin görece gelişkin ekonomik ve kültürel imkânlarından yararlanan ve 1830-1870 dönemindeki direnişin dışında kalmış olan kasbah halkı, sömürge düzeninin asimilasyonuna daha yatkındı. Direniş savaşının zulmünü yaşamış olan köylüler ise, kolonların dünyasıyla bütünleşemediler. Köylerde, yerli muhtar (kaid) ve küçük jandarma birliği, sömürgeci baskı aygıtının nefret uyandırıcı varlığını sürekli ayakta tutuyordu. Başta Abdülkadir direnişinin en uzun süre tutunduğu Kabiliye olmak üzere güneyde ve dağlık bölgelerde ise, kolektif küçük üretim yapan küçük Müslüman cemaatler tepkisel olarak iyice içlerine kapanmış durumdaydılar.

Fransa, bu ikili kültürün çelişkileri keskinleştirici etkisini, hiç değilse yerli halkın egemen sınıflarıyla organik ilişkisinin bulunduğu kentlerde yumuşatma kaygısıyla; Şubat 1919'da, I. Dünya Savaşı'nda savaşan bazı Cezayirli askerlere, bürokratlara, kolonların istilasıyla sayıları ve güçleri azalmış olan feodal beylere, küçük ticaret burjuvazisine, yerel yönetimlere ve bazı istişari organları siyasal katılım hakkı tanıdı. Yerli egemen sınıflar ise, Cezayirlilere medenî hakların, eşit ticaret imkânlarının verilmesini ve Fransız yurttaşlık statülerinin tanınmasını talep ediyorlardı.

Sosyalist Birliği'ni tek parti olarak kurduktan sonra sosyalizm söylemini yaygın olarak kullanmaya başladı ve "Kültür Devrimi"ni ilan etti. Aynı yıl yazmaya başladığı _Yeşil Kitap_'la, "kapitalizmle komünizm arasında üçüncü yol" olarak İslâmi, eşitlikçi bir "sosyalizm"in teorisini yaptı. Küçüklüğündeki okuma merakı hep süren ve geniş bir literatürü ayrım yapmaksızın, eklektik söylemi için malzeme devşirme saikiyle sürekli (ve "herşeyi") okuyan Kaddafi; İslâmi gelenekselliğe bağlılığını, en çok, kadınları erkeğe tabi kısıtlı varlıklar sayan tutumuyla ortaya koyar.

Nasır'ı bir idol gibi benimseyen Albay Kaddafi, anti-emperyalist dış politikasının ataklığı ile, onun misyonunun yeni sahibi olmayı amaçladı. 1970'lerin başından başlayarak Sudan'la, Suriye'yle, Mısır'la, Tunus'la birleşme girişimlerinde bulunarak, Nasır'ın Arap dayanışması şiarını yürütmeye çalıştı. '70'lerin ikinci yarısında, dış politika ataklarının ağırlığı, Afrika'daki bazı hükümetleri devirme çabalarına kaydı. 1975'de, "İslâmî bir atom bombası yapımı" amacıyla Pakistan'a büyük para yardımı yaptı. 1980'de Çad'ı işgal etmesi, 1979'da Uganda diktatörü İdi Amin'i iktidardan düşmekten kurtarmaya çalışması gibi bir dizi tutarsızlığın yanında; '80'lerin başında, Latin Amerika'dan _Kuzey İrlanda Kurtuluş Ordusu_'na kadar, dünyanın yaklaşık 45 ülkesindeki bağımsızlıkçı, anti-emperyalist örgüte maddî ve askerî yardımı istikrarla sürdürmekteydi. '80'li yıllarda, 1981'de "dünyanın baş teröristi" olarak tanımladığı ABD'ye meydan okuyarak, karşılıklı komplolarla ve güç gösterileriyle zaman zaman savaşın eşiğine gelen bir mücadeleye girdi. Mart 1986'da Libya hücumbotlarının Akdeniz'deki Amerikan 6. Filo'suna "tehlikeli şekilde" yaklaştığını bahane eden ABD, şiddetli bir saldırıyla Libya askerî üslerini, hücumbotlarını ve gemilerini bombaladı. Bundan sonra, Kaddafi'nin saldırgan anti-Amerikanizme dayalı anti-emperyalist atağı gerilemeye başladı. Ancak 1981'de büyük Amerikan haber dergisi _Newsweek_ tarafından "dünyanın en tehlikeli adamı" ilan edilmesinin gösterdiği gibi Kaddafi; çoğu kez fevrî, tutarsız, kendisini kahramanlaştırmaya dönük çizgisine rağmen, egemen diplomatik teamüllere uymayan hesaplanamaz inisiyatifiyle, nesnel olarak emperyalist güç odakları için sürekli bir rahatsızlık unsurudur.

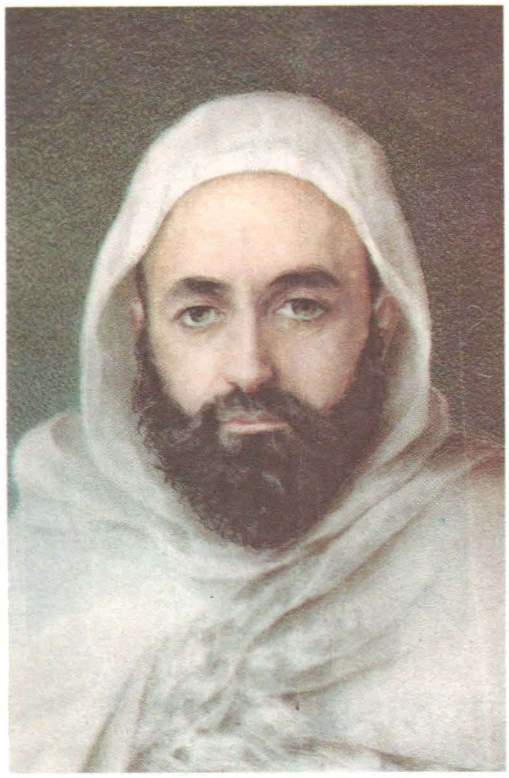
'30'larda Muhalefet ve Kuzey Afrika Yıldızı

1. Dünya Savaşı'ndan sonra, Ticanî cemaatine dayanan ve Mısırlı Arap-İslâm milliyetçisi düşünür Muhammed Abduh'un reformist görüşlerini benimseyen Şeyh Abdülhamid Ben Badis önderliğinde, kültürel bir ulema muhalefeti başladı. Şeyh Abdülhamid, öz-eğitime dayalı bir manevî seferberlik vazediyor, yandaşlarından Tevfik el-Medenî "Dinim İslâm, dilim Arapça, vatanım Cezayir" şiarını yaygınlaştırıyordu. Fransızlar, bunun üzerine bir süre camilerde vaaz yasağı koydular. 1931'de Şeyh Abdülhamid, *Ulema Birliği*'ni kurdu. *Ulema Birliği*, siyasal programının teslimiyetçi içeriksizliğine karşın, kültürel düzeyde Fransızlaşmaya karşı reddiyeyi geliştirerek yerli muhalefette hareketlilik yarattı.

Mutlak bağımsızlığı savunan akım, Fransa'da çalışan göçmen Cezayirli işçiler tarafından kurulan *Etoile Nord Africaine* (Kuzey Afrika Yıldızı); bünyesinde gelişti. Messali Hac'ın Cezayir'e taşıdığı bu örgüt, milliyetçi harekette *Ulema Birliği*'ni aşarak hegemonik güç haline geldi ve kentli emekçi sınıfları da seferber etmeye başladı. 1936'da, Fransa'da kurulan anti-faşist halk cephesi hükümeti, Cezayirlilere siyasal örgütlenme hakkı verdi. Bunun üzerine 1937'de *Kuzey Afrika Yıldızı*, *Parti Populaire Algérien*'e (Cezayir Halk Partisi) dönüştü. 1938'de ise, 1920'lerde "Fransızlaşma ve eşit hak" perspektifine bağlı iken, 1930'larda Türkiye deneyiminin etkisiyle laik, modernist-kalkınmacı bir çizgiye gelen Ferhad Abbas, egemen sınıfların özellikle kentli kesiminin temsilcisi olan *Cezayir Halk Birliği*'ni kurdu. 1936'da kurulan *Cezayir Komünist Partisi* ise, yerli halkta "yabancı" izlenimi uyandırdığı için güçlenemedi. *Fransız Komünist Partisi (FKP)*, '30'ların ortalarına kadar, Cezayir milliyetçiliğine ve Cezayir'in bağımsızlığı fikrine açıkça karşı idi. Messali Hac *FKP*'den bu "sosyal-sömürgeci" tavrından ötürü ayrılmıştı. *FKP*, *Komintern*'in 1935'deki 7. Kongresi'nin "Cezayir ve Tunus'a kurtuluş" talebine de muhalefet etti. Bunun üzerine ülkeye Moskova'dan gönderilen Fransız komünisti Jean Barthel, Cezayir'de *Komintern* adına "Fransa'yı kovun, kölelik boyunduruğunu kırın" ajitasyonuna başladı ve bir süre sonra tutuklandı. Halk Cephesi iktidarında da, *FKP* değil, Cephe'nin diğer ortağı *Fransız Sosyalist Partisi*'nin üyeleri Cezayir'de Fransız emperyalizmine karşı propaganda yaptılar. *FKP*'nin Fransız emperyalizmiyle hesaplaşmayan bu çizgisi, doğal olarak onun Cezayir halkı tarafından müttefik değil, düşman bir güç olarak algılanmasını getirdi.

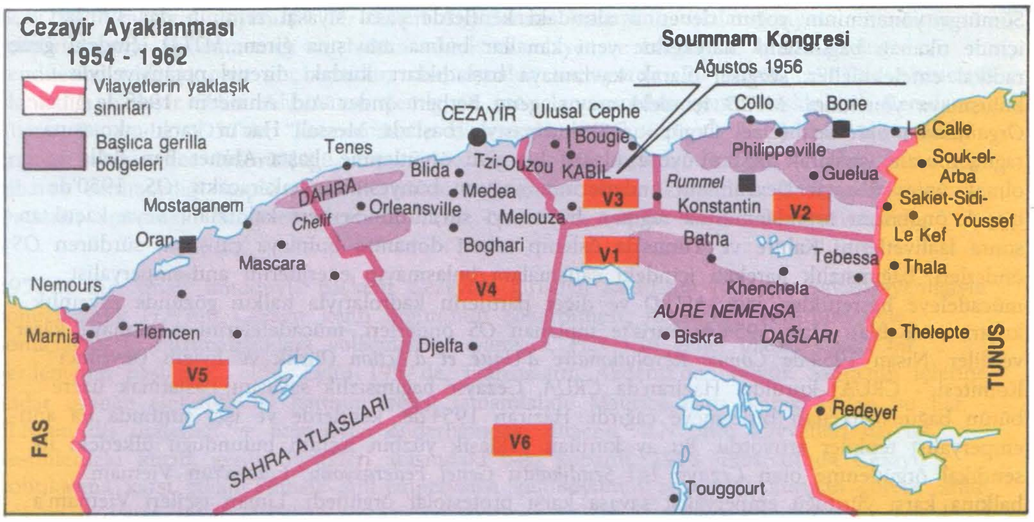
"Cezayir Manifestosu" ve Setif Katliamı

Kasım 1942'de *Müttefik* kuvvetleri Cezayir'e çıktıktan sonra, 300 bin kadar Cezayirli, Fransız ordusunda askere alınarak savaşa sokuldu. Cezayirli milliyetçiler, faşist *Mihver*'e karşı yapılan bu işbirliğinin karşılığını Fransa'dan bağımsızlık olarak almak istiyorlardı. Ferhad Abbas 12 Şubat 1943'de *Cezayir Manifestosu* ve bir ay sonra açıklanan *Reformlar Tasarısı* ile, bağımsızlık talebinin programlaştırılmasına öncülük etti. Ancak Fransa'daki faşist işbirlikçi hükümete karşı mücadelesini Cezayir'de örgütlemeye başlamış olan *Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi* önderi General de Gaulle'ün 7 Mart 1944'de ilan ettiği reformlar, çok sınırlı ve biçimseldi. Cezayirlilere yerel yönetim meclis üyelerinin yüzde 40'ını seçme hakkı, bazı askerî ve sivil seçkinlere Fransız vatandaşlığını seçme hakkı tanındı. Ferhat Abbas ve Messali Hac grupları bu reformu oyalamaca olarak tanımlayarak, 14 Mart 1944'de, yarım milyon üyeyle Cezayir'in o zamana kadarki en büyük kitle örgütü konumuna gelen *Amis du Manifeste et de la Liberté*'yi (Özgürlük ve Manifesto Dostları) kurdular.

1962'de bağımsızlığı kutlayan Cezayirliler, Cezayir'de Fransız işgaline karşı direnen Şeyh Abdülkadir (üstte); mücadele içinde tam teşükküllü bir devlet aygıtı oluşturdu. Osmanlı modeli örnek alınarak, bakanlıklar kuruldu, vergi toplama ağı oluşturuldu, direnişin denetimi altındaki bölgeler için yerel önderler ve kadılar atandı. Esir alınan Fransızların teknik bilgilerinden de yararlanılarak, atölyeler, hatta bir silah fabrikası inşa edildi. Geçimlerini kendileri sağlayan, özerk hareket yeteneği tanınan, ani pusularla düzenli Fransız kuvvetlerini vuran gönüllü mutavv'a birlikleri, modern gerilla savaşının Cezayirli öncüleri sayılabilir. Ülke içindeki örgütlenmenin yanısıra, sömürgeci başkent Paris dahil olmak üzere, Avrupa ve dünyanın birçok yerinden istihbarat ileten bir dış örgütlenme oluşturuldu. Abdülkadir bu devlet örgütlenmesinde, İslâmın kuruluşundaki yapısını (Asr-ı Saadet'i) esas alıyordu. Örneğin, yalnızca şeriatta öngörülen vergiler toplanıyordu. Bunun karşısında, Fransa'nın yerli halka yaptığı zulüm de, en azından Arap Afrikası çapında "emsalsiz"di (altta).

Cezayir'in ilk bağımsızlıkçı örgütü olan Kuzey Afrika Yıldızı'nın kurucuları, Fransız Komünist Partisi'yle ilişkili Cezayirli aydınlardı. Bir süre sonra hareketin önderliğini üstlenen Messali Hac (altta), uzun süre uluslararası komünist hareketle beraber davranmış, III. Enternasyonal'in 1930 Kongresi'ne katılmıştı. Zamanla radikal popülist bir söyleme kaydı ve tam bağımsızlık talebiyle modern Cezayir milliyetçiliğinin öncüsü oldu. FLN'nin kurulduğu dönemde ise Hac, dargörüşlü, kariyerist bir konuma saplanmıştı. 1954 kongresinde, ekibiyle birlikte, Fransızlarla uzlaştığı, cihadın gerekliliğini kabul etmediği, soyut bir milliyetçiliği benimseyerek örgütte kişisel iktidar kurduğu suçlamasıyla, önderi ve kurucusu olduğu partisinden tasfiye edildi. Messali Hac 1954'de Brüksel'de yeni bir parti Mouvement Nationale Algérien (Cezayir Ulusal Hareketi) kurarak kendini "ebedî şef" ilan etti; artık mücadelesini kişiselleştirmiş ve marjinalleşmişti. Cezayir bağımsızlık savaşının cephelerinin yoğunluklarını gösteren harita. Kırsal ve dağlık Cezayir'de ALN'in Fransız askerî birliklerine, devriyelerine ve kolonlara yönelik saldırıları gelişir ve Cezayir'deki sömürge yönetimi ile ilgili Fransız burjuva ve bürokratlara Fransa'da bile suikastlar düzenlenirken, FLN silahlı mücadeleye daha az uygun olan kentlerde de örgütleniyordu. Şubat 1956'da kurulan Union Générale des Travailleurs Algériens (Cezayir Genel İşçiler Birliği - UGTA) ve Union Générale des Etudiants Musulmans Algériens (Cezayir Genel Müslüman Öğrenciler Birliği - UGEMA) FLN'ye propaganda, istihbarat ve malzeme sağlama, barındırma yardımları sağlıyor, kısmen askerî eylemlere de katılıyorlardı. FLN'nin kentlere de hakim olmaya başladığının en görkemli işareti, Fransız işgalinin 126. yıldönümü olarak Fransızların törenlerle kutladığı 5 Temmuz 1956 günü verildi. FLN'nin genel grev çağrısı yapması üzerine, geniş polisiye önlemler alınmıştı. Beklendiği gibi şiddete dayalı bir genel grev gösterisi olmadı, daha ürkütücüsü oldu: Gün boyunca bütün kentlerde tek bir Cezayirli sokağa çıkmadı, işe gitmedi, çarşılar, sokaklar, otobüsler bomboş kaldı. Fransız sömürge yönetimi, hareketi ezmek için, hem gaddarlığını, hem çaresizliğini ortaya koyan önlemler aldı: Yaralı gerillaların gizli revirlerde iyileştirilmesini engellemek için tıbbî malzeme ve ilaç satışını; 1955'de Kahire'den yayına başlayan Hür Cezayir'in Sesi radyosunun dinlenmesini önlemek için pil satışını resmen yasakladı.

8 Mayıs 1945'de, bütün Fransız ve Cezayır kentlerinde, II. Dünya Savaşı'nın faşist Mihver'in yenilgisiyle sona ermesi kutlanacaktı. Bazı kentlerin duvarlarında "Müslümanlar uyanın!" yazılı afişlerin görülmesi üzerine Fransız ordu birlikleri yoğun güvenlik önlemleri almış, radikal bağımsızlık hareketin simgesi durumundaki Messali Hac'ı tutuklayıp çöle sürmüşlerdi. 8 Mart günü, Konstantin yakınlarındaki küçük Setif kentinde gösteriler coşkuyla başlamışken, Fransız askerleri, "Yaşasın Messali!" sloganlarının atılması ve yeşil-beyaz bir Cezayir bayrağının ortaya çıkması üzerine kalabalığa ateş açtılar. Galeyana gelen halk, asker-sivil ayırdetmeden Fransızlara saldırdı. Yüz kadar Fransız öldürüldü, dükkânlar yağmalandı. Abdülkadir direnişinden beri ilk kez halkın karşı şiddetiyle karşılaşan Fransız ordusu ve şoven kolonlar, acımasız bir misilleme katliamına girişti: Fransız kaynaklarına göre 10 bine yakın, bağımsızlık hareketinin kaynaklarına göre 45 bin kadar Cezayirli öldürüldü. Bütün partiler kapatıldı, önderler hapsedildi.

Setif'ten sonraki on yıl, bağımsızlık hareketinin iç olgunlaşmasını tamamlayarak devrimci anti-emperyalist örgütlenmenin koşullarının oluştuğu hazırlık yılları oldu. Fransa, Eylül 1947'de, Cezayir'e göreli ekonomik özerklik ve iki dereceli seçimle oluşarak Fransız Vali'yle istişari ilişki içinde olacak bir parlamentoyu içeren, özünde hiçbir siyasal değişiklik getirmeyen bir "özel statü" tanımıştı. Arapçanın resmî dil olarak kabulü, ulema üzerindeki devlet denetiminin kaldırılması, kadınlara oy hakkı gibi reformlar yapıldı. Cezayirliler artık Fransız yurttaşı sayılıyordu; bu nedenle, Cezayir'in bağımsızlığını savunmaları durumunda, "Fransa'nın toprak bütünlüğünü bozma girişimi" suçundan yargılanacaklardı!

1945'den sonra, Cezayir üzerindeki ekonomik sömürü de yoğunlaştı. Cezayir'in yüksek rekabet değeri olan demir cevheri ve kömür yatakları Fransızlar tarafından talan edildi. 1938'de Cezayir'den Fransa'ya akan hammaddenin toplam değeri 5.6 milyar Frank iken, 1949'da 89 milyar Frank'a çıktı. 1948'de *Marshall Yardımı* anlaşmasının imzalanmasıyla ABD sermayesi de Cezayir'e girdi ve Sahra'da bulduğu petrolu işletmeye başladı.

1946'da Cezayir'de partiler yeniden kurulmaya başlandı. Mart'ta Ferhat Abbas *Union Démocratique du Manifeste Algérien*'i (Cezayir Manifestosu Demokratik Birliği - UDMA) kurdu. Kasım'da Messali Hac önderliğinde *Mouvement pour le Triomphe des Libertés Démocratiques* (Demokratik Özgürlüklerin Zaferi Hareketi - MTLD) kuruldu. *Cezayir Komünist Partisi (CKP)* de, gene *FKP*'nin gölgesinde yeniden örgütlendi. *FKP* Genel Sekreteri Paul Caballero, 1945'de "Cezayir'in bağımsızlığını talep edenlerin, bilerek veya bilmeyerek emperyalizme ajanlık ettiklerini" yazmıştı. *FKP*'nin Cezayir halkının henüz bağımsız devlet kuracak olgunluğa erişmediği anlayışına dayanan sosyal-emperyalist bakışı, *CKP*'nin marjinal bir güç olarak kalmasını mukadderleştiriyordu. *CKP*'den *MTLD*'ye, *UDMA*'ya artık güçsüzleşen *Ulema Birliği*'ne kadar bütün partiler, 1951'de birbuçuk sene kadar yaşayacak bir ortak cephe oluşturdular. Ancak bütün bu girişimler, bağımsızlıkçı hareket içinde herhangi bir çizginin hegemonik güç haline gelmesini sağlayamadı; ancak bu hegemonik gücün *(FLN)* içinden doğacağı ortamı hazırladı.

FLN'nin Kuruluşu ve Bağımsızlık Savaşı

1948'de yapılan genel seçimler sonucunda oluşan parlamentonun, bağımsızlık hareketinin taleplerinin yasal-parlamenter çerçevede dile bile getirilemeyeceğini göstermişti. 1948 seçimlerini boykot eden Messali Hac'ın *MTLD* partisinin, onyıllardır kentlerdeki mücadeleyi uzaktan izleyen köylülerin birden parlayan coşkulu desteğini kazanması da, *MTLD* içindeki genç radikal unsurlara ışık yaktı. Köylülük ülkedeki genel siyasal mücadeleye dahil olmaya hazırdı ve Abdülkadir direnişinin geleneğinin izinde, Fransa ile işbirliğini ve uzlaşmayı kesinlikle reddeden, mutlak bağımsızlığı hedefleyen radikal bir hareket arayışında olduğunu, 1947/48 döneminde coşkuyla desteklediği *MTLD*'yi yeniden yasal, parlamentarist hatta girmesinden sonra derhal yalnız bırakarak göstermişti.

Sômürge yönetiminin yoğun denetimi altındaki kentlerde yasal siyasal zeminin dar sınırları içinde tıkanan bağımsızlık hareketine yeni kanallar bulma arayışına giren, *MTLD* içindeki genç radikal entelektüeller; sezgisel olarak kavramaya başladıkları, kırdaki direniş potansiyeliyle buluşmaya yöneldiler. *MTLD* içindeki arayış, genç Berberî önder Aid Ahmet'in 1948'de *Organisation Spéciale*'ı (Özel Örgüt - OS) kurmasıyla başladı. Messali Hac'ın karşı çıkmasına rağmen hızla yayılarak beşbin üyeye ulaşan bu gizli örgütlenme, başta Ahmet Ben Bella olmak üzere Cezayir Devrimi'nin önderlerinin çoğunu bünyesinden çıkaracaktı. *OS*, 1950'de birçok önderinin tutuklanmasına rağmen büyümeyi sürdürdü. Serbest kaldıktan, veya kaçtıktan sonra faaliyetlerini Kahire ve Tunus'da üslenip askerî donanım bulmaya çalışarak sürdüren *OS* önderleri, bağımsızlık hareketi içindeki çatışmalara bulaşmayıp enerjilerini anti-emperyalist mücadeleye hasrettikleri için, *MTLD* ve diğer partilerin kadrolarıyla halkın gözünde saygınlık kazanmaktaydılar. Mart 1954'de Paris'te toplanan *OS* önderleri, mücadelelerini sıçratmaya karar verdiler. Nisan 1954'de *Comité Révolutionaire d'Unité et d'Action* (Birlik ve Eylem Devrimci Komitesi - CRUA) kuruldu. Haziran'da *CRUA*, Cezayir bağımsızlık savaşını başlatmak üzere bütün bağımsızlıkçıları birleşmeye çağırdı. Haziran 1954'de, kentlerde ve işçi sınıfında da anti-emperyalist tepkiler artıyordu. Bu ay kurulan yaklaşık yüzbin işçinin bulunduğu ülkedeki ilk sendikal örgütlenme olan *Cezayir İşçi Sendikaları Genel Federasyonu*, Fransa'nın Vietnam halkına karşı yürttüğü emperyalist savaşa karşı protestolar örgütledi. Liman işçileri Vietnam'a silah sevkeden gemilere yükleme yapmayı reddettiler. Halk, Vietnam'da çarpışmak üzere askere almalara karşı koydu.

1 Kasım 1954 gecesi, *Front de Libération Nationale*'nin (Ulusal Kurtuluş Cephesi - FLN) kuruluşu, Cezayir'in tam 72 köy ve kentinde, eldeki elli tüfek ve diğer ilkel silahlarla donatılmış üç bin mücahidin gerçekleştirdiği ve 5-6 Fransızın öldürüldüğü baskınlarla ilan edildi. Dar imkânlarına karşın hareketin örgütlülüğü karşısında paniğe kapılan Fransa, ülkedeki 50 bin kişilik askerî varlığını birkaç gün içinde 80 bine çıkardı. Cezayir halkının anti-emperyalist kurtuluş savaşı başlamıştı.

FLN'nin, halkı "özgürlüğü kendi silahlarıyla elde etmeye" çağıran bildirisi elden ele, dilden dile yayıldı ve özellikle kırsal kesimde coşkuyla karşılandı. *FLN*'nin kurduğu bu hegemonya *Ulema Birliği*'nden *UDMA*'ya kadar bütün partilerin ona desteklemesini getirecekti. Köylüler, kitleler halinde, ülkeyi altı vilayete ayırarak örgütlenmiş olan gerillalar birliklerine katılmaya başladılar. Bu birlikler, gerilla savaşına uygun adem-i merkezî bir yapıda, *Armée de Liberation Nationale* (Ulusal Kurtuluş Ordusu - ALN) adı altında örgütlenmişti. *ALN* 1954'de 3 bin mücahide yön verirken, 1956'da 40 bin, 1957'de 50 bin 1958'de 100 bin mücahidi yönetir hale gelecekti. *ALN*'nin askerî örgütlenmesine paralel olarak, her komutanının yanında gene rütbeli bir *FLN* siyasal görevlisi vardı. Amaç, askerî örgütlenmeyle siyasal ve toplumsal bilinç ve davranış dönüşümünü gerçekleştirmekti. Ben Bella'ya yakın *El Keşşâfetu'l Muslimîn* (Müslüman İzciler) örgütü, geleneksel sufî cemaat yapılarıyla ilişkiye geçerek, köylüleri radikal İslâmi ideolojiyle siyasallaştırmaya çalışıyordu. Bu propaganda, anti-emperyalizm ve eşitlikçiliği vurgulayan özgül bir sosyalizm içeriğini de eklektik bir biçimde içermekteydi.

1955'den itibaren Fransız kolonları ve sômürge yönetimi, ikinci bir Çin Hindi yenilgisi yaşayacakları tedirginliğine kapılmaya başladılar. Binlerce askerin Saygon'dan doğrudan doğruya Cezayir'e aktarılması, Çin Hindi sendromunu güçlendirdi. Fransız askerlerinin gittikçe artan sayısı 1955'de 200 bindi, '50'lerin sonlarında 800 bine kadar ulaşacaktı! Cezayir Genel Valiliğine 1955'de Fransa'da neo-faşizmin simge isimlerinden Jacques Soustelle'in atanmasıyla, sômürgeci terörü tırmanmaya başladı. Cezayirliler kitleler halinde tutuklanıyor, sistematik işkenceye tabi tutuluyorlardı. Soustelle, önce yerlilerin özellikle verimli ovalardaki ürünlerini, hatta topraklarını yaktırarak onları açıkta bırakmayı, dağlık bölgelere sürmeyi denedi. Ancak bu uygulama, köylülerin nefretini ve gerillaya katılma eğilimlerini körükledi. 1955 sonlarında köylülerin toplu halde, son derece sağlıksız koşullarda yarı aç yaşamaya mahkûm edildikleri temerküz kampları kurulmaya başlandı. Bağımsızlık savaşının sonlarına doğru, bu kamplarda tutulan Cezayirlilerin sayısı 2 milyona yaklaşacaktı.

Summam Kongresi ve *FLN*'nin Bunalımı

FLN içinde ilk çelişki, hareketin demokratik devrimci bir programı benimsediği Summam Kongresi'nde yaşandı. İlk ve en belirgin çelişki, *FLN*'nin iç önderliği ile Kahire merkezli, Ben Bella'nın başını çektiği dış önderliği arasındaydı. Ülkedeki gerilla mücadelesinde sivrilmesinin yanısıra, kentlerdeki örgütlenmenin en güçlü önderi olan ve *El Mücahid* gazetesi ile *Hür Cezayir'in Sesi* radyosu gibi propaganda araçlarının yaratılmasında büyük rol oynayan Ramdane Abane'nin temsil ettiği iç önderlik; "Kahire Maceraperestleri" olarak nitelediği dış önderliğin, bütün Magrib'i, giderek Afrika'yı kapsayan, Nasır'la sıkı işbirliğine dayalı enternasyonal devrimci prespektifini reddediyordu. Abane ve iç önderliği yerel bir prespektife sıkışmakla ve Ferhat Abbas gibi reformist unsurlarla bile işbirliğinden kaçınmamakla eleştiren Ben Bella ve arkadaşlarının Summam Vadisinde yapılan Kongre'ye katılmaları, çeşitli hile ve atlatmalarla engellendi.

Summam Kongresi'nde ikinci planda kalan diğer iç çelişki, 1957'de kanlı bir tasfiyeye varacaktı. Bu çelişkinin tarafları, Ramdane Abane ile, Abdülhafid Bussuf, Huari Bumedyen ve Belkasım Kerim'den oluşan *Triumvira* idi. Abane *Triumvira*'nın temsil ettiği kırsal kökenli

BEN BELLA, AHMET (1916-......)

Cezayir devriminin önderlerinden, bağımsız Cezayir'-in ilk cumhurbaşkanı olan; siyasal olarak 1950'lerde ve '60'larda İslâm sosyalizminden başlayıp '70'lerde radikal İslamcılığa uzanan bir çizgi izleyen Ahmet Ben Bella, 1916'da Cezayir'in Oran kenti yakınındaki küçük Mağniye köyünde doğdu. İlkokulu köyünde okuduktan sonra, ortaokul eğitimi için Batı Cezayir'in kültürel merkezi olan Tlemsan'a gitti. 1937'de, Messali Hac'ın bağımsızlıkçı partisinin kuruluşunu izleyerek siyasallaştı. Aynı yıl futbola olan yeteneğiyle göze çarparak, o dönemde Fransa'nın en güçlü takımlarından olan Marseille-Uris'te profesyonel olarak bir sezon oynadı. 1938'de liseyi bitirdikten sonra köyüne döndü. 1940'da Dünya Savaşı çıkınca Fransız ordusunda savaştı ve 1945'de bir "kahramanlık nişanı"yla ödüllendirildi. Bu arada Messali Hac hareketiyle ilişkisi sürmekteydi. Savaştan sonra Fransız ordusunda subay olarak kalması teklifini reddederek, *MTLD*'ye *Mouvement pour le Triomphe des Libertés Démocratiques* (Demokratik Özgürlüklerin Zaferi Hareketi) kaydoldu.

Ben Bella, köyü Mağniye'de örgütleme çalışmaları yaparken gösterdiği başarıyla, partinin Merkez Kurulu'-na seçildi. Önce Batı Cezayir sorumlusu olarak Oran'a, oradan da başkent Cezayir'e taşındı. 1948'de, *MTLD* içinde örgütlenen *Organisation Spéciale*'ı (Özel Örgüt - OS) kuran radikal grup içinde yer aldı. 1949'da, *MTLD* posta merkezine soygun için yapılan baskında yakalandı, hapse mahkûm adildi. Hapiste örgütlediği bir dizi açlık grevi, radikal bağımsızlıkçı hareketin kitleler nezdindeki moral gücünün gelişmesinde büyük rol oynadı. 1952'de hapisten kaçan Ben Bella, Kahire'ye gitti. Kahire'de tanıştığı Mısır devlet başkanı Nasır'ın politikasından ve görüşlerinden etkilendi.

1954 yazında, anti-emperyalist silahlı mücadeleye başlamak üzere oluşturulan *Front de Libération Nationale*'-in (Ulusal kurtuluş Cephesi - FLN) kurucu önderleri arasında yeralan Ben Bella, hareketin Kahire'deki dış merkezinin yöneticisi oldu. Nasır'la etkileşiminin etkisiyle Cezayir devrimine Arap Afrikasının enternasyonal çerçevesinde bakan Ben Bella, bu yaklaşımı benimsemeyen iç önderliğin engellemesi üzerine, 1956 yazında Summam'da yapılan ilk *FLN* Kongresine katılamadı. Alternatif bir kongre düzenlemek üzere 22 Ekim'de Tu-

ekibi, aşırı merkezî, hiyerarşik bir askerî örgütlenme kurarak gerillaların siyasal bilincinin geliştirilmesiyle ilgilenmemek ve hakim oldukları vilayet ve bölgelerde temel özelliği kendilerine sadakat olan güç odakları oluşturmakla suçluyordu. Bu çelişki, 1957'de Abane'nin planladığı Cezayir Şehri saldırısının yenilgiyle sonuçlanmasından sonra keskinleşti. Ramdane Abane, 24 Aralık 1957'de, "komutanlar"ın düzenlediği bir komployla kaçırılarak öldürüldü; Fransız askerlerince öldürüldüğü duyuruldu. Abane olayı dışında, *FLN*'nin kuruluş öncesinden itibaren benimsediği "toplu önderlik" ilkesi bağımsızlık savaşı kazanılana kadar korundu. Önderler arasındaki dengeler gözetildi, hiçbir önder tek başına sivrilmedi, sivriltilmedi.

1957'de bir "final" umuduyla başkent Cezayir'e girişilen saldırının (Cezayir Savaşı) yenilgiyle sonuçlanarak *FLN*'nin Cezayir kenti örgütünün çökertilmesi; Abane'nin öldürülmesiyle sonuçlanan iç huzursuzluklara yolaçmasının yanısıra, *FLN* için genel olarak askerî bir gerilemenin başlangıcı oldu. Eylül 1957'de, Fransızların Akdeniz'den Büyük Sahra'nın içlerine kadar uzanan elektrikli tel hattının inşası tamamlandı. Maurice hattı olarak anılan bu hat, *FLN*'nin dış önderliği ve Bumedyen önderliğindeki düzenli *ALN* ordu kuvvetleri ile, iç kesimlerdeki küçük gerilla birlikleri arasındaki bağı kopardı. 1958 ilkbaharında Cezayir politikasına karşı çıkan Fransız anti-emperyalist kamuoyunun baskısıyla kurulan görece ılımlı hükümete karşı, Mayıs 1958'de Cezayir'den başlayan, General Salan'ın önderliğinde bir darbe yapıldı. Ordunun isteğiyle, 28 Mayıs'ta de Gaulle, bir olağanüstü yönetim kabinesi kurdu. De Gaulle'ü getirenlerin ondan beklediği en büyük misyon, Cezayir ulusal kurtuluş hareketini ezmesiydi.

Geçici Cezayir Hükümetinin İlanı ve Bağımsızlık

FLN toplu önderliği, bu bunalımlı evreyi yılgınlık havasının oluşmasını önleyerek atlatmayı başardı. 19 Eylül 1958'de Kahire'de toplanan yönetimin, *Geçici Cezayir Hükümeti*'nin kuruluşunu ilan etmesindeki zamanlamada, bu yılgınlığı aşacak bir ivme sağlama kaygısının da payı vardı. Başbakanlığa, yerli kentli egemen sınıfları ve Fransa'yla dönem dönem işbirliği yapagelmiş bürokrasiyi temsil eden Ferhat Abbas'ın getirilmesi ise, Batı'yla ve Fransa'yla muhtemel diplomatik pazarlıkları kolaylaştırma amacından kaynaklanmıştı.

Ekim 1958 başında Cezayir'i ziyaret eden de Gaulle, Cezayirlilere birtakım sosyal haklar, toprak ve sanayi reformu önererek, *FLN*'e dolaylı olarak uzlaşma önerdi. Bağımsızlığı reddeden bu öneri *FLN* tarafından dikkate alınmadı. Ancak 1959'da, Ferhat Abbas'la de Gaulle, gizli mesajlarla kapalı kapılar ardında pazarlığa başladılar. Eylül 1959'da de Gaulle *BM Genel Kurulu*'nda Cezayir halkına kendi kaderini tayin etme hakkının verileceğini açıkladı.

130 yıllık sömürgesinde egemenliğini sürdürmesinin imkânsızlaştığını gören ve kendi kamuoyunun baskısını üzerinde hisseden Fransız hükümeti, vaadini bir sürüncemede bırakan Cezayir halkına kendi kaderini tayin hakkını verme vaadini yerine getirmek için bir adım

nus'a hareket etti. Ben Bella'nın bindiği uçak haber alınarak Cezayir üzerindeyken Fransızlar tarafından inişe zorlandı ve hapsedildi. Beşbuçuk yıl süren bu ikinci hapislik döneminde Marksist literatürü tanıdı ve bu literatürden öğrendiklerini, Arap milliyetçiliği ve İslâmî anti-emperyalist devrim tasarımlarıyla eklemledi.

1962'de *Evian Anlaşmaları*'yla Cezayir'in bağımsızlığının tanınmasıyla serbest bırakıldıktan sonra, *FLN*'deki gücünü hızla artırarak Trablus Kongresi sonrasında önce reformist kanadı, sonra diğer radikal unsurları tasfiye etti ve 1963'de bağımsız Cezayir'in ilk cumhurbaşkanı seçildi. Fas dışındaki bütün Arap Afrika ülkelerinin benimsediği "İslâm sosyalizmi" söylemi doğrultusunda radikal bir politika izlemeye başladı. Ancak 1963'ün ortalarından itibaren, Bumedyen'in denetimindeki ordunun muhafazakâr tepkilerinden ürkerek, geriledi: Marksist danışmanlarını çevresinden uzaklaştırdı, işçi sınıfının ve köylülüğün devrimci inisiyatifini geliştiren özyönetim deneyimini tahakküm altına aldı, baskıcı-otoriter bir politika izlemeye yöneldi. 1964'ün ikinci yarısında, bu kez Bumedyen ve ordunun ulema ve egemen sınıflarla da birleşen gücünün arttığını farkederek, yeniden sola dönük bir politika izlemeye çalıştı. İşçi sınıfı ile köylülüğün dinamik unsurlarında çok yavaş güven oluşturabilen bu gecikmiş politika değişikliği, Bumadyen'in 19 Haziran 1965'deki darbesini engelleyemedi.

Darbeyle birlikte tutuklanan Ahmet Ben Bella'nın bir süre sonra evinde zorunlu ikamete dönüşerek yumuşayan üçüncü hapis dönemi, Bumedyen'in ölümünden sonra cumhurbaşkanlığına gelen Şadli Bencedid'in affıyla 1980'de serbest kalana kadar 15 yıl sürdü. Ben Bella, hapisteyken, sosyalizmle ilgili düşüncelerini terkederek radikal İslamcı bir yönelime girdi. Üçüncü Dünyacı, anti-kapitalist ve anti-emperyalist tavrını, enternasyonalist bir Arap-İslâm devrimi perspektifiyle bütünleştirdi. Ocak 1984'de, Cezayir devriminin 1963'de muhalefete geçen önderi Aid Ahmet'in temsil ettiği Berberî hareketiyle birlikte, rejime karşı birleşik cephe oluşturdu. Fransızca, İspanyolca ve Arapçanın yanısıra ikincil olarak İtalyanca, İngilizce ve Almanca'ya da vakıf olan Ben Bella, derin entelektüel birikimiyle, radikal İslâmi hareketin uluslararası düzeydeki önemli isimlerinden biri ve şu anda İsviçre'de yaşıyor.

Fransız ordusunun bir anti-gerilla operasyonu: Yaşlı bir Cezayir köylüsü, köpekli, silahlı bir devriyenin önüne katılmış, gerillaların barındığı yerlere götürmesi isteniyor. Bağımsızlıktan sonra Oran kentinde kasbah mahalleleriyle Fransız mahalleleri arasına dikenli tel çekilmesinin gösterdiği gibi, ülkedeki Fransızlar, 130 yıl böyle ağır bir zulüm altında tuttukları bu halkın kinini açıkça hissediyor ve korkuya kapılıyorlardı. Nitekim, üç ay içinde yarım milyon, bir yıl içinde 800 bin Fransız ve Batılı Cezayir'i terkedecekti.

(Solda), Cezayirli bir çocuğun, 1958'de yaptığı "Bağımsızlık savaşı" tablosu. (Sağda), Cezayirli bir kadının, "Cezayir Cezayirlilerindir" adlı deseni. (Altta), Cezayirli kadınlar, 1962'de bağımsızlığın kazanılmasını kutluyorlar. Aralarında, İslâmi şeriata göre tamamen örtünmüş veya başörtülü kadınlar olduğu gibi, "Batılı" tarzda giyinmiş olanlar da var. Frantz Fanon, örtünme-açılma meselesi temelinde, Cezayirli kadınların anti-emperyalist mücadeleye katılma ve siyasallaşma sürecini çok zengin bir şekilde tasvir eder. Fanon'un anlattığı gibi, Fransız sömürgeciler, yıllarca kadınları, toplumsal hayata katılmaya ve bunun simgesi olarak başlarını açmaya zorlarken; böylece onları "kazanacaklarını" ve geleneksel (İslâmi) kültürel direnişi kıracaklarını ummuşlardı. Ancak 1952'de bağımsızlık savaşı başlayınca, bu silahın namlusu onlara çevrildi: Toplumsal hayatta, sokakta etkinleşmeye alışmaya başlamış olan kadınlar, haber, silah, cephane taşıyarak, anti-emperyalist direnişte aktif rol oynamaya başladılar. Fransızlar tarafından 1957'de yakalanan ve ağır işkencelere direndikten sonra mahkemede propagandif-atak bir savunma yapan ve idama mahkûm olan Cemile adlı kız, bu yeni Cezayir kadınının portresini dünyaca ünlü kılmıştır. Fransızlar, bu dönüşümü farkettikten sonra, modern görünümlü/giyimli yerli kadınları heryerde denetlemeye başladılar. Bu kez, aynı kadınlar, çarşaflı geleneksel kadın kılığında mücadeleye katkılarını sürdürmeye yöneldiler; giderek, çarşafını çıkarmaya zaten niyetli olmayan kadınlar da bağımsızlık hareketinde rol almaya başladı.

attı. Gene de dolaylı egemenliğini korumaya yönelik bir manevrayla, Ocak 1961'de, Fransa hükûmetinin sonu belirsiz bir "geçici" yönetim statüsünü sürdürmesini öneren bir taslağı onaylaması için referanduma sundu. Ancak Cezayir halkı bu hileli referandumu boykot etti. Bunun üzerine Fransa, *Geçici Cezayir Hükûmeti* ile masaya oturmayı kabullenmek zorunda kaldı. Bu karar, gene sömürgeci şoven güç odaklarının tepkisine yolaçtı. Ancak bu kez ordu içinde, 1958 ilkbaharındaki gibi bir cunta oluşmadı. Cezayir'deki büyük kolonların malî desteğiyle kurulan *Organisation de l'Armée Secrète* (Gizli Ordu Örgütü - OAS) "Fransız Cezayiri"nin ömrünü uzatma misyonunu yalnız başına üstlendi. *OAS*'ın General Salan'la beraber örgütlediği darbe girişimi başarısız oldu; bu sırada 50 Fransız subayını öldürmesi nedeniyle resmî ordu da *OAS*'la mücadeleye başladı. *OAS*, bu noktadan sonra yerli halk üzerinde terör uygulamaya girişti.

Ağustos 1961'de Ferhat Abbas'ın yerine geçici hükûmetin başbakanlığına getirilmiş olan Ben Hedda, 18 Mart 1962'de Fransız hükûmeti ile, Cezayir'in bağımsızlığının en geç altı ay içinde referanduma sunulmasını hükme bağlayan *Evian Anlaşmaları*'nı imzaladı. 19 Mart'ta ateşkes ilan edildi ve yedibuçuk yıldır süren, Cezayir'in 9 milyonluk nüfusunun 1.5 milyonunun ölmesine, kaybolmasına yolaçan savaş sona erdi. *OAS*, ateşkesi ve *Evian Anlaşmaları*'nı kabul etmeyerek son ve ümitsiz bir saldırıya geçti. Fransız askerlerine ve özellikle Cezayirlilere kent caddelerinde ateş açan *OAS* kuvvetleri, kundaklama eylemlerine giriştiler. 20 Nisan'da General Salan'ın tutuklanması ve ömürboyu hapse mahkûm edilmesiyle *OAS* çöktü. 1 Temmuz 1962'de yapılan referandumda Cezayir halkı oybirliğiyle "evet" dedi. Cezayir Devrimi, kazanmıştı.

Trablus Programı ve *FLN* İçi Çatışmalar

Haziran 1961'de, *FLN* Kongresi, devrimin hükûmet programını saptamak üzere Trablus'da (Libya) toplandı. Kongre'de ciddi çatışmalara zemin hazırlayan çelişkiler gündeme geldi. Taraflar, yerli egemen sınıfların ağırlıklı olduğu *Geçici Hükûmet* ile, bu kez Ben Bella'nın önderliğinde birleşmiş olan, *FLN*'nin kurucu çekirdeğinin ağırlıklı olduğu radikal kanattı. Ben Bella Trablus Kongresi'nde, geçici hükûmetin reformcu çizgisini ve *Evian Anlaşmaları*'nda Fransız emperyalizmine verdiği tavizleri eleştirdi. *Evian Anlaşmaları*'yla bir deniz üssü 15 yıllığına, başka bazı üsleri ve Sahra'daki nükleer deney alanı bir süre için Fransa'ya bırakılmıştı; Fransa'nın üç yıl Cezayir ekonomisini "destekleyeceği", petrol alanındaki ayrıcalıklarını sürdüreceği kararlaştırılmıştı. Çelişen siyasal çizgilerin bütünlüğünü temsil edecek bir *Siyasal Büro*'nun kurulmasına karar verildi; ancak *Geçici Hükûmet* üyelerinden kimsenin bu *Büro*'ya seçilememesi üzerine gerginlik tırmandı. *Geçici Hükûmet*'in başbakanı Ben Hedda ve arkadaşları kongreyi terkettiler. Harekette iki iktidar odağı ortaya çıkmıştı. Sertleşen polemiklerden sonra Temmuz'da silahlı çatışmalar başladı. 28 Temmuz'da Ben Hedda *Siyasal Büro*'yu tanıdı. Ancak bu kez, başından beri kuvvetlerini kendilerine sadık, hiyerarşik güçler olarak örgütleyerek özerk "bey"lere dönüşen vilayet komutanlarının iktidar üzerindeki iddiaları gündeme geldi. Başkent Cezayir çevresindeki 3. vilayet ve Kabiliye'nin bulunduğu kuzeydoğudaki 4. vilayet komutanları, "kendi" gerilla kuvvetlerinin düzenli orduya katılarak ya da yeniden sivilleşerek dağılmasına karşı çıktılar. Ağustos sonunda Bumedyen'in düzenli

orduyu 3. ve 4. vilayet kuvvetlerinin üzerine sevketmesiyle, fiilen bir iç savaş başladı. Başkent Cezayir sokaklarında Bumedyen'in ordusu, 4. ve 3. vilayet gerillaları arasında çarpışmalar oluyordu; birkaç gün içinde yüzlerce insan ölmüştü. Bu sürece, yedibuçuk yıllık savaşın yılgınlığı ve bilinçli sağduyusuyla Cezayir kenti halkı müdahale etti. 1 Eylül günü 20 bini aşkın insan, "Yetti, Şefler!" haykırışlarıyla sokaklara döküldü ve birbirlerine ateş eden askerî kuvvetlerin arasında canlı duvarlar oluşturdu. Bütün asker ve gerillaları şoka uğratan bu olayla, Cezayir halkı bağımsızlık kazandıktan sonra iç savaşı da önlemiş oluyordu.

28 Ağustos 1963'de, Trablus Kongresi'nin kararı doğrultusunda "sosyalist bir Cezayir'in kurulacağını" belirten yeni Anayasa Kurucu Meclis'te kabul edilerek referandumla onaylandı. Ferhat Abbas ve diğer reformist önderlerle *FLN* çekirdeği içindeki diğer radikal ekipleri Bumedyen'in desteğiyle bertaraf eden Ben Bella, başkanlıkla cumhurbaşkanlığını birlikte içeren "Başbakanlık" konumuna yerleşti.

Sosyalizmi İnşa Sorunu ve Ben Bella

Trablus Kongresi, dış ticaretin, bankaların, madenlerin ve ulaştırma sektörünün millileştirilmesine, ağır sanayi kurulmasına ve toprak reformu yapılmasına karar vermişti. Halk savaşı sırasında emekçi sınıfların siyasal bilincinin ve inisiyatifinin gelişmesi, Summam programının demokratik taleplerinden, sosyalist taleplere gelinmesine zemin hazırlamıştı. 1962'de ulaşım ve 800 şirketi millileştirildi. Sanayi şirketlerinin hepsinde, devletin payı en az yüzde 51 düzeyine getirildi. Ancak asıl hayatî sorun tarımdaydı. Kurtuluş savaşının yükünü taşıyan ve acılarını yaşayan köylüler, köklü bir toprak reformu bekliyorlardı. Bu arada, Fransız kolonlara ve şirketlere ait toprakların millileştirilmesini önlemek için, Fransa Mart 1963'de Sahra'da nükleer denemelere başlayarak gözdağı verdi. Cezayir halkı, bu güç gösterisini büyük gösterilerle protesto etti. Mart 1963'de Fransızlara ait, en iyi kalite 1.2 milyon hektar toprak

Frantz Fanon

Toplumsal bir devrimin imkân ve sorunlarını teorize etmeye çalışmış aydınlardan belki de hiçbiri, Fanon kadar kendi yaşadığı döneme ait olmamıştır: "Bu yapıtın mimarisinin kökleri zamansal olandadır. Her insanî sorun zaman açısından ele alınmalıdır. (...) Hiçbir şekilde benden sonra gelecek dünyayı hazırlamaya kalkışmamalıyım. Ben, vazgeçilmez bir şekilde kendi zamanıma aidim. Ve kendi zamanım için yaşamalıyım. (*Black Skins, White Masks*; s. 11). "Teori"ye atfedilebilecek anlamlardan birine, en yaygın kabul görenine göre bu bir sınırlılıktır; Fanon'un kendisini bir vakainüvis, yazdıklarını da bir belge derecesine indirgeyecek bir sınırlılık... Bu yaygın anlayışa göre, kendi doğuş koşullarının, yer ve zamanının doğrularını bir genelgeçerlik, evrensellik düzeyine yükseltemeyen bir yapıt, "teorik" sıfatıyla nitelenmeye layık değildir.

Bu yüzden dekolonizasyon sürecinin büyük ölçüde tamamlanmış, hatta Fanon'un ipuçlarını görmüş olduğu yeni sömürgeciliğin bile yerini belki de yeni bir eşitsizlik biçimine bırakmak üzere olduğu günümüzde, Fanon'u okumakta, *Dünyanın Lanetlileri*'nde kendi dünyamıza dair bir hakikat, kendimiz için bir eylem perpsektifi bulunabileceğini iddia etmekte ısrar ediyorsak, teorinin ne anlama geldiği hakkındaki temel kabullerimizi de gözden geçirmeye hazır olmak durumundayız. Teorinin evrenselliği ile belli bir isyanın somutluğu arasındaki bu, çelişki değilse de gerilim, yalnızca Fanon'un yapıtını bizden ayıran tarihsel mesafeden kaynaklanmıyor. Fanon'un kendisi de bu gerilimi yaşadı. İlk kitabı olan *Siyah Tenler, Beyaz Maskeler*'de şöyle yazmıştı: "Bu yapıtta siyah adamın sefaletini iletmeyi kendime dert edindim. Fiziki ve duygusal sefaletini... Nesnel olmak istemedim. Her şey bir yana, bu dürüst olmazdı; benim için nesnel olmak mümkün değil." Ancak bu alıntının içinde yeraldığı paragraf, nesnelliğin değilse de, farklı öznelliklerin birbirleri için anlaşılabilir olacağı bir düzlemin varolacağına dair bir umudun dile getirilmesiyle başlıyor: "Öznel bir yaşantının başkaları tarafından anlaşılabileceğine samimi olarak inanıyorum ve siyahlık sorununun, yalnızca benim sorunum olduğunu ve bunu incelemenin de bana düştüğünü ilan etmek, benim için hiç de hoş olmazdı." Bir sayfa sonra Fanon daha da iddialı bir yargıda bulunuyor: "Sömürge ırkçılığı, başka herhangi bir ırkçılıktan farksızdır." Bu ilk kitabında Fanon Marksist bir hümanizmin eşiğindedir: "Bütün sömürü biçimleri özdeştir çünkü hepsi de aynı nesneye uygulanmaktadır: İnsana" (s. 62).

Ancak bu genellemeye, farklı sömürü ilişkilerinin özgül tarihsel-siyasal bağlamlarını, yaşanmış içeriklerinin somutluklarını, indirgenemezliklerini gözardı etmek için başvurulmamaktadır. Aksine, Fanon böylesi farklara karşı son derecede duyarlıdır: "Eğer ırksal durumu evrensel bir bakış açısından değil de, bireysel bilinç tarafından yaşandığı şekliyle, psikanalitik olarak kavramak istiyorsak, cinsel olaylara hatırı sayılır bir önem atfetmeliyiz. Yahudi sözkonusu olduğunda, akla gelen para ve eşdeğerleridir. Siyah sözkonusu olduğundaysa, cinsellik. Yahudi düşmanlığı temel bir düzeyde akla uygun kılınabilir. Yahudi, ülkeyi ele geçirmekte olduğu için tehlikelidir. (...) Örneğin hiçbir Yahudi düşmanı bir Yahudi'yi hadım etmeyi aklına getirmez. Yahudi, öldürülür ya da kısırlaştırılır. Oysa siyah hadım edilir. (...) Yahudi'de saldırılan, onun dinî kimliği, tarihi, ataları ve evladı ile ilişkisidir; Yahudi kısırlaştırıldığında kaynağı kurutulmuş olur. Ne zaman bir Yahudi'ye eziyet edilse, onun kimliğinde bütün bir ırka eziyet edilmiş olur. Ama siyahta saldırılan onun gövdeselliğidir. Somut bir kişilik olarak linç edilir. Fiili varlığıyla bir tehdittir." (s. 110-2).

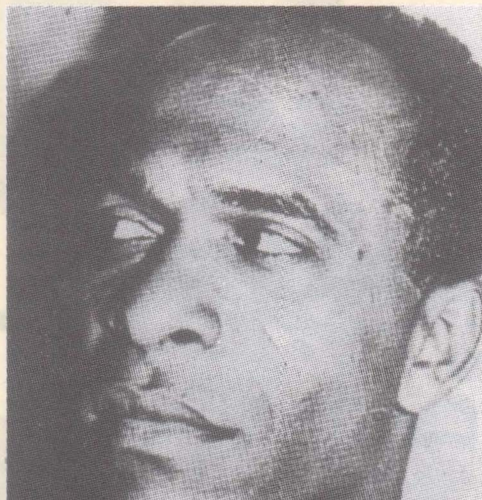
Frantz Fanon 1925'te, Fransız sömürgeleri içinde en Batılılaşmışı olan Antil adalarından Martinik'te doğmuştu. Bu satırların yayınlandığı 1952 yılında, Fransa'da psikiatri dalındaki uzmanlık eğitimini yeni tamamlamıştı. *Beyaz Tenler, Siyah Maskeler* kapitalizmin Marksist tahlilini varsayarak yazıldığının işaretlerini verse de, kitaba egemen olan teorik söylem, psikanalizinkidir. Ancak bunun yalnızca Fanon'un mesleki ilgilerinin bir türevi olduğunu düşünmek yanlış olur.

Fanon'un tekrarlamaktan bıkmadığı şeylerden biri, ırkçılığın kapitalist Batı kültürü için bir "sapma", arızi bir "çarpıklık" olmadığı, kapitalizmin aslen sömürgeci ve dolayısıyla ırkçı olduğudur. Piyasanın kendiliğinden işleyişin sonucu olarak yaratılmamış, özgül bir tarihin ürünü olan her somut farklılaşma, bir "haksız rekabet" odağı olarak kuşku duyulması gereken bir şeydir. Kapitalizm, uzun vadede, kendi mekanizmalarının işleyişi dışında bir tarihe tahammül edemeyeceği için sömürgecidir, ırkçıdır. Bu yüzden ırkçılığın bazı türleri (örneğin Yahudi düşmanlığı), kapitalizmin genel mantığı içinde ekonomi politiğin diline çevrilerek akla uygun kılınabilir. Benzer bir şekilde, köleliği ve dolayısıyla ucuz işgücü teminini meşrulaştırdığı ölçüde, siyahlara yönelik ırkçılık da, kapitalist akılcılıkla uyum içindedir. Ama köle emeğine dayalı bir sömürünün iktisadi gerekçelerinin çoktan aşınmış olduğu 1950'lerde, özellikle Fanon gibi bir aydının maruz kaldığı ırkçılığı, kapitalizmin genel iktisadi işleyiş yasalarından türetmek mümkün gözükmüyor. Irkçılık (kapitalist) sömürgeci bir zemini varsayar; ancak bu zemin ırkçılığın bütün tezahürlerini açıklayabilmek bakımından yetersizdir. Psikanaliz Fanon'a, kaynağını tarihten devralınmış kültürel çağrışımlarda, tutkuların hareketinde bulan ikinci bir "ekonomi"yi araştırma olanağını verir. Sömürgeleştirilme tarihinin sonucunda oluşmuş kişilik yapısı ifadesini, Afrika'nın premodern, mitik, akıl-dışı kavramlarında değil, bu kavramları da içeren, ancak onları, sömürülenlerin olduğu kadar sömürenlerin de maruz kaldığı deformasyonları da açıklayacak evrensel bir dile tercüme eden varoluşçu ve diyalektik bir psikanalizde bulacaktır. "Hoşunuza ister gitsin, ister gitmesin, geçmiş hiçbir şekilde beni mevcut anda yönlendiremez. (...) Ben atalarımı insanlıktan çıkarmış Köleciliğin kölesi değilim." Bütün bunlara rağmen, *Siyah Tenler, Beyaz Maskeler* nesnel bir kitap değildir; ama dile gelen öznelliğin sonunda bir siyah adamın değil, insanlığın doğasını betimleyecek bir kavramsallaşmaya dönüşeceği bir diyalektiği sezdirdiği ölçüde iyimser bir kitaptır. "Umarım bu kitap, ilerici altyapısıyla, içinde yabancılaşmadan kurtulma yolundaki siyahın seçilebileceği bir ayna olacaktır."

Ancak bu iyimser diyalektiğe alttan alta bir endişe eşlik eder: bu dili kullanıyor olmanın, beyaz bir maske giymek anlamına gelebileceği endişesi. Fanon 1953'te uzmanlık eğitimini tamamladıktan sonra Cezayir'de Blida Hastanesi'nin psikiatri bölümünde çalışmaya başladı. Bu dönemden kalan ve hümanist Fanon'un devrimci Fanon'a dönüşmesini belgeleyecek metinlerden yoksunuz. Ancak 1955'te yazdığı "Antilliler ve Afrikalılar" yazısı, her ne kadar yine zencileri "büyük beyaz yanlışa olduğu kadar büyük siyah seraba" karşı da uyararak sona eriyorsa da, aynı zamanda kendilerini hem Avrupa'ya hem anayurtlarına göre tanımlayan Antillilere karşı, saf kalmış Afrikalılar'ı övmekten geri kalmıyordu. 1956'da Blida Hastanesi'nden ayrılıp *FLN*'e katılmasını izleyen yıllarda bu "saflık tutkusu" Fanon'un düşüncesinde giderek daha fazla önem kazanmaya başladı. *FLN*'deki görevi örgütün resmî organı olan *El Mücahid*'in yayın kurulu üyeliğiydi. Bu dönemde yazdıklarına, kendi deyişiyle, "yerel tutum ve tavırlardaki hakikati keşfetmek" çabası egemendir. 1960'da Cezayir Geçici Hükümeti tarafından, olağan diplomatik görevlerin yanısıra Sahra'nın güneyi ile Cezayir arasında askerî bir bağlantı kurmak amacıyla Gana ve Kongo'ya gönderildi ve bu sırada lösemiye yakalandı. Hayatının son aylarında, 1960'lar boyunca yalnızca Üçüncü Dünya'daki kurtuluş hareketlerinden de çok, Batı Avrupa'nın kendiliğindenci ayaklanmalarını ve özellikle Amerika'daki zenci hareketini derinden etkileyecek temel teorik kitabı olan *Dünyanın Lanetlileri* üzerinde çalıştı; kitap 1961'de, ölümünden birkaç gün önce yayınlandı.

Dünyanın Lanetlileri'nde Fanon'un temel hümanist perspektifinin değişmemiş olduğu söylenebilir. Sömürge sorununun çözümü hâlâ yalnızca siyahlara ait bir sorun olarak dağil, gerçek bir hümanizmin, yeni bir insanın yaratılışının ön koşulu olarak görülür. Kitap şu cümleyle sona erer: "Yoldaşlar, Avrupa için, kendimiz için ve insanlık için yani bir sayfa açalım, yeni kavramlar yaratalım ve yeni bir insanın yola koyulmasını sağlayalım." Ancak alıntıdaki "yeni kavramlar" sözü yanıltıcı olabilir çünkü kitap boyunca, sömürülenle sömürenin birbirlerini birer insan olarak tanımasını sağlayacak kavramların yaratılmasını bir şiddetin öncelemesi gerektiği iddia edilmiştir. Cezayir devrimi içinde aktif görev aldığı beş yıldan sonra Fanon, şiddeti yalnızca askerî bir başarının aracı olarak değil, sömürülenin insanlığına kavuşmasının ön koşulu olarak değerlendirmektedir. Ancak burada sözkonusu olan, bireysel şiddet değil, ulusun birliğinin kuruluşuna katkıda bulunacak örgütlü şiddettir: "Yalnızca şiddet, önderleri tarafından örgütlenip eğitilen halk tarafından uygulanan şiddet, kitlelerin toplumsal hakikatleri anlamasını sağlayabilir."

Dünyanın Lanetlileri'nde Fanon'un Marksist geleneğe olan borcu çok daha açık seçik bir biçimde görülmektedir. Uluslararası işbölümünde dekolonizasyon sürecini mümkün kılan değişme, metropol ile sömürgeler arasındaki sermaye hareketleri, Afrika toplumlarındaki sınıfsal

Fanon'un bir yazar olarak en büyük başarısı, belki de, 1956'dan sonra yazdığı ve kendi deyimiyle "yerel tutumların içerdiği hakikati" keşfetmeye çalıştığı denemeleriydi. Örneğin bu denemelerden birinde militan görevler için geleneksel çarşafını çıkarmış kadın betimlenir: "Cezayirli kadın ne zaman bir caddede karşıdan karşıya geçecek olsa, aşılacak mesafeyi bir türlü kestiremez. Çarşaftan çıkan vücud parça parça gidiyormuş, kaçıyormuş gibidir. (...) Çarşafın yokluğu Cezayir kadınının vücud dengesini kötüleştirir. (...) Çarşafsız kadın sokakta nasıl yürür, bunun keşfedilmesi lazım. Dikkat çeken aşırılıkları, abartılmış boyanmaları bir kenara bırakarak, her türlü çekingenliği, patavatsızlığı üstünden atması lazım (zira artık bir Avrupalı kadın gibi olmalıdır). Avrupalıların semtlerine çırılçıplak giren Cezayir kadını vücudunu yeni baştan öğrenir, onu tamamen devrimci bir yere oturtur. Vücud ve dünya arasındaki bu yeni dialektik, söz konusu kadın olunca, ehemmiyet kazanır..."

dengeler, neden beyaz burjuvazinin yerini almaya aday ulusal burjuvazinin kendisinden beklenenleri yerine getirmeyeceği hakkında geliştirdiği tahliller, ortodoks diye nitelenebilir. Ancak kritik bir noktada, devrimin ve öznesinin nasıl kavramsallaştırılacağı konusunda Fanon'un Marksizmle ilişkisi sorunlu bir nitelik kazanır. Hayatının bu son evresinde Fanon sömürge düzeniyle kurulan herhangi bir ilişkiyi, neredeyse mutlak bir biçimde olumsuzlar. Bu olumsuzlamayı kimi zaman, varlığını herhangi bir şekilde sömürge düzenine borçlu bir grup, bizim ya da sınıfı işbirlikçi diye nitelemeye kadar vardırır. Bu yüzden, yalnızca siyasal partilerin ve sendikaların değil, bir bütün olarak işçi sınıfının bile sömürgeciliğe karşı sürdürdüğü mücadele, onun gözünde, şaibelidir. Bu yüzden, ulusal kurtuluş savaşının en kritik sorunu olan kentlerdeki direnişle kırdakinin koordine edilmesi konusunda, kırda sendikacılar öncülüğünde örgütlenen tarım işçileri sendikalarına güvenilemez çünkü "ülkedeki yegâne kendiliğinden devrimci güç olan köylülerin kitlesi ile aralarında işleyen hiçbir ilişki kurmadıklarından sendikalar, kendi etkisizliklerini kanıtlarlar ve programlarının çağdışı niteliğini keşfederler. Kökleri işçi sınıfının siyasal eyleminde olan sendika önderleri, burada otomatik olarak *coup d'état* örgütlemeye geçerler."

Fanon'a göre kırla kent arsındaki eylemi koordine edebilecek yegâne toplumsal kesim, şehirlerin çevresindeki gecekondu semtlerinde yaşayan lümpen proletaryadır. Lümpen proletarya "sömürgeleştirilmiş halk içinde en radikal ve kendiliğinden biçimde devrimci olan güçtür" çünkü henüz "sömürge düzeni içerisinde kemirebileceği bir kemik bulmayı başaramamıştır."

Fanon bu görüşlerinde sanki Marksist geleneğin devrimci özne hakkındaki formülasyonlarının yarısını devralmış gibidir. Marksist gelenek içinde proletaryanın toplumsal devrimin esas öznesi olduğu iddiası, birbirinden kısmen bağımsız iki farklı gerekçe ile temellendirilir. Bunlardan "negatif" diye nitelendirilebilecek olanı, ücretli emeğin sömürülmesinin kapitalizmin bekası açısından asli bir işlevi olmasıdır. Başka bir deyişle, toplumda varolan etnik, cinsel vb. diğer eşitsizliklerin aksine, proletarya ile sermaye arasındaki çelişkinin kapitalizm çerçevesi içersinde çözülebilmesi, tasavvur dahi edilemez. Fanon kendi çerçevesi içersinde, düzenin bekası açısından "sömürülmesinin vazgeçilmez olduğu konum" rolünü köylülüğe ve onun kentteki temsilcisi olan lümpen proletaryaya atfetmiş gibidir. Başka bir deyişle, Fanon devrimci özne diye tarif ettiği kesimin devrimciliğini, "negatif" diye andığımız gerekçeden türetmektedir.

Oysa proletaryanın devriminin yalnızca anti kapitalist değil, aynı zamanda komünist bir devrim olmasının pozitif bir gerekçesi de vardır. Kuşkusuz tarihte varolmuş bütün toplumsal oluşumlar, toplumsal (kolektif) emeğin ürünüdürler. Ancak pre-kapitalist koşullarda faaliyet her tek üretici için, hayatın sürekliliğini temin eden toplumsal emeğin bütünlüğü ancak mistik, kavranamaz bir güç olarak varolur. Oysa sınai proletarya ile birlikte ilk kez toplumsal hayatın nasıl üretildiğinin ve yeniden üretildiğinin bilgisi, belli bir toplumsal sınıfın gündelik hayatında somutluk, görünürlük kazanma şansına sahip olur. Bu yüzden bir proletarya devrimi imkânı toplumun kendi hakikati ile yüz yüze gelmesinin imkânıdır. Yine aynı nedenlerden ötürü "insanların kardeşliği" proletaryanın gündelik deneyiminde fiili bir gerçeklik, maddi bir güç haline gelir. Bütün pan Afrikanist, Üçüncü Dünyacı, hatta kimi zaman enternasyonalist eğilimlerine karşın Fanon ise, ideal düzeyde bir imkân olarak tanımladığı "yeni insan"ı bir sınıf aracılığıyla, kolektif üretimin gerekleri dolayımıyla maddi hayatta temellendirmekte duraksar. Ulusal kurtuluşu "insanların kardeşliği" doğrultusunda sürdürecek özneyi tespit etmeye çalıştığında ise, Marksizmle olan yakın ilişkisine karşın, Jacobin geleneğin sınırlarını aşamaz. Sınıfsal temelinden haretketle tanımlanmamış "yüksek düzeyde bilinçli ve devrimci ilkelerle donanamış aydınlardan oluşan bir parti".

millileştirildi. Daha sonra, işbirlikçi kır burjuvazisinin topraklarına elkonuldu. Ekim'e kadar 3 milyon hektar daha millileştirildi. Bu topraklar topraksız ve yarı-proleter köylülere dağıtıldı. Ancak Cezayir'de hâlâ 100 hektardan büyük 8.500, 50 hektardan büyük 15 bin işletme tüm tarım topraklarının 4-5 bin hektarını kaplarken; 7 milyon hektarlık alan, 600 bini aşkın küçük işletmeye, çoğunlukla geçimlilik bile olamayacak şekilde dağılmıştı. İki milyon köylü, hâlâ işsiz ve topraksızdı.

"Sosyalist" olduğu ilan edilen Cezayir'de sosyalist bir toplumsal devrimin nüvelerini oluşturabilecek en önemli potansiyel, 1962 yazında Fransızların terketip gittiği işletmelerin ve çiftliklerin faaliyetini sürdürmek üzere işçi ve sendikaların oluşturduğu özyönetim örgütlenmeleriydi. 1956'da *FLN* doğrultusunda kurulmuş olan *Union Générale des Travailleurs Algériens* (Cezayir Genel İşçiler Birliği - UGTA), 20 Haziran'da, işçilere işletmelerde inisiyatifi ellerine almaya çağırdı. Kır ve kent emekçileri, birçok çiftliğe ve fabrikaya elkoyarak özyönetimle işletmeye başladılar. *FLN* içindeki Stalinst bürokratizm eleştirilerine bağlı olarak işçi sınıfının inisiyatifinin yönetsel-siyasal inisiyatifinin gelişmesini çok önemseyen bir grup Troçkist entelektüel, bu özyönetim deneyimine sıkısıkıya sarıldılar. Ancak Ben Bella 28 Eylül 1962'de özyönetimle ilgili bir komisyon kurarken, bu potansiyeli özgürleştirme saikiyle değil, işçi sınıfının muhalefet potansiyelini denetim altına alma kaygısıyla hareket ediyordu. Ocak 1963'de, Ben Bella'ya bağlı *FLN* önderi Muhammed Hıdır parayla tuttuğu adamlarla *UGTA* kongresine hakim olarak hükümet yanlısı bir yönetimi işbaşına getirtirken de aynı kaygıyla davranılıyordu. Nisan 1963'de özyönetimle işletilen çiftliklerin ürünlerini *Milli Toprak Reformu Bürosu* kanalıyla pazarlamasını zorunlu kılan Ben Bella, kırsal alanda da özyönetimin alanını baştan sınırlamış oldu.

Bumedyen Darbesi, Bürokratik Otoriteryanizm ve Depolitizasyon

Ordu ve bürokrasideki gücünü giderek pekiştiren Genelkurmay Başkanı Bumedyen, Ben Bella'nın Trokist başdanışmanı Harbî'nin görüşlerini "yıkıcı, ülkeyi karıştırıcı ve İslâm düşmanı" buluyordu. Bumedyen'in baskısıyla, Ben Bella 1964 Kongresi'nden sonra Harbî'yi danışmanlıktan ve *Révolution Africaine* (Afrika Devrimi) dergisinin yönetiminden uzaklaştırdı. Harbî *Sosyalist Öncü* adında bir parti kurarak, özellikle işçi sınıfına ve özyönetime yönelik sendikal faaliyet üzerinden köylülere dönük siyasal çalışmaya başladı.

Fransa'da Jean-Paul Sartre'ın öncülük ettiği ve kiliselerin de desteklediği sol kamuoyu, Cezayir'deki faşizan sömürgeci uygulamaya karşı etkin bir protesto kampanyası yürüttü. Bu kampanyanın baskısıyla 1958 ilkbaharında kurulan yeni Fransa hükümetinin programında "ancak Fransız ordusunun yenilgiye uğraması durumunda bağımsızlığın görüşme konusu olabileceği" gibi bir ifadeyle Cezayir'in bağımsızlığı ihtimalinden yalnızca söz edilmiş olması burjuvazinin sömürgeci fraksiyonunun tepkisine ve ordunun faşizan, şoven kanadının hükümet darbesine yolaçtı.

Oldukça baskıcı bir "tek adam" yönetimi kurma eğilimine giren ve kitlesel desteğini, popülaritesini yitiren Ben Bella 1964 sonunda, yeniden sosyalist söyleme ağırlık vererek işçi sınıfına yöneldi. 1962'de kapattığı *Cezayir Komünist Partisi*'yle temasa geçti; 1965 başında, bir süre önce sendika yönetimlerinden tasfiye ettiği *UGTA* önderleriyle ilişki kurdu. Dış politikada enternasyonal anti-emperyalist dayanışmaya ağırlık vermeye başladı. Nasır, Zhou Enlai, Nkrumah, Kenyatta, Nyerere gibi Üçüncü Dünyacı önderlerin katılacağı büyük *Afrika-Asya Konferansı*'nın Haziran 1965'de başkent Cezayir'de yapılmasını örgütledi. 1964'de Cezayir'i ziyaret eden Che Guevara, Ben Bella'nın kitlesel ve sınıfsal bir destek bulma çabasını gözlemleyince, "Korkma, halkı silahlandır!" önerisinde bulunmuştu. Muhammed Harbî de *Sosyalist Öncü*'süyle bu fikri destekliyordu. Ancak Bumedyen'in tepkisinden çekinen Ben Bella, bu kararı alamadı. İşçi sınıfının Ben Bella'ya olan güveni yavaş yavaş yeniden oluşurken, anti-komünist muhalefetin inisiyatifi çok daha hızlı gelişiyordu. Ulema, ülkenin iç savaşın eşiğine geldiğini iddia ederek Ben Bella'ya karşı tavır almıştı. Asker ve sivil bürokrasi arasındaki gerginlik de tırmanıyordu. Marksist sosyalizmi tıpkı Fransa kadar yabancı ve düşman bir Batı ideolojisi olarak gören Bumedyen, 19 Haziran 1965'de bir darbeyle yönetime rahatça elkoydu.

Bumedyen, vesayetçi-otoriter bir tutumla, çiftlikler ve fabrikalardaki özyönetim örgütlenmeleri sıkı bürokratik denetim altına alarak işlevsizleştirdi. Şubat 1966'da Oran ve Konstantin çevresi ve As-Asnam bölgesindeki bazı topraklar, özyönetimli köylü komünlerinden alınarak eski sahiplerine iade edildi. Bunlar ülkenin en verimli topraklarıydı. Sanayide de, en önemlisi büyük boya ve inşaat malzemesi kompleksi Norcolor olmak üzere, birçok işletme işçilerin özyönetiminden alınarak eski sahiplerine verildi. Bumedyen böylece özyönetimci sosyalist güçleri geriletirken, rehabilite ettiği egemen sınıfların desteğini almaya yöneldi. 1967'de, özyönetimci ve sosyalist muhalefet tamamen tasfiye edildi. Haziran'da, *UGTA*'nın yetmiş önemli sendika önderi tutuklandı. Sonbaharda, Genelkurmay başkanlığına gelmiş olan Tahir Zbiri'nin önderliğindeki çoğu Doğu Cezayirli olduğu için "Doğu Grubu" olarak anılan askerî-sivil fraksiyon, özyönetimci muhalefetle birleşerek isyan başlattı. Bumedyen, 30 kişinin öldüğü bir çatışmadan sonra bu isyanı Aralık'ta bastırdı. 1968'de, iyice inisiyatifsizleşmiş durumdaki özyönetim örgütlerinin, partinin gözetimi olmaksızın toplanması yasaklandı.

Bumedyen, kendi gücünü ve rejimi, örgün bir bürokratik-teknokratik örgütlenmeyle, toplumun her alanını devletin sıkı denetimi altına alarak kurumlaştırdı. Siyaseti bir toplumsal pratik olmaktan çıkarıp, devletin düzenlemelerine indirgedi. Halen varlığı süren *Devrim Konseyi*'ni ve *Siyasî Büro*'yu devreden çıkardı. Tabiî başından itibaren Bumedyen'in dayandığı güç olan ordu, modernleştirilip büyütülerek ve eski *ALN* önderlerinin tasfiyesiyle tam anlamıyla bir merkezî burjuva orduya dönüştürülerek, rejim üzerindeki vesayetini artırdı. Bumedyen rejimi asgarî bir eşitlikçi ve anti-kapitalist söylemi ve zemini korumayı sürdürdü. 1971'de, egemen sınıfların tepkisine rağmen, özel çiftliklerin önemli bir bölümü kamulaştırılarak köylü kooperatiflerine verildi. Mayıs-Haziran 1968'de 40 yabancı şirket, 1970'de birçok Amerikan şirketi millileştirilmiş, 1971'de Fransız Renault montaj fabrikası kapatılmıştı. Başlangıçta Çin dışında hiçbir sosyalist ülkenin darbesini diplomatik olarak tanımadığı Bumedyen rejimi ile SSCB'nin ilişkileri, 1967'den sonra yoğunlaştı. *Cezayir Komünist Partisi* de Bumedyen'le işbirliğine yöneldi. Bumedyen rejiminin istikrarı, 28 Aralık 1978'deki ölümünden sonra da bozulmadı. Yerini Albay Şadlî Bencedid aldı. Bencedid, ideolojik olarak Arap milliyetçiliğini öne çıkarmaya yönelince Berberî tepkisi gelişecek; bu arada radikal İslâmi çizgiyi benimsemiş olan Ben Bella'nın da 1980'de serbest bırakılmasından sonra, İslâmcı muhalefet güçlenmeye başlayacaktı.

Tunus: "Düstur Sosyalizmi"

Magrib ülkelerinin en küçüğü ve Batı/Fransız kültürüyle en fazla bütünleşmişi olan Tunus; Cezayir'e göre daha sınırlı ve toplumsal devrim perspektifi bakımından dar kapsamlı bir silahlı mücadele ve toplumsal muhalefetin desteğiyle, fakat sonuçta bu mücadelenin kazanımlarını kurumlaştırmayan bir diplomatik uzlaşmayla bağımsızlığına kavuştu. Bağımsız Tunus, dış politikada birtakım anti-emperyalist tavır alışların dışında, Fas'la birlikte, genel olarak diğer Arap Afrikası ülkelerine göre Batı'yla daha bütünleşmiş bir çizgi izledi. İçerde ise, sosyalizm demagojisiyle yapılan kısmî kamulaştırmalara dayanan Bonapartist bir iktidar kurumlaştırıldı.

1930'lara kadar, Tunus'da bağımsızlıkçı muhalefet, 1920'de kurulan *Düstur* (Anayasa) Partisi çevresinde yoğunlaştı. Kentli küçük burjuvaziyi seferber eden *Düstur*, Fransa'nın baskısı altında, yerli halka, yurttaşlık ve siyasal katılım hakları talep ediyordu.

Yeni Düstur Partisi ve Bağımsızlık

1929/30 dünya ekonomik bunalımının Tunus ekonomisini sarsıcı, emekçi sınıfları yoksullaştırıcı ve orta sınıfları proleterleştirici etkileri, *Düstur* geleneğinin de radikalleşmesini getirdi. Türkiye'deki Kemalist deneyimden esinlenerek modernist, laik bir bağımsızlık perspektifini benimseyen bir grup küçük burjuva aydını, Mart 1934'te Habib Burgiba önderliğinde *Düstur*'dan ayrılarak *Yeni Düstur Partisi*'ni kurdular, Bağımsız bir perspektif geliştiremeyen komünistler de *Yeni Düstur*'a destek verdiler. Eylül 1934'de bir Fransız polisinin

Tunus, emperyalizme en az direnç göstererek boyun eğen Arap Afrika ülkesi oldu. (Üstte), Tunuslu feodal bey ve şeyhleri Fransızlara bağlılıklarını sunarken resmeden bir tablo. Fransız emperyalizmi, Tunus'ta da, kültürel baskısını kurumlaştırdı. Ancak bunu, Cezayir'deki gibi baskıcı bir politikayla değil, Tunus entelejensiyasını da masseden bir örgütlenmeyle gerçekleştirmeye çalıştı. Tunus milliyetçilerinin ve bağımsızlıkçılarının hemen hepsi, Fransız eğitimi veren kolejlerde yetişti. I. Dünya Savaşı öncesinde Fransız yurttaşlarına verilen hakların Tunuslulara da verilmesini isteyerek ortaya çıkan Genç Tunuslular hareketi, tamamen bu aydın kesiminden kaynaklanıyordu. Genç Tunuslular, giderek bağımsızlıkçı bir programa yöneldiler. Hareketin önderlerinden Abdülaziz Taalbi'nin 1920'de yazdığı, 1922'de Paris'te yayınlanan Fransız işgalciliğinin zulmünü anlatan La Tunisie Martyre *(Şehit Tunus), bu dönüşümde belirleyici bir işlev gördü. Taalbi Haziran 1920'de* Düstur *(Anayasa)* Partisi*'nin kurulmasına öncülük etti. Fransa, henüz bağımsızlıkçı bir programı benimsememiş olan* Düstur*'un reform taleplerine, bir heyetle Paris'e gelen Taalbi'yi tutuklayarak tepki gösterdi. Halk nezdinde oldukça popüler olan Taalbi'nin tutuklanması, Tunus'ta büyük tepkilere yol açtı. Taalbi serbest bırakıldı, Tunus'ta bazı reformist toplumsal düzenlemeler yapıldı. Köylüler ve ağırlıkla kentli küçük burjuvazi arasında hızla kitlesel bir güce erişen* Düstur*, Tunus Beyi'nin şahsında yerli egemen sınıfların da desteğini kazandı. Nisan 1922'deki sokak gösterilerinden sonra, Fransa yeniden* Düstur*'un üzerine terörle gitti. Temmuz'da, yerli egemen sınıflara, yönetime istişarî düzeyde katılma imkânı tanıyan bir Büyük Konsey kurumlaştırıldı.* Düstur*'un sağ kanadı, bu sınırlı reformu yeterli görerek,* Hizb el-Islâh *(Reform Hizbi) adı altında Fransız sömürge yönetimiyle ilişkiye girdi. Taalbi'nin ülke dışına sürülmesiyle,* Düstur*'un siyasal etkinliği ciddi ölçüde azaldı.*

40 Arap Afrikası'nda Devrimler

ölümüyle sonuçlanan çatışmalar üzerine, *Yeni Düstur*, onu uzun süre felceden ağır baskılarla karşılaştı. 1936/37'de *Halk Cephesi*'nin iktidarında biraz yumuşayan siyasal ortam, 1937 sonunda *Halk Cephesi*'nin aşınmasıyla yeniden sertleşti. Geçici yumuşama döneminde yeniden dirilmiş olan *CGTT*'nin Nisan 1938'de kapatılmasını protesto etmek üzere *Yeni Düstur* öncülüğünde başlayan ayaklanma, 122 kişinin ölümüyle sonuçlandı. Fransız sömürge yönetiminin terörü altında *Yeni Düstur* bu kez illegal faaliyete geçerek daha sağlam ayakta kalmayı başardı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra da, Fransa, bu sömürgesinin protektora statüsünü sürdüreceğini derhal ortaya koydu. '40'ların ikinci yarısında, *Yeni Düstur* önderi Burgiba Avrupa ve Amerika'da Tunus'un bağımsızlığı için uluslararası düzeyde kulis yaparak; ülke içinde ise Salâh ben Yusuf zor koşullarda toplumsal muhalefeti örgütlenmeye çalışarak partiyi geliştirmeye çalıştılar. 1946'da Ferhat Haşed ve Habib Aşür tarafından kurulan *Union Generale des Travailleurs Tunisiens* (Tunus Genel İşçiler Birliği- UGTT) bir dizi büyük grevle, işçi sınıfının bağımsızlık mücadelesindeki ağırlığını geliştirdi.

1951 sonunda Burgiba'nın ülkeye dönmesi üzerine, Fransız baskısı sertleşti. Burgiba tutuklandı, *Yeni Düstur* kapatıldı, *UGTT* muhalefetin önderliğini ele geçirdi. Ancak Haşed'in öldürülmesiyle birlikte *UGTT* de gerilemeye başladı. İki yıl önce, Salâh ben Yusuf önderliğinde *Yeni Düstur* tarafından ülkenin güneyindeki köylülerle (fellahlarla) ilişki kurularak örgütlenmeye çalışılan gerilla hareketi, eyleme başladı. Bitmeyen yoğun hükümet bunalımları nedeniyle, gerilla hareketinin üzerine gidecek enerjiyi toparlayamayan Fransa, 1954'te Cezayir'de de *FNL*'nin silahlı bağımsızlık savaşını başlatması üzerine iyice sıkışarak yumuşamaya başladı. 31 Temmuz 1954'de Fransa bakanı Mendès-France, aniden *Kartaca Deklarasyonu*'yla, Tunus'a kayıtsız şartsız özerklik verileceğini ilan etti.

Fransız kolonların tepkisinin yanısıra, güçsüzleşen *Düstur*, *Komünist Partisi* ve *Yeni Düstur*'un radikal kanadının önderi Salâh ben Yusuf, tam bağımsızlığı içermeyen bu uzlaşmaya karşı çıktılar. Ancak 1 Haziran 1955'de Tunus'a döndüğünde yarım milyonu aşkın insanın çoşkulu tezahüratıyla karşılaşan Burgiba, bu desteğe dayanarak Eylül'de yapılan *Yeni Düstur* Kongresi'nden sonra Salâh ben Yusuf ve taraftarlarını partiden tasfiye etti, birçoğunu tutukladı. Salâh ben Yusuf Kahire'ye kaçtı. Özerklik statüsü uyarınca Tunus'un savunma ve dış politikada Paris'e bağımlılığı sürmekteydi. Ancak Cezayir savaşında sıkışan ve Fas'a da bağımsızlık veren Fransa, Tunus'ta radikal ve devrimci hareketin yeniden dirilmesi tehlikesine karşı Burgiba'yla anlaşarak, 20 Mart 1956'da Tunus'a tam bağımsızlık verdi. Burgiba, 1959 Anayasası ile bütün karar ve denetimleri kendisinde toplayarak iktidarını mutlaklaştırdı.

Bizerte Bunalımı ve Düstur Sosyalizmi

1961'de patlayan Bizerte Bunalımı, Fransa'ya ekonomik bağımlılığı süren Tunus'u dış politikasında -geçici ve sınırlı da olsa- radikal anti-emperyalist bir çizgiye itecekti. Fransa Cezayir bağımsızlık savaşını açıkça destekleyen Tunus'u cezalandırmak için 1958'de Sakiet Sidi Yusuf köyünü bombalayarak bine yakın insanı öldürmüştü. Tunus'un tepkisi ve *BM* kararıyla, aynı yıl sonunda Fransa, Bizerte dışında, ülkedeki bütün üslerini boşalttı. Temmuz 1961'de Burgiba, Bizerte üssünün etrafının binlerce Tunus'lu asker ve sivil tarafından çevrilmesini sağlayarak, bu üssün de boşaltılmasını istedi. Fransa, halk ve askerlerin üzerine havadan ve karadan saldırdı ve 30 bine yakın Tunusluyu katletti. *BM*'nin müdahalesiyle 1962'de boşaltılmasına karar verilen Bizerte üssünün yolaçtığı bunalımdan sonra, Burgiba Fransız mülklerini millileştirmeye girişti. 11 Mayıs 1964'de yabancılara ait bütün topraklar millileştirildi. Bu topraklar, özel çiftçilere değil, kooperatiflere verildi. Ancak Tunus yüzünü gene kapitalist Batı'ya dönerek, ekonomik olarak hızla ABD'ye bağımlı hale gelecekti.

Bu arada 1964 kongresinde *Yeni Düstur*, adını *Sosyalist Düstur Partisi* olarak değiştirdi. Sosyalizm söylemi Burgiba'nın umduğu gibi sanayici bir burjuvazinin oluşmaması ve beklediği dış yardımı alamaması üzerine 1962'den itibaren devreye girmeye başlamıştı. "Sosyal işlevli özel mülkiyeti" dışlamayan, sınıf çelişkilerini reddederek ulusal birlik ilkesini benimseyen *Düstur* sosyalizmi, evrimci-kalkınmacı ve diğer Afrika Arap rejimlerinin aksine laik bir modernizmi yansıtıyordu.

60'ların ikinci yarısında Marksist entelektüellerin oluşturduğu *Perspectives* (Perspektifler) *Grubu* ve *UGTT*'nin öncülüğünde siyasal iktidarı tekelleştiren, iktisadi ayrıcalıkları ve klientelist güç imkanlarıyla zenginleşen parti-devlet bürokrasisini "yeni sınıf" olarak eleştiren bir sol muhalefet başladı. 1965'de bu eleştirileri başlatan *UGTT*'nin önderi Habib Aşur tutuklanmıştı. Salâh ben Yusuf'un ölümünden sonra devrimci sol muhalefetin Aşur'la birlikte karizmatik önderi konumuna gelen Ahmet ben Salâh da 1970'de tutuklandı.

Ben Salâh, 1973'de hapisden kaçarak, sol muhalefeti *Mouvement d'Unité Populaire* (Halk Birliği Hareketi - MUP) adı altında örgütledi. Şubat 1977'de *MUP*, *UGTT* içinde yeniden gelişen etkinliğinden de yararlanarak, "hükümete ve sömürüye karşı" kitlesel gösteriler düzenledi. Çıkan çatışmalarda, onbeş işçi ve öğrenci öldürüldü. Bu isyandan sonra, muhalefet yelpazesi, birbiri ardına kurulan örgütlerle genişledi. Burgiba'nın 1963'de kapattığı *Tunus Komünist Partisi* (gene etkisiz bir güç olarak) yeniden kuruldu. Ayrıca yıllar süren laikleştirme politikasına

Sosyalist Düstur Partisi'nin Parisli öğrenciler hücresi tarafından "Şehitler Bayramı" anısına çıkarılmış bir siyasal amblem (altta). Amblemin ortasında Tunus bayrağıyla bütünleşmiş Burgiba profili yeralıyor. Bu amblem, Burgiba'nın, çoğu Arap Afrika önderi gibi putlaştırılmasını yansıtıyor. Burgiba, bağımsızlıktan hemen sonra, Salâh ben Yusuf ve Ahmed ben Salâh'ın önderlik ettiği devrimci güçleri tasfiye etti. Gene de, Mayıs 1956'da yapılan ilk ve son seçimde, halkın yüzde 20'si (başkent Tunus'ta yüzde 41'i) Salâh ben Yusuf'un çağrısına uyarak seçimleri boykot etti. Burgiba 1959'da hazırlattığı Anayasa ile bütün önemli karar, denetleme yetkilerini işgal ettiği Başkanlık makamında toplayarak iktidarını mutlaklaştırdı. 14 Ağustos 1961'de Salâh ben Yusuf'un Tunus gizli servisinin üç ajanı tarafından Frankfurt'ta öldürülmesiyle devrimci muhalefet karizmatik önderini yitirmiş, Burgiba en önemli rakibinden kurtulmuş oldu. Burgiba '60'ların ikinci yarısında, kentlere hücum eden proleterleşmiş köylülerin muhtemel tepkilerini ve siyasallaşmasını, inşa ettirdiği dev "sosyal blok"larda barındırarak massetmeye çalışacaktı.

tepki olarak Raşid el Gannuşi önderliğindeki *İslâmi Yöneliş Hareketi* hızla güçlenmeye başladı Hapisten çıkan Habip Aşur'un hükümet ve *Sosyalist Düstur*'un baskılarına rağmen yeniden *UGTT*'nin başına gelmesi, muhalefeti daha da güçlendirdi. 26 Ocak 1978'de *UGTT* yüzbinlerce kişinin katıldığı dev gösterilerle hükümetin ekonomik politikasını ve zamları protesto etti. Polis ve ordu ikiyüze yakın işçiyi katletti. "Kara Perşembe" olarak anılan bu olaydan birkaç gün sonra, Tunus Direniş Ordusu adıyla silahlı mücadeleye başlayan bir sosyalist örgüte bağlı üçyüz gerilla Gafsa kasabasını üç gün ellerinde tuttular. Çatışmalardan sonra gerillaların yanısıra halktan da ikiyüz kişi tutuklandı. Bu arada ben Salâh'dan sonra Habip Aşur da yeniden tutuklanarak on yıl kürek cezasına çarptırıldı. Burgiba iktidarını Ahmed Mestiri önderliğindeki *Mouvement des Democrates Socialistes* (Demokratik Sosyalistler Hareket - MTD) ile uzlaşarak pekiştirmeye çalıştı. Ancak '80'lerde de, özellikle ekonomik politikayı hedefleyen radikal-sendikalist isyanlar, Tunus'un siyasal ortamından eksik olmayacaktı.

Fas ve Batı Sahra: Emperyalizme ve Monarşiye Karşı

Bağımsızlığını emperyalizmin ülkedeki monarşi ve onun dayandığı feodal egemen sınıflarla uzlaşması çerçevesinde kazanan Fas'ta da anti-emperyalist toplumsal mücadelenin kazanımları ve güçleri baskı altına alınarak tasfiye edildi ve otoriter, emperyalizmle bağları süren bir monarşik diktatörlük kuruldu. Fas, Arap Afrika'sında "sosyalizm" demagojisine başvurmayan tek rejimdir. Batı Sahra'da ise Batı ve Fas emperyalizmine karşı silahlı bağımsızlık hareketi, 1960'lardan sonra yükselen bir ivme kazandı.

Anti-Sömürgeci Mücadele ve İstiklâl

Fas'ta kuzey, güneybatı ve İfni bölgesine hakim olan İspanyol emperyalizmine ve ülkenin büyük bölümünü ilhak eden Fransız emperyalizmine karşı mücadele, özellikle dağlık ve kırsal bölgelerde II. Dünya Savaşı'na kadar sürdü. Bu mücadele 1930'lara kadar kabile düzeyinde İslâmi cemaatler ve feodal beyler tarafından yürütüldü. 1921'de Cezayir'deki 1830-1870 Abdülkadir hareketine benzeyen, ancak feodal hiyerarşilerin daha az sarsıldığı, şeriata dayalı bir Rif Cumhuriyeti kuruldu ve 1925/26'da Fransız Ordusunca yenilene kadar ayakta durabildi. 1930'larda küçük burjuvazi ve emekçi sınıflar, bağımsızlık hareketinde ağırlıklı güç olmaya başladılar. Bağımsızlık değil protektoranın yumuşatılması talebiyle ortaya çıkan yerli burjuvazi ve küçük burjuvazi, 1937'de illegal çalışmaya zorlanınca bölündü. Allal el-Fasi önderliğindeki *Reformların Gerçekleştirilmesi İçin Ulusal Parti* monarşist; Muhammed el-Ouazzani önderliğindeki Ulusal Hareket Partisi parlamentarist bir çözümden yanaydı. 1937 sonunda, bu örgütler de çökertildi. II. Dünya Savaşı başında anti-sömürgeci muhalefetin daha güçsüz ve feodal bir çerçevede kaldığı İspanyol Fas'ı ile Fransız Fas'ındaki milliyetçi örgütler tek ve bağımsız bir Fas devleti hedefinde birleştiler. Aralık 1943'de kentli ticaret burjuvazisinin ve monarşist el-Fasi'nin ağırlıkla temsil ettiği bir önderlikle *İstiklâl Partisi* kuruldu. *İstiklâl*, bağımsızlık manifestosunda antifaşist bir tavrı da öne çıkardı ve savaşın sonlarında bir dizi ayaklanma örgütledi.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa ve İspanya'nın baskısının artması üzerine *İstiklâl* ve parlamentarist el-Ouazzani önderliğindeki *Demokratik Bağımsızlık Partisi* başta olmak üzere, zayıf *Fas Komünist Partisi* dışındaki bütün partiler biraraya gelerek *Fas Ulusal Cephesi*'ni kurdular. Aralık 1952'de Kazablanka, Tanca, Marakeş, Safi ve diğer bazı kentlerde protektorayı reddederek bağımsızlık isteyen kitlesel gösterilere ateş açan Fransız polisi yüzlerce Faslıyı öldürdü. Kazablanka'da başlayan grevlerin bastırılışı sırasında 250 işçi katletildi. Aynı ay sendikalar, *İstiklâl* ve *Komünist Partisi* kapatıldı; hattâ bağımsızlık hareketleriyle işbirliği yapan Muhammed ben Yusuf (özünde sembolik olan) Fas sultanlığından alındı.

Mart 1955'de '40'ların sonra yeniden bir sendikal örgütlenme gerçekleştirildi: *Union Marocaine des Travailleurs* (Fas İşçiler Birliği - UMT). Bu sendika *İstiklâl* içinde silahlı mücadeleden yana olan Mehdi ben Barka çizgisiyle beraber hareket ediyordu ve 1954'deki genel grev örgütlenmesi içinde oluşmuştu. 1955'de Fas'daki esas emperyalist güç olan Fransa'nın gücünü gerileten bir başka önemli gelişme, yerli halkın yüzde 40'ını oluşturan ve o zamana kadar, feodal beylerin otoritesi altında sömürgeci rejime karşı tepkisiz tutulması, hattâ 1952'deki bağımsızlıkçı gösterilere karşı fiziki güç olarak kullanılmış olan dağlı Berber köylülerinin de anti-emperyalist mücadeleye katılması oldu.

Bağımsızlık ve Monarşist Diktatörlük

Kırsal alanda hakimiyetini yitirmeye başlayarak sıkışan Fransa, 1955 yazında sürgündeki eski sultan Muhammed ben Yusuf'la masaya oturdu. Sultan ben Yusuf hem köylü muhalefetinin desteğini alabilecek tek siyasal gücü (monorşik-İslâmi otoriteyi) temsil ediyor ve burjuva muhalefetin önemli bir kesimince destekleniyordu; hem de Fransa açısından, bundan sonraki ilişkilerde en elverişli müttefikti. Şubat 1956'da başlayan görüşmelerden sonra, Mart'ta Fransa Fas'ı bağımsızlık tanıdı. Nisan'da, Fransa'nın Fas'a ilişkin emperyalist politikasındaki ortağı

BEN BARKA, MEHDİ (1920-1965)

Faslı devrimci sosyalist önder Mehdi Ben Barka, 1920'de Rabat'ta, küçük burjuva bir ailede dünyaya geldi. Küçük yaşta Kuran kursuna gitti. Ardından din ve fıkıh eğitimine başladı, ama yarım bırakarak bir Fransız Üniversitesinde matematik okumak üzere Cezayir'e gitti. Öğrenimini bitirdikten sonra Fas'a dönerek bir Fransız kolejinde matematik öğretmenliği yapmaya başladı. Radikal milliyetçi-bağımsızlıkçı çevrelerle ilişkiye girdi ve birçok kez kısa sürelerle hapse düştü. Bir müddet sonra öğretmenliği tamamen bırakarak tüm zamanını ve çabasını bağımsızlık mücadelesine hasretti.

1944'de, yerli burjuvazinin ilk kez bağımsızlığı savunan partisi olarak kurulan *İstiklâl Partisi*'ne girdi. Örgütçü yeteneğiyle, en genç yönetici olarak parti merkezine seçildi. Anti-emperyalist mücadelenin ancak silahlı verilebileceğini savunmaya başlayan Ben Barka, "yıkıcı faaliyetleri" nedeniyle 1951'de tutuklandı ve 1955'e kadar hapiste kaldı. Ancak görüşleri, partide özellikle küçük burjuva kökenli radikal entelektüeller arasında yaygınlaşmaya başlamıştı. 1955'den sonra, Basri önderliğindeki küçük silahlı direniş hücreleriyle ve yeni kurulan *Union Marocaine des Travailleurs* (Faslı İşçiler Birliği - UMT) ile ilişkilerini organikleştirerek, *İstiklâl* içinde de *"Gizli Örgüt"* adı altında bir silahlı mücadele nüvesi örgütledi.

1956'da Fas'ın bağımsızlığına kavuşmasından sonra, Ben Barka Kral V. Muhammed'in emrine uyarak, bu *Gizli Örgüt*'ün dağılmasına cevaz verdi. Bunu yıllar sonra "büyük bir hata" olarak anacaktı. Ben Barka, monarşist rejim karşısında *İstiklâl*'de örgütlenen millî burjuvazinin, biçimsel bir burjuva demokrasisini bile gerçekleştirecek güce sahip olmadığını; üçüncü dünya-

İspanya da İspanyal Fası'nın bağımsızlığını ilan etti. Ekim'de Cebelitarık da kurulan bağımsız Fas devletine dahil edildi. Yeni rejimin çerçevesini meşrutî krallık olarak saptayarak kendisini Fas Kralı V. Muhammed ilan eden Muhammed ben Yusuf, sömürgeci devlet aygıtını aynen devralmıştı. *İstiklâl* içinde devrimci sosyalist bir perspektifi savunan Mehdi ben Barka önderliğindeki sol kanat, mücadelesini ayrı bir örgütsel çerçevede sürdürmeye hazırlanıyordu. 1959 başında, ben Barka denetimindeki *UMT*, 13 şehirde ayaklanma başlattı. Bu devrimci muhalefetin yükselmesi, *İstiklâl*'in sol kanadının *CNPI* önderlerinin ve bağımsızlıkçı mücadelenin radikal küçük burjuva unsurlarının katılımıyla, 6 Eylül'de sosyalist bir "geçiş" partisi kuruldu: *Union Nationale des Forces Populaires* (Halk Güçleri Ulusal Birliği - UNFP). Hükümet bu oluşumun üzerine baskıyla gitti; küçük ve dogmatik- Sovyetik *Komünist Partisi* kapatıldı, ben Barka yurtdışına kaçmak zorunda kaldı.

1963 seçimleri öncesinde, Kral'a karşı muhalefet yeniden yükseldi. *UNFP*'nin yanısıra, *İstiklâl* de sertleşiyordu. Buna karşı büyük burjuvazi, feodal unsurlar ve bu arada ölen V. Muhammed'in yerine Kral olan II. Hasan'ı destekleyen bürokratik güçler *Front de Défense des Institutions Constitutionelles*'de (Anayasal Kurumları Koruma Cephesi - FDIC) birleştiler. Ağır baskılara rağmen, *FDIC* oyların yalnızca yüzde 40'ını alabildi. Kral, seçimlerden sonra *UNFP* önderlerinin yanısıra burjuva muhalefetin üzerine de terörle gitti: *İstiklâl*'den bile 17 kişi idam edildi. İyiden iyiye biçimselleşen parlamentoda, burjuva demokrat muhalefetin toprak reformu ve millîleştirme talepleri reddedildi; 7 Nisan 1965'de Kral II. Hasan parlamentoyu feshederek bütün yetkileri elinde topladı. 1977'de, egemen sınıflar içindeki çelişkilere dayanan bunalım üzerine meşrutî yapı parlamentonun yeniden açılmasıyla rehabilite edildi. Radikal ve kitlesel bir muhalefet ise, ortaya çıkamayacaktı.

Tunus'ta, 1920'lerin ortalarında, emekçi sınıfların muhalefeti yükselmeye başladı. 1920'lerin başında, iktisadi taleplerle bir dizi grev yapılmış; 1919'da, kısa ömürlü bir Tunus Sosyalist Federasyonu *kurulmuştu. 1924/25 döneminde, Fransız askerlerinin silah kullanması üzerine sertleşen yeni bir grev dalgası yaşandı. Aralık 1924'te, Muhammed Ali önderliğinde ilk sendikal örgüt kuruldu:* Confédération Générale des Travailleurs Tunisiens *(Tunus Genel İşçi Konfederasyonu- CGTT). Şubat 1925'te, bu sendika komünizm suçlamasıyla kapatıldı ve önderleri ağır hapis cezalarına çarptırıldı. 1946'da, Ferhat Haşed ve Habib Aşür'un önderliğinde,* Union Générale des Travailleurs Tunisiens *(Tunus Genel İşçiler Birliği - UGTT) kuruldu. Fotoğrafta, 1952'de Fransız sömürgeci polisi tarafından öldürülen Ferhat Haşed önderliğinde bir* UGTT *yürüyüşü.*

nın dayanışması içinde yürütülecek devrimci aosyalist mücadelenin tek çözüm olabileceğini savundu. Ben Berks, siyasal tasarımını Çin Devrimi'ni model olarak geliştiriyordu. Marksizmle de bu dolayımla tanıştı. *İstiklâl*'deki konumunu tamamen araçsallaştırarak, böyle bir mücadelenin aygıtı olacak bir partiyi inşa için çalışmalara başladı.

1959 gravleriyle yükselen işçi sınıfı hareketinin getirdiği ivmeye dayanarak, 6 Eylül 1959'da bağımsız bir parti kurdu: *Union Nationale des Forces Populaires* (Halk Güçlsri Ulusal Birliği - UNFP). Fas monarşiai va hükümet, *UNFP*'nin üzerine büyük bir şiddetle gitti. Yıl sonunda, polie, Ben Barka'yı Kral'a suikaat tasarlamakla itham atti. Halk nezdindaki büyük popülaritaai nedaniyle, Ben Barka bu düzmsce itham nedeniyla tutuklanamadı. Ama baskıların yoğunlaşması üzerine Faa'ı tarkederek Parla'e geçti. 1962'de, yaklaşan seçim kampanyasında çalışmak üzere gizlice Fas'a geri döndü. Kasım 1963'de trafik kazası süaü verilen bir aulkaat atlatan Ben Barka; seçimden aonra başlayan hükümat terörü üzerine yeniden Parla's kaçtı.

Ben Banka, devrimci muhalefeti Parla'ten yeniden toparlamak için çalışırken, Ekim 1965'de Fas gizli sarvis ajanları tarafından kaçınlarak öldürüldü. Onun ölümünden aonra, önderlik ve programatik bakımdan zaafa düşen *UNFP* '60'ların başındaki gücüne bir daha erişemedi. Ben Barka, aoayalizmi tam anlamıyla Marksist bir çerçevede olmamakla beraber; eklektik ve damagojik bir söylemden arındırarak, bütünlüklü bir yaklaşımla ele alan, ülke özelinde programlaştıran ve devrimci aosyaliat bir örgütlenmayi inşaya yönelen kısa ama dolgun aiyasal faaliyetiyle, Arap Afrikaaı'ndaki birçok benzerinden ayrılan bir önderdi.

(Üstte), Kazablanka'da bağımsızlıkçı bir gösteriden sonra tutuklanmış Faslılar, Fas bağımsızlığından önce, hem İspanyol, hem Fransız emperyalizminin iktisadî ve inzibatî baskısı altındaydı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeye ABD emperyalizmi de girdi. Ülkenin zengin fosforit, kurşun, manganez, demir ve kobalt kaynakları başta Fransa olmak üzere tamamen emperyalist metropollere aktarılıyordu. Yerli burjuvazinin güçlenmemesi için 100 milyon Frank'tan fazla sermayeli şirketlerde Faslıların yüzde 5'den fazla paya sahip olmasını yasaklamışlardı. Tarımda da yaklaşık 4 milyon hektar toprağın yarısına sahip olan büyük feodallerin ağır sömürüsü vardı. Bağımsızlıktan sonra da, Fas'ta emperyalizmin iktisadi etkinliği ve feodal egemen sınıfların egemenliği ciddi bir sarsıntıya uğramadı. Yapılan küçük çaplı millileştirmeler ve biçimsel toprak reformundan sonra, 1959'a gelindiğinde, 12 milyonluk emekçi kitlesi millî gelirden yüzde 45 pay alırken; sayıları 300 bin olan İspanyol, ABD, Fransız şirketleri/sermayedarları ve yaklaşık 370 bin yerli burjuva ile feodaller, yüzde 55 pay alıyordu. Siyasal baskı da sömürgecilik dönemini aratmayacak gibiydi. Kral V. Muhammed, ilk hükümeti, sömürgeci Fransız ordusunda uzun süre subaylık yapmış olan Bekkai'ye kurdurmuştu. 1958'de yerli burjuvazinin (yani esasen ticaret burjuvazisinin) çıkarlarını temsil eden İstiklâl'in baskısıyla, Balafrey'in başbakanlığında, Kral'ın dışişleri ve savunma bakanlıklarını kendisine sakladığı bir İstiklâl hükümeti kuruldu. Bunu, İstiklâl'in sol kanadından İbrahim'in kurduğu bir kabine izledi. Bu, son İstiklâl kabinesi oldu; bir süre sonra Kral parlamentoyu ve partileri biçimselleştirdi. Altta, Union Nationale des Forces Populaires'*in (Halk Güçleri Ulusal Birliği - UNFP), 1975'de kurucuları Mehdi ben Barka'nın Kralın'ın ajanlarınca öldürülüşünün onuncu yıldönümü dolayısıyla hazırladığı anma kokartı. Ben Barka'dan sonra* UNFP *önderliğine gelen ben Sıddık'ın sendikalist bir perspektife sahip olması nedeniyle, sosyalist muhalefet güçsüzleşmişti. 1967'de siyasal baskıları protesto eden öğrencilerin Rabat ve Marakeş'te yaptığı gösteriler, durgun geçen 1965-70 döneminin tek kitlesel muhalefetiydi. 1971 ve 1972'de egemen sınıflar arasındaki çelişkilerin derinleşmesine bağlı iki darbe girişiminden sonra, II. Hasan monarşinin meşrutî niteliğini yeniden öne çıkararak parlamentoyu devreye sokmaya yöneldi. 1977'de yapılan seçimler, ağırlığı Kral ve onu destekleyen egemen blok yanlısı adayların üstünlüğüyle sonuçlandı. Bu arada* UNFP *1975'te bölünmüştü; hareketten ayrılan* Union Socialiste des Forces Populaires *(Halk Güçleri Sosyalist Birliği - UFSP) seçimlere katıldı ve parlamentoya küçük bir grupla girdi.* UNFP *ise Kral'la işbirliğini reddetti. Göreli bir istikrara kavuşan rejim, Fas'ın Batı Sahra'da* Polisario *gerillaları ile giriştiği savaşın yolaçtığı ekonomik bunalım üzerine, 1979'da bir grev ve protesto patlamasına yol açacaktı.*

Batı Sahra'da Anti-Emperyalist Mücadele: *Polisario Cephesi*

Batı Sahra, başta dünyanın en büyük fosfat yatakları olmak üzere, zengin doğal gaz, petrol, uranyum ve bakır madenlerine sahipti. Bu nedenle, buraya egemen olan İspanya'nın ötesinde, çok uluslu ABD ve Federal Alman şirketleri de Batı Sahra'daki hakimiyetlerini yitirmek istemiyorlardı. Fas da, "Büyük Fas" doktrini çerçevesinde, bu zengin bölge üzerinde hak iddia ediyordu. Bu mesele, Kral II. Hasan'ı, simgesel *Mesirah* (Yeşil Yürüyüş) milliyetçi seferberlik kampanyasıyla birlikte, *UNFP* dışındaki bütün partiler arasında işbirliğinin oluşmasını sağlayacak kadar "millî" bir meseleydi.

Bu arada, yaklaşık 75 bin kişilik, göçebe, yarı-göçebelerden ve Fransız maden işletmelerinde ağır koşullarda işçilik yapanlardan oluşan küçük Batı Sahra halkının; kökleri 1920'lerdeki Rif Cumhuriyeti ve Berber direnişine dayanan anti-emperyalist bağımsızlık mücadelesi, 1960'ların sonunda yeniden ivme kazanmaya başlamıştı. Bölgenin en büyük kenti El Ayun'da, 17 Haziran 1970 günü binlerce kişinin katıldığı büyük bir gösteri yapıldı. İspanyol ordusu bu gösteriyi, 40 insanı öldürüp yüzlercesini tutuklayarak tepki gösterdi. Bağımsızlık hareketinin önderleri, dağlara çekilerek silahlı mücadeleyi örgütlemeye giriştiler. Cezayir de bu çabaya destek verdi. Mayıs 1973'de, *Saguiat el Hamra* ve *Rio de Oro'nun Kurtuluşu İçin Halk Cephesi-Frente Polisario* (Polisario Cephesi) kuruldu. İspanya, aynı yılın yazında uzlaşmacı birtakım partilerin kurulmasına destek vererek, muhalefeti massetmeye çalıştı. Bir yandan da, kentsel olmayan bölgelerde hızla gelişen *Polisario*'yu geriletmek için, çöldeki su kuyularını kurutuyordu. Ancak *Polisario* güçlenmesini sürdürerek kısa sürede ülkenin üçte ikisine hakim oldu. Hakim olunan yerlerde halk komiteleri oluşturuldu; 40 yıldır yalnızca beş ilkokulun yapıldığı ve yalnızca İspanyolca eğitim verilen ülkede Arapça öğretim yapan okullar açıldı; İspanyol ablukasıyla açlık ve sefalet çeken halka yiyecek temini ve dağıtımı örgütlendi.

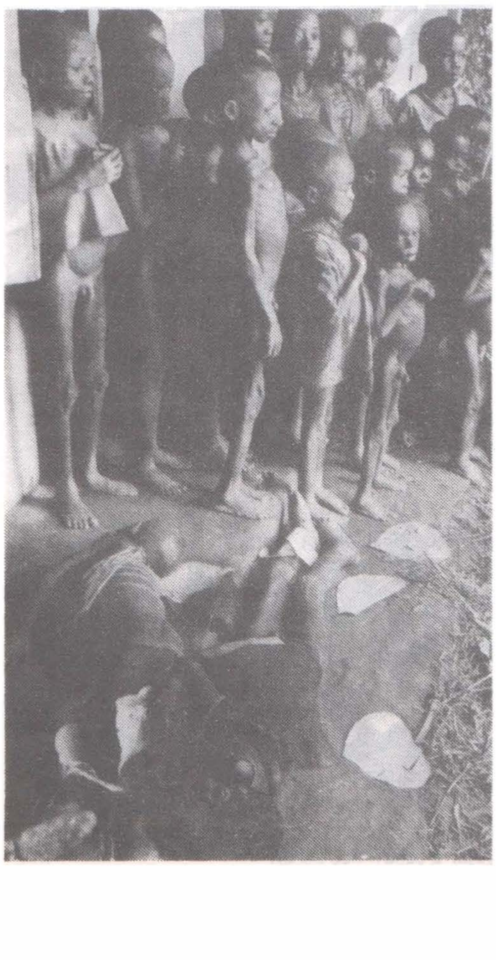
İspanya, *Polisario* halk savaşının karşısında tutunamayarak 1976'da ülkeden çekilirken, Batı Sahra'yı, burası üzerinde öteden beri hak iddia eden Moritanya ile Fas arasında bölüştürdü. Bu anlaşmanın yapıldığı Kasım 1975'ten iki ay sonra, 27 Şubat 1976'da, Batı Sahra'da *Polisario Cephesi, Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti*'nin kuruluşunu ilan etti; Rio de Oro'yu alan Moritanya ve Saguiat el Hamra'yı alan Fas'la ulusal bağımsızlık savaşına başladı. Madencilik merkezlerine ve demiryolu hatlarına yapılan *Polisario* saldırıları karşısında ciddi ekonomik felce uğrayan Moritanya, 1976/1977'de Fas ve Fransa'dan ekonomik ve askerî destek almaya başladı. Fas bölgeye 12 bin kişilik kuvvet gönderirken, Fransa 1977/78'de Batı Sahra'yı havadan bombaladı. Giderek Fas Kralı II. Hasan'ın denetimine giren Moritanya'da Temmuz 1978'de Batı Sahra'nın ekonomik ve siyasal yükünü üzerinden atmayı hedefleyen askerî bir hükümet kurdu. Ağustos 1979'da Cezayir'de *Polisario* gerillaları ile bir anlaşma imzalayan Moritanya, Rio de Oro'dan çekilmeyi kabul etti. Ancak bu kez, yeniden şoven bir kampanyayı başlatan Fas, Rio de Oro'yu işgal edince, *Polisario Cephesi*'nin bağımsızlık savaşı bu kez Fas'a yönelecekti.

40 Arap Afrikası'nda Devrimler

Sudan

Afrika, her zaman için kıtlık ve açlık tehlikesine en yakın kıtadır. İklimin düzensizliği ve uzun süren kuraklıklar, binlerce kişinin ölümüne sebep olan kıtlıklara yol açmaktaysa da, bu kıtlıkların daha çok siyasal ve kültürel kaynaklı, dolayısıyla engellenebilir nitelikte olduğu söylenebilir: Sömürgeleşmeden önce, hem nüfus yoğunluğunun az oluşu, hem de binlerce yıldan beri iklime ve coğrafi koşullara entegre olmuş bir yaşam tarzı sayesinde siyah Afrika'da bugünkü gibi bir açlık tehlikesi söz konusu değildi; 1775'de Cabo Verde adalarında 16 bin kişinin ölümüne yol açan kıtlık dışında; kara Afrika'da bilinen önemli açlık ve kıtlık dönemleri hep sömürgecilik ve bağımsızlık sonrasına aittir. Orta Afrika'da nüfusun hızla artışı, coğrafi özelliklere uymayan ülke sınırlarının göçebe ekonomisini yok edişi, yanlış tarım politikaları, 20. yüzyılın ikinci yarısında bölgeyi sık sık açlık tehlikesiyle yüz yüze bırakmıştır: Nijerya'da 1967'deki iç savaş sırasında, hükümet kuvvetlerinin bağımsızlık mücadelesi veren Biafra'yı ablukaya alarak bölgeye yiyecek girişini engellemeleri, 1.5 milyon çocuğun protein yetersizliğinden ölmesine sebep oldu. Sahel olarak bilinen ve Senegal, Moritanya, Mali, Yukarı Volta, Nijerya, Nijer, Çad gibi ülkeleri kapsayan bölgede 1968-74 arasındaki açlık ve kıtlığa kuraklık yol açmıştı ama, 30 ülkenin yaptığı yiyecek yardımına rağmen yarım milyon kişinin ölmesinin, beş milyon büyükbaş hayvanın da telef olmasının asıl nedeni ulaşım zorlukları, kötü planlama ve yerel görevlilerin görevlerini kötüye kullanmalarıydı. Etyopya'da 1973'deki kuraklık sırasında imparator Haile Selasiye turizm gelirlerini düşürmemek için kıtlığı gizlemiş ve dış dünyadan yardım talep etmemişti! Sonuç: 100 bin ölü. Yine 1974'te Somali'deki kuraklık sırasında SSCB 120 bin göçmeni hava köprüsü ile ölümden kurtarmıştı ama, binlerce kişi -özellikle de çocuklar- beslenme yetersizliğinden hayatını kaybetmişti... Özellikle Orta Afrika'da açlık tehlikesi '70'lerden bu yana azalacağına arttı: 1970'lerin sonunda başlayan uzun süreli kuraklık, BM raporlarına göre '80'li yıllarda 22 ülkede en az 150 milyon insanın hayatını tehdit etmektedir. Üstelik bu sayılara kötü beslenme ve gizli açlıkla ilintili veriler dahil değildir...

M. Ali Paşa daha önceleri asi Mısırlı bürokratlar için sürgün yeri niteliğindeki Sudan'ın Dangola, Darfur ve Kordofan bölgelerini 1820-22'de işgal etmişti. Mısırlı ve İngilizlerin çifte egemenliği altındaki Sudan'da önceleri önemsenmeyen, ancak kısa süre de olsa ülkenin büyük bölümüne hakim olan Muhammed Ahmed İbni Abdullah'ın ayaklanması başladı. Muhammed Ahmed, Haziran 1881'de, kendisinin "Allah tarafından İslâm'ı temiz halde tutmak ve İslâm'ı yozlaştıran hükümetleri yıkmak için gönderildiğini" söyleyerek, Mehdilik iddiasıyla ortaya çıktı. Mehdi, 1884'e kadar Doğu ve Batı Sudan'a hakim oldu ve Mısır'ı ele geçirme planları yaparken 22 Haziran 1885'de aniden öldü. 10 yıllık bağımsızlıktan sonra, İngiltere, emperyalist rakiplerinin Aşağı Nil'e hakim olmasını engelleyerek Mısır'ın hinterlandını sağlama almak için 1898'de harekete geçti ve Ocak 1899'da Sudan fiilen İngiliz egemenliğine girdi. İngilizler özellikle 1924'de Sudan Genel Valisi Lee Stack'ın öldürülmesinden sonra Mısır asker-sivil bürokrasisini ülkeden uzaklaştırarak Mısır-Sudan bağımsızlık hareketleri arasındaki bağlantının kesilmesine çalıştılar. Ancak muhalefet hareketleri örgütlenmeye devam etti. *El Aşikka Partisi* Mısır'la federasyonu ve İngilizlerin ülkeden kovulmasını savunuyor, 1880 ayaklanması önderi Mehdi'nin ailesinden Abdürrahman el-Mehdi yönetimindeki *El Ümmet Partisi* ise İngiltere'yle ekonomik ve siyasal işbirliğinin sürmesini istiyordu. 1946'da *Sudan Komünist Partisi* kuruldu. Bu arada işçi hareketi de önemli bir gelişme göstermişti. 50 bin kişinin katıldığı Mayıs 1949 ve Mart 1950 genel grevinden sonra Kasım 1950'de kurulan ve 150 bin işçiyi kapsayan *Sudan İşçi Sendikaları Federasyonu* programına, sendikal taleplerin yanısıra ulusal kurtuluş ve Mısır halkıyla ortak mücadele istemini de almıştı. Mısır hükümetinin İngiltere'nin egemenliğini tescil eden 1936 Anlaşması'nı feshetmesi üzerine, Ekim 1951'de Hartum ve Omdurman'da halk, bağımsızlık sloganlarıyla sokaklara döküldü. Gösteriler İngiliz birliklerince bastırıldı ve *El Ümmet*'in desteğiyle biçimsel bir Anayasa ve parlamento reformu gündeme getirildi.

Kasım 1953'deki seçimler *El Aşikka* ve Mısır'la birleşmeyi savunan diğer partilerin oluşturduğu *Ulusal Birlik Partisi*'nin zaferiyle sonuçlandı. Ancak parlamentonun açıldığı gün *El Ümmet* birleşme yanlılarına yönelik saldırılar başlattı. Siyahların yaşadığı, feodal yapının tamamen hakim olduğu güneyde, Ağustos 1955'de bazı ordu birliklerinin de katıldığı bir ayaklanma başladı ve üç yüze yakın kuzeyli (Arap) bürokrat ve tüccar öldürüldü. Gelişen iç savaş tehditi karşısında birlikçiler geriledi ve 16 Ağustos 1955'de parlamento bağımsızlık kararı aldı. Sudan 1 Ocak 1956'da resmen bağımsızlığına kavuştu. Bağımsızlıktan sonra tek ürüne (pamuk) dayalı ekonominin tıkanması ve partilerin inisiyatifsizliği nedeniyle yaşanan kaosdan sonra, 17 Kasım 1958'de büyük feodal güçlerin desteklediği General Abbud, bir darbeyle yönetime el koydu. Abbud'un baskıcı politikalarına karşı *Birleşik Ulusal Cephe* ve komünistlerin sürdürdüğü direniş 1963'de üç dereceli seçime dayanan bir parlamentonun kurulmasını sağladı. Bu arada 1961'de kurulan *Sudan Afrika Ulusal Birliği* güney illerinin bağımsızlığını savunan bir direniş yürütüyordu. Ocak 1964'de bazı kentleri ele geçiren isyancılar ordu tarafından kanlı bir biçimde püskürtüldülerse de ülke çapına yayılan protesto hareketleri General Abbud'u çekilmek zorunda bıraktı.

Siyasal tutukluların serbest bırakılması, askerî diktatörlüğün önder unsurlarının yönetim kademelerinden tasfiyesi gibi anayasal parlamenter rejimin restorasyonuna yönelik temel düzenlemeleri yapan hükümeti oluşturan partiler arasında çok geçmeden çelişkiler ortaya çıktı. 1965 başında sağ cephe "Nasırcılık" ve "komünist darbe" suçlamalarıyla ağırlığını koydu ve seçimleri *El Ümmet* kazandı. Ancak *El Ümmet* içindeki ılımlı ve radikal kanatlar arasındaki çelişkilerin derinleşmesi ve ekonomideki tıkanıklığın giderilememesi üzerine 25 Mayıs 1969'da bu kez Albay Numeyri "sol" bir darbeyle iktidara geldi. Nasır'ın uygulamalarından etkilenerek "Sudan sosyalizmi"ni ilan eden ve ülkenin adını Sudan Demokratik Cumhuriyeti olarak değiştiren Numeyri'nin yönetimindeki Devrim Konseyi *Komünist Partisi* ile işbirliği yaparak bankalar ve görece büyük işletmeleri devletleştirdi, Mehdiler ve diğer büyük ailelerin topraklarına el koydu. Bütün partileri kapattı ve 1970'de Numeyri'ye yönelik bir sikast girişimini bahane ederek *El Ümmet* önderlerini tutukladı. Sağ muhalefeti ezdikten sonra Numeyri üç komünist bakan ve onüç subayı görevden aldı ve *Komünist Partisi*'nin bütün Arap ülkelerinde saygınlığı olan genel sekreteri Abdülhalik Mahçub'u tutukladı. Şubat 1971'de *Komünist Parti* kapatıldı. İllegale geçen komünistler ordu içindeki bir cunta oluşumuyla işbirliği yaparak 19 Temmuz 1971'de darbeyle yönetime el koydular. Ancak Numeyri kendisine bağlı birlikler sayesinde üç gün içinde duruma tekrar hakim oldu. Darbeci subayların yanısıra, Mahçub ve çok sayıda komünistle, *Sudan İşçiler Birliği* genel sekreteri Şefik Ahmed el-Şeyh idam edildi. Ekim 1971'de referandumla devlet başkanlığına seçilen Numeyri, *Sudan Sosyalist Birliği*'ni ülkenin tek siyasal partisi ilan etti.

1970'lerde feodal ve İslâmi güçlerin ağırlığı yeniden ortaya çıktı. *El Ümmet* ve *Müslüman Kardeşler* kadroları, eski birlikçi çizgiyi savunanları da yanlarına alarak bir cephe oluşturdular. 1978'de Numeyri, Enver Sedat'ın İsrail'le uzlaşma girişimini destekleyince, *Ümmet* ondan desteğini çekerek komünist muhalefetle işbirliğine yakınlaştı. Bu noktadan sonra, Müslüman Kardeşler, Numeyri'nin politikasına açıkça ortak oldular. Bu süreç, Ağustos 1983'de İslâmi şeriata dayalı bir Anayasanın ilanıyla sonuçlanacaktı.

Ortadoğu Devrimleri

Emperyalizmle Bütünleşmiş Arabistan Monarşileri

Yarımadası'nın (Ceziretü'l-Arab) büyük kısmını kapsayan Suudî Arabistan ve Körfez kıyısındaki Arap prenslikleri, 19. yüzyıldan beri İngiliz emperyalizminin coğrafî-stratejik kaygılarla burada kurduğu egemenliğin damgasını taşırlar. II. Dünya Savaşı'ndan önce bulunan ve 1950'lerde işletilmeye başlanan petrol, göçebe-geçimlik toplumsal yeniden üretim örgütlenmelerine dayanan bu monarşik rejimleri ekonomik olarak güçlendirmiş; ne var ki bu güçlenme emperyalizme olan geleneksel bağımlılıklarını özünde değiştirmemiş, bu bağımlılığa yeni boyutlar getirmiş ve zenginleşen Arabistan monarşileri, bölgedeki anti-emperyalist kalkışmalara karşı egemen işbirlikçi rejimlerin destekçisi haline gelmişlerdir. Suudî ve Körfez rejimleriyle siyasal-diplomatik olarak bütünleşmiş olan (Kuzey) Yemen Arap "Cumhuriyeti", Umman-Maskat Sultanlığı ve yarımadanın Kuzeybatısındaki Ürdün Krallığı; petrol zenginliğini paylaşmamakla birlikte, bu emperyalist-monarşist blokun çerçevesi içinde sayılabilirler.

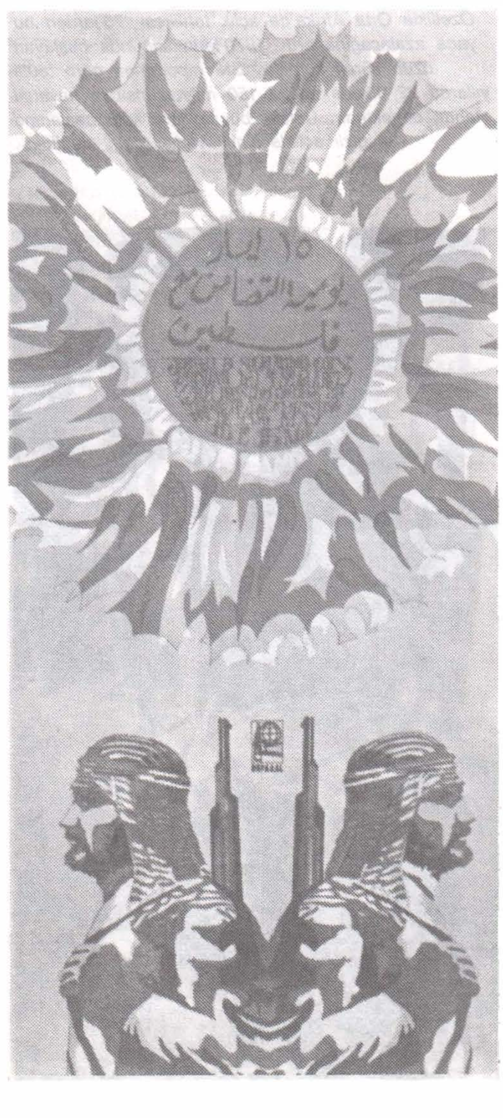
Suudî Arabistan ve Aramco

Suudî Arabistan'daki göçebe ve feodal kabileleri birleştirerek Krallığın kuruluşunu gerçekleştiren Suud sülalesinin programının kökeninde, yerleşik İslâmi egemenlik yapılarını devrimci bir şekilde sorgulayan Vahhabîlik mezhebi vardı. İslâmın Allah-kul arasına giren kurumlarla, egemenlik ilişkileri ve törensellikIerle yozlaştırıldığını savunarak 18. yüzyılda fundamentalist bir akım olarak ortaya çıkan Vahhabîlik, Abdülaziz Ben Abdurrahman El-Suud tarafından kısmen anti-sömürgeci bir Arap-Bedevî dirilişinin ideolojisi olarak siyasallaştırıldı. Ancak Suud hareketi, daha 20. yüzyılın başında bölgedeki Osmanlı egemenliğini yıkmaya çalışan İngiliz emperyalizmiyle ekonomik ve askerî işbirliğine girerek bağımsızlığını yitirmeye başladı. Gene de, bölgede İngiliz desteğine dayanarak "Büyük Arabistan Sultanlığı" hayali kuran Emir Şerif Hüseyin'e karşı 1919-1926'da kazandığı zaferlerle, bölgede emperyalizmin "daha az" güdümündeki, zaman zaman onun tasarılarına karşı durabilen bir inisiyatifi temsil ediyordu. Abdülaziz Ben Suud, 1932'de şeriata dayalı Suudî Arabistan Krallığını ilan ettikten kısa bir süre sonra, topraklarında Amerikan şirketlerine verdiği petrol arama imtiyazlarıyla ve özellikle II. Dünya Savaşından sonra petrolün işlenmeye başlanmasıyla emperyalizmle sıkı sıkıya eklemlendi. Amerikan emperyalizmi dünya petrol rezervlerinin yüzde 26'sına sahip olan bu ülkeye büyük askerî ve ekonomik "yardımlar" yaptı. 1946'da ülkede faaliyet gösteren büyük petrol şirketlerinin birleşerek oluşturduğu *Aramco* (*Arabian-American Oil Company*-Arap-Amerikan Petrol Şirketi) bu bütünleşmenin simgesi ve temel mercii olarak kurumlaştı. 1950'lerin ikinci yarısından itibaren Suudî rejimi, Nasır yönetimindeki Mısır'ın anti-emperyalist Arap enternasyonalizmine karşı; ekonomik gücünü kullanarak, Arap dünyasında emperyalizme bağımlı rejimlerin yeniden üretilmesinin maddi-manevî önderi olarak çıktı. Petrol zenginliğini, sanayi, ticaret ve tarımsal yapıyı geliştirmeye dönük yatırımlara ancak '70'li yıllarda dönüştürmeye başlayan Suudi Arabistan'da; geleneksel iktisadi-toplumsal ilişkiler çok yavaş değişmekteydi. 1970'de sayıları yaklaşık 1 milyon 200 bin olan işçilerin yarısından fazlası, Kuzey Yemen ve diğer yoksul Arap ülkelerinden gelen göçmen işçilerdi. Az sayıdaki yerli işçilerin de çoğunlukla yöneticilik vs. imtiyazlı maddi-manevi konumlarla tatmin edilmesi, zaten yasak olan işçi sınıfı örgütlenmesinin illegal düzeyde de gelişmesini engelledi. Suudi Arabistan'da anti-emperyalist siyasal muhalefet, 1955-1972 döneminde Nasır'ın etkisiyle ve güneydeki Suud ailesine muhalif Şammar kabilelerinin desteğiyle biraz geliştiyse de kalıcılık kazanamadı.

Körfez Emirlikleri ve Bahreyn'de Anti-Emperyalist Mücadele

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında deniz üsleri olarak İngiltere'nin egemenliğine geçen Basra Körfezi'ndeki Arap prensliklerinden Kuveyt, petrolün ilk işletilmeye başlandığı ve bağımsızlığını ilk kazanan (1961) ülke oldu. Ülkede İngiliz modelini örnek alan meşrutî bir Emirlik kuruldu. İstişarî de olsa belirli bir etkinliği olan Meclis'te, anti-emperyalist muhalefetin oluşmaya başlaması ve hükümetin 1975 sonunda *Kuwait Oil Company*'i (Kuveyt Petrol Şirketi) millileştirmesi üzerine, 29 Ağustos 1976'da Emir Sabbah el-Salim El-Sabbah parlamento ve partileri feshetti; bütün Arap ülkelerinde etkinliği olan basını susturdu. 1980'de meşrutî kurumlar güdüm altında rehabilite edildi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra petrol zengini olan diğer Körfez prenslikleri, emperyalizmle ekonomik içiçeliklerini koruyarak, 1971'de bağımsız oldular. 7 Emirlik Birleşik Arap Emirlikleri adı altında birleşti; Katar ve Bahreyn ise bağımsız Emirlikler oldular. Buralarda Kuveyt gibi meşrutî deneylere girişilmedi; mutlak iktidar Emir sülâlesinde kaldı. Bu Emirliklerde de, petrol ve yan sanayilerinde çalışan işçilerin büyük çoğunluğunun geçici göçmen işçiler olması ve petrol gelirleriyle refah düzeyi yükseltilen geleneksel toplumsal ilişkilerin muhafazası, toplumsal muhalefetin ortaya çıkmamasını sağlayabilmiştir. Yalnızca Bahreyn'de, '60'ların sonuna dek, emekçi sınıfları kapsayan bir anti-emperyalist dalga yaşandı. Bahreyn, burada kurulan petrol işleme sanayiinden dolayı, kapitalist üretim ilişkilerinin daha gelişip çeşitlendiği bir ülkeydi. Bu sanayinin istihdam ettiği 50 bini aşkın yerli işçi ve Emirliğe karşı geleneksel azınlık Şii muhalefet geleneği, anti-emperyalist

Bugün "Arap dünyası", üzerinde 89 milyon insan yaşayan 13 farklı devleti kapsamaktadır (1982 rakamları). Bu bölünmüşlüğe karşın, bugün "Arap olmak" bilinci hâlâ "Suriyeli", "Iraklı" ya da "Suudi" vb. olmanın önünde gelebiliyor. Bu ortak kimliğin oluşumunda, birbirleriyle yakın bir ilişki içersinde olan dil ve din belki de en tayin edici unsurlardır. Dil ve din birbirleriyle yakın bir ilişki içersindedir, çünkü bugün "Arapça" diye anılan dil, aslında yalnızca Kuran'ın dili olarak varolan dildir; Arapça'nın lehçesi olarak anılan ağızlar ise, her bakımdan birbirlerinden tamamen farklı birer dil olarak addedilebilecek kadar ayrışmıştır. Kuşkusuz, bu zemin manevi düzeyde bir ortaklığa temel oluşturmaktaysa da, Arap dünyası, hatta tek tek Arap ülkelerinin barındırdığı merkezkaç eğilimler, Arap dünyasını sürekli bir Balkanizasyon tehlikesiyle yüz yüze bırakacak kadar önemlidir. Dahası siyasal düzeyde de, Arap ülkelerinin kimi krallıyet ve emirlik gibi demokratik olmayan biçimlerle yönetilirken, Mısır, Irak gibi ülkeler, zaman zaman demokratikliğinden kuşku duyulabilecek de olsa cumhuriyet biçiminde yönetilmektedirler. Devlet Başkanı Hristiyan olan Lübnan, hem merkezkaç eğilimlerin, hem de siyasal tercih farklılıklarının en çarpıcı ve trajik biçimde ortaya çıktığı ülkelerden biridir. Belki de bu yüzden, Lübnan ötedenberi Arap Birliği girişimlerinde, örneğin Mart 1945'te Mısır, Suriye, Ürdün, Kuzey Yemen ve Suudi Arabistan'ın katılımıyla kurulan Arap Devletleri Birliği'nde, hep ön planda yer almıştır. Sözkonusu örgüt bir Arap posta birliği, telgraf ve telekomünikasyon birliğinin kurulmasına, kurulduğu 1948 yılından başlayarak İsrail'e iktisadi bir boykot uygulanmasına önayak olmuştur. Dahası Birlik'in karargâhı, aynı zamanda, Arap ülkeleri ölçeğinde örgütlenmiş demir çelik işçileri, hekimler ve veterinerler sendikalarının da karargâhıdır. Aşağıda, Lübnan kaynaklı bir Arap birliği afişi görülüyor.

41 İran ve Ortadoğu'da Devrimler

El-Camiatü'l Arabiye (Arap Birliği), 22 Mart 1945'te Kahire'de kuruldu. Mısır, Suriye, Lübnan, Irak, Trans Ürdün, Suudi Arabistan ve Yemen'in kurucu üye olduğu birliğe, daha sonra 1953'te Libya, 1956'da Sudan, 1958'de Tunus ve Fas, 1961'de Kuveyt, 1962'de Cezayir, 1967'de Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti, 1971'de Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Bahreyn, 1973'te Moritanya, 1974'te Somali, 1976'da Filistin Kurtuluş Örgütü ve 1977'de Cubiti katıldı. Siyasal, kültürel, ekonomik ve sosyal alanda işbirliğini amaçlayan birlik, 1950 yılında imzalanan ortak savunma anlaşmasıyla aynı zamanda askerî bir kimlik kazandı. Birleştirici unsurlardan en önemli olanı İsrail ve Filistin sorunuydu ama, Birliğe dahil olan ülkeler arasında çıkan anlaşmazlıkların en büyük sebebi de her zaman bu sorun oldu. Fotoğrafta, Suriye'nin başkenti Şam'da gerçekleştirilen, Mısır-Suriye federasyonunun kutlama nümayişleri görülüyor. Filistin mültecileri tarafından yapılan afiş, Mısır ve Suriye'nin birleşen elleri arasında korkudan titreyen İsrail'i tasvir ediyor ve İsrail'e "Nereye Kaçabileceksin?" diye soruyor. 1958'deki bu birleşme girişimi çok geçmeden başarısızlığa uğradı; Nasır yönetiminin önündeki engel sadece politik sorunlar değildi, ülkeler arasındaki coğrafî engeller de "tek bir ülke" (Birleşik Arap Cumhuriyeti) hedefini olanaksız hale getiriyordu. Suriye ile Mısır arasında İsrail ve Ürdün gibi iki düşman ülkenin toprakları uzanıyordu. Oysa Nasır'ın ideali, "ortak bir bayrağa, tek bir halka ve tek bir orduya sahip olan yeni bir ulus" yaratmak, ve daha sonra Cezayir'in de katılımıyla federasyonu genişleterek "devrimci bir Arap Birliği" kurmaktı. "Felsefem" adındaki kitabında belirttiği gibi, Hac törenlerini de büyük bir siyasî toplantıya dönüştürmeyi, "her yıl belirli zamanlarda toplanan ve İslâm devletlerinin yöneticilerinin, düşünürlerin ulemaların, yazarların, tüccarların, sanayicilerin ve gençliğin yer aldığı bir kongre" haline getirmeyi, böylelikle bütün Müslümanları bir iman etrafında biraraya getirmeyi düşlüyordu. Mısır, Suriye'yle ilişkilerin bozulmasından ve özellikle Nasır'dan sonra, Sedat döneminde Arap Birliği konusundaki öncülüğünü yitirecek, 26 Mart 1979'da İsrail ile yapılan barış antlaşmasından sonra Arap ülkeleri arasında yalnız bırakılacaktı. Yine bu tarihte Bağdat'ta toplanan Arap Birliği'nin öteki üyeleri Mısır'ın üyeliğini askıya aldılar ve Birliğin merkezi de Kahire'den Tunus'a taşındı.

hareketin zeminini oluşturdu. 1953'de Şii-Sünni çatışmasına son verme çağrısı yapan yerli küçük burjuva önderler ve işçi sınıfının siyasallaşan unsurları, *Layna El-İttihat El-Vataniyye*'yi (Ulusal Birlik Komitesi) kurdular. Bu komite, '60'lara kadar bir dizi İngiliz aleyhtarı gösteri ve greve öncülük etti. '60'ların başında ağırlaşan baskılar karşısında bu Komite geriledi; çoğalan ve deneyim kazanan işçi sınıfı muhalefeti öne çıktı. Mart 1965'de, halkın da desteğini kazanan bir genel grev gerçekleştirildi. 1954'de Nasırcı bir söylemle kurulmuş olan *Cephe El-Kuvve Et-Tekaddümiyye* (İlerici Güçler Cephesi), güçlenmeye başladı. Ancak 1967'de Aden ve Güney Yemen'i yitiren İngiltere'nin Bahreyn'i Hint Okyanusuna yönelik yeni askerî üs olarak kullanmaya başlamasıyla, küçük ülkedeki sömürgeci yönetim baskısı dayanılmaz boyutlara ulaşacak ve anti-emperyalist hareket gerilemeye başlayacaktı.

Emperyalizmin Kıskacında Ürdün

Ürdün Hicaz Emiri Şerif Hüseyin'in I. Dünya Savaşı'nda Ortadoğu'da İngiltere ile sıkı işbirliği yapmasından ve oğullarının gene İngiliz desteğiyle 1921-1923'de Mavera-i Ürdün ülkelerinin (Irak ve Ürdün) başına getirilmesinden başlayarak; siyasal, diplomatik ve askerî olarak emperyalizmin stratejileriyle bütünleşmişti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkenin İngiliz mandasından çıkarak Ürdün Haşimî Krallığı olarak "bağımsızlaşmasından" sonra da durum özünde değişmedi. İmkânları çok kısıtlı olan ülke ekonomisi İngiliz yardımına muhtaçtı ve "Glubb Paşa" komutasındaki İngiliz ordusu hâlâ Ürdün'de bulunuyordu. Ürdün'de bu duruma karşı muhalefet, ancak '50'lerin ikinci yarısında; Batı emperyalizminin ülkeyi Türkiye, Pakistan ve Irak'la birlikte anti-komünist Bağdat Paktı'na sokma tasarısına karşı, Nasır'ın anti-emperyalist Arap blokunun kurulmasını vazeden söyleminin ateşlemesiyle soluk alabildi. Özellikle nüfusun yarısından fazlasını oluşturan Filistinli mültecilerin inisiyatifiyle 1954 ve 1956'da gerçekleştirilen kitlesel gösteriler sonucunda hükümet devrildi; Kral Hüseyin, "Glubb Paşa" ve İngiliz kuvvetlerini ülkeden ihraç etmek zorunda kaldı. Temmuz 1958'de, Irak'taki *Baas* darbesi üzerine "önlem almak" için ülkeye yeniden gelen İngiliz askerî birlikleri, protesto gösterileri üzerine yıl sonunda yeniden çekildiler. Kral Hüseyin, Filistinli ağırlıklı anti-emperyalist muhalefetin radikalleşmesini önlemek için, Kasım 1958'de Nasır'la diyalog kurmaya yanaştı. Ancak Kral, Krallık bürokrasisi ve yerel feodal güçler, Filistinlilerin dinamik siyasal varlığının, *Baas*'cı ve Nasırcı faaliyetlerin/propagandanın egemenliklerini tehdit ettiğini bilerek, karşı saldırı için fırsat kolladılar. Mısır'ın zayıflamasından da yararlanarak, 1966'da, Ürdün *Baas* Partisi'nin bir darbe hazırlığının öğrenildiği bahanesiyle kitlesel tutuklamalara girişildi. Ardından *FKÖ*'ye yüklenmeye başlayan rejimle Filistinli gerillalar arasında, 1970'de iç savaş başladı. Temmuz 1971'de, Hüseyin'in "Amman Kasabı" olarak anılmasına yol açacak olan büyük bir saldırıdan sonra, Filistinliler Ürdün'den sürüldü. *FKÖ*-Ürdün ilişkileri, 1978'de yeniden kuruldu. Emperyalizmin Ortadoğu'daki politikasıyla uyum içinde olan Kral Hüseyin, başından itibaren birçok kez dağıttığı biçimsel parlamentoyu 1978'de "Danışma Meclisi"ne dönüştürüp 1976'da iktidar partisi dahil bütün partileri kapatarak mutlak monarşik iktidarını pekiştirdi.

Umman ve Dofar'da Anti-Emperyalist Mücadele

1871'den beri İngiliz egemenliğinde olan Umman'da sömürgeciliğin yapısı, Güney Yemen'le benzerlikler gösterir. İngiltere, Aden gibi Umman'a ve Umman Körfezine, Basra Körfezini ve Güney Asya'yı denetim altında tutmak için, salt stratejik kaygılarla elkoymuştu. Umman'da bir Aden de yoktu; sanayi Güney Yemen kadar bile gelişmemişti. 1932'den beri sultan olan Said Ben Timur, hem ülkenin içlerinde Güney Dağlarındaki kabilelerin muhafazakâr İslâmi yapısıyla uyumlu olmak, hem de egemenliğine yönelecek tehditlerin önünü kesmek için, her türlü modernleşmeye karşıydı. Sultan, İngiliz başdanışmanına açıkça şöyle demişti: "Hindistan'ı yitirmenizin nedeni, yerli halkı eğitmiş olmanızdır." Umman, 1958'de kağıt üzerinde bağımsız olmuştu. Ancak devlet yönetimindeki İngiliz egemenliği, '60'ların dünyasında hiçbir yerde olmadığı kadar belirgindi. 1972'de bile BBC, "Umman'ın İngilizlere hâlâ 'sahip' denilen tek ülke olduğunu" belirtiyordu. '60'ların başında, İçişleri bakanı dışında hükümetin bütün üyeleri İngilizdi! Güney Yemen gibi Umman'da da, hiçbir zaman tam anlamıyla hakim olunamayan ülke içlerinde, egemenlikleri çoğu kez büyük toprak sahipliğinden çok manevî otoritelerine dayanan şeyhler önderliğindeki kabileler; kimi kez İslâmi saiklerle, kimi kez Sultan Timur'un otoritesiyle feodal anlamda rekabete girerek sık sık başkaldırıyorlardı. 1950'lerin ikinci yarısında Yeşil Dağlarda gerçekleşen İmam Galip ayaklanması, İngiliz hava kuvvetlerini dağları bombalamaya itecek kadar büyüyebilmişti. Umman modernleşmeye ve kapitalist üretim ilişkilerine, '60'ların ikinci yarısında, petrol üretiminin yaklaşık beş kat artmasıyla açılmaya başladı. Ülkede tarım dahil, yaklaşık 100 bin kişilik bir işçi sınıfı oluştu; Basra Körfezindeki Arap ülkelerine çalışmaya giden 15 bin kadar Ummanlı işçi, bilgi, görgü ve haber dolaşımını hızlandırdı. Ülkenin batısındaki Dofar eyaletinde 1965'den beri süren silahlı anti-emperyalist mücadelenin 1970 yaz başında, başkent Maskat'ın bulunduğu "ana" (Doğu) Umman'a sıçraması üzerine: ülkenin petrol sanayiini denetleyen *Shell* firmasının ağırlığını koymasıyla, Said Ben Timur devrilerek Sultanlığa kuzeni Kabus Ben Timur getirildi. Kabus, basın ve örgütlenme yasaklarını yumuşatarak siyasal istikrarı korumaya, sermaye teşviklerini geliştirerek yerli burjuvaziyi tatmin etmeye yönelecekti.

Dofar'da Anti-Emperyalist Silahlı Mücadele

Dofar, Umman'ın doğusundan 500 millik bir çölle ayrılmış, ülkenin batısındaki Güney Yemen sınırında yeralan tropikal bir eyaletti. Umman denizine paralel dağlarda küçük geçimlik tarım ve hayvancılıkla uğraşan ve göçebelik yapan kabilelerin yaşadığı Dofar'da ciddi bir sermaye birikimi yoktu; kabile şeyhleri Umman'daki kadar bile toprağa sahip olmayan, manevî önderlerdi. 150 bin kişilik halkın benimsediği Müslümanlık, İslâm öncesi çok tanrılı dinlerin ritüelleriyle içiçe geçmişti. Dofar halkı, bu dinî-kültürel özgünlüğünün ve coğrafî yalıtılmışlığının yanısıra; hiçbir hizmetten yararlandırılmayıp kaynakları talan edilerek merkezî ülke ekonomisi içinde iki kat sömürüldüğü için de Umman'la bütünleşememişti.

Dofar'ın toplumsal durağanlığını sarsanlar da, 1950'lerde Körfez ülkelerine çalışmaya giden göçmen işçiler oldu. 1962'de, Umman'da İmam Galip'in kabileleri birleştiren anti-sömürgeci mücadelesinden ve Nasırcılıktan etkilenen bir grup göçmen işçi, *Cephe Tahrir Dofar*'ı (Dofar Kurtuluş Cephesi-*CTD*) kurdu. Bir süre sonra Dofarlı Nasırcı göçmenler ve bazı kabileler de *CTD*'ye katıldılar. *CTD*, 1965'de, Dofar'ın tek yolu olan, başkent Salallah-Tamrit karayolu çevresinde devlet dairelerine ve askerî birliklere vur-kaç saldırılar düzenleyerek silahlı mücadeleye başladı. 1967'de kurtuluşunu gerçekleştiren Güney Yemen'in sıkı dayanışmasının yanısıra, Irak ve Mısır'dan da destek alan *CTD*, 1967'de atağa geçerek Dofar'ın bütün Doğu kesimini ele geçirdi ve Sultan'ın ordusunu başkent Salallah çevresine sıkıştırdı. 1969'da sahilden *CTD*, Rakyut kentini "kurtarılmış bölgelerin başkenti" ilan etti. Örgütün 1968'deki 2. kongresi, "bilimsel sosyalizm"e yönelme gereğini saptayarak, anti-emperyalist mücadelesinin çerçevesini "bütün Arap Körfez ülkeleri" olarak çizmiş, örgütün adı da *İşgal Altındaki Arap Körfezinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi* olarak değiştirilmişti. Bu kongre kararları doğrultusunda, kurtarılmış bölgelerde "sosyalist eğitime ve sosyalist ilişkilerin inşasına" geçildi. Vietnam ve Çin devrimini model alan *CTD* önderliği temel ve siyasal eğitim kurumları örgütledi; çokeşlilik yasaklandı; kadınların siyasal-toplumsal hayata katılması teşvik edildi. Kurtarılmış bölgelerde toprak kolektifleştirildi; kabileye özgü yerleşik toplumsal ilişkileri yıkmak amacıyla alınan önlemlerden biri de, töresel değerleri ve geleneksel karar mekanizmalarını ikame etmek üzere bir *Layna Tasfiye El-Meşâkil Eş-Şaabiye*'nin (Halkın Sorunlarını Çözme Komitesi) örgütlenmesi oldu. Çin devriminden ve söyleminden fazlasıyla etkilenen 2. Kongre, "Marksizm-Leninizm'e bağlılığı" *CTD*'ye üyeliğin şartı olarak saptamıştı. 1971'de yapılan 3. Kongre, anti-emperyalist mücadelenin ve ittifaklarının doğasıyla uyuşmadığını saptayarak bu şartı geri aldı. Örnek alınan Vietnam ile Çin'in aksine Dofar'da komprador burjuvazinin ve toprak ağalarının bulunmaması, *CTD*'nin toplumsal devrim ve sınıf çelişkisi şablonlarının çoğu kez salt biçimsel bir radikalizme yönelebilmesini getirmişti. Ancak *CTD*, bu vesayetçi ve sekter oluşumu içinde de olsa, Dofar'da 1968-1973 döneminde kabile halkının toplumsal inisiyatifinde önemli dönüşümlere yol açtı. En önemlisi, *CIA*'nın, Suudî rejiminin açık ekonomik desteğine sahip Umman Sultanına; *SAS* (*Special Air Service*-Özel Hava Misyonu) kontr-gerillalarını öne süren yoğun İngiliz askerî baskısına uzun süre karşı koymayı başardı. 1970-1972 döneminde bölgeyi defalarca bombalayan İngiliz hava kuvvetleri, Doğu Dofar'daki kurtarılmış bölgeden *CTD*'yi sökemedi.

I. Dünya Savaşı sıralarında "savaş kahramanı", ya da "gelmiş geçmiş en ünlü casus" olarak büyük bir üne kavuşan ve casusluk öykülerine epeyce malzeme sağlayan İngiliz ajanı, asker ve yazar Thomas Edward Lawrance (sağda), İngiliz emperyalizminin Arap yarımadasına yerleşmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Lawrance, Arapların Osmanlı İmparatorluğu'na başkaldırısını körükleyen ve örgütleyen bir casus olmaktan öte, aktif bir gerilla lideri ve savaş taktikçisiydi.. Savaş başlangıcında bir süre Londra'daki harita bürosunda çalıştıktan sonra Kahire'deki gizli servise atanmıştı, 1916'da Arabistan'a giderek Mekke şerifi Hüseyin bin Ali ile irtibata geçti: Hüseyin'in oğlu ve daha sonra Irak Kralı olan I. Faysal'la birlikte, Osmanlı güçlerine karşı vur-kaç taktiğiyle çarpışan ve gece baskınları düzenleyen gerilla birliklerini kurdu ve fiilen liderliğini yürüttü. Özellikle Şam-Medine demiryolunu kontrol altına almayı amaçlayan bu gerilla mücadelesi, hedefine ulaşarak Osmanlı ordusunun Suriye'deki birlikleriyle Yemen'deki birlikleri arasındaki irtibatı kesmeyi başardı. Kasım 1917'de Dara'da Arap kıyafetiyle yöreyi incelerken Türkler tarafından tanınarak yakalanan ve tecavüze uğrayan Lawrance, ancak ömür boyu taşıyacağı birtakım yaralarla bu serüvenden kurtulabildi. Kudüs'ün işgalinde ve Arapların Şam'a girişlerinde büyük pay sahibi oldu, savaştan sonra da Sömürgeler Bakanı Winston Churchill'in danışmanı olarak görev yaptı. Lawrance'ın Araplarla ilişkileri, Orta Doğu'ya girmekte olan İngilizlerin sömürge siyasetine tipik bir örnek teşkil ediyordu; oysa aynı sıralarda bölgede ağırlığını hissettirmeye başlayan ABD emperyalizmi, Avrupalılarınkinden farklı bir yol tutturmuştu: Kaba kuvvet ya da entrika yerine ticaret. Filipinler ve Küba dışında sömürge savaşlarına doğrudan karışmayan ABD, I. Dünya savaşında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaş açmamıştı; Woodrow Wilson Filistin sorunu dışında, Arap yarımadasındaki uluslaşma süreciyle çok fazla ilgilenmiyordu. Elbette bütün bunlar, ABD emperyalizminin Orta Doğu'ya ilgi göstermediği anlamına gelmiyordu. Kahire'de ve Beyrut'ta 1863'ten beri yüksek öğrenim için ABD tarafından kurulmuş enstitüler bulunuyordu, ayrıca ABD ile Osmanlı İmparatorluğu arasında yüzyılın başından itibaren resmî ticaret antlaşmaları işlerliğini koruyordu... Üstteki fotoğraf, Amerikalılar ile Türkler arasında gelişen ticarete bir örnek teşkil ediyor: Ürdün'deki nehrin Hıristiyanlarca kutsal sayılan suyu Türkler tarafından Amerikalılara satılıyor.

41 İran ve Ortadoğu'da Devrimler

İran Müdahalesi ve *CTD*'nin Gerileyişi

Haziran 1970'de, Umman'da da *CTD*'yi örnek alan bir örgüt (*Umman ve Arap Körfezinin Kurtuluşu İçin Ulusal Demokratik Cephe)* kuruldu ve Yeşil Dağlar'da silahlı mücadeleye başladı. Eylül 1971'de anti-emperyalist mücadele başkent Maskat'a da sıçradı. Ülkeye grev kırıcı ve ucuz işçi olarak Somalili ve Hintlilerin getirilmesine karşı Ummanlı işçiler gösteriler yaptılar, Sultanın sarayını kuşattılar. Aralık'ta *Umman Ulusal Demokratik Cephe*'si *CTD* ile birleşti, örgüt *Umman ve Arap Körfezinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi* olarak anılmaya başlandı. Bu birleşme, Dofarlı anti-emperyalistlerin gözünde Umman halkının bir bütün olarak "alt-sömürgeci" olarak algılanmasına son verdi ve silahlı kurtuluş mücadelesi güçlendi. Güçlenen *CTD*, Arap Körfez ülkelerindeki anti-emperyalist güçlerle ilişkilerini geliştirmeye yöneldi.

1973'ün sonundan itibaren, Dofar ve Umman anti-emperyalist mücadelesi gerilemeye başladı. Buna yolaçan neden, emperyalist Batı ve ona bağlı Arap monarşileriyle ilişkisini sağlamlaştırmak isteyen İran'ın (kuşkusuz "Umman Sultanının çağrısı üzerine") büyük bir askerî güçle Dofar'a müdahalesi oldu. 1974'den itibaren Güney Yemen'le sınır ilişkisi kesilerek gerilemeye başlayan *CTD*, 1975 başında Rakyut'u, yıl sonunda kurtarılmış bölgelerin tamamını yitirdi. *CTD*, askerî olarak gerilemeye başladığı noktada siyasal olarak da geri adım atarak "Körfez ülkelerinde devrim"i ikinci plana bırakmış ve perspektifini yeniden Umman-Dofar ile sınırlamıştı. 1975 yenilgisinden iki yıl sonra, *CTD*, SSCB ve Arap "Kararlılık Cephesi"nin (Cezayir, Libya, Güney Yemen, Suriye) desteğiyle yeniden toparlanmaya başladıysa da, 1979 İslâm devrimine kadar ülkedeki varlığını sürdüren İran ordusunun yığınağı karşısında 1968-1973 konumuna asla yaklaşamayacaktı. Bu arada Umman Sultanlığı, 1979'da Mısır-İsrail barış anlaşmasını onaylayan tek Arap devleti olarak ve 1980'de ABD ordusuna hava sahasından ve karasularından yararlanma hakkı vererek, emperyalizme kayıtsız-şartsız bağımlılığını sürdürmekteydi.

Kuzey ve Güney Yemen'de Devrimler

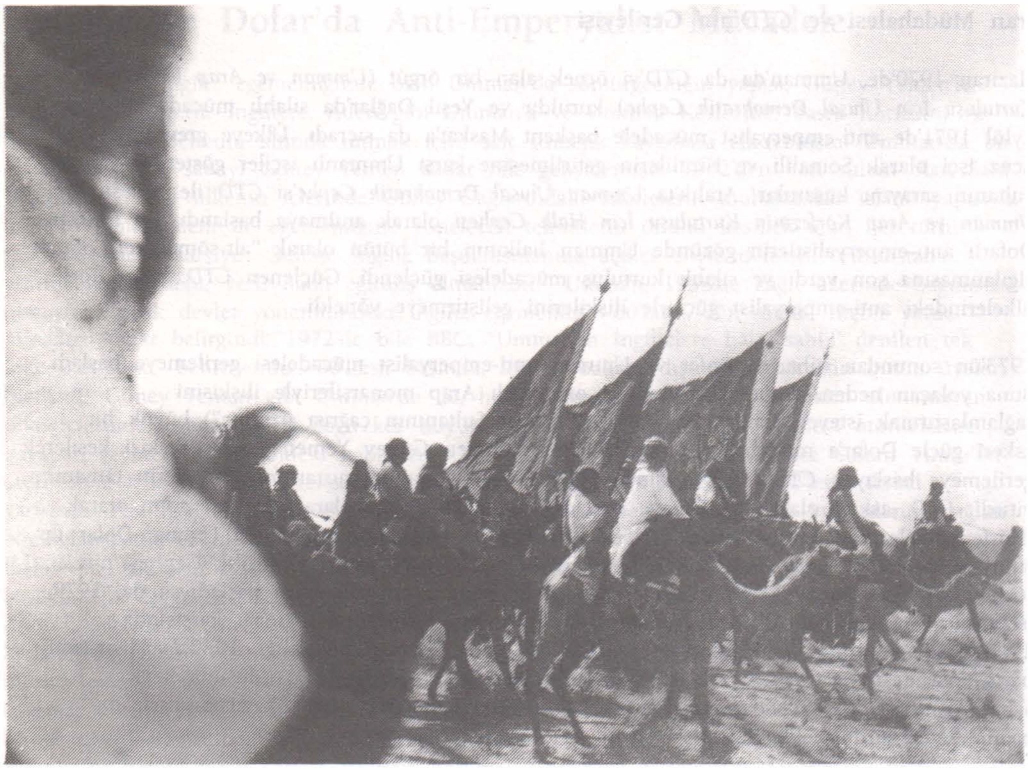
Arabistan yarımadasının en güneyinde yeralan Yemen, Arap fetihlerinin Batıya doğru gelişmesi nedeniyle, İslâm uygarlığının ve ticaret yollarının marjında kaldığı için; 1960'lara dek, dünyanın en tecrit edilmiş, içine kapalı ülkelerinden biri durumundaydı. 16. yüzyıl ortalarından itibaren sayısız kabile ayaklanmalarıyla sürekli tehdit edilmekle beraber Osmanlı egemenliğinde bulunan ülkenin Kuzey kesimi, 1. Dünya Savaşı'nın sonunda İngiltere'nin desteğiyle bağımsızlığını kazanmış ve Zeydî kabilesinin egemenliğinde Kuzey Yemen Krallığı kurulmuştu. Güney Yemen'de ise, Kızıldeniz'i Okyanusa bağlayan ve Doğu Afrika ile Güney Asya'ya açılabilme imkânı sağlayan konumuyla Aden Körfezi, stratejik öneme sahipti. İngiliz emperyalizmi, 19. yüzyılın ilk yarısında Aden Körfezi'ne ve hinterlandına hakim oldu, Güney Yemen'de İngiliz himayesi ilan edildi. Yemen'de anti-emperyalist dalga, ancak 1960'larda kabardı. Kuzey Yemen'de 1962'de gerçekleşen darbeyle kurulan cumhuriyet, sonunda anti-demokratik ve monarşik bir yapıya büründü; ülkenin kapitalizmle eklemlenmesini getiren bu dönüşüm, Güney'deki anti-emperyalist harekete de ivme kazandırdı. Anti-emperyalist bağımsızlık savaşı içinde sosyalist bir programa yönelen *Güney Yemen Ulusal Kurtuluş Cephesi*, sonuçta ülkede bir "Demokratik Halk Cumhuriyeti"nin kuruluşunu gerçekleştirecekti.

Kuzey Yemen: Cumhuriyetçi Devrim ve Karşı-Devrim

Nüfusunun yüzde 80'i köylü olan Kuzey Yemen'de, dağlarda geçimlik üretim yapılan kesimler dışında toprak, feodal kabile şeyhlerinin ve ülkeyi 1918'den beri yöneten Zeydî sülâlesinin elindeydi. Sanayi gelişmemişti; ülkenin ekonomisi, Suudi Arabistan sermayesinin denetimindeydi. Zeydîlere muhalif unsurlar; ülkenin kapitalizme karşı direnen ekonomik rejiminden hoşnutsuz olan, aynı zamanda mezhepsel azınlık konumundaki Şafî tüccarlar; dağlık Kuzeydeki Haşidî kabileler ve Irak ile Mısır'da eğitim görürken Nasır'ın milliyetçi-kalkınmacı ideolojisinden etkilenen subaylardı. Bu muhalefetin siyasal çıkışı, köylü emekçilerin Zeydî baskısına karşı kendiliğinden tepkisinin üzerine oturdu. 1955'de Taizz çevresindeki köylülerin üç vergi memurunu öldürerek başlattıkları isyanın egemen sınıfların muhalif kesimlerince desteklenmesi, Sultan İmam Ahmet'in yönetimi oğlu Muhammed el-Bedr'e bırakmasına yolaçtı. El-Bedr bazı reformlar yaptı, Mısır'la ilişkisini sıkılaştırdı. Ancak 1958'de İmam Ahmet yeniden yönetime elkoydu ve bu reformları geri aldı. Özgürlüklerin yanısıra ticaretin de yeniden kısıtlanmasına tepki duyan Şafî tüccarların ve Kuzeyli Haşidî kabile şeyhlerinin desteğini alan bazı Nasırcı subaylar, İmam Ahmet'i 18 Eylül 1962'de zehirleyerek öldürdüler. Yerine, gene oğlu El-Bedr geçti. 26 Eylül günü, saray başmuhafızı Abdullah Al-Sallal bir darbeyle El-Bedr'i devirdi ve cumhuriyet ilan etti. Cumhuriyetin programı bir kapitalistleşme-sanayileşme programıydı. Zeydî ailesinin topraklarına el kondu, kölelik kaldırıldı, bir millî banka kuruldu ve sermayeye yatırım teşvikleri getirildi.

Ülkeden kaçan Muhammed El-Bedr, Aralık 1962'de Suudi desteğiyle bir sürgün hükümeti kurdu ve cumhuriyete karşı savaşa başladı. Bunun üzerine Mısır, 10 bin askerle Yemen Arap Cumhuriyeti'nin yardımına geldi. Mısır'ın müdahalesi, cumhuriyetçi güçlere, Suudi destekli monarşistler karşısında askerî olarak dayanma imkânı sağlamakla birlikte; cumhuriyetçi cephenin içindeki radikal demokrat ve sosyalist unsurların gelişmesini engelleyecekti. Yalnızca,

Arap yarımadasında 16. yüzyılın başlarından beri süregelen Osmanlı egemenliği, toplumsal hayatı derinden etkilememişti; 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupalı tüccarların yarımadayı bir uğrak yeri yapmaları çok daha önemli değişikliklere gebeydi. 19. yüzyılın başında Portekiz, Hollanda ve Fransız ekarte eden Büyük Britanya, yarımada üzerinde köklü bir etkinlik sağladı. Arabistan'ın Hint Okyanusu'ndaki kıyısı, İngilizler için özellikle Hindistan açısından önemliydi, 1820'de yapılan bir anlaşma, Umman Körfezi'nin tümüyle İngiliz etkisi altına girmesine yol açtı. Bu sıralarda Arap Yarımadası'nda gelişen en önemli toplumsal olaylardan biri de, Hanbeli mezhebine mensup bir 14. yüzyıl din adamı olan İbn Teymiyye'den etkilenmiş olan Muhammed İbn Abdülvehhab tarafından başlatılan Vahhabi hareketidir: Hâlâ putperest inançların hüküm sürdüğü Arabistan'da İslâm dinini çoktanrıcılıktan tamamen ayırdırmayı, böylelikle saf bir İslâm idealine dönüşü savunan Vahhabilik, el-Deriye'de bu öğretiyi benimseyen ibn Suud ile oğlu sayesinde yayıldı; 1801'de Vahhabi'ler kutsal Şiî kenti Kerbela'yı, daha sonra da Mekke ve Medine'yi ele geçirince, Osmanlı Sultanı, Mısır Genel Valisine İbn Suud ve taraftarlarını kutsal kentlerden çıkartma emrini verdi. Yedi yıl süren çarpışmalardan sonra Vahhabiler yenilgiye uğratıldılar, İstanbul'a götürülen ibn Suud'un boynu vuruldu... Yerine geçen oğlu Faysal'ın döneminde Vahhabiler Basra körfezi civarında tanınan bir devlet haline geldiler. Faysal, Mısır baskısı altında zor duruma düştüyse de, Mısır'da Mehmet Ali Paşa yönetiminin çökmesi üzerine toparlandı. 19. yüzyıl sonunda el-Ahsa'yı Osmanlılara kaptıran Suudîler Kuveyt'e sığınmak zorunda kaldılarsa da, kısa sürede Riyad'ı geri aldılar; II. Abdülaziz (ibn Suud) bütün Suud topraklarını kurtardı, 1913'te de Osmanlıları El Ahsa'dan çıkardı. Osmanlı imparatorluğu 1914'te Almanya'nın yanında savaşa girdiğinde, Kuveyt Osmanlılarla bağlaşıklığını ilan etti; ibn Suud Türk yanlısı ibn Reşid'e karşı çarpıştıysa da, İngilizlerle ilişkilerini geliştirmenin dışında askerî bir harekâta girişmemeyi yeğledi. Bu sırada Osmanlı imparatorluğu bütün Batı Arabistan'ı elinde tutuyor, yarımadanın doğusuna İngilizlerin varlığı yüzünden ilerleyemiyordu. 1916'da İngilizlerin desteğini arkasına alan Mekke şerifi Hüseyin, Türklere karşı çarpışarak Mekke'yi zaptetti, ancak Medine'yi alamadı. Arap kabilelerini Türklere karşı harekete geçiren Hüseyin'in iki oğlu Faysal ve Abdullah 1918'de Şam'a girdi; 1921'de Faysal Irak kralıydı, kardeşi Abdullah ise Ürdün emiri... 1919'da Mekke şerifi Hüseyin ile ibn Suud'un ilişkileri Vahhabilerin üstün geldiği bir çatışmaya dönüştüyse de, her iki tarafı da destekleyen İngilizlerin araya girmesiyle ibn Suud, kuvvetlerini Türk yanlısı ibn Reşid'e yönelterek bütün Şammar topraklarını ele geçirdi; 1921'de başkent Ha'il'i zaptetti. Şerif Hüseyin'in, bölgede ipleri elinde tutan İngilizlerle anlaşamaması, şeriflikten düşmesine ve Vahhabilerin 1924'te Hicaz'a girmesine yol açacaktı. Fotoğrafta görülen ibn Suud önderliğindeki Arap gerillaları Osmanlı'ya karşı peygamberin sancağıyla savaşmaya hazırlanıyorlar. Osmanlı otoritesinin hızla zayıflayarak çöküşüne ve İngiliz emperyalizminin bu gelişmeyi hızlandırmasına paralel olarak, Suudî krallığının temelleri atılmıştı...

Nasır'ın dediği gibi, "feodal-gerici Arap monarşilerine karşı dayanışma" saikiyle değil, uluslararası anti-emperyalist kamuoyunda baştaki parlaklığını yitiren "öncülük" imajını tamir etmek, ayrıca zengin Suudî petrol yataklarına yakınlaşmak saikleriyle hareket eden Mısır; kendi inisiyatifini Yemenli cumhuriyetçilere dayattığı gibi, bu inisiyatifi yitirmemek için, ülkede kitlesel örgütlenmelerin gerçekleşmesini engellemeye çalıştı. 1963'de, üstelik Nasırcılar tarafından örgütlenmiş olan sendikalar engellendi. Dağıtılabilecek durumdaki yaklaşık 300 bin hektar toprağın yalnızca üçte biri topraksız köylülere dağıtıldı. 1962-1967 arasında çok yoğun olarak süren cumhuriyetçi-monarşist savaşı boyunca kabile şeyhlerini ve ordu komuta kademelerini muhatap alan Mısırlı askerî-siyasal önderlik, bu geleneksel güçlerin ve merkezî-otoriter yapıların, emekçi sınıfların inisiyatifi aleyhine güçlenmesine yol açtı. Kasım 1965'de, "cumhuriyetçi devrimi bütün Arap yarımadasına yayma" perspektifi Mısırlı komutanlarca tehlikeli bulunarak veto edildiği için Kahire'ye Nasır'la tartışmaya giden El-Sallal tutuklandı; yerine General Hasan El-Amirî getirildi. Eylül 1966'da, bu kez El-Amirî tutuklanıp yeniden El-Sallal başkanlığa getirilecekti.

Suudî Arabistan ile Mısır arasında, bir güç yarışına dönüşen ve halkın yüzde 4'ünün (200 bin kişi) ölümüyle sonuçlanan Kuzey Yemen İç Savaşı; İsrail'e karşı uğradığı ağır yenilgiyle yıpranan ve "feodal-gerici Arap monarşilerinin" ekonomik yardımına muhtaç olan Mısır'ın, Suudî Arabistan'la uzlaşarak ülkeden çekilmesiyle, 1967 sonunda sona erdi. Bu uzlaşma, cumhuriyetçi cephede savaşmakla birlikte, geleneksel feodal-hiyerarşik yapılarını koruyan kabilelerin, şeyhlerin egemenliklerinin de tescili anlamına geliyordu. Nitekim, radikal El-Sallal, derhal yönetimden uzaklaştırıldı. Cumhuriyetçi cephenin radikal demokratik kanadı, son ciddi atılımını, bu uzlaşmaya karşı çıkan monarşi yanlısı bazı kabilelerin 1 Aralık 1962'de başkent San'a'yı kuşatmasına karşı örgütlenen direnişle gerçekleştirdi. General Hasan El-Amirî öncülüğünde, işçilerin ağırlığıyla oluşan Halk Milisi, kuşatmaya karşı koydu ve 8 Şubat'ta monarşistleri püskürttü. Artık Nasır'la siyasal-ideolojik bağlarını koparan ama hâlâ kendilerini Nasırcı olarak tanımlayan radikal subaylar, Halk Milisi ve Aralık-Şubat direnişi sırasında kendi inisiyatifleriyle şeyhlerin topraklarına el koyan San'a köylüleri; düzenli ordunun ve feodal mülkiyetin ilgasını talep eden bir programla ortaya çıktılar. Ancak kuşatmanın bitmesiyle birlikte yeniden kuzeyli kabileler, ulema ve Şafî ticaret burjuvazisiyle bütünleşen General El-Amirî, radikal kanadı şiddetle bastırdı. Mart 1968'de kurulan *El-Hizb El-Tavrî El-Demokratî* (Devrimci Demokratik Parti), 1972'den sonra, Güney Yemen'in desteğiyle özellikle güney bölgesinde gerilla mücadelesini geliştirmeye başladıysa da fazla etkili olamayacaktı. Egemen sınıf fraksiyonları arasında uzun süre devam eden çekişmeler sonucunda; Haziran 1974'de albay İbrahim El-Hamdi'nin öncülüğünde gerçekleşen darbeyle Anayasa ilga edildi ve rejim istikrara kavuştu. (Kuzey) Yemen Arap Cumhuriyeti, kapitalistleşmesini, Suudi Arabistan'ın ve feodal şeyhlerin iktisadî ve siyasal denetimi altında gerçekleştirecekti.

Güney Yemen: Bağımsızlık Savaşı ve Devrim

Güney Yemen, İngiltere tarafından üç himaye bölgesine bölünmüştü: Doğu, Batı ve Aden. Stratejik olarak yalnızca Aden limanını önemseyen İngiliz emperyalizmi, Aden'in hinterlandında ve özünde hinterland niteliğindeki Doğu ve Batı'da hiçbir yatırım ve. ciddi askeri yığınak

41 İran ve Ortadoğu'da Devrimler

1534'te Osmanlı egemenliği altına giren Irak, ilk kez 1612'de Basra'nın yönetimini ele geçiren Efrasiyab adlı bir subayın körfezi İngiliz, Portekiz ve Felemenk tüccarlara açmasıyla Batı dünyası ile tanışmıştı. 1699'da tekrar Osmanlı yönetimine bağlanan Basra'da, 1763'de İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nın bir şube açmasına, 1780'lerin sonlarına doğru da sürekli bir İngiliz elçisinin bulundurulmasına izin verildi. 1831'de II. Mahmut'un yörede sıkı bir merkezî denetim kurması, Irak için belli bir ölçüde modernleşmenin başlangıcı olsa da, 20. yüzyıla doğru giderek gelişen bir Arap milliyetçiliğini de beraberinde getirdi. I. Dünya Savaşı'nın başlannda İngiliz birlikleri Basra'yı işgal ettiler ve ardından, Mart 1917'de Bağdat'a girdiler. Böylece, Osmanlı egemenliğinden sonra, Irak'ta bu kez de 1932'ye kadar sürecek olan İngiliz manda rejimi hüküm sürdü. Soldaki fotografta 11 Mart 1917'de General Maude önderliğindeki İngiliz birliklerinin Bağdat'a girişi görülüyor. Yine, Irak'la aynı yıllarda Osmanlı sınırları içine dahil olan Suriye de, üç yüzyıldan uzun bir süre, Osmanlı paşaları tarafından yönetilmişti. I. Dünya Savaşı başlarken, Suriye'de milliyetçi akımlar eğitilmiş sınıf, özellikle de askerî görevliler arasında yayılmaya başlamış, Al-Fatat gibi milliyetçi örgütler Suriye dışındaki Arap milliyetçileriyle ilişkiye geçmişlerdi. Ancak Suriye daha savaş bitmeden Fransa'nın kontrolu altına girmek zorunda kaldı. Mart 1920'de milliyetçi gruplar Lübnan ve Filistin'i de içine alan bağımsız bir Suriye Krallığı'nın kuruluşunu ilan ettilerse de, bir ay sonra San Remo konferansının sonucu olarak Suriye, tümüyle Fransız mandası haline geldi. 1925'de Fransızlar Müslüman çoğunluğu ve etnik farklılıkları dikkate alarak, ülkeyi dört kesime ayırdılar. Bu dört kesimden birisi de Büyük Lübnan adını taşıyordu; sağdaki fotoğrafta Beyrut'ta kuruluşu ilan edilen "Büyük Lübnan"ın en önemli dinî şefi Müftü ve patriark Hoyek, Fransız komutanı General Gouraud ile birlikte.

yapmamış; onyıllarca direnmeyi sürdüren kabile şeyhleriyle 1934'de silah vb. aynî yardımlar karşılığında uzlaşarak ülkenin iç siyasal-iktisadî yapısını kendi haline bırakmıştı. Güney Yemen'de büyük toprak mülkiyeti olmadığı için, kabileler de çok sayıda küçük ve içişlerinde özerk emirlik, devlet halinde parçalanmıştı; birçok şeyh, gücünü salt manevî otoritesinden alıyordu. Aden hinterlandında ve Batı protektorasındaki Hadramut bölgesindeki Karmatî kabilelerde, komünal toprak mülkiyeti yaygındı. Kapitalist üretim ilişkilerinin varolduğu tek yer olan Aden'de ise, komprador niteliği açık bir burjuvazinin ve İngiliz sermayesinin elindeki sanayi ve ticaret işletmelerinde, 1965'de 80 bini aşkın işçi çalışmaktaydı.

Güney Yemen'de bağımsızlıkçı, anti-emperyalist muhalefetin taşıyıcısı, Kuzey Yemen'deki gibi egemen sınıflar olmadı. 1920'lerden itibaren zengin Arap ülkelerine ve Hindistan'a onbinlerce kişilik kafileler halinde çalışmaya giden, ancak ülkeleriyle bağlarını koparmayan göçmen Hadramutlu köylüler, milliyetçi-bağımsızlıkçı hareketin öncüsü oldular; 1950'lerden sonra oluşmaya başlayan Aden proletaryası ve küçük burjuvazisi, bu öncülüğü devraldı. Mart 1956'da, Aden'de ilk sendikal örgütlenme gerçekleşmişti: *Al-Mutammar El-Amele* (İşçi Kongresi-MA). Aynı yılın Ağustos-Eylül aylarında, Nasır'ın "Kanal Savaşı"ndaki anti-emperyalist tavrından etkilenen işçiler, bağımsızlıkçı sloganlarla kitlesel grevlere gittiler. 1958'de, İngiliz sömürge yönetiminin, Somalili ve Hintli göçmen işçilere, kendilerine verilmeyen bazı yurttaşlık hakları vermesine tepki duyan Aden'li işçiler, şiddetle bastırılan protesto eylemlerine giriştiler. İşçi sınıfının siyasallaşma süreci gelişirken, yerli burjuvazinin ve küçük burjuvazinin, *En-Nahda* (Yeniden Doğuş) dergisi çevresinde toplanan milliyetçi hareketi de bölündü. Komprador burjuvaziyle uzlaşan bir grup; İngilizlerin, Aden'deki bağımsızlıkçı hareketi, hinterlandın siyasal durağanlığı ve muhafazakârlığı içinde boğmayı hedefleyen "Güney Arabistan Emirlikleri Federasyonu" tasarısını kabul ederek ayrıştı. 1959'da küçük emirliklere, devletlere verilen yeni rüşvetlerle kurulmaya başlanan bu biçimsel "Federasyon"a, Aden'in de katılmasını sağlaması planlanan biçimsel bir Meclis için, 1959'da, 180 binlik kent nüfusunun 21 bininin seçmen sayıldığı bir seçim yapıldı. *MA* ve *En-Nahda* çevresinin boykotuyla, katılım yüzde 27 düzeyinde kaldı. Federasyona muhalefetini, sanayileşmiş Aden'e hinterlandın ekonomik yükünü taşıtmama kaygısına dayandıran yerli burjuvaziden ayrışan *MA* önderleri, Temmuz 1962'de *Sosyalist Halk Partisi*'ni *(SHP)* kurdular. 26 Eylül 1962'de Aden Meclisi'nin Federasyon'a katılma kararı verdiğinin ertesi günü, Kuzey Yemen Cumhuriyeti'nin kuruluş haberinin gelmesi, anti-emperyalist muhalefete ivme kazandırdı. *SHP*, 18-19 Kasım'da kapsamlı bir genel grev örgütledi. 1963'de, sömürge yönetiminin *MA* ve *SHP* üzerindeki baskısı şiddetlendi.

Güney Yemen anti-emperyalist hareketinin radikalleşmesi, Kuzey Yemen'deki cumhuriyetçi devrime destek olma ve iki Yemen'in birleşmesi temelinde gerçekleşti. *SHP* ve *MA* saflarında Kuzey Yemen devrimine askerî destek verme düşüncesinden başlayan arayış, 1963 yazında *El-Cephe El-Kavmiya El-Cenub El-Yemeni*'nin (Güney Yemen Ulusal Kurtuluş Cephesi-*CKCY)* kuruluşuyla sonuçlandı. Hükümetin yanısıra kabile şeyhlerinin de otoritesini reddeden *CKCY* programı, soyut bir sosyalizm söylemine sahipti. *CKCY* "Devrimci Halk Ordusu" perspektifini ortaya koyarak, paralı burjuva orduya verdiği ağırlıklı yer nedeniyle Nasırcılığa da eleştiri yöneltti. 1963 yaz sonunda, askerî önder Ali Antar'ın yönetiminde, İngilizlere karşı İslâmî direniş geleneğinin canlı olduğu Radfan dağlarında başlayan gerilla savaşı; kısa sürede, Aden'in hinterlandında daha 1959'da Federasyon tasarısına karşı özerkliklerini yitirecekleri kaygısıyla direnişe geçmiş olan kabilelerle bütünleşti.

CKCY askerî ve siyasal örgütlenmesiyle ülke çapında hızla güçlenirken, kendi içindeki ideolojik-siyasal netleşmeler ve ayrışmalar belirginleşmeye başladı. Mısır'ın Kuzey Yemen'deki cumhuriyetçi hareketle kurduğu vesayetçi ilişki ve giderek uluslararası anti-emperyalist dayanışmadan çok ulusal güç politikasını öne çıkaran tutumu; hareket içinde Nasırcılığa karşı tepkinin gelişmesine yolaçtı. Çin ve Vietnam devrimi literatürü ve Mao'nun yazıları *CKCY* tabanında yaygınlaşmaya başladı. Böylece, *CKCY,* daha programatik ve Marksizme aşîna bir sosyalist çizgiye yöneliyordu. G. Yemen'de etkinliğini yitirmek istemeyen Mısır'ın devreye girmesiyle, önce *SHP* Mısır *Arap Sosyalist Birliği*'yle bütünleştirildi; Ocak 1966'da *CKCY*'nin 8 Politbüro üyesinden üçünün katılımıyla, *CKCY*'nin de bu ittifaka katıldığı ve *Cephe Tahrir Cenub El-Yemen El-Muhtal*'ın (İşgal Altındaki Güney Yemen'in Kurtuluşu Cephesi-*CTCYM)* kurulduğu ilan edildi. Hinterlanddaki İngiliz aleyhtarı şeyhlerin ve Aden'li tüccarlarla, *MA* tabanının önemli bir bölümünün ve Mısır'ın desteğine sahip olan *CTCYM*'ye karşı; gerilla hareketi içinde siyasallaştırılarak kabile bağlarından koparılan köylülüğe ve *MA*'nın radikal azınlığına dayanan Ali Antar yönetimindeki askerî önderlik, *CKCY*'nin bağımsız varlığını ve öncü konumunu sürdürdüğünü iddia etmekteydi. Mısır'ın egemenliğindeki medya, bağımsızlık savaşının bütün başarılarını *CTCYM*'ye malediyordu. Ne var ki, Ocak 1967'de, *CTCYM*'nin karşı çıkmasına rağmen Aden'de başarıyla gerçekleştirdiği üç günlük genel grev, kitle desteğinin *CKCY*'de olduğunu ortaya koydu. Aden genel greviyle başlayan atılım, 1967 yazında Güney Yemen'in aşağı yukarı bütün hinterlandının gerillaların denetimine geçmesiyle zafere ulaştı. Ağustos sonunda, artık hiçleşen Güney Arabistan Emirlikleri Federasyonu'nun başbakanı Şeyh Ali Musaid El-Babekrî, yenilgiyi açıkça kabul etti: "Bu bir halk devrimidir ve buna karşı koyacak durumda değiliz." Alelacele bir "geçici hükümet" ilan ederek inisiyatifi ele almaya çalışan *CTCYM*, İsrail karşısında hezimete uğrayan Mısır'ın desteğinin de önemsizleşmesiyle, 7 Kasım'da *CKCY*'yi desteklediğini açıklamak zorunda kaldı. Yalnızca yenildiğini değil, uzlaşarak ülkede dolaylı egemenliğini sürdürebileceği bir hükümeti başa getirme imkânının da kalmadığını idrak eden İngiltere, *CKCY*'nin bağımsızlık ilanından iki gün sonra formaliteyi yerine getirdi: "Güney Arabistan Federasyonu"nun bağımsızlığını kabul etti.

CKCY içindeki ideolojik-siyasal mücadele, bağımsızlıktan sonra derinleşerek sürdü. Sonuçta *CKCY*'nin otoritesini kabul etmiş olmakla birlikte, Kahtan El-Şaabi önderliğindeki *CTCYM* ittifakı, gücünü koruyordu. Nitekim El-Şaabi 1 Aralık 1967'de, Başkanlığa ve Genelkurmay Başkanlığı'na geldi. Özellikle Aden'in kuzeyinde ve ülkenin Doğu bölgesindeki görece büyük kabilelerin, çoğu Kuzey Yemen'e kaçtığı için güçsüzleşmiş burjuvazinin yanısıra, ayrıcalıklarını kırsal hinterlandın getireceği yükü kendileri için tehdit olarak gören Aden proletaryasının önemli bölümünün; muhafaza etmeyi vadettiği mevcut bürokrasinin ve son anda devrimci cepheye geçmiş olan düzenli ordunun desteğini alan El-Şaabi, *CKCY*'nin Mart 1968'de yapılan 4. Kongresinde devrimci kanat karşısında yenik düştü. Köylülerin ve Aden proletaryasının radikal kesiminin sözcülüğünü yapan Abdülfettah İsmail, bu kongrede "küçük burjuva bürokratizmini sosyalizm diye yutturan Nasırcılığın" etkilerine karşı uyardı ve gerilla savaşı içinde oluşan halk komitelerinin, halk milislerinin yerleşik devlet aygıtının yerini almasını savundu; El-Şaabi ise, "Arap sosyalizminin sınıf çelişkilerini ortadan kaldırdığını" savunan Nasırcı bir söylemle ona karşı çıktı. 4. Kongrede, İsmail'in radikal sosyalist programı kabul edildi. Ancak 19 Mart 1968'de ordunun anti-komünist komuta kademesinin yaptığı karşı-devrimci darbeyle, *CKCY*'nin sol kanat önderleri tutuklandılar. Darbeye ve El-Şaabi'nin uzlaşmacılığına karşı, direnişçi-bağımsızlıkçı geleneği güçlü olan ve feodal egemenliğin zayıf olduğu Hadramut köylerinden başlayan kitlesel bir isyan gelişti. Bunun üzerine El-Şaabi, darbecileri tutuklatmak zorunda kaldı; ancak darbenin etkilerinden yararlanarak "Çin yanlısı aşırılar" diye tanımladığı sol kanada da yüklendi ve Ali Antar'ın yönettiği Hadramut ayaklanmasını şiddetle bastırdı, birçok sol *CKCY* önderini öldürdü.

Devrimci kanat, 1969 başında sivil siyasal muhalefet zemininde yeniden toparlandı. 22 Temmuz 1969'da, yükselen kitlesel muhalefet sonucunda, iktidar *CKCY*'nin devrimci kanadının kolektif yönetimine geçti. El-Şaabi'ye karşı 1968 baharındaki ayaklanmaların önderlerinden Salim Ali Rubayyi başkan oldu. Çin'den esinlenen bir söylemle, El-Şaabi döneminin "bireyci, liberal eğilimleri"ni eleştiren hükümet "düzeltme hareketi"ni başlattı. Kasım 1970'de yeni bir Anayasa yapılarak devletin adı "Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti" olarak değiştirildi. 86'sı yerel halk komitelerince, 15'i sendikalarca belirlenen 101 üyeli bir Meclis oluşturuldu. Genelkurmay başkanlığına Ali Antar getirildi ve askerî birliklerin kamu işlerinde istihdamından başlanarak ordunun siyasallaştırılmasına çalışıldı. Aralık 1970'de, 1968'de El-Şaabî'nin yaptığı ilk toprak reformundan daha kapsamlı bir toprak reformu yapıldı. 1970/71'de Aden

1930'larda, Orta Doğu'da bütün ekonomik ve toplumsal yapıyı baştan aşağı değiştirecek yeni bir faktör ortaya çıktı: Petrol. Bahreyn'de 1932'de petrol bulundu; 1938'de Suudi Arabistan'dan ilk petrol tankerleri yola çıkıyordu, Kuveyt'te üretim 1946'da başladı. Petrolün ilk getirdikleri, yaşam standardının yükselmesi, göçmen işçi akını ve yeni toplumsal problemler oldu... Petrol, sanayinin güdük olduğu, tarım dışındaki üretimin çok düşük bir oranda kaldığı Orta Doğu ülkelerinde 1930'lardan beri ekonominin can damarını oluşturmakta ve çoğunda yegâne endüstri niteliğini sürdürmektedir. Hemen hemen bütün Orta Doğu ülkelerinde petrol arama, çıkarma ve işleme konusunda yabancı şirketlere verilen imtiyazlar, bu şirketler tüketici ve endüstrileşmiş ülkelere ait olduğundan, garip bir üretici-tüketici ilişkisi yaratmıştır: Bölgede petrolden elde edilen kârın büyük kısmı, rezerv sahibi ülkelerden çok, petrol endüstrisini yönlendiren firmalara kalmakta; ayrıca Batılı ülkeler bu firmalar aracılığıyla Orta Doğu ülkelerindeki politik tansiyonu ellerinde tutabilmektedirler. 1960 yılında petrol fiyatlarındaki düşüşü görüşmek üzere toplanan İran, Irak, Suudî Arabistan, Venezuella ve Kuveyt yöneticileri the Organization of Petroleum Exporting Countries'i (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü - OPEC) kurdular. Başlangıçta büyük petrol tröstleri tarafından ciddiye alınmayan OPEC; Katar, Libya, Abu Dabi, Endonezya, Tunus, Nijerya, Ekvator ve Gabon gibi ülkelerin katılımıyla güçlendi ve petrol fiyatlarını yüksek tutabilmek için yıllık üretimi sınırlı tutma politikası uygulayarak üye ülkelerin kâr payını arttırdı. Orta Doğu ülkeleri, dünya petrol üretiminin üçte birinden fazlasını ellerinde tutmakta ve bunu sık sık politik güce çevirmeye çalışmaktadırlar ama, 1970'lerin ortalarındaki petrol krizi ve petrol rezervlerinin tükenebileceği düşüncesi, sanayileşmiş ülkelerde özellikle ham petrol kullanımının hükümet politikalarıyla azaltılmaya başlanmasına sebep olmuştur; talepteki gözle görülür düşme, '80'lerin başında OPEC'in petrol üretimini düşürme kararını vermesine sebep oldu. İran ve Irak'ta, süregelen savaş yüzünden petrol sanayii zaten kapasitesinin çok altında ürün veriyordu. Bu sebeplerden ötürü, dünya petrol üretiminde Orta Doğu'nun payı giderek azalmaktadır.

41 İran ve Ortadoğu'da Devrimler

1860'da Lübnan'da yaşanan Dürziler, Marunilerin üzerine saldırarak büyük bir katliama giriştiler. Osmanlılar geleneksel olarak Fransa'nın himayesinde bulunan Hıristiyanlara yönelik saldırılar karşısında sessiz kalmayı ve hatta örtük de olsa özendirmeyi tercih ettiler. Zahle kentinde Cizvit okulu ateşe verildi. Din adamları toplu halde öldürüldüler. 3 Haziran 1860'da Deir-el-Kamar'da 1300 Hıristiyan öldürüldü. Hıristiyanlığın aşağılandığını düşünen Napoléon Bonaparte müdahale etmeye karar verdi. Bu arada saldırılar bütün hızıyla devam ediyor, Şam'ın Hıristiyan mahalleleri bir sürek avına sahne oluyordu. Cezayir'in Fransızlar tarafından işgaline karşı ilk ayaklanmayı başlatan Şayh Abdülkadir sonradan iyi ilişkiler kurduğu Fransızların talebi üzerine Şam'a giderek katliamları önlemeye çalıştı (solda). Bir söylentiye göre de en az 1500 Hıristiyan canını Abdülkadir sayesinde kurtardı. İngiltere'ye bölge üzerinde fetihçi emelleri olmadığına dair güvence veren Bonaparte, 5 büyük gücün temsilcilerinin katıldığı bir toplantı sonunda 6 aydan fazla kalmamak koşuluyla bölgeye 6 bin kişilik bir kuvvetin gönderilmesi kararının alınmasını sağladı. Ancak General Beaufort komutasındaki Fransız birlikleri Lübnan'a vardığında olaylar büyük ölçüde yatışmıştı. İngilizlerin baskısı sonucu daha da kalmak istemelerine rağmen 5 Haziran 1861'de bölgeyi terkeden Fransızlar, Lübnan'da Hıristiyan bir yönetimin oluşturulmasını sağlamışlardı ama Hıristiyanların katledilmesine sessiz kaldıkları ve silahlı 7 bin Dürzi'nin varlığına son veremedikleri için bölgedeki prestijleri oldukça zayıflamıştı. Halbuki 1854'de Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlayacak bir kanal açılması için Said Paşa'nın onayını alan Fransızlar kurdukları Evrensel Süveyş Deniz Kanalı Şirketi aracılığıyla sadece iktisadî çıkarlar değil bölge ülkeleri nezdinde itibar kazanmayı başarmışlardı. Sağdaki alegori büyük güçlerin kıskanç bakışları altında Akdeniz ve Kızıldeniz'in birbirlerinin kollarına atılışını Fransızların nasıl bir gurur vesilesi yaptığının örneğini sunuyor.

hinterlandından başlanarak örgütlenen köylü *intifada*'ları (ayaklanma) sonucunda, resmî toprak reformu dışında, kapsamlı "fiilî" kamulaştırmalar gerçekleştirildi. Böylece feodal güç odakları büyük ölçüde tasfiye edildi. Ülkede tarıma elverişli toprak miktarının kısıtlılığı (150 bin hektar), yaygın küçük üreticiliğe imkân vermediği için, "küçük çiftçileri tarım işçilerine dönüştürme" şiarıyla kolektif çiftlikler, kooperatifler teşvik edildi; Cezayir, Çin, SSCB, Demokratik Almanya ve zamanla diğer Arap ülkelerinden de alınan yardımlarla tarımda modernleşme çabasına girişildi. Bu arada, 1968 yazındaki askerî darbenin peşinden Suudî desteğiyle kuzeydoğudaki dağlık kesimde başlamış olan feodal kabile ayaklanmaları da, '70'lerin başında etkinliğini yitirdi.

Güney Yemen devrimi, kapsamlı, yıpratıcı ve uzun bir bağımsızlık savaşıyla bağımsızlığını kazandıktan sonra da, kurtulduğu emperyalist egemenliğe dolaylı yollarla tabi olmamayı başarmasıyla Cezayir'le; önderliğinin bağımsızlıkçı-milliyetçi saiklerle başlayıp savaş içinde sosyalist bir yönelim kazanması ve bağımsızlıktan sonra da uluslararası devrimci anti-emperyalist dayanışma politikasıyla Küba'yla benzeşen bir görünüme sahiptir. Ancak pre-kapitalist yapıların baskınlığı, toplumsal devrim imkânlarını görece kısıtlı kılmıştır.

'70'lerin ikinci yarısında, *CKCY* içinde, kitlelerin kendiliğindenci inisiyatiflerini değerlendirmekten ve rejimle iyi ilişki içinde olan kabile yapılarıyla uyumlu bir ilişkiden yana olan Başkan Salim Ali Rubayyi ile; Doğu Avrupa halk demokrasileri modeline göre merkeziyetçi bir yönetimi kurumlaştırma yanlısı olan parti genel sekreteri Abdülfettah İsmail arasında ideolojik bir gerilim ortaya çıktı. Ülkenin ekonomik yardıma muhtaç olması, dış siyasal etkilerin ve dış politika tercihlerinin bu gerilimin unsurlarıyla örtüşmesini getiriyordu. '70'lerin ortalarında ekonomik yardıma başlayan Suudi Arabistan, Salim Ali Rubayyi'yi destekleyerek, onu G. Yemen-SSCB ilişkilerini zayıflatmaya yöneltmeye çalıştı. 1977'de Somali'yi terketmek zorunda kalan Sovyet birlikleri Abdülfettah'ın desteğiyle, ülkeye "sığınınca" Suudi Arabistan ekonomik yardımı kesti ve sınıra asker yığdı. Bu gelişmeler, SSCB-merkezli bir siyasal perspektife sahip olan Abdülfettah İsmail'i güçlendiriyordu. Gücünü yitirmekte olan Salim Ali Rubayyi, 26 Haziran 1978'de bir darbe girişiminde bulundu; Aden'de birkaç saat süren çatışmalardan sonra darbe bastırıldı. Başkanlığı üstlenen Abdülfettah İsmail'in iktidarı da 1980'e dek sürebildi. Afganistan, Etyopya ve Vietnam'da sıkışan Sovyetler Birliği'nin yaptığı ekonomik yardımın azalmasına ve Abdülfettah İsmail'in SSCB'ye fazla angaje olmasına tepki duyan Ali Antar önderliğindeki Politbüro çoğunluğu, onu düşürerek Başkanlığa Ali Nasır Muhammed'i getirdi.

Baas Rejimleri

16. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı egemenliğine giren Irak, Suriye ve Lübnan, I. Dünya Savaşı arefesinde İngiliz ve Fransız emperyalizminin egemenliğine girdiler. I. Dünya Savaşından sonra, bölgede İngiltere mandasında bir Irak devleti ile Fransız mandasında, Suriyenin bir bölümünü de kapsayan "Büyük Lübnan Devleti" kuruldu. Ancak milliyetçi-bağımsızlıkçı tepkiler ve ayaklanmalar üzerine, 1932'de bağımsız Irak, 1936'da bağımsız Suriye devletlerinin kuruluşu gerçekleşti. II. Dünya Savaşı sırasında, Müttefikler cephesindeki emperyalist ülkeler bu iki ülkeye askeri-stratejik kaygılarla yeniden girdiler. Suriye Cumhuriyetinin bağımsızlığı 1945'de yeniden tanındı. 1941'de kısa bir süre, Mihver yanlısı faşizan Raşid Ali cuntasının egemen olduğu daha kapsamlı bir bağımlılık altındaki Irak'ta; İngiltere'nin 1930'da imzalanmış olan 25 yıllık "ittifak" anlaşmasından doğan fiilî hakimiyeti, Krallığın biçimsel bağımsızlığının tanınmasına rağmen sürmekteydi. Emperyalizmin ülkedeki organik ekonomik varlığını sürdürdüğü Suriye ve Irak'ta; Osmanlı döneminde salt vergi yükümlülüğü ile merkezi devlete

İrak'ta Arap Milliyetçiliği ve Kürdistan Kurtuluş Hareketi

I. Dünya Savaşı'nın sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü izleyen Orta Doğu'nun sömürgeci yeniden paylaşımından itibaren Kürt ulusal sorunu sürekli olarak siyasal gündemde kaldı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya kıtasındaki topraklarının Anadolu yarımadası ile sınırlanmasından sonra Kürt halkı Türkiye, İran, Irak ve Suriye arasında bölündü. 1920'lerden bu yana ulusal kimliklerini korumak ve kendi kaderlerini tayin hakkını elde etmek için sürekli bir mücadele içinde bulunan Kürtler, yaklaşık 15 milyonu bulan nüfuslarına karşın, ezilen bir ulus konumundan henüz kurtulabilmiş olmayan belki de yegane halktır.

Afgan ve Fars dilleri gibi bir Hint Avrupa dili konuşan, yaşadıkları devlet ekonomilerinin gelişmişlik düzeyine göre yaşam tarzları kısmen değişmekle birlikte esas olarak dağlık alanlarda tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlayan Kürtler arasında Sünni Müslümanlık egemen dinsel inanıştı. Osmanlı İmparatorları İran'da Şiiliğin yükselmeye başladığı 16. yüzyıldan sonra doğudaki egemenliklerini, iktidarı yerel Kürt beylikleriyle paylaşarak sürdürmüşlerdi. İmparatorluğun çöküntüye gitmeye başladığı 19. yüzyıl sonlarında geleneksel aşiret reislerinin önderliğinde bir dizi ayaklanma yaşandı. Ancak bu ayaklanmalar, öteki Osmanlı uyruğundaki halkların, Bulgarların, Yunanlıların ve Arapların ulusal devletler kurmak üzere gerçekleştirdikleri bağımsızlık hareketlerinden farklı olarak geniş bir ulusal perspektiften yoksun, yerel taleplerle sınırlı, aşiret reislerinin iktidar alanlarının sınırlanmasına karşı tepkilerden güç alan isyanlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtçe basın 1898'de ortaya çıktı. 1908 Jön Türk devriminden sonra İstanbul Meclis-i Mebusan'ında Kürt milletvekilleri ulusal sorunların tartışılmasına katkıda bulundular. Ancak modern Kürt aydınlarının sayıları ve nüfuzları hep sınırlı olarak kaldı. Osmanlı İmparatorluğunun yenilgi ve çöküşünü izleyen Türk bağımsızlık savaşından sonra Kürt Musul vilayeti, petrol yataklarını kontrol altında tutmak amacıyla, İngilizler tarafından Lozan Antlaşmasıyla İngiliz mandası altındaki Irak'a bağlandı. Türkiye ile Suriye arasındaki sınırlar çizilirken Kürtlerin yaşadığı üç bölge Suriye'ye dahil edildi ve böylece Kürt halkının bölünmesi tamamlandı.

31 Mayıs 1975'te Irak'ta yapılan resmî nüfus sayımının sonuçlarına göre nüfusun yüzde 28'ini oluşturan 3 milyon Kürt, öteki parçalara oranla kendi kimliklerini ve haklarını en aktif biçimde ileri sürebildikleri bir mücadele tecrübesi yaşadılar.

I. Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin Hintli Ordusu Osmanlı İmparatorluğu'nun Basra ve Bağdad vilayetlerini işgal edince, Mekke Şerifi Hüseyin, Osmanlılara karşı başlatmış olduğu isyanın mükafatı olarak, bu iki vilayet üzerinde yeni bir devlet kurma talebinde bulundu ve İngilizler bu talebi 25 Ekim 1915'te kabul ettiler. 30 Ağustos 1918'de İtilaf Devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan Mondros Mütarekesi ile de İngiliz orduları Musul'u işgal etmek üzere harekete geçtiler. Ancak Süleymaniye bölgesinin saygın Kürt aşiret reislerinden Şeyh Mahmud Berezenci önderliğinde işgale karşı bir isyan başladı. Kısa zamanda bastırılan bu isyanın ardından Basra, Bağdad ve Musul'u birleştiren Irak "Arap Krallığı", 23 Ağustos 1921'de İngilizlerin denetiminde kuruldu. Bu kukla "krallık" İngiliz emperyalizminin Musul petrollerini denetim altına almasının aracı olarak Mekke Şerifi'nin oğlu Emir Faysal'a hibe edilmiş ve böylece Irak Arapları hem Osmanlı devletine, hem bağımsızlıklarını elde etmeye yeltenebilecek Musul Kürtlerine karşı İngiliz petrol kuyularının bekçiliğiyle görevlendirilmişlerdi. Krallığın kurulması için düzenlenen referanduma Süleymaniye ve Musul bölgelerinde yaşayan Kürtlerin katılmamaları ve bu devletin kuruluşunu onaylamamaları hiçbir şekilde gözönüne alınmadı ve böylelikle Irak'ta yaşayan Kürtlerle, Irak Arapları arasındaki sert ulusal mücadelenin temeli İngiliz emperyalizmi tarafından atılmış oldu. Kemalistlerin Türklerle Kürtlerin kardeşliği adına İngilizlerin Musul vilayetini Türkiye'ye geri vermesi çağrıları üzerine, İngiliz hükümeti Kral Faysal hükümetiyle birlikte 24 Aralık 1922'de Irak Kürtlerine Irak sınırları içinde özerk bir Kürt hükümeti kurma hakkı tanıdıklarını ilan ettiler. Ancak, 1923'te İngilizlerin serbest bıraktığı Mahmud Berezenci, Irak-İran sınırının her iki yanından topladığı kuvvetlerle yeni bir ayaklanma başlattı, kendisini "Kürdistan Kralı" ilan ettiyse de sonunda o da 1922 deklarasyonuna uygun olarak Kürt hükümetinin Irak sınırları çerçevesinde özerk bir yapı olarak kalmasına rıza gösterdi. Lozan Antlaşmasının Irak ile Türkiye arasındaki sınırların çizilmesini Milletler Cemiyeti'nin kuracağı bir komisyona bırakmış olması dolayısıyla kurulan özel komisyon, ihtilaflı Musul vilayetinde yaptığı keşiflerden sonra 16 Aralık 1925'te Milletler Cemiyeti Konseyi Musul vilayetinin Irak'a bırakılmasına ve Kürtlerin yerel yönetiminin bu çerçevede çözüme bağlanmasına karar verdi.

1926'da Bağded hükümeti Yerel Diller Yasası'nı çıkardı. Buna göre Irak Kürtleri yalnızca Süleymaniye bölgesi ve Erbil'in bazı yöreleriyle sınırlı olmak üzere, ilkokul düzeyinde kendi anadillerinde eğitim görebileceklerdi. Kürtçe kitapların basım ve yayımı serbest bırakıldı ve Krallık hükümetlerinin hepsinde Kürt bakanlara er verildi. Haziran 1930'da İngiltere ve Irak arasında imzalanan yeni antlaşma İngiliz mandasını sona erdirdi ve Irak'ın biçimsel bağımsızlığını tanırken Kürtlerin varlığından herhangi bir biçimde söz etmedi. Kürtler ayaklandılar, İngiliz Ordusu yeniden asayişi tesis etmek üzere devreye girdi. Kürtler Milletler Cemiyeti'ne vaadlerini hatırlatmak üzere başvurduklarında "Irak'taki azınlıkların özerkliği meselesinin kendisini aştığını" ileri süren ilgili komisyon meseleyi Milletler Cemiyeti gündeminden çıkardı. 1937'de Türkiye, İran ve Irak arasında "kurulu düzenleri yıkmak üzere cemiyetler, örgütler ve silahlı çeteler oluşturulması ve etkinlik göstermesine" karşın Sadabad Paktı kuruldu. 1943'de Barzan'da Molla Mustafa Barzani önderliğinde başlayan ve Irak ordusunun Erbil ve Badinan bölgelerini terketmesine yol açan ayaklanma 1945'te İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri tarafından bastırıldı. Barzani ve *peşmergeleri* İran'a çekildiler. 1946'da İran'da Mahabad'da kurulan Kürt Cumhuriyeti'nin 1947'de çökmesinden sonra ise Barzani ve 500 askeri çarpışarak Sovyetler Birliği'ne sığındılar ve Kürtlerin Irak'taki Kurtuluş Mücadelesi 1958'deki Abdül Karim Kassem darbesine kadar uykuya dalmış göründü.

II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda İngiliz nüfuzuna ve Irak monarşisine karşı mücadele eden güçler modern partiler biçimi altında örgütlenme eğilimine girdiler. *Irak Komünist Partisi-IKP* Arap, Kürt ve öteki azınlık milliyetlerin işçi, yoksul köylü ve aydınlarının sözcülüğünü üstlenirken, bütünüyle Kürt aşiret reislerinin ve tüccarlarla küçük burjuvazinin desteğindeki *Kürt Demokrat Partisi-KDP* ve Arap aydınlarının desteğini alan ve daha çok önderi Çaderçi'nin karizmasına dayanan *Ulusal Demokratik Parti-UDP* orta sınıfların muhalefeti olarak belirdiler. Ezilen ve bölünmüş bir Kürt halkının varlığını kabul eden *IKP*'nin bütünüyle Kürtlerden oluşan bir Kürt seksiyonu vardı, önderliği ise Araplar ve Kürtlerle öteki azınlık milliyetlerden oluşuyordu. *UDP* de "Marksizm-Leninizm'den esinlenme" iddiasına rağmen Kürt halkı arasında yeterli destek bulamadı. *IKP, KDP*'nin "Kürt küçük burjuva milliyetçiliğine", "Irak devletinin sınıf karakterine değil Araplığına saldırmasına", "Kürt petrollerine ilişkin talepler"ini ve muhalefet güçlerinin "ortak mücadelesi"ne katılmayışından; *KDP* ise *IKP*'nin ulusal sorundaki kaçamaklı tutumunu, Kürt ulusunun varlığını tanımamasından yakınıyordu. *IKP* 1956'daki İkinci Kongre'sinde "Irak'ın iki ulus, Arap ve Kürt uluslarından oluştuğu"nu kabul etti. Bu önemli kararlar devrimci Irak Araplarıyla Kürt ulusal hareketi arasındaki yakınlaşmanın başlangıcı oldu.

14 Temmuz 1958'de monarşiyi yıkarak Cumhuriyeti ilan eden Abdül Karim Kassem darbesi, bütün ilerici güçlerin kitle desteğini alarak bir siyasal devrime doğru evrilirken 27 Temmuz'da ilan ettiği geçici anayasa ile Kürtlerin Irak devleti sınırları içindeki varlığını tarihsel bir kayda kavuşturdu. Geçici Anayasa'nın 3. Maddesi şunları yazıyordu: "Irak toplumu bütün yurttaşları arasında, hak ve özgürlüklere karşılıklı saygı temeli üzerinde tam bir işbirliğine dayanır. Araplar ve Kürtler bu ulusu birlikte meydana getirirler; anayasa Irak bütünlüğü içinde onların ulusal haklarını teminat altına alır." Böylelikle Kürtlerin yaşadıkları bir devlet ilk kez onların ulusal haklarını anayasal bir güvenceye kavuşturmuş oluyordu. *KDP* yasallık kazandı, Mustafa Barzani SSCB'den dönüşünde bir ulusal kahraman olarak karşılandı *KDP* organları *Khebat* (Mücadele) ve *Kürdistan* dergileri ile *IKP* organı *Azadi*'nin (Kurtuluş) yanısıra *Jin* (Hayat) ve *Hetaw* (Güneş) dergileri yayınlanmaya başladı. Ancak bu liberalizm rüzgarı çok fazla esmedi. Kürtlerin özerklik taleplerinin yaygınlaşmasının yanısıra komünistlerin toprak devrimi ve tutarlı bir anti emperyalizm yönündeki faaliyetlerini artırmaları üzerine Kassem rejimi süratle Bonapartist bir diktatörlüğe dönüştü. Önce zaten hiçbir zaman yasallık tanınmış olmayan komünist hareket baskı altına alındı. Ardından rejimin mutemet organı *Savra*'nın doğrudan doğruya "Kürtlerin asimilasyonu" çağrısını ileri sürmesiyle Kürtler üzerindeki baskılar doruğuna çıktı ve Molla Mustafa Barzani, Bağdad'dan Barzan'a geçmek zorunda kaldı. 13 Eylül 1961'de Barzan havadan bombalanmaya başladı. Bu saldırıya karşı Kürt direnişi, giderek bir devrim karakteri edinmeye başladı. Eylül 1961'de sayıları bin olan bir

Kürt Devrimci Ordusu kuruldu. Kassem iktidardan düştüğünde sayıları 20 bine çıkmış, 1975'teyse 50 bin'e ulaşmıştı. 1965 ile 1974 arasında 30 ile 40 bin km^2 toprak *Devrimci Komuta Konseyi*'nin denetimi altına girmiş, bir anayasa çıkarılmış, buna bağlı yasalar yürürlüğe sokulmuş ve milli eğitim, halk sağlığı, adalet, maliye., dışişleri, savunma ve milli güvenlik bakanlıkları hatta *Parastin* adı altında bir gizli servis kurulmuştu.

8 Şubat 1963'te *Baas* darbesiyle Kassem devrildi ve terör çığırı başladı. 7 bin komünist katledildi. İngilizlerle anlaşıp silah sağlanıncaya kadar Kürtlerle girilen bir ateşkes döneminden sonra da 10 Temmuz 1963'te generaller Hasan el Bekr ve Abdüasalam Aref komutasındaki güçler Süleymaniye'de katliama başladılar. Kerkük'teki Kürtlerin Araplaştırılmasına girişildi. 1963 ile 1970 arasında *Baas* rejiminin iç krizlerine bağlı olarak birbirini izleyen askeri komuta kademesinde ve rejim hiyerarşisindeki darbeci değişikliklerle sırasıyla Abdul Rahman Aref, 1963'de görevinden uzaklaştırılmış olan Hassan El Bekr ve Saddam Hüsseyn Kürtlere karşı dört ayrı savaş yürüttüler, ancak boyun eğdiremeyince 11 Mart 1970'de General El Bekr, General Barzani ile bir antlaşmaya oturmaya karar verdi. Her iki tarafın da tarihsel bir olay olarak nitelediklerı ve General El Bekr'in "Kürtler ve Araplardan oluşan halkımız birliğini yeniden kazandı. Kardeşçe ilişkilerimiz bundan böyle sağlam ve sarsılmaz temellere dayanacak" diyerek kutsadığı antlaşmaya göre, Kürtlerin ayrı bir ulus olarak varlığı tanınıyor, Kerkük de *Kürdistan*'a dahil edilerek, "ademi merkeziyet ve yerel yönetim" sağlanıyor, Kürtçe ve Arapça Kürt bölgelerinde resmî dil olarak tanınıyor, Kürtlerin hükümete eşit haklarla katılması kabul ediliyor, Cumhurbaşkanı yardımcısının Kürt olacağı belirleniyor, yasama meclisinde Kürtlerin nüfuslarıyla eşit oranda temsil edilmeleri teminat altına alınıyor ve Anayasa'da şu değişikliğin yapılacağı kayıt altına alınıyordu: "Irak halkını iki ana ulus, Arap ulusu ve Kürt ulusu oluşturur. Anayasa Kürt halkının ve Irak birliği içinde yer alan öteki azınlıkların ulusal haklarını tanır. Kürtçe ve Arapça, Kürt bölgelerinde resmî dillerdir".

Oysa, antlaşmanın pratik uygulaması, hiç de uyandırdıgı umutlarla paralel yürümedi. *Baas* iktidar tekelini paylaşmaya razı olmadığı gibi, Arap ulusal gururuna leke süreceğini düşündüğü herşeyi meşrulyetinin zedelenmesi olarak görüyordu. Nüfusunun 1/3'ü Arap olmayan halklardan çoğunlukla da Kürtlerden oluşan Irak'ta omurgasını ordunun oluşturduğu *Baas* rejiminin bekası liderlik tarafından Arap hegemonyasının sağlama alınması olarak algılanıyordu. Kürtlerin özerklik talepleriyle *Baas* rejiminin Araplaştırma dayatması arasındaki gerginlik, görüşmeleri gidarek güçleştirdiği sırada. Eylül 1971'de İran ve Irak erasında bir arazi ihtilafı patlak verdi ve Irak hükümeti İran'ın Basra Körfezindeki birkaç adayı işgaline, aralarında 40 bin Faili Kürdünün de bulunduğu 50 bin "İran milliyetçisi"ni sınır dışı ederek karşılık verdi. Ardından Barzani'ye Irak güvenlik servisleri suikastler düzenlediler. *Baas* rejiminin ABD ve İngiltere petrol şirketlerinin elindeki hisseleri millileştirme ve ABD nüfuz alanından görece uzaklaşma eğilimine girdiği bir sırada SSCB ile 9 Nisan 1972'de yaptığı "dostluk ve işbirliği antlaşması"nın ardından *IKP*, *Baas*'ın İlerici Ulusal Cephe çağrısını kabul ederek 1963'ten beri birlikte mücadele ettiği *Kürt Devrimci Ordusu*'ndan çekildi. Eşzamanlı olarak *KDP* da *Baas* rejimine karşı mücadelede İran ve ABD ile işbirliğini artırmaya girişti ve *Baas* rejimi ile özerklik görüşmelerinden çekilerek açık ve kararlı bir meydan okumaya girdi. Böylelikle *Baas* rejimi uluslararası ilerici kamuoyunda antiemperyalist bir imaj kurar ve Irak'taki ilerici güçlerin hatırı sayılır bir bölümünü sağlarken, Barzani önderliğindeki *KDP* ilerici Arap ve Irak güçlerinden ayrılarak, ABD ve İran'ın silah desteğine dayanır ve bağlanır oldu.

Irak'taki ilerici güçler arasındaki bu kopuşma ve Kürt ulusal hareketinin bölgedeki büyük güç çekişmelerinin bir bileşeni haline gelmesi, Irak Kürtlerinin sonuçları son derece yıkıcı olacak bir meydan okumayı başlatmalarına yol açtı. Saddam Hüsaeyn'in *KDP*'yi tecrit ederek, Araplaştırma politikası ile köşeye sıkıştırması, *Baas* tarafından Kürtlerin rızası alınmaksızın oluşturulan bir "Özerklik" planını yürürlüğe sokması, *Baas* denetiminde bir Kürt yerel yönetimi oluşturulması ve nihayet 24 Şubat 1974'te "İlerici Ulusal Cephe" ittifakında yer almayan bütün siyasal örgütleri, yani *KDP*, *IKP(merkezi önderlik hizbi)* ve *Irak Baas Partisi-sol kanat*ı yasadışı ilan etmesi sonunda Irak devleti ile Kürtler arasındaki beşinci savaş patlak verdi. Daha sonra *KDP* içinde çok ciddi çatlamalara yol açacak olan bir yenilgiyle sonuçlanan savaşın yitirilmesinin *KDP* önderliğinin dargörüşlülüğüne önemli ölçüde bağlı olduğu Kürt ve Arap devrimcileri arasında paylaşılan bir yargıydı. Hareketin kendi potansiyellerine, kendi haklılığından doğan meşruluğa ve bunun sağlayacağı uluslararası ilerici kamuoyu desteğine değil, esas olarak, Kürtlerin ne bağımsızlığını na de özerkliğini istemeyen, yalnızca uluslararası denklemde kendileri için eksi rolü oynayan Irak rejimini sıkıştırmak için Kürt hareketini kullanmak isteyen ABD ve gerici Şah rejiminin silah desteğine dayanmış olması *KDP* içinde Barzani egemenliğinin sonunu getirdi.

1976'den sonra Irak'da yeniden canlanan Kürt gerilla hareketi, ordu birlikleriyle Badinan, Ahmadiya, Denok, Zaho, Balek dağlarında Zeyno, Ranaya, Sidekan vb. yörelerdeki çatışmalar biçiminde sürdü. Ancak bu gerilla hareketi üzerinde, önceki dönemin siyasal kuruluşlarının herhangi bir gücü ve etkisi kalmış değildi. Yeni mücadelenin önderliğini üstlenmek üzere kendi aralerında mücadele eden iki yeni çevrenin ikisi de kendilerinin Marksist-Leninist olduklarını ileri sürdüler. Bu gruplardan *Kürt Yurtsever Birliği-KYB* Şam'daki merkezinden yönetiliyor ve önderliğini Celal Talabani yürütüyor. *KYB* Molla Barzani başta olmak üzere, eski *KDP* önderliğini çok şiddetle eleştiriyor. Eleştiriler arasında devrimi "aşiret yöntemleriyle" yürütmeye kalkmak, "emperyalizmle içli dışlı olmak" gibi sırf taktiksel olarak nitelenemeyecek sınıfsal eleştiriler bulunuyor. İran-Irak arasında 1981'de İran Devrimi ertesinde başlayan savaşın yol açtığı güç kaymaları da Irak Kürtlerinin kendi devrimlerini sonuçlarına ulaştırmaları bakımından yeterli olamadı ve savaşın geçtiğimiz yıl sonuçlanması üzerine güçlerini toplayan Saddam rejimi *peşmerge*leri altıncı kez yenilgiye uğratınca 40 binden fazla Kürt kadın, çocuk ve savaşçı Türkiye'ye, çok daha fazlası da İran'a sığınmak zorunda kaldı. Irak Kürtleri'nin her zaman doğru bir önderlik altında savaşmış olmamaları, onların kendi kaderlerini tayin etme haklarının meşru bir hak olarak kendilerine ait olması tarihsel gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. Kürtler hiç bir yerde eyrılma hakkının mutlak bir hak olduğunu öne sürmediler ama *Baas* rejimi Kürtlere karşı hiçbir zaman dürüst davranmadı. Kürtlerle birlikte yaşamak için onların tarihsel haklarını teslim etmedi. Onları eşit halklar olarak görmedi. Tersine, emperyalist güç ilişkilerinin her iki dünya savaşı sonrasında belirlediği yeniden paylaşım sınırları çerçevesinde Arap şovenizmini Kürtleri asimile etmenin başlıca silahı haline getirerek, Kürt ulusal hareketi içinde sınıf çizgilerinin belirginleşmesini önledi ve arkaik güçlerin ulusal hareket içinde egemen hale gelmesini sağladı. Gene de Kürtlerin geleceği, yoksul Kürt köylülerinin işçi sınıflarıyla ve devrimci güçlerle girişeceği ittifaklara ve sosyalizme bağlı görünüyor. Egemen ulusların egemen sınıflarının iç ihtilaflarına dayanan stratejilerin Kürtlerin kendi kaderlerini tayini için elverişli bir temel sağlamadığı acı bir deney olarak Kürtlerin mücadele tarihine sindirilmiş olmalı.

Irak'ta Kürt peşmergeleri. Barzani önderliğindeki Irak Kürtleri, Baas *önderliğinde yürütülen Arap ayırımcılığı karşısında Irak Anayasası'nda yazılı haklarını kullanmaya kalktıklarında sürekli olarak Irak silahlı kuvvetleri tarafından ezilince, ellerinde silahlı mücadeleden başka bir yol kalmadı. Arap ayırımcılığı yalnızca kültürel değil aynı zamanda ekonomik bir baskı gücü halini alınca Kürt köylüleri tütünlerini yok pahasına elden çıkartmak, petrol gelirlerinden yoksun bırakılmak, sonuç olarak açlık sınırında yaşamak zorunda bırakıldıklarından, yoksul Kürt gençliği için peşmerge olmak yalnızca siyasal değil, iktisadi kurtuluşun da başlıca aracı halini aldı.*

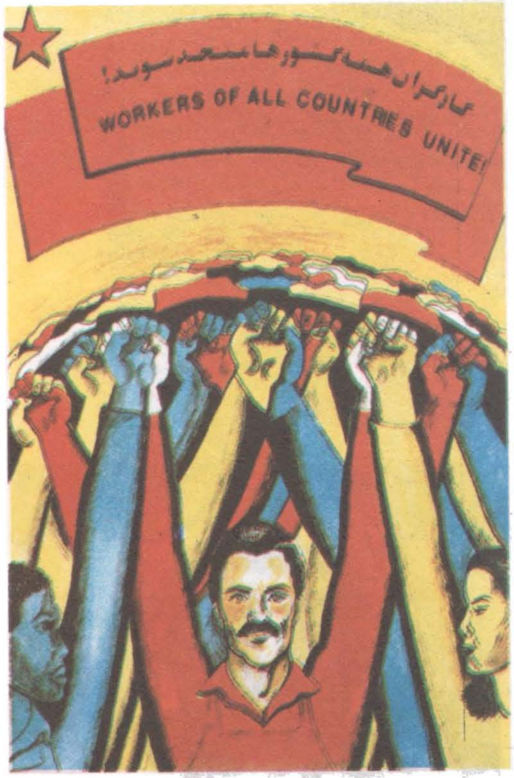
bağlanarak özerk toplumsal-iktisadî yapılarını koruyan feodal güçler ve dinî cemaat otoriteleri de, sömürgeci teamül içinde yavaş, eşitsiz ve belirli sektörlerde yoğunlaşarak gelişen kapitalistleşmeden fazla etkilenmeden hayatiyetini devam ettirmekteydi. Emperyalizmin organik ilişkileri ve yerleşik toplumsal-iktisadî yapı; 1950'lerde başlayarak zincirleme devam eden *Baas* darbeleriyle ve ardından gelen iktisadi-toplumsal reformlarla sarsıldı. Komünistleri de içeren çeşitli ittifaklara girdikten ve birçok karşı darbeyle karşılaştıktan sonra ancak '60'ların ikinci yarısında her iki ülkede de mutlak ve kesin hale gelen *Baas* egemenliği; anti-emperyalist, kalkınmacı-eşitlikçi bir sosyalizm söylemi ve açıkça şoven görünümlere bürünebilen Arap milliyetçiliği kimliğiyle, Bonapartist tonlara da sahip olan bir otoriter askerî-bürokratik diktatörlüğü kurumlaştırdı.

Baas: Doğuşu ve İdeolojisi

Irak, Suriye ve Lübnan'daki müslüman Arap milliyetçileri, I. Dünya Savaşı'na kadar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılma fikrini yani bağımsızlıkçılığı içermeyen, kültürel denebilecek bir yaklaşıma sahiptiler. Suriye ve özellikle Lübnan'da büyük nüfusa sahip olan Hıristiyan cemaatlerden çıkan Arap milliyetçileri, diğerleri gibi Osmanlı'nın İslâmi kimliğine sahip çıkmadıkları için, bağımsızlıkçı düşüncelerin öncüsü oldular. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından ve özellikle bölgede manda-devletlerin kurulmasından sonra, müslüman Araplar da enternasyonalist bir İslâmi kimlikten uzaklaşarak, anti-sömürgeci motiflerle de bütünleşen Arap milliyetçiliğine yaklaştılar. 1920 ve 1930'larda Irak, Lübnan ve Suriye'de, zengin bir milliyetçilik tartışması literatürü oluştu. Iraklı Abdurrahman el-Bezzaz gibi İslâmi güçleri bölücü şovenist açılımlara karşı uyaranlar olduğu gibi; Suriyeli Hıristiyan Konstantin Zürâyik gibi, İslâm'ın dinler üstü bir Arap kültürü olduğunu savunanlar da vardı. En önemli ve etkili ideolog ise, Suriyeli Sati Husri (1880-1968) idi. Jön-Türklerden etkilenen, Mülkiyeli bir Osmanlı bürokratı olan Husrî, İslâmi kimliği Arap milliyetçiliğinin unsurlarından biri olarak tanımladı ve giderek, 19. yüzyıl Alman milliyetçileri (başta Fichte) ve (önceleri polemiğe girdiği) Ziya Gökalp'in izinden, bireyin ancak ulus içinde kendini gerçekleştirebileceği inancını vurgulayan "organik milliyetçiliği" benimsedi. Husrî'nin fanatik bir İngiliz ve Fransız aleyhtarlığıyla bütünleştirdiği şoven ve faşizan milliyetçiliği ve korporatist-dayanışmacı ideolojisi, *Baas*'ı ve bölgedeki bütün Arap anti-emperyalist akımları etkileyecekti. *Baas*'ın kurucusu ve ideologu, Suriyeli Hıristiyan Mişel Eflak, Husrî'nin Arap şovenizmi, söyleminin unsurlarını anti-materyalist, mistik bir "sosyalizm" demagojisiyle birleştirdi. Sorbonne'da okuyarak profesör olan

İslâmi inanışa göre aklı başında, sağlığı yerinde, borcu olmayan, hem geçimini hem de bakmakla yükümlü olduğu kimselerin geçimini karşılamaya gücü yeten her Müslüman, ömründe en az bir kere Hacca gitmek zorundadır. Burada yapılan dini törenler Kur'an'a ve Muhammed Peygamber'in uygulamalarına dayanır. Törenler sırasında kendisini Tanrıya sunan Hacının, onu diğerlerinden ayıran ve dünyevi olan herşeyi, servetini, ailesini, arkadaşlarını, giyim kuşamını ve ırkını terketmesi gerekir. Kıyamet gününde Tanrı'nın huzurunda eşit durulacağı için, herkesin giyimi ve yükümlülüğü eşittir. Hacı adayları Kabeyi gördüklerinde "Lebbeyke, Lebbeyke!" ("Buradayım Allahım! Senin Huzurunda") diye haykırırlar. Bu Müslüman yaşamının doruk noktasıdır. Mekke dolaylarındaki kutsal topraklara girmeden önce, hacı adayı günlük giysilerini çıkarır ve dünyevi yaşamdan uzaklaştığını gösteren ve iki beyaz çarşaftan oluşan ihrama bürünür. Dünya üzerinde Müslümanların yaşadığı tüm ülkelerden Hac ziyaretini gerçekleştirmek üzere her yıl onbinlerce insan Mekke'ye gelir. Hac ziyaretinde Kabe'nin çevresini yedi kez yürüyerek tavaf etmek, Safa'dan Merve'ye yedi kez koşar adım gidip gelmek, Zemzem kuyusundan su içmek, Arafat ovasında Tanrı'nın huzurunda öğlenden hava kararana dek durup ona ibadet etmek, Şeytan taşlamak, kurban kesmek gibi ritüeller vardır. Tüm dünya Müslümanlarının dayanışmasının bir simgesi olan bu ziyaret, aynı zamanda diğer ülkelerden gelen Müslümanlar ile ilişki kurabilmenin de bir aracıdır. Her ne kadar dünyevi işlerin terkedilmesi gerekse de, Hac ziyaretine katılanların bu süreci sınıfsal aidiyetlerine göre yaşadıkları da bir diğer gerçekliktir. Parası olan Müslümanlar bu ziyareti sahip olduklarının ölçüsünde yaşamaktadırlar. Aynı zamanda bu sürede ticari ilişkileri tazelemek ve yeni ilişkiler kurmak da esas amaca uygun olmasa da uygulamalar arasında yer alır. Öte yandan bu ziyaret politikacılar arasında da bir görüş alışverişi yapmanın aracı olmaktadır. İran'da yaşanan İslâm Devrimi'nin ardından ise Hac ziyareti sırasında çoğu kez kanlı sonuçlanan kitlesel gösteriler yapılmaya başlandı. 1979'da Mekke'deki Büyük Cami, Suudi kraliyet ailesinin paraya düşkün olması ve yoksullara yardım etmek veya camiler yapmak yerine paraları kendi saraylarına harcaması nedenleri ileri sürülerek Hac ziyareti sırasında işgal edildi. Özellikle İran'dan ve diğer ülkelerden gelen Humeyni yandaşları, yaptıkları gösterilerde ve dağıttıkları bildirilerde İslâm Devrimi'nin propagandasını ve diğer Müslüman ülkelerdeki yönetimler aleyhinde gösteriler yapıyorlardı. Bu gösteriler Suudi Arabistan polisinin ve askerinin müdahalesi ile bir çatışmaya döndü ve kanlı bir biçimde bastırıldı. Suudi yönetiminin polise ateş etme emri'ni vermesi üzerine, kendi verilerine göre Temmuz 87'nin kanlı Cuma gününde 402 hacı adayı öldü. Mekke'deki Büyük Camiin imamı, olayların ardından "Allah ülkemizi sabotörlere ve çılgınlara karşı korusun" derken, Kuveyt gazeteleri Tahran'daki yılan yuvasına karşı herkesin birlikte mücadele etmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Karşı tarafta ise Ayetullah Humeyni kanlı intikam sözleri ediyor ve Suudileri "Müslüman kalpleri arkadan delen bir hançer olmakla" suçluyordu. 1982 ilkbaharında Tahran'daki Hilton otelinin salonunda çeşitli ülkelerden gelen dini önderlerin katıldıkları bir toplantı yapıldı. Her birinin ortak özellikleri kendi ülkelerindeki rejimin muhalifi olmalarıydı. Bir tür İslâmi Enternasyonal'in oluşturulduğu bu toplantıda tek tek ülkelerdeki iktidarların nasıl devrileceği konuşuldu. Humeyni'nin dile getirdiği gibi hedef, devrimin tüm İslâm dünyasına ihraç edilmesiydi. Devrimin ilk günlerinde diğer Arap ülkelerinin yöneticileri İran'da olan bitenleri geçici olarak değerlendiriyorlardı. Ancak gün geçtikçe kendi ülkelerinde de İran benzeri İslâmi akımların propagandası ile karşı karşıya kaldılar. Şiiler ve fundamentalist sünnilerin din ile politika arasında bir ayrım yapmamaları ve politikanın Kur'an'ın gereklerini yerine getirme yükümlülüğü, Hac ziyaretlerinin de politize edilmesi sonucunu doğurdu.

41 İran ve Ortadoğu'da Devrimler

1970'lerde Suriye komünist hareketi Baas Partisi'nin *çelişkili tavrı nedeniyle zaman zaman illegaliteye çekilmek, zaman zaman ise işbirliği çağrısını meşruiyet kazanmanın bir aracı olarak kullanmak gibi farklı yönelimleri birleştirerek geçirdi. "İlerici Arap rejimlerine" destek politikasını benimseyen Sovyetler Birliği'nin dayattığı ulusal cephe çizgisi 1973'de* Arap Sosyalist Birliği, Sosyalist Arap Birlikçiler Hareketi, Arap Sosyalistleri Hareketi *ve* Suriye Komünist Partisi'nin Baas Partisi *etrafında toplanmasıyla bir gerçekliğe dönüştü.* Baas *rejiminin müsaade ettiği çerçevede ve oranda faaliyet sürdüren komünistler, solda bir örneği görülen 1 Mayıs afişleriyle bürokrasi içindeki yandaşlarının yanısıra işçiler arasında da dayanaklar bulmaya çalıştılar. Başlangıçta sosyalizmin yerini tuttuğu sayılan Arap milliyetçiliğin tek başına kalkınma ve birlik için yeterli olduğu kanısı yaygındı. Öte yandan özellikle İsrail'in varlığı bir Arap Devrimi fikrinin canlı kalmasındaki en önemli etkendi. İsrail militarizmi ve Amerikan emperyalizmine karşı duyulan tepkilerin dile getirildiği afiş (sağda) Arap Birliği fikrinin Arap dünyasında yükseldiği bir dönemde sıkça rastlanan grafik çalışmalarından biriydi. Bandung Konferansı'ndan başlayarak "Üçüncü Dünya Sosyalizmi"nin gerçekleştirilebileceğine duyulan umutlar yerine, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin 1961'de çatırdamasıyla ve Cezayir'de özyönetimci bir sosyalizme yönelinmesiyle Arap sosyalizmine bıraktı. 1970'lere doğru, Suriye, Irak ve Cezayir'de Arap sosyalizmi, ekonominin devletleştirilmesi ve Arap hatta İslâm değerleriyle bezenmiş bir söylemin kabul edilmesi, iktidardaki partinin Devlet'le özdeşleşmesi gibi sonuçlar doğurdu. Komünistler ise sosyalizme geçmek için milliyetçi ve/veya Arap yolların varlığı ve geçerliliğinden bahsederek ulusal demokrasi evresini öne çıkarttılar.*

Eflâk, sosyalizmi eşitlikçi bir ulusal dayanışma ideolojisi/ahlâkı gibi algılıyor; "ulusun gelişmesinde temel bir güç olan" özel mülkiyeti savunuyor ve milliyetçiliğin önüne bölücü sınıf mücadelesini çıkarmayı "vatan hainliği" olarak tanımlıyordu. Ona göre "Arap sosyalizmi", Arap milliyetçilğinin modern ve mükemmel bir açılımıydı. Eflâk, Selahaddin El-Bîtar ve gene Fransa'da eğitim görmüş bir grup küçük burjuva aydınıyla, 1940'da Şam'da *Hizb El-Baas El-Arabî El-İştirakî*'yi (Arap Sosyalist Yeniden Doğuş Partisi - Baas) kurdu. Uzun süre küçük ama entelektüel-ideolojik etkisi yayılan bir parti olarak faaliyet gösteren *Baas*, gerçek gücüne ve anlamına; 1947'de Fransa'nın Suriye'den kopararak Türkiye'ye verilmesini sağladığı İskenderun-Hatay bölgesinden Alevî Arap milliyetçilerinin Zeki El-Arsuzî önderliğinde oluşturdukları *El-İhya El-Arabî* (Arap Diriliş) hareketiyle ve 1952'de *Arap Sosyalist Partisi (ASP)* ile birleşince kavuştu. El-Arsuzî önemli Alevî azınlığının, *ASP* ise Hama bölgesindeki Sünnî köylülüğün kitlesel desteğini *Baas*'a taşıdı. *ASP*'nin önder ve ideologu, yoksul köylü kökenli Ekrem Havranî, feodal beylere karşı topraksız fellahların tepkisine tercüman olarak, eşitlikçi, cemaatçi-dayanışmacı bir sosyalizm söylemi geliştirmişti. Havranî'nin ideolojisi, yoksul ve orta köylülükten gelen genç subayları da çok etkiledi. Sonraki yıllarda bu subayların kurduğu cuntalar, *Baas*'ın temel gücünü ve ideolojik-siyasal omurgasını oluşturdu.

Suriyeli Marksist George Tarabişî, 1964'de "*Komünist Partisi (KP)* bizi hiç cezbetmiyordu; çünkü devrim değil, dünya barışı, demokrasi, SSCB'ye dostluk vaadediyordu. Devrimi ise *Baas* vaadediyordu" diye yazacaktı. Ortadoğu Arap ülkelerinde 1920'lerin başında çoğunlukla *Baas*, Suriye'den yayılarak Lübnan, Irak, hatta Ürdün, Libya ve Güney Yemen'de enternasyonalist bir yapı içinde örgütlendi. Hedef, emperyalizme karşı büyük Arap birliğini gerçekleştirmekti. Ancak hareket Irak dışında fazla gelişemeyecek, yerel-ulusal politikaların özerkliği ağır basacak ve enternasyonalist merkezî yapı 1965'de biçimsel olarak da ortadan kalkacaktı. Hıristiyan unsurlar tarafından kurulan *KP*'ler, özellikle Stalin'in tasfiyelerinden sonra tamamen *SBKP*'nin kararlarını "çoğaltan" onun diplomasisini yürüten aygıtlara dönüşmüşlerdi. Suriye ve Lübnan *KP*'lerini yöneten, Irak'ta da etkili olan Halid Bektaş, 1951-1955 arasındaki kısa dönem haricinde, "sosyalizmin Arap ülkelerinde gündemde olmadığını, yapılması gerekenin demokratik reformlar ve burjuva demokrasisinin inşası" olduğunu vazeden bir programı yaymıştı. Bu nedenle Irak ve Suriye'de *KP*'ler, 1950'lerden sonra en azından zaman zaman emekçi sınıflar

ve ordudaki cuntalar temelinde, hesaba katılması gereken güçler haline gelseler de; programlarının asgarîliği, sınırlılığı nedeniyle *Baas*'ın ideolojik hegemonyasından kurtulamadılar. 1950'lerin sonlarında özellikle Irak *KP*'nin, ülkenin petrol kaynaklarını "yoksul" Arap ülkelerinin ekonomileriyle paylaşmayı ulusal kalkınma mülahazalarıyla reddetmesi ve Suriye *KP*'nin de aykırı bir perspektif ortaya koyamaması; *KP*'lerin, *Baas*'ın terkettiği enternasyonalist hedefleri ve söylemi alternatif, sosyalist bir içerikle doldurarak yeni bir atılıma vesile yapmaktan da alakoydu.

Suriye'de Baas Diktatörlüğü: Korporatist ve Bonapartist Eğilimler

Suriye 1945/46'da İngiliz ve Fransız birliklerinin ülkeyi terketmesinden sonra, gene bu emperyalist güçlerin belirleyiciliğinde, sanayileşme ve kapitalistleşme sürecine girdi. Bu süreç içinde, egemen sınıflarla kırda ve kentteki emekçi sınıflar arasındaki çelişkilerin yanısıra; feodal güçler, ulema ve güçlenen burjuvazi arasındaki çatışmalar ve Alevî ve Dürzî azınlıkla Sünni çoğunluk arasındaki mezhep çekişmeleri derinleşti ve değişken, karmaşık ittifaklar oluştu. Her sınıfsal-siyasal fraksiyon, ordudaki cunta oluşumlarında da yansımasını buluyordu. 1949-1963 arasında Suriye'de tam 15 askerî darbe gerçekleşti. Bu darbeler silsilesi içinde siyasal kadrolar yıpranır, emekçi sınıfların siyasal örgütlenmeleri ve genel olarak meşru siyaset zemini her darbeden sonra yeni baskılarla karşılaşarak takatsizleşirken; oluşumu askerî ve sivil bürokrasiye dayanan *Baas*, en az güç yitiren ve siyasal ortamın terörize edilmesinden doğası gereği en fazla yararlanan hareket olarak, 1963'den sonra mutlak iktidarını kurumlaştırdı.

1949-1958 dönemindeki darbeler ve çatışmalar, esas olarak; İngiltere destekli Irak Haşimî hanedanının Suriye'yi kapsayan "Verimli Hilâl" ülküsünün ve bu tasarının aracılık ettiği Batı emperyalizminin etkileri çerçevesinde belirlendi. Özellikle kırdaki Suriye egemen sınıfları, Irak'ın bu monarşist yayılmacı tasarısına sıcak bakıyorlardı. Irak askerî tehdidi ve 1955'de ABD'nin güdümündeki anti-komünist Bağdat Paktı'na katılmasına yönelik baskılar; asker-sivil bürokrasiyi küçük burjuvaziyi emekçi sınıfları ve kentli egemen sınıfların bir bölümüne anti-emperyalist bir yönelim kazandırdı. *Baas*, bu zeminde öne çıkmaya, darbe ve hükümet oluşumlarında başrol oynamaya başladı. 1958 başında, Suriye *KP*'nin artan gücünü de kırma saikiyle hareket eden *Baas* ağırlıklı Suriye hükümeti, Mısır'la birleşerek *Birleşik Arap Cumhuriyeti*'ni *(BAC)* oluşturdu. Irak'ın, emperyalizmin ve feodal işbirlikçilerinin tehdidine karşı dayanışma umuduyla girişilen bu birleşmeden sonra, Eylül 1958'de toprakların yüzde 60'ı kamulaştırılıp kooperatifler kurularak, feodal güçlere darbe vuruldu. Bir süre sonra bankalar ve önemli sanayi kuruluşları da kamulaştırıldı. Bu arada *Baas* Nasır'ın "talimatından" güç alarak *KP*'ni de kapattı. 1961'de, zaten *BAC* dolayımıyla Suriye üzerinde egemenlik kurmaya yönelen Nasır, bütün partilerle birlikte *Baas*'ın da kapanmasını isteyince, Suriye'deki desteğini yitirdi. 28 Eylül 1961'de gerçekleşen darbeyle *BAC*'ne son verildi ve kamulaştırmanın çapının fazla büyüdüğünü düşünen burjuvazinin ağırlığını koymasıyla, sanayi ve bankacılıktaki kamulaştırmalar geri alındı. 8 Mayıs 1963'de *Baas* yeniden bir karşı darbeyle iktidara geldi; bu kez sanayinin tamamı değil, yalnızca dış ticaret ve bankalar kamulaştırıldı.

BAC döneminin uygulamaları, *Baas* içinde de ayrılığa yol açtı ve oluşan *Yeni-Baas*, Suriye'de egemen blokun siyasal-ideolojik zeminini oluşturdu. Nasır'ı Arap halkları üzerinde tahakküm kurmayı amaçlayan diktatörce ve politika gütmekle amaçlayarak 1959'da *BAC* başbakan yardımcılığından istifa etmiş olan Ekrem Havranî bir süre sonra *Baas*'tan ayrıldı. Mişel Eflak ve El-Bîtar yönetimindeki merkezî *Baas* karargahı ise, Pan-Arap çerçeveli yaklaşımında ısrar ediyordu. *Baas*'ın ordu içindeki *Askerî Komite* kanadı ise, siyasal dayanaksızlığı *BAC* deneyimiyle ortaya çıkan Arap enternasyonalizminin imkânlarının olmadığı kanısındaydı. Bu kanı, salt ideolojik nedenlerden ve Arap enternasyonalizminin pratikte Nasır'ın önderliğini kabul etmek anlamına gelmesinden doğan kaygılardan değil; küçük burjuvazinin ve burjuvazinin "ulusal ekonomi ve politika" beklentilerini içerecek ve bu sınıflara güven verecek yasal program oluşturarak *Baas* iktidarının sınıfsal dayanağını geliştirme arayışından kaynaklanmaktaydı. *Askerî Komite*'nin ağırlığını koymasıyla, Mayıs 1965'de Suriye-*Baas*'ın büyük çoğunluğu *Baas Genel Karargahı*'ndan ayrıldı ve *Yeni-Baas* olarak anılmaya başlandı. Lübnan'a taşınan Pan-Arap merkezî *Baas* örgütü böylece fiilen işlevsizleşti.

Suriye'de 1958-1966 arasındaki çatışmalar ve darbeler, *Baas* ağırlıklı iktidarın reformcu-devletçi ekonomik politikalarına egemen sınıfların çizeceği sınırın belirlenmesine ilişkin farklı çözümleri karşı karşıya getiriyordu. 1963'den sonra, *Baas* Halk Milisleri'ni oluşturan emekçiler ve *Baas*'ın radikal kanadının 1965'de yeniden sanayide kapsamlı (yaklaşık yüzde 80) kamulaştırmalara giden hükümetiyle; bu politikayı protesto eden burjuvazi ve geleneksel orta sınıf kitleleri, sokakta birçok kez karşı karşıya geldi. *Yeni-Baas*, 22 Şubat 1963'de General Salâh Cedid önderliğindeki "son" askerî darbeyle bu bunalıma son verdi ve *(Yeni) Baas*'ın "kesin" iktidarı başladı. *Yeni Baas* da henüz bütünlüklü bir yapıya sahip değildi. Ancak salt "ulusal çıkarlara" dayalı bir politikadan yana olan *Askerî Komite*, enternasyonalist ve devrimci yönelimlerin kısmen muhafaza eden grupları, dağınıklıklarından ve programsızlıklarından da yararlanarak ikinci plana itti. *Askerî Komite*'nin önderi konumuna gelen Hafız Esad, 1970'de Ürdün'den sürülen Filistinli gerillaları ülkeye kabul etme yanlısı olan radikal kanadı ulusal politika mülahazalarıyla hükümetten tasfiye ederek bu süreci noktalamış oldu. Esad yönetimi dış ticareti liberalleştirerek, ulaşım, turizm, inşaat gibi sektörlerde özel sermayeyi teşvik etti. Tarımda zaten verimli kılınamayan tepeden inmeci kooperatifçiliği teşvik etmeyi bıraktı.

BARZANİ, MUSTAFA MOLLA (1903-1979)

Irak Kürt milliyetçi hareketinin önderi olan Barzani, Barzan'de doğdu. Genç yaştan itibaren Kürtlerin mücadelesine katıldı, henüz 16 yaşındeykan, Şeyh Mahmud Berzanci'nin ordusunda peşmergeydi. Barzaniler, 19. yüzyılın sonlarından beri Osmanlı yönetimine karşı ulusal hakları ileri sürmeye başlamışlardı. Mustafa Barzani'nin babası Şeyh Taceddin Barzani bu yolda mücadele ederken ölmüş, büyük ağabeyi Şeyh Abdüsselam Barzani 1914'de Osmanlı yönetimi tarafından Musul'da idam edilmişti.

Barzani, 1931'de ağabeyi Şeyh Ahmed'in başlattığı ayaklanmaya katıldı. Barzani kardeşler, yakalanarak önce Basra'ye, sonra Süleymaniye'ya sürgüne gönderildiler. Sürgünde gözaltında tutuluyorlardı. 1939'da Kürtler tarafından kurulan *Hewi* adlı örgüt, *Kürdistan Demokrat Partisi* olarak yeniden örgütlendi. Barzani, 1943'de sürgünde tutulduğu Süleymaniya'den kaçarak İran üzerinden Barzan bölgesine geldi ve kısa zamanda Irak yönetimine karşı başkaldırının başına geçti. 1945'de geniş bir ayaklanmaya dönüşen başkaldırının bastırılmasının ardından Barzan aşiretiyle birlikte İran'a kaçmak zorunda kaldı. 13 Ocak 1946'de Sovyetler Birliği'nin desteğiyle İran'ın Mahabad şehrinde ilan edilen Kürt Cumhuriyeti'nin kuruluşunda önemli rol oynadı ve başkomutan oldu. Aralık 1946'de Sovyetler Birliği'nin Azerbeycan'den çekilmesi ve buranın İran'a bağlanması üzerine, Mahabad Kürt Cumhuriyeti'ne kanlı bir biçimde son verildi. Barzani, bu sefer de İran'ı terketmek zorunda kaldı ve bir grup yandaşıyla birlikte Sovyetler Birliği'ne sığındı.

41 İran ve Ortadoğu'da Devrimler

Güney Yemen Kurtuluş Cephesi *üyeleri silahlarını havaya kaldırıp zafer türküleri söylerlerken ülkelerinin iktisadî gelişmesinin kolay olmayacağının bilincindeler miydi bilinmez. İngiliz sömürgeciliğinin son derece eşitsiz bir görünüm içinde "geliştirdiği" tek yer Aden ve limanıydı. Limanın yanısıra birçok sanayi işletmesinin kurulduğu Aden'in nüfusu 1967'de 250 bin civarındaydı. Göçmen işçiler ve Avrupalı burjuvaların varlığıyla kent oldukça kozmopolit bir yapıya sahipti. 1954'de yapılan petrol rafinerisi, istihdamın yüzde 20'sini, ihracat gelirlerinin yüzde 75'ini ve millî gelirin yüzde 10'ununu sağlamaktaydı. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra Arap-İsrail savaşı sonucunda Süveyş Limanı'nın kapanması, Aden Kanalı'nın ticaret hacmini yüzde 75 oranında kısıtlamıştı. Devrimci hükümet, kamulaştırmalar, millileştirmeler ve diğer önlemlerle dev dış ticaret açığını 1970'lerin ortalarında ancak makul bir seviyeye indirebildi.*

Böylece burjuvazinin desteğini kazanırken; popülist bir ekonomi politika izleyerek ve siyasal ortamı yumuşatarak orta sınıfların ve emekçilerin radikalleşmesini massetmeye çalıştı. Şubat 1971'de yürürlüğe konan geçici anayasayla Esad cumhurbaşkanı oldu; 1972'de *KP*'nin, muhalif sosyalist partileri (Nasırcı *Arap Sosyalist Birliği* ve 1965'de Baas'tan ayrılan *Sosyalist Birliği*) bir *İlerici Millî Birlik Cephesi* oluşturdu. Ancak orduda ve okullu gençlik içinde siyasal propganda, *Baas* dışındaki partilere yasaktı! Siyasal faaliyeti bu "işbirliği" görüntüsü altında bütün siyasal güçleri korporatif bir şekilde denetim altına alan Esad; dış politikada Sovyetler Birliği ile çok sıkı işbirliğine gitti, özellikle askerî alanda büyük yardımlar aldı. 1973'de İsrail'le yıpratıcı bir savaşa girdi; ülkenin uğradığı büyük yıkıma rağmen, revanşist ve anti-siyonist ataklığı, popüleritesini ciddi olarak artırdı. 1975/76'da, Suriye aleyhine askerî diplomatik gelişmelerin doğabileceği mülahazasıyla, sol güçlerin ağır basmakta olduğu Lübnan iç savaşına, faşizan sağ güçler ve İsrail lehine müdahale etti! Bu paradoksal tutum Esad'ın, İskenderun, Golan, Lübnan'ı içeren "Büyük Suriye' idealiyle beslenen resmî *(Yeni) Baas* ideolojisinin kararlı bir temsilcisi olmasıyla anlaşılabilir.

Esad'a karşı '70'lerde en büyük muhalefet, Hama kenti çevresinde yoğunlaşan *Müslüman Kardeşler* önderliğindeki Sünni radikalizmi ekseninde gelişti. 1973'de yürürlüğe giren Anayasa'da İslâm'ın devlet dini olarak tanımlanmamasına karşı salt dinî saiklerle başlayan bu muhalefet; '70'lerin sonuna doğru, Esad'ın da mensup olduğu Alevî toplumunun bürokraside ve bürokrasinin belirleyiciliğindeki ekonomide (yüzde 70 çoğunluğu oluşturan) Sünniler aleyhine sistematik bir klientelizmle kayrılmasından doğan tepkilerle, yaygınlaştı. Bu tepkiler *Baas*'ın geleneksel asker-sivil bürokrat ve küçük burjuvazi tabanına da yansıdı. '80'lere girilirken, *Müslüman Kardeşler*'in terörü ve *Baas* devletinin karşı terörü; bu gerilimin sonuçlarını neredeyse iç savaş boyutlarına yaklaştıracaktı.

Irak'ta Baas Diktatörlüğü: Faşizan-Şoven Eğilimler

Irak'ta, fiilen İngiltere güdümündeki monarşi rejimi, 1958'de devrildikten sonra, 1968'e *Baas* egemenliği kurulana kadar, ülkede Suriye'deki gibi bir dizi çatışma ve darbe yaşandı. Feodalizmin ve emperyalizmin tasfiyesine dönük kapsamlı reformlar, 1968'den sonra yapıldı. *Baas Partisi*, bu reformları yaparken, bütün siyasal muhaliflerine, özellikle de Şii azınlığa ve Kürt halkına karşı korkunç ve yoğun bir baskı uyguladı. Irak'taki siyasal çatışmaların içerdiği şiddet ve terör dozu Suriye'yle kıyaslanamayacak kadar yüksektir; Mısırlı Ortadoğu uzmanı

Barzani, Irak'a ancak 1958'de, Abdülkerim Kasım'ın krallığa son veren darbesinin ardından dönebildi. Yeni yönetim altında yasallaşan *Kürdistan Demokratik Partisi*'nin başına geçti ve Kasım'ı destekledi. Bu desteğe karşılık, Kasım yönetiminin Kürtlere istedikleri ekonomik ve kültürel hakları tanımaması üzerine, 1951'de yeni bir ayaklanma başlattı ve Kuzey Irak'ın bir bölümünü ele geçirdi.

Barzani önderliğindeki Kürtlerin Irak yönetimine karşı sürdürdüğü mücadele, dönem dönem ateşkes sağlanması ve yönetimin Kürtlere özerklik tanıması, dönem dönem sağlanan anlaşma hükümlerine uyulmayarak silahlı çatışmaların yeniden başlamasıyla devam etti. Mart 1970'de, Irak yönetimiyle Kürtlere özerklik tanınması, bir Kürt cumhurbaşkanı yardımcısı atanması, Kürtlerin yaşadığı bölgelerde vali, emniyet müdürlüğü ve yargıçlık gibi görevlere Kürtlerin getirilmesi, Bakanlar Kurulu'nda Kürt temsilcilerin yer alması gibi maddeler içeren bir anlaşma sağlanmasıyla mücadele sonuçlanmış gibi oldu. Ancak Irak yönetimi, hükümete beş Kürt bakan almanın dışında bu anlaşmanın diğer maddelerine uymadı ve silahlı çatışmalar yeniden başladı. Mart 1974'de Kürtler ve Irak hükümeti arasındaki gerginlik doruk noktasına ulaştı ve Kürtlere tanınan özerklik bölgesinin hükümet tarafından Barzani'yle görüşmeden saptanmak istenmesi üzerine hükümetteki Kürt bakanlar çekildiler. Irak Kürdistanı'nda silahlı ayaklanma yeniden başladı. Ayaklanma sürerken, İran'ın Barzani'ya yaptığı yardımı kesmesi üzerine Barzani Mart 1975'de çatışmalara son vererek önce İran'a, sonra da ABD'ye sığındı. 1 Mart 1979'da Washington'da öldü.

gazeteci Hasaneyn Heykel, bunu, çağlar boyunca uygarlıklar arasında sınır olan Irak'ın tarihin her döneminde büyük istilalar, kıyımlar, yıkımlar ve savaşlar yaşayarak şiddete içselleştirmesinin kolektif bilinçteki izleriyle açıklar.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Irak bağımsızlık statüsünü, "Haşimî Krallığı" olarak kazanmıştı. Dünyanın en büyük on petrol üreticisinden biri olarak Irak'ı güdüm altında tutan İngiltere ve Batı, 1952'de Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, "Arap Filistini"ni kapsayan "Verimli Hilâl" tasarısıyla, 1955'de anti-komünist Bağdat Paktı ile, Irak'ı Ortadoğu'daki emperyalist stratejilerin piyonu olarak kullanmaktaydılar. 14 Temmuz 1958'de, Nasırcı ve *Baas*'çılardan oluşan ve *Suriye KP*'nin de desteğini alan bir milliyetçi cunta, kanlı bir darbeyle yönetime geldi; Kral ailesi ve monarşi bürokrasisinden yaklaşık 200 kişi öldürüldü. *KP* ve *Baas* etkisinin artmasına tepki duyan milliyetçi Albay Şavvaf'ın Mart 1959'da Musul'da başlattığı ayaklanmanın, beş bine yakın kişi öldürülerek bastırılmasından sonra; darbenin önderi General Kasım, Kerkük'te Türk ve Kürtleri tahrik etmekle suçladığı komünistleri tasfiye ederek ve Kürtlerle savaşa başlayarak askerî bir "tek adam" diktatörlüğü kurdu. Sovyetler Birliği, Kasım'a ekonomik ve diplomatik destek verdi. Irak petrolünü işleten çokuluslu *Iraq Petroleum Company* (Irak Petrol Şirketi - IPC) ile çatışarak petrol imtiyaz bölgelerini millileştiren Kasım, 1958'de çok sınırlı bir toprak reformu yapmış, Sovyet yardımıyla sanayileşmeye girişmiş ve dış ticareti kamulaştırmıştı.

Kasım dikkatörlüğü, 8 Şubat 1963'de gene Nasırcı ve *Baas*'cılardan oluşan bir cuntanın darbesiyle yıkıldı; Kasım ve yakın çevresi asıldı. İktidara hakim olan *Baas*, bir Parti Milisi kurarak *KP*'ye, sendikalara ve kitle örgütlerine karşı terör kampanyası başlattı. Dış ticaretin yeniden serbestleştirilerek *IPC* ile ilişkilerin rehabilite edilmesine rağmen, burjuvazinin ve feodal egemen güçlerin tepkisini çeken ve tasfiyeci-terörist pratiğiyle kitlesel siyasal destek kazanamayan *Baas*, 17 Ekim 1963'de Mareşal Arif'in darbesiyle iktidardan düşürüldü. İslâmi söylemi öne çıkaran, bütün partileri kapatarak Mısır örneğine göre bir *Arap Sosyalist Birliği* kuran "Arifler dönemi"nde (1966'da ölünce yerine kardeşi Abdurrahman Arif geçecekti), ülkenin yaşadığı gerilimler kangrenleşerek sürdü. Ağır baskılar ve büyük askerî harcamalara rağmen Kürt halkının direnişi karşısında alınan yenilgiler devam etti; Temmuz 1964'de sanayide bir dizi kamulaştırma gerçekleştirildikten sonra, burjuvazinin tepkisi üzerine reformist-kamucu programdan dönüldü. İstikrarı sağlayamayan, sınıfsal-kitlesel destek oluşturamayan Abdurrahman Arif, iktidarını 1967'de bazı Kürt unsurları, Nasırcılarla *Baas*'cıların sağ unsurlarını içeren bir hükümetle paylaşmak zorunda kaldı. Ancak 1967'deki Arap-İsrail savaşından sonra üniversitelerden başlayarak yükselen kitlesel anti-emperyalist muhalefetin nabzına uygun olarak bu Nasırcılar ve *Baas*'cılar da çekilince hiçbir gücü kalmayan Arif, 17 Temmuz 1968'de *Baas*'cı bir cuntanın darbesiyle devrildi. Darbenin önderi General Hasan El-Bekr cumhurbaşkanı oldu; ağırlığını, *Baas*'ın burjuvaziyle uzlaşma yanlısı sağ kanadının oluşturduğu bir hükümet kuruldu. Bu hükümet, "sosyalizmin Irak'ta başarısızlığa uğradığını" söyleyerek Nasırcıların ve *Baas*'ın sol kanadının önderlerini tutuklamaya girişti. Ancak, *Baas*'ın sol kanadı, partinin iktidardan tasfiye edildiği 1963 darbesinden sonra, son derece merkezî ve hiyerarşik bir şekilde yeniden örgütlenen Parti Milisi'ni ve ordu içindeki gücünü devreye sokarak 30 Temmuz 1968'de iktidarı ele geçirdi.

(Sol) *Baas*, 1969'un başında gerçekleştirdiği kanlı bir tasfiye harekâtı ile, örgün bir örgütlenme ve istihbarat ağına dayalı faşizan baskıcı rejimini oturttu. Aralık 1968'de kurulan "Devrim Mahkemesi", yalnızca burjuva ve sağ muhalefetin önderlerini değil, Nasırcı, komünist ve

8 yıl süren İran-Irak savaşı, her iki ülkedeki hükümetlerin ayakta kalmak ve ötekini devirmek uğruna giriştikleri bir gerginleşme sürecinin sonucuydu. Iraklılar savaşın ilk günlerinde İran'daki henüz oturmamış yönetimin çökeceğini umuyorlardı. Benzer şekilde, İranlılar da, iki Şiî rejimi arasına sıkışmış olan Irak'ta savaşla birlikte Saddam yönetimine karşı bir Şiî isyanı beklentisi vardı. İran ile Irak arasında çok eski bir tarihe dayanan önemli farklılıklar bulunuyordu. Müslümanlığın doğup gelişmesiyle birlikte, İslâmı yaymak yolunda Arap ordularının önündeki iki büyük engelden biri Bizans, öteki de Pers uygarlığı olmuştu. Suriye'de Bizans imparatorluğunun halkı ve yönetim biçimi Arap uygarlığı içinde eritilerek Arap milliyetçiliği baskın hale geldiyse de, İran'da Arap milliyetçiliği hiçbir zaman tam anlamıyla benimsenememişti. Elbette Humeyni, Şah gibi İran'ı Pers uygarlığının mirasçısı olarak görmüyordu; ancak Şah dönemindeki İran Arap milliyetçiliğine ne kadar uzaksa, devrim ideolojisi de bir o kadar uzaktı. Şiîler, Kürtler, Sünniler, Aleviler, Dürziler vb. etnik grupları barındıran ve ayakta kalabilmek için milliyetçiliğe sığınan Irak'ın tersine İran

sosyalist önder kadroların da büyük bölümünü tutukladı; yüzlerce kişi idam edildi, bazı cesetler Bağdat'ta ibret vermesi düşüncesiyle günlerce halka teşhir edildi. 9 Kasım 1969'da Başkanlık rejimi kuruldu ve bütün yetkiler, 17 Temmuz darbesinin önderi El-Bekr'de toplandı. Ancak gerçek güç, Parti Milisi'ne, gizli polise ve orduya hakim olan, *Baas* önderi Saddam Hüseyin'deydi. *Baas* rejimi, özerk örgütlenmesine izin verilmeyen emekçi sınıfların desteğini alabilmek için, tarımda ve sanayide kamulaştırmaları hızlandırdı. 1969'da 3 milyon hektar toprak dağıtıldı, kooperatifler kuruldu ve üretimde modernleşme hızlandırıldı. Sanayide devletin payı yüzde 80'e yükseldi. En önemlisi, 31 Mayıs 1972'de *IPC*'nin bütün tesisleri millîleştirildi ve petrolün işletilmesini Irak devletine ait bir şirket üstlendi. Ancak bu millileştirmede sonra da petrolün işletilmesinde Fransızlara önemli imtiyazlar verilecekti. SSCB *Baas* rejimine askerî yardım yapmayı sürdürürken, '70'lerin ikinci yarısında Batılı emperyalist güçler de Irak'la sıkı ekonomik ilişkiler kurdular.

"Sol" *Baas* iktidarı, ülkedeki Şii azınlık ve Kürtler üzerindeki baskısını da artırdı. 1971'de "İran kökenli" oldukları iddiasıyla binlerce Kürt ve Şii sınırdışı edildi. Kürtler ile genellikle kırsal ve kentsel geleneksel orta sınıfları oluşturan Şiiler, ekonomik olarak da baskılanıyor; proleterleşiyor rejimin tutumu yanında geleneksel otoritelerini yitirmek istemeyen Şii ulemanın da engellemesiyle, sınıf atlamanın en sistematik mekanizması olan asker-sivil bürokraside de varlık oluşturamıyorlardı. '70'li yılların başlarında artan ekonomik-etnik-siyasal baskı ve sömürü, emekçi Şii kitlelerini 1958'deki darbeden sonra Şii ulema tarafından kurulan illegal *El-Dawaa* örgütüne ve radikal muhalefet umudu gördükleri *Irak KP*'ne yöneldi. Irak *KP*, *Baas*'ın azalan kitlesel gücünü pekiştirme manevrasına uyum sağlayarak 1973'de hükümet ortağı olmayı kabul edince, itibarını ve gücünü hızla yitirdi. *KP* üyeleri hükümet ortağı olmakla birlikte, 1974'de çıkan bir yasaya göre, bütün diğer partiler gibi "siyasal faaliyetten" yasaklanmıştı! Buna rağmen hükümet ortaklığını sürdüren *KP*, ancak 1978 başında *Baas*'ı eleştirmeye başladı. Bunun üzerine *Baas*'ın başlattığı anti-komünist terör dalgası içinde, birkaç ay içinde 191 komünist asıldı, yaklaşık 10 bini tutuklandı, yüzlercesi "kayboldu". *KP*'nin itibarını yitirmesinden sonra Şii kitleler *El-Dawaa*'ya kanalize oldu. Ağır baskılara rağmen yükselen Şii muhalefeti, karşısında izlenecek politika hakkındaki tartışmalar, *Baas* ve hükümet yönetimi içinde ayrılığa yol açtı. Başkan Hasan El-Bekr ve bazı hükümet üyeleri, Şii azınlığa uygulanan baskıya karşı çıktılar. Bunun üzerine, Temmuz 1979'da Saddam Hüseyin, kansız bir darbeyle fiili iktidarını resmîleştirdi ve Başkan oldu. Saddam, izleyeceği politikayı şöyle tanımlamıştı: "Şimdi kendi Stalin dönemimiz içinde bulunuyoruz. Yolumuzdan en küçük bir sapma belirtisini demir yumruğumuzla ezmeliyiz. Bu işe *Baas*'cılardan başlamalıyız". Saddam Hüseyin, *Baas* içi tasfiyelerin yanısıra komünistler ve Kürtler üzerindeki baskıyı şiddetlendirdi. 1980 başında onbin Şii daha "İranlı oldukları" için ülkeden sürüldü. Bu arada illegal zemine itilen muhalefet ve Saddam'ın terörüne karşı-terörle direnmeye başlamıştı. 1979/80'de askerî birliklere ve devlet binalarına karşı sabotajlar başladı, Saddam Hüseyin'e üç (başarısız) suikast yapıldı. Saddam Hüseyin, bu eylemlere destek veren İran (Şii) İslâm Devletine "ceza" vermek ve kaçınılmaz olarak aşınan meşruiyetini; devrim ve iç savaşın yıprattığı İran'a karşı kazanılacak kolay zaferin getireceği "kahramanlık" ve savaşla körüklenecek şovenizmle rehabilite etme amacıyla, 22 Eylül 1980'de İran'a saldırdı. "Kolay" zafer geciktikçe gecikecek ve sekiz senelik savaştan Saddam da en az İran kadar yıpranmış olarak çıktıktan sonra, hıncını gene Kürt halkına yönelik bir katliamla alacaktı.

İslâm Devrimi, milliyetçiliği Müslümanlığın önünde bir engel olarak görüyor ve İslâm'ın evrensel olduğunu savunarak "devrim ihracı" düşleri kuruyordu. Bu yüzden, İran-Irak savaşının ilginç paradokslarından birisini de, İran "İslâm Ordusu"nun dinden çok milliyetçiliğe dayanması oluşturmuştur. Devrimin getirdiği İslâm prensipleri, bir başka Müslüman ülkeyle girişilen savaşta daha bir iki yıl içinde milliyetçi unsurlarla yer değiştirmeye başlamıştı. İran, devrim atmosferini korumak ve canlı tutmak için savaşı kullandı; ama 8 yıl süren savaş her iki ülkenin de kaynaklarını hissedilir oranda tüketmelerine sebep olacaktı. Saddam Hüseyin'in deyişiyle Irak ordularının üzerine "çılgınlar gibi gelen" İranlılar ekonomik açıdan olduğu gibi, insangücü açısından da kötü bir duruma düştüler. O kadar ki, savaşın son iki yılında, yukarıdaki resimlerin sahibi olan çocuklar savaşı resmetmenin ötesinde bir asker olarak yaşamak zorunda kaldılar, artık onüç-ondört yaş grubundaki çocukların bile cepheye sürülmesi olağan karşılanıyordu. Soldaki resim: Şehirlerin bombalanışı (Mehdi Yusuf, 12). Ortada: Irak zulmüne karşı düzenlenen bir yürüyüş (Marzieh Alizadeh, 12). Sağda: Cepheye asker uğurlanırken (Nayereh Moti, 11).

İran Devrimi

İran Devrimi, çağın en modern devlet güvenliği sistemleriyle korunan Şahlık rejimini çökerttiğinde bütün ülkelerin haberalma servisleri hiçbir şekilde öngörmüş olmadıkları bu devrimin dinamiklerini araştırmaya koyuldular. Yalnızca emperyalist devletleri ve bölgenin egemen sınıflarını değil, devrimci güçleri de beklenmedik kitlesel patlayışıyla şaşırtan İran devriminin ideolojik itici gücünün ve örgütsel dayanağının İslamiyet olduğunun kısa zamanda ortaya çıkması, 20. yüzyılın sonlarında bile, Doğu'daki bir devrimin özgül karakteristikleri üzerine de özgül olarak düşünmenin ve şemalarla yetinmemenin gereklerini bir kere daha hatırlattı. İran'ın sosyalist güçlerini fiziksel olarak yokeden, ideolojik olarak şaşırtan antikomünizmi ve antiemperyalizmiyle İran İslam devrimi, sermayenin egemenliğini ne antikapitalist olmadıkça bir devrim aracılığıyla da hâlâ yeniden üretebileceğinin kanıtlarını sunarak modern sosyalizm teorisinin özünün anlaşılmasına hizmet etmiş sayılabilir. Ancak, İran toplumunun gelişmesinin tarihsel maddecilikle açıklanışı, hâlâ İranlı ve uluslararası sosyalist hareketin üstesinden gelmesi gereken bir sorun olarak kalıyor - kasdî olduğu kadar, farklı kültürlerin, sömürenle sömürülenin birbirlerini anlamakta çektikleri güçlükten kaynaklanan bir yanlış bilgilendirme kampanyasının daha da güçleştirdiği bir sorun...

İslâm Devrimi'ne kadınların katılımı büyük oldu. İslâmiyetçi kadınların yanısıra dinci olmayan çeşitli sınıflardan kadınlar da, İslâmi kurallara uygun biçimde örtünmeyi, nefret duydukları Şah rejimine karşı protestonun bir aracı olarak gördüler ve kitlesel olarak Şah karşıtı gösterilere katıldılar. İranlı kadınlar için örtünmek, çador giymek başkaldırının sembolüydü; kısa süre içinde seçtikleri sembolün kadın olarak konumlarını çok özel bir biçimde belirleyen bir toplumsal düzeni de temsil ettiği gerçeğiyle karşı karşıya kaldılar. Yeni rejimin devrimin hemen ardından aldığı ilk önlemler, kadın sorununa ilişkindi. Daha Mart 1979'da Humeyni, adalet bakanından, Şah döneminde gerçekleştirilen ve erkeklerin ilk karılarının rızası olmadan başka bir kadınla evlenememelerini öngören ve kadınların boşanmalarını kolaylaştıran aile reformunun İslâmi kurallarla bağdaşıp bağdaşmadığını incelemesini istemişti. Humeyni'nin kadınların İslâmi kurallara uygun giyinmelerini talep eden konuşmaları, buna karşı çıkan kadınların kitlesel protesto eylemlerine girişmeleri, başı açık dolaşan kadınlara karşı sokaklarda önce tek tük daha sonra giderek sıklaşan saldırılar, televizyondaki kadın sunucuların başlarını örtmeye başlamaları gibi gelişmeler birbirini izledi. Kadınlarla erkeklerin aynı plajdan denize girmeleri yasaklandı, eğitim alanında kız çocuklarla erkek çocukların birlikte spor yapmamalarının savunulmasıyla başlayan ilk gelişmeler, okullarda sınıfların cinsiyete göre ayrılmasına kadar vardı. Toplumun İslâmlaştırılması, kızların evlenme yaşının onsekizden onüçe indirilmesi, tüm devlet dairelerinde kadınların başlarını kaşlarına kadar örtmeleri, koyu renkli bol ve uzun elbiseler giymeleri gibi kurallar konulmasıyla devam etti. Fahişelik yaptıkları iddiasıyla kadınlar ölüme mahkum edilmeye ve idam edilmeye başlandı. Pek çok kadın bu gelişmelere karşı protestolarını gösteriler, grevler, Humeyni'ye gönderdikleri delegasyonlarla dile getirdi. Buna karşılık, İslâmcı olmayan çevreler, aynı zamanda solcular arasında, kadınlara ilişkin bu aşağılayıcı önlemleri ikincil bir sorun olarak görme, kadın sorununun çözümünü ileri bir tarihe erteleme eğilimi güçlüydü. İslâmi rejimin adım adım gerçekleştirdiği İslami toplum projesi, İranlı kadınları toplumsal hayattan dışlandıkları, kara giysiler içine hapsedildikleri ve hayatın pek çok alanında aşağılandıkları bugünkü konumlarına götürdü.

Şia ve İran

Şia'nın İran'a özgü bir İslamiyet yorumu olduğuna dair yaygın kanıya karşın Şii öğretisi, 8 ile 10. yüzyıllar arasında Arapça konuşan halklar arasında geliştirilmiş, bu dönem boyunca İranlıların çoğunluğu Sünni kalmıştı. İfadesini Şii öğretisinin ilk formülasyonlarında bulan sınıfsal dinamiklerin, tam olarak ne olduğu kestirilememekle birlikte, Sünni-Şii ayrışması, daha ilk dönemlerinden başlayarak belirgin bir siyasal boyut içeriyordu. Bu iki öğreti arasındaki en önemli ayrımın, toplumun merkezî otoritesinin nasıl adlandırıldığı ve işlevlerinin nasıl yorumlandığı olmasından da açıkça anlaşılmaktadır. Sünni inanışında "halife" diye adlandırılan merkezî otoritenin başlıca görevi, kaynağını Kuran ve peygamberin söyledikleri ve yapıp ettiklerinde bulan geleneklerin sürekliliğini, ümmetin rızası temelinde sağlamak olarak tanımlanmıştır. Hilafet, soydan geçen bir mevki olmaya başladığında bile, hanedanın meşruiyeti için ümmetin rızası dışında bir kaynak yaygın kabul görmemiş, halifenin görevleri askerî, siyasi ve idari alanları aşıp, dinî ve manevi alanları da kapsayacak şekilde genişletilmemiştir. Bu anlamda halifenin otoritesi, ilahi değil dünyevidir. Oysa, Şii düşüncesinin merkezî kavramlarından biri olan "imamet", ancak peygamber soyuna mensup birinin niteliği olabilir; bu yüzden, (ilk dört halife konusunda görüş ayrılıkları bulunsa) bile yalnızca peygamberin amcaoğlu Ali'nin hilafeti gerçekten meşru sayılabilir ve yalnızca onun soyundan gelenler imamlık yapabilir. Özellikle 10. yüzyılda nihai formülasyonuna kavuşan *İmamî* Şia, muhalif konumdaki bir kesimin siyasal tavrını dile getiriyor da olsa, henüz ayaklanmacı bir seçeneği temsil etmiyordu. 874 yılında Onbirinci İmam Hasan al Askarî öldükten sonra küçük oğlu esrarengiz bir şekilde ortadan kayboldu. Dönemin Şii politikacı ve düşünürleri bu olayı Onikinci İmam'ın madde alemini terkederek *gaybubete* çekildiği şeklinde yorumladılar. Allah'ın iradesini yorumlayacak İmam ile dünyevi alem arasındaki ilişkinin bu şekilde kopmasının siyasal düzeydeki sonucu, mevcut herhangi bir yönetimin, ilkece, meşru sayılamayacağıydı. Verili yönetimin gayrı meşru sayılması ayaklanmacı bir potansiyel barındırıyorduysa da, Onikinci İmam'ın Mehdi olarak geri dönüşüne kadar kurulacak herhangi bir rejimin de gayrı meşru olmak zorunda olması, müminlerin siyaset alanını tamamen terketmesinin gerekçesi olabilirdi.

Safeviler

İmamî Şia'nın fiili bir siyasal güç haline dönüşmesi ilk kez 16. yüzyılın başında Safevilerin İran'ı merkezî bir otorite çevresinde bütünleştirmeleri ile gerçekleşti. Safeviler 15. yüzyılda Doğu Azerbaycan'da yaşayan Türk asıllı aşiretlerden biriydi. Anadolu'da bu dönemde Bektaşilik gibi bünyelerinde Sünni, Şii ve hatta Hıristiyanlıktan esinlenme unsurları barındıran tarikatlerin etkisiyle 15. yüzyılın ikinci yarısında, Mehdici unsurları ön plana çıkaran, aşırı ve militan bir Şia yorumunu benimsediler ve ortak bir merkezî otorite çevresinde birleştirdikleri İran'daki çoğunluğu Sünni olan aşiretleri zorunlu bir Şiileştirme uygulamasına tâbî tutmaya başladılar. Göçe zorlama ve katliamlarla sürdürülen bu politikanın berisinde yatan kaygılardan biri de, batıda güçlenmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'na karşı direnmeyi mümkün kılacak, sözkonusu İmparatorluğun Sünni nüfusunda ayrışmış ve kendi içinde bütünleşmiş bir kimlik oluşturmaktı. Safevi İmparatorluğu'nun 16. yüzyıldaki başarısının temelinde yatan unsurlardan biri de, Rönesansla birlikte doğu ile batı arasındaki uzun mesafeli ticaret hacmında görülen büyük gelişmeydi. Ancak İran'da tarımsal düzen ve buna bağlı olarak maddi hayatın örgütlenişi Anadolu ve Mezopotamya'dan çok farklıydı. Bütün Ortadoğu'nun maruz kalmış olduğu, sulamalı tarıma çok erken bir dönemde geçmiş olmanın olumsuz sonuçlarından (toprakta tuz oranının artması ve ormanların tarım alanları yaratmak üzere kesilmesinden kaynaklanan erozyon), İran çok daha ağır bir şekilde etkilenmişti. Bu yüzden, Safevi İmparatorluğu'nun altın çağını yaşadığı 16. yüzyılın ikinci yarısında bile nüfusun büyük çoğunluğu için tarımdan çok göçebe hayvancılık, verimli bir geçim kaynağı oluşturuyordu.

41 İran ve Ortadoğu'da Devrimler

İran Devrimi'nin anti-emperyalist yüzü, devrime katılan ve onu destekleyen tüm toplumsal ve siyasal güçlerin ortaklaşa görebildikleri tek yüzüydü. Çarşı esnafı da, mollalar da, öğrenciler, aydınlar ve işçiler de İran'ın ABD emperyalizminin hegemonyasından kurtulmuş olması gerektiğinde hemfikirdiler ve bu yüzden mollaların ABD'ye karşı attığı her adım, tüm muhalefet tarafından desteklendi. Belki de bu özdeşlik yüzünden sosyalist muhalefet genel anti-emperyalist muhalefet içinde eridi ve kendi özgül projesini ortaya koymadı. Solu ideolojik olarak silahsızlandırmak için mollalar da sık sık anti-emperyalist gösteriler düzenlemekten uzak durmadılar (yanda). Bunlar arasında en bilineni, ABD'nin Tahran büyükelçiliğinin Devrim Muhafızları tarafından işgal edilmesiydi. Uzadıkça ve ABD'nin tepkisini artırdıkça, İran ölçeğinde bir harekete dönüşen işgal, ABD istihbarat servisi CIA'in gizli belgelerinin ele geçirilerek açıklanmasıyla mollalar rejimine ABD aleyhtarları karşısında giderek artan bir dokunulmazlık kazandırdı. Ancak ABD'yle çıkarları çatıştığı ölçüde anti-emperyalist bir politika izlemekten kaçınmayan mollalar rejimi, kendi meşruiyetini artıran Fedailer, Tudeh gibi Marksist akımları aynı derecede anti-komünist ve anti-devrimci politikasıyla tasfiyede duraksamadı. Buna rağmen, Humeyni rejimi karşısında sürekli olarak ne yapacağını bilemez durumda kalan ve İran'ın özgül çelişmelerine dayalı tutarlı bir kitlesel politika çizgisi tutturamayan ve birleşik bir muhalefet merkezi olmayı başaramayan sosyalist İran solu, Irak Savaşı'nın başlamasıyla birlikte İslâmi ideolojiyle örtüşen İran milliyetçiliği dalgasının içinde ideolojik olarak erirken fiziksel olarak da tasfiye edildi. Yabancı düşmana karşı vatan savunması, millileştirmeler ve devletleştirmeler, solun öne çıkartmaya çalıştığı anti-emperyalizmi etkisizleştirirken, Kuran'ın varolan toplum çerçevesindeki adaletsizliklere karşı sunulan reçeteleri, halkçı söylemi anlamsızlaştırdı. Böylece mollalar kendilerini yeni bir dünya perspektifiyle tehdit edemeyen solun karşısında ideolojik hegemonyalarını kurmayı başardılar. İran solu, bir devrim başarmada gösterdiği kahramanlığı, onu sosyalizm yolunda ilerleterek tamamlayamamış olmasının nedenlerini bugün de tartışmayı sürdürüyor.

Merkezî devlet tarımsal üretimde bir artışa yol açmadı ve doğu-batı ticaretinde denizyollarının geleneksel kara yollarının yerini almaya başlamasıyla imparatorluğun maddi temeli hızla aşındı. Bu yüzden, 1722'de (Sünni) Afgan aşiretleri İran'ı istila edince, Safevi hanedan, daha sonraki yeni bir merkezîleşme hamlesine kaynaklık edecek devlet gelenekleri bırakmadan çözüldü. O kadar ki, 18. yüzyıl sonunda İran'ı yeniden birleştiren Kaçar hanedanının devlet aygıtı, neredeyse bir aşiretler konfederasyonundan farksızdı.

Ulemanın Güçlenmesi

İran'ın Şiileştirilmesi kampanyası sırasında Safeviler Irak'tan çok sayıda Arap Şii alimi getirtmiş ve böylelikle gelecekteki güçlü İran ulemasının çekirdeğini oluşturmuşlardı. Ancak Safeviler döneminde ulemanın örgütlenmesine ikili bir yapı egemendi. Safevilerin kurup ulemaya devrettiği vakıflar ve ulemanın zekât gibi bazı dinî vergileri toplama hakları, daha o dönemde, devletten nisbeten bağımsız bir maddi temel sağlamıştı ama yalnızca her şehirde Cuma namazını kıldıracak imamın değil, çeşitli hukuk görevlilerinin de tayini, merkezî otoritenin yetkisi içindeydi. Dolayısıyla ulemanın bir kesimi, vakıfların geliriyle geçimini devletten bağımsız olarak sağlarken bir başka kesimi, devlet memuru olarak çalışıyordu. Ancak her iki durumda da, ulema resmî ve egemen ideolojiyi temsil ediyordu. Geçmişte hiçbir zaman böylesi bir iktidar konumunda bulunmamış olan Şia için bu, yeni bir sorun oluşturuyordu.

Safevi devleti yıkılıp, İran Sünni Afgan aşiretlerinin istilasına uğrayınca, Şii ulemanın önemli bir bölümü Irak'taki Necef ve Kerbela gibi kutsal şehirlere kaçtı. Burada, *müçtehid*in, yani içtihat yapabilme mertebesine erişmiş alimin de yalnızca yeni durumlarda kendi bağımsız kararlarını vermekle kalmayıp, müminler tarafından peygamber ve imamların *taklid* edildiği gibi *taklid* edilmesi gerektiğini savunan *usulî* okulu gelişti ve 18. yüzyıl boyunca *usulî* okulunun İran'daki temsilcileri ile *ahbarî* okulununkiler arasında son derecede sert bir rekabet yaşandı. Bu rekabet yalnızca ideolojik tartışma düzeyinde cereyan etmiyor, farklı okullara mensup *müçtehid*lerin tuttuğu çeteler birbirlerine saldırıyor, rakip alimleri tehdit ediyor, dövüyorlardı. Yüzyıl içinde *usulî* okulunun görüşlerini kabul ettirmesiyle toplum, *müçtehid*ler ve *müçtehid*leri taklid etmek zorunda olan *mukallid*ler diye ikiye ayrıldı. Böylelikle bütün toplumu kapsayan, gevşek örgülü bir dinî otorite ağı oluştu. 19. yüzyılda, bu ağı daha da kurumsallaştırmak, bütün *müçtehid*lerin bağlanacağı bir *merce'i taklid al'a* (en yüksek taklit merci) ilan ederek yapıya daha hiyerarşik bir nitelik kazandırmak yolunda bazı girişimler olduysa da, bu girişimlerin başarısı kısa ömürlü oldu. İradelerini çevrelerindeki mollalar aracılığıyla topluma ileten ve besledikleri çeteler aracılığıyla bir yaptırım gücü kazanan *müçtehid*ler açısından önemli olan, genellikle bir bütün olarak ulemanın iktidarının korunmasıydı.

Emperyalizm ve Yerel İktidar

19. yüzyılın başında İran'da halk zaman zaman birbirleriyle rekabet eden, zaman zaman işbirliği yapan üç farklı iktidar odağının denetimi altındaydı. Hayvancılıkla geçinen göçebe aşiretlerde, geleneksel otorite yapısı varlığını sürdürüyordu. Tarımsal artı ürünün vergilendirilmesi ise merkezî Kaçar hanedanı tarafından, bir tür iltizam sistemi olan *tuyul*lar aracılığıyla gerçekleştiriliyordu. *Tuyul*, ilkece, gelir getirebilecek herhangi bir mülktü ama çoğunlukla, belli toprak parçalarından oluşuyordu. Kimi *tuyul*lar, valilik gibi idari görevler üstlenen Kaçar Şah'ının yakın akrabalarına veriliyorsa da, çoğunluğu açık arttırma ile ve genellikle bir yıllığına satılıyordu. *Tuyul* alanlar arasında aşiret şefleri çoğunluğu oluşturuyordu; şeflerin aşiretin gündelik hayatının dışında bir güç kaynağı edinmesiyle, aşiret yapısının hiyerarşik niteliği daha da belirgin bir nitelik kazanıyordu. Bu hiyerarşikleşme eğilimi, merkezî iktidarı zaten bir aşiretler federasyonu aracılığıyla ele geçirmiş olan Kaçar hanedanı tarafından iktisat dışı yollarla da destekleniyordu. Örneğin 1818'de, Kaşkay aşiretlerinin bir konfederasyon olarak varlığı resmen tanındı ve sözkonusu konfederasyonun başına *ilhan*lık adı altında mutlak bir otorite tayin edildi; Bahtiyarilerle ilgili olarak benzer bir uygulamaya 1867'de gidildi. Kürt ve Arap aşiretlerinin başına tayin edilen merci, resmen *ilhan* olarak adlandırılmadıysa da, yetkileri bakımından onlardan farksızdı. Bu öyle bir hal aldı ki, orta İran'da, Şiraz'ın doğu ve güneydoğusunda yaşayan aşiretler, etnik kimlikleri hesaba katılmaksızın, *Hamseh* adı altında bir 'sahte' konfederasyon altında birleştirildiler ve başlarına merkezî devlet aygıtının önemli memurlarından Mirza Ali Muhammed Han (Kavam el Mülk adıyla da bilinir) getirildi. Modern bir devlet aygıtının en vazgeçilmez araçlarından, örneğin düzenli bir ordudan yoksun olan Kaçar hanedanı, iktidarının dayanağı ve aracı olarak bu tür konfederasyonları kullanıyordu. Ancak ulemanın iktidarı, gerek aşiretlerin gerekse merkezî otoritenin iktidarı karşısında son derecede katı bir engel oluşturuyordu. Gerçi kendi adlarına türbeler, mescitler yaptıran, hatta kimi zaman sikkeler bastıran aşiret reisleri de, şahlar da, ulemayı istihdam etmeye özen gösteriyorlardı ama hem tarımsal üründen kısmî bir pay alan, hem de şehirlerdeki çarşıları neredeyse bütünüyle denetimi altında bulunduran ulemayı özümsemeyi başaramıyorlardı.

Onüçüncü yüzyılda, Doğu Azerbeycan'daki Erdebil şehrinde sofuluklarıyla ünlenmiş olan Safiyeddin tarafından kurulan Safevî tarikatı, iki yüzyıl sonra devrimci bir hareket haline geldi ve inanç sistemi giderek Şiîleşti; şeyhlerin müritlerine, inançları uğruna savaşmalarını emretmeleri üzerine, tarikat aynı zamanda siyasî ve askerî bir güç haline geldi. 12 Şiî imamın anısına, 12 katlı al sarıklar taktıkları için Türkler arasında "kızılbaş" olarak bilinen Safevî askerleri, 1501'de Şah İsmail'in tahta çıkmasını sağladı. Dokuz yıl gibi kısa bir sürede en geniş sınırlarına ulaşan Safevî İmparatorluğu, müritlerinin oluşturduğu tabana dayanarak İran'ın yöneticileri haline gelen Sufî şeyhleri tarafından yönetiliyordu. Safevîler, İran sanatında gerçek bir rönesansa yol açtılar. Şah İsmail ozandı, Şah Tahmasp da ressam; daha önemlisi de Rönesans Avrupa'sının hükümdarları gibi güzel sanatların koruyuculuğunu üstlenmeleri ve sanatçıları desteklemeleriydi. En çok desteklenen ve el üstünde tutulan sanat olan resim sanatı daha çok yazmaları ve ünlü yapıtları süslemek için yapılan minyatürlerle sınırlıysa da, zamanla sadece süsleme olmaktan çıkmış, Firdevsî'nin Şeyhname'si ile Câmi'nin Heft Evreng'i gibi başyapıtlardan ve efsanelerden daha dünyevî konulara kadar uzanan bir alanı kapsar olmuştu. Şaşırtıcı bir renk uyumu ve ölçülü çizgilerle bezeli minyatür sanatı, Şah Abbas zamanında âşıkların utangaç kucaklaşmalarını, erotik ve şehvetli çiftleri, şarap sunan güzel insanların idealleştirilmiş görünümlerini resmetmeye başladı... Ressam olmak için yetiştirilen yetenekli gençlerin, sadece kedi ya da yavru sincap kuyruğuyla resim yapmak, boyalarını ayırıp ezmek gibi zanaatlarının temel gereçlerini hazırlamakta usta olmaları yeterli değildi; saray hayatının en gözde ayrıntılarını resmedecekleri için onlardan aynı zamanda edebiyattan görgü kurallarına

Devletin Yabancılaşması

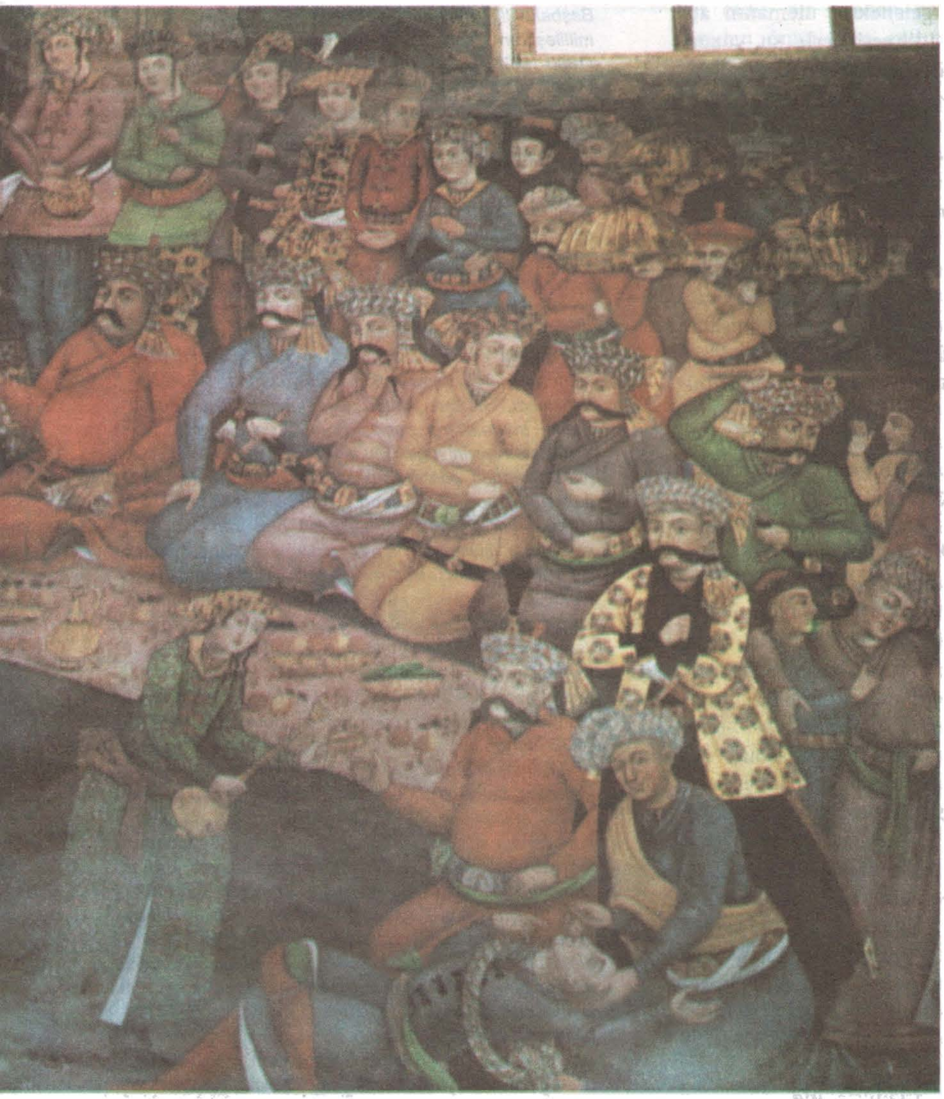
Napoléon Savaşları boyunca Kaçar Şahları Fransa ile bir, Britanya ile dört anlaşma imzaladılar; aynı dönemin dokuz yılı (1804-13) boyunca ise Rusya ile savaş halindeydiler. Savaşın da anlaşmaların da amacı aynıydı; Britanya için, herhangi bir başka devletin (Fransa ya da Rusya'nın) kendi sömürge imparatorluğunun kalbi olan Hindistan'a ulaşmasını önlemek; Fransa ve Rusya içinse Hindistan'a ya da hiç değilse Basra Körfezi aracılığıyla Hint okyanusuna ulaşmak. Başka bir deyişle, sömürgeci devletler açısından İran üzerinden yapılan pazarlıkların asıl hedefi İran değildi. Eğer 19. yüzyıl Hindistanı'nın başlıca talihsizliği, dönemin hegemonik kapitalist devletinin sömürge imparatorluğunun vazgeçemeyeceği bir pazar ve hammadde kaynağı olmasıydıysa, İran'ın talihsizliği de, iki büyük imparatorluğun, Rusya ile Britanya'nın nüfuz bölgelerinin sınırında yeralmasıydı. İran'ın bu ayrıcalıklı konumunun en çarpıcı göstergelerinden biri, emperyalist güçlerin buradaki demiryollarına karşı takındıkları tavırda görülebilir. 1872'de Britanya uyruklu Baron Reuter'e, ülkede demiryolu ve tramvay yapma, halen kullanılmakta olanların dışındaki bütün madenleri araştırma ve çıkarmayı, yeni inşa edilecek bütün sulama kanallarını, ulusal bir merkez bankası kurulmasını içeren bir imtiyaz tanındı. Bu, o zamana kadar herhangi bir ülkenin bir Batılıya tanımış olduğu en geniş kapsamlı imtiyazdı, ancak Britanya ve Rusya hükümetleri tarafından demiryolu inşa etmek için değil, birbirlerinin demiryolu inşa etmesini önlemek için kullanıldı. İran'ın kuzeyi ile güneyini birbirine bağlayan demiryolu hattı ancak 1938'de tamamlanabildi.

Kuşkusuz, başka bazı bakımlardan İran, 19. yüzyılda sömürgeciliğe maruz kalmış, Çin ve Osmanlı gibi diğer toplumların geçirdiklerine benzer dönüşümler geçirdi. Köylülerin geleneksel geçimlik tarımı yerini hızla dünya pazarı için üretilen ürünlerin ekimine bıraktı ve kısmen bundan kaynaklanan ilk büyük kıtlık 1869-72 arasında yaşandı. 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra başlayan afyon ekimi bu süreci daha da hızlandırdı. Bu tür ürünlerin sağladığı olağandışı kârlar, kırdaki sınıfsal dengelerin alt üst olmasına yol açtı. 1850'lerden başlayarak *tuyul*lar ve buna bağlı olarak kırdaki egemenlik, Batı ile ticareti ele geçirmiş olan sınırlı sayıdaki büyük tüccarla, resmî görevleri sayesinde, sözgelimi gümrük vergilerini kontrol edebilen ve bunları toprağa yatıran devlet memurlarının eline geçti. Ancak devletin maddi yapısındaki bu değişikliğe, Azerbaycan gibi sınırlı bazı örnekler dışında, devlet yapısındaki bir yeniden düzenleme eşlik etmedi; dolayısıyla aşiret düzeni içindeki köklerini yitiren ve kendisine yeni bir taban da yaratmayan Kaçar devlet aygıtı, giderek derinleşecek bir meşruiyet buhranına sürüklendi.

Batıya Karşı İlk tepkiler ve Bahailik

Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan'ın aksine ve belki bir ölçüde Çin'i andırır bir şekilde, Batı'nın etkisi İran'a doğrudan doğruya Batılılar tarafından değil, İranlı aracılar tarafından aktarılıyordu. İstanbul, Trabzon, Kahire gibi liman şehirlerinde yaşayan sayısız İranlı Batı ile ticareti yönlendiriyordu ama İran'da yaşayan Batılı sayısı son derecede sınırlıydı. Dolayısıyla iktisadi düzeyde kurulan ilişkilere kültürel bir tanışıklık eşlik etmiyordu.

41 İran ve Ortadoğu'da Devrimler

kadar toplumun bütün incelmiş kurallarını sindirmeleri beklenirdi. Örneğin, soldaki resim Şah Abbas döneminde Isfahan sarayındaki bir eğlenceyi gösteriyor: Haremin kadınları meyve ve içki sunup dansederlerken, soylular sevgilileriyle birlikte onları izliyor. 16. yüzyılda Safevî hanedanında gelişen siyasî durum ise, Şiî ulemaların yönetimde giderek daha etkin ve söz sahibi olmaya başlamalarını sağladı. Şiîlik, özel olarak Hüseyin'in, genel olarak da imamların Sünnîler tarafından şehit edilişleri üzerine kurulmuş bir yas kültüne dayanmaktadır: Muharrem, onlar için yas ayıdır; Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edildiği gün olan Muharrem'in 10'u da (aşure) en önemli dinî gündür. Bu günde, Hüseyin'in kabrinin modelleri el üstünde tutularak taşınır, Ali'nin soyuna gösterilen sadakatsizliğin cezası olarak herkes kendini kırbaçlar ve Sünnîlere sövülür. İran İslâm devletinin kitle eylemlerinde de kendini gösteren, şiîliğin içerdiği bu kin ve şiddet öğesi, kendilerini "müctehid" diye niteleyen ve İmamın yokluğunda şeriatta bağlayıcı kararlar vermeye hakları olduğunu ileri süren Şiî ulemanın, dinî olduğu kadar siyasî birer otorite ve önder de olmaya başlamasıyla toplumsal coşkuyu körükleyen bir unsur halini aldı. Devletinin bir iktidar aracı olan ulema, Şiîliğin yerleşmesiyle ve iktidara karşı bir güç haline gelmeye başladı. Aynı olgu, 20. yüzyıl içinde de kendini göstermiş, İran'da Şiî ulemalar Batı'lı sömürgecilere ve Şah'lık rejimine direnen en önemli siyasî güç olmuşlardır. İran İslâm devrimine kadar uzanan çizgide, Şiî din adamlarının halk üzerindeki etkisi azımsanamayacak bir potansiyel barındırıyordu: Sağdaki fotoğrafta, 26 Ağustos 1967'de yeni eşi Farah Diba'ya görkemli bir törenle tacını takarken görülen Şah Rıza, ulemaların gücünü azaltmak için sert önlemlere başvurduysa da, nihaî zafer radikal İslâm'cıların oldu...

Griboyedov olayı münferit bir olaydı; ancak 1840'larda, kısmen Batı'nın dolaylı etkilerine ve özellikle Batı ile geliştirilmiş yeni ilişkilerin ve buna bağlı olarak benimsenmiş modern, bürokratik ve akılcı iş yapma tarzlarının izlerini taşıyan Babî ve Bahaî hareketleriyle varlığını günümüze kadar sürdürecek bir toplumsal ve dinî hareket doğmuş oldu. Babî hareketi, Şiraz'lı bir tüccar olan Sayyed Ali Mohammad'in 1843'te kendisinin İlahi Hakikatın *babı* (kapısı) olduğunu ilan etmesiyle başladı. Sayyed Ali Mohammad, Kuran'ı aşarak yerini aldığını söylediği kitabı *Beyan*'da bir yanda 'evrimci' bir teoloji savunuyor, Allah'ın vahiylerinin, insan mükemmelliğe yaklaştıkça yeniden gönderildiğini ve her yeni vahyin eskisini aştığını söylüyor, faiz yasağının kalkması, ulemanın yetkilerinin ellerinden alınması gerektiğini iddia ediyor, kişisel mülkiyeti güvence altına alacak, poligamiyi sınırlandıracak önlemler talep ediyordu. Ancak bu 'modern' talepler, geleneksel muhalif Şia'nın diliyle ifade edilmişti. Babî hareketi hızla yayıldı; 1850'de Sayyed Ali Mohammad'in kurşuna dizilmesinden sonra, hareket 'halifesi' Sobhi Azal'in taraftarı olan *Azalî*lerle, üvey kardeşi Bahaullah'ın taraftarı *Bahaî*ler arasında ikiye bölündü. *Bahaî* hareketi giderek daha az militan, daha barışçıl bir içerik kazanarak siyaset sahnesini terketti. Ancak bu çekiliş, kriz zamanlarında, örneğin 1905-11 arasındaki Anayasal Devrim sırasında, merkezî otoriteden yana olmak şeklinde yorumlandı. Modern eğitime büyük bir ilgi gösteren ve İran dışında da kendisine taraftar toplayan *Bahaî*ler, daha sonraki yıllarda Batı'nın Truva atı olmakla suçlandılar. İslam Devrimi'nden sonra onlara karşı sürdürülen sistematik katliam, SAVAK ajanlarının çoğunluğunun *Bahaî* olduğu gerekçesiyle mazur gösterilmeye çalışıldı.

Babî hareketinin radikal, siyasal içeriğine daha sadık kalan *Azalî*ler, Anayasal Devrim sırasında, Kaçar hanedanını devirmek için Şii ulema ile ittifak yapmakta sakınca görmedilerse de, asıl yandaşlarını Kaçar hanedanının, yeni ortaya çıkmakta olan Batıcı, modernist eleştirmenleri arasında buldular. Mirza Ağa Han Kermani ve Ahmed Ruhi gibi yazarlar, *Beyan*'ın evrimci içeriğini sosyal Darwinci ve pozitivist bir çerçevede yorumlayarak, gelecekteki Pehlevi rejimi sırasında resmî görüş olarak benimsenecek bir çok tezin tohumlarını attılar: İran'ın İslamiyet öncesi geçmişinin yüceltilmesi, 'aşağı' bir ırk olan Araplar'a karşı Ârî İranlıların üstünlüğü vb.

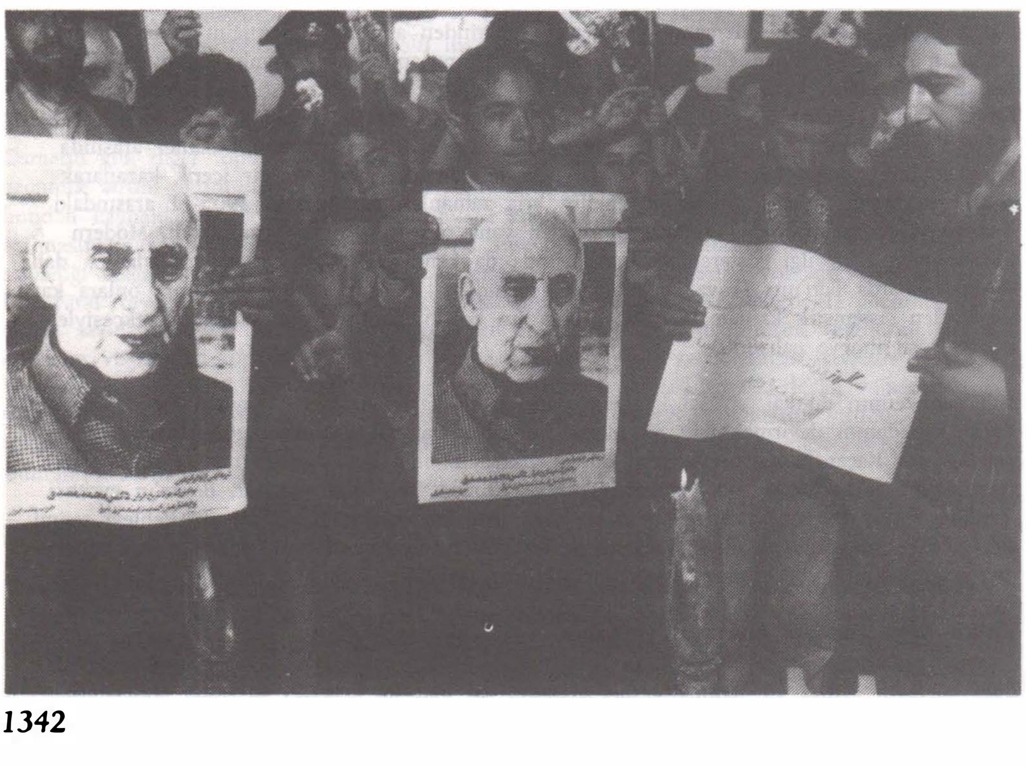
Tütün Boykotundan Anayasal Devrime

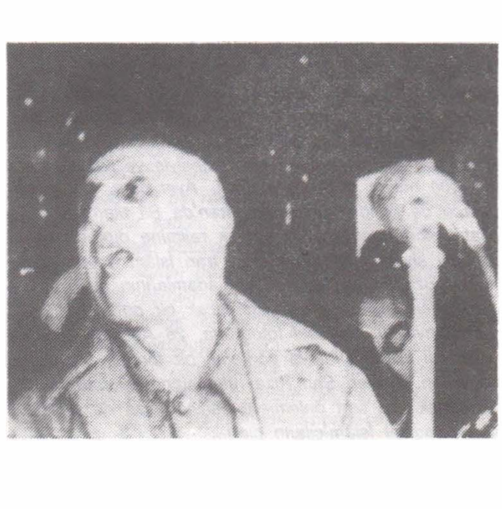
Babî hareketi, açıkça bu terimlerle dile gelmese de, Batı ile ticaretin sağladığı olanaklardan

yararlanan, 'burjuva' alışkanlıklar edinmeye başlamış şehirli kesimlerle geleneksel ulemanın açık bir çatışmaya giriştiği ilk karşılaşmaydı. 1880'lere kadar bu çelişki çeşitli vesilelerle su yüzüne çıktı. Örneğin İran'dan önce masonluk örneğinden esinlenmiş bir örgüt kurduğu için sürülen, daha sonra Britanya elçiliğine tayin edilen Mirza Malkom Han, 1889'da Naser ad Din Şah'ı Büyük Britanya'yı bir piyango imtiyazı vermeye ikna ettikten sonra, ulemanın şiddetli tepkisi karşısında Şah imtiyazı geri çekmek zorunda kaldı. Ancak bu dönemde, yalnız *Bahaî* ve *Azalî*lerin değil, Cemallettin Afgani gibi düşünürlerin, Amin ad-Dauleh gibi devlet adamlarının ulemaya yönelttikleri eleştiriler için yine ulema saflarında yandaş bulmaya özen göstermeleri, reform taleplerini İslam'ı güçlendirme perspektifi içersinde sunmaları, iki kesim arasında köprülerin atılmasını engelleyen bir etken oluşturuyordu. Dahası, Şahların verdikleri imtiyazlar giderek, yerli burjuvazi niteliği kazanan kesimleri de rahatsız etmeye başladı. Bu rahatsızlık, 1890'da bir İngiliz'e tütünün üretim, satış ve ihracat imtiyazının verilmesiyle doruk noktasına ulaştı. Daha önce verilen demiryolu, telgraf hatları gibi imtiyazların aksine, büyüklü küçüklü çok sayıda tüccarın ve köylünün hayatının vazgeçilmez bir parçası olan bir üründü; örneğin yüzyıl başından beri güney İran'da köylüler, başlıca mübadele aracı olarak kendi ürettikleri tütünü kullanıyor, kendi üretemedikleri ihtiyaçlarını tütünle karşılıyorlardı. 1891 baharında yabancı şirketin temsilcileri hasadı satın almak üzere İran'a gelince, önce Şiraz'da başlayan yerel ulemanın önderlik ettiği dev kitlesel gösteriler kısa zamanda diğer şehirlere sıçradı. Aralık'ta tütün satışı ve kullanımının boykot edilmesi kararlaştırıldı ve geçmiş yıllarda İngilizlerin kurmuş oldukların telgraf hatları sayesinde ülke çapında duyuruldu ve boykot, müslüman olmayan azınlıklar da dahil bütün halk kesimlerinden büyük bir destek gördü ve hatta sarayda Şah'ın eşleri ile tütün kullanımını bıraktılar. 1892'de tütün imtiyazının geri alınması Kaçar hanedanını ilk dış borç ile yüzyüze bıraktı ve bunu izleyen yıllarda dış borç hanedan için bir alışkanlık halini aldı. Ancak her dış borç beraberinde yerel burjuvaziyi daha da güç durumda bırakan yeni imtiyazların tanınmasını beraberinde getiriyordu. Örneğin 1902'de Rusya'dan alınan borç karşılığında, zaten yerli tüccarların ödemek zorunda olduğundan düşük olan yüzde 5'lik gümrük vergisini daha da düşüren yeni bir anlaşma imzalandı. Bu koşullarda, tütün boykotunu başarıyla gerçekleştirmiş olan ulema, çarşı ve reformist memurlar ittifakı yeniden kuruldu ve 1905'te yabancılarla rekabet etmekte güçlük çeken şeker tüccarlarından bazıları falakaya çekilince, çarşı ve ulema birlikte ayaklanarak Tahran'daki kraliyet camisine sığındı. Hükümet güçlerinin kitleyi dağıtması üzerine ulema şehri terkederek "Şahzadeh Abd al Azim" tekkesine sığındılar ve nasıl seçileceğini formüle etmeden temsili bir *adalathaneh* seçilmesini talep ettiler. Şah Mozafffer ad Din devlet aygıtındaki reformcu memurların da baskısıyla bu talebi kabul ettiğini ilan etmekle birlikte, herhangi bir girişimde bulunmadı. Bunun üzerine sonunda, Anayasal Devrimi başlatmış olan ittifakın çözülmesine yol açacak bir gelişme oldu. 1905'i önceleyen yıllarda, geçmişte *Azali* hareketine bağlanmış olan düşünürlerin ve onların etkisindeki mollaların önemli bir kesiminin görüşleri, radikal bir tanrıtanımazlık doğrultusunda evrilmişti. 1906 yazında bu mollalar Tahran sokaklarında toplumsal bir devrime gönderme yapan vaazlar vermeye başladılar; ulema önderliğinde büyük bir kesim kutsal şehir Kom'a sığınırken, geçmişte tütün boykotuna karşı çıkmış, Britanya yanlısı alim Sayyed Abdollah Behbehani önderliğinde 12 binden fazla tüccar ve esnaf da Britanya elçiliğine sığındılar. Bunun üzerine Şah İran tarihinin birinci meclisini toplantıya çağırmak zorunda kaldı.

Aralık 1906'da toplanan meclis büyük ölçüde Belçika anayasasından esinlenmiş bir anayasayı onayladı. Anayasanın hazırlanmakta olduğu 1907 yılı, İran tarihinin en özgür dönemlerinden

Başbakanlığı döneminde ülkesindeki petrol sanayiini millileştiren İranlı devlet adamı Muhammed Musaddık (1880-1967), bir süre bakanlık yapmış zengin bir toprak sahibinin oğluydu. I. Dünya Savaşı başladığında Musaddık, Lozan Üniversitesi'ndeki hukuk doktorasını henüz bitirmişti, ülkesine döndüğünde Fars bölgesi valiliğine atandı. 1919'da, Şah Rıza'nın hükümetinde maliye bakanlığı görevini yürütüyordu; 1922'de Azerbaycan genel valiliğine atandı, ancak askerî yetkililerle anlaşmazlığa düştüğü için kısa sürede istifa etti. 1923'te Dışişleri Bakanıydı; ama aynı yıl Tahran'dan milletvekili seçildiği için bu görevinden istifa etti. Şah Rıza'nın ülkede giderek bir dikta rejimi kurmaya başlaması üzerine, 1925'te muhalefete geçti. Musaddık, Şah Rıza yönetimine karşı yürüttüğü siyasî etkinlikleri yüzünden 1938'de tutuklandı. Savaşta Alman yanlısı bir politika izleyen Şah'ın müttefiklerin baskısıyla 1941'de ülkeyi terkederek yerini oğlu Muhammed Rıza Pehlevî'ye bırakmasından sonra serbest bırakıldı. 1943'de tekrar milletvekili seçilen Musaddık, Ulusal Cephe adlı partiyi kurdu. Aynı yıl, yüzyılın başından beri İran'daki petrol yataklarını işlemekte olan Anglo-Iranian Oil Company (AIOC) adlı İngiliz şirketiyle, İran'ın kârdan aldığı payın arttırılmasını öngören bir anlaşma imzalanması söz konusuydu; Musaddık ve yandaşları bu anlaşmaya karşı çıkarak, petrol üretiminin yabancıların denetiminden çıkarılarak kamulaştırılmasını istediler. Meclisteki bu engelleme, ülkedeki demokratlardan olduğu kadar dinci gruplardan da destek bulunca, AIOC durumunu sağlamlaştırmak için kârın yarı yarıya paylaşılmasını öngören ek bir anlaşma önerdi. Ali Razmara başkanlığındaki hükümetin tutumuna rağmen meclis anlaşmayı onaylamadı; Ali Razmara da İran petrollerinin millîleştirilemeyeceğini savunan raporunu meclise sunduktan iki gün sonra bir suikaste kurban gitti. Musaddık, halkın baskısıyla 30 Nisan 1951'de Şah tarafından başbakanlığa atandı. Başbakan olur olmaz petrol sanayiini devletleştiren Musaddık, içte ve dışta büyük tepkilerle karşılaştı: İngiltere'nin ekonomik yaptırımları, İran'ın petrolden elde ettiği geliri, bir yıl içinde neredeyse sıfıra indirmişti; ayrıca İran'da yeni gelişmelerden rahatsız olan küçük ama etkili bir zengin sınıf vardı. Bütün bunlara karşı Musaddık'ın desteği, İran'ın yoksul halkı ve anti-sömürgeci dinci kesimlerden geliyordu. Soldaki fotoğraf, sokaklara taşan bu coşkulu kitle desteğini belgelemekte: Duygusal bir milliyetçi olan Musaddık, petrol konusunda bu duygusallığın bedelini ödemek zorunda kalmış ve istediği halde toplumsal atmosfer yüzünden AIOC ile bir uzlaşmaya girememişti. Musaddık'ın komünist Tudeh partisiyle olan ilişkileri de dinî grupların zamanla desteklerini çekmelerine sebep oldu; bu çalkantılı dönemde, ABD'nin general Zahidî ile planladığı darbe, ilk denemede değilse bile ikincisinde başarılı olacak ve Muhammed Musaddık, vatana hiyanet suçundan yargılanacaktı... Önce ölüm cezasına çarptırıldığı halde, daha sonra "vatana hıyanete teşebbüs" suçundan üç yıl hapsine karar verilecek, hapisten çıktığı yıl olan 1956'dan, öldüğü 1967'ye kadar evinde göz hapsinde bulundurulacaktı. Alttaki fotograf, 73 yaşındaki devrik Başbakan Musaddık'ı mahkemedeyken gösteriyor: Milliyetçi bir romantik; petrol tröstlerinin kurbanı bir politikacı.

biri oldu. Bir yandan basın-yayın alanı yeni bir dinamizm kazanırken, eski loncalar temelinde yeniden örgütlenen *encomen*ler, şehir ölçeğinde politikalara müdahale ederek fiilen bir belediye meclisi gibi çalışmaya başladılar. İran'ın en modernleşmiş yöresi Azerbaycan'ın başkenti Tebriz'de, Rusya'daki 1905 Devrimi'nin de etkisiyle bir *Sosyal Demokrat Parti* kuruldu. Ancak, İran'ın siyasal kaderi, bu gelişmelerden tamamen bağımsız bir biçimde tayin ediliyordu. Bu arada nisbeten ılımlı Şah Mozaffer ad Din ölmüş, yerine çok daha otokratik eğilimli Mohammed Ali Şah geçmişti. 31 Ağustos 1907'de Şah'ın da aktif provokosyonuyla küçük bir radikal grubun üyeleri başbakan Atabak'ı öldürdüler. Aynı gün Britanya ile Rusya, Afganistan, Hindistan ve İran'daki nüfuz bölgelerini kalıcı bir şekilde tesbit eden bir anlaşma imzaladı. Kuzey İran'ı Rusya'ya, güneydoğuyu Britanya'ya bırakan, geride kalan bölgeleri ise tarafsız ilan eden anlaşmanın görüşmelerine ya da imzalanmasına İran'dan hiçbir taraf çağrılmamıştı. Anlaşmanın imzalanmasından 4 ay sonra, Şah sahip olduğu yegâne askerî güç olan, Azerbaycan merkezli Kazak alayından yararlanarak meclisi dağıttı. Bunun üzerine anayasalcı güçler arasında, 1906 yazında mücadele biçimleri konusunda ortaya çıkmış olan ayrışma, çok daha derin bir kopuş halini aldı. Radikal mollaların önderi Sayyed Hasan Takizadeh Britanya elçiliği aracılığıyla yurtdışına kaçmayı başardıysa da, taraftarlarının çoğu öldürüldü ve ülkenin Behbehani'nin çizgisini izleyen büyük bir bölümü darbeye boyun eğdi. Yalnız, Tebriz'de yoksul şehirlilerin ön planda yeraldığı bir milis şehrin yönetimini ele geçirdi. Yine kuzeyde, Hazar kıyısında, İran'ın diğer bölgelerine kıyasla çok daha verimli topraklar üzerinde, nüfus yoğunluğu yüksek bir köylülüğün yaşadığı Gilan eyaletinde de kırsal bir direniş hareketi başlamıştı. Tebriz'de yiyecek sıkıntısı başgösterdiği bahanesiyle Rus askerleri şehri işgal edince, şehir milisi Gilan'daki güçlerle birleşti. Bu kargaşa sırasında, Şah'ın aşireti olan Kaçar aşiretine karşı geleneksel bir düşmanlık besleyen Bahtiyari konfederasyonu da ayaklanmış ve İsfahan'ı ele geçirmişti. Üç güç birleşerek Tahran üzerine yürüdü ve Şah'ı tahtı, Oxford'da eğitim görmüş ılımlı Naser al Molk'un naibliğinde küçük oğlu Ahmed Şah'a terkederek kaçmaya zorladılar.

Anak Bahtiyarilerle kuzeyli devrimciler arasındaki ittifak da uzun süreli olmadı. İkinci meclis 1909'da toplandığında artık Behbehani önderliğindeki *Ilımlılar*la, Takizadeh önderliğindeki *Demokratlar* artık net bir şekilde iki farklı parti olarak algılanıyorlardı. Kurulan hükûmet bu iki partiyle Bahtiyari aşireti arasında bir dengeyi yansıtıyorduysa da, 1910'da bir solcunun Behbehani'yi öldürmesi sonucunda, suikastçının *Demokratlar*la bir ilişkisi olmamasına rağmen, Takizadeh bir kez daha yurtdışına kaçmaya zorlandı ve *Demokratlar* parlamenter etkinliklerini neredeyse tamamen yitirdiler. *Ilımlılar*la Bahtiyariler'den oluşan hükûmetin karşılaştığı başlıca sorun, merkezî iktidarın sürekliliğini koruyacak malî kaynakları sağlayabilmekti. Anayasal Devrim süreci, Batı'ya en yakın olanlarda bile, Rusya ve Britanya'yla ilgili derin bir düş kırıklığı yaratmıştı. Bu koşullarda, İran hükûmeti ABD ile ilişki kurmaya karar verdi. Ancak İran'a davet edilen ilk resmî Amerikan danışmanı, Rusya'nın ültimatomu ile karşılandı ve hükûmet, Tahran'a hareket eden Rus birliklerinin karşısında, Meclis'i feshederek Amerikan danışmanın görevine son verdi ve böylelikle İran'ın Anayasal Devrimi sona erdi. Ancak 1911'den 1978'e kadar, kitlesellik kazanabilmiş bütün muhalefet hareketlerinin ortak sloganı, İran'ın çeşitli hoşnutsuz kesimlerinin üzerinde, kısa bir süre için de olsa uzlaşabilmiş olduğu 1906 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe konması oldu.

Pehlevi Rejimi

1910'lardaki dünya konjonktüründe, Anayasal Devrimin başarısızlıkla sona ermesinin sonuçlarından biri, Almanya'nın gerek seçkinler gerek 'ilerici' halk kesimleri nezdinde, Britanya ve Rusya'ya tercih edilmesi gereken bir müttefik olarak algılanmaya başlamasıydı. Oysa tam da aynı yıllarda İran'ın Britanya için önemi artmaya başlamıştı. İran'da petrolün henüz keşfedilmemiş olduğu 1901'de William Knox D'Arcy'ye verilen petrol imtiyazının diğer imtiyazlardan daha önemli olduğunu düşünmek için gerek yoktu. Ama 1908'de güneybatıda petrol keşfedildi ve ertesi yıl özel bir girişim olan *İngiliz İran Petrol Şirketi* kuruldu. 1912'de Britanya donanması yakıt olarak kömür kullanan gemilerden petrol kullanan gemilere geçti; savaşın başladığı 1914 yılında ise Britanya hükûmeti *İngiliz İran Petrol Şirketi*'nin hisselerinin çoğunu satın aldı. Gerek İran'ın Britanya için kazanmaya başlamış olduğu bu yeni önem, gerekse İran kamuoyunun Alman propagandası karşısındaki duyarlığı, İran'ın kendisini başında tarafsız ilan etmiş olmasına rağmen, savaş boyunca Osmanlı, Rus, İngiliz ve Alman orduları arasında şiddetli çatışmalara sahne olması ve değişik bölgelerinin değişik ordular tarafından işgal edilmesi sonucunu doğurdu. Savaşın yolaçtığı yıkımın üzerine gelen Ekim Devrimi'nin sağladığı esinle Azerbaycan'daki ve Gilan'daki anayasalcı güçler yeniden harekete geçti. Kuçek Han yönetimindeki *Jangali* (ormanlılar) diye anılan gerillalar Gilan'ın tamamını ele geçirdi. Savaş sona erdikten sonra Britanya'nın İran hükûmetine dayattığı anlaşma, Britanya'ya İran ordusunun subaylarını sağlama, malî destek verme, hükûmete danışmanlar atama haklarını vererek, ismen değilse de fiilen İran'ı bir himaye statüsüne indirgedi. Gittikçe güçlenen sosyalizan milliyetçi akımların belirlediği seçimler sonucunda oluşan Meclis, anlaşmayı onaylamayı reddettiyse de, Britanya güçleri Kuçek Han'ı durdurdular. *Bolşevikler*'den giderek daha çok destek alan Kuçek Han ise 1920'de Gilan'da bir İran Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurmayı başarabildi; aynı yıl Azerbaycan'da kurulan *Demokratik Parti* merkezî hükûmetin memurlarını Azerbaycan'dan çıkararak burada *Azadistan* adı altında bir özerk yönetim kurdu. Bütün bu gelişmeler İran'ın diğer bölgelerinde de yankı buluyordu. 1921'de yeni kurulmuş olan *Sosyalist* ve *Komünist Parti*ler, varolan dokuz sendikayı birleştirerek *Sendikalar Federasyonu*

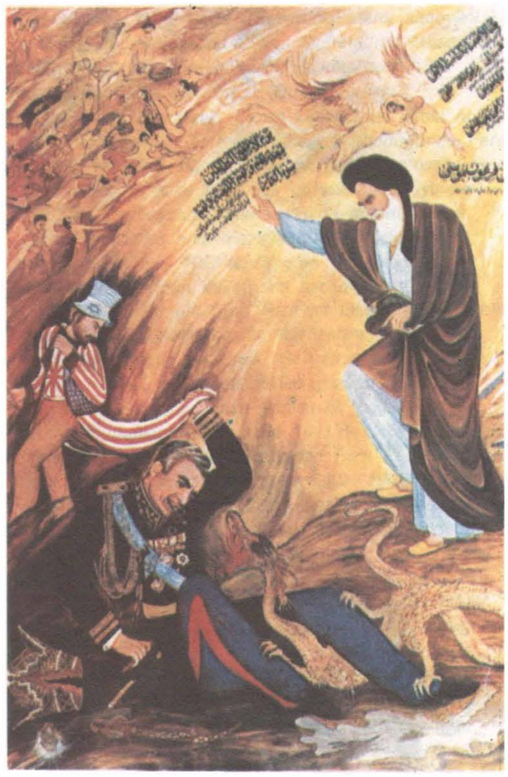
CEZANİ, BİJAN (1937-?)

Tahran'da doğan Bijan Cezani henüz 10 yaşlarındayken politik faaliyetlere katılmış ve 1953 yılında Musaddık yönetiminin askeri bir darbe ile devrilmesinden kısa bir süre sonra, onaltı yaşındayken tutuklanmıştı. *Tudeh Partisi*'nin gençlik seksiyonuna katıldı. Daha sonra da birçok kez hapse girip çıkan ve işkence gören Cezani, *Tudeh Partisi*'ni ihanetle suçlayarak, *Parti*'den ayrılanlarla birlikte 1953'ta *Fedayin-ü Halk* (Halkın Fedaileri) adlı bağımsız bir Marksist-Leninist örgüt kurdu.

İran'da silahlı mücadelenin gerekliliğine inanan ve bu yolda hazırlıklara girişen örgüt, 1957 yılında polis tarafından ortaya çıkarıldı; Cezani ile birlikte birçok üye de tutuklandı. Bu arada, yakalanamayan militanlar Siah-Kal ayaklanması ile silahlı mücadeleyi başlattılar. Şubat 1971'de Hazar Denizi kıyısında küçük bir kent olan Siah-Kal'daki jandarma noktasına Ali Akbar Safahi-Farahani komutasında bir saldırı düzenlenmişti. Cezani, yazılarında Siah-Kal olayının önemini şöyle vurguluyor: "Mutlak bir baskı ve suskunluk döneminde; halkın çaresizliğinin en derin noktasında, rejimin ise gücünün doruğunda olduğu bir dönemde, Siah-Kal'daki gerilla savaşçıları rejimin paralı askerlerine saldırmışlardır. Silahlı mücadele, geleneksel olarak hiçbir zaman rejime karşı askerî taktiklerin, politik olmayan biçimlerde bile kullanılmadığı (yani aşiret kavgalarının, silah kaçakçılığının, silahlı soygunların vb. olmadığı) bir bölgede başlatılmıştır. Jandarma noktasına yapılan saldırının sadece bir tek amacı olabilirdi: Devrimci bir hareketin rejime karşı savaşı."

15 yıla mahkûm olan Cezani, silahlı mücadelenin teorik ve örgütsel sorunlarına yönelik yazılar yazmayı sürdürdü, ancak çok geçmeden sekiz arkadaşıyla birlikte "kaçmaya çalıştıkları" gerekçesiyle hapisteyken öldürüldü.

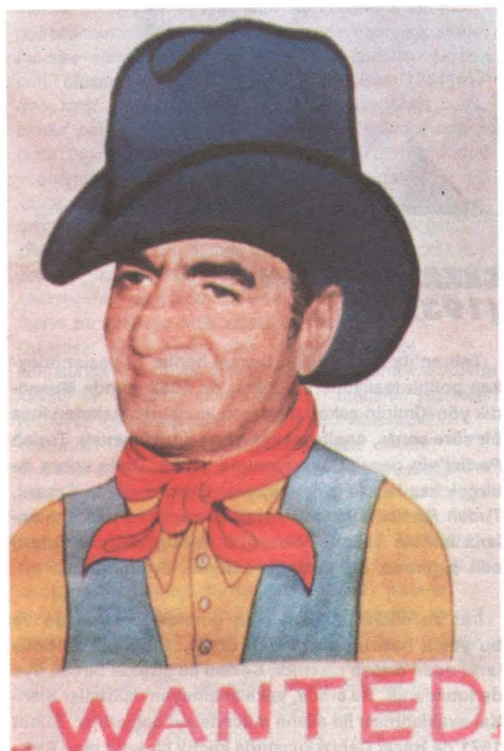
Merkez Konseyi- SFMK'ni kurdular ve matbaa işçilerinin sansüre karşı, dokuma ışçilerinin, fırıncı çıraklarının, öğretmenlerin, posta çalışanlarının daha yüksek ücretler için grevler yapmalarını sağladılar. Kitlelerin bu derecede politize olmuş olduğu koşullarda, Britanya ile anlaşmayı onaylamak meclis için giderek olanaksızlaşıyordu. Bu koşullarda, Britanya geleneksel esnekliğiyle İran'ı fiilen himaye statüsüne sokma tasarısı yerine, ordudaki subaylardan birinin darbe tasarısını destekledi. Bu destekle Kazak Alayının başına geçen Rıza Pehlevi Şubat 1921'de yaptığı darbeyle Kaçar hanedanına son verdi.

Rıza Şah Diktatörlüğü

Pehlevi rejimini Kaçar yönetiminden ayırdeden en önemli unsur, yeni Şah'ın modern bir merkezî devlet aygıtı oluşturma konusundaki iradesiydi. Yeni yönetimin ilk yaptığı işlerden biri Sovyet yönetimi ile bir anlaşma imzalamak oldu; bu, İran-Rusya arasındaki ticari ilişkilerin yeniden kurulmasını sağlayarak, özellikle Kuzey İran'a kısmî de olsa bir refah getirdi. Bunun ardından orduda hızlı bir reforma girişen Rıza Şah kuzeye yönelerek buradaki özerk *Azadistan*'a ve İran Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne son verdi; Kuçek Han kaçarken donarak öldü.

İçerdeki ayaklanmaları bastıran Rıza Pehlevi, hükümet ve devlet içindeki müttefiklerini tasfiye ettikten sonra kendisini Şah ilan etti ve ülke içinde kendisine rakip olabilecek diğer odakları tasfiye etti. Örneğin bu amaçla alınan önlemlerden biri, kabilelerin mevsimlik göçünün yasaklanmasıydı; yerleşikliğe zorlanan kabileler hızla hayvanlarını yitirmeye başladılar ve yerleştikleri topraklar genellikle verimsiz olduğundan ve zaten tarımsal alışkanlıkları olmadığından göçebe kabileler uzun bir cançekişme sürecine girdiler. Diğer yandan Rıza Şah önce 1925'te geçirdiği Ticaret Kanunu, daha sonra 1925'deki Ceza Kanunu ve 1928'deki Medeni Kanun'la, o zamana kadar olumlu bir ilişki sürdürmeye özen göstermiş olduğu ulemanın yetkilerini hatırı sayılır ölçüde kısıtlamış oldu. Rıza Şah'ın modernleşme hamlesinden en çok yararlanan kesimler, ordu, bürokrasi ve büyük toprak sahipleri olduysa da, 1914-41 arasında, İran'ın tarihinde o güne kadarki en yoğun sanayileşme dönemi yaşandı. 1925'te 20'den az olan modern sınai işletme sayısı, 1941'de 346'ya, buna bağlı olarak da büyük sınai işletmelerde çalışan işçilerin sayısı binden azken, 1941'de 50 binin üzerine ulaşmıştı. Ancak rejim, geleneksel iktidar odaklarına uyguladığı baskıdan çok daha şiddetlisini bu modern proletaryaya uyguladı. Daha 1926'da *SFMK* yasaklandı ve önderlerinden 200'ü tutuklandı, tutuklananlardan 5'i hapisanede öldü. Bundan sonra da, sosyalizm ve komünizm propagandası yapmak ağır bir suç olarak yargılandı, grevler sert bir şekilde bastırıldı, 1936'da çıkarılan iş güvenliğiyle ilgili yasalar ugyulanmadı.

İran'ın bir Britanya himayesini engelleyen, dolayısıyla Rıza Pehlevi'nin iktidarını mümkün kılan tek şey, yerel muhalefet olmamıştı. ABD ve Fransa'nın bu konudaki muhalefetleri de, Britanya'yı ilk tasarılarından vazgeçirmekte etkili olmuştu. Rıza Şah, savaş sonrası yıllarda emperyalistler arası rekabetten ustaca yararlanmaya devam etti; hatta 1932'de kısa bir süre için de olsa Britanya'nın petrol imtiyazını geri aldı. Ancak bu politika, savaş öncesinden devralınmış eğilimlerin de etkisiyle, İran'da Almanya'nın nüfuzunun giderek artmasına yol açtı. O kadar ki, 1939'a varıldığında Almanya, İran'ın dış ticaretinin en çok olduğu ülke haline gelmiş, Nazi ideolojisi ve yöntemlerinin devlet kadroları üzerindeki etkisi açıkça duyulmaya başlamıştı. Savaş patlak verip Almanya 1941'de Sovyetler'i işgal edince, İran'daki Alman uzmanlar, İran üzerinden Sovyetler'e ikinci bir cephe açmanın planlarını yapmaya başladılar.

Şah'a karşı sürdürülen mücadelede çeşitli muhalif grupların ve akımların çıkardıkları posterler arasında İslâmi muhalefetin afişleri Şah ile Ayetullah Humeyni'yi karşı karşıya getiriyordu. "Şeytan (Şah) gidince, melek (Humeyni) gelir" yazılı afiş (üstte solda) bunlardan biriydi. Yine İslâmi akımların çıkardığı bir diğer afişde ise, yasa koyucu Musa'ya benzetilen Humeyni'nin, Amerikalı Sam amcanın eteğine yapışarak ondan medet uman ve İsrail ile işbirliği içinde olan Şah'a, mücadele eden halkın yardımı ile galebe çalması canlandırılıyordu (üstte ortada). İktidarda olduğu yıllarda Amerikan emperyalizmi ile yakın ilişkiler kuran Şah, Aralık 1979'da çıkarılan bir duvar afişinde ise aranmakta olan bir Amerikan haydutu olarak resmediliyordu.

41 İran ve Ortadoğu'da Devrimler

Bunun üzerine SSCB ve Britanya'nın birlikte verdikleri bir ültimatom uyarınca Rıza Şah ülkedeki Almanları sınırdışı etmeyince Sovyet ve Britanya birlikleri İran'ı işgal ederek Rıza Şah'ı tahttan indirdiler. Yerine oğlu Mohammed Rıza Şah geçti.

Musaddık: Ulusal Cephe Emperyalizme Karşı

Mohammed Rıza Şah döneminin başlangıcı, İran'ın siyasal hayatının en dinamik dönemlerinden biri oldu. Bunda, savaş koşullarının yarattığı enflasyonun kitlelerin hayat standardı üzerindeki olumsuz etkisi kadar, hem ülkeyi işgal altında bulunduran yabancı güçlerin çeşitli siyasal gruplara sağladığı aktif destek, hem de yeni Şah'ın yönetiminin nisbeten daha hoşgörülü niteliği rol oynuyordu. *Tudeh* (Kitleler) adı altında örgütlenen *Komünist Parti* 1944'te *SFMK*'nın yeniden kurulmasına önayak olmuş ve iki yıl içinde 335 bin işçiyi örgütlemeyi başarmıştı. Bu, enflasyonun etkisine bağlı olarak küçük işyerlerinde bile, geleneksel lonca ilişkilerinin yerlerini net bir sınıfsal kutupsallığa bıraktığını gösteriyordu. Örneğin, 1951 seçimlerinde Tahran çarşısındaki bütün kundura imalatçıları İngiliz yanlısı bir adayı desteklerken, atölyelerinde çalışan 5 bin işçi *Tudeh*'i desteklemişti; benzer bir şekilde 400 hamamcı ve 1914 kıraathaneci muhafazakâr yüksek ulemayı, hamamlarda çalışan 4 bin kişiyle kıraathanelerde çalışan 4 bin 500 çırak ve garson *Tudeh*'i; 250 konfeksiyoncu muhafazakâr adayları, çalıştırdıkları 8 bin terzi ise *Tudeh*'i desteklemişti. Ama ulemanın da durumu karışıktı. Rıza Şah'ın büyük toprak sahiplerine tanıdığı imkânlardan yararlanan yüksek ulema genellikle aktif politikaya katılmıyor, ağırlığını ise Pehlevi politikalarının sürekliliğinden yana koyuyordu. Ama diğer yandan en ünlü temsilcileri Irak'ta da İngilizler'e karşı savaşmış ve kendisi bir *merce-i taklid* olmayan ünlü Ayetullah Kaşani önderliğindeki bir mollalar grubu aktif Britanya karşıtı politikalar öneriyor, bu doğrultuda militan tavırlar geliştiriyorlardı. Kaşani'nin İngiliz düşmanlığı onu işgalden sonra 1942'de, General Zahedi ile birlikte ve ülkede hâlâ faaliyet göstermekte olan Nazi gizli servisinin yardımıyla *İran Milliyetçi Hareketi* adlı bir örgüt kurmaya yöneltmiş, ancak Kaşani 1943'te İngilizler tarafından tutuklanmış ve ancak savaş sona erdikten sonra serbest bırakılmıştı. Ama daha hapisteyken onun bilgisi dahilinde *Fedayin-i İslam* adlı bir gizli örgüt kurulmuştu. Bu örgütün üyeleri 1946'da Pehlevi rejiminin ideologlarından Ahmed Kasravi'yi öldürdüler ve Kaşani de bu idamı onayladığını ilan etti.

Kaşani'nin Pehlevi ve İngiliz düşmanlığı onu, aralarındaki bütün ideolojik farklara rağmen Musaddık'ın, ulusal burjuvazinin taleplerini dile getiren çarşı ile modernist bürokratların gevşek bir koalisyonu niteliğindeki *Ulusal Cephe*si ile buluşturuyordu. Petrolün millileştirilmesi sloganıyla katıldığı 1950 seçimlerinde Kaşani'nin de desteğiyle *Ulusal Cephe* mecliste mutlak çoğunluğu elde etti. 1951'de ise *SFMK* Kuzistan bölgesinde, petrolün derhal millileştirilmesi talebiyle bir günlük bir genel greve gitti. İşçiler, ulema ve ulusal burjuvaziyi kapsayan geniş

Pehlevi diktatörlüğüne karşı çıkan siyasal muhalefet grupları her zaman kanlı bir baskı ve yoketme politikası ile karşı karşıya kaldılar. İşkenceler, idamlar ve sürgünlerle özdeşleşmiş olan Pehlevi anarşisi 20. yüzyılın en kanlı diktatörlüklerinden biri olarak tarihe geçti. Bu uygulamaların en yaygın olduğu yer Evin hapishanesiydi. Adı korkuyla anılan bu hapishane, Şah'ın otoritesinin ve gücünün kaynaklarından biri oldu ve burada son 25 yılda binlerce ölüm cezası infaz edildi, onbinlerce kişi işkencelere uğradı. Şah döneminin tüm baskılarının bir sembolü haline gelen Evin Hapishanesi'nin eski müdavimleri Şubat 1980'de Tahran'da Hilton Oteli'nin salonlarında Uluslararası İnsan Hakları Komisyonu'ndan 5 üyenin önünde Şah döneminin ve SAVAK'ın işkencelerinin sonuçlarını sergiliyorlardı. Şah'ın gizli teşkilatı olan SAVAK tüm tutuklamaların, işkencelerin ve fiziki tasfiyelerin başını çekiyordu. İslâm Devrimi'nin ardından ise Evin Hapishanesi'nde bu kez yeşil üniformalı devrim muhafızı olan Pasdarlar gardiyanlık yapmaya başladılar. İlk günlerde daha çok Şah döneminin sorumlularının konduğu Evin, daha sonra Şeriat düzenine muhalefet eden herkesin doldurulduğu bir hapishane özelliğine büründü. Rejim karşıtları bir yanda büyük bir hızla devrim mahkemelerinde yargılanarak idam ediliyorlar, öte yanda ise baskı ve işkenceler aracılığı ile bir dinî eğitim sürecinden geçiriliyorlardı. Rejim karşıtı olarak tutuklanan devrimciler ve komünistler, muhalif Halkın Mücahitleri, *İslâm düzenini onaylamayanlar son derece ağır işkencelerden geçiriliyorlardı. Şah'a muhalefet etmiş olan devrimciler ve komünistler,* SAVAK *yönetimindeki hapishanelerden kurtulup, bu kez İslâm Devleti'nin gizli teşkilatı olan* SAVAMA *yönetimindeki hapishanelere düşüyorlardı. Demokrasiyi bir "lüks" olarak değerlendiren Şah ile, demokrasiyi "Batı'nın rağbet edilmemesi gereken bir kavramı" olarak ele alan İslâm Devrimi'nin demokratik haklar için mücadele eden insanlara karşı terör uygulamaları pek şaşırtıcı değildi. Böylelikle Şah diktatörlüğüne karşı mücadele ederken,* SAVAK'a *işkence iddialarında bulunmuş olan muhalif mollalar, iktidara geldiklerinde, egemenliklerini korumak için kendilerine muhalif olanlara karşı devletin baskı araçlarını kullanmaktan çekinmediler.*

Mahabad Kürt Cumhuriyeti-1946

II. Dünya Savaşı yıllarında Naziler Ortadoğu'nun zengin petrol bölgelerine ulaşmak ve buralarda kendilerine bağlı yönetimler kurmak istiyorlardı. Halbuki, Ortadoğu'da etkili olan güç İngiltere ve Fransa'ydı. Irak, Filistin, Ürdün, İngiltere'ye bağlı manda (sömürge) devletlerdi. Suriye ve Lübnan'da da Fransız egemenliği vardı. Arap yarımadasının hemen hemen her tarafında İngilizlerin çok yoğun bir etkisi vardı. 23 Ağustos 1939'da Sovyetler Birliği'yle Nazi Almanyası arasında bir Saldırmazlık Paktı imzalanmıştı. Naziler, özellikle İngilizlerin egemen olduğu Ortadoğu'da yoğun bir diplomatik saldırıya geçtiler. Irak'ta kendilerine bağlı Raşid Ali Geylani'nin Nisan 1941'de askerî darbe yapmasını sağladılar. İran'da Rıza Han yönetimi, tam anlamıyla Nazi taraftarı bir politika sürdürüyordu. Rıza Han'ın bu politikası Nazilerin işlerini kolaylaştırıyor, İngiltere'nin ve Fransa'nın işlerini zorlaştırıyordu. Zira Naziler için zengin bir petrol yatağına ulaşmak için önemliydi. Irak'tan ümidini kesen Naziler, İran üzerinde duruyorlardı. Nazilerin bu politikası İngiltere'yi büyük ölçüde kuşkulandırıyordu. Zira Nazilerin bir gözü de Baku petrollerindeydi. Sovyetler Birliği'yle Nazi Almanyası arasında yapılan 1939 tarihli Saldırmazlık Paktı'na rağmen, Naziler, Sovyetler Birliği üzerindeki, özellikle Baku petrolleri üzerindeki emellerini gizlemiyorlardı. Batı İran, Nazileri Baku'ye ulaştıracak önemli bir yol olabilirdi. Rıza Han'ın Nazi taraftarı politikası Almanlara bu kolaylığı sağlıyordu.

Nazi saldırısı başlar başlamaz, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasında güçlü bir ittifak oluşturuldu. İşte yeni oluşan ittifakın en önemli eylemlerinden biri Batı İran'ın işgali oldu. Batı İran'ın işgal edilmesi, ittifak devletlerine başlıca iki konuda zorunluluk olarak görülüyordu. Bunlardan biri, İngiltere'nin ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyetler Birliği'ne yapacağı askerî yardımlarla ilgiliydi. Basra Körfezi ve Batı İran, Amerikan ve İngiliz yardımlarını Sovyetler Birliği'ne ulaştıracak önemli bir yol olabilirdi. Bu bakımdan yolun güvenlik altında tutulması önemliydi. İkinci olarak, Naziler için Baku yolunun kesilmesi gerekiyordu. İşte bu nedenlerden dolayı, İran'ın Batı kesimleri, 25 Ağustos 1941 tarihinde Sovyetler Birliği ve İngiltere birlikleri tarafından işgal edildi.

İran'ın Batı tarafları Azerbaycan ve Kürdistan idi: Güney Azerbaycan, Doğu Kürdistan. Batı İran'da, Azerbaycan'ın tamamı Sovyet birliklerinin işgali altına girdi. Kürdistan'ın Kuzey kesimleri yine Sovyet birliklerinin işgali altındaydı. Güney kesimlerini ise İngiliz birlikleri işgal etti. Sakız-Sardest hattı, Sovyet işgal birlikleriyle İngiliz işgal birliklerinin etki alanlarının sınır çizgisi olarak kabul edilebilir. Bu durumda, Mahabad ve Kuzeyleri Urmiye Gölü'yle Türkiye sınırları arasında kalan, Sovyetler Birliği sınırlarına kadar olan bölge Sovyet etki alanı içinde kalıyordu. Sanandaj-Kirmanşah ise İngiliz etki alanı içindeydi. Sovyetler Birliği etki alanı içinde kalan Kürdistan'da işgalin ilk günlerinden itibaren Kürt ulusal duyguları kabarmaya başladı. Sovyet askerlerinin bölgeye gelmelerinden itibaren, İran birlikleri silahlarını ve silah depolarını da bırakarak geri çekiliyorlardı. Bu silahlara ve silah depolarına ise bölgedeki Kürtler kısa zamanda el koyuyorlardı. Bütün karakollar Kürtlerin eline geçti. Çevredeki Kürt aşiretleri kısa zamanda silahlandı. Bu süreç ulusal duyguları daha da arttırıyordu. İran kuvvetlerinin geri çekilmesiyle ortaya çıkan yönetim boşluğu yavaş yavaş Kürtler tarafından doldurulmaya başlandı. Bölgeye 30 bin kadar Sovyet askerî geldi ve garnizonlara yerleşti. Sovyetler bölgeye gelişlerini, 16 Şubat 1921 tarihli Sovyetler Birliği-İran Dostluk Anlaşması'na da dayandırıyorlardı. Bölgede büyük aşiretler vardı. Sovyet birliklerinin bölgeye gelmesi, Kürt ulusal duygularını geliştiriyordu. Örneğin, İngiliz işgal bölgesinin Kuzey taraflarında, Sovyet işgal bölgesine yakın bir yerde, Baneh'de, Hame Reşid Han, 1941 Eylül'de, bir hükümet kurdu. Bu hükümeti İran merkezi hükümeti de tanıdı. Ve Hame Reşid Han'ı bölgeye Vali tayin etti. Yine İngiliz etki alanının Güney taraflarında kalan Kelhur aşireti, ta, 1905'de İran'da gerçekleşen Meşrutiyet devrimini faal bir şekilde destekledi. Şahı kurtarıp devrimi bastırmak için kuzeyden gelen Çarlık ordusuna karşı mücadele etti. Yine bu aşiret, 1911'de Selahüddevle tarafından girişilen ve Tahran'daki meşru hükümete karşı olan başarısız askerî darbeyi de destekledi.

Kürtlerin ulusal duygularını ifade etmeye başlamaları, ulusal duyguların gelişmesi, yaygınlaşması ve derinlik kazanması, ulusal hareketin oluşmaya başlaması Sovyet görevlilerin alkışı ve teşvikiyle karşılaşıyordu. Sovyet görevliler aşiretlerle çok iyi geçinmenin, onları hoş tutmanın yollarını arıyorlardı. Zira Kızılordu için gerekli olan at, saman, buğday, yem gibi ihtiyaç maddeleri, bölgeden sağlanabilirdi. Kızılordu için bu işlerle görevlendirilmiş pek çok kişi vardı. Bunlar çeşitli Kürt kesimleriyle sık sık temas ediyorlardı. Bunların bir kısmının önemli politik görevleri de vardı. Öte yandan, Amerika Birleşik Devletleri'nin ve İngiltere'nin, Sovyetler Birliği'ne yaptığı lojistik destek, yardımlar, Basra körfezi, Kürdistan ve Azerbaycan üzerinden ulaşıyordu. Yolun devamlı açık olarak kalması, emniyetinin sağlanması da Kürtlerle ilişkilerin sıcak bir şekilde sürdürülmesinden geçiyordu. Sovyet görevlilerinden bazıları, Kürtlere Baku'ya gidip sorunlarını yetkili kişilere anlatmayı önerdiler. Bu öneri Kürtlerin coşkun oluruyla karşılaştı. 30 kadar Kürt temsilci 1941'in sonbahar aylarında Baku'ya gittiler. Ve orada, Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı Cafer Bakırof'la görüştüler. 30 kişilik heyette, Kadı Muhammed'le birlikte aşiretlerden çeşitli temsilciler vardı.

Ulusal duyguların gelişmesi, Kürtleri bir örgüt etrafında birleşmeye zorladı. 16 Eylül 1942'de, yaşları, 19-50 arasında değişen 15 kadar Kürt "Komala" isimli bir örgüt oluşturdu. Bu toplantılara, 1939'da, Irak'ta kurulan Hevi isimli örgütün temsilcisi olarak Irak Kürtlerinden Yüzbaşı Mir Hac da katıldı. Tecrübelerini aktardı. Örgütün üye sayısı kısa zamanda arttı. Nisan 1943'de, merkez komitesi oluşturuldu. Örgüt etkinliğini Kürdistan'ın her tarafında göstermeye başladı. Kürtler örgütün etkinliğini İngiliz işgal bölgesinde de yaymak istiyorlardı. Fakat, Sovyet görevliler bu isteklere şiddetle karşı çıkıyorlardı. Bu bakımdan, Baneh, Sanandaj, Kirmanşah bölgelerinde ciddi bir örgütlenme olamıyordu. 1942'de, halka şeker dağıtımı sırasında, Mahabad'da, İranlılara ait tek polis merkezi de basıldı. Ve İran güvenlik güçlerinin oradaki etkinliğine son verildi. Sovyetler Birliği Kürtlerdeki millî duyguların gelişmesini teşvik etmekle beraber, bölgedeki İran etkisinin, İran kurumlarının tümüyle yok edilmesine de karşıydı. Bu arada, sık sık Irak'tan ve Suriye'den heyetler geliyordu. Zira bu sırada, Irak'ta da yönetime ve onu destekleyen İngilizlere karşı bir mücadele sürüyordu. 1944'de Komala iyice genişledi. Kadı Muhammed ve taraftarları da örgüte girdi. Kadı Muhammed'in mensubu olduğu ailenin Mahabad'da çok saygın bir yeri vardı. Yine bu yıllarda Kürt bayrağı hazırlandı, Kürdistan haritası çizildi.

Sovyetler Birliği'nin etkin olduğu bir başka bölge olan Azerbaycan'da ise, 30 Ocak 1942'de *Tudeh Partisi* kuruldu. Sovyetler Azerbaycan'a daha fazla önem veriyorlardı. Bu örgütün Azerbaycan'daki lideri, Cafer Peşaveri isimli eski bir komünist idi. Komala'da etkin bir görev üstlenen Kadı Muhammed ise demokrat bir insandı. Feodal kökenli bir aileden geliyordu. Komala'nın üyeleri genellikle feodal kökenliydi. *Tudeh Partisi*, gerek Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin tarihinde, gerekse İran'ın tarihinde önemli roller oynayacaktı. Mart 1945'de Kürtler, Mahabad'da, *Dayké Niştiman* (Anavatan) isimli bir Kürt operası temsil ettiler. Bu operada, zincirlere vurulmuş bir ananın oğulları tarafından kurtarılışı anlatılıyordu. Bu opera, Kürt ulusal duygularını ve ulusal hareketi çok büyük boyutlara ulaştırdı. Eylül 1945'de Kürt liderler bir kere daha Baku'ya davet edildiler. Bu sefer heyette, Kadı Muhammed'le birlikte 8 kişi vardı. Heyeti oluşturacak kişileri, Kadı Muhammed ve Sovyet görevliler birlikte seçmişlerdi. Kürt heyeti Baku'da, Azerbaycan Sovyetler Birliği Başbakanı Cafer Bakırof ile görüştü. Cafer Bakırof Kürtlere, ısrarla, Azerbaycan içinde yer almalarını öneriyordu. Kürt isteklerinin başındaysa, bağımsız bir devlet geliyordu. Kürtler, Sovyetlerin bu devlete ekonomik ve askerî yardımlar yapmalarını da istiyordu. Görüşmelerin sonunda Cafer Bakırof, "Sovyetler Birliği varoldukça, Kürtler özgürlüklerine mutlaka kavuşacaklardır." dedi. Kürtlere tank, top, makinalı tüfek ve gerekli savaş araç-gereçlerinin gönderileceğini vaad etti.

Sovyet görevliler, Kürt hareketinin, ancak bir siyasi parti aracılığıyla başarıya ulaştırılabileceği üzerinde durdular. Kürtler bu geziden hemen sonra, yani, Ekim 1945'de Komala'yı feshettiler, Komala'yı *Kürdistan Demokrat Partisi* olarak yeniden örgütlediler. Kadı Muhammed Partinin başkanı olarak seçildi.

Sovyetler Birliği, Güney Kürdistan'daki Kürt hareketlerine, özellikle Molla Mustafa Barzani'ye karşı hiç iyi gözle bakmıyordu. Hewi'nin kurulmasının, İran'da, Baneh'de Hame Reşid Han tarafından girişilen hükümet kurma eyleminin, Molla Mustafa Barzani'nin arkasında, hep İngilizlerin olduğunu düşünüyordu. Molla Mustafa Barzani İngilizlere karşı Güney Kürdistan'ın özerkliği için kıran kırana bir mücadele yürütüyor, Sovyetler Birliği de onu İngilizlerin ajanı olmakla suçluyordu. Bu bakımdan Sovyetler Birliği, Molla Mustafa Barzani'nin, silahlı unsurları da içinde olmak üzere, 10 bin adamıyla birlikte İran'a geçmesine hiç olumlu bakmadı.

Molla Mustafa Barzani'nin 10 bin adamıyla birlikte Mahabad'a gelişi oradaki Kürtleri büyük bir coşkuya sevketti. Barzani Kadı Muhammed'le birlikte çalışmaya başladı. Ulusal hareket yeni boyutlar kazandı. Bu arada 1945 sonlarına doğru, Sovyetlerin de yardımı ve teşvikiyle, Muhtar Azerbaycan Cumhuriyeti kuruldu. Sovyetler, Kürtlerin de Muhtar Azerbaycan Cumhuriyeti'ne temsil adilmelerini istiyordu. Kürtler ayrı bir Cumhuriyet kurulmasında ısrar ettiler. Molla Mustafa Barzani ve arkadaşları da bu görüşteydi. Sonuç olarak, 22 Ocak 1946'da Mahabad'da Kürt Cumhuriyeti ilan edildi. O gün Cumhuriyet'in ilan edildiği Çuwarçıra Meydanı'nda çok büyük bir kalabalık ve çok büyük bir coşku vardı.

Mahabad Kürt Cumhuriyeti Kadı Muhammed'in konuşmasıyla ilan edildi. Kadı Muhammed, Azerilerle Kürtlerin kardeşliğinden söz etti. Sovyetler Birliği'ne maddi ve manevi yardımlarından dolayı teşekkür etti. Mahabad günlerce süren bir coşku yaşadı. Ulusal kıyafetiyle dolaşanlar çoğaldı. Kadı Muhammed cumhurbaşkanı seçildi. Fakat, bu ünvanı kullanmıyordu. Taşıdığı tek unvan *Kürdistan Demokrat Partisi* Başkanı idi. Bakanlar Kurulu da oluşturuldu. Başbakanlığa Hacı Baba Şayh atandı. Bakanlar Kurulu'nda başbakandan ayrı 11 bakan daha görev almıştı. Kürt bayrağı daha önce yapılmıştı. Kürt Ulusal Marşı da bestelendi.

Fakat Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte zorluklar da birer birer kendini göstermeye başladı. Bir kere Sovyetler Birliği durumdan memnun değildi. Vaad ettikleri yardımları da yerine getirmiyorlardı. Sadece, birkaç partide 5 bin kadar tüfek gönderdi. Tank, top gibi ağır silahları göndermek taraftarı değildi. 1946 Temmuz'unda bir matbaa makinası gönderdi. *Kürdistan* adlı günlük bir gazete, *Hawar* (Feryad), *Agir* (Ateş), *Hilale* (Hilal) adlı haftalık ve aylık dergiler yayınlanmaya başlandı. Bir de küçük bir radyo istasyonu kuruldu. Fakat etki alanı son derece dardı. Öte yandan bir defasında 40, bir defasında da 20 Kürt çocuğu eğitim için Baku'ya gönderildi. Kürt çocuklar Baku'da, Sovyet eği-

41 İran ve Ortadoğu'da Devrimler

tim sistemine göre yetiştirilecekIerdi. Sovyetler bu konudaki yükümlülüklerini hiç aksatmadan yerine getirdiler. Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nde yeni yeni örgütlenmelere de gidildi. Kadın dernekleri oluşturuldu. Tarım politikası, eğitim politikası tartışılmaya başlandı. Mahabad Kürt Cumhuriyeti 4 kişiye generallik unvanı verdi. Bu kişilerden biri Molla Mustafa Barzani idi.

İran, gerek Muhtar Azerbaycan Cumhuriyeti'nin, gerek Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kuruluşunu hiç hoş karşılamadı. Bu iki Cumhuriyete ve Sovyetler Birliği'nin tutumuna karşı çok yoğun bir diplomasi başlattı. Bu etkin bir diplomasiydi. Ve Ortadoğu'daki İngiliz ve Amerikan istekleriyle de büyük bir uyuşma içindeydi.

Bir kere şu durumun saptanmasında büyük bir gerek vardır. 1941'de, İran'ın Batı bölgeleri, Sovyet ve İngiliz birlikleri tarafından işgal edildiği zaman, işgalin yasal statüsü hakkında, işgal birlikleriyle İran yönetimi arasında görüşmeler yapıldı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan ve Sovyetler Birliği tarafından da onaylanan bu taslakta, İran hükümeti de kendi çıkarlarını daha iyi koruyan bazı değişiklikler yaptı. İran parlamentosu 22 Ocak 1942'de bazı değişikliklerle de anlaşmayı onayladı.

Bu anlaşmada müttefik ordularının İran'da bulunmalarının, işgal amacı taşımadığı belirtiliyordu. Müttefikler İran güvenlik güçlerinin çalışmalarını engellemeyeceklerdi. İran, Sovyetlerin bazı davranışlarını bu anlaşmaya aykırı görüyordu. Bu bakımdan 1946 ilkbaharından itibaren Sovyetler Birliği'ni Birleşmiş Milletler'e şikayet etmeye başladı.

Öte yandan yukarıdaki anlaşma gereğince, İran'daki tüm yabancı kuvvetlerin, savaşın sona ermesinden itibaren 6 ay içinde İran'dan ayrılmaları gerekiyordu. Savaş Ağustos 1945 ortalarında bittiğine göre, en geç Mart 1946 başlarında Sovyet birliklerinin İran'ı terketmeleri gerekiyordu. Gerek Muhtar Azerbaycan Cumhuriyeti'nin, gerekse Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin biricik dayanağı ve dostu Sovyetler Birliği'ydi. Sovyetler Birliği'nin kuvvetlerini, Batı İran'dan çekmeye hazırlandığı günlerdeyse iki tane Cumhuriyet kuruluyordu.

Azerbaycan ve Kürdistan bölgelerinin işgali, Sovyetlerin güvenliği için düşünülmüştü. Amerika'nın ve İngiltere'nin Sovyetler Birliği'ne yaptığı yardımlar Basra Körfezi, Kürdistan ve Azerbaycan yolu üzerinden Sovyetler Birliği'ne ulaşıyordu. Ayrıca savaşın bitişiyle Nazi tehlikesi de ortadan kalkmıştı. Öyleyse, bölgenin Sovyetler için 1940'lı yılların başlarında ifade ettiği değer artık kalmamıştı.

Uluslararası planda, İran, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'yi de yanına alarak, Sovyetler Birliği'ne karşı çok yoğun bir diplomatik saldırı başlattı. Bu arada İran, Sovyetler Birliği'yle gizli görüşmeler de sürdürüyordu. 4 Nisan 1946'da, İran Başbakanı Kıvamussaltana ile Tahran'daki Sovyet Büyükelçisi Sadçikof arasında gizli bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmada, Sovyet birliklerinin en çok 6 Mayıs 1946'ya kadar İran'daki kuvvetlerini çekeceği belirtiliyordu. Yine bu gizli anlaşmayla İran-Sovyet ortak petrol şirketi kuruluyordu. Kuzey İran petrollerinin çıkarılması ve işletilmesi bu şirkete veriliyordu. Şirketin hisselerinin yüzde 51'i Sovyetlerin olacaktı. Anlaşma 50 yıl süreyle yürürlükte kalacaktı. Anlaşmanın 24 Mart tarihinden itibaren 7 ay içinde İran Meclisi tarafından onaylanması gerekiyordu. Sovyetler Birliği kuvvetleri taahhüt edildiği gibi belirtilen tarihe kadar İran'daki kuvvetlerini geri çekmiş, İran Meclisi ise sözü edilen anlaşmayı onaylamamış, reddetmiştir.

Bundan sonra cereyan eden olaylar, hep bu gizli anlaşma çerçevesinde cereyan etti. Doğal olarak Kürtlerin ve Azerilerin böyle bir gizli anlaşmadan haberleri yoktu. İran ordusu, Azerbaycan'a ve Kürdistan'a yeniden dönmeye başladı. Özellikle Krudistan'da, İran ordusuyla Kürtler arasında çok çetin savaşlar oldu. Mahabad ordusu ve Molla Mustafa Barzani'nin 3 bin kişilik silahlı gücü bu savaşlarda çok büyük başarılar elde ettiler. Fakat Kürtler ağır silahlardan yoksun idiler. İranlılar da birliklerine gün geçtikte çeki düzen vermeye başladılar. Birliklerinin sayısını artırdılar.

9 Mayıs 1946'da bütün Sovyet kuvvetleri İran'ı terketti. Bundan sonra Azerbaycan'da Komünistlere karşı İran ordusunun da teşvik ve desteğiyle geniş bir katliam uygulandı. Sovyetler hiçbir şey yapmadılar. Uzaktan seyrettiler. İran ordusu daha sonra, Kürdistan'a yöneldi. Kürdistan'da farklı bir tavır izlendi. Kadı Muhammed ve arkadaşları, yani Mahabad Kürt Hükümeti, İran ordusunun gelişini beklediler. İran yönetimiyle görüşmeyi umuyorlardı. İran yetkilileri ise bunları gözaltına aldı. Çok kısa bir zamanda yargılandı ve idam etti. Fakat Molla Mustafa Barzani ve arkadaşları, 3 bin silahlı adam, Kadı Muhammed'in ve Mahabad Kürt cumhuriyetinin tavrını "teslimiyetçi" olarak değerlendirdiler ve benimsemediler. İranlılara güvenilemeyeceğini vurguladılar. İran ordusuna karşı silahlı bir mücadeleye giriştiler. Zaman zaman sıkışıp İran'a geçmek zorunluluğunu hissettiler. Fakat orada da İngilizler ve Arap yönetimi onları bekliyordu. Molla Mustafa Barzani ve arkadaşları hakkında, 110 kişi hakkında, zaten idam hükümleri verilmişti. Türk ordusu zaten sınırda pusuda bekliyordu. Her üç devletin kara kuvvetleri ve İngiliz Krallyet Hava Kuvvetleri *RAF*, Molla Mustafa ve arkadaşlarını durmadan bombalıyordu. Sınırlardaki bu olumsuz koşullar yanında, kış mevsiminin koşulları, yağmur, çamur, kar, mücadeleyi daha da güçleştiriyordu. Üstelik peşmergelerin yanında, kadınlar, çocuklar, koyun sürüleri, çadırlar vs. de vardı. Bütün bu zor koşullar içinde, Molla Mustafa Barzani ve arkadaşları mücadelelerini, 1947 Mayıs sonlarına kadar sürdürdüler. Mayıs sonlarına doğru, İran, Irak, İngiliz, Türkiye birlikleri karşısında iyice sıkışan peşmergeler Sovyetler Birliği'ne iltica karar verdiler. Türkiye, İran ve İngiliz birliklerinin sıkı takibine rağmen, kâh Türkiye sınırları içine girerek, kâh İran sınır boyunda yol aldılar. Zaman zaman İran ve Türk kuvvetleriyle çatışmaya girdiler. Gerek Türkiye'de, gerek İran'da aşiretlerin büyük desteğini gördüler. 13 Haziran 1947'de Aras Nehri'ni aşıp Sovyetler Birliği'ne ulaştılar. 507 peşmerge idiler. İkisi Aras Nehri'ni geçerken boğuldu. 4 peşmerge de İran ve Türk kuvvetleriyle çatışmalar sırasında hayatlarını kaybetmişlerdi. Böylece Kürt tarihinin önemli bir dönemi, Mahabad Kürt Cumhuriyeti, 1946 dönemi noktalanmış oldu.

Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve yıkılışı böl-yönet politikasının hedefi olmuş bir ulusun bir daha kolay kolay derlenip toparlanamadığını göstermektedir. Böl-yönet politikası birkaç devlet tarafından müştereken uygulandığı zaman bu sonuçlar daha da ağır olmaktadır. Hele hele emperyalist devletler ve bölgedeki işbirlikçisi devletler tarafından ortaklaşa uygulandığı zaman bu politikanın yıkıcı etkileri daha da ağır bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Çünkü, böl-yönet politikası, bu politikaya hedef olmuş halkların düşmanlarını çoğaltmakta, dostlarını ise yok denecek kadar azaltmaktadır. Mahabad örneğinde, Kürtlerin tek dostu Sovyetler Birliği'dir. O da Kürtlere vaad ettiği askeri ve ekonomik yardımları vermekte hep ikircikli davranmıştır. Kürtlerle olan ilişkisini kendi güvenlik sorunları çerçevesinde düşünmüş, savaş bitip, can güvenliği sağlanınca, uluslararası politikanın etki alanına girmiştir.

Böl-yönet politikası her zamanda ve her mekanda, her koşulda kendini yeniden üreten bir politikadır. Örneğin, Mahabad örneğinde, Kürtler ancak, Sovyetlerin etki alanındaki Kürdistan bölgesinde faaliyet sürdürebilmişlerdir. İngilizlerin etki alanındaki bölgede faaliyet sürdürmelerine karşı çıkılmıştır. Kürtlerin bütünleşmeleri engellenmiştir. Güney Kürdistan'da Kürtlerle mücadele eden İngilizlerin, Doğu Kürdistan'da da aynı mücadeleyi sürdürmesi doğaldır. Sovyetler Birliği ise, İngilizlerin müttefikidir. Dolayısıyla Kürtler kendilerine karşı dayatılan İngiliz ve Sovyet politikalarına karşı çıkamamışlardır. Çünkü tek umutları Sovyetler Birliği'dir. Sovyetler Birliği'yle mümkün olduğu kadar sorun yaratmamaya çalışmaktadırlar. Üstelik pusudaki düşmanları da pek çoktur, hem de çevrede, yakında. Bu durumları Kürtler de bilmektedirler, Sovyetler de. Mahamad Kürt Cumhuriyeti sürecinde, Molla Mustafa Barzani'nin çarpıcı bir sözü var: "İran ordusu karşısında yenilen Kürtler değildir. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri karşısında Sovyetler Birliği yenildi."

Humeyni, 1979'da İtalyan gazeteci Oriana Fallaci'nin onunla yaptığı röportajda, kurşuna dizilerek öldürülen Kürtler hakkında şöyle diyordu: "Kurşuna dizilen Kürtler Kürt halkı değildir. Bunlar, halka ve devrime karşı çalışıyorlar... Böyle birini bulurlar ve kurşuna dizerlerse ben bundan büyük sevinç duyarım."

bir ittifak kurulmuş gibi görünüyordu. Şah, Musaddık'ı başbakanlığa atamak zorunda kaldı. Petrolü millileştiren Musaddık hükümetinin ilk karşılaştığı sorun, Britanya'nın inisiyatifiyle başlatılan ve bütün emperyalist devletlerce sürdürülen bir boykot oldu. Ancak bununla da yetinmeyen ABD (daha doğrusu CIA), çeşitli vesilelerle vaad ettiği borç ve yardımları vermediği gibi, General Zahedi ve Şah'la anlaşarak 1953'te Musaddık'ı bir darbe ile devirdi. Kuşkusuz darbenin başarıya ulaşmasında, CIA'in gücü kadar, bir bütün olarak ulemanın, son kertede Kaşani'nin etkisini bertaraf edecek ve hatta onu ikna edecek kadar güçlü olması ve belki daha da önemlisi, temelde bir tepeden inme devrim stratejisi benimseyen Musaddık'ın, kitleler düzeyinde çok popüler olduğu halde, kitlelere güvenmemesiydi. Herkesin Şah'ın da içinde yeraldığı bir darbeyi beklediği sırada, *Tudeh*'in yaptığı bir Şah aleyhtarı gösteriyi bastırmak için orduyu kullanan Musaddık, kendi iktidarını koruyacak yegâne gücü bertaraf etmek için kendi can düşmanından yararlanmış oldu.

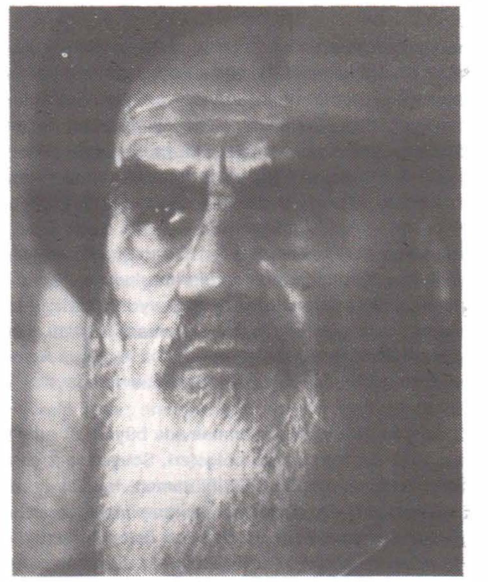
1963: İslâm Devrimi'nin İlk Provası

1953 sonrasında İran, tarihinin en karanlık dönemlerinden birini yaşamaya başladı. Şah rejimi, Musaddık tipi, Batı çıkarlarını zedeleyebilecek yeni bir hareketin doğmasını engellemek ve hızla güçlenen sol örgütleri ezmek amacıyla kanlı bir baskı politikası uygulamaya başladı. Bütünüyle susturulan, önemli kadroları yokedilen siyasal muhalefet yeraltına itildi. Musaddık hareketinin ve sol örgütlerin bastırılmasında rejimden yana ağırlıklarını koyan din adamları bu dönemin baskı politikalarından fazla etkilenmediler. Tersine artık toplumda tek meşru siyasal güç ve ideoloji sadece İslâmdı. Susturulmuş ve yokedilmiş liberal ve sosyalist ideolojinin boşalttığı alanı islâmcılık hızlı bir biçimde doldurmaya başladı. Dinsel kurumların sayısı ve gücü hızla artmaya başladı. Kom ve Meşhed gibi şehirler dinsel eğitimin en önemli merkezleri haline geldiler. 1953 sonrası en önemli dini liderler olan Ayetullah Behbehani ile Ayetullah Brucerdi ikilisinin Şah rejimi ile olumlu ilişkileri 1959'a kadar devam etti. Bu iki lider büyük toprak sahipleri ile yakın ilişki içindeydiler, kendileri de doğrudan toprak sahibi veya büyük vakıf topraklarının yöneticisiydiler. 1959'da Şah'ın *Toprak Reformu* tasarısını meclise sunması Şah ile Behbehani-Brucerdi ikilisi arasındaki olumlu ilişkiyi bozdu.

Toprak Reformu'nun amacı büyük ve kapitalist anlamda işletilmeyen toprakları sahiplerinden alıp, bunları kırsal kesimdeki varlıklı kapitalist işletmeciliğe yatkın kesimlere vermekti. Bunun dışında topraksız köylüye toprak dağıtmak reformun amacı değildi. Toprak Reformu'ndan en önde etkilenecek kesim üst düzey din adamlarıydı. Çünkü işlenebilir toprakların önemli bir kısmı dinsel vakıfların veya önde gelen din adamlarının mülkiyetindeydi. Bütün dinsel kurumlar -medreseler, camiler vb.- bu dinsel vakıfların gelirleriyle yaşamaktaydı. Yani İran'ı yukarıdan aşağı bir devrimle güçlü toprak sahiplerinin egemenliğindeki bir toplum olmaktan çıkarıp sermaye birikiminin mantığına göre işleyen bir mekanizmaya dönüştürmeyi amaçlayan reform, dinsel kurumların parasal kaynaklarını zayıflatacaktı. Şah Mohammed Rıza, parlamentodaki toprak ağalarının ve muhafazakar din adamlarının toprak reformunu engellemeleri çabaları üzerine, Meclis'i feshedip yeni seçimleri de yapmayarak, atadığı yeni hükümet aracılığı ile Toprak Reformunu yürürlüğe koydu. Din adamları reformun Şeriat'a ve onun temelinde yatan özel mülkiyet hakkına bir saldırı olduğunu söyleyerek, Anayasa'nın ve Anayasa'da yer alan "yasaların Şeriat'a uygun olması" ilkesinin uygulanmasını istediler. Toprak Reformu tartışmalarının hemen arkasından bu kez Yerel Seçim Yasası Şah rejimi ile din adamları arasında yeni bir gerilim yarattı. Bu yasa kadınlara ve gayrimüslimlere oy hakkı veriyordu. Din adamları bu yasayı da Şeriat'a aykırı bularak, kendi otoritelerine saldırı olarak algıladılar.

Şah parlamentoyu kapattıktan sonra muhalefeti susturmak amacıyla "Beyaz Devrim" adı altında altı maddelik reform önerisinin kabul edilmesi için referandum yapacağını açıkladı. 26 Ocak 1963'de bütün siyasal muhalefet gruplarının boykot çağrılarına rağmen referandumun büyük bir oranla olumlu sonuçlandığı açıklandı. Siyasal muhalefetin liberal ve sosyalist kanatları artan siyasal baskılar yanında reformların, parlamentonun kapatıldığı, seçimlerin yapılmadığı ve reform tasarısının tartışılmasına izin verilmediği diktatörlük koşullarının altında yapılmasına karşı çıkıyorlardı... Talepleri, özgürlük ve demokrasi idi. Din adamları ise Batı tipi reformların esas olarak dinin otoritesine saldırı olduğunu vurguluyorlar, iktidarın Batı'nın kuklası olduğunu söylüyorlardı. Muhafazakâr dini lider Ayetullah Brucerdi'nin 1951'de ölmesi alt düzey din adamlarının siyasete karışmasını engelleyen önemli bir engeli ortadan kaldırmıştı. Artık üst düzey din adamlarının muhafazakar ve apolitik tutumlarını benimsemeyen din adamları seslerini duyurma çabası içindeydiler. Brucerdi'nin ölmesiyle Kom kentinde yeni bir *İslâmi Düzen* talebi oluşturmaya başlayan radikal din adamları güçlenmeye başladı. Bunların önde gelen lideri Humeyni idi.

1963'de öğrenci ve aydınların gösterileriyle başlayan siyasal muhalefet hareketleri pazar esnafının "kepenk indirmesi" ile ve din adamlarının yönlendirdiği grupların hükümet aleyhtarı gösteriler yapmasıyla yaygın bir başkaldırı hareketine dönüştü. Polis ve *SAVAK* ajanlarının göstericilere ateş açması binlerce göstericinin yaralanması ve yüzlercesinin ölmesi ile sonuçlandı. Polisin Kom kentindeki Fevziye din okulunu basarak ateş açması Ayetullah Şeriatmedari gibi muhafazakar dini liderlerin de tepki göstermesine yol açtı. Birkaç gün süren sokak savaşları sonunda sıkıyönetim ilan edilerek tutuklananlar hızla yargılanıp idam edilmeye başlandı. Humeyni yurtdışına sürgüne gönderildi.

HUMEYNİ, AYETULLAH RUHULLAH (1900-1989)

İslâmi devrim hareketinin önderi ve İran İslâm Cumhuriyeti'nin kurucusu Ruhullah Humeyni, 17 Mayıs 1900'de Tahran yakınlarında Humey kasabesında doğdu. Küçük yaştayken tanınmış bir din adamı olan babasının yerel bir toprak ağası tarafından öldürülüşü ve cinayetin bizzat Şah Rıza'nın emriyle işlendiği kanısı, bütün hayatını etkileyecekti. İlk öğrenimini annesi ve halasının yanında, doğduğu kentteki bir Kur'an okulunda gördü. Daha sonra yine babası gibi "Ayetullah" (büyük dini önder) sanına sahip ağabeyi Pasendide'den özel dersler aldı. 1922'de Irak'a giderek dönemin ünlü din bilginlerinden Abdülkerim Hayri Yezdi'nin öğrencisi oldu ve birlikte 1922'de bir medrese kurmak üzere Kom kentine gittiler. Feiziye adlı medrese daha sonra Humeyni'nin sürgün yılları dışında sürekli kaldığı ve dersler verdiği bir İslâmi eğitim merkezi oldu. 1930'da bir mollanın kızı ile evlendi, bu evlilikten üç kızı ve iki oğlu oldu. 1937'de hocası Aldülkerim Hayri öldüğünde, Humeyni artık İslâm dünyasının sayılı düşünürleri arasına girmişti. 1941'de yayımladığı *Keşfü'l-Esrar* adlı, Şah Rıza'nın baskıcı rejimini ve dışa bağımlı politikasını eleştiren kitabından sonra adı siyaset dünyasında da duyulmaya başladı.

1950'de, o da ailesinin diğer üyeleri gibi "Ayetullah" sanını aldı. 1962'de Şiilerin merkezi olan Kom kentinde yerleşerek bir yıl keder sonra Şah Rıza Pehlevi'nin başlattığı, dinsel vakıflara ait toprakların devletleştirilmesi ve kadınlara medeni hakların tanınması gibi reformları içeren "Beyaz Devrim" programına karşı bir bildiri yayınladı. Bildirinin yayınlanmasından hemen sonra, Humeyni'nin ders verdiği medrese basılıp 20 keder genç molla öldürülürken, Humeyni de tutuklandı. Halkın büyük tepkisi üzerine kısa süre içinde serbest bırakıldı ve yeni bir bildiri yayınlayarak halkı Şah yönetimine karşı mücadeleye çağırdı. Humeyni'nin, aynı yıl çıkartılan ve İran'da bulunan ABD'lilere tam bir dokunulmazlık tanıyan yasaya karşı çıktığını açıklaması üzerine yoğunlaşan ayaklanmalar sonucu 15 bin kişi güvenlik güçleri tarafından öldürüldü. Kasım 1964'de ikinci kez tutuklanan Humeyni, Türkiye'ye sürgüne gönderildi ve Bursa'da 1 yıl kadar İranlı polislerin gözetimi altında kaldıktan sonra, Irak'taki kutsal Şii kenti Necef'e gitmesine izin verildi.

Necef'te kaldığı sürece ders verip, bildiriler yayınlayan Humeyni'nin tüm Müslümanlara hitaben yazdığı bildiriler çeşitli dillere çevrilerek, 1971'de Hac Mevsiminde dağıtıldı. 1977'de çeşitli siyasal gruplar birleşerek Şah'a karşı sürdürülen mücadeleyi örgütlemeye karar verdiler. Rejime karşı direnişin yayılmasında, Şah Rıza'nın yeni birtakım reformlara girişmesinin de payı oldu. İran'da çok etkin bir güç olan mollalar aracılığıyla görüşlerini yayan Humeyni, birleşmenin ardından İran'da Şah rejimine karşı mücadelenin simgesi haline geldi. Şubat

41 İran ve Ortadoğu'da Devrimler

1963 ayaklanması 1979 Devrimi'nin genel bir provası niteliğindeydi. Ayaklanmaya öncülük eden sosyal kesim geleneksel küçük burjuvalar yani esnaf zanaatkar ve tüccarlardan oluşan orta sınıftı. Sokak gösterilerine katılanların yüzde 43'ü bu kesimden gelmekteydi. Göstericiler içinde aydın ve memurların oranı yüzde 2.9, işçilerin oranı ise yüzde 22 idi. Bu işçilerin çoğunluğu da küçük işletmelerde çalışan işçilerdi, yani geleneksel küçük burjuvazinin istihdam ettiği kişilerdi.

1963 ayaklanması geleneksel küçük burjuva kökeni nedeniyle hiçbir zaman radikal ekonomik, siyasal ve sosyal değişim önermemişti. Din adamlarının en radikal kanadı bile ülke kaynaklarının Batı reformlarına göre değil, İslâm'ın kendi mantığına göre kullanılmasını öneriyorlardı. Bu dönemde din adamlarının Batı karşıtlığı ile liberallerin milliyetçiliği ve sosyalistlerin anti-emperyalistliği arasında kesişen noktalar bulunması hemen hemen olanaksızdı.

Büyük Alt Üst Oluş

Toprak reformunun ilk evresinde toplam köylü nüfusun yüzde 9'ı toprak edindi ancak bu talihli köylüler bile edindikleri toprağı işleyecek üretim araçlarına ulaşmak imkânından yoksundu. Ancak 1960'ların ortasında başlayan ikinci bir aşamada köylülere toprak verilmesindense, onların büyük devlet tarım işletmelerinde biraraya getirilmesi teşvik edilmeye başlandı. Diğer yandan özel sermaye de 5 ila 25 bin hektarlık dev toprak parçalarını kapatmaktaydı. Gerek devlet çiftliklerinde gerek özel işletmelerde mekanize tarım tercih ediliyor, bu da işgücüne duyulan ihtiyacı azaltıyordu. Bütün bu faktörler biraraya gelince köylüler 1960'ların sonunda başdöndürücü bir hızda şehirlere akmaya başladı. Örneğin yalnız 1972-73 yılında toplam nüfusun yüzde 8'i köylerden şehirlere göç etti.

1978'de Tebriz'de başlayan ve hızla Kom kentine sıçrayan eylemler, yönetimin sert önlemleriyle bastırılamadı: "Kanlı Cuma" olarak bilinen 8 Eylül günü, Tahran'da göstericilerin üstüne açılan ateş, 700 kişinin ölümüne yol açmıştı. Ekim ayında Irak'tan ayrılmaya mecbur bırakılan Humeyni, Fransa'da Paris yakınlarındaki Neauphle-le-Château'ya yerleşti. Bu süre boyunca Şah rejiminin yıkılması ve İslâm Cumhuriyetinin kurulması yolunda yoğun bir propagandaya girişti. Humeyni'nin çağrısı üzerine Kasım 1978'de petrol işçilerinin başlattığı grev, İran ekonomisini felç etti. Şah'ın 16 Ocak 1979'da çıktığı "gezi", aslında yaklaşan devrimden ve ülkesinden gizlice bir kaçıştı; yerine geçici olarak atadığı Naipler Meclisi ve kendisi tarafından görevlendirilen Şahpur Bahtiyar'ın kurmaya çalıştığı yeni hükümet, İran'de değilen devlet mekanizmasını ayakta tutmaya ve İslâm devrimini engellemeye yetmekten çok uzaktı: Ayetullah Humeyni sadece onbeş gün kadar sonra, 1 Şubat 1979'da, 15 yıldır ayrı kaldığı ülkesine İslâm devriminin önderi sıfatıyla döndüğünde binlerce İranlı tarafından büyük sevgi gösterileriyle karşılandı. Humeyni, Bahtiyar'ı istifaya çağırdıktan sonra Mehdi Bazargan'ı kendi kurduğu geçici hükümetin başına getirdi. Bir yandan Şah'ın askerleriyle çatışmalar sürerken, diğer yandan ele geçirilen şehirlerde Devrim Mahkemeleri kuruluyor ve Şah rejiminin ileri gelenleri yargılanıp, ölüme mahkum ediliyordu. 12 Şubat 1979'da Mehdi Bazargan, ordunun desteğini çekmesi üzerine istifa etti ve tüm yetkiler Devrim Konseyi'ne devredildi. 30 Mart 1979'da yapılan halk oylamasında, İran İslâm Cumhuriyeti onaylandı ve Ayetullah Humeyni ölene kader ülkenin tek yöneticisi konumuna geldi. Devrimin ardından hemen hemen tüm ülkeler tarafından tanınan ve belli bir saygınlık kazanan İran İslâm Cumhuriyeti ve Cumhuriyetin simgesi Ayetullah Humeyni, bizzat kendisinin onayladığı düşünülen 4 Kasım 1979'daki Tahran'daki Amerikan Elçiliği baskınından sonra saygınlığını yitirmeye başladı. Daha sonra giderek sertleşen ve yalnızca mollaların hakimiyetine kalan iktidarın, kendisine karşıt gördüğü her sesi sorgusuz sualsiz yok etmeye başlaması, Devrim Muhafızlarının halk üzerindeki baskısı, Irak-İran savaşının getirdiği yıkım, İran İslâm Cumhuriyeti'nin kazandığı saygınlığı yok ederken, Batılı kamuoyunda Humeyni'nin de artık bir diktatör olarak görülmesine neden oluyordu. Tek bir liderin kayıtsız şartsız hakimiyet sağlayamayacağı kadar farklı gruplardan oluşan ve İran içinde birliği sağlamak amacıyla İslâmi devrimin tansiyonunu hep yüksek tutmaya çalışan mollalar yönetimi, bu uğurda uluslararası alanda ülkeyi yalnız bırakacak şiddet eylemlerini körüklemekten de kaçınmadı.

Ayetullah Humeyni, 5 Haziran 1989'da öldü. Cenaze töreni, ülkedeki öteki kitle eylemleri gibi aşırı coşkulu ve isterik olaylara sahne oldu.

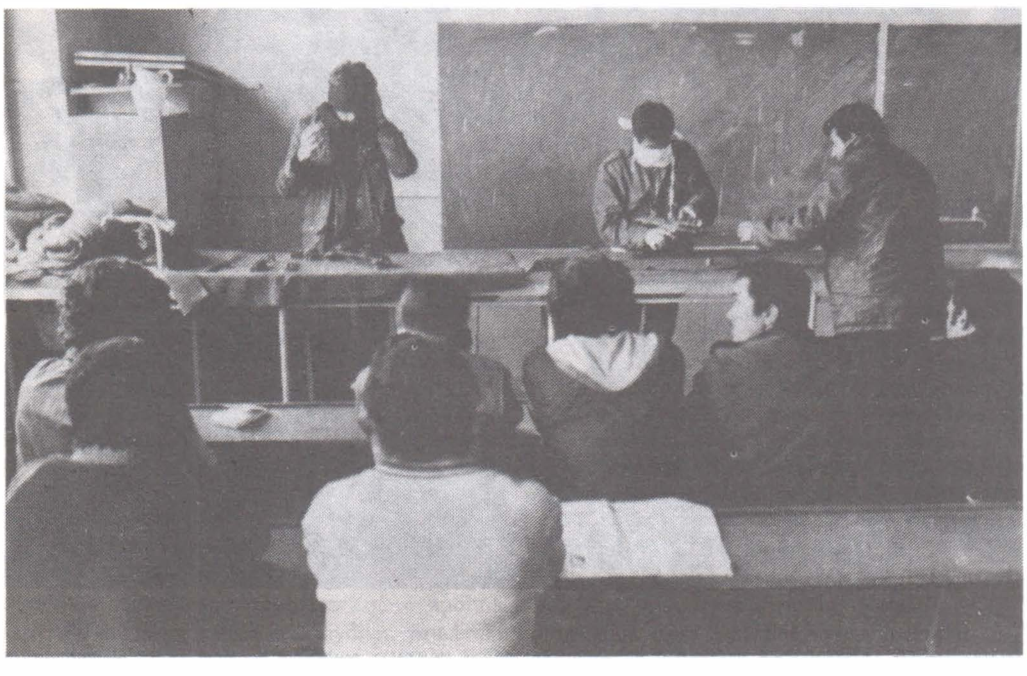

İran'da Devrim Muhafızları'nın (Pasdaran) oluşturdukları devrim komiteleri toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında faaliyet gösteriyorlardı. Devrim Konseyi'nin ve Humeyni'nin denetimi altındaki Pasdarlar kurulan devrim mahkemelerinde yargılamaları sürdürüyorlar, yiyecek dağıtıyorlar, malların fiyatlarını tespit ediyorlar, sokakları denetliyorlar ve önemli yerel ve ulusal sorunlarda kararlar alıyorlardı. 18 Şubat 1979'da İslâm devrim komitelerinin ikinci bir iktidar odağı oluşturma eğilimlerini protesto eden Bazargan hükümeti, Pasdarların infazlarından ve mahkemelerinden memnun olmasa da bu faaliyetleri sınırlama konusunda beceriksiz kalıyordu. Pasdarlar yöneticileri olan Mollaların deyişi ile "İslâm Devrimi'nin gözleri ve kulakları" idiler. Bu özellikleri ile gerek hükümet içindeki karşı devrimci eğilimleri tespit etmekle gerekse İslâm hükümetine muhalefet eden herkesi zararsız hale getirmekle yükümlüydüler. Zeytin yeşili üniformaları ile Pasdarlar bir yandan Irak savaşında ön planda savaşırken, öte yandan İran Kürtlerine karşı girişilen katliamın başını çekiyorlardı. Ellerindeki silahlı güçle özellikle şehirlerde terör estiren Devrim Muhafızları kendi savaşçılarına orduda ödenenden üç kat fazla maaş veriyorlardı. Ayrıca Pasdar bakanlığı savaşçılarına askerlik görevinin sona ermesinden sonra bir öğrenim yeri veya devlet bürolarında bir makam vadediyorlardı.

Bu rejim tarafından kısmen bilinçli olarak izlenen bir politikanın sonucuydu. 1963 ila 1970 yılları arasında İran'ın GSMH'sı, petrol fiyatlarındaki artışa bağlı olarak $200'den $1000'e çıktı. Bu gelirin, şehirlerdeki büyük bir sermaye birikmine kaynaklık ederek, Şah'ın deyişiyle İran'ı 20. yüzyılın sonunda dünyanın beş büyük devletinden biri haline getireceğine, bunun içinse şehirlerde büyük ve ucuz bir proletaryanın olması gerektiğine inanılıyordu. Bu yüzden kıra neredeyse hiç yatırım yapılmıyor, örneğin şehirlere elektrik temin etmek için yapılan barajlardan, kırı sulamak için neredeyse hiç yararlanılmıyordu. Oysa şehirlerde bu kadar büyük bir işgücünü emecek bir sanayi yoktu. Yapılan yatırımların büyük bir oranı ise, Saray çevresinde kümelenmiş büyük bir yolsuzluk şebekesi tarafından yutuluyordu.

Bu sürecin sonunda İran'da sınıfsal terimlerle tarif edilmesi güç bir kutupsallaşma yaşandı. Petrol rantlarını kontrol eden saray çevresinin biriktirdiği servetin sermaye birikimine dönüşememesi, milli bir burjuvazi yaratamamış olması, bir anlamda o güne dek *Ulusal Cephe*'nin çekirdeğini oluşturmuş kesimlerin, Batı'dan hareketle tasarlanmış, modern ve akılcı bir iktisadi ve toplumsal düzen inşa etme tasarısının maddi zeminini yitirmesine yol açtı. Kendilerini bu konumda bulan bürokratların, doktor, avukat gibi muteber meslek sahiplerinin, çarşıdan nisbeten bağımsızlaşmış orta burjuvazinin karşılaştığı bu ideolojik açmazın aşılmasında ve bu kesimlerin bir İslâm Devrimi ile sonuçlanacak bir hareketliliğin içinde yer alabilmesinin ideolojik zeminin hazırlanmasında, belki de en etkili olan şahıs, kendisi geleneksel bir ulema ailesinin çocuğu olan, ancak Fransa'da eğitim görüp, Fanon'u Farsça'ya çevirmiş olan Ali Şeriati oldu. Şeriati bir anlamda, Cemalettin Afgani gibi ilk modernist Müslümanların perspektifine geri dönerek, İslâmiyet'i sözkonusu kesimlerin modern dünyada karşılaştıkları sorunların aşılmasının aracı olarak betimledi. Bu anlamda hernekadar Şeriati için İslâm geleneksel ulema için taşıdığı anlamdan çok farklı bir anlam taşıyorduysa ve bu yüzden 1970'lerin başında zaman zaman ulemanın tepkisini çektiyse de, düşüncesinin nihai etkisi, Batıcı kesimleri devrim sürecinde ulemanın önderliğini kabul etmeye hazırlamak oldu.

Diğer yandan, sözkonusu kesimlerin nisbeten daha az yerleşik (genç ya da yoksul) olanları içinde bir bölüğünün görüşleri ise Marksizm doğrultusunda evrildi. SSCB'nin Şah yönetimi ile sürdürmekte olduğu dostane ilişkiden ötürü *Tudeh*'den hayal kırıklığına uğrayan bu kesimler, 1970'lerin başında başlattıkları gerilla mücadelesi ile, yaklaşmakta olan devrimin ilk işaretlerini verdiler. Bu tür mücadeleyi yürüten iki önemli örgütten biri, *Halkın Mücahitleri*, kendisini İslâm Sosyalisti diye tanımlayarak, Şeriati'nin tanımladığı türden bir sentezin çekim gücünün, çok farklı radikallik derecelerinde de olsa, Batıcı geleneklerden gelme kesimler için ne kadar yüksek olduğunu kanıtladılar. Dünya komünist hareketi karşısında bağımsızlığını korumaya özen gösteren *Halkın Fedaileri* kendisi açıkça Marksist diye tanımlıyordu. Ancak gerek *Fedailer*, gerekse *Mücahitler*'in hiç değilse bir bölüğü, 1975'e varıldığında, gerilla savaşının örgüt

1970'li yıllara gelindiğinde, İran'daki sol gruplar arasındaki tartışmalar, silahlı mücadele konusunda yoğunlaşmıştı. Bu gruplardan birinin önderi olan Massaud Ahmadzadeh'e göre, dönemin en önemli sorunu, önce proleterya partisinin kurulup silahlı mücadelenin sonra mı başlatılacağı, yoksa silahlı mücadelenin derhal başlatılıp partinin ardından mı kurulacağı sorunuydu. Bu yıllarda kurulan Halkın Fedaileri *örgütü, şehirlerde ve kırlarda gerilla savaşının aynı anda başlatılmasını savunuyordu.* Halkın Fedaileri, Halkın Mücahitleri *gibi Şah'ın devrilmesi için mücadele eden güçler içinde yer aldılar ve başlangıçta İslâm Devrimi'ni ve mollaları desteklediler. Devrimi izleyen aylarda, İran'daki sol örgütler yeni rejimin yapısını ve ona verdikleri şartlı desteği hangi koşullarda ve nasıl sürdürecekleri konusunu tartıştılar. 1979 yazından itibaren İslâmi rejim, sola karşı doğrudan saldırılara başladı. Ağustos 1979'da, İran Kürdistan'ında* Devrim Muhafızları, *11 Fedai'yi öldürdüler. Solun temizlenmesi harekatı, tutuklamalar, öldürmeler ve tüm üniversitelerin 2 yıl için kapatılmasıyla devam etti. Yukarıda, bir grup* Halkın Fedaisi *bir eğitim çalışması sırasında görülüyor.*

Devrime Giden Yolda Muhalif Örgütler

İran'da Şah rejiminin yıkılmasına yolaçan siyasal gösteri ve ayaklanmalar sadece İslâmcı örgütlerin eseri değildir. İran Devrim'i her şeyden önce Şah'a karşı, onun kanlı diktatörlüğünü yıkmayı amaçlayan bütün siyasal grupların katıldığı bir siyasal olaydır. Bu sürece irili, ufaklı, liberal veya sosyalist, dinci ve laik çok sayıda örgüt katkıda bulunmuştur. Bu nedenle İran'da siyasal muhalefeti oluşturan siyasal örgütlerin belli başlıcalarını siyasal önemleri ölçüsünde ele alıp politikalarına göz atmak devrim sürecini anlama açısından gerekli olmaktadır.

***Tudeh*: İran solunun en eski ve en disiplinli partisi olan *Tudeh*, Sovyet yanlısı bir komünist partidir. Ortadoğu'nun ilk komünist partisi olarak 1921'de kurulmuştur. *Tudeh* kitleler demektir ve bu adı 1941'de almıştır. İran'da 1941-1949 tarihleri arasında yaşanan göreli özgürlük dönemi *Tudeh*'in güçlenmesi ve kitle desteği sağlayabilmesi için en uygun dönem olmuştur. Bu dönemde 25 bin üyeye ve kendine bağlı sendikalarda örgütlenmiş 400 bin işçinin desteğine sahip olan *Tudeh*, 1953 askerî darbesi sonrasında Şah rejiminin baskı ve yoketme politikasının önde gelen hedefi oldu. Lider kadrosunu ve önemli militan kadrosunu bu dönemde yitiren *Tudeh*, buna ek olarak bünyesinde ortaya çıkan çeşitli bölünmelerle iyice zayıfladı. 1946'da, parti içindeki bir grup Kürt aydın ayrılarak *İran Kürt Demokrat Partisi*'ni kurdular. 1965'de Çin-Sovyet çatışmasına paralel olarak parti içinde de bölünmeler meydana geldi.**

***Tudeh* 1956-1964 arasında siyasal hedefinin *ulusal demokratik* bir cumhuriyet kurmak olduğunu açıklamıştı. Nihai hedef sosyalist toplum olmakla beraber, bir geçiş aşaması olarak yurtsever ve demokratik güçlerle ittifak halinde monarşiyi yıkarak toprak ağalığına ve tekelci kapitalizmin egemenliğine son vermeyi güncel görev olarak tanımlamaktaydı.. Bu politika çerçevesinde liberal/milliyetçi *Ulusal Cephe* örgütü demokratik, din adamlarının siyasal hareketi ise ilerici ve anti-emperyalist olarak nitelendiriliyordu.**

Devrime öngelen dönemde *Tudeh* liberal burjuvaların "kapitalist laikliği" yerine din adamlarının anti-emperyaliat "ilericiliği"ni yeğleyen bir politika izledi. *Tudeh* bu politikasını devrim sonrasında mollalar hareketi tarafından bastırılıp yokedilinceye kadar sürdürdü. *Tudeh*'in Şiiliğe dayalı İslâmcı hareketin anti-demokratik niteliğini görememesi, din adamlarının siyasal iktidara gelmelerini önce kolaylaştırarak, sonra da onlar tarafından yokedilmesine yolaçtı.

***Fedain-i Halk* (Halkın Fedaileri): 1960'ların radikal öğrenci hareketlerinden ve Küba, Vietnam gibi azgelişmiş ülkelerdeki gerilla savaşı geleneğinden esinlenmiş sol bir gerilla örgütüdür. Kısaca *Fedain* olarak adlandırılan örgüt *Tudeh*'in Soyvet yanlısı ve pasif politikalarına bir tepki olarak kitleleri diktatörlüğe karşı harekete getirmenin yolunun "silahlı mücadele"den geçtiğini ileri sürmektedir. *Fedain* 1971'de iki farklı radikal siyasal grubun birleşmesiyle oluşmuştur. Bu gruplardan ilki *Tudeh*'ten ayrılmış ve Bijan Cezani, Ali Ekber Farahani, Muhammed Aştiyani ve Hamid eşref gibi tanınmış militanların öncülüğündeki bir radikal grupta. *Fedain*'i oluşturan ikinci radikal grup ise Mesut Ahmetzade ve Amir Pezav Poyan önderliğinde *Özgürlük Hareketi* ve *Ulusal Cephe*'den ayrılmış militanlardan oluşmaktaydı.**

***Fedain* siyasal stratejisini silahlı gerilla mücadelesi ile Şah rejimini yıkmak ve yerine demokratik bir halk iktidarı kurmak olarak belirlemişti. *Fedain* 1970'li yıllar boyunca siyasal suikast, silahlı saldırı, soygun v.b. ey-**

lemlerle adını duyurarak özellikle kentli aydın, işçi ve öğrencilerden oluşan belli bir kitle desteğine sahip oldu. Örgütün devrimin arifesinde en az 5 bin militan ve 50 bin kadar sempatizanı olduğu sanılmaktadır.

Fedain Şah rejiminin yıkılması sırasında özellikle son haftalardaki silahlı çatışma, askerî birliklere baskınlar ve halkın silahlandırılması eylemlerinde çok önemli bir rol oynamıştır. Devrim sonrasında Şah ordusunun dağıtılması, yerine "Halk Ordusu" kurulması, ülkedeki yabancı askerî ve teknik uzmanların kovulması, yabancı bankaların ve sermayenin millileştirilmesi, devlet aygıtlarının yeniden örgütlenmesi, bağımsız, demokratik, antiemperyalist ve sınıfsız bir toplum yaratılması için Şah'ın devrilmesiyle yetinilmemesi ve "devrimin sürdürülmesi" gereğini savunmuştur. *Fedain* din adamlarının siyasal hareketini desteklememekle beraber, onların antiemperyalist söyleminden etkilenerek onlarla aktif bir mücadeleye de girişmemiştir. Fakat iktidarı ele geçiren mollalar *Fedain*'i vatan haini ve İslâm düşmanı ilan ederek, ele geçirdikleri militanlarını hapse atmış veya kurşuna dizmişlerdir.

Ulusal Cephe: Liberal ve milliyetçi politikacıları biraraya getiren bir "cephe örgütü" olarak 1949'da Dr. Muhammed Mucadel tarafından kuruldu. Politikasını bu dönemde İran petrolünün millileştirilmesi sorunu ile özdeşleştiren *Ulusal Cephe* örgütü geniş kitle desteğine sahip bir partiler koalisyonuydu. Cephe içinde *İran Partisi, Pan-İranist Parti, Çalışanlar Partisi, İran Halk Partisi* ve *Mücahidin-i İslâm Partisi* vardı. Cephe esas olarak din adamları ile ittifak halindeki bazar burjuvazisinin ve yeni küçük burjuvaziyi temsil ediyordu. Cepheyi bir arada tutan ilkeler anayasaya dayalı demokratik bir rejime olan inanç ve Şah rejiminin ulusal kaynakların sömürüsüne göz yuman politikaları ile mücadele etmekti. Musaddık'ın 1959 askerî darbesi ile başbakanlıktan düşürülmesi sonrasında *Ulusal Cephe*'nin lider kadrosunun önemli bir kısmı hapse atıldı; serbest kalanlar ancak yurtdışına çıkarak yaşamlarını sürdürebildiler.

Ulusal Cephe hareketi 1954'de *Mahzat-i Mukavemet-i Milli* (Ulusal Direniş Hareketi) adı altında yeniden kuruldu. Örgütün içinde Şahpur Bahtiyar ve Kerim Sencabi gibi sonradan önemli rol oynayacak politikacıların liderliğindeki *İran Partisi*, Musaddık yanlısı Forahar'ın *Ulusal Partisi* ve Halil Maliki'nin *İran Sosyalistleri Derneği* bulunuyordu. Örgüt 1960-1963 arasındaki göreli özgürlük ortamından yararlanarak *İkinci Ulusal Cephe* adını aldı.

1963 ayaklanmaları sonrasında faaliyeti yasaklanan örgüt kendi içinde de önemli ideolojik ayrılıklar nedeniyle bölünme sonucuyla karşı karşıya kaldı. 1965'de ikiye ayrılan örgütte *İran Partisi İkinci Ulusal Cephe* adını devam ettirerek Avrupa'da *İran Öğrenciler Konfederasyonu* etrafında örgütlendiler. Örgüt içinde geri kalan *Ulusal Parti, Sosyalist Dernek* ve *Özgürlük Hareketi* de *Üçüncü Ulusal Cephe* adını alarak yurtdışında faaliyetlerine devam ettiler.

Ulusal Cephe hareketi diktatörlük koşulları altında gevşek bir koalisyona dayanan örgüt yapısı ve muhafazakâr kitle tabanı ile gereken dinamizmi ve mücadele başarısını gösteremedi. 1960'lar ve daha sonraları etkinliğini yitiren örgütün güç kaybetmesi İran'da laik, liberal parlamenter sistem yanlılarının yenilgisiyle özdeşleşmiştir. Bu yenilgi burjuvazinin monarşik diktatörlüğe karşı ılımlı bir alternatif yaratma yeteneğinden yoksun olduğunun da göstergesidir. 1960'larda İran'da giderek yaygınlaşan İslâmcı düşünce *Ulusal Cephe İçindeki Özgürlük Hareketi* örgütü içinde temsil edilmeye başlandı.

Özgürlük Hareketi, 1960'ların İslâmcı rüzgârı laik eğitim görmüş, fakat esas olarak İslâmcı düşünceyi savunan yeni bir aydınlar kuşağı yaratmıştı. Genellikle dinsel kökenli ailelerden gelen ve Avrupa'da eğitim görmüş olan bu aydınlar İslâm dini ile Batı'nın demokrasi, bireysel özgürlük ve eşitlik gibi ilkelerin bağdaşabileceğini savunan yeni bir *Liberal İslâm* yorumu türetme çabasındaydılar. Bu İslâmcı aydınlar, *Ulusal Cephe*'de yaralan *Özgürlük Hareketi* içinde örgütlenmişlerdi. Hareketin önde gelen liderleri arasında Mehdi Bazergan, Abdulhasan Beni Sadr, Dr. Yadallah Sahabi, Sadık Tabatabai gibi tanınmış kişiler bulunuyordu. Örgütün devrim sürecinde oynadığı siyasal rol, Mehdi Bazergan ve Abdulhasan Beni Sadr gibi popüler politikacıları ile sağladığı kitlesel destek sayesinde belirlendi.

Mücahidin-i Halk (Halkın Mücahitleri): 1960'larda *Özgürlük Hareketi*'nin liberal ve kapitalizm yanlısı İslâmcı yorumuna bir tepki olarak ortaya çıkmış, İşlâmcı bir gerilla örgütüdür. Kısaca *Mücahidin* olarak anılan örgütün temel amacı eşitlik, emperyalizmle mücadele, sınıfsız, ayrıcalıksız toplum gibi sosyalist düşüncenin hedefleri ile İslâmcı düşünceyi bağdaştırmaktır. Örgüt, Şiilik tarihinden ve özellikle Kerbela olayından çıkarsadığı zorbalığa, despotizme karşı mücadeleyi Batı'nın emperyalizmine, Şah diktatörlüğüne karşı mücadele ile özdeşleştirmektedir.

Mücahidin örgütü içinde İslâm ile Marksizm arasındaki ilişkiler sorunu en tartışmalı konulardan biri olmuştur. Bu tartışmalar 1975'de örgüt içinde bir bölünmeye yolaçarak *Marksist Mücahidin* ve *İslâmi Mücahidin* adı altında iki ayrı örgüte dönüşmüştür. *İslâmcı Mücahidin "Sosyalist İslam Cumhuriyeti"* kurma amacıyla devrim sürecinde etkin biçimde yer aldı. Örgüt ile teokrasi yanlısı mollalar arasında devrim sonrasında ortaya çıkan kanlı savaş, *İslâmi Mücahidin*'in yenilgisine ve yurtdışında bir sürgün örgütü haline dönüşmesine yolaçtı.

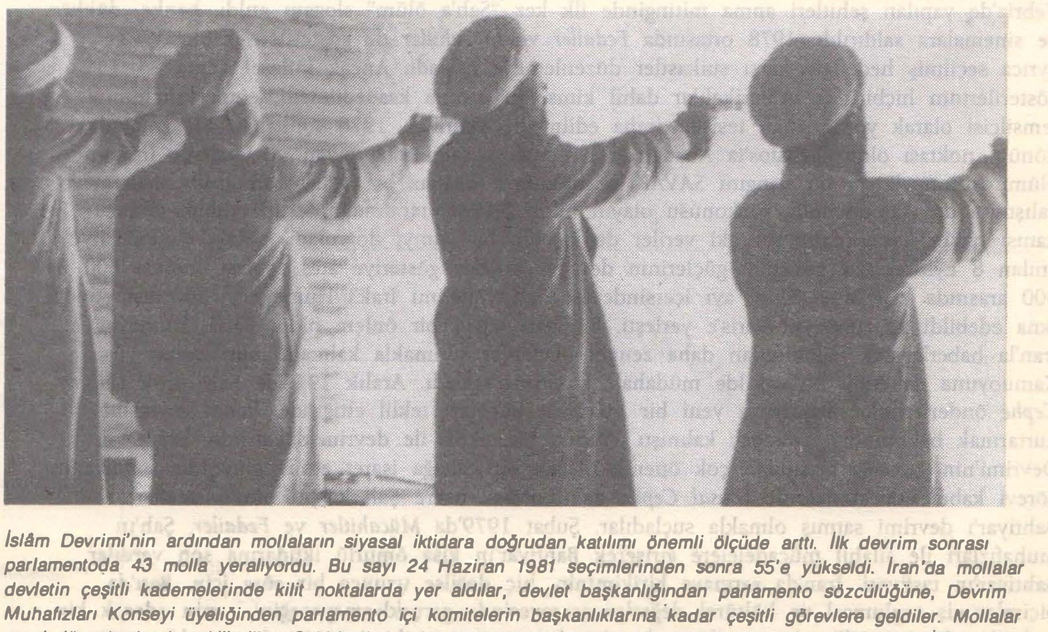
Din Adamlarının Siyasal Örgütlenmesi: İran'da devrim sürecini giderek denetimleri altına alan, siyasal iktidarı ellerine geçirince *teokratik* bir devlet kuran Şii mollalar, devrim sonrasında, 1979'a kadar bilinen anlamda bir siyasal parti kurmamışlardı. İran'da dinsel kurumlar 1960 sonrasında, informel bir ilişki ağı içinde, ülke düzeyinde yayılmış, devletten bağımsız parasal kaynaklara sahip, bütün şehirlere ve küçük kasabalara kadar düzenli olarak din adamları gönderilebilecek güce giderek anlaşmışlardı. Bütün camiler, sayısız vakıf, din okulları ve hatta kutsal ziyaret yerleri ve türbeler bu informel ilişki ağı içinde örgütlenmişti. Sadece Tahran'da 1.500 cami 305 tane kutsal sayılan türbe veya ziyaret yeri bulunmaktaydı. Yine sadece Tahran'da 1965 sonrasında kurulmuş 12.300 dernek bulunuyordu ve bunların sadece 1.800'ü formel bir isme sahipti. Camileri merkez olarak kurulan *komiteler* ile oluşturulan örgütlenme ağını gerçekleştirenler son yıllarda din okullarında eğitim görmüş genç mollalar ve din okulları öğrencileriydi. Özellikle Humeyni'nin yetiştirdiği radikal mollaların örgütlediği orta ve alt kademedeki din adamları kendi bulundukları mahallelerde ilişkili oldukları halkı Şah despotizmine karşı çıkmaya çağırarak harekete geçiriyorlardı.

Mollaların camilerde merkez olarak gerçekleştirdikleri bu *informel* siyasal örgütlenmenin arkasında gizli bir merkezi yapının varolduğu sonradan ortaya çıkan bir gerçektir. *Devrim Konseyi* adındaki bu merkez 1980 başına kadar açığa çıkmamış ve devrim süresi boyunca siyasal eylemleri yönetmiş ve yönlendirmiştir. Kurulacak rejimin İslâm teokrasisi olmasını savunan mollalarla demokratik bir İslâm cumhuriyeti isteyen İslâmcı aydınlar arasındaki rejim tartışmaları *Konsey* içinde gruplaşmalara yolaçtı. *Devrim Konseyi*'nin desteğinde kurulan *Devrim Komiteleri, Devrim Muhafızları* ve *Devrim Mahkemeleri* devrim sürecinin denetim altına alınmasını ve devrim sonrasında eski rejimin sorumlularının cezalandırılmasını sağlayan örgütlerdi.

Devrim Komiteleri: Camilerin etrafında kurulan ve siyasal gösterileri örgütlemeyi amaçlayan komitelerin silahlandırılarak güvenlik güçleri gibi hareket etmeye başlamalarıyla ortaya çıktı. Devrim sonrasında kurulan yeni rejimin doğrultusunda denetlemeler, yasaklamalar ve tutuklamalar bu komiteler tarafından yapılmaktaydı. Devrim ortamının kargaşasının bir ürünü olarak ortaya çıkan *Devrim Mahkemeleri* ise eski rejimin sorumlularını cezalandırma işini alelacele yapılan yargılamalarla ve kurşuna dizmelerle gerçekleştirdi. *Pasdoran-e Engelab* (Devrim Muhafızları) silahlı güvenlik güçleri olarak oluşturulmuş ve yeni İslâmi rejimi koruma görevini yerine getiren bir ordu idi. Silahlı militanların örgütlenmesi ve disiplin altına alınmasıyla oluşan *Devrim Muhafızları*'nın sayısı zamanla 150 bine kadar çıktı ve varolan ordu yanında ikinci bir ordu haline dönüştü. Devrim Muhafızları yanında bir de merkezî bir disiplin altına alınmamış rastgele sokak birlikleri şeklinde varolan *Hizbullah* vardı.

Mollalar tarafından örgütlenen ve yönlendirilen bu örgütler üzerinde şemsiye bir örgüt olarak devrimin hemen ertesinde *İslâmi Cumhuriyet Partisi*'de kuruluştu. Mollaların geliştirdikleri bu siyasal örgütlenme ağı İran'da, bütün ülke düzeyinde etkin olabilen tek muhalif siyasal örgütlenmeydi.

SERPİL ÜŞÜR

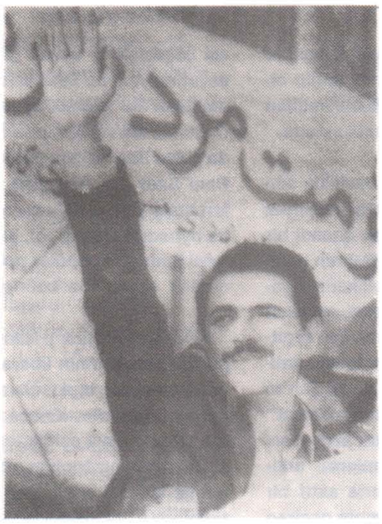
İslâm Devrimi'nin ardından mollaların siyasal iktidara doğrudan katılımı önemli ölçüde arttı. İlk devrim sonrası parlamentoda 43 molla yeralıyordu. Bu sayı 24 Haziran 1981 seçimlerinden sonra 55'e yükseldi. İran'da mollalar devletin çeşitli kademelerinde kilit noktalarda yer aldılar, devlet başkanlığından parlamento sözcülüğüne, Devrim Muhafızları Konseyi üyeliğinden parlamento içi komitelerin başkanlıklarına kadar çeşitli görevlere geldiler. Mollalar yerel düzeylerde de etkiliydiler. Şehirlerde ve köylerde kitlelerin harekete geçirilmesi amacıyla kurulan İslâmi komiteler mollalar tarafından yönetiliyordu. Her üniversite ve yüksek okula, bu kurumların kültürel etkinliklerini kontrol eden bir molla yerleştirildi. Yukarda bir grup molla atış talimi yaparken görülüyor.

1

2

3

4

saflarında yarattığı hasarın göze alınmaması gerekecek kadar büyük olduğuna ya da hiç değilse, kısmî de olsa amacına ulaşmış olan gerilla faaliyetinin yerini propagandaya bırakması gerektiğine karar vermişti. Bu yüzden 1970'lerin ikinci yarısına varıldığında, çok farklı perspektiflerden hareket ederek de olsa hem gerilla hareketi hem de *Ulusal Cephe* geleneğinin türevleri, Şah'a karşı mücadele tarzı olarak, benzer yöntemleri, şehirli kesimler içinde propaganda yapmayı benimsemişlerdi.

1977'de çeşitli aydın grupları, yeniden diriltilen *Ulusal Cephe*'nin önderleri, avukatlar, yazarlar kamuoyuna ve Devlet'e açık mektuplar yazmaya, dilekçeler sunmaya başladı. Talepler arasında yasaklanmış *Yazarlar Loncası*'nın yeniden kurulması, insan hakları konusunu denetleyecek bir *Hukukçular Derneği*'nin kurulması vb. vardı. Sözkonusu dilekçe ve mektuplar, kısmen de olsa dönemin uluslararası konjonktüründen, özellikle de Batı'da ABD Başkanı Carter'ın insan hakları konusunda açtığı retorik kampanyadan güç alıyordu. Anti rejim aleyhtarı ilk büyük gösteri Ekim 1977'de Tahran'daki *İran-Alman Kültür Enstitüsü*'nde yapılan bir şiir okuma seansı sırasında gerçekleşti. Ancak bu noktada 'aydın muhalefeti' çok daha farklı bir dinamiğe eklemlendi. 1975'te Irak'la İran arasında Basra Körfezi'ndeki adalar üzerindeki hükümranlık ve Irak Kürtleri'nden kaynaklanan ihtilaflar çözülmüş, diplomatik ilişkiler normal rotasına oturmuş, bunun üzerine İran'dan Şii hacılar Irak'taki Kerbela ve Necef gibi kutsal şehirleri yeniden ziyaret etmeye başlayabilmişlerdi. Ancak bu hacılar aracılığıyla, 1964'ten beri Irak'ta sürgün bulunan Humeyni, özellikle ses bantları aracılığıyla İran'a yönelik yaptığı propagandayı daha da yoğunlaştırdı. Bunu büyük bir tehdit olarak algılayan Şah, yönetimi, Ocak 1978'de, resmî yayın organlarından birinde Humeyni'yi "geçmişi karanlık bir sömürgecilik ajanı" diye betimleyen bir yazı yayınlattı. Yazının ulema ve şehirli lümpenler arasında yönetimi olduğu kadar aydın muhalefeti de şaşırtan sertlikte bir tepki yarattı. Kom'da medrese öğrencilerinin düzenlediği protesto gösterilerine güvenlik güçleri saldırınca 70 kişi öldü ve bu olay, bundan sonra 40 günde bir tekrarlanacak anma ve yas gösterilerinin ilkine vesile oldu. Şubat'ta Tebriz'de yapılan şehitleri anma mitinginde ilk kez "Şah'a ölüm" sloganı atıldı, banka, dükkân ve sinemalara saldırıldı. 1978 ortasında *Fedailer* ve *Mücahitler* de gösterilere katılmaya ve ayrıca seçilmiş hedeflere karşı suikastler düzenlemeye başladı. Ancak kitlesel anma gösterilerinin hiçbirinde, Amerikalılar dahil kimsenin canına kasdedilmedi; emperyalizmin temsilcisi olarak yorumlanan tesisler imha edilmekle yetinildi. 1978 sonbaharı bir anlamda dönüm noktası oldu. Ağustos'ta Abadan'da bir sinema salonunda çıkan ve yüzlerce insanın ölümüye sonuçlanan bir yangını *SAVAK* ve hükümet, bağnaz bir Müslüman gruba maletmeye çalıştıysa da, kamuoyunda sözkonusu olayın bilfiil *SAVAK* tarafından tertip edilmiş olduğu kanısı hakim oldu (daha sonraki veriler de kısmen bu kanıyı doğruladı). "Kara Cuma" diye anılan 8 Eylül'de ise güvenlik güçlerinin dev bir kitlesel gösteriye ateş açması sonucu 500 ila 900 arasında kişi öldü. Ekim ayı içersinde ise Şah yönetimi Irak'ı Humeyni'yi sınırdışı etmeye ikna edebildi ve Humeyni Paris'e yerleşti. Bu, geri tepen bir önlem oldu; Paris, Humeyni'ye İran'la haberleşmek bakımından daha zengin olanaklar sunmakla kalmadı, uluslararası Kamuoyuna da etkili bir şekilde müdahale etmesini sağladı. Aralık 1978'de Şah, artık *Ulusal Cephe* önderlerinden Bahtiyar'a yeni bir hükümet kurmayı teklif ettiğinde, kendi çevresini kurtarmak bakımından çok geç kalmıştı. Ancak, bu teklifi ile devrim saflarında, İslâm Devrimi'nin geleceği açısından çok önemli olacak bir çatlağa işaret etmiş oluyordu. Bahtiyar'ın görevi kabul etmesi üzerine *Ulusal Cephe* dahil olmak üzere Şah karşıtı bütün taraflar, Bahtiyar'ı devrimi satmış olmakla suçladılar. Şubat 1979'da *Mücahitler* ve *Fedailer*, Şah'ın muhafızları ile silahlı mücadelelere girişerek Bahtiyar'ın kısa ömürlü iktidarına son verdiler. Bahtiyar'ın tasfiyesi, İran'da sermaye birikiminin, hiç değilse uzunca bir süre için, Batı'da biçimlenmiş toplumsal ve kültürel değerler çerçevesinde gerçekleşmeyeceğini temin edecek bir tasfiyeler dizisinin ilk adımını oluşturdu. Ancak, sermaye birikiminin içinde gerçekleşeceği çerçeveye dair bu isyan, sermaye birikiminin mantığından vazgeçileceği anlamına gelmiyordu. İslâm Cumhuriyeti'nin ilk aylarında, toplumsal bir devrim perspektifini güden bütün unsurların, *Mücahitler*, *Fedailer* ve *Tudeh*'in kökü kazındı.

Şahpur Bahtiyar'ın (1) Ocak 1979'da Şah tarafından başbakanlığa atanması, onun sadece aşiret reisliğinden gelen politik gücünden kaynaklanmıyordu; yaklaşan devrim arefesinde Şah Rıza'nın hükümeti kurma görevini vermek için seçtiği isim, iyi eğitim görmüş, Musaddık hükümetinde görev almış ve uzun bir süredir Şah'a karşı olduğu bilinen bir politikacıydı. Şah'ın seçimi, Ocak ayı içinde şiddetlenen harekete karşı atılmış bir geri adımdı; bu geri adımın atılması öylesine gecikmişti ki, Şahpur Bahtiyar hükümetinin ömrü onbeş günü bile tamamlayamayacak, ılımlı muhalefetin katılmak istemeyişi yüzünden kurulması geciken Bahtiyar hükümeti Ulusal Cephe'nin onayını alamayacak ve ordunun da desteğini kaybeden Şahpur Bahtiyar Şah'tan kısa bir süre sonra yurt dışına kaçmak zorunda kalacaktı.. 12 Şubat 1979'da ülkedeki durumu normalleştirmek üzere kurulan yeni hükümetin başbakanı Mehdi Bazergân'dı (2). Politikacılığının yanısıra, aynı zamanda bir üniversite profesörü ve iş adamıydı; 1961'de kurduğu İran Özgürlük Hareketi örgütünün liderliğini yürütmüştü. 1962 yılında hükümete karşı yapılan gösterilerde tutuklanmış olması, 1977'de İran Özgürlük ve İnsan Hakları Bildirgesi'nin öncülüğünü yapması, Şah'a karşı radikal İslâm hareketinde her zaman aktif rol almış olması, onu devrimden sonraki ilk hükümette başbakanlığa getiren nitelikler arasındaydı... Meclisin feshedilmesi, tüm yetkilerin Devrim Konseyi'ne verilmesi gibi radikal önlemlere rağmen, Mehdi Bazergân'ın temsil ettiği kanat, yine de lâik İslâmcılar ile esnaf kesimiydi; kısa bir süre içinde bu kanat, solcu kanatla birlikte bertaraf edildi; Liderliğini Mesut Recavi'nin (3) yaptığı Halkın Mücahitleri Örgütü; İran Komünist Partisi (Tudeh) ve Halkın Fedaileri örgütüyle birlikte yasadışı ilan edilince Recavi, yurtdışına kaçmak zorunda kaldı... Ocak 1980'de çoğunluğun oylarıyla devlet başkanlığına seçilen milliyetçi kanadın temsilcisi Beni Sadr (4) İran İslâmi akımının en yaratıcı teorisyenlerinden biriydi. Üniversite hayatı sırasında Marksizmle tanışan Beni Sadr, daha çok genç yaşlarda Şah rejimi karşıtı olarak biliniyordu, Tahran Üniversitesi'nde çeşitli Şah karşıtı politik gruplar ve Ulusal Cephe tarafından organize edilen mitinglere katılmış, Fransa'ya sürgüne yollandığında yurtdışındaki Şah rejimi karşıtı öğrencilerin lideri haline gelmişti. Beni Sadr'ın Mehdi Bazergan hükümetinin istifasından sonra, Devrim Konseyi başkanı olarak dışişleri, maliye ve ekonomi bakanlıklarını da üstlenmesi, İran'daki devrimci yönetimin değişik toplumsal katmanlar arasında bir denge tutturmaya çalıştığına ilişkin bir işaret olarak değerlendirildi... Ancak, devlet başkanı oluşundan kısa bir süre sonra yapılan seçimlerde büyük bir çoğunluğu kazanan Cumhuriyetçi İslâm Partisi'nin önderi Ayetullah Beheşti ile karşı karşıya kalan Beni Sadr'ın ılımlı politikası, onu bir süre sonra mollaların savaşta yanlış bir strateji uyguladığına ilişkin sert eleştiriler karşı karşıya bırakacaktı... Sonunda, Haziran 1981'de Humeyni tarafından azledilince, Halkın Mücahitleri örgütünün önderi Mesut Recavi ile birlikte o da Fransa'ya kaçtı...

SOSYALİZM VE TOPLUMSAL MÜCADELELER ANSİKLOPEDİSİ

İletişim Yayınları

4.Cilt

1945-1960

İçindekiler

Kaynakça

İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü

Bambery, Chris. İreland's Permanent Revolution. Bookmarks, 1987.

Bishop, Patrick. Mallie Eamonn. The Provisional IRA; Corgi Books, 1987.

Blyn, G. Agricultural Trends in India, 1891-1947; Output, Availability and Productivity; Philadelphia, 1966.

Bolitho, H. Jinnah. Creator of Pakistan; London, 1954.

Bose, S.C. The Indian Struggle 1920-1942; New York, 1964.

Brown, Judith. M. Modern India; The Origins of an Asian Democracy; Oxford University Press, 1985.

Cohn, B.S. India; The Social Anthropology of a Civilization; Prentice Hall, 1971.

Gopal, S. The Permanent Settlement in Bengal and its Results; London, 1949.

Hamill, D. Pig in the Middle; Methuen, 1985. Hibbert, C. The Great Mutiny; Penguin, 1978.

Hutchins, F.G. The Illusion of Permanence. British Imperialism in India; Princeton, 1967.

Huttenback, R.A. Gandhi in South Africa. British Imperialism and the Indian Question, 1860-1914; London, 1971.

Wolpert, A. A New History of India; O.U.P. 1982.

Singh, K. A History of the Sikhs; Princeton University Press, 1966.

Kochanek, S.A. The Congress Party of India. The Dynamics of One-Party Democracy, Princeton, 1968.

Kumar, D. Land and Caste in South India. Agricultural Labour in the Madras Presidency During the Nineteenth Century; Cambridge, 1965.

Maddison, A. Class Structure and Economic Growth. India and Pakistan since the Moghusl; London, 1971.

Marshall, P.J. Problems of Empire. Britain and India 1757-1813; London, 1968.

Masselos, J. Nationalism on the Indian Subcontinent; Melbourne, 1972.

Mehrotra, S.R. The Congress and the Partition of India; London, 1970.

Metcalf, T.R. The Aftermath of Revolt, India 1857-1870; Princeton, 1964.

Misra, B.B. The ındian Middle Classes. Their Growth in Modern Times; London, 1961.

Moon, P. Gandhi and Modern India; London, 1968.

Moore, R.J. Liberalism and Indian Politics 1872-1922; London, 1966.

Nanda, B.R. Socialism in India; Delhi, 1972.

Neale, W.C. Economic Change in Rural India. Land Tenure and Reform in Uttar Pradesh, 1800-1955; New Haven, 1962.

Pandey, B.N. The Indian Nationalist Movement, 1885-1947; London, 1979.

Philips, C.H. Pandey, B.N. The Evolution of India and Pakistan 1858 to 1957. Select Documents; London, 1962.

Robinson, F.C.R. Separatism Among Indian Muslims. The Politics of the United Provinces' muslims 1850-1923; Cambridge, 1974.

Sayeed, K.B. Pakistan The Formative Phase 1857-1948; London, 1968.

Seal, A. The Emergence of Indian Nationalism. Competition and Collaboration in the Later Nineteenth Century; Cambridge, 1968.

Smith, D.E. India as a Secular State; Princeton, 1963.

Stokes, E. The English Utilitarians and India; Oxford, 1959.

Tomlinson, B.R. The Political Economy of the Raj 1914-1947. The Economics of Decolonization in India; London, 1979.

Yunanistan İç Savaşı

Amyntor. Victors in Chains; Greek Ministry of Information; 1943.

Barentzen, L. Iatrides, J.O. Smith, O.L. Studies in the History of the Greek Civil War 1945-1949; Museum Tusculanum Press, 1987.

Belli. Mehri. Rigas'ın Dediği; Dönem Yayınevi, 1988.

Çukalas, Konstantin. Yunanistan Dosyası; Ant Yayınları, 1970.

Eudes, Dominique. Kapetanios; Yunan İç Savaşı; Belge Yayınları, 1985.

İskeçeli, Tahsin. Yunanistan Buhranı; Ankara, 1969.

Kazancakis, Nikos. Kardeş Kavgası; Can Yayınları, 1985.

Kornaros, Themos. Haydari Kampı; Ataç Kitabevi, 1973.

O'Ballance, Edgar. The Greek Civil War; Faber and Faber, 1966.

Sarafis, Stefanos. Elas; Greek Resistance Army; Merlin Press, 1980.

Svoronos, Nikos. Çağdaş Helen Tarihine Bakış; Belge Yayınları, 1988.

Çin Devrimi'nin Tarihsel Kökleri

Banno, Masataka. China and the West; Harvard University Press, 1964.

Bernal, Martin. Chinese Socialism to 1907; N.Y. 1976.

Chang, Hsin-Pao. Commissioner Lin and the Opium War; Harvard University Press, 1964.

Cheng, J.C. Chinese Sources for the Taiping Rebellion 1850-64; Hong Kong University Press, 1963.

Chesnaux, Jean. Çin'de Köylü İsyanları Tarihi; Koral Yayınları, 1977.

Clement, Paul. The Boxer Rebellion; A Political and Diplomatic Review; New York, 1915.

Cohen, Paul. A. Reform in Nineteenth Century China; Cambridge, 1976.

Davis, Fei-ling. Primitive Revolutionaries of China; A Study of Secret Societies in the Late Nineteenth Century; Honolulu, 1977.

Fishel, Weslay, R. The End of Extraterritoriality in China; University of California Press, 1952.

Greenberg, Michael. British Trade and the Opening of China; Cambridge University Press, 1951.

Hibbert, Christopher. The Dragon Wakes; Penguin, 1970.

Lao, Tzu. Tao Te; Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Loewe, Michael. Imperial China; The Historical Background to the Modern Age; Allen and Unwin, 1966.

Monroe, Paul. A Nation in Evolution; The MacMillan Company, 1928.

Schurmann, F. Schell, Orville. China Readings 1 - Imperial China; Pelican, 1968.

Selby, John. The Paper Dragon; An Account of the China Wars; Arthur Barker, 1968.

Spence, Jonathan. D. The Gate of Heavenly Peace; Penguin, 1982.

Treat, Payson. The Far East; Harper and Brothers Publishers, 1928.

Çin Devrimleri

Archer, Jules. Mao Tse-Tung; Washington Square Press, 1973.

Belden, Jack. China Shakes The World; New York, 1970.

Beals, Carleton. Great Guerilla Warriors; Prentice Hall, 1970.

Belden, Jack. China Shakes the Word; Harper and Brothers, 1950.

Bianco, Lucien. Les origines de la Révolution Chinoise, 1915-1949; Gallimard, 1967.

Bix, Herbert. P. Japanese Imperialism and the Manchurian Economy 1900-1931; China Quarterly 51, 1972.

Chassin, Lionel-Max. La Conquête de la Chine Pour Mao Tse-tung; Petite Bibliothèque Payot, 1963.

Chesneaux, J. Le Mouvement Ouvrier Chinois de 1919 a 1927, Mouton and Co, 1962.

Chiang Kai-shek. China's Destiny; The Macmillan Company, 1947.

Chen, Chang-feng. On the Long March With Chairman Mao; Foreign Language Press, 1959.

Ch'en, Jerome. Mao and The Chinese Revolution; Oxford University Press, 1965.

Claudin, Fernando. The Communist Movement From Comintern to Cominform; Penguin, 1975.

Eastman, Lloyd, E. The Abortive Revolution; China Under Nationalist Rule; Cambridge, 1974.

Fairbanks, Geoffrey. Revolutionary Guerilla Warfare, The Countryside Version; Penguin, 1974.

Gann, Levis, H. Guerillas in History; Stanford U.P. 1971.

Greene, Felix. Awakened China; Doubleday and Company, 1961.

Guillermaz, J. The Nanchang Uprising; China Quarterly 11, 1962.

Guillermaz, J. Histoire du Parti Communiste Chinois; Petite Bibliothèque Payot, 1975.

Gurter, John. İnside Asia; Harper and Brothers, 1939.

Lifton, Robert, Jay. America and the Asian Revolutions; Aldine Publishing Company, 1970.

Lust, John. Secret Societies, Popular Movements and the 1911 Revolution

Moore, Barrington. Social Origins of Dictatorship and Democracy, Lord and Peasant in the Making of the Modern World; Penguin University Books, 1966.

Pepper, Suzanne. Civil War in China; The Political Struggle, 1945-1949; Berkeley, 1978.

Piao, Lin. The International Significance of Comrade Mao Tse Tung's Theory of people's War; Foreign Languages Press, 1965.

Sakamaki, Shunzo. White, A. John. Asia; Webster Publishing Company, 1953.

Schram, Stuart, R. Çin'de Sürekli Devrim, Yol Yayınları, 1977.

Schurmann, F. Schell, Orville. China Readings 2 - Republican China; Pelican, 1968.

Simone, Vera. China in Revolution; Fawcett Publications, 1968.

Suyin, Han. Sabah Tufanı, Mao Zedung ve Çin Devrimi 1893-1954; Hürriyet Yayınları, 1978.

Tse-Tsung, Chow. The May Fourth Movement; Harvard, U.P. Mass. 1960.

Vinacke, Harold, M. A History of the Far East in Modern Times; Alfred. A. Knopf, 1928.

Smedley, Agnes. Uzun Yürüyüş - Çu Teh ile Konuşmalar; May Yayınları, 1977.

Çin'de Sosyalizm

Andors, Phyllis. Politics of Chinese Development; The Case of Women; Sıgns; Journal of Women in Culture and Society, 1976.

Aray, Siwitt. Les Cent Fleurs; Flammarion, 1973.

Baby, Jean. Pekin-Moskova Çatışması; Özgün Yayınları.

Barnett, A. Doak. China on the Eve of Communist Takeover, Praeger, 1963.

Bauchau, Henry. Mao Zedong; Flammarion, 1982.

Bettelheim, C. Revolution Culturelle et Organisation Industrielle en Chine; Maspero, 1975.

Burton, Neil. In Defense of The New Regime; Monthly Review, Cilt 30/3, 1978.

Çin Komünist Partisi 11. Ulusal Kongre belgeleri; Koral Yayınları, 1977.

Daubier, Jean. Çin Kültür Devrimi Tarihi; Koral Yayınları, 1977.

Dumont, Rene. Révolution Dans les Campagnes Chinoises; Seuil, 1957.

Ebon, Martin. Lin Piao, The Life and Writings of China's New Ruler; Stein and Day, New York, 1970.

Fejtö, Francois. Chine-URSS, 1950-1972; Seuil, 1973.

Floyd, David. Mao Against Khrushchev; Frederick A. Praeger, 1963.

Forman, Harrison. Report From Red China; Henry Holt and Company, 1945.

Fremantle, Anne. Mao Tse-tung, A Mentor Book, 1962.

Guillermaz, Jacques. Le Parti Communiste au Pouvoir; Petite Bibliothèque Payot,1962.

Isaacs, Harold. The Tragedy of Chinese Revolution; Stanford, 1962.

Jelohovotsev, A. Bir Sovyet Yazarının Gözüyle Çin Kültür İhtilalinin İçyüzü; Varlık Yayınları, 1969.

Maitan, Livio. Party, Army and Masses in China; N.L.B. 1976.

Malraux, Andre. Anti-Memoirs, Holt, Rinehart and Winston, 1968.

Mao Zedung. Seçme Eserler; Aydınlık Yayınları, 1978

Mao Zedung. Yayınlanmamış Yazılar; May Yayınları, 1976.

Mao Zedung. Kültür, Sanat ve Edebiyat Üzerine; Aydınlık Yayınları, 1978.

Peyrefitte, Alain. Çin Uyanınca; E Yayınları, 1975.

Sargent, margie. The Cultural Revolution in Heilungkiang; Cambridge, 1971.

Shao-shi, Liu. How to be a Good Communist; Foreign Languages Press, 1964.

Snow, Edgar. Red China Today, Pelican, 1970. Suyin, Han. China in the Year 2001; Penguin, 1967.

Vohra, Ranbir. Lao She and the Chinese Revolution; Cambridge, 1974.

Watson, Hugh, Seton. The History of World Communism From Lenin to Khruschev, Praeger, 1961.

Wheelwright, E.L. McFarlane, Bruce. The Chinese Road to Socialism, Economics of the Cultural Revolution; Penguin, 1973.

Schurmann, F. Schell, Orville. China Readings 3 - Communist China; Pelican, 1968.

Vietnam Devrimi

Beer, P. Histoire du PC Cambodgien des Origines à 1970; Approches-Asie, No: 4

Burchett, Wilfred. G. Vietnam Kazanacak; Teori Yayınları, 1980.

Burchett; Wilfred. Vietnam İnside Story of the Guerilla War, İnternational Publishing, 1965.

Buttinger, Joseph. Vietnam; A Political History; 1969.

Chaliand, Gerard. The Peasants of the North Vietnam, Penguin Books, 1969.

Chesneaux, J. Le Vietnam; Maspero, 1968.

Devillers, Philippe - Lacouture Jean. End of A War; Praeger, 1969.

Doyon, Jacques. Le Viet Kong; Paris, 1968.

Duc, An. Vietnam'ın Sesi, Sosyal Klasikler, 1980.

Duncanson, D.J. Government and Revolution in Vietnam; London, 1968.

Dung, Van Tien. Our Great Spring Victory; Monthly Review Press, 1977.

Falk, Richard. The Vietnam War and The İnternational Law; Princeton, 1968.

Fall, Bernard. Ho Chi Minh on Revolution; New American Library, 1967.

Feray. Le Vietnam au 20. Siècle; PUF, 1979.

Genel Kurmay A.T.S.E.B. Vietnam Savaşları; 1979.

Gettleman, Marvin, E. Vietnam; Penguin, 1965.

Giap, Vo, Nguyen. Halk Savaşının Askeri Sanatı; Yöntem Yayınları, 1976.

Giap, Vo, Nguyen. Emperyalizm ve Halk Savaşı; Evren Yayınları, 1979.

Giap, Vo, Nguyen. Vietnam Demokratik Halk Devrimi; Ekin Yayınları, 1989.

Girling, J.L.S. People's War, London, 1969.

Giteau, M. Histoire du Cambodge; Didier, 1957.

Green, Felix. Vietnam, Vietnam; Sander, 1969.

Hai, Thu. Binh, Tranh. Coup After Coup in Saigon; Foreign Languages Publishing House, 1964.

Hammer, Ellen. The Struggle for Indochinha; Stanford University Press, 1954.

Harvey, Frank. Air War; Vietnam; Fawcett, 1970.

Hemery, Daniel. Revolutionnaires Vietnamiens et Pouvoir Colonial en İndochine; Paris, 1976.

Herman, Edward, S. "Atrocities" in Vietnam; Mythes and Realities; Pilgrim Presse, 1970.

Honey, P.J. North Vietnam to Day; Praeger, 1962.

Ho Chi Minh. Seçme Yazılar; Aşama Yayınları, 1975.

Isaac, Harold. No Peace for Asia; Cambridge Press, 1967.

Lacouture, Jean. Ho Chi Minh; Payel, 1968.

Lancaster, D. The Emancipation of French Indo-China; London, 1961.

Lequang, Gerard. Giap; Limes Verlag, 1973.

Marr, David. A History of Vietnamese Anti-Colonialism; University of California Press, 1970.

Masson. A. Histoire du Viet-Nam; PUF, 1950.

Moise, Edwin. Land Reform and Land Reform Errors in North Vietnam; Pacific Affairs, İlkbahar, 1976.

Morgenthau, Hans. Vietnam and the United States; Public Affairs Press, 1965.

Mus, Paul. Viet-Nam, Sociologie d'une Guerre; Seuil, 1952.

O'Neill, R.J. Generel Giap, Politician and Strategist; Melbourne, 1969.

Pike, Douglas. Viet Kong; Yarın Yayınları, 1968.

Russel, Bertrand - Russel, Stetler. Vietnam'da Savaş ve Zulüm; Sol Yayınları, 1965.

Roy, Jules. The Battle of Dienbienphu; Harper and Row, 1965.

Tran, Huy, Lieu. The Soviets of Nghe Tinh; Hanoi, 1960.

Van Tien Dung. Our Gread Spring Victory; Monthly Review Press, 1977.

Vien, Khai, Nguyen. The Long Resistance; Hanoi, 1975.

Werner, Jane. Vietnam Savaşının Kısa Tarihi, Alan Yayınları, 1987.

Wünsche, Renate. Weidemann, Diethelm. Vietnam, Laos und Kampuchea, Zur Nationalen und Sozialen Befreiung der Völker Indochina; Berlin-Ost, 1977.

Çin Hindi'nde Devrimler

Anrahan, G.Z. The Communist Struggle in Malaya; Institut of Pasific Relations, 1954.

Armstrong, John. Sihanouk Speaks; Walker, 1964.

Brimmel, J.H. Communism in Southeast Asia; Oxford University Press, 1959.

Burghard, G. La Birmanie et les Procédés de la Colonisation Anglaise; Paris, 1902.

Cady, J.F. The History of Post-War South East-Asia; Ohio University Press, 1974.

Chomsky, Noam. At War With Asia; Prentice-Hall, 1969.

Clutterbuck, R.L. The Long, Long War; New York, 1966.

Committee of Concerned Asian Scholars. The Indochina Story; Bantam Books, 1970.

Crozier, Brian. Southeast Asia in Turmoil; Penguin, 1966.

Fall, Bernard. Anatomy of a Crisis; The Laotian crisis of 1960-61; Doubleday, 1969.

Fistie, P. Communisme et Indépendance Nationale; Le Cas Thailandais 1928-1968; Revue Française de Science Politique, 1968.

Hall, D.G.E. A History of Southeast Asia; 1964.

Halpern, Joel. Economy and Society of Laos; A Brief Survey; 1964.

Herman, Edward, S. "Atrocities" in Vietnam; Myths and Realities; Pilgrim Press, 1970.

Higgott, R. Robison, R. Southeast Asia; Routledge and Kegan Paul, 1985.

Issacs, Harold. No Peace for Asia; MIT Press, 1967.

Jadoul, I. Problèmes du Socialisme Birman; Universite Libre de Bruxelles, 1972-73.

Jogaux, F. La Chine et le Reglement du Premier Conflit d'Indochine; PUF, 1979.

Kahin, George, Mc, Turnan. Goverment and Politics of Southeast Asia; Ithaca, Cornell University Press, 1964.

Lacouture, Jean. Vietnam; Between Two Truces; Vintage, 1966.

Landon, K.P. Siam in Tradition, London, 1939.

Leifer, Michael. Cambodia and Neutrality; Cornell University Press, 1962.

Lieberman, V. Why The Hukbalahap Movement Failed, Solidarity I, 4 (Ekim-Aralık 1966)

Marr, David. A History of Vietnamese Anti-Colonialism (1885-1925) ; University of California Press, 1970.

Osborne, Milton. Region of Revolt; Focus on Southeast Asia; Penguin, 1970.

Pannikar, K.H. L'Asie et la Domination Occidentale du 19. siecle à nos Jours; Seuil, 1956.

Penders, C.L.M. Sukarno; Sidgwick and Jackson, 1974.

Pomeroy, William. Marksizmde Gerilla Savaşı; Evren Yayınları, 1980.

Pomeroy, W. Filipinler, Gerilla Savaşı; Toplum Yayınları, 1969. Purcell, Victor. The Revolution in South-East Asia; Thames and Hudson, 1962.

Pye, L. Guerilla Communist in Malaya; Princeton, 1956.

Richer, Philippe. L'Asie du Sud-Est; Imprimerie Nationale, 1981.

Rose, S. Socialism in Southern Asia; Oxford University Press, 1959.

Scaff, A.H. The Philippine Answer to Communism; California University Press, 1955.

Sihanuk, Norodom. L'Indochine Vue de Pekin; Seuil, 1972.

Smith, roger. Cambodia's Foreign Policy; Conell University Press, 1965.

Taylor, J. China and South East Asia; Relations with Revolutionary Movements; New York 1974.

Tinker, Hugh. The Union of Burma; O.U.P. 1961.

Trager, F. Marxism in Southeast Asia; Stanford, 1964.

Valeriano, N.D. Counter Guerilla Operations; The Philippine Experience; New York, 1962.

Siyah Afrika'da Devrimler

Afrika. Texte, Dokumente, Bilder; Peter Hammer Verlag, 1979.

Amnesty International. Human Rights Violations in Ethiopia; London, 1977.

Andrade de, Mario. Amilcar Cabral; Maspero, 1980.

Austin, D.G. Politics in Ghana; London, 1975. Benot, Y. Les Idéologies des Indépendances Africaines; Paris, 1974.

Bereket, Habte, Selassie. Conflict and Intervention in the Horn of Africa; New York, 1980.

Broszinsky-Schwabe, Edith; Kultur in Schwarzafrika; Pahl-Rugenstein Verlag, 1988.

Büttner, Thea; Loth, Heinrich; Maehrdel, Christian. Afrika - Geschichte von den Anfaengen bis zur Gegenwart. Cilt 1-4; Pahl-Rugenstein Verlag, 1985.

Callinicos, Luli; Gold in Südafrika; Edition Südliches Afrika, 1980.

Crummey, Donald. Modes of Production in Africa; London, 1981.

Darrborough, A. Labour's Record in Southern Africa; London, 1967.

Davidson, B. Revolution en Afrique; La Libération de la Guinée Portugaise; Paris, 1969.

Falk, Rainer. Nelson Mandela. Biographisches Portrait mit Selbstzeugnissen; Pahl-Rugenstein Verlag, 1986.

Falk, R.; Wahl, P. Befreiungsbewegungen in Afrika; Pahl-Rugenstein Verlag, 1980.

Gilkes, P. The Dying Lion; Federalism and Modernisation in Ethiopia; London, 1975.

Glayman, Claude. Leopold Sedar Senghor, La Poésie de L'Action; Stock, 1974.

Gordon, M. The Trade Unionism in South Africa; Johennesbourg, 1968. Grimal, H. La Décolonisation; Paris, 1965.

Halliday, Fred. Molyneux, Maxine. The Ethiopian Revolution; Verso, 1981.

Hanlon, Joseph. Mosambik. Revolution im Kreuzfeuer; Edition Südliches Afrika, 1986.

Kilson, M. Political Change in a West African State; Cambridge, 1966.

Lewis, I.M. A Modern History of Somalia; London, 1980.

Loney, M. Rhodesia; White Racism and Imperial Responce; London, 1975.

Lusignan, G. L'Afrique Noire Depuis L'Indépendance; Paris, 1970.

Marcum, J. The Angolan Revolution; Cambridge, 1969.

McEvedy, Colin. The Penguin Atlas of African History; Penguin, 1980.

Olivier, Roland. Fage, J.D. A Short history of Africa; Penguin, 1978.

Paul, John. Mozambique: Memoirs of a Revolution; Penguin Books, 1975.

Pelissier, R. Resistance et Revoltes en Angola; Lille, 1975.

Pestalozza, Luigi. The Somali Revolution; Paris, 1974.

Ripken, Peter. Südliches Afrika; Verlag Klaus Wagenbach, 1978.

Riviere, C. Mutations Sociales en Guinée; Paris, 1971.

Rotberg, R.I. The Rise of Nationalism in Central Africa; Cambridge, 1966.

Senghor,L.S. Nation et Voie Africaine du Socialisme; Paris, 1961.

Sine, B. Imperialisme et Theories Sociologiques du Développement; Paris, 1975.

Thion, S. Le Pouvoir Pâle et Racisme Sud-Africain; Paris, 1969.

Thomas, L.V. Le Socialisme Africain; Paris, 1965.

Walshe, P. The Rise of African Nationalism in South Africa; London, 1970.

Arap Afrikası'nda Devrimler

Abdel-Malek, A. L'Egypte, Société Militaire; Paris, 1962.

Abu El-Feth, A. Mısır İhtilalinin İçyüzü ve Nasır, İstanbul, 1965.

Agwani, M.S. Communism in the Arab East; London, 1969.

Ahmet, R. S. İslami Direniş Haritası; İstanbul, 1989.

Ataöv, T. Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri; Ankara, 1975.

Ben Barka, M. Revolutionaere Alternative; Münih, 1969.

Bessis, J. Ferhat Hached; Les Africains, 1977

Brown, L.C. State and Society in Independant North-Africa; Washington, 1966.

Camou, M. La Notion de Démocratie Dans la Pensée des Dirigeants Maghrebins, Paris, 1971.

Chaliand, G. L'Algerie Est-elle Socialiste; Paris, 1964.

Doğru, A. Sudan Dosyası; İstanbul, 1986.

El Kosheri Mahfouz, A. Socialisme et Pouvoir en Egypte; Paris, 1972.

Heykel, H. Kahire Dosyası; Ankara, 1974. Heykel, H. Öfkenin Sonbaharı; İstanbul, 1986.

Kern, E. Algérien in Flammen; Göttingen, 1958.

Mandouze, A. La Revolution Algérienne par les Textes; Paris, 1961.

Martin, B. G. Afrika'da Sufi Direniş; İstanbul, 1988.

Moore, C.H. Politics in North Africa; Algeria, Morocco and Tunisia; Boston, 1970.

Perry, J.R. Soviet Policy Towards North-Africa; Columbia, 1972.

Plum, W. Gewerkschaften im Magreb; UGTT,UMT,UGTA; Hannover, 1962.

Quandt, W.B. The Algerian Political Elite; Cambridge, 1967.

Selim, H. Cezayir Bağımsızlık Savaşı; İstanbul, 1985.

Sivan, E. Communisme et Nationalisme en Algérie; Paris, 1976.

Tibi, B. Die Arabische Linke; Frankfurt, 1969.

Vatin, J.C. L'Algérie Politique; Histoire et Société; Paris, 1974.

Von Grunebaum, G. E. Der İslam 2; Frankfurt, 1971.

Weinstock, N. Le Mouvement Révolutionnaire Arabe; Paris, 1970.

İran ve Ortadoğu'da Devrimler

Abdel-el Malik, E. Çağdaş Arap Düşüncesi; Bağımsızlık, Sosyalizm; İstanbul, 1971.

Akhari, Shahrough. Religion and Politics in Contemporary İran; State University of New York, 1980.

Algar, Hamid. " The Oppositional Role of the Ulama in Twentieth Century İran", Scholars, Saints and Sufis; Muslim İnstitutions Since 1500; (der) Keddie, N. R. University of California Press,

1972.

Algar, H. İslam Devriminin Kömleri; İşaret Yayınları, 1988.

Arjomand, Said, Amir. " Shi'ite İslam and Revolution in İran", Government and Opposition, 16/3, 1983.

Bakhash, Shaul. "Sermons, Revolutionary Pampleteering and Mobilization; İran 1978", From Nationalism to Revolutionary İslam, (der) Arjomand, S. A; State University of New York Press,

1984.

Bakhash, Shaul. The Reign of the Ayatollahs; İran and the İslamic Revolution, Basic Books, 1981.

Bashiriyeh, Hossein. The State and Revolution in İran; Croom Helm, 1984.

Benard, Cheryl. Gott in Teheran; Edition Suhrkamp, 1988.

Carrere d'Encausse, H. La Politique Soviétique au Moyen Orient; Paris, 1975.

Cezani, B. İran'da Silahlı mücadele; Yar yayınları, 1978.

Dikerdem, M. Ortadoğu'da Devrim Yılları; İstanbul, 1977.

Ervard, Abrahamian. İran Between Two Revolutions; Princeton University Press, 1982.

Halliday, F. Arabia Without Sultans; Manchester, 1974.

Halliday, F. Threat From The East; Reading, 1952.

Halliday, F. İran; Dictatorship and Development; Penguin books, 1979.

Jansen, G. H. Militant İslam; Harper and Row Publishers, 1979.

Keddie, N. R. Roots of Revolution; An İnterpretive History of Modern İran; Yale University Press, 1981.

Keddie, N. R. Religion and Politics in Iran; Yale University Press, 1983.

Keddie, N. R. Bonine, M. E. Continuity and Change in Modern İran; State University of New York Press, 1981.

Moaddel, Mansoor. "The Shi'i Ulama and the State in İran"; Theory and Society, 15, 1986.

Moghadam, Val. Sosyalizm mi Anti-Emperyalizm mi; Dünya Solu, Bahar 1989.

Najmabadi, Afsaneh. "İran's Turn to İslam; From Modernizm to a Moral Order"; The Middle East Journal, 41/2, 1987.

Nirumand, B. İran Soluyor Çiçekler Parmaklıklar Arasında; Belge Yayınları, 1988.

Skocpol, Thede. "Rentier State and Shi'a İslam in the İranian Revolution" Theory and Society, 11/3, 1982.

Şeriati, Ali. Kültür ve İdeoloji; Bir Yayıncılık, 1986.

Tibi, B. İnternationale Politik und Entwicklungslander-forschung; Frankfurt, 1979.

Vernier, B. L'Irak d'Aujourd'hui; Paris, 1963.

Vernier, B. Armée et Politique au Moyen Orient; Paris, 1966.

Zamandizim Tablosu

Siyasal ve toplumsal olaylar

1945 — 1947

1946 Yunanistan'da krallık yeniden kuruldu. *Demokratik Ordu*'nun kuruluşundan sonra iç savaş başladı.

Çin'de *ÇKP Guomindang* güçlerine karşı ülkenin 3/4'ünü ele geçirdi.

Fransa ile Vietnam arasında geçici anlaşma imzalandı. Hanoi'nin Fransızlarca işgalinin ardından *Viet minh* yaygın gerilla savaşını başlattı. I. Çin Hindi savaşı başladı.

Sovyetler Türk Hükümetine Boğazlar'ın yönetimine ilişkin nota verdi.

Suriye ve Lübnan Fransa'dan, Ürdün İngiltere'den bağımsızlıklarını kazandılar.

1947 Hindistan bağımsızlığını ilan etti. Nehru'nun Kongre Partisi hükümeti kurdu.

Çin'de *Halk Kurtuluş Ordusu* kuruldu.

1945-47 arası Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Bulgaristan ve Arnavutluk'ta sosyalist rejimler kuruldu.

Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde ABD'nin Türkiye ve Avrupa ülkelerine yardımı başladı.

BM Filistin'in Araplar ile Yahudiler arasında bölüştürülmesi kararını aldı.

1948 — 1950

1948 ABD'de Monroe Doktrini terkedilerek Başkan'a ittifaklar kurma konusunda geniş yetkiler verildi.

Yugoslavya Sovyetler'den koptu.

İngiltere Irak'tan askerlerini çekti. Dış politikada İngiliz etkisi Kasım'ın ölümüne kadar sürdü.

İsrail Milli Konseyi Tel-Aviv'de İsrail Devleti'nin kuruluşunu ilan etti.

Suriye, Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır İsrail'e savaş açtı.

Birmanya'da Anti-faşist Halk Kurtuluş Birliği İktidara geldi. Birmanya'nın bağımsızlığı ve Uluslar Topluluğu'na katılmayacağı ilan edildi.

1949 Yunanistan'da iç savaş *DO*'nun yenilgisiyle sonuçlandı.

Halk Kurtuluş Ordusu Beijing'e girdi. 1 Eylül'de Çin Halk Cumhuriyeti kuruldu.

1949-1952 arası Çin'de toprak reformu ve eğitim kampanyası yaşandı.

NATO kuruldu.

İsrail Savaşı İsrail'in topraklarını genişletmesiyle sonuçlandı. 1 milyonun üzerinde Filistinli göç etmek zorunda kaldı.

1950 Kore Savaşı başladı.

Ho Chi Minh Kuzey Vietnam'da bağımsız bir hükümet kurdu.

1951 — 1953

1951 Vietnam'da Viet Minh'in de içinde bulunduğu kurtuluş cephesi Lien Viet adı altında birleşti.

Süveyş Kanalından çekilmek istemeyen İngiltere'nin Mısır'la ilişkileri gerginleşti.

1952 1952-1957. Çin'de Sovyet modelinden esinlenen ilk 5 yıllık kalkınma planı uygulandı.

Türkiye ve Yunanistan NATO'ya girdi.

Mısır'da darbe sonucu Kral Faruk devrildi. Cumhuriyet ilan edildi.

Kenya'da Mau Mau ayaklanması başladı.

1953 Stalin öldü.

Kore Savaşı tarafların eski sınırları kabul etmesiyle sona erdi.

Hruşçov *SBKP* I. Sekreterliğine getirildi.

Doğu Berlin'de başlayan grev ve gösteriler Sovyet tanklarının kente girmesiyle bastırıldı.

Fransa Laos'un bağımsızlığını kabul etti.

1954 — 1955

1954 Vietnam'da devrimci güçler Fransa'ya karşı kesin bir zafer kazandı.

Cenevre Konferansı ABD, Fransa, SSCB, Çin Halk Cumhuriyeti ve İngiltere'nin katılımıyla toplandı. Laos, Kambuçya ve Vietnam'ın bağımsızlığı onaylandı.

Mısır'da Nasır rejimi kuruldu. Süveyş Anlaşması'yla İngiltere kanaldan çekildi.

SEATO kuruldu.

Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Balkan İttifakı imzalandı.

Cezayir Kurtuluş Savaşı başladı.

1955 Türkiye, Irak, İran, İngiltere ve Pakistan'ın katılımıyla Bağdat Paktı kuruldu.

Malezya'ya İngiltere tarafından özerklik verildi.

1956 — 1957

1956 Çin-Sovyet ilişkilerinde gerileme dönemine girildi.

Polonya'da Poznan bölgesindeki grevler askeri güçlerin gönderilmesiyle bastırıldı.

Macar ayaklanması başladı. Sovyet tankları 31 Ekim'de Budapeşte'ye girdi.

Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı işleten İngiliz ve Fransız şirketini millileştirmesi üzerine Süveyş buhranı başladı. İsrail, İngiltere ve Fransa desteğinde Mısır'a saldırdı. Sovyetler'in ültimatomu savaşın gelişmesini önledi.

Bandung Konferansı'nın ardından Endonezya'da Sukarno rejimi sola kaydı ve Üçüncü Dünya Ülkeleri arasında etkin bir yer edindi.

Angola'da MPLA kuruldu.

Fransa Tunus'un tam bağımsızlığını tanıdı. Burgiba iktidarı kuruldu.

Fas bağımsızlığına kavuştu.

1957 Eisenhover Doktrini açıklandı ve Orta Doğu'da Sovyetler'in güçlenmesine karşı Amerikan etkisi ve parasal desteği arttı.

Suriye'de askeri darbeyle birlikte Sovyet etkinliği pekişti.

Malezya bağımsızlığını ilan etti.

Gana'da bağımsızlık ilan edildi. Dört yıl içinde Afrika'daki tüm Fransız sömürgeleri bağımsızlıklarını kazandılar.

1958 — 1960

1958 Mısır ve Suriye, Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşme kararını açıkladılar.

Beyrut'ta silahlı ayaklanma iç savaşa dönüştü.

Irak'ta General Kasım bir darbe yaparak Kral Faruk'u düşürdü.

1959 Güney Afrika'da *bantustan* uygulaması başladı.

Fransa Cezayir'e kendi kaderini tayin hakkını tanıdı.

Küba Devrimi başarıya ulaştı.

Sukarno Endonezya'da iktidan tamamen ele aldı.

SBKP 21. Kongresi toplandı.

Fas'da Mehdi Ben Barka *Halk Güçleri Ulusal Birliği*'ni kurdu.

1960 Laos'ta Kong Lae darbesi ve karşı darbe iç savaşın şiddetlenmesine yol açtı.

Nasır Sosyalizmi'nin ilk uygulamaları olarak devletleştirmeler ve merkezî planlama başladı.

Türkiye'de 27 Mayıs'da ordu yönetime el koydu.

Kamerun, Togo, Madagaskar, Kongo, Somali, Benin, Nijer, Yukarı Volta, Fildişi Sahili, Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Gabon, Senegal, Mali, Nijerya, Moritanya bağımsızlığını kazandı.

Sanat ve edebiyat

1945 — 1947

1945 İngiliz heykeltraş Henry Moore *Aile Grubu* adlı heykelini tamamladı.

Macar besteci ve piyanist Bela Bartok öldü.

İngiliz yazar George Orwell *Hayvanlar Çiftliği* adlı yapıtını yazdı.

1946 Sovyet besteci Sergei Prokofiev'in *Savaş ve Barış* operasının galası Leningrad'da gerçekleşti.

İngiliz kurgu bilim yazarı Herbert G.Wells öldü.

İngiliz yazar Norman Douglas *Son Hasat* adlı yapıtını yazdı.

1947 Amerikalı mimar Richard Buckminster Fuller, yarımküre, hafif kubbe sistemini buldu.

Amerikalı aktör ve yapımcı Orson Welles'in *Macbeth* adlı filmi çekildi.

Sovyet soyut heykeltraşçısı Naum Gabo *Boşlukta Çizgisel Konstrüksiyon* adlı yapıtını gerçekleştirdi.

1948 — 1950

1948 Albert Camus *Veba* adlı yapıtını yayımladı.

İtalyan film yönetmeni Vittorio de Sica *Bisiklet Hırsızları* adlı filmini çekti.

Sovyet film yönetmeni ve kuramcısı Sergei Eisenstein öldü.

1949 İngiliz yazar George Orwell *1984* adlı yapıtını yazdı.

Picasso *Balık Şapkalı Kadın* adlı yapıtını gerçekleştirdi.

İngiliz romancı Graham Greene *Üçüncü Ada* adlı yapıtını yazdı.

Arthur Miller'in *Bir Satıcının Ölümü* adlı oyunu sergilendi.

1950 Alman besteci Kurt Weill öldü.

Roger Vadim *Ve Tanrı Kadını Yarattı* adlı filmini çekti.

Fransız mimar Le Corbusier, Hindistan'daki Chandigarh şehir planını yaparak şehir planlamacılığının bir disiplin olarak ortaya çıkmasına neden oldu.

1951 — 1953

1951 İngiliz oyun yazarı, aktör ve film yönetmeni Peter Ustinov *Dört Albayın Aşkı* adlı yapıtını gerçekleştirdi.

Japon yazar Kawabata Yasunari *Bin Turna Kuşu* adlı yapıtını yazdı.

Amerikalı film yönetmeni Elia Kazan *İhtiras Tramvayı* adlı filmini çekti.

1952 İngiliz oyun yazarı Samuel Beckett *Godot'yu Beklerken* adlı yapıtını gerçekleştirdi.

John Steinbeck *Cennetin Doğuşu* adlı yapıtını yazdı.

İspanyol film yönetmeni Louis Bunuel *Robinson Crusoe* adlı yapıtını gerçekleştirdi.

1953 Edward Benjamin Britten *Gloriana* adlı yapıtını besteledi.

Amerikalı deneysel koreograf Merce Cunnigham kendi grubunu kurdu.

Amerikalı oyun yazarı Arhur Miller'in *Cadı Kazanı* adlı yapıtı sahnelendi.

1954 — 1955

1954 İngiliz romancı William Golding *Sineklerin Lordu* adlı yapıtını bitirdi.

Les Faures grubunun lideri Fransız ressam Henri Matisse öldü.

Japon yönetmen Akira Kurosawa *7 Samuray* adlı filmini çekti.

İtalyan orkestra şefi Arturo Toscanini'nin 1937'den beri devam eden NBC Senfoni Orkestrası Şefliği görevi sona erdi.

Picasso *Maymun ve Yavrusu* adlı heykelini yaptı.

1955 Rusya doğumlu Amerikalı romancı Vladimir Nabokov *Lolita* adlı yapıtını yazdı.

Salvador Dali *Şaraplı Ekmek Ayini* adlı tablosunu yaptı.

Alman asıllı Amerikalı romancı Thomas Mann öldü.

1956 — 1957

1956 Bertolt Brecht öldü.

Fransız yönetmen Jean Renoir *French Cancan* adlı filmini çekti.

Varşova Sonbahar Festivali organize edildi.

Elvis Presley *Love Me Tender* adlı şarkısını ilk defa okudu.

1957 Leonard Bernstein'ın *Batı Yakası Hikâyesi* sahnelendi.

İngiliz romancı ve oyun yazarı Lawrence George Durrel *İskenderiye Dörtlüsü* adlı yapıtını yazdı.

Rus yazar Boris Pasternak *Dr. Jivago* adlı yapıtını yazdı.

Alman yazar Max Frisch *Homo Faber* adlı yapıtını yazdı.

İtalyan mimar Pier Luigi Nervi ve arkadaşları Paris'teki UNESCO Konferans Salonu'nun inşaatını bitirdiler.

1958 — 1960

1958 Nijeryalı edebiyatçı Chinua Achebe *Ayn Düştüler* adlı yapıtını yazdı.

Polonyalı yönetmen Andrzej Wajda *Küller ve Elmaslar* adlı yapıtını gerçekleştirdi.

Amerikalı dansçı ve koreograf Martha Graham'ın *Clytemnestra* adlı yapıtı sahnelendi.

1959 Alman romancı Günter Grass *Teneke Trampet* adlı yapıtını yazdı.

Fransız yönetmen Alain Resnais *Hiroşima Sevgilim* adlı filmini çekti.

Salvador Dali *Kristof Kolomb'un Amerika'yı Keşfi* adlı yapıtını bitirdi.

1960 İngiliz oyun yazarı Harold Pinter *Doğum Günü Partisi* adlı oyunu yazdı.

Elektronik müziğin yaratıcısı Alman besteci Karlheinz Stockhausen *Kontakte* adlı yapıtını gerçekleştirdi.

Alfred Hitcock *Sapık* filmini çekti.

Beatles grubu kuruldu.

Din ve felsefe

1945 Fransız felsefeci Maurice Merleau-Ponty, algılamanın, vücutsal uyanıklık ve lisan ile iç içe olduğunu açıkladığı *Algılamanın Fenomenolojisi* adlı yapıtını yazdı.
Alman protestan dinbilimci Dietrich Bonhoeffer, Buchenwald Nazi toplama kampında öldürüldü.
Mısır'da, sınıfsız bir toplum amaçlayan *Müslüman Kardeşler* adlı bir örgüt kuruldu.

1946 Polonyalı mantıkçı Jan Lukasiewicz Dublin'e göç etti.
Fransız Maurice Meleau Ponty, J.P. Sartre'ın kurduğu *Modern Zamanlar* adlı derginin yöneticisi oldu.
Fransız düşünür Georges Politzer *Felsefenin Başlangıç İlkeleri* adlı yapıtını yayımladı.

1947 Sovyet düşünür Nicolas Berdiaef *İnsan Özgürlüğü ve Kölelik Üstüne* adlı eserini yazdı.
Alman Hans Eysenck *Kişilik Türleri* adlı eserini yayımladı.
Nazi yanlısı Alman Martin Heidegger *Öz ve Gerçek* adlı yapıtını yazdı.
Hintli Sikh lideri Sant Jarnail Singh Bhindranwale doğdu.
Pakistan İslâm Devleti kuruldu.
Türkiye'de Hacca gitmek serbest bırakıldı.

1948 Fransız düşünür André Lalande *Akıl ve Kalıplar* adlı eserini yazdı.
Protestanlık mezheplerini birleştirmeye yönelik *Dünya Kiliseleri Konseyi* kuruldu.
İsrail Ulusal Konseyi Tel Aviv'de toplanarak Bağımsızlık Bildirgesi'ni ilan etti. Böylece bir Yahudi devleti kurulmuş oldu.
Endonezya'da Darü'l-İslâm ayaklanması başladı.
Hintli lider Mahatma Gandhi, fanatik bir Hintli tarafından öldürüldü.

1949 J.P. Sartre *Özgürlüğün Yolları* adlı yapıtını bitirdi.
Avusturyalı yöntembilimci Felix Kaufmann öldü.
Amerikalı düşünür John Elof Boodin öldü.
Amerikalı toplumbilimci ve insanbilimci Amory Bogardus *Sosyoloji* adlı yapıtını bitirdi.
İsrail BM tarafından kabul edildi.

1950 Fransız metafizikçi Jean Guitton *Meryem Ana* adlı kitabını yazdı.
Alman Nicolai Hartmann *Doğu Felsefesi* adlı eserini yazdı, aynı yıl da öldü.
İtalyan doğumlu Papa XII. Pius *İnsanlık Soyu* adlı kitabını yayınladı.

1951 İngiliz felsefeci Ludwig Wittgenstein öldü.
Prusya doğumlu Amerikalı felsefeci Paul J. Tillich geleneksel Hıristiyanlıkla modern kültürü kaynaştırmaya çalıştığı *Sistematik Teoloji* adlı yapıtına başladı.
Amerikalı Willard Quine, analitik/sentetik ayrımına karşı çıktığı *Deneyciliğin İki Doğması* adlı makalesini yazdı.
Alman Şansölyesi Adenauer, Yahudilere karşı işlenen cinayetlerin tazmini gerektiğini belirttiği ünlü konuşmasını yaptı.

1952 İtalyan felsefeci ve tarihçi Benedetto Croce öldü.
Fransız toplumbilimcisi J. Wilbois öldü.
Fransız düşünürü Eric Weil *Felsefenin Mantığı* adlı yapıtını yayımladı.
Alman düşünür Joseph de Vries *Düşünmek ve Olmak* adlı kitabını yazdı.

1953 Amerikalı toplumbilimci B.Skinner işlevsel koşullanmayla ilgili olan *İnsan Davranışının Bilimi* adlı yapıtını yazdı.
Alman dinci düşünürü Erich Przywara *Tanrı Nedir?* adlı kitabını yazdı. 20. yüzyılın en büyük Müslüman önderlerinden Abdülaziz İbn Suud öldü.
Mısır'da cumhuriyet ilan edildi, ilk cumhurbaşkanı Necip oldu.

1954 Ludwig Wittgenstein'ın *Felsefi Araştırmalar* adlı eseri yayımlandı.
R.S. Myung Moon tarafından Unification Church (Moonies) adlı kilise Kore'de kuruldu.
1903-1914 arasında papalık yapan X. Pius aziz ilan edildi.
Lon Angeles'te Reform Hahamlar'a ait İbrani Birliği Kilisesi'nin bir kampüsü açıldı.
Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) kuruldu.

1955 Amerika'da Martin Luther King, bir zenci kadının otobüste beyazlarca aşağılanması üzerine ünlü otobüs boykotunu düzenledi.
Rus asıllı Fransız düşünür Georges Gurvitch *Toplumsal Determinizm ve İnsan Özgürlüğü* adlı yapıtını yazdı.
Herbert Marcuse *Aşk ve Uygarlık* adlı yapıtını yazdı.
İsrail'de ilk reformcu sinagog Haffa'da açıldı.
Afrika'da Müslüman kurtuluş hareketleri başladı.

1956 Polonyalı mantıkçı Jan Lukasiewicz öldü.
Alman Martin Heidegger *Temel Söz* adlı yapıtını yazdı.
İngiliz düşünür A.J. Ayer *Felsefede Devrim* adlı yapıtını yayımladı.
Pakistan'da İslam Cumhuriyeti kuruldu, ilk cumhurbaşkanı Tümgeneral İskender Miza oldu.

1957 Yugoslav düşünür Moşe Piyade öldü.
Macar felsefeci György Lukacs *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı* adlı yapıtını yayımladı.
Noam Chomsky *Anlamsal Yapılar* adlı eserini yayımladı.

1958 Varoluşçu Alman felsefeci Karl Jaspers *Gerçek Üstüne* adlı yapıtını yazdı.
Fransız antropolog Claude Lévi-Strauss *Yapısal İnsanbilim* adlı yapıtı yazdı.
Davranışçılığın babası sayılan John Bruadus Watson öldü.
Kardinal Roncalli, XXII. John adıyla Papa oldu.

1959 Claude Lévi-Strauss Fransız Koleji Profesörü oldu.
Fransız düşünür P.T. Chardin *İnsan Fenomeni* adlı yapıtını yazdı.
İtalyan düşünür M.F. Sciacca *Ölüm ve Ölümsüzlük* adlı yapıtını yazdı.

1960 Amerikalı felsefeci Willard Quiene *Kelime ve Eşya* adlı yazısını yazdı.
J.P. Sartre varoluşçuluk ile Marksizm arasında sentez yapmaya çalıştığı *Diyalektik Düşüncenin Eleştirisi* adlı yapıtını yazdı.
Kongolu düşünür Patrice Lumumba, ülkesinin bağımsızlığından sonra devlet başkanı oldu.

Doğa bilimleri

1945 Amerikalı Melvin Calvin fotosentez sürecini açıklamada ilk adımı attı.
İlk tam otomatik elektronik bilgisayar ENIAC Pennsylvania Üniversitesi'nde deneme çalışmalarına başladı.
Ay ile radar bağlantısı Macar Z. Bay ve Amerikan Kolordusu Haberalma Laboratuvarı tarafından kuruldu.
Kanada, ABD dışındaki ilk nükleer reaktörü Ontario, Chalk River'da kurdu.

1946 Amerikalı Jhon von Neumann, bilgisayar mantığı ile tasarımına ilişkin çok sayıdaki teorik tezlerinden ilkini yayımladı.
İlk sualtı atom bombası Bikini Takım Adaları'nda patlatıldı.
Manyetik kuzey kutbunun, haritadaki bilinen konumundan 250 mil kuzeyde olduğu belirlendi.

1947 1935'de Hidaki Yukawa tarafından varlığı öngörülen atomaltı parçacık olan pi mezonlar, Cecil Powell tarafından keşfedildi.

1948 Depolanabilir programlı ilk bilgisayar MARK 1, Manchester Üniversitesi tarafından tamamlandı.
George Gamow *Kimyasal Elementlerin Kökeni* adlı kitabını yayımlayarak ilk kez 'Big Bang' teorisini ortaya attı.
G.Kuiper, Uranüs'ün beşinci ayını keşfetti.
Bir tür fotokopi sistemi olan Zerografi, C.F. Carlson tarafından geliştirildi.

1949 SSCB ilk atom bombasını denedi.
Amerikalı Philip Hench, eklem yangısı tedavisinde ilk kez kortizon kullandı.

1950 Amerikalı pedagog Benjamin Spock, *Bebeğin İlk Yılı* adlı kitabını yayınladı.
Dunlop firması otomobillerde kullanılan ilk disk frenini geliştirdi.
Glenn Seaborg ve arkadaşları 98. element olan Kalifornium'u keşfettiler.

1951 Hollandalı etnolog Nikolaas Tinbergen, *İçgüdünün İncelenimi* adlı yapıtını yayımladı.
Nükleer enerjiden elde edilen elektrik gücü, laboratuvar dışında ilk kez ABD Atom Enerjisi Araştırma Kurulu tarafından kullanıldı.
Buick ve Chryesler adlı firmalar servo direksiyonu geliştirdiler.

1952 Amerikalı S.A. Waksman, tüberküloza karşı Streptomisin'i kullanmasından dolayı Nobel tıp ödülü aldı.

1953 Amerikalı C.H. Townes, mikrodalga yükselticisi olarak kullanılan maser'i buldu.
Bilgisayarda kullanılan manyetik çekirdek bellek geliştirildi.
Hidrojen Helyum'a dönüştürüldü.
ABD'de renkli TV yayınlarına başlandı.
F.Crick ve J.Watson DNA'nın yapısının gizemini çözdüler.

1954 Bir fotoelektrik hücresi olan güneş pili, D.Pearson ve arkadaşları tarafından geliştirildi.
Amerikalı J.E. Salk çocuk felci aşısını geliştirdi.
İlk atom denizaltısı 'Natilius', ABD tarafından gerçekleştirildi.
SSCB, ilk atomik güç istasyonunu Obninsk'te açtı.

1955 Fizik bilgini Albert Einstein öldü.
İngiliz Dorothy Hodgkin B_{12} vitamininin yapısını keşfetti.
C.Singer, E.J. Holmyard ve A.R. Hall tarafından temel bir yapıt olan *Teknolojinin Tarihi* yayımlandı.
Amerikalı fizikçi E.G. Segré antiprotonu keşfetti.
İngiliz F. Sanger sığır insülininin yapısını keşfetti.

1956 Amerikalı E.W. Muller iyon mikroskobunu buldu.
Temel parçacık olan nötrino keşfedildi.
İlk Atlantik aşırı telefon kablosu yerleştirildi.
İlk video kayıt cihazı Ampex Corporation tarafından üretildi.

1957 SSCB ilk Sputnik uydusunu uzaya fırlattı.
İlk yüksek düzeyli bilgisayar programlama dili FORTRAN, IBM şirketi tarafından geliştirildi.
Dikey havalanabilen ilk yolcu uçağı İngiltere'de denendi.
İngiliz astronom Fred Hoyle ve arkadaşları kimyasal elementlerin nükleer reaksiyonlarla yıldızların içinde biriktiğini gösterdiler.
A.Isaacs ve J.Lindenmann interferonun çalışma şeklini açıkladılar.

1958 Amerika'da Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) kuruldu.
Fizikçi Wolfgang Pauli öldü.
Stereo plaklar üretilmeye başlandı.
Amerikalı J.A. Van Allen, Van Allen Radyasyon Kuşakları'nı keşfetti.
İlk Amerikan uydusu Explorer uzaya fırlatıldı.

1959 Avrupa Nükleer Araştırmalar Komitesi (CERN), merkezi Cenevrede olarak kuruldu.
SSCB, Dünya'nın çekiminden kurtulan ilk araç olan Luna-1'i uzaya fırlattı. Luna-2 ise ay'a indi.
Yakıt Pili bulundu.

1960 İlk meteoroloji uydusu Tiros-1 ABD'den fırlatıldı.
Fransız fizikçi de Broglie öldü.
Tespit edilen ilk kuasarlar gözlemevleri tarafından rapor edildi.
İngiliz J.C. Kendrew, globuler bir protein olan miyoglobulinin yapısını saptadı.

Dizin

Adlar dizini

I

İ

J

K

L

M

N

O

P

Örgütler dizini

Eserler dizini

Doğru-Yanlış Cetveli

SAYFA	YANLIŞIN YERİ	YANLIŞ	DOĞRU
1046	R alt 20	Orange	Oranj
1048	2 üst 3	Hindluar	Hindular
1052	1 üst 7	Müslüman Birliği	Tüm Hindistan Müslüman Birliği
1059	15 üst 5	çiftai	çiftçi
1061	2 üst 3	salahsızlandırma	silahsızlandırma
1068	R üst 8	1948'de	1941'de
1068	R üst 17	seçimlerini	seçimlerin
1068	R alt 18	öngeren	öngören
1071	2 üst 2	oradan	orada
1072	3 üst 1	1929	1926
1074	2 üst 1	Teos	Theos
1074	B 2 alt 4	partilere	partililere
1074	B 3 üst 4	sevindirci	sevindirici
1074	B 5 üst 2	6.	6
1075	1 alt 5	kuramının	kurmanın
1075	3 üst 1	SDE	SOE
1076	3 üst 3	kalıyordu	kalıyor
1076	5 üst 3	iki	ilk
1077	2 üst 2	EDES	EKKA

SAYFA	YANLIŞIN YERİ	YANLIŞ	DOĞRU
1077	6 üst 1	sorumluluğa	sorumluluğu
1079	3 üst 2	alanında	alanından
1079	B 3 üst 5	dastek	destek
1079	B 4 alt 5	Parti (EDA) partinin	(EDA) Partinin
1084	3 üst 4	örgütleyeceklerdi	Örgütleyeceklerdi
1085	6 üst 1	MANN	MANNA
1085	6 üst 4	öyle ki, askeri	Öyle ki, şiddetli çarpışmaların sürdüğü İtalya'dan büyük ölçüde askeri
1085	7 alt 2	Tabu	Tabur
1086	4 üst 1	MANN	MANNA
1086	B 5 üst 3	Rizospastis'i	Rizospastis'i Atina
1087	B 3 üst 3	isteyen	istemeyen
1087	5 üst 4	4 Hint	4. Hint
1089	R üst 4	sürdüğü	sürdürdüğü
1090	Ç 1 üst 8	O'Ballanca	O'Ballance
1090	Ç 5 alt 1	sağlayabilirdi	sağlanabilirdi
1091	Ç 1 üst 7	kenti	kentin
1091	Ç 4 üst 4	başlatıması	başlatılması
1091	Ç 4 üst 5	fekaleti	felaketi
1091	Ç 5 alt 1	kalmasına	kalınmasına
1091	Ç 11 üst 1	örgütleme	örgütlenme
1091	Ç 11 üst 5	başında	dışında
1093	2 alt 2	Trikekala'ya	Trikkala'ya
1093	3 alt 1	hükümetini	hükümeti
1095	3 üst 2	katına	katını
1096	3 üst 2	sorunlara	sorumlulara
1097	3 üst 2	katılamayacağını	katılmayacağını
1097	5 üst 2	Kiliçasa EAM'a	Kikiças, EAM
1097	8 üst 2	partileri	partilileri
1098	3 üst 3	Rubin	Rubig
1098	R üst 8	fasılarla	fasılalarla
1099	R alt 11	partisinini	partisinin
1099	R alt 2	Papandreu'nnun	Papandreu'nun
1099	2 alt 1	tanışacaktı	taşınacaktı
1101	3 üst 1	tanınması	tanınmaması
1101	2 alt 4	çevresi	çerçevesi
1102	3 üst 1	15	1,5
1102	3 üst 1	ölçü	ölü
1102	3 alt 1	215	21
1102	R üst 6	silahsızlandırılarak	silahsızlandırarak
1102	R alt 13	DSE'nin	DO'nun
1102	R alt 3	DSE	DO
1103	1 alt 5	anderte	andarte
1114	Ç 1 üst 6	ilişkilierini	ilişkilerini
1115	Ç 3 üst 9	muafaakarlar	muhafazakârlar
1118	R alt 5	İngiliuz	İngiliz
1122	1 alt 12	gömrük	gümrük
1160	Başlık	Kuomintang	Guomindang
1127	B 2 alt 7	Kuomintang	Guomindang
1128	2 alt 15	Pekin'den	Beijing'den
1128	R alt 7	profesyonel	burjuva
1162	Ç 6 üst 2	EKKI	ECCI
1162	Ç 9 üst 1	EKKI'nin	ECCI'nin
1162	Ç 12 üst 1	EKKI	ECCI
1170	Ç 7 üst 7	etelektüalist	entelektüalist
1182	R üst 30	Freres du Monde	Frères du Monde
1184	R üst 11	Jeane d''arc	Jeanne d'Arc
1194	2 üst 3	yaygınladı	yayınladı
1194	R alt 10	birliği	birliğin
1194	5 üst 1	ortalarıda	ortalarında
1194	7 alt 4	Cochinchina'ın	Cochinchina'nın
1202	R üst 7	Moliere	Molière
1205	R üst 16	olmamsı	olmaması
1215	3 üst 2	yğunlaştırma	yoğunlaştırma
1219	1 üst 4	Cochinchina'ın	Cochinchina'nın
1220	4 üst 3	verilydi	verildi
1223	B 2 üst 4	Hindi Çin	Çin Hindi
1256	3 alt 10	Orange	Oranj
1356	3 üst 6	kalnlar	klanlar
1257	2 alt 1	evoluè	évolué
1259	R üst 1	Leopold II'nin	II. Leopold'ün
1259	B alt 9	Çombe'nin	Combe'un
1262	7 alt 3	kibiri	kibır
1263	5 üst 4	mlirası	mirası
1264	2 alt 10	evolué	évolué
1264	R üst 21	Neyrere	Nyerere
1268	3 alt 3	Sekou Toure'nin	Sékou Touré'nin
1270	1 üst 13	Çombe'ydi	Combe'dü
1274	R alt 1	Lucanda'da	Luanda'da
1279	13 üst 5	Sahara'ya	Sahra'ya
1287	R alt 4	Kapstadt'la	Kap'ta
1291	1 üst 3	bunlardan	Bunlardan

EKLER

SAYFA	YANLIŞIN YERİ	YANLIŞ	DOĞRU
242	S 3 üst 9	adrotis gue	adroits que
249	Başlık	İngiliz Emperyalizminin Çözülüşü	Yunanistan İç Savaşı
252	S 1 alt 1	tezkip	tekzip
253	S 1 üst 2	isyandan	isyanda
253	S 3 üst 1	Üçünü	Üçüncü
254	S 1 üst 1	Vayadis'in	Vafyadis'in
254	S 3 üst 2	hareket	harekat
256	S 1 alt 9	amaçlarla	amaçlara
256	S 1 alt 6	desteklemekle	desteklenmekle
259	S 1 üst 2	S. George'a	5. George'a
261	S 1 üst 14	Menclus	Mencius
264	S 1 üst 16	Dördüncü Mayıs Hareketi	4 Mayıs Hareketi
270	S 3 üst 4	Kuomintan'ın	Guomindang'ın
271	S üst 6	komesi	kümesi
289	S 3 alt 1	gananti	garanti
282	S 3 alt 10	temele	temel
299	S 2 üst 1	Seku Ture	Sékou Touré
301	S 1 üst 5	alınmaş	alınmış
303	S 2 üst 3	Zedung	Zedong
304	S 1 üst 3	başloca	başl ca

KISALTMALAR

B: Biyografi
R: Resimaltı
Ç: Çerçeve
S: Sütun
Alt ...: Alttan ... satır
Üst ...: Üstten ... satır

ИСКРА
l'Humanité
MAI68